İslâm âlimleri Ansiklopedis

ONALTINCI CİLD

İçindekiler Tablosu

ÎSÂ MAGRİBÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Îsâ bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed Ca'ferî'dir. Lakabı Cârullah olup, künyesi Ebü'l-Mehdî'dir. Ca'fer bin Ebû Tâlib'in soyundandır. 1020 (m. 1611) senesinde Magrib'de Zevâve denilen yerde doğdu. 1080 (m. 1669) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Îsâ Magribî, ilim tahsiline doğduğu yerde başladı, ilim öğrenmek için birçok yolculuk yaptı. Ebü's-Salâh Ali bin Abdülvâhid Ensârî Sicilmâsî'nin yanında, on seneden fazla, ilimle meşgûl oldu. Onun yanında çeşitli ilimlerde mütehassıs oldu. Ebü's-Salâh Ali'den Sahîh-i Buhârî'nin dörtte birini okudu. Ayrıca İbn-i Irâkî'nin "Elfiye"sini mütâlâa etti. Fıkıh ilminde, "Muhtasar-ı Halîl" ismindeki eserin tamâmını okudu. "Tuhfet-ül-hükkâm fî nuket-il-ukûd vel-ahkâm" isimli eserin bir kısmını okudu. Bunların yanında çok sayıda eseri okudu ve mütâlâa etti. Hocası Ebü'l-Hasen, ona icâzet (diploma) verdi. Hocası, Îsâ Magribî'yi kendi yerine ders vermesi için vekîl bıraktı ve kızı ile evlendirdi. Îsâ Magribî, hocası Ebü'l-Hasen'in vefâtına kadar yanından ayrılmadı. Hocasından sonra, hanımı da vefât edince, Cezayir'den ayrılarak Hicaz'a gitti. Burada büyük âlimlerden ilim öğrendi.

Îsâ Magribî, nerede bir âlime rastlasa, ya ondan birşeyler istifâde eder, veya o âlim kendisinden istifâde ederdi. Bu şekilde yaptığı yolculuklar neticesinde, 1062 (m. 1652) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Üç sene Dâvûdiyye Medresesi'nde mücavir olarak kaldı. Sonra Mısır'a gitti. Mısır'da; Nûreddîn Ali Echûrî, Kâdı Şihâbüddîn Ahmed Hafâcî, Şemsüddîn Muhammed Şevberî, Burhânüddîn Me'mûnî, Sultan Mizahî, Nûreddîn Şebrâmelîsî gibi büyük âlimlerden ilim öğrendi. Daha sonra tekrar Mekke-i mükerremeye giden Îsâ Magribî, burada da Kâdı Tâcüddîn Mâlikî, İmâm Zeynel'âbidîn Taberî, Abdülazîz Zemzemi, Ali İbni Cemâl ve daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. Bu âlimlerin hepsi, Îsâ Magribî'ye icâzet verdiler. Îsâ Magribî, Mescid-i Haram'da muhtelif ilimlere dâir dersler verdi. Her sene Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret ederdi. Bu arada büyük âlim Ahmed Kaşâşî'ye gidip gelir, ondan istifâde ederdi.

Îsâ Magribî'den birçok âlim ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: İbrâhim bin Hasen Kûrânî, Hasen bin Ali Acimî, Ahmed bin Muhammed Nahlî, Muhammed Şellî, Ba'levî, Ahmed bin Ebû Bekr Seyhan, Muhammed bin Ömer Seyhan, Abdullah Tâhir Abbasî.

Hulâsat-ül-eser'de onun hakkında şöyle denilmektedir "Îsâ Magribî, Medîne-i münevverede bulundu. Sonra Mekke-i mükerremeye gitti. O zaman, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverenin en büyük âlimi Îsâ Magribî idi. Îsâ Magribî ilmi ile amel ederdi. Verâ' sahibi, zâhid ve zamanın bütün ilimlerinde söz sahibi idi. Îsâ Magribî; fıkıh, mantık, kelâm ve usûl-i fıkıh ve daha başka ilimlere dâir metinler ezberledi. Ezberlediklerini memleketin âlimlerine okuyup arz etti."

Ebû Sâlim, onun hakkında şöyle demektedir: "Îsâ Magribî ile ilk yolculuğumda karşılaştım. Onunla ilmî müzâkerelerde bulundum. Fakat ondan ders almadım. Seneler sonra tekrar Mısır'da görüştük. Bu seferki görüşmemiz öncekinden farklı idi. Bu defa ondan çok istifâde ettim. Ahmed İbni Hanbel'in "Müsned"inin bir kısmım ondan dinledim. Kendi el yazısı ile bana icâzet (diploma) verdi."

Safve adlı eserde, onun hakkında şöyle yazılmaktadır: "Îsâ Magribî, kendi memleketinde yetişti. Orada bulunan âlimlerden ilim öğrendikten sonra, ilim tahsili için seyahatler yaptı. Ebü'l-Hasen Ali bin Abdülvâhid'den ilim öğrenmek için Cezayir'e gitti. Hocasının vefâtından sonra Hicaz'a gitti. Medîne-i münevverede birkaç sene kaldı. Burada dersler verdi. Zekâsı, anlayışı ve ders anlatması çok iyi olduğu için, Hicaz'da kabûl gördü. Burada onun vâsıtası ile, hadîs-i şerîf ilmine tekrar rağbet arttı. Sonra Mısır'a gitti. Burada birçok âlimden ilim aldı."

Magribî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tuhfet-ül-ekyâs fî hüsn-iz-zanni binnâsi, 2- Mekâlid-ül-esânid, 3-Meşârik-ül-envâr fî beyânı fadl-il-vera' min-es-sünneti, 4- Kelâm-ül-ahyâr, 5-Kenz-ür-rivâye fî esmâi şüyûhihi vet-ta'rîf bihi, 6- Risâletün fî müdâafati sevâbi hâzih-il-ümmeti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 33

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 240

3) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 82

4) El-A'lâm cild-5, sh. 108

İSHAK SİNDÎ

Sind'de (şimdiki Pakistan'da) yetişen büyük velîlerden. İsmi, İshak bin Mûsâ olup, İshak Sindî diye tanınır. Doğum ve vefât târihleri tesbit edilememiş ise de, onbirinci asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir.

İshak Sindî'ye büyükler silsilesinin yolu, Şeyh Kerîmüddîn Abdülkerîm Bâbâ Hasen Ebdâlî tarafından öğretildi. Şeyh Kerîmüddîn de, İmâm-ı Rabbânî'nin en büyük talebelerinden idi. Şeyh Kerîmüddîn vesilesiyle evliyâlık yoluna daha ilk girdiği zamanlar, çok büyük lütuf ve ihsânlara kavuşan İshak Sindî, yirmibir gece devamlı Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) rü'yâda gördü. Kendisine çeşit çeşit lütuflar gösterdiler.

Bundan sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine, büyük bir şevk, ihlâs ve yalvarmakla dolu bir mektûp yazarak, kavuştuğu ihsânları, hâlleri bildirdi. Yazdığı mektûba ayrıca bir vâkı'asını da ilâve etmiş olup, yazdığı vâkı'a aynen şöyle idi:

"Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olan, bu kıymetsiz, değersiz fakir, Mûsâ oğlu İshak, arzederim ki; hâlim Şeyh Kerîmüddîn'in yüksek nazarları inâyetiyle, başka bir hâle dönünce, aynı hâl esnasında vâki olan, kalbdeki tasavvurda hidâyet rehberi devrânın kutbu, efendilerin efendisi, üstadların üstadı, mürşidlerin mürşidi, Şeyh Ahmed-i Serhendî (kuddise sirruh) hazır oldular. Beyaz sakallı, yüksek burunlu, buğday benizli idiler. Sanki murâkabede oturmuşlardı. Bu fakir huzûruna gittim. Bu murâkabe esnasında kalemi aldılar. Yazdılar ve şu birkaç kelimeyi bu fakirin eline verdiler. Çok yüksek teveccüh buyurdular. Yazdıkları yazı şu idi:

"Ahmed-i Serhendî'den İshak-ı Sindî'ye yazılmıştır. Ey İshak! Sen mağfiret olunmuşsun. Benim ma'nevî evlâdım, hakîki ve en ince rumuzlarda halîfemsin. Ben mağfiret olunmuşum, sen de mağfiret olunmuşsun. Seni tevessül edenler de mağfiret olunmuşlardır. Çok sevdiğim Mevlânâ Kerîmüddîn'e selâmımı söyle."

İshak Sindî yazdığı mektûbu ve ayrı bir kâğıda yazdığı bu vâla'ayı, tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olan Rahmi Ali isminde bir derviş ile hazret-i İmâm'a gönderdi, İmâm-ı Rabbânî hazretleri de İshak Sindî'nin bu mektûbuna cevap olarak şu mektûbu yazdılar:

"Allahü teâlâya hamd olsun. Sevdiği, seçtiği kullarına selâmlar olsun. Rahmi Ali ile gönderdiğiniz mektûp geldi. Zevk ve şevkle ilgili yazılar olduğu için, sevinmemize sebep oldu. Ayrı bir kâğıtta yazılı olan vâkı'ayı okuyunca, yine sevindim. Böyle vâkı'alar müjdecidirler. Çalışmak lâzımdır ki, böyle vâkı'alar, duymaktan, işitmekten çıkıp, hâl ve fiil hâlini alsınlar. Bugün kusurları düzeltmek mümkündür. Fırsatı ganîmet bilmeli ve te'hir etmemeli, sonraya bırakmamalıdır. Hazret-i Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr "kuddise sirruh" buyurdular ki: "Dervişlerle bir arada oturuyorduk. Cum'a gününde duâların red olunmadığı saatten konuşuluyordu ve diyorlardı ki: "Eğer bu saat bilinse, bu saatte Allahü teâlâdan ne isterdiniz?" Herkes birşeyler söyledi. Sıra bana gelince; "Cem'iyyet sahiplerinin (evliyânın) sohbetini istemek en iyisidir, çünkü, bütün saadetler bundadır, dedim." Mektûplarımızdan bir kısmını talebelerim istinsah edip (çoğaltıp) Rahmi Ali'ye verdiler. Allahü teâlâ, onlardan faydalanmanızı nasîb etsin!

Şeyh Kerîmüddîn geleli epey zaman oldu. Herhalde kendisi size mektûp yazar. Vaziyetimiz iyidir. Dostlardan duâ etmelerini istiyoruz. Yâ Rabbi! Nûrumuzu tamamla ve bizi mağfiret eyle. Elbette sen herşeye kadirsin. Allah yolunda gidenlere ve Peygamberimize (aleyhisselâm) uyanlara selâmlar olsun."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 387

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 359

İSMÂİL NABLÜSÎ (İsmâil bin Abdülganî)

Nablüs'ta yetişen, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İsmâil bin Abdülganî bin İsmâil bin Ahmed bin İbrâhim en-

Nablüsî'dir. 1017 (m. 1609) senesi Zilhicce ayının onunda Dımeşk'ta dünyâya geldi. Aslen Filistin'in Nablüs şehrindendir. Bunun için "Nablüsî" nisbeti ile meşhûr oldu. 1062 (m. 1652) senesinde Şam'da vefât etti.

Küçük yaşta iken ilim tahsiline başladı, önce Şafiî mezhebini öğrendi. Şam'da iken, Şerefüddîn-i Dımeşkî, Molla Mahmûd-i Kürdî, Şeyh Ömer-ül-Kârî ve Müftî Ammâdî gibi âlimlerden ders okudu. Fıkıh ilmini, Şeyh Abdüllatîf-i Câlikî'den öğrendi. Necmeddîn-i Gazzî'den hadîs ilmini okudu. Çeşitli ilimlerde çok yükseldi. 1039 (m. 1629) senesinde Câmi-i Emevî'de ders vermeye başladı. Bundan bir müddet sonra Anadolu'ya gelip, İstanbul'da Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin yanında kaldı. Yahyâ Efendi'nin usûlüne uyarak ders okuttu. Sonra Şam'a döndü. Birçok defa İstanbul'a gidip geldi. Şam'da kendisine Kumeyriyye Medresesi verildi. Orada bir müddet ders okuttu. Daha sonra Haleb'e gitti. Hac farizasını ifâ etmek üzere Hicaz'a geldi. Hacdan sonra bir kâfile ile Kâhire'ye döndü. Burada Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Ahmed-i Şevberî'den ve Hasen-i Şürnblâlî'den ders aldı. Sonra yine Anadolu'ya gelip İstanbul'da kaldı. Sayda şehri kadılığına ta'yin olunarak memleketine döndü. Şam'da bulunan Sultan Selîm Câmii'nin İmâmı Yûsuf bin Ebü'l-Feth vefât edince, câminin imamlığı ile birlikte medresenin müderrisliği de ona verildi. Birçok kimse kendisinden ilim tahsil etti. Sonra yine İstanbul'a geldi. Bir müddet burada kalıp ders okuttu. Kendisine Sahn-ı semân müderrisi ünvanı verildi. Bu, 1060 (m. 1650) senesinde idi. Memleketine dönünce, medreselerde ders okutmayı bıraktı. Ancak yanına gelip gidenlere ders verir, onlarla ilmi mütâlâalarda ve münâzaralarda bulunurdu. Kendisinden ilim tahsil etmek için birçok kişi yanına gelirdi. "Hulâsat-ül-eser" kitabının sahibi Muhibbî'nin hocası İbrâhim Fettâl, bunlardan birisi idi. Câmi-i Emevî'de, Kâdı Beydâvî tefsîrini çok güzel okuttuğu için yanına çok talebe gelirdi. 1062 (m. 1652) senesinde Zilka'de ayının yirmialtısında Çarşamba günü vefât etti. Cenâzesi, Bâb-üs-sagir kabristanına defnedildi.

İsmâil Nablüsî, ilimde ince ve derin ma'nâlara vâkıf, büyük bir âlim idi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Fıkıh ilminde, zamanının âlimlerinin en üstünüydü. Bu ilmin, bütün ince mes'elelerini en iyi bilen kimseydi. Bu konuda çok kıymetli kitaplar yazdı. Şafiî'de, İbn-i Hacer'in "Tuhfe" adını verdiği "Şerh-ül-Minhâc" ma haşiyesi vardır. Hanefî'de 12 cildlik "Dürer Şerhi" ni yazdı. Bu eser, Molla Hüsrev'in Hanefî fıkhına dâir yazdığı "Dürer-ül-hükkâm" kitabının şerhidir. Buna "El-Ahkâm fî şerh-ı Dürer-il-hükkâm" adını vermiştir. Beyt-ül-mâl ile ilgili olarak "Tahrîr-ül-makâl fî ahkâmı beyt-ül-mâl" adlı eseri vardır. Birçok şiirleri vardır. Bunları 1039 (m. 1629) senesinde Receb ayı sonlarında Anadolu'ya giderken, Humus'ta yazıp Şam'a gönderdiği kitapta toplamıştır.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 277

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 408

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 218

4) El-A'lâm cild-1, sh. 317

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1199

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 575, 1026

KÂF-ZÂDE FÂİZÎ

Osmanlı âlimlerinden ve şâirlerinden. İsmi Abdülhay, lakabı Fâizî'dir. Kâf-zâde diye meşhûr olmuştur. Babası, Birinci Sultan Ahmed Hân zamanı âlimlerinden, Kâf-zâde Feyzullah Efendi'dir. Ebüssü'ûd Efendi'nin dâmâdı olan Ma'lül-zâde Efendi'nin torunudur. 998 (m. 1589) senesinde İstanbul'da doğdu. 1031 (m. 1622) senesinde İstanbul'da vefât etti. Zincirlikuyu'da dedesi Ma'lül Emîr Efendi Mektebi bahçesinde defn olundu.

Babasından ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yetişip yüksek derecelere kavuştuktan sonra, Ahmed Hân'ın hocası Mustafa Efendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. 1016 (m. 1607) senesinde ilk olarak İstanbul'da Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. 1019 (m. 1610) senesinde Gevher Hân Sultan Medresesi'ne nakl olundu. 1022 (m. 1613) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 1024 (m. 1615) senesinde Üsküdar'da Vâlide Sultan Medresesi'ne, aynı sene içinde Yavuz Selîm Medresesi'ne, 1025 (m. 1616) senesinde Süleymâniye

Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 1027 (m. 1618) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1029 (m. 1620) senesinde Şam kadılığına nakl edilmişse de Şam'a gitmek üzere İstanbul'a geldiği zaman, bu vazîfeye Nevâli-zâde Sa'dî Efendi'nin ta'yin olunduğunu duydu ve gitmedi, İstanbul'da bulunduğu sırada Sultan Genç Osman'ın tahttan indirilişi ve şehîd edilmesi hâdisesine şâhid olmuştur. Bu hâdiseden sonra şiddetli bir üzüntü ve sarsıntı geçirerek hastalandı. Otuzüç yaşında iken vefât etti.

Kâf-zâde Abdülhay Efendi; aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil, fâdıl ve güzel ahlâklı bir zât idi. Güler yüzü, tatlı sözü, ilmi ve irfanı sebebiyle, evi adetâ bir ilim ve terbiye yuvası hükmündeydi. Ömrünün sonlarına doğru tasavvufa yönelip, Mahmûd Hulvî Efendi'ye talebe olmuş, ondan feyz almış idi.

İlmî üstünlüğü yanında, zamanının birinci derecede şâir ve nesir yazarlarından idi. Şairliğinden ziyâde tezkireciliği ile tanınırdı. Bu durum onun şiirden ziyâde, nesirde daha muvaffak olmasından ileri gelmektedir. Herşeye rağmen şiirdeki kudreti, Nef'î ile karşılıklı hicivleşmelerde bulunacak seviyede idi. Devrinin tanınmış şâirleri arasında bulunması bunu göstermektedir.

Kâf-zâde Fâizî'nin birçok eseri vardır. Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır, 1- Fetâvâ-i Kâdihân'a yazdığı fihrist. 2- Hasenât-ı Hasen: Tiryaki Hasen Paşa'nın Kanije kuşatmasında gösterdiği kahramanlıklarını anlatır. 3- Dîvân, 4- Zübdet-ül-Eş'âr: Şâirler tezkiresidir. Zamanına kadar yazılan tezkirelerden farklıdır. Eser bir tezkireden ziyâde, güldeste (antoloji) mahiyetindedir. Hicrî dokuzuncu asrın ikinci yarısından başlayarak, kendi zamanına kadar yaşamış beşyüzondört şâiri alfabetik sıraya göre zikredip, eserlerinden örnekler vermiştir. Bu esere, 1086 (m. 1675) senesinde vefât ederek Edirnekapı haricindeki Emîr Buhârî dergâhı karşısına defn olunan Seyrek-zâde Muhammed Âsım Efendi tarafından bir zeyl yazılmıştır. 5-Leylâ vü Mecnûn, 6- Sâki-nâme.

Aşağıdaki beytler onun şiirlerindendir:

Hiç cem'iyyet-i hatırdan eser gördün mü?
Bu kadar meclise uğrar yolun, ey bâd-ı sabâ!

Senden özge kimse bilmez, derdime hergiz deva,
Bir ilâç etmezsin amma, sen bilirsin dilberâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 660

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 342

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 109

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 508

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3542

6) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 386

KALYÛBÎ (Ahmed bin Ahmed el-Mısrî)

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimi. İsmi, Ahmed Şihâbüddîn bin Ahmed bin Selâme el-Mısrî el-Kalyûbî'dir. Mısır'ın Kalyûb şehrinde dünyâya geldi. Doğum târihi belli değildir. 1069 (m. 1659) senesi Şevval ayının sonlarında vefât etti. Kabri Kalyûb şehrindedir.

Şafiî fakîhlerinin meşhûrlarından Şemseddîn-i Remlî'nin yüksek talebesi idi. Fıkıh ve hadîs ilimlerini, bu hocasından tahsîl etti. Kendi evinden ayrılıp, tam üç sene bu zâtın yanında kaldı. Kalyûbî bundan başka; Nûreddîn-i Zeyyâdî, Sâlim-i Şebşîri, Ulyâ Halebî, Sübkî gibi meşhûr âlimlerden de ilim öğrendi. Kendisinden de: Mensûr-ı Tûhî, İbrâhim-i Bermâvî, Şa'bân-ı Feyyûmî ve daha birçok büyük zâtlar ders alıp, ilim öğrendiler.

Kalyûbî'nin zamanının âlimleri arasında en büyüğü olduğunda herkes ittifâk etmişti. Fıkıh, hadîs, Arab edebiyatı, tıb ve coğrafya ilimlerinde derin bir âlim idi. Verâ'ı ve takvâsı çoktu. Ya'nî dînimizin haram ettiği ve şüpheli olarak bildirdiği şeylerden çok sakınırdı. İlminin yüksekliği ve çokluğu sebebiyle kendisine, "Şâfi-i sagîr" ünvanı verilmişti. Dünyâ malına, makam ve mevkiine hiç düşkün değildi, İlminin yüksekliğindeki heybetinden, huzûrunda kimse konuşmaya

cesâret gösteremezdi. Herkese tevâzu gösterirdi. Fakirleri çok sever, kimseden sadaka kabûl etmezdi. Resmî bir yerde görevi ve ders vermesi olmamakla beraber, bolluk ve ni'metler içinde bir hayat geçirdi. Fen ilimlerinde de derin bilgi sahibi olup, hesâb, mîkat (namaz vakitlerinin hesaplanmasını bilmek) ve astronomi ilimlerinde de üstün mehâreti vardı. Bilhassa tıb ilminde mütehassıs idi. Çok güzel ders anlatırdı. Talebelerinin anlayacağı seviyede ders verirdi. Anlayamadıkları yerleri, canlı misâller getirerek îzâha çalışırdı. Derslerinde bulunan insanlar sanki başlarında kuşlar varmış gibi sükûnet ve edeb hâlini hiç bozmazlardı. Pekçok eser yazmış olup, bunlardan 18 tanesi bugüne kadar gelmiştir. Eserlerinden herkes istifâde etmektedir.

Eserleri: 1- Tuhfet-ür-râgıb fî sîreti cemâ'atin min a'yâni Ehl-i Beyt-il-etâyib: Bu eserinde, Mısır'da makam ve kabirleri bulunan seyyidlerin ileri gelenlerinin hayatlarını kısa ve özet olarak anlatmaktadır. Osmanlı âlimlerinden Mehmed Zihnî Efendi, bu kitabı, "Bugyet-üt-tâlib fî tercemet-i Tuhfet-ir-râgıb" adı ile Türkçeye tercüme etmiştir. Esere, Hazreti Hüseyn efendimizin hayâtı ile başlanmaktadır. 2-Şerh-ül-Minhâc haşiyesi, 3-Şerh-ut-Tahrir haşiyesi, 4- Şerh-i Ebî Şücâ' haşiyesi: İbn-i Kâsım el-Gazzî'nin eserine yapılan haşiyedir. 4-Şerh-ül-Ezheriyye haşiyesi, 5- Şeyh Hâlid'in "Şerh-ül-Ecrûmiyye"sine yazdığı haşiye, 6- Şerh-i Îsâgûcî haşiyesi; Şeyhülislâm Molla Fenârî'nin eserinin hâşiyesidir. 7- İmâm-ı Nevevî'nin "Minhâc-üt-tâlibîn"ine Celâlüddîn-i Mahallî'nin yazdığı şerh üzerine haşiye, 8- Kitâb-üs-salevât, 9-Hikâyet-ül-garîbi vel-acâib-vel-letâif ven-nevâdir vel-fevâid ven-nefâis: Ancak vefâtından sonra tertip ve tanzim edilen bu eser, kısaltılarak "Nevâdir-ül-Kalyûbî" ismi verilmişdir. 10- El-Hidâyetü min-ed-dalâleti fî ma'rifet-il-vakti vel-kıble bi gayri âletin, 11- Tezkiret-ül-Kalyûbî: Tıb ilmine dâirdir. 12- Kitâbün fî menâsik-il-hac, 13- Kitâb-ül-mücerrebât, 14- Mi'râc-ün-Nebî (aleyhisselâm), 15- Risâletün fî ma'rifeti esmâ-il-bilâd ve urûziha ve atvâlihâ, 16- Kitâb-ül-hikâyât: Bu eser, "Kitâb-ün-nevâdir"den başka olup, sâlih ve dindar zâtlara dâir hikmet ve ibret dolu latifelerini ihtivâ etmektedir. 17-Risâletün fî fedâili Mekke vel-Medîne ve Beyt-il-makdis ve Şey'ün min târihiha, 18- Evrâk-ül-Latîfetü.

Mehmed Zihnî Efendi'nin tercüme ettiği "Tuhfet-ür-râgıb" kitabının son sözünde buyuruyor ki:

"Selef-i sâlihîn ve bu ümmetin büyükleri (r.anhüm), Sultân-ül-mürselîn aleyhi salevât-ül-melik-il-mu'în olan efendimiz Muhammed aleyhisselâma ve O'nun tertemiz olan âl-i evlâdına (çoluk-çocuğuna) tevessül ederek duâ ederler ve kabûl edildiğini görüp, üzüntü ve kederlerinden kurtulurlardı. Çok zaman, meşhûr ve büyük velîler, Hazreti Ali'nin kabr-i şerîflerinin bulunduğu Kûfe'ye gidip, onun mübârek kabirlerinin huzûrunda dururlar ve duâ ederler, böylece duâları kabûl olup ihtiyâçları hâsıl olurdu. Bizim büyüklerimiz ve hocalarımız da, sözbirliği ile buyurmuşlardır ki: "Kederli ve sıkıntıda olan bir kimse, güzelce abdest alıp, Peygamber efendimize salevât-ı şerîfe getirdikten ve Ehl-i Beyt'ten rivâyet edilen şu duâyı okuduktan sonra, Hak teâlâ o kimseye ferahlık ve afiyet ihsân eder "Allahümme lekelhamdü alâ mâ lem ezel, insarefe fihi min selâmeti bedenî ilâ âhır..."

Şeyh Abdülazîz bin Ahmed ed-Dîrinî rivâyet ederek buyuruyor ki: "Kutb-ül-ârifîn Şeyh Aliyy-ül-Mülcî'den işittim, kendi talebelerine diyordu ki: "Size bir keder ve sıkıntı eriştiğinde veyahut memleketinizde tâ'ûn (veba) hastalığı ortaya çıktığında, istiğfar ile birlikte çok salevât-ı şerîfe okuyun ve şöyle duâ ediniz: "Allahümme innâ nes'elüke bi-hakk-ıl-Hüseyni ve ahîhî ve ceddihî ve ebîhî ve ümmihî ve benîhî ve zürriyyetihî ve muhıbbihî ve itratihî ve âlihî. Ferric annâ ve anil-müslimîne mâ nahnü fîhî yâ erhamer-râhimîn." Böyle yaparsanız elemleriniz ve kederleriniz yok olur. Allahü teâlâ, sizleri tâ'ûn belâsından korur. Sâlih zâtlardan birçokları bunu tecrübe ettiler ve bereketini gördüler.

Nevâdir-ül-âlem ismindeki eserinden ba'zı bölümler:

Hikâye: "Bir kadın vardı. Her söze ve işe başlarken Besmele çekerdi. O kadının münâfık bir kocası vardı. Besmele çekmesine çok kızardı. Hanımını bir işte mahcup etmeye karar verdi. Hanımına birgün içerisinde para bulunan bir kese verdi. "Bunu sakla, sonra senden isterim" dedi. Hanımı keseyi bir yere koyup üzerini örttü. Kocası, hanımının haberi olmadan gidip keseyi yerinden aldı. Onu bahçedeki kör kuyuya attı. Sonra gelip hanımından keseyi vermesini istedi. Kadın keseyi koyduğu yere gelip, Besmele çekti. Allahü teâlâ o anda Cebrâil aleyhisselâma, yeryüzüne inip keseyi yerine koymasını emretti. Cebrâil aleyhisselâm keseyi kuyudan alıp yerine koydu. Kadın keseyi almak için elini uzatınca keseyi orada buldu. Hiçbir şeyden habersizce onu alıp kocasına verdi. Bu durum karşısında hayretler içinde kalan kocası,

hemen tövbe etti ve bir işe başlarken, birşey yaparken Besmele çekmeye başladı."

Hikâye: "Birisi bir köle satın aldı. Bu sırada köle, kendisini satın alan efendisine dedi ki: "Senden üç şey istiyorum: 1- Vakti girince benim namaz kılmama mâni olmayacaksın. 2- Beni gündüz çalıştıracaksın, fakat gece asla meşgûl etmeyeceksin. 3- Bana bir oda yaptıracaksın. Oraya benden başkası girmeyecek." Satın alan şahıs, kölenin bu isteklerini kabûl etti. Köleye bir oda gösterdi. Beğenip, beğenmediğini sordu. Köle de beğendiğini söyledi. Efendisi ona; "Bu harab odayı niçin tercih ettin" diye sorunca, köle; "Efendim! Allahü teâlânın ismi şerîfleri anılıp, O'na ibâdet ve tâat yapıldığı harab yerler, güllük gülistanlık olur" dedi. Köle gündüz işlerini bitirdikten sonra akşam olunca odasına girerdi. Efendisi bir gece onun sabaha kadar ne yaptığını öğrenmek için, köleden habersiz odanın bir köşesine gizlendi. Gece olunca köleyi ta'kib etmeye baş ladı. Kölesinin secdeye varıp şunları söylediğini duydu: "Yâ İlâhî! Gündüz efendimin hizmetinde bulunmak zorundayım. Eğer böyle bir meşgûliyetim olmasaydı, gece-gündüz sana kulluk ile meşgûl olurdum. Bu bakımdan beni af et, yâ Rabbî!" Efendisi köleyi fecr doğuncaya kadar ta'kib etti. Fecr doğunca, tavanda asılı olan kandil kayboldu. Efendisi odasına gidip durumu hanımına anlattı. Ertesi gece köleyi görmek için hanımıyla beraber gitti. O gece de aynı şeyleri gördüler. Ertesi gün köleyi çağıran efendisi; "Gündüzleri de Allahü teâlâya ibâdet edebilmen için ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmen için seni azâd ettim. Bundan sonra sen hürsün" dedi. Geceleyin gördüklerini köleye anlattı. Köle bunları efendisinden duyunca; "Yâ Rabbî! Ben hâlimin kimse tarafından bilinmemesini istiyordum. Şimdi ise bunlar benim hâlimi öğrendiler. Bunlardan başkasının hâlimi öğrenmemesi için canımı al, yâ Rabbî!" diye duâ edince o anda vefât etti."

Hikâye: "Âbid bir zât namaza başlamış Fâtiha-i şerîfe okuyordu. Fâtiha-i şerîfeden; "Yalnız sana ibâdet ederiz" meâlindeki âyet-i kerîme gelince; "Sen yalancısın. Sen ancak mahlûka kulluk ediyorsun" diye bir ses işitti. Bunun üzerine bu hâlinden tövbe edip, ihlâsla Allahü teâlâya ibâdet etmeye başladı. Sonra tekrar namaza durdu. Aynı âyet-i kerîmeye gelince tekrar bir ses; "Sen yalan söylüyorsun. Çünkü sen malına kulluk ediyorsun" diyordu O zât hemen kendisine lâzım olandan başka bütün malını fakir fukaraya dağıttı. Sonra namaza başlayıp aynı âyet-i kerîmeye gelince, bir sesin şöyle dediğini duydu: "Yalnız sana ibâdet ederiz" meâlindeki âyet-i kerîmeyi hâlis ve samîmi olarak okursan, hakîki âbidierden olursun."

Hikâye: Üsâm bin Yûsuf isminde bir kişi. Hâtim-i Esâm hazretlerinin meclisine geldi. Hâtim-i Esâm'a hitaben; "Namazı nasıl kılarsın?" dedi. Hâtim-i Esâm yüzünü ona doğru çevirip; "Namaz vakti gelince kalkar hem zâhiren hem de bâtınen abdest alırım" dedi. Üsâm bin Yûsuf; "Zâhirî ve bâtınî abdest nasıl olur?" diye sordu. O zaman Hâtim-i Esâm zâhirî abdest, ma'lum a'zâları ma'lum olduğu sûrette su ile yıkamaktır. Bâtınî abdeste gelince, a'zâlarımı; tövbe, nedamet ile, dünyâ ve baş olma sevgisini, mahlûkun övmesini, kin ve hasedi terketmek sûretiyle yıkarım. Kâ'be'yi gözümün önünde tutarım, Allahü teâlânın beni gördüğünü düşünürüm. Cennetin sağımda, Cehennemin solumda, Azrail aleyhissselâmın arkamda olduğunu ve sanki ayağımı Sırat Köprüsü'ne koymuş olduğumu, kıldığım bu namazın son namazım olduğunu kabûl ederim. Sonra niyet eder, tekbir alırım. Namazda okurken, tefekkür ederek okurum. Tevâzu ile rükû'a giderim. Tazarrû ve yakarma hâlinde secde yaparım. Ümid ile teşehhüde otururum, İhlâs ile selâm veririm, işte otuz seneden beri benim kıldığım namaz böyledir." Bunun üzerine Üsâm bin Yûsuf, Hatim hazretlerine "Bunu herkes yapamaz" deyip şiddetle ağladı.

Hikâye: Birisi vardı. Otuz sene Allahü teâlâyı zikretmedi (anmadı, hatırlamadı). Bunun üzerine melekler; "Yâ Rabbî! Falanca kulun seni şu kadar zamandan heri anıp, hatırlamadı" dediler. Bunun üzerine Allahü teâlâ onlara; "O ni'metim içerisinde olduğu için beni hatırlamıyor. Eğer ona bir musibetim isâbet etse idi, beni hatırlardı" buyurdu. Allahü teâlâ o kişiye felç hastalığı verdi. Bunun üzerine o şahıs; "Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!" diye yalvarmağa başladı. O zaman o şahsa; "Ey kulum bu kadar zamandan beri nerede idin? buyuruldu.

Hikâye: Ebû Kılâbe (radıyallahü anh) bir gece rü'yâsında bir kabristan gördü. Kabirler yarıldı, içerisindeki mevtalar çıktılar ve kabirlerin üstlerine oturdular. Önlerinde nûrdan tabaklar vardı. Fakat bunların arasında bir kişinin önünde böyle bir nûrdan tabak görmedi. Bunun üzerine ona; "Senin önünde neden nûrdan bir tabak göremiyorum? Bunun sebebi nedir?" diye sordu. O şahıs, "Onların duâ eden ve onlar için sadaka veren çocukları ve yakınları var. Onların önünde gördüğün bu nûrlar, çocuklarının ve akrabalarının duâları ve onlar nâmına

verdikleri sadakalar sebebiyledir. Fakat benim oğlum sâlih bir kimse değil. Benim için ne sadaka veriyor ne de duâ ediyor. Ondan dolayı öyle bir nûra sahip değilim” dedi. Ebû Kılâbe (radıyallahü anh) ertesi gün o meyyitin oğlunu çağırdı. Gördüğü rü’yâyı ona anlattı. O meyyitin çocuğu şöyle dedi: “Ben yaptığım bütün kötülüklere tövbe ettim.” Ondan sonra ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Babası için duâ etti ve sadaka verdi. Ebû Kılâbe bir müddet sonra daha önce gördüğü kabristanı yine gördü. Önceki gördüğü ölüleri de aynı şekilde gördü. Bu sefer önünde, nûr bulunmayan meyyitin önünde çok parlak bir nûr gördü. O şahıs Ebû Kilabe’ye hitaben; “Allahü teâlâ sana pekçok hayırlar versin. Oğlumun Cehennemden kurtulmasına, benim de bu hâle kavuşmama vesile oldun” dedi.

Atâ bin Yesâr anlattı: Yolculuk yapmakta olan bir kervan, bir yerde mola vermişti. Fakat bu sırada bir merkebin sesi onların uyumalarına mâni oldu. Bunun üzerine bu sesin geldiği tarafa doğru gittiler. Sesin geldiği yere varınca kıldan yapılmış çadır içerisinde, yaşlı bir kadınla karşılaştılar. O kadına; “Bu merkep sesi nereden geliyor. Onun sesinden bir türlü uyuyamadık” dediklerinde kadın; “O merkep gibi ses çıkaran benim oğlumdur. Hayatta iken bana eşek diye hitap ederdi. Allahü teâlâya onu eşek yapması için bedduâ ettim. Onun için böyle her gece sabaha kadar merkep gibi ses çıkarır” dedi. Bunun üzerine kervan sahipleri o kadına; “Bizi onun kabrine götür, onun kabirdeki hâline bir bakalım” dediler. Kabre gidip, açıp baktıklarında, boynunun eşek boynu gibi olduğunu gördüler.

Hikâye: Bâyezîd-i Bistâmî birgün, ağladığı yüzünden belli olacak şekilde evinden dışarı çıkmıştı. Onun bu hâlini görenler; “Niçin ağladın?” diye sordular. Bâyezîd-i Bistâmî şöyle anlattı: “Söyle bir rivâyet duydum: “Bir kul kıyâmet gününde hak sahibi ile beraber hesap yerine getirilir. Hak sahibi; “Yâ Rabbî! Ben dünyâda iken kasap idim. Bu şahıs bana geldi. Satın alacağım diye eti elimden aldı. Hattâ ette parmaklarının izi bile kaldı. Fakat sonradan vaz geçti. O eti satın almadı. Bugün ise ben, onun elinin izi kadar sevâba muhtacım. Onu istiyorum” dedi. Bunun üzerine, o etteki parmak izi kadar o şahsın sevâbından alınıp kasaba verildi. Kasabın sevâbı bununla ağır geldi. Cennete gönderildi. Sevâbından çok az miktar alınan şahsın sevâbı azalıp, günahları ağır geldi. Cehenneme gönderildi.” Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri bunları anlattıktan sonra: “Ben o çetin hesap gününde hâlimin ne olacağını bilmiyorum. Acaba hâlim o gün nasıl olur diye ağladım” buyurdu.

Hikâye: Bir zât, nefsini muhâsebeye çekmek üzere, ömrünü hesapladı. Altmış sene yaşamıştı. Sonra gün olarak hesapladı. Yirmibirbin gün buldu. Bunun üzerine; “Eyvah! Hergün bir günah işlemiş isem, bu kadar günahla Allahü teâlânın huzûruna nasıl varabilirim” deyip bayıldı. Bir müddet sonra kendisine geldiğinde, önceki sözünü söyleyip, tekrar kendisinden geçti. Sonra hareket ettirdiklerinde vefât ettiğini gördüler.” Bu zât, hergünki bir günâhı için böyle yaparsa, günde birçok günah işliyen kimselerin ne yapması lâzım gelir?”

Hikâye: Hâmid Lifâf hazretleri, değirmene un öğütmek için gitmişti. Ondan sonra da tarlasını sulamaya gidecekti. O gün de, günlerden Cum’a idi. Cum’a vakti yaklaşıyordu. Kaybolan merkebini arayacak ve tarlasını sulayacak olsa, Cum’a namazına yetişemeyecekti. Kendi kendine; “Âhıret işi, dünyâ işinden önce gelir” deyip, Cum’a namazını kılmaya gitti. Cum’a namazından sonra, kayıp merkebini arayacak, tarlasını sulayacaktı. Tarlasına gidince sulanmış olduğunu gördü. Evine gidince de, merkebinin ahırda olduğunu, hanımının da te’min ettiği un ile ekmek yaptığını gördü. Merakla bunların nasıl olduğunu sordu. Hanımı şöyle anlattı: “Bir ara dışarda bir gürültü ile beraber bir ses işittim. Dışarı çıkıp baktığımda, bir arslanın bizim merkebi kovaladığını gördüm. Hemen ahırın kapısını merkebe açıp, ahıra girmesini te’min ettim. Ben de hemen eve girdim. Bizim tarlanın sulanmasına gelince, tarlamıza bitişik olan tarlanın sahibi tarlasını suluyormuş. Bu sırada uyuya kalmış, su taşıp bizim tarlaya akmış, bu vesile ile bizim tarla da sulanmış oldu. Una gelince, bizim komşunun değirmende unu varmış. Onu eve götürmek için değirmene gitmiş. Yanlışlıkla bizim unu da alıp getirmiş. Evine gelince, getirdiği unun bizim un olduğunu anlayınca; “Bu un sizin ununuz” diyerek getirip verdi.” Hanımından bunları öğrenen Hâmid Lifâf ellerini kaldırıp; “Yâ Rabbî! Ben senin bir emrini yerine getirdim. Sen ise benim üç ihtiyâcımı birden giderdin” deyip Allahü teâlâya hamd ve senada bulundu.

Hikâye: Bir şahıs yemek yiyordu. Sofrasında kızarmış tavuk da vardı. Bu sırada bir fakir gelip ondan bir şeyler istedi. Zengin olmasına rağmen, fakire birşey vermeden geri çevirdi. Bir müddet sonra, zenginle hanımı arasında bir anlaşmazlık çıktı. Hanımından ayrıldı. Hanımı başka birisi ile evlendi.

Aradan seneler geçmişti. Ayrılan hanım evlendiği şahısla yemek yiyordu. Bu sırada bir fakir gelip, onlardan birşeyler istedi. O şahıs önünde duran tavuğu fakire verdi. Hanımı, gelen fakirin kim olduğunu tanımıştı. O fakir, hanımın ilk kocası idi. Böyle fakir ve perişan bir hâle düşmüştü. Bu durumu kocasına anlatınca, kocası şöyle cevap verdi: “Allahü teâlâ ona birçok ni’met vermişti. Buna rağmen bütün o ni’metlerin sahibi olan Allahü teâlâya, şükür vazîfesini yerine getirmiyordu. Bu sebeple Allahü teâlâ onun malını, mülkünü ve hanımını bana nasîb eyledi.”

Hikâye: Horasan vâlisi Ya’kûb bin Leys bir hastalığa yakalanmıştı. Tabibler onun hastalığını tedâvi etmekten âciz kalmışlardı. Bu sırada Ya’kûb bin Leys’e; “Burada sâlih bir zât var. İsmi, Sehl bin Abdullah’tır. Eğer o size duâ ederse, Allahü teâlânın izni ile hastalıktan kurtulursunuz” denildi. Bunun üzerine Ya’kûb bin Leys, Sehl bin Abdullah hazretlerini da’vet etti. Sehl bin Abdullah vâlinin yanına geldi. Vâli; “Efendim bu hastalıktan kurtulmam için bana duâ edin” dedi. Sehl bin Abdullah; “Ben sana nasıl duâ edeyim. Sen zulüm ve haksızlık yapıyorsun” dedi. Bunun üzerine vâli yaptığı zulüm ve haksızlıklara tövbe etti. Bir daha böyle şeyleri yapmayacağına söz verdi. Haksız olarak hapsedilenleri, hapishâneden çıkardı. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah; “Allahım! Sen ona günah işlemenin ne kadar kötü olduğunu gösterdiğin gibi, senin emirlerine itaat etmenin ve yasaklarından sakınmanın izzetini ve üstünlüğünü de öylece göster. Onu hastalığından kurtar” diye duâ etti. Sehl bin Abdullah bu duâyı yapınca, vâli o anda Allahü teâlânın izni ile iyileşti. Vâli, Sehl bin Abdullah’a çok mal verilmesini emr etti. Fakat o, bunları kabûl etmedi. Sehl bin Abdullah memleketine dönmeye karar verdi. Yolda giderken yanında bulunanlar? “Keşke vâlinin verdiği malı kabûl etseydin. Kendine almasan bile fakirlere verirdin” dediler. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah bulunduğu yere nazar etti. Allahü teâlânın izni ile yerde bulunan çakıl taşları cevher oldu. Yanındakilere; “Dilediğiniz kadar bunlardan alınız. Hiç bunları veren Allahü teâlâ varken, vâli Ya’kûb bin Leys’ın malına muhtaç olunur mu?” buyurdu. O zaman yanındakiler Sehl bin Abdullah’tan özür dilediler.

Bil ki, Allahü teâlâ beş şeyi beş şeyde gizledi: 1- İnsanların, belki rastlarım ümidi ile bütün tâatları yapmaları için Allahü teâlâ rızâsını, tâatlardan bir tâat içerisinde gizledi. 2-İnsanların günâha düşmekten sakınması ve korunması için, gazâbını günahlardan bir günahın içerisinde gizledi, 3)- İnsanların tesadüf ederiz ümidi ile bütün gecelerini ihyâ etmeleri için, Kadr gecesini Ramazân-ı şerîf ayında gizledi. 4- İnsanların karşılaştıkları kimselere, belki Allahü teâlânın velî bir kuludur deyip, onların duâlarına kavuşmak gayreti içerisinde olmaları ve hiç kimseyi aşağı görmemeleri için, velî kullarını insanlar arasında gizledi. 5- İnsanlar Cum’a günü duâda gayretli olmaları için, Allahü teâlâ Cum’a günü duânın kabûl edileceği zamanı gizledi.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 148

2) El-A’lâm cild-1, sh. 92

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 175

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1797

5) Brockelmann Sup 2, sh. 493, Gal-2, sh. 364

6) Tuhfet-ür-râgıb (Hatime kısmı)

7) Nevâdir-ül-âlem.

KARAÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZÎZ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdülazîz’dir. Sultan Üçüncü Mehmed Hân zamanı âlimlerinden, Rumeli kadıaskeri Karaçelebi-zâde Hüsâmeddîn Efendi’nin oğludur. Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi diye meşhûr olmuştur. 1000 (m. 1591) senesinde İstanbul’da doğdu. 1068 (m. 1658) senesinde Bursa’da vefât etti. Şeyh Mehmed Deveci Mezarlığı’na defnedildi.

Küçük yaşta iken babası vefât eden Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, ağabeyi Mehmed Efendi’den ilk tahsilini yaptı. Şeyhülislâm Sun’ullah Efendi’den ilim öğrendi. Mülâzemet süresini doldurduktan sonra müderrisliği seçip, ilk olarak 1020 (m. 1611) senesinde İstanbul’da Hayreddîn Paşa Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. 1026 (m. 1617)’da Kalenderhâne, 1029 (m. 1619)’da Sahn-ı semân

medreselerinden birine, 1030 (m. 1620)'da Hankâh Medresesi'ne, 1031 (m. 1621)'de Eyyûb Medresesi'ne, 1033 (m. 1623)'de Süleymâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Daha sonra müderrislik vazîfesinden ayrılıp, Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. 1034 (m. 1624) senesine kadar bu vazîfede kaldı. 1036 (m. 1626) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. 1037 (m. 1627)'de tekrar İstanbul'a dönüp, 1040 (m. 1630) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1043 (m. 1633)'de İstanbul kadılığına terfi ettirilen Karaçelebi-zâde bir sene de bu vazîfede kaldı. Sonra Kıbrıs'a gönderildi. 1045 (m. 1635) senesinde İstanbul'a döndü. Uzun müddet kendisine vazîfe verilmediğinden, Samatya'daki konağında kaldı. Mesleği ile ilgili ilmi çalışmalar yapıp, Siyer-i Kazrûnî'yi Türkçeye çevirdi. 1058 (m. 1648)'de Sultan Dördüncü Mehmed tarafından Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bu vazîfede bir sene kaldı. 1061 (m. 1651) senesinde şeyhülislâm oldu. Şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde fıkha dâir eserlerini tamamladı. Beş ay müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini yerine getirdi. Karaçelebi-zâde'nin yerine Ebû Saîd Efendi şeyhülislâm oldu. Karaçelebi-zâde Sakız adasına gönderildi. Orada Ravdat-ül-ebrâr'a güzel bir zeyl yazdı. İki sene sonra 1062 (m. 1652) senesinde, kendi isteğiyle Bursa'ya nakledildi. Bursa'da uzun müddet ikâmet edip, eser yazmakla meşgûl iken vefât etti.

Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Zamanındaki âlimlerin en üstünlerinden idi. Fıkıh ilminde özel ihtisası vardı. Târihe karşı da büyük alâkası olan Karaçelebi-zâde, bu konuda birçok kıymetli eserler yazdı. Aynı zamanda şâir ve edip olan Karaçelebi-zâde, şiirlerinde Azîzî mahlasını kullanırdı. Sert bir mizaca sahip olan Karaçelebi-zâde'nin ba'zı hareketleri, onun maceralı bir hayat sürmesine sebep olmuştu.

Şiirlerinde süslü kelimeler kullanırdı. Arab edebiyatına vâkıftı, İslâmî ilimlere karşı vukûfiyeti derin idi. Cömerd ve kerem sahibi olan Karaçelebi-zâde, Bursa'da kaldığı müddet içinde, birçok çeşme yaptırmıştır. Bilhassa Müftü Suyu diye bilinen meşhûr suyu, Uludağ'ın eteğinden getirtmiştir. Sed başında da bir câmi inşâ etmiştir.

Eserleri:

1- Ravdat-ül-ebrâr Dillere destan olan bu kıymetli eseri Hazreti Âdem'den (aleyhisselâm) 1056 (m. 1646) târihine kadar olan hâdiseleri anlatır. Dört bölümden meydana gelir. Sultan İbrâhim'e ithaf ettiği bu eserinde, şu bölümler vardır: a) Peygamberler târihi, b) Sevgili Peygamberimizin hayatı ve güzel ahlâkı, c) İslâm hükümdârları târihi, d) Osmanlı sultanları târihi. Sakız adasında ve Bursa'da bulunduğu sırada da Sultan Dördüncü Mehmed'in tahta geçişinden, 1058 (m. 1648) senesine, ya'nî kendi zamanının son günlerine kadar geçen olayları anlatan, Ravdat-ül-ebrâr zeylini açık bir dille hâtıra şeklinde yazmıştır. Târihî bir kaynaktır. 2- Mir'ât-üs-Safâ fî ahvâl-il-enbiyâ: Hazreti Âdem aleyhisselâmdan sevgili Peygamberimize (aleyhisselâm) kadar yazmış olduğu ayrı bir peygamberler târihidir. 3- Süleymân-nâme Kanunî Sultan Süleymân devrini anlatır. Bu eser Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin Tâc'üt-tevârih'ine bir zeyldir. Süslü ve edebî bir dille yazılmıştır. 4- Hilyet-ül-Enbiyâ, 5- Zafernâme: Dördüncü Murâd Hân'ın Revân ve Bağdat seferlerini anlatır. Bu esere; "Târih-i feth-i Revân ve Bağdad" adı da verilmiştir. 6- Ahlâk-ı Muhsinî tercümesi: Ahlâk ilmine dâirdir. 7- Hall-ül-iştibâh an Ukdet-ül-Eşbâh: Fıkıh ilmine dâir Eşbâh şerhidir. 8- Kitâb-ül-elgâz fî fıkh-il-Hânefiyye: Fıkha dâirdir. 9-Kâfi: Fıkıh kitabıdır. 10- Gülşen-i Niyaz: Manzûm bir eserdir. 11-Ferâyih-un-Nebeviyye fî siret-il-Mustafaviyye: Kazrûnî'nin Siyer-i Nebevî'sinin tercümesidir. 12- Dîvân-ı Eş'âr, 13- Risâle-i kalemiyye, 14-Nefehât-ül-üns: Fıkıh ilmine dâir "Ravzat-ül-Kuds" adlı esere yazdığı şerhidir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 57

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 421

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 245

4) Nâima Târihi cild-1, sh. 577

5) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 339

6) Osmanlı Tarih ve Müverrihleri sh. 29

KARA ŞEMS (Şemseddîn Ahmed Sivâsî)

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Halvetiyye yolunun kolu olan Şemsiyye (Sivâsiyye)nin kurucusudur. İsmi, Ahmed'dir. Babasının ismi Ebü'l-Berekât Muhammed'dir. Künyesi Ebü's-Senâ, Lakabı Şemseddîn'dir. Kara Şems diye şöhret bulmuştur. 926 (m. 1519) senesinde Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. 1006 (m. 1597) senesinde Sivas'da vefât etti. Sivas'da Meydan Câmii avlusunda medfûn olup, kabri mü'minler tarafından ziyâret edilmektedir.

Türk-İslâm tarihindeki meşhûr üç Şems'den birisidir. Bunlardan birincisi Mevlânâ Celâlleddîn-i Rûmî'nin hocası olan Şems-i Tebrîzî, ikincisi İstanbul'un fethinde Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın yanında bulunan Akşemseddîn, üçüncüsü de Üçüncü Mehmed Hân ile birlikte Eğri Seferine katılan Kara Şems'dir. Üçü de yüksek dereceler sahibidirler.

Kara Şems yedi yaşındayken, Amasya'da bulunan Halvetiyye büyüklerinden Şeyh Hacı Hıdır'ın sohbetleriyle şereflenip elini öptü. Bu ziyâreti, talebelerinden Receb Efendi şöyle nakleder: "Hocam Kara Şems anlattı: "Babam Ebü'l-Berekât Muhammed Efendi, Amasya'deki Habîb Karâmânî hazretlerinin halîfesi olan ma'rifetler ve kerâmetler sahibi Hacı Hıdır'ın talebelerinden idi. Bu fakîr yedi yaşında iken, babam anneme; "Oğlum Ahmed'i şeyhime götürmek istiyorum. Yolculuk için azık ve şeyhime götürebileceğim hediye hazırla" dedi. Hazırlık yapıldıktan sonra bir kış günü babamla birlikte Zile'den Amasya'ya vardık. Hacı Hıdır'ın huzûruyla şereflenip ellerini öptük. Hacı Hıdır: "Böyle kış günlerinde bu ma'sûmu (günahsızı) ne diye getirdin?" buyurunca, babam da; "Nazarınıza muhâtab olmak, şerefli sohbetinizden bereketlenmek ve hayır duânızı almak için getirdim" dedi. Bunun üzerine Hacı Hıdır hazretleri mübârek ellerini kaldırıp, benim yüzüme bakarak duâ etti. Orada bulunanlar âmin dediler. Bu fakire gelen ihsânlar ve yükseklikler o duânın bereketiyledir."

Ziyâret bittikten sonra Zile'ye döndü. O beldenin âlimlerinden sarf ve nahiv ile diğer ilimleri tahsil etti. Daha sonra Tokat'a gidip Arakıyeci-zâde Şemseddîn Efendi'den ve diğer âlimlerden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Bu sırada gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlatır: "Tokat'ta ilim tahsili ile meşgûl olduğum sırada bir gece, rü'yâmda bir sahrada oturmuş ve etrâfımı bir nûr kaplamış, etrâfımda genç-ihtiyâr birçok kimselerin döndüğünü gördüm. Bu rü'yâyı, rü'yâ ta'bir etmekte mahir olan Köstekci-zâde'ye anlattım. Ben rü'yâyı anlatınca, bana; "Nerelisin, kimin nesisin, nerede kalıyorsun ve ismin nedir?" diye sordu. Ben de ayrıntılı olarak hâlimi ve kim olduğumu anlatınca, bana: "Sana müjdeler olsun ki; zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek dereceye ulaşıp, zamanının bir tanesi olacaksın. Her taraftan insanlar gelip senden feyz alıp, Allahü teâlânın rızâsına kavuşacaklar" diye ta'bir etti. Bu ta'birde bildirilen husûslar yirmi sene sonra aynen meydana geldi."

Tokat'ta aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yükseldikten sonra, İstanbul'a gelip, Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris olarak vazîfelendirildi. Bir müddet ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl oldu.

Birgün zamanın kadıaskerini ziyârete gitmişti. Müderrislere ve kadılara karşı kadıaskerin tutumunu ve onların makam için düştükleri hâlleri beğenmedi. Çıktıktan sonra Fâtih Câmii'ne gitti, iki rek'at namaz kılıp, huzûru kalb ile Allahü teâlâya; "Yâ Rabbî! Bunların içinden beni kurtarıp, tasavvuf ehlinin yoluna dâhil eyle" deyip duâ etti. Bundan kısa bir müddet sonra hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirip sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, doğum yeri olan Zile'ye döndü. Orada ilim öğretip, insanlara Allahü teâlânın dînini ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını anlatmağa başladı. O sırada İbn-i Hişâm'ın: "Kavâid-ül-i'râb" adlı eserine "Hall-ül-Me'âkıd" adlı bir şerh yazdı. Fakat içindeki ilâhî aşkın ateşinin harareti, her geçen gün biraz daha artıyor, Allahü teâlânın sevdiği bir velîye talebe olmak istiyordu. Bu sırada Amasyalı Şeyh Muslihuddîn Efendi'nin dergâhına gidip, onun sohbetiyle şereflendi ve ona talebe oldu. Bir müddet sohbet ve hizmetinde kalıp feyz aldı. O sırada gördüğü bir rü'yâsını şöyle anlatır: "Bir tepe üzerinde büyük bir ağaç, bu ağacın yedi büyük dalı var. Elimde Mıshaf-ı şerîf vardı. Bu mıshafı o ağacın en yüksek dalına asmak istiyordum. Bu sırada şiddetli bir rüzgâr esip, ağacı kökünden devirdi. Eyvah bu ne haldir diye üzülürken uyandım. Ertesi sabah rü'yâmı hocam Muslihuddîn Efendi'ye anlattım. "Rü'yân aynı ile vâki olacaktır. Ağaçdan murâd bizim vücûdumuzdur. Yakında biz göçeriz. Lâkin bizden önceki hocalar duâ edip seccade ve âsâ verirlerdi. Biz dahî size icâzet verelim" deyip, elleriyle icâzetname yazdılar. Aradan birkaç gün geçmeden rü'yâ aynı ile vâki olup, hocam vefât etti. Hocamın vefâtıyla yetim kaldım. Mumu sönmüş eve, suyu çekilmiş değirmene döndüm."

Kara Şems, hocası Amasyalı Muslihuddîn Efendi'nin vefâtından sonra, mübârek, velî bir zâtı bulup, talebe olmak istedi. Tokat'ta bulunan zâhid ve müttakî olan, yüz yaşını geçmiş bulunan Şeyh Mustafa Kirbâsî adında bir zâta gidip, talebe olmak istedi. O zât buyurdu ki: "Sen gençsin, ben ise ihtiyâr ve hastalıklıyım. Riyâzete (nefsin istemediklerini yapmak) kuvvetim yoktur. Seni terbiye ile meşgûl olamam. Lâkin sâdık bir talebeysen cenâb-ı Hak senin mürşidini ayağına gönderir. Bu mürşid altı ay sonra Tokat'a gelecektir."

Kara Şems bundan sonra, tekrar Zile'ye dönüp, ilim öğretmekle meşgûl oldu ve "Muhtasar-ı Menâr" üzerine, "Zübdet-ül-esrâr" adlı bir şerh yazdı, ilim öğretmekle meşgûl iken, Tokat'a, Abdülmecîd Şirvânî isminde bir zâtın geldiğini duyup, onun yanına gitti. Abdülmecîd Şirvânî'nin sohbetine ve mübârek ellerini öpme şerefine kavuştu. Abdülmecîd Şirvânî sohbetin sonuna doğru; "Ey Kara Şems! Benim, Allahü teâlânın emri ve sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) işâretiyle kendi memleketimi, ailemi ve sevenlerimi terk edip, dağ ve beldeleri aşıp gelmem, sâdece seni irşâd ve terbiye içindir" buyurdu. Kara Şems bu ânı şöyle anlatır: "Abdülmecîd Şirvânî'nin bu sözünü duyunca Şeyh Mustafa Kirbâsî'nin daha önce vermiş olduğu müjdeyi hatırladım, hesap ettim ki tam altı ay geçmişti."

Abdülmecîd Şirvânî'nin sohbetine kabûl edilişini şöyle anlatır: "O zâtın huzûruna varınca, bu fakirde istek ve arzu görüp; "Siz bu civardaki kasaba ve şehirlerin meşhûr bir kişisisiniz. Halk nazarında yüksek birisiniz. Böyle iken huzûrumuzda zilleti ve dervişliği kabûl edersiniz. Halktan rağbet göremezsiniz. Bu duruma pişman olursunuz. Çünkü bu yol sıkıntılar ve meşakkatler yoludur" buyurunca:

"Canlar feda muhabbet-i cânâne sır değil,
Erbâb-ı aşk'a terk-i sır etmek hüner değil"

dedim.

Bunun üzerine; "Sen sâdık bir talebesin. Biz de seni irşâd etmekle vazîfeliyiz. Riyâzet ve mücâhedeye tahammül edersin. Az zamanda rızâ-i İlâhî'ye kavuşursun" buyurup,

"Yâra yol iki kademdir birisi cana bas,
Çünkü bu meydâna geldin merd isen merdâne bas"

beytini okudu ve fakiri kabûl buyurdu."

Abdülmecîd Şirvânî'nin hizmetinde bulunup sohbetinden istifâde etti. Feyz alıp tasavvuf derecelerinde yükseldi. Dünyâ sevgisinden uzaklaşıp hakîkate yöneldi.

Şemseddîn Sivâsî, Abdülmecîd Şirvânî'den kısa zamanda feyz alıp, tasavvufun yüksek derecelerine kavuştu. Hocası tarafından insanlara, Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirildi. Şöhreti her tarafta duyuldu. Devrin Sivas vâlisi Hasen Paşa, kendisini Sivas'a da'vet edip, yaptırdığı dergâha yerleştirdi. Aynı zamanda câmi imamlığı da kendisine verildi. Orada ilim öğretmek ve insanlara va'z ve nasihatle meşgûl oldu. Hayatının sonuna doğru, Sultan Üçüncü Mehmed Hân'la birlikte Eğri seferine katıldı.

Eğri seferiyle ilgili olarak talebelerinden Recep Efendi şöyle nakleder: "Şemseddîn Sivâsî birgün bu fakiri odalarına çağırıp; "Din düşmanlarının (hıristiyanların), sınırlarda bulunan müslümanlar üzerine baskı ve zulümleri haddinden fazla olmuş, tahammül edilemez hâle gelmiştir, içimde onlara karşı sefere gitme arzusu belirdi" buyurdu. Bu sözü üzerine, ihtiyâr olduklarını, zayıf bünyelerinin sefere çıkmaya engel olacağını ve bu husûsa dâir pâdişâhdan da herhangi bir haber gelmediğini söyledim. Bunun üzerine; "Bize işâret ve tenbîh olundu ki: "Sefer hazırlıklarını tamamla! Fetih ve zafer senin için mukarrerdir" buyurdu. Ben de; "Şüphesiz ben sâdece hak dîne boyun eğip yüzümü, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan (müşriklerden) değilim" meâlindeki En'âm sûresi 79. âyetini okudum. Bunun üzerine; "Bize müjde verildi ki yakında güçlü bir pâdişâh gazâ edip, birçok fetihlerde bulunacak ve mü'minlerin kalbleri de sevinçle dolacaktır" buyurdu. Çok geçmeden Üçüncü Mehmed Hân, Osmanlı pâdişâhı oldu. Şemseddîn Sivâsî hazretleri, altı deve, altı katır ve kendi için de bir at satın alıp, sefer hazırlığını tamamladı. Sivas'da medfûn bulunan Gâzî Abdülvehhâb'ın sancağını yanlarına alıp, Ayasofya yakınındaki Kapı Ağası dergâhında bulunan Koca Şeyh'e verdi. Bütün sefer hazırlıkları tamam olunca, mübârek bir günde her türlü erzak ve mühimmat hayvanlara yüklendi. Bütün şehir ahâlisi Şeyh Şemseddîn Sivâsî'yi uğurlamak üzere toplandı. Beklerken bir kapıcıbaşı acele ile koşarak gelip, pâdişâhtan Eğri seferine katılmak üzere da'vet geldiğini belirten fermanı okudu. Bunun üzerine Şeyh Şemseddîn hazretleri; "İşittik ve itaat ettik. Zaten biz iki senedir hazırlıklıydık. Bismillah, hemen gidelim" diye el kaldırıp duâ

buyurdu. Orada toplananlar duâya âmin deyip, göz yaşları arasında uğurladılar. Uzun yolculuktan sonra Üsküdar'a geldiler. Henüz genç olan, Üküdarî Azîz Mahmûd Hüdâyî onu karşılayıp, ellerini öptü. Şeyh Şemseddîn Sivâsî, Mahmûd Hüdâyî'ye; "Oğlum siz yegânesiniz (bir tanesiniz). Bugünden sonra fazlalaşırsınız" diye duâ edip, ileride çok büyük bir velî olacağını müjdeledi. O gece sabaha kadar birlikte sohbet ettiler. Sohbet esnasında Azîz Mahmûd Hüdâyî; "Yaşınız seksene ulaşmış, vücûdunuz da zayıftır. Kendinize eziyet etmeseniz, çünkü her an nefsiniz ile büyük cihaddasınız" diyerek, seferden alıkoymak istedi. Bu sözüne cevaben: "Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın bütün emirlerine uymak lâzımdır. Büyük cihâdı yaptık. Ancak küçük cihâd kalmış idi. Bu emirlerine de ihtiyâr olarak uymak isteriz" buyurdu.

Üsküdar'da üç gün kaldıktan sonra, dördüncü gün, pâdişâh tarafından gönderilen bir kadırga ile İstanbul'a geçip, Ayasofya yakınında bir yere yerleştirildi. Daha sonra Sinân Paşa köşküne, pâdişâh Sultan Üçüncü Mehmed Hân tarafından da'vet edildi. Uzun müddet sohbette bulundular. Bu sohbette Şeyhülislâm Sa'deddîn Efendi de hazır bulundu. Sohbet esnasında pâdişâh, Şemseddîn Sivâsî'ye; "Tarafımızdan sizi sefere da'vet etmek üzere gönderilen kapıcıbaşımız sizi yola çıkmak üzere hazır bulmuş. Hazırlıklı olduğunuza göre, bu işin sonununda ne olacağını bilirsiniz. O hâlde bizi müjde işâretinizle sevindirip, neticeden haber vermenizi isteriz" dedi. Bunun üzerine Şemseddîn Sivâsî; "Hadîs-i şerîfte; "Amellerin en faziletlisi, mü'minleri sevindirmektir" buyuruldu. Ma'lûmunuz ola ki Eğri zaferi biraz zahmet çektikten sonra müyesser olacak. Düşman yenik ve perişan olacaktır. Hatırınızı hoş tutun" müjdesini verdi.

Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin bu cevâbına sevinen pâdişâh, kendi üzerindeki samur kürkü ona giydirdi. Ayrıca kapıcılar kethüdası Mehmed Ağa vasıtasıyla, ikiyüz altın sikke, dervişlerine de yüz altın sikke ihsân edip; "Bunlar helâl malımızdır. Kabûl buyursunlar" dedi. Şeyh Şemseddîn hazretleri; "Allahü teâlânın emri üzere kimseye sû-i zan etmemeli, hüsn-i zanda bulunmalıdır. Kimseyi araştırmak ve teftiş etmekle vazîfeli değiliz. Tasavvufda da her geleni Allahü teâlâdan gelmiş bilip, hediyeleri ve ihsânları kabûl etmek gerekir" buyurdu.

Birkaç gün İstanbul'da kaldıktan sonra pâdişâh ve orduyla birlikte yola çıkıp, Eğri kalesi önlerine ulaştılar. Kale kolay bir şekilde feth edilip, harab olan yerler ta'mir edildi. Ancak asıl düşman askerlerinin, kale yakınlarında bir başka yerde olduğu öğrenilince, ordugâh, düşmanın karşısına nakledildi. Küffâr askerinin sayısı çoktu. Rivâyet edilir ki yediyüzbin kişilik bir orduydu, İslâm ordusuyla küffâr ordusu karşılaştı. İslâm ordusunda bozgun ve firar başgösterdi. Pâdişâh Üçüncü Mehmed Hân, yerinden hareket etmeyip "Ey Rabbimiz! Üzerimize bol bol sabır dök. Ayaklarımıza kuvvet ve sebat ver, bizi kâfirler kavmi üzerine muzaffer kıl" meâlindeki Bekâra sûresi 250. âyet-i kerîmesini okudu. Pâdişâhın yanında şeyhülislâm, kadıaskerler, şeyhler ve ba'zı vazîfeliler hâricinde kimse kalmadı. Hazîne ve cephânelik düşman tarafından zabt edildi. Bu firar ve bozgun üzerine herşeyin bittiğini zanneden pâdişâh, Şemseddîn Sivâsî hazretlerini çağırıp; "Söylediklerinizin tersi vâki oldu" deyince, Şemseddîn Sivâsî; "Pâdişâhım söylediklerimiz doğrudur. Kâfirin hezimete uğramasına yarım saat kalmıştır. Şu anda bir kuvvet sahibi tasarruf için ortaya çıkmak üzeredir. Bu an fethin başlangıç ânıdır. Hatırını hoş tut" diye cevap verdi.

Gerçekten de çok geçmeden, Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin ta'rîf ettiği şekilde bir zât ortaya çıktı. Bunu gören şeyh, hemen pâdişâhın huzûruna çıkarak; "Fetih vaktidir" diye müjdeledi. Ortaya çıkan zât, dağılan ordunun önüne düşüp; "Ey mü'miler! Nerede İslâm gayreti? Nerede Hazreti Peygamber (aleyhisselâm) gayreti? Nerede cömertlerin cömerdi sultan gayreti?" diye nidâ edip; "Şehid olmak, dînini yüceltmek isteyen kimse yanıma gelsin!" buyurdu. Bu sırada yanına birkaç bin kişi toplanıp, birlikte düşmana hücûm ettiler. Bu durumu gören düşman neye uğradığını şaşırdı. Durumu haber alan firari askerler de tekrar dönüp, düşmana saldırdılar. Nihâyet düşman bozguna uğratılıp, kesin zafer elde edildi. Daha sonra o zâtın kim olduğu Şemseddîn Sivâsî'ye sorulunca, Hızır (aleyhisselâm) olduğunu haber verdi.

Şeyh Şemseddîn-i Sivâsî hazretleri, zaferi müjdelemek üzere pâdişâhın huzûruna çıktı ve aralarında şu konuşma geçti.

Pâdişâh; "Buyurun ey gönlümün sultânı" dedi. Şemseddîn Sivâsî; "Va'dini yerine getiren, kuluna yardım eden ve kâfirleri hezîmete uğratan Allaha hamd olsun. Ey benim pâdişâhım! Eğer dinlerseniz birkaç kelime nasihat etmek isterim" deyince, pâdişâh: "Ey insanlara hakkı tavsiye eden üstadım! Buyurun.

Hak olan sözü dinlerim" dedi. Şemseddîn Sivâsî; "Ey benim pâdişâhım! Yeryüzünde Allahü teâlânın halîfesi olanların niyetleri; Allahü teâlânın rızâsını kazanmak olup, dayandıkları ve güvendikleri, Allahü teâlâ olması gerekir. Savaşta askerlerin çokluğuna güvenmeyip, kuvvet ve kudret sahibi Allahü teâlâya tevekkül etmek gerekir. Âyet-i kerîmelerde meâlen; "Siz de, düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar, her türlü kuvvet ve cihâd için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın" (Enfâl-60) ve "Ey îmân edenler! Düşmana karşı hazırlığınızı görün ve silâhlarınızı takınarak cihâda hazır olun da, birlikler hâlinde savaşa çıkın, yahut toptan seferber olun" (Nisa-71) emredildiği üzere, savaş için gerekli hazırlıklar yapılmalı. Ancak, buna güvenmeyip Allahü teâlâya tevekkül ve i'timât etmelidir. Eğer Allahü teâlâya güvenmeyip askere ve cephâneye güvenilir ise, hezimet (yenilgi) zuhur eder. Kalbden cenâb-ı Hakka tam tevekkül edip, hâlis kalb ile yönelebilirsen, zafer müyesser ve mukadder olur. Bizden hüznü gideren Allah'a hamd olsun."

Ey pâdişâhım! Bilesin ki, deden Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'un fethine niyetlenince, Akşemseddîn'in refâkatı ve duâsının bereketiyle fetih müyesser oldu. Bunun üzerine Akşemseddîn hazretleri: "Ey pâdişâhım! Büyük fethin şükran ifâdesi olarak nice câmi, mescid, medrese ve hamamlar inşâ etmek gerekir" buyurmuşdu. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın da, nice hayır ve hasenat yapmış olduğu ma'lumunuzdur. Aynı şekilde, sizin de isminiz Sultan Mehmed, duâcınız hakîrin dahî ismi Şemseddîn'dir. Bu güzel fethin şükrânesi olarak zâtınız dahî, reaya (halk) ve fukara üzerinden sıkıntıyı kaldırıp, İslâm askerine ihsânlarda bulunup, her makama dindar, adâletli ve doğru kimseler ta'yin etmeniz gerekir" buyurdu. Bu nasîhatları can kulağıyla dinleyen pâdişâh Üçüncü Mehmed Hân şu cevâbı verdi: "Bin can ile kabûl ettim ve nasihatinize fazlasıyla riâyet edeceğim."

Pâdişâh, ordusuyla birlikte İstanbul'a döndüğünde, Şemseddîn-i Sivâsî'nin İstanbul'da kalmasını ısrarla rica ettiyse de kabûl ettiremedi. Şemseddîn-i Sivâsî ihtiyârlığının yanında, seferin şiddetinden ve kışın aşırı soğuğundan hayli yorgun ve zayıf düşmüştü. Hayâtının son anlarını yaşadığını anladığından, rûhunu ailesinin ve sevenlerinin yanında teslim etmek istediğini belirterek izin istedi. Sivas'a döndü. Gelişinden kısa bir müddet sonra, amcazâdesi ve dâmâdı olan Recep Efendi'yi vazîfesine ta'yin etti. Şemseddîn Sivâsî vefâtlarına yakın, talebelerini odasına çağırdı. Onlarla birlikte bir saat kadar Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olduktan sonra, duâ edip, rûhunu teslim etti.

Velîler, âlimler, sâlih kimseler, devlet adamları cenâzesinde hazır bulundu. Cenâzesi göz yaşları arasında; "Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir" diyerek musallaya konuldu. Cenâze namazında, altmışbinden fazla kişi olduğu rivâyet edilir. Namazını amcazâdesi ve dâmâdı Recep Efendi kıldırdı. Sağlığında iken vasıyyet etdiği gibi, Meydan Câmii'nin bahçesine defnedildi. Daha sonra kabrinin üzerine beyaz bir kubbe yaptırıldı. Hâlen ziyâretgâhdır. Şehir ahâlisine şiddetli bir sıkıntı olduğu zaman kabrini ziyâret edip duâ ederler. Allahü teâlânın izniyle o sıkıntıdan kurtulurlar.

Şeyh Şemseddîn Ahmed Sivâsî hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek, ilim ve irfan sahibi, bütün güzel huylarla ahlâklanmış, faziletli bir zât idi. Tasavvufda Halvetiyye yoluna mensûb idi. Şemsiyye kolunun kurucusudur. Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin, yüksek hâlleri ve birçok kerâmetleri vardır. Bu hâl ve kerâmetlerinin ba'zıları şöyledir: insanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatıp, hak yola da'vet etmek üzere, Mısır'a gönderdiği halîfelerinden (talebelerinden) Şeyh Hacı Mustafa nakleder "999 (m. 1590) senesinde Şeyh Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin talebeleriyle birlikte hacca gitmek üzere Anadolu'dan ayrıldıklarını işittim. Bu fakîr de Mısır'dan ba'zı hacılarla birlikte hac ibâdetini yerine getirmek ve hocam Şemseddîn Sivâsî'nin sohbetinden istifâde etmek üzere yola çıktım. Şam hacılarından önce Mekke'ye vardık. Çok karanlık bir gecede tavaf yapmak üzere giderken bir meşale gördüm. Baktım ki, Şemseddîn Sivâsî hazretleri, talebeleri ve sevenleriyle birlikte geliyorlardı. Yolda mübârek ayaklarının basdığı topraklara yüz sürsem edepsizlik olur. Sabahleyin indikleri yere varayım diye düşünüp, bir kenara gizlendim. Gizlendiğim yere gelince bindikleri hayvanlarını benden yana çevirip, atından indi. Mübârek ellerini başıma koyup hafifçe: "Sen Hacı Mustafa değil misin? Ne diye saklandın ve gizlendin?" buyurdu. Ben de; "Evet sultânım" deyip mübârek ellerini öptüm. Böylece bu kerâmetini müşâhede ettim."

Talebelerinden Receb Efendi nakleder "Şeyh Şemseddîn Sivâsî hazretlerini, va'z ve nasihat etmesi için civar köy ve kasaba halkı da'vet etmişlerdi. Da'vete icabet edip giderken bir köyde konakladık. O köy halkı, Hazreti Ali'yi sevdiğini iddia ederek, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) seçilmiş

Eshâb-ı Kirâmı hakkında kötü sözler söylüyorlardı. Kendimize ve hayvanlanmıza paramızla yiyecek birşeyler almak istedik, vermediler. Bununla da kalmayıp, bizi zulüm ve işkenceyle öldürmek istediler. O zaman Şemseddîn Sivâsî hazretleri, iki rek'at namaz kılıp, Allahü teâlâya duâ etti. Aradan fazla zaman geçmeden, köyün ileri gelenleri ve kalabalık bir topluluk türlü türlü yiyecekler ve hediyelerle geldiler. Taaccüp edip; "Önce siz bize yemek vermeyip öldürmek istediğiniz hâlde bu muhabbet ve sevgi nedir?" diye sorduğumuzda; "Biz de bilmeyiz ne hâl oldu. Kalbimize, şu azîzin muhabbet ve sevgisi yerleşti. Mümkün olsa canımızı dahî feda etmeyi isteriz" diye cevap verdiler. Sonra Şemseddîn Sivâsî hazretlerine; "Sultânım, düşmanlıktan sonra bu muhabbet nedir?" diye sorduk. Tesbihini gösterdi. Biz bu şekilde sohbet ederken o topluluğun reîsi olan kimse gelip; "Sultânım küçük bir kerîmem (kızım) vardır. Ba'zan saralı olur. Günlerce bu hâlden kurtulamaz. O hâlden kurtulunca da kendini bilmez. Söylenen sözleri anlamaz. Başka evlâdım da yoktur. Huzûrunuza getireyim de hayır duâ buyurun. Zîrâ bana bildirildi ki: "Kara Şems'in dergâhından ne isteseniz geri çevrilmez" dedi. Şemseddîn Sivâsî hazretleri bir an önce getirmesini istedi. O kimse kızını bir hayvana bindirip getirdi ve ölü gibi Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin huzûruna koydu. Hazret-i Şeyh bir müddet teveccüh buyurup, "Fâtiha" dediğinde, kızcağız sıçrayarak ayağa kalktı. Sevinerek evlerine döndü. Nakledilir ki: O hastalık bir daha gelmedi. Aklı başında iffetli bir hâtun oldu.

Bu kerâmeti gören köy halkı, Eshâb-ı Kirâm hakkındaki kötü düşüncelerinden vaz geçip, "tövbe ettiler. Hepsi, Şeyh Şemseddîn Sivâsî'nin sevenleri ve talebeleri oldu.

Kara Şems'in vefâtından sonra, yerine Abdülmecîd Sivâsî geçti. Dâmâdı olan Receb Efendi de talebelerinin büyüklerindendir.

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden olup, gönüllere taht kurmuş olan zamanının bir tanesi Şemseddîn Sivâsî hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Çeşitli ilimlere dâir manzûm ve nesir olarak yazdığı kırka yakın eseri vardır. Farsça ve Arabçadan tercümeler yapmıştır. Eserleri iki ana grupta toplanabilir.

A- Manzûm eserleri: 1-Divân-ı ilahiyat, 2-El-Fesâyıh fî tercemet-il-levâyıh: Tasavvufî bir eserdir. 3-Heşt Behişt, 4-Gülşen-i Âbâd: Çiçeklerin karşılıklı konuşmalarıyla ilgili bir eserdir. 5-İbret-nümâ, 6-İrşâd-ül-avvâm, 7-Kitâb-ül-Hıyâz min sevbi gamâm-ül-feyyaz; İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin menkıbelerinden ibârettir. 1291 (m. 1874) yılında İstanbul'da basılmıştır. 8-Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam, 9- Menâsik-i Hac Hac için gerekli bilgileri ihtivâ eder. 10-Mir'ât-ül-ahlâk ve Müşevvik-ül-eşvâk, 11- Mir'ât-ül-eşvâk, 12- Mevlid-i Nebî, 13-Süleymân-nâme, 14- Terceme-i İlâhî-nâme-i Şeyh Attâr, 15-Terceme-i Mantık-ut-tayr-ı Şeyh Attâr, 16-Terceme-i Pendnâme-i Şeyh Attâr, 17-Terceme-i Kasîde-i Bürde: Metin ve manzûm tercüme bir arada bulunmaktadır. Yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.

B- Mensûr (Nesir) Eserleri: 1-Cilâ-i Uyûn-ül-Arâis-ül-Muhâdara, 2-Dâiret-ül-usûl, 3- Dürer-ül-akâid: Ehl-i sünnet i'tikâdını açıklayan bir eserdir. 4- El-Câmi-ün-nüfûs, 5- Huccet-i ilâhiyye, 6- Kıssa-i Mûsâ ve Hızır, 7-Letâyif-ül-âyât ve Nukûş-ül-beyyinât, 8-Meclis, 9-Menâkıb-ı Çihâr-ı Yâr-i Güzîn: Sevgili Peygamberimizin dört halîfesini anlatan eserdir. Birçok defalar basıldı. En son olarak 1983 yılında İstanbul'da sadeleştirilerek basıldı. 10-Menâkıb-ı Nu'mân, 11-Menâzil-ül-Ârifin: İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin risalelerinden faydalanılarak yazılmış olup, dört bölümden meydana gelmiştir. Tasavvuf hakîkatlerini anlatır. 12-Nakd-ül-Hâtır Eshâb-ı Kehf, Hızır aleyhisselâm, Mûsâ ve Zülkarneyn aleyhimüsselâm kıssalarını anlatır. M. 1594 yılında Sivas'ta yazılmıştır. 13-Risâle-i emr-i ilâhî, 14-Risâlet-üt-te'vil, 15-Şerh-i Gazeliyyât-i Murâd Hân-ı Sâlis, 16-Şerh-i Kavâid-ül-İ'rab li İbn-i Hişâm: Yirmibeş yaşındayken, talebelerinin isteği üzerine yazmıştır. İbn-i Hişâm'ın eserine zeyldir. Arabça gramer kitabıdır. 17- Şerh-i Kelimetü Kümeyl İbn-i Ziyâd, 18-Şerh-i Muhtasar-ül-Menâr Fıkıh usûlüne dâir bir eserdir. Âlimler arasında beğenilen bir kitap olup 26 yaşındayken yazmıştır. 19- Umdet-ül-edib fit-teallûmi vet-te'dîb: Farsça gramer kitabıdır.

Şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanan Şemseddîn Sivâsî hazretleri, dîvânındaki kıymetli şiirlerinde şu konuları işler 1) Bu dünyâ, fânî ve vefasızdır, insanı gaflette bırakan, boş ve lüzumsuz şeylerle oyalayan, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmayı engelleyen düşmandır. Bu dünyânın lezzetlerine aldanmamak gerekir. Bu lezzetler geçici ve aldatıcıdır. 2) Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için bir Allah adamından ders almak, ona talebe olmak gerekir. Bu zâtın huzûrunda nefsi, kötülüklerden temizlemelidir. 3) Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şefaati çok önemlidir. O'nun şefaati olmazsa

insanların hâli çok perişandır. O'nun şefaatine kavuşabilmek için Sünnet-i seniyyesine tam sarılmak gerekir. 4) Sevgiliden gelen eziyete sabırla tahammül göstermek gerekir. Sevgilinin cefâsı, âşıka vefadır. Âşıklar için en kötü durum sevgilinin ilgisizliğidir. 5) Allahü teâlânın verdiği sayısız ni'metlere şükretmek gerekir. Çünkü Allahü teâlâ bütün ni'metlerini insanoğlu için yaratmıştır. Dîvânından seçmeler:

Nât-ı Şerîf

Kapına geldi âsîler, Şefaat yâ Resûlallah!
Suçunu bildi kâsîler, Şefaat yâ Resûlallah!

Ne ettim ise ben ettim, Yanıldım nefse zulm ettim,
Henüz suçum bilip geldim, Şefaat yâ Resûlallah!

Ne ilmim var ne amelim, Perişan cümle ahvâlim,
Vesveseyle dolu bâlim, Şefaat yâ Resûlallah!

Bu şemsi abd-ı âbıkdır, Ne etsen ona lâyıktır,
Velî yoluna sâdıktır, Şefaat yâ Resûlallah!

Kâsî: Duygusuz, Bâl: Kalb gönül, Abd: Köle, Âbık: Kaçak.

Gazel

Hudâvenda şu âlemde, Esen yeller seni ister,
Ayakları gubâr olmuş. Tozan yollar seni ister.

Eğer cindür, eğer hayvan Eğer melek, eğer insan,
Seni zikr etmede yeksan, Dönen diller seni ister.

Bulam diye ister ânı Gezer arayı arayı,
Dolaşıp kûh-u sahrâyı, Akan seller seni ister.

Seherlerde okur virdi, Verir âşıklara derdi,
Bahâne eylemiş verdi. Gezen güller seni ister.

Yıldızlar, ay, güneş bî-cân, Karan yok eder seyrân.
Olup Serkeşte vû hayran, Dönen gökler seni ister.

Yolun Sedd eylemiş ağyar, Kalıp gurbette eyler zar,
Bu Şemsî gibi her kim var, Duyan kullar seni ister.

Gubâr Toz, Yeksan: Dümdüz, beraber, bir, Kûh: Dağ, Vird: Belli zamanlarda okunan tesbih, duâ, Verd: Gül, Bî-cân: Cansızlar. Serkeşte: Şaşkın, perişan, başı dönen.

Kıyamazsan bâş-ü cana, Irak dur girme meydâna,
Bu menzile nice canlar, Baş oynar i'tibâr olmaz.

Bu dünyâ balına banma, Hayallerine aldanma,
Ebedî kalırım sanma, Fenâdır payidar olmaz.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hediyet-ül-ihvân (Şeyh Muhammed Nazmi), Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi Bölümü. No: 4587 Vrk. 24b-27b, 44a-48a.

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 95

3) Nâima Târihi cild-1 sh. 372

4) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 165

5) Peçevî Târihi cild-2, sh. 290

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1018

KAŞÂŞÎ EL-MEDENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf el-Med'ü Abdünnebî bin Ahmed bin Seyyid Alâüddîn Ali bin Seyyid Muhammed bin Yûsuf bin Hasen Bedrî Decânî Kaşâşî el-Medenî'dir. Medîne-i münevverede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1044 (m. 1634) senesi Şa'bân ayının onbeşinde Yemen'in San'a şehrinde vefât etti. Kabri ziyâret edilmektedir.

Kaşâşî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Hocası Muhammed bin Îsâ Tilmsânî, Mâlikî mezhebinde olduğundan, ondan bu mezhebin fıkıh mes'elelerini çok iyi öğrendi. 1011 (m. 1602) senesinde Yemen'e gitti. Orada âlimlerin ve evliyânın büyüklerinden olan Şeyh-ül-Emîn bin Sıddîk Müzcâcî, Seyyid Muhammed Garb, Şeyh Ahmed Satîha Zeylâî, Seyyid Ali Teb'î, Şeyh Ali bin Matîr ve başkalarından ilim öğrendi. İcâzet (diploma) aldı. İlim öğrenmek için, Yemen'in birçok yerini dolaştı, ilimde söz sahibi oldu.

Kaşâşî, San'a şehrine yerleşti. Burada talebelerine ilim ve edeb öğretti. Seyyid Tâhir bin Muhammed Ehdel, Allâme Muhammed Fervî, yetiştirdiği âlimlerdendir. Çok kerâmetleri görüldü.

Yemen'deki vâlilerden biri, onun şan ve şöhretini duyunca, çekemeyip hapsettirdi. O gün vâli ihtiyâç için helaya gittiğinde dışarı çıkmak istedi. Fakat çıkamadı. Hela kapısı bir türlü açılmadı. Aklı başından gitti. Ne yaptıysa kapıyı açamadı. Düşündü, bunun haksız olarak hapsettirdiği Kaşâşî sebebiyle olduğunu anladı. Serbest bırakılmasını emretti. O zaman helanın kapısı açıldı ve dışarı çıktı.

San'a vâlisi, vilâyetindeki bir kısım insanlara ceza vermek için huzûruna getirilmesini emretti. Onlar da hakaret ve hor tutularak getirildiler. San'a şehrine geldiklerinde kale kapısında Kaşâşî ile karşılaştılar. Gelenler içinde onu tanıyanlar vardı. Ona gidip selâm verdikten sonra, içinde bulundukları hâli anlattılar. Kaşâşî o zaman; "Evliyânın sevgisini gönlünüzde bulundurunuz. Hayırdan başka şeyle karşılaşmazsınız. Fâtiha-i şerîfeyi okuyunuz?." buyurdu. Onlar da buyurulan şeyi yaptılar. Vâlinin huzûruna çıkınca, ondan izzet ve ikram gördüler, Hiç bir zarar görmeden, sağ sâlim memleketlerine döndüler.

Kaşâşî'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Hikem libn-i Atâullah, 2- Şerhu alel Ecrûmiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 281

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 198

KÂTİB ÇELEBİ

Fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Mustafa bin Abdullah'tır. 1017 (m. 1608) senesi Zilka'de ayında İstanbul'da doğdu. 1067 (m. 1656) senesi Zilhicce ayının yirmiyedisinde Cumartesi günü sabah vakti vefât etti. Kabri, Vefâ'dan Unkapanı'ndaki Mahmudiye Köprüsüne inen büyük caddenin sağ kenarında, Zeyrek Câmii'ne varmadan, mektebin altındaki sebilin bitişiğinde küçük bir avludadır.

Kâtib Çelebi'nin babası, Osmanlı devlet ve siyâset adamlarının yetiştirildiği Enderun Mektebi'nde tahsil görmüş bir askerdir. Mustafa bin Abdullah, ordu kâtipliğinde bulunduğu için, ulemâ ve halk arasında "Kâtib Çelebi" diye tanındı. Hacca gittiği ve başmuhâsebeci ikinci halîfesi (ikinci başkanı) olduğu için, "Hacı Halîfe" ismiyle meşhûr oldu. Babası, dînine bağlı bir zât olduğu için, Kâtib Çelebi beş veya altı yaşına geldiği zaman, Kırımlı Îsâ Halîfe'yi, ona Kur'ân-ı kerîm ve tecvidi öğretmek üzere hoca olarak tuttu. Bu hocadan Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve daha sonra ezberledi. Zekeriyyâ Ali İbrâhim Efendi ve Nefes-zâde'den ilim öğrendi. İlyâs Hoca'dan Arabça gramer derslerini okudu. Böğrü Ahmed Çelebi diye tanınan hattattan yazı dersleri aldı.

Ondört yaşında Anadolu Muhâsebesi kalemine kâtib oldu. Oradaki vazîfelilerin birinden, hesap kaidelerini, erkâm ve siyâkat yazısını öğrendi. 1033 (m. 1624) senesinde babasıyla birlikte Tercan seferine, bir sene sonra da Bağdat seferine çıktı. Dönüşte Musul'a geldiklerinde babası, bir ay sonra da Nusaybin civarında amcası vefât etti. Bir müddet Diyarbakır'da kaldı. Babasının yakın arkadaşlarından birisi, Kâtib Çelebi'yi Süvari Mukâbelesi'ne ta'yin etti. 1037 (m. 1627-1628) senesinde isyan eden Abaza Mehmed Paşa'nın işgal ettiği Erzurum'un kuşatmasına katıldıktan sonra İstanbul'a döndü. Burada yaklaşık iki sene, Bağdad seferine katılana kadar, Kâdı-zâde'nin derslerine devam etti. Kâdı-zâde'nin düzgün ve dokunaklı bir konuşması vardı. Kâtib Çelebi, onun te'sîri altında kaldı. 1039 (m. 1630) Bağdat kuşatmasında, toprak dolu tulumlarla yapılmış siperler arasında, ordunun defterini tuttu. Seferden sonra tekrar İstanbul'a dönerek, Kâdı-zâde'nin derslerine devam etti. Ondan; Envâr-üt-tenzil ve Esrâr-üt-te'vîl, îhyâ-ül-ulûm, Şerh-i Mevâkıf, Dürer ve Gurer, Tarîkat-ül-Muhammediyye adlı eserleri okudu.

1043 (m. 1633)'de Haleb seferinde Hacca gitme fırsatını buldu. Dönüşte bir kış Diyarbakır'da kalıp, oradaki âlimlerle görüştü. 1044 (m. 1635) senesinde de Sultan Dördüncü Murâd Hân ile Revân seferine katıldı. On sene kadar çeşitli savaşlarda bulunduktan sonra İstanbul'a döndü ve kendisini tamamen ilme verdi.

Kâtib Çelebi, ilme olan sevgisinden dolayı eline geçen bir defa küçük, bir defa da büyük mirasın önemli bir kısmını kitaba verdi. Kendisini tamamen ilme verdiği için, Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın 1047 (m. 1637) senesindeki Bağdat seferine

katılamadı. Fazileti ve derin bilgisi ile tanınan A’rec Mustafa Efendi’nin derslerine devam etti. Bu zâtı şimdiye kadar derslerinde bulunduğu âlimlerin hepsinden daha yüksek bir bilgiye sahip bularak üstâd edindi. A’rec Mustafa Efendi de, Kâtib Çelebi’ye öteki öğrencilerden ayrı bir yakınlık gösterdi. A’rec Mustafa Efendi, ona El-Endülüsiyye fil-arûz, Hidâyet-ül-hikme, Mülahhas fil-hey’e ve şerhiyle birlikte Eşkâl-üt-te’sis isimli eserleri okuttu. Ayrıca; Ayasofya dersiamı Abdullah Efendi ve Süleymâniye dersiamı Mehmed Efendi’nin derelerinde bulundu. Vâ’iz Veli Efendi’den İbn-i Hacer-i Askalânî’nin “Nûhbet-ül-fiker” isimli eserini okudu. Kâtib Çelebi bir taraftan ilim öğrenirken, diğer taraftan birçok talebeye de ders verdi.

1055 (m. 1645) senesinde Girit seferi münâsebetiyle, haritaların nasıl yapıldığını, bu konuyla ilgili yazılan eserleri ve çizilen haritaları gördü. Bu arada Mukâbele başhalîfesi (başyardımcısı) ile arası açıldı. Vazifesinden ayrılarak, üç sene vazîfe yapmadı. Üç sene içinde, ba’zı talebelerine çeşitli konularda dersler verdi. Yine bu zaman içinde anî olarak hastalandığı için, tedâvi çârelerini aramak maksadıyla, tıb kitapları okudu. Ayrıca kalbini kötülüklerden temizlemek, ma’nevî sağlığa kavuşmak için Esma ve Havvas kitaplarını okudu. İslâm âlimlerine çok saygılı olduğundan, onlarla beraber olmaya çalışırdı. 1058 (m. 1648) senesinde tekrar me’mûriyete başladı. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi, Kâtib Çelebi’nin dostu ve sırdaşı idi.

Kâtib Çelebi, huşû’ içinde, şartlarına uygun olarak yapılacak duâların kabûl olacağını ve Kur’ân-ı kerîmin şifâ vereceğini sık sık zikrederdi.

Kâtib Çelebi, çalışkan, iyi huylu, vakarlı, az konuşan, çok yazan biri olarak bilinir. Arabî ve Fârisînin yanında, Latinceyi de çok iyi bilirdi. Osmanlı Devleti’nde, ilk defa batı ilmiyle en fazla ilgilenen, doğu ilmiyle mukayesesini ve sentezini yapan, Türk ilim adamlarından biridir.

Kâtib Çelebi’nin çok kitabı vardı. Birgün Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, sohbet sırasında Kâtib Çelebi’ye; “Senin bin ciltten fazla târih kitabın varmış. Bu doğru mudur?” diye sordu. Kâtib Çelebi de; “Olması gerekir” diye cevap verdi. Fakat şeyhülislâmın tereddüt ettiğini görünce, ertesi gün on katıra birbirinden ayrı üçyüz cild târih kitabını yükleterek şeyhülislâma götürüp; “Evde, ciltsiz bundan da fazla vardır” dedi.

Kâtib Çelebi, yazdığı yirmiyi aşkın eserleriyle sâdece Türk dünyâsına değil, bütün dünyâya seslenmişti. Çalışmalarının genişliği ve derinliği ile, dönemin en önemli ilim adamlarından sayılmıştır, özellikle bibliyografya ve biyografyaya âit eserlerini hazırlarken fiş kullanarak çalışmıştır.

Târih kitaplarında daha çok hâdiselerin özünü ve hakîkatini anlatmaya çalışmış, Uslûb ve edebiyât yönüne fazla ağırlık vermemiştir. Fikirlerini, düşüncelerini çeşitli san’atlarla süsleyerek anlatmak yerine, kısa, öz ve açık yazmıştır.

Eserleri:

1-Fezleket-üt-tevârih: Bir mukaddime, üç usûl ve bir son sözden ibâret olan bu eser, varlıkların başlangıcı, peygamberlerin ve hükümdârların târihi diye hülâsa edilebilecek bir târih kitabıdır.

2-Keşf-üz-zünûn an esmâ-il-kütübi vel-fünûn: Arabî olup, çok kıymetli bir eserdir. Onbeşbine yakın kitap ve onbine yakın müellifi tanıtan büyük bir bibliyografya ansiklopedisi mahiyetindedir. Mısır’da, Almanya’da, İstanbul’da basıldı. Latinceye de tercüme edildi.

3-Cihân-nümâ: En eski coğrafya kitabımızdır. Haritalarıyla birlikte İbrâhim Müteferrika matbaasında basılmıştır. Daha sonra yazılacak coğrafya kitaplarına kaynak teşkil eden bu eser, Avrupa dillerine de tercüme edilmiştir.

4-Tuhfet-ül-kibâr fî esfâr-il-bihâr Denizcilik târihimiz bakımından mühim bir eserdir. Osmanlı Devleti zamanındaki deniz savaşlarından bahseder, İngilizce ve Fransızcaya tercüme edilmiştir.

5-Takvîm-üt-tevârih: Hazreti Âdem’den (a.s) 1058 (m. 1648) târihine kadar geçen vak’aların kronolojik açıklamasını ihtivâ eder. Arabî ve Fârisî dilde basılmıştır. Bu eseri iki ay gibi kısa bir zamanda tamamlamıştır.

6-Fezleke: Fezleket-üt-tevârih’in devamı niteliğindedir. 1000 (m. 1591) senesinden 1065 (m. 1654) târihine kadar olan olayları içine alır. 1296 (m. 1879) senesinde iki cild olarak basılmıştır. Senelere göre düzenlenmiş olan bu eser, her

senenin sonunda o sene içinde ölen devlet adamlarıyla, âlim, şâir ve başka kimselerin hayat ve eserlerinden kısaca bahsetmektedir.

7- Târih-i Frengi tercümesi: Johan Carian'un, Chronic isimli eserinin tercümesi olup, Şinâsî zamanında Tasvîr-i Efkâr Gazetesi'nde ba'zı kısımları yayınlanmıştır. Kâtib Çelebi bu eseri, 1065 (m. 1654) senesinde, İstanbul'da bundaki bilgileri İslâm târihlerine aktarmak ve eklemek için Şeyh Mehmed İhlâsî ile birlikte Türkçeye çevirmiştir.

8- Târih-i Kostantiniyye ve Keyâsire: Kısaca Revnak-us-saltana diye isimlendirdiği bu eseri, 985 (m. 1577) senesine kadar gelen olayları tercüme ve seçme yoluyla meydana getirmiştir.

9- İrşâd-ül-Hıyârâ ilâ Târih-il-Yunan ver-Rûm ven-Nesârâ: Avrupa memleketleri hakkında, onların idâre tarzlarına dâir ellisekiz yapraklık küçük bir risaledir. Avrupalıların yazmış olduğu eserlerden tercüme ederek toplamıştır.

10- Süllem-ül-vüsûl ilâ tabakât-il-fühûl: Alfabetik sıraya göre tertiplenmiş Arabça bir tabakât kitabıdır, iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, künyeleriyle tanınmış meşhûr kişiler, ikinci bölümde, neseb, künye ve lakablarıyla bilinenler sıralanmaktadır. Esas olarak Süyûtî'nin Tahrir-ül-lübâb isimli eserini kaynak almıştır. Yüzden fazla kaynaktan yararlanmıştır.

11- Levâmi-un-nûr: İkinci önemli Coğrafya eseridir. Atlas Minar'ın tercümesidir. Eserde Kuzey Kutup bölgesi, izlanda adası ve Avrupa memleketleri; nehirleri, dağları, şehirleri ile tasviri, bir coğrafya şeklinde ta'rîf edilmektedir.

12- İlhâm-ül-mukaddes min feyz-il-Akdes: Bu risalede ortaya konan üç mes'ele şunlardır: 1- Kuzey memleketlerinde namaz ve oruç vakitlerinin ta'yini, 2- Güneşin aynı cihetten doğup batmasının dünyânın bir noktasında mümkün olup olmadığı, 3- Her ne yana dönülse, kıble olabilecek Mekke'den başka bir memleketin bulunup bulunmadığı. Kendisi bu üç sorunun cevâbını, kendi vermeyip bu konuda meşhûr âlimlerin eserlerinden yararlanarak, yalnızca bunları açıklamakla yetinmiştir.

13- Tuhfet-ül-ahyâr fil-hikem vel-emsâl vel-eş'âr Alfabetik sıraya göre tertiplenmişdir. Tanınmış şâirlerin ve yazarların yahut, ismi meşhûr olan kimselerin sözlerini veya bunlara âit fıkra, hikâye ve latifeleri içine alan bir eserdir.

14- Dürer-i münteşir ve gurer-i müntesir: Kâtip Çelebi biyografi eserini hazırlamak için kaynak kitapları incelediği sırada, buralardaki fâideli olacak noktalarla, türlü mes'elelere ve konulara dâir seçmeler yaptı. Bunları toplayınca bu eseri meydana geldi.

15- Düstûr-ul-amel fî ıslâh-ıl-halel: 1063 (m. 1652) senesinde devlet bütçesinde gelirin az olup, masrafın çoğalması ile ilgili bir araştırmadır.

16- Mîzân-ül-hakk fî ihtiyâr-il-ehakk: Kâtip Çelebi'nin yazmış olduğu eserlerin en sonuncusudur. 1067 (m. 1656) senesinde yazmıştır. Devrinde şiddetli tartışmalara konu olan bir takım mes'eleleri konu olarak almıştır.

Kâtip Çelebi'nin Sultan Genç Osman'ın şehîd edilmesiyle ilgili söylediği bir şiir şöyledir:

Bir şâh-ı âlîşân iken,
Gayretli, genç arslan iken.

Gazi, bahâdır hân idi,
Nâmıyla Osman Hân idi.

Hükmetmeye kâdir idi,
Haccetmeye hâzır idi.

Niyet edip haccetmeye.
Kulak gerek işitmeye,

Eşrât-ı saattir bu dem,
Rûz-ı kıyâmettir bu dem.

Ey dil ciğerler oldu hûn,
Kan ağladı ehl-i fünûn.

Âli neseb sultan idi,
Şâh-ı cihâna kıydılar.

Kula nedamettir bu dem,
Şâh-ı cihâna kıydılar.

Derdim bir iken oldu on,
Şâh-ı cihâna kıydılar.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 262

2) Keşf-üz-zünûn mukaddimesi.

3) El-A’lâm cild-7, sh. 236

4) Brockelmann Sup-2, sh. 635

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1028

6) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 351

KEFEVÎ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Rüstem’dir. Kefevî diye meşhûr olmuştur. Aslen bugünkü Kırım’da bulunan Kefe’dendir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1010 (m. 1601)’da Mekke’de vefât etti.

Memleketinde zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Daha sonra İstanbul’a gelip Medîne-i münevvere kadısı Dâvûd-zâde Efendi’nin hizmetinde bulunup, ilim tahsil etti ve onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. Niksâri-zâde ile ilmî sohbetlerde bulundu. İlmî olgunluğa ulaştıktan sonra 990 (m. 1582) târihinde, Ca’fer Efendi’den boşalan Fatma Sultan Medresesi’ne müderris ta’yin olundu. 993 (m. 1585)’de Şah Hüban Hâtun Medresesi müderrisliğine nakl edildi. 1002 (m. 1593) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, bir sene sonra Yavuz Selîm Medresesi’ne ve 1004 (m. 1595)’de Süleymâniye medreselerinden birine müderris olarak ta’yin olundu. 1007 (m. 1598) senesinde Kudüs kadılığına, 1008 (m. 1599) senesinde de Mekke-i mükerreme kadılığına nakl edildi. 1010 (m. 1601) senesinde bu vazîfeden alındı. Aynı sene içinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Kefevî Hüseyn Efendi âlim, faziletli, asrındaki irfan ehlinin en ileri gelenlerindendi. Hoş sohbetli olup, güzel söz ve şiir söylerdi. Herkesle hoş geçinen, kimseyi kırmamaya çalışan, zarif yaradılışlı bir zât idi.

Nakl edilir ki: Sahn-ı semân Medresesi müderrisleri, Kudüs kadılığını kabûl edip gitmezlerdi. Kefevî Hüseyn Efendi, Kudüs kadılığına ta’yin olununca kabûl etti. Bunun üzerine neden gitmek istediğini sordular. Onlara cevap olarak; “Bu günahkar bedenimi, o mukaddes topraklarla temizlemek isterim. Onun için bu vazîfeyi kabûl ettim. Ümid ederim ki topraktan yaradılmış olan bu vücûdum, o bereketli toprakların te’sîriyle ateşten kurtulur” dedi. Orada ölmek istediğine işâret ederek ta’yin olunduğu Kudüs kadılığına, bütün tanıdık ve arkadaşlarıyla helâllaştıktan sonra gitti.

Ta’yin olunduğu Kudüs kadılığına giderken feyz ve bereketlenmek için Sultan İkinci Bâyezîd’in kabrini ziyâret ettikten sonra, yoldan geçerken Maymuncu Deli Mehmed dedikleri zâtı gördü. Saygıyla elini öpüp, duâsını istedi. Yanında bulunanlar, bu zâtın elini öpmesine şaşırdılar. O kimselere; “Mehmed Dede evliyânın büyüklerindendir. O kendini gizlemek için bu işi yapmaktadır. Benim bu şekilde o zâtın elini öpüp duâsını istemem, hâdiselere dünyâ gözüyle bakan kimselere ibret olması içindir” dedi.

Hüseyn el-Kefevî, bir eserinde evliyânın büyüklerinden olan Ya’kûb-i Çerhî hazretlerinden şöyle bahseder: “Ya’kûb-i Çerhî’nin, Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn Buhârî ile müşerref olması, Allahü teâlânın ona ihsânıdır. Ya’kûb-i Çerhî’nin birçok üstünlüklerine ve kerâmetlerine vefât etmiş oldukları hâlde şâhid oldum. Evliyânın büyüklerinden olduğunu anladım. Birgün, onun için Kur’ân-ı kerîmden hangi sayfanın çıkacağını düşünüp açtım ve Kur’ân-ı kerîmden: “Onlar (peygamberler) Allahü teâlânın hidâyetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü (Onların tevhîd yolunda bulun).” meâlindeki En’âm sûresi 90. âyet-i kerîmesi çıktı ve Ya’kûb-i Çerhî’nin büyüklüğünü iyice anladım”

Kendisi anlatır: Memleketim olan Kefe’den 985 (m. 1577) senesinde annem ve babamla birlikte İstanbul’a göç etmeye niyetlendik. Fakat denizden mi, karadan mı gitmemiz gerektiği husûsunda tereddüt ettik. Denizden gidersek batma tehlikesi var, karadan gidersek çok yorgunluk olacak diye, içimizde vesveseler çoğaldı. Kur’ân-ı kerîmden bir sayfayı açtım: “Korkmayın zira ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm” meâlindeki Tâhâ sûresi 46. âyet-i kerîmesi çıktı. Kalbimin tam rahat etmesi için tekrar açtım, “Görmedin mi ki, Allah, bütün yerdekileri ve emriyle denizde akıp giden gemileri hep sizin

hizmetinize bağlı kıldı” meâlindeki Hac sûresi 65. âyet-i kerîmesi çıktı ve yoculuğumuz bunun üzerine denizden oldu.

Bir gece çok sevindirici bir rü’yâ gördüm. Uyandığım zaman bu rü’yânın şeytanî mi rahmânî mi olduğu husûsunu düşündüm, İmâm-ı Süyûtî’nin “Câmi’-us-sagîr” adlı hadîs-i şerîf kitabını açtım. Peygamber efendimizin: “Sâlih mü’minin rü’yâsı Allahü teâlâdan bir müjdedir” meâlindeki hadîs-i şerîfi çıktı. Rü’yâmın rahmânî olduğunu anladım.

Hüseyn Kefevî’nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserleri şunlardır. 1-Ta’lîkâtün alâ sahîh-i Müslim, 2- Ta’lîkâtün alâ sahîh-i Buhârî, 3- Şerh-i Gülistan (Türkçedir), 4- Rûznâme fî menâkıb-il-ulemâ vel-meşâyıh vel-fudalâ, 5- Sevânih-ut-Tefe’ül ve levâih-ut-Teveffül, 6- Şerh-i Divân-ı Hâfız, 7-Şerh-u Lâmiyyet-il-acem lit-Tugrâî, 8-Niksârî-zâde ile olan makaleleri.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 7

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 121, 122

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 321

4) Keşf-üz-zünûn sh. 554, 1782

5) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 454

6) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 1959

7) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1028

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 276

KEMÂLEDDÎN BEYÂDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve İstanbul’un meşhûr kadılarından. İsmi, Ahmed bin Hasen bin Sinân olup, lakabı Kemâlüddîn’dir. Beyâdî diye meşhûrdur. 1044 (m. 1634) senesinde İstanbul’da doğdu. Aslen Bosnalıdır. 1098 (m. 1687) senesinde İstanbul’a yakın bir yerde vefât etti.

Beyâdî ilk olarak babasından ilim öğrendi. Sonra Yahyâ Minkâri ve zamanının büyük âlimlerinin derslerine devam etti. Babası ile birlikte hacca gitti. Babası Mekke-i mükerremede kadı iken, Beyâdî, burada Şemseddîn Bâbilî’nin derslerine devam etti. Şemseddîn Bâbilî ona icâzet verdi.

Beyadî’nin bütün ilimlerde asıl hocası, Molla Çelebi diye bilinen Muhammed bin Ali Âmidî’dir. Molla Çelebi, çok büyük bir âlim idi.

Beyâdî ilim tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde ders vermeye başladı. Talebeler ondan çok faydalandı. Asrındaki büyük âlimler, Beyâdî’yi çok medh ettiler. Uzun müddet Osmanlı Devleti’nin muhtelif yerlerinde kadılık yapan Beyâdî, adâletten hiç ayrılmadı. İnsanların ayıplaması ve kınaması, onun, hak ve doğru neyse, o çizgide yürümesine mâni olamadı. Fıkıh ilminde ve hüküm vermekte çok mahir idi. İlmi ve fazileti her tarafta duyuldu, ilmi ile âmil bir zât idi.

Beyâdî, 1077 (m. 1666) senesinde Haleb’e kadı olarak ta’yin oldu. Haleb halkı ona çok kıymet verdi. Buradan Bursa kadılığına ta’yin edildi. 1083 (m. 1672) senesinde Mekke-i mükerreme kadısı oldu. Burada muhtelif ilimlere dâir dersler verdi. İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretlerinin yazmış olduğu risalelere kendisinin yazdığı “İşârât-ül-merâm min ibârât-il-Îmân” isimli şerhi, talebelere okuttu. Şerh, çok çeşitli mevzûları ihtivâ etmektedir. Gayet güzel yazılmıştır. 1086 (m. 1675) senesinin sonlarına doğru, İstanbul’a kadı olarak alındı. Sonra Rumeli kadıaskerliğine getirildi.

Beyâdî’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1-Sevânih-ül-ulûm: Altı ilme dâir mevzûları ihtivâ eder. İsminin Sevânih-ul-mutârahat olması da muhtemeldir. Yazması, İstanbul’da Süleymâniye Kütüphânesi’ndedir. 2- El-Fıkh-ül-ebsât, 3-İşârât-ül-merâm.

İşârât-ül-merâm adlı eserin mukaddimesinden bir bölüm:

Dînî esaslarını, Kur’ân-ı azîmüşşânın muhkem âyet-i kerîmeleri ile beyân eden Allahü teâlâya hamd eder, Resûlullaha (aleyhisselâm) ve insanları O’nun Sünnet-i seniyyesine da’vet eden Âline, Eshâbına (r.anhüm) ve kıyâmete kadar onlara ihsân ile tâbi olan âlimlere salât ve selâm ederim. Dînin esaslarının tedvinini (düzenlenmesini) ilk önce İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe yaptı.

İmâm-ı a'zam, dînin esaslarına dâir ilk eseri yazdığı gibi, dînin esaslarını kat'î delîllerle de sağlamlaştırmıştır. Ebû Mansûr Abdülkâhir bin Tâhir Temîmî "Et-Tebsîret-ül-Bağdâdiyye" isimli eserinde şöyle demektedir: "Fıkıh âlimlerinden ve Ehl-i sünnet vel-cemâatin mütekellimînin (kelâm âlimlerinin) ilki Ebû Hanîfe'dir. Akâid mevzûunda Ehl-i sünneti müdâfaa ve desteklemek üzere "El-Fıkh-ül-ekber" ve "Er-Risâle" ismindeki eserlerini yazdı. Haricîler, Eshâb-ı Kirâma düşman olan ve dil uzatanlar, Kaderiler ve dinsizler ile münâzaralarda bulundu. O zaman bu sapık fırkaların mensûpları, Basra'da bulunuyordu. Bu sebeble yirmi küsur defa Basra'ya gitti. Onların sapık fikirlerini en açık ve kat'î delîllerle çürüttü. Kelâm ilminde parmakla gösterilir hâle geldi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 192

2) El-A'lâm cild-1, sh. 112

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 181

4) İşârât-ül-merâm mukaddimesi.

KERÎMÜDDÎN BÂBÂ HASEN EBDÂLÎ

Hindistan evliyâsının en büyüklerinden. İsmi Abdülkerîm olup, lakabı Kerîmüddîn'dir. Kabil ile Lahor arasında, Keşmir'e ayrılan yol üzerinde bulunan, Bâbâ Hasen Ebdâl kasabasına yakın Osman-pûr beldesindendir. Bâbâ Hasen Ebdâl kasabasına nisbetle "Bâbâ Hasen Ebdâlî" diye nisbet edilmiştir. Doğum târihi kaynaklarda bulunamamıştır. 1050 (m. 1640) senesi Muharrem ayında vefât etti.

İmâm-ı Rabbânî'ye (r.aleyh) bağlanması sebebini kendisi şöyle anlatır: "Genç iken, ilim öğrenmek için Lâhor'a gelmiştim. Zâhirî ilimleri tahsil ederken hatırıma; "Bu hâlde ölürsem Hak teâlâyı bilmeden, tanımadan ölmüş olurum" düşüncesi geldi ve tahsili bıraktım. Memlekete dönüp, tâat ve ibâdetle meşgûl oldum, içime doğru yolu gösterici bir âlim bulup, onun vesilesiyle evliyâlık yolunda ilerlemek arzusu düştü. Bir gece rü'yâda, Yûsuf aleyhisselâmın güzelliğini andıran, pek güzel ve vekârlı bir büyüğün mübârek sûretini gördüm. Hatırıma; "Bu yüksek zâtın talebesi olayım" diye geldi. Uyanınca, hayret edip, bu büyüğü nerede bulabilirim dedim. Kendi kendime rü'yâda her görünen, uyanıklıkta zuhur etmiyebilir dedim. Ertesi gece aynı mübârek sima ile karşılaştım. Onu o kadar sevdim ki, yerimde duramaz oldum. Daha birkaç gece, hep o cemâl ve kemâl sahibi simayı görüp, bulamama üzüntülerimi, rü'yâlarımla teselli eyledim. Ondan sonra bir daha görmedim. Kararsızlık ve sabırsızlık kalbimi rahatsız etmeye başladı. Bir sırdaşım vardı. Ona; "Gece teheccüdden sonra gel, bana bir işâret ver de, evde olanlara ve anneme haber vermeden, bizi Allahü teâlâya kavuşturacak bir velîyi aramaya çıkalım" dedim. O arkadaş dediğim zamanda geldi. Ev halkının hepsi uykuda iken divâne âşık gibi onunla birlikte evden çıktık. Serhend'e geldim. Serhend'e gelince kalbimde bir değişiklik ve heyecan hâli başladı. Meşhûr âlimlerden ve takvâ sahiplerinden olan Şeyh Cevher'e gittim. Bana, dînimize tam bağlı bir rehber göstermesini arzettim. O da; "Üzülme, istediğini bulacaksın" dedi. Kendi kendime; "Ekberâbâd'a gideyim, belki o büyük beldede aradığım gibi bir rehber bulurum" diye düşündüm. Bu hâlde iken, Serhend çarşısında bir sofu ile görüştüm. Arzumu ona söyledim. İmâm-ı Rabbânî hazretlerini anlatıp, bana onların mescid ve hânekâhlarını gösterdi.

Geldim, kapılarının dışında durdum. Zâhirî hâllerim iflâs ve çöküntü içindeydi. Bir derviş gitti ve İmâm-ı Rabbânî'ye: "Bir müflis geldi. Hizmetiniz ve huzûrunuz ile şereflenmek ister" dedi. "Onu getirin" buyurdular, içeri girdim. Nûrlu yüzünü görür görmez, daha önce defalarca rü'yâda bana görünen mübârek simanın sahibi budur deyip, onları tanıdım, şevk ile ağladım. Hazret-i İmâm, beni kucakladılar ve bir müddet öyle durdular. Sonra başımı kaldırıp, hemen husûsî odasına götürdü ve büyükler yolunu ta'lim eyledi. Kendilerine, benim maksûdum tamam oldu diye arz ettim. Çünkü Hazret-i İmâm'ın âdetleri öyle idi ki; bir tâlib uzun zaman gelir gider de, ancak ondan sonra ona büyükler yolunu telkin ederlerdi."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin feyz ve himmetleri o kadar çok ve kuvvetli idi ki, daha sohbet olmadan, sâdece huzûrunda bulunmakla Kerîmüddîn'in hâli değişti, inâyetlere kavuştu. Misline rastlanamayan bereketli nazarlar (bakışlar) altında, kısa zamanda çok ilerledi. Hazret-i İmâm ona, insanlara doğru yolu göstermesi, bu yolda ilerlemelerine vesile olması için

icâzet verdi. İcâzet ile şereflendikten sonra memleketine dönen Kerîmüddîn Bâbâ Hasen, vazîfeye başladı. O memleketin halkından çok kimseler onun sayesinde bu şerefli yolun hakîkatine kavuştular. Feyz ve bereketlere mazhar oldular.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (r.aleyh), hazret-i İmâm'ın en eski yakınlarından, halife ve eshâbının meşhûrlarından, yüksek hâller, cezbe, tasarruf ve hârikalar sahibi çok yüksek bir velî idi. Menkıbe ve kerâmetleri çoktur. Allahü teâlânın ihsânı ve İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek teveccühleri ile öyle dereceye ulaştı ki, bütün âlem gözünün önünde bulunur, bir anda dilediği yere gidebilirdi.

Kendisi anlatır: "Hazret-i İmâm'dan bu yolu aldıktan ikibuçuk yıl sonra, onun mescidinde bir gece sabahdan önce, başımı dizime koymuş, murâkabe ediyordum. Kendimden geçtim. Gördüm ki, bana benzer dört kişi yanımda durur. Dördü de benim. Kendime geldim. "La havle..." okudum. Tekrar meşgûl oldum. Tekrar o birbirinin aynı ve benim benzerim olan dört kişiyi yanımda oturur gördüm. Kendime geldim. "La havle..." okudum. Bu hâl üç defa böyle tekrarlandı. Dördüncüsünde gaybet hâli hâsıl olunca, gördüm ki, nûr yüzlü ak sakallı birisi, elinde bastonuyla mescidin bir tarafından çıktı. Bana yaklaşıp selâm verdi. Selâmını aldım. Sonra; "Kendini nasıl görüyorsun?" dedi. Böyle demesiyle benim hâlim değişti. Adetâ kendimden geçtim. Ayıldıktan sonra dedim ki: "Ben kendimi öyle görüyorum ki, benim memleketim buradan dört kilometre uzaktadır. Elimi buradan uzatır, orada ne varsa buraya getiririm. Bütün memleket bana bitişik ve çok yakın olmuştur." O ihtiyâr; "Bu bahsettiğin hâlin sahibine ne derler bilir misin?" dedi. "Hayır" dedim. "Kutb derler" dedi.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (r.aleyh) anlatır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden icâzet almakla şereflenip memleketime döndüğümde, on kişiyi talebe olarak almama müsâade etmişlerdi, ikinci defa huzûrlarına geldiğimde, bu tasavvuf yolunu yetmiş kişiye ta'lim edip öğretmemi istediler. Üçüncü defa geldiğimde, Fadl-âbâd isimli bir beldede bir handa konaklamıştım. Orada bir rü'yâ gördüm ki, beni bir taht üzerine oturtmuşlar ve vaktin sultânı da eli bağlı olarak huzûrumda duruyor. Bu rü'yânın ta'birini ve hikmetini merak ederek hazret-i İmâm'ın huzûruna vardım. Ben daha o rü'yâyı anlatmadan, mutlak icâzet vermekle şereflendirdiler. Bu üçüncü gelişimde bu ihsâna kavuştum."

Yüksek hocaları tarafından icâzet ile şereflendirilip memleketine gönderildikten sonra, taliblere ilim ve feyz kaynağı olarak hizmet etmekte olan Kerîmüddîn (r.aleyh), insanlara çok fâideli olmakta idi. Bir zaman İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yolu, Kerîmüddîn'in beldesine düştü. Orada Kerîmüddîn'den feyz almakta, sohbetinde bulunmakta olanlardan bir grup kimse, hazret-i İmâm'ın huzûruna gelerek feyz ve bereketlerinden, kıymetli sohbetlerinden istifâde etmek istediklerini arzettiler. O da Kerîmüddîn'i çağırarak; "Bu kimseleri büyükler yoluna aldınız mı? Almadınız mı?" diye sordular. Kerîmüddîn; "Efendim, yüksek hazretinizden bana ulaşanları bunlara ulaştırdım" diye arzedince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri o kimselere dönerek; "Benim dilim, Şeyh Kerîmüddîn'in dilidir. O ne söyledi ise ben söylemişim. Sohbetlerini bu dikkat ve uyanıklık ile dinlerseniz aynı istifâdeye kavuşursunuz" buyurdu ve üzerlerinde bulunan gömleği çıkararak Kerîmüddîn'e verdi.

Rivâyet edilir ki, Kerîmüddîn hazretlerinin bulunduğu beldede meşhûr olmuş, herkesin kendisine müracaat ettiği, ilim sahibi Abdünnebî isminde bir kimse vardı. Bu kimse birgün, Kerîmüddîn'i yemeğe da'vet etti. Yemekten sonra, istek ve arzusu ile Kerîmüddîn'e; "Bana büyükler yolunu ta'lim eyleyin" dedi. Kerîmüddîn de; "Evin dışındaki mescide gel! Orada sana arzu ettiğini vereyim ve seni büyükler yoluna alayım" buyurdu. Abdünnebî; "Mescidde herkesin yanında olmaz. Yalnız yerde söyleyiniz" dedi. Kerîmüddîn, onun zâten meşhûr olduğu için, insanların yanında talebe olmaktan utandığını anladı ve bu işte esâsın nefse muhalefet etmek olduğunu bildirmek için; "Yalnız yerde olmaz!" buyurdu.

Bunun üzerine o kimse edebe riâyeti terkederek: "Ben meşhûr bir kimseyim. Sözüm dinlenir. Eğer bana yalnız yerde, yolu ta'lim etmezseniz, insanlara sizin bid'at sahibi olduğunuzu söyler, onların size gelip talebe olmalarına mâni olurum ve hiç kimse sizin huzûrunuza gelmez" gibi şeyler söyliyerek, kendine göre, güya Kerîmüddîn'i tehdit eder bir ibâre kullandı.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (r.aleyh) o münasebetsiz kimsenin bu sözlerine üzülüp gayrete geldi. "Elinden gelen her şeyi yap! Halka istediğini söyle!" buyurdu. O kimse de, hakîkaten bundan sonra onun hakkında iftiralara, bozuk sözler sarfetmeye başladı. Bu çirkin işe tevessül etmesinden birkaç gün geçmeden evi barkı harâb oldu. Kısa zaman sonra da

kendisi ve oğlu öldü. Büyüklere Allahü teâlânın sevdiklerine karşı gelmenin cezasını hemen çekmiş oldu.

Şeyh Mûsâ Şevîn memleketinde makam ve otorite sahibi mümtaz bir zât idi. Bir iş için Kerîmüddîn'in bulunduğu kasabaya gelmişti. Bir vesile ile onu görmeye geldi. Kerîmüddîn ona; "Siz hangi yolda talebesiniz?" dedi. "Îsâ Belveti'nin talebesiyim ve ondan icâzetim vardır" dedi. Şeyh; "Kendinize müteveccih olun, benden size birşey gelecek" dedi. O da başını eğdi. Kerîmüddîn teveccühle meşgûl oldu. Dil ile birşeyden bahsetmedi. Bu büyük zâtın âdetlerinden idi ki, yalnız teveccüh ve tasarrufla, Ahrâriyye yolunu talibin kalbine verir ve zikr fidanı, talibin kalb bahçesinde kalb tasarrufu ile dikilirdi. O anda sâlikin kalbi zikr eder hâle gelirdi. Bir müddet sonra Şeyh Mûsâ başını kaldırdı ve; "Şeyh Îsâ Belveti'nin nisbeti kalbimden silindi ve sizin nisbetiniz kalbime yerleşti" dedi. Evine gittikten sonra oğlu Şeyh İshak'a bu durumu açıkladı ve onu şeyhin sohbetine gitmeye teşvik etti. Oğlu Şeyh-zâde edasıyla Kerîmüddîn'i görmeye geldi. Şeyh kendi eliyle odanın ta'mirini yapmakla meşgûl idi. Bu sebeple eli, ayağı çamurlu idi. O hâl içinde Şeyh-zâde geldi ve selâm verdi. Kerîmüddîn ona doğru bir baktı ve; "Elimi yıkayıp, sizinle müsâfeha edeyim" dedi. O, feryâd edip; "Efendim bir bakışınız ile yedi aydan beri Şeyh Tâc Senbihlî'den aldığım nisbet benden gitti ve onun yerine sizin nisbetiniz yerleşti" dedi. Kerîmüddîn onu husûsî odasına götürdü ve ona teveccüh etti. Teveccüh esnasında, bu büyük yolu kalbine yerleştirdi. Şeyhin teveccühü ile, Şeyh-zâde İshak kendinden geçerek hareketsiz, güçsüz bir hâle geldi. Şaşkın oldu. Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî kalktı ve hücrenin kapısının zincirini dışardan bağladı. Sabahdan öğleye kadar geçti. Şeyh-zâde hâlâ kendinden geçmiş yatıyordu. Sonra Kerîmüddîn odanın kapısını açtı ve onun yanında oturdu. Teveccüh eyledi. Şeyh-zâde İshak kendine geldi ve; "Kalem ve kâğıt getiriniz Biraz önce İmâm-ı Rabbânî hazretleri burada idiler. Bana bir takım şeyler söylediler. Yazayım, unutulmasın" dedi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin buyurdukları şunlar idi:

"Ey İshak! Sen benim oğlum ve bütün hakîki ve ince rumuzlarda halîfemsin. Ben mağfiret olunmuşum, sen de mağfiret olunmuşsun. Seni vesile edenler de mağfiret olunmuşlardır. Çok sevdiğim ve talebem olan Kerîmüddîn'e benim selâmımı söyle". Şeyh-zâde, o yarım günlük zamanda hilâfet alacak dereceye yükselmişti. Kerîmüddîn ona; "Madem ki, hazret-i İmâm sana icâzet verdiler. bu sana kâfidir" dedi ve onu gönderdi. Memleketine gitti. Oranın halkı talebe olmak için onun etrâfına toplandı, ilk talebesi, Mîrek Mes'ûd Bey bin Ahmed Bey Hân Kâbilî'dir. Devlet adamlarından idi. Ahbab ve arkadaşları Mîrek Mes'ûd Bey'i çekemeyip, kendisine; "Şeyh-zâde İshak yalanla kendini Ahrâriyye yolunda eyledi. Sen de gidip ona talebe oldun" dediler. Bu asılsız sözlere aldanan Mîrek Şeyh, İshak'tan irâdet (talebelik) aldığına pişman oldu ve iki üç gün hocası İshak'ın huzûruna gelmedi. Şeyh İshak kalkıp, Mîrek'in evine gitti. Dil uzatanların sözleri Mîrek'e o kadar te'sîr etmişti ki, Şeyh İshak'a saygıda bile bulunmadı. O da gayrete gelip, orada oturmadı, dönüp evine gitti. Mîrek Mes'ûd Bey o gece rü'yâda gördü ki, Hâce Behâeddîn-i Nakşibend (kuddise sirruh) geldi. Ba'zan o kadar büyüyordu ki, bütün yeryüzünü ve göğü kaplıyor, ba'zan bir iplik kadar inceliyordu. Mîrek'e hitabla; "Ey zavallı, Allah adamlarını tanımıyorsun" buyurdu. Mîrek'in korkudan bütün vücûdu titredi ve dehşetle uyandı. Hemen Şeyh İshak'ın huzûruna koştu. Yüzlerce yalvarma ve kırıklık ile ayaklarına kapanıp, kusurunun affını diledi ve; "Bu hasedciler için ne buyurursanız yapayım. Zîrâ onlar benim canım ve îmânımla oynadılar" dedi. Şeyh İshak; "Onları huzûruna yaklaştırma" buyurdu. O da öyle yaptı.

Şeyh İshak ikinci defa Şeyh Kerîmüddîn'in huzûruna geldiğinde Kerîmüddîn ona "La ilahe illallah" zikrini öğretti. Kerîmüddîn bu kelimeyi der demez Şeyh İshak'ı bir hâl kapladı ve o anda öyle bir hararet ve yanma hâsıl oldu ki, denizlerin suyunu içse, kanmazdı. Bardak bardak su verdiler. İçti ve kanmadı. Yandım yandım deyip, birkaç gün hiç konuşmadı. Ondan sonra Kerîmüddîn; "Hâllerin nasıldır?" diye sordu. "Ben bilmiyorum ki, ben kimim. Hâlimden haberim yok. Kendimde değilim" dedi.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (radıyallahü anh) şöyle anlatır: "Bir defa hanımı alıp, hazret-i İmâm'ın hizmetine gelmiş idim. Ayrılmak istediğim zaman, hanımım; "Ben de hazret-i İmâm'dan irâdet alsam, ne iyi olur, huzûrunda bir defâcık bulunurdum" dedi. Hazret-i İmâm'a arzettim. "Yalnız olduğum zaman gel" buyurdu. Odalarına gittim ve tekrar hanımımın isteğini arzettim. "Peki" buyurup, başlarını eğerek murâkabe ettiler. Bir müddet sonra başlarını kaldırıp, buyurdular ki: "Şeyh Kerîmüddîn, onu sana ısmarladım. Senden bu yolu öğrenecek." Hanımımla ne kadar meşgûl olduysam da, onun hâlinde bir değişiklik olmadı. Bir gün teheccüd namazından sonra "La ilahe illallah" kelimesini

söylemekle meşgûl idim. Hanımım da arkamda teheccüdünü kılmış oturuyordu. Ehlimden "La ilahe illallah" kelimesi yüksek sesle çıktı. O anda onun hâli değişti ve cezbeye kapıldı. Kendinden geçmiş bir halde yerde yuvarlandı durdu."

Kerîmüddîn'in çoluk-çocuğu ve eshâbı ile hazret-i İmâm'a geldiği günler, hazret-i İmâm'ın uzlet günleri idi. Mahremlerinden pek az kişi yanlarına girebiliyordu. Buna rağmen; "Şeyh Kerîmüddîn ve eshâbı yanıma gelmekte serbesttirler" buyurdu.

Kerîmüddîn'in talebelerinden biri hasta idi. Durumunu bildirdiler. Bunun üzerine Kerîmüddîn geldi ve o hasta talebenin yanında başka bir yatakta yattı. Allahü teâlâya yalvardı.

Rü'yâsında o talebesinin yaşayıp yaşamayacağını göstermesini diledi. Uykuya vardı ve rü'yâsında siyahlar giyinmiş düşman askerleri ile kendi talebelerinin muharebe ettiklerini, bu hasta olan talebenin diğer askerlerden önde at koşturduğunu, kahramanca çarpışarak düşmana çok zayiat verdirdiğini, yaralanıp attan düştüğünü ve atının onu bırakıp kalabalığa karıştığını gördü. Uykudan uyandığında o talebesinin vefâtının yaklaştığını haber verip, eshâbına techiz, tekfin ve defn için hazırlık yapılmasını söyledi. O talebenin hastalığı ise ölüm şiddetinde görünmüyordu. Orada bulunan talebelerin hepsi hayret ettiler. Bundan az bir zaman geçtikten sonra, hastanın durumu ağırlaştı. Nefesi sıklaştı. Bu sırada orada bulunan ve tasavvuf ehlinin hâlini inkâr eden ba'zı kimseler kendi kendilerine; "Hocalığın ve talebeliğin şu anda (ölüm ânında) ne işe yaradığını görelim" dediler. Onların bu düşüncelerini kalb yolu ile anlayan Kerîmüddîn hazretleri, açıktan; "Ey Allahım! Vefât etmek üzere olan bu hastanın hakîki tasavvuf büyüklerine bağlanması hürmetine, seni zikrettiğini bunlara da duyur!" diye duâ etti. Bu söz daha bitmemişti ki, o ölüm hastasının açıktan açığa "Allah Allah" demeye başladığı duyuldu. Rûhunu teslim edinceye kadar böyle devam etti. Bu apaçık kerâmete şâhid olan o yabancılar da inkarlarından vazgeçip, Kerîmüddîn'e bağlı yakın talebelerinden oldular.

Kerîmüddîn Abdülkerîm Bâbâ Hasen Ebdâlî, yüksek hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinde gördüğü bir kerâmeti şöyle anlatır: "Bulunduğum beldeden son defa hanımımla hazret-i İmâm'a gelmiş idim. Hanımım hâmile idi. Bu sebeple yaya olarak gitmeyi tercih etmiş idik. Serhend-i şerîfe ulaştığımızda, yolun uzun ve meşakkatli oluşu sebebiyle çok yorulmuştum. Ayaklarım da şişmiş ve su toplamış idi. Hanımımı bir tanıdığın evine bırakıp, kendim yalnız olarak yüksek huzûrlarına geldim. Ellerini öper öpmez bana sarıldılar ve; "Şeyh Kerîmüddîn! Çok yorulmuşsun, ayakların da çok acımış. Allahü teâlâ seni bağışladı. Doğacak olan çocuğunuzu da bağışladı" buyurdu. Hâlbuki memleketimden geldikten sonra kendileri ile ilk defa karşılaşıyordum. Hanımımı getirdiğimi ve hanımımın hâmile olduğunu da söylememiş idim. Bu hâl onların kerâmetlerinden idi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 385

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 355

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 348

KINALI-ZÂDE HASEN ÇELEBİ

Osmanblar zamanında yetişen fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hasen Çelebi bin Alâüddîn Ali bin Emrullah bin Abdülkâdir Hamîdî olup, Ahlâk-ı alâî isimli meşhûr ahlâk kitabının sahibi olan Ali bin Emrullah'ın oğludur. Kınalı-zâde Hasen Çelebi diye tanınır. Babası Bursa'da Hamza Bey Medresesi'nde müderris idi. Hasen Çelebi, 953 (m. 1546) senesinde Bursa'da doğdu. 1012 (m. 1604) senesinde Mısır'da Reşîd kasabasında vefât etti.

Hasen Çelebi'nin baba ve dedeleri, zamanlarının yüksek âlimi, zühd ve takvâ sahibi velîleri idiler. Büyük dedesi olan Abdülkâdir Hamîdî Efendi, sakalına kına yaktığı için çocuk ve torunları Kınalı-zâde diye tanınmışlardır.

Hasen Çelebi önce babasından ve diğer ba'zı âlimlerden okuduktan sonra, o zamanın büyük âlimi Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'den ders aldı. Bilhassa fıkıh ve kelâm ilimlerinde çok yükseldi. İcâzet aldı. Büyük âlimlerden oldu. Birçok medresede müderrislik yaptı. Edirne, Bursa, Haleb,

Mısır, Gelibolu, Eyyûb Yeni Zağra gibi beldelerde kadılık ve müderrislik yaptı. Kınalı-zâde Hasen Çelebi, asrının yüksek âlimlerinden idi. Zühd ve takvâ sahibi, ilmiyle âmil bir âlim idi. Dînî emir ve yasaklara uymakta çok titizdi. Aynı zamanda kuvvetli bir şâir ve çok yüksek bir edîb idi. Sayısız beytleri bunu göstermektedir. Dînî kitaplara şerh ve ekleri ise şiirinden daha üstündür. “Âlim ilme doymaz” sözünde de ifâde olunduğu gibi, Kınalı-zâde Hasen Çelebi de ilme doymadı. Devamlı ilmini arttırmak için gayret etti.

İlim tahsilini tamamlayıp, kemâle geldikten sonra, o zamanın usulünce medresede ders vermeye başladı. Talebelere ders okutacak seviyeye geldiğinde yirmi yaşını yeni geçmiş idi. 975 (m. 1567) senesinde Bursa’da Ahmed Paşa Medresesi’nde vazîfe aldı. Bir sene sonra babası Ali bin Emrullah’ın Edirne’ye kadı olarak ta’yin olmasıyla, o da birlikte Edirne’ye gitti ve Çuhacı Hacı Medresesi’ne müderris oldu. Üç sene sonra İstanbul’da Eski İbrâhim Paşa Medresesi’ne ta’yin olundu. 988 (m. 1580) senesine kadar İstanbul’da çeşitli vazîfelerde bulundu. Sonra Bursa Sultâniyesi’nde vazîfe aldı. İki sene sonra tekrar İstanbul’a gelerek Sahn-ı semân Medresesi’ne müderris oldu. 994 (m. 1586)’de Kâf-zâde Efendi yerine, Sultan Selîm Medresesi’nde vazîfe aldı. Bir sene sonra Rebî’ul-evvel ayında Süleymâniye medreselerinden birine müderris oldu. 999 (m. 1590)’da Haleb kadılığına ta’yin olunan Kınalı-zâde Hasen Çelebi, bundan sonra Mısır-Kâhire, Edirne tekrar Mısır-Kâhire ve Bursa kadılıklarında bulundu. 1009 (m. 1600)’da Gelibolu, daha sonra da Eyyûb kadılıkları verildi. 1011 (m. 1602)’de Eski Zağra, daha sonra da Mısır’da Reşîd beldesinde kadı oldu. Bu vazîfede bir sene kadar kaldıktan sonra, hastalanıp vefât etti.

Kınalı-zâde Hasen Çelebi’nin en meşhûr eseri “Tezkiret-üş-şu’arâ” isimli eseri olup, babasının “Ahlâk-ı alâî” isimli kitabından sonra, bu eser çok rağbet ve i’tibâra sebep olmuştur. Bu meşhûr eserde, altı pâdişâh, beş şehzâde, Hasen Çelebi’nin yaşadığı devrin hükümdârı Üçüncü Murâd Hân ile meşhûr tarihçi Hoca Sa’düddîn Efendi ve altıyüzotuzbir şâirin hâl tercümesi anlatılmıştır. Bundan başka Dürer ve Gurer haşiyesi ve çeşitli mevzûlara dâir birçok risaleleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 491

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-5, sh. 3697

3) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 127

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 290

5) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 213

6) Keşf-üz-zünûn sh. 387

KUŞÂŞÎ (Seyyid Ahmed bin Muhammed)

Evliyânın büyüklerinden ve ilmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Yûnus ed-Decânî el-Bedrî el-Hüseynî el-Ensârî el-Medenî el-Yemenî olup, lakabı Safiyyüddîn’dir. Bulunmuş eşyaların satışını yapardı. Buna nisbetle Kuşâşi denilmiş ve daha çok bu isimle meşhûr olmuştur. Aslen Kudüslü olup, Decânîoğulları diye bilinen kimselerdendir. Dedesi Yûnus, Kudüs’den ayrılıp Medîne-i münevvereye gelerek yerleşmiş idi. Kusâşî, 991 (m. 1583) senesi Rebî’ul-evvel ayının onikinci günü Medîne-i münevverede doğdu. 1071 (m. 1661) senesi sonlarında Medîne-i münevverede vefât edip, Bâki’ kabristanında defnolundu.

Ahmed bin Muhammed Kusâşî, hem seyyid, hem de şerîfdir. Ya’nî nesebi hem hazret-i Hüseyn’e, hem de hazret-i Hasen’e dayanmaktadır. Babaannesi, Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden olan Temîm-i Dâri’nin (radıyallahü anh) soyundandır.

Kendisi, bu yolla i’tibâr kazanmak istemediğinden ve tevâzusunun çokluğundan dolayı, seyyid ve şerîf olduğunu gizler, yazılarında ismini, Ahmed el-Medenî el-Ensârî veya Sıbt-ül-ensâr şeklinde yazardı.

İlk tahsilini babası Muhammed bin Yûnus’un huzûrunda yaptı. Babası da, o zamanda Medîne-i münevverede bulunan âlim ve evliyânın büyüklerinden idi. Kusâşî, 1011 (m. 1602) senesinde babası ile birlikte Yemen’e gitti, ilim tahsili için olan bu seyahatlerinde, Yemen’in büyük âlim ve velîlerinin sohbetlerinde bulundu. Babasının hocalarından hayatta

olanlardan; Emîn bin Sıddîk, Seyyid Muhammed Garb, Ahmed Safiha ez-Zeyla'î, Seyyid Ali ve Şeyh Ali Matir gibi âlimlerden okudu. Bundan sonra Yemen'den ayrılıp, Mekke-i mükerremeye gitti. Orada da bir müddet kaldı. Seyyid Ebü'l-Gays ve Şeyh Sultan Meczûb gibi zâtların sohbetlerinde bulunduktan sonra, Medîne-i münevvereye döndü. Orada Ahmed bin Fadl bin Abdünnâfi', Ömer bin Kutb Bedreddîn el-Âdilî, Şihâbüddîn-i Milkânî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Ayrıca; Seyyid Es'ad el-Belhî, Şeyh Abdülhakîm, Molla Şeyh Kürdî ve daha birçok zâttan ders aldı. Sohbetlerinde bulunarak kendilerinden ilim ve edeb öğrendiği hocalarının sayısı, yüzden fazladır. Kusâşî'nin ilme olan düşkünlüğü ve aşkı, hocalarının sayısının çokluğundan ve ilim öğrenmek için yaptığı uzun ve yorucu seyahatlerden anlaşılmaktadır.

Aklî ve naklî ilimlerde tahsilini tamamladıktan sonra tasavvuf yoluna yönelen Kusâşî, Hâmî ismiyle meşhûr Şeyh-i kebîr Ahmed bin Ali eş-Şenâvî el-Medenî hazretlerine talebe oldu. O büyük zâtın huzûr ve sohbetlerinde bulunarak, tasavvuf yolunda da ilerleyip yükseldi.

Tasavvufî ilimlerden başka hadîs ilminde de bu hocasından ders alıp, ilerledi. Hocasına olan muhabbeti, bağlılığı ve teslimiyeti son derece çok idi. Bu sebeple hocası ona husûsî teveccüh gösterirdi. Hocasının kerîmesi ile de evlenerek, hocasına hem dâmâd, hem de halîfe oldu.

Aklî ve naklî ilimlerle birlikte evliyâlık yolunda da kemâl mertebe ve dereceler sahibi olan Kusâşî, aynı zamanda kuvvetli bir şâir idi. İnsanlara çok fâideli oldu. İnsanlar ondan çok istifâde etti. Şöhreti her tarafa yayıldı. Talebeleri pek çok idi. O zamanda bulunan âlimler ve evliyâ zâtlar, onun zamanın İmâmı, en büyük âlimlerden biri olduğunu bildirmişlerdir. Meselâ, o zamanın meşhûr evliyâsından Şeyh Eyyûb ed-Dımeşkî, Kuşâşî'ye yazdığı bir mektûbunda; "Ben muhakkak biliyorum ki, her vaktin muhakkak büyük, üstün ve diğerlerinden yüksek âlimi vardır. Vallahi bu zamanda, zamanımızın bu büyük âlimi sizsiniz" demektedir.

Ârif-i billah Zeyla'î, Seyyid Abdullah bin Şeyh Ayderûs, Berekât-ı Tûsî, Abdülhâlik Hindî, Abdürrahmân Magribî İdrîsî, Îsâ Magribî Ca'ferî ve daha birçok âlim Seyyid Ahmed Kusâşî'den ilim öğrenmişlerdir, ilim talibleri ondan istifâde etmek için, uzak memleketlerden grublar hâlinde gelerek sohbetinde bulunurlardı. Talebelerinin en yükseği İbrâhim Hasen Gürânî olup, hocasının hayâtı boyunca ona hizmet etmiş, ilminden istifâde etmiş, vefâtından sonra da terbiye ve irşâd husûsunda onun halîfesi olmuştur.

Ahmed bin Muhammed Kusâşî hazretleri, dînimizin emirlerine uymakta, sünnet-i seniyyeye tam tâbi olmakta, çok yüksek derece sahibi idi. Çok ibâdet ederdi. Aklı ve zekâsının fevkalâde olması ile tanınmış idi. Kendi asrında evliyâlık yolunda nihâyet derecesine varmış olanlardan idi.

Çoğu tasavvufa dâir olmak üzere yetmiş civârında eser yazmıştır.

Kuşâşî'nin (rahmetullahi aleyh) eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Bustân-ül-âbidîn ve ravd-ul-ârifîn, 2-Haşiyetün alâ insân-ı kâmil li-Abdilkerîm Cîlî, 3-Hâşiyetün alâ Mevâhib-i ledünniyye, 4- Dürret-üs-semîne fimâ li-zâir-in-Nebiyyi (aleyhisselâm) ilel-Medîne, 5- Selâsilü ehl-it-tevhîd, 6- Şerhu akîdetü İbn-i Afif, 7- Akîdetü manzûme, 8- Kitâb-ün-nüsûs, 9- Kelimet-ül-cûd fil-kavli bi-vahdet-il-vücûd, 10 Kelimet-ül-vüstâ.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 170

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 343

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 161

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 336

5) El-A'lâm cild-1, sh. 239

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 181, 389, 413, 457 cild-2, sh. 27, 117, 381, 652, 712

7) Brockelmann Sup-2, sh. 535

LEKÂNÎ (Abdüsselâm bin İbrâhim el-Mısrî)

Mısır'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüsselâm bin İbrâhim bin İbrâhim el-Lekânî el-Mısrî olup, zamanında, Kâhire'de bulunan Mâlikî mezhebi âlimlerinin en büyüğü idi. Yine büyük âlimlerden olan İbrâhim Lekânî'nin oğludur. Daha çok Lekânî ismi ile tanınmıştır. 971 (m. 1564) senesinde doğdu. Doğum yeri kat'î olarak bilinmemektedir. 1078 (m. 1668) senesi Şevval ayının onbeşinde Cum'a günü öğle vakti vefât etti.

Rivâyet edilir ki: Abdüsselâm Lekânî, büyük bir gayretle babasının derslerine devam ederdi. Kimsenin tahmin edemiyeceği şekilde güzel hasletleri kendisinde topladı, ilim ve edebdeki yüksekliği, evliyâlık yolundaki üstünlüğü, herkes tarafından bilinir oldu. Babasının vefâtından sonra, Câmi-ül-Ezher'de onun yerine ders vermeye başladı. Babasının derslerine devam etmekte olan talebeler de dersinde bulunurdu.

Abdüsselâm Lekânî, büyük bir âlim idi. Bilhassa fıkıh ve hadîs ilimlerinde çok mahir idi. Serî yazı yazardı. Büyük bir heybet ve vekar sahibi idi. Heybetinin çokluğundan dolayı derslerinde bulunanlar, bir suâl sormaya veya sözlerinden birine i'tiraz etmeye cesâret edemezlerdi. O zamanda bulunan meşhûr büyük âlimlerin en üstünlerinden idi. Diğer âlimler ona karşı son derece hürmet ederler, edebli ve saygılı davranırlardı. Hiçbir sözüne ve hiçbir yazısına tenkid ve i'tirazda bulunamazlardı.

Abdüsselâm Lekânî çok kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- İttihâf-ül-mürîd: Bu kitap, babasının yazmış olduğu Cevheret-üt-tevhîd isimli eserinin şerhidir. 2- Sirâc-ül-vehhâc, 3- İbtisâm-ül-ezhâr min riyâd-ıl-ahbâr fî Rabî'il-ebrâr bi-mevlîd-il-Habîb-il-muhtâr (aleyhisselâm), 4- İrşâd-ül-mürid li-Cevheret-üt-tevhîd: Bu kitap da Cevheret-üt-tevhîd'in şerhidir. 5-Tervîh-ül-fü'âd bi-mevlidi hayr-ül-ibâd, 6- Hâşiyetün alâ tezkire-i Kurtubî, 7-Feth-ül-mecîd li-kifâyet-il-mürîd.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 222

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 416

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 571

4) El-A'lâm cild-3, sh. 355

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 283, cild-2 sh. 8 127

6) Keşf-üz-zünûn sh. 620

7) Kıyâmet ve Âhıret sh. 186

8) Brockelmann Sup-2, sh. 419

LEKÂNÎ (İbrâhim bin İbrâhim bin Hasan el-Mısrî)

Mısır'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin İbrâhim bin Hasen bin Ali bin Ali bin Ali bin Abdülkuddûs el-Lekânî el-Mısrî olup, künyesi Ebü'l-İmdâd ve Ebû İshak, lakabı ise Burhâneddîndir. Mısır'ın Lekâne isimli bir köyündendir. Buraya nisbetle Lekânî ismi verilmişdir. 1041 (m. 1631) senesinde hac dönüşü yolda vefât etti.

Asîl ve dînine bağlı bir ailenin çocuğu olarak, çok güzel bir edeb ve terbiye ile yetişen Lekânî; Şemsüddîn Muhammed Bekrî es-Sıddîkî, Muhammed Remli, Ahmed bin Kâsım, Ali bin Gânim Makdisî, Muhammed Nahrîrî, İbn-i Nüceym-i Ömer Mısrî, Muhammed Senhûrî, Şeyh Tâhâ, Abdülkerîm Bermûnî, Şeyh Ahmed Bülkînî ve Muhammed bin Tercüman gibi birçok âlimden ilim öğrendi. Bilhassa tefsîr, hadîs, usûl, kelâm ve fıkıh ilimleriyle, tasavvuf yolunda çok yüksek derece sahibi oldu. Zamanında bulunan âlim ve evliyânın önde gelenlerinden oldu. Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendinde toplamış idi. İlme çok hizmet etti. Başta kendi oğlu olan Abdüsselâm Lekânî olmak üzere, Alâüddîn Şebrâmelîsî, Yûsuf Feyşî, Hüseyn en-Nemâvî, Hüseyn el-Hafâcî ve Ahmed el-Acemî gibi birçok âlim zâta hocalık etti. Onlara ilim öğretti.

Çeşitli müşkîl mes'elelerde mürâcaat mercii idi. Zor durumda kalan, mes'elesini hâlletmek için ona koşardı. Dertlere çâre bulmak için çalışan çok gayretli bir zât idi. Devlet adamları, mevki sahipleri onu çok severler, onun vasıtasıyla gelen bütün işleri hemen hallederlerdi.

Lekânî, bütün vakitlerini, ibâdet yapmak ve ders okutmaya harcardı. Asîl ve şerefli bir kabileye mensûp olduğu hâlde, bunu belli etmez, tevâzu gösterirdi ve mensûb olduğu kabileyi kendisine iftihar vesilesi yapmazdı. Birçok kerâmetleri vardır.

Rivâyet edilir ki: Şeyh-ül-allâme vâ'iz Hıcâzî birgün İbrâhim Lekânî'nin ders verdiği yere uğramıştı. Hemen ayrılmayıp, ayakta beklemeye başladı. Lekânî ona; "Gidiyor musunuz? Oturacak mısınız? Ayakta kaldınız" dedi. O da; "Biraz sabredin. Size birşey anlatacağım" dedi. Ders bittikten sonra Hicâzî, Lekânî'ye; "Ey İbrâhim! Yemîn ederim ki, derste beklemeyecektim. Sâdece uğrayıp gidecektim, içeri girince bir de ne göreyim. Resûlullah (aleyhisselâm) oturmuş seni dinliyor. Resûl aleyhisselâmı görünce ayrılamadım. Onlar ayrılıncaya kadar bekledim" dedi.

İbrâhim Lekânî (r.aleyh) çok kitap te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Cevheret-üt-tevhîd, 2- İcmâl-ül-vesâil, 3- Behçet-ül-mehâfil, 4-El-Büdûr-ül-levâmi'min hudûri Cem'ul-cevâmî', 5- Ta'lîk-ül-ferâid alâ Şerh-ıl-Akâid, 6- Tefsîr-ül-Kur'ân, 7-Telhîs-üt-tecrîd: Bu kitap kendi yazdığı Cevheret-üt-tevhîd'in şerhidir. 8-Hulâsat-üt-ta'rîf bi-rakâiki şerh-ut-tasrîf, 9-Şerhu Muhtasar-ül-Halîl, 10-Keşf-ül-kerûb li mülâkat-il-habîb vet-tevessülü bil-mahbûb, 11- Menân usûl-ül-fetvâ, 12- Neşr-ül-meâsir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 2

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 30

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 171, 203, 247, 338 cild-2, sh. 106, 365, 554

4) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 6

5) El-A'lâm cild-1, sh. 28

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 249

7) Keşf-üz-zünûn sh. 620, 1139, 1148, 1936, 1957

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 997, 1098

9) Kıyâmet ve Âhıret sh. 204

10) Brockelmann Sup-2, sh. 436

LÜTFULLAH ZAFÎRÎ

Fıkıh ve nahiv âlimi. İsmi, Lütfullah bin Muhammed bin Gıyâs bin Şücâ' ez-Zafirî olup, lakabı Kutbüddîn'dir. Yemen'in Zafîr beldesinde doğdu. Doğum târihi kaynak eserlerde bildirilmemektedir. 1035 (m. 1625) senesinde doğum yeri olan Zafîr'de vefât etti.

Lütfullah Zafîrî'nin hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. İbn-i Ebî Rahhâl, târihinde onun hakkında şöyle yazmaktadır "Lütfullah Zafiri, derin bir âlimdir. Üstâz-ül-beşer (insanlığın âlimi) denilmeye lâyıktır. Yemen'in, diğer memleketlere karşı iftihar vesilesidir. Her tarafa onun sözleri yayıldı. Yemen'de talebeler onun yazdığı eserlere müracaat ederlerdi."

Lütfullah Zafîrî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Menâhil-üs-sâfiye aleş-Şâfiiyye: Bu eser meşhûr Radî ismindeki kitabın muhtasarı (kısaltılmışı) gibidir. Bu esere Radî'den birçok fâideli bilgiler alınmıştır. Lütfullah Zafiri bu eseri zekî olan ve olmayan herkesin anlayabileceği bir tarzda yazdı. Sarf ilminde çok fazla derinleşmek isteyenler için yeterli bir kitaptır. Büyük âlim Ahmed bin Yahyâ Necm-ül-eimme'nin "Takrîb" kitabını birisinden istemişti. Fakat "Menâhil-üs-sâfiye"yi görünce, "Takrîb"i istemekten vazgeçti. Bu kitaba bir haşiye yazdı. Bu haşiyeyi gören, okuyan herkes beğendi. Meşhûr âlim Kayrevânî, Yemen'e gittiği zaman, bu eseri te'min etmeye çok önem verdi. Bu eseri elde etmesini Yemen'e yaptığı seferin fâidelerinden olarak kabûl etti. 2- El-İcâz: Me'ânî ve beyân ilimlerine dâirdir. Çok kıymetli olan bu eserde, âlimlerin bu ilme dâir söyledikleri, özet olarak yazılmıştır. 3- Hâşiyetün alâ şerh-it-telhîs-ül-muhtasar lis-Sa'd, 4- Şerhün alel Füsûs-il-lü'lüyye li İbn-il Vezir, 5- Ercûze fil ferâiz.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 155

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 303

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 840

4) El-A’lâm cild-5, sh. 242

MAGRİBİ (Abdurrahmân bin Ahmed)

Evliyanın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ahmed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin İdrîsî Mağribî'dir. 1023 (m. 1614) senesinde Magrib'de (Fas'da) doğdu. 1085 (m. 1675) senesi Zilka'de ayının onbeşinde Çarşamba günü vefat etti. Vasiyeti üzerine Seyyid Sâlim dergâhına defnedildi.

Magribî küçük yaşta Mısır'a geldi. Şam, Anadolu ve birçok yerleri dolaştı. Sultan Murâd Hân ile görüştü. Kerametleri görüldü. 1043 (m. 1633) senesinde Hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücâvir olarak kaldı. Sonra Yemen'e gitti. Oradaki âlimlerle ve velîlerle görüştü. Seyyid Abdürrahmân bin Akîl, istifâde ettiği büyüklerdendir. Sonra Mekke-i mükerremeye döndü. Ders meclisi kurdu. İnsanlara doğru yolu anlatmaya başladı. İlim ve edeb kaynağı oldu. Hayret edilecek derecede cömert idi. Büyük ziyâfetler verir, her sınıf insanı çağırırdı. Şöhreti her yere yayıldı. Hindistan, Şam, Mısır ve başka yerlerden kendine gönderilen hediyeleri fakirlere dağıtırdı. Herkesten sevgi ve i'tibâr görürdü. Borçlu bir kimse kendisine gelip yardım istediğinde, derhal elinden tutar, borcunu öderdi.

Magribî'nin sohbeti çok tatlı idi. Bir kimse onun meclisinde bulunsa, ayrılmak istemezdi. Herkese iyilik ederdi. Âlimleri çok sever, onlara izzet ve ikramlarda bulunurdu. Fakirlere çok yardım ederdi. Haliyle, sözleriyle insanlar Allahü teâlânın dînine çağırırdı. Kış ve yaz giydiği tek elbisesi vardı. Huzuruna gelenleri hayırlı işlere teşvik eder, Kur'ân-ı kerîm tilâveti, Peygamber efendimize salevât ve çok istiğfar okumalarını tenbih ederdi. Tasavvuf yolunu, bu yolun büyüklerini, onların sözlerini ve hâllerini sevmeyi bildirirdi. Bilhassa Şeyh-ul-Ekber Muhyiddîn-i Arabi'ye (rahmetullahi aleyh) çok hürmet ve ta'zim eder ve ona saygıyı emrederdi. Çok kerâmetleri görüldü.

Şeyh Mustafa bin Fethullah anlatır: "Mekke-i mükerremede iken birgün, Şeyh Hüseyn bin Muhammed ile birlikte Abdürrahmân Magribî'nin evine gittik. Tasavvuf ehli hakkında hiç bilgim yoktu. Huzuruna girince bana; "Tasavvuf büyükleri hakkında ne dersin?" diye sordu. Ben de bilgim olmadığı için sükût ettim. O zaman Abdürrahmân Magribî, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin üstünlüğünü ve İhyâ kitabının kıymetini anlattı. Abdürrahmân Magribî, sonra Muhyiddin-i Arabî'den uzun uzun bahsetti ve eserlerini saydı. Tasavvuf ehlini sevmemi, onların kitaplarını okumamı, onların hâllerini inkar etmeyip hakikati görmemi bildirdi. Sözleri kalbimde hemen yer etti. O andan i'tibâren kalbim evliyâ sevgisi ile doldu. Ben de Allahü teâlâdan beni onlarla birlikte haşretmesini diledim. Abdürrahmân Magribî; "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah" kelime-i tayyibesini çok okumamı söyledi ve bana çok duâ etti."

Seyyid Ömer bin Sâlim anlatır "Abdürrahmân Magribî, birkaç sevdiği ile birlikte bir gemi ile Yemen'e gidiyorlardı. Yolda fırtına çıktı ve deniz kabardı. Gemi nerede ise batacaktı. Beraberindekiler ona: "Efendim içinde bulunduğumuz durumu görüyorsunuz. Duâ buyurun da bu tehlikeden kurtulalım" dediler. O da; "Ey Deniz! Allahü teâlânın izni ile sakin ol!" buyurdu. Fırtına derhal dindi. Deniz sâkinleşti. O zaman da; "Rüzgâr olmadan gemi gitmez" dediler. O da; "Allahü teâlâ rüzgâr gönderir" buyurdu. Daha sonra hoş bir rüzgâr esti. Gemi de selâmetle yerine ulaştı."

Seyyid Ömer anlatır: "Abdürrahmân Magribî, Şeyh Ahmed bin Alvân'ın kabrini ziyaret etmek istedi. O gece İbn-i Alvân, rü'yâda hizmetçisine; "Yarın şu şu vasıfta bir zât gelecek. Ona ziyâfet hazırla, hürmet ve hizmette kusur etme. Zîrâ o Allahü teâlânın sevgili kullarındandır" buyurdu. Hizmetçi sabahleyin hocasının buyurduğu hazırlığı yaptı. Ziyâretçiyi beklemeye başladı. Fakat gelen olmadı. Merakla ve bulurum ümidiyle şehrin dışına çıktı. Kimseye de rastlamadı. Bir haber elde edemeden geri döndü. Üzgün bir vaziyette hocasının türbesine gitti. Orada hocasının ta'rif ettiği zâtı gördü. Hâlbuki türbenin kapısı kilitli idi. Hemen yanına gidip, ellerinden öptü ve hocasının rü'yâda kendisine verdiği vazifeyi anlattı. Abdürrahmân Magribî'yi alıp evine götürdü. Ziyâfet verdi, izzet ve ikrâmda bulundu."

Abdürrahmân Magribî Bendermehâ şehrinde idi. Sevdiği iki kişi gelip, Hindistan'a gitmek istediklerini söyleyerek duâ istediler. O da birisine; "Senin deniz yolculuğun çok meşakkatli geçer. Neticede selâmettesin" buyurdu. Aynen

öyle oldu. Diğerine de; "Hindistan'da beni görürsün fakat konuşman nasîb olmaz" buyurdu. O da Hindistan'ın saltanat şehri olan Cihânâbâd'a geldi. Birgün evinin önünde oturuyordu. Birden karşısında siyah bir elbise içinde Abdürrahmân Magribî'yi gördü. Dikkatlice bakınca hemen tanıdı. Oradakilere gösterip; "Bu zât Abdürrahmân Magribî'dir" dedi. Elini öpmek için ilerledi. Fakat hocasının kendisine söylediği sözü hatırladı ve durakladı. Sonra da kendisini bir hal kaplayıp kendinden geçti. Kendine geldiğinde onu orada bulamadı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsât-ül-eser cild-2, sh. 346

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 66

MAKKARÎ (Ahmed Tilmsânî)

Endülüs'de yetiden Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Yahya bin Abdürrahmân bin Ebi'l-Iyş bin Muhammed el-Tilmsânî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, Makkarî ve Tilmsânî nisbetleriyle meşhur oldu. Lakabı Şihâbüddîn idi. 992 veya 1000 (m. 1591) senelerinde Cezayir'in Tilmsân şehri yakınlarında bulunan Makkar köyünde doğdu ve orada büyüdü. Daha sonra Fas'a gidip orada ikâmet etti. Buradan ayrıldıktan sonra Kâhire'ye yerleşti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, târih ve Arab edebiyatı ilimlerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Mâlikî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. Hadîs ilminde "Magribin Hâfızı" olarak tanınmıştı. Edebî beyanda üstün bir yeri olan, cömertlikte eşine rastlanmayan, çok zekî ve kuvvetli bir kavrayışı bulunan, hazırcevap bir zât idi. Çok kıymetli kitaplar yazdı. Şiirleri de pek meşhurdur. 1041 (m. 1632) senesi Cemâzil-âhır ayında Kâhire'de vefat etti.

Ahmed-i Makkarî, aslen, bugün Cezayir'de Kosantina eyâletinde, Mesîla'nın 20 km. kadar güneydoğusunda bulunan, Makkaralı bir âlimler ailesine mensûb idi. Baba tarafından, dedelerinden biri olan Muhammed bin Muhammed el-Makkarî, Fas başkadısı ve Gırnatalı meşhur âlim Lisânüddîn İbn-ül-Hatîb'in hocalarından biri idi. Kendisi, pek küçük yaşından i'tibâren çok geniş bir tahsil gördü. İlk hocası, Tilmsân'da 60 sene müftîlik yapan, amcası Ebû Osman Sa'îd bin Ahmed el-Makkarî'dir. Bu zâttan tam yedi defa "Sahîh-i Buhârî"yi okudu. Hocalarının silsilesi Kadı Iyâd'a ulaşmaktadır. "Kütüb-i sitte"yi ve aynı yol ile "Şifâ-i şerif kitabındaki hadîs-i şerifleri de rivayet etti. Bundan sonra doğduğu şehri terk edip, Merrâkûş ve Fas'a geldi. 1022 (m. 1613) senesinden 1027 (m. 1618) senesine kadar bu son şehirde Karâviyyîn-i Kebîr Câmii'nde imâm oldu ve oraya müftî ta'yin edildi. Bundan sonra hac etmek üzere Hicaz'a gitti. Sonra 1028 (m. 1619) senesinde Kâhire'ye gelip, birkaç ay kaldı ve orada evlendi. Ertesi sene Kudüs'e gitti. 25 gün sonra Kâhire'ye döndü. 1037 (m. 1627) senesinde yeniden hacca gitti. Bundan sonra beş defa daha hac ibâdetini îfâ eyledi. Mekke-i mükerremede olduğu gibi, Medîne-i münevverede de hadîs-i şerif okuttu. Bu dersleri herkes tarafından büyük bir alâka ile ta'kib edildi. Bir defa daha Kudüs ve Şam şehirlerine gidip, bir müddet orada ikâmet etti. Şam'da, büyük âlim Ahmed bin Şahin tarafından, Çakmakıyye Medresesi'nin anahtarı kendisine teslim edilip, müderris olarak kabûl olundu. Burada hadîs-i şerif derslerini, zamanının büyük âlimleri ve binlerce kişi ta'kib ettiler. Derslerini ta'kib edenler, ağlayarak dinlerlerdi. O, ders halkasının ortasında otururdu. Sonra bir va'z kürsîsi getirilip, onun üzerinde oturarak ders vermeye başladı. Ehl-i sünnet akaidinden ve Buhârî-yi şerif'deki hadîs-i şerîflerden okuyup açıklamalarda bulunurdu. Va'zlarında çok güzel beytler okurdu. O sene, Ramazânı şerif ayının 27'ci günü Kâhire'ye döndü. Şam halkından ve âlimlerinden gördüğü ihtimâm ve hürmeti dile getiren birçok beytler kaleme aldı.

Kesin olarak yerleşmek üzere Şam'a gitmek için hazırlanırken, aniden hastalanıp vefât etti. Mücavirin kabristanına defnedildi.

Eserleri: 1- Nefh-ut-tîb min gusn-il-Endülüs-ir-ratîb ve ahbâr-ül-vezîr Lisânüddîn İbn-ül-Hatîb: Bu, onun en büyük eseri olup, Endülüs'e ve çeşitli sahalarda eser vermiş olan Gırnatalı meşhûr âlim Lisânüddîn İbn-ül-Hatîb'e dâir uzun ve müstakil bir eserdir. Çakmakiyye müderrislerinden büyük âlim İbn-i Şahin'in isteği üzerine yazdığı bu eserinde, çok geniş târihî ve edebî bilgiler, şiirler, risaleler toplanmış olup, bugün çoğu zayi olmuş bulunan eserlerden iktibaslar yer almaktadır. Bu hâl, "Nefh-ut-tîb"e son derece kıymet kazandırmakta, onu, fetih zamanından, ispanyollar tarafından yeniden zabtının son

günlerine kadar, Endülüs hakkındaki birinci derece kaynaklar arasına yükseltmektedir. Aynı zamanda bu son devir için, şimdi elde bulunan Arabça yegâne vesîkadır.

Nefh-ut-tîb, iki kısımdan ibârettir Bir bölümü, Endülüs'ün târih ve edebiyatına dâir müstakil bir eserdir. Diğer bölümü, İbn-ül-Hatîb hakkında müstakil bir eserdir. Birinci kısım şu bölümlere ayrılır: a) Endülüs'ün fiziki özellikleri, b) Endülüs'ün müslüman Arablar tarafından fethi ve vâliler devri, c) Emevî halîfeler ve mevzû (mahallî) hükümetler devri, d) Kurtuba şehrinin tasviri, târihi, âbideleri, e) Doğuya seyahat etmiş olan Endülüslüler, f) Endülüs'e seyahat etmiş olan şarklılar, g) Endülüslülerin edebiyat târihleri ile fikrî ve ma'nevî meziyetlerinin umûmî îzâhı, h) Endülüs'ün ispanyollar tarafından yeniden zaptı ve müslümanların oradan uzaklaştırılması. İkinci kısım da şu bölümleri ihtivâ eder a) İbn-ül-Hatîb'in şeceresi ve dedelerinin hâl tecümesi, b) İbn-ül-Hatîb'in hâl tercümesi, c) Hocalarının hâl tercümeleri, d) İbn-ül-Hatîb'in gönderdiği veya aldığı Fas ve Gırnata dîvânlarının secîli mektûpları, e) Manzûm ve mensûr eserlerinden bir seçme, f) Eserlerinin tahlili bir listesi.

Nefh-ut-tîb, tam olarak Bulak matbaasında 1279 (m. 1862) senesinde ve Kâhire'de 1302 ve 1304 (m. 1886) senelerinde 4 cild hâlinde basılmıştır, ilk kısmı, İngilizce olarak da neşredilmiştir. Tamâmının tercümesi henüz bugüne kadar yapılamamıştır. 2-Ezhâr-ur-riyâz fî ahbâr-il-Kâdı Iyâz: Bu eser, 1322 (m. 1904) yılında 2 cild hâlinde Tunus'ta basılmıştır. 3-Feth-ül-müt'âl fî evsâf-i na'l-in-Nebiyyi (aleyhisselâm), 4-İdâet-üd-dücene fî akâid-i ehl-is-sünne, 5- Katf-ül-muhtasar fî ahbâr-il-muhtasar, 6- İttihâf-ül-mugrî fî tekmîl-i şerh-is-sugri, 7-Urf-ün-neşk fî ahbâr-i Dımeşk, 8- El-Gussü ves-semîn ver-ressü ve semîn, 9- Ravd-ul-âs-il-âtır-il-enfâs fî zikri men lakîtühû min a'lâm-i Merrâkeş ve Fas, 10- Ed-Dürr-üs-semîn fî esmâ-il-Hâdî vel-Emîn, 11-Hâşiyetü şerhi Umm-il-berâhîn lis-Senûsî, 12- Kitâb-ül-bed'eti ven-neş'eti fin-nazmi vel-edeb, 13-Risâletün fil-vefkı 14- Ezhâr-ül-kemmâme fî ahbâr-il-ammâme, 15- İfâdet-ül-mugrem-il-mugrâ bi-tekmil-i şerh-is-sugrâ, 16-Envâ-ün-nisyân fî ebnâ-i Tilmsân, 17- El-Cem'ân fî muhtasar-ı ahbâr-iz-zamân, 18- Ed-Dürr-ül-Muhtâr min-nevâdir-il-ahbâr, 19- Ref'ul-galat anil-Muhammes, 20-El-Kavâid-üs-seriyye fî halli müşkilât-iş-şeceret'in-Nu'mâniyye, 21-En-nemt-ül-ekmel fî zikr-il-müstakbel.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 78

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 302, 311

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 157

4) Ta'rîf-ül-halef bi-ricâl-is-selef sh. 48, 61

5) El-A'lâm cild-2, sh. 237

6) Bustân sh. 155

7) Keşf-üz-zünûn sh. 72, 1124, 1234

MEHMED BEHÂÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed'dir. Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunu ve Rumeli kadıaskeri Abdülazîz Efendi'nin oğludur. Nesebi, Yavuz Sultan Selim Hân döneminin tanınmış şahsiyetlerinden Hasen Can'a ulaşmaktadır. Azîz-zâde veya Behâî Efendi diye bilinir. 1004 (m. 1595) senesinde İstanbul'da doğdu. 1064 (m. 1654) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii bahçesinde defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim öğrenmeye başlayan Behâî Efendi, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'den ilim öğrendi. Akranları arasında yüksek ilmî dereceye sâhib oldu. Kısa müddet içinde şöhreti her tarafa yayıldı. Yüksek fazileti ve şöhreti, Rumeli kadıaskeri Molla Muhammed bin Abdülganî Efendi'ye ulaştığı zaman, insanların mübalağa ettiğini zannetti. Behâî Efendi'yle karşılaşıp, ilmî mubâhasede bulunmak istedi. Görüşüp ilmî sohbette bulunduktan sonra, anlatılanın da üzerinde yüksek dereceye sahip olduğunu gördü ve üstünlüğünü kabûl etti.

1026 (m. 1617) senesinde babasıyla birlikte Mekke-i mükerremeye gidip, hac ibâdetini yerine getirdi ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret etti. Amcası Şeyhülislâm Es'ad Efendi'den de ilim öğrenip, yanında mülâzım (stajyer) olarak vazîfe yaptı. Amcasıyla birlikte Türkçe şiirler yazmaya başladı.

Bir rubâî (şiir) yazıp, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye takdim etti ve bir mahlas (şâir için özel isim) koymasını istedi. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi de "Behâî" mahlasını yazdı. Kendilerinin, Ârif-i billah Şeyh Behâeddîn Nakşibend'in soyundan olduğu için bu mahlası verdiğini belirtti, İstanbul'da ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Şehzâde Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bu medresede vazîfe yaparken, Sultan Dördüncü Murâd Hân'a bir kaside yazıp takdim etti. Sultan Dördüncü Murâd ona iltifât gösterip, 1040 (m. 1630) senesinde Selanik kadılığına ta'yin etti. 1043 (m. 1633) senesinde Haleb kadılığına nakledildi. 1044 (m. 1634) senesinde Kıbrıs'a gönderildi. 1045 (m. 1635) senesinde İstanbul'a döndü. 1048 (m. 1638) senesinde Şam kadılığına ta'yin olundu. 1054 (m. 1644) senesinde Edirne kadılığına getirildi. 1055 (m. 1645) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. 1056 (m. 1646) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildiyse de, bir ay sonra Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1059 (m. 1649) senesinde Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bir yıl dokuz ay 15 gün bu yüksek makamda kaldıktan sonra, 1061 (m. 1651) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alındı. Daha sonra 1062 (m. 1652) senesinde tekrar şeyhülislâmlığa getirildi. Bu yüksek vazîfeye devam ederken, boğmaca hastalığına tutularak üç gün içinde vefât etti. Bu ikinci şeyhülislâmlık müddeti 1 yıl 4 ay 17 gündür. Toplam şeyhülislâmlık müddeti 3 yıl 2 ay 2 gündür.

Nakledilir ki: Behâî Efendi'nin vefâtından yirmi gün kadar önce, meczûb bir derviş olan Hüseyn Efendi, Şeyhülislâmın huzûruna varıp; "Efendim, ölümünüz yaklaştı. Kurtulmaya çâre yok" dedi. Behâî Efendi; "Dedem, bunun çâresi nedir?" diye sordu. Derviş; "Bunun çâresi yoktur" dedikten sonra oradan ayrıldı. Behâî Efendi o gece rü'yâsında, evinin karşısındaki bahçede bulunurken, kendisine çıplak, beyaz bir ipeğe sarılı vaziyette oturması emredildi. Uyandığı zaman kâhyalarından birine üçyüz Osmanlı altın lirası vererek, kurban ve sadaka olarak dağıtılmasını emr etti. Bu hâdiseden bir müddet sonra Şeyhülislâm Behâî Efendi hastalandı ve vefât etti.

Şeyhülislâm Behâî Efendi, yüksek ilim, keskin zekâ ve kuvvetli hafızaya sâhib idi. Olayları çabuk kavrardı, ilk önceleri halim selîm bir mîzâca sâhib olmasına rağmen, ömrünün sonuna yakın asabî mizaçlı hâle gelmiş idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı esnasında, adâletle hükm etmiş, doğruluktan ayrılmamış idi. Hak ve hakîkati söylemekten çekinmezdi. Tütün içmenin mübah olduğuna dâir; "Bir şey, özellikle zevki okşayan şeyler, haramlığına kesin ve açık delîl olmadıkça mübahtır. Çünkü, mübahlık eşyanın aslından var olan bir vasıftır" şeklinde vermiş olduğu fetvâdan dolayı zamanındaki ba'zı kimseler ona cephe almışlardı. Kâtip Çelebi onun hakkında; "Merhum yumuşak tabiatlı, zekî ve doğru düşünen bir kimse idi. Abdürrahîm Efendi merhumdan sonra onun gibi şeyhülislâm gelmedi" diyerek üstünlüğünden bahsetmiştir.

Mehmed Behâî Efendi, aynı zamanda devrinin önemli şairlerindendir. Nailî ve Nâbî gibi ünlü şâirler tarafından, şiirlerine nazireler yazılmıştır. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye büyük saygı duyan ve şiirde tarz olarak onu ta'kib eden Behâî Efendi, sâde, samîmi ve zarif ifadeli şiirleriyle dikkati çeker.

Şeyhülislâm Mehmed Behâî Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında vermiş olduğu fetvâlarının toplandığı ve basılmamış olan bir eseri ile şiirlerinin toplandığı bir dîvânı, ayrıca Arabça ve Farsça ba'zı eserlere yazdığı ta'likâtı vardır.

Dîvânından seçmeler:

Ey rahmeti çok olan Hudâ-yı müteâl, Mücrimlere ettiğinde Îsâl-i nevâl. Dil suhteğân-ı dûzâh-ı hicranın, Bir Cennete irgür ki adı visal.

(Ey rahmeti ve bağışlaması bol olan yüce Rabbim! Günahkârlara bağışta bulunduğunda, senin rızândan uzak oluş, Cehenneminde yanan gönlü yanıkları, adı "kavuşma" olan bir Cennete ulaştır.")

Yâ Rab dilim eyle mahrem-i râz-ı şühûd, Olsun nazarımda her dü âlem nâbûd. Bir vech ile saykal-i fenâyı ur kim, Âyine-i dilde kalmaya seng-i vücûd.

(Ya Rabbî! Gönlümü görünen varlıkların gerisindeki sırlara erdir. Her iki âlem gözümden yok olsun. Yokluk cilasını öyle bir vur ki, gönül aynasında varlığın kiri, pası kalmasın.)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 2

2) Cihân-nümâ sh. 21, 22

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 57

4) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2 sh. 1415

5) Mizân-ül-Hak sh. 43

6) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 28

MER’Î

Hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mer’î bin Yûsuf bin Ebû Bekr bin Ahmed el-Kermî el-Makdîsî’dir. Torkurum denilen yerde doğdu. Torkurum, Filistin’de Nablus’un yakınında bir köydür. Doğum târihi bilinmemektedir. 1033 (m. 1623) senesinde Kâhire’de vefât etti.

Mer’î; Şeyh Muhammed Mirdâvî ve Kâdı Yahyâ Hicâvî’den ilim öğrendi. Mısır’a gitti ve oraya yerleşti. Burada Vâ’iz Şeyh Muhammed Hicâzî, Ahmed Ganîmi ve daha birçok Mısır âliminden ders aldı. Câmi-ül-Ezher’de ders okutmak için icâzet (diploma) aldı. Daha sonra Sultan Hasen Câmii müderrisi oldu.

Mer’î ilme çok düşkün idi. Zamanını tamamen fetvâ işleri, tedris, tahkîk ve eser yazmağa vermişti. Çok sayıda eser yazdı. Eserleri her tarafa yayıldı. Yetmişe yakın eseri vardır.

Mer’î’nin yazmış olduğu eserlerin ba’zıları şunlardır: 1-Bedî-ül-inşâd ves-sıfât: Mer’î’nin inşâsı olarak bilinir. Matbûdur. 2-Dîvân-ı şi’r, 3-Ahkâm-ül-esâs, 4-Gâyet-ül-müntehî fil-cem’i Beynel iknâi vel-müntehî: Hanbelî mezhebi fıkhına dâir bir eserdir. 5-Delîl-üt-tâlib, 6-Ervâh-ül-eşbâh fil-kelâm alel-ervâh, 7-El-Kelimât-üs-seniyyât: Tefsîr ilmine dâir bir eserdir. 8-Mesbûk-üz-zeheb fî fadl-ıl-Arab, 9-Riyâd-ül-ezhâr fî hukm-is-simâ’ vel-evtâr, 10-Delîl-üt-tâlibîn li kelâm-in-nahviyyîn, 11-Kalâid-ül-mercân fin-nâsih vel-mensûh min-el-Kur’ân, 12-Ferâid-ül-fikr fil İmâm-il-Mehdiyy-il-müntezar, 13-Ekâvîl-us-sikât fî te’vîl-il-esmâî ves-sıfât, 14-Nüzhet-ün-nâzırîn fî târihi men veliye Mısır min-el-hulefâi ves-selâtîn, 15-Tevkîf-ül-ferikayn alâ hulûdi ehl-id-dâreyn, 16-Tenvîru besâir-ül-mukallidîn fî menâkıb-ıl-eimmet-il-müctehidîn, 17-Kalâid-ül-ukyân fî fedâil-i Âl-i Osman, 18-Behçet-ün-nâzırîn: Kâinattaki garip şeylere dâir bir eserdir. 19-Kevâkib-üd-düriyye: İki cild hâlinde matbûdur.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 218

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 358

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 426

4) El-A’lâm cild-7, sh. 203

5) Brockelmann Sup-2, sh. 496

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1035

MEVLÂNÂ KÂSIM ALİ BEDAHŞÎ

Hindistan’da yetişen büyük velîlerden. İsmi, Mevlânâ Kâsım Ali Bedahşî olup, önceleri Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebelerinden iken, terbiyesi ve bu yolda yetişmesi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale olunanlardandır. Doğum ve vefât târihleri tam olarak tesbit edilememiş ise de onbirinci asrın ortalarında vefât etmiş olduğu bilinmektedir.

Rivâyet edilir ki: Mevlânâ Kâsım Ali önceleri Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebelerinden idi. Hâce hazretleri, onun terbiyesini, ma’nevî olarak yetişmesini, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale etmiş, o da Mevlânâ’nın yetişmesi için çok gayret etmiştir, İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), Bâkî-billah hazretlerine gönderdiği bir mektûpta Mevlânâ’nın hâlini şöyle anlatır: “Mevlânâ Kâsım’ın hâli daha iyidir. Hâllere gark oluyor ve kendini unutuyor. Adımını bütün cezbe makamlarından yukarıya attı....”

Yine İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), Bâkî-billah hazretlerine yazdığı başka bir mektûbunda; “Mevlânâ Kâsım Ali’nin herkesi en yüksek makama ulaştırmaktan nasîbi vardır. Herşeyin doğrusunu yine Allahü teâlâ bilir” diye yazmıştır.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât’ının birinci cild, 118. mektûbu Mevlânâ Kâsım Ali’ye yazılmış olup şöyledir:

“Bizi sevenlerden Mevlânâ Kâsım Ali’nin yolladığı mektûp geldi. İçindekiler anlaşıldı. Fussilet sûresinin 46. âyet-i kerîmesinde meâlen: “İyi iş yapan kendine iyilik etmiş olur. Kötülük yapan da, kendine etmiş olur” buyuruldu. Hâce Abdullah-ı Ensârî (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: “Yâ Rabbî! Her kimi helak etmek istersen, bizim üzerimize saldırtırsın.” Fârisî beyt tercümesi:

Korkarım ki, dertlilere gülenler,
Tard olurlar, îmânı gaybederler.

Hak teâlâ, bütün müslümanları, bu fakirlere (tasavvuf büyüklerine) inanmamaktan ve onlara laf atmaktan korusun, insanların efendisi sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm) hürmetine bu duâmızı kabûl buyursun Âmîn.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 378

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, m. 118

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 341

MİNKÂRÎ-ZÂDE YAHYÂ EFENDİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının kırkikincisi. İsmi, Yahyâ bin Ömer Alâî olup, Minkâri-zâde diye meşhûrdur. 1018 (m. 1609) senesinde Antalya’nın İbradılı bucağında doğdu. 1088 (m. 1677) senesinde İstanbul’da vefât etti. Üsküdar’ın Açık türbe semtinde vasıyyet ettiği yere defnedildi. “Menzil-i Minkâri-zâde Cennet-i Me’vâ ola” mısra’ı vefâtında târihtir. Yahyâ Efendi’nin oğluna yaptığı vasıyyeti üzerine, defnedildiği yerin bitişiğine bir medrese inşâ edildi.

Yahyâ Efendi, Mekke kadısı Minkâri-zâde Ömer Efendi’nin oğludur. Dedesi Minkârî Ali Efendi’dir. Babası 1034 (m. 1623) senesinde vefât etti. Yahyâ Efendi, âlim bir zât olan babası Ömer Efendi tarafından yetiştirildi. Zamanın büyük âlimlerinden ders gördü. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi’den okudu. Müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yaptı. Fazilet sahibi idi. Kâdılık vazîfelerinde bulundu. 1058 (m. 1647) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına, sonra da 1062 (m. 1651) senesinde Mısır kadılığına ta’yin edildi. Mekke-i mükerreme kadısı iken, oradaki Süleymâniye Medresesi’nde Beydâvî tefsîrini okuttu. Âlimler dersinde bulundular. Büyük âlim Şemsüddîn Bâbilî, talebeleriyle birlikte dersini dinlediler. 1066 (m. 1655) senesinde ikinci, 1069 (m. 1658) senesinde üçüncü defa Mısır kadılığına gönderildi. Aynı sene içinde İstanbul kadılığına, 1070 (m. 1659) senesinde de Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edildi. Şeyhülislâm Sunî-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi’den sonra, 1073 (m. 1662) senesi Rebî’ul-evvel ayında Yahyâ Efendi, meşihat makamına yükseldi. Ya’nî şeyhülislâm oldu. Daha sonra Yahyâ Efendi’ye felç geldi. Edirne’de dinlenmeye çekildi. Bunun üzerine, Ankaravî Mehmed Emîn Efendi şeyhülislâm naibi olarak vazîfe yaptı.

Minkâri-zâde Yahyâ Efendi’nin şeyhülislâmlığı zamanında, İstanbul’a Venedik dochunun (cumhurbaşkanının) verdiği büyük yetkilere hâiz bir elçi geldi. Sadâret kaymakamı üçüncü vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından elçi kabûl edildi. Venedik, yirmibir yıldır devam eden Girit savaşına son vermek istiyordu. Kandiye kalesi kendilerinde bırakıldığı taktirde, en ağır sulh şartlarını bile kabûle hazırdılar. Merzifonlu, bunu arzeden elçiye, şunları söyledi: “Biz sanmıştık ki, Kandiye’nin anahtarlarını getirmiş de sulh istersiniz... Madem ki öyle değildir, bizim de konuşacak vaktimiz yoktur.” Elçi fevkalâde ağırbaşlı şekilde; “Devletlü Paşa hazretleri... İnanınız ki, Venedik senatosu çoktan kaleyi size terke amadedir. Ne yapalım ki, Papa ve Güneş Kral (14. Louis) bu iş için bize yaptıkları yardımların peşini bırakmıyorlar, hesap soruyorlar” diyerek i’tizâr beyân etti. Bunu işiten Şeyhülislâm Mihkâri-zâde Yahyâ Efendi; “Demek odur ki, Venedik cumhuru, Papa ve Françeskalara dayanmaktadır!.. Devleti Âliyye ise, ancak cenâb-ı Hakka güvenir” dedi.

Zamanının şâirleri, Yahyâ Efendi’yi yazdıkları şiirlerde medhettiler. Seyyid Ahmed bin Muhammed Hamevî bir beytinde dedi ki: “Derin âlim Yahyâ Minkârî’nin teşrîfiyle Mısır şereflendi.” Yahyâ Efendi çok talebe yetiştirdi. Çok kimseler kendisinden istifâde ettiler.

Sultan İkinci Abdülhamîd Hân devri vezirlerinden Sürûrî Paşa, Yahyâ Efendi’nin torunlarındandır.

Yazmış olduğu eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Tibyân fî âdâb-il-Kur’ân, 2- Tefsîr-i Kâdî haşiyesi, 3-Âdâb-ı Adûdiyye haşiyesi, 4- Fetâvâ mecmûası.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 216

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 477

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 533

4) El-A’lâm cild-8, sh. 161

5) Devhat-ül-meşâyıh sh. 70

6) Kâmûs-ül-a’lâm cild-6, sh. 4452

7) Brockelmann Sup-2, sh. 647

8) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 55

MÎR MUHAMMED NU’MÂN

Hindistan’da yaşıyan evliyânın en büyüklerinden. Seyyid olup, 977 (m. 1569) senesinde Semerkand’da doğdu. Hindistan’a gelip, Hâce Bâkî-billah hazretlerinin sohbeti ile şereflendi.

Hocasının vefâtına kadar Delhi’de hizmetinde bulundu. Hâce Bâkî-billah’ın vefâtında, İmâm-ı Rabbânî Delhi’ye teşrîf etmişti. Merhamet buyurup, Seyyid Mîr Muhammed Nu’mân’ı Serhend’e götürdü. Mîr Muhammed, uzun seneler İmâm-ı Rabbânî’ye hizmet etti ve sohbetinde bulundu. Sonra talebe yetiştirmesi için Burhânpûr’a gönderildi. 1060 (m. 1650) senesinde Egre şehrinde vefât etti.

Mîr Büzürk diye bilinen babası Mîr Şemseddîn Bedahşânî, asâleti, fazileti, ilmi, takvâsı, huzûru ve safâsı ile Bedahşan ve Mâverâünnehr’in meşhûrlarından idi. Tefsîr ve benzeri Arabî ilimlerde asrının bir tanesi idi. Doğduğu ve kaldığı yer, Bedahşan beldelerinden olan Keşm beldesidir. Kabri Kabil’dedir.

Mîr Büzürk’ün babası Celâleddîn ve yüksek dedesi Mîr Seyyid Hamîdeddîn de âlim ve müttekîlerden olup, meşhûr âriflerden idiler. Bunların eski dedelerinden biri mübârek bir zât olup, Şeyh Bülbül diye anılırdı. Zira Kur’ân-ı kerîm okduğu zaman, güzel sesini dinlemek için, bülbüller etrâfında toplanırlardı. O okurken, bülbüller feryâd edip öterlerdi. Ba’zan beş altı tanesi inleyip can verirlerdi.

Mîr Büzürk’ün büyükler yolundaki bağlılığı, Işkıyye yolunda olan cezbe ve kerâmetler sahibi ayakkabı satıcısı bir dervişe idi. O derviş, Semerkand zaviyelerinde kendini gizler, ayakkabı satmayı, kendi hâlini gizleme vâsıtası ederdi. Mîr Büzürk, kalbi güneş gibi parlak olan bu üstâddan şöyle anlattı: “Birgün Semerkand Câmii’nde, hocama kuvvetli bir vecd hâli geldi. İhtiyâr olduğu hâlde, sıçradı ve eni bir, yüksekliği iki adam boyu olan minberin bir tarafından öbür tarafına geçti ve oturdu, hiçbir yeri incinmedi.”

Mîr Büzürk ya’nî Seyyid Şemseddîn, aynı zamanda Kâsım Kermînî’nin de sohbetinde yetişmiştir. Bu hocası hakkında bir risale yazdı. Risalede geçen “Şeyh Kâsım” isimlerini de hürmeten altın suyu ile yazmıştı. Hocası bunu görünce, çok memnun olup; “Siz, fakirin ismini yüceltip, hürmet ettiğiniz gibi, Allahü teâlâ da sizi muhterem ve mükerrem eylesin” buyurdu. O günlerde Şehzâde Muhammed Hakim Mirzâ, Mîr Büzürk’e sevgi ifadeli bir mektûp gönderip, kendisini Kabil’e çağırdı. O da kabûl etti. Gidince çok saygı ve ta’zim gördü. Bu sultan vefât edip, o memlekete inançsızlardan biri hükümet edince, Mîr Büzürk hazretleri, duâ edip, dünyâdan göçmeyi istedi. Duâsı kabûl oldu ve 994 (m. 1586) yılında vefât etti.

Mîr Muhammed anlattı: “Babamın yetmiş ilmi bildiğine ve takvâ sahibi olduğuna inanırdım, ama evliyâdan olduğunu düşünmezdim. Birgün âriflerden olan ablam, bana dedi ki; “Babamı rü’yâmda gördüm. Oğlum Mîr Muhammed Nu’mân’a deki, bize i’tikâdı niçin sağlam değildir” dedi. O günden beri evliyâdan olduğuna da i’tikâdım sağlam oldu.”

Mîr Muhammed Nu’mân anlattı: “Azîz babam, dünyâya gelen her oğlunun ismini Muhammed aleyhisselâm ismi ile birlikte olacak diye karar vermiş. Çocuklarına; Celâleddîn Muhammed, Sa’deddîn Muhammed ve Ziyâeddîn Muhammed gibi adlar vermiş. Bunlar benim kardeşlerim idi. Ben annemin karnında üç-dört aylık idim. Babam, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe Nu’mân bin Sabit hazretlerini rü’yâda görmüş ve; “Bir oğlun

dünyâya gelecek, ona benim ismimi, ya'nî Nu'mân ismini ver" buyurmuş. Babam, bana Muhammed Nu'mân ismini koymuş. 977 (m. 1569)'da Semerkand'da dünyâya gelmişim. Ben çocukken, ba'zı garîb hâller beni kaplar, beni benden alır, kendimden geçer dünyâyı unuturdum. Büluğa erince, Belh şehrinde Emîr Abdullah Belhî Işkî'nin huzûrunda, onun işâret ve müjdeleri ile ona talebe oldum ve tövbe ettim."

Mîr Muhammed Nu'mân bundan sonra Hindistan'a gitti. Dînimizin emirlerine uyma isteğinin çokluğundan vaktin velîlerinin hizmet ve sohbetlerinde bulundu. Herbirinden vazîfeler aldı, meşgûl oldu. Şeyh Sa'îd Habeşî ile de müsâfeha ile şereflendi. Nerede bir derviş ismi duysaydı, onun sohbetine gider, onu canı gönülden sever, talebe olmayı arzu ederdi. Nihâyet muhakkıkların kutbu hazret-i Hâce Muhammed Bâkî'nin (kuddise sirruh) huzûruyla şereflendi. O büyük evliyâ, Mîr Muhammed'e nihâyetsiz lütuflarda bulundu. Onu kendi silsile dizisine, ya'nî talebeleri arasına aldı. Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin yoluna uygun zikr ve murâkabe ile şereflendirdi. Mîr Muhammed işini bırakıp, dünyâyı terk etti. Kalabalık ailesini alıp, tam bir tevekkül ile Bâkî-billah'ın huzûruna geldi.

Mîr Muhammed Nu'mân'ı, Fîrûz-âbâd Câmii'nin altında ikâmet ettirmeyi düşündüler. Bu câminin altında odalar vardı. Öyle odalar ki, asırlarca onlarda kimse oturmamıştı. Rutubetten nefes bile zor alınırdı. Hazret-i Hâce'nin emri ile, çoluk-çocuğu ile oraya yerleştiler. Mîr Muhammed Nu'mân'ın hâller sahibi ve sâlihadan olan hemşiresi (kız kardeşi) orada oturmaktan hastalandı. Hazret-i Hâce'nin temiz anneleri, Mîr'i ziyârete geldi. Oranın fenâ kokusundan bir saat orada oturamadı. Bu hâli gören anneleri, oğulları hazret-i Hâce'ye dönüp; "Ey oğlum, üstadım ve gözümün nûru! Sizin bu sevenleriniz burada ölmesinler!" dedi. Hazret-i Hâce; "Anneciğim, bunlar, bu gibi işler kalblerine ağır gelip, incinme düşüncesiyle buraya gelmediler. Onlar, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için geldiler. Madem ki onların oradan çıkarılmasını istiyorsunuz. Öyle ise yeni eve taşıyalım" dedi. Sonradan Mîr Muhammed Nu'mân; "Evliyâlıkta ne kadar makamlara kavuşmuş isem, hepsi de Fîrûz-âbâd Câmii'nin altında ihsân edildi" buyurdu. Mîr Muhammed Nu'mân buyurdu ki: "Birkaç gün dînin emirlerine uygun olmayan, sekr hâlleri beni kapladı. Ne kadar uğraştıysam bu hâller benden kalkmadı. Nihâyet hazret-i Hâce Bâkî-billah'a bu hâlimi arzetmeyi düşündüm. Câmiye geldiğim zaman onlar da bana baktılar. Bu bakışlarının bereketi ile kalkmasını istediğim hâller, benden tamamen kalktı." Hazret-i Hâce'nin talebelerinden olan bir vâli, hocasına rica edip; "Duydum ki, dergâhınızdaki fakir talebelerden bir kısmı aç kalıyormuş. Emrederseniz her gün hepsinin ihtiyâcını ben göreyim" dedi. Hazret-i Hâce eshâbından ba'zıları için buna izin verdiler. Bu esnada biri arzetti ki: "Mîr Muhammed Nu'mân da çok fakir ve ailesi kalabalıktır." Hazret-i Hâce onun ihtiyâcının karşılanmasına râzı olmadılar ve; "Bunlar bizim bedenimizin parçalarıdır" buyurdu. Ya'nî vücûdumuzun parçasını bu gibi işlere yaklaştırmayız. Mîr Muhammed Nu'mân buyurdu ki: "O günlerde çok fakir ve parasız olduğum hâlde, bu inâyetlerini duyunca kendimden geçtim."

Bâkî-billah vefât edinceye kadar, Mîr Muhammed Nu'mân'ı en güzel şekilde yetiştirip, olgunlaştırdı. Evliyâlıkta yüksek makamlar sahibi eyledi. Sonra da en önde gelen talebelerinden İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale eyledi. Mîr Muhammed bunu şöyle anlattı: "Hazret-i Hâce'nin vefâtlarından önceki günlerde, bir gece uyumayıp hizmet eyledim. Bana baktılar. Bu bakışlarının te'sîri ile bir hâl zâhir oldu ki, her ne yaparsam; "Acaba Allahü teâlânın rızâsına uygun mudur, değil midir?" diye düşünceye dalardım. Hattâ öyle oldu ki, eğer bir yere bir adım atsam; "Acaba rızâsına uygun mu, değil mi?" derdim. Döndüğüm zaman da, şu düşüncelere gark olurdum ki; "Bu vakit onlara teslim ve rızâ vaktidir. Ve o kıymeti takdîr olunmayan deryadan, bu kalbi susamışın kalbine bir yudum su sunmak zamanıdır."

Hazret-i Hâce (kuddise sirruh) hazret-i İmâm'a (ya'nî İmâm-ı Rabbânî hazretlerine), talebe yetiştirme icâzeti verdikleri ve bütün eshâbını onlara ısmarladıkları zaman, her talebesini ayrı ayrı çağırıp veda etti. Sonra hazret-i İmâm'ın huzûruna gönderdi. Hazret-i İmâm-ı, talebelerin terbiyesine vekîl eylediler. Talebelerine de, onların huzûrunda bizi ta'zim etmeyiniz, hattâ bize teveccüh eylemeyiniz" buyurdu. Bana da; "Ahmed-i Fârûk'a hizmeti kendi saadetin, kurtuluşun bil, her emrini yerine getir" buyurdu. Üstadımın büyüklüğünü düşünüp, bu sözleri bana ağır geldi ve; "Kalbimin aynası, ancak sizin yüksek kalbinizin parlak nûruna karşı duruyor. Onlar ne kadar büyük olsa da bu böyledir" diye arzettim. Kızarak buyurdular ki: "Meyan Şeyh Ahmed, bizim gibi binlerce yıldızı örten, göstermeyen bir güneştir. Geçmiş evliyânın en büyüklerindendir." Bundan sonra inanarak, isteyerek ve severek hazret-i İmâm'ın hizmetine ve huzûruna kavuşmayı arzu eyledim.

Hazret-i Hâce vefât edince, İmâm-ı Rabbânî ta'ziye için Delhi'yi şereflendirdiler. Mîr Muhammed Nu'mân, kalbinin kırıklığını, garîbliğini, miskinliğini, nasîbsizliğini, istidâtsızlığını ve hazret-i Hâce'nin, kendisini İmâm'a havale ettiğini hatırlatan bir mektûp yazdı. Metupda; "Merhametinize kavuşmak için, Peygamberlerin efendisinin (aleyhisselâm) hânedanına mensûb olmaktan başka vesilem yoktur. Peygamberlerin efendisinin sadakası olarak bana acıyın" diye arz etti. Hazret-i İmâm bu mektûbu okuyunca, kalbine bir incelik geldi. Buyurdu ki: "Mîr, ümidsiz olmasın. İnşâallahü teâlâ daha iyi olacak". Yine buyurdu: "Hâce'nin eshâbı arasında, Mîr'in bize husûsi bir bağlılığı vardır." İmâm-ı Rabbânî hazretleri Serhend'e giderken, Mîr'i de yardım ve terbiyelerine alıp, yanlarında götürdüler.

Mîr Muhammed Nu'mân, senelerce hazret-i İmâm'ın sohbetinde bulundu. Bir defasında İmâm-ı Rabbânî hasta oldu. Bu hastalığında ölmek veya yaşamak, hazret-i İmâm'ın irâdesine bırakılmıştı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Eğer ölümü istersem, emâneti ehli olan birine bırakmak lâzım" diye düşündüler. O zaman bu ağır yükü yüklenebilecek, büyük oğulları Hâce Muhammed Sâdık ve hazret-i Mîr Muhammed Nu'mân'dan başkası bulunmadığından, bu emâneti onlara ısmarlamak istedi. Bunun için de ba'zı makamları, bu iki azîzin istidâtlarına göre, onların kalblerine akıttılar. Sonra oğullarının ve sevdiklerinin yalvarmaları ile yaşamak tarafını seçtiler. Allahü teâlâya yaptığı duânın hemen akabinde sıhhate kavuştular.

Bundan sonra Mîr Muhammed Nu'mân'a olan yardımları ve onu ilerletme vesileleri her gün arttı. Dâima husûsî lütuf ve ihsânlarda bulunup, onun hâllerini yükseklere çıkardı. 1018 (m. 1609) yıllarında hilâfet verdiler. Dînin yayılması için Burhânpûr'a gönderdiler, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bizzat el yazıları ile yazdıkları hilâfetnâmeleri şudur: "Allahü teâlâya hamd ederim. Resûlüne ve O'nun mükerrem âline salâtü selâm ederim. Ehlullahın yolunda ilerleyip, ârif-i billah olan sâlih ve olgun kardeşim Seyyid Mîr Muhammed Nu'mân (Allahü teâlâ onu ve bizi dâima rızâsında bulundursun) bu fakirin tavassutu ile, Nakşibendiyye meşâyıhının yoluna girdi. Onların yolunda ilerledi. Talebeye fâide verecek hâle gelince, bu yolun ta'limi için kendisine icâzet verdim, icâzetin şartı; dînin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak, büyüklerimizin yolunda gitmekte sabır ve sebat etmektir. Allahü teâlânın yolunda gidenlere ve Peygamber efendimize (aleyhi ve alâ âlihissalâtü vet-teslîmât) uyanlara selâm olsun."

Mîr Muhammed Nu'mân hazretleri iki defa bu muazzam beldeye (Burhânpûr'a) gittiler. Bu şehirde, ilim, söz, hâl, kemâl ve ikmâl sahibi Muhammed Fadl ve Şeyh Îsâ (r.aleyhimâ) gibi büyük zâtlar vardı. Mîr'in çalışmaları netice vermeyip, Nakşibendî yolu bu beldede revaç bulmadı. Hazret-i İmâm'ın huzûruna geldi ve hakîkati anlattı. Hazret-i İmâm, üçüncü defa aynı şehirde insanlara dînimizin emir ve yasaklarını tebliğ etmelerini emr edip, "Bu son şekil, inşâallah, eskilere benzemez" buyurdular.

Hazret-i Mîr emre uyarak tekrar Burhânpûr şehrine gitti. Bu defa orada büyük kabûl gördü. Sohbeti ve hâli öyle oldu ki, anlatılması için ayrı bir kitap yazmak gerekir. Kısaca sohbetine giden fakîr olsun, zengin olsun, gâfil veya huzûr sahibi olsun, sohbet ve tasarrufunun te'sîrinden kendinden geçerdi. Ba'zıları bu aşk sarhoşluğu kendisini kapladığında, gayr-i ihtiyârî elbiselerini yırtar, kendinden geçmiş bir hâlde yerde vuvarlanırdı. Hattâ bunların o hâllerini görenler aynı hâle düşerler, yerde yuvarlanırlardı. Bu büyük velînin tasarruf muâmelesi o hâle ve dereceye ulaştı ki, o şehirdeki büyük âlimlerin talebelerinden çoğu gelip, onun talebeleri arasına girdiler. Çoğu fâsıklar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyan tam bir mü'min oldu. Çok ayıklar, muhabbet şarâbı ile kendinden geçtiler.

Mîr Muhammed Nu'mân anlattı: "Bir gece rü'yâda hocam İmâm-ı Rabbânî'yi gördüm. Bir yerden mübârek dergâhına gelmişim. Kapıda bekliyorum, içerden çıkıp beni ayakta, başı önüne eğik, muhtaç hâlde görünce memnun oldu. Çok teveccüh edip, beni kucakladı ve yanındakilere buyurdu ki: "Mîr, yoldan geldi. Harareti vardır. Meyva suyu getiriniz." önüme beyaz bir kâse getirdiler. Hazret-i İmâm; "Mîr, bu kâseyi al ve hepsini iç ve ondan hiç kimseye bir damla verme!" buyurdu. O meyve suyunu tamamen içtim. Bundan sonra mübârek hocam yüzünü kıbleye dönüp ellerini kaldırdı ve; "Ey Allahım! Muhammed Resûlullaha mahsûs olan nisbeti Mîr'e nasîb eyle!" diyerek, duâ etti ve ellerini mübârek yüzüne sürdü. Sonra yine ellerini kaldırıp; "Yâ Rabbî, bana mahsûs olan nisbeti de Mîr'e ihsân eyle" dedi. Bu rü'yâdan uyanınca, bunu hazret-i İmâm'a arz ettim ve ta'birini istirhâm ettim. Cevap vermediler. Huzûrlarından ayrıldım. Bir müddet sonra şu mektûbu bana gönderdiler.

“Birgün sabah namazından sonra eshâbımla oturuyordum. Gayr-i ihtiyâri size teveccüh eyledim. Hissettiğim zulmet ve bulanıklıkların giderilmesine gayret ettim. Böylece sizin kemâl hâliniz ayın ondördü gibi oldu. Hidâyet güneşine verilen herşey o dolunaya aksetti. Hattâ kemâl cihetinden fark kalmadı. Ancak bundan sonra zarfı genişletmek ve genişlediği kadar onu doldurmak kaldı. Uzun zaman bu ma’nânın temsilî sûretini, doğruluğunu gösteren bir yakînin hâsıl olması için, nazarımda tuttum. Bunun için Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun. Bu ni’mete kavuşmanız, gördüğünüz ve ta’birini çok istediğiniz o rü’yâ sebebiyledir. Allahü teâlâya hamd-ü senalar olsun ki, borcunuz tamamen ödendi ve va’d edilen tahakkuk etti. Verilen söz yerine geldi. Temennimiz, kavuştuğunuz bu kemâle, insanları da kavuşturmanız ve o memleketin köyünü, sahrasını mübârek vücûdunuzla aydınlatmanızdır.”

Hakîkaten Mîr Muhammed Nu’mân, hazret-i İmâm’ın eshâbı arasında, İmâm’a aşk ve muhabbet ile bağlananların en önde geleni idi. Bu yüzden Hindistan’daki şöhret ve hizmeti güneş gibi açıktır. Kendisine bağlananlar o kadar çok oldu ki, ba’zı düşmanlar vaktin sultânına; “Sizin saltanatınız, hudud şehriniz Burhânpûr’da sona erer. Çünkü orada hazret-i Mîr dedikleri bir derviş vardır ki, yüzbin Özbek talebesi süvari hâlde emrindedir. Sultan te’sîr altında kalıp, hazret-i Mîr’i Burhânpûr’dan çağırdı ve; “Size niçin hazret-i Mîr diyorlar” dedi. O da; “Ben seyyidim. Seyyide Mîr derler. Hazret demelerinden râzı değilim, emr ediniz demesinler” buyurdu. “Yüzbin müridin varmış” dedi. Hazret-i Mîr, tebessüm etti. Sultan, orada olanlara; “Bakın, ben onunla konuşuyorum, o ise gülüyor. Bu dervişin böbürlenmesini anlıyorsunuz değil mi?” dedi. Mîr’i seven ve hürmet eden Mehabet Hân orada idi. Sultânın sözüne katılmış görünerek dedi ki: “Onun üstadı, memleketleri halîfelerine taksim etmiştir. Bunu Burhânpûr’a verdi. Bunun oradaki makam ve mertebesi o derecededir ki, bizim ve sizin gibilerin orada varlığı hissedilmez.” Sultan, Mehabet Hân’ın da bu dervişe düşman olduğunu sanıp; “Onu sana bıraktım” dedi. Mehabet Hân, Mîr Muhammed Nu’mân hazretlerini kendi evine götürdü, yakınlık ve muhabbet gösterdi. Çeşitli ziyâfetler ikram eyledi. Söz sahibi kimseler ve diğerleri, karınca ve çekirgeler gibi hazret-i Mîr’in ziyâretine geldiler. Çok adaklar yapıp, yerine getirdiler. Sultan bunu işitince, Mehabet Hân’a kızdı. O da; “Pâdişâhım, bu derviş beş vakit namaz kılar, başka hiçbirşey yapmaz” diye arz etti. Pâdişâh, Mîr’in Burhânpûr’da kalmayıp başşehir Ekberâbâd’da bulunmayı kabûl ederse onu bırakalım dedi. Mîr hazretleri kabûl etti ve Ekberâbâd’da oturmaya râzı oldu. Orada taliblere ders vermeye başladı.

Mîr Muhammed Nu’mân hazretleri, birgün dervişlerden bir grupla, kendisini sevenlerden birinin evine da’vet edildi. Mîr, ev sahibini huzûruna çağırıp; “İkramda ifrata, aşırılığa gitmemesini söyledi ve yemeklerde sakın hiç şüpheli birşey bulunmasın” buyurdu. O da elden geldiği kadar ihtiyâtlı hareket etti. Ama hazret-i Mîr’in yanında kalabalık bir cemâat bulunduğundan, pekçok keçi ve koyun kestiler. Aniden, kesilen bu hayvanların birinin eti üzerinde sayısız kurdlar peyda oldu. Öyle ki, bir anda etten kemiğe geçtiler. Hazret-i Mîr’e getirdiler; “Bunun için çok dikkat edin demiştik. Bu keçi, helâlden değildir. Allahü teâlâ bu kurdlarla bunu bize gösteriyor. Bununla beraber yine de araştırın” buyurdu. Araştırdılar. Anlaşıldı ki, bu keçi, hayvan zekâtı toplama me’mûru arkadaşının zulmen alıp, kendisine gönderdiği ve ev sahibinin bundan hiç haberi olmadığı bir hayvan idi.

Mîr’in muhlislerinden biri evlenmişti. Kayınpederi ona çok sert davranıyor ve eziyet ediyordu. Bu muhlis, sıkılarak, utanarak hâlini hazret-i Mîr’e arzetti. Hazret-i Mîr ona acıdı ve; “Hiç üzülme, kayınpederin yakında bu dünyâdan gider” buyurdu. İki-üç gün sonra öldü ve o talebe onun şerrinden kurtuldu.

Mîr Muhammed şöyle anlatır: “Yine birgün Resûlullah’ı rü’yâda gördüm. Hazret-i Ebû Bekr de yanında idi. Buyurdular ki: “Ey Ebû Bekr! Oğlum Muhammed Nu’mân’a de ki; “Şeyh Ahmed’in makbûlü benim makbûlümdür. Şeyh Ahmed’in merdûdu benim merdûdumdur. Benim merdûdum da Allahü teâlânın merdûdudur.” Bu müjdeyi işitince, son derece sevinip; “Elhamdülillah ki, ben hazret-i İmâm’ın makbûlüyüm. O hâlde Allahü teâlânın da makbûlü oluyorum” diye içimden geçirdiğimde, Resûlullah (aleyhisselâm) hazret-i Sıddîk-ı Ekber’e buyurdular ki; “Oğlum Muhammed Nu’mân’a de ki; Onun makbûlü olan, Şeyh Ahmed’in de makbûlüdür, benim de, Allahü teâlânın da makbûlüdür. Onun merdûdu, Şeyh Ahmed’in, benim ve Allahü teâlânın merdûdumuzdur.”

Yine birgün rü’yâda, pâdişâhların cülus veya tebrik günlerinde yaptıkları gibi, bir meydana büyük bir çadır kurulduğunu gördüm. Bütün insanların yaşadığı memleketler o çadırın altında kalıyordu. Dünyâdaki pâdişâhlar, hâkimler, memleketin idâresini yürüten âmirler ve devlet erkânı hep orada

bulunuyorlardı. Köyler, şehirler, çarşılar, yollar, ölüm, hayat, fakirlik, zenginlik, efendilik, hizmetçilik hep orada... Bütün o erkân, iş yapmak için, çadırın tepesindeki deliğe bakıyorlar ve ardından ikinci bakışları dünyâya ve dünyâdakilere oluyordu, iş yapanlardan herbirine oradan bir iş buyuruluyordu. Hatırımdan, “Ben de yukarı bakayım, orada ne vardır ki, bütün bu erkân oradan emir alıp, iş yapıyorlar” diye geçti. Başımı kaldırdım ve bir göz attım. Gördüm ki, çadırın orta direğinin en üst noktasında bir pencere var ve hazret-i İmâm orada oturmuş, mübârek yüzünü o pencereye koymuş, işâret ediyor. Bütün dünyâdaki devlet erkânı, yapacakları işleri onun o işâretlerinden anlıyor, birbirine uyan ve uymayan işleri, hep o bir işâretten çıkarıp yapıyorlardı.

Yine birgün sabah namazından sonra câmide oturmuş murâkabe ile meşgûl oluyorduk. Hocam ile karşı karşıya oturmuştuk. Bir ara başımı meşgûliyetimden kaldırdım. Gördüm ki, hazret-i İmâm’ın yerinde Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) oturuyor. Üzerimi bir heybet kapladı. Hemen başımı önüme eğdim ve kalb meşgûliyetine müteveccih oldum. Bir müddet sonra, tekrar başımı kaldırdım. Gördüm ki, hazret-i İmâm da, Server-i kâinatın (aleyhisselâm) yanında oturuyor. Tekrar murâkabe için başımı eğdim. Bir an sonra yine başımı kaldırdım. Gördüm ki, Resûlullahın (aleyhisselâm) yerinde hazret-i İmâm, hazret-i İmâm’ın yerinde de, Resûlullah (aleyhisselâm) oturuyor. Tekrar murâkabeye koyuldum. Bir zaman sonra başımı kaldırınca, iki yerde de Resûlullah’ı (aleyhisselâm) gördüm. Biraz sonra ikisini de hazret-i İmâm buldum. Daha sonra gördüm ki, hazret-i İmâm yalnız olarak oturuyordu. Bu gördüklerim baş gözü ile olmuştur. Rü’yâ ve vak’a hâli değildir.”

Hazret-i İmâm’ın “Mektûbât” isimli üç cild, değer biçilmez eserinde, Mîr Muhammed Nu’mân hazretlerine yazılmış çok mektûplar vardır. Bunlardan bir kısmı aşağıdadır.

“... Üstadım Hâce Muhammed Bâkî-billah’dan (kuddise sirruh) işittim. Buyurdu ki, Şeyh Muhyiddîn-i Arabî (r.aleyh) yazıyor ki: “Kerâmet ve hârikaları çok görülen evliyâ, son nefeslerinde, bunları gösterdiklerine pişman olmuştur. Keşke hiç kerâmetimiz görülmeseydi demişlerdir.” Evliyânın üstünlüğü, hârikaların görülmesi ile ölçülseydi, bunların görünmesine pişman olmak yersiz olurdu.

Suâl: Vilâyette, hârika görünmesi şart olmayınca, hakîki velî ile, yalancı şeyhler birbirinden nasıl ayrılır?

Cevap: Bu dünyâda evliyânın belli olması lâzım değildir. Doğru ile yalancının karışması lâzımdır. Bu dünyâda hak ile bâtılın, doğru ile yanlışın karışması lâzımdır. Velînin, kendi vilâyetini bilmesi de şart değildir. Kendi vilâyetini bilmiyen evliyâ çok idi. Bunları, başkaları nasıl tanıyabilir? Tanımalarına lüzum da yoktur. Evet, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) hârikalar göstermesi lâzımdır. Böylece, nebi, nebî olmıyandan ayrılır. Çünkü, nebinin peygamberliğini tanımak herkese lâzımdır. Evliyâ, insanları, kendi peygamberinin dînine çağırdığı için, peygamberinin mu’cizeleri kendilerine yetişir. Evliyâ, eğer dinden başka birşeye çağırmış olsaydı, o zaman, hârikalar göstermesi elbette lâzım olurdu. Dîne çağırdığı için hârika göstermesi hiç lâzım değildir. Din âlimleri, herkesi, kitaplarda yazılan emirleri yapmağa çağırıyor. Evliyâ, hem buna çağırıyor, hem de dînin bâtınına da’vet ediyor, önce, dîne çağırıyor. Sonra Allahü teâlânın ismini zikr etmeği gösteriyor. Her zaman, aralıksız olarak, zikr-i ilâhi ile olmağı ehemmiyetle istiyorlar. Böylece vücûdu zikr kaplayıp, kalbde Allahü teâlâdan başka birşey bulundurulmaz. Herşey öyle unutulur ki, insan kendini ne kadar zorlasa, Allahü teâlâdan başka birşey hatırlayamaz. Bu iki türlü da’vet için, evliyânın hârikalar göstermesine niçin lüzum olsun? İrşâd etmek, bu iki da’veti yapmak demektir.

Hârikanın, kerâmetin burada hiç yeri yoktur. Şunu da söyliyelim ki, uyanık bir talebe, tasavvuf yolunda ilerlerken, üstadının nice hârikalarını, kerâmetlerini hisseder. O bilinmez yolda, her an, onun mededine baş vurup, hep yardımına kavuşur. Evet, başkaları için hârikalar göstermesi lâzım değildir. Fakat, talebesine her an kerâmet göstermekte, hârikalar, üst üste gelmektedir. Talebesi, üstadının hârikalarını his etmez olur mu ki, ölü olan kalbine hayat vermektedir. Onu, müşâhedelere keşflere kavuşturmaktadır. Câhiller, ölüyü diriltip, mezardan çıkarmağı, büyük kerâmet sanır. Büyükler ise, ölü kalbleri diriltmeğe, hasta rûhları tedâvi etmeğe ehemmiyet verir. Sofiyye-i âliyyenin büyüklerinden, Hâce Muhammed Pârisâ: “İnsanların çoğu ölüleri dirilteni büyük bildiğinden, Allahü teâlâya yakın olanlar, bunu yapmak istemeyip, ölü rûhları diriltmişler, talebenin ölü kalblerini diriltmeğe çalışmışlardır. Doğrusu da, kalbleri, rûhları diriltmek yanında, ölüleri diriltmenin hiç kıymeti yoktur. Hattâ abes, ya’nî fâidesiz şeyle vakit gayb etmek olur. Çünkü, ölüyü

diriltmek ona birkaç günlük ömür kazandırır. Kalblerin diriltilmesi ise sonsuz hayâta kavuşturur. Zâten, Allahü teâlâya yakın olanların vücûdları kerâmettir. İnsanları Allahü teâlâya da'vet etmeleri, Hak teâlânın rahmetlerinden bir rahmettir, ölü kalbleri diriltmesi, hârikaların en büyüğüdür. İnsanların selâmeti, onların varlığı iledir. Mahlûkların en kıymetlisi onlardır. Allahü teâlâ, onlar ile rahmet yağdırıyor. Onlar sebebi ile rızk gönderiyor. Onların sözleri devadır. Acıyarak bir bakışları şifâdır. Onlar, celîs-i ilâhîdir. Allahü teâlânın lütufları, ihsânları, onların bulunduğu yerden eksik olmaz. Yanlarında bulunanlar kötü olmaz. Onları tanıyanlar mahrûm kalmaz" buyuruyor.

O büyükleri, yalancılardan ayıran farkların en açığı; her sözlerinin, hareketlerinin dîne uygun olması, yanlarında bulunanların kalblerinde, Allahü teâlânın korkusu ve sevgisi hâsıl olmasıdır ve başka şeylerden soğumalarıdır. Evliyâ ile münâsebeti olanlarda, bu alâmetler hâsıl olur. Münâsebetleri olmayanlar, zâten herşeyden mahrûmdur. Fârisî beyt tercümesi:

İyiliğe elverişli olmıyan kimse,
Fâidelenemez, Peygamberi de görse..."

(2. cild, 92. mektûp)

Diğer bir mektûbunda sorulan ba'zı suâlleri şu şekilde cevaplandırmıştır.

"Suâl: Peygamberler (aleyhimüssalevât) ve velîler "aleyhimürrıdvân", hep derd ve belâ içinde yaşadı. Hattâ "Belâlar, mihnetler, ençok peygamberlere, sonra evliyâya, sonra bunlara benziyenlere gelir" buyuruldu. Hâlbuki, Şûra sûresi 30. âyetinde meâlen; "Size gelen belâlar, kabahatlerinizin cezasıdır" buyuruldu. Bu âyet-i kerîmeye göre, derdlerin çokluğu, günâhın çokluğunu gösterir. Peygamber ve velî olmayanların, çok sıkıntı çekmesi îcâb eder. Dostlarına neden derd, belâ veriyor? Düşmanları rahat ve ni'metler içinde, dostları mihnetler, belâlar içinde nasıl olur?

Cevap: Dünyâ, zevk için, lezzet için yaratılmadı. Âhıret, bunun için yaratılmıştır. Dünyâ ile âhıret, birbirinin zıddı, tersidir. Birini sevindirmek, ötekinin gücenmesine sebep olur. Ya'nî, birinde zevk aramak, ötekinde elem çekmeğe sebep olur. O hâlde, dünyâda ni'metleri, lezzetleri çok olanlar, (bunlara lâzım olan şükrü yapmazlarsa) âhırette çok korkacak, çok acı çekecektir. Bunun gibi dünyâda (tehlikelerden sakındığı, çalışdığı hâlde) çok acı çeken mü'min, âhırette çok lezzete kavuşacaktır. Dünyânın ömrü, âhıretin uzunluğu yanında, deniz yanında bir damla kadar bile değildir. Daha doğrusu, sonu olan, sonsuz ile ölçülebilir mi? Bunun için dostlarına merhamet ederek, sonsuz ni'metlere kavuşmaları için, dünyâda birkaç gün sıkıntı çektiriyor. Düşmanlarına, hîle, istidrâc yaparak, biraz lezzet verip, çok elemlere sürüklüyor.

Suâl: Fakîr olan kâfir, dünyâda da, âhırette de sıkıntı çekiyor. Bunun dünyâda çektiği sıkıntılar, âhırette lezzete kavuşmasına sebep olmayacak. Bunun sebebi nedir?

Cevap: Kâfir, Allahü teâlânın düşmanıdır. Sonsuz azâb görmesi lâzımdır. Dünyâda, ona azâb yapmamak, kendi hâline bırakmak, ona iyilik, lezzet demektir. Hattâ bunun için, "Dünyâ, kâfirlerin Cennetidir" buyuruldu. Kâfirlerden bir kısmına, dünyâda azâb yapmamakla iyilik ettikleri gibi, ayrıca ni'metler, lezzetler de verirler. Bir kısmına ise, yalnız azâb yapmamak ile iyilik edip, ayrıca lezzetler vermezler. Bunların hep, hikmetleri, fâideli sebepleri vardır.

Suâl: Allahü teâlâ, herşeye kâdirdir. Dostlarına, hem dünyâda, hem de âhırette ni'metler, lezzetler verseydi ve dünyâda verdiği lezzetler, âhırette, bunların elem çekmesine sebep olmasaydı, daha iyi olmaz mı idi?

Cevap: Bunun çeşitli cevapları vardır:

1. Cevap: Dünyâda, birkaç gün derd, belâ çekmeselerdi, Cennetin sonsuz lezzetlerinin kıymetini anlamazlardı ve ebedî sıhhat ve afiyet ni'metlerinin kıymetini bilmezlerdi. Açlık çekmiyen, yemeğin lezzetini anlamaz. Acı çekmeyen, rahatlığın kıymetini bilmez. Dünyâda bunlara elem vermek, sanki daimî lezzetleri arttırmak içindir. Bu elemler, bir ni'met olup, câhil halkı denemek için, büyüklere verilen ni'metler, elem olarak gösterilmektedir. Yabancılara elem şeklinde gösterilen, dostlar için ni'mettir.

2. Cevap: Belâlar, sıkıntılar, câhil için sıkıntı ise de, bu büyüklere, sevdiklerinden gelen herşey, tatlı olmaktadır. Ni'metlerden lezzet aldıkları gibi, belâlardan da lezzet duyarlar. Hattâ, belâ sâdece sevgilinin arzusu olup, kendi istekleri karışmadığı için, daha tatlı gelir. Ni'metlerde bu lezzet

bulunamaz. Çünkü ni’metlerde, nefslerinin istekleri de vardır. Belâ gelince, nefsleri ağlamakta, inlemektedir. Bu büyükler, belâyı ni’metten daha çok sever. Belâ bunlara, ni’metten daha tatlı gelir. Bunların dünyâdan aldıkları lezzet, belâlardan, musibetlerden gelmektedir. Dünyâda derd ve belâ olmasaydı, bunların gözünde, dünyânın hiç değeri olmazdı. Dünyânın acı hâdiseleri olmasaydı, onu boş, abes görürlerdi.

O hâlde, Allahü teâlânın dostları, dünyâda da, âhırette de lezzetli ve sevinçlidir. Derdlerden aldıkları lezzetler, âhıret lezzetlerinin azalmasına sebep olamaz. Âhıret lezzetlerini gideren, câhillerin aradıkları lezzetlerdir. Yâ Rabbî! Dostlarına nasıl ihsân yapıyorsun ki, başkalarına verdiğin” ni’metler, bunlara da rahmettir. Onlara derd, elem olanlar da, bunlara ni’mettir. Başkaları ni’met gelince sevinir. Derd gelince üzülür. Bu büyükler, ni’metde de sevinçli, derde de sevinçlidir. Çünkü bunlar, işlerin güzelliğine, çirkinliğine bakmıyor, işleri yapanın güzelliğine bakmaktadırlar. O, güzellerin güzelidir, işleri yapan sevgili olduğu gibi, işleri de sevgili olmakta ve tatlı gelmektedir. Bu dünyâda herşey, güzel olan yapıcının işi olduğundan, derd ve zarar verse de, bunlara, istedikleri ve sevdikleri şey olmaktadır. Kendilerine tatlı gelmektedir. Yâ Rabbî! Bu nasıl lütuf ve ihsândır ki, bu gizli ve kıymetli ni’metleri, yabancılara sezdirmeden, dostlarına gönderiyorsun! Bunları, her an, kendi arzuna râzı bulundurup, zevk ve lezzet içinde tutuyorsun! Başkalarına derd, ayıp, aşağılık olarak gönderdiklerin, bunlar için, cemâl ve kemâl oluyor. Bunların arzularını, arzu edilmiyen şeyler içine yerleştirdin. Dünyâ lezzet ve zevklerini, başkalarının tersine olarak âhıret derecelerinin lezzetlerinin artmasına sebep eyledin. Bu, Allahü teâlânın büyük ni’metidir. Dilediğine ihsân eder. Allahü teâlâ, büyük ihsân sahibidir.

3. Cevap: Bu dünyâ, imtihan yeridir. Burada hak, bâtıl ile, haklı, haksız ile karışıktır. Burada dostlarına sıkıntılar, belâlar vermeseydi, yalnız düşmanlarına verseydi, dost, düşmandan ayrılır, belli olurdu, imtihanın fâidesi kalmazdı. Hâlbuki, gayba îmân etmek lâzımdır. Dünyânın ve âhıretin bütün se’âdetleri, görmeden inanmağa bağlıdır. Hadîd sûresi, 25. âyetinde meâlen; “Allahü teâlâ, peygamberlerine, gaybdan, görmeden, yardım edenleri bilmek için...” bu hâl bildirilmektedir. Demek ki, dostlarını mihnet ve belâ içinde göstererek, düşmanlarının gözünden sakladı. Böylece dünyâ, imtihan yeri oldu. Dostları, görünüşde belâda, hakîkatde ise, zevk ve lezzettedir. Düşmanlar, böylece zarar ve ziyan etmektedir. Peygamberlerin “aleyhimüssalevât” muharebelerde düşmanlarla döğüşmesi de böyle olurdu. Bedr gazâsında müslümanlar, Uhud gazâsında kâfirler galip gelmişti. Allahü teâlâ bu hâli, Âl-i İmrân sûresi, 140. âyetinde bildirmektedir.

4. Cevap: Evet, Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. Dostlarına hem dünyâda hem de âhırette rahatlık verebilir. Fakat, âdeti böyle değildir. Kudretini, hikmeti ve âdeti altına gizlemeği sever. İşlerini, yaratmasını, sebepler altında gizlemiştir. O hâlde, dünyâ âhıretin aksi olduğundan, dostların, âhıret ni’metlerine kavuşmak için, dünyâda sıkıntı çekmeleri lâzımdır. (Allahü teâlânın dostları, dertlere, belâlara, tehlikelere karşı tedbîr alır. Bunlardan kurtulmağa çalışır. Dayanılamayacak şeylerden kaçınmak, peygamberlerin sünnetidir. Tedbirlere, çalışmalara rağmen başa gelen belâlardan zevk alırlar. Derdlerden zevk almak, yüksek derecedir. Çok az seçilmişlerin yapacağı iştir.)

Asıl Cevap: Dertlerin, belâların gelmesine sebep, günah işlemektir. Fakat, belâlar, sıkıntılar, günahların af edilmesine sebep olur. O hâlde dostlara, belâları, sıkıntıları çok vermek lâzımdır ki, günahları kalmasın. Dostların günahını, düşmanların günahları gibi sanmamalıdır. “İyilerin, iyilik etmek olarak bildikleri şeyleri, dostlar, günah işlemek bilirler” buyuruldu. Bunlardan günah ve kusur sâdır olsa da başkalarının günahları gibi değildir. Yanılmak ve unutmak gibidir. Niyet ederek, karar vererek yapılmış değildir. Âdem (aleyhisselâm) için, Tâhâ sûresi, 115. âyetinde meâlen, “Âdeme önce söyledik. Fakat unuttu. Azm ile, karar ile yapmadı” buyuruldu. O hâlde, dostlara gelen dertlerin, belâların, musibetlerin çok olması, günahların çok af edildiğini gösterir. Günahların çok olduğunu göstermez. Dostlarına çok belâ vererek, günahlarını af eder, temizler. Böylece bunları, âhıret sıkıntılarından korur. Resûlullah (aleyhisselâm) ölüm hâlinde, şiddet ve sıkıntıda iken, Fâtıma (radıyallahü anha) babasını çok sevdiği ve çok acıdığı için Peygamberimiz (s.av); “Fâtıma, benden bir parçadır” buyurmuş olduğu için, o da sıkılıyor, kıvranıyordu. Kızının bu hâlini görünce, onu teselli etmek için: “Babanın çekeceği sıkıntı, ancak bu kadardır. Başka hiçbir sıkıntı görmez!” buyurdu.

Cehennemdeki çok şiddetli azâbların, birkaç günlük sıkıntı ile giderilmesi ve günahların temizlenmesi için dünyâda sebepler gönderilmesi ne büyük ni’mettir. Dostlara bu muâmele yapılırken, başkalarının günahlarının hesabını âhırete bırakıyorlar. O hâlde dostlara dünyâda çok dert ve belâ

vermesi lâzımdır. Başkaları, bu ihsâna lâyık değildir. Çünkü, büyük günah işlerler, yalvarmaz, boyun bükmez, ağlamaz ve O'na sığınmazlar. Günahları sıkılmadan işlerler ve kasd ile, plânlayarak işlerler. Hattâ inat edercesine işlerler. Hattâ, Allahü teâlânın âyetleri ile alay edecek, inanmıyacak kadar ileri giderler. Ceza, suçun büyüklüğüne göre değişir. Günahı küçük olur ve suçlu boynunu büküp yalvarırsa, bu suç, dünyâ dertleri ile af olunabilir. Fakat, günah büyük, ağır olur ve suçlu inadcı, saygısız olursa, bunun cezası âhırette sonsuz ve çok acı olmak lâzım gelir. Nahl sûresi, 33. âyetinde meâlen; "Allahü teâlâ, onlara zulm etmez. Onlar, kendi kendilerine zulm edip, ağır cezaları hak ettiler" buyuruldu.

("Günah", Allahü teâlânın emirlerini yapmamak, yasak ettiklerinden sakınmamakdır. Emr ve yasaklar, müslümanlaradır. İmânı olanlaradır, îmânı olmayanları, inançsızları, emr vermekle, ibâdet ettirmekle şereflendirmedi. Onlar, hayvanlar gibi, her istediklerini yapar, günah olmaz. Bunlar, ibâdet yapmadıkları için ve günah işledikleri için, dünyâda azâb çekmezler. Her türlü ni'mete kavuşurlar, istediklerini çalışdıklarını elde ederler. Yalnız, zâlim olanları, mahlûklara eziyet verenleri, dünyâda cezâlarını çeker. Kâfirlere, yalnız bir emr verilmiş, onlardan yalnız birşey istenilmiştir. Bu bir emr, îmân etmeleri, müslüman olmalarıdır. İnanmıyanlar, bu emri dinlemedikleri için, biricik suç işlemiş oluyorlar. Fakat bu suç, en büyük suçtur. Bu suçun cezası, pek büyük, çok acı ve sonsuzdur. Dünyâda böyle ceza olamaz. Bu sonsuz ceza, bunlara âhırette, Cehennemde verilecektir.)

Diyorsunuz ki, câhiller, ahmaklar, (namaz kılanlarla, oruç tutanlarla dinin emirlerine uyanlarla) alay ediyor. (Bunlara gerici diyor.) Allah, dostlarına niçin dertler, belâlar gönderiyor? iyilikler, ni'metler vermiyor? "Biz O'nun emirlerini yapmıyoruz. Bize ceza verse ya? Oh! Biz rahat, istediğimiz gibi zevk, safa ediyor, keyf sürüyor, hile ile, yalan ile, dünyânın tadını çıkarıyoruz. Sizler, namazla, oruçla vakit geçiriyor, dünyâ zevklerinden kaçıyor, sıkıntı içinde yaşıyorsunuz! Bu sıkıntılar yetişmiyormuş gibi, Rabbiniz, dertleri, belâları da size veriyor. Müslümanlık se'âdet yolu olsaydı, siz bizden daha rahat, daha tatlı, daha mes'ûd yaşardınız diyorlar" Böyle bayağı sözlerle, bu sevgili kullara inanmıyorlar.

İnanmıyanlar, insanların en iyisine de böyle söylerdi. Furkan sûresi, 7. âyetinde meâlen; "Kâfirler: Bu nasıl Peygamberdir? (aleyhisselâm) Bizim gibi yiyip içiyor, sokaklarda geziyor. Peygamber olsaydı, kendisine melek gelirdi. Yardımcıları olur, bize onlar da haber verir. Cehennem ile korkuturlardı. Yûhud, Rabbi, para hazîneleri gönderir, yâhud, meyve bahçeleri, çiftlikleri olur. İstediğini yerdi dediler..." buyuruldu. Bu gibi sözler, âhırete, Cennete, Cehenneme inanmıyanların, ilerisini göremiyenlerin sözleridir. Cennet ni'metlerinin, Cehennem azâblarının sonsuz olduğunu bilen kimse, dünyânın birkaç günlük belâlarına, sıkıntılarına hiç ehemmiyet verir mi? Bu dertlerin, sonsuz se'âdete sebep olacağını düşünerek, bunları ni'met olarak karşılar. Câhillerin sözlerine aldırış etmez. Dertler, belâlar ve sıkıntılar, muhabbetin ve sevginin şaşmayan şâhidleridir. Ahmakların bunu anlamamasının ne ehemmiyeti olur. En iyisi, böyle câhillerle konuşmamalı, onları dinlememelidir.

6. Cevap: Belâ, kemend-i mahbûbdur (sevgilinin, aşıkını kendine çekmek için gönderdiği kemenddir). Âşıkları, sevgiliden başka şeylere bakmakdan koruyan bir kamçı gibidir. Âşıkları, sevgiliye döndürür. O hâlde, derdlerin, belâların dostlara gönderilmesi lâzımdır. Belâlar, dostları, sevgiliden başka şeylere düşkün olmak günahından korur. Başkaları, bu ni'mete lâyık değildir. Dostları, zorla sevgiliye çekerler, istediklerini, dert ve belâ ile çekerler ve onu mahbûbluk derecesine yükseltirler, istemediklerini, başıboş bırakırlar. Bunların içinden, se'âdet-i ebediyyeye lâyık olan, kendisi doğru yola gelip, çalışarak, uğraşarak, lütf-u ihsâna kavuşur. Böyle yapmayan, başına gelecekleri düşünsün!

Görülüyor ki, seçilenlere belâ çok gelir. Çalışanlara, uğraşanlara o kadar çok gelmez. Bunun içindir ki, seçilmişlerin reîsi, beğenilmişlerin, sevilmişlerin baş tâa olan Peygamberimiz (aleyhisselâm); "Benim çektiğim acı gibi, hiçbir peygamber acı çekmedi!" buyurdu. O hâlde, dert ve belâlar, öyle usta bir kılavuzdur ki, dostu dosta, şaşmadan kavuşturur. Sevgiliden başkasına bakmakla onu lekelemekten korur. Ne kadar şaşılır ki, âşıklar, hazînelere ve milyonlara mâlik olsa, hepsini verip, derd ve belâ satın alır. Aşk-ı ilâhîden haberi olmayan, derd ve belâdan kurtulmak için, milyon harc eder.

Suâl: Ba'zan dostlar, dert ve belâ gelince üzülüyor, istemediği anlaşılıyor. Bunun sebebi nedir?

Cevap: O üzüntü ve isteksizlik, görünüştedir. Tabîatten, maddesindendir. Bu isteksizliğin fâideleri vardır. Çünkü, bu isteksizlik olmasa, nefs ile cihâd, düşmanlık edilemez. Peygamberimiz (aleyhisselâm) vefât edeceği zaman, görülen sıkıntısı, nefs ile cihâdın son parçaları idi. Böylece, son nefesi de düşman ile mücâdelede geçmiş oldu. Ölüm ânında en şiddetli mücâdeleyi yaptı. İnsanlık sıfatları, tabiat istekleri kalmadı. Mübârek nefsini tam itaate, hakîkî itminana getirdi.

O hâlde belâ, aşk ve muhabbet pazarının dellâlıdır. Muhabbeti olmıyanında dellâl ile ne işi olur. Dellâlın buna ne fâidesi olur ve bunun gözünde dellâlın ne kıymeti vardır?

7. Cevap: Belâ gelmesinin bir sebebi de, doğru âşıkları, dost görünen yalancılardan ayırmaktır. Doğru olan âşık, belâdan lezzet alır, sevinir. Yalancı ise, acı duyar, sızlanır. Muhabbetin tadını tatmış ise, hakîkî acı duymaz. Acı duyması görünüştedir. Âşıklar, bu iki acıyı birbirinden ayırır. Bunun içindir ki, "Velî, velîyi tanır" buyurmuşlardır. (2. cild, 99 mektup)

"Allahü teâlâya hamd olsun ve O'nun seçtiği kimselere selâmlar olsun! Kıymetli seyyid kardeşim! Dikkatle dinleyiniz! İyi düşünceli olan kardeşlerimizin dertlerden kurtulmamız için, her çâreye baş vurduklarını, hiçbirinin fâide vermediğini haber aldım. "Allahü teâlânın yarattıklarında, gönderdiklerinde hayr, iyilik vardır" hadîs-i şerîfi meşhûrdur. İnsan olduğumuz için, başımıza gelenlerden, bir aralık üzülmüştük, içimiz sıkılmıştı. Birkaç gün sonra, Allahü teâlânın lütfu ile, üzüntü ve sıkıntılar gitti, hiç kalmadı. Onların yerine sevinç, genişlik geldi ki, bizimle uğraşanlar, Allahü teâlânın istediğini istemekte ve yapmaktadırlar. Böyle olunca, sıkılmanın, üzülmenin yersiz olduğu, Allahü teâlâyı seviyorum diyenin böyle olmaması gerektiği anlaşıldı. Çünkü sevene, sevgilinin gönderdiği acıların da, O'ndan gelen iyilikler gibi sevgili ve tatlı olması lâzımdır. Sevgilinin iyilikleri tatlı geldiği gibi, O'nun acıtması da tatlı gelmelidir. Hattâ, O'ndan gelen acılarda, tatlılardan daha çok lezzet bulmalıdır. Çünkü acılar, sıkıntılar nefse tatlı gelmez. Nefs, böyle şeyleri istemez. Her bakımdan güzel olan, herşeyi güzel olan Allahü teâlâ, bu kulunu incitmek dileyince, O'nun irâdesi, isteği, bu kula elbette güzel gelmelidir. Daha doğrusu, bundan zevk almalıdır. Bizimle uğraşanların diledikleri, istedikleri, Allahü teâlânın dilediğine uygun olduğu için ve bunların dilekleri, O sevgilinin dilediğini gösterdiği için, bunların diledikleri ve yaptıkları da, elbette güzeldir ve tatlı gelmektedir. Sevgilinin işini gösteren bir kimsenin işi de, sevene sevgilinin işi gibi, sevimli ve tatlı gelir. Bunun için bu kimse de, sevene sevgili olur. Şaşılacak şeydir ki, bu kimsenin vereceği acılar, sıkıntılar, ne kadar çok olursa, sevenin gözüne o kadar çok tatlı görünür. Çünkü, onun verdiği sıkıntılar, sevgilinin düşman gibi olduğunu göstermektedir. Bu yolda aklı gidenlerin işlerine akıl ermez. Demek ki, o kimseye karşılık yapmak, onu kötü bilmek, sevgiliyi sevmeğe uymaz. Çünkü o kimse, sevgilinin işlerini gösteren bir ayna gibidir. Bizimle uğraşanlar, incitenler, başkalarından daha sevimli görünüyorlar. Kardeşlerimize, dostlarımıza söyleyiniz! Bizim için üzülmesinler, sıkılmasınlar. Bizi incitenleri kötü bilmesinler. Onlara kötülük yapmasınlar! Bunların yaptıklarına sevinseler, yeridir. Evet, duâ etmekle emr olunduk. Allahü teâlâ, duâ edenleri, O'na boyun bükenleri ve yalvaranları, sızlıyanları sever. Böyle yapmak, O'na tatlı gelir. Belâların, sıkıntıların gitmesi için duâ ediniz! Af ve afiyet için yalvarınız!

O kimsenin incitmesi, sevgiliyi düşman gibi göstermektedir dedim. Evet çünkü, sevgilinin düşmanlığı, düşmanlar içindir. Dostlarına düşmanlığı, görünüştedir. Bu ise, merhametini, acımasını bildirmektedir. Böyle düşman görünmesinin, sevene nice fâideleri vardır ki, anlatılmakla bitmez. Bundan başka, dostlarına düşmanlık gibi görünen işler yapması, bunlara inanmıyanları harâb etmekte, onların belâlarına sebeb olmaktadır. Muhyiddîn-i Arabî, "Ârifin niyeti, maksadı olmaz" buyuruyor. Ya'nî Allahü teâlâyı tanıyan kimse, belâdan kurtulmak için, birşeye başvurmaz; demektir. Bu sözün ne demek olduğunu iyi anlamalıdır. Çünkü, dert ve belâların, sevgiliden geldiğini, O'nun dileği olduğunu bildirmektedir. Dostun gönderdiği şeyden ayrılmak ister mi ve o şeyin geri gitmesini özler mi? Evet duâ ederek, gitmesini söyler. Fakat, duâ etmeğe emr olunduğu için, bu emre uymaktadır. Yoksa, gitmesini hiç istemez. O'ndan gelen herşeyi de sever, hepsi kendine tatlı gelir. Doğru yolda bulunanlara, Allahü teâlâ selâmet versin! Âmîn." (3. cild, 15. mektûp)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 299

2) Zübdet-ül-makâmât sh. 326

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1045

4) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 2. cild, 92. ve 99. mektûp, 3. cild, 15. mektûp.

MİRZÂ HÜSÂMEDDÎN AHMED

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hüsâmeddîn Ahmed'dir. Babası ilimler hazînesi meşhûr Kâdı Nizâmüddîn Bedahşî'dir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1043 (m. 1634) senesinde vefât etti. Kabri, Delhi'de Hâce Bâkî-billah hazretlerinin türbesinin yanındadır.

Hazret-i Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın yüksek talebelerindendir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyüklüğünü de herkesten iyi bilir idi. 992 (m. 1584) senesinde takdîr-i ilâhî ile Hindistan sultânının vâlilerinden oldu. Fakat daha sonra makam ve mevkii münâsebetiyle kalbi sıkılıp, dâima fakirlerin, velîlerin sohbetlerini arzu eder oldu. Dâima yalnızlık ve bir köşeye çekilmeyi isterdi. O günlerde Mâverâünnehr'e giden Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın sohbetleriyle şereflenmek üzere o da Mâverâünnehr'e gitti. Kalbinden dünyâ ve makam sevgisini çıkarıp, Bâkî-billah hazretlerine talebe oldu. Zenginlik perdesini yırtıp, İbrâhim Edhem gibi eski bir elbise giyerek, vâliliği, zenginliği, makam ve i'tibârı bıraktı. Zamanın sultânı kendinden memnun idi. Şeyh Ebü'l-Fazl Rükn-üs-saltanat'ın buna karşı bir yakınlığı da vardı. Şah ve vezir, Hüsâmeddîn Ahmed'in bu dünyâdan uzak hâlini bırakıp eski makamına gelmesini istiyorlar, hattâ sebep olanlara, kızıyorlardı. Birçok kimseler bu mes'ûd zâta gelip, eski makamına dönmesini istediler. Fakat, o, Allahü teâlânın tevfîk ve dilemesi ile himmet ayağını en doğru caddeye koymuştu. Onların bu isteklerini kabûl etmedi. Hâce Muhammed Bâkî-billah Mâverâünnehr'den dönünce, yüksek huzûr ve sohbetlerine devam etti. Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh), Hüsâmeddîn Ahmed'i celâl yolundan terbiye etti. Zâhirde sertlik gösterip, kalbden ona muhabbet besledi. Şiir:

Yüzü güzel olanın nazı da ne güzeldir.
Bir gözüyle kovarsa diğeri ile gel der.
Bir gözüyle sayısız naz eder, cilve eder
Diğeriyle dâima yeniden özür diler.

Senelerce Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin hizmetinde, doğruluk ve teslimiyet içinde bulundu. Husûsî teveccüh ve ihsânlarına kavuştu. Tasavvufun yüksek derecelerine ulaştı. Hâce Muhammed Bâkî-billah; talebe yetiştirmesi, Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatması için ona icâzet verdi. Hüsâmeddîn Ahmed bu vazîfeye lâyık olmadığını belirterek, bundan affedilmesini istedi. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretleri de özrünü kabûl edip yanından ayırmadı. Hattâ, Muhammed Bâkî-billah'ın vefâtında yanında bulundu. Vefâtı ânında talebelerinin büyüklerinden ondan başkası yoktu. Tekfin (kefenlenme), techiz ve defn hizmetlerini o yaptı. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin vefâtından sonra, onun dergâhında bulunanlara ve hocasının oğullarına hizmette bulunup, çok çalıştı ve çalışmalarının mükâfatını da buldu. Hocalarının oğulları, onun çalışmasının bereketi ile fazilete ve kurtuluşa kavuştular, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, hocalarının oğullarına gönderdiği bir mektûpda (1. cild, 266. mektûp), Hüsâmeddîn Ahmed'e teşekkürlerini şu sözleriyle bildirirler: "... Ma'rifetler sahibi Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'e, Allahü teâlâ bizim tarafımızdan çok iyi karşılıklar versin ki, sizlere karşı olan vazîfemizi, borcumuzu üzerine alarak, kapınıza kul olmakla, hizmetinizde çalışmakla şereflenmekde, böylece rahat nefes almamıza sebep olmaktadır." Beyt:

Vücûdumun her zerresi dile gelse de,
Şükrünün binde birini yapamam yine!

Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerine karşı büyük muhabbet ve aşk beslerdi. Birçok defalar, "Hazret-i Hâcemize verilen husûsî nisbetlerden büyük bir nisbet vardı ki, Hazreti Hâce vefâtlarından sonra onu, mübârek nurlu kabirlerini ziyârete gittiğimde bana ihsân eylediler" derdi.

Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, ilim, irfan ve yüksek hâller sahibi bir zât idi. Hergün sabah namazını Fîrûz-âbâd mescidinde kılar, bir iki saat kıbleye karşı dönmüş olarak oturur, Allahü teâlânın güzel isimlerini söyler ve murâkabede bulunurdu. Sonra Duhâ (kuşluk) namazını kılar, hocasının şehrin dışındaki nurlu ve feyzli kabrine gider, bütün günü orada Kur'ân-ı kerîm okumakla ve ibâdetle geçirirdi. Hergün Kur'ân-ı kerîmden onbeş cüz (ya'nî yarısını) okur, mişkât-ül-mesâbih adlı hadîs-i şerîf kitabından birçok hadîs-i şerîfleri mütâlâa ederdi. İkindi namazını da orada kıldıktan sonra ba'zan evine döner, ba'zan da şehir dışında bir köşeye çekilip, ibâdet

etmekle meşgûl olurdu. Eğer evine bir misâfir gelse, kendisine haber gönderirler, hemen evine döner ve gelen misâfirlerle tatlı sohbet ederdi. Zenginliğe gönül bağlamaktan ve zenginlerle sohbet etmekten nefret ederdi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine karşı da, yüksek muhabbeti ve bağlılıkı vardı. Hattâ büyük oğlunu terbiye için, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine göndermişti. Her tanıdığını, İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sirruh) hizmetine, sohbetine ve derslerine sarılmağa teşvik ederdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefât edince çok üzülmüş, Muhammed Hâşim-i Keşmî'ye yazdığı başsağlığı mektûbunda üzüntüsünü şöyle belirtmişti: "Allahü teâlâ o zâhirî ve ma'nevî kemâllerin, faziletlerin toplandığı yer olan zâtı (İmâm-ı Rabbânî), dostların kalblerinin ve gözlerinin ışığı eylesin. O evliyâların sığınağının ayrılık acısı, hangi kelime ile anlatılabilir ki, yalnız onu tanıyanlara değil, bütün müslümanlara yazık oldu. İmânı olan herkes, ciğeri yakan bu olaydan ağlamalı, sızlamalıdır."

İmâm-ı Rabbânî'ye bağlılığını da, yazmış olduğu şu mektûbu ile dile gitirmektedir "Yüksek irşâd ve hidâyet mesnedinizin feyz nûrları ve ifâde bereketleri artsın. Size çok muhtaç olduğumu bildirdikten sonra, yüksek hatırınızda olsun ki, merhamet ederek gönderdiğiniz çok kıymetli mektûbunuzu okurken mest oldum, kendimden geçtim. Ruhsat hakkında yazdıklarınıza ne denilebilir. Ne güzel hâller ne açık beyânlar zâhir oluyor. Eğer bu arada hizmetçilerinizin istek ve niyetlerini kabûl ederseniz, bu virane Delhi'yi melek sıfatlı vücûdunuzun bereketi ile nûrlandırınız. Buradaki geri kalmışları ilerletiniz.

Allahü teâlâ sizi sevenleri ve istiyenleri, en kısa zamanda mübârek nurlu yüzünüzü görmekle sevindirsin. Kulaklar dinlemekle zevk aldıkları gibi, göz de kendi hissesine kavuşsun. Daha fazla ne yazabilirim! Sâyeniz, te'sîriniz uzun olsun. Âmîn."

Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, Allahü teâlânın dîninin emirlerine çok bağlı idi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatır: "Yüksek hocamız İmâm-ı Rabbânî'nin sohbetiyle şereflenmek üzere Burhânpûr'dan Serhend'e gidiyordum. Delhi'ye vardığımda Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in sohbetine ve hizmetine kavuştum. Bu fakire; "Çok iyi ettin, ihtiyâç yüzünü, irşâd sahiplerinin hizmetlerinin kapısına çevirdin. Sözün doğrusu şudur ki, bugün Allahü teâlâyı isteyenleri terbiye edip yetiştiren onlar gibi (İmâm-ı Rabbânî) birisi yoktur. Çünkü din ilimlerinde yüksek derece sahibi ve kendisine uyulan bir zâttır. Tasavvuf yolundaki bütün makamlara kavuştular. Herbirinde tam ma'rifet sahibi oldular" buyurdu.

Muhammed Hâşim-i Keşmî anlatır: Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, bu hizmetçilerine lütuf ve merhamet ederek çok kıymetli mektûplar gönderdi. Hocamız İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sirruh) hizmetinde bulunduğum sırada, birkaç günde mektûbu gelir ve o mektûplarda; Hocamıza hizmeti çok azîz tutmayı, sohbetlerinde îcâb eden her şeye dikkat ve riâyet etmeyi nasihat ederdi. Ba'zan rü'yâda ve hâl esnasında da gelir, çeşit çeşit nasihatler ederdi. Bu dostunun şiirlerini severdi. Gönderdiği şiirli mektûplarda, bu fakirden de şiir isterdi. Bir yolculuk esnasında onların hizmetine kavuştum; "Bizim bilmediğimiz yeni şiirleniz yok mu?" diye sordu. Bu rubaiyi okudum:

Bizim bu mazlûm bahtımız adâlete kavuşmadı.
Bir aşk ateşimiz vardır kimse ona ulaşmadı.
Yüzlerce iğri dikenli yollardan geçtik amma
Bir defa muradımıza kavuşmak mümkün olmadı."

Bu şiiri hâllerine uygun bulup çok beğendiler. Hicaz'a gitmeyi çok arzu ettiklerini anlayınca da, şu rubaiyi yazıp gönderdim:

Kalb, kıbleyi gösteren pusula olmadıkça,
Vücûd, Ka'be yolunun bedeli olmadıkça,
Kalmak için kendinde bu ten kuvvet bulamaz,
Hicaz topraklarını kehribar bulmadıkça.

Bu rubaimi de çok beğendi. Birgün onların yanında idim. Orada bulunanlardan biri, zamanın zenginlerinden, vâli ve âmirlerinin şânından, şereflerinden konuşup, fakir kimselerden bahs etmedi. Hazreti Hâce Hüsâmeddîn Ahmed buyurdu ki: "Ey kardeşim! Bu söz, bu zamandaki fukara hakkında bir ilâhî hikmet taşıyor. Çünkü eski zamanlardaki fakirler, dünyâdan ve dünyâyı isteyenlerden uzak dururlardı. Sakınırlardı. Her ne kadar zenginler onlara yaklaşmak isteseler dahi, onlar zenginlerin sohbetinden kaçarlardı. Bu zamandaki fakirlerin çoğu; bir ihtiyâcı olup gelen zenginlerle bir arada oturup, muhabbet etmek isterler. Böylece fakirlerin zenginlerden uzak kalma hâli bozulur."

Nakl edilir ki: Bir Ramazan ayının son on gününde, Hâce Hüsâmeddîn Ahmed (kuddise sirruh) i'tikâfta idi. Ayın yirmidokuzuncu günü ikindiden sonra buyurdu ki: "Akşamdan sonra bir yere gidelim. Çünkü yarın bayramdır ve oruç tutmak haramdır." Akşam olunca mescidden çıktılar. Gençlerden bir grub, bir müddet göğe bakıp ayı aradılar, fakat göremediler. Hâce, yanlarına gelir gelmez ay göründü. Bu da Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in bir kerâmetiydi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Mirzâ Hüsâmeddîn Ahmed'e yazmış olduğu, birinci cild, ikiyüzyedinci mektûbunda buyuruyor ki: "Herhalde uzakda kalan bu kardeşlerinizi unuttuğunuz anlaşılıyor. Evet, yakında bulunmanın, kalblerin birleşmesinde büyük te'sîri vardır. Bunun içindir ki, hiçbir velî bir Sahâbînin derecesine yükselemez. Veysel Karanî, o kadar şânı yüksek olduğu hâlde, Resûlullahı (aleyhisselâm) hiç görmediği için, Eshâb-ı Kirâmdan en aşağı olanın derecesine yetişemedi. Abdullah bin Mübârek hazretlerinden soruldu ki; "Hazreti Mu'âviye ile Ömer bin Abdülazîz'den hangisi daha yüksektir?" Cevâb olarak: "Mu'âviye (radıyallahü anh), Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında giderken atının burnuna giren toz, Ömer bin Abdülazîz'den kat kat daha yüksektir" buyurdu.

Burada bulunanların hepsi iyiyiz. Allahü teâlâya bunun için, belki bütün ni'metleri için hamd ve şükürler olsun. Ni'metlerinin en büyüğü olan, müslüman yaptığı için ve mahlûkların en iyisinin yolunda bulundurduğu için, ne kadar çok hamd edilse yine azdır. Çünkü O'nun yolunda bulunmak, iyiliklerin başı, kurtulmanın çâresi, dünyâ ve âhıret se'âdetlerinin kapısıdır. Allahü teâlâ Peygamberlerin en üstünü hürmetine bizleri ve sizleri her zaman bu yolda bulundursun. Âmîn. Fârisî mısra' tercümesi.

"İş budur, bundan başkası hiçdir!"

Birinci cild, ikiyüzkırksekizinci mektûpda buyuruyor ki "Amellerini, ibâdetlerini kusurlu görmek, Allahü teâlânın ni'metlerinin en büyüklerindendir."

İkinci cild, onyedinci mektûpda buyuruyor ki: "Önce, Allahü teâlâya hamd ve Peygamberimize (aleyhisselâm) salevât eder, size de duâ ederim. Yazılarımla sizi rahatsız ediyorum. Başımıza gelenlere sabr tavsiye buyurduğunuz, kıymetli mektûbu, Şeyh Mustafa getirdi. Okumakla şereflendik. Hepimiz, Allahü teâlânın mülküyüz. Hepimiz, O'nun huzûruna gideceğiz! Başımıza gelenler, görünüş de çok yakıcı, çok acıdır. Fakat, hakîkatde ilerletici, yükseltici ilâçlardır, (ilâçlar, elbette acı olur). Bu acıların, dünyâda sebeb olduğu fâideler, âhıretde beklediğimiz ni'metlerin yüzde biri olamaz. O hâlde evlâd, Allahü teâlânın büyük bir ihsânıdır. Yaşadıkları müddetçe, insan, çok fâidelerini görür, ölümleri de, sevâb kazanmağa, yükselmeğe sebeb olur. Büyük âlim Muhyissünne (Nevevî) (r.aleyh), "Hilyet-ül-ebrâr" ismindeki kitabında diyor ki: "Abdullah İbni Zübeyr (radıyallahü anh) halîfe iken, tâ'ûn hastalığı oldu. Bu tâ'unda, Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) seksenüç çocuğu öldü. Kendisi, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hizmetçisi idi ve bereket, bolluk için duâsını almışdı. Abdurrahmân bin Ebî Bekr Sıddîk'in (radıyallahü anh) bu tâ'ûnda kırk çocuğu ölmüşdü. İnsanların en iyisi, en kıymetlisi olan Eshâb-ı Kirâma (aleyhimürrıdvân) böyle yapılınca, bizler gibi günahı çok olanlar, hesaba dâhil olur mu? Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki; "Tâ'ûn, eski ümmetlere, azâb olarak gönderildi. Bu ümmet için şehîd olmağa sebebdir." Doğrusu, bu vebada ölenler, şaşılacak bir huzûr, Allahü teâlâya teveccüh içinde ölüyor. Bu belâ gününde, insan bu mübârek cemâate karışmağa hevesleniyor. Onlarla birlikde, dünyâdan ayrılıp, âhırete gitmeğe özeniyor. Tâ'ûn belâsı, bu ümmete gazâb, azâb gibi görünmekde ise de, iç yüzü rahmetdir. Meyan Şeyh Tâhir dedi ki, tâ'ûn günlerinde, Lâhor'da, bir kimse sesler duyduğunu ve; "Bu günlerde ölmiyene yazıklar olsun!" dediklerini söyledi. Evet öyledir! Bu şehîdlerin hâline dikkat olunduğu zaman, şaşılacak hâller, anlaşılamıyan işler görülüyor. Böyle ikramlar, yalnız Allahü teâlâ için canını feda edenlere mahsûsdur.

Efendim! Çok sevgili oğlumun ayrılığı, pek büyük musibet oldu. Beni yakdı. Bu kadar yakan bir elem, kimsenin başına gelmemişdir. Fakat, Allahü teâlânın bu felâket karşısında, kalbi za'îf olan bu fakîre ihsân eylediği sabr ve şükr ni'meti de, en büyük ihsânlarından olmuşdur. Allahü teâlâdan dilerim ki, bu musibetin karşılığını dünyâda vermesin. Hepsini âhıretde versin! Bu dileğin de, yüreğimin darlığından olduğunu bilmez değilim. Çünkü, O'nun rahmeti sonsuz, merhameti boldur. Dünyâda da, âhıretde de bol bol vericidir. Kardeşlerimizden umarız ki, son nefesde îmân ile gitmemize ve insanlık îcâbı yapdığımız kusurların af edilmesine duâ buyurarak yardım ve imdâd edeler. Yâ Rabbî, bizi affet, doğru yoldan ayırma!

Kâfirlere karşı korunmakda yardımcımız ol! Âmîn. Size ve hidâyetde olanlara selâm ederim.”

Üçüncü cild, yüzyirmibirinci mektûpda buyuruyor ki “Peygamberlere uymadan yalnız riyâzet (nefsin istemediklerini yapmak) çekmekle hâsıl olan hâller, altın yaldızla örtülen bakır gibi veya şekerle kaplanan zehir gibidir. Bakırla karışık altını saf hâlde ayırmak için nefs-i emmârelikten (kötülükleri emretmek) kurtarıp, itmi’nâna kavuşturmak için peygamberlere uymak lâzımdır. Hakîkî hâkim ve tabîb olan Allahü teâlâ, peygamberleri ve bunların dinlerini nefs-i emmâreyi yıkmak, azgınlıktan kurtarmak için gönderdi. Onu yıkmak, belki ıslâh etmek, kurtarmak için bu peygamberleri emretmekten) kurtarıp, itmi’nâna bildirdi. Peygamberlere ve onların dîninin emirlerine uymadıkça, binlerce riyâzetler (nefsin istemediklerini yapmak) ve mücâhedeler (nefsin istediklerini yapmamak) yapılsa, nefsin emmâreliği (kötülükleri emretmesi) kıl kadar azalmaz. Tersine azgınlığı artar, onun hastalığını giderecek yegâne ilâç, peygamberlerin getirmiş olduğu dinlerdir. Bundan başka hiçbirşey nefsi felâketten kurtaramaz.”

---

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 78-86

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 1, cild. 207, 248 ve 266. mektûp: 2, cild. 17. mektûp: 1. cild. 121. mektûp

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 871, 886, 950, 1014

MOLLA ABDÜLVEHHÂB BİN TÂCÜDDÎN

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Tâcüddîn olup, Molla Abdülvehhâb diye tanınır. Küçük Tâcüddîn Efendi’nin oğludur. 950 (m. 1543) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 1014 (m. 1605) senesi Rebî’ul-âhır ayında İstanbul’da vefât etti. Kabri sur içinde Sarı Gürz Mescidi’nin avlusundadır.

Molla Abdülvehhâb’ın babası Küçük Tâcüddîn Efendi de zamanın âlimlerinden idi. Abdülvehhâb ilk tahsilini babasının huzûrunda yapıp, bundan sonra o zamanın meşhûr âlimlerinin ders ve sohbetlerinde bulundu. İlim öğrenmek husûsunda istidat ve kabiliyetinin fevkalâde olduğu görülünce, Çivi-zâde Efendi’nin derslerine gönderildi. Ondan ve çeşitli medreselerdeki müderrislerden okuyarak yetişti. Zamanın âlimlerinden oldu. İlk olarak 990 (m. 1582) senesinde, Müderris-zâde Efendi yerine Kâsımpaşa’da müderris olarak vazîfeye başladı. Sekiz sene sonra Sahn-ı semân medreselerine ta’yin edildi. Şehzâde ve Süleymâniye medreselerinde de vazîfe yaptıktan sonra, 1003 (m. 1594) senesinde Manisa’da Sultan Murâd Medresesi’nde müderris, üç sene sonra Şam kadısı oldu. Bir sene sonra Bursa’ya nakledildi. İki sene sonra Kâhire kadısı olarak vazîfelendirildi. 1011 (m. 1602) senesi Recep ayında İstanbul kadısı oldu ise de, aynı sene içinde emekliye ayrıldı. Üç sene sonra da vefât etti. Molla Abdülvehhâb Efendi (rahmetullahi aleyh), iffet ve doğrulukla meşhûr idi. Gayet hoş ve sevimli bir hâli vardı. Hükümlerinde, kesin, kat’î ve kararlı idi. İstikâmet sahibi olup, dînimizin emirlerine son derece bağlı idi. İsrâftan hiç hoşlanmazdı. Uygunsuz durumlar karşısında, gerektiği yerde sert davrandığı bile olurdu. Kendisi de isrâftan son derece kaçınır, gayet sâde olarak yaşardı, insanlara örnek olan bir hâli vardı. Çok edebli, sâlih, cömert, merhametli ve cana yakın bir zât idi. Dostluğunda sâdık idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 500

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 404

MOLLA ABDÜRRAÛF

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Abdürraûf bin Muhammed bin Ömer bin Hamza olup, büyük âlim Molla Arâb Bursavi’nin oğlu ve yine meşhûr âlimlerden Sahn-ı semân müderrisi Arab-zâde’nin birâderidir. 932 (m. 1525) senesinde doğdu. 1009 (m. 1600) senesi Rebî’ul-âhır ayında İstanbul’da

vefât etti. Fâtih-Çarşamba'da Kovacı-Dede Mescidi'nin yanında medfûndur.

Daha yedi yaşında iken babası vefât eden Molla Abdürraûf, ilim tahsili çağına geldiğinde, ağabeyi olan Arab-zâde'den ders almaya başladı. Daha sonra, Bursa'da Ahmed Paşa Medresesi müderrisi Kâdı-zâde, Niksârî, Kaynî, Küçük Şems, Küçük Bostan ve İmâm-zâde efendilerden ilim öğrendi. 951 (m. 1544) senesinden sonra, Çivi-zâde Efendi'nin talebesi oldu.

955 (m. 1548) senesinde ilim tahsilini tamamlayan Molla Abdürraûf, ilk olarak Bursa'da Hamza Bey Medresesi'ne müderris oldu. Bir taraftan da ilim ve fazilette ilerlemek için Küçük Tâcüddîn Efendi'nin kurduğu yüksek ilim meclislerine devam etti.

Molla Abdürraûf, 960 (m. 1553) senesinde Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Nahcivan seferine katıldı. Dönüşte Edirne'de bulunan Çuhacı Medresesi'ne müderris oldu.

967 (m. 1559) senesinde Anadolu kadıaskeri Abdülkerîm-zâde Efendi huzûrunda çeşitli ilimlerden imtihan edilen Molla Abdürraûf, bu imtihanda da muvaffak oldu. Bunun neticesinde derecesi yükseltilerek, Bursa'daki Hançeriyye Medresesi'ne ta'yin olundu. 977 (m. 1569) senesinde Edirne'de Üç Şerefeli medreselerine, dört sene sonra İstanbul'a gelerek Sahn-ı semâm medreselerine ve aynı sene içinde de Sultan Selîm Medresesi'ne müderris oldu.

983 (m. 1575) senesinde Selanik kadısı olan Molla Abdürraûf, daha başka yerlerde de kadılık yaptıktan sonra, 992 (m. 1584) senesi Receb ayında, vezîr-i a'zam ve serdâr-ı ekrem Osman Paşa'nın İran üzerine yaptığı seferde, orduda kadı olarak bulundu. 995 (m. 1587) senesi Receb ayında tekrar Selanik kadılığına ta'yin olunan Molla Abdürraûf, bir sene sonra Yenişehir kadısı Osman Efendi ile yer değiştirdi. 997 (m. 1589)'de Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 1003 (m. 1594) Zilhicce ayında Bursa'ya hâkim, üç sene sonra Mısır'a vâli ve bir sene sonra da Eyyûb kadısı oldu.

1009 (m. 1600) senesi Rebî'ul-âhır ayında vefât eden Molla Abdürraûf'un cenâzesi Fâtih Câmii'ne getirildi. Cenâze namazını Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi kıldırdı. Daha sonra Çarşamba semtinde bulunan Kovacı-Dede Mescidi'nin yanında defnolundu.

Molla Abdürraûf Efendi, ilminin ve faziletinin çokluğu ile meşhûr, birçok güzel hasleti kendinde toplamış, pek kıymetli, çok yüksek bir zât idi. Âlimlerin gözdesi olup, naklî ilimlerle birlikte, aklî ilimleri de bilirdi. Gayet mütevâzi olup, kendi hâlinde yaşardı. Her şeyi tam doğruluk üzere idi. Kul hakkını gözetir, bu husûsa çok riâyet ederdi. "Uyûn-ül-mezâhib" isimli esere şerhi, ayrıca birçok risaleleri vardır.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 442

MOLLA ALİ EFENDİ

Serhad evliyâsının büyüklerinden. Rumeli'nde gâzîler arasında meşhûr olup, onların ma'nevî desteği oldu. 1005 (m. 1596) senesinde Dimitrofça'da vefât edip, Eski Câmi yakınında defnedildi.

Ali Efendi, genç yaşında aklî ve naklî ilimlerde ilerleyip, vakitlerini ibâdet ve Kur'ân-ı kerîm okumakla kıymetlendirmişti. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) bildirdiklerine tâbi olmakta ısrarlı olunca, güzel ahlâkta üstün oldu. Birgün Kur'ân-ı kerîmi hatmederken; "Bu hatm-i şerîfi Resûlullahın (aleyhisselâm) rûhu için okuyacağım" diye niyet eyledi. Hatmi bitirince, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rü'yâsında görmekle şereflendi. Kendisine Allah yolunda ilerleyeceği, yüksek makamlara kavuşacağı bildirildi. Mübârek bir zâta talebe olacağı, ondan çok istifâde edeceği işâret edilip, ba'zı alâmetleri gösterildi. Serhat boylarında, Allahü teâlânın rızâsı, insanların huzûr ve saadeti için çarpışan Osmanlı akıncılarının arasına karışıp yıllarca cihâd etti. Rü'yâsında işâret edilen Mahmûd ismindeki Allah dostu bir velîden ilim ve feyz alıp kemâle geldi. Halkın arasına karışıp, müezzinlik, imamlık, hatiplik gibi hizmetlerde bulundu. Halk arasında Hakla beraber olup, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatarak ilim ve feyz saçtı. Kendini halktan bir kimse gibi gösterip, gösteriş ve riyadan uzak bir hayat yaşadı. Hasen Paşa

kumandasındaki Osmanlı askerlerinin, Seçen kalesi civarında yaptıkları savaşta, onların arasındaydı. Bulunduğu savaşlarda onun varlığı askerin ma'neviyâtını yükseltirdi. Sık sık akıncı birlikleri arasına karışır, onlara, insanlara iyi davranmaları ve her işi Allahü teâlânın rızâsı için yapmaları husûsunda nasihatlerde bulunurdu.

İşi, fikri ve zikri hep Allahü teâlânın rızâsı olan Ali Efendi, ba'zı serhad kasabalarını ziyâret edip, bir kısmında uzun zaman ikâmet etti. İki defa hacca gitti. Şam'da, Çelebi Halîfe talebelerinden Uveys Efendi'nin yolunda olan Abdülkerîm Efendi ve kardeşi Muhammed Çelebi ile görüşüp sohbet etti. Üveysiyye yoluna dâhil oldu. Tekrar serhad boyuna döndü. Çok sıkıntılar çekti. Yirmiden fazla çocuğu vardı. Evlâdının hepsi vefât etti. Kalbi merhametinden kan ağlarken, gözünden bir damla yaş akıtmadı. Bu, Allahü teâlânın emrine râzı olmanın bir ifâdesi idi. Veren O, alan da O idi. Çocuklarından Ömer ve Hasen çelebiler, ilimde icâzet aldaktan sonra vefât etmişlerdi. Baba kalbi bu işe daha fazla dayanamadı. Vücûdu günden güne eridi. Yatağa düştü. O sırada Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Eğri seferine çıkmıştı. Askerin ba'zısı firar etmiş, Osmanlı ordusu zor duruma düşmüştü. Ordunun yenildiği haberi, tâ Molla Ali Efendi'nin kulağına kadar gelmişti. Haber kendisine gelince bir miktar duraklayan Ali Efendi; "Hayır haber doğru değildir!" dedi. Çok geçmeden ordunun muzaffer olduğu haberi geldi.

Molla Ali Efendi, çok cömert bir kimse idi. Kudretine göre garîblere ve yolculara ziyâfet ve ikramlarda bulunurdu. Altmıştan fazla Kur'ân-ı kerîm yazmakla şereflendi. Kur'ân-ı kerîm okumakta, Allahü teâlânın ismini zikr ve fi'liyyâtını tefekkürde devamlı idi. Söylediği söz, okuduğu duâ hemen te'sîrini gösterirdi.

Pekçok talebe yetiştiren Molla Ali Efendi, talebelerini gazâya gönderir, onları dînimize hizmet için teşvik ederdi. Belgratlı Münîri Efendi ve Ali Dede onun talebeleri arasındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kitâb-ı silsile-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekîn (Münirî Efendi) vr. 78a

MOLLA FEYZULLAH MUSTAFA EFENDİ (Feyzî)

Osmanlı âlimlerinden. Asıl ismi Mustafa'dır. Feyzullah ismi sonradan verilmiştir. Feyzî mahlası ile meşhûr olmuştur. Kanunî Sultan Süleymân devrinde Şam kadılığından emekli iken, 961 (m. 1554) senesinde vefât eden, Kâf Çelebi Ahmed Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Kâf-zâde diye de bilinir. 950 (m. 1543) senesinde İstanbul'da doğdu. 1020 (m. 1611) senesinde İstanbul'da vefât etti. Zincirlikuyu yakınında Kayın-pederi Mâ'lül-zâde'nin kabri yanında medfûndur.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunup istifâde etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptıktan sonra, ilk olarak yirmibeş akçe yevmiye ile, Hâce Hâtun Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 982 (m. 1574) senesinde Edirnekapı Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 984 (m. 1576)'de Rüstem Paşa Medresesi, 987 (m. 1579)'de Mihrimah Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Aynı sene içinde Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 991 (m. 1583)'de Yavuz Selîm Medresesi müderrisliğine nakledildi. 994 (m. 1586)'de Süleymâniye Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 998 (m. 1589) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. 999 (m. 1590)'da Mekke-i mükerreme kadılığına nakledildi.

Aynı sene içinde Şam kadılığına getirildi. 1000 (m. 1591) senesinde Mısır-Kâhire kadılığına nakl olundu. 1001 (m. 1592)'de bu vazîfeden alınıp, yerine Ma'rûf Efendi getirildi. 1007 (m. 1598)'de Edirne kadılığına ta'yin olundu. 1008 (m. 1599)'de bu vazîfeden ayrılıp, bir köşede ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. 1011 (m. 1602)'de Galata kadılığına getirilip, 1012 (m. 1603)'de İstanbul kadılığına nakledildi. Aynı sene içinde vazîfeden abnıp, yerine Yahyâ Efendi ta'yin olundu. 1013 (m. 1604) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olunan Molla Feyzullah Efendi, aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildiyse de kısa zaman sonra emekli oldu. 1019 (m. 1610) senesinde kendisine teklif edilen Anadolu kadıaskerliğini tekrar kabûl etti. Bu vazîfeye devam etmekte iken, veba hastalığına yakalanarak vefât etti.

Molla Mustafa Feyzullah Efendi, Araca, Farsça ve Türkçe dillerine hâkim, hafızası kuvvetli olup, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim idi. Yüksek ilmî derecesi yanında fazilet sahibi olan Molla Feyzullah Efendi, güzel huylarla kendini süslemişdi. "Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli" müellifi Nevî-zâde Atâî diyor ki: "Bu fakîr, Molla Feyzullah Efendi'ye talebe olup, ondan ilim tahsil ettim. Geniş ilim denizinden inciler toplayan irfan sahibi olduğunu gördüm." özellikle Arabî ilimlerde özel ihtisas sahibi idi. Tefsîr usûlünde de yüksek dereceye sahip idi. Fetâvâ-i Kâdîhân'a yazdığı fihristi ile Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı şiirlerinden meydana gelen bir "Dîvân"ı vardır. Kınalı-zâde Ali Efendi'nin Kasîde-i lâmiyye'sine nazire yazmıştır.

Onun şiirlerinden bir beyt:

Güzergâh-ı cihan cây-ı karar olmadığın bildik.
Onun için her gece, bir dergâhın mihmânıyız cânân.

Ma'nâsı: "Bu cihanın (dünyânın) yerleşip kalacak yer olmadığını anladık. Bu yüzden her gece Allah dostunun sohbetindeyiz."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 539

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 32

MOLLA KERÎM (Ali bin Abdürraûf)

Osmanlı âlimlerinden. Aslen Afrika'nın Zengibâr memleketindendir. Devşirme olarak gelmiş idi. Müslüman olmakla şereflendi, ilim ile meşgûl oldu. İsmi, Ali bin Abdürraûf'dur. Molla Kerîm diye tanınır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1033 (m. 1624) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Bâyezîd kabristanında, Bâyezîd Câmii'ne yakın bir yerde medfûndur.

O zamanda İstanbul'da bulunan meşhûr âlimlerin derslerinde bulunarak yetişti. İlim öğrenmek husûsunda çok gayretli ve hassas olan Molla Kerîm, bu gayretleri neticesinde diğer arkadaşlarından farklı ve üstün bir dereceye kavuştu, ilim tahsilini tamamlayıp zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldikten sonra, çeşitli vazîfelerde bulundu. Mehmed Ağa, Haseki ve Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik yaptı. 1018 (m. 1609) senesi Rebî'ul-âhır ayında Süleymâniye Câmii'ne vaiz oldu. Üç sene sonra Galata kadılığına getirildi. Bundan üç sene sonra da Bursa kadısı oldu. 1027 (m. 1618) senesinde ikinci defa Galata kadısı olması teklif edildi ise de kabûl etmedi. Aynı sene içinde Edirne kadılığı verildi. Daha değişik ve mühim vazîfelerde de bulunduktan sonra, 1029 (m. 1620) senesi Ramazân-ı şerîf ayının Kadîr gecesinde, İstanbul kadılığına ta'yin olundu. Bir sene sonra Cemâzil-âhır ayında Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Sultan Osman Hân ile birlikte Leh seferinde bulundu.

1032 (m. 1623) senesi Şa'bân ayında, Receb Efendi yerine Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin olunan Molla Kerîm, hac vazîfesini îfâ etmek, hem de kadılık vazîfesinde bulunmak üzere Mekke-i mükerremeye gitmek için hazırlanırken, ba'zı mâniler yüzünden gidemedi ve emekli oldu. 1033 (m. 1624) senesi ortalarında vefât edip, Sultan Bâyezîd kabristanına defnolundu. Kabir taşında, vefâtına târih düşürülmüş olup:

"Meskeni Molla Ali'nin, Cennet-i a'lâ ola"

mısra'ı yazılıdır.

Molla Kerîm Ali (r.aleyh), bütün hayâtı boyunca, doğruluktan, hak ve adâletten ayrılmadı. Bir ara evkaf müfettişliği vazîfesinde bulundu. İyilik ve ihsân sahibi bir zât olup, sâlihlere ve fakirlere çok yardım ederdi. Her hareketinde istikâmet üzere idi. Dünyalık toplamakta gözü yok idi. Onun nazarında, altın ile saksı parçası bir idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 510

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 684

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜLKÂDİR ŞEYHÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Osmanlı Devleti'nin ondokuzuncu şeyhülislâmıdır. İsmi Abdülkâdir'dir. İkinci Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim Hân zamanlarında kadıaskerlik yapan Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin kardeşi Şeyh Kerîm Hacı Efendi'nin oğludur. Şeyhî diye meşhûr olmuştur. 920 (m. 1514) senesinde İstanbul'da doğdu. 1002 (m. 1593) senesinde İstanbul'da vefât etti ve Eyyûb Sultan civarında, Yahyâ Efendi dergâhı bahçesinde, babasının yanına defnedildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yükseldikten sonra, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip istifâde etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak çalışıp, ilmî yüksekliklere ulaştıktan sonra, ilk olarak Gelibolu Sarıca Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. Bu sırada Ebüssü'ûd Efendi'nin kızıyla evlendi. 970 (m. 1562) senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. Daha sonra 974 (m. 1566) senesinde Şam kadılığına, yine aynı yıl içinde Mısır kadılığına, 976 (m. 1568) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde İstanbul kadılığını yürütmekteyken, bir sene sonra Anadolu kadıaskerliğine, arkasından 979 (m. 1571) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. 981 (m. 1573) senesinde emekli oldu. 991 (m. 1583) senesinde tekrar Süleymâniye Dâr-ül-hadîs'i müderrisliğine getirildi.

Çivi-zâde Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine, 995 (m. 1587) senesinde, Üçüncü Murâd Hân tarafından şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bu şerefli ve ulvî vazîfeyi, 1 yıl 11 ay müddetle yürüten Abdülkâdir Şeyhî Efendi, 997 (m. 1589) senesinde Beylerbeyi vak'asında vazîfeden alındı. Bundan sonra emekli olan Abdülkâdir Şeyhî Efendi, evine çekilip; ibâdet, tâat ve ilmî mütâlâa ile meşgûl iken vefât etti.

Abdülkâdir Şeyhî Efendi; âlim, fâzıl, ilmiyle âmil ve güzel ahlâk sahibi idi. İlim ve irfânıyla çevresini aydınlatan, takvâ sahibi bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 327

2) Derhal-ül-meşâyıh sh. 32

3) Hulâsat-ul-eser cild-2, sh. 438

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2894

MUHAMMED BÂKÎ-BİLLAH

Evliyânın büyüklerinden, insanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmiikincisidir. İkinci bin yılının müceddidi ve İslâm âlimlerinin gözbebeği olan İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin hocasıdır. Babasının ismi Abdüsselâm olup, faziletli bir zât idi. Annesi ise Hazreti Hüseynin soyundan olup, seyyide ve mübârek bir hanım idi. Muhammed Bâkî-billah hazretleri, 971 (m. 1563) senesinde Kabil şehrinde doğdu. 1012 (m. 1603)'de Delhi'de kırk yaşında iken vefât etti. Türbesi, Kutabrol denilen yerdeki kendi mescidinin yanında olup ziyâret edilmektedir.

Muhammed Bâkî-billah'ın büyüklük hâli daha çocukluk zamanlarında simasından belli olurdu. Yüksek bir zât olacağının işâretleri ve büyük fâidelere sebep olacağının alâmetleri, işlerinden, çalışmalarından ve gayretinden anlaşılırdı. Daha çocukluk zamanlarında, ba'zen bütün gün odanın bir köşesinde başını önüne eğip sessizce oturur, tefekküre dalardı. Gençliğinde, ilim tahsili için Kabil'den Semerkand'a gidip, zâhirî ve aklî ilimleri, zamanının en büyük âlimlerinden olan Mevlânâ Sâdık-ı Hulvânî'den öğrendi. Yüksek yaradılışı ve kabiliyeti ile kısa zamanda, hocasının talebeleri arasında en yüksek seviyeye ulaştı.

Zâhirî ilimleri öğrenip bitirmeden tasavvufa yönelip, bâtını ilimleri öğrenmek için, bu yolun büyük âlimlerinin sohbetlerine ve derslerine gitti. Yaratılışındaki zekâsının ve kabiliyetinin üstünlüğü ile, ilimlerde yüksek bir dereceye ulaştı.

Sâlih ve doğru sözlü bir zât şöyle anlatmıştır: "Hâce Muhammed Bâkî-billah, aklî ilimleri bırakıp, tasavvufa yöneldiği ilk zamanlarda, büyük zâtlardan birinin huzûruna gitmişti. O zât, Hâce Muhammed Bâkî-billah'a "Eğer Hazret-i Hâcemiz birkaç gün daha ilim mütâlâası ile meşgûl olup, kemâl ve ikmâl sahibi olsalardı ne güzel olurdu!" diyerek, Muhammed Bâkî-billah'ın, bir müddet daha zâhirî ilimleri tahsil etmiş olmasını temenni ettiğine işâret etmişti. Bunun üzerine

Muhammed Bâkî-billah hazretleri şöyle dedi: “Kemâl sahibi olmaktan maksat (zâhirî ilimlerde) uzun ve zor kitapları, hakkı ile mütâlâa ve izah etmek ise, iddiasız diyebilirim ki; keskin görüşlü âlimlerin anlayabileceği hangi kitabı bize getirseler, getirenlerin hepsi tatmin olur ve tam bir fâide elde ederler.” Muhammed Bâkî-billah’ın zâhirî ilimlerde hocası olan Mevlânâ Sâdık-ı Hulvânî’nin talebelerinden faziletli bir zât, Muhammed Hâşimî Keşmî’ye şöyle anlatmıştır: “Hâce Muhammed Bâkî-billah, zâhirî ilmi bırakıp tasavvufa rağbet ettiğini işittiğimizde, biz hep birden dedik ki: “Bu gençte öyle bir fıtrat ve öyle bir himmet, gayret gördük ki, imkânı yok bir işe başlasın da onu bitirmesin. Başladığı işi mutlaka bitirir.” Nihâyet düşündüğümüz gibi her ne kadar zâhirî ilimleri bırakmışsa da, bu ilimlerde kemâle ulaşmıştır.” Muhammed Bâkî-billah’ın, zâhirî ilimleri tahsil ettiği gençlik yıllarında, Nakşibendiyye yoluna karşı büyük bir muhabbeti vardı. Kendisini bu yolda yetiştirecek bir büyüğü arıyor, onun derslerinden ve sohbetlerinden feyz almak, faydalanmak istiyordu. Bu büyüklerin bulunduğu Mâverâünnehr’e giderek bir çoğu ile görüşüp tanıştı. Sohbetlerinde bulunarak feyz aldı.

Bundan sonra tekrar Hindistan’a gitti. Ba’zı arkadaşları ona, askerliği seçip, bu yoldan zengin olmasını tavsiye etmişlerdi. Fakat Muhammed Bâkî-billah hazretleri, bütün bağlantılardan kurtulup, tasavvufda yükselmeyi istiyor ve bu husûsda şevkle çalışıyordu. Onu seven ve sohbetinde bulunan bir zât şöyle anlatmıştır: “Bu yolda olan büyükleri öyle bir arzu ile arıyordu ve öyle bir gayret gösteriyordu ki, bundan fazlasına insan gücü yetmezdi. Lâhor şehrinin sokaklarında çamur ve kil çok olduğundan, bu sokaklarda yürümek güç olurdu. Muhammed Bâkî-billah bir gönül sahibine rastlamak için, birçok sokak geçer, harabeler, kabristanlar ve bahçeler dolaşır hiç yorulmazdı. Birgün ona arkadaşlık edip onunla beraber gideyim dedim. Her ne kadar mâni olduysa geri kalmak istemedim. Peşlerinden gidip birkaç sokak yürüdüm. Sokaklardaki çamur ve kilin çokluğundan âciz kaldım ve ayaklarım yoruldu. Hayâ ve edebimden bu hâlimi kendisine arzedemedim. Vaziyeti anlayıp, beni geri çevirdi. Nihâyet anladım ki, o başka bir kuvvet ile yürüyordu.”

Muhammed Bâkî-billah hazretleri şöyle anlatmıştır: “Büyüklerin kitaplarından bir kitabı okurken, o büyükler bana göründüler, beni benden aldılar. Bahâeddîn-i Nakşibend’in (kuddise sirruh) mübârek rûhâniyetleri, bana zikr telkin edip, cezbe ile taltif eyledi.”

Onu tanıyıp sevenlerden bir zât da şöyle anlatmıştır: “Bir köyde bir meczûb vardı. Yüksek hâller sahibi idi. Muhammed Bâkî-billah o meczubun hâlini anlamış idi. Yanından ayrılmak istemiyordu. Her ne zaman yanına yaklaşmak istese, mâni olmak için sert sözler söyler, taş atardı. Ba’zan da başka tarafa giderdi. Muhammed Bâkî-billah, bütün bunlara rağmen ondan vaz geçmedi. Birgün o meczûb, Muhammed Bâkî-billah’ı yanına çağırdı ve muradının hâsıl olması için teveccüh gösterip çok duâ etti. O meczûb zâtın teveccühlerinden pekçok fâidelere kavuştu.”

Muhammed Bâkî-billah hazretleri bu hâdiseye temasla şöyle demiştir:

“Gerçi biz, önceki velîler gibi çetin riyâzetler çekmedik ama, intizârlar (bekleyiş) ve büyük ızdıraplar gördük ki, bunların arasında riyâzetler ve çok sert muâmeleler vardı.”

Yine ilk günlerine temasla şöyle anlatmıştır: “O günlerde muhterem annem; kararsızlığımın, kudretsizliğimin ve zayıflığımın çokluğunu görünce, kırık ve mahzûn bir kalb ile ihtiyâç ve acz içinde, içli bir ağlama ile Allahü teâlâya yalvarıp, şöyle duâ etti: “Ey benim ve seni istemekte herşeyden vaz geçmiş ve gençliğin lezzet ve arzularından el çekmiş olan oğlumun Rabbi! Ya onu maksadına kavuştur veya beni daha yaşatma ki, oğlumun maksadına kavuşmamasına ve elemine dayanamıyorum.” Annem çok defa gece yarıları sahralara çıkar, Allahü teâlâya böyle münâcaat ve duâ ederdi. O duâ ve yalvarmaları sebebiyle, Allahü teâlâ benim kalb gözümü açtı. Allahü teâlâ bizim tarafımızdan ona en iyi karşılıklar versin.”

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinden rivâyetle ba’zıları şöyle anlatmıştır: “Muhammed Bâkî-billah’ın ennesi, evinde kendisine hizmet eden kadın hizmetçileri olduğu hâlde, dergâhın hizmetini kendisi görürdü. Hattâ tandıra bile ekmeği kendisi kor, pişirirdi. Yemekleri pişirip hazırlardı. Taze ekmeği dergâhda bulunanlar için verir, kendisi kuru ekmek yerdi. Çoğu zaman bir kuru hasır üzerinde yatardı. Birgün Muhammed Bâkî-billah, annesinin güçsüz ve takatsiz bir hâl almış olduğunu görerek, dergâhın yemek pişirme işini bir başkasının yapmasını söyledi. Fakat annesi böyle bir hizmetten mahrûm kaldım diye ağlayarak; “Bilmiyorum, ne kabahatim oldu ki, Allahü teâlâ beni bu hizmetten mahrûm eyledi. Yaptığım en iyi iş, o faziletli oğlum Muhammed Bâkî-billah’a ve talebelerine ekmek ve yemek pişirmek idi. Onu da

benden aldılar” dedi. Tevâzusunun, inkisârının kırıklığının ve edebinin çokluğundan, bu durumu oğlu Muhammed Bâkî-billah hazretlerine açıklamadı. Annesinin bu ızdırâbı, Muhammed Bâkî-billah hazretlerine bildirilince, bir ni’met olan bu hizmeti tekrar annesine verdi.”

Muhammed Bâkî-billah, sâlihleri ve meczûbları aramakta çok gayret gösterir, birçok memleketi dolaşır ve temiz kalbli olanları bulur, onlardan nasîbini alırdı. Bu seyahatleri sırasında Silsile-i aliyye-i Nakşîbendiyye büyüklerinden birinin sohbetine kavuştu. Ona talebe olmak ve tam bağlanmak istedi. Bunun için istihâre yaptı. Rü’yâsında Muhammed Pârisâ hazretlerini gördü. Muhammed Pârisâ (kuddise sirruh) rü’yâsında ona buyurdu ki: “Tasavvuf yolunda ilerlemek en iyi ahlâk ile ahlâklanmaktır. Bu büyük ni’met ve se’âdet ele geçince, bu yolda elde edilecek fâide, elde edilmiş demektir.” Muhammed Bâkî-billah, başlangıçta ilk istifâdesini şöyle anlatmıştır: “İlk defa günahlardan tövbe, Hâce Übeyd hazretlerinin huzûrunda oldu. Benim için Fâtiha okumasını istedim. Sonra Semerkand’da bulunan ve Ahmed Yesevî’nin yolunda olan İftihâr-i Şeyh’e talebe olmak arzusu ile tekrar tövbe ettim. Her ne kadar, “Siz gençsiniz, siz bu işe katlanamazsınız” dediyse de, arzumun çokluğunu görünce; “Bir Fâtiha okuyalım” ve “Allahü teâlâ istikâmet versin, Büyüklerin maksadına uygun azîmet nasîb eylesin, kalbinde büyük değişmeler ve nefsinde harablıklar (ıslâh) vâki olsun” dedi. Bir başka zaman Emîr Abdullah Belhî’nin huzûrunda tövbemi yeniledim. Elimi müsâfehaya yakın bir şekilde tuttu. Ümîd edilir ki, bunun bereketi kıyâmete kadar devam eder.”

Bundan sonra bir müddet daha dolaştım. Nihâyet rü’yâda, Behâeddîn Buhârî Nakşibend hazretlerinin huzûrunda tam bir tövbe yaptım. Bundan sonra bende tasavvuf yoluna girmek arzusu aşikâr oldu. Bu yola girmek için her çâreye başvurdum. Nihâyet mübârek zâtlardan biri bana; “Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) gelen zikr, neticeye kavuşturur” dedi. Bütün gayretimle bu sözü söyleyen zâttan zikri ve murâkabeyi almak için uğraştım, iki sene o zâtın silsilesindeki zikre, murâkabeye ve tesbihlere devam ettim... Her ne kadar bu sırada gizli işâretler, diğer bir yola girmeyi gösterdiyse de, ayaklarımı yerden kaldıramadım. Böylece nefsi yenip gönül bahçeme, Allahü teâlânın izni ile büyüklerin kerem tohumunu ektim. İnşâallah o tohumu, ikram ve ihsân edip, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği nehirlerle beslerler. Bundan sonra Keşmir’e gittim ve orada Bâbâ Vâli’nin sohbetine devam edip, bereketli nazarlarına ve teveccühlerine kavuştum. Cenâb-ı Hakka hamd ve senalar olsun ki, o teveccühler ile kabûl kapısı aralandı. Keşmir’de sohbetine devam ettiğim Bâbâ Vâli, Nakşibendiyye yolundan icâzetli olduğu için, kendilerine gelen talibin istidâdına o silsile yoluyla feyz verdiler. Bâbâ Vâli’nin vefâtından sonra, bu yolda bilinen gaybet (kendinden geçme) hâli ele geçti ve büyük velîlerin rûhları müjdeler verdiler, telkinlerde bulundular. Bereketli teveccühleri ile nisbetim, irtibâtım kuvvetlendi ve gaybet dâiresi genişledi. Yol açıldı ve aydınlandı. Velhâsıl cem’iyyet ele geçti.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri, Mâverâünnehr şehirlerinden birine giderken, bir gece rü’yâsında Mevlânâ Hâcegî İmkenegî hazretlerini görmüş ona şöyle buyurmuştur: “Ey oğul, senin yolunu gözlüyordum.” Mevlânâ Hâcegî İmkenegî’nin huzûruna kavuşup, çok yardım ve ihsânlar gördü, Hocası onun yüksek hâllerini dinledikten sonra, üç gün üç gece onunla birlikte yalnız bir odada sohbet etti. Bir müddet ona feyz verdi. Muhammed Bâkî-billah, hocası olan evliyânın büyüklerinden Hâcegî İmkenegî’ye talebe olmasını şöyle anlatmıştır: “Nihâyet inâyetlerinin çekmesiyle, hakîkatler sahibi, irşâd dergâhı, Mevlânâ Hâcegî İmkenegî hazretlerinin huzûruna kavuştum. Candan bir arzu ve istek ile bî’at edip, müsâfeha eyledik. Büyükler yolunu ondan aldım. Hâcegî İmkenegî hazretlerinin sohbetinde bulunmakla ve Behâeddîn Nakşibend’in (kuddise sirruh) ve halîfelerinin yüksek rûhâniyetlerinin imdâdı ile, bu büyükler silsilesine dâhil olup, Hâcegî İmkenegî’nin halîfesi olup makamına geçtim.”

Hâcegî İmkenegî hazretleri, Muhammed Bâkî-billah’ı kısa zamanda tasavvufda yetiştirip, yüksek derecelere kavuşturduktan sonra ona şöyle buyurdu: “Sizin işiniz, Allahü teâlânın yardımı ve bu yolun büyüklerinin rûhlarının terbiyesi ile tamam oldu. Tekrar Hindistan’a gidiniz. Çünkü bu silsile-i aliyyenin sizin sayenizde parlayacağını görüyorum. Bereket ve terbiyenizden orada, sizden çok istifâde edip, büyük işler yapanlar gelecek.” Böylece ikinci bin yılının müceddidi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin orada yetişeceğini müjdeliyordu.

Hâcegî İmkenegî hazretlerinin, Muhammed Bâkî-billah’a hilâfet ve tam bir icâzet verip, Hindistan’a gönderdiğini duyan talebelerinden ba’zıları gayrete gelip, aralarında bir huzûrsuzluk hâsıl oldu. Kendileri uzun müddet orada oldukları için yeni gelen bir gencin kısa zamanda tam bir icâzetle

dönmesi onları düşündürmüştü. Hâcegî İmkenegî hazretleri bu durumu duyunca şöyle buyurmuştur: “Dostlarım bilsinler ki, bu gencin işini tamamlayıp buraya bizim yanımıza gönderdiler. Yanımıza hâllerinin doğru olup olmadığını kontrol için geldi. Şüphesiz öyle gelen böyle gider.”

Muhammed Bâkî-billah hazretleri, hocası Hâcegî Muhammed İmkenegî’nin sohbetinde yetişip icâzet aldıktan sonra, onun emriyle Hindistan’a gidip, bir sene Lâhor’da kaldı. Oradaki âlimler ve fâdıllar onun sohbetine gelip, istifâde ettiler. Sonra Delhi’ye gidip, vefâtına kadar orada kalıp, insanlara doğru yolu anlattı. İki-üç sene gibi kısa bir müddet irşâd makamında bulunmasına rağmen, pekçok âlim ve evliyâ yetiştirdi. Onun yetiştirdiği büyüklerin başında, kendisinden sonra halîfesi olan, hicrî ikinci bin yılının müceddidi, İslâm âlimlerinin gözbebeği İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî gelir, İmâm-ı Rabbânî hazretleri yetişip kemâle gelince, Muhammed Bâkî-billah bütün talebesinin yetiştirilmesini ona bıraktı. Hâce Ubeydullah ve Hâce Muhammed Abdullah adında iki oğlu vardı. Bunların da yetiştirilmesini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bıraktı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin “Mektûbât”ında bunlara yazılmış mektûpları vardır. Oğulları tasavvufta yetişmiş kıymetli zâtlardan idi.

Muhammed Bâkî-billah’ın eserleri şunlardır: 1-Külliyât-ı Bâkî-billah: Bir kitapta toplanmıştır. 2- Mektûpları, 3-Rubâ’iyyât: Bu eserini İmâm-ı Rabbânî hazretleri “Şerhu Rubâ’ıyyât” adıyla şerh etmiştir.

Menkıbeleri ve kerâmetleri: Muhammed Bâkî-billah hazretleri, dâima hâllerini gizlerdi. Çok tevâzu sahibi idi. Suâl soranlara zarûret miktârınca, kısa cevap verirdi. Bununla beraber, tasavvuf yolunda karşılaşılan derin ma’nâların halli için sorulan suâlleri, soranın tamamen anlayabileceği şekilde, çok açık olarak îzâh ederdi. Belki yanlış anlar ve yanlış yola gider düşüncesiyle, bu husûsta çok dikkatli davranırdı. Dâima hüzünlü ve üzüntülü olduğu hâlde, huzûruna gelenlerle neşeli ve tebessüm ederek konuşurdu. Müslümanlara çok yardım eder, iyi işlerinde onlara faydalı olmaktan asla kaçınmazdı. Âlimlere ve büyüklere, aşırı bir ta’zim ve hürmetleri vardı.

Amele âit küçük ve büyük mes’elelerde, vera’ sahibi (şüphelilerden sakınan) fıkıh âlimlerine ve kitaplarına başvururdu. Bir talebe istifâde için huzûruna gelseydi, tevâzusunun çokluğundan ve dâima kendisini kusurlu gördüğünden, özür dileyip, bu büyük işten kendisini çekmek isterdi. Eğer, o gelen sâdık bir talebe ise, onun ni’met sofrasından, rızkını ve nasîbini almasına yardım ederdi. Gelen talebelerin metanetini, şiddetli arzusunu görünce, ona yardım kucağını açar, kendi terbiye dâiresine alırdı.

Derler ki: Horasanlı bir genç, bir müddet, Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyarı Üveysî’nin (kuddise sirruh) feyz ve nûr saçan mezârına gider. Bu mübârek zâtın rûhâniyetinden, hayatta olan bir mürşid-i kâmilin kendisine bildirilmesini ister. Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh) Delhi’ye geldiği gece, rü’yâda, Nakşibendî büyüklerinden birinin geldiğini gösterirler. Rü’yâyı gören, emre uyarak, Muhammed Bâkî-billah’ın huzûruna gelip, rü’yâda gördüklerini arzeder ve kabûl edilmesi için yalvarır. Fakat cevâbında: “Bu miskin kendimi bu işe lâyık göremiyorum, herhalde başkası olsa gerek” buyurur. Çok fazla tevâzu gösterdiği ve çeşit çeşit özürler dilediği için, genç tekrar kaldığı yere döner. Ertesi gece rü’yâda kendisine; “O büyük, huzûruna çıktığın ve sana inkisarını beyân eyleyen zâttır” buyururlar. Sabahleyin tekrar huzûruna gelir, fakat bir daha geri çevrilmez, ihtimâmla kabûl edilip, her ne gördüyse orada görür.

Çok defa tevâzu’unun çokluğundan, çeşit çeşit özürler diler, sohbet ve hizmetine devam eden, hâller sahibi, akidesi doğru ve sağlam talebelerine; “Bu zavallı sizin düşündüğünüz gibi değilim. Başka yere gidiniz, eğer hakîki bir rehber, mutlak bir doğru yol gösterici bulursanız, bu fakire de haber veriniz ki, hemen huzûruna gidip ona hizmet edeyim, belki kalbimin derdine bir derman bulurum” derdi.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle nakletmiştir: “Muhammed Bâkî-billah’ın talebelerinden olan Hâce Hüsâmeddîn’den bizzat işittim.. Şöyle anlattı: “Muhammed Bâkî-billah’a beni talebeliğe kabûl etmesini arz ettiğimde, bana da aynı şekilde hareket etti. Tevâzu’unun çokluğundan, talebeliğe kabûl etmeye lâyık olmadığını söyledi. Hattâ bu husûsta o kadar ısrar etti ki, yanlarında durmağı edebe aykırı görüp, Akra’ya hareket ettim. Şehre gelince hayretler içinde kalıp, şaşkın bir vaziyette; “Ben şimdi ne yapayım? Gideyim, tekrar huzûrlarına kavuşup, verdiğiniz emri yerine getirdim, söylediğiniz şekilde bir kimse bulamadım diyeyim” dedim. Bu sırada bir evin önünden geçerken, can kulağıma, kalbleri çeken bir ses geldi. İyice dinleyince, bunun Sa’d-i Şîrâzî’nin beytlerinden olduğunu anladım.

Beyt:

“Ellerini sallarsın eteğini toplarsın,
Ayrılmaz “tatlıcıdan, sineği ne koğarsın!”

Bu beytin te’sîrinden, şaşkın ve perişan bir hâlde, o yüksek huzûrlarına gidip, gördüklerimi ve işittiklerimi onlara arzettim.”

Lahor şehrinden olup, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin sohbetlerine kavuşarak feyz alan bir zât, sohbete kavuşmasını şöyle anlatmıştır: “Bir gece rü’yâmda Muhammed Bâkî-billah hazretlerini gördüm. Çıplak bir at üzerinde gidiyordu. Arkasında da onu ta’kib eden büyük bir kalabalık vardı. “Bu zât zamanın kutbudur” diyorlardı. Bu rü’yâdan sonra, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin huzûruna gidip, beni talebeliğe kabûl etmesi için yalvardım. Diğer isteklilere gösterdiği tevâzu’u bana da gösterdi.

Bunun üzerine ağlayarak, feryâd-ü-figân ederek ve perişan bir vaziyette mescide gittim. Dervişlerle bir arada otururken şu sözler kendiliğinden ağzımdan çıkıverdi: “Ey yâr! Ah, bu ne naz, ne yakmaktır ki, kendini bana gösterdin, kalbimi çaldın. Nâşad (mutsuz) üzüntülü, evi barkı terketmiş benim gibi bir zavallıya, bir biçâreye böyle söylenir, böyle muâmele edilirse, ne yapar nereye gider?” Bu sözleri öyle bir eda ile söylemişim ki, orada bulunanlardan çoğu hüngür hüngür ağlamağa, derin derin üzülmeğe başladı. Akılları başlarından gitti ve bir karışıklık meydana geldi. Bu karışıklık haberi Muhammed Bâkî-billah’a gidince; “Bu karışıklık nedir?” diye sordu. Vaziyeti kendisine arzettiler. Bu hâlime bakıp tebessüm etti. Sonra beni huzûruna çağırıp talebeliğe kabûl ederek tasavvufta yetişmem için ihtimâm gösterdi. Beyt:

Çocuk bakar, ne zaman süt taşıp dökülecek,
Bulut bakar, ne zaman çimen açıp gülecek?

Muhammed Bâkî-billah’ın (kuddise sirruh) âdetleri şöyle idi ki; her kimi kabûl etseler, önce tövbe ettirirdi. Eğer o talebede kendisine karşı büyük bir aşk ve muhabbet görürse, hakîkat-i câmi’a olan kalbde, kendi sûretini muhafaza etmesini, hatırlamasını emrederdi. Tasarrufunun yüksekliğinden, bu hâl esnasında sûreti şerîfleri apaçık görünürdü.

Başka hocalardan da ders almış, onların yolunda bulunmuş, icâzet almış olan, Hâce Burhan isminde bir zât, huzûruna gelip, istifâde etmek ve feyz almak arzusunu bildirince, Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh) kendi sûretlerini kalbde muhafaza etmesini, hatırlamasını emir buyurdu. Gelen zât bu duruma hayret etti. Yakınlarına, sırdaşlarına: “Bu vazîfe, bu yola yeni girmiş olanların hâline münâsiptir, kerem etsinler ve daha yüksek bir murâkabe göstersinler” dedi. Dostları, yakınları; “Emre itaat edip uymak ve fazlasından kaçmak, sakınmak lâzımdır” dediler. Bunun üzerine Muhammed Bâkî-billah’a sevgi ve bağlılığı arttı. Mübârek sûretini hep kalbinde tuttu, İki gün geçmeden büyük hâllere kavuştu.

Talebelerden çoğuna, büyükler yolundaki kalb ile zikri gösterirdi. Ba’zılarına zikr-i nefyi (la ilahe demeyi) ve isbâtı (illallah, demeyi) ba’zılarına yalnız isbâtı, ya’nî, yalnız Allahü teâlânın zâtının ismini söylemesini emrederlerdi. Nisbeti, te’sîri o kadar çoktu ki, birçokları yalnız yüzünü görmekle, cezbeye kapılır ve tasavvuf hâllerine mağlûp olurlardı.

Ramazân-ı şerîf ayında bir gece, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, (kuddise sirruh) hizmetçilerinden birisi ile yüksek üstadına yoğurt göndermişdi. Getiren şahıs hizmetçilerine değil de, doğruca Muhammed Bâkî-billah’ın (kuddise sirruh) kapısına gitti. Kapıyı çaldı. Muhammed Bâkî-billah bir başkasını uyandırmayıp kendisi kalktı. Yoğurt kabını elinden alıp: “İsmin nedir, nereden geliyorsun?” buyurdu. “İsmim Bâbâ’dır. Şeyh Ahmed’in (İmâm-ı Rabbânî’nin) hizmetçisiyim” dedi. Bunun üzerine; “Madem ki bizim Şeyh Ahmed’in hizmetçisisin, bizimle berabersin” buyurdu. Bu kadarcık bir görüşmeden, hizmetçide bir sekr, kendinden geçme hâli hâsıl oldu. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gitti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri: “Hâlin nedir? Sana ne oldu?” dedi. Kendinden habersiz, mest olmuş bir vaziyette; “Her yerde, taşlarda, ağaçlarda, yerde, gökte, anlatılamayan, vasfedilmeyen, nihâyetsiz bir nûr görüyorum. Nasıl anlatayım, ifâdeye, beyâna sığmaz” dedi. İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) hocası Muhammed Bâkî-billah’ı kasd ederek; “Muhakkak o mübârekler, bu biçârenin karşısında durup, karşılarında duran bu zerre üzerine bu güneşten bir şua aksetti” buyurdu. Ertesi gün İmâm-ı Rabbânî, hocasının (kuddise sirruh) huzûruna gidince, hocası ona tebessüm etti. Beyt:

Mahşer gününde şehîdler, kan bahâsı isterler,
Sen, bir tebessüm eyle, hepsi sükût etsinler.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: “Efendim, kurtarıcım, Mir Muhammed Nu’mân buyurdu ki: “Birgün kızımı hocamın huzûruna gönderdim. Hocam Muhammed Bâkî-billah, daha meme emmekte olan bu çocuğu mübârek kucaklarına alıp, şefkat ve merhamet gösterdi. Çocuk elini mübârek sakalına getirip çekerken, mübârek sakallarından bir kıl elinde kaldı. Buyurdular ki: “Mir, senin çocuğun, bizden bir yadigâr aldı.” O sıralarda âhırete irtihâl eyledi. Ve o mübârek sakalından bir kıl, teberrüken ve yadigâr olarak bizde kaldı. Beyt:

Saçlarından bir tel beni mest eder,
Hattâ çok söyledim, kokusu yeter.”

Muhammed Bâkî-billah’ın kalblere teveccüh ederek, kalbleri, Allah, Allah diye zikrettirmesi inâyeti umûmî idi. Birgün İmâm-ı Rabbânî (r.aleyh) buyurdu ki: “Bu ni’metin şümûllü ve umûmî olması, ya’nî kalbin zikretmesi ve bu yolun daha başlangıcında cezbe hâsıl olması, hocamız Muhammed Bâkî-billah’ın bu yolda lâzım olan bereketli bir ilavesidir.” Muhammed Hâşim-i Keşmî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine: “Daha evvel bu yoldaki büyüklerde bu yok mu idi?” diye sorunca, buyurdu ki: “Vardı, ama başlangıçta bu kadar umûmî değildi.” Ve yine buyurdu ki: “Bu şümûlün ve bu umûmîliğin sırrını, Muhammed Bâkî-billah’dan sorduğum zaman, buyurdu ki: “O zamandan bu zamana kadar isteyenlerin, talebelerin arzu ve himmetleri azaldı ve karıştı; talebelerin anlama ve gayretleri de azaldı. Şefkatin çokluğu sebebiyle onlar mücâhede etmeksizin, uğraşmaksızın, büyük gayret sarfetmeksizin bu yola alınıyorlar. Böylece arzu ve istek sahrasında yaya olarak yürüyenler, bineğe kavuşuyorlar ve soğuklukları sıcağa dönüyor.” Muhammed Hâşim-i Keşmî demiştir ki: “İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) bu sözleri anlatıp bitirince, bir âh çekti ve şöyle duâ etti: “Allahü teâlâ ona, talebeleri tarafından, büyük ve hayırlı karşılıklar versin!”

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin şefkati ve merhameti o kadar çok idi ki, bir defasında Lahor şehrinde kıtlık vâki olup, yaşamak güçleşmişti. O günlerde o da, Lâhor’da bulunuyordu. Hattâ birkaç gün yemek bile yemedi. Her ne zaman huzûrlarına yemek getirseler; “İnsanlar, sokaklarda açlıktan can verirken, bizim yememiz insafa sığmaz” derdi. Getirilen yemeklerin hepsini açlara dağıtırdı. Lâhor’dan Delhi’ye giderken çok defa, daha bir-iki kilometre yol almadan, yaya yürüyen bir zavallıyı görür, hayvandan inip, onu bindirir, kendisi yaya yürürdü. Hattâ tanıdıklarından biri bu yaptığını görerek; “Kendisi yaya gidiyor” demesin diye, tevâzu’undan sarığını başına iyice geçirerek kendisini belli etmezdi. Şehre yaklaşınca hâllerini gizlemek niyetiyle, tekrar hayvana binerdi. Şefkati ve acıması o kadar çoktu ki, hayvanlara bile şâmildi.

Derler ki: “Bir gece teheccüde kalkmıştı. Bir kedi gelip yorganının üzerinde uyumuştu. Sabaha kadar sıkıntı ve mihnetlere katlanıp kediyi uyandırmadı. Eğer kendisinden bir hârika, bir kerâmet zuhur etseydi, Allahü teâlânın mahlûkâtına olan aşırı şefkatinden, acımasından dolayı olurdu.”

Delhi şehrindeki faziletli zâtlardan biri, muradının hâsıl olması için ahdetmişti. Ya’nî evliyâlık hâllerinin hâsıl olması için ne yapmak lazımsa hepsini göze almıştı. Bunun için her tarafa başvurdu. Senelerce dolaştı, fakat kalb gözü açılmadı. Maksadına ulaşması için edilen duâlardan bir te’sîr görmedi. Arayış içinde olan bu faziletli zât, Muhammed Bâkî-billah’ın hâlini ve kemâlini, tasavvuftaki üstün derecesini duymuştu. Birgün hâlini ona arzetmeye karar verip, birgün Muhammed Bâkî-billah at üzerinde giderken yanına yaklaştı. Atının dizginlerini tutup, büyük ve içli bir yalvarma ile vaziyetini arzetti. Ve meşakkatinin son bulmasını istedi. Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh) ona merhamet ederek atından indi ve onu şefkatle kucakladı. Kuvvetlice boynuna sarılıp sıktı. “Allahü teâlâ senin kalb gözünü açsın” dedi. O anda teveccüh için yalvaran kimse kalb gözünün açıldığını müşâhede etti. Muhammed Bâkî-billah’ın teveccühü ile kalb gözü açıldı.

Bir başka kerâmeti de şöyledir: Üç-dört yaşlarında küçük bir çocuk, İran’da Şîrâz’ın güneyindeki Fîrûz-âbâd kal’asının onbeş-yirmi metre yüksekliğindeki duvarından, zemini taş olan yere düşmüştü. Öyle ki çocuğun kulaklarından kan gelip nefesi kesilmişti. Çocuğun annesi bu hâdise karşısında çocuğunu kucaklayıp, çaresizlikler içerisinde ağlayıp inleyerek, doğruca büyük bir evliyâ zât olduğunu bildiği Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin huzûruna gitti. Derin bir üzüntü ve içli bir yalvarışla çocuğunun kurtulması için himmet ve duâ istedi. Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin âdeti şöyleydi ki; teveccüh ve tasarruflarını, ma’nevî yardımlarını, sebebler altında gizlerdi. Bu durum karşısında da himmetini gizleyip bir tıb kitabı istedi. Kitabı alıp; “Öyle anlıyorum ki bu çocuk ölmeyecek!” buyurdu. Orada bulunanlar hayretler içerisinde kaldılar. Muhammed Bâkî-billah hazretleri bundan sonra bir müddet sessizce durup çocuğa himmet ve duâda

bulundu. Bir de baktılar ki çocuk eski hâline gelip sapa sağlam oldu. Bu hâdiseye şâhid olanların şaşkınlığı bir kat daha arttı.

Doğruluktan ve mürüvvetten uzak olan bir asker, Muhammed Baki billah'ın komşularından birine eziyet etmekte idi. Muhammed Bâkî-billalı hazretleri, bu zulmü görerek, rahat edemeyip, o askere nasihat etti. Fakat o zâlim asker nasihatlerini kabûl etmedi. Bâkî-billah, mazlûma merhametinin çokluğundan, o zâlime şöyle dedi: "Merhameti gibi gayreti de çok olanların (büyük velîlerin), komşularına yaptığınız bu iş sizi helak eder. Haberiniz olsun!" İki-üç gün sonra o zâlim askeri açıkça hırsızlık yapma suçundan yakaladılar ve öldürdüler.

Muhammed Bâkî-billah'ın komşularından bir genç içki içer ve her çeşit kötülüğü yapardı. Bunu duyar ve ıslâhı için bekleyip tahammül ederdi. Birgün Hâce Hüsâmeddîn'in haber vermesiyle, görevliler o genci yakaladılar ve habse attılar. Muhammed Bâkî-billah bunu duyunca, Hâce Hüsâmeddîn'i çağırıp darıldı. Hâce Hüsâmeddîn: "Öyle fâsık, öyle kötü bir kimsedir ki, kötülükleri sayısız ve başkalarına zarar verir hâldedir" deyince, üzüntülü bir şekilde, derin bir âh çekip buyurdu ki: "Sen kendini sâlih, temiz ve hayırlı gördüğünden senin nazarında o, fâsık, kötü ve şerir görünüyor. Fakat biz ki, hiçbir şekilde kendimizi ondan farklı görmüyoruz. Nasıl olur da onun zararına bir söz söyleriz?" Sonra o genci, araya girerek hapisten çıkardılar. O genç, komşusu Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin yakın alâkası ve şefkati karşısında son derece memnun olup, günahlarına tövbe etti. Kötü işlerden vaz geçti ve sâlih bir kimse oldu.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri çok tevâzu gösterir ve inkisar (kırıklık) içinde hâllerini hep kusurlu görürdü. Bu hâl kendisini o kadar kaplamıştı ki, eğer talebesinden biri bir kusur etse ve bunu işitse: "Bunlar bizim fenâ sıfatlarımızın akisleridir. Biz fenâ olunca onlara da akseder onlar ne yapabilirler, ellerinden ne gelir?" buyurarak yüksek bir tevâzu gösterirdi.

Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yaparken, iyilikleri bildirip, kötülüklerden sakındırırken, şiddet ve sertlik göstermezdi. Bir kimse dîne uygun olmayan bir iş yapsa veya söz söylese, yumuşaklıkla, kinâye ve îmâ ile sakındırır, kalb kırmak istemezdi. Emr-i ma'rûf yaparken, kendini diğer insanlardan ayırmamak ve üstün görmemek için çok gayret sarfederdi. Hiçbir zaman dilinde, meclisinde ve sohbetlerinde hiçbir müslüman kötülenmezdi. Huzûrunda bulunanlardan birinin kalbinden bir müslüman hakkında kötü bir düşünce veya hafife alma düşüncesi geçse, Muhammed Bâki billah hazretleri derhal, hakkında kötü düşünülen kimseyi medhedici sözler söylerek konuşmaya başlardı.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Birgün câmilerden birinin yanında talebelere ayrılmış bir odada oturuyordum. Bir talebe diğer bir talebe ile evliyânın hâlleri üzerinde konuşuyordu. Bir ara bu talebelerden biri, Muhammed Bâkî-billah'dan bahsedip "Bu güne kadar çok yerler gezdim. Bu zamanda onun gibi nefsini terketmiş, cefâlar çekmiş, kimse yoktur" diyerek şöyle anlattı:

"Hâce Kutbüddîn hazretlerinin mübârek mezârlarının başındaydım. Aniden "Muhammed Bâkî-billah hazretleri geliyor" dediler. Mezara hizmet eden hizmetçi, mezara yakın bir yere, onlar için bir iskemle ve üzerine minder ve örtü koydu. Muhammed Bâkî-billah hazretleri için hazırladı. Muhammed Bâkî-billah daha teşrîf etmeden önce, kendinden habersiz biri içeriye girdi. Gözü iskemleyi ve üzerindeki örtüyü görünce; "Bu nedir ve kimin içindir?" dedi. Hizmetçi; Muhammed Bâkî-billah'ı göstererek; "Gelen şu azîz içindir" dedi. O kendinden habersiz adam kızarak, kötü söyleyerek, Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh) için bağırmağa, sövüp saymağa başladı. Bu sırada Hazret-i Hâce Bâkî-billah içeri girdi. Söven kimse, onu görünce huzûrunda, yüzüne karşı daha kötü sözler söyledi ve; "Ey filân! Sen buna lâyık mısın ki, senin için buraya minder koysunlar?" dedi. Adam bağırıp çağırmaktan ter içinde kalmıştı. Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin orada bulunan talebelerinden bir çoğu, onu îkâz etmek istediler. Muhammed Bâkî-billah hepsini göz işâreti ile bu işten vazgeçilip kendisi kötü sözler söyleyen o kızgın adamın yanına gidip, yumuşak ve tatlı bir ifâde ile, "Evet, senin dediğin gibidir, ben öyleyim, ben ona nasıl lâyık olurum, benim haberim olmadan bu işi yaptılar. Af ediniz efendim ve kalbinizi, bana karşı kötü düşünceden boşaltınız" deyip, kaftanlarının kolu ile o bağıran adamın alnının terlerini sildi. Sonra ona birkaç altın verdi. Böylece adamın öfkesi yatıştı. Bu hâdiseyi nakleden kimse sonra şöyle dedi: "Ben o adamın bağırıp çağırmaları karşısında Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin hâlinde ve konuşmasında en ufak bir değişme görmedim, işte o zaman yeryüzünde, melek sıfatlı bir kimsenin bulunduğunu yakînen anladım."

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin zamanında kendisini seven vâliler kendisi ve fakirlere dağıtması için, altın ve gümüş paralar gönderirlerdi. Muhammed Bâkî-billah hazretleri de bu paraları fakirlere dağıtırdı. Maksaddan ve hakîkatten uzak olan ba'zı zavallılar onu kendileri gibi zannedip dil uzatırlardı. Talebeleri böyle hâdiselere mâni olmak, müdâhele etmek istedikleri zaman, buna mâni olur yumuşaklık, tatlılık ve güzel vasıflar ile sıfatlanmalarını sağlardı. Talebelerine, sözle, hareketle, kendilerini kusurlu ve küçük görme hâlini ve yapılan cefâlara katlanmayı dâima gösterir ve buna; "Maksada kavuşturucu bir delîl ve irfan yolunun rehberi" derdi. Talebelerinden buna uymayan birşey meydana gelseydi, kırılarak çok nasihat ederdi.

Hân-ı Hânân ismi ile meşhûr Abdürrahîm Hân onu sevenlerden olup, tam bir muhabbetle bağlı idi.

Bâkî-billah hazretlerinin hacca gideceklerini duyunca, yüzbin rub'iyye (o zamanın parası) kendisinin ve talebelerinin yemek ve yol parası olarak gönderdi. "Bu hediyemi, merhamet ederek kabûl etsinler" dedi. Muhammed Bâkî-billah hazretleri bunu duyunca durup; "Bizim gibilerin hacca gitmesi müslümanların altın ve gümüşlerini kendimize sarfetmenin karşılığı olmaz!" deyip, kabûl etmedi ve geri döndü.

Giymede, yemede, oturmada hiçbir şeye özenmez ve heves etmezdi. Şöyle ki: sevmediği ve tabiatının arzu etmediği bir yemeği birkaç gün üst-üste önüne getirseler; "Bir başka yemek getirin" demezdi. Bunun gibi, bir elbise uzun bir zaman üzerinde kalsaydı, "Bir başkasını getirin giyeyim" demezdi.

Bedenen zayıf olup, dâima abdestli olmağa, daha çok ibâdet ve tâat yapmağa uğraşırdı. Yatsı namazından sonra odasına döner bir miktar murâkabe ile meşgûl olur, a'zâlarının zayıflığı galebe gösterince, kalkar abdest alır, iki rek'at namaz kılar, yeniden otururdu. Bedeninde hâlsizlik ve yorgunluk vâki olunca, tekrar abdest alır, gecenin çoğu böyle geçerdi.

Yemek yemede ihtiyâtı o kadar çok idi ki, bir hediye gelseydi, onu; "Biz hediyeyi geri çevirmeyiz" hadîs-i şerîfine göre geri çevirmez, ama husûsi işlerine de sarf etmezdi. Daha temiz ve daha iyi yerden borç alır ve fıkıhta bildirildiği şekilde "Bu daha helâldir ve daha iyidir" hükmü ile hareket eder ve hediyeyi oraya verirdi. Yemek pişirenin abdestli olmasını, hattâ huzûr ve safa sahiplerinden olmasını, yemek pişirirken çarşı, pazar ve dünyâ kelâmı söylenmemesini iyice tenbîh ederdi. "Huzûr ve ihtiyât sahibi olmayanın yemeklerinden, bir duman çıkar ki, feyz kapısını kapatır ve feyzin gelmesine engel olur, feyze vesile olan temiz rûhlar, kalb aynasının karşılarında durmazlar" derdi. Bütün talebelerini bu husûsa riâyete teşvik eder, az bile olsa, riâyet etmeyenlerin hâllerinden bunu anlardı.

Birgün hâl ve keşf sahibi dostlarından biri gelip; "Hâlimde bir bağlanma, bir kapanma, kalbimde bir karartı görüyorum ve hissediyorum, ne kabahat işlediğimi bilemiyorum" deyince, Hâce hazretleri; "Yemeklerde ihtiyâtsızlık vâki oldu" buyurdu. "Yemekler, her günkü yemeklerdi" deyince, Muhammed Bâkî-billah hazretleri; "İyi düşününüz, iyi düşününüz ki, bundan başkası olmasa gerek. Muhakkak ufak bir ihtiyâtsızlık bu hâle sebep olmuştur" dedi. İyice düşününce; "Yemek pişerken, ihtiyâtlı olmayan, helâl olduğu şüpheli iki üç odunun da yemek pişirmek için yakıldığını hatırladım" dedi. Bunun gibi, her işte azîmet ve en evlâ olan şekliyle hareket ederdi. Ya'nî şüphelilerden sakındığı gibi, mübahların da fazlasından sakınır, mübahları zarûret miktarı kullanırdı.

Yemek husûsundaki bu ihtiyâtı, onların mübârek yollarının ve hâllerinin letâfett ve temizliği sebebiyle idi. Temiz bir aynaya, bir nefesin bile te'sîr edeceği kadar, saf ve temiz idi. Bu sebepten, talebeleri toplanınca, etrâflarında en temiz ve en muhlis olanları oturturlardı. Aralarında bir yabancı olsa, hemen onun gafleti, noksanlığı, düşünceleri mübârek kalb aynasına aks ederdi.

Birgün dervişlerden birinin bir yorgana ihtiyâcı oldu. Hatırından, ondan bir yorgan istemeği geçirdi. Muhammed Bâkî-billah hazretlerine bu düşüncesi, zâhir olup, namazdan sonra; "Filân dervişe ve yorgan ihtiyâcı olanlara, yorgan veriniz" buyurdu. O derviş; "O günden beri Muhammed Bâkî-billah hazretlerini üzecek bir düşüncenin kalbimden geçeceğinden korktum" demiştir.

Birgün, azîzlerden biri, onun muhlis talebelerinden birine, arzu ve istek dolu bir mektûp gönderdi. Bu mektûp Muhammed Bâkî-billah hazretlerine takdim edildi. Yüksek bir tevâzu ile mektûbun arkasına şöyle yazdı: "Maalesef bu âcizde iş yapacak kuvvet kalmadı. Allahü teâlâ, bu geride kalmış günlerinin matemini tutana birkaç gün ömür verirse, en büyük gayretle maksadı ararım, hayâtımı bu yolda veririm. Allahü

teâlâ bu miskine, her iki cihandaki işini, kudreti ilâhiyyeye bırakmasını ve bütün tutulmalardan kurtulmasını, ihsân etsin. Amin Yâ Rabb-el-âlemin! O kardeşime rica ederim ki, bu arzunun husulü için, yüzünüzü yerlere sürünüz. Ve fakirin bu arzusuna kavuşması için Allahü teâlaya duâ ediniz. Zîrâ arkadan, gıyaben yapılan duâları, Allahü teâlâ hemen kabûl eder. Duâlar ederim efendim."

Muhammed Hâşim-i Keşmî, Şeyh Tâceddîn'den şöyle nakletmiştir "Birgün Muhammed Bâkî-billah hazretleri, nehre doğru gidiyordu. Muzdarib, garîb, çok üzüntülü olduğu anlaşılıyordu. Ben de onun arkasından gidiyordum. Biraz sonra, arkasından gittiğimi anladı, âh ederek, içli bir ses ile; "Ey Tâceddîn, varidat, feyzler, nûrlar, hâller ve esrârı o kadar üzerime yağdırıyorlar ki, bu nehir mürekkeb olsa, onları yazamadan biter. Amma benim için bunlardan ne çıkar. Benim aradığım görülemez, bilinemez, istek anlatılamaz, istenen vasfedilemez" buyurdu. Beyt:

Ne taleb dile gelir, ne matlûb anlatılır,
Ne onun bir benzeri, ne bunun misli vardır.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri, tasavvuf hâlleri içinde kendinden geçmiş bir durumda olmasına rağmen, iki sene talebelerini yetiştirmekle meşgûl oldu. Talebelerinin en büyüğü ve en üstünü olan İmâm-ı Rabbânî hazretleri tasavvufda yetişip kemâle ulaşınca, kendini sohbetten ta'lim ve telkinden çekip, dostlarını ve talebelerinin yetiştirilmesini ona havale etti. Kendini bu işten çekip, yalnızlığı tercih etti. Âhırete âit büyük bir elem ve üzüntü ile yalnız kaldı. Sâdece cemâatle namaz kılmak için dışarı çıkardı.

Muhammed Bâkî-billah hazretlerini kim görse; "Yeryüzünde yürüyen bir meyyite kim bakmak ister ise, Ebû Kuhâfe'nin oğluna, ya'nî Ebû Bekr Sıddîk'a (radıyallahü anh) baksın" hadîs-i şerîfini hatırlardı. Bununla berâber, nazarlarının heybet ve te'sîri duvarlara işlerdi. Gâfiller, kendisini görünce; "Onları görenler Allahı hatırlarlar" hadîs-i şerîfini hatırlarlardı. Hattâ öyle ki; birgün Hindû'ların tarlalarının bulunduğu bir köyden geçiyordu. Orada bulunanların gözleri Muhammed Bâkî-billah hazretlerine takılınca, birbirlerine; "Bu nasıl bir insandır ki, onu görünce Allah hatırımıza geldi" dediler.

Bir zât şöyle anlatmıştır: "Birgün, gelip namaza yetiştim ve Muhammed Bâkî-billah'ın da bulunduğu cemâate dâhil oldum. Her taraf dolu idi. Yalnız Muhammed Bâkî-billah'ın yanı boş idi. Ben, Muhammed Bâkî-billah'ı yakînen tanımıyordum. O boşluğa oturdum. Biraz sonra Muhammed Bâkî-billah'ın heybet ve azametleri kalbime hücum etti. Hattâ ondan bir hayli uzaklaştığım hâlde sükûnet bulamadım. Elimde olmayarak, biraz daha arkaya çekildim. Böylece, öyle bir yere geldim ki, ayağımı biraz daha arkaya götürsem sofadan düşecektim. Bu hâl bana çok te'sîr etti o günden sonra, o âriflerin büyüğünün muhlislerinden, sevenlerinden oldum."

Bütün bu heybeti ile beraber, ızdırabının coşması ve şöhretten kaçarak kendini halkın gözünden düşürmek arzusu ile, yalnız başına sokaklarda ve pazarda dolaşır ve bir duvarın gölgesinde toprağın üstünde otururdu. Bu kendinden geçme ve hayret zamanlarında, dinden kıl ucu kadar ayrılmaz, azîmetle olan amellerinde bir gevşeklik olmazdı.

Eğer talebelerinden birinin bir edebi terk ettiğini bilse, zâhirde kızmaz, dile almaz ama yakın oldukları hâlde, bâtınlarını ondan çekerler, ayırırlardı. Ba'zan rü'yâda îkâz eden emirler verirdi. Hatâ ve eksikliklerini talebelerine bu yollarla bildirirdi. Mısra':

Ey güzellik mecmûası, hangisinden bahsedeyim..

Mertebesinin yüksekliğine en büyük delîl şudur: İki-üç sene irşâd makamında kaldı. Bu kısa zamanda, nice insanlar onun şerefli sofrasından nasîb aldılar. Hindistan memleketi, onların bereket ve ihsânları ile doldu ve bu diyarda garîb olan, bilinmiyen Ahrâriyye yolu büyük revaç görüp, bu yoldan çok büyüklerin yetişmeleri, onların sayesinde mümkün oldu.

Muhammed Hâşim-i Keşmî faziletli bir zâtın şöyle dediğini nakleder "Söz ve hâl sahibi birçok büyük, Hindistan'da altmış-yetmiş sene hocalık yaptı. Onlardan kimlerin ve neyin kaldığını herkes biliyor. Muhammed Bâkî-billah'ın büyüklüğüne şu kâfidir ki; kırk yaşında vefât etti ve iki-üç sene irşâd ve hidâyet makamında bulunup, bütün âlemi bereketlendirdi."

Şeyh Muhammed bin Fadlullah da onun hakkında şöyle demiştir: "Bu büyüğün yüksekliğinin nişanı şudur ki; üç-dört seneden daha fazla hidâyet ve irşâd ile meşgûl olmadı. Fakat bu güne kadar onun yüksek te'sîri ve bereketleri devam ediyor."

Derler ki: Bu hidâyet güneşinin doğmasından sonra, Delhi şehrinde bulunan ba'zı büyük şeyhler gayrete geldiler. Fakat kendilerinde, zarardan başka bir fâide göremeyip, hepsi gelerek Muhammed Bâkî-billah'ın muhlis talebelerinden oldular. Pekçok istekli sohbetlerine kavuşmuş, bir kısmı da, yanına giderken hazretin vefâtı haberini duydular.

Mîr Muhammed Nu'mân şöyle anlatmıştır: "Horasanlı bir genci, Akra'da hastahânede hasta yatar gördüm. Hastalığını sorduğumda dedi ki: "Ben sağlam bir insan idim. Dekken'de Hazret-i Hâce Bâkî'yi rü'yâda gördüm. Onların aşkı ile buraya kadar geldim. Vefâtı haberlerini duyunca, çok üzüldüm ve şimdi hastayım. Bu hastalığım ve harab hâlim, o büyüğe olan muhabbetimdendir." Bunu söyledikten sonra hüngür hüngür ağladı.

Vefâtı: Muhammed Bâkî-billah hazretleri, insanların olgunluk yaşı olup, ma'nevî kemâllerin de yaşı olan kırk yaşına gelince, bu sıkıntılarla dolu cihanın darlığından kurtulmak istedi. Bu günlerde birinin vefât haberini işitip serapa dertli olan kalbinden içli bir âh sesi duyuldu. Ve; "Çok iyi oldu, kurtuldu" buyurdu. Bundan maksadı, mevhum olan varlık libâsından kurtulmaktır. Zîrâ dünyâda olanlar, yalnız matlûbu duymakla kalırlar. Şöyle ki, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (kuddise sirruh) vefâtı zamanında, bu esrârı terennüm eyledi. Beyt:

Ben tenden kurtulurum, o hayâlden kurtulur,
Gideyim, kavuşmanın sonu böyle bulunur.

Vefâtı yaklaştığı son günlerde hanımına: "Ben kırk yaşına gelince, büyük bir hâdise önüme gelir" buyurdu. Mübârek ellerini açtı ve; "Elimde olan çizgi, sana söylediğim sözün nişanıdır" dedi. Yine bu günlerden birgün, eline bir ayna alıp, hanımını çağırdı ve; "Gel beraber bu aynaya bakalım" dedi. O afife hâtun şöyle demiştir; "Aynada, onu tamamen beyaz sakallı gördüm ve korktum. Bana böyle görünmeyiniz, bakmaya gücüm yetmiyor" dedim. Tebessüm etti ve kendini asıl şeklinde gösterdi.

Yine bu günlerde idi. Kendi keşflerini, bir rü'yâ görmüş gibi anlatmaları âdeti olduğundan, "Evliyâullahdan birine, bu yakınlarda Nakşibendî silsilesinin büyüklerinden biri âhırete intikâl edecektir. Delhi şehrinin kenarında bir yere gömülsün ve insanlara karışmaktan kurtulsun diye bildirildi" dedi. Bu zâtın kim olduğu husûsunda, ba'zı talebeleri istihâre eylediler, izin verilmediğini anlayınca, istihâreden vaz geçtiler.

Yine birgün kendisi için: "Bana şöyle bildirdiler ki; Senin dünyâya gelmekten maksadın, tamam oldu. Dünyâda işin kalmadı, artık sefere çıkmak îcâb ediyor" buyurdu. Ve yine; "Görüyorum ki, kutb-i zaman öldü diyorlar, bu zamanda kendime mersiye olarak, güzel bir kaside okuyorum ve içinde çok yüksek ma'rifetler bulunduğunu anlıyorum" buyurdu.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri Hicrî binoniki senesinin Cemâzil-âhır ayı gelince, bir hastalığa tutuldu. Bu günlerde şöyle buyurdu: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ı (r.aleyh) rü'yâda gördüm ve bana; "Gömlek giyiniz" buyurdu. Bu rü'yâyı anlattıktan sonra, tebessüm etti ve; "Eğer yaşarsam öyle yaparım, yaşamazsam, gömleğim kefenimdir" buyurdu.

Bu günlerde sefere çıkmak isteyen muhlis talebelerinden birine de; "Birkaç gün bir yere gitmeyiniz, son günlerimi yaşıyorum" dedi. Sâdık talebelerinden birçokları gelmişlerdi. Za'fiyetinin, hastalığının çok olduğu zamanlar, derin ilimler beyân eyleyip, çok yüksek hakîkatlerden bahsetti. Bir gece, hastalık ve za'fiyet o hâle geldi ki, gören can vermekte olduğunu sanırdı. Bir müddet sonra kendine gelip; "Eğer ölmek bu ise, ne büyük bir ni'mettir. Bu hâlden kurtulmak istemiyorum" buyurdu. Cemâzil-âhır ayının yirmibeşinde Cumartesi günü, hazırlık ve ayrılık eserleri görünmeğe başladı. Bütün dostlarına bakışları ile veda ederken, talebeleri, eshâbı ve dostları ağlamağa başladılar. Muhammed Bâkî-billah ise tebessüm buyurup hayretle bakıyor ve sanki: "Siz nasıl dervişlersiniz, kazaya rızâ dâiresinden çıkıp ağlarsınız" diye söylemek istiyordu. Bu sırada talebelerinden biri; "Yâ İlâh-el-âlemîn" mübârek kelimesini söyledi. Sür'atle onun tarafına bakıp, mübârek yüzünü onun tarafına çevirdi. Orada olanlardan biri "Onların bu hareket ve teveccühü hakîkî mahbûbun ismini duyma şevkindendir" buyurunca, bu sözün te'sîri ile mübârek gözleri yaş ile doldu, ikindi vakti yaklaşmıştı. Sesli olarak Allahü teâlânın ismini zikretmekle meşgûl olup böylece: "Allah, Allah..." diye diye rûhunu teslim eyledi. Vefâtından sonra, en sâdık talebeleri, karar verdikleri bir yere mezarlarını kazdılar. Fakat tabutu oraya götüremediler. Telâşla bir başka yere götürdüler. Tabutu yere indirdikten sonra, ne görsünler! Orası bir defasında Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebeleri ile geldikleri bir yer idi. Burayı beğenmişti. Burada abdest alıp, iki rek'at namaz kılmıştı. O

temiz yerden bir miktar toprak eteğine yapışmıştı ve; “Bu yerin toprağı bizim eteğimizi tuttu” buyurmuştu. Ana caddeye yakın olan bu yerde kabrini kazdılar. Bu irşâd memleketinin pâdişâhını, içli üzüntülerle mezara indirdiler. Hâce Hüsâmeddîn hazretlerinin gayretleri ile, mezârın etrâfına; ağaçlar, meyveler, çiçekler dikip, orasını gayet güzel bir bahçe yaptılar. Kabr-i şerîfini ziyâret edenler bereket ve şifâ bulurlar.

Beyt:

Mağfiret nûru parlasın, mezârında mum yerine,
Kapına gelenin kalbi gark olsun nûr denizine.

Faziletli zâtlar ve ârifler vefât târihi için mersiyeler yazdılar. Bu şiirlerden birinin son mısraında geçen “Bahr-ı ma’rifet” ifâdesi, ebced hesabına göre, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin vefât tarihi olan hicri “1012” senesini göstermektedir. Bu şiirin tercümesi şöyledir:

“Bir zât ki mahbûbu ile bâki oldu,
Ve sıfatlarından hep fâni oldu,
Hâlikına âşık, tam bir aşk ile,

Mahlûkâta çok merhametli oldu.
Onun vasl senesi susuz dilime,
Bak ne güzel “Bahr-i ma’rifet oldu.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, yazdığı kitaplarda hocası Muhammed Bâkî-billah’ı methetmiş, büyüklüğünü bildirmiştir. Meselâ; “Mebde’ ve Me’âd” risalesinde şöyle buyurmuştur: “Hayr-ül-beşer olan Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmı görmek ve o zamanda bulunup, sohbetine kavuşmakla şereflenemedik ama, Muhammed Bâkî-billah’ın sohbetine kavuşmaktan da mahrûm kalmadık. Kavuştuğumuz ni’metlere şükürler olsun.”

Muhammed Bâkî-billah’ın talebelerinden olan ve Hindistan’ın meşhûr hadîs âlimi Abdülhak-ı Dehlevî de şöyle demiştir: “Murâkabe, zikr, rabıta ve huzûru yâd-ı dâşt (devamlı Allahü teâlâyı hatırlamak) hâllerini, ancak Hindistan’a gelip, üstâdların üstadı olan Hâce Muhammed Bâkî-billah’ın sohbetine kavuştuktan sonra elde edebildim. Muhammed Bâkî-billah hazretleri Hakkı arayan, talibleri irşâd eden büyük bir mürşid-i kâmil olup, Hindistan’da bizim hocamız, rehberimiz idi.”

Yine Hindistan’da daha sonraki asırlarda yetişen, meşhûr hadîs âlimi Şah Veliyyullah-ı Dehlevî de; “El İntibah fî selâsil-il-evliyâ” adlı eserinde şöyle demiştir: “Muhammed Bâkî-billah, Hindistan’da sûfîlerin kendisine tâbi olduğu bir zât idi. Onun irşâdı bütün âleme yayılmıştır.”

“Târih-i Hafi Hân” adlı eserde de şöyle kaydedilmiştir: “Hâce Muhammed Bâkî-billah, zamanında kendisine uyulan, tâbi olunan bir mürşid-i kâmil idi. O, o kadar büyük bir evliyâ idi ki, kalem onun büyüklüğünü yazmaktan ve anlatmaktan âciz kalmaktadır... Aklî ve naklî ilimlerde büyük bir âlim idi.”

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin mektûplarından kırkbir tanesi, “Zübdet-ül-makâmât” kitabında ayrı bir bölüm olarak yazılmıştır. Mektûblarından ba’zıları şunlardır:

6. Mektûp (Bu mektûp, Şeyh Tâceddîn’e gönderilmiştir.):

“Devamlı abdestli bulunmak, helâl yemek yemeğe dikkat etmek, bütün günahlardan, gıybetten, söz taşıyıcıhktan, mü’mini aşağılamaktan, müslümana düşman olmaktan, kin tutmaktan, eli altında olanlara kızmaktan ve sert davranmaktan sakınmak lâzımdır. Bizim yolumuzun esâsı budur. Bunlarsız iş sağlam olmaz. Ama bu sayılanlarda arada bir gevşeklik olursa, bu işi, ya’nî büyüklerin verdiği vazîfeleri ve o yolun îcâblarını terk etmemeli, aksine tövbe ve istiğfar etmeli, aldığı ve yapmakta olduğu vazîfelere daha sıkı sarılmalıdır ki; “Muhakkak ki, sevâblar, günahları götürür” âyetinin sırrı ortaya çıksın. Doğru yolda bulunanlara selâm olsun!”

82. Mektûp:

“Hazret-i Muhammed Mustafâ (aleyhisselâm) insan idi. İnsanların en yüksek ve en temiz yaradılışlısı idi. Zâhiren bir kimseden ders almamıştı, okumamıştı. Doğduğu ve büyüdüğü şehirdekiler de onu okutmamışlardı. Evet, onun dedeleri, insanlara lâzım olan şeyleri çok iyi bilirlerdi ve yeryüzünün en iyi insanları idiler ama, zaman geçtikçe onların da ilimleri azaldı ve neredeyse bitti. İşte o zaman Allahü teâlâ Muhammed’i (aleyhisselâm) yarattı ve kendinin mahbûbu eyledi. Hak teâlâyı O’ndan daha iyi bilen olmadı. Melek gönderip, Muhammed’e (aleyhisselâm) bildirdi ki: “Benim sıfatlarımı insanlara ve cinlere bildirsin, benim rızâmın bulunmadığı her şeyden onları men etsin. Namazı, orucu,

zekâtı, haccı ve kâfirlerle Allah yolunda cihâdı onlara öğretsin.” Önce, melek bunları Allahü teâlânın buyurduğu ve bildirdiği şekilde Muhammed’e (aleyhisselâm) ulaştırdı. Bundan sonra Muhammed Mustafâ (aleyhisselâm), mübârek yüzünü görmekle şereflenen cemâate, ya’nî Eshâb-ı kirâmına (aleyhimürrıdvân) bildirdi. Allahü teâlâ, ismi Kur’ân-ı kerîm olan şerefli kitabı, Muhammed Mustafâ’nın (aleyhisselâm) vasıtasıyla, insanlara ve cinlere gönderdi, işte mü’min olan bir kul, kalbinden yakın ile; “Bu kitapta olanların ve O’nun insanlara seçip gönderdiği peygamberi Muhammed Mustafâ’nın (aleyhisselâm) söylediklerinin hepsi doğrudur” diye inanmalı, kabûl etmeli ve dili ile de; “Allahdan başka ma’bûd yoktur, O birdir ve Muhammed (aleyhisselâm) O’nun peygamberidir” demelidir.

Bu kadarını bildikten sonra, âlimlere gidip; “Bize bu kitapta neler buyurmuştur? Hangi şeyleri bilmeliyiz, hangi şeyleri, amelleri yapmalıyız, yâhud yapmamalıyız” diye sormak lâzımdır.

İşte Kur’ân-ı kerîmde buyuruldu ki: “Ben Hayy’im diriyim. Her şeye Kâdirîm. Dilediğimi yaparım. Herşeyi işitirim. Herşeyi görürüm. Herkese boynundaki şah damarından daha yakınım. Herşeye galibim, herkese hâkimim, Kahhâr ve Cebbârım. Bununla beraber herkesten merhametliyim. Bütün âlemi, insanları, cinleri, melekleri, yeri, göğü, taşı, toprağı, ağaçları, yerde ve göklerde olanları ben yarattım, ben yaptım ve yaratmaktayım. Var olan herşeyi var eden benim. Yok olanı da yok eden benim. Ama ateşin o şeye ulaşması bahâne kılınmıştır. Böylece herkes onu bilsin ve onun yaptığını görmesin. Biliniz ki, O birdir. Fiilinde, yaptıklarında ortağı, yardımcısı hiç yoktur. Herşeyi O yarattı.”

Yine O kitapta buyuruldu ki: “Bana kulluk ediniz, ibâdetten geri kalmayınız. Kulluk ve ibâdetlerin esâsı; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hac yapmak ve kâfirlerle cihâd etmektir. Biri de, hak sahiblerinin haklarını gözetmenizdir. Ana-baba ve benzeri hak sahiplerinin haklarına riâyet etmektir. Hiç kimseye zulüm ve haksızlık etmeyiniz. Böyle bilgiler çoktur. Âlimlerden yavaş yavaş öğreniniz.

Biliniz ki, Muhammed Mustafâ (aleyhisselâm) insanların en sevimlisi ve en güzel ahlâklısı idi. Zâtı bütün zâtlardan temiz, kalbi bütün kalblerden nurludur. Evliyânın hepsi, onun yüce kapısının dilencileridir. Her insanda olan iyiliğin daha çoğu onda vardı. Allahü teâlâ O’nun mübârek kalbiri kendi evi yapmıştı. Ne söylese Haktan söylerdi, ne bildirse. Haktan bildirirdi. Ne yaptıysa, Hakkın kudretiyle yapardı. Şimdi de öyledir, ileride de öyle olacaktır”

Muhammed Bâkî-billah hazretleri buyurdular ki:

“Kalbinde ma’rifet-i ilâhî isteği olmayanla sohbet etme, arkadaşlık yapma, İlmini: mevkî, makam ve övünmek için vesile eden âlimlerden, aslandan kaçar gibi kaçınız.”

“Câhil tarikatçılarla beraber bulunmaktan sakınınız.”

“Ma’rifetin kısım ve mertebeleri çoktur. İşin esâsı, dînimizin esâsı üzere olmaktır.”

“Oruç tutmak, Allahü teâlânın sıfatıyla sıfatlanmaktır Zîrâ Allahü teâlâ yemekten ve içmekten münezzehtir.”

“Bu yolun büyükleri son derece gayretli ve nâziktirler. Onların yolu, hiç eksiksiz Resûlullahın yoludur.”

“Rızâ sahiblerine, belâlar musibet değildir. Onlar belâları beğenmemezlik etmezler. Çünkü, belâları veren yine Allahü teâlâdır.”

“Resûlullaha tâbi olmak, Ehl-i sünnet vel-cemâat i’tikâdında bulunmak ve bu büyüklerin nisbetini (bağlılık ve muhabbetlerini) kalbinde saklamak, dünyânın her ni’metinden iyidir.”

“Sâdıklar ve hakîkate erenler sözbirliği ile diyoruz ki: “Sırât-ı müstekim, ya’nî şaşmayan doğru yol, Ehl-i sünnet vel-cemâatin yoludur.”

“Müslümanlık; yapmak, yaşamak, ahkâm-ı ilâhîyi yerine getirmek demektir.”

“Sözün özü şudur ki: Gönül dostla olmalı, beden de işte bulunmalıdır.”

“Sakın helâl ve haramdan her bulduğunu korkusuzca yiyenlerden olma!”

“Haram ve şüpheli bir lokma yememek için, çok gayret ve dikkat etmelidir.”

“Ümîd ipinin ucunu hiçbir zaman elden bırakmamalıdır.”

“Tevekkül, sebebe yapışmayıp, tembel oturmak değildir. Çünkü böyle olmak, Allahü teâlâya karşı edepsizlik olur. Müslümanın meşrû olan bir sebebe yapışması lâzımdır. Sebebe yapıştıktan ve çalışmağa başladıktan sonra tevekkül edilir. Ya’nî istenilen şey, bunun hâsıl olmasına sebep olan şeyden beklenilmez. Çünkü Allahü teâlâ sebebi, istenilen şeye kavuşmak için, bir kapı gibi yaratmıştır. Birşeyin hâsıl olmasına sebep olan işi yapmayıp da, sebepsiz olarak gelmesini beklemek, kapıyı kapayıp pencereden atılmasını istemeğe benzer ki, edebsizlik olur. Allahü teâlâ ihtiyâçlarımıza kavuşmak için kapıyı yaratmış ve açık bırakmıştır. Onu kapamamız doğru değildir. Bizim vazîfemiz kapıya gidip beklemektir. Sonrasını O bilir. Çok zaman kapıdan gönderir. Dilediği zaman da pencereden atarak verir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1040

3) Mebde’ ve Me’âd risalesi sh. 59

4) Mükâşefât-ı gaybiyye sh. 241

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 314

6) Zübdet-ül-makâmât sh. 5

7) Umdet-ül-makâmât sh. 84

8) Hadarât-ül-Kuds sh. 34

9) Hadâik-ül-verdiyye sh. 178

10) İrgâm-ül-merîd sh. 68

11) Behçet-üs-seniyye sh. 77

12) Hadikat-ül-evliyâ cild-1, sh. 92

13) Külliyât-ı Bakî-billah

14) İrfaniyyatı Bâki sh. 7, 8, 9, 10

15) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 288

16) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 287

MUHAMMED HÂŞİM-İ KEŞMÎ

İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendi hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden, İran’da Bedâhşân’ın Keşm kasabasındandır. Önce Seyyid Mîr Muhammed Nu’mân hazretlerinin huzûrunda tövbe edip, ona talebe oldu. Sohbetinde yetişip, Seyyid Mîr Muhammed’in işâreti ile, 1031 (m. 1621) senesinde İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetiyle şereflendi, İmâm-ı Rabbânî iki sene askerde kaldığı zaman, hep hizmetinde bulunup, teveccüh ve ihsânlarına kavuştu. Hâşim-i Keşmî diyor ki: “Seyyidim Muhammed Nu’mân buyurdu ki: “Burhânpûr’da bir câmide, Resûlullahı (aleyhisselâm) dört halîfesi ile rü’yâda gördüm. Beni görünce hazret-i Sıddîk-ı Ekber’e karşı buyurdu ki: “Şeyh Ahmed’in kabûl ettiği kimseyi biz de, Allahü teâlâ da kabûl eder. Şeyh Ahmed’in red ettiği kimseyi, biz de, Allahü teâlâ da red eder.” Bu sözü işitince, İmâm-ı Rabbânî’nin makbûllerinden olduğum için, cenâb-ı Hakka şükür eyledim.” Hâşim-i Keşmî hazerde ve seferde, İmâm-ı Rabbânî”nin meclis-i şerîflerinde bulunmakla şereflendi. 1033 (m. 1623) senesinde Mektûbât’ın üçüncü cildini toplamağa başladı. 1040 (m. 1630)’da tamam oldu. 1037 (m. 1627) yılında “Berekât” veya “Zübdet-ül-makâmât” isimlerini verdiği kitabı yazarak, bu saadet güneşinin üstâdlarından ve talebelerinden meşhûr olanların kerâmetlerini, hâl tercümelerini insanlığa duyurdu. 1054 (m. 1645) senesinde Burhânpûr şehrinde vefât etti.

Muhammed Hâşim’in yüksek babası Hâce Kâsım, o bölgenin büyüklerinden ve meşhûr âlimlerinden olup, Bedehşân pâdişâhı Mirzâ Şahrûh’un hocalarındandır. Muhammed Hâşim, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine kavuşmasını, hocasının hayâtını yazdığı “Zübdet-ül-makâmât” kitabının önsözünde şöyle anlatıyor:

Devamlı var olan ve O’ndan başkası O’nunla varlıkta duran Allahü teâlâya hamd ederim. Serapa nûr olan Peygamberimiz hazret-i Muhammed’e Âline, Eshâbına, ona tâbi olanların

hepsine ve kıyâmete kadar onu sevenlere salâtü selâm ve iyi duâlar ederim.

İlim ve irfan kaynağı, gizli ve aşikâr hazîneler sahibi, temkin ve edeb sofrasının efendileri, silsile-i zeheb halkasının mest olmuşları! Biliniz ki, kendi amelinden utanan bu hakîrin baba ve dedeleri, yüksek Kübreviyye yolunda idiler. Daha çocukluğumda, bu yolun büyüklerinden ba'zılarının bereketli sohbetlerinde bulunmuştum. Fakat yaradılışım i'tibâriyle ve aslî münâsebetim sebebiyle, daha gençliğimin, delikanlılığımın ilk zamanlarında gizli işâretler ve müjdelerle, kalbimi silsile-i zehebden olan Nakşibendiyye'nin büyüklerine bağladılar. Ümid gözüm onların rahmet ve bereketi ile açılınca, bu büyük yolun yol göstericilerinden hangisinin, bu âcizin kolundan tutacağını bilemiyordum. Bu azîz ve çok yüksek silsileye girmek isteyenleri kabûl edenlerden hangisinin, bu kabiliyetsizi, kerem ve ihsân ederek kabûl edeceğini anlayamıyordum. Bu düşüncenin devam ettiği günlerde, o makamlara kavuşmak istemenin verdiği arzu ile, elem ve sıkıntı içinde, dâima; "Haydi! Atımı hazırlayın, muhakkak Hindistan'a gitmem lâzımdır" diyordum. Mevlânâ (kuddise sirruh) buyurur ki: Beyt:

Hindistan'ı rü'yâmda gördüğüm günden beri,
Ümid gözüm açıldı, harâb buldum her yeri.

Bu elemlerden ve şuursuzca söylenen sözlerden sonra, vaziyetim şöyle oldu ki ister istemez kendimi tutamayıp, Hindistan'a geldim. Bir sene sonra bir gece bir mecliste, geçmiş evliyânın "Rahimehümüllah" acâib hâlleri, garîb tasarrufları üzerinde konuşuluyordu. Kalbimden geçti ve hattâ zannediyorum, dilimle de söyledim ki: "Bu azametli hakîkat, yalnız eski zamanlarda ve eski insanlarda olup, bugün bir cevher mevcûd değildir. Yahut zamanımızda da vardır. Ama bizim gibi kabiliyetsizlerin idrâk gözlerinden saklıdır." Beyt:

Ya güzellerin kalbinde ehl-i dile meyl kalmadı.
Ya âşıklar diyarında bir sâhib-i dil kalmadı.

Bu günlerde idi. Bir gece rü'yâmda büyük bir zât gördüm. "Haydi, kalk, filân mürşid-i kâmil ve âlim, filân yerde, talebeleri ile oturmuş seni bekliyorlar" dedi. Oraya gittik, şu sûrette, bir üstâd gördüm. Evin sofasında oturmuş murâkabe ediyordu. Talebeleri sofanın altında başlarını önlerine eğmiş, sessizce oturuyorlardı. Beni oraya götüren zât, üstadın huzûruna çıkardı. Başlarını kaldırdılar, elini uzatıp elimi tuttular ve; "Bismillâhirrahmânirrahîm, Nasr sûresini sonuna kadar oku!" buyurdular. Okudum ve ağladım. Uyanınca bu sûreyi ve ne için inzal olduğunu düşünmeğe başladım ve şöyle buldum: "Feth ve imdâd-ı ilâhi yetişince, birçok insanların fevc fevc, ya'nî kitle kitle bu büyükler yoluna ve ana caddeye girdiğini görürsün. O hâlde tesbih et ve istiğfar yolunda ilerle ki, Allahü teâlâ tevvâbdır (Ya'nî ziyadesiyle tövbe kabûl edicidir)." Melikül'allâm olan Allahü teâlânın kelâmının sonu tevvâb olunca, buradan tövbeye bir işâret buldum.

Bu rü'yâdan sonra diyar diyar gezip, Hindistan'ın büyük şehirlerinden olan Burhânpûr'a vardım. Bu şehir, Umman denizinin sahilinde, hacıların güzergâhı üzerindedir. Garîblerin sığınağı, üzüntülü kalblerinin tabibi, Şeyh Bürhâneddîn-i Garîb'in isminin bereketiyle feyzlenmiş bir ülkedir, ilim, amel, takvâ sahibi ve Kur'ân-ı kerîme muttali' büyük bir âlimin rü'yâsına göre, burası birçok beldelerden hayırlıdır. (Allahü teâlâ bu şehri ve diğer bütün müslüman memleketlerini belâlardan, âfetlerden korusun.)

Bürhânpûr şehrinde, silsile-i şerîfeden, İslâmiyeti yaymak için uğraşan ve taliblerin kalblerini çekmekte mahir, seyyidlerin büyüklerinden ve hakîki mürşid-i kâmillerden, sâhib-i zevk ve vicdan, insan görmüş insan, Mîr Muhammed Nu'mân'ın (kuddise sirruh) huzûr ve sohbetlerine kavuşmak için çok acele ediyordum. Huzûrlarına büyük bir heyecanla vardığım zaman, hayretler içinde kaldım. Zîrâ, beni rü'yâda büyük bir zâtın huzûruna (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna) bu zât kavuşturmuştu. Zikri ve bu büyükler yolundaki murâkabeyi kendilerinden aldım. Huzûr ve hizmetlerinde, İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sirruh) muhabbet tohumunu gönül bahçeme ektim. Nihâyet binotuzbir senesinde o menkıbeleri çok yüksek olan İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sirruh) yüksek dergâhına kavuştum. Hemen hemen iki sene hazerde ve seferde, yanlarından, eteklerinden ayrılmadım. Bu kısa zamanda, onların sohbetlerinden, çok istifâde ettim. O cihanı nurla dolduranın feyzlerinden, bu kalbi kırığın gönül penceresine o kadar nûr ve feyz akdı ki, açıklamaya ve anlatmaya sığmaz. Beyt:

Vücûdumun her kılı gelse de dile,
Şükrünün binde birini edemez bile,

Onların civârında ve duvarlarının gölgesinde geçen aylar ve günler esnasında, zamanın gavsi ve esrâr sahibi olan eşsiz oğulları, bu kitapta ismi ve hâlleri geçecek olan büyük mürşid-i kâmil halîfelerinin her biri (Allah onların te'sîrlerini daimî eylesin) bu âcize; "Sana lâzımdır ki, İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sirruh) husûsî ve umûmî meclislerinde, inci saçılan mübârek dilinden, vakte, zamana, hâle ve istidâda göre çıkan ve ma'rifetler hazînesi olan Mektûbât'ta bulunmayan, yeni ve taze fâideleri, yüksek mâ'rifetleri, onların hâllerinin ve tavırlarının nasıl olduğunu, nûrlarını, bereketlerini, kerâmetlerini, yazasın ve ayrıca İmâm-ı Rabbânî müceddid-i elf-i sânî'nin (kuddise sirruh) hocası kutb-ı zaman, çok yüksek makamlar sahibi, asrının teki, vaktinin ferîdi, kalblerin nûrlandırıcısı, bereketler ma'deni, âriflerin ışığı, din ve milletin kendisinden râzı olduğu, efendimiz Hâce Muhammed Bakî Üveysî Nakşibendî (kaddesallahü sirreh) hazretlerinin yüksek hâllerini bir kitap hâlinde toplayasın. Böylece o iki serveri sevenlere, onların hâllerini tanıtır ve yadigâr olarak bırakırsın" buyurdular. Sermâyemîn az olmasına rağmen, emirlerine uymaktan başka çârem kalmadı. Bu sözlerden az bir kısmım yazmışdım ki, takdîr-i ilâhî ile kalbinden nûr ve huzûr saçılan eşsiz hocamdan ayrılıp, uzağa gitmek zarurî göründü. Uzakta kaldığım zamanlar, uzaklarda kalmanın verdiği üzüntü, elem ve hasretimi teskin için, bu yüksek hâlleri ve sözleri yazmak arzusu dayanılamıyacak hâle geldi. Henüz bir miktar yazmıştım ki, hazret-i hocamızın tüyler ürpertici vefât haberi, kalbi yaralı talebelerini mateme gark etti. Vefâtından sonra, hâllerini ve sözlerini anlatmak ve yazmakta teselliyi bulmak daha çok icabetti. Nazm:

Bir balık ki mahrûm kalır Fırat'dan,
Ve artık yaşayamaz ümid keser hayâtdan.

Hâce Muhammed Hâşim kısa zamanda İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bereketli teveccüh ve kuvvetli tasarrufları ile, bâtın hâllerine, ma'nevî makamlara, acâib hâllere ve garîb kemâllere kavuştu. Onların sır mahremlerinden oldu. Büyükler yolunu anlatmak, bildirmek için o yüksek hazretten hilâfet almakla şereflendi. Onların emri ile Burhânpûr'a gitti.

Hâşim-i Keşmî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden ayrılınca, kendi yüksek hâl ve makâmlarını bildiren mektûplar yazdı. Bu mektûplardan Hâşim-i Keşmî hazretlerinin yüksek hâl ve kemâl mertebelerini anlamak mümkündür. Bir mektûbunun giriş kısmı aşağıdadır:

"Uzakta kalmış bu bendeniz, Bürhânpûr diyârının âvâresi Muhammed Hâşim-i Keşmî, kutbların dergâhı olan yüksek makamına arz ederim. Yüksek teveccühünüz ile sıhhat ve afiyetle bu şehre geldim. Seyyidim ve mürşidimin (Mîr Muhammed Nu'mân hazretleri kasd ediliyor) hizmet ve huzûruyla şereflendim. Ev halkını selâmette buldum. Ama makamınızda bulunamamak yarasının acısını, hangi kalemin diliyle ve hangi dilin kalemiyle arz edebilirim. Umarım ki, yüksek hazretinizin teveccüh ve tasarruf nesîmi (rüzgârı), yola düşmüş bu toz parçasını, yine o yüksek kapının eşiğine ulaştırır. Hazretiniz, ayrılma zamanında, bu aşağı kula, ayrılık zamanında olanları bize yazın buyurduğunuzdan, cesâret alarak arzediyorum..."

Muhammed Hâşim-i Keşmî anlattı: "Bu fakîr birgün, Kur'ân-ı kerîm okurken İsrâ sûresi 79. "Ey Habîbim, teheccüd namazını, fazla bir farz olarak kıl. Allah seni Makâm-ı Mahmûd'a kavuşturur." meâlindeki âyet-i kerîmesine gelince, aklıma; "Teheccüd namazını kılmakla şefaat makamı olan Makâm-ı Mahmûd'un bereketlerinden nasîb alınıyor mu?" diye geldi. Hazret-i İmâm'a bunu soracağım dedim. Bu niyetle huzûrlarına geldim. Abdest alıyorlardı. Beni görünce, hemen; "Teheccüd namazını çok kıymetli tut" buyurdular. "Çoğu zaman kılıyorum" dedim. Buyurdular ki: "Şefaat makamı olan Makâm-ı Mahmûd'dan nasîb ve pay almak istiyenler, teheccüd namazını hiç kaçırmasınlar." Sonra aynı âyet-i kerîmeyi okudular. Bu fakîr, mübârek ellerini öperek; "Bu muammayı sormak için huzûrunuza gelmiştim. Elhamdülillah ki, ben arzetmeden kerâmet buyurarak siz beyân ettiniz" dedim."

Hâşim-i Keşmî anlattı: İmâm-ı Rabbânî hazretleri, muhlislerinden herbirinin ismine birer mektûp yazınca, bu fakirin de, bu devlet ve saadete kavuşmak sebebiyle, kalbime; "Allahü teâlânın inâyeti ile, güzel kokulu mektûplarından bir tane de bu fakîre yazsalar ve bu mektûp Mektûbât'ın birinci cildinin son mektûbu olsa, ne güzel olurdu. Çünkü ben bu dergâhın sonuncusu ve en aşağısıyım" diye geldi. Hazret-i İmâm, bâtın nûru ile bunu anladılar ve bana bir mektûb yazdılar. O mektûbun sonunda da; "Muhammed Hâşim'e gönderilen bu mektûpla, şeriat sahibi peygamberlerin adedine ve Eshâb-ı Bedr'e uygun olduğundan, birinci cildi burada bitirelim" buyurdular. Mübârek hocam kerâmeti ile bu isteğimi ihsân ettiler. Bu mektûbun bir kısmı aşağıya alınmıştır, iki suâle cevâp vermektedir.

“Suâl: Nakşibendiyye yolunda sünnet-i seniyyeye uyulur. Hâlbuki O server aleyhisselâm şaşılacak riyâzetler ve sıkıntılı açlıklar çekti. Bu yolda ise, riyâzetleri yasak etmişlerdir. Hattâ, riyâzetler, sûretlerin, görüntülerin keşflerine sebep olduğu için, zararlı olduklarını bildirmişlerdir. Sünnete uymakta zarar bulunabileceğini düşünmek, şaşılacak birşey değil midir?

Cevap: Sevgili kardeşim! Riyâzetler çekmenin bu yolda yasak olduğunu yazıyorsunuz. Riyâzetlerin bu yolda zararlı bilindiğini nerede işittiniz? Bu yolda; nisbeti hep korumak, sünnet-i seniyyeye uymak (aleyhisselâm), hâllerini örtmeğe çalışmak, orta hâlli yaşamak, yiyecekte, giyecekte ve her şeyde orta hâli gözetmek vardır. Bunların hepsi, ağır riyâzet ve şiddetli mücâhededir. Câhiller bunları riyâzet saymazlar. Mücâhede bilmezler. Bunlara göre, riyâzet ve mücâhede (nefsin istediklerini, yapmayıp, istemediklerini yapmak.) yalnız açlık çekmektir derler. Çok aç kalmağı pek kıymetli sanırlar. Çünkü, hayvanlar gibi yaşayan bu kimseler, yimeğe, içmeğe çok önem verirler. Hep bunları düşünürler.

Bunun için, yememek, içmemek bunlara ağır riyâzet görünür ve sıkı mücâhede olur. Bu câhiller, nisbetin korunmasına, sünnete uymağa ve benzerlerine hiç kıymet vermezler. Bunun için, bunları yapmamağı çirkin görmezler. Yapmağa çalışmağı da riyâzetden saymazlar. Görülüyor ki, bu yolun büyüklerine, hâllerini örtmeğe çalışmak ve câhillerin kıymet verdikleri riyâzetleri yapmamak lâzımdır. Böyle riyâzetleri câhiller beğenirler. Aralarında yayılarak şöhrete ve âfete sebep olur ve sonu kötü olur. Resûlullah (aleyhisselâm); “Dinde ve dünyâda parmakla gösterilmesi, insana kötülük olarak yetişir. Bundan ancak Allahü teâlânın koruduğu kimse kurtulur” buyurdu.

Bu fakire göre, uzun açlıklar çekmek, yemekde ve içmekte, orta dereceyi gözetmekten çok daha kolaydır. Pek hafif olur.

Orta hâli gözetmek riyâzetinin, çok aç kalmak riyâzetinden daha üstün olduğu meydandadır. Yüksek babam (r.aleyh) buyurdu ki: “Sülûkü anlatan bir kitapda görmüştüm. Maksada kavuşmak için, yemekte ve içmekte, orta dereceyi gözetmek yetişir. Bunu gözetince ayrıca zikir ve fikir lâzım olmaz.” Sözün doğrusu da budur. Yiyecekte, giyecekte ve her işte orta dereceyi gözetmek çok iyidir. Fârisî beyt tercümesi:

Ağzından taşacak kadar çok yeme,
Açlıktan ölecek kadar az yeme!

Hak teâlâ, Peygamberimize (aleyhisselâm) kırk erkek kuvveti ihsân eylemiştir. Bu kuvveti ile ağır açlıklara dayanırdı. Eshâb-ı Kirâm da, insanların en iyisinin sohbeti yardımı ile (aleyhisselâm) bu yüke katlanırlardı. Bu yüzden işlerinde ve çalışmalarında hiçbir bozukluk ve gevşeklik olmazdı. Aç iken muharebede düşmana öyle güçlü saldırırlardı ki, tok olanlar bunun onda birini yapamazlardı. Bunun içindir ki, sabreden yirmi kişi, ikiyüz kâfire galip gelirdi. Yüz kişi de, bin kişiye galebe çalardı. Eshâb-ı Kirâmdan başkaları, öyle aç kalsalar, edebleri ve sünnetleri yapamaz olurlar. Belki, çok olur ki, farzları yapamaz hâle gelirler. Gücü yok iken, bu işde Eshâb-ı Kirâma benzemeğe kalkışmak, kendini sünnetleri ve farzları yapamayacak hâle sokmak olur. İşittiğimize göre, Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) O server gibi (aleyhisselâm) hergün oruç tutmak istedi. Zayıfladı, takati kalmadı. Birgün yere yıkıldı. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buna üzülerek; “İçinizde benim gibi kim vardır? Rabbimin huzûrunda kalırım. Oradan yerim ve içerim” buyurdu. Görülüyor ki, gücü yetmediği şeyi yapmağa kalkışmak iyi değildir.

Eshâb-ı Kirâm, insanların en iyisi kadar (aleyhisselâm)’ açlığa dayanamadılar ise de, O’nun sohbetinin yardımı ile uzun açlıkların zararlarından korunmuş idiler. Başkaları, onlar gibi korunmuş değildirler. Bunu şöyle açıklarız: Açlığın safa (kalbe rahat ve huzûr) verdiği, temizlediği meydanda birşeydir. Çok kimselerin (Sâlih olan mü’minlerin) kalbine safa verir. Çoğunun da (kâfirlerin ve dünyâya düşkün olan mü’minlerin) nefsine safa verir. Kalbin safa bulması, insanı doğru yola götürür ve nûrlandırır. (Âlem-i emirdeki nûrlar, feyzler, hidâyet hâsıl olur). Nefsin safâsı, dalâlete sürükler ve zulmeti arttırır. (Nefs, âlem-i halkdan olduğu için, âlem-i halkdaki, bilinmiyen, gayb olan, gizli olan, çalınan şeyler, hastalıkların teşhisi, tedâvisi, cin ile tanışma gibi şeyler hâsıl olur. Böyle îmânsız ve sapık kimseler, müslümanların îmânlarının bozulmasına sebep olurlar.) Ahmak Eflâtun, nefsinin safâsına güvendi. Hayâline gelen görüntülere uydu. Bunları değerli birşey sanarak, kendini beğendi. Hazret-i Îsâ “aleyhisselâm”, Eflâtun zamanında peygamber olmuştu. Eflâtun, Rûhullah olan o yüce peygambere inanmadı. “Biz gericilikten kurtulmuş kimseleriz. Bizi doğru yola götürecek öndere ihtiyâcımız yoktur” dedi. Eğer, kalbini karartan safâsı olmasaydı, hayalindeki sûretlere aldanmaz, saadete kavuşmaktan geri kalmazdı. Maksada

ulaşmasına engel olmazlardı. Bu karanlık safâyı görerek, kendini nurlu sandı. Bu safânın, nefs-i emmârenin ince kabuğundan içeri giremediğini, nefsinin eskisi gibi kirli, pis olduğunu anlayamadı. Nefsinin ancak, şeker kaplanmış necâsete döndüğünü göremedi. Kalb böyle değildir. O, yaratılışta temizdir. Nûr ile doludur. Yalnız, karanlık nefse yakın olduğu için üzeri kararmış, kirlenmiştir. Az bir tasfiye, temizlemek ile, üzerindeki pas giderek, eski hâline döner. Nûr ile dolar. Nefs ise, yaratılışta karanlıktır, pistir. Kalbin emri, idâresi altına girmedikçe, daha doğrusu sünnete uymadıkça İslâmiyete sarılmadıkça, hattâ ve hattâ, ancak Allahü teâlânın ihsânına kavuşmadıkça, tezkiye bulamaz, içerden temizlenemez. Yaratılışındaki pislikten kurtulamaz. Se'âdete, iyiliğe eremez. Eflâtun, hiç aklı ermediği için, nefsinin safâsını, Îsâ aleyhisselâma inanan kalbin safâsı gibi sandı. O imanlı kalbin sahibi gibi, kendini de, nurlu ve temiz gördü. Bunun için de, O yüce peygambere (aleyhisselâm) uymak ni'meti ile şereflenemedi. Sonsuz felâkete sürüklendi. Böyle belâya düşmekten Allahü teâlâya sığınırız!

Açlığın böyle zararı da bulunduğu için, bu yolun büyükleri (r.aleyhim) açlıkla riyâzet çekmek yolunu tutmamışlar, yemekte, içmekte, orta dereceyi gözetmek riyâzetine, tam ortada kalmağa çalışmak mücâhedesine sarılmışlardır. Açlığın bu büyük tehlikesine düşmemek için, fâidelerinden de, vaz geçmişlerdir. Başkaları, açlığın fâidelerini düşünerek, zararlarını göremediler. Açlık çekmeği emretmişlerdir. Aklı olanlar, bu zarardan kurtulabilmek için, birçok fâidelerin bırakılacağını söylemişlerdir, İslâm âlimlerinin; "Bir işin sünnet veya bid'at olduğu anlaşılamasa, bid'ati yapmamak, sünneti yapmaktan daha iyidir" sözleri de, akıl sahiplerinin bu sözlerine benzemektedir. Çünkü, bu iş, bid'at ise zararlıdır. Sünnet ise, fâideleri vardır. Zararlı olabileceğini, önde tutmuşlar, bid'at olabileceği için bu işi yapmamalıdır buyurmuşlardır.

Açlıkla riyâzet çekmek sünnetinin başka yoldan da zarar getirebileceği, şaşılacak birşey olmaz. Bu sözle demek istiyoruz ki; bu sünnet, yalnız Eshâb-ı Kirâm için olabilir. O zaman için olması, çok ince ve örtülü bildirilmiş olduğu için, tasavvufcuların çoğu bunu anlıyamamış, kendileri de, böyle riyâzet yapmışlardır. Birçoğu ise, bunun o zaman için olduğunu anlıyarak, kendileri yapmamışlardır. Herşeyin doğrusunu ancak Allahü teâlâ bilir.

Suâl: Büyüklerimizin kitaplarında yazıyor ki: "Bizim nisbetimiz, hazret-i. Ebû Bekr'e bağlanmaktadır. Başka, yollar böyle değildir." Tasavvuf yollarının çoğu, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'a bağlanmaktadır. Bu İmâm da, hazret-i Sıddîk'a bağlıdır. Başka yollar da, hazret-i Sıddîk'a bağlanmış olmuyorlar mı?

Cevap: İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleri, hem hazret-i Sıddîk'a, hem de, hazret-i Emîr'e bağlıdır, (r.anhümâ) Kendisinde bu iki nisbet birleşmiş olduğu hâlde, her iki nisbetin kemâlleri ayrı ayrı idi. Birbirleri ile karışmamış idi. Birçokları, İmâm hazretlerinden hazret-i Ebû Bekr'in nisbetini aldı. Bunların yaratılışları Sıddîk'a uygundu. Yaratılışları hazret-i Emîr'e uygun olanlar da, hazret-i Emîr'in nisbetini aldılar. Hazret-i Emîr'e bağlandılar. Bir aralık, Benâris gölünün yanına gitmiştim. Kenk ve Çemen nehirleri bu göle akmakta idi. Her iki nehrin sularının gölde hemen karışmadıkları görülüyordu. Sanki araları bir perde ile ayrılmıştı. Kenk nehrinin aktığı tarafta bulunanlar, bu nehirden gelen suyu içiyorlardı. Çemen nehrinin aktığı tarafla bulunanlar da, Çemen suyundan içiyorlardı.

Hâce Muhammed Pârisâ hazretleri "Risâle-i kudsiyye" kitabında buyuruyor ki: "Hazret-i Ali, Peygamberlerin sonuncusundan (aleyhisselâm) terbiye gördüğü gibi, hazret-i Sıddîk'tan da yetişmiştir. Bunun için, hazret-i Ali'nin nisbeti, hazret-i Sıddîk'ın nisbetinden başka değildir denilirse, evet nisbetleri başka olmasa da, birçok incelikleri, bulunduğu yerlere göre, birbirlerinden ayrılırlar. Tek bir su, bulunduğu yerlere göre, başka başka özellikler aldığı gibi, ikisinden herbirine, ayrı incelikleri bakımından, ayrı bir yol bağlanmış olabilir."

"Hazret-i İmâm'ın vefât haberi bu garîbe, bu köşeye terkedilmişe gelince, üzüntümün ve ızdırâbımın çokluğundan ciğerim yandı, gözüm yaşlarla doldu. Gönlüm perişan oldu. Sahralara düştüm. Lisân-ı hâl ile şu rubaiyi söylüyordum:

Madem sen yoksun, yüzümü sahraya döneyim,
Kalbime dağlar kadar gam yükü yükleyeyim.
Her gördüğüm dikenden, sorayım ben gülümü,
Ve her gördüğüm kuştan, ankâmı isteyeyim.

Akşam olmuştu. Şehrin kenarında, virane bir mescidde, o pahasız hazînenin hayaliyle başımı gam örtüsünün içine

çekmiştim. İçim yanıyor, kalbim parçalanıyordu. İçimden soğuk ahlar çekiyor, gözümden yakıcı gözyaşları döküyordum.

Soğuk âh âteş-i gamla, gözümüz yaşlı her zaman.
Aşk habercisinden bir başka acizlik var her zaman.

Damarlarım iplik oldu, yanan tenim iflah olmaz,
Senin aşkından kalbimiz parçalanıyor her zaman,

Her kılın dibi matemden halka oldu, ey Hâşim,
Her halkada nice dille ben ağlarım her zaman.

Bu yanma ve gözyaşları arasında, hazret-i İmâm göründü. “Sabretmek lâzım” buyurdular. Binlerce kırıklık, perişanlık ve şaşkınlıkla; “Ey iki dünyâ se’âdetimin sebebi, ateşe kim dayanabilir?” diye arz ettim, “İbrâhim aleyhisselâma benzeme hâlini yerine getirmek lâzımdır. O ateşe atılırken sabretmişti” buyurdular. Bu kendinden geçmiş sarhoş âşığın divaneliği arttı ve şu rubaiyi okudum:

Divâne gönlüm bu sözden daha çok mecnûn oldu,
Açılan yaralardan, feryadım efzûn oldu.
Kırılan bir şişenin içinde şarab kalmaz,
Benim kalbim kırıldıkça daha çok kanla doldu.

Tekrar sahralara çıkmak istedim. Mescidin kapısından ayağımı dışarı atınca yere yıkıldım. Kendimden geçtim. Bu fakirin tanıdıklarından biri, o gece oradan geçiyordu. Beni tanıdı. Kendi evine götürdü. Bizim evdekilere, beni gam ve matemle dolu olan evimize götürmeleri için haber verdi. Orada kalmama râzı olmadıklarını anlayınca, ister istemez, güçsüz kuvvetsiz olarak, zorla kendi virânhâneme geldim. Gelirken dilimde şu hasret şiiri vardı:

Yol başlarında göz yaşı dökerek oturayım,
Gelen geçen yolculardan, senden haber sorayım.

Ba’zan toz gibi kalkıp, ba’zan yere ineyim,
Bundan iyi seferi olmaz güçsüzlerin,

Siyahlar kuşanayım, mateme bürüneyim.
Ciğerim, seve seve, yanıyor söyleyeyim,

Gözümü kâse yapıp, altın gümüş ister gibi.
Kapındaki fakirlerden gözyaşı dileneyim,

Evim inilti yatağı, ben de olayım ney gibi.
Belki böylece Yûsuftan bir haber edinirim,

Sahrada yanan bir susuz, deryaya inmiş gibi,
Ondan haber getirecek bir haberci bekleyeyim.

Bu kâfile erbâbı bey’ ve şirâ hayranı,
Gönlü düğüm yapıp Hâşim, hayâle nazar edeyim.

Eserleri: En mühim eseri Berekât-ı Ahmediyye’dir. Bu kitabın bir ismi de Zübdet-ül-makâmât’dır. Bu eserini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından bir sene önce yazmaya başlayıp, 1037 (m. 1627) senesinde tamamlamıştır. Kitap belagat ve fesahat bakımından çok yüksek olduğu gibi, ihlâs ve muhabbetle yazıldığından ayrıca çok feyzli ve bereketlidir. Evliyânın büyüklerinden Seyyid Abdülhakîm Arvâsî hazretleri; “Berekât kitabını okumak, îmânın vicdânileşmesine sebep olur. Benim vardı. Seferde kayboldu. Bulursanız kabrimin başında okuyun” buyurmuştur. Kitap, Hakîkat Kitabevi tarafından neşr edilmiştir.

Kitap iki maksad üzeredir Birinci maksad; İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin mürşidi. Hâce Muhammed Bâkî’yi (kuddise sirruh), ikinci maksad; her “Cephesiyle, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini, yüksek oğullarını ve değerli halîfelerini beyân eder.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1043

2) Zübdet-ül-makâmât önsöz

3) Hadarât-ül-Kuds sh. 368

MUHAMMED MA’SÛM FÂRÛKÎ

Evliyânın meşhûrlarından, büyük İslâm âlimi. Hicri ikinci bin yılının müceddidi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin üçüncü oğludur. İnsanları Hakka da’vet eden, doğru yolu göstererek saâdete kavuşturan ve kendilerine; “Silsile-i aliyye” denilen büyük âlim ve velîlerin yirmidördüncüsüdür. Lakabı

Mecdüddîn olup, “Urvet-ül-vüskâ” ismiyle meşhûrdur. Urvet-ül-vüskâ; sağlam ip, kendisine uyulan büyük âlim demektir. 1007 (m. 1599) senesinde Hindistan’ın Serhend şehrine iki mil uzakta bulunan Mülk-i Haydar mevkiinde doğdu. 1079 (m. 1668) senesinde Serhend’de vefât etti. Türbesi, mübârek babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin türbesinin birkaç yüz metre kuzeyindedir.

Muhammed Ma’sûm hazretleri, bu ümmette gelmiş olan en yüksek evliyâdandır. O doğduğu zaman babası; “Muhammed Ma’sûm’un dünyâya gelişi, bizim için çok bereketli ve pek mübârek oldu. Onun doğmasından bir kaç ay sonra yüksek hocamın (Muhammed Bâkî-billah’ın) huzûruna kavuştum (Ona talebe oldum). Gördüklerimi orada gördüm” buyurmuştur. Daha üç yaşında iken, tevhîd kelimesini söylerdi. Kur’ân-ı kerîmi üç ayda ezberledi, İlim tahsil ettiği sırada, onbir yaşında iken, zikr ve murâkabe yolunu babasından aldı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri onun hakkında; “Muhammed Ma’sûm’un günbegün, anbean bizim nisbetimizi elde etme hâli; dedesinin yazdığı Vikâye kitabını, o yazdıkça arkasından ezberleyen “Şerhi Mevâkıf” kitabının sahibinin hâline benzer” buyurdu. Tasavvufda yetişmesi ve makamları aşması pek sür’atli oldu. Hâllere, yüksek makamlara, eşsiz varidata ve kemâllere kavuşunca, mübârek babası kendisine mutlak icâzet verdi. Babasını, zâhir ve bâtın ilimlerinde adım adım ta’kib etti. Keşfleri çok doğru ve çok kuvvetli olup, uzak memleketlerdeki talebesinin vilâyetin, evliyâlığın hangi mertebesinde olduğunu ve meşreblerinin nasıl olduğunu haber verirdi. Babası İmâm-ı Rabbânî hazretleri yine ona buyurdu ki: “Bu oğlum sâbikûndan (bu ümmetin büyüklerinden)dir.”

O daha küçük iken, babası onda tam bir olgunluk ve irşâd eserleri gördü, istidâdının yüksekliğini anlayınca teveccüh ve nazarları ile ona yönelip, istidâdının altında gizli olan kemâlâtın açığa çıkmasını bekledi. Buyurdu ki: “Hâl, ilimden sonra olduğu için, ilim okumaktan başka çâre yoktur.” Bu sebeple oğluna aklî ve naklî ilimleri okutmağa başladı. En zor ve en derin kitapları satır satır, yaprak yaprak okumasını emretti. Böylece Muhammed Ma’sûm hazretleri, ilim tahsiline başladı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona buyururdu ki: “İlim tahsilini çabuk bitir ki, seninle büyük işlerimiz vardır.” Daha ondört yaşında iken babasına; “Ben kendimde öyle bir nûr görüyorum ki, bütün âlem güneş gibi ondan aydınlanmaktadır. Eğer o nûr sönerse dünyâ karanlık, zulmetli olur” diye arzedince, babası ona; “Sen zamanının kutbu olursun” buyurarak müjde vermiştir. Nitekim daha sonra bunu kendisi şöyle belirtmiştir: “Allahü teâlâya hamdü senalar olsun. Va’d edilen ele geçti. Babamın müjdelediklerine kavuştum.”

Muhammed Ma’sûm (raleyh), ilminin çoğunu babasının huzûrunda öğrendi. Bu tahsili sırasında İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir mektûbunda onun hakkında şöyle yazmıştır: “Bu günlerde oğlum Muhammed Ma’sûm, “Şerh-i Mevâkıf’ı bitirdi. Bu arada Yunan felsefecilerinin kusur ve hatâlarını iyi anladı. Çok fâidelere kavuştu. Allahü teâlâya bu ihsânından dolayı hamd ve senalar olsun.” ilminin bir kısmını da büyük ağabeyi Muhammed Sâdık’tan ve babasının halîfelerinden olan büyük âlim Muhammed Tâhir-i Lâhorî’den öğrendi. Ayrıca başka âlimlerden de ilim öğrendi. Hadîs ilminde babasından icâzet (diploma) aldı.

Onaltı yaşında iken, bütün ilimlerin tahsilini bitirdi. Bundan sonra tamamen tasavvufa yönelip, babasının feyzlerine, üstün makamlara, büyük derecelere ve yüksek kemâlâta kavuştu. Kendinden önce yaşayan büyük velîlerin bir ömür harcayarak elde ettiklerini, o daha çocukluğunda elde etti. Bu durumu kendisi şöyle ifâde etmiştir “Bu fakîr, (ya’nî Muhammed Ma’sûm) o esrâr denizlerinin dalgıcı oldum. O yüksek efendim (İmâm-ı Rabbânî), dâima bu fakirin hâlini kontrol ve teftiş ederdi. İlerlememi yakından incelerdi. Çok teveccüh buyururdu. Gizli hakîkatleri beyân eyledikleri zaman bu fakirden başkası, şerefli huzûrlarında yok idi. Kavuştuğum şeyleri sorduktan sonra çok iltifât eylediler. Yüksek hâllere kavuştuğumun müjdesini verdiler. Allahü teâlâya bunun ve verdiği ni’metler için hamdü senalar olsun.”

Muhammed Ma’sûm (r.aleyh), mübârek babasının feyzleri ve tevecühleriyle çok çabuk kemâl derecelerine ulaştı. Kavuşma yolu pek kısa oldu. Bir ömür boyunca elde edilenler, günler ve aylara sığdırıldı, öyle yetişti ve yükseldi ki, onun bereketi ve feyzleri bütün âleme yayıldı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri ömrünün son günlerinde onu husûsî odasına çağırıp buyurdu ki: “Benim bu dünyâya bağlılığım yalnız bu kayyûmluk vazîfesi ve muâmelesi sebebiyle idi. Devamlı teveccühlerden sonra o sana verildi Bütün mahlûkât tam bir şevk ile yüzünü sana dönüyor. Şimdi bu fânî dünyâda kalmak için sebep bulamıyorum. Bu denî (kötülüklerle dolu) dünyâdan göç etmem yaklaştı.” Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî (r.aleyh) buyurdu ki: “Bu fakîr, bu gizli

müjdeyi duyduğum hâlde kalbim parçalandı. Gözlerim yaşla doldu. Büyük bir elem ve üzüntü ile kendimden geçtim. Ne dilimde konuşacak kuvvet, ne kulağımda dinleyecek kudret kaldı. Bendeki bu değişmeyi görünce, şefkat ve merhametinin çokluğundan bir müddet daha yaşayacağını işâret edip, şöyle buyurdu: “Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki; birini kendine çağırır, diğerini onun yerine oturtur.”

Muhammed Ma’sûm (kuddise sirruh), babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra, va’z ve irşâd makamına geçip talebe yetiştirmeye başladı. O da ilim ve feyz saçarak insanları doğru yola da’vet etti. İslâm târihinde rüşd ve hidâyeti onunki kadar yaygın olan bir âlim ve mürşid görülmemiştir. Dokuzyüzbin kişi ona talebe olup elinde tövbe etmiş, talebelerinden yüzkırkbini evliyâlık mertebelerine kavuşmuş, yedibini de mürşid-i kâmil (tam ve olgun bir âlim) olarak yetişip, irşâd ile emrolunmuştur. Talebeleri onun huzûrunda ba’zan bir ayda, ba’zan bir haftada evliyâlık kemâlâtına ererlerdi. Ba’zılarını bir teveccühde, makamların hepsine ulaştırırdı.

Talebeleri:

Başta kendi altı oğlu olmak üzere, yetiştirdiği büyük âlim ve velîlerden bir kısmı şunlardır: Muhammed Sıbgatullah, Muhammed Nakşibend (Hazret-i Huccetullah ismi ile meşhûrdur.) Muhammed Ubeydullah (İslâmiyeti kuvvetlendiren ma’nâsında; “Mürevvicüşşeriat” lakabı ile meşhûrdur), Muhammed Eşref, Muhammed Seyfeddîn, Muhammed Sıddık.

Altı oğlu, kemâl mertebelerinin en yüksek derecelerine çıkmışlardır. Yüksek babalarına mahsûs nisbetten büyük pay almışlardır. Altısı da kutbi zaman idiler. Oğulları en yüksek halîfelerinden ve sır mahremlerinden idi. En başta gelen talebelerinden biri de torunu Şeyh Ebü’l-Kâsım olup, bu zâtı oğullarından saymıştır. Kardeşi Muhammed Sa’îd’in oğlu “Hazreti Vahdet” ismiyle bilinen Abdülehad da meşhûr talebelerinden olup, çok sırlara ve yüksek derecelere mazhar olmuştur. Hâce Muhammed Hanîf Kâbilî de (r.aleyh), Muhammed Ma’sûm hazretlerinin oğullarından sonra gelen en meşhûr talebelerinden olup, icâzet verilmiş olan halîfelerindendir. Bundan sonra, Hâce Muhammed Sıddîk Peşâveri (r.aleyh) seçilmiş talebelerindendir. Bu on halîfesi, diğerleri arasında en seçkin olanlardandır. Diğer halîfelerinden ba’zısı şu zâtlardır:

Mîr Emânullah Bürhânpûri, Şeyh Ebü’l-Muzaffer Burhânpûrî, Şeyh Âlim Celâl Âbâdî, Mevlânâ Hasen Ali Peşâveri, Mevlânâ Şeyh Bâkır Lâhori, Seyyid Ahund Mûsâ Pehî Kütehi, Mevlânâ Bedreddîn Sultanpûri, Şeyh Bâyend Sehârenpûri, Şeyh Bedî’üddîn’in oğlu Hacı Habîbullah Hisârî, Şeyh Murâd Keşmîrî, Şeyh Adem’in oğlu Şeyh İbrâhim Bekrî, Şeyh Yûsuf Kerdizî, Mîr Şerefeddîn Hüseyn Lâhorî, Şeyh Enverüllah Lâhori, Şeyh Hüseyn Mensûr Canperi, Âhund Sücâdil Serhendî, Mîr Rıf’at Bey, Şah Hüseyn Uşşak, Hâce Abdüssamed Kabili, Şeyh Abdülkerîm Kâbilî, Şeyh Ebü’l-Kâsım Kâbilî, Mevlânâ Muhammed Emîn Hâfız Abâdî, Şeyh Atâ’ullah Sûretî, Şeyh nûr Muhammed Sûreti, Hâfız Muhsin Siyalkûtî, Muhammed Şerîf Lâhorî, Hacı Emânullah Lâhori, Şeyh Muhammed Fârûk Lâhorî, Şeyh Muhammed Ârif Lâhorî, Şeyh Muhammed Hakîm, Şeyh Mevlânâ Hakîm, Mevlânâ Muhammed Emîn Buhârî, Şeyh Hacı Selîm Belhî, Şeyh Hacı Aşûr Buhârî, Şeyh Hâfız Sâdık Kâbilî, Seyyid İsrâil Dehlevî, Mevlânâ Hasen Dehlevî, Hâce Mâh Dehlevî, Mîr Gazânfer Dârâşikühî Dehlevî, Mîr Abdülfettâh, Şeyh Muhammed Can, Mîr Ârif, Mîr İmâd Hirevî Hüseynî, Mîr Şerefüddîn Hüseyn, Mîr Mefahir, Mîr Muhammed Zaman, Molla Muhammed Şerîf, Sofi Payende Tılâ Kâbilî, Sofi Abdürraûf Kâbilî (Sofi Payende Kerbâs), Sofi Abdürrahmân, Mîr Mârib, Sofi Sa’dullah Kâbilî, Meyan Şeyh Muhammed Abdülhâlik Bingâlî, Şeyh Rahîmdâd Efgan, Şeyh Gulâm Muhammed Efgan, Şeyh Hâcî Hân Efgan, Şeyh Ahmed Hân, Şeyh Şah Hâce Tirmizî, Şeyh Esedullah (Abdullah) Efgan, Hâce Muhammed Fârûk, Mevlânâ Cemâleddîn, Mevlânâ Muhammed Efdâl Fethâbâdî, Şeyh Hâcı Hüseyn Fethâbâdî, Sofi nûr Bey Fethâbâdî, Mevlânâ Kâim Fethâbâdî, Molla Feyz Muhammed Fethâbâdî, Meyan Dinar (Hâce Saray Şah Cihan), Şeyh Muhammed Yâr (Hudâperest Hân), Mevlânâ Ahmed Türk (Haremeyn’in irşâdı ile vazîfeli idi.), Mevlânâ Muhammed Yûsuf Serhendî, Mîr Muhammed Ma’sûm Serhendî, Hâce Muhammed Mü’mîn Cezbî, Şeyh Hâcı Muhammed Hân Talkânî, Mevlânâ Mü’min Bey Burhânpûrî, Mîr Mügil Kâbilî, Şeyh Mü’min Bey Kâbilî, Molla Hâce Müsâfir, Ahmed-i Yekdest, Şeyh Abdülhamîd Burhânpûrî, Mevlânâ Muhammed Kâşif...

Muhammed Ma’sûm hazretlerinin yetiştirdiği bu mürşid-i kâmillerden herbiri, bulunduğu yerlerde insanlara feyz vererek, onları irşâd ettiler. Hak olan doğru yolu anlattılar. Böylece

onun feyz ve ma'rifeti her tarafa yayıldı. Yapılan bu mükemmel hizmetler, izah edilemeyecek kadar umûmîleşti, yaygınlaştı ve asırlar sonrasına aksetti. Talebelerinin meşhûrlarından olan Murâd-ı Münzevî hazretlerinin kabri İstanbul'dadır, İstanbul'da medfûn bulunan en büyük üç evliyâdan biridir.

Menkıbeleri ve kerâmetleri:

Muhammed Ma'sûm hazretleri 1068 (m. 1657) senesinde hacca gitti. Bu sefere çıkıp mukaddes beldelere varınca buyurdu ki: "Bu yerlerin her tarafını Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) nûrları ile dolmuş buluyorum". Mekke ve Medine'de bulundukları müddetçe, beyâna sığmaz hâller müşâhade eyleyip, bir kısmını yakınlarına anlatmıştı. Buyurdu ki: "Mekke-i mükerremeye geldiğim zaman tavâf-ı, kudüm yaptım. Gördüm ki, melekler ve hûrîler Kâ'be'yi öyle tavaf ediyorlardı ki, insanlarda böyle şevk ve kavuşma hasreti olamaz. Her defasında Kâ'be'yi üç defa medhederlerdi. Kâ'be'nin etrâfından göğe kadar heryeri kaplamışlardı."

Yine şöyle buyurdu: "Mekke'den Arafat'a gitmek için yola çıktım. Mina'ya varınca, namaz kılmak için Mescid-i Hîfe girdim. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) o mescidin yakınında çadır kurmuş, konaklamışlardı. Aynı zamanda orada Mûsâ ve Hârûn aleyhisselâmın makamları vardı. Bu mescidde oturduk. Allahın Peygamberi (aleyhisselâm) tam bir heybet ve celâl ile geldi. O'nun o mübârek latîf vücûdunun nûruyla, yer ve gök nûr ile doldu. Her şey o nûrun içine gömüldü."

Mekke-i muazzamada bulunduğu sıralarda, büyük kardeşi Hâce Muhammed Sa'îd (kuddise sirruh) hastalanmıştı. Hastalığı da ağırdı. Kurtulması için duâ etti. Teveccüh buyurdu. Ağlayarak Allahü teâlâya sığındı. Ellerini kaldırarak, içli duâ eyledi. Sonra buyurdu ki: "Duâ esnasında müşâhede eyledim ki; huşû' ile ellerimi kaldırıp, Allahü teâlâya duâ ettiğim sırada, mahlûkatdan milyonlarcası, bana uyarak ellerini kaldırdılar. Muradımın hâsıl olması için, duâma iştirâk ettiler. Böylece duâm kabûl oldu. Ağabeyimin rahatsızlığı geçip tam sıhhate kavuştu."

Yine buyurdu ki: "Kâ'be'de idim. Hazret-i İbrâhim'i (aleyhisselâm) makâm-ı İbrâhim'de gördüm. Onun yakınında inanılmıyacak zuhurlar ve garîb hâller buldum."

"Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) dünyâyı şereflendirdikleri Rebî'ul-evvel ayının onikinci gecesi, Ka'be'de Mültezem'in yanında iken, irşâd ile meşgûl olayım mı, yoksa bu işi bırakıp uzletde, kendi başıma mı ibâdetle meşgûl olayım diye Resûlullaha (aleyhisselâm) tazarrû (yalvarma) ve ilticada bulundum. Çok kıymetli olan irşâd ile meşgûl olmam için emrolundum. Allahü teâlâ rızâsının tamamen bu işde olduğunu ve bu işe gayret etmemi bildirdi.

Hattâ bunu terketmemin hiçbir şekilde rızâsına uygun olmadığı anlaşıldı.

Hazret-i Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretleri Mekke-i mükerremeden ayrılıp, Cidde'ye geldiği zaman buyurdu ki: "Nûrlar ve esrâr, Harem-i şerîfin dışında, içindekilerden daha çok görünmeğe başladı. Zira, huzûrda iken, nûrların ziyasının çokluğu, onlara bakmamıza mâni oluyordu. Bu yüzden hiçbir tarafa bakamıyordum ve herşeyi iyice anlayamıyordum. Nûrların azalması, bakmayı kolaylaştırdığı için, anlamak da mümkün oluyor." Sonra Medine'ye gitmek üzere yola çıktı.

Medîne-i münevvere yoluna büyük bir sevgi ile koyuldu. Mescid-i nebinin nûrlarının eserlerinin, dalgalarının görünmesi, duyulmağa başlaması, bir an evvel bu kıymetli yerlere kavuşmağı hızlandırıyordu. Bunun gibi Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm) mübârek mezarlarına ulaşmak için tam gayret ediyordu. Bedir vadisine gelince, Sugra'da yatan Bedir muharebesi şehîdlerinden Abdülhâris'in (radıyallahü anh) mezarını ziyârete gitti. Yanındakilerle beraber, bir müddet mezârın başında murâkabe eyledi. Sonra buyurdu ki: "Onun (radıyallahü anh) mezarının başında teveccüh ettim. Kendisini bulamadım. Bir müddet sonra görünüp, bize doğru geldi. Büyük bir neş'e ile beni karşıladı." Sonra Medine'ye girdiler. Medine'de Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabrini ziyâret ederek, uzun müddet murâkabe ile meşgûl oldu ve buyurdu ki: "Peygamberlerin sonuncusu, kereminin çokluğundan ve merhametlerinin fazlalığından gözüküp yanıma geldi. Lütf ve inâyet buyurup beni kucakladı. O kadar ni'mete kavuştum ki, bunun gibisine bu zamana kadar kavuşmamıştım." Orada bulunduğu müddetçe Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) bu şekilde defalarca görmüştür.

"Cemâzil-evvel ayının onüçüncü günü, Cum'a namazından sonra, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabirlerinin huzûruna geldi. Sonra buyurdu ki: "Selâm verip, salevât-ı

şerîfeleri bitirince, bana bir hil'at verildi. Bildirildi ki, bu hil'at hazret-i Sıddîk-ı ekberin (radıyallahü anh) ihsânıdır. Aynı huzûrda bir başka hil'atın üzerime konduğunu gördüm. Bunun da hazret-i Fârûk-ı a'zam'ın (radıyallahü anh) lütfu olduğunu anladım.

Bu iki hil'atın renkleri de birbirinden ayrı idi. Birincisi kırmızı, ikincisi sarı idi. Yeşil renkli bir hil'atın üzerime indirildiğini hissettim. Bunun da Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) tarafından olduğu bildirildi."

Buyurdu ki: Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mihrabının yanında öğle namazını kılıyordum. Bu mübârek yerlerden ayrılık düşüncesinin verdiği hüzün ve elemin te'sîriyle ağlamağa başladım. Bu üzüntü ve gam içerisinde iken, kabr-i se'âdetten, o temiz ve en güzel kokulu mezardan etrâfa nûr saçılmağa başladığını gördüm. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) tam bir heybetle o nûrlar arasından göründü. Mübârek kabrinden çıktı. Yanımıza geldi. Kerem ve ihsânının çokluğundan, benzerini hiçbir zaman göremediğim, sultanların tacı ve hil'atı gibi, bir taç ve hil'atı bana giydirdi. Bu taç çok süslü ve pek kıymetli idi. O anda bana bildirdi ki: "Mübârek vücûdlarına değen ve şimdi çıkarıp sana verdikleri bu hil'at, diğer hil'atlere benzemez." Görüyorum ki, Ravda-i mutahharadan, gece gündüz devam üzere, bütün mahlûkâta ni'metler ve bereketler nehir gibi akıyor. Nitekim, onun hakkında Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen; "Biz seni ancak, âlemlere rahmet olarak gönderdik" buyuruyor.

Muhammed Ma'sûm hazretleri Medîne-i münevverede bulunan Eshâb-ı Kirâmdan birçok zâtın ve diğer büyük zâtların medfûn bulunduğu Bakî' kabristanım da ziyârete gitti. Bu ziyâreti sırasında da, Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinin rûhâniyeti ile görüştü. Bakî' kabristanında veda ziyâreti yaparken, Hazreti Osman'ın (radıyallahü anh) nûr saçan mezârı başında oturdu. Diğer mezarları da ziyâret için oradan ayrılırken, Hazreti Osman'ın rûhâniyeti gözüküp onu uğurladı ve üç defa öptü. Ayrıca Hazreti Abbâs'ın, Hazreti Aişe'nin, Hazreti Fâtıma'nın, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) küçük yaşta vefât eden mübârek evlâdı İbrâhim'in (radıyallahü anh) ve diğer büyüklerin rûhâniyetini görmüştür. Onların da feyz ve bereketlerine kavuştuğunu, herbirinden ayrı ayrı hâller gördüğünü bildirmiştir.

Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin yüksek talebelerinden olan Muhammed Hanîf-i Kâbilî, gençlik yıllarında Kabil şehrinde bulunurken, rü'yâsında iki büyük zâtı görür. Kim olduklarını merak edince biri gelip; "Her ikisi de Müceddid-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğludur. Biri rahmetler hazînesi Muhammed Sa'îd, diğeri Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm'dur" dedi. O da beni Muhammed Ma'sûm'un huzûruna götür deyince, o şahıs da; "Ben senin yanına onun işâreti ile seni götürmek için geldim" dedi. Onu alıp Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna götürdü. Muhammed Hanîf, büyük müjdelerle dolu olan bu rü'yâsından uyanınca, gördüğü rü'yâyı yakınlarına anlattı. Büyük bir şevk ve cezbeye kapılmıştı. Bunun üzerine Kabil'den Serhend'e gitti. Serhend'e varınca Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna girip, aynen rü'yâsındaki gibi gördü. Ona talebe olup bir müddet derslerine ve sohbetlerine devam etti. Hocasının büyüklüğü, ihsânı ve himmeti ile aklından, hayâlinden geçmeyen derecelere, kulakların duymadığı, gözlerin görmediği ma'rifetlere, diğer talebeler gibi kavuştu. Hocasından icâzet ve hilâfet alarak memleketi olan Kabil'e döndü. İnsanları irşâd etmeğe başladı. Orada bulunan bir takım kimseler, hocasının ve onun üstünlüğünü anlayamayıp karşı çıktılar. Nihâyet bir grup insan aralarında anlaşıp, Hâce Muhammed Hanîfe geldiler: "Biz bir kerâmet, bir hârika görmeyince, sizin büyüklüğünüze inanmayız" dediler. Ve şöyle ilâve ettiler "Biz bir ziyâfet hazırlıyacağız. Üstadınızı da'vet ediyoruz. Bugün yemek vaktinde onun Serhend'den Kabil'e gelmesini bekliyoruz. Eğer da'vetimize gelirse, hepimiz senin taleben oluruz." Hâlbuki, arada yüzlerce kilometre mesafe vardı. Hocası ile arasındaki mesafe değil bir günlük, bir aylıktan daha uzak yol idi. Hâce Muhammed Hanîf hazretleri, hocasına olan bağlılığının çokluğundan ve Allahü teâlânın kullarına şefkatinden, bunu kabûl eyledi ve dedi ki: "Hocam Muhammed Ma'sûm hazretleri yemeği ekseriyetle yatsı namazından sonra yer. Siz yemekleri hazırlayın, ümid ediyorum ki, gelecekler."

Oradakiler gülüp oynamaya, alaya alarak yemekleri ve misâfir odasını hazırlamaya başladılar. İnanmıyorlardı ama, yine de hazırlıyorlardı. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin Serhend'den bir günde Kabil'e gelebileceğini akılları almıyordu. Kabil şehrinin ileri gelenleri, vâliler, kumandanlar ve daha birçok kimse yemeğe da'vet edilmişti. Da'vet edilenler geldiler. Yerlerine oturdular. Yatsı namazından sonrasını bekliyorlardı.

Da’vete gelenler Hâce Muhammed Hanîfe; “Yatsı vakti oldu. Artık yemek yiyelim” dediler. Hâce Muhammed Hanîf hazretleri de buyurdu ki: “Yemeği getirin, üstadımın yemek yeme zamanı bu zamandır. Oradakilerin bir kısmı yemeğin getirilmesi ile meşgûl oldular. Bir de ne görsünler! Muhammed Ma’sûm hazretleri altı oğlu ile birlikte evin kapısından girip kendileri için ayrılmış olan minder üzerine oturdu. Yüksek oğulları da babalarının etrâfında halka şeklinde oturdular. Oradakiler bu hâli görünce, hayretler içinde kaldılar. Ne yapacaklarını şaşırdılar, özür ve af dilediler.

Muhammed Ma’sûm hazretleri buyurdu ki: “Yalnız Muhammed Hanîfin hatırı için geldim. Onu çok sevdiğim ve o da bana bağlı olduğu için onu kırmadım. Yoksa maksadım, niyetim kerâmet göstermek değil. Sakın bundan sonra evliyâdan erâmet istemeyiniz. Büyük zarar ve ziyanlara düşersiniz.” Hep beraber yemeğe başladılar. Hem yediler, hem de konuştular. Konuşulanlar, yenenlerden tatlı idi. Orada bulunanlar, Muhammed Ma’sûm hazretlerinin sohbetini dinleyerek kalblerindeki zulmetten kurtuldular. Onu sevenler arasına girip, saadete erdiler. Her ne kadar Muhammed Ma’sûm hazretlerinin orada biraz kalmasını istediler ve bu bizim için en büyük saadettir dediler ise de, Muhammed Ma’sûm hazretleri; “Hiç kimseye haber veremedim, bundan kimsenin haberi yok, belki bize bağlı olanlarda bir merak ve üzüntü hâsıl olur” buyurup, oradan ayrıldılar.

Muhammed Ma’sûm (kuddise sirruh), birgün abdest alırken abdest aldığı ibriği kuvvetle, duvara fırlattı. Hizmetinde bulunan talebesi gitti ve başka bir ibrik getirdi. Talebesi, önce verdiği ibriğin böyle atılıp kırılmasına üzüldü. “Acaba ne kusur ettim” deyip, Muhammed Ma’sûm hazretlerinin yakınlarından birine gidip durumu anlattı. O da, talebesinin bu üzüntülü ve korkulu hâlini Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî hazretlerine bildirdi. Muhammed Ma’sûm hazretleri buyurdu ki: “Ona söyleyiniz korkmasın. O ibriği attığım sırada, bizi sevenlerden birisi sahrada, kana susamış bir arslana rastladı. Arslan o anda onu orada öldürecek, parça parça edecekti. O talebem ise tam bir acizlik içinde bizden yardım istedi.

Benim o anda elimde ve yanımda o ibrikten başka bir şey yok idi. Bunun için ibriği o arslana fırlattım, o zavallıyı kurtardım.

Bu hâdiseyi yaşayan talebesi başından geçenleri sonra şöyle anlattı: “Sahrada aniden bir arslan gördüm. O anda Hocam, İmâm-ı Muhammed Ma’sûm hazretlerini hatırladım. Hemen baş gözüm ile gördüm ki, İmâm-ı Ma’sûm hazretleri geldi. Elinde olan ibriği o arslana fırlattı. Arslanda hareket edecek kuvvet kalmadı. Sonra hocam gözümden kayboldu. Beni o arslandan kurtardı. Bundan sonra, o ibriğin kırılmış parçalarını yerden topladım. Hâlâ yanımda saklıyorum.”

Sofî Payende Tılâ Kâbilî anlatır: “Muhammed Ma’sûm hazretleri bana icâzet verdikten sonra, memleketime gidip, insanları irşâd etmemi emretti. Ben de dedim ki: “Efendim, irşâd makamında bulunmak, masraf ister. Gelen giden çok olur. Benim ise sarfedecek birşeyim yoktur.” Bu sözler üzerine bana buyurdu ki: “Ey Sofî! Bir parça kırmızı ve bir parça da siyah kâğıt getir.” Hemen gidip getirdim. Mübârek elleri ile o kâğıtları, para şeklinde kesti. Sonra ıslatıp, bana verdi. Bu kâğıtlar o anda altın ve gümüş para oldu. Hayretler içerisinde kaldım. Kendi kendime; “Bu tasarrufu bana ihsân etselerdi, ne iyi olurdu” dedim. Kalbimden geçeni anlayıp, bana tekrar buyurdu ki: “Peki bu tasarrufu Hak teâlânın izniyle sana verdim. Ama ihtiyâcın olduğu zaman, kullanırsın. Kırmızı kâğıdı yuvarlak yapar, ıslatırsan altın olur. Siyah kâğıdı ıslatırsan gümüş olur.” Sonra ben izin alarak, memleketime gittim. Evimize hergün misâfir geliyordu. Buyurdukları gibi yapıyordum. Kâğıtlar, altın veya gümüş para oluyordu. Hocamın bu tasarrufu ile gereken her masrafı karşılayıp irşâd vazîfesine devam ettim. Halk tarafından çok sevildim ve böylece onlara hizmet ettim.” Bu talebesinin ismi, altın yapan Kâbilli Sofi ma’nâsında; “Sofi Payende Tılâ Kâbilî” diye meşhûr olmuştur.

Hüdâperest Hân adında bir vâli, vâliliği bırakıp, Muhammed Ma’sûm hazretlerine talebe olmuştu. Birgün evine altı misâfir gelmişti. Onlara yedirecek ve ikram edecek birşeyi yoktu. Sohbet ve hatmi kaçırmamak için hocası Muhammed Ma’sûm’un (r.aleyh) huzûruna gitti. Hocası Muhammed Ma’sûm hazretleri onun sıkıntısını kerâmetiyle anlayıp, sohbetten sonra, kendisine ve altı misâfirine onar tane olmak üzere yetmiş tane, “Enbe” denilen yemiş verdi. Ayrıca altı misâfiri için, “Eşrefi” denilen altı altın para verdi ve; “Sen bizim oğlumuz yerindesin, burada bulunduğun müddetçe, sana misâfir gelirse hiç çekinmeden bize haber ver” buyurdu.

Muhammed Ma’sûm hazretlerinin, Sofi Payende Kerbâs adında bir talebesi, huzûrunda yetişip halîfelerinden oldu. Yanından ayrılıp memleketine giderken, ona biraz kumaş

vermişti. Verirken de; “Bu kumaşta bereket vardır” buyurmuştu. Sofi Payende uzun zaman o kumaştan bir parça keserek satıp ihtiyâçlarını te’min etti. Kumaş hiç eksilmiyordu. Hayâtının sonuna kadar böyle devam etti. Vefâtından sonra da vasıyyeti üzerine o kumaş kendisine kefen yapıldı. Bunun için, kumaş yapan Sofi ma’nâsında “Sofi Payende Kerbâs” ismi ile meşhûr olmuştur.

Muhammed Ma’sûm hazretlerinin talebelerinin meşhûrlarından ve halîfelerinden olan Hâce Muhammed Sıddîk’a, Peşâver’de irşâd (talebe yetiştirme) vazîfesi verilmişti. Bu talebesi şöyle anlatmıştır: “Hocam Muhammed Ma’sûm hazretlerini çok özlemiştim. Mübârek yüzünü görüp, sohbetinde bulunmak için Peşâver’den, Serhend’e gitmek üzere yola çıktım. Bir katıra binip yola devam ediyordum. Yolda katır birden bire ürküp kaçmaya başladı. Sonra da beni düşürdü. Ayağım üzengiye takıldı, bir türlü kurtaramadım. Katır, beni sürüklemeye başladı. Yanımda ve çevremde beni bu hâlden kurtaracak hiçbir kimse de yoktu. Tam bu çaresizlik içinde iken hocam Muhammed Ma’sûm hazretlerini hatırladım. Allahü teâlânın izni ile hocamın imdâdıma yetişmesini istedim. Daha böyle düşünür düşünmez hocam aniden gözüküverdi. Katırı tutup durdurdu. Ben ayağımı üzengiden kurtarıp, yerden kalkıncaya kadar bekledi. Ayağa kalkınca hocamın ayaklarına kapanıp, bu yardımından dolayı memnuniyetimi ve muhabbetimi arzetmek istedim. Fakat ben ayağa kalkar kalkmaz hocam gözden kayboldu, onu orada göremedim.”

Yine, talebelerinin büyüklerinden Hâce Muhammed Sıddîk şöyle anlatmıştır: “Hocam Muhammed Ma’sûm hazretlerinin sohbetine ve derslerine devam ettiğim sırada, memleketime gidip gelmek üzere izin almıştım. Yola çıkıp bir müddet gittikten sonra, yolda derin bir su kenarında durdum. Gömleğimi yıkamak istedim. Fakat bu sırada ayağım kaydı. Birden bire suya düşüp batmaya başladım. Suya gömülmüştüm. Yüzme de bilmiyordum. Bir batıyor bir çıkıyordum, ölmek üzere idim. Tam bu sırada hocam Muhammed Ma’sûm hazretleri gözüküp elimden tutarak, beni suda boğulmaktan kurtardı. Sonra da gözden kayboldu.”

Yine bu talebesi şöyle anlatmıştır: “Birgün kendimden geçip muhabbet ateşiyle yanarak sahralara düşmüştüm. O kadar gitmişim ki sahraya dalıp şehirden çok uzaklaşmışım. Sahrada öyle susamıştım ki, neredeyse susuzluktan ölecektim. Ben bu hâlde çaresiz iken, hocam Muhammed Ma’sûm hazretleri uzaktan gözüküverdi. Hemen şevk ile sevinerek hocamın yanına koştum. Tam huzûruna varınca hocam gözden kayboldu. Fakat hocamın bana gözüküp, sonra da gözden kaybolduğu yerde bir su pınarı buldum ve o sudan içtim. Böylece şiddetli susuzluktan helak olmaktan, kurtuldum.”

Muhammed Ma’sûm hazretlerinin sohbetinde bulunmakla şereflenen ve talebesi Hâce Muhammed Sıddîk’ın talebesi olan bir zât şöyle anlatmıştır: “Bir defasında hayvanıma odun yükleyip getirmekte idim. Yolda odun yükü, hayvanın üzerinden devrilip yere düştü. Yolda yalnızdım. Yüklemek için yardım edecek kimse yoktu. Çaresiz kalakaldım. Tam bu sırada Muhammed Ma’sûm hazretleri birden bire karşıma çıkıverdi. Yıkılan odun yükünü tutup hayvanın üzerine koydu ve gözden kayboldu.”

Muhammed Ma’sûm hazretleri birgün hizmetçilerinden birine; “Git dışardan taş ve tuğla topla gel” buyurdu. Hizmetçi gidip bir miktar taş ve tuğla getirdi ve huzûruna koydu. Muhammed Ma’sûm hazretleri taşların altın olması için duâ edip; “Hepiniz altın olun!” buyurdu. Getirilen taş ve tuğlaların hepsi altın oldu.

Kabil şehrinden bir zât, Muhammed Ma’sûm hazretlerini rü’yâsında görmüştü. Rü’yâsında ona bir takke hediye etti. Rü’yâyı gören zât uyanınca, kendisine hediye edilen takkeyi yanında buldu.

Muhammed Ma’sûm hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden olan Hâce Mûsâ şöyle anlatmıştır: “Hocam Muhammed Ma’sûm hazretleri bana, icâzeti mutlaka ve hilâfet verip; “Size itaat ederler, sözünüzü dinlerler” buyurup, memleketime dönmemi söylediği zaman kendisine; “Bizim memleketimizdeki halk, sert tabiatlıdır, böyle şeyleri bilmezler, zâhirî bir kerâmet ve tasarruf görmezlerse bu yola girmezler. Hattâ böyle olunca alay ederler. Oradaki insanlar, şiddetli ve sıkıntı vericidirler. Onlar hakkında öyle bir teveccüh buyurunuz ki, itaat etsinler. Böyle olunca elbette oradakiler de sevenlerden ve muhlislerden olurlar” diye bildirdim.

Bunun üzerine hocam buyurdu ki: “Senin isminin anıldığı yerde, sana itaat ederler. Bir de, senin duân her hastalığa şifâdır. Onunla hastaları iyi edersin. Oradaki bütün insanlar sizi severler.” Gerçekten hocamın buyurduğu gibi oldu.”

Bir genç, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin sohbetine gelirdi. Bu genç, bir kıza âşık olup, dalgın ve dağınık bir hâlde idi. Muhammed Ma'sûm hazretleri birgün o gencin hâlini anlayıp buyurdu ki: "Bu bozuk düşünceden ve lüzumsuz hayâlden vaz geç! Himmet ve arzu yüzünü hakîkat bahçesine çevir! Ma'rifet bostanından meyveler topla! Elbette bu diğerinden daha iyi olacaktır." Bu hâl içerisinde ezilen ve sıkıntı içinde olan genç, Hâfız-ı Şirâzî'nin bir beytini okuyarak bu hâlden kurtulması için duâ ve himmet etmesini istedi. Muhammed Ma'sûm hazretleri, gencin bu sözü üzerine, o hâlden kurtulması için duâ ve himmet etti ve; "Seni bu hâlden kurtardılar!" buyurdu. Genç bu sözü duyar duymaz, kendini toplayıp aklı başına geldi ve insana âid olan aşk ve sevgisi, hakîkî aşk hâline döndü. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin sâdık talebelerinden oldu. Hattâ onun feyz ve bereketlerinden o kadar fâidelendi ki, sâlih, velî ve kâmil bir zât oldu.

Sa'dullah Hân, Şah Cihân'ın yanında iken, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin büyük bir mürşid-i kâmil olduğunu inkâr ederek, dil uzatıp hâllerini yalanlamıştı. O anda kulunç hastalığına tutuldu. Bu hastalığa birdenbire yakalanıvermesinin Muhammed Ma'sûm hazretleri hakkında söylediği kötü sözler sebebiyle olduğunun farkına vardı. Pişman oldu ve Muhammed Ma'sûm hazretlerine beşyüz rupye (o zamanın parası) ve ba'zı hediyeler gönderdi. "Benim kusur ve anlayışsızlığımı affetsin" diye haber yolladı. Bir bardak içerisinde de su gönderip şifâ olması için suya okumasını da istemişti. Fakat Muhammed Ma'sûm hazretleri bunları asla kabûl etmedi. Oğulları o kimseyi kurtarmak için çok yalvarırca, buyurdu ki: "Yalan söyleyenlerin nefesinde bereket ve şifâ olmaz. Bize yalancı dedi." O hânın adamlarına; "Çabuk gidiniz. Onun rûhu, bu cevâbı bekliyor" buyurdu. Sa'dullah'ın adamları, utanarak geri döndüler. Sa'dullah Hân'a duyduklarını söylediler. Sa'dullah Hân bu sözleri işitince o anda öldü.

Birgün İran kumandanlarından râfızî i'tikâdlı bir kumandan, Hindistan'ın başşehrine gitmek üzere yola çıkmıştı. Serhend şehrinden geçerken, alay edercesine, hizmetçilerinden birini Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna gönderip, ziyâretine gelmek istediğini bildirdi. Muhammed Ma'sûm hazretleri; "Misâfir kâfir de olsa ona ikramda bulununuz" sözü gereğince, misâfir için hazırlık yaptırdı, ikindiye kadar beklediler. Gelmedi. Haber geldi ki, o kumandan gitmiş. Maksadı, Ehl-i sünnetin en büyük âlimlerinden ve koruyucularından olan Muhammed Ma'sûm (kuddise sirruh) ile alay etmek, onu tahfif ve tasgir etmekmiş.

O sırada, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin en yüksek halîfelerinden olan Hâce Muhammed Hanîf-i Kabili misâfir geldi. Hazır olan yemekleri onun için getirdiler. Hâce Muhammed Hanîf, hediye olarak birkaç tane bıçak getirmişti. Başka hediyeler de vardı. Muhammed Ma'sûm hazretleri bıçaklardan birini alıp; "Bir salatalık getirin" buyurdu. Salatalık getirdiler. O bıçakla salatalığı kesti ve buyurdu ki; "Salatalığı keserken, bizimle alay etmeye kalkışan o râfizînin de başının kesildiğini gördüm." Hakîkaten buyurduğu gibi oldu. Beyt:

Burada oynama, yoksa başınla oynarsın,
Ne kendin ne köpeğin, meydana çıkmayasın.

Muhammed Ma'sûm hazretleri, birgün iştahla meyve yiyordu. Yediği bu meyve Hindistan'ın büyük ve sık ormanlarında yetişen, ham iken ekşice, olgunlasınca gayet tatlı olan bir ağacın meyvesi idi. Hind dilinde buna "Enbe" derlerdi. Mahremlerinden olan sâliha bir hanım ziyâretlerine gelmişti. Vaziyeti görünce, kalbinden; "Evliyâullah, yemek husûsunda bu kadar istekli, hararetli olurlar mı? Acaba bunun sebebi nedir?" diye geçti. O anda Muhammed Ma'sûm hazretleri bu düşüncelerini anladı ve buyurdu ki: "Evliyânın yediği nûr olur..."

Ekberâbâd şehrinde tasavvufta yetişmiş bir âlim var idi. Hastalanıp ölmek üzere iken, talebesi olan kız kardeşinin oğlunu istedi. Buyurdu ki; "Senin hâllerin tamamlanmadı. Ben de ölüyorum. Şimdi senin, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna gidip, sülûk eylemen, tasavvufda yetişmen ve böylece kemâl mertebelerine kavuşman gerekiyor. Zannedersem, bu büyük ni'mete ancak, on iki sene sonra kavuşabileceksin." Bu zât söylenilen müddet içinde, her ne kadar birçok yere gittiyse de, irşâd diyârı olan Serhend'e yolu düşmedi. Ancak oniki sene sonra, Serhend şehrine geldi. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin ziyâreti ile şereflendi. Muhammed Ma'sûm hazretleri onu görünce buyurdu ki: "Üstadının sana söylediği oniki sene bugün doldu." Gelen talebe hesâb etti. Buyurdukları gibi çıktı. Buyurdular ki: "Bu ma'nâyı, üstadının büyüklüğünü göstermek için izhâr eyledim. Burada bulunanlar da, onun kemâlini böylece öğrensinler diye söyledim" buyurdu.

"Berekât-ı Ma'sûmî" kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Birgün Evrenkzîb'in oğlu, zamanın pâdişâhı, Muhammed Muazzam Şâh'ın meclisinde idim. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin tasarruflarından bahsediliyordu. Muhammed Muazzam Şah dedi ki: "Hazret-i Evrenkzîb, Keşmîr'e giderken, irşâd diyârı olan Serhend'den geçiyordu. Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretlerini ziyâret ile şereflendi. O sene, pâdişâh olmasının beşinci senesi idi. Ben de babamın yanında idim. Muhammed Ma'sûm hazretleri buyurdu ki: "Baban vefât ettikten sonra, padişahlık sana geçecektir." Kırkbeş sene sonra bu müjdesi doğru çıktı. Evrenkzîb'in padişahlık müddeti elli sene idi."

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin menkıbelerini, makamlarını, keşflerini, kerâmetlerini ve bu yüksek hânedânın hâllerini anlatan çok kitap yazılmış olup, beş tanesi her memlekette yayılmıştır. Bu eserler şunlardır: 1- Zübdet-ül-makâmât, 2- Hadarât-ül-Kuds, 3- Hadâik-ül-verdiyye fî hakâik-ı ecillâ-in-Nakşibendiyye, 4- Hadîkat-ül-evliyâ, 5- Umdet-ül-makâmât.

Vefâtı: Muhammed Ma'sûm hazretlerinin, vefât ettiği sene, Şa'bân ayının onbeşinci gecesi, ya'nî duâların kabûl olduğu, ecellerin takdîr edildiği Berât gecesinde, talebelerinden ba'zı hâdiseleri sorup cevap aldı. Sonra da; "Bir kutbun ismini yaşayanlar defterinden sildiler" buyurarak, vefât edeceğine işâret etmiştir. Yine vefâtına yakın bir zamanda bir yerde durup; "Pek yakında kemâl sahiplerinden birinin mezarı burası olur" buyurdu. Vefât edince kabrinin orası olduğunu görenler bu sözdeki işâreti anladılar. Yine o günlerde babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabrini ziyâret ettiği sırada ondan âhıretin hâllerini sorduğunu ve babasının cevâbında; "Burada herşey rahmet iledir" buyurduğunu bildirdi ve ertesi gün vefât etti. Vefâtları 1079 (m. 1667) senesi Rebî'ul-evvel ayının dokuzuncu günü öğle vakti idi. Cenâzesini, Ahund Sücâdil yıkadı. Mübârek ağzını yıkamaya sıra gelince, yıkayıcı; "Bu mübârek ağzı açmaya takat getiremiyorum" dedi. Bunun üzerine Muhammed Ma'sûm hazretleri kendisi, hayatta olanlar gibi ağzını açtı, suyu ağzına aldı ve ağzını çalkaladı. Orada bulunanlar bu hâli görünce şaşırdılar. Namazını en küçük kardeşi, Şeyh Yahyâ kıldırdı.

Mezârı, hayatta iken; "Burada kemâl mertebelerine kavuşan bir fakirin mezarı bulunur" buyurduğu yer oldu. Bâbür sultânı ve talebesi olan Evrenkzîb Alemgir, kabri üzerine yüksek kubbeli bir türbe yaptırdı. Türbesi, babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin türbesinin birkaçyüz metre kuzeyindedir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât'ında, bu oğluna yazılmış olan mektûplar vardır.

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin kıymetli neslinden pekçok evliyâ yetişmiş ve zamanlarının kutbu olmuşlardır. Bütün İslâm memleketlerine feyzleri yayılıp nûrlandırmıştır. Ecdâdlarının vârisleri ve yeryüzünün meşhûrları olmuşlardır. Hidâyet ve irşâdda yüksek derece kazanmışlardır.

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin üç ciltlik; "Mektûbât-ı Ma'sûmiyye" adlı bir eseri vardır. Bu üç cildde toplam altıyüzelliiki (652) mektûp vardır. Son olarak 1396 (m. 1976) senesinde Pakistan'ın Karaçi şehrinde bastırılmıştır. Fârisî olan bu mektûplar arasından yüzkırkbir aded seçilerek; "Müntehâbât-ı Ma'sûmiyye" adı ile Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır. "Mektûbât-ı Ma'sûmiyye" adlı eserinden ba'zı mektûplar:

"Bu bir köşede unutulmuşu hatırlıyarak, kardeşim Mevlânâ Muhammed Hanîf ile gönderdiğiniz mektûp geldi. Okuyunca, çok sevindirdi. Ortağı, benzeri olmayan cenâb-ı Hakka bağlılığınızı ve O'nun muhabbetinin ateşi ile yandığınızı okuyunca, sevincimiz kat kat arttı. Bu âhır zaman fitne ve zulmeti içinde, Allahü teâlâ, bir kulunun kalbine, kendi sevgisini yerleştirir ve kendi hicranı, ayrılığı ile onu yakarsa ne büyük ni'mettir! Bu ni'metin kıymetini bilip, şükrünü yapmak lâzımdır. Durmayıp, bunun artmasına çalışarak, aşk-ı ilâhînin, en son derecesine yükselmesini beklemelidir. Hakiki matlûbdan başka hiçbirşeye gönül bağlamamalı, fâidesi olmayan şeylerle uğraşmamalıdır. Muhabbet ateşi, nefs-i emmârenin azgınlığından, yükselmesinden meydana gelen, izzet-i nefs perdesini tamamen yakarak, ezelî ve ebedî kemâlâtın nûrları, kalbi aydınlatmalıdır. "Ni'metlerime şükr ederseniz, onları arttırırım" buyurulmuştur.

Ey mes'ud ve bahtiyar kerdeşim!

Allahü teâlânın sevdiği kullarının yolunda yürümek arzusunda isen, bu yolun şartlarını ve edeblerini gözetmelisin! En önce sünnet-i seniyyeye yapışmak ve bid'atlerden sakınmak lâzımdır. Çünkü Allahü teâlânın sevgisine ulaştıran yolun esâsı bu ikisidir. İşlerinizi, sözlerinizi ve ahlâkınızı, dînini bilen ve seven, dindar âlimlerin sözlerine ve kitaplarına uydurmalısınız. Sâlih kullar gibi olmalısınız ve onları

sevmelisiniz. Uykuda, yemekte ve söylemekde aşırı gitmeyip, orta derecede olmalısınız. Seher vakti (ya'nî gecelerin sonunda) kalkmağa gayret etmelisiniz.. Bu vakitlerde istiğfar etmeyi, ağlamayı, Allahü teâlâya yalvarmayı ganîmet bilmelisiniz. Sâlihlerle beraber olmayı aramalısınız. "İnsanın dîni, arkadaşının dini gibidir" hadîs-i şerîfini unutmayınız! Şunu, iyi biliniz ki, âhıreti (se'âdet-i ebediyyeyi) istiyenlerin, dünyâ lezzetlerine düşkün olmaması lâzımdır.

Mübah olan lezzetleri bırakamazsanız, hiç olmazsa, haramlardan ve şübhelilerden kaçınınız ki, âhırette kurtulmak umulsun. Fakat, her türlü altın ve gümüş eşyanın ve çayırda otlayan hayvanların ve ticâret eşyasının zekâtını, topraktan, tarladan, ağaçtan alınan mahsûllerin uşrunu da her halükârda vermek lâzımdır. Bunların verilecek miktarları, fıkıh kitablarında bildirilmiştir.

Zekâtı ve fıtraları, İslâmiyetin emrettiği kimselere seve seve vermelidir. Akrabayı ziyâret etmeli, mektûpla gönüllerini almalıdır. Komşuların haklarını gözetmelidir. Fakirlere ve borç isteyenlere merhamet etmelidir. Malı, parayı, İslâmiyetin izin vermediği yerlere harcetmemeli, izin verilen yere de, isrâf etmemelidir. Bunlara dikkat edince, mal zarardan kurtulur ve dünyalıklar, âhıretlik hâlini alır. Belki de bunlara dünyâ denmez.

İyi biliniz ki, namaz dînin direğidir. Namaz kılan bir insan, dînini doğrultmuş olur. Namaz kılmayanın dîni yıkılır. Namazları, müstehap zamanlarda, şartlarına ve edeblerine uygun olarak kılmalıdır. Bunlar fıkıh kitablarında bildirilmiştir. Namazları cemâatle kılmalı, birinci tekbîri İmâm ile birlikte almağa çalışmalıdır ve birinci safta yer bulmalıdır. (Câmiye geç gelip, birinci safa geçmek için, safları yarmak, cemâate eziyet vermek haramdır.) Bunlardan biri yapılmazsa matem tutmalıdır. Kâmil bir müslüman, namaza durunca, sanki dünyâdan çıkıp âhırete girer. Çünkü dünyâda Allahü teâlâya yaklaşmak, çok az nasîb olur. Eğer nasîb olursa o da zille, gölgeye, sûrete yakınlıktır. Ahıret ise, asla yakınlık yeridir. İşte namazda, âhırete girerek, burada nasîb olan devletten hisse alır. Bu dünyâda hasret ve firak ateşi ile yanan susuzlar, ancak namaz çeşmesinin hayat suyu ile serinleyip rahat bulur. Büyüklük ve ma'bûdluk sahrasında şaşırmış kalmış olanlar, namaz gelininin çadır etekleri altında vuslatın (matlûba kavuşmanın) kokusunu duyarak hayran olurlar. Allahü teâlânın Peygamberi (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir mü'min namaz kılmağa başlayınca, Cennet kapıları onun için açılır. Rabbi ile onun arasında bulunan perdeler kalkar. Cennette olan hûrîler onu karşılar. Bu hâl, namaz bitinceye kadar devam eder."

Bu yolun büyüklerinden birini buluncaya kadar; Kur'ân-ı kerîm okuyarak, ibâdetleri yaparak, kıymetli kitablarda ve hadîs-i şerîflerde bildirilen duâları, tesbihleri okuyarak vakitlerinizi ma'mûr ediniz! Bu duâ, tesbih ve ibâdetlerden bir kısmını bu fakîr toplamıştım. Mevlânâ Muhammed Hanîf, almıştı. Zamanınızın çoğunu; "La ilahe illallah" kelimesini söylemekle geçiriniz. Kalbi temizlemekte çok te'sîrlidir. Hergün, belli miktar okursanız iyi olur. Abdestli ve abdestsiz söylenebilir. Bu yolun büyüklerini sevmeyi saadetin sermâyesi biliniz! Bu yolda ilerleten en kuvvetli vâsıtanın, bu muhabbet olduğunu biliniz. Fârisî beyt tercümesi:

Aradığın hazînenin nişanını verdim sana
Belki sen kavuşursun, biz varamadıksa da

Allahü teâlâ size ve doğru yolda gidenlerin hepsine selâmet ve rahatlıklar versin!" (Birinci cild, ondördüncü mektûp.)

Muhammed Ma'sûm, ikinci cildin, yüzellisekizinci mektûbunda buyurdu ki: "Se'âdetin başı, iki şeye kavuşmaktır. Birincisi, bâtının (ya'nî kalbin) mahlûklara düşkün olmaktan kurtulmasıdır. İkincisi, zâhirin (ya'nî bedenin) "Ahkâm-ı İslâmiyye"ye sarılmakla süslenmesidir. Bu iki ni'mete kavuşmak, tasavvuf ehlinin sohbetinde kolay nasîb olur. Başka yoldan kavuşmak güçtür, İslâmiyete tam yapışabilmek, ibâdetleri kolay yapabilmek ve yasak olunanlardan sakınabilmek için, nefsin fâni olması (teslim olması) lâzımdır. Nefs, azgın olarak, âsî olarak ve kendini beğenici olarak yaratılmıştır. Bu kötülüklerden kurtulmadıkça ve teslim olmadıkça, İslâmiyetin hakîkati hâsıl olamaz. Teslimden, itminandan önce, İslâmiyetin sûreti, görünüşü vardır. Nefsin itminanından sonra, İslâmiyetin hakîkati hâsıl olur. Sûretle hakîkat arasındaki fark, yerle gök arasındaki fark gibidir. Sûret ehli, İslâmiyetin sûretine, hakîkat ehli de, İslâmiyetin hakîkatine kavuşur. Avvâmın (ya'nî câhillerin) îmânına "Îmân-ı mecazî" denir. Bu îmân, bozulabilir ve yok olabilir. Havvâsın (ya'nî hakîkat ehlinin) îmânları, zevalden ve halelden mahfûzdur. Nisa sûresinin 175, âyetindeki meâlen; "Ey îmân edenler! Allaha ve O'nun Peygamberine îmân ediniz!" emri, bu hakîkî îmânı göstermektedir.

Muhammed Mâ’sûm hazretleri buyurdu ki: “Peygamber efendimizi sevip, O’na tâbi olmadıkça, Allahü teâlâyı sevmek saadeti ele geçmez. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde İmrân sûresi 31. âyetinde meâlen, Peygamber efendimize (aleyhisselâm) buyurdu ki: “De ki, Allahü teâlâyı seviyorsanız, bana tâbi olunuz! Bana uyanları Allah sever!”

Se’âdete kavuşmak isteyen kimse, bütün âdetlerini, ibâdetlerini ve alışverişlerini O’nun gibi yapmağa çalışmalıdır. Ya’nî ilmihâl kitaplarında bildirildiği gibi yapmalıdır.

Allahü teâlâ, Resûlullah efendimize; “Habîbim” buyurmuştur. Ya’nî çok sevmektedir. Allahü teâlâ, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) sevip, O’nun bildirdiği yoldan giden, tâbi olan ve O’na benzemeye çalışanları da sevmektedir. Allahü teâlânın sevdiğini seven, her zaman sevilir. Allahü teâlânın sevdiğine düşman olanlar da, bunun için sevilmez.

Görünen ve görünmeyen bütün iyilikler, bütün üstünlükler, ancak O yüce peygamberi sevmekle ele geçebilir. Yükselebilmenin, ilerlemenin ölçüsü, bu sevgidir. Allahü teâlâ, sevgili Peygamberini, insanların en güzeli, en iyisi, olarak yarattı. Her iyiliği her güzelliği, her üstünlüğü O’nda topladı. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, O’na âşık idi. Hepsinin kalbi, O’nun sevgisi ile yanıyordu. O’nun ay yüzünü, nûr saçan cemâlini görmeleri lezzetlerin en tatlısı idi. O’nun sevgisi uğruna canlarını, mallarını feda ettiler. O’nu canlarından, mallarından kısaca her şeyden daha çok sevdiler. O’nu çok fazla sevdikleri için, O’nu sevenleri de sevip, dost oldular. Bunun için Eshâb-ı Kirâm, birbirini çok severdi. Resûlullah efendimizin üstünlüğünü anlayamayıp, O’nun güzelliğini göremeyen, O’nu sevmek saadetine kavuşamayanlara, O’na düşman olanlara düşman oldular. Bu sevgileri, dostlukları ve düşmanlıkları ile, Allahü teâlânın sevgisini, rızâsını kazandılar. Yükseldiler, insanların en üstünleri, en kıymetlileri, en şereflileri oldular. Çünkü tâatlerin, iyiliklerin başı, Allahü teâlânın dostlarını sevmek ve düşmanlarını sevmemektir.

Allahü teâlâyı seviyorum diyen kimsenin, Peygamber efendimizi, eshâbının hepsini ve onların yolunda giden İslâm âlimlerini sevmesi ve bunlara benzemeye çalışması lâzımdır. Seven bir kimse, sevdiğinin sevdiklerini de sever. Sevdiğinin düşmanlarına da düşman olur. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma; “Benim için ne işledin” diye sordukda, “Yâ Rabbî! Senin için namaz kıldım, oruç tuttum, zekât verdim. İsmini çok zikr ettim” deyince, “Yâ Mûsâ, namazların sana burhandır. Oruçların Cehennemden siperdir. Zekât kıyâmet gününün sıcaklığından koruyan gölgedir. İsmimi söylemen de, kabir ve kıyâmet karanlığında seni aydınlatan nûrdur. Ya’nî bunların fâideleri hep sanadır. Benim için ne yaptın?” buyurdukda, Mûsâ (aleyhisselâm); “Yâ Rabbî! Senin için olan ameli bana bildir!” diye yalvardı. Cenâb-ı Hak: “Yâ Mûsâ! Dostlarımı benim için sevdin mi ve düşmanlarıma benim için düşmanlık ettin mi?” buyurdu.

Mûsâ (aleyhisselâm) da, Allah için amelin, “Hubb-i fillâh” ve “Buğd-i fillâh” olduğunu anladı.

Muhammed Ma’sûm Fârûkî hazretleri, “Mektûbât” kitabında, ikinci cildin yüzonuncu mektûbunda, tasavvufun ve tasavvuf yolunda olanın nasıl olduğunu şöyle bildirmektedir: “Bid’at işleyenden, mezhebsiz olandan kaçınınız! Yahyâ bin Mu’âz Râzî hazretleri, üç kişiden sakınınız buyurdu: Gâfil olan din adamlarından, yaltakçı olan hafızlardan ve câhil olan tarikatçılardan! Tekke şeyhi veya mürşid denilen bir kimse, Resûlullahın sünnetine uymazsa ve İslâmiyeti gözetmezse, sakın onun yanına yaklaşmayınız! Onun bulunduğu şehirde bile oturmayınız! Belki birgün olur da, onunla karşılaşır, zarara girersiniz. Böyle kimse, yankesiciye benzer. Şeytanın, müslümanları avlamak için kurduğu bir tuzaktır. Hârika, kerâmetler gösterse, dünyâya düşkün değilmiş gibi görünse de, ondan arslandan kaçar gibi kaçınız! Tasavvuf yolunun büyüklerinden Cüneyd-i Bağdadî (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Tasavvuf yollarından, yalnız Resûlullahın izinde gidenlerin yolu, insanı kemâle ulaştırır. Başka yollar çıkmaz sokağa benzer.” Yine buyurdu ki: “Kur’ân-ı kerîmin çizdiği sınırları gözetmeyen ve hadîs-i şerîfleri bilmeyen kimse, mürşid, yol gösterici olamaz. Çünkü, tasavvuf yolu, Allahü teâlânın kitabına ve Resûlullahın sünnetine bağlıdır. Tasavvuf büyükleri, dîne uyan âlimlerdir. Resûlullahın vârisleridir. Sözlerinde, işlerinde ve huylarında hep Resûlullaha uyarlar. Yâ Rabbî! O büyüklerden feyz almamızı, bereketlenmemizi bizlere nasîb eyle! Amîn! Her zaman söylüyorum. Yine bildiriyorum ki, Resûlullaha uymakta gevşeklik eden, onun sünnet-i seniyyesini terk eden, mutasavvıf olamaz. Onu Allah adamı sanmayınız! Onun dünyâdan kaçınır görünmesine, hârikalar göstermesine aldanmayınız!

Onun zühd ve tevekkül ve ma’rifetler anlatan sözlerini kendinden bilmeyiniz! Kıymetli işlerini gösterebilirler.”

Ebû Amr bin Necîb (radıyallahü anh) buyurdu ki: Din bilgilerine dayanmayan hâller, ne kadar üstün görünseler de, zararları fâidelerinden daha çoktur.” Tasavvuf nedir diye sorulduğunda; “Tasavvuf, İslâmiyetin emirlerini ve yasaklarını gözetmektir” buyuruldu.

Tasavvufun temeli, İslâmiyete uymaktır. Ahırette insanı kurtaracak iş, Resûlullahın (aleyhisselâm) izinde gitmektir. Doğru yolda olan ile sapık olanı ayıran şey, Resûlullaha uyup uymamaktır. O’na uygun olmayan zühd ve dünyâdan sakınmak, hiçbirşeye yaramaz. O’nu araya katmadan yapılan zikrler, fikirler, şevkler ve zevkler, insanı hiçbirşeye kavuşdurmaz. Hârika ve kerâmet denilen şeyler, açlıkla ve nefsi ezmekle elde edilir. Bunların Allahü teâlâyı tanımakla ilgileri yoktur. Abdullah bin Mübârek hazretleri buyuruyor ki: “Edeblerde, müstehablarda gevşeklik yapan kimse, sünnetleri yapamaz. Sünnetlerde gevşek davranan da, farzları yapmaktan mahrûm kalır. Farzlarda gevşeklik yapan da, Allahü teâlâyı tanımaktan mahrûm kalır.” Bunun içindir ki, hadîs-i şerîfde “Günah işlemek, küfre yol açar” buyuruldu. Şeyh Ebû Sa’îd-i Ebü’l-Hayr hazretlerine, biri için; “Su üstünde yürüyor” dediklerinde; “Kurbağa da suda yüzüyor” buyurdu. Biri için; “Havada uçuyor” dediklerinde; “Karga ve sinek de uçuyor” buyurdu. Biri için; “Bir anda bir şehirden bir şehre gidiyor” dediklerinde; “Şeytan da bir solukta şarktan garba gidiyor,” buyurdu. Bunların hiç kıymeti yoktur. Herkesin arasında bulunup, alış-veriş yapıp ve evlenip, Allahü teâlâyı bir an unutmamak gibi kıymetli birşey yoktur” buyurdu. Evliyânın büyüklerinden olan Ebû Ali Rodbâri hazretlerine dediler ki: “Tasavvufun sonuna yükseldim. Herşey bana helâl oldu. Günah denilen şeyler bana zarar vermez diyen bir kimse için ne dersiniz?” “Evet o kavuşmuştur. Fakat Cehenneme kavuşmuştur” dedi. Ebû Süleymân Dârânî hazretleri buyurdu ki: “Çok oluyor ki, kalbime bilgiler doğuyor. Bunları, iki şâhid olan Allahın kitabı ve Resûlullahın sünneti ile birlikte olmadıkça, kabûl etmiyorum.” Hadîs-i şerîfde; “Bid’at işleyenler, Cehennemdekilerin köpekleri olacaklardır” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; “Bid’at işleyen kimseye, şeytan çok ibâdet yaptırır, onu Allahdan korkuyor gösterip, hep ağlatır” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâ, bid’at sahibinin orucunu, namazını, haccını, umresini, cihâdını, farzlarını ve nafile ibâdetlerini kabûl etmez. Hamurdan kıl çıkar gibi, müslümanlıktan çıkar” buyuruldu. Kabûl etmez demek, şartlarına uygun olup sahih olsa da, sevâbı, fâidesi olmaz demektir. Şeyh İbni Ebî Bekr; “Me’âric-ül-hidâye” kitabında buyurdu ki: “Doğruyu öğren ve sıdk ile hâllen! İnsanların iyiliği, olgunluğu ve zîneti, her işlerinde, düşüncelerinde, huylarında, âdet ve ibâdetlerinde, Muhammed Mustafâ (aleyhisselâm) hazretlerine uymaları ile olur. Çünkü, bütün saadetler, O’nun sünnetine, ya’nî emirlerine ve yasaklarına uymaktadır. Bütün organlar, kalb ve nefs. O’nun dînine bağlanmalıdır! Bu da ancak kalbin, zikr ve Kur’ân okumakla nûrlanması ve iyi huylarla temizlenmesi ile olur.”

Günah işleyince, hemen tövbe etmelidir. Gizli işlenen günâhın tövbesi gizli yapılır. Açık işlenmiş günâhın tövbesinin de açık yapılması lâzımdır. Tövbe etmeyi geciktirmemelidir. Kirâmen kâtibîn melekleri, bir günah işlenince, yazmak için üç saat bekler. Bu zamanda tövbe yapılırsa, o günâhı yazmazlar. Tövbe etmezse, o zaman yazarlar. Ca’fer bin Sinân (r.aleyh) buyurdu ki: “Tövbeyi geciktirmek de, ayrıca bir günahtır. Hattâ, işlenen günahdan daha büyük günahtır. (Bundan anlaşılıyor ki, farz namazı özrü olmadan, vaktinde kılmayanın, hemen kaza etmesi lâzımdır. Kazayı geciktirmek, daha büyük günah olur.) Tövbe, hemen yapılmazsa, başka zamanlarda hemen yapmaya çalışmalıdır. Ecel gelmeden önce tövbe etmelidir. Tövbe her zaman kabûl olur. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: “Allahü teâlâ, gündüz işlenen günahlar için, o gece tövbe edilmesini bekler. Gece işlenen günahlar için, ertesi gün tövbe edilmesini bekler.” Vera’ ve takvâya sarılmalıdır. Haramlardan ve şüphelilerden sakınmalıdır. Tasavvuf yolunda yasaklardan sakınmak emirleri yapmaktan daha çok fâidelidir.

Büyüklerden biri buyuruyor ki: “İyiliği iyi olan da, kötü olan da yapar. Günahlardan yalnız iyiler sakınır.” Ma’rûf-i Kerhî hazretleri buyurdu ki: “Harama bakmakdan çok sakınınız!” Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: “Kıyâmet günü, Allahü teâlânın rızâsına, ihsânlarına kavuşacak olanlar, dünyâda zühd ve takvâ üzere olanlardır.” Bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: “Vera’ sahibi ile kılınan namaz kabûl olur. Vera’ sahibi ile oturmak ibâdettir. Onunla konuşmak sadaka vermek gibidir.” Bütün işlerini, hâllerini kusurlu bilip, tövbe ve istiğfar etmelidir. Ca’fer bin Sinân buyuruyor ki: “îbâdet edenlerin, kendilerini beğenmeleri, kendilerini, günah işliyenlerden iyi bilmeleri, onların günah işlemelerinden daha büyük günahdır.” Muhammed Mürteiş hazretlerini Ramazanın son on gününde sokakda görüp, niçin i’tikâf yapmadığını sordular. “Câmide, hafızların kendilerini beğenmelerini görünce dışarı kaçdım” buyurdu.

Kendinin ve çoluk-çocuğunun ihtiyâçlarını karşılamak için, bir iş yapmalıdır. Bir işde çalışmak, tasavvuf yolunda ilerlemek için zararlı olmaz. Hattâ, bu yolda ilerlemek için, fâideli olur. Tasavvuf büyükleri, ticâret, san'at gibi bir iş yapmışlardır. Çalışıp kazanmanın sevâb olduğunu bildiren hadîs-i şerîfler çoktur. Tevekkül etmek de elbet iyidir. Fakat, tevekkül edenlerin, başkasının sırtından geçinmek niyetleri olmaması lâzımdır. Muhammed bin Sâlim hazretlerine; "Çalışıp kazanmak mı, yoksa âhıret için çalışıp, dünyâ için tevekkül etmek mi daha uygun olur" denildikde; "Tevekkül Resûlullahın hâlidir. Çalışıp kazanmak da Resûlullahın sünnetidir" buyurdu. Tevekkülün şartlarını yerine getirmeyenin çalışması lâzımdır. Muhammed bin Menâzil (kuddise sirruh); "Çalışıp da tevekkül etmek, çalışıp kazanmaksızın yapılan tevekkülden daha iyidir" buyurdu. Orta derecede yiyip içmelidir. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretleri; "İyi ye, iyi çalış" buyurdu. Sözün kısası, ibâdete yardımcı olan miktar iyi ve mübârek olur. İbâdete zarar verecek kadar yemek yasaktır.

Her işte, her harekette, iyi niyet hâsıl olmadıkça, birşeye başlanmamalıdır. Çok kimse ile görüşmemeli, çok söylememelidir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Hikmet, ya'nî fâideli şeyler, ondur. Bunun dokuzu, yalnızlıktadır. Biri de az söylemektedir." insanlarla, lüzumu kadar görüşmeli, başka zamanları zikr ve murâkabe ile geçirmelidir. Fâideli olmak ve fâidelenmek için olan sohbet çok kıymetlidir. Lüzumsuz ve fâidesiz konuşulmıyan sohbetler fâidelidir. Bid'at sahibleri ile, mezhebsizlerle görüşmemelidir. İyi ve kötü, herkese karşı güler yüzlü olmalıdır. Özür dileyeni af etmelidir. Kimse ile münâkaşa etmemeli, kimsenin sözünü aşağı görmemelidir. Herkese yumuşak söylemelidir. Ancak Allah için, sert konuşulur. Şeyh Abdullah Bayâl (r.aleyh) buyurdu ki' "Dervişlik, yalnız namaz, oruç ve geceleri ibâdet yapmak değildir. Bunlar, kulluk vazîfeleridir. Her müslümanın bunları yapması lâzımdır. Dervişlik, kimseyi incitmemektir. Bunu yapabilen kavuşur." Muhammed bin Sâlim hazretlerine, evliyâ nasıl belli olur denildikde; "Yumuşak sözleri, iyi huyları, güler yüzleri, cömertlikleri, her sözü kabûl etmeleri, özür dileyenleri af eylemeleri ve herkese merhamet etmeleri ile anlaşılır" buyurdu.

Herşeyi Hak teâlâdan beklemelidir. Allahü teâlâ, kulunun her işine kifâyet eder. Bütün kullarını sana yardımcı kılar. Yahyâ Mu'âz-ı Râzî (r.aleyh) buyurdu ki: "Sen Allahı sevdiğin kadar, herkes seni sever. Sen Allahdan korktuğun kadar, herkes senden korkar. Sen Allahın emrini yaptığın kadar, herkes senin işlerini yapar." Allahü teâlâ ile kul arasında en büyük perde, kulun kendi nefsinin isteklerinin arkasından koşması ve kendi gibi zavallı olanlara güvenmesidir.

Sıkıntılı zamanlarda Allahdan ümidi kesmemelidir. Sevinçli zamanlarda, İslâmiyete sarılmakta gevşeklik yapmamalıdır. Kimsenin ayıbını aramamalı, kendi ayıblarını görmelidir. Kendini müslümanlardan yüksek bilmemelidir. Her müslümanı görünce, benim en büyük kazancım bunun duâsını kazanmaktır demelidir. Üzerinde hakkı bulunanların esîri olmalıdır. Tasavvuf, edeb demektir. Edepleri gözetmeyen, Rabbine kavuşamaz!"

Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerinin Mektûbât'ından özet olarak seçmeler: "Âdet olarak, riya, gösteriş olarak değil de, Allah rızâsı için, fakirlere yemek, sadaka verip, sevâplarını meyyitin rûhuna göndermek iyi olur ve büyük ibâdet olur."

"İnsanın ömrü çok azdır. Sonsuz olan âhıret hayâtında, insanın karşılaşacağı şeyler, dünyâda yaşadığı hâle bağlıdır. Aklı başında olan, ileriyi görebilen bir kimse, dünyâdaki kısa hayâtında, âhırette iyi ve rahat yaşamağa sebep olan şeyleri yapar. Âhıret yolcusuna lâzım olan şeyleri hazırlar."

"Bir kimse âhırete yönelirse, Allahü teâlâ keremiyle, onun dünyâ ve âhıret ihtiyâçlarını giderir."

"İnsanlar arasına karışmak, eğer onların haklarını yerine getirmek için olursa zikr olur."

"Belâların ve şiddetli şeylerin kalkması için istiğfar etmek çok faydalıdır."

"Kulun ıslah olması, kalbinin ıslah olmasına bağlıdır. Fesadı da kalbin fesadına bağlıdır."

"Sâlih amellerin sevâbını bütün mü'minlerin rûhuna hediye etmek iyi ve makbûldür. Her birine ayrı sevâb ulaşır. Hakkında hediye etmek için niyet edilip okunan ve hediye edilen meyyitin sevâbı hiç eksilmez."

"İnsanın izzeti, îmân ve ma'rifet iledir. Mal ve mevkî ile değildir."

“İnsan her neye kavuşursa, başına ne gelirse bunların hepsi takdîr-i ezeliyye iledir.”

“İnsandan bu fânî dünyâda istenen, kulluk vazîfesini yerine getirip, ibâdetleri yapmasıdır.”

“Allahü teâlâ insanı beyhude yaratmadı ki, insan kendi hâline terk olunsun, istediğini yapsın, hevâ-yı nefse ve hoşuna giden şeye uysun! O, emirlere uymakla ve yasaklardan sakınmakla mükellef kılınmıştır, insan için bunu yapmaktan başka çâre yoktur. Bunu yapmayıp, nefsine, arzu ve hevesine uyanlar, âsi, inadcı kul olup, Allahü teâlânın gadabına uğrarlar ve çeşitli azâblara müstehak olurlar.”

“Vakitleri zikr ve tefekkür ile ma’mûr etmek lâzımdır. Vakti en mühim işler ile geçirmelidir. Yalnızken ve başkaları ile birlikte iken takvâ ve havf (korku) üzere olmalı ve ölüm ânını düşünüp, tefekkürü terk etmemelidir.”

“Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için can atarak gayret göstermek, vakti zikr ve tefekkür ile geçirmek lâzımdır. Gecelerin karanlığını istiğfar ile aydınlatmalı (geceleri çok tövbe etmeli) ve bu az vakitte (dünyâ hayâtında) âhıret azığını hazırlamalıdır.

“Bid’at ehline Resûlullah (aleyhisselâm) la’net edip; “Allahü teâlânın, melaikenin ve bütün insanların la’netleri üzerine olsun” buyurdu.

“Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Bid’at ehline buğz için ondan yüz çeviren kimsenin kalbini, Allahü teâlâ imân ve eman ile doldurur. Bid’at sahibini sürûr ile (neş’e ile) karşılayan, İslâmiyeti hafife almış olur.”

“Bid’atler yayılıp sünnetler terkedildiği zulmetli zamanda, İslâm ilimlerinin tahsili ve neşri en mühim işlerdendir. Ve Muhammed aleyhisselâmın sünnetini yaymak en büyük maksattandır.”

“Günahlardan hemen sonra tövbe yapılırsa ve tövbe günahtan sonra üç saat içinde yapılırsa o günah amel defterine yazılmaz.”

“Tövbe kapısı açıktır. Allahü teâlâ raûf ve rahimdir. Kimse kusurdan hâli değildir. Ümidli olmalıdır.”

“Kur’ân-ı kerîm okumak, Allahü teâlâ ile tekellüm (konuşmak) olur.”

“Cennete girmek ancak rahmet-i ilâhî iledir.”

“Ömrün en kıymetli zamanı gençlik zamanıdır. En kıymetli şey ise ma’rifetullahdır. Gençliğini en kötü şey olan hevâ ve heves peşinde harcayıp, ma’rifetullahı, ömrün en kötü zamanı olan ihtiyârlık zamanına bırakanlara yazıklar olsun!”

“Kıymetli ömrünü bu fâni ve denî (alçak) olan dünyâ için sarf eden kabiliyetli gençlere çok yazık! Onlar gençliklerini dünyâ için harcamakla, aldatıcı bir kahpeye âşık olmuşlar, kıymetli cevherleri saksı parçaları ile değişmişlerdir!”

“Mü’minin hesabı kısa bir zaman için olacaktır. Birinin hesabı diğerinin hesabını geciktirmez.”

“Dünyâ hayâtı çok kısadır. Bu birkaç günlük kısa fırsat zamanında, kabri ve kıyâmeti unutmamak (hazırlanmak) lâzımdır.”

“Dünyâ hayâtı gayet kısadır. Ebedî saadete kavuşmak dünyâ hayâtına bağlıdır. Saâdetli kimse; bu kısa dünyâ hayatındaki fırsatı ganîmet bilip, âhırette kurtuluşa sebeb olacak işleri yapan ve âhıret azığını hazırlayandır.”

“Son nefes korkusu bir ni’mettir ki, Hakkın dostları bu derde giriftardır (tutulmuşlardır).”

“Dünyâ hayâtı geçicidir. Bu birkaç günlük hayâtı ganîmet bilip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya sarfetmek lâzımdır. Denî dünyânın ni’metlerine dalmayıp, âhıreti istemek lâzımdır. Ebedî olan âhıreti ve âhıret ni’metlerini kazanmak için çalışmalıdır.”

“Rızık mukadderdir. Ziyâde ve noksan ihtimâli yoktur. Rızkın noksan veya ziyâde olması, Hak teâlânın husûsî fadlı iledir. Hiç kimsenin bunda bir katkısı yoktur.”

“Ticâret eşyasının ve sâimenin (senenin ekserisinde çayırda otlayan dört ayaklı hayvanların) zekâtını, müslüman fakirlere başına kakmadan seve seve vermelidir. Mal, zekâtını vermekle eksilmez. Hadîs-i şerîfte bildirildi ki: “Altın ve gümüş sahibi (bunlardan nisâb, ya’nî zekât verecek miktar kadarına sâhib olan), zekâtını vermezse, kıyâmet gününde altın ve

gümüşleri levha yapılıp, Cehennem ateşinde kızartılıp, sahibinin alnı ve sırtı bunlar ile dağlanacaktır. Soğudukça yeniden kızartılıp tekrar dağlanacaktır. Kullar arasında hesaplaşmanın süreceği ve Cennet ehlinin Cennete, Cehennem ehlinin de Cehenneme girmesine kadar geçen ellibin sene müddetince, zekâtını vermeyen kimseye böyle azâb olunacaktır.”

“Sadakanın sevâbını evvelâ Resûlullahın (aleyhisselâm) rûhuna, sonra da diğer meyyitin rûhuna hediye etmelidir.”

“Seher vakitlerinde ağlamayı ve istiğfar etmeyi ganîmet bilip, en büyük iş olarak addetmelidir.”

“Seher vaktinde uyanık olmayı mümkün olduğu kadar elden bırakmamalı. Seher vaktinde ağlayarak namaz kılıp istiğfar etmeli ganîmet bilmelidir.”

“Attâr-ı Şibli (r.aleyh) kırk sene ağladı ve başını kaldırıp semâya bakmadı. Ağlamasının sebebi sorulunca; “Kabrin korkusundan ve kıyâmet gününün heybetinden ağlamaktayım” dedi. Semâya neden bakmıyorsun? diye sorulunca da; “Meclislerde kahkaha atarak çok güldüm. Bundan dolayı utanıp başımı kaldırıp bakamıyorum” buyurdu.

“İslâmiyete uymadıkça, hiçbir vakit ma’rifet-i ilâhî hâsıl olmaz.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mektûbât-ı Ma’sûmiyye (Muhammed Ma’sûm (kuddise sirruh))

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1044

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 315

4) Hadarât-ül-Kuds sh. 262

5) Umdet-ül-makâmât sh. 251

6) Hadâik-ül-verdiyye sh. 191

7) Hak Sözün Vesîkaları sh. 319

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 102

9) İrgâm-ül-merid sh. 72

10) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 109

11) Reşehât zeyli sh. 39

12) Nesimât-ül-üns

13) Ma’den-i cevâhir

14) Eşcâr-ül-huld

15) Esmâr-ül-eşcâr

16) Mahzen-ül-envâr-ı safi fî keşfi esrâr-il-müceddidî

17) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 199

18) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 291

19) Yevâkît-ül-Haremeyn

20) Makâmât-ı ahyâr sh. 28

MUHAMMED SÂDIK

İnsanları Hakka da’vet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîki saadete kavuşturan âriflerin ışığı, velîlerin önderi, İslâmın bekçisi ve müslümanların baştâcı olan İmâm-ı Rabbânî müceddîd-i elf-i sânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin birinci oğlu. 1000 (m. 1591) senesinde Serhend’de doğdu. 1008 (m. 1599) senesinde pederi ile birlikte Hâce Muhammed Bâkî-billah ile görüştü. Ondan cenâb-ı Hakkı zikretmek, murâkabe etmek için vazîfe almakla ve ona bağlı bir talebe olmakla şereflendi. İstidâdı, fıtratı ve yaradılışı yüksek olduğundan, onların terbiyesi ve merhametli nazarlarının bereketleri sayesinde kıymetli hâllere, yüksek makamlara kavuştu. Daha çocuk iken, uzak yerlerdeki şeyleri, mezardaki hâlleri keşfederdi. Sonra kendi peder-i âlîsinden feyz alarak, kemâl mertebelerinin sonuna erişti. Babasının esrârına mahrem oldu. 1025 (m. 1616) senesinde tâ’ûn hastalığından Serhend’de vefât etti.

Muhammed Sâdık’ın çocukluğunda, ta’lim ve terbiyesi ile, yüksek dedesi Abdülehad hazretleri meşgûl oldu. Çok akıllı olup, nûr ve zekâ alâmetleri, yüzünden belli idi. Babası İmâm-ı

Rabbânî hazretleri; “Babam bana; “Sizin bu oğlunuz bana eşyanın hakîkatinden ve keyfiyetinden garip suâller soruyor. Çok zor cevap verebiliyorum” der idi.”

Muhammed Sâdık, yüksek kabiliyet ve yaradılışı sebebiyle hazret-i İmâm’ın, rahmet nazarlarının ve terbiyelerinin bereketi ile, üstün hâllere, paha biçilmez muâmelelere kavuştu. Hazret-i Hâce Bâkî-billah’ın ve muhterem babalarının daimî tasarrufları altında idi. O günlerde evliyâlıkta cezbe denilen hâlin kendilerinde gâlib olduğu zamanlarda bile, din ilimleri öğrenmekten geri kalmayıp, onları da bitirmeğe uğraştı. Hâşim-i Keşmî anlattı: “İşittim ki: O günlerde çok defa kendinden geçmenin ve cezbeye kapılmanın çokluğundan, başı açık yalın ayak, her tarafa gider, fakat yine de ders okuduğu kitapları ezberlerdi. Birgün yağmur yağarken, bir grup çocukla başı açık perişan bir hâlde dururken, Muhammed Bâkî-billah oradan geçti. Onu bu vaziyette görünce, tebessüm edip; “Bizim meczubumuz bakın ne yapıyor?” buyurdu.

Birgün, o civarda bulunan bir velîden hilâfet almış olan bir derviş, memleketine dönerken hazret-i Hâce’nin huzûruna kavuştu. Kendi yüksek hâllerini arzetti. Maksadı; “Bizi bu gibi hâller ile süslediler, eğer burada da aynı şeyleri elde edeceksem kalıp, sizi rahatsız etmeme sebeb var mı? Yok, eğer başka şeylere kavuşacaksam, kavuşuncaya kadar kalayım” demek idi. Hazret-i Hâce, hazret-i İmâm’ın bu oğlunu çağırıp; “Evlâdım! Hâllerini anlat da, misâfirlerimiz dinlesinler” buyurdu. Mahdûm-zâde (Muhammed Sâdık) hâllerini arzeyledi. Tıpkı o gelen dervişin hâlleri gibi idiler. Hattâ biraz daha fazla idiler. O derviş, bu yola gireli iki-üç ay olan, yedi-sekiz yaşındaki bir çocuğun, kendi elli senede elde ettiği hâllerden bahsettiğini görünce yeni baştan işe başlamağa karar verdi.

Bu Mahdûm-zâde’nin kendinden geçmesi, öyle bir hâle gelmişti ki, bu hâllerin kendini istilâ ettiği, kapladığı zamanlar, hazret-i Hâce (Muhammed Bakî) bunları hafifletmek için, çarşıda pazarda satılan şeylerden, yemesini buyururdu. Hazret-i Hâce’nin bir mektûbunda; “Gözümün nûru Muhammed Sâdık! Zâhir ve bâtınınız mübârek olsun. Hâlleriniz hamd edilecek derecede iyidir. İşte bu huzûr içerisinde olunuz. Hâllere gark olmaktan endişe etmeyiniz” buyurdu. Muhammed Sâdık’ın yaşının küçük olduğu zamanlar, yerlerin ve kabirlerin keşfinde, görüşleri çok doğru idi. Hattâ hazret-i Hâce onun keşf ve firâsetine tam olarak i’timât ederdi. Bâkî-billah hazretleri onu, mezarların başına götürür ve bu mezarlarda yatanların hâllerinin nasıl olduğunu sorardı. O da hemen herbirinin hâlini, gördüğü gibi anlatırdı. Bir defasında amcası ticâret için bir sefere çıkacaktı. Amcasıyla birlikte dedesi Abdülehad hazretlerinin kabrini ziyâret ettiler. Kabrin başında bir müddet murâkabe ederek oturduktan sonra başını kaldırıp; “Dedem amcamın bu sefere çıkmasını istemiyor” dedi. Muhammed Sâdık, o zaman küçük olduğu için, amcası onun bu sözüne aldırmayıp sefere çıkmaktan vaz geçmedi. Nihâyet sefere çıktı. Fakat gittiği yerde malı helak oldu, kendisi vefât edip, bir daha geri dönemedi.

Hazret-i Hace, sağlığında. yetiştirmesi için talebelerini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale edince, Muhammed Sâdık da onların arasında idi. Belki de onların en iyisi idi. O da feyz alma elini, yüksek babalarının nurlu eteklerine uzattı. Ancak bu şekilde kemâl ve ikmâl derecelerinin sonuna ulaşmak mümkün olurdu. Nitekim herkes şöyle diyordu. Mısra’:

“Böyle babaya, böyle evlâd yakışır.”

İmâm-ı Rabbânî, Muhammed Bâkîye yazdıkları mektûpda şöyle arzettiler: “Muhammed Sâdık yaşının küçüklüğünden, kendini zabt edemiyor. Eğer huzûrunuza gelirken onu da getirirsem, çok terakki edeceğini zannediyorum. Dâmengüh’a (dağ eteği) giderken yanımızda idi. Pek çok terakki eyledi. Hayret makamında gömülmüştür. Hayret cihetinden bu fakire çok benziyor.”

Onu görenler, onunla konuşma ve görüşme şerefine kavuşanlar Allahü teâlâyı hatırlar, dünyâyı unuturlardı. Hattâ ba’zı zenginler; “Bu genci gördüğümüz zaman, dünyâdan soğuyoruz” derlerdi. Bir başkası bu Mahdûm-zâde’nin teslimiyetine temasla şöyle anlattı: “Birgün ba’zı komşuların sıkıntı ve cefâlarından ona şikâyet ederek; “Ne olur, bunların ba’zılarına tenbih etseniz ve onları azarlasanız” dedim. Bu Mahmûd-zâde temiz kalblerinden bir âh çekip; “Ey dostum! Eğer biz kızarsak, bizim, âdetlere uyan insanlarla aramızda ne fark olur” buyurdu. O derviş dedi ki: “Bu söz, mübârek ağzından öyle bir eda ile çıktı ki, utandım ve kalbimde bir ağırlık gibi duran kin ve hırs tamamen kayboldu.”

Aklî ve naklî ilimlerde çok kuvvetli idi. Birgün Şîraz'dan Hindistan'a gelen âlimlerin en büyüklerinden birinin sohbetinde bulundu. Bu âlim aklî ilimlerde eşsiz idi. Yaradılışı icâbı, o âlim ile derin ilimlere dâir bir kaç kelime konuştu. Sözlerini bitirince Şîrazlı bu âlim dedi ki: "Bu genci görmeyince, Hindistan'daki talebelerden birinin, aklî ilimlerdeki derin mes'eleleri idrâk kuvvetini yakînen anlayamamıştım."

Muhammed Sâdık hazretlerinin ilimdeki mahareti, hâllerinin yüksekliği, yalnızlığı istemedeki fazlalığı, münâcaatları, Allahü teâlâya yalvarma arzuları, ziyâde idi. Yüksek babalarından ayrı kaldığı zamanlar, onlara ba'zı mektûplar yazmışlardır. Bu mektûplardan ba'zı parçalar aşağıdadır:

"Canım Babacığım! Hiç bir ânımın, Allahü teâlânın rızâsının hilâfına geçmemesinden başka arzum yoktur. Bu da ele geçmiyor. Ancak o dergâhda hizmet edenlerin imdâd ve yardımı ile ele geçer. Mısra':

"Kerîmler ile yapılan işler kolaydır"

Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, hâlim şerefli teveccühünüzün bereketi ile, emrettiğiniz şekilde istikâmettedir. Bunda, az bile olsa bir gevşeklik olmuyor. Hattâ günbegün, artmakta ve yükselmekte olduğunu ümid ediyorum. Sabah, öğle ve ikindiden sonra, sohbete oturup, hafızdan Kur'ân-ı kerîm dinliyoruz. Ey gönüllerin kıblesi! Bu fakir, hemen hemen, hergece, hazretinizi rü'yâda görmekle şereflenmekteyim. Bundan daha çok ne yazayım. Köleniz."

"Yüksek Babacığım, eşsiz mürşidim gözlerimin nûru, canım efendim! Bir gece teravih namazında hafız Kur'ân okuyordu. Çok geniş, çok nûrânî bir makamı gördüm. Bunu hakîkat-ı Kur'ân makamı zannettim. Fakat bu makam olduğunu söylemeye cür'et edemiyorum. Hakîkat-ı Muhammedînin bu makamın merkezi olduğunu anladım. Sanki büyük bir denizi, bir testiye sığdırmış oluyorlar. Bu makam hakîkat-ı Muhammedînin tafsilidir. Peygamberler "aleyhimüsselâm" ve evliyânın büyüklerinden çoğu, kendi kâbiliyyet ve istidatları miktarınca o makamdan pay almışlardır. Bu makamdan tam pay alan bizim Peygamberimizden başkası bilinmiyor. Bu fakir de bundan bir pay aldım. Allahü teâlâ yüksek teveccühleriniz bereketi ile büyük ve tam pay almamı nasîb eylesin. Bu makam daha iyice açıklanmadı. Bu muazzam ayda çok bereketler zâhir oluyor. Kardeşim Muhammed Sa'îd her zamanki gibidir. Vakitlerini Allahü teâlâyı anarak zikr ile kıymetlendiriyor. Şehirdeki dostlar da huzûr içindedirler. Duâlar ederim efendim."

Hazret-i İmâm'ın bu yüksek oğullarına yazdıkları birçok mektûplar vardır. Bu mektûpların en büyüğü birinci cildde ikiyüzaltmışıncı mektûp olup, kendi yollarını bildirmektedir. Bu mektûbun ba'zı kısımları aşağı alınmıştır:

"Elbette nafilenin kıymeti, farzın kıymeti yanında hiç gibidir. Okyanus yanında, bir damla kadar bile değildir. Nafilenin kıymeti, sünnetin yanında bile, böyledir. Sünnet de, farzın yanında okyanus yanındaki bir damla su gibidir. Bu ikisinin yaklaştırması arasındaki büyük farkı, buradan anlamalıdır. Çok kimseler, bu inceliği bilmedikleri için, farzları bırakıp, nafilelerin yayılmasına çalışıyorlar. Câhil sofiler, zikre, fikre sarılıp, farzları ve sünnetleri yapmakta gevşek davranıyorlar. Kırk gün çile çekmeği ve riyâzetler yapmağı beğeniyor. Cum'a namazına ve cemâate gitmiyorlar. Hâlbuki, bir farz namazı cemâatle kılmak, onların binlerle, kırk günlük çilelerinden daha fâideli olduğunu bilmiyorlar. Evet, İslâmiyetin edeblerini gözetmek şartı ile, zikr ve fikir çok fâideli ve pek kıymetlidir. Câhil hocalar da, nafilelerin yayılmasına çalışıyor, farzların yapılmasına aldırış etmiyor, terk edilmesine sebep oluyorlar. Meselâ, Aşure namazının, Resûlullahdan (aleyhisselâm) haber verildiği iyi bilinmiyor. Bunu cemâatle ve ehemmiyet vererek kılıyorlar. Hâlbuki, nafile namazı cemâatle kılmanın mekrûh olduğunu fıkıh kitablarında okuyorlar. Farzları kılmakda gevşek davranıyorlar. Farzları müstehab olan zamanlarında kılanları pek azdır. Vaktinde bile kılmıyorlar. Farzları cemâatle kılmağa ehemmiyet vermiyorlar. Bir iki kişiden fazla cemâat toplandığı az görülüyor. Çok zaman da yalnız kılıyorlar. Din adamları böyle olursa, başkalarının nasıl yaptıklarını artık düşünmelidir. Bu kötü hâllerden dolayı müslümanlık zayıflamağa başladı. Böyle işlerin zulmeti ile, günahlar, bid'atler çoğaldı. Fârisî beyt tercümesi:

Az söyledim, dikkat ettim, kalbini kırmamağa,
Bilirim üzülürsün, yoksa sözüm çoktur sana!

Nafile ibâdetleri yapmak, insanı zıllere kavuşturur. Farzları yapmak ise, asla ulaştırır. Ancak, farzları tamamlayan nafileler (Meselâ, farz namazlarından önce ve sonra kılınan sünnetler), asla kavuşturmağa yardım ederler. Farzlardan sayılırlar. Farzların en üstünü, en yükseği namazdır. "Namaz, mü'minin

mi’râcıdır” ve “Kulun, Rabbine en yakın olduğu zamanı, namazda olduğu zamandır!...” hadîs-i şerîfleri bunu haber vermektedir. “Allahü teâlâ ile öyle vakitlerim vardır ki...” hadîs-i şerîfinde bildirilen, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin en kıymetli zamanları, bu fakîre göre, namazdaki zamanıdır. Günahları örten namazdır. İnsanı kötü, çirkin şeyleri yapmaktan koruyan, namazdır. Resûlullahın (aleyhisselâm); “Yâ Bilâl, beni ferahlandır!” buyurarak, rahatlandırılmak istediği şey, namazdır. Dînin direği, namazdır. Müslümanlık ile, kâfirliği birbirinden ayıran, namazdır.

Ey oğlum! Bu mutmeinne olan nefs, İslâmiyete karşı gelemez. Baş kaldıramaz. Bütün varlığı ile, Rabbine dönmüştür. O’na tutulmuştur. O’nun rızâsını kazanmaktan, O’na itaat ve ibâdet etmekten başka bir düşüncesi yoktur. Önce, mahlûkların en kötüsü olan nefs-i emmâre şimdi itminan kazanmış ve Allahü teâlâyı râzı etmiştir. Evet, Muhbir-i sâdık (ya’nî hep doğru söyleyici) (aleyhisselâm); “Cahillikte en ileride olanınız, İslâm âlimi olunca, en ileriniz olur.” buyurmuştur. Bundan sonra, insanda İslâmiyete uymamak, baş kaldırmak gibi şeyler görülürse, bunlar cesedi meydana getiren maddelerden hâsıl olur. Gadab, şehvet, hırs gibi aşağı düşünceler, bu maddelerden ileri gelmektedir. Birşeye düşkün olmak, cimrilik, bayağı işler hep onlardan doğmaktadır. Hayvanlarda nefs-i emmâre yoktur. Hâlbuki bu kötülükler, hayvanlarda daha çok vardır. Resûlullah (aleyhisselâm); “Küçük cihâddan döndük, cihâd-ı ekbere geldik!” buyurduğunda, cihâd-ı ekber olarak, çok kimselerin dediği gibi nefsle cihâdı değil, belki cesed ile cihâdı bildirmiştir. Çünkü nefsleri itminana kavuşmuş, Rablerinden râzı olmuş, Rableri de o mübârek nefslerden râzı olmuştur. Bu nefsler İslâmiyetten ayrılamaz. Rablerine karşı baş kaldırmazlar.

Kıldan ince ma’nâlar var, kulağını eyle yakın!
Her kürsîde nutk çekeni, birşey bilir sanma sakın!

Sünnetlerin nûrunu, bid’atlerin zulmetleri ile örttüler. Resûlullahın milletinin parlaklığını (aleyhisselâm) yeni yeni bilgilerin kirleri ile söndürürler. Daha da çok şaşılır ki, birçokları, bu yenilikleri, bu reformları, güzel görüyorlar. Bid’atlere “Hasene” adını takıyorlar. Bu bid’atlerle, dîni yükseltiyoruz, İslâmiyetin noksanlarını tamamlıyoruz diyorlar. Herkesin bu bid’atleri yapmasını körüklüyorlar. Allahü teâlâ, bunları doğru yola getirsin! Bilmiyorlar ki, din, bu bit’atlerden önce kâmil olmuştu. Allahü teâlânın ni’meti tamam olmuştu. Allahü teâlâ bu dinden râzı olmuştu. Allahü teâlâ, Mâide sûresinin 3. âyetinde meâlen; “Bugün, dîninizi sizin için ikmâl eyledim. Üzerinize olan ni’metimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti vermekle râzı oldum” buyurdu. Dînin olgunlaşmasını, bu bid’atlerden, bu reformlardan beklemek, bu âyet-i kerîmeye inanmamak olur.

Ey oğlum! Kutb-i irşâdın feyz vermesi ve ondan feyz almakla ilgili ma’rifetler, “Mebde’ ve Me’âd” risalesinde, “İfâde ve istifâde” babında yazılmıştı. Sırası gelmiş iken, fâideli olan bu ma’rifeti de, buraya yazıyorum. Orada yazılı olan ile karşılaştırınız! Kutb-i irşâd, kemâlât-i ferdiyyeye de mâliktir. Çok az bulunur. Asırlardan, çok uzun zaman sonra, böyle bir cevher dünyâya gelir. Kararmış olan âlem onun gelmesi ile aydınlanır. Onun irşâdının ve hidâyetinin nûrları, bütün dünyâya yayılır. Yer küresinin ortasından tâ arşa kadar, herkese; rüşd, hidâyet, îmân ve ma’rifet onun yolu ile gelir. Herkes, ondan feyz alır. Arada o olmadan kimse bu ni’mete kavuşamaz. Onun hidâyetinin nûrları, bir okyanus gibi, (çok kuvvetli radyo dalgaları gibi) bütün dünyâyı sarmıştır. O derya, sanki buz tutmuştur. Hiç dalgalanmaz. O büyük zâtı tanıyan ve seven bir kimse, onu düşünürse, yâhud, o, bir kimseyi sever, onun yükselmesini isterse, o kimsenin kalbinde, sanki bir pencere açılır. Bu yoldan, sevgisi ve ihlâsına göre, o deryadan kalbi feyz alır. Bunun gibi bir kimse, Allahü teâlâyı zikr ederse ve bu zâtı hiç düşünmezse, meselâ onu tanımazsa, yine ondan feyz alır. Fakat, birinci feyz daha fazla olur. Bir kimse, o büyük zâtı inkâr eder, beğenmezse, yâhud o büyük zât, bu kimseye incinmiş ise, Allahü teâlâyı zikr etse bile, rüşt ve hidâyete kavuşamaz. Ona inanmaması veya onu incitmiş olması, feyz yolunu kapatır. O zât, bunun istifâdesini istememiş olmasa bile, onun zararını istemese bile, hidâyete kavuşamaz. Rüşd ve hidâyet, var görünür ise de yoktur. Fâidesi çok azdır. O zâta inanan ve sevenler, onu düşünmeseler de ve Allahü teâlâyı zikr etmeseler de, yalnız sevdikleri için, rüşd ve hidâyet nûruna kavuşurlar. Fârisî beyt tercümesi:

Susdum artık, zekîlere bu yeter,
Çok, bağırdım, dinleyen varsa eğer.

Âlemlerin rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun! O, rahmândır ve rahimdir. O’nun resûlü Muhammed aleyhisselâma, Âline ve Eshâbına, sonsuz salât ve selâm olsun.”

1025 (m. 1616) senesinde Serhend'de şiddetli bir veba (tâ'ûn) salgını başladı. Bu salgın hergeçen gün şiddetleniyor, yüzlerce insan hergün kabre konuyordu. Bu hâli gören Muhammed Sâdık hazretleri buyurdular ki: "Bu tâ'ûn yağlı lokma istiyor. Biz gitmedikçe (ölmedikçe) geçmez." Hummaya yakalandılar ve Rebî'ül-evvel ayının dokuzuna rastlayan Pazartesi günü vefât eylediler. Bundan sonra, oradaki tâ'ûn hastalığı hafifledi, tâ'ûn hastalığından yatanlardan birçoğu iyileşti. O şiddetli sıtma hâlinde olanlar anladılar ki, bu Mahdûm-zâde geldi. bu hastalığa yakalanan hastaların elinden tutup onları kurtardı ve; "Bugün bu belâyı biz üzerimize aldık" buyurdu. Biri rü'yâda gördü ki, her kim bu Mahdûm-zâde'nin ismini yazıp, yanında taşırsa, bu belâdan kurtulur. İnsanlar bir müddet onun mübârek ismini yazıp yanlarında taşıdılar. Çok te'sîrini ve faydasını gördüler. Vefâtından sonra, yakınları, dedelerinin yanına gömmek istediler. Hazret-i İmâm bu husûsta teveccüh eylediler. Şimdi gömülü bulundukları yerde, gömülmesini emir buyurdular. Hazret-i İmâm her Cum'a namazından sonra, ziyâretine gider, bir müddet murâkabe ederek otururlardı. Bunun gibi her Cumartesi sabahı, bütün eshâbı ile, sohbet halkasını, onun nurlu mezarının başında kurarlardı. Birçok zamanlar, bu oğlunun âhıret hâllerinden garîb şeyler beyân ederlerdi. Hazret-i İmâm'ın teveccüh ve duâları ile, çok yüksek ilerlemeler hâsıl olurdu. Cenâb-ı Hakkın, oğullarına verdiği ihsânları keşfederlerdi. Birgün oğullarının kabrinin başından kalkarken şöyle buyurdular "Bugün oğluma teveccüh eyledim. Gördüm ki, her an nûrlar ve garîb eserler zâhir oluyor. Her an, coşarak rahmeti ilâhiyyeye âit garîb sırları açıklıyor."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mevlânâ Sâlih'e gönderdiği bir mektûpda oğulları hakkında şöyle buyurdu:

"Allahü teâlânın ni'metlerine hamd olsun ve O'nun seçtiği kullarına selâm olsun! Kardeşim Molla Sâlih! Serhend'de bulunanların başına gelenleri dinle! Büyük oğlum (r.aleyh) iki küçük kardeşi Muhammed Ferrûh ve Muhammed Îsâ ile birlikte âhırete gittiler. "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn." Allahü teâlâya sonsuz hamd olsun ki, önce geride kalanlara sabır gücünü ihsân eyledi. Bundan sonra, bu belâdan râzı olmağı nasîb eyledi. Fârisî beyt tercümesi:

Beni ne kadar incitsen, dönmem senden yine,
Dayanmak tatlı olur sevgili elemine.

Merhum oğlum, Hak teâlânın âyetlerinden bir âyet idi. Rabbül'âlemînin rahmetlerinden bir rahmet idi. Yirmidört yaşında iken, öyle şeylere kavuştu ki, az kimseye nasîb olur. Mevleviyyet mertebesine, naklî ve aklî ilimlerin profesörlüğüne yükselmişti. Öyle olmuştu ki, yetiştirdiği gençler "Beydâvî" tefsîrini "Şerh-i mevâkıf' ve benzeri yüksek kitapları okuyorlardı. Ma'rifet ve irfanını anlatmak ve şuhûdünü, küşûfünü yazmak, başarılacak şey değildir. Bildiğiniz gibi, daha sekiz yaşında iken, kendisini öyle hâl kaplamıştı ki, hocamız (r.aleyh) hâlini yumuşatmak için, pazarların şübheli olan yemeklerini ona yedirirlerdi. "Muhammed Sâdık'ı sevdiğim gibi, hiçbir kimseyi sevmiyordum. Kendisi de, bizi sevdiği kadar kimseyi sevmiyor" buyururlardı. Onun büyüklüğünü bu sözden anlamalıdır. "Vilâyet-i Mûseviyye"yi son noktasına ulaştırmıştı. Bu vilâyetin işitilmemiş, şaşılacak şeylerini anlatırdı. Allah korkusundan her an yüreği titrer, edebi gözetirdi. O'na sığınır, O'na yalvarır, O'na boyun büker ve O'nun huzûrunda eğilirdi. "Evliyâdan herbiri, Hak teâlâdan birşey istemiştir. Ben, O'na sığınmayı ve O'na yalvarmağı istedim" buyururdu.

Muhammed Ferrûh'dan ne yazayım ki, onbir yaşında ilim talebesi idi. Kâfiye okuyordu. Tam anlıyarak ders görüyordu. Dâima âhıret azâbından korkar ve titrerdi. Çocuk iken, bu dünyâdan ayrılmak için ve böylece, âhıret azâbından kurtulmak için duâ ederdi. Ölüm yatağında iken, kendisine hizmet edenler, hiç işitilmemiş ve şaşılacak şeylerini gördüler.

Sekiz yaşında vefât eden ve bu yaşta çok kerâmet ve hârikaları görünen Muhammed Îsâ'dan ne yazayım.

Oğullanmın her üçü de, birer cevher idiler. Bize emânet verilmiştiler. Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun ki, bu emânetleri râzı olarak sahibine teslim eyledik. Yâ Rabbî! Peygamberlerin efendisi hürmetine (aleyhisselâm) bizi onların sevâbından mahrûm bırakma! Onlardan sonra, bizleri fitneye düşürme! Fârisî mısra'tercümesi:

Her ne olursa olsun, dosttan konuşmak daha tatlı."

(Birinci cild, üçyüzaltıncı mektûp.)

Babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu oğluna ve diğer oğullarına yazdığı birçok mektûpları "Mektûbât" adındaki eserinde toplanmıştır. Onun hakkında; "Azîz oğlum, bu fakirin

ma’rifetlerinin bir mecmû’asıdır. Cezbe ve sülûk makamlarının bir nüshasıdır” ve “Oğlum, benim esrâr mahremimdir.” gibi buyurduğu şeyler çoktur. İmâm-ı Rabbânî hazretleri 1034 (m. 1624) senesinde vefât edince, oğlu Muhammed Sâdık’ın mezârının kıble tarafına kabir hazırladılar. Mübârek cenâzelerini kabre koydukları an, oğlu Muhammed Sâdık’ın kabri, peder-i âlîsine hürmet için ayak ucuna geldi ve iki kabrin arasındaki kısım kabardı. Görenler hayretler içinde kaldılar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1046

2) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 297

3) Umdet-ül-makâmât sh. 218

4) Hadarât-ül-Kuds sh. 220

5) Zübdet-ül-makâmât sh. 300

6) Makâmât-ı ahyâr sh. 24

MUHAMMED SA’ÎD

İslâm âlimlerinin önderi, gözbebeği, velîlerin baş tacı, âriflerin ışığı, tasavvuf bilgilerinin mütehassısı ve İslâmın bekçisi olan İmâm-ı Rabbânî müceddîd-i elf-i sânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin ikinci oğlu. Babası gibi büyük âlim ve velî idi. 1005 (m. 1596) senesinin Şa’bân ayında doğdu.

Ahlâkının güzelliği, faziletlerinin çokluğu, güler yüzü, yumuşak sözü, işlerinin hâlis olması ile zînetlenmişti. Tahsilini genç yaşında bitirdi. Fen ve din ilimlerinde mütehassıs oldu. Babasının gayretli çalışmaları, yardımları sayesinde, büyüklerin sevgisine ve yüksek hâllere kavuştu. Onyedi yaşında ma’nevî kemâlâta vâsıl oldu. Birçok kıymetli kitaplara ta’likler ve haşiyeler yaptı. “Mişkât-i Mesâbih”e ta’likleri çok kıymetlidir. Namazda otururken parmak kaldırmamak için, Hanefî mezhebine göre yazdığı risalesi şaheserdir. Bu eserinde parmak kaldırmamanın daha iyi olduğunu isbât etmiştir. Yüksek pederinin garîb sırlarına, acâib ma’rifetlerine mahrem idi. “Mektûbât-ı Sa’îdiyye” kitabında yüz mektûp vardır. 1070 (m. 1660) senesinin Cemâzil-âhır ayının yirmiyedinci günü vefât etti.

Babası İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: “Muhammed Sa’îd, beş yaşında iken ağır bir hastalığa tutulmuştu. Bu hastalığın şiddetli zamanında, kendisine “Ne istersin?” diye sorulduğunda; “Hazret-i Hâce’yi isterim” dedi. (Babası, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek hocası Bâkî-billah’ı kastetmişti.) Bu durumu Bâkî-billah hazretlerine arzedilince şöyle buyurdu: “Muhammed Sa’îd’in hatırı sayılır. Bir söz söyledi ve gaybî olarak bizden nisbet aldı.” Beyt:

“Beşikte iken konuşur ceddi ma’rifetinden,
Sa’îd olan bilinir hakkındaki hadîsten.”

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Sa’îd, annesi karnında saîd (Cennetlik) olandır.”

Hâce Bâkî-billah hazretleri, İmâm-ı Rabbânî’ye yazdığı mektûbların ba’zılarında, bu oğullarını, şefkat ve merhamet ile anıp duâ ederdi. Sevdiklerinden birine, Hazret-i İmâm’ın (kuddise sirruh) medhi hakkında yazdığı bir mektûpta şöyle yazıyordu: “Daha küçük olan Ahmed’in çocukları, hepsi esrâr-ı ilâhidir. Şaşılacak, inanılmayacak kabiliyetleri, istidatları vardır.

Kısaca şecereyi tayyibedirler. Allahü teâlâ onları en güzel şekilde yarattı.” Hazret-i Hâce Bâkî-billah’ın bu şerefli sözleri, bütün oğullarının istidat ve kabiliyetlerinin, yaradılışlarının yüksek olduğunu gösteriyor, yüksek derecelere kavuştuklarını haber veriyordu. Bu Mahdûm-zâde de büyüyünce, zâhirî ilmin tahsili ile meşgûl oldu. İlminin bir kısmını, hazret-i İmâm’ın huzûrunda elde etti. Bir kısmını da ağabeyinin yanında kazandı. Ba’zı ilimleri de Şeyh Tâhir-i Lâhorî’nin yanında ikmâl eyledi. Aklî ve naklî bütün ilimlerde tam bir maharet elde etti. Bu tahsil esnasında yüksek babalarının tasarruf ve bereketli teveccühleriyle bu büyük yola bağlılığı kuvvetlendi ve yüksek hâllere kavuştu. Bütün bu zâhirî olgunlukları ve ma’nevî terakkileri onyedi yaşında ikmâl edip bitirmişti. O zamandan beri aklî ve naklî ince ilimlerde maharet, metanet, tahkîk ve tedkîk sahibi olup, dâima ders okutur, ba’zı kıymetli kitaplara ilâveler ve haşiyeler yapardı. Bunlardan biri Mişkât-ül-Mesâbih’e yaptığı ilâvelerdir. Hanefî mezhebi imamlarından alınan sağlam hadîsleri açık delîllerle, doğru şâhidlerle, en kıymetli kitaplardan alıp buraya yazmıştır. Okuyan âlimler, çok

beğendiler. Onu medhedip, çok duâ eylediler. “Hayâli haşiyesi” üzerine de haşiyesi vardır. Bu eseri de çok sağlamdır. Hattâ bunda sırf kendine mahsûs sözleri de vardır. Zamanının âlimleri bu eseri okuyunca, Muhammed Sa’îd hazretlerinin son derece ince ilimlere sahip olduğunu kabûl etmişlerdir.

Münâzarada, bütün Hindistan âlimlerini susturacak ayrı bir meziyeti vardı. Muhammed Hâşim-i Keşmî bu husûsta şöyle anlattı:

“Birgün bu fakir de yanlarında idim. Âlimlerden biri kendilerinden usûl-i fıkha dâir çok zor bir mes’ele sordu. Bu soruyu, gayet açık ve geniş olarak cevaplandırdı. O âlim kulağıma eğilip, “Bu Mahdûmzâde’nin, ilimde bir eşi yoktur. Biliyor musun?” dedi.

Yine bir gece, zamanın büyüklerinden biri büyük bir meclis hazırladı. O memleketin âlimlerini, meşâyıhını ve ileri gelenlerini de da’vet ettiler. O meclisde ta’zim secdesi ve ibâdetteki secdeler hakkında çok derin ilimler ortaya döküldü. Hazret-i Mahdûmzâde Muhammed Sa’îd, azîz kardeşi Muhammed Ma’sûm ile beraber bir tarafta idi. Âlimlerin büyüklerinden kalabalık bir grup bir tarafta idiler. Her ilimde sözü en yüksek dereceye getiriyorlardı. Mecliste olanlar bunların kim olduklarını bilmek için kalkıp, yanlarına gelip, bunları seyrediyorlardı. Bu iki kardeşi tanımadıklarından, bu azîzlerin kim olduklarını soruyorlardı. Hazret-i İmâm’ın oğulları olduklarını öğrenince: “Bu vilâvet sedefinden ne için böyle hidâyet incileri zuhura gelmesin?” dediler.

Yine bu Mahdûm-zâde teşehhüdde parmak kaldırmamak hakkında Hanefî mezhebine göre, bir risale yazıp, buyurdular ki: “Evlâ olan, parmak kaldırmamaktır.” Parmak kaldırılmasının gerekli olduğunu iddia eden âlimler, risaledeki cevaplar karşısında şaşırıp kaldılar.

Hâşim-i Keşmî anlattı: “Birgün hazret-i İmâm (kuddise sirruh) bu iki kardeşin zâhirî ve bâtınî ilimlere sahip olmaları hakkında bu fakire şöyle buyurdular! “Oğlum Muhammed Sâdık, vefât edince, kendi kendime; “Zâhir ilimlerde bu kadar faziletli, kalb hâllerinde bu kadar yüksek oğlu nerede bulurum?” dedim. Allahü teâlâ ihsân ederek, bu mübârek kardeşini, yüksek ağabeyinin vekîli eyledi. Bu ihsânından dolayı Allahü teâlâya hamdü senalar olsun.”

Vaktin âlimlerinden Âsaf-ı Câhî, aklî ilimlerde derin bilgi sahibi olup, cevaplandıramadığı ba’zı mes’eleleri Muhammed Sa’îd’e arzederdi. Allahü teâlânın yardımıyla, ânında en güzel cevapları alır içi rahatlardı. Âsaf-ı Câhî zaman zaman Sultan Şah Cihan’ın huzûruna gider, Muhammed Sa’îd hazretlerini medh edip; “Şeyh Muhammed Sa’îd, Müceddîd-i elf-i sânî’nin oğludur. İlimde babası ile beraberdir” derdi. Muhammed Sa’îd ne zaman sultânın huzûrunda bulunsa, pâdişâh, ondan başkasına dînî suâl sormazdı. Hâlbuki pâdişâhın meclisinde her zaman yüksek âlimler bulunurdu.

Muhammed Sa’îd hazretleri kalb ilimlerini de, zâhir ilimler gibi yüksek babasının sohbetinden elde etti. Kemâl derecesine kavuşup, bu büyükler yolunda, talipleri yetiştirmek için babalarından hilâfet ve icâzet aldı. Talebelerin yetişmesi ve terbiyesi ile meşgûl oldu. Hattâ babaları, ömürlerinin sonuna doğru talebeler ile meşgûl olmaktan el çekip, bunları bu oğlu ve diğer oğlu Hâce Muhammed Ma’sûm hazretlerine havale ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, fıkıh bilgileri üzerinde bir mes’eleyi araştırmak isteyince, bu oğlundan sorardı. Verdiği doğru ve sağlam cevaplardan çok hoşlanırdı. Ona duâ ederdi. Bu iki oğlu hakkında; “Her kutbun iki İmâmı olur. Siz ikiniz de imamsınız” buyurdular.

Yine babası İmâm-ı Rabbânî hazretleri, onun hakkında şöyle buyurmuştur: “Muhammed Sa’îd, ulemâ-i râsihînden, derin âlimlerin önde gelenlerindendir. Allahü teâlânın halîlidir (dostudur). O’nun rahmet hazinesidir. Yarın kıyâmet günü rahmet hazînelerinin taksimi ona verilir. Şefaat makamından büyük payı vardır.”

“Tasavvuf yolunda yükselirken ve inerken, kavuştuğum her makamda Muhammed Sa’îd yanımda idi.”

İnişte, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin makamına geldiğimde gördüm ki, Muhammed Sa’îd benimle beraberdir.”

Yine buyurdu ki: “İkinizi de (Muhammed Ma’sûm ile) Vilâyet-i Ahmedî makamında buluyorum.”

“Keşf ve müşâhede hâlinde gördüm ki, kıyâmet kopmuş, Arasat meydanında toplanmışız. Ardımda eshâbımla sırat üzerindeyiz. Gördüm ki Muhammed Sa’îd önümüzden hızlı hızlı gidiyor. Defteri de sağ elindedir. Böylece Cennetin kapısına kadar geldik.”

Hazret-i Mahdûm Muhammed Sa'îd buyurdu ki: "Veba günlerinde babama büyük musibetlerin vâki' olduğu sıralarda, ya'nî, üç gün içinde ağabeyim Hâce Muhammed Sâdık, kardeşlerimden Muhammed Ferruh, Muhammed Îsâ ve daha başka yakınları ile vefât ettiklerinde, ben de ağır hastalanmıştım. Nerdeyse ümîd kesilmişti. Hazret-i İmâm çok üzüldüler. Bu sırada bir gece Hak teâlâ tarafından kendisine öyle husûsi tecelliler ve zuhurlar oldu ki, bunların bu musibetleri unutturan ilâhî teselli ve müjdeler oldukları bildirildi." Hazret-i İmâm buyurdular ki: "Rabbimin bu lütuf ve ihsânları arasında iken, ma'nevî bir emir geldi ki: "Muhammed Sa'îd ile Muhammed Ma'sûm'u getirin!" Getirdiler, ikisini de dizlerime oturttular. Her ikisini de yaşlanmış ve sakalları ağarmış gördüm. Bana şöyle buyuruldu ki; "Bu iki oğlunu sana bağışladım. Çok yaşayacaklardır." Hazret-i İmâm, Hak teâlânın bu lütfundan çok memnun olup kalktılar ve müjde verdiler. Hâlbuki bu iki oğulları henüz yirmi yaşına gelmemişlerdi.

Muhammed Sa'îd buyurdu ki: "Yüksek babam vefâtından iki ay kadar önce buyurdular ki: "Çok derin sırlar bildiriliyor. Onları kime anlatayım. Siz her zaman burada olmuyorsunuz." O günden i'tibâren dışarıdaki dersi bırakıp devamlı sohbet ve hizmetlerinde bulundum. Kimseden duyulmayan o sırları ve keşfleri dinler oldum. O günlerde bu cinsten olan ihsân ve ikramlar öncekilere kıyasla çok daha fazla idi. Bunlar gizli olup açıklamaya gelmez."

Yüksek babamın son hastalıklarında, imameti bana verdikleri zaman, namazda İmâm olmam sebebiyle, babama ihsân edilen ve örtülmesi lâzım olan sırlar bana da akmaya başladı. Yüksek babam buyurdular ki: "Muhammed Sa'îd! Bütün bunlar senin İmâm olman ve namazda öne geçmenin bereketlendir. Senin bu yüksek ihsânlardan ve derin sırlardan nasîbin ve payın tamdır."

Hazret-i İmâm'ın bu iki oğluna, ihsân, merhamet ve muhabbet nazarları son derece idi. Tenhâda ve kalabalıkta sırdaşı, hakîkat ve mahrem bilgilerinde muhatabı idiler. Dünyâ işlerinde emînleri, müşavirleri ve mutlak vekîlleri, ibâdet ve tâatlerinde en iyi hizmet edicileri hep bunlardı. Dünyâ ve âhiret husûsunda büyük yardımcısı Muhammed Sa'îd hazretleri idi.

Muhammed Sa'îd hazretleri saniyesini bile boşa geçirmez, birgünde yapacağı işleri önceden plânlardı. Vakitlerini şöyle taksim etmişti. Sabah namazını kılar, ardından o vakitte okunacak ve yapılacak duâ ve vazîfeleri okurdu. Sonra Allahü teâlâyı kalbinden zikrederdi. İşrak vakti gelince, işrak namazını kılardı. Sıcak zamanlarda, gecenin uykusuzluğunu gidermek için iki-üç saat istirahat eder. Sonra kalkar, abdest alır, talebeye ders verir, öğleye kadar devam ederdi. Öğle namazını vaktin evvelinde eda eder, sonra hafızdan Kur'ân-ı kerîm dinlerdi. Bitirdikten sonra, kendisi Kur'ân-ı kerîm okurdu. Ba'zan da öğle namazından önce Kur'ân-ı kerîm okur, öğleden sonra ders ile meşgûl olup, ikindiye kadar devam ederdi. Sonra yeniden abdest alıp, ikindiyi kılar ve ardından va'z ederdi. Ba'zan ikindiyi kıldıktan sonra husûsî odasına gider, akşama kadar orada kalır, akşam olunca namaz için çıkar, akşam namazını vaktin evvelinde kılardı. Sonra akşam vazîfelerini okur, evvâbin namazını kılardı. Bu namazda uzun sûreler okurdu. İmâm-ı a'zam hazretlerinin mezhebine göre yatsı vakti girince, ya'nî ufukda beyazlık kaybolunca namazını kılıp, odalarına giderdi. Soğuk mevsimlerde gecenin üçte birine kadar yatsı namazını geciktirip, öyle kılardı. Gecenin sonuna doğru teheccüde kalkardı, namazda uzun sûreler okurdu. Çoğu zaman teheccüd namazının abdesti ile sabah namazını kılardı. Her vakitte okunması bildirilen duâları okur, ayrıca vakit belirtilmemiş duâları da okurdu. Bunlarla birlikte hergün beşbin kelime-i tayyibe okurdu. Bu kadar devamlı tâat, vakitleri gözetip değerlendirme ve ibâdet, insan gücünün dışında idi. Buna rağmen, talebenin yetiştirilmesinde eshâbıyla sohbetinde, eksiklik ve kusur etmezdi. Hak tâliblerine feyz saçar, onları ilerletir, yüksek makamlara kavuştururdu. Bu yolun talibleri çok uzak memleketlerden huzûruna gelir, yüksek makamlara kavuşurlardı.

Eserlerine gelince: Hakîkatler ve ma'rifetler denizi olan pek kıymetli bir "Mektûbât'ı vardır. İçinde yüz mektûp vardır. Bu kitap mübârek kalbine akıtılmış olan ince ve gizli ilimlerle doludur. Bu eserinde buyurdu ki: "İhsânları bol olan Allahü teâlâ, kendi cezbe kemendleri ile, bizi bizden kurtarıp, kendi hakîkatine kavuştursun. Herbiri yüksek zâtına perde olan çeşitli bağlardan ve alâkalardan alıp, darlıkta ve genişlikte, zenginlikte ve fakirlikte, hastalıkta ve afiyette hep kendisiyle bulundursun."

"Seyr ve sülûkten, ya'nî büyükler yoluna girip ilerlemekten maksad, kulluk vazîfelerini yapacak hâle gelmek, nefsini hakkıyla tanımak, kendinin muhtaç olduğunu ve sahibine ihtiyâcını bilmek, bu vesile ile de Rabbini tanımaktır."

“Yeni evlendiğim zamanlardı. Yüksek babam ve mürşidim bana buyurdular ki: “Bu evlilikten çocukların olacak. Ama birincisi erkek olup, dört yaşına varmadan ölecek.” Gerçekten buyurdukları gibi oldu. O evlilikten beş çocuğum oldu. Birincisi erkek olup, dört yaşına varmadan vefât etti.”

Sır mahremlerinden çok güvenilir biri anlattı: Bir defa Muhammed Sa’îd hazretleri hastalandı. Hastalığı uzadıkça ağırlaştı. Zayıfladı, bitkin hâle geldi. Tabibler çare bulamadılar. Birgün hazret-i İmâm (kuddise sirruh) yolda bir kâğıt gördü, eğilip aldı. Üzerinde, Allah ism-i şerîfi yazılı idi. Onu öpüp temiz bir yere koydular. Bunun üzerine Allahü teâlâ tarafından kendilerine; “Bizim ismimizi yücelttiğin için, oğlunu sana bağışladık ve hastalığını sıhhate çevirdik” diye ilham edildi ve kısa zamanda o hastalıktan iyileşti.

Hâce Muhammed Sa’îd’in, makam, kerâmet ve harikulade hâlleri sayılamıyacak kadar çoktur. Kalblerden geçenleri bilmede, kabir hâllerini keşfde ayrı bir husûsiyeti vardı. Bir mes’ele hakkında birşey söylese, Allahü teâlâ onun hatırı için o işi söylediği gibi yaratırdı.

Hadarât-ül-Kuds müellifi, Bedreddîn Serhendî hazretleri anlatır: “Geniş bir ova gördüm. Velîler, sâlihler ve diğer insanlar oraya toplanmıştı. Hâce Muhammed Sa’îd bir taht üzerinde oturuyor ve bütün bu kalabalık, ona yüz dönmüş onu dinliyordu. Bu kalabalığın İmâmı, büyüğü ve rehberi o idi.”

Hazret-i Muhammed Sa’îd’in bağlılarından olan Vezîr Hân’ın hâmile olan hanımı, kendisine bir mektûp yazıp; “Hak teâlânın bana bir erkek evlâd vermesi için teveccüh buyurun” dedi. Hazreti Muhammed Sa’îd duâ etti ve cevâbında o hanıma; “Rahat olun, Allahü teâlâ en yakın zamanda sana bir erkek evlâd verecektir” diye yazdı. Hâmile olan o hanım, doğum yapınca, bir oğlu dünyâya geldi.

Bir kimsenin oğlu ölmek üzere idi. Oğlunu çok sevdiği için, vefâtının biraz daha gecikmesini arzu ediyordu. Bu sebeple ağlayarak Muhammed Sa’îd hazretlerinin huzûruna geldi ve; “Ey İmâm hazretleri! Allahü teâlâ Hazreti Îsâ aleyhisselâma ölüleri diriltme mu’cizesini ihsân etti. Siz de peygamberlerin aleyhimüsselâm vârislerisiniz. Oğlum şu anda ölmek üzeredir. Hâline bir teveccüh buyurmanızı istirhâm ediyorum” diye yalvardı. Muhammed Sa’îd bir müddet cevap vermedi, murâkabe ettikten sonra başlarını kaldırıp; “Oğlunun canı geri geldi, dirildi ve sağlamlaştı.” buyurdular. O kimse sevinerek evine koştu. Evde yerinden kalkamayan, konuşamayan, sekerât-ı mevt hâlindeki oğlunu, iyileşmiş bir hâlde buldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğullarına yazdığı bir mektûp aşağıdadır:

“Allahü teâlâya hamd olsun. Resûlüne salât ve selâm olsun. Kıymetli oğullarım! Siz ne kadar, bizim sohbetimizi istiyorsanız, ben de o kadar sizi görmek, sizinle konuşmak istiyorum. Fakat ne yapalım ki, bütün arzular ele geçmiyor. Mısra’:

“Rüzgar, ekseriye geminin istemediği taraftan eser.”

Bu asker arasında, isteksiz ve rağbetsiz kalmamda, büyük fâideler görüyorum. Burada bir saat kalmağı, başka yerlerde bir çok saatler kalmaktan daha iyi buluyorum. Burada öyle şeyler ele geçiyor ki, başka yerlerde bunun zerresine kavuşacağımı zannetmiyorum. Buranın ma’rifetlerinin yüksekliği başka, hâlleri ve makamları ayrıdır. Sultânın buradan ayrılmama mâni olmasında, yüksek bir kemâl kapısı ve hakîki sahibimiz olan Allahü teâlânın rızâsını buluyorum. Kendi saadetimi bu hapiste düşünüyorum. Bilhassa bu karışık günlerde, acâib muâmeleler ve bu tefrika ve fitne zamanlarında çok garîb güzellikler görüyorum. Fakat bu şaşılacak yeni ve taze ni’metlerin gün be gün akıp gelmesi karşısında oğullarımı düşünüyorum. Onlardan uzak kaldığım, onların yanında olamadığım için kalbim yanıyor, ciğerim kavruluyor. Benim istememin, sizin isteğinizden daha fazla olduğunu zannederim. Meşhûr sözdür ki: “Babanın oğlunu istediği kadar oğul babayı istemez.” Her ne kadar asâlet ve füru’ olmak, bunun aksi ise de bu böyledir.”

Muhammed Hâşim-i Keşmî anlattı: “Bir başka vakit, halvetde iken İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu fakire; “Çok daha yaşayacağımı zannetmiyorum. Bu dünyâdan göç yakın görünüyor. Muhammed Sa’îd’in bu mesnedde yerimde oturmasını istiyorum” buyurdular. Bu fakîr, onların bu sözlerini oğullarına söyledim. Tam bir tevâzu ile; “Benim gibi bir kabiliyetsiz, böyle şeylere kendimi hiçbir zaman lâyık görmüyorum. Hazret-i İmâm her nereye gitse, kardeşim Muhammed Ma’sûm’u, kendi yerine oturturlar, bana ise, ona hizmet ve uymayı emir buyururlardı. Eğer bu ümid, babamın yüksek hatırına gelmeseydi böyle buyurmazlardı. Ben şehrin

dışında bulunan yüksek dedemin mezarının başında bir hücreye çekilir (ya'nî vefât edersem), bu mesnedi, o gözlerimin nûru Muhammed Ma'sûm'a havale ederim" buyurdular. Bu sözleri Muhammed Ma'sûm'a arzettim. O da ağladı ve şöyle buyurdu: "Azîz kardeşim Muhammed Sa'îd beni kendi hizmetine lâyık görmüyor. Hâllerin doğruluğuna, ihtiyâtlı olmağa, melek ahlâklı olmağa, ilmin kuvvetine ve buna benzer şeylere bakıyorum. Kendimi onların en aşağı talebesi buluyorum. Kendi saadetimi onlara hizmette görüyorum. Bu fakir bu hâdiseyi, halvette iken hazret-i İmâm'a arzettim. Çok hoşlarına gitti ve gözleri yaşardı. Bu fakire; "Görüyor musun, bu iki kardeş arasında nasıl muhabbet ve bağlılık var?" buyurdular. Onlara duâlar eylediler. Allah kabûl eylesin."

Hâşim-i Keşmî anlattı: "Hazret-i Mahdûm-zâde Muhammed Sa'îd bu fakire anlattı: "Bir gece kendi evimde, pencereleri içerden kapayıp uyuyordum. Gecenin bir kısmı geçmişti ki, bir kimse tam kuvvetle kapıya vurdu. "Acaba bu saatte kimdir?" diye hayret ettim. Her ne kadar; "Kim var orada?" deyip bağırdıysam da cevap vermedi. Kapının yanına gelip, kapıyı açmak istedim. O kimse kapıyı kendi tarafına çekti. Ben de bana doğru çektim. Bu esnada hazret-i İmâm'ın sesini duydum. Bana; "Muhammed Sa'îd hazır ol!" buyurdular. Onların sesi gelir gelmez, o kapıda olan kayboldu. Daha sonra babamın huzûruna gidince, daha ben olayı anlatmadan; "Bu gece senin evine cin girip sana eziyet vermek istedi. Bunu farkettim, bağırdım ve onu kovdum" buyurdular." Buna temasla, hazret-i İmâm'ın yüksek talebelerinden bir kısmı, onların mübârek dillerinden naklederek şöyle anlattılar: "Bir gece evimde, uyumak için yattım. Tam gözlerim dalıp, uykuya dalarken, bir cinin bana te'sîr ve tasarruf etmek istediğini anladım. "La havle velâ kuvvete illâ billâh..." mübârek kelimesini okudum. Bu kelime ağzımdan çıkar çıkmaz meleklerin gelip, o cini parça parça ettiklerini, yanında olanları etrâfımdan koğduklarını ve filân yere götürdüklerini gördüm." Bu hâdiseyi anlatan; "Aynı gün o yerden cinlerin musibetine uğrayan bir şahıs getirdiler" dedi.

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 234

2) Umdet-ül-makâmât sh. 226

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 308

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1046

5) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 298

MUHAMMED SIDDÎK KEŞMÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden, İran'da Bedahşân'ın Keşm kasabasından olup, Hidâye ismi ile meşhûrdur. Doğum târihi bilinmemektedir. Küçük iken, Hân-ı Hânân Abdürrahîm'in sohbetinde bulundu. Bunun vâsıtası ile Hâce Bâkî-billah'ın sohbeti ile şereflendi. Bu hocasının vefâtından sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbeti ve hizmetine kavuştu. Evliyâlıkta, "Vilâyet-i hâssa" ismi verilen en yüksek makamlar ile müşerref oldu. 1032 (m. 1622) senesinde, izin alarak hacca gitti. 1050 (m. 1640) senesinde vefât etti.

Muhammed Sıddîk'ın ilk hocası Hân-ı Hânân Abdürrahîm'in, Nakşibendiyye yolunun büyüklerine bağlılığı ve yakınlığı vardı. Muhammed Sıddîk, tasavvuf yolunda yükselmek için hocasının işâreti ile, zamanın en büyük velîlerinden Hâce Bâkî-billah'ın huzûruna gitti. Onun hasta kalblere şifâ veren sohbeti ile şereflendi. Hâce hazretlerine her bakımdan teslim olup, bütün emirlerine ve hizmetine canla başla sarıldı. Böylece hocasının en gözde talebeleri arasına katıldı. Hâce'nin gönlünde Muhammed Sıddîk'ın husûsi bir yeri vardı. Bunu zaman zaman bildirerek; "Mevlânâ Muhammed Sıddîk'ın istidâdı çok yüksek ve kabiliyeti pek çoktur" buyururdu.

Mevlânâ Muhammed Sıddîk anlattı ki: "Bir bayram sabahı, talebe arkadaşlardan birkaçı ile, mübârek hocamızın dergâhına gittik. Kendileri, ellerinde gülsuyu şişesi ile çıkıp geldiler. Orada bulunanlar arasında, benim elbisemi yeni ve bayrama yakışır şekilde bulup, üzerime gülsuyu serptiler. Bu serpmeden, perişan hatırım, bozulan moralim düzeldi. Beyt:

Eteğinden gülsuyu, her tarafa saçılır,
Uyuyan bahtın yüzüne su serpip uyandırır.

Yine birgün, Dekken yolculuğundan dönmüştüm. Hazret-i Hâce'yi hatırıma getirerek hep onu düşündüm ve buna devam

ettim. Bu hâl öyle oldu ki, kime baksam, o emeller sultânının yüzü görünürdü. Hattâ kapıya, duvara, taşa, ağaca baksam, hep o güzel yüz karşımda dururdu. Bu hâller içerisinde idim ki, mübârek hocam, en büyük talebesi olan İmâm-ı Rabbânî hazretlerine hilâfet verip, Serhend'e gitmesine izin verdi. Bütün talebelerinin de hazret-i İmâm'la Serhend'e gitmelerini ve ondan istifâde edip ilerlemelerini emretti. Sâdece hizmetinde bulunan birkaç kişi kaldı. Beni de huzûruna çağırıp; "Serhend'e gitme hazırlığını yaptın mı?" buyurdu. Hâlim yukarıda arz ettiğim gibi olunca, Serhend'e gitmekten kaçınıyordum. Benim gitmek istememem üzerine hazret-i Hâce celallendi ve; "Sen ve senin gibiler, onu nasıl tanıyabilirsiniz? Senin nazlanmana sebep olan o hâl, ondan sana gelmiş olanın yanında zerre kadar bile kalmaz" buyurdu. Bundan sonra kendimden geçtim, bayılmışım. Ne kadar zaman bu hâlde kaldığımı bilmiyorum. Kendime gelince, yumuşadıklarını, acıdıklarını gördüm. Aklım başıma geldikten sonra ise şunları söyledi: "Korkacak birşey yok. Zîrâ bu hâlimiz, sevginin tezahürü idi. Ey kardeşim! Eğer i'tikâdın sağlam ise ve benim doğru söylediğime yakînen inanıyorsan, bilesin ki, bu gün gök kubbe altında Şeyh Ahmed gibi birisi yoktur. Geçmiş en büyük evliyâdan, onun kemâlâtına hâiz üç-dört kişi biliyorum. Fazla değildir. Kendimi onun tufeylisi, ya'nî onun ni'metleri ile yetişen biri olarak görüyorum. Dediklerimi hiç unutma! işine çok yarıyacaktır. Hemen kalk, ona yetiş! Eğer seni istiyerek, severek kabûl ederse hâline şükret ki istediğimiz budur. Eğer, evet veya hayır diye birşey söylemezse ardı sıra Serhend'e kadar git! Senden yüz çevirirse, ayaklarına kapan ki, bir hikmeti vardır."

Delhi çıkışında onlara yetiştim. Bir miktar yol almıştık ki, beni yanlarına çağırıp; "Geri dön! Hazret-i Hâce'nin hizmet ve huzûruna git! Serhend senin evindir, ama henüz Serhend'e gitme vaktin gelmedi" buyurdular. Emîrlerine uyarak geri döndüm. Hâce Bâkî-billah'ın hayâtının sonuna kadar hizmetinde bulundum. Hazret-i Hâce'nin vefâtında yanında idim. Allahü teâlâya kavuştuğu gece, rü'yâda bana göründü ve başıma gelecekleri bana anlattı. Büyükler yolunda çalışıp ilerlemenin hakîkatini beyân edip, nasihat ve vasıyyetlerde bulundu. En büyük nasihati İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetinde ve hizmetinde bulunup, onların yoluna devam etmem idi."

Muhammed Sıddîk, hocasının vefâtından sonra, Allahü teâlânın lütfu ve hazret-i Hâce'nin vasıyyeti ile, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûru ile şereflendi. Gençlik icâblarını, şiir ve şairlik arzu ve lezzetlerini bıraktı. Onlara kuvvetli ve tam muhabbetle bağlandı. Hizmetle şereflendi. Nitekim hazret-i İmâm birgün sabah namazından sonra talebelerinin toplu olduğu sırada; "Bugün Hâce Muhammed Sıddîk, vilâyet-i hâssa-i Muhammediyye ile şereflendi" buyurdu. Hadarât-ül-Kuds sahibi dedi ki: "Ben o halkada idim ve bu sözü yüksek hocamın cevher saçılan dillerinden duydum." Hazret-i İmâm, sevenlerinden birine yazdı ki: "Mevlânâ Muhammed Sıddîk, bu günlerde, Allahü teâlânın yardımı ile vilâyet-i hâssa ile şereflendi. Bununla birlikte gözü yukarılardadır. Oradan da büyük pay aldı. Umulur ki, inmeye başlar, Allahü teâlâ, rahmetini dilediğine ihsân eder."

Muhammed Sıddîk Keşmî anlattı: "Bir defa içime Kâ'be-i muazzamaya gitmek aşkı düştü. Yol ve azık hazırlığımı yaptım ve hazret-i İmâm'a bu arzu ve isteğimi arzettim. Hemen; "Bu sene seni hacıların arasında görmüyorum" buyurdular. Hocamın bu sözünü iyi anlayamadım. Hazırlığımı bitirip yola koyuldum. Bir müddet gittikten sonra önüme yol kesiciler çıktı. Malımı, eşyamı, neyim varsa hepsini talan ettiler. "Beni de yaraladılar. Hocamın sözünü iyi anlamamanın cezasını çektim. O sene hacca gidemedim. Sonraki sene hocamın iznini alıp, yeniden yol ve azık hazırlığımı yaptım. 1032 (m. 1622) senesi idi. Bir grup talebe arkadaşımla Haremeyn-i şerîfeyni ziyâret için yola çıktık. Yol azığımız az, bize katılanlar ise çoktu. Çok sıkıntı çekip vazîfelerimizi yaptık. Elhamdülillah, cenâb-ı Hak karşılığında büyük saadetler ihsân eyledi."

Hâşim-i Keşmî anlattı: "Muhammed Sıddîk Hicaz'da bulunduğu sıralarda, hocamız İmâm-ı Rabbânî hazretleri birgün bana; "Şu anda burada bulunmayan ba'zı talebemin hâllerine teveccüh eyledim. Mevlânâ Muhammed Sıddîk göründü. Tam bir sevgi ve ihlâs ile bize müteveccihtir. Şu enda Bedahşân'da yolcudur. Hâli hoş olsun!" buyurdu.

Mevlânâ Muhammed Sıddîk Keşmî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ayrı ayrı kâğıtlara yazdığı "Mebde" ve Me'âd" risalesini 1019 (m. 1610) senesinde toplayıp, kitap haline getirdi.

Mevlânâ Muhammed Sıddîk Keşmî, güzel şiirler yazardı. Hakkul yakîn ta'birlerini ihtivâ eden; "Kermahî'nin Şişesi" adlı hikâyeyi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin

Mesnevî'sinin vezninde nazma çevirdi. Kendi mesnevîsinde yazdığı beytlerden birkaçı aşağıdadır:

"Niçin kalbim bu kadar yalnızlığı arıyor.
Ve bu yalnız durmaktan elimde ne kalıyor.

Köpeğim, köpeklikte ma'zûr olmak isterim.
Bu özürle insanlardan uzak kalmak isterim.

Yanlış söyledim, eğer köpek bilse bu sırrı.
Köpek dediğim için kendime, naz ederdi.

Bu sözden utanırdı, feryâd-ü-figân ederdi;
"O fenâlıkta kendini bizden sayıyor" derdi.

Köpekler hiç olmazsa, sahibini tanırlar.
Tanımadıklarından ise korkup kaçarlar.

Ne kendini biliyor, ne Allahı tanıyor,
Ne için ismimizi, böylece lekeliyor.

İşte ömrüm bitiyor, elde birşey kalmadı.
Küfrümden ve dînimden hiç haberim olmadı.

Hangi millet üzere yaşadım bilmiyorum
Ne köpek ne insanım, ben neyim bilmiyorum."

Muhammed Sıddîk'ın hâlinin doğruluğunu, kemâl derecesindeki olgunluğunu gösteren ve hakîkattan haber veren sözleri çoktur. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğlu Muhammed Sa'îd'e gönderdiği şu mektûp bu hâline bir şahittir.

"Allahümme salli ve sellim alâ seyyidinâ ve Mevlânâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammed." yüksek bir babanın yüksek oğluna, alçak talebeleri Muhammed Sıddîk'ın arzıdır. Bütün vücûdum tepeden tırnağa kadar, dergâhınızın hizmetçilerinin kapısının eşiğini öpmek arzusundadır. Her ne kadar elden kaçmıştır, ayaklar gitmiyor ise de, şevk ve arzunun imdâdı ile, arasıra harekete geliyor. Kendimi din ve dünyâ saadetine sebep olanların huzûruna atmak istiyorum. Evet, o uyanık kalblerin sultânının nihâyetsiz ihsânlarıyla dâima büyük ni'metler ele geçiyor. O büyük sofranın döküntü ve kırıntılarından lâyık olanlar istifâde ediyor.

Ağır bir hastalığa yakalandığım zaman yazdığım birkaç beyti de huzûrunuza arzediyorum.

Güneşin doğuşu, cihetlerden yüksektir,
Kalbimin teveccühü sıfatlardan yüksektir.

Ben perdesiz, hicâbsız, cemâlin seyrindeyim,
Zannımca bu görüşüm sıfatlardan yüksektir.

Anladığıma göre bana vârid olanlar,
Cehâlet bile olsa ma'rifetten yüksektir.

Muhterem efendim! İyi dikkat edince, maksadı anlatma husûsunda, kelimelerin, ma'nâları ifâde etmediğini görüyorum.

Mısra':

"Maksadı anlatmayan söze yazıklar olsun."

Hâşim-i Keşmî anlattı: "Mevlânâ Sıddîk bana şöyle anlattı: "Hâlinden zevk, vicdan, azâdlık, yalnızlık sahibi olduğu anlaşılan, elbisesi eski bir dervişe rastladım. Bana; "Sen kimin talebesisin kimin yolundansın?" diye sordu. Ben de hazret-i İmâm'ın mübârek isimlerini söyledim. "Eğer kendilerinden büyük hârika gördüysen, anlat ta dinleyeyim" dedi. Ben de gördüğümü anlattım. "Ben senin hocandan bundan çok daha yüksek ve açık bir hârika gördüm, sana anlatayım da dinle" dedi ve şöyle anlattı: "Hazret-i İmâm'ın yüksek sıfatlarını duyduğum zaman, kendisiyle görüşmek arzusu ile Serhend'e geldim. Şehre geldiğimde gecenin üçte biri geçmiş idi. Kendi kendime; "Bu vakitte onların hizmetçilerini rahatsız etmek doğru olmaz" dedim ve mescidlerden birine girdim. Mescidin yanında oturan birisi, benim mescide girdiğimi gördü. Gelip beni aldı ve evine götürdü. Çok ilgi gösterdi. Konuşma sırasında, kendisinden İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâlini sordum. Konuşmasından anladım ki, onları inkâr edenlerden idi. Onları kötüleyerek söze başladı. Ben ise hayretler içerisinde kaldım ve çok üzüldüm. Senin üstadının kalbine iltica eyledim. Aniden, İmâm hazretlerinin yalın kılıç içeri girdiğini gördüm. O kılıçla kendilerini kötüleyen münkiri parça parça ettiler ve dışarı çıktılar. Ben bu hâli görünce, korku içerisinde onların arkasından dışarı çıktım. Fakat onları göremedim. Bir daha o eve de giremedim. Ne olduğunu anlayamadım. Sabahleyin hazret-i İmâm'ın huzûru ile şereflenince, aynı titreme ve korku içerisinde idim. Boynuma sarıldılar ve tebessüm ettiler. "Geceleyin olanı, gündüzün

söylemeyin” buyurdular. Bu hâdiseyi, bugüne kadar senden başka kimseye söylemedim.”

Mevlânâ Muhammed Sıddîk Keşmî hazretleri ölüm hakkında buyurdu ki:

Mısra’:

“O ölüm ki, ona yaşama derim.”

Gerçekten sonsuz hayat, ölüme bağlıdır, ölüm, ebedî hayatın süsleyicisi, donatıcısıdır. Hayır, belki âb-ı hayâttır, ya’nî hayat bahşeden, hiç öldürmeyen sudur. Ölüm, dostluğun kuvvetlendiricisidir. Ölüm, mâsivâ binasını ateşe vericidir, ölüm, üzüntü perdelerinin yakıcısıdır. Ölüm, hakîkatin aynasıdır, ölüm, görünmeyen güzelin yüzünden perdeyi kaldırıcıdır. Gönlümün, gelmesinden hoşlandığı, beklediği şey ölümdür. Dağınıklıkları toplayan ölümdür, ölüm seveni sevdiğine kavuşturucudur. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ölüm, sevgiliyi sevgiliye kavuşturan bir köprüdür.”

Muhammed Sıddîk hazretleri, 1050 (m. 1640) senesi Şevvâlinde vefât etti. Kabri, Delhi’de, hazret-i Hâce Bâkî-billah hazretlerinin bulunduğu kabristandadır. Hanımı da sâlihâ olup, çok ibâdet ederdi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Muhammed Sıddîk Keşmî’ye yazdığı mektûpların ba’zılarından alınan bölümler aşağıdadır.

“Gönderdiğiniz mektûp geldi. Fırsatı ganîmet bilmelidir. Vakitleri çok kıymetli ni’met bilmelidir. Modaya, âdetlere uymakla ele birşey geçmez. Yalan sözlerden, kaçamak davranışlardan ancak zarar ve ziyan ele geçer. Muhbir-i sâdık, ya’nî hep doğru söyleyici “aleyhi ve alâ âlihi minessalevâti etemmühâ ve minetteslîmâti ekmelühâ” “Helekel-müsevvifûn” buyurdu. Ya’nî sonra yaparım diyenler helak oldular. Bugünkü ömrü vehm ve hayâl için harc etmek ve hayâl olan şeyleri ele geçirmek için, mevcûd olanları elden kaçırmak çok çirkin bir iştir. Elde bulunan şeyi, en ehemmiyetli, en kıymetli şey için kullanmak gerekir. Karışık, pis, fâidesiz şeyler, geriye bırakılmalıdır. Hak teâlâ, mâ’sivâsı ile ya’nî O’ndan başka şeyler ile olan rahatlıktan kurtarmak için, bir parça rahatsızlık versin! Dedikodu ile ele birşey geçmez. Kalbin selâmetini istemelidir. Asıl lâzım olan işi düşünmeli, lüzumsuz fâidesiz şeylerden tam kaçmalıdır. Fârisî beyt tercümesi:

“Her ne ki güzeldir, Allah sevgisinden başka,
Hepsi cana zehirdir, şeker gibi de olsa.”

Habercinin ancak haber vermesi lâzımdır.”

(Birinci cild, yüzotuzüçüncü mektûp)

“Hak teâlâ, kendine yaklaştıran derecelerde ölçüsüz yükselmenizi ihsân eylesin! Bizi seven kardeşim! Vakit, keskin bir kılınç gibidir. Yarına çıkacağımız belli değildir. Mühim işleri bugün yapmalı, mühim olmıyanları yarına bırakmalıdır. Aklı olan, böyle yapar. Doğru düşünen akıl; “Akl-ı mu’âd”dır. “Akl-ı me’âş” degildir. Daha ne yazayım! Vesselâm.” (Birinci cild, yüzotuzdördüncü mektûp)

“Rü’yâda Âdem aleyhisselâmı gördüğünüzü yazıyorsunuz. Çok iyidir. Rü’yânız doğrudur. Su görmek, ilim demektir. Eli suya sokmak, ilim edinecek kuvvet elde etmektir. Âdem aleyhisselâmı görmek de, bu ma’nâyı kuvvetlendirmektedir. Çünkü Âdem aleyhisselâm, Allahü teâlâdan öğrendi. Bekâra sûresi, 31. âyetinde meâlen; “Âdeme, isimlerin hepsini öğretti” buyuruldu. Bu rü’yâdaki ilim, kalb ilmidir. Kalb bilgilerinden de, Ehl-i beyte bağlı olanıdır. Buluştuğumuz zaman daha anlatırım. Vesselâm.” (1. cild, 212. mektûp)

“Mübârek Ramazan ayında, bütün iyilikler, bütün bereketler bulunur. Her iyilik, her bereket, Allahü teâlânın zâtından gelmektedir. Her kusur, her kötülük de, mahlûkların zâtlarından ve sıfatlarından hâsıl olmaktadır. Nisa sûresinin 78. âyetinde meâlen; “Sana gelen her güzel şey, Allahü teâlâdan gelmektedir. Sana gelen her kötülük de, kendindendir” buyuruldu. Bunun için, bu aydaki iyiliklerin, bereketlerin hepsi, Allahü teâlânın zâtındaki üstünlüklerden gelmektedir. Bu üstünlüklerin hepsi de, kelâm şânında bulunmaktadır. Kur’ân-ı kerîm, bu kelâm şânının hakîkatinin hepsinden hâsıl olmuştur. Bundan dolayı, bu mübârek ayın, Kur’ân-ı kerîm ile tam bağlılığı vardır. Çünkü Kur’ân-ı kerîmde bütün üstünlükler bulunmaktadır. Bu ayda da, o üstünlüklerden hâsıl olan bütün iyilikler bulunmaktadır. Bu bağlılıktan dolayı, Kur’ân-ı kerîm bu ayda nâzil oldu. Bekâra sûresinin 185. âyetinde meâlen; “Kur’ân-ı kerîm, Ramazan ayında indirildi” buyurulmaktadır. Kadr gecesi bu aydadır. Bu ayın özüdür. Kadr gecesi, çekirdeğin içi gibidir. Ramazan ayı da, kabuğu gibidir. Bunun için bir kimse, bu ayı iyi geçirerek, bu ayın iyiliklerine, bereketlerine kavuşursa, bu senesi iyi

geçerek, hayırlı ve bereketli olur. Allahü teâlâ, hepimizi bu mübârek ayın iyiliklerine, bereketlerine kavuşturan. Herbirimize bundan büyük pay versin!

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Oruçlu olan kimse, hurma ile iftar etsin! Çünkü hurma bereketlidir.” O server (s.a.v) hurma ile iftar ederdi. Hurmanın bereketli olması, şöyledir ki; onun ağacına “Nahle” denir. Bu ağacın yaratılışında, topluluk ve adâlet vardır. İnsanın yaradılışı da böyledir. Bunun içindir ki, Peygamberimiz (aleyhisselâm) nahle ağacına, Âdemoğullarının halasıdır dedi. “Halanız olan nahleye saygı gösteriniz! Çünkü bu ağaç, Âdem aleyhisselâmın çamurundan kalan artıktan yaratılmıştır” buyurdu. Görülüyor ki, nahle, Âdem eleyhisselâmın çamurundan yaratılmıştır. Nahleye bereket buyurması, bunda herşeyin bulunduğu için olsa gerektir. Bunun için, nahlenin meyvesi olan hurma yenince, insanın parçası, dokusu olur. Böylece, hurmada bulunan herşey, insana da aktarılmış olur. Hurmada bulunan sonsuz üstünlükler, bunu yiyende de bulunur. Hurmayı yiyen herkes böyle olur ise de, oruçlu kimse, iftar zamanında, şehvetlerden ve dünyânın geçici zevklerinden temiz olduğu için, hurmadan pekçok istifâde eder. Anlattığımız fâideleri daha tam ve daha olgun olur. O server (aleyhisselâm); “Mü’minin sahurunun hurma ile olması, ne güzeldir” buyurdu. Bu da, belki, hurma insanın dokularına karışınca, insanın hakîkatini tamamladığı içindir. Oruçlu iken, böyle şey olmadığı için bunun karşılığı olarak sahurda hurma yemenin güzel olduğunu bildirmiştir. Hurma yemek, çeşitli yemekleri yemek gibi fâideli olmaktadır. Hurmanın bu bereketi, kendisinde herşey bulunduğu için, iftar zamanına kadar insanda kalır. Hurmanın bu fâidesi, ancak İslâmiyete uygun olarak yenildiği, İslâmiyetten kıl ucu kadar ayrılık bulunmadığı zamandır. Tam fâidesine kavuşmak için, bir ağacın bir meyvesi olarak değil, bildirdiğimiz topluluğunu, bereketini düşünerek yemek lâzımdır. Yalnız bir meyve olarak yenirse, yalnız madde, kalori fâidesi elde” edilir, işin içyüzü bilinerek yenirse, bereketine kavuşulup, batını da besler. Bereketine kavuşmadan yemek, kusur olur. Fârisî beyt tercümesi:

Çalış, lokmayı kıymetlendir önce!
Ondan sonra, hiç korkma ye, doyunca!

İftâr erken, sahuru geç yapmakta da, bu incelik vardır. Vesselâm.” (Birinci cild, yüzaltmışikinci mektûp)

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1046

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 26

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 372

4) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 338

5) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

MUHAMMED UBEYDÜLLAH SERHENDÎ

Hindistan’da yetişen büyük İslâm âlimlerinden ve evliyânın en üstünlerinden. İsmi, Muhammed Ubeydüllah Serhendî olup, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu ve İmâm-ı Muhammed Ma’sûm’un üçüncü oğludur. Güzel ahlâkı, kıymetli vasıfları, üstünlüğü, yazı ile anlatılamaz. 1038 (m. 1628) senesi Receb ayında dünyâya geldi. Rahmetler hazînesi olan amcası Muhammed Sa’îd (kuddise sirruh), Muhammed Ubeydüllah’ın doğumuyla ilgili olarak şöyle buyurdu: “Muhammed Ubeydüllah’ın doğum zamanına yakın, bir meleğin; “Doğduğu gün, öldüğü gün ve tekrar diriltildiği gün, Allahü teâlânın selâmı onun üzerine olsun.” (Meryem-15) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuduğunu duydum.” 1083 (m. 1672) senesi Rebî’ul-evvel ayında vefât etti.

İmâm-ı Muhammed Ma’sûm hazretleri gibi, zamanın en büyük velîsinin kıymetli cevher misâli olan bu oğlu, yüksek babasının teveccüh ve himmetleriyle çok güzel edeb ve terbiye ile yetişti. Aklı, zekâsı, edebi ve anlayışının fevkalâde olması, asâlet ve yaradılışının yüksekliği sebebiyle kısa zamanda zâhirî ve bâtınî olarak yükseldi.

Rivâyet edilir ki; “Birgün o zamanın âlimlerinden Mevlânâ Abdülhakîm (kuddise sirruh), hazret-i İmâm-ı Ma’sûm’un huzûruna gelerek; “Efendim, kalb, bir parça ettir. Nasıl zikredebilir?” diye suâl etti. O sırada Muhammed Ubeydüllah da orada bulunuyordu ve o zamanlar daha yedi-sekiz yaşlarında idi. Bu suâli işitince, hiç düşünmeden; “Dil de bir

parça ettir. Allahü teâlânın kudreti ile nasıl konuşuyor ve zikr ediyor? Kalb ne için zikretmesin?" dedi. Orada bulunanlar bu tatminkâr cevap karşısında bu çocuğun ilmine, idrâkinin kuvvetine hayret ettiler."

Muhammed Ubeydüllah'ın (kuddise sirruh) şaşılacak üstünlükleri, büyüklük hâlleri böyle daha çocuk iken görülmeye başlamıştı. Kur'ân-ı kerîmi bir ayda ezberledi. O ay Ramazan ayı idi. Her gün bir cüz (Kur'ân-ı kerîmde bulunan yirmi sahifelik bölümlerden her biri) ezberler, akşam teravihde onu okurdu. Hattâ, bu hâdisenin hac yolunda gemide olduğu ve o Ramazan ayının gemide geçtiği de bildirilmiştir.

Muhammed Ubeydüllah'ın büyük ağabeyisi Muhammed Sıbgatüllah, bu kardeşi hakkında; "Kardeşim; Hâfız, fâdıl, hacı, ârif, cömert, velî, müttekî (takvâ sahibi), babamın makbûlü ve yüksek dedem İmâm-ı Rabbânî'nin aşıkıdır" buyurmuştur.

Muhammed Ubeydüllah Serhendî hazretleri, bambaşka bir keşf sahibi idi. Öyle ki, dünyâda olmuş bütün işleri keşf ederdi. Hattâ bu keşflerinin çokluğundan sıkılmaya başlayıp, bunlardan kurtulması için yüksek babasına yalvardı. Onun bütün vücûdu göz hükmünde idi. Ya'nî Allahü teâlâ ona bütün vücûdu ile görmek ni'meti ihsân etmiş idi. Hayatının sonuna kadar böyle devam etti.

Yüksek babaları olan İmâm-ı Ma'sûm hazretlerinin Mektûbât'ının birinci cildini bu oğlu topladı. Yine yüksek babalarının Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâretleri esnasında hâsıl olan yüksek hâllerini, Arabî ifâde ile toplayıp, bir kitap hâlinde yazdı. "Risâle-i Yâkûtiyye" ismini verdiği bu kitabını, daha sonra Fârisîye çevirdi. Fârisî nüshalarından biri İstanbul'da Süleymâniye Kütüphânesinde mevcûttur.

Muhammed Ubeydüllah hazretleri, vefâtlarından az bir müddet evvel, bulundukları Serhend şehrinden Dehlî'ye gitti. 1083 (m. 1672) senesi Rebî'ul-evvel ayında bir Cum'a günü Dehlî'den dönüyorlardı, öğleden sonra ikindi vakti idi. Bir ara; "Namaz vakti oldu mu?" diye sordu. Yanında bulunan Âhund Sücâdil vaktin geldiğini arzetti. Tekbir için ellerini kaldırdı ve; "Esselâmü aleyküm yâ Resûlallah! sallallahü aleyhi ve sellem" dedi. Sonra niyet edip namaza başladı ve secdede iken mübârek rûhunu cenâb-ı Hakka teslim eyledi. Muhammed Hâdî, Muhammed Pârisâ ve Muhammed Sâlim isimlerinde üç oğlu vardı. Muhammed Ubeydüllah hazretlerinin Mektûbât'ı, "Hazînet-ül-me'ârif ismiyle bilinmekte olup, içinde yüzellialtı mektûp vardır. Mektûplar ekseriyetle Fârisî, çok az kısımları da Arabîdir. Hazînet-ül-me'ârif 1393 (m. 1973) senesinde Pakistan'da basılmış olup, bu kitapdan birkaç mektûbun tercümesi aşağıdadır.

66. mektûp: Bu mektûp, vaktin sultânı olan Ebü'l-Muzaffer Muhyiddîn Muhammed Âlemgîr'e yazılmış olup, tövbe hakkındadır.

Her hamd ve medhin hakîkî sahibi olan ve istediğini yapıp, dilediği şekilde hüküm verebilen Allahü teâlâya hamd, O'nun sevgili Peygamberine ve âline her zaman daimî salât ve selâmlar olsun.

Bu fakire ihsân ederek gönderdiğiniz kıymetli mektûbunuz geldi. Çok sevindirdiniz.

(Mektûbun bundan sonraki kısmı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Hindistan vâlilerinden Hân-ı Hânân'a yazdıkları mektûptur. Muhammed Ubeydüllah hazretleri, Sultan Âlemgîr'e yüksek dedelerinin yazdıkları mektûbun aynısını yazmışlardır. Adı geçen mektûp, Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî'nin 2. cildinin 66. mektûbudur.)

Kıymetli ömrümüz günah işlemekle, kusur, kabahat yapmakla, yanılmakla geçip gidiyor. Bunun için; tövbeden, Allahü teâlâya boyun bükmekden söyleşmemiz, vera' ve takvâdan konuşmamız hoş olur. Allahü teâlâ, Nûr sûresi 31. âyetinde meâlen; "Ey Mü'minler! Hepiniz, Allahü teâlâya tövbe ediniz! Tövbe etmekle kurtulabilirsiniz" buyuruyor. Tahrîm sûresi, 8. âyetinde meâlen; Ey îmân eden seçilmişler! Allahü teâlâya dönünüz. Hâlis tövbe edin! Ya'nî tövbenizi bozmayın! Böyle tövbe edince Rabbiniz, sizi belki affeder ve ağaçlarının, köşklerinin altından sular akan Cennetlere sokar" buyuruyor. En'âm sûresi, 20. âyetinde meâlen; "Açık olsun, gizli olsun günahlardan sakınınız!" buyuruyor. Günahlarına tövbe etmek, herkese farz-ı ayndır. Hiç kimse tövbeden kurtulamaz. Nasıl kurtulur ki, peygamberlerin "aleyhimüsselâm" hepsi tövbe ederdi. Peygamberlerin sonuncusu ve en yükseği olan Muhammed aleyhisselâm buyuruyor ki: "Kalbimde (envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) perde hâsıl oluyor. Bunun için hergün, yetmiş kerre istiğfar ediyorum." Yapılan günahda

kul hakkı bulunmayıp; zinâ yapmak, alkollü içki içmek, çalgı dinlemek, yabancı kadınlara bakmak, Kur'ân-ı kerîmi abdestsiz tutmak ve bozuk inanışlara saplanmak gibi, yalnız Allahü teâlâ ile kendi arasında olursa; böyle günahlara tövbe etmek, pişman olmakla, istiğfar okumakla, Allahü teâlâdan utanıp, sıkılıp, O'ndan af dilemekle o günahlar affolur. Farzlardan birini özürsüz terk etti ise, tövbe için, bunlarla birlikte, o farzı da yapmak lâzımdır.

Günahda kul hakkı da varsa, buna tövbe için, kul hakkını hemen ödemek, onunla helâllaşmak, ona iyilik ve duâ etmek de lâzımdır. Mal sahibi, hakkı olan ölmüş ise, ona duâ, istiğfar edip, çocuklarına, vârislerine verip ödemeli, bunlara iyilik yapmalıdır. Çocukları, vârisleri bilinmiyorsa, mal ve diyet miktarı parayı fakirlere, miskinlere sadaka verip, sevâbını hak sahibine ve eziyet yapılana niyet etmelidir. Ali (radıyallahü anh) buyuruyor ki: Ebû Bekr (radıyallahü anh) doğru sözlüdür. Ondan işittim ki: “Resûlullah (aleyhisselâm); “Günah isliyen biri, pişman olur, abdest alıp namaz kılar ve günâhı için istiğfar ederse, Allahü teâlâ, o günâhı elbette affeder. Çünkü, Allahü teâlâ, Nisa sûresi 109. âyetinde (meâlen); “Biri günah işler veya kendine zulm eder, sonra pişman olup, Allahü teâlâya istiğfar ederse, Allahü teâlâyı çok merhametli, af ve mağfiret edici bulur” buyurmakdadır” dedi.” Bir hadîs-i şerîfde; “Günâhı olan kimse, istiğfar eder ve tövbe eder, sonra bu günâhı tekrar yapar, sonra yine istiğfar söyler, tövbe eder. Üçüncüye yine yapar ve yine tövbe ederse, dördüncü olarak yapınca, büyük günah yazılır.” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; “Müsevvifler helak oldu” buyuruldu. Ya'nî, ileride tövbe ederim diyenler, tövbeyi geciktirenler ziyan etti. Lokman Hakim, velî veya peygamber idi. Oğluna nasihat ederek; “Oğlum, tövbeyi yarına bırakma! Çünkü, ölüm ansızın gelip yakalar” dedi. İmâm-ı Mücâhid buyuruyor ki: “Her sabah ve akşam tövbe etmeyen kimse, kendine zulmeder.” Abdullah İbni Mübârek (r.anhümâ) buyurdu ki: “Haram olarak ele geçen bir kuruşu, sahibine geri vermek, yüz kuruş sadaka vermekden daha sevâbdır.” Âlimlerimiz buyuruyor ki: “Haksız alınan bir kuruşu sahibine geri vermek, kabûl olan altıyüz nafile hacdan daha sevâbdır” Yâ Rabbî! Kendimize zulm ettik. Bize Acımaz, af etmezsen, hâlimiz pek fenâ olur.”

Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ buyurur ki: “Ey kulum! Emrettiğim farzları yap, insanların en âbidi olursun. Yasak ettiğim haramlardan sakın, vera' sahibi olursun. Verdiğim rızka kanâat eyle, insanların en ganîsi olursun, kimseye muhtaç kalmazsın.” Peygamberimiz (aleyhisselâm) Ebû Hüreyre'ye (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Vera' sahibi ol ki, insanların en âbidi olursun!” Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Zerre kadar vera' sahibi olmak, bin nafile oruç ve namazdan daha hayırlıdır.” Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Kıyâmet günü, Allahü teâlânın huzûrunda kıymetli olanlar, vera' ve zühd sahibleridir.” Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma buyurdu ki: “Bana yaklaşanlar, sevgime kavuşanlar içinde, vera' sâhibleri gibi yaklaşan olmaz.” Büyük âlimlerden ba'zısı buyurdu ki: “Bir kimse, şu on şeyi, kendine farz bilmedikçe, tam vera' sahibi olamaz: Gıybet etmemeli. Mü'minlere sû-i zan etmemeli, kötü bilmemeli. Kimse ile alay etmemeli, Yabancı kadınlara, kızlara bakmamalı. Doğru söylemeli. Kendini beğenmemek için, Allahü teâlânın kendisine yaptığı ihsânları, ni'metleri düşünmeli. Malını helâl yere harcetmeli, haramlara vermemeli. Nefsi, keyfi için, mevki, makam istemeyip, buraları insanlara hizmet yeri bilmeli. Beş vakit namazı vaktinde kılmayı birinci vazîfe bilmeli. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği îmân ve işleri iyi öğrenip, kendini bunlara uydurmalı. Yâ Rabbî! Bizlere ihsân ettiğin nûru, hidâyeti arttır. Bizi affet! Sen herşeyi yapabilirsin.”

70. mektûp: Bu mektûp Hacı Habîbullah Buhârî'ye yazılmış olup, bir mes'eleyi îzâh etmektedir.

“Molla Âşûr Bâkî'nin mektûbu geldi. Allahü teâlâ kalb ve rûh birliği versin ve bedenini şer-i şerîf (İslâmiyet) üzere ibâdet ve tâatte bulundursun. Soruyorsunuz ki: “Buradaki insanlar, ezanda ikinci şehâdeti duydukları zaman, ya'nî ezan okunurken, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah'ı işitince, iki elin baş parmaklarını önce öpüp sonra gözlerinin üzerine sürüyorlar. Bu konuda bir de hadîs-i şerîf var diyorlar.”

Cevap: Kardeşim! Ba'zı fetvâlarda bu rivâyet bildirilmiştir. Ama bu işin dayandığı hadîsi, muhaddîsler kabûl etmiyorlar. Bu fâkîr bu mes'elede burada ve Haremeyn-i şerîfeynde çok dikkatli araştırdım. İ'timâda lâyık bir temel bilgi bulamadım. Bunun içindir ki, bizim büyüklerimiz bu işi yapmadılar. Vesselâm.”

131. mektûp: “Muzaffer Hân'a gönderilmiştir. Fakirlere lâzım olan duâ ve senadan sonra yüksek makamınıza arz olunur ki, hakîkat sahiblerinin kutbu, peygamberler vârisinin ayrılığından (ya'nî İmâm-ı Ma'sûm hazretlerinin vefâtından) sonra, bu zayıf kulun üzerine gelen musibet bu zamana kadar hiç kimseye

gelmemiştir. Bu acıyı hiç kimse benim kadar tatmamıştır. Allahü teâlâya sonsuz hamdolsun ki, önce geride kalanlara sabretmek gücünü ihsân eyledi. Bundan sonra bu musibetten râzı olmayı nasîb eyledi. Ne güzel demişlerdir. Beyt:

Beni ne kadar incitsen, dönmem senden yine,
Dayanmak tatlı olur sevgili elemine.

Yüksek huzûrunuzdan gelenler, zâtınızın sevgi ve iyiliklerinden bahsediyorlar. Ma'nevî bağın kuvvetlenmesine ve hayırlı duâların çok yapılmasına sebep oldu. Kalbinizde evliyâya karşı olan bu sevgi ve bağlılık, Allahü teâlânın en kıymetli ni'metlerindendir. Çünkü kişi, sevdiği ile beraber olur. "Kişi sevdiği ile beraberdir" hadîs-i şerîfini işitmişsinizdir. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) Eshâb-ı Kirâmı buyurdular ki: "Sonsuz kurtuluşa sebeb olan îmân devletine kavuşmaktan sonra, bu hadîs-i şerîfi duymak kadar hiçbir şeye sevinmedik. Çünkü Allahü teâlâyı ve âlemlere rahmet olan O'nun Resûl-i ekremini (aleyhisselâm) hepimiz seviyoruz. O hâlde O'nlarla oluruz."

Gerçekten Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) hakkında Allahü teâlâ ile ve Resûlullah ile beraber olmaktan büyük, hangi ni'met olabilir ve düşünülebilir. Onlar Resûlullah ile olunca, O'na mahsûs olan hâl ve kemâllerden de pay alırlar. Nitekim hayatlarında böyle oldu. Zîrâ Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) Resûlullahın sohbetinde, nübüvvet kemâlâtına veraset yoluyla kavuşmuşlardır. Her ne kadar peygamberlik mansıb ve makamı, Peygamber efendimiz ile tamamlandıysa da peygamberlik kemâl ve olgunluklarından hisse almak mümkündür, hattâ vâkidir. Nitekim Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer peygamber olurdu" buyurdu. Zîrâ nübüvvet kemâlleri hazret-i Ömer-i Fârûk'da hâsıl olmuştu. Nitekim Resûlullah buna işâret eyledi. Ama peygamberlik mansıb ve makamı, Peygamberlerin sonuncusu (aleyhisselâm) ile son bulunca, onun, ya'nî hazret-i Ömer hakkında nübüvvet kemâlât ve üstünlüklerinin verilmesi ile iktifa edildi.

Hadîs-i şerîfde buyurulan; "Allahü teâlânın kalbe akıttığı her şeyi Ebû Bekr'in kalbine akıttım" ifâdesinden, bu nübüvvet kemâlâtının sır ve ma'nâsı açıkça anlaşılmaktadır. Zîrâ Resûlullahın nübüvvet, vilâyet ve diğer kemâllerinin hepsi, hazret-i Sıddîk-ı ekberde hâsıl olmuştu. Fakat peygamberlik mansıbı ve makamı Resûlullahla son bulduğundan, o da sîddîklık meydânının şehsüvârı oldu.

Nübüvvet kemâlâtına sahip olduğu hâlde, peygamberlik makamından aşağıda kaldı ve sıddîklar defterinin ilki ve yüce şân sahibi ve ma'rifet erbâbının birincisi oldu.

Suâl: Ehl-i sünnet ve tasavvuf büyüklerine göre Eshâb-ı Kirâmın hepsi nübüvvet kemâlâtına kavuşmuştur. Nitekim bu büyükler silsilesinin en büyüklerinden olan hazreti Müceddîd-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî mahbûb-i Sübhânî (r.aleyh) böyle buyurmuştur. Böyle olunca, yukarıda geçen iki hadîs-i şerîfte Hazreti Şeyhayn, ya'nî Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer, hangi bakımlardan zikredildi?

Cevap: Her ne kadar bütün Eshâb-ı Kirâm bu kemâle, olgunluğa kavuşmuş ise de, aralarında birbirlerine göre üstünlükleri sabittir. Nitekim Hak teâlâ, Bekâra sûresi 253. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Bu peygamberlerin bir kısmını, kendilerine verilen husûsiyetlerle diğerlerinden üstün kıldık" buyurdu. O hâlde Şeyhayn'ın (Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'in (r.anhüma) bu makamdaki husûsiyeti, diğerlerinde yoktur, her ne kadar bütün kemâlâta dâhil iseler de, Şeyhayn, Resûlullahın eczası ya'nî kısımları gibidir. Nitekim Resûlullah: "Ebû Bekr ve Ömer benim başımdaki kulak ve gözüm yerindedir" buyurdu. O hâlde bu ikisinin nasîbi ile diğerlerinin nasîbleri arasında büyük fark oldu. Bu da bu ikisinin husûsiyetlerinden ileri gelmektedir.

Bunun içindir ki, İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), Şeyhayn hazretlerini, Resûlullahın (aleyhisselâm) nübüvvet yükünün taşıyıcıları olarak görmüştür. Lâkin Hazreti Sıddîk-ı ekberde olan maiyyet (beraberlik) başkasında yoktur. Nitekim hadîs-i şerîfte: "Yâ Rabbî, kıyâmete kadar Ebû Bekr'i, kabrimde benimle beraber bulundur" buyuruldu. Resûlullahın duâsı da elbette kabûl olunmuştur. Buradan anlaşılmış oldu ki, Hazreti Ebû Bekr kıyâmete kadar, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) iledir ve kıyâmetten sonra da ebediyyen O'nunla birliktedir. Bunun için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Peygamberler hâriç, Ebû Bekr insanların en hayırlısıdır" buyurdu ve diğerlerinden ayırdı. Başka bir hadîs-i şerîfte: "Ebû Bekr ve Ömer, öncekilerin ve sonrakilerin, göklerin ve yerin hayırlısıdır. Bu ikisinden üstün olan yalnız peygamberlerdir" buyuruldu. Her ne kadar Fârûk-ı a'zam da diğerlerinden efdal ise de, söylendiği gibi Sıddîk-ı Ekber, Hazreti Fârûk'tan üstündür.

Suâl: “Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer (radıyallahü anh) peygamber olurdu” hadîs-i şerîfinden anlaşılıyor ki, Hazreti Ömer’de nübüvvet ma’nâsı diğerlerinden çoktur. Böyle olunca, Hazreti Ebû Bekr’in daha üstün olması nereden geliyor?”

Cevap: Birkaç bakımdandır. Birincisi deriz ki, ba’zı husûsiyetler, özellikler bakımından üstün olan, daha üstün olandan üstün olabilir. Ama Resûlullahın yolunda olmak yoluyla Sıddîk’ta hâsıl olan üstünlük, bütün fazilet ve üstünlüklerden ağırdır. Çünkü Sıddîk için Resûlullahda olan zımmiyyet ya’nî içinde olmak, onda olmak, hallenmek, diğerlerinde yoktur. Nitekim yukarıda buna işâret olundu. Evet Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hepsinde bu zımmiyyetten vardır ama, onlarınki nerede, bununki nerede! Zîrâ Sıddîk’ınki, bir makamda, bir husûsta değil, her makam ve her husûstadır. Bunun için Hazreti Sıddîk daha üstün oldu. İkinci olarak üstünlüğe delîl, biraz yukarıda geçen hadîs-i şerîfleri söyleriz. Üçüncüsü, Sıddîk’ın üstünlüğü kat’îdir, bu ve benzeri hadîslerin Hazreti Ömer’in üstünlüğünü göstermesi ise zannîdir. Zannî olan kat’î olanla bir olamaz. Vesselâm.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Umdet-ül-makâmât sh. 389

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 183, 597, 1101

3) Hazînet-ül-me’ârif

MUHAMMED ZEYNEL’ÂBİDÎN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Şemseddîn, lakabı Zeynel’âbidîn’dir. Mısır’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1048 (m. 1638) senesinde Mısır’da vefât etti.

Muhammed Zeynel’âbidîn, zamanının büyük âlimlerinden olan Halebî ve başkalarından okudu. Çeşitli ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Câmi-ül-Ezher’de ders okutmaya başladı. Zamanındaki âlimlerin kavuşamadıkları ilmî üstünlüklere yükseldi. Şam’da da ikâmet etti. Çok kerre Hicaz’a gidip geldi. Mısır, Hicaz ve Şam’daki âlimler, onun ilmindeki üstünlüğünü söyleyip, medh-ü sena ettiler ve huzûrunda ona karşı çok edebli oldular.

Muhammed Zeynel’âbidîn, Şâziliyye yolunun edebini insanlara ögretip yaydı. Çok kerâmetleri görüldü. Keşfleri pekçoktur. Zamanın büyüklerinden bir zât idi.

İbrâhim Ubeydî, hocası Muhammed Zeynel’âbidîn hakkında; “Umdet-üt-tahkîk fî beşâiri ales-Sıddîk” isimli bir eser yazdı. Kitabında hocasının faziletlerini, kerâmetlerini ve âlimlerin onun hakkındaki medhedici sözlerini bildirdi.

Âlimlerin büyüklerinden olan Şeyh Yûsuf Feyşî, onun hakkında şöyle dedi: “Muhammed Zeynel’âbidîn Bekrî, âlim, kâmil bir zât idi. İlm-i tevhîde dâir çok güzel sözleri vardır. Baba ve dedelerinden daha üstün dereceye yükseldi.”

Remle müftîsi Şeyh Hayreddîn ise onun hakkında şöyle dedi: “Şam’daki âlimler onun ilim meclisine toplanmıştı. O, hikmet dolu sözler söylüyordu. Âlimler; “Ey Muhammed Bekrî! Sözleriniz bizim anlayışımızın üzerindedir. Anlamakta zorluk çekiyoruz” dediler.”

Mısır’daki âlimlerin büyüklerinden Şeyh İbrâhim Me’mûnî şöyle dedi: “Baba ve dedelerinin bütün faziletleri Muhammed bin Zeynel’âbidîn Bekrî’de toplanmıştır.”

İbrâhim Ubeydî şöyle anlatır: “Allahü teâlânın ihsânı ile yüz büyük zâtın hizmetinde ve derslerinde bulunmakla şereflendim. Fakat Muhammed Zeynel’âbidîn Bekrî’den daha fazla Allahü teâlâyı tanıyanını görmedim.”

Yine İbrâhim Ubeydî anlatır: “Üstad Muhammed Alevî ile Muhammed Zeynel’âbidîn bir yerde konuşuyorlardı. Konuşmalarından birşey anlamadım. Zeynel’âbidîn, Muhammed Alevî’ye Peygamber efendimizden bahsetti ve; “Vallahi o şimdi kabrinde, bizim bilmediğimiz bir şekilde diridir. Sizin de Muhammed aleyhisselâm katında üstün bir yeriniz var” buyurdu ve oradan ayrıldı.”

İbrâhim Ubeydî şöyle anlatır: “Bir bayram günü idi. Muhammed Zeynel'âbidîn, benim, yanından ayrılmamı istemedi ve; “Bugün bayramdır, insanların bir araya gelip dağılma günüdür.

Sen benim yanımdan ayrılma. Ziyârete gelenlerin ayrılmalarından sonra, bende bir yalnızlık oluyor. Bugün benim dostum ol. Seninle konuşmak beni memnun ediyor" buyurdu. Ben de; "Efendim sizden bir arzum var. Bunu yerine getirirseniz memnun olurum ve sizinle beraber kalırım deyip, ba'zı zâtların hoca ve talebe silsilelerini sordum. O da kolaylıkla cevap verdi. Son olarak Şeyh Zeynel'âbidîn ve Şeyh Ahmed'in ilim ve tasavvuftaki vârisinin kim olduğunu sordum. "Benim" buyurdu ve ağladı. Bu zaman kendimden geçtim. Daha sonra kendime geldiğimde devlet adamlarının, âlimlerin ve başkalarının onu ziyâret ettiklerini ve Muhammed Zeynel'âbidîn'in her birine, eliyle, örtülü bir yerden gümüş alarak verdiğini gördüm. Hayret ettim. Sonra da; "Efendim, kudret hazînesine mâliksiniz" dedim. O da cevaben; "Doğru, senden başkası bunu bilemez" buyurdu. Emîrleri üzere onunla beraber kaldım."

Muhammed Zeynel'âbidîn, bir sene, haccı edadan sonra, Medîne-i münevvereye gidip, Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyârette bulundu. Ziyâretini tamamlayınca, veda için tam bir edeb içinde kabr-i şerîfe dönmüş iken birden karşısında Resûlullahın, Hazreti Ebû Bekr'in ve Hazreti Ömer'in mübârek cemâllerini gördü. Edeble başını önüne eğdi ve öyle kaldı. O sırada bir kısım talebeleri gelip kâfilenin hareket ettiğini ve gitmek arzu ettiklerini söylediler. Huzûrda iken onların bu acele edişlerine taaccüb edip, keşf haliyle onlara dedi ki: "Siz beni çağırıyorsunuz. Hâlbuki şimdi karşımda Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek cemâli, bulutun altında ayın kayboluşu gibi kaybolup gidiyor. Hazret-i Ebû Bekr'in ve Ömer'in mübârek cemâlleri de kaybolup gittiler."

Muhibbî onun hakkında dedi ki: "O, Kâhire'de zamanındaki âlimlerin en büyüğü idi. İlim ve edeb sahibi idi. Amcası Muhammed Ebi'l-Mevâhib'in vefâtından sonra, evinde tefsîr dersleri verdi. Âlimler gelir, dersini dinlerlerdi.

Çok kerâmetleri görüldü. Çok defa haccetti. Herkesten hürmet ve i'tibâr gördü. Tefsîr ilminde üstün derecede idi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 202

MUHİBBÎ

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdüllatîf bin Muhammed bin Ebû Bekr'dir. Muhibbî diye meşhûr oldu. 966 (m. 1559) senesinde doğdu. 1023 (m. 1614) senesinde vefât etti. Doğum ve vefât yerleri bilinmemektedir.

Muhibbî ençok babasından ilim öğrendi. Babası ile Şam'a gitti. Burada Bedrüddîn Gazzî'den ders aldı. Muhibbî'nin ilim öğrendiği hocalarının sayısı çoktur. Daha sonra Şam'dan Anadolu'ya geçti. Bir müddet Anadolu'da kaldıktan sonra, Mekke-i mükerremeye gitti. Orada mücavir olarak kaldı. Mekke-i mükerremede Emîr Mes'ûd bin Şerîf Hasen bin Ebü's-Senâ ile görüştü. Emîr Mes'ûd bin Şerîf Hasen, Muhibbî'ye çok yardımcı oldu. Muhibbî onu yazdığı kasidelerle övdü. Burada evlendi. Bir müddet Halep kadılığı yaptıktan sonra, tekrar Şam'a dönerek evine yerleşti.

Kadıaskerlik görevinde de bulunan Muhibbî, çok iffet sahibi idi. Babası vefât edince, Şam Kâdı'l-kudâtı İbrâhim bin Ali İznikî, Şâmiyye-i Berâniyye müderrisliğini Muhibbî'ye verdi. O sırada Muhibbî, Zâhiriyye Medresesi'nde müderris idi. Daha sonra Zâhiriyye Medresesi müderrisliğini bıraktı. Yalnız Şâmiyye müderrisliğine devam etti.

Muhibbî, zamanın âlim ve fâzıllarından idi. Muhtelif ilimlerde mütehassıs idi. Bizzat kendi yazısıyla birçok kitap yazdı, ömrünün sonunda, kütüphânesinde bulunan yüzelliye yakın kitabı vakfetti.

Muhibbî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i sûret-il-Feth, 2- Kitâbün fit-tefsîr vel-hadîs vel-fıkıh vet-tasavvuf vel-edeb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 14

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 19

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 617

MUHİBBULLAH-I MANKPÛRÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhibbullah, nisbeti Mankpûrî'dir. Mir Seyyid Muhibbullah-ı Mankpûri ismiyle tanınır. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak tesbit edilememiş ise de, onbirinci asrın sonlarına doğru vefât ettiği bilinmektedir.

İlk zamanlarında, o zamanın evliyâsının büyüklerinden Muhammed bin Fadlullah-i Bürhânpûrî'nin (kuddise sirruh) hizmetinde bulundu. Ona çok güzel hizmet eden Seyyid Muhibbullah-ı Mankpûri, o zâttan icâzet ve hilâfet aldıktan sonra, yine aynı şehirde bulunan Mir Muhammed Nu'mân'ın hizmet ve huzûru ile şereflendi. Ondan tasavvuf yolunun edeb ve inceliklerini öğrenmeye başladı.

Mir Muhammed Nu'mân'ın (kuddise sirruh) meclisinde, devamlı olarak İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Medh-ü-senâsı geçtiğinden ve yüksek mektûpları okunduğundan, İmâm-ı Rabbânî'yi (kuddise sirruh) görmek ve hizmetlerinde bulunmak arzu ve şevkiyle yanmaya başladı. Bu aşkla hazret-i İmâm'ın yüksek dergâhlarına kavuştu. Bir müddet orada kaldı. Birçok ma'nevî dereceler elde etti. İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), Mir Muhammed Nu'mân'a (kuddise sirruh) yazdıkları bir mektûpta bunu şöyle bildirmektedir "Seyyid Muhibbullah, Allahü teâlâdan başka herşeyi unuttu ve fenâ derecelerinin ba'zışına kavuştu. Kendisine bir nevî icâzet verip, Mankpûr'a gönderdik."

Seyyid Mir Muhibbullah-ı Mankpûri (kuddise sirruh) İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından vazîfelendirilerek Mankpûr'a gidince, orada kaldığı zamanlarda ba'zı kimselerin eziyet ve sıkıntı vermelerinden iyice rahatsız olup, hazret-i İmâm'a mektûp yazarak durumu arzetti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona şöyle bir mektûp yazdılar:

"Allahü teâlâya hamd olsun ve O'nun sevgili Peygamberine salât olsun. Size ve bütün müslümanlara duâ ederim. Kardeşim Seyyid Mir Muhibbullah'ın şerefli mektûbu geldi. Bizi çok sevindirdi. İnsanların üzmelerine dayanmak lâzımdır. Akrabanın incitmelerine sabretmekten başka yapılacak şey yoktur. Allahü teâlâ, sevgili Peygamberine "aleyhisselâm" emrederek, Ahkâf sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: "Peygamberlerden Ülül'azm olanların sabr ettikleri gibi sen de sabr et! Onlara azâb verilmesi için duâ etmekte acele eyleme!" Orada bulunanlara en fâideli şey; yanlarında bulunanların eziyet etmeleri, sıkıntı vermeleridir. Siz bu ni'meti istemiyor, bundan kaçıyorsunuz. Evet, hep tatlı yemeğe alışmış olan, şifâ verici acı ilâcdan kaçar. Buna ne diyeceğimi bilemiyorum. Fârisî beyt tercümesi:

Nazlı olsa da, aşka yakalanan kimse,
Naz çekmeğe de alışmalıdır elbette!

İlâh-âbâd denilen yere göç etmek için izin istiyorsunuz. Yahut bir yer gösteriniz de, oraya gidip, halkın ifrat derecesindeki cefâsından kurtulayım diyorsunuz. Buna ruhsat, izin verilebilir. Fakat, azîmet daha iyi yol, orada kalıp, sıkıntılara sabır ve tahammül etmektir. Bildiğiniz gibi, bu mevsimde halsiz oluyorum. Bunun için kısa yazdım. Selâm ederim." (Üçüncü cild, 7. mektûp)

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin daha sonra yazdıkları bir mektûp şöyledir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Kardeşim Seyyid Mîr Muhibbullah'ın şerefli mektûbu geldi. Sıkıntılardan dolayı ümidsiz olduğunu bildirerek başlıyan yazılarınız anlaşıldı. Allahdan ümîdi kesmek küfürdür. Ümidli olunuz! iki şey sizde varsa hiç üzülmeyiniz! Biri, bu parlak dînin sahibine uymak (aleyhisselâm). İkincisi, dîni öğrendiğiniz zâtın büyüklüğüne inanmak ve onu çok sevmek. Allahü teâlâya sığınınız ve O'na yalvaranız ki, bu iki büyük ni'mette gevşeklik olmasın. Bu ikisi olunca, başka şeylerin düzelmesi kolaydır. Size daha önce de yazmıştım ki, Mankpûr'da bulunmaktan sıkılıyorsanız, İlâh-âbâd denilen yere gidip yerleşebilirsiniz. Orasının mübârek olacağı umulur. Siz tersine anlamışsınız. Mübârek kelimesi de, maksadımızın anlaşılmasına yaramamış. Şimdi de, öyle söylüyorum. Bu gece kalbime doğdu ki, eşyalarınız Mankpûr'dan alınıp, sanki İlâh-âbâd'a götürüldü. Orada bir kenar yere yerleşip, Allahü teâlânın zikri ile orayı aydınlatınız! Kimse ile arkadaş olmayınız! Nefy ve isbât (la ilahe illallah) zikrini çok yapınız! Bu güzel kelimeyi tekrar ederken, bütün dilek ve düşüncelerinizi gönülden çıkarınız! Maksadınız, dileğiniz ve sevdiğiniz, birden fazla olmasın! Kalbiniz ile zikr yapamazsanız, dilinizle yapınız! Fakat sessiz yapmalısınız. Çünkü, yüksek sesle zikr yapmak, bu yolda yasaktır. Bu yolda

yapılacak başka şeyleri biliyorsunuz. Elinizden geldiği kadar, uymağa gayret ediniz! öğreten zâta uymak, insanı çok şeylere kavuşturur. Onun yolundan sapmak, çok tehlikelidir. Daha ne yazayım? Doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ'ya uyanlara selâm olsun! Aleyhisselâtü vesselâm" (3. cild, 13. mektûp)

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ında, Mîr Muhibbullah-ı Mankpûri'ye yazılmış başka mektûplar da vardır. Bu mektûplardan birinci cild, 272. mektûbun bir yerinde buyuruyor ki:

"Sübhânallah! Allahü teâlâya hamd olsun! Peygamberlerin hepsi, afakî, ya'nî insanın dışında olan ve enfüsî, ya'nî insanın içinde olan putları yok etmeğe uğraştılar. Bu putların yok edilmesini herkesden istediler. Hiçbirşeye benzemeyen, nasıl olduğu anlaşılamayan ve varlığı lâzım olan yaratanın bir olduğunu bildirdiler. Hiçbir peygamberin, mahlûklara benzeyen bir yaratana îmân edilmesini emr ettiği ve mahlûklar, yaratanın görünüşleridir dediği hiç işitilmemiştir. Bütün peygamberler, varlığı lâzım olan yaratanın bir olduğunu, söz birliği ile bildirmişlerdir. O'ndan başka hiçbirşeye tapılamıyacağını söylemişlerdir. Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 64. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Kitaplı kâfirlere söyle! Aramızda ortak olan kelimeyi söyleyiniz! Ya'nî, Allahü teâlâdan başka hiçbirşeye tapınmayız! O'na hiçbirşeyi ortak etmeyiz, içimizden hiç kimseyi yaratıcı Rab tanımayız deyiniz!" buyuruyor."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından Muhibbullah-ı Mankpûri'ye yazılmış başka bir mektûp:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği, sevdiği iyi insanlara selâm ve rahatlıklar olsun! Allahü teâlâ seni doğru yoldan ayırmasın! Namazın kusursuz, kâmil olması, bu fakire göre, fıkıh kitaplarında uzun uzadıya yazılmış olan farzlarını, vâciblerini, sünnetlerini ve müstehablarını yerlerine getirmekle olur.

Namazı tamamlamak için, bu dört şeyden başka yapılacak birşey yoktur. Namazın huşû'u (ya'nî her uzvun tevâzu göstermesi), bu dört şeyi yapmaktır. Kalbin hudû'u (ya'nî Allah korkusu) da yine bunları tamam yapmakla olur. Ba'zıları, bu dördünü uzun uzadıya öğrenip ezberlemekle, namazımız tamam oldu deyip, bu öğrendiklerini iyi yapmakta gevşek davranmışlardır. Bundan dolayı namazın kemâlâtından az birşey kazanabilmişlerdir. Bir kısmı da, namazda dünyâyı unutup, kalblerinin Allahü teâlâ ile olmasına ehemmiyet verip, a'zâların edebli bulunmasını gözetmemişler, yalnız farzları ile sünnetlerini yerine getirmişlerdir. Bunlar da namazın hakîkatini anlayamamıştır. Namazın kemâl bulmasını, namazdan başka şeyde aramışlardır. Çünkü, namazda kalbin hazır olması şart değildir. Hadîs-i şerîfte; "Kalb hazır olmazsa, namaz da olmaz" buyuruldu ise de bu, kalbin, yukarıda bildirilen dört şeyin yapılmasında hazır olması, uyanık olması demektir. Ya'nî bunların hepsinin yapılmasında gevşeklik olmamasına dikkat etmektir. Kalbin bundan başka hazır olmasını, bu fakir düşünemiyorum.

Suâl: Namazın tamam olması ve kemâl bulması, bu dört şeyi yapmakla olunca ve bundan başka birşey ile kâmil olmıyacağına göre, başlangıçta bulunan bizim gibilerin namazı ile nihâyete kavuşmuş büyüklerin namazları, hattâ, bu dört şeyi yapan câhillerin namazları arasında ne fark kalır?

Cevap: Namazlar arasındaki fark, kılanlar arasındaki farkdan gelir. Bir ibâdeti yapan iki farklı kimseye, eşit sevâb verilmez. Bir makbûl, sevgili kula, başkalarının o işine verilen sevâbdan daha çok sevâb verilir. Bunun içindir ki; "Âriflerin gösteriş olan ibâdetlerine, câhillerin hâlis amellerinden daha çok sevâb verilir." demişlerdir. Âriflerin hâlis amellerine kimbilir ne kadar çok verilir? Bunun içindir ki Ebû Bekr (radıyallahü anh), Peygamberimizin (aleyhisselâm) bir yanılmasını, kendi doğru ve hâlis amelinden daha kıymetli olduğunu bilerek; "Keşke Muhammed aleyhisselâmın bir sehvi (yanılması) olsaydım" demiş, bütün ibâdetlerini verip, O'nun (aleyhisselâm) bir yanılmasını almak istemiştir. Ya'nî O'nun bir sehvi olmağı istemiştir. Bütün amellerini, hâllerini, O'nun bir yanlış işinden aşağı bilmiştir. Meselâ, O'nun dört rek'atli namazda yanılıp, ikinci rek'atde selâm vererek kıldığı bir namazına, bütün ibâdetlerini değiştirmek istemiştir, İşte nihâyete yetişmiş büyüklerin namazlarına, dünyâ ve âhırette çok şeyler verilir. Başlangıçta olanların ve câhillerin namazı böyle değildir. Fârisî mısra'tercümesi:

"Toprağın temiz âlem ile ne ilgisi var?"

Nihâyette olanların namazlarından birkaç şey söyleyelim de, başka taraflarını bunlara benzetirsiniz! Öyle olur ki, nihâyete ermiş olan, namazda okurken, tesbih ve tekbir ederken, dilini,

Mûsâ aleyhisselâma söyleyen ağaç gibi bulur. Bütün a’zâsını, vâsıta ve âlet olarak görür, öyle zamanlar olur ki; namazda bâtını, hakîkati (ya’nî kalbi ve rûhu), zâhirinden, sûretinden (ya’nî his uzvlarından, duygularından) ayrılıp, gayb âlemine (ya’nî rûhlara ve meleklere) karışır ve bilmediğimiz bir bağ ile, o âleme bağlanır. Namazı bitince, yine dünyâya döner.

Bu suâlin cevâbında şöyle de deriz ki; bu dört şeyi kusursuz yapmak, ancak nihâyettekilere nasîb olur. İşin başında olanlar ve câhiller, bunları tam yapamaz. Ya’nî yapmaları mümkün ise de, yapabilmeleri çok güçtür. Allahü teâlâ, doğru yolda olanlara selâmet, rahatlık versin!” (1. cild, 305. mektûp)

Gel aldanma bu dünyâya, sonu vîrân olur birgün,
Senin bu sürdüğün demler, elbet yalan olur birgün.

“Allahü teâlâya hamd olsun! Allahü teâlâ bizi ve sizi, dedelerinizin doğru yolunda bulundursun! insanların en üstünü, sevgili Peygamberinin “aleyhissalâtü vesselâm” sadakası olarak duâmızı kabûl eylesin! Burada bulunan fakirlerin hâli ve işleri çok iyidir. Allahü teâlâya dâima hamd ve minnet ederiz ve O’nun Peygamberine sonsuz salât ve selâm ederiz. Selâmetde ve âfiyetde olmanız, doğru yolda bulunmanız ve ilerlemeniz için Allahü teâlâya duâ ederim. Kıymetli ve merhametli efendim! Kazanç zamanı geçip gidiyor. Her geçen an, ömrümüzü azaltmakta, ecel zamanını yaklaşdırmaktadır. Bugün aklımızı başımıza toplamazsak, yarın âh etmekten ve pişmanlıktan başkş elimize birşey geçmez. Bu birkaç günlük sağlık zamanında, yüce dînimize uygun yaşamağa çalışmalıyız! Ancak böylece kurtulmamız umulur. Dünyâ hayâtı, iş yapcak zamandır. Keyf yapacak, eğlenecek zaman ilerde gelmektedir. Orada, dünyâda yapılan işlerin karşılığı ele geçecektir. İş zamanını eğlence ile geçirmek, çiftçinin tohum ekmemesi ve mahsûl almaması gibidir. Daha uzatarak başınızı ağrıtmaktan çekiniyorum. Allahü teâlâ, dünyâ ve âhıret ni’metlerine kavuştursun! Âmîn” (2. cild, 89. mektûp)

Yine İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Muhibbullah-ı Mankpûrî’ye bir mektûpta şöyle buyurdular:

“Allahü teâlâya hamd olsun! O’nun peygamberlerine salât ve size duâler ederim. Kıymetli kardeşim Seyyid Mîr Muhibbullah! Buradaki fakirlerin hâlleri, gidişleri çok iyidir. Bunun için Allahü teâlâya sonsuz hamd etmek lâzımdır. Sizin de selâmetiniz için ve hâlinizin değişmemesi için ve doğru yolda ilerlemeniz için Allahü teâlâya duâ ederim. Bu günlerde, ne hâlde bulunduğunuzu bildirmediniz. Mesafenin uzaklığı, haberleşmeyi güçleştiriyor. Nasihat vermek; dînimizin birinci vazîfesidir ve Peygamberlerin en üstününe uymaktır. (O’na ve hepsine üstün duâlar ve selâmlar olsun!) O’na uymak için O’nun sünnetlerini, ya’nî bütün emir ve yasaklarını yerine getirmek ve O’nun beğenmediği bid’atlerden sakınmak lâzımdır. O bid’atler, gecenin karanlığını yok eden tan yerinin ağarması gibi parlak görünseler de, hepsinden kaçmak lâzımdır. Çünkü hiçbir bid’atte nûr yoktur, ışık yoktur. Hiçbir hastaya şifâ yoktur. Hiçbir hastaya ilâç olamazlar. Çünkü, her bid’at, ya bir sünneti yok eder, yahut sünnetle ilgisi olmaz. Fakat, sünnetle ilgisi olmayan bid’atler, sünnetten aşırı, artık oldukları için, sünneti yok etmiş olmaktadırlar. Çünkü, bir emri emr olunandan ziyâde yapmak, bu emri değiştirmek olur. Bundan anlaşılıyor ki, nasıl olursa olsun, her bidat, sünneti yok etmektedir. Sünnete ters düşmektedir, hiçbir bid’atde iyilik ve güzellik yoktur. Keşke bilseydim ki, kâmil olan bu dinde ve Allahü teâlânın râzı olduğu İslâmiyette, ni’metler tamam olduktan sonra, ortaya çıkan bid’atlerden ba’zılarına, nasıl olmuş da güzel demişler? Bunlar niçin bilmemişler ki, birşey yükseldikten, tamam olduktan, beğenildikten sonra, buna yapılacak eklemeler güzel olamaz. Hak olan, doğru olan birşeyde yapılacak her değişiklik, dalâlet ve sapıklık olur. Kâmil olan, tamam olan bu dinde, sonradan meydana çıkarılan birşeye güzel demenin, dînin kemâle ermediğini göstereceğini ve ni’metin tamam olmadığını bildireceğini anlamış olsalardı, hiçbir bid’ate güzel diyemezlerdi. Yâ Rabbî! Unuttuğumuz ve yanıldığımız şeyler için bizleri hesaba çekme! Size ve yanınızda olanlara selâm ederim.” (2. cild, 19. mektûp)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekâtı Ahmediyye sh. 372

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 344

3) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 75, 1047, 1094

MU'ÎD AHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed, babasının ismi Yûsuf'dur. Doğum târihi bilinmemektedir. Tokat yakınlarında Kazova (Kazâbad) kasabasında doğdu. 1057 (m. 1647) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kâdıçeşmesi'nde yaptırmış olduğu medresenin bahçesine defnedildi.

İlk tahsilini Kazova'da yaptıktan sonra, genç yaşında ilim öğrenmek için İstanbul'a geldi. Zamanın âlimlerinden olan Fehmi Efendi'den ilim tahsîl etti. Onun yanında Mu'îd (yardımcı müderris) ve mülâzim (stajyer müderris) olarak çalıştı. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaşıp, ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, 1030 (m. 1620) senesinde Şam, 1039 (m. 1629)'da Mısır, 1043 (m. 1633)'de Edirne kadılıklarına ta'yin edildi. Bu vazîfeden alınıp, 1045 (m. 1635)'de İstanbul kadılığına yükseltildi. 1047 (m. 1637)'de Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirilen Mu'îd Ahmed Efendi, sert mizaçlı olduğu için, ba'zı kimselerin kırılmasına sebep oldu. Bu yüzden Anadolu kadıaskerliği vazîfesinden alınıp, Belgrad'a gönderildi. Daha sonra İstanbul'a döndü. 1049 (m. 1639) senesinde ikinci defa Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1051 (m. 1641) senesinde Rumeli Kadıaskerliğine yükseltildi. 1055 (m. 1645) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürütürken İstanbul'da vefât etti. Sultan İbrâhim Hân zamanında, bir sene dört ay şeyhülislâmlık yaptı.

Mu'îd Ahmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil faziletli bir zât idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı müddetince doğruluk ve adâletten ayrılmadı. Allahü teâlânın dîninin emirlerini uygulamaktan ta'viz vermezdi. Sert mizaçlı olmasına rağmen, haklının ve hakîkatin karşısında yumuşak idi. Hak bildiğini devlet erkânına da olsa açıkça söylemekten çekinmezdi. Vazifesinde adâletsizlik yapan kadıları sert bir şekilde azarlar, adam kayırma veya usulsüz iş yapmaya şiddetle karşı çıkardı.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 52

2) Kâmûs-ül-A'lâm cild-6, sh. 4335

MÜNÂVÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürraûf bin Tâc-ül-ârifîn bin Ali bin Zeynel âbidîn Haddâdî Münâvî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 952 (m. 1545) senesinde Kâhire'de doğdu. 1031 (m. 1621) senesi Safer ayında Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı, Cum'a günü Ezher Câmii'nde kılındı ve yaptırdığı dergâhın yakınına defnedildi.

Münâvî, babasının terbiye ve himâyesinde büyüdü. Bülûğa ermeden önce, Kur'ân-ı kerîmi hatmedip ezberledi. Behce, Elfiyetü İbn-i Mâlik, Sîret-ül-Irâkî, Elfiyet-ül-hadîs ve başka ilim kitaplarını mütâlâa etti. Bunları, zamanının âlimleri huzûrunda tekrar okudu. Arabî ilimleri babasından, fıkıh ilmini Şemsüddîn Remlî'den, tefsîr, hadîs ilmini ve edebi, Nûreddîn Ali bin Gânim Makdisî'den tahsil etti. Üstâd Muhammed Bekrî'nin derslerine devam etmekle, tefsîr ve tasavvufun inceliklerini öğrendi. Necmüddîn Gaytî, Şeyh Kâsım, Şeyh Hamdân Fakîh, Şeyh Tablavî'den hadîs okumakla, üstün bir dereceye yükseldi. İlimdeki ihtisasının çoğunu, Şemsüddîn Remlî'nin yanında yaptı. Zamanının kutbu, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'den tasavvuf yolunu öğrenip, icâzet aldı. Halvetî büyüklerinden; Şeyh Muhammed Menâhılî, Ebî Abdullah, Şeyh Muharrem Rûmî ile görüştü ve Halvetiyye yolunun edebini öğrendi. Bayrâmiyye yolunu Şeyh Hüseyn Rûmî Menteşevî'den, Şâziliyye'yi Şeyh Mansûr Gaytî'den, Nakşibendî yolunu da, Seyyid Mes'ûd Taşkendî ve başka evliyâdan öğrendi. İcâzet (diploma) aldı.

Münâvî, insanlara ilim ve edeb öğretti. Sonra uzleti (yalnızlığı) seçti. Evine kapandı. Herkesle görüşmedi, ilim, ibâdet ve eser te'lîfi ile meşgûl oldu. Daha sonra da Sâlihiyye Medresesi'nde ders okutmaya başladı. Çok talebe yetiştirdi. Dört hak mezheb âlimleri dersini dinlediler. Şeyh Süleymân Bâbilî, Seyyid İbrâhim Taşkendî, Şeyh Ali Echurî, Velî Ahmed Kelbî ve oğlu Şeyh Muhammed talebeleri arasındadır. Zamanın bir kısım insanları, onun ilimdeki üstünlüğünü anlayamayıp hased ettiler. Ona düşmanlıkta bulundular. Neticede Münâvî, bu

hasedçiler tarafından zehirlendi. Uzun zaman tedâvi gördü. Bedeninde bu zehrin izleri silinmedi. Eserlerini, oğlu Tâcüddîn'e söyleyerek yazdırdı.

Münâvî, zamanının en büyük âlimlerinden idi. Çok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Ithâfât-üs-seniyye bil-ehâdîs-il-kudsiyye, 2-İthâf-üt-tullâb bi şerh-i kitâb-il-lübâb, fil-fıkh, 3- Ahkâm-ül-esâs fî muhtasar-ı Esâs-il-belâga, 4- Irsâlü ehl-it-ta'rîf fit-tasavvuf, 5- İrgâmü evliyâ-iş-şeytân bi zikr-i menâkıb-i evliyâ-ir-Rahmân, 6-İm'ân-üt-tullâb bi şerh-i tertîb-iş-Şihâb, 7- Bugyet-üt-tâlibîn li ma'rifet-i ıstılâh-il-muhaddisîn, 8- Bugyet-ül-muhtâç ilâ ma'rifet-i usûl-üt-tıbbi vel-ilâç, 9- Et-Teysîr muhtasaru şerh-i Câmi'is-sagîr, 10- El-Cevâhir-ül-mudiyye fil-ahkâm-is-Sultâniyye 11-Er-Ravd-ül-bâsim fî şemâil-il-Mustafâ Ebi'l-Kâsım 12- Şerhu en-mûzec-il-lebîb fî hasâis-il-habîb lis-Suyûtî, 13- Es-Saffetü fî menâkıb-i beyt-i âli'n-Nübüvveti, 14- Feyz-ül-kadîr fî şerh-i Câmi'is-sagîr, 15- Künûz-üd-dekâik fî hadîs-i hayr-ül-halâik, 16- El-Kevâkib-üd-düriyye fî menâkıb-is-sâdet-is-sûfiyye.

Münâvî'nin eserlerinden olan Künûz-üd-dekâik'de yazılı olan hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"İbâdetlerin en kıymetlisi, evvel vaktinde kılınan namazdır."

"İlim hazinedir. Anahtarı, sorup öğrenmektir."

"İlim öğreniniz ve öğretiniz."

"İlim öğretmek, günahlara keffârettir."

"Kadın, yanında bir mahremi olmadan hacca gidemez."

"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz!"

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."

"Evliyâ ol kimsedir ki, onlar görülünce, Allah hatırlanır."

"Herşeyin hâsıl olduğu yer vardır. Takvânın elde edildiği yer, âriflerin kalbleridir."

"Âlimin yüzüne bakmak ibâdettir."

"Ümmetimin âlimlerine saygılı olunuz! Çünkü onlar, yeryüzünün yıldızlarıdır."

"Âlimlerin yanında bulunmak ibâdettir."

"Allahın öyle kulları vardır ki, bir şey için yemîn etseler, Allah o şeyi yaratır."

"Talebesi arasında âlim, ümmeti arasında peygamber gibidir."

"Bir âlimin ölmesi, bir şehir halkının ölümünden daha büyük ziyandır."

"Derecesi en üstün olanlar, Allahü teâlâyı zikredenlerdir."

"İnsanların en kıymetlisi, mü'minlerin âlimleridir."

"Kur'ân-ı kerîmi hatm edenin duâsı kabûl olunur."

"Kur'ân-ı kerîmi tecvide uygun okuyana, şehîd sevâbı verilir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 220

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 412

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 510

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1048

MÜRŞİDÎ (Abdürrahmân bin Îsâ)

Hicaz'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Îsâ bin Mürşid Ömerî olup, künyesi Ebü'l-Vecâhe'dir. Mürşidi diye bilinir. 975 (m. 1567) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 1037 (m. 1627) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

Abdürrahmân Mürşidi, Mekke-i mükerremede yetişti. Kur'ân-ı kerîmi, Elfiye kitabını, İmâm-ı Nevevî'nin topladığı kırk hadîs-i şerîfi, Kenz-üd-dekâkik'in büyük bir kısmını ve Cezeriyye'yi ezberledi. Ali bin Cârullah bin Zâhire, Molla Abdullah Kürdî, Seyyid Gazânfer, Şeyh Abdüsselâm, Muhammed bin Ali Rekrûk Cezâiri'den ilim öğrendi. Şemsüddîn Remli, Molla

Hamîd Sindî, Ahmed Şırbînî ve Şemsüddîn Nehrâvî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kırâat ilmini, Molla Aliyy-ül-kârî Hirevî'den öğrendi.

Abdürrahmân Mürşidi, 999 (m. 1590) senesinde Mehmed Paşa Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Burada Sahîh-i Buhârî'yi okuttu. Bu eserin, ilmin kaybolup cehâletin yayılması bahsine kadar olan kısmına şerh yaptı. 1005 (m. 1596) senesinde Mescid-i Harâm'da ders ve Hanefî mezhebine göre fetvâlar verdi. Vakıf mevzûunda verdiği bir fetvâya ba'zı kadılar karşı çıkınca, bu fetvâyı Mısır'a gönderdi. Mısır'daki âlimler verdiği fetvânın doğru, karşı çıkanların sözlerinin yanlış olduğuna dâir cevap verdiler. 1020 (m. 1611) senesinde Mescid-i Harâm'ın imamlık ve hatipliğini ve sultâna âit fetvâ işlerini üzerine aldı. Daha sonra Mescid-i Harâm'ın civarında, Sultan Süleymân'ın yaptırdığı medreseye müderris oldu. Bu medresede ilk önce Abdürrahmân Mürşidi ders verdi. Medresedeki görevinden ayrıldıktan bir süre sonra, Mekke-i mükerreme şerîfi, bu medresenin müderrisliğini yine Abdürrahmân Mürşidî'ye verdi. Dersine Kâdı Beydâvî'nin tefsîrinden başladı. O gün dersinde, Mekke-i mükerremenin bütün âlimleri ve ileri gelenleri hazır bulundu.

Hindistan sultânının oğlu Haremşah bin Selîm, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere fakirlerine dağıtılması için sadaka göndermişti. Bu sadakalar Abdürrahmân Mürşidî'nin nezâreti altında dağıtıldı. Hicaz'da akranları arasında, en önde gelen ve i'tibâr gören bir âlimdi. Büyük-küçük herkes mes'elesini ona arzederdi. Ondan ilim almak, onunla görüşmek için uzak yerlerden gelirlerdi.

Abdürrahmân Mürşidî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Zehr-ür-ravd-ül-müktelaf ve nehr-ül-havd-il-mürteşef, 2- Et-Tarsîf fî fenn-it-tasrif: Manzûmdur. Sarf ilmine dâirdir. "Feth-ül-latif' ismindeki şerhi ile beraber basılmıştır. 3- Şerh-ül-Mürşidi alâ ukûd-ül-cemâl: Me'ânî bedî' ve beyân ilmine dâir olup, tabedilmiştir. 4- Ta'mim-ül-fâide bi tetmîmi sûret-il-Mâide, 5- El-Vâfi fî şerh-il-kâfî, 6- Menâhil-üs-semer fî menâzil-il-kamer, 7- Berâet-ül-istihlâl vemâ yetealleku biş-şehri vel-hilâl, 8- Et-Tezkire: Yazma olan bu eser Rabat Kütüphânesi'ndedir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 164

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 369

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 548

4) Keşf-üz-günûn cild-1, sh. 238 cild-2, sh. 1233, 1516

5) El-A'lâm cild-3, sh. 321

6) Brockelmann Sup-2, sh. 513

MÛSÂ SİNDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mûsâ Sindî'dir. Doğum târihi ve yeri belli değildir. 1012 (m. 1603) senesinde vefât etti. Seyyid Sıbgatullah Sindî'nin talebelerindendir. Medîne-i münevverede ikâmet etti.

Mûsâ Sindî, İbrâhim aleyhisselâmın makamını ve Beyt-i Makdîs'i ziyâret için Şam taraflarına gitti. Bu yolculukta onunla beraber olan birisi şöyle anlatır: "Medîne-i münevvereden Şam'a giderken, ben Mûsâ Sindî ile beraberdim. Onu, tefsîr, me'ânî, beyân, mantık, hadîs ve tasavvuf ilimlerinde yüksek bir âlim olarak buldum. Hoş tabiatlı ve zekî idi. Medîne-i münevvereden çıkarken çok perişan idi. Bütün kalbi ile Resûlullaha (aleyhisselâm) bağlandığı için, Medîne-i münevvereden ayrılmak ona çok zor gelmişti. Fakat gördüğü rü'yâ sebebiyle Medîne-i münevvereden ayrılması gerekiyordu. Anlattığına göre rü'yâsında; "İbrâhim aleyhisselâm seni yanına istiyor" denilmişti. Aynı zât devamla şöyle anlatır: "Safer ayının başlarında, Menzilet-i Zâtihac denilen yerde, Mûsâ Sindî beni ziyâret etmişti. Ben ise yatıyordum. Yolculuk yakın olduğu için önce biraz uyumak istiyordum. Çünkü yolculuk sırasında uyumak zor oluyordu. Hem uykum da gelmiş, üzerime de birşeyler örtmüştüm. Bu sebeble uyuduğumu, beni rahatsız etmemesini anlaması için kalkmadım. Fakat yine de kendi kendime; "Böyle bir zât yanına gelmiş, sen ise yatıyorsun" dedim. Sonra kalktım, ona kahve ve yiyecek birşeyler ikram ettim. Bunun üzerine bana; "Ben sâdece senin ziyâretine geldim" dedi ve birşey yeyip içmedi. O zaman kendi kendime; "Allahü teâlâdan utanmıyor musun? Sâlih bir zât Allah için seni ziyâret ediyor. Bu ziyâreti

ile de senden birşey beklemiyor” dedim. Başımın altındaki yastığı kaldırıp, onun oturması için verirken, yastığın altında büyük bir akrebin olduğunu gördüm. Derhal akrebi öldürdük. Bu durumdan, Mûsâ Sindî’nin yanıma gelişinin kerâmet olduğunu anladım. Sonra, bir müddet Şam’da onunla beraber kaldık. Mûsâ Sindî, Şam’da birkaç gün kaldıktan sonra Beyt-i Makdîs’e gitti, İbrâhim aleyhisselâmın makamını ziyâret etti. Vefât edinceye kadar Beyt-i Makdîs’de kaldı.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 273

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 435

MUSTAFA BİN EBÜSSÜ’ÛD

Osmanlı Devleti’nde yetişen âlimlerden. Şeyhülislâm Ebüssü’ûd Efendi’nin oğludur. 965 (m. 1557) senesinde doğdu. 1008 (m. 1599) senesi Safer ayında İstanbul’da vefât etti. Eyyûb semtinde, muhterem pederi Ebüssü’ûd Efendi’nin yanına defnedildi. Defnedildiği yerin yakınındaki mektepde bulunan sâlih bir zâtın, Mustafa bin Ebüssü’ûd Efendi’nin defnedildiği gün, mezarından; “Biz Allahın kuluyuz ve (öldükten sonra da) yine ona döneceğiz, derler” meâlindeki Bekâra sûresi 156. âyet-i kerîmesini duyduğunu Hüsrev-zâde yazmıştır.

Mustafa Efendi, babası Ebüssü’ûd Efendi’den ilim ve edeb öğrendi. 982 (m. 1574) senesi Rebî’ul-âhır ayında Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta’yin edildi. 984 (m. 1576) senesinde bu medreseden ayrıldı ise de, 986 (m. 1578) senesinde tekrar aynı göreve getirildi. Daha sonra Edirne Selîmiye Medresesi’ne ta’yin edildi. Bu görevden ayrıldıktan sonra çeşitli yerlerde kadılık yaptı. 995 (m. 1587) senesinde Galata kadılığına ta’yin edildi. Çeşitli yerlerin kadılıklarında bulunan Mustafa Efendi, 1007 (m. 1598) senesinde Anadolu âlimlerinin reîsi oldu. Aynı sene rahatsızlandı ve uzun süren hastalığı neticesinde vefât etti.

Mustafa Efendi aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. Bütün ilimlerin inceliklerine vâkıf idi. Özellikle fıkıh ve usûl-i fıkıhda çok derin bilgiye sahipti. Kâdılığı sırasında, adâlet ve doğruluktan asla ayrılmamıştı. Çok güzel hattı vardı.

“Hâşiyetün aled-dürer vel-gurer li Molla Hüsrev” Mustafa Efendi’nin yazmış olduğu eserlerdendir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 277

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 438

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 438

4) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 428

NAKÎB-ÜŞ-ŞAM (Muhammed Hamza)

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Kemâlüddîn bin Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Hamza’dır. 1024 (m. 1615) senesinde Şam’da doğdu. 1085 (m. 1674) senesinde vefât etti. Hazreti Hüseyn soyundandır.

Muhammed Hamza, babasının yanında yetişti. Kur’ân-ı kerîmi ve tecvidi, Hanefî âlimlerinden Ebû Bekr Süleymî ve Hanbelî âlimlerinden Şeyh Abdülbâkî’nin yanında okudu. Sonra babası onu ilim öğrenmesi için Fakîh Şemsüddîn Muhammed bin Mansur’un yanına gönderdi. Bir müddet sonra hocası Fakih Şemsüddîn, Muhammed Hamza’ya icâzet verdi. Muhammed Hamza, Hocası Şemsüddîn’in, mübârek üç aylarda (Recep, Şa’bân, Ramazan) Şam’daki Emevî Câmii’nde verdiği Sahîh-i Buhârî derslerine devam etti. Muhammed Hamza çok çeşitli dinî kitapları okuyup ezberledi. Bu ezberlediklerini çeşitli âlimlere okudu. Şihâbüddîn Ahmed, Seyyid-Ahmed bin Ali Safûrî, Necmüddîn Gazzî, Şeyh Abdülkâdir bin Minkâr, Şeyh Ömer el-Kârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi.

Nakib-üş-Şam Hamza, ilim öğrenmek için birçok beldelere gitti. Daha sonra Şam’a döndü. Buraya yerleşerek kadılık

yaptı ve ders verdi. Babası vefât edince, onun yerine nakîblik vazîfesini üzerine aldı. Muhammed Hamza'dan ders almak için çok sayıda insan geliyordu. Talebeleri ondan çok istifâde ettiler. Büyük âlim Muhammed bin Muhammed bin Süleymân Magribî, Ramazan bin Mûsâ bin Atıf Ebü'l-Vehhâb, Abdülhay Ukrî ve daha birçok âlim onun talebelerindendir.

Muhammed Hamza'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiyetün alâ şerh-il-Elfiyeti li İbn-i Nâzım, 2- Dîvân-ı şi'r, 3- El-Beyân vet-ta'rîf fî esbâb-ı vurûd-ul-hadîs: Bu eser matbûdur. Sahasının en önemli kaynaklarındandır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 163

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 124

3) El-A'lâm cild-7, sh. 15

NECMÜDDÎN GAZZÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Gazzî'dir. Künyesi Ebü'l-Mekârim olup, lakabı Necmüddîn'dir. 977 (m. 1569) senesi Şa'bân ayının yirmibirinde Dımeşk'da doğdu. 1061 (m. 1651) senesi Cemâzil-âhır ayının onsekizinde yine burada vefât etti. Şeyh Erselân kabristanına defnedildi.

Kendisi Bulgat-ül-vâcid isimli eserinde, babasının hayatını anlatırken şöyle yazmaktadır: "Babam benim doğumumu yazdıktan sonra, Resûlullah efendimizin, âlinin ve eshâbının hürmetine, ömrümün uzun olması sâlih ve takvâ sahibi bir kimse olmam, Allahü teâlânın beni dünyâ ve âhıret belâ ve musibetlerinden muhafaza etmesi, sâlih kullardan, felaha (kurtuluşa) erenlerden, ilmi ile amel eden kullarından eylemesi için duâ eyledi.

Babamın terbiyesinde yetiştim. Yedi yaşıma girince, babamın huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okudum. Vefât ettiği senenin Ramazân-ı şerîf bayramında babama; "Efendim! Bekâra sûresinin evvelinden okumak istiyorum" dedim. O zaman bana; "Sen onları okuyabiliyor musun?" diye sordu. Ben "Evet" deyince; "Öyleyse Mıshaf-ı şerîfi getir" dedi. Ben Kur'ân-ı kerîmi getirerek, önce Fâtiha-i şerîfeyi okudum. Sonra Bekâra sûresinin başından beşinci âyet-i kerîmesine kadar okudum. Âyet-i kerîmenin sonuna gelince; "Buraya kadar kâfi" dedi. Ben de Kur'ân-ı kerîmi kapayıp kaldırdım. Sonra babam bana, teşvik olsun diye dört gümüş lira verdi. Altı yaşında iken, Ramazân-ı şerîf orucunu tutmamı emretti. O sene, Ramazân-ı şerîfte tuttuğum her oruç için, bir gümüş lira veriyordu. Babam bütün bunları, beni İslâmın emirlerine ısındırmak, alıştırmak, teşvik ve terbiye etmek için yapıyordu. Ramazân-ı şerîfte babamla beraber sahura kadar ilim tedris ederdik. Bana çok duâ ederdi. Beni ve kardeşimi; 982, 983, 984, (m. 1576) senelerinde bizzat derslerinde bulundurdu. Annemden, babamın; "Necmüddîn'e "Tenbîh" kitabını okutuncaya kadar, Allahü teâlâdan beni hayatta bırakmasını diliyorum" dediğini duydum. Babam, kendisinden ders alan talebeleriyle beraber bana da icâzet (diploma) verdi.

Babamın vefâtından sonra, ben ve kardeşlerim, annemin terbiyesinde yetiştik. Bize her müslüman evlâdının bilmesi gerekli olan edebleri öğretti. Kur'ân-ı kerîm öğrenmemiz husûsunda çok titizlik gösterdi. Hocalarımıza, bizim üzerimizde dikkatle durması ve iyi öğretmeleri için hediyeler verirdi. Bu husûsta üzerine düşen vazîfeyi yerine getirebilmek için canla başla çalışıyordu. Terbiye etmek için, gerektiğinde bizi dövüyordu. Bu gayretinin karşılığında, Allahü teâlânın çok ecir ve mükâfatına nail olacağını umuyordu. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: "Cennetin kapısını ilk önce ben açarım. Dikkat ediniz! (Bu sırada) bana doğru koşan bir kadını görürüm. Ben ona; "Ne var, sen kimsin?" dediğimde, bana; "Ben yetimlerim olduğu hâlde (yerimde) oturan bir kadınım" der.

Kur'ân-ı kerîmi, Yemenli Şeyh Osman'dan okudum. Babam vefâtından önce, beni Şeyh Osman'ın yanından alıp, Yahyâ İmârî'ye gönderdi. Onun yanında Kur'ân-ı kerîmi birkaç defa hatm ettim. Yahyâ İmârî bana; "Ecrûmiyye", "Cezeriyye", "Şâtıbiyye" ve "Elfiyye" isimli eserleri okuttu. Yine onun yanında, Kur'ân-ı kerîmin büyük bir kısmını ezberledim. Sonra Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden, Allâme Zeynüddîn Ömer bin Sultân'ın derslerine devam ettim. Onun yanında "Ecrûmiyye" isimli eseri ezberledim. Büyük âlim Şeyh Hâlid'in o esere yaptığı şerhi de okudum. Daha sonra Şeyhülislâm

Şihâbüddîn Îsâvî'nin derslerine devam ettim. Ondan Mekûdi'nin "Cezeriyye" şerhini ve "Minhâc" şerhinin ba'zı kısımları müstesna, tamâmını okudum. Bu sırada, "Muhallâ" kitabının şerhinden, mevzû ile alâkalı naklettiği açıklamaları da ondan dinledim. Yine ondan, Kâdı Zekeriyyâ'nın "Behçe şerhi"nin baş kısımlarını okudum. Ayrıca, "İrşâd" kitabının ba'zı kısımlarını ve "Akîdet-üş-şeybânî"yi dinledim. Beni, Şeyhülislâm Şihâbüddîn Îsâvî terbiye etti. Bana karşı çok şefkatli ve merhametli idi. En sevdiğim hocalarımdandır. Onüç sene onun yanında bulundum. Ondan çok istifâde ettim. Çok bereketli bir zât idi. Haleb, Medîne-i münevvere ve Amid'de Kâdı'l-kudâtlık yapan Seyyid Muhammed bin Muhammed'den de ilim öğrendim. 998 (m. 1590) senesinde Şam'a gelmişti. Bu sırada ondan Beydâvî tefsîrinin muhtelif yerlerini okudum. Kendisinden rivâyet etme husûsunda bana icâzet verdi. Bütün bunların hâricinde, Mısır âlimlerinden Şemsüddîn Remli, evliyânın büyüklerinden Zeynel'âbidîn Bekrî'den de icâzet aldım. 991 (m. 1583) senesinden i'tibâren Allahü teâlâ bana; nazm, nesr ve eser yazmayı nasîb etti."

Muhibbî onun hakkında şöyle demektedir: "1007 (m. 1598) senesinde Necmüddîn Gazzî Şam'a geldiği zaman, Haleb hadîs âlimi Şeyhülislâm Mahmûd bin Muhammed Beylûnî'nin derslerini ve sohbetlerini dinledi. Ondan rivâyetleri husûsunda icâzet aldı. Yine aynı sene Mekke-i mükerremede, hadîs âlimi Muhammed bin Abdülazîz Zemzemî'den de ilim öğrendi.

Necmüddîn Gazzî çok sayıda eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-İtkânü mâ yuhsinü min beyân-il-ahbâr-id-dâirati alel elsüni: Hadîs ilmine dâir bir eserdir. 2- En-Nucûm-üz-zevâhir Büyük ve küçük günahlara dâir olup, yazmadır. 3- Risâletün fil-emri bil-ma'rûf ven-nehyi ani'l-münker, 4- Ikd-üş-şevâhid, 5-Lütf-üs-semr ve katf-üs-semr min terâcimi a'yân-it-tabakât-il-ûlâ min-el-Kam-il-hâdî aşer, 6- Hüsn-üt-tenebbüh limâ verede fit-teşebbüh, 7- El-Kevâkib-üs-sâirati fî terâcim-i a'yân-il-miet-il-âşirati, 8- Bulgat-ül-vâcid fî tercemeti şeyhülislâm-il-vâlid, 9- Şerh-un alâ elfiyet-it-tasavvuf, 10- El-Behçe, 11- Manzûmetün fit-tasrif, 12- Manzûmetün fin-nahvi, 13- El-Minhat-ün-necmiyye fî şerh-il-milhat-il-bedriyye, 14- Şerh-ül-kavâid libn-i Hişâm, 15-Şerh-ül-Katr libn-i Hişâm, 16- El-Hullet-ül-Behiyye.

"Hüsn-üt-tenebbüh" isimli eserden ba'zı bölümler:

Sâlihlere benzemek: Sâlih kimselere benzemek ve onlar arasında sayılmak pek güzeldir. Çünkü bu, Allahü teâlânın o kulunu sevmesine sebep olur. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Süleymân aleyhisselâmın (meâlen) şöyle duâ ettiğini bildiriyor "Ey Rabbim! Bana ilham et ki, hem bana, hem de ebeveynime ihsân buyurduğun ni'metine şükredeyim ve râzı olacağın iyi bir amel yapayım. Beni de rahmetinle sâlih kullarının arasına (Cennet'e) koy." (Neml-19)

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "İslâm dîni garîb olarak başladı. Son zamanlarda da garîb olacaktır. Bu garîb insanlara müjdeler olsun. Bunlar, insanların bozduğu sünnetimi düzeltirler."

Sâlihlere benzemek, Allahü teâlâ ve Resûlüne (aleyhisselâm) imân etmekle beraber, sâlih amelleri yapmakla olur. Allahü teâlânın rızâsı bulunan söz, iş ve niyetler hep sâlih amellerdendir. Fakat bu işlerin aynı zamanda, sırf Allahü teâlâ için yapılmış olması gerekir. Sâlih amel, sırf Allah için olandır. Resûl-i ekrem (s.a.v); "Şüphesiz Allahü tealâ, sırf kendisi için olanı kabûl eder" buyuruyor.

Yûnus bin Ubeyd buyurdu ki: "Şu ikisi kimde iyi olursa, onun diğer işleri de iyi olur. Bu iki şey; "Namaz ve lisândır. Kişinin lisânını ıslâh etmesi, sâlihlerin amellerindendir."

Sâlihlerin amellerinin ba'zıları şunlardır:

Geceleyin ibâdet etmek.

İhlâs ve bütün işlerde niyeti düzeltmek.

Huşû' ile namaz kılmak. Allahü teâlânın ni'metlerine şükretmek.

Takvâ sahibi olmak. Tövbe etmek.

Allahü teâlânın emirlerine itaat edip, yasaklarından sakınmak ve kazasına rızâ göstermek husûsunda sabretmek.

Nefsini hesaba çekmek (murâkabe etmek).

Sünnet-i seniyyeye uymak ve unutulan sünnetleri ihyâ etmek.

Dili muhafaza etmek ve hayırdan başka birşey konuşmamak.

Nasihat etmek.

Müslümanların ırz ve namusuna saygı göstermek, müslümanlara ve merhamet olunması emredilenlere merhamet etmek.

Müslümanların ihtiyâcını gidermek.

Müslümanların ayblarını örtmek.

Yetimlere, zayıf, yoksul ve kalbi kırık olanlara iyilikte bulunmak.

Zevcesine iyi muâmele etmek ve onlardan gelen sıkıntılara sabr etmek.

Hizmetçiye yumuşaklık ve iyilikle muâmele etmek.

Çoluk-çocuğun ihtiyâçlarını gidermek.

Çoluk-çocuğuna, farz olan dînî bilgileri öğretmek, onları İslâm terbiyesi ile terbiye etmek, onlara Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmelerini, yasak kıldığı şeylerden de sakınmalarını emretmek.

Komşuluk hakkına riâyet etmek.

Ana-babaya ve akrabalara iyilik etmek ve onları ziyâret etmek.

İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak.

İnsanların arasını bulmak.

Ana-baba dostlarına ve diğer ikram edilmesi gereken kimselere ikram ve hürmette bulunmak.

Eshâb-ı Kirâm hazretlerini sevmek, onlardan râzı olmak, onların kıymet ve şereflerini yüksek tutmak, aralarındaki ihtilaflardan uzak durmak.

Âlimlere, büyüklere ve fazilet sahibi kimselere hürmet etmek. Vefât etmişler ise onlar için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilemek.

İlim, fazilet ve hayr sahiplerini ziyâret etmek, onların sohbet ve meclislerinde bulunmak, onlardan duâ istemek, faziletli ve bereketli yerleri ziyâret etmek.

Allah için sevmek, Allah için gadaplanmak.

Sevdiği kimseye sevdiğini söylemek.

İnsanlar hakkında zâhirlerine göre muâmele etmek, içlerinde, kalblerinde bulunanı Allahü teâlâya havale etmek.

Allah korkusundan veya O’na kavuşma arzusu ile bilhassa Kur’ân-ı kerîm okurken ağlamak.

Geçmişte işlediği günahdan veya Allahü teâlânın azâbından veya kıyâmet gününün korku ve dehşetinden dolayı ağlamak.

Allahü teâlâ hakkında, bilhassa ölüm sırasında hüsn-ü zan sahibi olmak, Allahü teâlânın rahmet edeceğini ummak.

Haramları ve haram olma ihtimâli olan şüphelileri terketmek.

Dünyâya rağbet etmemek. Fakirliği zenginliğe tercih etmek. Dünyâ husûsunda, kendisinden aşağıda olana; âhıret işlerinde ise kendisinden yukarda olanlara bakmak.

Kanâat ve geçim için harcamada iktisat etmek, zarûret olmadan başkalarından istememek.

Helâlinden, alınteri ve elinin emeği ile kazandığını yemek.

Cömertlik ve Allahü teâlâya güvenerek hayr işlemek ve iyilik yapmak. Tevâzu sahibi olmak. Dinde fitneden korktuğu, haram veya haram olması muhtemel olan bir şüpheliye düşeceği zaman uzlette bulunmak, insanlardan uzak kalmak, ilim ile amel ederek, niyetini düzelterek, ihlâslı olarak kendisini ibâdete vermek.

İnsanlar arasına karışıp, onların yanına gidip onların yaptıkları hayr işlere iştirâk etmek, hastalarını ziyâret etmek, cenâzelerinde hazır bulunmak, muhtaçlarına yardım etmek, câhillerine bilmediklerini öğretmek, onlar arasında selâmı yaymak, aksırana “Yerhamükellah” demek, sâlih kimseleri ziyâret etmek, Emr-i bil-ma’rûf ve nehy-i anil-münker vazîfesini yapmak, başkasına eziyet yapmamak ve başkasından gelen eziyete ise sabr etmek.

Haya sahibi olmak.

Verdiği sözü yerine getirmek ve sırrı muhafaza etmek, onu yaymamak.

Hilm sahibi (yumuşak) olmak, başkasına vereceği cezada acele etmemek. Kızgınlığı sırasında nefsine hâkim olmak, başkasından gelen eziyetlere tahammül etmek, insanları af edici olmak, onlara iyilikte bulunmak.

Misâfire ikramda bulunmak, güleryüzlü davranmak, tatlı sözlü olmak.

İnsanlara va’z ve nasihatte bulunmak.

Allahü teâlânın huzûrunda huşû’ ve hudu’ sahibi olmak. Namaza ve ilim tahsiline giderken, sekînet ve vakar sahibi olmak.

Müslümanları sevindirmek ve onlara sevgi göstermek.

Müslüman kardeşlerini mübârek gün ve gecelerde ve iyi işlerde tebrik etmek.

Müslümanların sıkıntılarını ve ihtiyâçlarını gidermek, ayblarını örtmek, başlarına gelen belâ ve musibetlerden dolayı onları ta’ziye etmek.

Müslümanların geçeceği yerlerde bulunan şeyleri temizlemek.

Başkalarının insanlara eziyet vermesine mâni olmak.

Bir işi yapacağı zaman, onun hakkında hayırlı olup olmadığı husûsunda istihâre yapmak, işleri husûsunda emîn ve tecrübeli kimselerle istişâre yapmak, onlara danışmak.

Yolculuk veya başka bir sebeple arkadaşından ayrılırken ona veda etmek, ona duâ etmek ve duâ istemek.

Abdest alırken, elbiseyi giyerken, yerken ve içerken misvak kullanırken, mescide ve her mübârek yere girerken, sürme sürerken, tırnak keserken, bıyıklarını düzeltirken, koltuk altını ve başı traş ederken, namazı bitirip selâm verirken, müsâfeha ederken, heladan ve hamamdan çıkarken sağdan başlamak.

Yeme ve içme âdabına riâyet etmek, onları terk etmemek. Meselâ yemeğe başlarken Besmele çekmek sûretiyle, Allahü teâlânın ismi ile başlamak. Yemekten sonra da; “Elhamdülillah” diyerek, Allahü teâlâya ihsân ettiği ni’metten ve onunla kendisini doyurduğundan dolayı hamd ve şükr vazîfesini yerine getirmek.

Faziletli işlere devam edip, çirkin olan, şeylerden uzak durmak. Faziletli şeyler, insanın saadetine vesile olan ve dînen de beğenilen şeylerdir.

Kur’ân-ı kerîmi tecvide uygun olarak güzel ses ile okumak. Ma’nâsını düşünmek, okunan Kur’ân-ı kerîmi dinlemek.

Dâima abdestli olmak, abdesti, şartlarına ve edeblerine uygun olarak almak. Namazlarını ilk vakitlerinde kılmak, vakitlerinden sonraya tenbellik ve gevşeklik ile zarurî bir mazeret olmadan geciktirmemek. Cum’a ve bayram namazları için sünnet olan gusl abdesti almak, iki rek’at namaz ile de olsa geceyi ibâdetle ihyâ etmek. Misvak kullanmak, yoksa parmakları ile bunu yapmak.

Zekâtı açıktan, nafile olan sadakayı gizli vermek. Verilen sadakayı fakirin başına kakmamak. Sadaka vermekte akrabalara, komşulara ve takvâ sahiplerine öncelik vermek.

İlim öğrenmek, önce en mühim olanları öğrenmek. Allahü teâlâya çok hamd ve şükürde bulunmak.

Resûlullah efendimize, diğer peygamberlere “aleyhimüsselâm”, Resûlullah efendimizin âline, eshâbına ve O’na tâbi olanlara salâtü selâm okumak. Eshâb-ı Kirâmdan birisinin ismi şerîfi geçince; “radıyallahü anh”, büyük âlimlerden birisinin ismi geçince; “rahmetullahi aleyh” demek.

Uyurken, uyandığı zaman, yerken, içerken, yola çıkarken, hastalık sırasında ve namazların peşinden, bolluk zamanında ve yağmur yağarken okunacak duâları okumak. Müslümanlara duâ etmek. Mühim işlerde ve günlerde çok duâ etmek.

Âlimlere ve sâlihlere ikramda bulunmak. Onlara hürmet etmek, onlara eziyet etmemek, sıkıntı vermemek ve onlara düşmanlıktan çok sakınmak.

Dinen yasaklanan işlerden uzak durmak. “Meselâ; gıybet, nemime, insanların arasında bozgunculuk yapmak, yalan söylemek, yalancı şâhidlik yapmak, insana veya hayvana la’net etmek, mü’mine ve ölülere sövmek, iftira etmek, kötü, çirkin ve boş şeyler söylemek, bid’atleri yaymak, birbirine buğz etmek, akraba ve dostları ile alâkayı kesmek, hased etmek, kin tutmak, başkalarının ayblarını araştırmak, kendisine ulaşan bir haberden dolayı, müslüman kardeşi hakkında sû-i zan beslemek, müslümanı hakîr ve aşağı görmek, başkasının

başına gelen belâ ve musibetten dolayı sevinmek, hile ve haksızlık yapmak, üç günden fazla dargın durmak, köleye, hanımına, çocuğuna ve hayvana eziyet etmek, başkasının hakkını inkâr etmek, yetimin malını yemek, dîne uymayan alışverişte bulunmak, insanların mallarını haksız yere yemek, içki içmek, yabancı kadın ve kızlara bakmak, erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere benzemesi gibi işlerden dâima uzak durmak.

Bir kimse, sâlih kimselere benzediği, onların ahlâkı ile ahlâklandığı zaman, birçok fâideler elde eder. Bunlardan ba'zıları şunlardır:1- Allahü teâlâ o kimseden râzı olur. 2- Allahü teâlânın rahmetine kavuşur. 3- O kimsenin, bizzat kendisi, çoluk-çocuğu, akrabâları ve komşuları muhafaza olunur. 4- Allahü teâlâ o kimseyi, kendisine itaat etmesi husûsunda muvaffak kılar. 5- Sâlih evlad sebebiyle ana-babaları ve akrabâları kabirlerinde sevindirilir. Çünkü hayatta olanların amelleri, kabirde bulunan, vefât etmiş olan akrabâlarına arzedilir. 6- Kıyâmet, sâlih kimseler üzerine kopmaz. Allahü teâlâ onlara kabirde ve sıratta yardımcı olur. Kabirde iken Cennet bahçelerinden bir bahçede olurlar. Kabir fitnesinden muhafaza olunurlar. Dünyâda iken işledikleri sâlih ameller, onları kabirde müdâfaa eder. 7- Sâlih kimseler, dünyâda Allahü teâlâyı tanımak, âhirette ise Allahü teâlânın cemâlini, hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kalbe gelmeyen şeyleri görmekle mükâfatlandırılırlar. 8- Sâlih kimselere benzemek, onların yaptıklarını yapmak, kişiye, dünyâda da, âhirette de şeref ve kıymet kazandırır. 9- Sâlihlere benzeyen kimse, Cennette kendilerine benzediği o sâlih kimselerle beraber olur. 10- Sâlih kimselerin üzerinde bulunduğu, ikâmet ettiği, oturup dolaştığı yerler, onlarla iftihar eder, övünür. Onlar vefât ettiklerinde bu yerler çok üzülürler. 11-Allahü teâlâ, sâlih kimselerin sevgisini insanların kalbine koyar. 12-Allahü teâlâ sâlih kimselere dünyâda iyi işler yapmak nasîb eder. Âhirette ise onları Cennetine koyar. 13- Sâlih kimseler; Firdevs Cennetine, yüksek derecelere ve tûbâ ağacına çıkarılırlar. 14- Sâlih kimselerin duâsı kabûl olur.

Ba'zı mühim fâideler:

Allahü teâlâdan evlad, zevce, mal, binek ve ev isteyen kimse, bunlardan kendisi için sâlih ve mübârek olanını istemelidir. Allahü teâlâdan her husûsta afiyet dilemelidir, İbrâhim aleyhisselâm bile, Allahü teâlâdan evlad istediği zaman; "Sâlih evlad ver, yâ Rabbî!" diye duâ etti.

Çocuklara sâlih kimselerin isimlerini koymalıdır. Çirkin isimleri, güzel isimlere çevirmek sünnettir.

İnsan sâlih kimselerin yolunda gitmeli, onlara benzemeye çalışmalıdır.

Bir haceti (arzu ve dileği) olduğu zaman, iki rek'at namaz kılıp, namazdan sonra; "Resûlullah efendimizin hürmetine şu hacetimi gider" diye Allahü teâlâya yalvarmak, Resûlullah efendimizi vesile ederek duâ etmek sâlihlerin âdetlerindendir.

Bir kimse sâlih kimselerden olamamışsa, sâlih kimselere dil uzatmaktan çok sakınmalıdır. Çünkü sâlih kimselere dil uzatmak, öldürücü zehirdir. Sâlih kimseleri gıybet etmek, başkalarını gıybet etmekten daha tehlikelidir. Onlara düşmanlık, başkalarına düşmanlık gibi değildir. Beyhekî, Mâlik bin Dinar'dan şöyle nakletti: "Bir kimsenin sâlihlerden olmayışı ve bir de onlara dil uzatması, şer alarak ona yeter."

Bir kimsenin sâlihlere yakınlık duyması, onun sâlihlerden olduğuna delîldir. Bir -kimse, kendisinde sâlihlere karşı yakınlık ve sevgi, onlardan da kendisine bir yakınlık ve sevgi göremezse, bunun için üzülmesi ve ağlaması gerekir.

Tâcüddîn-i Sübkî, İmâm-ı Şafiî'den şöyle nakletti: "Dört şey aklı arttırır: 1- Boş sözü terketmek, 2- Misvak kullanmak, 3- Sâlihlerle beraber olmak, 4- İlmi ile amel etmek. Dört şey bedeni kuvvetlendirir, 1- Et yemek, 2- Güzel koku koklamak, 3- Gusl abdesti almak lâzım gelmediği hâlde çok gusl abdesti almak, 4- Keten elbise giymek. Dört şey bedeni zayıflatır 1- Fazla üzüntü, 2- Aç iken fazla su içmek, 3- Çok cima etmek, 4- Fazla ekşi yemek."

Sâlih kimseleri seven, onların bereketlerinden istifâde eder. Bir köpek (Eshâb-ı kehfin köpeği) sâlih kimseleri (Eshâb-ı kehfi) sevdiği ve onlarla berâber olduğu için, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde onu, o sâlih kimselerle beraber bildirdi.

Kişinin, nefsini dâima hor ve hakîr görmesi, onu ayıplaması, onu dâima noksan bilmesi sâlih olmanın alâmetlerindendir.

Allahü teâlânın peygamberlerine belâ ve musibet vermesi, aynı zamanda, belâ ve musibete düçâr olan sâlih kimselere teselli vermek içindir.

Ma’sûm olmak (günahlardan korunmuş olmak), sâlih olmanın şartı değildir. Bilakis sâlih olmanın şartı; günâha düşmeden önce, o günâhı çirkin görmek, günah olan şeyden hoşlanmamak, günâhı işledikten sonra da, işlediğinden dolayı üzülmek ve işlediği günah için tövbe etmek. Allahü teâlâdan af ve mağfiret istemektir.

Ebû Tâlib-i Mekkî, “Kût-ül-kulûb” ismindeki kitabında şöyle buyurur:

“Kişiyi; komşuları, yolculuk yaptığı arkadaşları ve alış-verişte bulunduğu kimseler methederse, onun sâlih bir kimse olduğunda şüphe etmeyin. Ticâretle uğraşmak, çalışıp kazanmak, sâlih olmaya mâni değildir. Bilakis tacir ve san’atkârlar, işlerinde Allahü teâlâdan korkar, haramlardan ve şüphelilerden sakınırsa, namazlarını kılar, zekâtını verir, orucunu tutarsa sâlihlerdendirler.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 288

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 189

3) El-A’lâm cild-7, sh. 63

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 337

5) El-Kevâkib-üs-sâire mukaddimesi

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1052

NEV’Î

Osmanlılar zamanında yetişen, asrının allâmesi ve reîs-üş-şu’arası (Şâirler reîsi) sayılan fazilet ve hikmet sahibi âlimlerden. Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli’nin müellifi olan Atâî Efendi’nin babasıdır. İsmi Yahyâ’dır. Nev’î diye şöhret bulmuştur. Babası Halvetiyye yolunun ileri gelenlerinden Pîr Ali’dir. Yahyâ bin Ali Nev’î’nin dedesi Nasûh Efendi, Ankara’dan gelip Malkara’ya yerleşen, Hoca Kemâl isminde bir zâtın oğludur. 940 (m. 1533) senesinde bugünkü Tekirdağ iline bağlı Malkara’da doğdu. 1007 (m. 1599) senesinde İstanbul’da vefât etti. Kabri, İstanbul’da Şeyh Vefâ Câmii bahçesinde, Şeyh Şa’bân Efendi’nin kabrinin yanındadır.

Nev’î, ilk tahsilini babasının yanında gördükten sonra, 957 (m. 1550) senesinde İstanbul’a gelip, medrese tahsiline başladı. İlk önce Karamanlı Ahmed Efendi ve onun kardeşi olan Mehmed Efendi’den ilim tahsil etti. Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden olan Karamanlı Mehmed Efendi’den çok istifâde etti. Hocası Mehmed Efendi, 962 (m. 1555) senesinde Edirne Bâyezîdiyye Medresesi’ne ta’yin olununca, Nev’î de onunla beraber gitti. 971 (m. 1563)’de İstanbul Süleymâniye Medresesi’ne nakledilince, hocasıyla birlikte tekrar İstanbul’a döndü. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak çalıştı.

Bu arada babasının telkiniyle tasavvufa yönelen Nev’î, ilk önce Sekrân Bâli Efendi, daha sonra Kurt Mehmed Efendi’nin sohbetinde bulundu. Son olarak Şeyh Şa’bân Efendi’ye talebe olup feyz aldı ve tasavvufta kemâle erdi.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, ilk olarak 973 (m. 1566) senesinde Gelibolu Balaban Paşa ve Gelibolu Mesih Paşa medreselerinde müderris olarak vazîfelendirildi. 979 (m. 1572) senesinde İstanbul’da Şah Kulu Medresesi, 982 (m. 1574)’de Murâd Paşa Medresesi, 988 (m. 1580)’de Ca’fer Ağa Medresesi, 991 (m. 1583)’de de Mihrimâh Sultan Medresesi’nde müderris olarak vazîfelendirildi. 995 (m. 1587)’de Sahn-ı semân medreselerinden Çınarlı Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 998 (m. 1590) senesinde Bağdad kadılığına ta’yin edildiyse de, kısa bir müddet sonra, Sultan Üçüncü Murâd Hân tarafından Şehzâde Mustafa’nın muallimliğine getirildi. Daha sonra da Şehzâde Bâyezîd, Osman ve Abdullah’ın da muallimi olarak vazîfelendirildi. Sultan Üçüncü Murâd Hân’ın ihsân ve iltifâtlarına kavuştu. Nev’î bu vazîfede Üçüncü Murâd Hân’ın vefâtına kadar kaldı. Sultan Üçüncü Murâd Hân, Nev’î’ye çok iltifât ve saygı gösterirdi. Şehzâde hocalarının bayramlarda huzûra kabûl edildiği zaman, pâdişâhların ayağa kalkması Osmanlı gelene ğinde olmadığı hâlde, Nev’î geldiği zaman ayağa kalkarak saygı gösterirdi. Ba’zan onunla başbaşa sohbet eder, karşılıklı şiirler söylerlerdi. Sultan Üçüncü Murâd Hân’ın vefâtından sonra pâdişâh olan Üçüncü Mehmed Hân zamanında, Şehzâde hocalığı vazîfesinden alındı. Nev’î, emekli olarak İstanbul’da bulunup; ibâdet, tâat ve zikrle meşgûl iken vefât etti.

Yahyâ bin Ali Nev'î Efendi; âlim, fâzıl, tevâzu ve güzel ahlâk sahibi, devlet ve hükümet erkânı tarafından sevilen, görüşlerine dâima başvurulan, ileri görüşlü ve keskin zekâ sahibi bir zât idi. Pâdişâhdan gelen hediye ve ihsânlardan başkasını kabûl etmezdi. Kâdılık (hâkimlik) hizmetinin mes'ûliyetine vâkıf olduğu için, bu vazîfeye getirilmekten kaçınırdı. Hattâ Bağdad kadılığına ta'yini için emir yazılırken ağlamış, şehzâde hocalığına ta'yin edildiği haberini duyunca, sevinip secdeye kapanmıştı. Pâdişâhtan gelen, hediyeleri ve almış olduğu bol maaşı fakir fukaraya hediye olarak dağıtırdı.

Vefât ettiği zaman malı ve serveti çıkmadığı için, cenâze masrafları pâdişâh tarafından ödenmiş idi.

Dünyâya önem vermez, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte çok titiz davranırdı. İlmî üstünlüğü yanında, tasavvufda ve ma'rifet derecelerinde de yüksek idi.

Aynı çağda yaşamış olan, Sultân-üş-şu'arâ diye bilinen Bakî Efendi'den sonra, zamanının şâirleri arasında en yükseği idi. Nev'î, şiirlerini sâde, külfetsiz yazan, edebî san'atlara fazla önem vermeyen hisli, içli, Allah aşkı ve şevki ile dolu bir şâirdir. Hikmetli ve tasavvufî mâhiyette şiirleri çoktur. Nitekim bu husûsu;

"Bu sâde nazmı, ehl-i sanayi' beğenmese,
Nev'î ne gam, bizim sözümüz âşikanedir"

beytiyle kendisi de tasdik etmiştir.

Eserleri: Yahyâ bin Ali Nev'î Efendi; kelâm, tasavvuf, akâid, fıkıh, mantık ilimlerine dâir otuzu aşkın kıymetli eser yazmıştır. Bu kıymetli eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1-Fusûs-ül-hikem tercümesi, 2- Hadîs-i Erba'în tercümesi: 977 (m. 1569) senesinde Gelibolu'da Mesih Paşa Medresesi müderrisi iken yazdığı manzûm tercümedir. 3- Hâşiye-i Evâil-i Mevâkıf, 4- Şerhu Risâle-i kudsiyye li Molla Fenârî, 5- Muhassal-ül-Kelâm fî ilm-il-kelâm, 6- Tehâfüt-ül-felâsife ve Heyâkil-ün-Nûr haşiyeleri, 7- Nevây-ı Uşşak, 8- Risâle-i kelâm-ı nefsî, 9- Rısâle-i ilmiyye, 10- Tercüme-i Akâid, 11- Risâle-i mantık, 12- Şerh-i dû beyt-i mesnevî, 13- Gevher-i Râz, 14- Sûre-i Mülk tefsîri, 15- Risale fî ilm-il-münâzara, 16- Hâce Cihân'ın münşeâtının tercümesi, 17- Netâyic-ül-fünûn: Târih, hikmet, siyâset, hey'et, astronomi, kelâm, usûl, hılâf, tefsîr, tasavvuf, rü'yâ ta'biri, tıb, tevhîd, nahiv, sarf, şiir, lügat, hat (yazı san'atı) fıkıh ilimlerinden bahseden Türkçe bir eserdir. 18- Hasb-i hâl: İlâhî aşkın cezbelerinden bahseden manzûm bir eserdir. 19- Münâzara-i Tüti ve zâg, 20- Dîvân: içinde, girişten sonra 13 kaside, 5 Terci-i bend, 1 murabba, 2 tahmis, 421 gazel ve çeşitli şiirler vardır. 21 Îsâgûcî şerhi, 22- Fezâil-ül-vüzerâ ve Hasâil-ül-ümerâ, 23- Ta'likâtün alet-Telvîh vel-Hidâye vel-Miftâh, 24- Şerh-ut ta'lîm vel-müteallim, 25- Risâletün fil-fark-ı beyn-el-Eş'ariyye vel-Mâturîdiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 215

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 474

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 531

4) El-A'lâm cild-8, sh. 156

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 419-420

6) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 437

7) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4621

8) Tezkiret-üş-şu'arû cild-2, sh. 1008

9) Esâmi sh. 329

NEV'Î-ZÂDE ATÂÎ

Osmanlılar döneminde yetişen tarihçi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed Atâullah'tır. Atâî diye şöhret bulmuştur. Osmanlı âlim ve şâirlerinden Nev'î diye meşhûr olan Yahyâ bin Pîr Ali bin Nasûh'un oğludur. Bu yüzden Nev'î-zâde diye de bilinir. 991 (m. 1583)'de İstanbul'da doğdu. 1044 (m. 1634) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vefâ Câmii bahçesinde, babasının yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, ilk tahsilini babasından aldıktan sonra, Kâf-zâde Feyzullah Efendi'den

ilim öğrendi. Ahî-zâde Abdülhalîm Efendi'den de aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, yüksek ilmî dereceye ulaştı. 1014 (m. 1605) senesinde İstanbul Canbâziye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 1017 (m. 1608) senesinde medreseden ayrılıp kadılık mesleğine geçti ve Lofça kadılığına ta'yin edildi. 1019 (m. 1610) senesinde Babaeski kadılığına nakledildi. Daha sonra sırasıyla; Varna, Rusçuk, Silistre, Tekfur Dağı, Hezargrand, Tırnova, Tırhala, Manastır ve Üsküp kadılıklarında bulundu. 1044 (m. 1635) senesinde bu vazîfeden alınıp İstanbul'a döndü. Kısa bir müddet sonra vefât etti.

Nev'î-zâde Atâullah Efendi, âlim ve fâzıl bir zât olup, evliyânın büyüklerinden Üsküdarlı Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinden ma'nevî feyz aldı. Atâullah Efendi, güler yüzlü, hoş sohbet idi. Kâdılık yaptığı müddet içinde, doğruluk ve adâletle hükmetmiş idi. Allahü teâlânın emirlerinin yapılması ve yasaklarından sakınılması husûsunda, çok dikkatli ve titiz idi. Atâullah Efendi, fıkıh ve târihde ihtisas sahibi idi. Şairliği de bulunan Atâî'nin, birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerinin ba'zıları şunlardır.

1- Hadâik-ül-hakâyık fî tekmilet-iş-Şakâyik: Eserlerinin en önemlisi ve meşhûr olanıdır. Kanunî Sultan Süleymân Hân'dan, yaşadığı zamana kadar yetişen, ulemâ ve meşâyıhın hâl tercümelerinden meydana gelen bir eserdir. Taşköprü-zâde'nin başlangıcından i'tibâren Osmanlı ulemâ ve meşâyıhının hâl tercümelerini anlatan "Şakâyık-ı Nu'mâniyye fî ulemâ-id-devlet-il-Osmâniyye" adlı eserinin, Edirneli Mecdî Efendi tarafından yazılan Türkçe tercümesinin zeylidir. Taşköprü-zâde'nin bıraktığı yerden başlamıştır. Şakâyik zeyli diye de bilinen bu eserini, Üsküp kadılığı yaptığı sıralarda tamamlamıştır. 2- El-Kavl-ül-Hasen fî cevâb-il-kavl li-men: Fıkıh ilmine dâir Arabça olarak yazdığı bu eseri, onun ilmî kudretini gösterir. 3-Dîvân: Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye ithaf etmiş olduğu bu eserinde; kaside, gazel ve diğer nazım türlerinde şiirleri vardır. 4- Hamse: Sâkînâme, Nefhat-ül-ezhâr, Sohbet-ül-ebhâr, Hefthuvân ve Hilyet-ül-efkâr adlı beş manzûm eserden meydana gelmiştir. Umûmiyetle tasavvufî ve nasîhat niteliğinde şiirler mevcûttur. 5- Münşeât: Sekiz mektûptan ibârettir. 6- Fetâvâ-i Atâiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 95

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 277

3) El-A'lâm cild-7, sh. 141

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 284

5) Kâmûs-ül-alâm cild-4, sh. 3161

6) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 263

NİKSÂRÎ-ZÂDE (Muhammed bin Mustafa)

Osmanlı devri âlim ve şâirlerinden. İsmi, Muhammed bin Mustafa olup, yine Osmanlı âlimlerinden Niksârî Mustafa Efendi'nin oğlu ve Sahn-ı semân müderrislerinden Muhammed Çelebi'nin birâderidir. Niksârî-zâde Muhammed Efendi diye tanınmıştır. Birâderi müderris Muhammed Efendi de, Niksârî-zâde Muhammed Efendi diye tanınmıştır. 945 (m. 1538) senesinde babası Bağdat kadısı iken doğdu. 1025 (m. 1616) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onbeşinci günü, tâ'ûn hastalığından İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında, babalarının yanında medfûndur.

İlim tahsiline ağabeyi Muhammed Efendi'den okuyarak başlayan Niksârî-zâde, ayrıca, Hisâlî, Kayın Çelebi, Çeşmeci-zâde ve Şah Efendi gibi âlimlerden de ilim öğrendi. İlim tahsili esnasında başka şeylerle meşgûl olmayıp, bütün gayreti ile çalışarak arzu ettiği ilimleri tamamen öğrendi.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra pâdişâh fermanı ile; Varna, Silistre ve Tırnova kazalarında kadılık yaptı. 990 (m. 1582) senesinde Şumnu'ya kadı ta'yin edildi.

1005 (m. 1596) senesinde Üsküdar'da bulunan Muhammed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Aynı sene içinde Edirnekapı medreselerine naklolundu. Üç sene sonra Sahn-ı semân medreselerinden birine, bir sene sonra da Selanik kadılığına ta'yin oldu. Daha sonra Bursa Yenişehir kadılığına ta'yin olundu ise de kabûl etmedi.

1011 (m. 1602) senesi Muharrem ayında tekrar Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris olarak görevlendirildi. Aynı sene Ramazan ayında, Edirne'de bulunan Sultan Selîm

Medresesi'ne ta'yin olundu. Daha değişik vazîfelerde de bulunduktan sonra, 1025 (m. 1616) senesinde vefât etti.

Molla Muhammed çok nüktedân, hoş sohbet bir zât idi. Gayet mütevâzi idi. Büyükle büyük, küçükle küçük olurdu. Kendini kimseden üstün görmezdi. Fakirler ve ihtiyâç sahipleri ile de ilgilenir, herkesin gönlünü ve sevgisini kazanırdı. Sözleri gayet kibar, gönül alıcı idi. Niksârî mahlasıyla yazdığı şiirleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 584

Nİ'METULLAH GEYLÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ni'metullah bin Abdullah bin Muhyiddîn'dir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin soyundandır. 972 (m. 1564) senesinde Hindistan'da doğdu. 1046 (m. 1636) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Ni'metullah Geylânî, güzel hasletleri ve vasıfları kendisinde toplamıştı. Çok kerâmetleri görüldü. 1014 (m. 1605) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Birkaç sene Mescid-i haramdan ayrılmadı. Bu müddet içerisinde hiç konuşmadı. Sonra, Şa'b-ı Âmir denilen mahallede ikâmet etti. Orada evlendi.

Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereliler arasında sevilip sayılırdı. Kerâmetlerini ve iyi hâllerini gören büyük âlimler onu medhettiler. Allâme Ali bin Ebû Bekr, onu öven kaside de yazdı.

Ni'metullah Geylânî, "Aynât" adlı eserin sahibi Şeyh Ebû Bekr bin Sâlim Ba'levî'den tasavvuf yolunu öğrendi. Başlangıçta riyâzetle meşgûl oldu. Birkaç ay, bir mağarada yalnız başına kaldı. Mağaradan çıktığı zaman ilim ve ma'rifetler konuşmaya başladı. Çok kerâmetleri görüldü. Allâme İbrâhim Dehhân, onun kerâmetlerini bir eserde toplamaya başlamıştı. Fakat bunu kimseye söylememişti. Bu sırada Ni'metullah Geylânî, Allâme İbrâhim Dehhân'ın yanına gitti ve; "Ey İbrâhim: insanın yağmur damlalarını sayması mümkün mü?" diye sordu, İbrâhim Dehhân; "Hayır, mümkün değil" dedi. Bunun üzerine Ni'metullah Geylânî; "İşte bizim kerâmetlerimiz de böyledir" buyurdu. O zaman İbrâhim Dehhân böyle bir eseri hazırlamaktan vazgeçti.

Birgün Ni'metullah Geylânî, makam ve mevki sahibi birisinin yanına gitmişti. Orada, Mekke-i mükerreme âlimlerinden Şeyh Ferrûh da bulunuyordu. Ni'metullah Geylânî içeri girince, Şeyh Ferrûh derhal ayağa kalkıp hürmette bulundu. Makam ve mevki sahibi şahıs ise, Allahü teâlânın sevgili kullarından olan bu zâtı küçümseyerek, ona karşı gereken saygı ve hürmeti göstermedi. Ni'metullah Geylânî, o kibirli şahsın yanından ayrılınca, o şahıs humma hastalığına yakalandı. Bunun üzerine makam ve mevki sahibi olan o şahıs hatâsını anlayarak, Şeyh Ferrûh'u, Ni'metullah Geylânî'ye gönderdi. Onun vasıtasıyla özür dileyip af taleb etti. O zaman Ni'metullah Geylânî; "Ondaki o kibir hâli gidip tevâzu sahibi oluncaya kadar, üç gün humma hastalığı onda devam edecek" dedi. Nitekim, humma hastalığı üç gün devam etti. Hummadan dolayı çok perişan oldu. Yaptığı işten dolayı pişman oldu ve tövbe etti. O olaydan sonra herkese karşı tevâzu ile davranmaya başladı.

Orta hâlli tüccârlardan birisi, Ni'metullah Geylânî'nin giyecek ve benzeri ihtiyâçlarını te'min ederdi. Ni'metullah Geylânî, birgün o tacirin yanına giderek, ne kadar borcu biriktiğini sordu. Tacir, elli dirhem borcu olduğunu söyledi. Ni'metullah Geylânî; "İstersen, sana o elli dirhemi vereyim, istersen o elli dirhemi benden alma, biz de buna karşılık sana, ellibin dirhem veririz" dedi. Tüccâr; "Siz bilirsiniz" dedi. Ni'metullah Geylânî, tacire; "Yalnız elli dirhemi benden almamak husûsunda gönlün râzı mı?" dedi. Tacir, "Evet, râzı" dedi. Ni'metullah Geylânî; "O zaman git, güvendiğin birisi ile bana bu elli dirhemi bağışlayıp bağışlamayacağın husûsunda istişâre et" dedi. O tüccâr da gidip halası ile istişâre etti. Halası onu çok severdi. Halasına, Ni'metullah Geylânî'nin söylediklerini anlattı. Halası o elli dirhemi, Ni'metullah Geylânî'den almamasını tavsiye etti. Sonra tacir, Ni'metullah Geylânî'nin yanına gelerek; "Efendim, o elli dirhemi gönül rızâsı ile size bıraktım" dedi. O zaman Ni'metullah Geylânî tacire; "O hâlde git biz sana va'dimizi yerine getiririz" dedi. Çok geçmeden, tacir çok para kazandı. Ellibin dirhemden fazlasına sahip oldu.

Ni'metullah Geylânî, devlet ileri gelenlerinden birisinin yanına gitti. Haksız yere ceza gören bir garîbin affedilmesini taleb etti. Fakat o yetkili onun bu isteğini kabûl etmedi. Oradan çıkınca, Ni'metullah Geylânî; "O bizim bu isteğimizi kabûl etmedi. Kendisi yakın zamanda falanca yerde cezasını görür" dedi. Çok geçmeden, Mısır'dan gelen askerler, o şahsı ve kardeşini

yakalayıp, Ni'metullah Geylânî hazretlerinin dediği yerde astılar.

Bulunduğu şehrin vâlisi birisine kızıp; "Bu şehirde durma hemen ayrıl" diye haber gönderdi. Ayrılması için sekiz gün de mühlet vermişti. O şahıs da Ni'metullah Geylânî "ye gelip hâlini arz eyledi. Ni'metullah Geylânî vâliye haber gönderip, o şahsı affetmesini istedi. Fakat vâli, Ni'metullah Geylânî'nin bu isteğini kabûl etmedi. Ni'metullah Geylânî bir müddet sustuktan sonra vâlinin şehirden çıkarmak istediği zâta; "Bu şehirden sen çıkmayacaksın, fakat o çıkacaktır" dedi. Vâli iki-üç gün sonra görevden alındı ve şehirden çıkarıldı. Yerine başkası ta'yin edildi.

Evliyânın büyüklerinden Hasen Acîmî şöyle anlattı: "Babam, Ni'metullah Geylânî'ye; "Çocuklarımın açlık çekmesinden korkuyorum" dedi. Ni'metullah Geylânî de; "Çocukların inşâallah açlık çekmezler" buyurdu. Elhamdülillah sıkıntı ve meşakkat olacak bir açlık çekmedik."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 277

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 455

NİŞANCI-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mehmed bin Ahmed bin Ramazan'dır. Babası, Ramazan-zâde Nişancı-zâde Ahmed Efendi'dir. Mehmed Kudsî Efendi, bunun kardeşidir. 962 (m. 1555) senesinde doğdu. 1031 (m. 1622) senesinde İstanbul'da vefât edip, Edirnekapı dışında Emîr Buhârî Tekkesi bahçesine defnedildi.

Çeşitli medreselerde ilim tahsil ettikten sonra, Hoca-i sultanî Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'den icâzet (diploma) aldı. İlk defa, Başçı İbrâhim Medresesi'ne, 993 (m. 1585) senesinde Eyyûb Sultan'da Cezri Kâsım Paşa Medresesi'ne, 999 (m. 1591)'da Siyavuş Paşa'da Fatma Sultan Medresesi'ne, 1002 (m. 1593) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, iki sene sonra da ta'yin edildiği Sultan Selîm Medresesi'ni istememesi üzerine, Bağdat kadılığına ta'yin edildi. İki sene bu vazîfede kaldıktan sonra İstanbul'a çağırıldı. İki sene sonra Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1012 (m. 1603) senesinde Üsküdar kadısı oldu. Bir sene sonra bu vazîfeden alındı. 1013 (m. 1604) senesinde yeniden Üsküdar kadısı oldu. 1020 (m. 1611) senesinde Haleb kadılığına, 1021 (m. 1612) senesinde Bağdad kadılığına ta'yin edildi. 1022 (m. 1613) senesinde bu vazîfeden ayrılıp, İstanbul'a döndü. 1026 (m. 1617) senesinde tekrar Haleb kadılığına, 1027 (m. 1618) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına, 1031 (m. 1621) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildiyse de, ömrü vefa etmeyip yolda vefât eyledi.

Müderrisliğinde ilim öğretmek, kadılığında adâlet dağıtıp, insanların huzûr içinde yaşamaları için çalışmakla meşgûl olan Nişancı-zâde Mehmed Efendi, resmî vazîfeden uzak kaldığı yıllarda, kitap yazmakla meşgûl oldu. "Mir'ât-ı kâinat" adlı eserinde mahlûkâtın yaradılışından, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vefâtına kadar geçen hâdiseler hakkında bilgi verdi. Birçok âlimin eserlerinden toplayarak yazdığı eserini sekiz kısma ayırdı. Çeşitli kitaplara haşiyeler yazıp, düzeltmeler yapan Mehmed Efendi, Çelebi Sultan Mehmed Hân tarafından idâm edilen Şeyh Bedreddîn'in sapık fikirlerini ihtivâ eden, "Câmi-i füsuleyn" adlı kitabın bozuk taraflarına, doğru cevaplar yazdı. Meydana gelen bu esere, "Nûr-ül-ayn fî ıslâh-ı Câmi' il-füsuleyn" adını verdi. Bu eserlerinden başka; Husûl-ül-merâm min usûl-ül-İmâm, Siyer-ül-enbiyâ-il-ızâm vel-hulefâ-il-kirâm esselâtîn-il-kuddâm, El-Fetâvâyı Rûmiyye, Mir'ât-ül-eyyâm fî mirkat-il-i'lâm, Maksad-ıl-ümme min mesned-il-cimine adlı kitapları da bilinen eserleri arasındadır.

Nişancı-zâde Mehmed Efendi'nin "Mir'ât-ı kâinat" kitabı hakkında, büyük âlim Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî hazretleri; "Mir'ât-ı kâinat isimli bir kitap vardır. Bilhassa ikinci kısmı, Resûlullahtan (aleyhisselâm) i'tibâren çok hoştur" buyururlardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fezleke (Kâtib Çelebi) cild-2, sh. 29

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 648

3) Ayîne-i zurefâ (Cemâleddîn Efendi) sh. 28

4) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 141

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 272

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 157

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1054

8) Mir'ât-ı kâinat, İstanbul 1258, ikinci kısım sh. 229

NÛH BİN MUSTAFA

Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Nûh bin Mustafa Rûmî'dir. Konya'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1070 (m. 1660) senesinde Mısır'da vefât etti. Karâfet-ül-kübrâ kabristanına defnedildi. Sonradan kabri üzerine büyük kubbeli bir türbe yapıldı.

Nûh bin Mustâfa, Anadolu'dan gelip Mısır'a yerleşmiştir. Tahsilini Mısır'da yaptı. Tefsîr, fıkıh, usûl, kelâm ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Şöhreti her yere yayıldı. Bütün faziletleri kendisinde toplamış olup, güzel ahlâk sahibi bir zât idi.

Nûh bin Mustafa, Mısır'ın birçok yerlerini dolaştı. Âlim, sâlih, velî zâtlarla görüştü. Fıkıh ilmini, Şeyhülislâm Ali bin Gânim Makdisi'nin yetiştirdiği büyük âlim Abdülkerîm Sûsî'den, hadîs ilmini, Mısır Muhaddisi diye anılan vâ'iz Muhammed Hicâzî'den öğrendi. Tasavvuf bilgilerinde de üstün bir dereceye yükseldi. İcâzet aldı. Halvetî yolunun büyüklerinden oldu. Tasavvufta hocası, Ârifi-billah Hasen bin Ali bin Ahmed bin İbrâhim Halveti'dir.

Nûh bin Mustafa çok kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Eşref-ül-mesâlik fil-menâsik, 2-El-Bülgat-ül-mütercim fil-lüga, 3-Tuhfet-üz-zâkirin, 4- Ed-Dürr-ül-münazzam fî menâkıb-il-İmâm-il-a'zam, 5- Ref-üz-zünûn an hakîkat-it-tâ'ûn, 6-Zübdet-ül-kelâm fî mâ yahtâcü ileyh-il-hâss vel-â'mm fil-akâid, 7-Es-Seyf-ül-mücrim, 8- Es-Salâtür-Rabbâniyye, 9- İkd-ül-Mercân, 10-Umdet-ür-râgıbîn, 11- Feth-ul-celîl, 12-El-Fevâid-üs-seniyye, 13- El-Fevâid-ül-mühimme, 14- El-Kavl-ül-Ezher, 15-El-Kavl-üd-dâl alâ hayât-il-Hıdır, 16-El-Kelâm-ül-mesbûk, 17- El-Kelimât-üş-Şerîfe fî tenzîh-il-İmâm-ı Ebî Hanîfe, 18- El-Lüm'atü fî âhiri zuhr-il-Cum'ati, 19-Mürşid-ül-Hüdâ, 20-Matla-ül-Bedr fî fedâili leylet-ül-Kadr, 21-Netâic-ün-nazar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 119

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 458

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 498

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 44

5) Brockelmann Sup-2, sh. 432

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 253 cild-2, sh. 1199, 1302, 1362

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 370, 1055

8) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 87, 451 cild-2, sh. 110, 207, 375

NÛR MUHAMMED PÜTNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, nûr Muhammed Pütnî olup, doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemektedir. Onbirinci asrın ortalarında vefât etti.

Rivâyet edilir ki: nûr Muhammed, önceleri zâhirî ilimleri tahsil etmekle meşgûl idi. Zâhirî ilimlerdeki tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yolunda da ilerlemek arzusu kalbine düşüp, bu aşkla yanmaya başladı. Derdine derman bulmak için yollara düşüp, kendini Rabbine kavuşturacak bir yol gösterici aramaya koyuldu. Hindistan'ın çok şehirlerini dolaştı. Çok kimselerin hizmetlerinde bulundu ise de hiçbirinden maksadına kavuşamadı. Nihâyet bahtının dizginleri onu, bedeni yerde, rûhu çok yükseklerde bulunan Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın yüksek kapısına götürdü. O yüksek

huzûrdan kalb zikrini aldı. Daha sonra hazret-i Hâce, onun terbiye ve yetişmesini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale etti.

Rivâyet edilir ki: Şeyh nûr Muhammed'in tasavvuf yoluna girişinin ilk zamanlarında, İmâm-ı Rabbânî hazretleri Dehlî'ye teşrîf etmişlerdi. Hâce Hüsâmeddîn Ahmed ve diğer ba'zı zâtlar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden, "Avârif-ül-me'ârif" kitabından okumalarını rica eylediler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri de kabûl buyurup, okumaya başladılar. Mevlana Tâhir Lâhorî ve Şeyh nûr Muhammed de dinliyenler arasında idiler. Ders esnasında bu ikisinin kalbine şöyle bir düşünce geldi: "Hazret-i İmâm, dinliyenlerden ba'zılarının hâllerine dikkat etmeden anlatıyor. Ders esnasında yüksek hakîkatlerden ve ince bilgilerden anlatmıyor. Sâdece okuyor. O hâlde bizim onların huzûrunda bu kitabı dinlememizde ne fayda vardır? Okunanları zâten biliyoruz." İmâm-ı Rabbânî hazretleri, onların düşüncelerini kerâmetiyle anladı ve böyle düşünmelerine üzülüp: "Şu iki kişiyi meclisimizden çıkarın. Hattâ Fîrûzâbâd (Dehlî) kalesinin dışına atın!" dedi. Bu ikisi günlerce dışarılarda dolaştılar. Hâce Hüsâmeddîn'in şefaat etmesi için her akşam gelirler, kale kapısının etrâfında dolanıp dururlardı. Nihâyet Hâce Hüsâmeddîn Ahmed (kuddise sirruh) onlara yardım etmek istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Bırakınız. Onların nefsi aldatıcıdır" buyurdular. Hâce Hüsâmeddîn (kuddise sirruh) arzetti ki: "Efendim! Fîrûzâbâd Mescidi'nin altında bulunan ba'zı hücre ve odalar pislik içerisindedir. Eğer emrederseniz, ikisi gelsin oraları temizlesinler. Hem nefsleri kırılır. Hem de hizmet etmiş olurlar." İmâm-ı Rabbânî hazretleri Hâce Hüsâmeddîn'in (kuddise sirruh) bu sözünü kabûl buyurup, bu iki genç geldiler ve o temizlik işini yaptılar. Bundan sonra hazret-i İmâm bunlara lütuf ve şefkatle muâmele etti. Onların eski hâlleri kalmadı. Beyt:

Sâlikin kalbi hasta, rehber akıllı doktor,
Canlanmayı, doktorun sözünü tutana sor.

Bu hâdiseden sonra, eski i'tirâz hâllerinin hepsini kalbinden söküp atan nûr Muhammed, tam bir zevk, şevk, acz ve itaatle İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda bulundu. Nûr Muhammed, çok nasîbli ve pek bahtiyar idi. Çünkü yaratılışında bulunan temizlik ve yükseklik sebebiyle, hazret-i İmâm'ın huzûrunda husûsî hizmette bulunanlar arasına girdi. Abdest suyunu ve misvakı hazırlamak gibi hizmetlerle şereflendi. Kendine lâyık hâllere ve yüce makamlara kavuştu. Sekiz-dokuz sene gibi uzun müddet, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, huzûr, sohbet ve hizmetlerinde yetişip, ma'nevî makamları aşarak, daha yüksek mertebelere, çok üstün hâllere, insanları ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirme derecelerine kavuştu. Öyle oldu ki, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu yüksek talebesi için; "Şeyh Nûr, ricâl-i gaybdendir", başka bir defa da; "Şeyh nûr Muhammed sözümüzü tuttu" buyurmuşlardır. Ona icâzet ve hilâfet verdi. Hindistan'ın büyük şehirlerinden olan Pütne'ye gönderdi.

Emre uyarak Pütne'ye giden nûr Muhammed'in hâli, yapısı, tabiatı, inzivâ ve yalnızlıktan hoşlandığı için, tenhâlarda kendi hâlinde kaldı ve insanlarla görüşmekten çekindi. Onun bu hâli, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kulağına gidince, bu büyükler yolunun esâsı olan sohbetten kaçmaması îcâbettiğini bildirmek için gönderdiği iki mektûp şöyledir:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği, sevdiği kullarına selâm olsun. Ey akıllı kardeşim! Allahü teâlânın emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçmak lâzım olduğu gibi, insanların haklarını ödemek ve onlarla iyi geçinmek de lâzımdır. "Allahü teâlânın emirlerini büyük bilmek ve O'nun yarattıklarına acımak lâzımdır" hadîs-i şerîfi, bu iki hakkı yerine getirmenin lâzım olduğunu göstermektedir. Bu iki hakdan yalnız birini gözetmek kusur olur. Bir bütünün bir parçası, onun hepsi demek değildir. Bundan anlaşılıyor ki, insanlardan gelen sıkıntılara katlanmak lâzımdır. Onlarla iyi geçinmek vâcibdir. Kızmak iyi olmaz. Sert davranmak yakışmaz. Beyt:

Seviyorum diyenin, güzel olsa da pek,
Nazlılığı bırakıp, naz çekmesi gerek.

Sohbette çok bulunmuştunuz. Va'z ve nasihatleri çok dinlemiştiniz. Onun için sözü uzatmıyorum. Birkaç kelime ile kısa kesiyorum. Allahü teâlâ bizi ve sizi İslâmiyetin doğru yolunda bulundursun. Âmîn." (1. cild, 170. mektûp)

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği kullarına selâm olsun. Kardeşimiz Şeyh nûr Muhammed bu fakirleri öyle unuttu ki, bir selâmla, bir haberle bile hatırlamamaktadır. Bir köşeye çekilip uzlet etmek istiyordunuz. Ona kavuştunuz. Fakat öyle sohbetler vardır ki, uzletten daha kıymetlidir. Üveys-i Karnî'yi (r.aleyh) düşününüz. Uzlet etmek istedi. Bunun için insanların en iyisi olan Resûl aleyhisselâmın

sohbetine kavuşamadı. Sohbetin yükselttiği derecelere erişemedi. Tabiînden oldu. Birinci derecede olmaktan ikinci dereceye düştü.

Allahü teâlânın lütfu ve ihsânı ile, hergün bir başka sohbet olmaktadır. Hadîs-i şerîfte: “İki günü bir olan aldanmıştır” buyuruldu. Size ve doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ’nın (aleyhisselâm) izinde bulunanlara selâm olsun!” (1. cild, 270. mektûp)

Hocasının bu işâret ve emirlerine uyarak şehrin kenarında bulunan Künk suyu sahilinde bir yer seçen nûr Muhammed, orada samanlardan ve dallardan bir kulübe yaptı. Çoluk-çocuğu ile o kulübeye taşınıp, kanâat ve tevekkül üzere yaşadı. Kulübesinin yanında aynı şekilde bir de mescid bina edip, sâdık talebelere ilim ve feyz vermekle meşgûl oldu. O beldede ve civarda bulunan insanların ona olan i’tikâd ve bağlılıkları kuvvetlendi. Yolu güzel, yetiştirmesi kolay oldu. Talebelerini yüksek makamlara kavuşturdu. Dünyâya, dünyalığa ve dünyâ ehline zerre kadar önem vermedi. Kimseden birşey almayıp, gönül ve kanâat zengini olarak yaşadı.

“Hadarât-ül-Kuds” isimli meşhûr eserin sahibi olan Bedreddîn-i Serhendî (kuddise sirruh) şöyle anlatır: “Bu fakîr daha İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) huzûrlarına ilk gittiğimde, Şeyh nûr icâzet alıp Pütne’ye gitmişti. Hazret-i İmâm’ın büyük oğulları Muhammed Sâdık hazretlerinin 1025 (m. 1616) senesinde vefât etmesinden sonra Serhend’e geldi. Yanında ve huzûrunda bulundum. Nefsinden son derece kurtulmuş, fenâ, yokluk denizine dalmış olup, alnından yokluk eserleri damlıyordu. Kendini öyle setr ederdi ki, görenler sanki “Elif-bâ”yı bile bilmiyor ve bu büyükler yolundan hiç nasîb almamış zannederlerdi. Ben ba’zan sohbetlerinde bulunurdum. Sohbetinde bulunanlara yakınlık gösterir, ibâdet ve tâata teşvik ederdi.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Şeyh nûr Muhammed’e (kuddise sirruh) yazdıkları bir mektûp:

“Allahü teâlâya hamd olsun. O’nun seçtiği kullarına selâm olsun! Şerefli mektûbunuz geldi. Hâllerinizin hep değişmekte olduğunu yazıyorsunuz. Biliniz ki, Allahü teâlâ, âlemin içinde olmadığı gibi, âlemin dışında da değildir. Âlemden ayrı olmadığı gibi âlem ile bitişik de değildir. Allahü teâlâ vardır. Fakat, içerde, dışarda, bitişik ve ayrı değildir. Allahü teâlâyı böyle bilmeli, böyle aramalı ve böyle bulmalıdır. Eğer, pek az da olsa, böyle birşey anlaşılırsa, zıllere, görüntülere saplanıldığı anlaşılır. Allahü teâlâyı, hiçbir şeye benzemez, hiç anlaşılamaz olarak aramalıdır. O makama, hiç anlaşılamayacak bir şekilde kavuşmağa çalışmalıdır. Bu büyük ni’mete ancak büyük âlimin sohbeti ile kavuşulabilir. Söylemekle, yazmakla anlatılamaz ve anlaşılamaz. Vazifenizi yapmağa çalışınız! Buluşmamıza kadar hâllerinizi yazınız! Selâm ederim.” (2. cild, 34. mektûp)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 351

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 311

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 686, 840, 1095

4) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

RAMAZAN MAHFÎ

Anadolu’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Ramazan’dır. 949 (m. 1542) senesinde Afyon’da doğdu. 1025 (m. 1616) senesinde İstanbul’da vefât etti. Koca Mustafa Paşa civârındaki dergâhında hazırlanan bir yere defnedildi.

Ramazan Mahfi, aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, tasavvuf yoluna girdi. Şeyh Kâsım Çelebi’den tasavvuf yolunun inceliklerini öğrendi. 994 (m. 1586) senesinde İstanbul’a gitti. Koca Mustafa Paşa civârında, Bezistânî Hâce Hüsrev Bey’in yaptırdığı dergâha şeyh olarak ta’yin edildi. Mahfî mahlasından da anlaşıldığı üzere gizlilik yoluna meylettiğinden, zamanında hâlleri meşhûr olmamıştır. Bu yüzden geniş bir hâl tercümesi yoktur.

Sünbül Efendi’nin, Ramazan Efendi hakkında gösterdiği kerâmet şöyle anlatılır: “Ramazan Efendi’nin dergâhının olduğu yer önceleri bahçe idi. Birgün Sünbül Efendi buradan geçerken, dergâhın bulunduğu yerde oturarak; “Buradan tevhîd kokusu geliyor” buyurdu. Hâlbuki Ramazan Efendi daha doğmamıştı. Fakat daha sonra İstanbul’a gelen

Ramazan Efendi buraya gelip yerleşti ve insanlara doğru yolu gösterdi.”

Ramazan Efendi, hilm ve vekâr sahibi olup, ilâhî muhabbet sâhiblerinin hürmet ve i’tibârına mazhar oldu. Rü’yâ ta’birinde çok derin bilgilere sahipti. Zamanın vezirlerinden Mahmûd Paşa, Ramazan Efendi’ye bağlı olanlardan idi. Vezirliği bırakarak, tasavvufa yönelip, bu bağlılığı devam ettirmek istiyordu. Birgün Sadr-ı a’zam Yemişçi Hasen Paşa’nın elinden kaçıp, Ramazan Efendi’ye sığınmıştı. Sadr-ı a’zam onun, Ramazan Efendi’nin dergâhında gizlendiğini öğrenince, adam gönderip, onu oradan almalarını emretti. Fakat Ramazan Efendi, Mahmûd Paşa’yı teslim etmedi. Birgün Sadr-ı a’zam bizzat kendisi gelip, veziri teslim almak isteyince, Ramazan Efendi; “Bizim dergâhımızda paşa yoktur. Cümlesi dervıştir, isterseniz gelsinler, görünüz, hangisi Mahmûd Paşa ise alınız” dedikten sonra, dervişleri çağırdı. Mahmûd Paşa onların arasında aba giymiş olarak bulunuyordu. Hasen Paşa onu bu hâlde görünce, işte budur demeye gücü yetmedi ve oradan ayrılıp gitti.”

Ramazan Mahfî’nin türbesinde bulunan levhadaki beytlerden birisi şöyledir:

Nefsi açlık ve susuzluk ateşi ile yakmasından;
Ramazân-ı Mahfî diye tesmiye olunmuş şayan.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 75

SAFÛRÎ (Abdülkâdir bin Mustafa)

Şam’da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Mustafa’dır. Safûrî diye meşhûr olmuştur. 1010 (m. 1601) senesinde, bugünkü Ürdün’de bulunan Safûriyye denilen yerde doğdu. 1081 (m. 1670) senesinde Şam’da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında defnedildi.

Küçük yaşından i’tibâren Şam’da ilim tahsiline başlayıp, Şemsüddîn el-Meydânî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Sonra Mısır’a gidip; Bürhâneddîn el-Lekânî, Ebü’l-Abbâs el-Mukrî, Şeyh Muhammed bin en-Nalüb el-Beyrûtî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. İlim öğrendiği hocalarından nakiller yaparak bir risale yazdı. Bu risalede en çok İbn-i Nakib’den nakillerde bulundu. Daha sonra Şam’a dönüp ilim öğretmeye başladı. Burada pekçok kimseye faydalı oldu. Daha sonra İstanbul’a gelip bir müddet kaldı. Sonra tekrar Şam’a döndü. Şam’da yerleşip, Belhiyye Medresesi ve Eşrefiyye Dâr-ül-hadîsinde hayâtının sonuna kadar ilim öğretip, pekçok âlim yetiştirdi. Ayrıca Umeyye Câmii’nde de Şafiî mezhebinin ileri gelen kimselerine ders okuttu. Âlim, fâzıl, Allahü teâlânın emirlerine sıkı bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle sakınan Takıyyüddîn bin Şemseddîn es-Seyyid el-Hasenî, onun yanında ve hizmetinde iki sene kalıp, ondan ilim öğrenen ve istifâde eden kimselerdendir. Ahmed bin Muhammed es-Safîdî, Zeynüddîn bin Ahmed el-Basravi ve başka birçok kimse onun tedris halkasından yetişmişti.

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan Abdülkâdir Safûrî; fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl, nahiv ve daha birçok ilimlerde, derin ilim ve yüksek ihtisas sahibi idi. Mes’eleleri inceliğine araştırıp tetkik ederdi. Zamanının faziletli zâtlarından biriydi Asrının bütün âlimleri onun ilmi üstünlüğü ve yüksek fazileti husûsunda ittifâk etmişlerdir. Allahü teâlânın dinine son derece bağlı, haramlardan ve şüphelilerden kaçınır, emânete riâyet ederdi. İlim öğretimi dışında, insanlardan mümkün olduğu kadar uzak kalırdı. Başına gelen bütün sıkıntılara sabreden güzel ahlâk sahibi bir zâttı. Birçok konularda yazdığı kıymetli risaleleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 366-368

SÂLİH GÜLÂBÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Muhammed Sâlih Gülâbi’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1038 (m. 1628) senesinde Hindistan’da vefât etti. Kırıklık, fakirlik ve gurbet (garîblik) sahibi olup, devamlı susmayı tercih edenlerden idi.

Sâlih Gülâbî (r.aleyh) kendisi şöyle anlatır: “Büyükler yoluna girmek arzusu kalbimde hâsıl olunca, civarımızda bulunan âlimlerin çoğuna gittim. Talebe olmak istedim. Fakat hiçbirisinden bir cezbe hâsıl olmadı. Nihâyet Akra beldesinde bir câmide İmâm-ı Rabbânî hazretlerini görünce, gördüğüm anda kalbimde o büyük zâta karşı çekilme, şiddetli arzu ve cezbe zâhir oldu. Ellerine sarılıp duâ ve teveccühlerini taleb ettim. Daha sonra evlerine gidip bana bu yolun esâsını ta’lim etmelerini (öğretmelerini) rica ettim. Kabûl ettiler. Bir müddet o dergâhta hizmet etmekle, o yüksek kapının hizmetçileri arasında bulunmakla şereflendim. O sene Ramazân-ı şerîf ayında İmâm-ı Rabbânî hazretleri i’tikâfa çekildiler. Bu i’tikâfta leğen ve ibrik tutmak hizmeti bana verilmişti. Bir gece ellerini yıkadıktan sonra, artan suyu, bir kenara çekilerek tamamen içtim. Bu içtiğim su, beni mest eden bir şerbet oldu ve bu suyu içer içmez hâlimde bir açılma meydana geldi.”

Bundan sonra İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) teveccüh ve inâyetleri bereketiyle kısa zamanda yetişerek kemâle gelen Mevlânâ Sâlih’e, bu yüksek yolu başkalarına anlatmak ve onların da bu yolda yetişip, ilerlemelerine vesile olmak için, hocası tarafından icâzet verildi. Bu yolda bulunmak ve ilerlemek arzusunda olan birçok talebeye ilim ve feyz saçtı.

Muhammed Hâşim-i Keşmî (r.aleyh) buyurdu ki: “Mevlânâ’nın ma’rifetlerini ve yüksekliklerini, İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) mübârek dilinden defalarca işittim. Birgün;

“Mevlânâ Sâlih, bu yolun yüksekliklerinden, sıfatların seyrinden ve tecellîlerinden büyük pay almıştır” buyurdu.

Mevlânâ Muhammed Sâlih, İmâm-ı Rabbânî’ye (kuddise sirruh) yazdığı bir mektûbunda diyor ki:

“O mukaddes makamın süpürgecilerinin en aşağısı olan Muhammed Sâlih, o kapının hizmetçilerine arz ederim ki, bu garîb zerre, o makamın kölelerinin sadakasına kavuşarak, muhlislerinize ihsân buyurduğunuz hâller içindeyim. Hep tecellîlerle şereflenmekteyim. Her tecellîde, başka bir fenâ hâsıl olmaktadır. Bir tecellîde, bundan başka tecellî olmaz sanıyorum. Bu sonsuz tecellîlerden anlaşılıyor ki, isimlerde ve sıfatlarda ayrı ayrı seyr edip ilerlemek nasîb olmaktadır. Böyle ayrı ayrı tecellîlerle, bu yolda ilerlemek pek güç olacaktır. O hakîkî kapınıza sığınarak, bu hiçbirşeye yaramıyan beceriksizi, alçak olan yerinden kaldırdığınız, böyle şerefli hâllere ulaştırdığınız ve bu alçağın hatırına, hayaline bile gelmeyen ni’metlere kavuşturduğunuz gibi, lütuf ve ihsân buyurarak, husûsî bir teveccühünüz ile, bu yolun sonuna ulaştırmanızı, noksanlıktan, yolda kalmaktan kurtarmanızı, kendi muradlarından, isteklerinden vazgeçerek, Allahü teâlânın rızâsından başka hiçbir şey söylememek, yapmamak ve düşünmemek saadetine kavuşturmanızı, yalvarırım. Arayanların özlediği o yüksek teveccühünüz ve ihsânınız olmadıkça, bunlara kavuşmak imkânsızdır. Ucu bucağı olmayan, o merhamet deryanızdan bu fakire birkaç damla serpmekle şereflendireceğinizi ümîd ediyorum. Bunları yazmak, bunları istemek, bu alçak için çok yersiz olduğunu düşünüyorum. Bu garîbi, doğru olarak, size lâyık olarak sevebilmekle şereflendiriniz. İnsanı, bütün saadetlere, bütün yüksekliklere kavuşduracak, ancak, sizi böyle sevebilmekdir. Allahü teâlâ, sizin yetiştirme, yükseltme gölgenizi bütün insanların başları üstünden ayırmasın! Âmîn.”

Mevlânâ Sâlih, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hergün ve hergece yaptığı ibâdetleri ve vazîfeleri, mübârek oğullarının işâret ve emrleri üzerine, toplamış ve yazmışdır. Bu yazılarının bir yerinde diyor ki: “İbâdetlerinin, vazîfelerinin hepsini yapmaklığım için izin vermelerini rica ettim. “Yapılacak, uyulacak iş, yalnız Resûlullahın (aleyhisselâm) yaptıklarıdır. Bunları öğrenip, hepsini yapmağa çalışmalı” buyurdu. “Efendim sizin her hareketiniz, her işiniz, o insanların ve cinnin en yükseğinin işleri gibidir” dedim. “Evet öyledir. Fakat, her yapacağınızı iyi düşününüz! Sünnete uygun olan her sözü, her işi yapınız. Uygun olmayanı yapmayınız” buyurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, bu yüksek talebesine yazdıkları bir mektûbu:

“Allahü teâlâya hamd olsun. O’nun seçtiği kullarına selâm olsun!

Kıymetli kardeşim, Mevlânâ Muhammed Sâlih! Biliniz ki, seviler şey, sevenin gözünde, hattâ aslında, her zaman ve her hâlinde sevgilidir, incitirse de sevilir, iyilik ederse de sevilir. Sevmek ni’meti ile şereflenenlerin, sevmenin tadını alanların çoğu, sevgilinin iyiliklerine kavuşunca, sevgileri artar. Yâhud incitmesinde de, iyiliğinde de, sevgileri değişmez. Hâlbuki, sevenler içinde pek azı vardır ki, sevgilinin incitmesi, sevgilerini arttırır. Bu en kıymetli ni’mete kavuşmak için, sevgiliye hüsn-i zan etmek lâzımdır. Hattâ, sevgili, bıçağını,

sevenin boğazına dayasa ve her uzvunu parça parça etse, seven bunun kendi için hayırlı olduğunu bilmeli, bunu büyük iyilik ve saadet görmelidir. İşte, böyle hüsn-i zan ele geçerse, sevgilinin hiçbir hareketi çirkin gelmez ve “Muhabbet-i zâtıyye” ile şereflenir. Arada hiçbir sıfat, hiçbir nisbet, hiçbir i’tibâr olmaksızın, yalnız Zât-ı ilâhiyyeyi sevmek, Habîb-i Rabbil’âlemîne (aleyhisselâm) mahsûstur. Böyle sevmekle şereflenenlere, sevgilinin verdiği elemler, iyiliklerinden daha çok lezzet verir ve ferahlandırır. Sanıyorum ki, bu makam, Rızâ makamından daha üstündür. Çünkü Rızâ makamında olan, sevgilinin yaptığı elemi çirkin görmez. Bu makamda ise, elemden lezzet almaktadır. Mahbûbun cefâsı arttıkça, sevenin ferahı ve sevinci artmaktadır. Bu ikisi birbirine benzer mi? Sevgili, sevenin gözünde, belki aslında, her zaman her hâlde sevgili olduğu için sevenin gözünde, belki aslında mahbûb olur. Her zaman ve her hareketinde medhedilir, hamdolunur. Seven, onun elemini de, ni’metini de, hep medheder. Bunun için, sâdık âşıkların; “Elhamdülillah! Rabbil’âlemîn alâ küll-i hâl” demeleri doğru olur. Sıkıntılı ve neş’eli zamanlarında hep hamd eden, hâmidlerden olur. Hamd etmenin şükretmekten daha kıymetli olmasının sebebi belki de budur. Çünkü şükr etmekde, sevgilinin ni’metleri göz önündedir ki, sıfatlarından, hattâ işlerinden meydana gelmektedir. Hamd ederken ise, sevgilinin hüsn-i cemâli, ya’nî kendisi göz önündedir. Ya’nî zâtı da, sıfatları da, işleri de, ni’metleri de elem vermesi de, hep sevilmekte, metholunmaktadır. Çünkü, Allahü teâlânın verdiği elemler, ni’metleri gibi güzeldir. Görülüyor ki hamd, sena etmenin, övmenin en üstün şeklidir ve hüsn-i cemâli, en toplu olarak göstermektedir. Sevinç hâlinde de, sıkıntı hâlinde de hamd edilmektedir. Şükür ise, ni’met zamanlarında olup, devamlı değildir. Ni’met kalmayınca, ihsân bitince, şükür de kalmaz.

Suâl: Ba’zı mektûplarda, rızâ derecesinin, sevmekden ve sevgi derecesinden üstün olduğunu bildirmiştiniz. Şimdi ise, sevmek makamının rızâ derecesinden üstün olduğunu söylüyorsunuz. Bu iki söz arasını bulmak nasıl olur?

Cevap: Şimdi bildirdiğimiz muhabbet makamı, o mektûplarda yazmış olduğumuz muhabbet makamından başkadır. O sevgide, az da olsa, çok da olsa, başka bağlılıklar ve görüşler de vardır. O sevgiye de her ne kadar muhabbet-i zâtıyye diyorlar ve yalnız kendisini sevmekdir biliyorlar ise de, yalnız zâta, kendine sevgi değildir. Çünkü, o sevgi makamında bulunan bağlılıklardan başka şeyler de görmekten kurtulamıyor. Bu makamda ise, hiçbir bağlılık, hiçbir başka görüş yoktur. Ba’zı mektûplarda, rızâ makamının üstünde, ancak, Peygamberlerin sonuncusuna (aleyhisselâm) yol vardır. Başka kimse buradan ileri geçemez demişdik. Herşeyin doğrusunu, özünü, Allahü teâlâ bilir.

Şunu bilmelidir ki, herhangi birşeyin, zâhire (nefse, bedene) çirkin gelmesi, bâtınının, kalbin beğenmemesi demek olmaz. Görünüşde acı olması, hakîkatte tatlı olmasına mâni olmaz. Çünkü, olgun olan bir ârifin şeklini, görünüşünü, herkes gibi bırakmışlardır. İnsanlık sıfatlarını, ondan almamışlardır. Böylece, onun kemâlini, başkalarının gözünden örtmüşlerdir. Dünyânın, tecrübe, imtihan yeri olmasını sağlamışlardır. Doğru yolda olan ile, yoldan çıkan, birbirine karışmakta, benzemektedir. Kâmil olan ârifin, görünüşü ve şekli yanında, içi ve özü tıpkı bir insanın, üzerindeki elbisesine bağlılığı gibidir. İnsanın kıymeti yanında, elbisenin ne kıymeti vardır? Onun sûretinin, hakîkati yanındaki kıymeti de böyledir. Câhiller, ârifin sûretini, dağ gibi görür. Kendi hakîkatsiz, özsüz sûretleri, görünüşleri gibi sanır. Bunun için, bu büyükleri inkâr eder, inanmazlar. Bunlardan istifâde edemez, mahrûm kalırlar. Allahü teâlâ, doğru yolda gidenlere ve Muhammed Mustafâ’nın (aleyhisselâm) izine yapışanlara selâmet versin! Âmîn.” (ikinci cild, otuzüçüncü mektûp)

Başka bir mektûp:

“Tasavvuf konaklarını geçmek, hakîkî îmâna kavuşmak içindir. Hakîkî îmâna kavuşmak için, önce nefsin itminan hâsıl etmesi lâzımdır. Nefs mutmeinne olmadıkça, kurtuluş olamaz. Nefsin mutmeinne olması da, kalbin onu kontrol ve idâre etmesi ile olur. Kalbin nefsi idâre edebilmesi için, başka şeylerle meşgûl olmaması ve Allahü teâlâdan başka hiçbirşeye bağlılığı kalmaması lâzımdır. Kalbin, hiçbirşeye bağlılığı kalmadığının alâmeti, işâreti vardır. Bu da, mâsivâyı unutmasıdır. Öyle unutmalıdır ki, Allahü teâlâdan başka herhangi birşeyi kıl ucu kadar düşünürse, mâsivâdan kurtulmamış olur. (Mâsivâ; bütün mahlûklar demektir.) Kalbi mâsivâdan selâmet bulmuş, kurtulmuş olana müjdeler olsun! Kalbin selâmet bulması ve böylece nefsin itminana kavuşması için, çok çalışmalıdır. Bu, Allahü teâlânın öyle bir ni’metidir ki, bunu dilediğine verir. Allahü teâlâ, büyük ihsân sahibidir. Vesselâm.” (Birinci cild, yüzaltmışbirinci mektûp)

1) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

2) Berekât-ı Ahmediyye sh. 370

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 648, 1062

4) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 337

SÂLİM ŞEBŞÎRÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Sâlim bin Hasen’dir. Nisbeti Şebşîrî’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Mısır’da ikâmet edip, 1019 (m. 1610) senesi Zilhicce ayının onyedisinde Cumartesi günü orada vefât etti. Vefâtının 1018 (m. 1609) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir. Zamanının büyük âlimlerinden idi. Fıkıh ilmini Şemsüddîn Remlî ve asrının diğer büyük âlimlerinden öğrendi. Nûreddîn Zeyyâdî’nin yanında birkaç sene ilimle meşgûl oldu. Onun yanında ilmini tamamladı. Zeyyâdî’nin en önde gelen talebelerinden idi. Zeyyâdî’yi çok severdi. Şebşîri, Zeyyâdî’nin talebelerine, dersten önce, okuyacakları dersi anlatırdı. Böylece talebeler derse hazır olarak Zeyyâdî’nin huzûruna giderlerdi. Sâlim Şebşîrî, fıkıh ilminde çok mahirdi. Mes’eleleri herkesin anlıyabileceği şekilde çok iyi anlatırdı. Usûl ve fürû’ bilgilerine vâkıf olduğundan, fıkıh ilminde tam mütehassıs idi. Evliyânın büyüklerinden olup, çok kerâmetleri görülmüştür.

Rivâyet edilir ki, Sâlim Şebşîri’nin talebelerinden Nûreddîn Ali Şebrâmelîsî isminde bir zât, birgün İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin ihyâ kitabından “Gurûr” bahsini mütâlâa ediyordu. Orada ilim sahiplerinden ba’zılarının, ilimlerine güvenerek ve ilimlerinin kendilerini kurtaracağını zannederek aldandıklarını, kendini beğenmeye, kibre ve gurûra kapıldıklarını, böylece felâkete sürüklendiklerini okuyunca birden çok duygulandı. Kendisinin de o tehlikelere düşmesinden çok korktu. Şimdiye kadar öğrendiklerim bana yeter düşüncesiyle ilim öğrenmeyi bırakıp, devamlı olarak, Kur’ân-ı kerîm okumakla, oruç tutmakla, sırf ibâdet ve tâat yapmakla meşgûl olmaya karar verdi. Artık Sâlim Şebşîrî’den okumayacaktı. Ertesi gün derse gitmeyecekti. Fakat hocası derste göremeyince merak edip, sorar, veya yanına gelir diye sırf hatırını gözetmek için derse gitti. Fakat, o günkü dersi mütâlâa etmemiş idi. Ders esnasında hep susuyor, derse iştirâk etmiyor, hep İhyâ’da okuduğu yeri düşünüyordu.

Ders esnasında Sâlim Şebşîrî de, onun bu hâlini anlamıştı. Bir ara ona; “Yâ Ali! Sana ne oldu. Bugün çok suskunsun” dedi. O da; “Efendim, bu günkü dersi mütâlâa etmedim” dedi.

Sâlim Şebşîrî onun hâlini kerâmet olarak anladı ve İmâm-ı Gazâlî’nin eserlerini sayarak; “Yâ Ali! İmâm-ı Gazâlî, Müstesfâ, Vecîz gibi şu şu şu eserleri te’lîf etmedi mi?” dedi. Ali Şebrâmelîsî; “Evet efendim” dedi. Bunun üzerine Sâlim Şebşîrî, “Anlaşılıyor ki, sen ihya’dan “Gurûr” bahsini okumuşsun ve o sana çok te’sîr etmiş. İlim ile meşgûl olmamak îcâbetseydi, İmâm-ı Gazâlî hazretleri ilimle bu kadar meşgûl olur ve bu kadar eser yazar mıydı? Sen ilim taleb et! Gücün yettiği kadar Allahü teâlâdan kork. Çeşitli tehlikelere, kibre, gurûra düşmekten O’na sığın. Ümid olunur ki, Allahü teâlâ seni ihlâs sahibi kullarından eyler” dedi.

Ali Şebrâmelîsî diyor ki: “Hocamın bu sözleri bana çok te’sîr etti. Ben önceki düşüncelerimden vazgeçtim. İlim öğrenmeye devam ettim. Vakitlerim hocamdan okuduğum ve okuyacağım dersleri mütâlâa etmekle geçiyordu.

Sâlim Şebşîrî hazretleri vefâtına kadar ilim neşretmekten ayrılmadı. Herkes onu takdîr eder, yaptığı hizmetlere gıpta ile bakardı. Vefât ettiği zaman cenâze namazı Câmi’ul-Ezher’de kılındı. Namazını hocası Nûreddîn Zeyyâdî (r.aleyh) kıldırdı.

Sâlim Şebşîrî’nin, İmâm-ı Nevevî’nin Erba’în isimli eserine bir haşiyesi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 20

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 202

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 202

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 381

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 56

SARI ABDULLAH EFENDİ

Aklî ve naklî ilimlerde âlim. Tasavvuf ehli olup, Bayrâmiyye yolundandır. Babası, Kuzey-batı Afrika şehzâdelerinden, Seyyid Mehmed bin Abdullah (İbrâhim) Efendi idi. İstanbul'a gelerek Sultan Ahmed devri sadrâzamlarından olan, Halîl Paşa'nın ağabeyi Rumeli beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kızı ile evlenmiş, bu izdivaçtan da, 992 (m. 1584) senesinde Abdullah Efendi dünyâya gelmişti. Abdullah Efendi "Abdî" mahlası ve "Sarı" lakabıyla meşhûr oldu. 1071 (m. 1660) senesinde İstanbul'da vefât edip, Topkapı'dan Maltepe'ye giden yolun kenarında, set üstüne defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren ilim ve fazîlet sahiplerinin arasında bulunan Abdullah Efendi, Sadr-ı a'zam Halîl Paşa'nın himâyesinde büyüdü. Zamanın meşhûr âlimlerinin ilimlerinden istifâde etti. Daha küçük yaşlarda iken tasavvuf erbâbıyla görüşmeye başladı. 14-15 yaşlarında iken, Melâmî şeyhi Hacı Ali Rûmî (İdris Muhtefi) ile görüştü. Osman Emîr Efendi, Ya'kûb Helvâî Dede, Ramazan Efendi ve Merkez Efendi hulefâsından Necmüddîn Hasen Efendi gibi zamanın meşhûr tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Hâmisi Halîl Paşa'nın tavsiyesi ile, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleriyle görüşüp ondan feyz aldı. Bu arada Erzurum taraflarına da bir seyahatte bulundu. Dede Ömer Rûşenî hazretlerinin talebelerinin halîfelerinden, Hacı Şeyh ile görüştü. Halîl Paşa'nın yanında çeşitli yerlere gitti. Gittiği yerlerin âlim ve evliyâsından ders ve feyz alıp, ilmini yükseltmek için gayret sarfeyledi. Halîl Paşa'nın divitdârlığını yaptı.

Halîl Paşa, 1025 (m. 1616) senesinde sadr-ı a'zam olunca, şark serdarlığı verilerek doğu seferine çıktı. Halîl Paşa'nın bu birinci seferine ve ikinci sadr-ı a'zamlığında, Abaza Paşa gailesini ortadan kaldırmak için ta'yin edildiği ikinci şark seferine, Abdullah Efendi de katıldı. Bu son sefere tezkireci olarak katılan Abdullah Efendi, sefer esnasında 1037 (m. 1627) senesinde vefât eden Mehmed Efendi yerine ordu nişancısı oldu. Halîl Paşa'nın 1040 (m. 1630) senesinde vefât etmesiyle hamisini kaybeden Abdullah Efendi, kendisini tamamen ilim ve ibâdete verdi. Bir müddet resmî vazîfelerden uzaklaştı. 1047 (m. 1637) senesinde reîs-ül-küttâb kaymakamlığına ta'yin edildi. Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın maiyyetinde Bağdad seferine katıldı, İsmâil Efendi'nin şehâdeti üzerine reîs-ül-küttâblığa getirildi. Sefer dönüşünde bu vazîfeden alınıp, bir sene sonra reîs-ül-küttâb kaymakamlığı verildi. 1050 (m. 1640) senesinde Anadolu muhâsebeciliği ve bir ay sonra da Cizye muhâsebeciliği verildi. 1060 (m. 1650) yılında Piyade mukâbeleciliğine (Askerî kayıt ve yoklama işleri), 1065 (m. 1655) senesinde Mensûh mukâtaacılığına getirildi. Bu vazîfede iken 1069 (m. 1658)'da me'mûriyetten çekildi. Bundan sonra vefâtına kadar Koca Mustafa Paşa dergâhı yanındaki evinde kitap yazmak ve ibâdet etmekle vakit geçirdi.

Ömrü boyunca devletine hizmet, ilim ve ibâdetle meşgûl olan Sarı Abdullah Efendi'nin çeşitli tasavvuf büyükleriyle münâsebeti olmuş, kendi eserinde; aslen Bayramî, meşrebce Celvetî, terbiyece Mevlevi olduğunu belirtmiştir. Bayramîlerden; İdrîs Muhtefî ve talebesi Hacı Kabaî'den ve onun da talebesi Beşir Ağa'dan feyz aldı. Celvetîlerden Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Mevlevîlerden Mesnevî şarihi İsmâil Ankaravî'nin feyzinden istifâde etti.

İlimdeki üstünlüğü yanında hat san'atında da üstâd olan Sarı Abdullah Efendi'nin, reîs-ül-küttâb iken yazdığı, Abdülmecîd Sivâsî dergâhının vakfiyesi, san'attaki üstünlüğünün isbâtıdır.

Resmî ve husûsî işlerinden arta kalan zamanlarında zihnini dinlendirmek arzusuyla çiçek yetiştiren Sarı Abdullah Efendi, yedi çeşit yeni tür Zerrin lâle yetiştirerek, Sultan İbrâhim'in "Ser-şükûfeci" (Çiçekçibaşılık) berâtına mazhar olmuştur.

Neşâtî Ahmed Dede ve Şâir Çevri gibi pek çok talebe yetiştiren ve birçok kıymetli eserin sahibi olan Sarı Abdullah Efendi'nin en meşhûr eseri, Mevlana Celâleddîn-i Rûmî'nin "Mesnevî"sine yaptığı; "Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî" adındaki Türkçe şerhidir. Eser İstanbul'da basılmıştır.

Abdullah Efendi'nin ikinci meşhûr eseri; "Semerât-ül-fuâd fil-mebde'i vel-me'âd adlı Türkçe eseridir. Eserde ilk peygamber ve ilk insan hazret-i Âdem'den (aleyhisselâm) bugüne, geçen ba'zı hâdiseler, tasavvuf ve tasavvuf büyükleri hakkında ma'lûmât verilmektedir.

Ayrıca; Sultan Dördüncü Mehmed Hân'a takdim ettiği nasîhatnâme tarzındaki "Nasîhat-ül-mülûk tergîben li-hasen-is-sülûk", Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kerâmetleri ve "Fütûhât-ı Mekkiyye"sinin açıklaması mahiyetindeki "Mir'ât-ül-asfiyâ fî sıfât-ı melâmiyyet-il-ahfiyâ", Osmanlı pâdişâhlarının çeşitli yazılarını, nişancılığı zamanında Sarı Abdullah Efendi'nin bizzat kaleme aldığı yazıları ve yabancı hükümdârlara gönderilen mektûpları topladığı "Tevkîât-ı

selâtin-i Osmâniyye” adlı “Düstûr-ül-inşâ” kitabı ile “Ricâl-ül-gayb” “Meslek-ül-uşşâk”, “Cevher-ül-bidâye ve dürret-ün-nihâye”, “Tercüme-i mekâsıd-ıl-ayniyye” ve “Tedbîr-ün-neş’eteyn ve ıslah-un-nushateyn” adlı eserleri meşhûrdur.

Sarı Abdullah Efendi, ferâiz bilgilerini ihtivâ eden, “Cevheret-ül-bidâye” adlı eserinin sonunda, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek Eshâbından (r.anhüm) Bedir savaşına katılanların faziletlerini anlatmakta, tek tek isimlerini kaydetmekte ve şöyle buyurmaktadır. “Bedir Eshâbı, Cennetle müjdelenen on sahâbîden sonra, Sahâbe-i Kirâmın en faziletlileridir. Onların menkıbeleri ve isimlerinin faziletleri meşhûrdur. Sayıları bir rivâyette 313, diğer bir rivâyette 363’dür. Âriflerden biri şöyle buyurdu: “Mühim işlerde onların isimlerini okuyarak ve yazarak tecrübe ettim, arzularıma çabucak kavuşturulduğumu gördüm.” Ca’fer bin Abdullah’dan rivâyet edilmiştir ki: “Bütün mühim işlerde Bedir Eshâbına, tevessül etmek muvaffakiyete sebeb olur. Onların isimlerini zikrederek yapılan duâ kabûl olunur. Rahmet, bereket, gufran, rızâ, rıdvân onları zikreden kulu kaplar.”

“Herkim hergün onları zikredip, Allah’dan hacetini isterse, ona istediği verilir. Yalnız herbirinin isminden önce Muhammed aleyhisselâmın ve O’nun (aleyhisselâm) dört halîfesi; Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali’nin (r.anhüm) isimlerini zikrederse iyi olur.”

Sarı Abdullah Efendi, “Semerât-ül-fuâd” adlı tasavvuf ve tasavvuf erbâbından bahseden eserinin muhtelif sahifelerinde buyurdu ki:

Umûmiyetle insanlar üç çeşittir. Hayvanlara benzeyenler, meleklere benzeyenler, peygamberlere (aleyhisselâm) benzeyenler.

İnsanlardan ba’zıları dünyâya düşkün olurlar, âhıreti hiç düşünmezler. Bunların kalbleri katılaşmış, kabuk bağlamıştır. Dünyâ malına âşık olmuşlar, âhıreti düşünme hâssasını kaybetmişlerdir. Sanki kalbleri mühürlenmiştir.

Bir kısım insanlar da kâfi miktarda dünyâ ile meşgûldürler. Bunlar Cennete gidecek müslümanlardır.

Ba’zıları da mukarrebûn olup Allahü teâlâya yakın olurlar. Bunlar: Hak ve hakîkat yolunun yolcularıdırlar. Bunlar, Allahü teâlânın rızâsını esas alıp dünyevî keyf, zevk ve lezzetlere yaklaşmayan îmân ve vicdan sahipleridirler. Bunlar ilâhî tecellilere, ilâhî sırlara şahit olurlar, onları müşâhede ederler. Bunlar öyle kimselerdir ki, Allahü teâlâ yanında dereceleri çok yüksektir. Dünyâ ile alâkalarını kesmişler, yalnız âhıret ile ilgilenir olmuşlardır. Allahü teâlânın emri ve rızâsı dâhilinde, insanları irşâd edip doğru yola da’vet ederler. Allahü teâlânın varlığına ve birliğine kendileri kalbden inandıkları gibi, diğer insanları da inandırmaya çalışırlar ve bu işlerinde muvaffak olurlar.

Ba’zı İslâm âlimleri de insanların yine üç kısma ayrıldıklarını bildirmişler ve şöyle sınıflandırmışlardır:

Sermâyesi dünyâ malı olup, kazançları günah ve pişmanlık olanlar.

Sermâyeleri tâat ve ibâdet olup, kazançları Cennet olanlar.

Üçüncü kısımda olanlar, Allah yolunun yolcuları olup, sermâyeleri Allahü teâlâyı bilip tanımak ma’nasına gelen “Ma’rifetullah”, kazançları ise âhırette “Cemâlullah”a mazhar olmaktır.

İmâm-ı a’zam’dan (radıyallahü anh) ders alarak fıkıh âlimi olan Dâvûd-i Tâî, birgün hocasının huzûruna varıp; “Ne yapayım, nasıl bir işe başlayayım?” diye suâl etti. İmâm-ı a’zam hazretleri de; “Öğrendiğinle amel et! Amelsiz ilim rûhsuz ceset gibidir” buyurdu.

Halîfe Hârûn Reşîd, İmâm-ı Mâlik’i (radıyallahü anh) çağırtıp: “Çocuklarım senden ders almak isterler, sen ise gelmiyorsun!” dedi. İmâm-ı Mâlik hazretleri; “Ey Halîfe! Siz ilmi azîz ederseniz izzet bulursunuz. İlmi alçaltırsanız zillet görür, alçalırsınız. İlim, talibin ayağına gitmez, İlim öğrenmek isteyen, âlimin ayağına gelir” buyurdu.

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel’e (radıyallahü anh); ihlâs, tevekkül, rızâ ve muhabbetten soruldu, o da; “İhlâs, amellerin âfetlerinden halâs olup, riyasız olmasıdır.

Tevekkül, insanoğlunun nasîbinde Hakka i’timât etmesidir.

Rızâ, işleri Allahü teâlâya ısmarlamaktır.

Muhabbeti, Bişr-i Hafî'ye sorun. O hayatta iken ben muhabbetten bahsedemem" buyurdu.

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Hikmetsiz, ma'nâsız ve zararlı söz söylemek bir felâkettir. Düşünmeden susmak bir gaflettir. Uzlet eden selâmete erer. Şehvetine galip olan kurtulur. Hasetten el çeken mürüvvet sahibi olur. İbret almadan bakmak boştur, zillettir. İçi ile dışı bir olmayan münâfıktır."

"Haris olan kimse topladığına doyamadan, umduğunu bulamadan, öbür dünyâ için hazırlık yapamadan ölür."

Hasen-i Basrî hazretlerine; "Falan kimse can çekişiyor" dediler. "Böyle konuşmayın! O adam yetmiş senedir can çekişiyor, şimdi kurtuluş arıyor. Ama ne vakit selâmete ereceğini ancak Allahü teâlâ bilir" buyurdu.

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Allahü teâlâ hakkı için söylüyorum. Hiçbir kimse altın ve gümüşü ile Allahü teâlâ katında azîz olmadı. Altını ve gümüşü olmayan hiçbir kimse de Allahü teâlâ katında bu sebeple hakarete uğramadı." "Yükü hafif olan kurtulur. Yükü ağır olan helak olur. Allahü teâlâ, dünyâyı kendilerine verilmiş bir emânet bilip, o emâneti sahibine teslim ederek yüklerini hafifletmiş olanları mağfiret eder, kurtuluşa erdirir."

"Akıllı kimse dünyâsının harap olmasına aldırmaz, âhıretini ma'mûr etmenin yollarını arar. Akılsız kimse ise, âhıreti vîrân edip, dünyâsını ma mûr eder."

"Baban ile annen için hazırladığın ni'metten bile mes'ûl olursun. Ama misâfirler için tedârik ettiğin ni'metten mes'ûl olmazsın. Hele o misâfirler Allahü teâlânın dostlarından ise, kazancın daha çok olur."

"Ey benim Allahım! Ni'metine mazhar oldum, şükredemedim. Belâlara mübtelâ kıldın, sabredemedim. Şükretmediğim için ni'metini keseceğin yerde eksiltmedin bile. Sabırsızlığımı cezalandırmak için bana belâ vermedin. Yâ Rab! Bu ancak sana mahsûs bir kerem ve inâyetten başka birşey değildir."

Habîb-i Acemî, ilk zamanlar faizcilik yapardı. Bir Cum'a günü kendisine borçlu olanları aramaya çıkmıştı. Yolda oynayan çocuklar; "Aman çabuk kaçalım! Habîb-i Acemî geliyor, ayaklarının tozu üzerimize gelmesin!" diyerek kaçıştılar. Bu hâl çok zoruna gitti. Doğruca Hasen-i Basrî hazretlerinin huzûruna vardı. Bütün günahlarından tövbe edip, faizcilikten vazgeçti. Bütün alacaklarını borçlulara helâl etti. Elindeki malları da üzerinde hakkı bulunanlara dağıtmak üzere yola çıktı. Biraz önce kendisinden kaçan çocukların yanından geçti. Daha yanlarına varmadan çocuklar; "Habîb tövbekâr olmuş geliyor, ona yakın olalım da ayağının tozu ile bereketlenelim" diyerek birbirlerini teşvik ediyorlardı. Bu hâdise üzerine iyice şevke gelen Habîb-i Acemî, tellâllar tutup şehirde; "Kimin Habîb'e borcu varsa, Habîb alacağından vazgeçti. Aldığı faizleri de geri verecektir" diye îlân ettirdi. Dediğini yaptı. Üzerindeki gömleğine kadar herşeyini verdi. Fırat nehri kıyısında bir kulübede ibâdetle meşgûl oldu. Hasen-i Basrî hazretlerinin sohbetlerinden de bir an geri durmadı. Ümmî idi. Çok kerâmetleri görüldü.

Habîb-i Acemî hazretleri buyurdu ki: "Zâhirî ilimler kalden (sözden) başka birşey değildir. Bâtınî bilgiler ise hâlden başka birşey değildir."

Yanında İmâm-ı Şafiî'nin bulunduğu bir sırada İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, Habîb-i Acemî'ye; "Bir kimse beş vakit namazından birini kılmasa ve hangisini kılmadığını bilmese ne yapması îcâbeder?" diye suâl buyurdu. Habîb-i Acemî; "Bu gibilerin kalbi Haktan gâfildir. Ceza olarak beş vakit namazın hepsini kaza etmelidir" buyurdu.

İbrâhim Edhem hazretlerinin kulağına gâibten şöyle bir ses geldi: "Ecel gelmeden uyan!" diyordu, İbrâhim Edhem, kendisini unutup bütün varlığı ile gerçek matlûba talip oldu. Çok riyâzetler, sıkıntılar çekti. Tacı tahtı bırakıp yollara düştü. Mekke-i mükerremede Muhammed Bâkır hazretleri ile görüşüp feyz aldı. İbrâhim Edhem hazretleri buyurdu ki:

"Ârifin alâmeti; hatırının düşünce ve ibret, kelimelerinin Hakka hamd-ü-senâ, amelinin tâat ve ibâdet, bakışının sun'u kudrette (Allahü teâlânın yarattıklarında) olmasıdır. Şehveti isteyen sâdık değildir."

"Hak yolunu tutanın kalbinden şu üç şey çıkmadıkça, hakîkat kapısı açılmaz: 1- Her iki dünyâ devletini verseler sevinmemelidir. Çünkü mevcûdat ile sevinen haristir. Haris olan ise mahrûm olur. 2- Dünyâ ve âhıreti elinden alsalar, buna üzülmemeli, Allahü teâlânın muhabbeti ile olan sevinci, endişeye dönmemeli, üzüntüye çevrilmemelidir. 3- Halkın medhedip okşamasına aldanmamalıdır. Halkın medhine

aldanan ihlâssızdır. Hizmetsiz, ihlâssız olan da dâima mahcûb mevkiindedir. Hakka âşık olanlar yüksek himmet sahibi olmalıdırlar."

Zünnûn-i Mısrî hazretleri, Mısır evliyâsının büyüklerinden idi. Birçok kerâmetleri görüldü. Buyurdu ki:

"En zor şey insanın nefsini görmesidir."

"Kul üzerinde Allahü teâlânın gadabının alâmeti, fakirliğe düşmekten korkmaktır."

"Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti, O'nun resûlü Muhammed aleyhisselâmın ahlâkıyla ahlâklanmaktır"

Halkla münâsebette lüzumlu olan şey, mallara tamahtan uzak olup, Allah rızâsından başka şey düşünmemektir. Bunun aksini yapanlar, Allahü teâlâyı sevemez, Allahü teâlâya âşık olamaz ve kendilerini Allahü teâlâya sevdiremezler."

"Tövbe iki kısımdır: Birincisi, kulun Mevlasının cezası korkusu ile tövbe etmesidir ki, buna inâbet tövbesi denir, ikincisi, kulun Allahü teâlâdan utandığı için tövbe etmesidir ki, buna isticâbet tövbesi denir."

"Her uzvun, her organın bir tövbesi vardır. Kalbin, gönlün tövbesi şehveti terke niyet etmesidir. Gözün tövbesi, harama bakmamak, gözünü yummaktır. Kulağın tövbesi başkasını çekiştirmekten ve çekiştirenlerden uzak olmak, onları dinlememektir. Ayağın tövbesi, yasak edilen şeylere gitmemektir. Ağzın tövbesi, haram yemekten kendini alıkoymak, tenasül âletinin tövbesi, fuhuştan uzaklaşmaktır."

"Sâdık öyle kimsedir ki; dili hak söz konuşur ve sevâb kazandıracak laf söyler. Sâdık, Allahü teâlânın kılıcıdır. Kılıca karşı kim durabilir? Kılıca karşı duran iki parça olur."

"İhlâsın alâmeti üçtür Herşeyden kesilip Hakka bakmak, her işten kesilip Hakka dönmek, her husûsta Haktan medet ummak."

Dâvûd-i Tâî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den ilim öğrenip, Fudayl bin Iyad ve İbrâhim bin Edhem'le sohbet etti. Habîb-i Acemî'nin elinde kemâle geldi.

Abbasî halîfesi Hârûn-ı Reşîd, İmâm-ı Yûsuf hazretleri ile birlikte Dâvûd-i Tâî'nin ziyâretine gitti. Kapıyı açmadı. Dâvûd-i Tâî'nin annesine yalvararak ricada bulundular. Oğluna gidip söyledi. Dâvûd-i Tâî; "Benim dünyâ ehli ile bir işim yoktur" diyerek kabûl etmedi. Annesine tekrar ricada bulundular. Oğluna; "Oğlum! Sana verdiğim süt hakkı için müsâade et" diyerek şefaatte bulundu. Dâvûd-i Tâî çaresiz kabûl etti. İçeriye girdiler. Hârûn-ı Reşîd'in eli Dâvûd-i Tâî'inin eline dokununca; "Ey halîfe! Ne yumuşak elin var! Allah vere de Cehennemde yanmaya" dedi. Onlara halka nasıl davranmaları husûsunda nasihatlerde bulundu. Halîfe ve İmâmı Yûsuf çok ağladılar. Sonunda; "Ey Halîfe! Verdiğim nasihati tutmazsan sonun kötüdür, yanar kavrulursun" dedi. Hârûn-ı Reşîd, dediklerini tutacağına söz verdi. Veda ederken ona bir kese altın verdi. "Helâldir, kabûl et" diye rica etti. Dâvûd-i Tâî; "Kabûl edemem, ihtiyâcım yok. Helâl olduğu kat'î olan miras kalan evimi sattım. Bugüne kadar onunla geçindim. Şimdilik nafakam te'min edilmiştir. Bittiği zaman hayâtıma son vermesi için Allahü teâlâya yalvardım" dedi. İmâm-ı Yûsuf ayrılırken günlük masrafını öğrendi. Hesâb etti. Son gün namazdan sonra mihrâbda otururken; "Dâvûd-i Tâî, Hakkın rahmetine kavuştu" deyip, evine gittiler. Gerçekten de Dâvûd-i Tâî seher vakti vefât eylemişti.

Ma'rûf-i Kerhî, hıristiyan olan anne ve babası tarafından bir rahibin yanına verildi. Rahip; "Üç yaratıcı vardır" deyince, hemen i'tirâz edip; "Allahü teâlâ birdir" dedi. Papaz, Ma'rûf-i Kerhî'yi dövdü. O da kaçıp, İmâm-ı Ali Rızâ'nın huzûruna vararak İslâmiyeti kabûl etti. Sonra anne ve babası da müslüman olmakla şereflendiler. Daha sonra Dâvûd-i Tâî ile görüştü. Feyzleri ile kemâle geldi. Buyurdu ki:

"Âlicenaplık üçtür: 1-Vefâkâr olup, ona aykırı harekette bulunmamak, 2-Övünmemek, 3- İstenmeden vermek.

"Allah dostu velînin alâmeti üçtür 1- Her işinde Allahü teâlânın rızâsını düşünür. 2- Yalnız Allahü teâlâ ile meşgûl olur. 3- Allahü teâlâ ile ilgili işlerinde devamlı olur."

"Reîsliğe âşık olan ebediyyen iflah olmaz."

Sırrî-yi Sekatî (r.aleyh) buyurdu ki: "Dünyâda herşey fazlalıktır, beş şey bunlardan müstesnadır: 1- Açlığı giderecek kadar ekmek, 2-Susuzluğu giderecek kadar su, 3- Mahrem yerlerini

örtüp kapatacak kadar giyim, 4- Oturabilecek kadar bir ev, 5- Âhırette faydalanacak bir işi dünyâda görmek.”

“Allahü teâlâ yolunda ilerlemek için nefsin ayıplarını görmelidir.”

“En büyük kuvvet ve kudret nefse gâlib gelmektir.”

“Kendini ıslâh edemeyen, başkasını ıslâh edemez.”

“Dil, kalbin tercümanıdır.” “Yüz, kalbin aynasıdır. Kalbde gizli olan yüzden meydana çıkar.”

“İyi insan, kimseye kin gütmeyen, halka eziyet etmeyen, kimseyi incitmeyen, halktan mükâfat beklemeyen kimsedir.”

“En kuvvetli insan, hiddetine yenilen değil hiddetini yenen kimsedir.”

“Kâmil insan, dîni, şehvetine galip gelen kimsedir.”

Birgün sabır hakkında konuşuyordu. Bir akrep gelip ayağını soktu. “Neden mâni olmadınız?” diye soranlara; “Sabır hakkında konuşurken, sabırsızlık göstermeye utandım” buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî (radıyallahü anh), Sırrî-yi Sekatî’nin (f.a.) yeğeni ve talebesi idi. Buyurdu ki:

“İnsan, sîretle (yaşayışıyla) insandır, sûretle (görünüşle) değil.”

“Haktan gâfil olmak ateşte olmaktan beterdir.”

“Allahü teâlâyı bilmeyen şad olmaz.”

“Allah sevgisiyle candan geçilmeyince Mevlâ’ya erişilemez.”

Hallâc-ı Mansûr evliyânın büyüklerinden idi. Buyurdu ki:

“Dünyâyı terk, nefsin zühdüdür. Âhıreti terk, kalbin zühdüdür. Kendini terk ise, canın zühdüdür.”

Hallâc-ı Mansûr’a; “Sabır nedir?” diye sordular. O da; “İnsanın eli ile ayağını kesip, sonra da darağacına asarlar da âh bile demez” buyurdu.

Evliyâya kim bakarsa kem göz ile serseri,
Bî-basârdır, canı yoktur, ölüdür, değil diri.
Evliyâ candır, gerektir can göz ile bakalar,
Zîrâ kim canlı kişiler cana olur müşteri.

1) Cevheret-ül-bidâye. Millet Kütüphânesi Ali Emîrî kısmı, nu: 858. vr. 21

2) Tuhfe-i hattâtîn sh. 280

3) Hadikat-ül-cevâmi’ cild-2, sh. 202

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 367

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 100

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1052

7) Vekâyi-ül-füdalâ. Üniversite Kütüphânesi Türkçe Yazmalar nu. 81, sh. 329

8) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 2916

9) Semerât-ül-fuâd. İstanbul 1288, muhtelif sahifeler.

SAYDÂVÎ

Şafiî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi Muhammed bin Osman’dır. 995 (m. 1587) senesinde Sayda’da doğdu. 1065 (m. 1654) senesinde Sayda’da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defnedildi.

Muhammed Saydâvî, ilim öğrenmek için memleketi olan Sayda’dan ayrılarak Kâhire’ye gitti. Buradaki âlimlerden ilim öğrendi. Bir müddet Câmi’ul-Ezher’de kaldı. Bütün ilimlerde yüksek derecelere kavuştu. İsmi her tarafta duyuldu, ilmi ile amel eden âlimlerdendi. Kâmil hasletleri vardı. Takvâsı çok olup, vera’ sahibi idi. Ahlâkı çok güzeldi. Dımeşk’da âlimler ona hürmet ederlerdi. İnsanlar onun hakkında hüsn-i zan sahibi idiler.

Saydâvî 1030 (m. 1621) senesinde Dımeşk'a gitti. Kanevât mahallesinde ikâmet etti. Burada dersler verdi. Saydâvî ders vermekten bıkmaz, kitap mütâlâa etmekten usanmazdı. Şemsüddîn Meydânî, Necmüddîn Gazzî ve Şeyh Suudî'nin, Kubbet-ün-Nesr altındaki derslerinde bulundu. Müftî İmâdî'nin derslerine de iştirâk etti.

Muhammed bin Ali Mektebi Dımeşkî şöyle anlatır: "1050 (m. 1640) senesinde hacca gittiğim zaman, Mekke-i mükerremede, hadîs âlimi Şemsüddîn Muhammed Bâbilî ile görüştüm. Bana Şam'daki ve Mısır'daki âlimleri sordu. Ben de tek tek onları anlattım. Söz hocam Saydâvî'ye gelince, Şemsüddîn Bâbilî ağladı ve şöyle dedi: "O bana çok ikramda bulundu. Ona babasından para gelirdi. O da paraları bizlere sarf eder, bize lezzetli yemekler yedirir, bizi dinlendirici yerlere götürürdü. Herbirimize durumumuza göre latife yapardı. Birgün bana babasının gönderdiği yünden yapılmış, siyah bir giyeceği de vermişti. Bana iyi gelmiyordu. Çünkü yarım zrâ' (24 cm) noksan idi. Bütün Mısır'ı dolaştım, onu tamamlıyamadım. Fakat onu satıp, yerine başka bir tane aldım, işte şimdi onu giyiyorum. Yanımda hâlâ kazaktan artan para duruyor."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 36

ŞELLÎ (Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed)

Târih, astronomi ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed'dir. Künyesi Ebû Ulvî, lakabı Cemâlüddîn'dir. Şellî ve Hadramî diye bilinir. 1030 (m. 1621) senesinde Yemen'in Hadramût bölgesinde bulunan Terim beldesinde doğdu. 1093 (m. 1682) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk öğrenimini babasından gördü. Abdullah bin Ömer Bagrib'den ilim tahsil etti. On yaşına geldiğinde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından dînî ve Arabî ilimleri tahsile devam etti. Şeyh Fahrüddîn Ebû Bekr bin Şihâbüddîn'den; tefsîr, hadîs, usûl ve Arabî ilimleri öğrendi. Seyyid Abdurrahmân bin Ulvî'den, Muhammed bin Muhammed'den, Kâdı Seyyid Ahmed bin Ömer'den, Seyyid Ukayl bin İmrân'dan ve Ömer bin Abdürrahîm'den de ilim tahsil etti. İmâm-ı Gazâlî'nin "Akîde"sini, Nevevî'nin "Erbâ'în"ini, "Ecrümiyye", "Katr-ün-nedâ", "Milha ve İrşâd" adlı eserleri ezberledi. Ezberlediği bu eserleri, hocalarının huzûrunda okudu. Birçok âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Hindistan'a gidip, o beldenin âlim ve faziletli kimselerinden ilim ve irfan aldı. Daha sonra Haremeyne (Mekke ve Medine) geldi. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret etmekle şereflendi. Mekke ve Medine'de birçok hadîs âlimiyle karşılaşıp, onların sohbetlerinde bulundu ve hadîs dinledi. Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Alâüddîn el-Bâlî'den de hadîs dinledi. Onun huzûrunda Sahîh-i Buhârî'yi iki defa okudu. Ondan çeşitli ilimleri uzun müddet okudu ve bütün ilimleri öğretme husûsunda icâzet (diploma) aldı. Hâfız Ebû Mehdî Îsâ bin Muhammed bin Muhammed Sa'âlebî'den de Mekke'de bulunduğu müddet içinde ilim tahsil etti. Ondan hadîs dinledi ve icâzet aldı. Sohbetinde bulunup tasavvuf ilmini öğrendi. Feyz alıp hırka giydi. Safiyyüddîn Ahmed bin Muhammed el-Medenî el-Kaşşâşî'den Câmi'us-sagir'in bir kısmını okudu. Ondan da icâzet aldı. Şeyhülislâm Abdülazîz Zemzemî'den fıkıh öğrendi. İcâzet aldı. Ferâiz ve hesab ilmini tahsîl etti. Namaz, vakitleri ilmini öğrendi. Doğuda ve batıda meşhûr olan Muhammed bin Ulvî ve Seyyid Zeynüddîn'in sohbetlerinde bulundu. Onlardan da hırka giyip zikir aldı. Özellikle fıkıh ve tasavvufta yüksek dereceye ulaştıktan sonra, ders okutmak ve fetvâ verme husûsunda bütün hocalarından icâzet aldı. En son hocası Ali bin Cemâl vefât ettiği zaman, onun talebeleri, Şellî'ye, hocalarının harem-i şerîfteki yerine geçmesini ve ders okutmasını istediler. O da, ilim öğrenmekte olduğunu, diğer hocalarının hayatta bulunduklarını özür beyân ederek kabûl etmek istemedi. Fakat ısrarlara dayanamayıp hocasının yerine ders okutmaya başladı. Birkaç sene ilim öğretip talebe yetiştirdikten sonra, şiddetli bir hastalığa tutuldu. Mescid-i Haram'da ders veremez oldu. Ondan evinde ders vermesini istediler. Fakat hastalığından dolayı mümkün olmadı. Bulunduğu yerde de kalbi rahat etmedi. Evinde eser yazmağa başladı. Namaz vakitleriyle ilgili ve müceyyeb (trigonometri) ilmine dâir bir risale yazdı. Talebeleri, Mısır, Yemen ve Hindistan âlimlerinden çoğu bu risalelerden çok istifâde ettiler. Evinde eser yazmakla meşgûl iken vefât etti.

Muhammed bin Ebû Bekr eş-Şellî, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh, tefsîr, hadîs ve târih ilimlerinde özel ihtisas sahibi idi. Yemen'de, Hindistan'da ve Haremeyn'de bulunan birçok âlim ve velînin ilim meclislerinde ve sohbetlerinde bulunarak, yüksek ilim ve irfan sahibi olmuş, Peygamber efendimizin güzel ahlâkıyla ahlâklanmıştı. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle kıymetlendirmiş, pekçok kıymetli eser yazmış idi. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Muhtasar-ül-İzâh li-İbn-i Hacer, 2- Ikd-ül-Cevâhir alen-Nûr-üs-Sâfir fî ihbâr-il-karn-il-âşir: Hicri onuncu asırda yaşayan zâtların hayâtını anlatan Nûr-üs-sâfir adlı esere yazdığı bir ciltlik zeyldir. 3-Minhat-ül-mekkiyye fî Şerh-it-Tuhfet-il-kudsiyye fil-ferâiz, 4-El-meşrâ-ur-râviyyi fî menâkıb-ı âli ulviyyi, 5- Netais-üd-dürer fî ihbâr-il-karni hâdî aşer, 6- Tarihu vülât-i Mekke. 7- Risâletün fî ilm-il-müceyyeb: Trigonometrik hesablar vardır. 8-Risâletün fî ilm-il-Mîkât bilâ-âlet Namaz vakitleriyle ilgilidir. 9- Risâletün fî ma'rifet-i zıll-i Zeval külli yevmin li ard-il-mekke: Mekke arzına göre hergün öğle vaktinin girişini bildiren bir risaledir. 10-Risâletün fil-Mukantara: Namaz vakitlerinin hesapla bulunmasıyla ilgili bir eserdir. 11- Risâletün fil-usturlab: Namaz vakitlerinin hesabında ve ba'zı ölçümlerde kullanılan usturlab aletiyle ilgilidir. 12- Şerh-i Mantık-is-Süyûtî.

Bu eserlerinin yanında başka şerh ve risaleleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 105

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 336, 338

3) Esmâ-ül-müellifîn cild 2, sh. 299

4) El-A'lâm cild-6, sh. 59

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 106, 486, 579, 662

6) Brockelmann Gall-2 sh. 383, Sup-2 sh. 516

ŞEMSEDDÎN AHMED EL-ENSÂRÎ

Osmanlı âlimlerinden. Rumeli'de Karabağ Gence'de yetişmiştir. İsmi Ahmed, lakabı Şemseddîn, nisbeti Ensârî'dir. Babası da sâlihler zümresinden kıymetli bir zât idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1009 (m. 1600) senesinde Safer ayının onüçünde İstanbul'da vefât etti. Şeyh Vefâ Câmii civarında medfûndur.

Asrının âlimlerinden ilim öğrenerek yetişip kemâle geldikten sonra, Süleymâniye medreselerinde müderris oldu. Bu sırada ilmini ilerletmek için Şah Efendi'nin hizmetine girdi ve müderrislikten ayrıldı. Bu âlimin yanında yetişip maksadına kavuştuktan sonra tekrar müderrisliğe döndü. Bundan sonra üç sene müddetle Rumeli kadıaskeri Hâmid Efendiye mülâzim oldu.

977 (m. 1569) senesinde Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa'nın Burgaz şehrinde yaptırdığı medrese tamam olduğunda, buraya ilk müderris olarak ta'yin olunan Şemseddîn Ahmed Efendi, üç sene sonra İstanbul'a geldi. Çeşitli medreselerde vazîfe yaptı.

Sahn-ı semân ve Ayasofya gibi meşhûr medreselerde bulundu.

987 (m. 1579) senesi Şa'bân ayında Üsküdar'da bulunan Vâlide Sultan Medresesi'ne müderris oldu. İki sene sonra Cemâzil-evvel ayında Bostan-zâde Mustafa Efendi yerine Şam, bundan iki sene sonra da Behâüddîn-zâde Efendi yerine Edirne kadısı olan Şemseddîn Ahmed el-Ensârî aynı sene içinde İstanbul'a naklolundu.

992 (m. 1584) Ramazân-ı şerîf ayında Kadr gecesinde Anadolu kadı-askeri oldu. İki sene sonra Şa'bân ayında emekliye ayrıldı. 996 (m. 1588) senesi başında Kâhire kadılığına getirildi. İki sene sonra hacca gitti. 1000 (m. 1591) senesi Receb ayında ikinci defa Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine naklolundu. Bir sene sonra Safer ayı içinde bu vazîfeden ayrıldı.

Bu sırada Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın yaptırdığı Dâr-ül-hadîs (hadîs-i şerîf ilimlerinin okutulduğu medrese) tamam olmuş idi. Burada ders vermek vazîfesi Şemseddîn Ahmed El-Ensârî'ye (r.aleyh) verildi. 1004 (m. 1595) Ramazan ayında ikinci defa Kâhire kadılığına getirildi, iki sene sonra tekrar emekli oldu.

Şemseddîn Ahmed el-Ensârî, devamlı ibâdet ve ilim ile meşgûl olur, gece-gündüz kitap mütâlâa ve te'lîf etmekle vakit geçirirdi. Hem maddî, hem de ma'nevî ilimlerde yüksek ilmi, ihtisası vardı. Yazısı da çok güzel idi. Çeşitli eserler te'lîf etmiş olup, Beydâvî tefsîri'ne haşiyesi, Telvîh, Mevâkıf ve Miftâh isimli eserlere ta'likâtı ve Hidâye şerhlerine ilâveleri vardır.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 440

ŞEMSEDDÎN BÂBİLÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Alâüddîndir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemseddîn'dir. 1000 (m. 1591) senesinde Bâbil'de doğdu. 1077 (m. 1666) senesinde vefât etti.

Babası onu, Mısır'ın bir köyü olan Bâbil'den Kâhire'ye götürdü. Bu sırada Şemseddîn Bâbilî dört yaşında küçük bir çocuk idi. Babası ile birlikte büyük âlim Şemseddîn Remlî'nin huzûruna gittiler. Şemseddîn Remlî dört yaşındaki Şemseddîn Bâbilî'yı hayır duâ etti.

Şemseddîn Bâbilî; Şemseddîn Remlî, Nûreddîn Zeyyâdî, Şeyh Ali Halebî, Abdurraûf Hünâvî'nin yanında ilim ile meşgûl oldu. Mâlikî âlimlerinden Burhâneddîn Lekânî, Ebü'n-Necâ Sâlim Senhûrî, Nûreddîn Ali Echürî'den hadîs ilmini ve Arabî ilimleri öğrendi. Usûl-i fıkıh, mantık, me'ânî, beyân ilimlerini; Şihâbüddîn Ganîmi, Şihâbüddîn Ahmed bin Halîl Sübkî, Şehâbüddîn Ahmed bin Muhammed Şelbî, dayısı Süleymân Bâbilî, Sâlih bin Şihâbüddîn Bülkînî'den öğrendi. Ayrıca; Hicazi Va'izî, Ahmed bin Îsâ Kelbî, Yûsuf Zerkânî, Seyfüddîn Makkarî, Ahmed Senhûri'den de ilim öğrendi.

Şemseddîn Bâbilî, kırâatlere göre Kur'ân-ı kerîmi, Şâtıbiyye'yi, Behçeyi, hadîs usûlüne dâir olan Irâkî'nin Elfiye'sini, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini, Cem'ul-cevâmi'i, Telhis'in metnini ve daha başka kitapları ezberlemiştir.

Şemseddîn Bâbilî'den çok kimse ilim öğrendi. Ondan ilim öğrenenlerin ba'zıları şunlardır: Mansûr Tûhî, Şihâbüddîn Ahmed Beşbîşî, Şemseddîn Muhammed bin Halîfe Şevberi, Abdülkâdir Safveri, Muhammed Habbâz, Muhammed bin Ali Mektebi, Ahmed bin Abdurraûf, Abdullah bin Tâhir Abbasî, Ali Eyyûbî, Ali bin Ebü'l-Bekâ, İskender Makkarî, Sa'îd bin Abdullah Bekşîr, Abdülmuhsin Kal'î, İbrâhim bin Muhammed Zencebîlî, Ali bin Bâhâc. İbrâhim Hıyâri.

Meşhûr âlim Şellî, târihinde, Şemseddîn Bâbilî'yi şöyle anlatır: "O güzel hasletlerle süslenmişti. Ondan asrında bulunan herkes istifâde etti. Müşkil mes'eleleri hâlleder, fetvâlar verirdi. İlmi yaymak ve öğretmekte çok mahir idi. Naklî ve aklî ilimlerde çok yüksek idi. Usûl ve furû' mes'elelerinde mütehassıstı. Hangi ilmi okutsa, dinleyen, o ilmi ondan daha iyi bilen yok zannederdi. Şemseddîn Bâbilî birkaç kere hacca gitti. On sene Mekke-i mükerremede ikâmet etti."

Şemseddîn Bâbilî ilimde çok üstün dereceye ulaşıp, akranlarını geçti. Ahlâkı ve sûreti güzeldi. Tasavvuf yolunda da ileri derecelerde bulunuyordu. Teheccüd namazına devam ederdi. Ömrünü ders vermekle geçirirdi. Aza kanâat eder, nefsini çok iyi tanırdı. Şemseddîn Bâbilî açıktan ve gizli olarak Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ederdi. Cum'a günleri Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Kur'ân-ı kerîmi okurken çok ağlardı. Hiçbir zaman Allah korkusunu kalbinden çıkarmazdı. Ceza vermeye gücü yettiği zaman affederdi. Adâlet ve insaf sahibi idi. Derin bir âlim ve zâhid idi. Verâ' sahibiydi. Dersleri feyzli ve bereketli idi.

Şemseddîn Bâbilî, zamanının âlimlerinden, en çok hadîs-i şerîf metni ezberlemiş olanı, hadîs ricalini, hadîs-i şerîflerin sahih olanını sahih olmayanından en iyi ayıranı idi. Hocaları ve arkadaşları onun bu durumunu i'tirâf ederlerdi.

Anlatılır ki: Kadr gecesinde, hadîs ilminde İbn-i Hâcer-i Askalânî gibi olması için duâ etmişti. Ondan sonra gördüğü herşeyi ezberlemişti.

Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa, Şemseddîn Bâbili'den cihâd ve cihâdın faziletlerine dâir bir kitap yazmasını rica etti. Bunun üzerine çok kısa zamanda kıymetli bilgileri ihtivâ eden bir kitap yazdı. Şemseddîn Bâbilî, talebelerini eser yazmaktan menederdi ve; "Bu zamanda kitap yazmak, vakti zayi etmektir. Çünkü insan önce gelen âlimlerin eserlerini anlatmaya

çalışırsa, büyük bir ni'met, ilmin ismini ve yayılmasını daha devam ettiricidir. Her ilme dâir eserler yazılıp, eser yazma işi halledilmiştir" derdi.

Şemseddîn Bâbilî'ye, asrının âlimlerinden birisinin bir eser yazdığı söylenince şöyle buyurdu: "Eser şu yedi kısımdan birisi için yazılır. Bunların dışında herhangi bir sebeple eser yazılmaz. Bu yedi kısım şunlardır: 1- Daha önce bilinmeyen ve yazılmamış bir şeyi yazmak, 2- Noksan birşeyi tamamlamak, 3- Kapalı birşeyi açıklamak, 4- Ma'nâsını bozmadan uzun olan birşeyi kısaltmak, 5- Karışık birşeyi tertip etmek, 6- Bir kitabı yazanın hatâ ettiği noktayı beyân etmek, 7-Dağınık birşeyi derleyip toplamak."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 39

ŞEMSEDDÎN MEYDÂNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Yûsuf bin Ahmed bin Muhammed olup, nisbeti, El-Hamevî el-Meydânî ed-Dımeşkî'dir. Lakabı Şemseddîn'dir. Şemseddîn Meydânî ismi ile tanınır. Aslen Suriye'nin Hama şehrindendir. Dımeşkin dışında Meydân denilen yerde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1038 (m. 1624) senesi Zilhicce ayının onüçünde Pazartesi günü öğleden evvel vefât etti.

Dımeşk'ın dışında bir meydanda bulunan Mencek Câmii'nin İmâmı Şeyh Kuzeyhâ'dan, Kur'ân-ı kerîm okumasını öğrenen Meydânî, Şeyh Hasen es-Saltî'den de Kur'ân-ı kerîm dersleri aldı. Ferâiz ve hesap ilimlerini Muhammed bin İbrâhim Tennûri'den, kırâat ve başka ilimleri, Şeyhülislâm Şihâbüddîn Ahmed bin Ahmed et-Tayyibî ve Şihâbüddîn Ahmed el-Gazzî'den okudu. Bunlardan başka; Yûnus el-Aysâvi, Mensûr bin Muhib, Ebü'l-Fidâ İbrâhim Nablüsî, İmâdüddîn Hanefî, Muhammed Hicâzî ve Şihâbüddîn Aysâvî gibi zâtların ders ve sohbetlerinde de bulunup ilmini ilerletti.

983 (m. 1575) senesinde Mısır'a giden Meydânî, dokuz sene müddetle Ezher Câmii yakınında ikâmet etti. Şemseddîn Remlî ve Nûreddîn Zeyyâdî gibi oranın meşhûr âlimlerinin derslerinde bulundu. Devamlı ilimle meşgûl olup, hiç boş kalmazdı. Birkaç kitabı kendi el yazısıyla yeniden yazdı. Öyle oldu ki, Ezher'de bulunanlar, onun ilim öğrenmek husûsundaki gayret ve sebatını birbirlerine anlatmaya başladılar.

Şemseddîn Meydânî (r.aleyh), Mısır'da dokuz sene kaldıktan sonra tekrar Şam'a döndü. Orada ders okutmaya başladı. Çok talebesi oldu. Talebelerinden bir topluluk ders aldıktan sonra, peşinden diğer bir cemâat gelip ondan ders alırlardı. Kırk sene müddetle bu şekilde talebe okutarak hizmet etti. Bilhassa fıkıh ilminde pekçok ince bilgilere sahipti. Yetiştirdiği talebeleri, daha o hayatta iken muhtelif yerlerde vazîfe aldılar.

Şemseddîn Meydânî, bir ara Şam'daki meşhûr Benî Ümeyye Câmii'nin imamlığını yaptı. 1020 (m. 1611) senesinde henüz yeni baliğ olmuş Muhammed isminde bir çocuğu tâ'ûndan vefât etti. Oğlunun vefâtı sebebiyle çok mahzûn oldu. Bir kızından başka çocuğu kalmadı. Hacca gitmeye ve bir müddet orada kalmaya karar verdi. Sonra Şeyh Sa'düddîn ile beraber Mekke-i mükerremeye gitti. Hacdan sonra bir müddet orada kalıp, ertesi sene memleketine geri döndü. Dönüşünde, kendisine müderrislik yapması teklif edildi. Kabûl edip vazîfeye başladı. Bu sırada "El-Ikd-ül-manzûm fî rıhlet-ir-Rûm" isimli eserini te'lîf etti.

Şerefüddîn-i Dımeşkî ve Şeyh Ali el-Kabradî, Şemseddîn-i Meydânî'nin talebelerindendir.

Şemseddîn-i Meydânî, vefât ettiği günün ikindi namazından önce cenâze namazı kılınıp, Bâb-üs-sagîr kabristanında, babasının kabri yanında defnolundu.

Ikd-ül-manzûm'dan başka, Şerh-i tahrir'e haşiyesi ve Zehr-ül-bânât-il-magrûse fî fadl-i Nîl-i Mısr-ıl-mahrûse isimli eserleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 170

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 311

3) El-A'lâm cild-7, sh. 62

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 274

5) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 616 cild-2, sh. 111

ŞEMSEDDÎN REMLÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hamze'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir. Ona Şafiî Sagîr (küçük Şafiî) de denir. 919 (m. 1513) senesinde Kâhire'de doğdu. 1004 (m. 1595) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

Şemseddîn Remlî, babasından; fıkıh, tefsîr, sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve târih ilimlerini öğrendi. Babası şöyle dedi: "Hamd olsun oğlum Muhammed nâdir olan mes'eleler dışında, asrının âlimlerine ihtiyâç duymaz." Şemseddîn Remli, daha başlangıçta, babasının ilimde bulunduğu son mertebeye ulaştı. Kur'ân-ı kerîmi, Behçe ve daha başka kitapları ezberledi. Şeyhülislâm Kâdı Zekeriyyâ ve Burhânüddîn Ebû Şerîften ilim öğrendi.

Necmüddîn Gazzî, Şemseddîn Remlî'nin hayâtını anlatırken şöyle demektedir. "O, Şeyhülislâm Ahmed bin Neccâr Hanbelî, Şeyhülislâm Yahyâ Demirî el-Mâlikî, Şeyhülislâm Trablusî el-Hanefî, Sa'düddîn Zehebî eş-Şâfiî'den rivâyette bulundu. Anlayışı ve kavrayışı çok kuvvetli idi. Allahü teâlâ onda, ezberleme, anlama, ilim ve onunla amel etme faziletlerini toplamıştı. Güzel hasletlerle donanmıştı."

Abdülvehhâb, "Tabakât-ül-vüstâ" ismindeki kitabında onun hakkında şöyle demektedir. "Onu küçüklüğünde omuzlarımda taşıdım. Uzun zamandan beri tanırım. Onda dinî hayâtına leke getirecek bir şeye rastlamadım. Küçüklüğünde çocuklarla beraber oynamazdı. Takvâ üzere yetişti. A'zâlarını günahlardan muhafaza etti. Ben onu omuzlarımda taşırken, Nâsıriyye Medresesi'nde babasının derslerini dinlerdim. Daha o zaman, Şemseddîn Remlî'de Allahü teâlânın tevfîkinin alâmetlerini görürdüm.

Allahü teâlâ, onun hakkındaki ümidimi gerçekleştirdi. O, sevenleri için sevinç ve huzûr kaynağı idi. Fetvâ husûsunda asrındaki âlimlerin müracaat yeri idi. Asrındaki âlimler onun dindarlığı, vera'ı, güzel ahlâkı husûsunda icma' (söz birliği-ittifâk) etmişlerdi. O, her hâlinde düşünülenlerden daha fazlasını yerine getirdi."

Şemseddîn Remlî, babasının vefâtından sonra, ders vermeğe başladı. Tefsîr, hadîs, usûl, fürû', nahiv, me'anî, beyân ilimlerini okuttu. Onun dersine devam edenlerin sayısı, babasının dersine devam edenlerin sayısından fazla idi. Meşhûr âlim Nâsırüddîn Tablâvî, Şemseddîn Remlî'den yaşlı olduğu hâlde, yine de onun derslerinde hazır bulunurdu. Nâsırüddîn Tablâvî'ye; "Niçin onun derslerine gidiyorsun?" diye sorduklarında; "Ben ondan bilmediklerimi öğreniyorum" diye cevap verirdi. Bir kere Şihâbüddîn İbni Kâsım'a; "Niçin sen de ayrı bir ders vermiyorsun?" diye sorduklarında; "Şemseddîn Remlî varken, bana ayrı bir ders halkası kurmam yakışmaz" dedi. Şemseddîn Remlî'nin şöhreti her tarafa yayıldı. Ders verdiği ve ona bağlı birkaç medrese vardı. Şafiî mezhebi ile ilgili fetvâlara da o bakardı.

Asrındaki Şafiî âlimlerinin çoğu, Şemseddîn Remlî'den ilim öğrendi. Halledemedikleri meselelerde ona müracaat ederlerdi. Nûreddîn Zeyyâdî, Sâlim Şebşîri, Şemsüddîn Muhammed Meydânî, Nu'mân Hıbrâsî onun en büyük talebelerindendir. Ebü't-Tayyib Gazzî de ondan ilim öğrendi.

Şemseddîn Remlî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır. 1- Nihâyet-ül-muhtâc ilâ şerh-il-Minhâc lin-Nevevî, 2- El-Fetâvâ, 3-Gâyet-ül-beyân fî şerhi Zübdet-il-kelâm, 4- Şerh-ül-ukûd fin-nahvî, 5- Şerhu Manzûmet-i İbn-il-İmâd fil-aded.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 255

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 342

3) El-A'lâm cild-6, sh. 7

4) Brockelmann Sup-2, sh. 442

ŞEMSEDDÎN TİMURTÂŞÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve meşhûr "Tenvîr-ül-ebsâr" kitabının müellifi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Ahmed el-Hatîb İbni Muhammed el-Hatîb İbni İbrâhim el-Hatîb el-Gazzidir. Mûsânnifîn torunu Şeyh Muhammed bin Sâlih, bu

silsileye İbrâhim'den sonra, "İbn-i Halîl İbni Timurtâşî"yi de ilâve etmiştir. Lakabı Şemseddîn olup, Şeyhülislâm diye vasıflandırılmıştır. Çünkü zamanının Hanefî âlimlerinin en büyüklerinden idi. "Timurtâşî" nisbeti ile meşhûr oldu. Timurtâş, "Esmâ-ül-emâkîn vel-Bikâ" adlı eserde, Hârezm köylerinden bir köy olarak gösteriliyor ise de, İbn-i Âbidîn, onun bu köyden değil, dedesi Timurtâşî'ye nisbet edilmiş olmasının gerçeğe daha yakın olduğunu söylemektedir. 923 (m. 1517) senesinde Filistin'de bulunan Gazze şehrinde doğdu.

Hanefî fıkıh âlimi olan Timurtâşî, son devir âlimlerinin en çok i'timâd ettikleri, sîreti ve sûreti güzel, hafızası kuvvetli, mütâlâası geniş büyük bir âlimdir. Zamanında onun derecesine yükselen kimse bulunmamıştır. Şaşılacak derecede çok eserleri vardır. Bunlardan biri de, "Tenvîr-ül-ebsâr" adındaki fıkıh kitabıdır. Bu kitap, fıkıhta kadri büyük, faydası çok bir eserdir. Fıkıh mes'elelerini son derece titizlikle incelemiş ve muvaffak da olmuştur. Şöhreti her yere yayılmıştır. Bu eser, onun en faydalı kitaplarından biridir. Onu, kendisi şerh ettiği gibi, âlimlerinden bir cemâat ve bu meyânda Şam müftîsi Alâüddîn-i Haskefi de şerh etmiş ve bu şerhine, "Dürr-ül-muhtâr" adını vermiştir. Başka eserleri de vardır. 1004 (m. 1595) senesinde Gazze'de vefât etti. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin dedelerinden Hâşim bin Abdi Menâf da oradadır. İmâm-ı Şafiî hazretleri de bu şehirde doğmuş idi.

Muhibbî, onun hakkında diyor ki: "Timurtâşî, asrında Hanefî fakîhlerinin reîsi olup, fâzıl ve büyük bir İmâm idi. Az konuşurdu. Sîreti güzel, hafızası kuvvetli, mütâlâası çoktu. Zamanında onun derecesine yükselen olmadı. Önce kendi memleketi olan Gazze'de, Şafiî müftîsi, Şemseddîn Muhammed bin el-Meşrıkî el-Gazzî'den çeşitli ilimleri tahsil etti. 998 (m. 1589) senelerinin sonlarına doğru, dört defa Kâhire'ye gidip geldi. Orada "Bahr" kitabının müellifi Şeyh-ül-İmâm Zeynüddîn İbni Nüceym ve büyük âlim Emînüddîn bin Abdülâl'den fıkıh ilmini öğrendi.

Ayrıca Mısır Kâdı'l-kudâtı Mrvlânâ Ali bin Hamâî'den ilim tahsil etti. Sonra memleketine döndü. Her ilimde çok yükseldi. Fetvâ için, insanlar ona gelirdi. Çok kıymetli kitaplar te'lîf etti."

Eserleri: 1- Tenvîr-ül-ebsâr ve Câmi'ul-bihâr: Fıkıh ilminde kıymeti çok yüksek bir metindir. Fıkıh mes'elelerinde her ince mes'eleyi tetkik etti. Her yere yayılan meşhûr bir eserdir. Bunu kendisi şerh edip, ona da "Minah-ül-gaffâr" adını verdi. Bu eserini, mezhebinin bütün kitaplarından faydalanarak hazırlamıştır. Şam müftîsi Alâüddîn-i Haskefi, Şam'da oturan Mevlânâ Hüseyn bin İskender Rûmî, Şam'da Nâsıriyye müderrisi Şeyh Abdürrezzâk gibi daha birçokları bu eser üzerine kıymetli şerhler yazdı. Anadolu'da Şeyhülislâm Mevlânâ Muhammed Ankaravî de, gayet kıymetli ve faydalı yazıları ile bu kitabın kenarlarını süsledi. Hayreddîn-i Remli de, müellifîn şerhine çok faydalı haşiyeler yazmıştır. 2- Şerh-ül-Kenz-id-dekâik: Bu eserin, "Kitâb-ül-eymân" bölümüne kadarını şerh etmiştir. 3-Şerh-ül-Vikâye: Bir bölümünü şerh etti. 4- Dürer ve Gurer haşiyeleri: "Kitâb-ül-hac" bölümüne kadarını şerh etmiştir. 5- Kitâbü mu'în-il-müftî alâ cevâb-il-müsteftî: Büyük bir cild halindedir. Fetvâlarını iki cild hâlinde toplamıştır. 6- Risâletün fî hasâis-il-aşeret-il-mübeşşirîn bil-Cenneti, 7-Risâletün fî beyân-i cevâz-il-istinâbeti fil-hutbe, 8-Risâletün fî beyân-i ahkâm-il-kırâeti half-el-İmâm, 9-Risâlet-ün-nefâis fî ahkâm-il-kenâis, 10- Risâletün fî ismet-il-enbiyâ, 11-Risâletün fî dühûl-il-hamâm, 12- Risâletün fit tecviz, 13-Risâletün fî mesh-il-huffeyn, 14- Risâletün fin-nükûd, 15-Risâletün fî ahkâm-id-dürûz vel-irfâz, 16- Risâletün fit-tansîs vel aded, 17- Risâletün fin-nikâh, 18- Risale tün fil-vakf, 19-Şerhu Bed'ıl-emâlî, 20-Şerh-ül-Avâmil lil-Cürcânî, 21- Şerhu Katr-un-nedâ, 22- Şerh-ül-Menâr: Nesefî'nin usûl-i fıkıh hakkındaki eserinin şerhidir. 23- Şerhu muhtasar-ıl-Menâr, 24-Ikd-ül-cevâhir-in-nîrât fî beyân-ı hasâis-il-kirâm-il-aşeret-is-sikât, 25- Ferâiz-i Timurtâşî, 26- Kitâb-ül-vüsûl ilâ kavâid-il-usûl, 27-Mis'af-ül-hükkâm alel-ahkâm, 28-Manzûmetün fit-tasavvuf, 29- Şerhu müşkilât-il-mesâil, 30- Mevâhib-ül-Mennân fî şerh-i tuhfet-il-akrân. Daha başka eserleri de vardır.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 196

2) Hulasat-ül-eser cild-3, sh. 18-20

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 262

4) El-A'lâm cild-6, sh. 239

5) Keşf-üz-zünûn sh. 96, 501, 1676, 1746, 1974

6) Brockelmann Sup-2 sh. 427

ŞERÎFÎ-ZÂDE (Seyyid Muhammed bin Seyyid Muhamed)

Anadolu'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin Seyyid Muhammed'dir. Peygamber efendimizin soyundandır. Eski Hamîd (Isparta) vilâyetine bağlı Eğirdir kasabasındandır. Babası, meşhûr kadılardan Şerîfi Muhammed Efendi olup, ona nisbetle Şerîfî-zâde ismi ile tanındı. 960 (m. 1553) senesinde Eğirdir'de doğdu. 1040 (m. 1630) senesi Zilka'de ayının sekizinde Pazar günü İstanbul'da vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-el-Ensârî'nin (radıyallahü anh) türbesi yakınında, daha evvelden hazırlamış olduğu kabrinde defnolundu.

Muhammed bin Muhammed'in yetişmesi için, babası Şerîfi Efendi çok gayret sarfetti. Titizlikle üzerinde durarak hiçbir fedâkârlıktan kaçınmadı. Şerîfi-zâde'nin baba ve dedeleri de âlim ve sâlih zâtlar olup, tasavvufta Zeyniyye yoluna mensûb idiler. Babası âlim ve tasavvuf ehli olduğu için; dinin, dîni öğrenmenin, emir ve yasaklara uymanın kıymetini çok iyi bilirdi. Yüksek hâller sahibi idi.

Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin temiz neslinden olması sebebiyle yaratılıştan, üstün akıl, firâset, kabiliyet ve yüksek olgunluğa sahip olan Şerîfi-zâde, babasından ve asrının yüksek âlimlerinden okuyarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişti. Bundan sonra büyük âlim ve aynı zamanda şeyhülislâm olan Zekeriyyâ Efendi'nin hizmetine girdi. İlmini ilerletmek için çok gayret gösterdi. Zekeriyyâ Efendi'nin yüksek teveccüh ve yardımı ile, emsalleri arasında yüksek derece ve i'tibâra kavuştu. Zekeriyyâ Efendi, 990 (m. 1582) senesinde Anadolu kadıaskeri olunca, Şerîfi-zâde'ye tezkirecilik vazîfesini verdi. O da bu vazîfeyi hakkıyla yürüttü. Zekeriyyâ Efendi'nin yaptırdığı medrese 1001 (m. 1592)'de tamamlanınca, Zekeriyyâ Efendi, bu medreseye ilk müderris olarak Şerîfi-zâde'yi ta'yin ettirdi.

1006 (m. 1597) senesi Şa'bân ayında, Mûsâllî Çelebi yerine Zâl Paşa Medresesi'ne müderris oldu. İki sene sonra Dursun-zâde Abdullah Efendi yerine Gazânfer Ağa Medresesi'ne, bir sene sonra da Sahn-ı semân medreselerine geçti. Üsküdar Vâlide Sultan Medresesi ve Süleymâniye medreselerinde de müderrislik yaptıktan sonra, 1013 (m. 1604) senesinde Halep kadısı oldu. Bir sene sonra Galata kadılığına getirildi. Şam, Mekke-i mükerreme, Edirne, Kâhire ve İstanbul kadılıklarında bulundu.

1029 (m. 1620) senesi Cemâzil-evvel ayında Anadolu kadıaskeri oldu. Bundan sonra çeşitli vazîfelerde bulunup, 1033 (m. 1624) senesi Zilka'de ayında ikinci defa Anadolu kadıaskeri oldu. Bir sene sonra, Gubârî Efendi yerine Nakîb-ül-eşrâf makamına getirildi.

Şerîfî-zâde ismi ile meşhûr Muhammed bin Muhammed Efendi; ilim, irfan, yüksek himmet ve güzel ahlâk sahibi yüksek bir zât idi. Arabî ilimlerde mahir olup, edebî ilimlerde kıymetli cevher misâli idi. Şiir ve inşâda (güzel yazı yazmakta) zamanının bir tanesi idi. İyilik ve ihsân sahibi çok yumuşak ve çok cömert huylu idi. Türkçe ve Arabî bir çok kitabı okuyup tetkik etmiş idi. Kasîde-i Bürde'ye açıklamaları ve kendisinin de çok güzel bir kasidesi vardır. "Şerîfi" mahlası ile yazdığı şiirleri ve tezkireleri ile meşhûr oldu. Şiirleri fesahat ve belagat bakımından çok yüksektir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 141

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 742

SEYFEDDÎN-İ FÂRÛKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i'tikâd, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmelerini ve öğrendikleri bu bilgiler ile amel etmelerini sağlayan, insanları Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine silsile-i aliyye denilen İslâm âlimlerinin yirmibeşincisidir. İkinci bin yılının müceddidi olan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu, Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm-ı Fârûkî'nin beşinci oğludur. Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin altı oğlu olup, hepsi de kemâle ermiş Vilâyet-i hâssa-i Muhammediyye ile şereflenmişlerdir. Beşinci oğlu Muhammed Seyfeddîn (r.aleyh)

de tasavvuf bilgilerinin mütehassısı idi. “Muhyissünne” adı ile meşhûr oldu. 1049 (m. 1639) senesinde Serhend’de doğdu. 1098 (m. 1696) senesinde yine Serhend’de vefât etti. Kabri mübârek babasının medfûn bulunduğu türbenin birkaçyüz metre güneyindeki türbededir.

Boyu uzun, yüzü esmer ve heybetli, gözleri büyükçe, sakalının iki tarafı az seyrek idi. Zâhir ve bâtın ilimlerinde çok yüksek olan Muhammed Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin doğumundan i’tibâren büyük bir zât olacağı ve insanlara hidâyet rehberi olacağı belliydi. Nakledilir ki: Doğum zamanında bir melek görünüp; “Doğduğu gün, öldüğü gün ve tekrar dirildiği gün Allah’ın selâmı üzerine olsun” meâlindeki, Meryem sûresi 15. âyet-i kerîmeyi okuyarak müjde vermişti.

İlim, irfan kaynağı ve kerâmetler sahibi Seyfeddîn-i Fârûkî hazretleri, küçük yaşından i’tibâren ilme yönelip ders okuyabilecek yaşa geldiği zaman, Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra da amcası Muhammed Sa’îd’den aklî ve naklî ilimleri tahsil edip kısa zamanda çok şeyler öğrendi. Zamanının bir tanesi ve ma’rifet deryası olan babası Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî’nin teveccühü ve sohbetleriyle, Nakşibendiyye yolunun usûl ve âdabı üzere tasavvuf yolunda ilerleyip, kısa müddet içinde Vilâyet-i hâssa-i Muhammediyye’ye kavuştu. Birçok hâller ve kerâmetler sahibi oldu. Önce gelenlerin ve sonra gelenlerin olgunluk ve üstünlüklerini ve güzel ahlâkını üzerinde topladı. Ma’nevî derecelere kavuşup, ârifler semâsının ayı ve âlimlerin baştâcı oldu. Kendisine, ilâhî hazînelerin kapıları aralanıp, birçok ihsânlara kavuştu.

Zâhiren ve bâtınen olgunlaştıktan sonra yüksek babasının emriyle insanlara, Allahü teâlânın dînini, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını anlatmak ve vaktin Sultânı Evrenkzîb Âlemgîr Hân’ın dînî terbiyesi için vazîfelendirilip Delhi’ye gitti. Ömrünün her saatini, Emr-i bil-ma’rûf ve nehy-i anil-münker yapmakla geçiren Seyfeddîn-i Fârûkî hazretleri, Delhi’ye vardığı zaman, şehrin kapısında iki azgın fil ve bunları zabt etmeye çalışan iki heybetli pehlivanın resimlerinin asılı olduğunu gördü. Sultâna o resimleri indirtip yok edinceye kadar şehre girmeyeceğini bildirdi.

Sultan resimleri indirtip yok ettirdi ve o zaman şehre girdi. Sultan Âlemgîr Hân, kendi isteğiyle ve samimî olarak Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerine talebe oldu. Onun sohbetleriyle şereflendi. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen Kur’ân-ı kerîm okumayı öğrenip ezberledi. Sohbetlerinin bereketiyle Hindistan’da yayılmış birçok bid’at ve sapıklık, Sultan Âlemgîr Hân tarafından ferman çıkartılarak ortadan kaldırıldı ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) unutulmuş ve kaybolmuş sünnetleri ortaya çıkarıldı. Diğer vezirler, vâliler ve devlet adamları da Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin sohbetleriyle şereflenip hidâyete kavuştular. Ona son derece saygı duyup huzûrunda ayakta dururlardı.

Muhammed Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin himmet ve bereketiyle, Hindistan’ın her tarafında İslâmiyet yayılıp müslümanlar kuvvetlendi. Bid’at sahipleri ve kâfirler perişan olup, hiçbir yerde kabûl görmediler. Hindistan hiçbir zaman böyle bir devir görmemişti.

Muhammed Seyfeddîn-i Fârûkî hazretleri, Delhi’deki bu gelişmeleri ve Sultan Âlemgîr Hân’ın sevindirici hâlini babasına mektûp yazarak bildirdiği zaman, babası çok sevinip duâ etti.

Sultan Âlemgîr Hân, birgün Muhammed Seyfeddîn Fârûkî’yi (r.aleyh) husûsî bahçesine da’vet etti. Bu bahçenin ortasında gayet süslü bir havuz, havuzun içinde, gözleri elmas olan, altından yapılmış balık şekilleri var idi. Sultan oturmak için burayı seçmişti. Seyfeddîn Fârûkî (kuddise sirruh) buraya gelince; “Önce altından yapılmış bu balıkları kırın” buyurdu. Hepsini kırıp yok ettiler. Sultan; zekî, kabiliyetli, tasavvuf ehline ve Allah adamlarına karşı muhabbet beslediği için, bu durumlara memnun oluyor, Allahü teâlâya şükredip; “Benim saltanatım zamanında böyle evliyâ yetiştiği için, Rabbime sayısız şükürler olsun” diyordu.

Delhi’de, onun sohbet meclisleri çok bereketli ve kalabalık olurdu. Kâfirler, fâcirler, fâsıklar dahî onun sohbet meclisine gelip, yüksek huzûruyla şereflenince, hidâyete kavuşup eski günahlarına tövbe edip, istiğfar ederek geri dönerlerdi. Onun sohbeti bereketiyle, binlerce kişi hidâyete ve kemâle kavuşup, yüksek derecelere ulaşmıştı. Dergâhına hergün binlerce kimse gelir feyz alırdı.

Birgün Şehzâde Muhammed a’zam Şah, teveccühüne kavuşmak ve sohbetiyle şereflenmek için Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin dergâhına geldi. Dergâhın kapısı o kadar kalabalıktı ki, kalabalık arasından zor geçip huzûra girebildi. Bu sırada başından sarığı düşüp, kaftanı kenara

takıldı. Muhammed Seyfeddîn'in feyzli ve bereketli sohbetiyle şereflendikten sonra babasının yanına döndü. İnsanların, Muhammed Seyfeddîn hazretlerine karşı duyduğu iştiyâkı, arzuyu ve gösterdiği rağbeti anlatınca, Sultan çok sevinip; "Allahü teâlâya hamd olsun ki, benim zamanımda sultanların bile huzûruna zorlukla çıkabileceği evliyâ kullar yarattı" diye şükr etti.

Muhammed Seyfeddîn (r.aleyh), insanların haklarına ve kardeşlerine karşı hürmet eder, haklarını gözetirdi. Birgün aynı Şehzâde kendisini da'vet edince, kardeşlerinden, yaşça kendinden büyük olanını da beraberinde götürmüştü. Şehzâde, bu veli kardeşlerin ellerine su dökmek için leğen ve ibriği almış bekliyordu. Muhammed Seyfeddîn hazretleri şehzâdenin elinden ibriği ve leğeni alıp, ağabeyinin eline su döktü. Sonra ibriği şehzâdeye verdi. Şehzâde de onun eline su döktü.

Dünyâyı sevenler ve dünyalık isteyenlerle arkadaşlık etmekten ve beraber oturmaktan şiddetle kaçınırdı. Yüksek sohbet meclisinde bulunanlar onun bir an evvel gelmesini şevkle beklerlerdi. Meclisinde olanlardan birisi, "Allah" ismi celâlini söylese, Muhammed Seyfeddîn (r.aleyh) dehşete düşerek, kendinden geçip, kuş gibi çırpınırdı. Gayr-i ihtiyâri olarak kendilerinden pekçok hâller ve kerâmetler zuhur ederdi.

Buyururdu ki: "Açlık ve mücâhede, hârika ve kerâmeti arttırır. Evliyânın sohbeti ise kalbe zikri yerleştirir. Sünnete tâbi olmayı kolaylaştırır. Yetecek kadar yiyiniz. Zîrâ yolumuzun büyükleri, bu yolu vukûf-u kalbiye (kalb bilgisi) devam ve sohbet üzerine kurmuşlardır. Zühd ve şiddetli mücâhedenin (Nefsin istemediği şeyleri yapmak) neticesi, kerâmet ve tasavvuftan ibârettir. Biz bunları işden bile saymayız. Bizim maksadımız ancak zikre devam, Allahü teâlânın yasaklarından kaçınıp emirlerine uymak, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin sünnet-i şerîfine tâbi olmak ve daha çok feyz ve bereketlere kavuşmaktır."

Nakledilir ki: Birgün Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin meclisinde bulunan kimselerden birisinin hatırından; "Şeyh çok büyükleniyor" diye geçti. Bu durum, Muhammed Seyfeddîn'e (kuddise sirruh) Allahü teâlânın yardımıyla zâhir olunca, ona; "Benim bu hâlim, Allahü teâlânın kibriyâ sıfatının tecellîsidir" buyurdu.

Bir başka defa da, birisi onun büyüklüğünü inkâr etmişti. Kabûl etmemişti. O gece rü'yâsında bir grup gece bekçisi gelip onu şiddetli bir şekilde döğmeye başladılar ve; "Allahü teâlânın sevgilisi olduğu hâlde, sen Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin üstünlüğünü inkâr ediyorsun öyle mi?" dediler. Bu korkuyla uyanıp, yaptığına tövbe etti ve onun talebeleri arasına girdi.

Cüzzâm hastalığına yakalanmış olan birisi, Muhammed Seyfeddîn hazretlerine gelip şifâ bulması için duâ etmesini istedi. O da okuyup duâ etti ve hasta iyileşti.

Muhammed Seyfeddîn hazretleri bindörtyüz velî yetiştirdi. Birçok evliyâ ve mürşid-i kâmil yetiştirip, insanların hidayete kavuşmalarına vesile oldu. Seyyid Muhammed Bedevânî, yetiştirdiği talebelerinin en büyüğü ve kâmilidir. Sekiz oğlu vardı. Üçü kendi huzûrunda kemâle geldi. Beş tanesi henüz küçük idi. Büyük olan oğulları Şeyh Muhammed a'zam, Şeyh Muhammed Hüseyn ve Şeyh Muhammed Şuayb'dır. Diğer oğulları; Muhammed Îsâ, Muhammed Mûsâ, Muhammed Kelimetullah, Muhammed Osman ve Abdürrahmân'dır. Altı kızı vardı. Bunlar; Cennet, Habîbe, Sâire, Şehrî, Refiunnisâ ve Zehrâ'dır.

"Mektûbât-ı Seyfiyye" adlı bir eseri olup, içinde yüzdoksan mektûp vardır. Bu kıymetli eseri, oğlu Muhammed a'zam toplayıp kitap hâline getirmiş, 1331 (m. 1913) senesinde Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde basılmıştır. Bu "Mektûbât'ından ba'zı mektûplar:

"Sonsuz ni'metlerin sahibi Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin efendisine salât ve selâm olsun. Allahü teâlâ hepimizi dâima kendisiyle bulundursun ve mâsivâ ile meşgûl olmaktan bizleri korusun. Beyt:

Allah sevgisinden başka ne varsa,
Hepsi cana zehirdir, şeker dahî olsa.

Allahü teâlâ sonsuz ihsanıyla kendi rızasına uygun yaşamamızı nasîb eylesin. Çok eski bir düşman olan bu alçak dünyâ, ister dostu, ister düşmanı olsun hiç kimseyi kendi hâline bırakmaz ve hiç kimseye acımaz. En sonunda herkesi aldatarak vefasızca ebediyyen terk eder. Akıllı o kimsedir ki, şu birkaç günlük ömründe Allahü teâlâya kulluk ederek, O'nun va'd ettiği sonsuz saadet yolunu tutar. Beyt:

Se'âdet topu ortaya kondu,
Topu kapan yok, erlere n'oldu?

Bütün hareketlerde, yemede, uyumada, konuşmada, ahkâm-ı İslâmiyeye tam uymalı, bilhassa bu zamanda, giyinmede dikkatli olmalıdır. Erkeklere ipek elbise giymek haramdır. Adet hâlini almış olan bu tehlikeye düşmemek için çok uyanık olmalıdır. Zikre o kadar devam ediniz ki, Allahü teâlâdan başka hiçbir şey asla kalbinize gelmesin. Bu hâle, bu yolun büyükleri "kalbin fâni olması" demişlerdir.

Büyüklere karşı tam muhabbetinizi ve hürmetinizi bildiren şerefli mektûbunuz geldi. Bizleri son derece sevindirdi. Karşılıklı görüşünceye kadar hâlinizi bildiren mektûplarınızı devamlı gönderiniz. Gıyabınızda duâ ve teveccühlere sebep olacaktır. Vesselâm." (Kırkbirinci mektûp)

"Bekâra sûresi 156. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ey Resûlüm! Belâya ve musibete sabredenlere müjdele ki, onlar belâ ve musibet gelince dediler ki: "Biz hayâtımızda Allahü teâlânın kuluyuz ve öldükten sonra da yine O'na döneceğiz" buyuruldu. Üzüntümü nasıl anlatacağımı ve ne yazacağımı bilemiyorum. Herkesin sevdiği ve Allahü teâlânın sonsuz affına muhtaç, Seyyid Emîr Hân'ın insanı ürperten ölüm haberini işitince ne kadar elemlere gark olduğumuz, ne türlü gam ve sıkıntılara düştüğümüz, söz ve yazıya sığmaz. Birgün bu haber gelince, bütün ev halkı dayanılmaz acılara ve hüzne kapıldılar. Hastalık gibi ba'zı mâniler olmasaydı, bu fakîr bizzat gelerek başsağlığı dileyecektim. Bu acı yalnız sizin değil, hepimizin, bütün dostlarımızın müşterek acısıdır. Lâkin elden ne gelir ki, hiç kimse ölümden kurtulamıyacaktır. Enbiyâ (aleyhimüsselâm) ve evliyâ (kaddesallahü esrârehum) bu ölüm köprüsünden geçince başka insanlar ne yapabilir ki? Zümer sûresi 30. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ey Resûlüm! Elbette sen öleceksin ve Mekke müşrikleri de ölecektir" buyuruldu. Bu âyet-i kerîme sözümüze kat'î delîldir. Sizin için de bizim için de ölüm hemen önümüzdedir, gelecektir. Nâziât sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Kıyâmet günü birinci sûr ile bütün gökler harekete geçecek, bütün mahlûkât yok olacak, herkes ölecektir, ikinci sûr ile bütün mahlûkât yeniden hayat bulacaktır" buyuruldu. Hazret-i müceddîd-i elf-i sânî (r.aleyh), İmâm-ı Nevevî'nin (r.aleyh) Hilyet-ül-ebrâr kitabından naklen buyurmuşlardı ki: "Abdullah İbni Zübeyr (radıyallahü anh) zamanında insanlar üç gün tâ'ûn hastalığına yakalandılar. Bu salgın hastalıkta, Peygamberimize (aleyhisselâm) hizmet eden Enes'in (radıyallahü anh) seksenüç oğlu ve Abdurrahmân İbni Ebî Bekr'in (radıyallahü anh) ise kırk oğlu vefât etmiştir." insanların en hayırlısı Peygamberimizin (aleyhisselâm) Eshâb-ı kirâmına (r.anhüm) öyle muâmele yapılınca, bizim gibi âsîler hangi hesaba dâhil edileceğiz? Yine yüksek dedemiz ve ma'nevî rehberimiz Müceddîd-i elf-i sânî (r.aleyh) hazretleri, Muhammed Sâdık (r.aleyh) amcamın tâ'ûndan vefâtı esnasında Mahdûm-zâde Kilân'a yazdıkları mektûpta buyurmuşlar ki: "En azîz oğlumdan ayrılık en büyük musibet ve belâlardandır. Bilemiyorum ki başka bir kimseye bunun gibi bir musibet isâbet etmiş midir. Amma Allahü teâlâ hazretlerinin bu musibet esnasında, bu zayıf kalbe ihsân ettiği sabırlar ve şükürler, O'nun en büyük ni'metlerindendir. Allahü teâlâ hazretlerinden bu belânın mükâfatını âhirette vermesini dilemeliyiz. Bir hadîs-i kudsîde buyurulmuştur ki: "Ey insanoğlu! Gönderdiğim belâ ve musibete sabr edersen, ben de âhirette senin için Cennete girmenden başka bir mükâfata râzı olmayacağım" vesselâm." (Kırkyedinci mektûp)

"Sûre-i Hacc'ın 40. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahü teâlânın dînine kim yardım ederse, Allahü teâlâ da o kimseye yardım eder" buyurulmaktadır. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "İstihare yapan ümidsizliğe düşmez, istişâre eden de pişman olmaz." Mektûbunuzda yazmış olduğunuz yukarıdaki âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf tarafımızdan okunarak anlaşıldı. Bu fakir, duâların kabûl olduğu ve fakirlerin sohbet ettiği zamanlarda, afaki ve enfûsî (içteki ve dıştaki) bütün düşmanlarınıza gâlib gelmeniz ve büyük zaferlere kavuşmanız için Allahü teâlâya yalvarıyor ve ondan yardım diliyorum. Çünkü Hind yarımadasında ve Asya kıt'asında İslâmın kuvvetlenmesi ve yayılması, duâ ordusunun yardımıyla, kazanacağınız kesin zaferlere ve neticede devletinizin güçlenmesine bağlıdır.

Yardım iki kısımdır: Birinci kısmı, görünen sebeplere bağlı kılmışlardır. Bu ise yardımın sûreti, zâhirî ve bedeni gibidir. Zaferin maddî sebebini ve zâhirini teşkil eden sebep, muharebe meydanlarında harb eden gazâ ordularıdır. İkinci kısım ise, yardımın ma'nevî kısmını ve rûhunu teşkil eden, gözle görülmeyen duâ ordularıdır. Ma'nevî ordular, maddî ordulardan daha kıymetlidir ve yardımın özü ve rûhudur. Yardımları, sebepleri, fethi ve zaferi isteyip yaratan Allahü teâlâdır. Enfâl sûresi 10. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Yardım, yalnız Allahü teâlâdan gelmektedir" buyurulmaktadır."

Duâ ordusu, hakîkî yardımı gönderen Allahü teâlâ ile yine O'nun yarattığı zâhirî sebep olan gazâ ordusu arasında vâsıta ve delîldir. Ayrıca duâlar, kazayı ve belâyı def eder. Hep doğru söyleyici Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Kazayı hiç bir şey geri çeviremez. Yalnız duâ geri çevirebilir." Duâdaki bu te'sîr bu kudret, silâhlarda asla yoktur. Duâ ordusu görünüşte zayıf, âciz olsa da, gazâ ordusundan daha kuvvetlidir. Aynı şekilde duâ ordusu rûh gibidir, gazâ ordusu da maddî beden gibidir. Gazâ ordusunun duâ ordusuna sığınmasından başka çaresi yoktur. Çünkü, rûhsuz beden, kuvvet alamaz, zaferler elde edemez. Nitekim Peygamberimiz (aleyhisselâm) Muhacirinin fakirlerini vesile ederek, Allahü teâlâya duâ ederlerdi. Her ne kadar bu fakîr, duâ ordusundan sayılmaya lâyık değilsem de, yalnız ismim fakir olduğu için duâlarımın kabûl olma ihtimâlini düşünerek, dâima ümidliyim ve devamlı sizin zaferiniz için duâ ediyorum. Hazırlandığınız Dekken seferinde, Allahü teâlâ sizlere galibiyet ve zaferler nasîb eylesin. Bekâra sûresi 127. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Yâ Rabbî! Sen duâlarımızı işitirsin, arzularımızı bilirsin, duâlarımızı kabûl eyle" buyurulmaktadır. Vesselâm" (Kırkıncı mektûp)

Allahü teâlâya hamd olsun, İki cihanın efendisi Muhammed aleyhisselâma salât-ü selâm olsun. Allahü teâlâya vâsıl olanların İmâmı, hadîs âlimlerinin önderi; yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen Hâfız Abdülazîm Münzirî "Kırk Hadîs-i şerîf adlı kitabında, İbn-i Ömer'den (radıyallahü anh) rivâyet ediyor "Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz buyurdular ki: "Kim ki bir mü'min kardeşinin ihtiyâcını te'min ederse, mahşer günü ameller tartılırken terazinin başında duracağım. Benden imdâd isteyince, o zâta mutlaka şefaat edeceğim." İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) Peygamberimizden (aleyhisselâm) şöyle rivâyet etmiştir: "Hayır ve şer Allahü teâlâ hazretlerindendir. Hayır anahtarları ellerine verilmiş olanlara müjdeler olsun. Şer anahtarları ellerine verilen kimselere yazıklar olsun." Enes bin Mâlik'den (radıyallahü anh) rivâyet olunmuştur: "Bütün mahlûkâtı Allahü teâlâ yaratmıştır. Onların her türlü ihtiyâcını irâde ederek, yaratıp göndermektedir. Allahü teâlânın rızâsı için O'nun kullarına kim daha çok hizmet ederse, Allahü teâlâ da o kullarını o kadar çok sever." Afv el-Müzenî babasından o da dedesinden (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn) şöyle rivâyet eder: "Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Allahü teâlâ, insanların ihtiyâçlarını gördürmek için öyle kullar yaratmıştır ki, onlara Cehennem azâbı yoktur. Kıyâmet günü olunca onlar için nûrdan kürsüler hazır olur. İnsanlar hesaba çekilirken onlar Allahü teâlâ ile sohbet ederler." Ali İbni Ebî Talib (radıyallahü anh) rivâyet etti. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Kim ki, bir mü'min kardeşine yardım etmek ve ihtiyâcını te'min etmek için harekete geçip yürürse, Allahü teâlânın yolunda harb eden mücâhidler sevâbı verilir".

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Kim ki bir müslüman kardeşinin ihtiyâcını te'min ederse, Allahü teâlânın yakın dostu ve velî kulu olur. Bir kimse mü'min kardeşinin sıkıntısını gidererek sevindirirse, Allahü teâlâ o mü'mine mahşerde, sıratı geçerken iki tane nûrdan ışık verir. Bu iki nûrun ziyasının kudretini yalnız Allahü teâlâ verir." Vesselâm evvelen ve ahiren." (Altmışaltıncı mektûp)

"Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allahü teâlânın şerefli ismiyle başlıyorum. Kıymetli kardeşim, Allahü teâlâ size sonsuz saadet yolunda devamlı yükselmeler nasîb eylesin. Bu büyükleri sevme saâdetiyle, hiçbir üstünlük ölçülemez. Bu büyüklere muhabbet, sizin en üstün vasfınız olmuştur. Bu sebeble sonsuz derecelere yükselmeniz ümîd edilmektedir. Allah adamlarını sevmenin insana kazandıracağı üstünlükler ve dereceler, yazı ile ifâde edilemez, kitaplara sığdınlamaz. Bu sebeple kalemimi burada bırakıyorum. Vesselâm." (Yüzonüçüncü mektûp)

Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin değişik zâtlara yazmış olduğu mektûplardan ba'zı kısımlar:

"Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "İslâm ve sultan ikiz kardeş gibidir. O ikisinden birisi ancak diğeri ile iyi olur. Temeli olmayan bir şey yıkılır. Muhafızı olmayan bir şey ise zayi olur."

Bekâra sûresi 201. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Kimi de; "Ey Rabbimiz! Bize dünyâda da iyi hâl ver, âhirette de iyi hâl ver ve bizi o ateş (Cehennem) azâbından koru" der." buyuruldu. İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyurdu ki:

"Allahü teâlâya duâ edenler iki kısımdır: Birinci kısım, sâdece dünyalık elde etmek için duâ ederler. İkinci kısmı hem dünyâ, hem de âhıret için duâ ederler. Üçüncü bir kısım daha vardır ki, onlar sâdece âhıret için duâ ederler. Sâdece âhıret için duâ

etmenin doğru olup olmadığı husûsunda âlimler ihtilâf ettiler. Âlimlerin ekserisi, sırf böyle duâ etmenin doğru olmayacağını söylediler. Çünkü insan muhtaç ve zayıf bir varlıktır. Ne dünyânın elem ve acılarına, ne de âhıretin sıkıntı ve meşakkatlarına güçleri yetmez. En uygun olanı dünyâ ve âhıretteki kötülüklerden Allahü teâlâya sığınmak, her iki âlemde de iyi hâl üzere bulunmayı O'ndan istemektir."

Yine Fahreddîn-i Râzi (radıyallahü anh) tefsîrinde, Enes bin Mâlik'in şöyle anlattığını haber veriyor "Bir defasında Resûlullah (aleyhisselâm) bir zâtın ziyâretine gitti. Hastalık sebebiyle o kimse gayet zayıf ve halsiz düşmüş idi. Resûlullah efendimiz o kimseye; "Sen Allahü teâlâya nasıl duâ ederdin?" diye sordu. O da; "Ben; "Allahım! Ahırette eziyette olmayayım da dünyâda nasıl olursam olayım. Ahırette sıkıntı çekeceksem onu bana dünyâda iken ver" diye duâ ederdim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Senin buna gücün yetmez. Sen şöyle de: "Rabbimiz! Bize dünyâda da âhırette de iyilik ver. Bizi Cehennem azâbından koru!" Sonra Resûlullah efendimiz o kimseye duâ etti. O kimse Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu.

Eğer Allahü teâlâ kullarına, hiç dert ve elem vermemiş olsa veya çok az vermiş olsaydı, insanlar O'na ibâdet etmekten ve O'nu zikretmekten gâfil olurlardı. İnsanın, dünyâ ve âhıret saadetine, Allahü teâlânın rahmetine kavuşabilmek için, ibâdet ve tâatten ve zikrden geri kalmaması şart olduğuna göre ve hiçbir kimsenin Allahü teâlânın rahmetine muhtaç olmamasının mümkün olmadığına göre, iyi düşününce dert ve sıkıntıların, aslında birer ni'met oldukları, insanı Allahü teâlâya çeken birer kemend oldukları anlaşılır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Umdet-ül-makâmât sh. 392

2) Hadâik-ül-verdiyye sh. 199

3) İrgâm-ül-merîd sh. 75

4) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 112

5) Reşehât zeyli sh. 46-49

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1065

7) Âdâb sh. 63

8) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 299

9) Mektûbât-ı Seyfiyye

10) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 204

11) Makâmât-ı ahyâr sh. 57

ŞEYH ABDÜSSELÂM (Şâh-ı A'lâ)

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdüsselâm olup, Bürhân-ı atkıya Şeyh Nizâm Osmânî Çeştî Pâni-püti hazretlerinin oğludur. Haya ve ilim menbâı olan Hazreti Osman'in temiz neslinden olup, nesebi şöyledir: Şâh-ı A'lâ Bürhân-ül-atkıya Nizâmüddîn'in, o Şeyh Osman Zinde Pîr'in, o Abdülkebîr Evliyâ'nın, o Abdülkuddûs'ün, o Şiblî'nin, o Kutb-i Rabbanî Celâlüddîn-i Kebîr-i Evliyâ'nîn, o Mu'izzüddîn Hâce Mahmûd'un, o Kerîmüddîn Ya'kûb'un, o Cemîlüddîn Îsâ'nın, o Mecdüddîn İsmâil'in, o Şerefüddîn Muhammed'in, o Bedreddîn Ebû Bekr'in, o Sadreddîn Abdürrahmân-ı Sânî'nin, o Zeynüddîn Abdül'azîz Serahsî'nin, o Fahreddîn Hâlid'in, o Ziyâeddîn Velîd'in, o Kutbüddîn Abdülazîz Kebîr'in, o Rükneddîn Abdürrahmân Kebîr'in, (ki Medine'den Kâzrûn'a gelmiştir) o Alâüddîn Abdullah Sânî'nin, o Âlemüddîn Abdül'azîz'in, o Hüsâmeddîn Abdullah-i Kebîr'in, o İmâmüddîn Ömer'in, o Emîr-ül-mü'minîn habîb-i Rahmân Câmi-i Kur'ân Hazreti Osman'ın, o Affânın, o Ebü'l-Âs'ın, o Ümeyye'nin oğludur. Ümeyye ise Abdüşşems olup, Abd-i Menâfin oğludur.

Şeyh Abdüsselâm, onuncu asrın ilk senelerinde doğdu. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 1033 (m. 1623) senesinde Rebî'ul-evvel ayının yirmibeşinci günü, yüzyirmibeş yaşını geçmiş olarak vefât etti. Hânekâhının bahçesinde medfûndur. Vefâtına yakın dişleri yeniden çıkmış, beyaz olan saçı-sakalı siyahlaşmış, birkaç sene sonra tekrar beyazlamıştı.

Tasavvuf yolunda yüksek babasının huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla ilerleyen Şeyh Abdüsselâm, ayrıca âlim ve

velîlerin kutbu olan Şah Nizâm Nârnûlî'den de hilâfet aldı. Yüksek babasından aldığı hilâfetten ayrı olarak, hocasından aldığı hilâfet silsilesi şöyledir: Şâh-ı A'lâ hilâfeti umdet-ül-evliyâ Şah Nizâm Nârnûlî'den, o Alâ-i Tâc Nâgûrî'den, o Hâce İsmâil bin Hasen'den, o Hâce Hasen Sermest'den, o Hâce Sâlâr'dan, o Hâce İhtiyâruddîn Ömer'den, o Hâce Muhammed Sâvî'den, o Kutb-i Rabbânî Hâce Nasîreddîn'den, o Sultan-ül-Meşâyih Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'dan, o da Ferideddîn Genc-i Şeker'den hilâfet almıştır.

Kendisi anlatır: Hakîkî büyüklere, Allah adamlarına kavuşmak için çok çalıştım. Çok gayret ettim. Bu esnada gönülleri çeken âlim ve evliyânın kutbu Şeyh Nizâmeddîn Nârnûlî (kuddise sirruh) kendi kıyâfetinde zâhir oldu. Beni benden aldı. Husûsî bir teveccüh eyledi. Beni istediğini işâret etti. Takatim kalmadı. Yalın ayak, başı açık dışarı çıktım. Nereye gideceğimi bilemiyordum. Yiyecek ve içecek bir şeyim de yoktu. Birkaç gün sonra o hazretin aşkı beni çekip kendi kendime Nârnûl beldesine gittim. Daha şehre girmemiştim ki, hazret-i Hâce kendi na'lın ve sarığını bir hizmetçinin eliyle bana gönderdi. Yüksek hânekâhına gitmeden, diğer bir hizmetçi geldi. bana bir kâğıt verip dedi ki: "Hazret-i Şeyh, Allahü teâlânın ism-i şerîfini kendi eliyle yazıp, size gönderdi. "Bu ismin zikrine devam etsin ki, yüksek ni'metlere kavuşsun. Sonra huzûruma gelsin" dedi." Yedi gün mescidde kaldım ve o ismin zikrine devam ettim. Kalbimde bir derece safa hâsıl oldu. Emrine uyarak huzûruna gittim. "Elhamdülillah herkesten a'lâ oldun" buyurdu ve izahında âciz kalacağım ma'nevî ihsânlarda bulundu. O günden i'tibâren "A'lâ" diye tanındım. Hazret-i Şeyh'in işâreti ile bu ismi, şecereye ve sicile yazdım. Ondan sonra bir yıl beş ay yedi gün hizmet ve huzûrunda kaldım. Riyâzet ve mücâhedeler yaptım. Nihâyet birgün beni husûsî odasına çağırdı ve; "Baba! Ondört hânedandan bana ulaşan ni'metleri sana verdim. Sana izin veriyorum. Memleketine git ve insanlara bu büyüklerin yolunu, İslâmiyetin yüksek bilgilerini anlat. Bugün üçüncü gündür ki, büyük dedeniz Kutb-ı Rabbânî Şeyh Celâleddîn Kebîr-ül-evliyâ devamlı rü'yâmda bana buyuruyor ki: "Torunumuzu çabuk gönder. Zira benim yerim, onsuz boş kalmıştır." buyurdu. "Yerin boşluğu"nun ma'nâsı nedir diye hayret ettim. Sonra hazret-i Şeyh husûsî hırka, hilâfet ve ayrıca baston ve tesbih verdi. Agra'ya geldiğimde, işittim ki, yüksek babam, Bürhân-ül-atkıya Nizâmüddîn Pâni-püti vefât etmiş. Anladım ki, boş yer buna işâret idi. Pâni-püt'e geldim. Babamdan kalan pîrânın (büyüklerin) emânetini buldum. Yerine geçip vekîli oldum. Onların arzu ettikleri şekilde hizmete devam ettim.

Eski günlerimde Şeyh Muhammed Mevdûd'un türbesine benzer bir hücrede beşgün kaldım. Hiçbirşey yemedim, içmedim. Hatırıma geldi ki, gâibden birşey gelmedikçe kendim birşey yemiyeceğim. Dermansız kaldım. Ayağa kalkıp yürüyecek takatim kalmadı. Gözlerim kararmaya başladı. Aniden hücrenin dışından bir ses kulağıma geldi. "A'lâ, dışarı gel" diyordu. O sözden kuvvet alıp, zorla dışarı çıktım. Gördüm ki, nûr yüzlü bir zât karşımda duruyordu. Elinde de beyaz bir şey vardı. Yanıma geldi. Elinde bulunan beyaz şeyi parça parça yapıp, hepsini bana yedirdi. Ekmek gibi birşeydi Fakat rengi ve tadı ekmeğe benzemiyordu. O zât birşey söylemeden gitti. Biraz ileride kayboldu. Müşkillerimi ondan sormadığıma üzüldüm. O gece aynı zâtı rü'yâda gördüm. Soracaklarımı sordum ve cevaplarını aldım.

Şeyh Abdüsselâm, bir sohbet meclisinde bulunuyordu. Şehrin ve civârın ileri gelenleri de orada idi. Mirzâ Muhammed Sakin de onun yakınında oturmuş biriyle konuşuyordu. Bir ara; "Bugün hakîkî bir evliyâ yoktur" dedi. Şeyh Abdüsselâm bunu duydu ve; "Ne dedin?" buyurdu. "Hiç" dedi. "İnkâra lüzum yok, söylediğini bir daha söyle" buyurdu. Mirzâ ister istemez tekrar söyledi. Şeyh buyurdu ki: "Bu sözden tövbe et! Sakın bundan sonra da kalbinden böyle bir şey geçirme! Zîrâ âlemin ayakta durması evliyâ iledir. Onlar olmazsa, bütün dünyâ altüst olur." Mirzâ; "Şeyh Abdüsselâm doğru söylüyor. Bu fakir bunu inkâr etmiyorum. Lâkin görünüşe göre, böyle birisi yoktur" dedi. Şeyh Abdüsselâm sükût etti. Mirzâ o anda yere düştü ve yuvarlanmaya başladı. Oradakiler Mirzâ'yı kaldırıp götürdüler. Sabah erken Mirzâ tövbe ve tam bir muhabbet ile Şeyh'in huzûruna geldi ve özür diledi. Şeyh Abdüsselâm, ona şefkatle muâmele etti ve buyurdu ki: "Rahat ol, bundan sonra evliyâ için uygunsuz söz, sakın söyleme! Eğer dalgınlıkla ağzından çıkarsa, istiğfar et ve evliyâdan yardım iste!"

Şeyh Abdüsselâm, zamanındaki evliyânın yükseklerinden idi. Hânekâhı dert ve ihtiyâç sahiplerinin sığınağı idi. Kapısına gelen muhtaçların işleri görülür, hastalar şifâ, dertliler derman bulurdu. Ahlâk-ı Muhammedî ile ahlâklanmış, ilim, hilm ve haya gibi üstün sıfatlarda Hazreti Osman'a benzemişti. Cömertlikte engin bir deniz gibi idi. Tasavvufta Çeştiyye yüksek yoluna mensûb idi.

Nakledilir ki; Şeyh'in hânekâhı için bir kuyu kazılmıştı. Su tuzlu çıktı. İnsanlar şikâyette bulundular. O sırada birisi Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar Ûşî hazretlerinin dergâhından teberrüken birkaç kuru ekmek getirmişti. Hazret-i Hâce onları parça parça etti ve kuyuya bıraktı. Sonra da buyurdu ki: "Madem ki insanlar tatlı su istiyorlar, Allahü teâlâ bu ekmeklerin bereketiyle tuzlu suyu tatlı yapar. Gerçekten su tatlı ve soğuk oldu. Uzun müddet yaz mevsiminde şehrin büyük kısmı o kuyudan su alıp içtiler.

Diğer evliyâ zâtlar gibi Şâh-ı A'lâ'nın da sohbetinde bulunmak için can atanlar, bunun için uzak yerlerden kalkıp gelenler çok olurdu. Gelenlerin çoğu onun velî bir zât olduğunu bilirler, istifâde etmek arzu ve niyetiyle gelirlerdi. Gelenler arasında az da olsa o zâtın büyüklüğünü inkâr etmediği hâlde bir kerâmetine şâhid olmak arzusunda olanlar da bulunurdu.

Yine bir grup kimse onun ziyâretine geliyorlardı. Bunlardan her biri, akıllarından birşey tutup; "Bana şunu ikram etsin. Bana da şunu versin" diye kalblerinden geçirdiler. Birbirlerine de söylediler. Fakat bunların tuttukları şeylerin hepsi mevcût olan, bulunan şeylerdi. Gelenler arasında i'tikâdı bozuk bir kimse var idi ki o; "Arkadaşlar, hep olacak şeyler tuttunuz. Ben ise isterim ki, eğer o hakîkaten evliyâ bir zât ise, bana Hindistan'da bulunmayan bir kavun versin. Şimdi mevsimi değildir, yakın muhitte de bulunmaz. Ama bakalım verebilecek mi?" dedi. Arkadaşları, böyle yapmaması için onu îkâz ettiler ise de o hiç aldırmadı.

Nihâyet Şeyh'in huzûruna vardılar. Buyurun, oturun denip yer gösterildi. Oturdular. Şâh-ı A'lâ, gelenlerin hepsine niyet ettikleri şeyleri ikram etti. Sonra bozuk i'tikâdlı kimseye geldiğinde, ona da; "Oğul, sen burada bulunmayan birşey istedin. Ama üzülme az sonra inşâallah o da gelir" buyurdu.

Bu sırada Şâh-ı A'lâ'nın talebelerinden biri, bir iş için uzak bir yere gitmişti ve oradan dönüyordu. Dönerken, vakti geçtiği hâlde hocasına cazip bir hediye olsun diye kavun satın alıp getirmişti. O talebe, önce gelen ziyâretçilerden biraz sonra, hocasının huzûruna girdi ve getirdiği kavunu hocasına arzetti. O da kavunu, bozuk i'tikâdlı kimseye verdi. Bir müddet sohbetten sonra gitmek için izin istediler. O da izin verince ayrıldılar. Dışarı çıktıktan sonra herkes o büyük zâttan hürmet ve medh ile bahsederken, o edebi kıt kimse yine alaylı alaylı konuşmaya başladı. Arkadaşları onu ayıpladılar ve; "Ey kafasız herif, istiğfar et. Hâline tövbe et. Yoksa rezil ve helak olursun. Böyle bir kâmil zât için uygun olmayan sözler söyleme..." dediler. O bedbaht, kimseyi dinlemedi ve bozuk sözler sarfetmekte ısrar etti. Nihâyet bu hâdiseden beş-on gün sonra hastalandı. Gün be gün hastalığı arttı. Hiçbir ilâç fayda vermedi. Sonunda herkese ibret olacak bir şekilde vefât etti.

Rivâyet edilir ki; Şâh-ı A'lâ'nın tatlıcılık yapan bir talebesi vardı. Bu talebe biriktirdiği paraları bir kutuya koyup, bir yere sakladı. Daha sonra ihtiyâç hâsıl olunca, paraları almak istedi. Fakat paraları bulamadı. Nihâyet gelip hocasına arzetti. O da; "Geri git. İyice ara inşâallah bulacaksın" buyurdu. "Peki efendim" deyip geri gitti. Tekrar aradı ise de yine bulamadı. Tekrar gelip arzedince, hemen kalktı ve talebesinin elinden tutup, beraberce o talebenin evine doğru gittiler. Eve yaklaştıklarında bastonu ile bir yere işâret edip, oraya bakmasını söyledi. Talebe oraya baktığında kutuyu buldu. Hocasının yanına gelip ellerine sarıldı. O altınlardan bir miktar hediye etmek istedi ise de hocası kabûl etmedi. Bunun benzeri bir hâdise de Behâr Hân isminde bir şahıs için olmuş, kaybettiği parasını Şeyh'in yardımı ile bulmuştur.

Şâh-ı A'lâ'nın torunu ve halîfesi olan Şah Muhammed şöyle anlatır:

"Daha küçüktüm. Dedem ve aynı zamanda hocam olan Şâh-ı A'lâ'nın yanında idim. Gece yarısını çok geçmişti ki, yüksek dedemin; "Cemâl! İbriğimi getir!" diye seslendiğini duyarak uyandım. Baktım. Beyaz elbiseli, uzun boylu birisinin dedemin huzûrunda bulunduğunu gördüm. Ayakta ve edeble bekliyordu. O tanımadığım kimse su döküp, dedem abdest aldı. O şahıs dedemin işâreti ile ibriği kaldırıp bir kenara koydu. Geri gelip el bağlayarak durdu. Dedem; "Cemâl! Gidebilirsin başka iş yok" buyurdu. O şahıs birkaç adını gitti ve bir anda gözden kayboldu. Ben birden çok korktum. Dedeme, o kimsenin kim olduğunu suâl etlim. "Sus! Sen onun kim olduğunu şimdilik anlayamazsın" buyurdu. Ben edebimden ağzımı açıp tekrar soramadım. Her hâlde evliyânın hizmetine gelen ricâl-i gaybdendir diye düşündüm. Daha sonra anladım ki, o gördüğüm şahıs, dedemin hizmetinde bulunan cinlerden biri imiş."

Şâh-ı A'lâ Şeyh Abdüsselâm'ın, Şeyh nûr ve Şeyh Mensûr isimlerinde iki oğlu vardı, ikisi de genç olup onların da çocukları vardı. Allahü teâlânın takdîri Şeyh nûr vefât etti. Bir

müddet sonra Şeyh Mensûr da vefât eyledi. Şah Muhammed isminde altı aylık bir torunu ve başka torunları da vardı. Hepsi kendi sağlığında vefât ettiler. Sâdece Şah Muhammed kaldı. Şâh-ı A'lâ hiçbirinin vefâtına gözyaşı dökmedi. Allahü teâlânın takdîrine râzı oldu. Sabretti. Hepsinin techiz ve tekfinini kendisi yaptı. Şehrin dışında, Mîr Seyyid Ali Müftî'nin yanında bulunan bir yeri kendi ailesine kabristan edindiler. Çocuk ve torunları orada yatmaktadırlar. Kendisi için de orada bir kabir hazırladı ise de, vefâtında dergâhının bahçesinde defnettiler.

Hayatta kalan tek torunu Şah Muhammed'i bizzat kendisi yetiştirdi. Şah Muhammed, yüksek dedesinin huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla, ondört yaşında ilim ve edebde yetişip kemâle ermiş idi. Daha sonra bu torununun, kendi yerine geçecek halîfesi olduğunu bildirdi ve; "Silsile yoluyla hocalarımdan bana ulaşan her ni'meti, emâneti oğlum (torunum) Şah Muhammed'e verdim" buyurdu.

Şah Muhammed, dedesinin vefâtından sonra yerine geçerek, hizmete başladı ve Allahü teâlânın kullarına bu yolun ince bilgilerini anlatmak ve bu yolda ilerlemek husûsunda rehberlik yaptı.

Şâh-ı A'lâ Şeyh Abdüsselâm'ın vefâtından, iki seneden fazlaca bir zaman geçmişti ki, talebelerinden ve aynı zamanda sultânın yakın adamlarından olan Mesmât Revşenâhî ismindeki bir zât, mübârek hocasının kabrini ta'mir etmek, kabrin üzerine güzel bir türbe yapmak istedi. Fetih-pûr şehrinden kırmızı taş getirtti, inşâata başlandı. İşin başında bulunan mühendis gece rü'yâsında, Şeyh'in, kabrinin üstünde ayakta durduğunu ve; "Siz benim kabrimi kazarken, tabutumun tahtasına bir tuğla parçası düştü. Tahtayı kırdı ve sol dizimin üzerine geldi. Hemen o tuğla parçasını tabutumdan çıkarın, alın. Tahtayı düzeltin ve sonra inşâata devam edin" buyurduğunu gördü. Sabah olunca o mühendis Mesmât'ın yanına geldi ve rü'yâsini anlattı. Mesmât; "Hazret-i Şeyh'in buyurduğunu yapın" dedi. Öyle yaptılar, ileri gelenler, şehrin büyükleri, o zâtın talebeleri ve o zâtın büyüklüğüne inananların huzûrunda kabri açtılar. Gerçekten tabutun tahtasının sol taraftan kırılmış olduğunu ve bir tuğla, parçasının içine düştüğünü gördüler. Düşen tuğla parçasını almak için tabutu açtılar. Bir de ne görsünler. Bütün bedeni sağlam ve nurlu, sîmâsı ise, hayattaki kadar canlı ve taze olarak duruyor. Hayretler içinde kaldılar. Rü'yâda olduklarını sandılar. Mesmât, hocasının mübârek bedenine gülsuyu ve anber sürdü. Hazır olanlar fâtiha okudular. Sonra kırılmış tabutu ta'mir ettiler ve türbenin yapımına başladılar. Güzel bir türbe yapıldı. İnsanlar ziyâret edip rûhâniyetinden istifâde ederlerdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Siyer-ül-aktâb sh. 248

ŞEYH AYDERÛSÎ

Fıkıh, hadîs âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şeyh bin Abdullah bin Şeyh bin Abdullah bin Şeyh bin Abdullah Ayderûsî Yemenî'dir. 993 (m. 1585) senesinde Yemen'in Terim şehrinde doğdu. 1041 (m. 1632)'de Hindistan'da vefât etti. Devletâbâd yakınındaki türbesine defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Şeyh Ayderûsî küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Büyük bir zât olan babasından çeşitli ilimleri öğrendi. Daha sonra: Fadl bin Abdürrahmân, Şeyh Zeynüddîn, Kâdı Abdürrahmân bin Şihâbüddîn ve başka âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Şahar, Yemen ve Haremeyni ziyâret etti. Şeyh Muhammed ve Tayyar, Şeyh Irakî ile ilmî münâzaralarda bulundu. Fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde mütehassıs oldu. 1016 (m. 1607) senesi hacca gitti. Haremeynde birçok âlimle görüştü. Hicaz'dan dönüşünde Seyyid Abdullah bin Ali, Seyyid Ahmed bin Ömer Ayderûs'den icâzet aldı. Tasavvuf ilminde de mütehassıs oldu. Yemen'de: Şeyh Ahmed Huşeybirî, Seyyid Ca'fer bin Rafîüddîn, Şeyh Mûsâ bin Ca'fer Keşmîri, Seyyid Ali Ehdel ve daha birçok âlimin meclisinde bulundu.

Şeyh Ayderûsî ilim ve takvâ sahibi idi. 1025 (m. 1616) senesinde Hindistan'a gitti. Orada amcası Şeyh Abdülkâdir bin Şeyh'den de okudu. Amcası onu çok sever ve överdi. Ona büyük müjdeler verdi ve mutlak icâzet ile me'zûn etti.

Şeyh Ayderûsî, Hindistan'ın İklim-üd-deken bölgesine gitti. Orada Sultan Burhan Nizâm Şah ve Vezîr-i a'zam Anber ile görüştü. Çok hürmet ve i'tibâr gördü. Orada çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. Kötü kimselerden birisi onun

dedikodusunu yapmaya başlayınca oradan ayrıldı. Sultan İbrâhim Âdil Şâh'ın yanına gitti. Orada da hürmet ve i'tibâr gördü. O sıralarda Sultan, vücûdundaki bir çıban sebebiyle çok rahatsızdı. Tabibleri bir çâre bulamamışlardı. Şeyh Ayderûsî, sultânı bu hâlde görünce, sırt üstü yatmasını söyledi. Sultânın o andan i'tibâren hastalığı geçti.

Hindistan sultânı İbrâhim, Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarını sevmezdi. Fakat zamanla bu kötü i'tikâdından döndü. Şeyh Ayderûsî'nin bereketiyle Ehl-i sünnet müslümanları arasına girdi. O memleket ahâlisi de Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarını sevmiyordu. Sultânın, Ayderûsî'ye bağlılığını görünce ondan çekindiler ve karşı bir harekette bulunmadılar. Şeyh Ayderûsî, sultânın vefât etmesinden sonra Devletâbâd şehrine gitti. Orada, Vezîr-i a'zam Fetih Hân İbni Mâlik ile görüştü. Vefâtına kadar orada ikâmet etti.

"Es-Silsilet-ül-münîfe fil hırkat-iş-şerîfe" Şeyh Ayderûs'un yazmış olduğu eserlerindendir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 311

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 235

ŞEYH BEHRÂM

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şeyh-ül-meşâyıh olarak bilinir. Doğum ve vefât târihi kaynaklarda yoktur. Yalnız onbirinci asrın birinci yarısında vefât ettiği bilinmektedir.

Küçük yaşından i'tibâren Pâni-pût'a gidip ilim ve irfan ehlinden büyük velî Kutbu Rabbânî'nin ilim meclisinde ve sohbetinde bulundu. Çok istifâde edip ilmî ve tasavvufî yüksek derecelere ulaştı. Hocası tarafından, insanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirilip, Bertâde kasabasına gitti. Daha sonra hocasının emriyle tekrar Beytûlî'ye döndü. İnsanlara iyilikleri emredip, kötülüklerden sakındırma vazîfesiyle meşgûl oldu. Vefât edinceye kadar bu yüksek vazîfeye devam edip, Beytûlî'de vefât etti. Kabri oradadır.

İnsanlara doğru yolu göstermek için vazîfeli olarak Bertâde'de bulunduğu sırada, Cemûn nehrinin suları yükselip Beytûlî kasabasını sel basma tehlikesi baş göstermişti. Beytûlî kasabasının halkı Kutb-i Rabbânî'ye çok bağlı oldukları için bu tehlike ânında ondan himmet (yardım) istediler. Pâni-pût'a gidip Beytûlî kasabasına teşrîf etmesini özellikle arzu ettiklerini belirttiler. Kutb-i Rabbanî bir mektûp yazıp onları Bertâde'de bulunan talebesi Şeyh Behrâm'a gönderdi. "Ben gelemiyeceğim. Bu mektûbu Bertâde'de bulunan Şeyh Behrâm'a götürüp verin. O muhakkak sizinle gelecek, orada kalacak ve onun bereketiyle Allahü teâlâ sizi bu tehlikeden kurtaracaktır" dedi ve duâ ederek gönderdi. Onlar da emre uyup Şeyh Behrâm'ın huzûruna gittiler. Mektûbu verdiler. Şeyh Behrâm mektûbu alınca hürmet ve saygı ile ayağa kalktı, mektûbu öpüp yüzüne sürdü, okudu ve Beytûlî'ye gitmek üzere yola çıktı. Beytûlî'ye yaklaşınca nehrin kenarına varıp, bastonunu yere vurdu ve oraya yerleşti. Ertesi sabah nehrin suları çekilip kasabadan uzaklaştı. O günden zamanımıza kadar bir daha tehlike olmadı. Bunu gören halkın Şeyh Behrâm'a muhabbet ve bağlılıkları arttı. Şeyh Behrâm da orada yerleşti. Vefât edinceye kadar oradan ayrılmadı. Kabri de oradadır. Çok ziyâret edilip, çâresi bulunmayan hastalar oraya götürülür, oradaki kuyudan su alıp yıkanır. Allahü teâlânın lütfuyla şifâ bulur.

Nakledilir ki: 1057 (m. 1647) senesinde Mirzâ Muzaffer, Beytûlî ve çevresini zabt etmesi için bir hindûyu görevlendirip gönderdi. Dinsiz ve zâlim olan bu hindû oraya gelince, kasaba halkı çok sıkıntı çekti. Müslümanlara yapmadığı zulüm ve işkence kalmadı. Beytûlî ve civârını istilâ edip, Şeyh Behrâm'ın türbesinin bulunduğu yeri dahî kendisine bağlamak istedi. Kasaba halkı ve ileri gelenleri, ne kadar mâni olmak istedilerse de fayda vermedi. Yaptığı zulüm ve işkence, insanların canına yetti. O sırada Seyyidlerden biri, Şeyh Behrâm'ın nurlu kabrine gidip, onu vesile ederek Allahü teâlâya duâ etti. İki elini yere vurarak; "Ey hazret! Murdar ve zâlim bir hindû, hizmetçilerinin gününü kara etti. Evlerimizde bir günlük azığımız dahi kalmadı. Biz dünyâda ve âhırette senin makamını sığınak edindik. Dünyâda hâlimiz böyle olursa, âhırette hâlimizin nasıl olacağını Allahü teâlâ bilir. Siz vilâyet sahibi ve Allahü teâlânın sevgili kulusunuz, bu mel'ûnu îkâz ediniz" diyerek seslendi. Henüz bu sözleri bitirmemişti ki,

türbenin dışından kulağına büyük bir gürültü geldi. O zât hemen dışarı koştu. Bir de ne görsün. O kâfirin atı yıkılmış ve iki ayağı da havada kalmıştı. Hayret edip nasıl olduğunu sordu. Orada bulunanlar dediler ki: “O zâlim, bu toprakları istilâ etmek niyetiyle geldi. Birçok kimseler nasihat yoluyla onu vazgeçirmek istediler. Kibrinden ve gurûrundan kimseyi dinlemedi. “Pâdişâhın malını sebepsiz yere niçin kalenderler yesin” dedi ve zabt ettiği toprakları ölçen me’mura işâret etti. Kendisi de kızıp atını ileri sürdü. Birkaç adım gitmeden atı tökezleyip yere yıkıldı. O zâlim eğerden öyle bir sıçradı ki, ayakları havada asılı kaldı.” O sırada seyyidin dilinden; “Ey hazret, bu alçağı niçin havada durdurursunuz, niçin toprağa düşüp boynu kırılmaz?” sözleri çıktı. O anda öyle bir düştü ki, orada bulunanlar toprağa çakıldı zannettiler. İnsanlar başına toplandı. Gördüler ki ölmek üzeredir. Adamları onu kaldırıp, Şeyh Behrâm’ın türbesine götürdüler. O seyyid de beraber idi. Kabre yaklaşınca şuuru biraz yerine gelip güçsüzlüğü ve aczi sebebiyle başını yere koydu ve adamlarına dedi ki: “Ey insanlar beni buradan çabuk kaldırın. Siz görmüyorsunuz, fakat beni dövüyorlar. Çabuk, döve döve bu kâfiri dışarı atın diye emreden bir ses işitiyorum.” Adamları bunu duyunca, hindûyu kaldırıp eve götürdüler. Bir divanın üzerine yatırdılar. Biraz sonra divan üzerinde duramayıp yere düştü ve divanın ayakları havaya geldi. Adamları divanı kaldırıp düzelttiler. Onu tekrar divana yasladılar. Tekrar düştü. Tekrar düzeltip oturtmak istediklerinde, öbür taraftan başı yere düşüp ayakları havada kaldı. Ne kadar uğraştılarsa da düzeltemediler. Hayâtından ümidi kesip, ağlamaya, feryâd etmeye başladılar. O dergâhda hizmet edenlerin ayaklarına kapandılar. O kadar yalvardılar ve ısrar ettiler ki, hâllerine acıyıp özürlerini kabûl ettiler. O zâlim, bir parça iyileşip oraları istenilen şekilde bırakıp Delhi’ye gitti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Siyer-ül-aktâb sh. 247

ŞEYH BEŞİR AĞA

İstanbul’da yetişen evliyâdan. Arnavutluk’da bulunan Gonca kazasında doğdu. Doğum târihi belli değildir. “Hamzeviyye” yolunun büyüklerindendir. 1072 (m. 1661) senesinde 80 yaşını geçmiş iken, onu hased edenlerin birisinin yüzünden şehîd edildi. Bedeni de denize atıldı.

Beşir Ağa, önceleri Bostancı ocağında idi. Zühd ve takvâ sahibi idi. Vazifesinden izinli olduğu zamanlarda, vakit namazlarını Ayasofya Câmii’nde kılardı. Bu câmide bulunan bir gönül ehli, Beşir Ağa’nın dikkatini çekerdi. Beşir Ağa birgün o gönül ehli ile konuşmak için bir fırsat buldu ve ona; “Sultânım benim derdime bir çâre bulunuz. Lütfedip beni hizmetçiliğe kabûl buyurunuz” dedi. O gönül ehli de; “İnşâallah! Bakayım, eğer imkan bulursam olur” cevâbını verdi. Beşir Ağa bir gece yarısında Sarây-ı hümâyûnda bulunan odasında tefekkür ederken, odanın kapısı açıldı. O gönül ehli kapıda ona; “Kalk gideceğiz” dedi. Beşir Ağa onunla beraber dışarı çıkarken, saray kapısının açık olduğunu görünce, hayretler içerisinde kaldı. Birlikte Ayasofya Câmii’ne girdiler. Mihrabın önünde başka bir gönül ehli vardı. O mihrâbdaki gönül ehli, Beşir Ağa’yı kabûl etmedi. Öbür gönül ehli onu tekrar odasına götürdü ve; “Merak etme, daha büyük mertebede olan birisine bağlanman sana nasîb olacaktır” diye teselli etti. Başına gelen bu hâdise, Beşir Ağa’nın hayretini daha da arttırdı. Yanında çalışanlardan birisinin vasıtasıyla Pîr Sertûraş isminde bir zâtın sohbetinde bulundu. Ona talebe oldu. Bu sırada pâdişâh, Beşir Ağa’yı, Dâvûd Paşa Sarayı’na nakletti.

Beşir Ağa, Dâvûd Paşa Sarayı’ndan işine gidip gelirken, hergün hocasına uğrardı. Hocasının yalnız olduğu bir zamanda, te’min ettiği birkaç kilo eti ona hediye etmeye karar verdi. Birgün hocasının yalnız olduğunu görerek sevindi. Hocasından hediyesini kabûl etmesini rica etti. Hocası; “Ben, fakir bir kimseyim. Darlığım zamanında benim gibi bir kimseye bunları getirmekteki maksadın nedir?” diye suâl etti. Beşir Ağa da; “Sultânım! Gönlüm size bağlandı. Hakkı talep ediyorum. Lütfedin de, hizmetçiliğe beni kabûl buyurun” dedi. O zaman Pîr Sertûraş; “Madem ki hakkı talep ediyorsun, sen ondan mahrûm olmazsın. Seni evlâdım yerine kabûl ettim. Dînin emirlerine iyi sarıl. Dînin emirlerine sarılmadan kurtuluş olmaz” dedikten sonra, uzun süre sohbet ettiler.

Birgün Beşir Ağa, Fâtih Câmii şerîfinin türbe kapısının Haliç tarafından geçerken, hocası Pîr Sertûraş’ın yanında heybet sahibi iki pîrin oturduğunu gördü. Derhal atından inen Beşir Ağa, edeple yere bakarak ve yaya olarak onların yanından geçerken o iki pîrden birisi; “Yâ Sertûraş bu kimdir?” diye

sorunca, Pîr Sertûraş; “Sultânım, size arz ettiğim evlatlığımdır. Kendisi bostancıdır” cevâbını verdi. Yanındaki pîr; “Edeb sahibi bir adamdır. Böylelerinden sır gizlenmez” dedi. Beşir Ağa bu sırada heyecan içerisinde kalıp, saraya nasıl döndüğünün firkında olmadı. Ertesi gün Pîr Sertûraş’ın yanına gelip; “Dün sizin yanınızda bulunan zâtlar kimlerdi?” diye sordu. Hocası; “Hâce İdrîs Ali ve Hacı Kubây isimlerinde iki mübârek zâttır” dedi. Bundan sonra Beşir Ağa, bu zâtlardan tasavvuf âdabını, mücâhede yollarını öğrendi.

Beşir Ağa sır gizlemekte çok titiz idi. Uzun bir süre feyz kaynağı o mübârek zâtlardan istifâde etti. Hâce İdrîs Ali (İdrîs Muhtefi) vefât edince, Beşir Ağa, Hacı Kubây’ın yanından hiç ayrılmadı. Bu sırada Sarây-ı hümâyûndan emekliye ayrıldı. Hocasının Topkapı dışındaki evine yakın bir yerde ikâmet etti.

Beşir Ağa’nın yazmış olduğu mektûbun bir bölümü şöyledir:

“Ey Sırr-ı Enbiyâ ve evliyânın sırrına âşık olanlar ve buna kavuşmayı isteyenler! Nedir bu hâliniz? Sizler yalnız istiğfar okuyup, Allahü teâlânın sevgisini elde etmeye gayret gösterip, ilâhî tecellilere kavuşuyor musunuz? işlerinizde, sözlerinizde dînin emirlerine uymanızı isterim. Sakın ha! Dînin emirlerine muhalif olarak, kendi aklınıza göre konuşmayınız. Dînin emirlerine uymakta asla ihmalkârlık göstermeyiniz. Zâhirinizi dînin emirlerine uymakta, bâtınınızı Allah sevgisi nûru ile süslemeniz gerekir. Birbirinizle buluştuğunuz zaman, birbirinize sevgi ve tevâzu gösteriniz. Birbirinizle dînin emirleri ve tasavvuf yolunun âdabı gereğince fâideli şeyler konuşup, mâlâya’nîden (boş sözlerden) sakınasınız. Yüzbin söz, bir pul kadar etmez. Söz, ma’nâyı bilmek ve bulmak içindir. Canın kurtuluşu, ma’nâ iledir. Söz ile kurtuluş olmaz.

Şimdi herbiriniz, yolumuzu candan ta’kip edip, ma’nâya kavuşmak, nefs ve şeytanın hilesinden kurtulmak için cenâb-ı Rabb-ül-âlemîne tam bir teveccün ile teveccüh eyleyesiniz (yönelesiniz).

Ma’rifet sanıp, sattığınız (sarfettiğiniz) sözlerden sakınmanız gerektiğini bilmelisiniz. Haramdan sakınmalısınız. Her kim dikkat etmeyip, dînin emrine uymayan bir iş yaparsa bizden değildir. Onun dilini kesmek lâzımdır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 321

ŞEYH EBÜ’L-KÂSIM (Mahdûm-zâde)

Hindistan’da yetişen büyük evliyâdan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu olan Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretlerinin ilk oğlu, Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî’nin de torunudur. 1055 (m. 1645) senesinde doğdu. 1082 (m. 1671) senesinde vefât etti. Dedesi Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî Serhendî’nin yanında medfûndur.

Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî hazretleri, bu torununu kendi oğullarından saymıştır. Hattâ kitaplarını ve diğer eşyalarını oğullarına taksim ettiği zaman, kendi oğullarına verdiği kadar bu torununa da pay verdi. Bu torununa olan şefkat ve muhabbeti yazı ile anlatılacak şekilde değildir. Ebü’l-Kâsım da yüksek dedesini öyle sever, onu öyle arardı ki bundan fazlası tasavvur olunamazdı. Seven, sevdiğinin her kemâlinden pay aldığına ve mahbûba (sevdiğine) uymağı kendine mutlak gerekli bildiğine ve ona uymakta elinden geldiği kadar kusur etmediğine göre onun kemâlâtına yüksekliklerine bürünmüş olur. Bunun böyle olduğu pek açıktır. Çünkü, uyanın, uyduğu zâtın kemâlâtından, üstünlüklerinden kısa zamanda büyük pay alması pek kolaydır.

İşte Şeyh Ebü’l-Kâsım da yüksek dedesine böyle tam uymakla, ona mahsûs olan Ma’sûmî kemâlâtına kavuştu. O büyük zâtın üstünlüklerinden, yüksek derecelerinden pay alarak, çok ulvî makamlara kavuştu. Sahip olduğu bu yüksek kemâlât ile insanlara fâideli olmak, onların bu yolda ilerlemelerine rehberlik etmek üzere, icâzet ve hilâfet aldı. En yüksek ma’nevî derecelere çıkmak ve insanları da bu derecelere kavuşturmak saadetine ulaştı. İmâm-ı Muhammed Ma’sûm (kuddise sirruh) tarafından yüksek işâretlere, üstün müjdelere kavuştu. Bu müjde ve işâretler İmâm-ı Muhammed Ma’sûm’un “Mektûbât”ında bulunan ve bu kıymetli torununa yazılan mektûplardan anlaşılmaktadır.

Ebü’l-Kâsım, yüksek dereceler sahibi olan amcası Muhammed Ubeydüllah-i Serhendî’den de okuyup ilim öğrenmişti. Muhammed Ubeydüllah (kuddise sirruh) buyurdu ki: “İnsanlara

göre, Ebü'l-Kâsım bu fakirden ders alıyor, ilim öğreniyor. Fakat müdrike kuvveti ya'nî anlayış kabiliyeti ve yaradılışındaki istidat sebebiyle öyle incelikler buluyor, öyle derin ma'nâlara kavuşuyor ki, sanki o ders okutuyor gibi oluyor."

Bu amcasından ve yüksek dedesinden başka, zamanında bulunan başka büyük zâtlardan da okuyup ilim öğrenen Şeyh Ebü'l-Kâsım, maddî ve ma'nevî fazilet ve kemâlâtı kendinde topladı. İnce ma'nâlı çok güzel şiirleri de mevcût olup, bir beyti şöyledir:

"Güzelliğini görmeyen gözü söküp atarım,
Kaş mihrabının altında nasıl hissiz yatarım."

Rivâyet edilir ki: Muhammed Sâdık Kâbilî, İmâm-ı Ma'sûm'un halîfelerinden, irşâd için icâzet verdiği talebelerinden olup, Dehlî'de talebe yetiştirmekle meşgûl oluyordu. Bir zaman Şeyh Ebü'l-Kâsım'ın yolu oraya düştü. Muhammed Sâdık, Ebü'l-Kâsım'ın hizmetine koştu ise de ba'zı kusurlar işleyerek onu üzdü. İmâm-ı Ma'sûm hazretleri bu hâli haber alınca, o da üzüldü ve hemen bir mektûp yazarak o zâtı îkâz etti. Mektûp şöyle başlıyordu: "Mektûbuma besmele ile başlıyorum. Yâ Rabbî! Bize hidâyet verdikten, kurtuluş yolunu gösterdikten sonra kalblerimizi kaydırma! Bize tarafından rahmet ihsân eyle, elbette sen büyük ihsân sahibisin. Bir kimsenin oğlunu üzmek, o kimsenin kendisini üzmek demektir..." Bu îkâz üzerine Hâfız Muhammed Sâdık pişman olup tövbe etti.

Şeyh Ebü'l-Kâsım (kuddise sirruh), yüksek dedesi Muhammed Ma'sûm hazretlerinin vefâtından üç sene sonra, Ekber-âbâd beldesine gitmişti. Orada vefât etti. Cenâzesini Serhend'e getirip yüksek dedesinin yakınında defnettiler.

Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin üç cildlik "Mektûbât" kitabında bu torununa yazılmış mektûplar vardır. İkinci cild, 123. mektûp, bu mektûplardan biridir. Burada buyruluyor ki:

"Allahü teâlâya hamd olsun! O'nun sevdiği, seçtiği kullarına selâm olsun! Kıymetli mektûbunuz geldi. Bizi çok sevindirdiniz. Huzûr ve safa hâsıl olduğunu yazıyorsunuz. Ne iyi bir haber! Fitne ateşi ne kadar söner, bastırılırsa, o kadar iyidir. Dostlardan, sevdiklerinden insanlık îcâbı bir kusur, sevgiye uymayan, ters düşen bir şey meydana gelirse, bağışlamalı, iyiliklerini, iyi taraflarını görmelidir. Mısra':

"Mert isen, kötülük yapana, iyilik yap."

Derler ki, bir kimse, bir kimsenin yanında, bir kimsenin bir kötülüğünden bahsetmiş. O da; "Biz, bize iyiliğine bakarız. İyiliği kötülüğünden fazla ise, iyiliklerini alır, kötülüklerini geçeriz. Nitekim efendi de kölesine böyledir. O hâlde kulun, kula karşı nasıl olması îcâbettiğini bundan kıyas etmelidir" demiştir.

Yazıyorsunuz ki, ba'zı sâlihler, ba'zı haberler getirdi. Hüsn-i zan gereği, sözlerine inandım. Bu yüzden kalbim ağırlandı. Deriz ki: ilim sahibinin böyle söylemesi, hayret vericidir. Onların sözlerini, hüsn-i zanla kabûl etmişsiniz ve hüsn-i zan etmeğe lâyık olan diğer tarafa da hüsn-i zan etmemişsiniz. Dedikodu yapanın sözü kabûl edilmez, red edilir. "Kenz-ül-hafi" kitabında diyor ki: Hâlid bin Sinân; "Dedikoduyu kabûl etmek, dedikodudan daha kötüdür. Çünkü dedikodu; günaha yol göstermek, onu kabûl, ya'nî onu dinlemek ise, izin vermek, onu tasdik etmekdir. Bir şeye delâlet eden ile, onu kabûllenip, hükmeden bir değildir. O hâlde dedikodu yapanın azâbı, sâdece dedikodusudur. Eğer doğru ise, ayıblamasında, bir kimsenin gizli bir şeyini ortaya dökmek, hürmetini gidermek, namusuyla oynamak vardır. Yalan ise, Allahü teâlâya karşı gelmek, yalan ve iftira söz ile şeytana uymak vardır. Sana bir kimse gelip, filân kimse, senin hakkında şöyle şöyle dedi, senin için şöyle şöyle yaptı dese, bu durumda şu altı şeyi yapman senin üzerine vâcib olur:

1- Tasdik etmemelisin, ya'nî söz getiren kimsenin sözlerinin doğruluğuna inanmamalısın. Çünkü nemmâm, ya'nî dedikodu yapanın şâhidliği, İslâmda merdûddur. Ya'nî şâhidliği kabûl edilmez. Allahü teâlâ, Hucurât sûresi 6. âyetinde meâlen; "Ey îmân edenler, eğer size bir fâsık, bir haber getirse, onu araştırın, (doğruluğunu anlayıncaya kadar tahkîk edin). Değilse, bilmeyerek bir kavme sataşırsınız da, yaptığınıza pişman olursunuz" buyuruyor.

2- Dedikodu yapanı men etmelisin. Çünkü dedikodu yapmak münkerdir. Kötü iştir. Münkerden nehy ise vâcibdir. Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresi 110. âyetinde meâlen; "Ey Muhammed aleyhisselâmın ümmeti! Siz beşeriyyet için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder, fenâlıktan

alıkorsunuz ve Allaha îmânınızda devam edersiniz!” buyuruyor.

3- Dedikodu edene, söz taşıyana, getirip götürene, Allah için kızmalısın. Çünkü o âsîdir, günahkârdır, fâsıktır. Günahkâra buğz ise, vâcibdir.

4- Yanında olmayan din kardeşine dedikodu yapanın sözü ile, sû-i zan etmemelisin. Çünkü müslümana sû-i zan haramdır. Haramdan sakınmak ise elbette lâzımdır.

5- Dedikodu yapanın sözüne bakıp, tecessüs etmemeli, araştırmamalısın. Çünkü Allahü teâlâ tecessüsü nehy ediyor ve Hucurât sûresi 12. âyetinde meâlen; “Ey mü’minler! Zannın çoğundan sakınınız. Çünkü, zan etmenin ba’zısı günah olur. Birbirinizin kusurunu araştırmayın” buyuruyor.

6- Bu dedikoducunun yaptığını, beğenmediğin şeyi sen yapmamalısın.

Âlimlerden biri buyurdu ki: “Bu zamanda günahdan kurtulmak ve din kardeşleri ile kardeşliğinin devamını isteyen, kendini hâkim yapsın, hâkimler gibi hükmetsin. Bir kimse hakkında, tek bir kimsenin sözünü kabûl etmeyip, birden çok şâhid olmayınca ve şâhidler âdil olmayınca, bir kimsenin sözünü tasdik etmesin.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Umdet-ül-makâmât sh. 378

2) Mektûbât-ı Ma’sûmiyye

ŞEYH HASEN BİN ŞEYH MUHAMMED

Osmanlılar zamanında Anadolu’da yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Şeyh Hasen bin Şeyh Muhammed bin Behâdır Bey olup, lakabı Necmüddîn’dir. Rumeli beldelerinden Alacahisar’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1019 (m. 1610) senesi Rebî’ul-evvel ayının onikinci gecesi sabaha yakın vefât etti.

Necmüddîn Hasen’in babası Şeyh Muhammed Efendi, meşhûr âlim Sofyalı Bâlî Efendi’nin halîfelerinden idi. Necmüddîn ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Sonra İstanbul’a gelerek İmrahor’daki zaviyeye yerleşti. Burada zâhir ve bâtınını toparlamak ve ilmini arttırmak için çalıştı. Şeyh Hasen, günlerini oruç tutarak geçirirdi. Rızkını helâl yoldan te’min etmek için ticâret yapardı. Bir taraftan da ilim ve ihlâsta yükselmek için çok gayret etti. Çok riyâzet ve mücâhede yaptı. Ya’nî nefsin isteklerini yapmamak istemediklerini yapmak için çok gayret gösterdi. Hocası, Şeyh Hasen Zarifi ve Ya’kûb Efendi gibi zâtların ders ve sohbetlerinde bulundu. İlimde yüksek derecelere kavuştu. Kâhire’ye gidip birkaç sene orada kaldıktan sonra İstanbul’a döndü. 985 (m. 1577) senesinde Mustafa Paşa Zâviyesi’nde ders vermeye başladı. Nice seneler orada vazîfe yapıp, ilim erbâbı nice kıymetli talebeler yetiştirdi.

Yaradılışı îcâbı, seyahat etmeyi ve evliyânın kabirlerini ziyâret etmeyi çok sevdiğinden, birkaç defa hacca gitti. Allahü teâlânın dostları olan evliyâ zâtlardan hayatta olanlarla görüşüp sohbetlerinde bulunmak, vefât etmiş olanların ise kabirlerini ziyâret etmek aşkı ile, ömrünün sonlarına doğru Bağdad’a, oradan Mekke-i mükerremeye daha sonra da Yemen taraflarına gitti.

Şeyh Hasen bin Şeyh Muhammed, âlim, ârif, fâzıl, âbid ve zâhid bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyâya düşkün değil idi. Nefsi ile mücâdele etmekte çok ileri idi. Kandil geceleri arasında bilhassa Mevlid kandiline çok ehemmiyet verirdi. O geceyi ihyâ etmeye başka gecelerden daha çok gayret ve dikkat ederdi. Va’z ve sohbetlerinde, geçmiş peygamberlerin kıssalarını, menkıbelerini anlatır, kendilerine gönderilen peygambere îmân etmeyip, ona eziyet ve işkence eden kavimlerin başlarına gelen ibret dolu acı hâdiseleri çok güzel îzâh eder, anlatırdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 599

ŞEYH HİMMET EFENDİ

Anadolu'da yetişen evliyâdan. 1026 (m. 1617) senesinde Bolu'nun Düğmeci-zâde mahallesinde doğdu. 1095 (m. 1684) senesi Safer ayında İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da bulunan Abdüşşekûr Efendi dergâhının bahçesine defnedildi.

Himmet Efendi, ilim tahsili için İstanbul'a gitti. Dâvûd Paşa Medresesi'nde ilim öğrendi. Senelerce çalıştıktan sonra, aklî ve naklî ilimlerde icâzet (diploma) aldı. Bu ilimlerde çok derin bilgiye sahip idi. Sözlerinden hikmetler akardı. Onun yanına gelen her kişi ma'nevî zevk ve kabiliyetine göre, sözlerinden ve hâllerinden istifâde ederdi.

Himmet Efendi, birgün medresenin odasında gezinirken, başını önüne eğip; "Ey Himmet! Şimdi müderris olacağını farz edelim. Mertebeleri yavaş yavaş geçerek, kadıasker ve nihâyet şeyhülislâm oldun. Ondan sonra olacağın hiçtir. Bu kadar debdebeden sonra o neticeye ulaşmaktansa şimdiden hiç olmaya baksana" diyerek odadan dışarı çıktı ve kapısını kapadı. Yolda giderken Halvetiyye tarikatının büyüklerinden ve Uşâkîliğin kurucusu olan Hüsâmeddîn Uşâkî'ye rastladı. Hüsâmeddîn Efendi, Allahü teâlânın kalbine verdiği keşf kuvveti ile, Himmet Efendi'nin hâlini anladı. Ondaki kabiliyeti görüp; "Oğlum Himmet aradığın bizdedir" buyurdu. Bunun üzerine Himmet Efendi, Hüsâmeddîn Uşâkî'ye bağlanarak, talebesi oldu. Uzun süre mücâhede ve riyâzet çektikten sonra, Hüsâmeddîn Uşâkî'den hilâfet alan Himmet Efendi, hocasının izni ile memleketine gitti. Memleketinde Hacı Bayram-ı Velî'nin halîfelerinden Bolulu Ahmed Efendi ile sohbet etti.

Bir süre Ahmed Efendi'nin hizmetinde bulunarak Bayramî tarikatı üzerine sülûkunu tamamlayarak ondan da hilâfet aldı. Uşâkîlik ve Bayramîlik tarikatlarının sırlarını birleştirdi.

Himmet Efendi, başında Bayramî tacı olduğu hâlde İstanbul'a gitti. Birgün ilk şeyhi Hüsâmeddîn Uşâkî ile karşılaştı. Himmet Efendi, başka bir hocaya bağlanmış diye ilk hocasının kalbine birşey gelmemesi için yanındaki abdest havlusu ile derhal tâcını örtmek istedi. Hüsâmeddîn Efendi bu duruma vâkıf bir velî olduğundan ve Himmet Efendi'de tecellî eden Rabbanî ma'rifet nûrlarını gördüğünden; "Oğlum Himmet! Bayramî tarikatı da, bizim yolumuz da senin ictihâdın olsun" buyurdu. Himmet Efendi, bundan sonra Bayramî tarikatının Himmeti kolunun kurucusu kabûl edildi.

Himmet Efendi, Kâsımpaşa Câmii vâ'izliği görevinde bulundu. 1080 (m. 1669) senesinde bu vazîfeyi oğlu Abdullah Efendi'ye bıraktı. Fakat 1090 (m. 1679) senesinde halkın ısrârı üzerine tekrar bu vazîfeyi üzerine aldı. Oğlu da, Fâtih'te bulunan Halîl Paşa Câmii vâ'izliğine ta'yin edildi.

Himmet Efendi çeşitli konulara dâir eserler yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Manzûme-i mi'râciye, 2- Tarikatnâme, 3- Zübdet-üd-dekâik: Bu eserleri Dağıstanlı Hâfız Muhammed Efendi tercüme etti. Tertip ettiği bir dîvânı, o zaman meydana gelen büyük bir yangında yanmıştır. Hâfız Muhammed, Uşâkîlere âit olanları toplayıp birkaç cüz meydana getirmiştir.

Ona âit şiirlerden ba'zıları:

Sivâ'dan kalbini pak et, gönül mir'ât-ı Rahmândır,
Sefâdan sineni çâk et, gönül mir'ât-ı Rahmândır.

Sürersen mâsivallahı, bulursun Hakkı billahi,
Taleb kıl vech-i lillahı, gönül mir'ât-ı Rahmândır.

***

Uyan behey gâfil hûb-ı gafletten,
ömrün geldi geçti haberin var mı?

Bir haber aldın mı sırrı vahdetten?
Murg-ı canın uçtu haberin var mı?

Azığın var mıdır yol gitmeye?
Döşeğin hazır mı varıp yatmağa?

Ma'siyyet yükünü aldın boynuna,
Nefs-i denîyi aldın koynuna.

Aldanma sakın onun oyununa,
Yakasız gömlek biçildi haberin var mı?

Derviş Himmet senden evvel gelenler,
Kimi kul, kimi sultan olanlar.

Dünyâ benim deyip gezenler,
Ecel camın içti haberin var mı?

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 341

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 189

ŞEYH İLÂH-BAHŞ EL-HİNDÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden, İlâh-bahş diye tanınır. İlâh-bahş, Fârisî bir kelime olup; "Allahü teâlânın atıyyesi, ihsânı" ma'nâsına gelmektedir. Kendisine Şeyhullah Bahş da denilmiştir. Tasavvufta Nakşîbendiyye yoluna mensûb yüksek bir velî idi. 920 (m. 1514) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 1002 (m. 1593) senesi Ramazân-ı şerîf ayının ondokuzunda, Pazartesi gecesi vefât etti.

Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinin sohbet ve hizmetlerinde bulunarak yetişen İlâh-bahş, üstün derecelere sahip idi. Ma'rifet sahibi olduğu gibi, başkalarını da bu yüksek kemâlâta eriştirebilecek tasarrufa sahip idi. Meczûb Seyyid Ali Kavvâmın (k s.) halîfesi ve evliyânın büyüklerinden olan Tâcüddîn-i Hındî en-Nakşibendî hazretlerinin hocalarının en başta gelenlerindendir. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Bir defasında talebesi Tâcüddîn'i, bir iş için Emrûhe beldesine göndermişti. Tâcüddîn'in talebeliğinin ilk zamanlarıydı. Yolda güzel bir kadın gördü. Kalbi o kadına tutuldu. Hatta öyle oldu ki, yaptığı hizmeti unutup, o kadının peşine düştü. Bu hâlde iken aniden o kadının sağ tarafında hocasının sûretini gördü. "Sen ne yapıyorsun. Nereye gitmiştin? Şimdi nereye gidiyorsun. Bu ne hâldir?" der gibi bir tenbîh ve taaccüb işâreti olarak baş parmağını ağzına koymuş kendisine bakıyordu. Bunu görünce çok utanan Tâcüddîn yaptığına pişman olup, derhal geri döndü. Yaptığı işten dolayı kendisini büyük bir mahcubiyet hâli kaplamıştı. Bildirilen yere gidip, o hizmeti yaptıktan sonra, hocasının yanına döndü. İlâh-bahş, onu görünce gülümsedi fakat başka birşey söylemedi. Tâcüddîn anladı ki, hocası o hâdiseye işâret ediyor, fakat onu mahcûb etmemek için de birşey söylemiyordu.

Rivâyet edilir ki: İlâh-bahş hazretlerinin huzûruna bir kimse gelerek, fakirlikten ve geçim husûsunda çok sıkıntıda olduğundan şikâyette bulundu. Birkaç gün İlâh-bahş'ın huzûr ve hizmetinde bulundu. Ondan kendisine yardımcı olmasını, mal ve paraya kavuşması için duâ etmesini istedi. İlâh-bahş o kimseye; "Sen zengin olmuş olsan zekât, uşr vermezsin dedi. O ise, zengin olması hâlinde, zekât ve sadaka vermekte kat'î olarak gevşek davranmayacağını söyledi. Bunun üzerine İlâh-bahş o kimseyi dünyâ ehlinden zengin bir kimseye gönderdi. O fakir kimse İlâh-bahşın bereketi ile kısa zamanda çok mal ve servete kavuştu. Zekât vermesi farz olunca İlâh-bahş fakirleri o kimseye göndererek zekâtını vermesini istedi ise de o kimse zekâtını vermedi. Bu hâl birkaç defa tekrar etti. Bu kimsenin malı devamlı çoğalıyordu. Aradan bir müddet geçtikten sonra o kimse, önceki zekât borçlarını da ayırarak İlâh-bahş'a haber gönderip, bir hizmetçisi ile ayırdığı zekât mallarını aldırmasını istedi. Bu haber İlâh-bahş'a ulaştığında o çok müteessir oldu. Bu hâl onun gayretine dokundu. Çok üzüldü. Bundan birkaç gün sonra o kimsenin vefât haberi geldi.

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 423

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 362

3) Berekât-ı Ahmediyye sh. 70

ŞEYH İLÂHDÂD

Hindistan'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. İsmi Şeyh İlâhdâd'dır. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinden icâzet almış olup, onun husûsî dostlarındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1049 (m. 1639) senesinde vefât etti.

Şeyh İlâhdâd, hazret-i Hâce Muhammed Bâkî-billah Lâhor'dan Mâverâünnehr'e gitmeden önce, hizmetinde bulundu. Onun bereketli sohbetlerinde yetişip kemâle geldi. Hâce hazretlerinin Mâverâünnehr seferine bir mâni sebebiyle, yine onların işâretiyle katılmadı.

Hâce Bâki-billah, Mâverâünnehr'e giderken, Hindistan'da bulunan birçok talebesine Şeyh İlâhdâd'ın hizmetinde ve

sohbetinde bulunmalarını emir buyurmuştu. Bu sefere çıkmadan birkaç gün evvel yakın talebelerinden birine yazdığı bir mektûpdan bu husûs açıkça anlaşılmakta olup mektûp şöyledir:

“Birkaç gün sonra gitmeyi ümid ediyorum. Şeyh İlâhdâd hazretleri kendilerine bir yer ta’yin edip, orada bulunsun ve kalsın. Onun yanında bulunanlara müjdeler olsun ki, büyük kurtuluşa kavuştular.” Beyt:

Dayanılmayan yara, çekilmeyen bir derdi,
İşte, ben bunları kendime beğendim gitti.

Her kim ona hizmet etme şerefine kavuşursa, hakîkî saadete ulaşmıştır. Allahü teâlânın izzetine yemîn ederim ki, bunu lâf olsun diye zorla söylemiyorum. Beyt:

Aranan hazîneden, bir nişan verdim sana,
Belki sen kavuşursun, biz varamadıksa da.

Hazret-i Hâce o bereketli seferden döndükten sonra, Şeyh İlâhdâd; tam bir bağlılık, kırıklık, kendini kusurlu görmek ve tam bir hasret ile Hâce’nin hizmetlerine koyuldu. Misâfirlerin suyunu ve yemeğini te’min etmeyi ve hocasının melekler dergâhı olan hânekâhındaki hizmetleri yapmayı üzerine aldı. Bütün bu zâhirî hizmetleri yanında, kalb hâllerinden ve zikrinden bir an bile gâfil olmadı. Böylece yüksek üstâdlarının husûsî teveccühleriyle, lâyık olduğu nisbetlere, yüksek derece ve hâllere kavuştu.

Şeyh İlâhdâd (kuddise sirruh), zamanının makbûllerinden evliyâlık yolunun kemâlâtına, üstünlüklerine kavuşanlardan idi. Bununla beraber, kendini yok ve hiç bilme ve inkisara, ya’nî gönül kırıklığına sahip idi. Yüksek üstadı Hâce Bâkî-billah hazretlerine olan muhabbeti ve bağlılığı ve hocasının yüksekliğini anlamaktaki yakîni, derecesi pek yüksek idi. Hocasının feyz ve nûr saçılan türbesinde bulunup, hizmet edenlerden duâ taleb ederdi.

Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, Hâce Bâkî-billah’ın en yüksek talebelerinden ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyüklüğünü herkesten iyi bilenlerden idi. Bu yüksekliğine rağmen, hizmetinde bulunmak kendisine talebe olmak için bir kimse gelse, onu Şeyh İlâhdâd’ın huzûruna gönderirdi. Bu iki mübârek büyük zât birbirlerini çok sever ve hürmet ederlerdi.

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 86

ŞEYH MUHİBBÜDDÎN (Muhammed bin Ebû Bekr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebû Bekr bin Dâvûd olup, künyesi Ebü’l-Fadl’dır. Muhibbüddîn bin Takiyyüddîn diye bilinir. “Hulâsat-ül-eser” sahibi Muhıbbî’nin dedesidir. 949 (m. 1542) senesi Ramazan ayında Hama’da doğdu. 1016 (m. 1608) senesi Şevval ayının yirmiüçünde Dımeşk’da vefât etti.

Muhibbüddîn Muhammed, babasının yanında ilimde yüksek mertebeye erişinceye kadar ilim öğrendi. Babası, artık yaşlılıktan ders okutamayacak dereceye gelince de, onu, evliyâdan olan Şeyh Ebü’l-Vefâ’ya gönderdi. Babası da bu zâttan ilim ve feyz almıştı. Oğlunu hocası Ebü’l-Vefâ’ya gönderirken şu ma’nâdaki beytleri yazıp gönderdi: “Çok yaşlandığımdan, elinizi öpmek için huzûrunuza gelmekten mahrûmum. Fakat bu defa oğlumu gönderiyorum. Zâtı âlinizden, onu hizmetçileriniz arasına kabûl etmenizi istirhâm ediyorum.” Muhibbüddîn Muhammed daha sonra, Ebü’l-Bekâ diye meşhûr olan Ebû Bekr Takiyyüddîn’den, Buhârî’nin kabir bahsine kadar olan kısmını okudu. Allâme Ahmed bin Amîs’den, Buhârî’nin kalan kısmını okudu ve icâzet aldı. Zamanın bütün ilimlerinde mütehassıs olan Ahmed bin Ali Yemenî, Hama’ya geldiğinde, ondan; Molla Câmî’nin Kâfiye şerhini, Şerh-ül-akâid’i, Hayâli haşiyesi ile beraber, Miftâh şerhinin çoğunu ve Beydâvi tefsîrinden bir miktar okudu.

Muhibbüddîn Muhammed, hocalarının vefâtından sonra Haleb’e gitti. Burada meşhûr âlim İbn-i Hanbel’den ilim öğrendi. Haleb’den ayrılarak önce Hımıs’a, sonra Anadolu’ya gitti. Hımıs’da Şihâbüddîn Ahmed İtâsi, Anadolu’da da büyük âlimlerle görüştü, ilimde yüksek dereceye ulaşmış olan âlimler hakkında kasideler yazarak, onları medheyledi. Daha sonra, Şam’daki Kusâiyye Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Bu vazîfede iken, Şam’a gelen Şeyhülislâm Bedrüddîn Gazzî’den hadîs-i şerîf, tefsîr ve diğer ilimleri okudu. Şam’a gelen Kâdı’l-kudât Peçevî-zâde ile görüştü. Peçevî-zâde ile

Mısır'a gitti. Bir müddet Mısır'da kaldıktan sonra, çeşitli yerlerde kadılık vazîfesinde bulundu. 993 (m. 1585) senesinde Dımeşk'a yerleşti. Burada kadıaskerlik yaptı. Bu görevi sırasında; Kusâiyye, Nâsiriyye-i Berrâniyye, Sâmiyye-i Berrâniyye ve Sultan Selîm medreselerinde müderris olarak ders verdi.

Muhibbüddîn Muhammed; tefsîr, fıkıh, nahiv, me'ânî, ferâiz, hesap, mantık ve tasavvuf ilimlerinde mütehassıs idi. Çok güzel hattı vardı. Sultânın emri ile uzun müddet fetvâ işleri ile meşgûl oldu. Fetvâları her tarafta meşhûr oldu. Aklî ve naklî mes'elelere gayet vâkıf idi. Fıkıh mes'eleleri ile ilgili fıkıh metinlerini ezberden okurdu. Devamlı ders ve fetvâ vermekle meşgûl olurdu.

Ebü'l-Fadl Muhibbüddîn birçok ilim dalına âit eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Umdet-ül-Hükkâm, 2- Ed-Dürret-ül-mudiyye fir-rıhlet-il-Mısriyye, 3- İçerisinde yirmi risalenin toplandığı bir eser.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 109

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 322

3) El-A'lâm cild-6, sh. 59

4) Esmâ-ül-müellifîn cild. -2, sh. 267

5) Brockelmann Sup-2, sh. 488

ŞEYH TÂCÜDDÎN BİN ZEKERİYYÂ (Tâcüddîn-i Nakşibendî)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden, Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin en yüksek talebelerindendir. İsmi, Tâcüddîn bin Zekeriyyâ bin Sultan el-Osmânî el-Hindî en-Nakşibendî olup, Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Tâcüddîn-i Nakşibendî ve Şeyh Tâc gibi isimlerle tanınır. Hindistan asilzâdelerinden idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1050 (m. 1641) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde, Çarşamba günü güneşin batmasından biraz evvel Mekke-i mükerremede vefât etti. Ku'aykı'ân dağının Ebû Kubeys dağı tarafındaki eteğinde, kendisi için daha evvelden hazırlanmış olan türbeye defnolundu.

İlk zamanlarında, kendisini ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirecek bir rehber bulup, ona talebe olmak niyetiyle çok seyahat eden Şeyh Tâc, bu vesile ile çok yer dolaştı. Tasavvuf yoluna girmesinin ilk zamanlarında bile, kalbi çok saf, temiz, aşk, muhabbet ve ihlâs ile dolu olduğundan, seyahatleri sırasında kabirlerini ziyâret ettiği, velî zâtların rûhâniyetleri ile, hattâ, o velîyi ziyârete gelmiş olan başka velî zâtların rûhâniyetleri ile görüşürdü. Hindistan'da Ecmîr şehrine gittiğinde, orada medfûn olan evliyânın büyüklerinden; Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Bu esnada rûhâniyeti ile görüştü ve o büyük velî, Şeyh Tâc'a nefy ve isbât ya'nî; "La ilahe illallah" zikrini Çeştiyye yoluna mahsûs şekilde öğretti ve çeşitli tavsiyelerde bulundu. Yine bu ziyâreti esnasında Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî, Şeyh Tâc'a, evliyâdan Hamîdüddîn Bâkûrî'nin medfûn olduğu Bâkûr beldesine gitmesini, orada bir müddet kalmasını emretmiş idi. O da bir müddet sonra Bâkûr'a gidip, orada zikrle meşgûl olmaya başladı. Zaman zaman da, orada medfûn olan Şeyh Hamîdüddîn'in kabrini ziyâret ederdi. Oradaki bir hâlini kendisi şöyle anlatır: "Bâkûr'da bulunduğum zamanlar, çok nûrlara, hâllere kavuştum. Halvete (ya'nî tenhâ bir yerde yalnız kalıp, ibâdet ve zikr ile meşgûl olmaya) girerdim. Üç evin arasında tenhâ bir oda vardı. Hiçbir şeyin beni ve zihnimi meşgûl etmemesi için geceleyin geç vakitte, zifiri karanlıkta o yere girer, kapıyı kapatırdım. O karanlık vakitte odanın içinde güneş misâli bir nûr zâhir olurdu. Sonra o nûr artar, duvarları aydınlatacak kadar parlardı. O nûrun aydınlığı, güneşli bir öğle vaktindeki aydınlık kadar olurdu. Ben bu ışıkta Kur'ân-ı kerîm okurdum. Bu nûr devamlı olarak bana arkadaş olurdu." Sık, sık seyahate devam eden Şeyh Tâc, o zamanda bulunan birçok evliyâ zât ile karşılaştı. Nihâyet Delhi'nin yakın köylerinde bulunan Şeyhullah Bahş (Şeyh İlâh-bahş) hazretlerinin dergâhına geldi. Şeyh İlâh-bahş ona; "Ey Tâc! Bizim yolumuzun husûsiyetlerindendir ki; bir kimseyi talebeliğe kabûl etmeden evvel ona odun ve su taşıtırlar. Bunun için sen bir müddet mutfağa su taşımakla meşgûl ol" dedi. O ise asîl bir aileye mensûp olup, böyle şeylere alışık olmadığı hâlde nefsi terbiye için hocasının bu emrini seve seve kabûl etti ve su taşımaya başladı. Bu günlerde onda harikulade hâller görüldü. Gücünün üstünde yük taşırdı. O beldenin insanları,

onda gördükleri yüksek hâlleri anlatırken; "Su testisini doldurur, başının üzerinde götürürdü. Biz dikkat ettiğimizde testinin, başından iki karış yukarıda, onunla birlikte boşlukta hareket ettiğini görürdük" demişlerdir.

Şeyh Tâc ise bu hizmeti büyük bir edeb ve şevkle yapıp; "Böyle bir vazîfem var iken başka işleri neylerim" derdi. Hocasına hizmet etmesi bereketiyle kavuştuğu derecelerin pekçok olduğunu bildirirdi. "Ulaştığım derecelere hizmetle ulaştım" derdi. O büyük zâtın hizmet ve sohbetinde uzun müddet kalıp icâzet aldı.

Bu sırada Hâce Muhammed Bâkî-billah (raleyh), Mâverâünnehr seferinden dönüp, Lâhor'da bir sene kaldıktan sonra Delhi'ye gelerek yerleşmiş idi. O zaman Şeyh İlâh-bahş da vefât etmiş idi. Şeyh Tâc ise ondan icâzetli idi. Bununla beraber Muhammed Bâkî-billah'ın sohbet ve terbiyesine kavuşmak şevki ve arzusuyla seve seve o büyük zâtın şerefli huzûruna koştu. Asâlet ve icâzetine rağmen büyük bir tevâzu ve edeb örneği göstererek, hazret-i Hâce'nin sohbetine, husûsî teveccühlerine ve mahrem halvetlerine kavuştu. Ya'nî Hâce hazretleri ona ayrıca teveccüh ve iltifâtlarda bulunur, husûsî odalarında onunla başbaşa kalıp ayrıca sohbet ederdi. Muhammed Bâkî-billah'ın husûsî sohbetlerinde, celîsi (beraber oturduğu) ve enîsi (sohbet arkadaşı) idi. Ondan feyz alanlar arasında Şeyh Tâc önde gelenlerdendir. Kendisi şöyle anlatır:

"Hazreti Hâce'miz bana icâzet verecekleri zaman, mübârek kalblerinden geçmiş ki: "Eğer o da hâl esnasında, Nakşibendî büyüklerinin kendisine icâzet verdiğini görse ne iyi olur." O sırada hâl esnasında kendimi Buhârâ'nın iftihar kaynağı olan, Azîzân ve Pîr-i Nessâc isimleriyle meşhûr Hâce Ali Râmîtenî hazretlerinin huzûrunda gördüm. Üzerinde ismi yazılı olan mübârek takkelerini başıma koydular. Çok teveccühte bulundular. Daha sonra bu hâli Hazreti Hâce'mize arzettiğimde tebessüm edip, daha evvel hatırına geleni anlattı ve icâzet verdi.

Rivâyet edilir ki: Hâce Muhammed Bakî, Şeyh Tâc'a icâzet verdikten sonra, Allahü teâlânın ihsânı ve o büyüklerin bereketi ile, Şeyh Tâc'ın nazarında öyle bir bereket ve te'sîr hâsıl oldu ki; her kime bu yüksek yolun zikrini telkin eylese, derhal o kimsede cezbe ve hâller hâsıl olurdu.

Hâce Muhammed Bâkî-billah âhırete intikâl edince, Şeyh Tâc şaşkına döndü. Kalbindeki rahatsızlıktan dolayı diyar diyar dolaşmaya başladı. Hindistan ve Keşmir'in çok beldelerini gezip, daha sonra hacca gitti. Mekke-i mükerremeye vardı. Harem-i şerîfin büyük âlimlerinden ilim, amel, riyâzet, kanâat ve nûrlar sahibi Ahmed İbni Allân da orada idi. Nakşibendiyye yolunun büyüklerine karşı tam bir ihlâs ve i'tikâdı olan bu zât, aşk ve muhabbetle bu büyükleri anlatan "Reşahât ayn-ül-hayât" kitabını Fârisîden Arabîye tercüme etmiş idi. Bu tercümeyi, Arabistan halkının, bu büyükleri tanımaları ve onların yolunda yürümeleri için yapmıştı.

İşte Nakşibendiyyenin büyüklerinden olan Tâcüddîn-i Nakşibendî oraya gelince, yine bu yolun büyüklerinden ba'zıları, ma'nevî işâretler ile İbn-i Allân'ı onun huzûruna gönderdiler. Tam bir ihlâsla ve aradığını bulmanın neş'e ve sürûru içinde Şeyh Tâc'ın huzûruna gelen İbn-i Allân, o büyük zâtı görüp sohbetinde bulununca, muhabbet ve bağlılığı çok arttı. Tam bir tevâzu, istek ve muhabbetle hizmetlerine koyuldu. Onun bu hâli, orada bulunan başkalarının da, Şeyh Tâc'a karşı muhabbet ve ihlâslarının artmasına vesile oldu.

Şeyh Tâc, İbn-i Allân'ı çok sever; "Arabistan'da bize Ahmed İbni Allân'ın şeyhi derler" buyururdu. İbn-i Allân, 1031 (m. 1621) senesinde vefât etti.

Şeyh Tâc, birçok defalar Hicaz'dan Hindistan'a geldi ve tekrar o şerefli diyara gitti. Son defasında Lahor ve Basra vilâyetlerine gitti. Çok insanlar onun vesilesiyle evliyâlık yoluna katıldılar. Hattâ o diyârın pâdişâhı da, onun hâlis talebelerinden oldu. Onlarla toplanıp sohbetlerde bulunurken hac mevsimi yaklaştı. Fakirlik ve kanâate râzı iki talebesi ile birlikte Kâ'be-i muazzama ve Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfine gitmek üzere yola çıktılar.

Sâlihlerden bir zât şöyle anlatır: "O sene hac esnasında Şeyh Tâc'ı gördüm. Bana buyurdu ki: "Senelerdir sahralarda, şehirlerde dolaştım. Şimdi sahibimin evinin süpürgecisi olmaya geldim. Tâ ki, aynı yerde toprak olayım. O eşikte toprak olan başa ne mutlu."

Talebelerinden biri şöyle anlatır: "Birgün hocamızla birlikte Emrûhe beldesinde oturuyorduk. O başını eğmiş, murâkabe hâlinde idi. Biraz sonra başını kaldırdığında kendisinden bir nûr çıktı ve o nûr yakında bulunan bir nar ağacının üzerine

gitti. Ertesi gün baktığımızda o ağacın, bütün meyvelerinin, dal ve yapraklarının inci hâline dönmüş olduklarını gördük.”

Tâcüddîn-i Nakşibendî’nin küçük bir kızı vardı. Hasta idi. Bir gün Şeyh Tâc abdest alırken, Allahü teâlâ tarafından bu kızın kalbine ilham olundu ki, babasının abdest alırken kullandığı sudan artanı içsin. O hasta kızcağız bu sudan içti ve Allahü teâlânın izni ile hemen şifâ buldu.

Talebelerinden biri şöyle anlatır. “Bir defasında hocamızla bir yerde oturuyorduk. O, feyz saçılan ağızlarından sanki inci ve mercan dökülüyor, tasavvufa âit ince ma’rifetlerden, yüksek hakîkatlerden anlatıyordu. Ba’zan da, talebelerin dikkatlerinin dağılmaması ve usanmamaları için, arada bir latife ve şaka yapıyordu. Talebelerden birinin gönlüne geldi ki: “Böyle yüksek bir zâtın, böyle latife ve şaka ile de meşgûl olması münâsib değildir.” Allahü teâlânın izni ile, kerâmet olarak o talebenin kalbinden geçenleri anlayan Tâcüddîn buyurdu ki: “Mîzâh (latife, şaka yapma) Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin sünnetlerindendir. Çünkü O (aleyhisselâm), aşırı olmamak ve yalan olmamak şartı ile Eshâb-ı Kirâm ile şakalaşırdı.” Bunun üzerine, kalbine öyle düşünceler gelen talebe, düşüncelerinde hatalı olduğunu, hocasının yaptığının uygunsuz olmadığını anlıyarak, o hâline tövbe etti.

Rivâyet edilir ki: Tâcüddîn hazretleri, bir zaman sefere gitmişti. Gittikleri yerde talebeleri ile oturmuş sohbet ederken oraya biri geldi. Tâcüddîn’in elini öptü. O ise bu gelen kimseyi hiç tanımıyordu. Gelen kimse dedi ki: “Efendim! Ben cinlerdenim. Burası bizim kaldığımız yerdir. Sizin talebeniz olmak, feyz ve bereketlerinizden istifâde etmek istiyorum. Sizin gibi yüksek zâtları pek görmedik. Bunun için sizi çok sevdik.” Cinnin bu sözlerini dinleyen Tâcüddîn onun arzusunu kabûl edip, sohbetlerinde bulunabileceğini, böylece arzu ettiklerine kavuşacağını bildirdi. Cin sevinerek oradan ayrıldı. Daha sonraki sohbetlere bu cin gelir, o büyük zâtı dinlerdi. Bu cinniyi Tâcüddînden başkası görmezdi.

Şeyh Tâcüddîn-i Nakşibendî çok büyük bir velî idi. Üstadının Hâce Muhammed Bâkî-billah olması buna en güzel delîldir. Gayet vakûr ve heybetli bir zât idi. Talebeleri yetiştirmesi, ma’nevî olarak terbiye etmesi, Allahü teâlâya kavuşmak arzusunda bulunanlara yol göstermesi pek güzel idi. Çok talebe yetiştirdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Tâcüddîn-i Nakşibendî çok kitap okumuş idi. “Tasavvuf ehlinin, zâhirî ilimlerden, fenden haberi olmaz. Onlar zikr ve tefekkürden başka birşey bilmez” diyenlere karşı onun hâli çok güzel bir delîl, kuvvetli bir senet idi. Bütün evliyâ zâtlar gibi o da hem zâhiri, hem de bâtınî ilimlerde âlim idi. Ba’zı fenlere âit öyle sözleri var idi ki, bu sözler o fende mütehassıs olan ilim sahiplerini dahî hayrette bırakırdı. Birçok ilimde ve tıb husûsunda çok kıymetli eserler te’lîf etmiştir.

Bir defasında yanına tıb konusunda mütehassıs olan bir kimse gelmişti. O kimseye, tıb ilmine âit öyle ince mes’eleler anlattı ki, o kimse bu ilimde ihtisas yapmış olduğu hâlde bu yüksek bilgileri hiç duymamıştı. Bu sözler karşısında çok hayrette kaldı. Tâcüddîn’e olan muhabbeti arttı.

Tâcüddîn-i Nakşibendî (kuddise sirruh) çok kıymetli eserler yazmış olup, ba’zılarının isimleri şöyledir: 1- Ta’rib-ür-Reşehât: Reşehât kitabının Fârisîden Arabîye tercümesidir, 2- Ta’rib-ün-Nefehât Nefehât kitabının Fârisîden Arabîye tercümesidir, 3- Nefehât-ül-ilâhiyye fî mev’ı-zat-in-nefs-iz-zekiyye, 4- Câmi’ul-fevâid, 5- Es-Sırât-ül-müstekîm, 6- Tuhfet-üs-sâlikîn, 7- Risâletün fî tarîk-is-sâdât-in-Nakşibendiyye, 8- Risâlet-üt-Tâc, 9- Âdâb-ül-Müridin. Son iki eser Konya Yûsuf Ağa Kütüphânesi 695 numarada mevcûttur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 87

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 244

3) Câmi’u kerâmâtil-evliyâ cild-1, sh. 373

4) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 464

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 356 cild-2, sh. 66, 664

6) Berekât-ı Ahmediyye sh. 70

7) Brockelmann Sup-2, sh. 618

8) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1074, 1097

SEYYİD ALEVÎ

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Alevî bin Ali bin Akîl bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Abdürrahmân es-Sekkâf'dır. 958 (m. 1551) senesinde Yemen'de bulunan Terim beldesinde doğdu. Orada yetişti. 1048 (m. 1638) senesi Muharrem ayının yirmibeşinde, Çarşamba günü öğleden evvel, Mekke-i mükerremede vefât etti. Cennet-ül-mu'allâ kabristanında medfûndur.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Alevî, Ümmî bir zât idi. Sonraları, bulunduğu Terim beldesinden çıkıp, Yemen'in diğer beldelerine ve Haremeyn'e (Mekke ve Medine'ye) gitti. Önceleri ticâret işleri ile meşgûl olurdu. Gittiği yerlerde âriflerden, evliyâdan olan birçok zâtlarla görüşüp sohbetlerinde bulundu. Onlardan çok istifâde etti. Bir kadr gecesinde, Allahü teâlâya, rızkının ve ömrünün bereketli olması için duâ etti. Ayrıca; "Allahım! Beni de hidâyete kavuşturduğun kullarından eyle!" diye yalvardı. Allahü teâlâ onun bu samîmi duâsını kabûl buyurdu.

Seyyid Alevî (r.aleyh), bundan sonra ticâreti terk ederek, tamamen tasavvuf yoluna yöneldi. Mekke-i mükerremede yerleşti. Orayı vatan edindi ve orada evlendi. Çoluk-çocuğu oldu. Âlim ve evliyâ zâtların huzûr ve sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf yolunda yetişip kemâle geldikten sonra, insanlar onun sohbetlerine devam etmeye başladılar.

Seyyid Alevî, öyle yüksek oldu ki, diğer insanların yanında Mekke-i mükerremenin ileri gelenleri, yöneticileri de, bereketlerinden ve duâlarından istifâde etmek için yanına gelirler, sohbetinde bulunmak için can atarlardı. O ise, şöhrete, parmakla gösterilmeye sebep olur endişesiyle, insanların fazla gelip gitmelerini hoş karşılamazdı. Devamlı olarak kendi nefsini kötüler ve ayıplar, kendisinin hâl ve makam sahibi olduğunu söylemezdi. Ahlâkı, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin ahlâkına uygun olup, o güzel edeb ile edeblenmiş idi. O zamanın Mekke şerîfi olan zât da, Seyyid Alevî'yi çok sever, hürmet eder, sohbetlerinde bulunurdu. Her kim ki, Seyyid Alevî'ye i'tirâz eder, ona eziyet verir veya büyüklüğünü inkâr ederse, yaptığının cezasını kısa zamanda mutlaka görürdü. O inkârcı kimse, kısa zamanda ya hastalanır, ya ölür, ya malı çalınır, ya çok yakınlarından ve sevdiklerinden biri ölür, yahut vatanından ayrılmak durumunda kalır... Hâsılı, kısa zamanda bunlara benzer bir musibet ile karşılaşırdı.

Seyyid Alevî'nin (raleyh) çok kerâmetleri görülmüştür. Talebelerinden birisi onun kerâmetlerini toplayıp, küçük bir risale meydana getirmiştir. Rivâyet edilir ki: Mısır'dan Mekke-i mükerremeye fakirler için bir miktar hububat (zâhire) gelmişti. Yüksek derecede bir vazîfeli bu hububata el koydu. Seyyid Alevî (r.aleyh) o kimseye birini gönderip, o hububatın sahibine iade olunmasını istedi. Fakat o vazîfeli kimse onun haberine hiç alâka göstermedi. Seyyid Alevî (raleyh) ikinci defa haber gönderdi ve; "Eğer fakirlerin hububatlarını kendilerine vermezsen bu sene senin son senen olur" dedi. O kimse buna da iltifât etmedi. Sonunda iş aynen Seyyid Alevî'nin dediği gibi oldu. Senenin sonunda o kimsenin işine son verildi ve şiddetli bir cezaya çarptırıldı.

Vecîhüddîn Abdürrahmân bin Atîk el-Hadramî isminde meşhûr bir kimse vardı. O kimse, seyyidlerden ba'zılarına dil uzatır, eziyet ederdi. Nihâyet o seyyid zâtlar, daha fazla tahammül edemeyip Seyyid Alevî'ye gelerek, o kimsenin kendilerine yaptıklarını haber verdiler ve ona bedduâ etmesini istediler. Seyyid Alevî onlara buyurdu ki: "Artık onun şerrinden emîn olursunuz. İnşâallah bundan sonra size hiç sataşmaz." O gün akşam olduğunda, Vecîhüddîn evinde iken evi yıkıldı. Kendi canını zor kurtardı. Evi de yeni yaptırmıştı. Kendi kendine çok korktu. Bu hâlin seyyidlere olan eziyetleri sebebiyle meydana geldiğini anladı. Yaptıklarına çok pişman oldu. Kendi kendine söz verdi ki, bundan sonra seyyidlerden hiç bir zâta karşı gelmeyecek ve sıkıntı vermeyecekti.

Seyyid Alevî hazretlerine karşı, zaman zaman haddi aşan, onu inciten edebsiz bir kimse vardı. Ona karşı incitici söz ve hareketlerde bulunurdu. Seyyid Alevî'nin yakınları birgün o edebsiz kimseye dediler ki: "Seyyid Alevî, evliyâdan yüksek bir zâttır. Böyle büyük zâtlara dil uzatmak, onları incitmek insanın helakine, felâketine sebep olur. Gel sen bu tehlikeli hâlden vazgeç ve tövbe et!" O kimse tövbe edeceği yerde, daha da ileri giderek; "Eğer o zât hakîkaten dediğiniz gibi ise, bana ne yapabilecek, görelim" dedi. Onun bu sözleri Seyyid Alevî'ye arzedilince; "O edebsiz kimse yakında görür" buyurdu. O kimse aynı gün öldü.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Alevî'nin mektebe giden çocukları vardı. Bir gün bu çocukları, başlarını traş ettirmek istediler. Babalarıyla beraber berbere gidip sıralarını beklemeye başladılar. Çocuklar sıra beklerken, mektebe gitme vakitleri geldi. Geç kalmaları sebebiyle hocalarının üzüleceğinden

endişe edip korkmaya başladılar. Onların bu sıkıntılarını anlayan Seyyid Alevî iltifât edip; “Biz de siz traş oluncaya kadar güneşi tutarız. Böylece geç kalmamış olursunuz” buyurdu. Sonra da; “Yâ Rabbî! Sevgili Peygamberin Muhammed sallallahü aleyhi ve sellemin hatırı için, çocuklar traş oluncaya kadar güneşi durdurmanı istiyorum” diye yalvardı. Allahü teâlânın izni ve onun duâsı bereketi ile çocuklar traş oluncaya kadar güneş olduğu yerde kaldı. Çocuklar da derslerine geç kalmamış oldular. Orada bulunanların hepsi bu hâle şâhid olup Seyyid Alevî’ye olan muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Seyyid Alevî, bir zaman sefere çıkmıştı. Dönüşlerinde, Mekke-i mükerremeye yaklaşınca kâfilede olanlardan birisi, Seyyid Alevî’ye; “Efendim, sür’atle ileri gidip, çoluk-çocuğunuza ve tanıdıklara gelmekte olduğunuzu haber vermek istiyorum. Buna işâret olarak da tesbihinizi onlara göstermek istiyorum. Acaba izniniz olur mu?” dedi. Seyyid Alevî buna izin vermedi. Bir müddet sonra kâfile bir yerde konakladı. Seyyid Alevî istirahat ederken (uyurken), o kimse habersiz olarak Seyyid’in tesbihini aldı ve uzaklaştı. Biraz sonra yolun üzerinde çok büyük bir yılan ile karşılaştı. Yılan bir türlü o kimsenin geçip gitmesine izin vermiyordu. O kimse Seyyid Alevî’nin tesbihini izinsiz ve habersiz olarak aldığı için bu yılanla karşılaştığını anladı. İşlediği hatâya pişman olarak ve üzülerek mecbûren geri döndü. Seyyid hazretlerinden özür diledi.

Seyyid Alevî’nin, buna benzer menkıbe ve kerâmetleri daha pek çoktur. Çok zâhid idi. Dünyâ ni’metlerine, mevki ve makamlarına dönüp bakmazdı.

İnsanların Allahü teâlâyı tanımakta, O’na ibâdet ve tâatte gevşek davranmalarına çok üzülerek, dünyâ hayâtından usandı. Allahü teâlâya kavuşmak arzu ve iştiyâkı şiddetlendi ve bunun için Allahü teâlâya duâ etti. O günlerde hastalandı. Hastalığı günden güne arttı. Doktorlar, tedâvi etmekten, ilâç bulmaktan âciz kaldılar. Hastalığının başlamasından oniki gün sonra 1048 (m. 1638) senesi Muharrem ayının yirmibeşinde, Çarşamba günü öğleden evvel, Mekke-i mükerremede vefât etti. İnsanlar onun ayrılığına çok üzüldüler. Mekke şerîfi Zeyd bin Muhsin dâhil, çok kalabalık bir cemâat cenâzede hazır bulundular. Haremi şerîfte namazı kılınıp Cennet-ül-mu’allâ kabristanında defnedildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 118

SEYYİD ALİ BİN İBRÂHİM

Fıkıh âlimi. İsmi, Seyyid Ali bin İbrâhim bin Ali bin Mehdî Kâsımî’dir. Âlim-i Şerefi diye meşhûr oldu. Doğum ve vefât târihleri, belli değildir. Onbirinci asırda vefât etti. Seyyid Ali bin İbrâhim, zamanında, fazileti ve iyiliği emredip, kötülükten men etmesi ile meşhûr oldu.

O zamanlar ilmiyle meşhûr olan bir zât şöyle anlatır: Rü’yâmda va’z ve nasihat etmek için müslümanların yanına gidiyordum. Fakat kimse yanıma gelmiyor, herkes kaçıyordu. Seyyid Ali bin İbrâhim ise kaçan o insanları tehlikeye düşmekten kurtarıyordu. Bu rü’yâmı Seyyid Ali bin İbrâhim’e anlatınca o şöyle buyurdu: “Sen kendi nefsini tehlikeden kurtarmakla, ben ise insanları tehlikeye düşmekten alıkoymakla meşgûlüm.”

Seyyid Ali bin İbrâhim, memleketi olan Hicret-ül-câhilî denilen yerde yetişti. Amcası Seyyid Selâhuddîn bin Ali’nin yanında tahsil gördü. Sonra ilim öğrenmek için San’a’ya gitti. Bir müddet orada kaldı. Fıkıh ilminde derin bir âlim oldu. Tekrar memleketine döndü. Bu sırada Sultan Şerefüddîn’in idâresi iyice zayıflamış, yapılan zulümler sebebiyle birçok âlim başka yerlere hicret etmek zorunda kalmıştı. Bu sırada birçok vera’ ve takvâ sahibi âlim, Seyyid Ali bin İbrâhim’in yanına geldi. Ondan, birçok kişi ilim öğrenip me’zûn oldu. Seyyid Allâme Hâdî bin Hasen, Seyyid Şemsüddîn Salah bin Yûnus bunlardandır. Seyyid Mutahhâr bin Şerefüddîn’in vefâtı üzerine, Şeref bölgesinde birçok karışıklıklar meydana geldi. Şeref bölgesinde bulunan kabileler, Seyyid Ali bin İbrâhim ve Seyyid Âbid’e müracaat ederek, yapılan zulümlerin ve haksızlıkların giderilmesi için yardım taleb ettiler. Seyyid Ali ve Seyyid Âbid de, bu olayların ortadan kalkması için Allahü teâlâya yalvardılar. Onların bereketiyle cenâb-ı Hak Şeref bölgesindeki haksızlığı ve huzûrsuzluğu ortadan kaldırdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 125

SEYYİD EHDEL YEMENÎ

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Hatim bin Ahmed bin Mûsâ bin Ebi'l-Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed bin Ömer bin Ahmed bin Ömer Ehdel Yemenî el-Hüseynî olup seyyiddir. Nesebi Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) torunu olan hazret-i Hüseyn'e dayanmaktadır. Bunun için Hüseynî diye nisbet edilmiştir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1013 (m. 1604) senesi Muharrem ayının onyedinci günü Yemen'de deniz sahilinde bulunan Mehâ beldesinde, Pazar günü öğle vakti vefât etti. Evinin avlusuna defnolundu.

Zamanında bulunan âlimlerden ve tasavvuf büyüklerinden ilim öğrenerek yetişen Seyyid Ehdel, ilim ve evliyâlık yolunda yüksek derecelere erdi. Naklî ilimlerle birlikte, zamanının fen ilimlerini de bilirdi. Arabî lisânının bütün inceliklerine hakkıyla vâkıf idi.

Ebû Bekr eş-Şelî, Seyyid Ali bin Ma'sûm, talebesi İbn-i Abdullah el-Ayderûs ve oğlu Şeyh Abdülkâdir gibi zâtlar, kitaplarında Seyyid Ehdel'i anlatmışlar ve onu çok övmüşlerdir. Bu âlimler onun, gayet vera' sahibi çeşitli ilim ve ma'rifetlerde, nazm ve nesirde zamanının bir tanesi olduğunu bildirmişlerdir.

Seyyid Ehdel Yemenî, çok beldelere seyahatler yaptı. Bir müddet Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede ikâmet etti. Daha sonra Yemen'de bulunan Mehâ beldesine gitti, ömrünün son otuzyedi senesi bu beldede geçti. Bu beldede hürmet ve i'tibârı çoğaldı. Şânı her tarafa yayıldı. Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) aldığı ma'nevî bir işâret ve emir ile, insanların terbiyeleri ile meşgûl olmak, onlara fâideli olmak üzere bu beldede vazîfelendirildiğini bildirdi. Âlimler ve başka zâtlar, Seyyid Ehdel'in ilmi ve evliyâlığının yüksekliği yanında, Mehâ'da bulunan diğer ilim sahiplerinin çok sönük kaldığını bildirirlerdi.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Ehdel'in huzûr ve sohbeti ile bereketlenmek için başka yerlerden, insanlar akın akın gruplar hâlinde Mehâ'ya gelirlerdi. Her kime teveccüh ile nazar etse, o kimsenin bütün kötü hâlleri gider, yerine güzel sıfatlar gelirdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Orada bulunan âlimlerden ba'zısı, bilhassa tasavvuf ilmine dâir kendilerine sorulan ve halledemedikleri suâlleri Seyyid Ehdel'e gönderirler, o da bu suâlleri en güzel sûretle cevaplandırırdı.

Seyyid Ehdel hazretleri, keşf ve kerâmet sahibi, yüksek bir velî idi. Daha sonra meydana gelecek ba'zı hâdiseleri, Allahü teâlânın bildirmesiyle kerâmet olarak senelerce evvel haber vermiş ve o hâdise aynen bildirdiği şekilde meydana gelmiştir.

Rivâyet edilir ki: Güç, kuvvet sahibi zâlim bir kimse, ileri gelen varlıklı bir kimseden, zorla, zulüm ile haksız olarak, bir miktar mal isteyip, vermezse ona bir kötülük yapacağını söyleyerek tehdit ediyordu. Bu mazlûm kimse, Seyyid Ehdel'e gelerek bu durumu anlattı. O da; "Sen ona istediğini götür ver. Fakat o senin götürdüğünü alamayacak. Merak etme!" dedi. O kimse söz dinleyerek, zâlimin istediği malı ona götürüp verdi. Tam o sırada o zâlim kimsede çok şiddetli bir ağrı başladı. Ne olduğunu anlıyamayarak ağrısının verdiği elem ile feryâd ederek ve mazlûm kimsenin getirdiği malı orada bırakarak çekip gitti. O mazlûm kimse bu hâlin, Seyyid Ehdel'in bir kerâmeti olduğunu anladı.

Yine rivâyet edilir ki: Seyyid Ehdel (r.aleyh), Harem-i şerîfte, talebelerinden birisiyle oturuyordu. Talebenin gönlünden o anda geçti ki; "Zamanın kutbu olan büyük âlim, umûmiyetle Mekke-i mükerremede bulunur. Acaba şu anda neresdedir?" Seyyid Ehdel hemen o talebeye iltifât edip; "Git bak! O zât şu anda minberin üzerinde bulunuyor" dedi. Talebe bu sözden pek birşey anlamamakla birlikte, hemen kalkıp minberin yanına vardı. Orada uzun boylu, asker yapılı, heybetli bir zât gördü. Geri dönüp gördüğünü hocasına haber verdi. Hocasının işâret ve sözünü hâlâ anlayamamıştı. Seyyid Ehdel bu talebesine; "Ne ya'nî anlamıyor musun? Bizzat kendi sûretinde sana gelmesini ve; "Ben kutbum" demesini mi istiyorsun?" buyurdu. Bunun üzerine talebe, hocasının kerâmet olarak, kalbinden geçen düşünceleri anladığını, kutb olan âlimi gösterdiğini anlayıp, derhâl tekrar minberin yanına koştu ise de, o zâtın orada bulunmadığını, artık gitmiş olduğunu gördü. Bu hâlin hocasının bir kerâmeti olduğunu anlayıp, ona olan bağlılığı daha da arttı.

Seyyid Ehdel (r.aleyh) bir gece sohbet meclisi kurmak istedi. Hizmetçilerine gül suyu ve buhur (tütsü olarak yakılan güzel

kokulu şey) hazırlamalarını emretti. Hizmetçiler güzel koku için yakılan ûd (meşhûr güzel kokulu ağaç) dalının bittiğini söylediler. O da üzerinde oturduğu minderin köşesini kaldırarak yeni ve kıymetli bir ûd çıkardı. Hâlbuki orada hiç ûd yoktu ve çıkardığı ûd bitmiş olanın aynısı idi. Bunun, Seyyid Ehdel'in bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

Birgün hizmetçilerinden biri Seyyid Ehdel'e gelerek dedi ki: "Efendim! Dergâhın ihtiyâçları için ba'zı şeyler satın almamız lâzım. Fakat elimizde para da kalmadı." Seyyid Ehdel, hizmetçinin bu sözü üzerine orada bulunan bir mendilin arasından bir miktar gümüş para çıkarıp hizmetçiye verdi. Hizmetçi diyor ki: "Ben iyi biliyorum ki, o mendil boş idi. Fakat o kerâmet olarak mendilin arasından para çıkardı." Bundan sonra Seyyid Ehdel hazretleri; "Almamız îcâb eden şeyler için, ihtiyâç miktarı kadar tasarrufta bulunmak üzere bizlere ruhsat, izin vardır" buyurdu.

Seyyid Ehdel Yemenî zamanında, vaktin sultânı, ba'zı senelerde, piyasada mevcûd olan sikkeleri (basılmış paraları) değiştirir, yenilerdi. Böyle olunca da, elinde eski paralardan bulunanlar zarar ederler, zor duruma düşerlerdi. Yine böyle bir senede sikkeler değiştirilince, elinde eski paralardan bulunan bir zât gelerek durumunu Seyyid Ehdel'e anlattı. Elinde bulunan paraların geçmez olduğunu böylece çok zor durumda kaldığını bildirdi. Seyyid Ehdel o kimseyi, Zebîd beldesinde bulunan evliyâ bir zâtın yanına gönderdi. "O senin işini hâlleder" buyurdu. O kimse, Zebîd'de bulunan zâtın yanına gitti ve durumunu anlattı. Seyyid Ehdel'in selâmını söyleyerek, işini hâlletmek üzere kendisini ona gönderdiğini söyledi. O zât bunları dikkatle dinleyip anladıktan sonra; "Seyyid Ehdel bu işi bizden daha iyi hallederdi. ama madem ki bize gönderdi, biz de sana yardımcı olalım. Filan yerdeki mescide git. Orada şöyle şöyle şekilde bir zât vardır. O sana yardımcı olur" dedi. O kimse bildirilen mescide gidip, ta'rîf edilen zâtı buldu. O zât gelen kimseye; "Şu mahalleye gir. Eski ayakkabıları ta'mir eden bir ta'mirci vardır. Ona git" dedi. O da bildirilen yere gidip ayakkabı ta'mircisini buldu. Ta'mircinin yanında büyükçe bir su kabı vardı. Eski ayakkabıları dikmekte kolaylık olmak üzere yumuşamaları için o suyun içinde bir miktar bekletirdi. O kapta bulunan su, eski ayakkabılar atıla atıla bozulup, kokmuş, yanına varanları rahatsız eder bir hâl almıştı. Gelen kimse, bu rahatsız edici kokular arasında bulunan ta'mircinin böyle mühim bir işi nasıl hâlledeceğini merak etmekte idi. Ümitsiz olmakla beraber gelmişken tamamen boş dönmemiş olmak için içinde bulunduğu durumunu ve müşkilini, ta'mirciye anlattı. Ayakkabı ta'mircisi olan zât, anlatılanları iyice dinleyip mes'eleyi anladıktan sonra, gelen kimsenin elinde bulunan ve içinde eski geçmez paralar bulunan büyük keseyi alıp o suyun içine batırdı ve o kimseye de biraz durmasını söyledi. Paraların sahibi olan kimsenin merak ve hayreti ve ümitsizliği daha da arttı. Eski paraları yenileri ile değiştirmek isterken eskilerini de kaybettiğini düşünerek çok üzüldü. Ayakkabıcı zât biraz sonra elini sokup keseyi çıkardığında, paraların sahibi olan kimse gözlerine inanamadı. Sanki eski paralar kaybolmuş, yerine yeni basılmış paralar gelmişti. Çok hayret etti. Ayakkabı ta'mircisi olan zât bundan sonra, kerâmet göstermiş olduğu için mahzûn ve üzüntülü bir şekilde; "O mescidde karşılaştığın zât, Hızır aleyhisselâm idi. Bu tenhâ yerde, bu köhne dükkânda, bu tiksindirici kokular arasında kendi hâlimde yaşıyordum. Kimse de benim hâlimi bilmiyordu. Seni buraya gönderenler beni ele verdiler. Sırrımı ifşa ettiler" diyerek çok mahcûb oldu. Bu hâdiseden onüç gün sonra da vefât etti.

Rivâyet edilir ki: İftirâcı bir kimse, Seyyid Ehdel'i sevenlerden birinin yanında, iftiralarda bulunup, onun hakkında uygunsuz sözler söyledi. Onun bu hâli Seyyid Ehdel'in kulağına gittiği zaman; "O kimse Yemen yolunda cezasını bulur" buyurdu. Bundan bir müddet sonra o iftiracı kimse Yemen'e gitmek üzere yola çıktı. Bir yerde konakladı. Dinlenmek üzere uzanmıştı. O esnada zehirli bir yılan gelerek, o iftirâa, ağzı açık uyurken, dilinin ucunu ısırdı. Dili çok şişerek nefes alamaz oldu ve çok büyük acı ve ızdırap içinde korkunç bir şekilde öldü. Böylece, büyüklere dil uzatmasının cezasını daha dünyâda iken görmüş oldu.

Talebelerinden ârif bir zât şöyle anlatır: "Hocalarımız arasında Seyyid Ehdel'den başka ilim ve hâlin kendisinde bu kadar toplandığı başka bir zât görmedim. İlmini görsen ilmini ameline tercih eder, "Bu zâtın ilmi amelinden çokdur" dersin. Amelini görsen, amelini ilmine tercih eder, "Bu zâtın ameli ilminden daha çoktur" dersin. Ya'nî ilmi ve ameli birbirinden üstün idi." Şairliği de kuvvetli olup birbirinden güzel şiirler söylemiştir. Talebelerinden birisi, onun şiirlerini toplayarak bir dîvân meydana getirmiştir. Talebelerine; "Benden duyduklarınızı yazın" der, ba'zan da bizzat kendisi söyleyip yazdırırdı.

Seyyid Ehdel Yemenî, dinimizin emirlerine son derece bağlı çok yüksek bir zât idi. Denilmiştir ki: O ism-i a'zam duâsını

biliyordu ve yaptığı duâları Allahü teâlâ kabûl ederdi. Son derece zühd sahibi idi. Dünyâ düşünceleri kalbinde kat'iyyen bulunmazdı. Vezirler, âmirler, ileri gelenler, onunla buluşmak, beraber olmak isterler, o ise zühdûnun çokluğundan dolayı bundan kaçınırdı. Dünyâ mes'elelerine dalmak korkusu ile onlarla fazla beraber bulunmazdı. Dünyâ ile hiç alâkası yoktu. Bunun için vefâtından sonra hiç malı kalmamıştır. Her hâli, bütün sıfatları, güzel, kâmil ve olgun idi.

O zamanda bulunan evliyâdan Sâim-üd-dehr diye tanınmış Seyyid Ebû Bekr isminde meşhûr bir zât vardı. O zât Seyyid Ehdel hazretlerine çok hürmet eder, onu evinde sık sık ziyâret ederdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 496

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 386

SEYYİD ÖMER BİN ABDÜRRAHÎM EL-BASRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer'dir. Babasının ismi Abdürrahîm'dir. Basralı olup, doğum târihi bilinmemektedir. 1037 (m. 1627)'de Mekke-i mükerremede vefât etti ve Mu'allâ kabristanında defnedildi.

Küçük yaşında Mekke-i mükerremeye gitti. Şemseddîn Muhammed er-Remlî, Şihâbüddîn Ahmed bin Kâsım el-Abbâdî gibi zâtların hizmetlerinde bulunup, onlardan birçok ilimleri öğrendi. Şihâbüddîn Heysemî, Molla Abdullah es-Sindî, Ali Usâmî, Kâdı Ali bin Cârullah, Abdürrahîm el-Hasâî, Seyyid Celîl, Molla Nasrullah ve başka âlimlerden de aklî ve naklî ilimleri öğrenip, yüksek ilmî derecelere ulaştı.

Seyyid Ömer el-Basrî yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Ondan pekçok kimseler ilim tahsil edip istifâde ettiler. Şeyh Abdullah bin Sa'îd Bakşir, Şeyh Ali bin Cemâl, Zeynel'âbidîn, Abdülkâdir et-Taberî Muhammed bin Abdülmün'im et-Tâifi gibi kimseler, ondan ilim tahsil edip yükselenlerdendir. Oğlu Muhammed ve Seyyid Celil Abdürrahmân, Hanefî müftîlerinden Seyyid Sâdık gibi zâtlar da ondan ilim tahsil edenlerdendir.

İrfan sahibi ve tasavvuf ehli olan birçok zâtların sohbetinde bulunup, onlardan tasavvuf ilmini ve inceliklerini öğrendi. Tasavvufdaki derecelere ulaşıp birçok kerâmetler gösterdi.

Onun talebelerinden güvenilir birisi şöyle nakleder: "Seyyid Ömer bin Abdürrahîm el-Basrî'yi, Şeyh Ahmed el-Hikemî vefâtından bir hafta sonra rü'yâsında gördü ve; "Ey efendim siz vefât ettiniz" dedi. O da; "Evet dedi ve Kur'ân-ı kerîmden bir miktar okumasını istedi. Ahmed el-Hikemî; "Kur'ân'dan evvel kendilerine kitab verdiklerimiz (nice kimseler vardır ki) Kur'ân'a îmân ediyorlar" meâlindeki Kasas sûresi 52. âyet-i kerîmesini okudu. Sonra; "İşte bunlara (hem kendi kitablarına hem de Kur'ân'a îmân husûsunda gösterdikleri sebat ve eziyetlere) sabırlarından dolayı mükâfatları iki kat verilecektir" meâlindeki Kasas sûresi 54. âyet-i kerîmesine gelince; "Dur! Ben onlardanım" dedi ve devam ederek; "Allahü teâlâ ba'zı evliyâ kullarının kalblerine vasıtasız olarak tecellî eder, ba'zılarına da bir vâsıta ile tecellî eder. Senin onlardan olmanı diliyorum." dedikten sonra Ahmed el-Hikemî uyandı.

İbn-i Ma'sûm onun hakkında şöyle der: "Allahü teâlânın dînini yayma ve onun emirlerine uyma ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatma husûsunda son derece gayretli ve güzel ahlâklı, birçok ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil bir zât idi. Konuştuğu zaman beliğ ve açık bir şekilde konuşur idi. Zühd ve takvâ elbisesini giymiş, dünyâya meyletmez, haram ve şüphelilerden sakınırdı.

"Tuhfe" adlı eseri ile İmâm-ı Süyûtî'nin "Elfiye şerhi"ne ta'likâti vardır. Ayrıca faydalı fetvâları da vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 210

SEYYİD SEYFULLAH KÂSIM EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyfullah Kâsım bin Nizâmüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir. 1010 (m. 1601) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Silivrikapı'ya giden caddenin sağ tarafındaki sed üzerindedir. Kabrin üzeri açık olup, etrâfı parmaklıkla çevrilidir.

Babası, Seyfullah Kâsım Efendi'yi, iyi edeb ve terbiye olması için Ümm-i Sinân hazretlerine teslim etti. Seyyid Kâsım Efendi, onun yanında hem zâhiri, hem de bâtınî ilimleri öğrendi. Ümm-i Sinân hazretlerinden icâzet aldı. Yüksek ma'nevî mertebelere ve kemâle kavuştu. Babası da evliyânın büyüklerinden idi.

Câmi'ul-avârif adlı eserinde kendisi şöyle anlatır: "Merhum babamla beraber hacca gitmiştim. Mahfelin (devenin üzerinde, insanların oturduğu yer) bir tarafına babam, diğer tarafına da ben binmiştim. Uzun bir yolculuktan sonra Medîne-i münevvere ve Mekke-i mükerreme topraklarına yaklaşıyorduk. Bir ara babam bana "Oğlum! Gözünü aç! Hak teâlâ Beytullah'ı bizi karşılamaya gönderdi. Hacılar arasında Allahü teâlânın ne makbûl kulları var imiş" buyurunca, ben gökyüzüne doğru baktım. Bu sırada Beytullah'ın izzeti ile gökyüzünde durmakta olduğunu gördüm. Biz yürüdükçe, o da yürüyordu. Medîne-i münevvereye gelince çadırlarımızı kurduk. Gece yarısı olunca babam çadırdan dışarı çıktı. Ben de merak edip, peşine düştüm. Babam abdest alıp, Ravda-i mutahharaya vardı. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) Hücre-i se'âdetlerinin kapısından içeri girdi. Yüzünü orada toprağa sürmek isterken, birden Hücre-i se'âdetten Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm); "Bana gel oğlum" sözlerini duydu. Bu manzara karşısında çok heyecanlanmıştım. Bu sırada babam Hücre-i se'âdetten çıkınca beni gördü. "Sana bir şey söylemeden niçin peşimden geldin? Sakın, bu hâli kimseye söyleme" dedi."

Seyyid Seyfullah Efendi birçok eser yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Mi'râc-ül-mü'min, 2-Âdâb-ül-menâzil, 3- Câmi'ul-avârif ve ma'den-ül-me'ârif, 4- Silsile-i tarikat, 5-Miftâh-ı vahdet-i vücûd, 6- Esrâr-ül-ârifiyye, 7- Silsile-i Nebeviyye, 8-Silsile-i nesebiyye, 9- Etvâr-ı Seb'a, 10- Seyr-üs-sülûk, 11- Dîvân. Ayrıca Resûlullah efendimizin Ehl-i beytini medheden çok şiirleri vardır. Eserlerinin hepsi bir kitapta basılmıştır. Bir beyti:

Nân için medh eyleme nadanı, nadanlık budur.
Hayber-i nefsin helak et, Şâh-ı merdanlık budur.

Açıklaması: Bir lokma ekmek için karşındaki câhil adamı methetmeye kalkma. Çünkü asıl cahillik budur. Elinden geliyorsa nefsini yen. İrâdene sahip ol. İşte asıl mertlik de böyle olur.

Meşhûr bir ilâhisi:

Eğer âşık isen yâre,
Sakın aldanma ağyâre,
Düş İbrâhim gibi nâre,
Bu gülşende yanar olmaz.

Kıyamazsan başa, cana,
Irak dur girme meydana,
Bu meydanda nice başlar,
Kesilir hiç soran olmaz.

Hak ile hak olanlara,
Kendi özün bilenlere,
Dost yolunda ölenlere,
Kan bahâsı dinar olmaz.

Seyfullah sözünde mesttir.
Şeyhinden aldığı desttir.
Dîvâne râ kalem nisbettir,
Ne söylese kanar olmaz.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 170

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 81

SEYYİD SIBGATULLAH-I BERVECÎ

Tefsîr âlimi ve Hindistan evliyâsının meşhûrlarından. İsmi, Sıbgatullah bin Ravhullah bin Cemâlullah el-Bervecî'dir. Neseben, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin torunlarından Hazreti Hüseyn'e ve Hazreti Hasen'e bağlıdır. Hem seyyid ve hem de şerîfdir. Nakşibendiyye yoluna mensûb olup, Medîne-i münevverede otururdu. Aslen İsfehânlıdır. Dedesi, oradan Hindistan'a hicret etti ve Bervec'e yerleşti. Seyyid Sıbgatullah, Hindistan'ın Bervec şehrinde doğduğu

için; “Bervecî” nisbeti ile meşhûr oldu. Doğum târihi belli değildir. 1015 (m. 1606) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Hindistan’ın büyük âlimlerinden Ârif-i Billah Vecîhüddîn-i Ulvî’den ders aldı. Bu zât da, Şeyh Muhammed-ül-Gavs el-Bistâmî’nin yüksek talebesidir. Vecîhüddîn-i Ulvî’nin terbiyesinde yetişen Bervecî, tasavvuf ilminde ya’nî ilâhî ma’rifetlerde zamanının bir tânesi oldu. Çeşitli ilimlerde derin bir ilme sahip olup, çok kıymetli kitaplar yazdı. Hocası, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirme husûsunda kendisine icâzet verdi. Çok kimseler, kendisine gelip ilim ve feyz aldılar. Şöhreti her yere yayıldı. Hind sultanları kendisine çok i’tibâr ederdi. Onun ilminin yüksekliğini, zühd ve vera’ sahibi olduğunu herkes kabûl etmişti. O meşhûrlardan kimsenin yanına gidip gelmezdi. Sultanların hediyesini kabûl etmezdi.

Sıbgatullah-ı Bervecî, Hicaz’a gidip, 1005 (m. 1596) senesinde hac farizasını ifâ eyledi. Medîne-i münevverede kalıp oraya yerleşti. Orada talebelere ders okutup, onların terbiyesi ile meşgûl olurdu. Çok sayıda kimseler kendisinin ilminden istifâde ettiler. Onların en üstünleri; Seyyid Emced Mirzâ, Seyyid Es’ad-ı Belhî, Şeyh Ahmed-i Senâvî, Şeyh İbrâhim-i Hindî, Şeyh Muhyiddîn-i Mısrî, Molla Şeyh bin İlyâs-i Kürdî, Molla Nizâmüddîn-i Sindî gibi seçkin zâtlar olup, daha sayılamayacak kadar çok talebesi vardı.

Seyyid Sıbgatullah-ı Bervecî’nin ders okutmakla ve yazmakla meşgûliyeti çok oldu. Beş vakit namazını Mescid-i Nebî’de, Hücre-i se’âdetin şarki şebekesi yanında cemaatla kılardı. Yüksek bir hâle sahip olup çok cömert idi. Uzak ve yakın memleketlerden, senenin muayyen vakitlerinde kendisine pekçok para gönderilirdi. Fakat o bunların hepsini fakirlere dağıtır, elinde birşey bırakmazdı. Çok kerâmetleri görülen bir evliyâdır. Talebesi Molla Nizâmeddîn anlatır: “Hocamın hizmetini gördüğüm bir andı. O sırada memleketimi ve çoluk çocuğumu hatırladım. Beni ağlamaklı bir hâl aldı ve gittikçe çoğaldı. Üstadım benim bu hâlimi hemen anlayıp, bana; “Niçin ağlıyorsun?” diye sordu. Ben de; “Memleketimden ayrılığım oldukça uzadı. Vatanımı ve ehlimi çok özledim” diye cevap verdim. Bu, yatsı namazından sonra idi. Hocam; “Yanıma yaklaş!” dedi. Ben de, onun üzerinde oturduğu seccadesine yaklaştım. Hemen onu yukarıya kaldırdı. O anda memleketim ve evim gözüktü. Kendimi orada hissettim, insanlar, yatsı namazından çıkmışlardı. Evime girdim. O gece çoluk-çocuğumla buluşup, onların yanında kaldım. Onlarla beraber sabah namazını kıldım. Sonra kendimi hocamın huzûrunda buldum.

Eserleri: 1- Tefsîr-ül-Beydâvî haşiyesi, 2- Kitâbü bâb-ıl-vahde, 3- Risâletü irâdet-id-dekâik fî şerhi Mir’ât-ül-hakâik, 4- Risâletü Sun’at-il-Câbiriyye, 5- Risâletün fil-cefr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 243, 244

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 425

3) El-A’lâm cild-3, sh. 200

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 16

SİCİLMÂSÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdülvâhid bin Muhammed olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. Eshâb-ı Kirâmdan, Hazrec kabilesinin reîsi Sa’d bin Ubâde’nin (radıyallahü anh) soyundandır. Cezayir’de Tâfelâl denilen yerde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1057 (m. 1647) senesinde Cezayir’de vefât etti.

Sicilmâsî, ilk tahsilini Sicilmâs’da yaptı. Sonra Fas’a gitti. Burada zamanın büyük âlimlerinden, Afifüddîn Abdullah bin Tâhir el-Hasenî, veliyyi kâmil Ebû Abdullah Muhammed bin Ebû Bekr Dellâi ve hadîs âlimi Ebü’l-Abbâs Ahmed bin Muhammed Makkari’den ilim öğrendi. İbn-i Ebû Bekr Dellâî’den Sahîh-i Buhârî’yi yirmi kerre okudu. Ayrıca, Şifâ, Muvattâ, Kuşeyrî risalesi, Tenvir, el-Hükm isimli kitapları okudu. Âlimlerden çok rivâyette bulundu ve çok kitap ezberledi. Talebelerinden birisinin bildirdiğine göre, altı hadîs-i şerîf kitabını dirayet bakımından, Sahîh-i Buhârî’yi ise tedkikli ve karşılıklı müzâkere şeklinde onyedi defa okudu. Keşşâf tefsîrini başından sonuna kadar otuz defa mütâlâa ederek okudu.

Sicilmâsî, kırk yaşından sonra hacca gitti. 1043 (m. 1633) senesinde Mısır'a gitti. Mısır'da; Şihâbüddîn Ahmed Ganîmi, Şihâbüddîn Ahmed bin Abdülvâris el-Bekrî, Nûreddîn Ali Echürî ve daha başka birçok âlimden istifâde etti. Kâhire'ye giderken, kervanda bulunan ve âlim bir zât olan Abdülkâdir bin Mustafa Safverî ve bir grub cemâat, Sicilmâsî'nin ilminden istifâde ettiler. Daha sonra Fas'a giden Sicilmâsî, Cebel-i Ahdar denilen yere müftî oldu ve buraya yerleşti.

Sicilmâsî; tefsîr, fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh, tıb, ferâiz, me'ânî, beyân, târih, mantık ve birçok ilimde mütehassıs idi. Bütün hâl ve hareketleri Allahü teâlânın ve Resûlünün emirlerine uygundu.

Sicilmâsî çok sayıda eser yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Mineh-ül-ihsâniyye, 2-El-Yevâkit-üs-semine, 3- Manzûmetün fî fıkh-il-Mâlikiyye, 4- Mesâlik-ül-vüsûl, 5- Ed-Dürret-ül-münîfetu (Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) hayâtına dâirdir.), 6- Câmiat-ül-esrâr (İslâmın beş şartı manzûm olarak anlatılmıştır.), 7- Tefsîr-ül-Kur'ân-ı kerîm (Bekâra sûresi 189. âyet-i kerîmesine kadardır), 8- El-Eşbâh ven-nezâir, 9-Akd-ül-cevâhir fî nazm-in-nezâir, 10-Es-Sîret-us-sugrâ, 11- Mesâlik-ül-vusûl ilâ Medârik-ül-usûl, 12-Usûl-üş-şerîf et-Tilmsâni ve serhuhu, 13- Manzûmetün fî Vefeyât-il-a'yân, 14- Manzûmetün fit-tefsîr, 15- Manzûmetün fî Mustalah-ıl-hadîs, 16- Manzûmetün fil-usûl, 17-Manzûmetün fil-me'ânî vel-beyân, 18-Manzûmetün fil-cedel, 19-Manzûmetün fil-ferâiz 20- Manzûmetün fit-tasavvuf, 21-Manzûmetün fit-tıb, 22- Manzûmetün fit-teşrîh, 23- Şerh-ül-Ecrûmiyye, 24- Şerh-ud-Dürer-ül-levâmî' li Ebi'l-Hasen İbni Birrî, 25-Dîvân-ül-hutab, 26- Nazmun fî mes'elet-il-evtâd vel-ebdâl.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 143

2) Hülasât-ül-eser cild-3, sh. 173

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 756

4) El-A'lâm cild-4, sh. 309

5) Târih-ül-halef cild-1, sh. 73

ŞİHÂBÜDDÎN ACEMÎ MISRÎ (Ahmed bin Ahmed Vefâî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve velî. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Muhammed'dir. 1014 (m. 1605) senesinde doğdu. Şihâbüddîn lakabı verildi. Acemî, Vefâi, Mısrî ve Şafiî nisbetleri ile tanındı. 1086 (m. 1675) senesinde Mısır'da vefât ederek, Mücavirin kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta, keskin zekâsı, Hâfıza ve anlayışı ile dikkati çeken Şihâbüddîn Acemî, zamanın en mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi. Nûreddîn Zeyyâdî, Ali Halebî, Burhâneddîn Lekânî, Şihâbüddîn Ganîmi, Kâdı'l-kudât Şihâbüddîn Hafâcî, Şemseddîn Şevberi, Sultan Mizahî, Şemseddîn Bâbilî, Alâeddîn Şebrâmelîsî gibi âlimler, onun hocaları arasındaydı.

Yıllarca süren çalışmaları sonunda, aklî ve naklî ilimlerde âlim oldu. Bilhassa; fıkıh, târih ve hadîs ilimlerinde meşhûr oldu. Mısır'da çözülemeyen mes'eleler, Şihâbüddîn Acemî'ye sorulur ve onun tarafından çözüme kavuşturulurdu.

Zamanındaki âlimler, onun ilmine ve tevâzusuna hayran kalırlardı. "Rıhle" adlı eserin yazarı büyük âlim Hayâri, ondan bahsederken şöyle demektedir: "O, ilmi, yumuşaklığı, zarifliği kendisinde toplamış, fazilet bakımından da çok yükselmişti. Aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. Bu ilimleri bizzat ehli olan âlimlerden öğrenmişti. Bildiklerini başkalarına öğretmek husûsunda da çok gayret gösterirdi. Çok eser yazdı. Mısır'da ilminin çokluğu ile tanındı. İlmî mes'eleler, onun tasdiki alınmadan çözülmüş sayılmazdı."

Yıllarca ilimle meşgûl olan Şihâbüddîn Acemî Mısrî, tasavvuf ile de meşgûl oldu. İbn-ül-Vefâ hazretlerinin yoluna intisâb etti. Vefâiyye yolunun esaslarını Ebü'l-Es'âd Yûsuf Vefâî'den öğrendi. Ondan hilâfet ve icâzet aldı. Hocasına olan hürmetinden dolayı kendisine ve çocuklarına yıllarca hizmet etti. İşlerini sâdece Allahü teâlânın rızâsı için yapması, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmesi sebebiyle, insanlar tarafından çok sevildi. Şeyh Hayâri ve İbrâhim bin Muhammed Ceynînî gibi âlimleri yetiştirdi. Pek kıymetli eserler yazdı.

"Şerh-i Sülâsiyât-il-Buhârî", "Tenzîh-ül-Mustafa el-Muhtâr mimmâ lem yesbit min-el-ahbâr vel-âsâr", "Tenbîh-ül-efkâr"

"İsbât-u kerâmât-il-evliyâ ba'de mevtihim" adlı kitaplar onun eserleri arasındadır.

Şihâbüddîn Acemî Mısrî hazretleri; "İsbât-u kerâmât-il-evliyâ ba'de mevtihim" adlı eserinde buyurdu ki:

"Öldükten sonra evliyânın kerâmetlerinin kesileceğini, onlarla tevessül ve onlara istigâsenin caiz olmadığını zannetmek doğru değildir.

İşin doğrusu, onların ölmeleriyle kerâmetlerinin kesilmiyeceğidir.

Şeyhülislâm Şihâbüddîn Remlî Ensârî'ye; "Şiddet ve sıkıntı ânında Enbiyâyı mürselîne (aleyhisselâm) ve meşâyiha, vefâtlarından sonra istigâse edilebilir mi?" diye soruldu. Enbiyâya, mürselîne, evliyâya, ulemâya ve sâlihîne istigâse caizdir. Harikulade işler bunlardan zuhur eder. Allahü teâlâ Enbiyâ (aleyhisselâm), evliyâ ve sâlih kulları vasıtasıyla onu cereyan ettirir, ölümlerinden sonra istigâse vardır. Zîrâ evliyânın kerâmeti, Enbiyânın mu'cizesi, vefâtlarıyla kesilmez. Enbiyâ, kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar. Buna Hazreti Meryem'in kıssası, Hazreti Ebû Bekr'in kıssası, Hazreti Ömer'in iki aylık mesafeden İslâm askerinin kumandanına yol göstermesi, Hazreti Hâlid bin Velid'in zehiri içtiği hâlde zarar görmemesi gibi çok sayıda sözüne güvenilir kimselerin bildirdiği hâller, kerâmetlerin mevcûdiyetine delîldir. Buna benzer şeyler, Sahabede, Tabiînde ve sonra gelen evliyâda görülmüştür. Yalan sözde birleşmeleri mümkün olmayan birçok kimse tarafından rivâyet edildiği için inkârı mümkün değildir. Mu'cize, nebiye caiz olur, kerâmet velîye caiz olur, ikisi arasındaki fark, inkarcılara meydan okumakta ve onları ikna etmektedir.

Mu'cizeyi ancak peygamberler (aleyhisselâm) gösterirler. Mu'cizeyi peygamberliklerini ispat için delîl olarak getirirler ve sözlerinde iddialıdırlar. Söylediklerinin ve iddia ettiklerinin aksi olmaz. Evliyâda görülen kerâmetler, mu'cize değildir ve tehaddî (iddia ve isbat) yoktur. Velîden kerâmet görülmesi şart değildir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) İsbât-u kerâmât-il-evliyâ ba'de mevtihim. Köprülü Kütüphânesi ikinci kısım. 335 numaralı mecmûa, vr. 154a

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 175

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 162

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 1, 329, 346

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 152

ŞİHÂBÜDDÎN HAFÂCÎ

Mısır'da yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ömer olup, künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn'dir. Mısır'da bulunan meşhûr Hafâce kabilesine mensûb olduğundan, Hafâcî ve Mısrî diye nisbet edilmiştir. 977 (m. 1569), başka bir rivayette 979 (m. 1571) senesinde Mısır'da doğdu. 1069 (m. 1659) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onikinci günü Mısır'da vefât etti.

Kendisi şöyle anlatır: "Temyiz yaşında (yedi-sekiz yaşlarında) iken, zamanın Sîbeveyh'i denilen dayım Ebû Bekr Şenvânî'den Arabî ilimleri okumaya başladım. Daha sonra ilerleyerek, me'ânî, mantık ve başka ilimleri okudum. Ayrıca; Hanefî ve Şafiî mezhebi âlimlerinin yazdığı kitapları da okudum. Şeyhülislâm Muhammed Remlî'nin derslerinde bulunup, Sahîh-i Müslim okudum ve ondan icâzet aldım. Bundan sonra uzun müddet, Nûreddîn Ali Zeyyâdî'nin derslerine devam ettim, İbrâhim Alkamî'den Şifâ-i şerîf kitabını okudum ve icâzet aldım. Hanefî mezhebi âlimlerinden Ali bin Ganim Makdisî'den hadîs ilmini okudum. Bizzat kendi eli ile bana icâzet yazdı. Bunlardan başka; Ahmed Alkamî, Muhammed Sâlihî eş-Şâmî ve başka âlimlerden de ders aldım."

Mısır'da çeşitli âlimlerden okuyarak ilim öğrendikten sonra, babası ile birlikte Haremeyne (Mekke ve Medine'ye) giden Şihâbüddîn Hafâcî, orada Ali bin Cârullah el-Usâm ve başka âlimlerden okudu. Daha sonra İstanbul'a gidip, ilim ve fazilet sahibi birçok zâtlarla görüştü. İbn-i Abdilganî, Mustafa bin Azmi, Hıbr (büyük âlim) Dâvûd ve Sa'd-ül-milleti veddîn İbni Hasen gibi âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulundu. İlim ve fazilette yetişip kemâle geldikten sonra, Rumeli beldelerinde

kadılık yaptı. Hattâ Üsküp gibi meşhûr büyük merkezlerde de vazîfe yaptı. Fazilet ve üstünlükleri her tarafa yayıldı. Sultan Dördüncü Murâd Hân tarafından Selanik kadılığına ta'yin edildi. Buradan Mısır kadılığına gönderildi. Kâdılığı esnasında da devamlı ilim öğrenmek, kitap te'lîf etmek ve ders vermekle meşgûl oldu. Talebe yetiştirdi. Abdülkâdir-i Bağdadî ve Seyyid Ahmed Hamevî ondan ilim öğrenip, fazilet ve üstünlükte meşhûr olanlardandır. Daha sonra tekrar İstanbul'a gelirken Şam'a uğradı. Orada birkaç gün kaldı. Şam'ın fâdılları, şiirlerle onun üstünlüklerini anlattılar. Şam ahâlisi ve âlimler, ona çok alâka gösterip, çok ikramda bulundular. Haleb'e uğrayıp sonra İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra tekrar Mısır'a döndü.

Şihâbbüddîn Hafâcî, zamanında bulunan büyük İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden, gözdelerinden idi. İlme çok hizmet etti. Çok kitap yazdı. Eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-İnâyet-ül-kâdî: Tefsîr-i Beydâvî'ye haşiyedir. 2-Hadîkat-üs-seher, 3-Dîvân-ül-edeb fî zikr-i şüarâ-il-Arab, 4-Rihle, 5- Resâil-ül-erbe'ûn, 6- Şerhu Dürret-ül-gavâs lil-Harîrî, 7- Şerh-ül-ferâiz, 8- Şifâ-ül-galîl, 9- Nesîm-ür-riyâd fî şerh-iş-Şifâi lil-Kâdı Iyâd 10-Tarrâ-ül-mecâlis.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 138

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 331

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 160

4) El-A'lâm cild-1, sh. 238

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 397, 488, 550, 571, 605, cild-2, sh. 30, 51, 82, 646

6) Keşf-üz-zünûn sh. 699, 741

7) Brockelmann Sup-2, sh. 396

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 409, 1097, 1107

SİVÂSÎ (Şeyhî Abdülmecîd Efendi)

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Halvetiyye yolunun "Şemsiyye" kolu kurucusu Şemseddîn Sivasî hazretlerinin birâderi olan Şeyh Muharrem Efendi'nin oğludur. İsmi Abdülmedd, künyesi Ebü'l-Hayr, lakabı, Mecdüddîn'dir. İsmi Abdülmecîd Şirvânî'nin ismine hürmeten konulmuştur. Şiirlerinde Şeyhi mahlasını kullanan Abdülmecîd Efendi, Sivasî diye meşhûr olmuştur. 971 (m. 1563) senesinde Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. 1049 (m. 1639) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Nişancası'ndaki evinin bahçesine defnedildi. Ölümünden iki yıl sonra gördüğü bir rü'yâ üzerine Mahpeyker Kösem Sultan, kabrinin üzerine bir türbe yaptırmıştır. Türbe bugün çok harap bir hâldedir.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ilim öğrendi. Yedi yaşına geldiği zaman Kur'ân-ı kerîmi hıfzetti (ezberledi). Amcası Şemseddîn Efendi'den (Kara Şems) zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Arabî ilimler, fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinde yüksek derece sahibi oldu. Keşşâf tefsîrini okutması husûsunda amcasından icâzet aldı.

Uzun müddet amcası Şemseddîn Sivâsi'nin sohbetinde kalıp feyz aldı. Tasavvufî hakîkatlere kavuşup yüksek ma'nevî derecelere ulaştı. Otuz yaşına geldiğinde amcası Şemseddîn Efendi ona; "Doğru yolu göstermek sana geç vâki olur, ama gayet güzel olur. Sen diğer akranlarını geçip hepsinden yüksek olursun" buyurarak, Merzifon ve çevresi ahâlisine Allahü teâlânın dinini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirdi. Daha sonra Şemseddîn Sivâsi hazretleriyle beraber 1005 (m. 1596) senesinde Eğri seferine gidip, orada vefât eden Pîrî-zâde Velî Efendi'nin yerine, Zile'deki Halvetî dergâhında vazîfelendirildi. Burada insanlara doğru yolu ve güzel ahlâkı anlatmakla ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu.

1013 (m. 1604) senesinde Sivas'daki Şemsiyye dergâhı şeyhi ve Kara Şems'in dâmâdı Receb Efendi vefât edince, onun vazîfesini yürüttü. İlim ve irfandaki şöhretini duyan Sultan Üçüncü Mehmed Hân tarafından İstanbul'a da'vet edildi. Üçüncü Mehmed Hân Abdülmecîd Efendi'yi İstanbul'a da'vet ederken, kendi el yazılarıyla şu mektûbu yazmışlardı:

"Fazilet ve kerâmet sahibi Sivaslı Abdülmecîd Efendi! Merhum amcan Şemseddîn Efendi'nin, Eğri seferinde maddî ve ma'nevî çok yardımlarını gördüm. Döndükten sonra İstanbul'da kalmasını istemiş idim. Fakat o arzu etmeyince,

ihtiyârlığı sebebiyle memleketine gitmesine izin verdim. Şimdi sizin söz, fiil ve diğer özelliklerinizle ona tam olarak benzediğinizi duydum. İstanbul'a teşrîf etmenizi cân-ü gönülden istiyorum. Hatt-ı şerîfim size ulaştığı zaman ihmal etmeyesiniz."

Bu mektûp üzerine Abdülmecîd Efendi İstanbul'a geldi. İstanbul'daki ilk va'zını Ayasofya Câmii'nde verdi. Bir müddet Ayasofya civarında oturdu. Daha sonra kendisine talebe olan Reîs-ül-küttâb Lâ'lî Efendi'nin hediye ettiği, Eyyûb Nişancası'ndaki bahçe içindeki eve yerleşti. Dâr-üs-se'âde ağalarından Mehmed Ağa tarafından, Çarşamba'da yaptırılan Mehmed Ağa dergâhında, insanlara doğru yolu anlatmakla vazîfelendirildi. Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi tarafından câmi hâline getirilen Atpazarı'ndaki Hüsam Bey mescidinde de Cum'a vâ'izi olarak vazîfe yapıp, insanlara hak ve hakîkati anlatmaya devam etti. İstanbul halkının va'z ve nasihatlerine gösterdiği yüksek alâka üzerine, Şehzâde Câmii'ne vâ'iz olarak nakledildi. Bir müddet orada insanlara yüce dinimizin emir ve yasaklarını, sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlattıktan sonra, Yavuz Sultan Selîm Câmii'ne Cum'a vâ'izi olarak görevlendirildi. Sultan Selîm civarında bir mescid ve Sivâsî dergahını inşâ ettirip, hizmete devam etti. Sultan Ahmed Câmii yapılırken, temel atma merasiminde bulunup, duâ etti ve temele ilk taşı koydu. Sultan Ahmed Câmii'nin yapımı tamamlanıp ibâdete açılınca, ilk va'zı Abdülmecîd Efendi verdi. Ölünceye kadar bu câminin vâ'izliğini yürüttü.

Üçüncü Mehmed, Birinci Ahmed, Birinci Mustafa, Genç Osman ve Dördüncü Murâd Hân devirlerinde yaşadı, insanlara hep Hakkı tavsiye edip, kötülüklerden sakındırdı, ilmi, irfanı ve olgunluğuyla sultanlar ve diğer devlet erkânı yanında büyük bir nüfuz sahibi oldu. Pâdişâh ve diğer devlet erkânı, önemli husûslarda sık sık görüşlerine başvururlardı. Karayazıcı ve Uzunbölükbaşı isyanlarının bastırılmasında önemli rolü olmuş, hükümete faydalı tavsiyelerde bulunmuştu.

Sultan Dördüncü Murâd Hân'a Bağdad'ın İranlılardan geri alınacağını müjdelemiş, pâdişâh sefere çıkarken de Hazreti Ömer'in kılıcını beline kuşatmıştı.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derece sahibi olan Abdülmecîd Sivasî, güzel ahlâk ile ahlâklanmıştı. Sultan Birinci Ahmed Hân'a sunduğu manzûm şikâyetnamede memleketin ve milletin içinde bulunduğu hâli anlatmış, muvaffakiyet için kedisine adâlet ve meşveret tavsiye etmişti. İslâm dininin hep ilerlemeyi emr ettiğini anlatmış, gelişmelere karşı çıkan din adamı kılığına girmiş din düşmanlarıyla tarikatçı geçinen câhil ve sapık kimselerle ve bid'at ehliyle mücâdele etmiş idi. İstanbul'da va'z, irşâd ve ilim öğretmekle meşgûl iken vefât etti.

"Şeyhi" mahlasıyla pek güzel şiirler yazan Abdülmecîd Sivâsi'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerin ba'zıları şunlardır: 1- Fâtiha tefsîri, 2- Mesnevî şerhi: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin Mesnevi'sine yazdığı çok kıymetli şerhidir. Nakledilir ki: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretleri, ma'nevî hâl âleminde, gelip Abdülmecîd Sivâsî'ye; "Benim Mesnevî kitabıma şerh yazmanızı istiyorum" buyurdu. Abdülmecîd Efendi de özür beyân edip; "Hâşâ benim haddim değildir. Sizin inci gibi sözlerinizi şerh etmek bir yana anlamaktan âcizim. Birçok şerhler yazılmıştır. Bizim şerhimize ne gerek var" deyince, Mevlânâ hazretleri; "Onlar da güzel, fakat söz başka hâl başkadır. Benim "Mesnevî "mi şerh etmek sizin gibi hâl sahibi, kelâm ilminde ve tasavvuf ma'rifetlerinde yüksek birisine gerekir" buyurdu. Abdülmecîd Sivasî hâl âleminden beşeriyet âlemine dönünce, emri birkaç gün ihmâl etmişti. Birgün yine hâl âleminde iken Mevlânâ hazretleri zuhur edip; "Size "Mesnevî"me şerh yazın demedim mi?" buyurdu. Abdülmecîd Sivasî hazretleri özür beyân etmek istediğinde; "Biz şimdi sizi topuz ile ikâz ederiz" buyurdu. Ertesi sabah pâdişâh tarafından iki asker gelip, Şerh yazılmasına dâir fermanı ve yüz altın sikke getirdiler. Abdülmecîd Sivasî fermanda; "Benim faziletli pederim, bu saat Mevlânâ hazretlerinin "Mesnevî"sine şerh yazılmasını emr ediyorum. Biz de emrolunduk" diye yazılı olduğunu gördü. Hemen emre uyup şerh yazmağa başladı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin istediği özellikte, nefis bir şerh yazdı. 3- Lezâiz-ül-âsâr ve Letâif-ül-ezhâr, 4- Maskal-ül-kulûb, 5- Şerhun alâ kasîde-i Mîmiye li-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 6- Fezâilü salât-in-Nebî, 7- Dürer-ül-akâid, 8- Dîvân-ı ilahiyat, 9- Şerhu Cezîret-il-Mesnevî, 10-Umdet-ül-Müsteiddîn -fis-sarf, 11-Mekâsid-i ayniyye ve Mesâid-i ervâh-ı tayyibe ve ayniyye: Bu eser Şeyh Yâr Ali bin Siyâvuş Divriği'nin (Kitâb-ül-mekâsid-ün-Nâciye fil mebde-i vel-meâşî vel-me'âd) adlı eserinin şerhidir. 12- Kahr-üs-sûs fî ilcâm-in-nüfûs, 13-Meyâdîn-ül-fürsân fî kavâid-i Fârisiyye 14- İrâde-i cüz'iyye, 15- Hadîs-i erba'în.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hediyyet-ül-ihvân (Mehmed Nazmi) Süleymâniye Kütüphânesi. Hacı Mahmûd Efendi kısmı. No: 4587, vrk. 57a.

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 170

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 62

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 400

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1130, 1829

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 120

7) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 401, 403

SULTAN MURÂD HÂN (Dördüncü Murâd)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, seksenikinci İslâm halifesi ve onyedinci Osmanlı pâdişâhı. Babası Sultan Birinci Ahmed Hân olup, annesi ise Mâhpeyker Kösem Sultan'dır. 1021 (m. 1612) senesinde halife ve Osmanlı sultânı oldu. Osmanlı Devleti'ni tekrar güçlendirdi. 1049 (m. 1640) senesinde yirmisekiz yaşında iken bütün Osmanlı hânedanında görülen nikrîs (damla) hastalığından İstanbul'da vefât etti. Babası Birinci Ahmed Hân'ın türbesinde defnedildi.

Babası Sultan Birinci Ahmed Hân ve ağabeyi Sultan Osman (Genç Osman) Hân gibi Sultan Murâd Hân'ın da zekâsı küçük yaşta gelişmişti. En mümtaz mürebbiyelerin nezâretinde terbiye edildi. "Enderun" adı verilen saray mektebindeki hocalardan husûsî dersler aldı. Mâhpeyker Kösem Sultan, oğlu Murâd'ın diğer şehzâdelerden her yönden daha üstün olması için çok gayret gösterdi. Şehzâde Murâd da kendisine gösterilen alakayı boşa çıkarmadı, ilim öğrenmekteki sür'ati, plânlı yaşayışı, spor ve silâh ta'limlerindeki başarısı, atîk ve çevikliği, çabucak serpilip yetişmesi ile dikkatleri çekti. Hüsâm-zâde, Sarı Solak ve Hacı Süleymân Efendi'lerden ok atmayı, Cündî Halîl Paşa'dan ata binmeyi öğrendi. Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi gibi zamanın önde gelen âlimlerinden fıkıh dersleri aldı. Babasının da hocası olan Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerini, daha onbir yaşlarında iken Üsküdar'daki dergâhında ziyâret etmeye başladı. O mübârek zâttan aldığı feyzle hayat buldu. Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin sohbetlerinden aldığı müjdelerle geleceğe ümitle bakmaya başladı. Babası Sultan Birinci Ahmed Hân'ın vefâtıyla, memlekette devlet otoritesi sarsılmış, İslâm düşmanları her taraftan hücuma geçmişlerdi. Binlerce yeniçeri askeri, başıbozuk bir güruh hâline gelmişti. Ehl-i sünnet düşmanı İran-Safevî çapulcularından inim inim inleyen İran sınırına yakın şehirlerdeki müslümanlar, içerilere göçmeye başlamışlardı. Veliahd Şehzâde Murâd, daha o yaşında İstanbul'da kıyâfetini değiştirerek dolaşır, halkla te'sis edeceği işbirliği neticesi, ileride yapacağı işlerin plânlarını kurardı. Kimden nasıl istifâde edeceğini, kimi nasıl cezalandıracağını tek tek defterine kayd ederdi. Günü geldi, rahatsız olan amcası Mustafa Hân'ın yerine Şehzâde Murâd; "Sultan Dördüncü Murâd" ünvanı ile Osmanlı pâdişâhı oldu. Yıllardır çizdiği plânlar, kurduğu hayâller gerçekleşecek, dedesi Yavuz Sultan Selim Hân gibi, devletinin dizginlerini eline alacaktı. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sancaktan Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin huzûrunda mübârek hocası Azîz Mahmûd Hûdâyî'nin elinden kalıç kuşandı. Yaşı küçük olduğu için, devleti bilfiil idâre edemeyeceği görüşü hâkim olarak, annesi Mâhpeyker Vâlide Kösem Sultan, "Saltanat nâibesi" ta'yin edildi. Zaman zaman güçlü devlet adamlarının desteğinde güzel işler yapılıp, yer yer zorba ve zâlimlerin kötülükleriyle karşılaşıldı. Sultan Murâd Hân'ı çocuk diyerek işe karıştırmıyorlar, başa geçenler kendi bildikleri gibi devleti idâre ediyorlardı. Fakat Sultan Murâd Hân, bu arada boş durmuyor, ilim öğreniyor, târih kitapları okuyor, dedelerinin hâl ve hareketlerini çeşitli durumlar karşısında aldıkları tedbir ve tavırları tek tek inceliyordu. Fırsat buldukça Üsküdar'a geçip Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin ziyâretine gidiyor; "Ben derviş Murâd" diyerek kendisini takdim ediyordu. Yalnız orada huzûr buluyor, dünyâ padişahlığının ne kadar boş birşey olduğunu görüyor, asıl padişahlığın Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin padişahlığı olduğunu düşünüyordu. Kendi üzerinde kıymetli elbiseler vardı. Ama gözünde hiçbir değeri yoktu. Azîz Mahmûd Hûdâyî'nin yamalı elbiseleri en nadide kumaşlardan daha da göz alıcıydı.

Yamalı elbise, giyen zâtın büyüklüğü ile kıymet kazanmıştı. Bu mübârek zâtın ma'nevî desteği de olmasa Sultan Murâd ne yapacaktı? Üç günlük dünyâ için bunca kavgaya, baş alıp, baş vermeye değer miydi? Ama Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri, onun düşüncelerini adetâ okuyor, Allahü teâlânın rızâsı için onun emrine uyarak yapılacak işin kıymet kazanacağını

söylüyor, Allahü teâlânın kullarına O'nun rızâsı için adâletle muâmelenin birçok ibâdetlerden kat kat ziyâde olduğunu bildiriyordu. Sultan Murâd Hân, aldığı feyz ve ma'nevî destekle sarayına dönüyor, idâreyi bütün kudretiyle ele geçireceği günü bekliyordu. Dedelerinden Yavuz Sultan Selim Hân'a özeniyor, onun gibi olmak için her yönden kendisini yetiştiriyordu. Onun gibi bilgili, onun gibi güçlü kuvvetli, onun gibi müttekî, o nun gibi korkusuz olmak için çırpınıyordu. Sarayından her sabah has bahçeye gider gelir, ellerinde ikiyüz okkalık bir mermer sütunu taşırdı. Okuduğu târihlerden çıkardığı hüküm, askerin kuvvetten anladığı, kendisinden kuvvetli olanı sevdiği idi. O hâlde en iyi yeniçeri, en iyi atıcı, en iyi kılıç kullanan, en iyi ata binen kendisi olmalı vurduğu yerden ses çıkarmalıydı.

Zaman zaman halkın içine girer, değişik kıyâfetlerle onların sohbetlerini dinlerdi. Halkının derdini halktan bir kimse olarak yerinde incelerdi. İnsanların kimden nasıl zarar gördüğünü, zulüm merkezlerini tek tek tesbit etti. Anadolu'dan ve Rumeli'den kendisine haber ulaştıracak kimseler buldu. Gelen bütün haberleri değerlendirdi. Sefere çıkan sadrâzam ne yapıyor, yeniçeriler, sipâhiler, beyler, paşalar, kadılar, ulemâ insanlara nasıl davranıyor, hepsinden haberdar oldu. Devletin yararına bir iş yapan mükâfat görmüş, kendisini güçlü hissedince de halka zulmeder olmuştu. Halk hayâtından bezmiş, pâdişâhın bir an önce işi ele alması için duâ eder olmuştu. Ama Sultan Murâd Hân'ın en büyük desteği olan Azîz Mahmûd Hüdâyî 1038 (m. 1628)'de vefât etmiş, Sultan Murâd kendisini, elsiz, kolsuz hissetmişti. Bu durumda Sivaslı Abdülmecîd Şeyhî Efendi ve Şeyhülislâm Yahyâ Efendi elinden tuttular. Hatâ ve yanlışlıklarını düzelttiler. Hayırlı işlerinde yardımcısı oldular. Çeşitli zulümler karşısında zaman zaman celallenen Sultan Murâd Hân, evlâdına zarar gelmesinden korkan Vâlide Sultan'ın yumuşak davranması îkâzıyla karşılaşırdı. Bir defasında da aynı ikâzla karşılaşan Sultan Murâd Hân; "Ben dedem Yavuz Sultan Selim Hân'dan sonra gelseydim, dedem Süleymân gibi yumuşak olurdum. Ne çâre ki cenâb-ı Hak, bana saltanatı kargaşalık devrinde nasîb etti. Kargaşalığın hakkından da sertlik gelir" cevâbını verdi. Artık yavaş yavaş kendisini hisettirmeye başlamıştı.

Abaza Mehmed Paşa'yı yenen Hüsrev Paşa, sadrâzam ve serdâr-ı ekrem sıfatıyla Anadolu'da bulunuyor, sadrâzama yakışmayan icrââtta bulunuyor, ondan güç alan birçok zâlim de halka zulmediyordu. Sultan Murâd Hân, artık kararını vermişti. Merhamet etmeyene merhametin zerresini tattırmayacak, Allahü teâlânın mahlûkuna merhamet etmeyene merhamet etmeyecekti. Bir fermanla Diyarbekir'de bulunan Hüsrev Paşa'yı sadr-ı a'zamlıktan azletti. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi nezâretinde ve pâdişâhın huzûrunda yapılan mahkeme neticesinde, Hüsrev Paşa'nın idamına hükmedildi. Yerine sadâret kaymakamı ve ikinci vezir olan Receb Paşa ta'yin edilmeyip, âdete muhalif olarak üçüncü vezir Hâfız Ahmed Paşa'ya sadrazamlık verildi. Receb Paşa çok hırslı ve kindar bir adamdı. Kendisine sadrazamlık verilmemesini hazmedemeyip yeniçeri ocağını kışkırttı.

Hüsrev Paşa'ya taraftarları mektûp yazıp Tokat'a çekilmesini istediler. Pâdişâh en güvendiklerini iş başına getirdi. Hüsrev Paşa'nın zorbaları İstanbul'a doldu. Herbiri bir başka zulüm çeşidini ortaya koyuyordu. Yeniçeri ve sipâhiler, işi iyiden azıtmışlardı. Halk galeyana gelmiş, ancak gözü dönmüş katil zorbaların etrâfı talan etmelerinden çekinmişlerdi. Çok geçmeden Receb Paşa'nın kışkırtmaları netice verdi. Yeniçeri taifesi Atmeydanı'nda toplandı. Hüsrev Paşa'nın azline karşı çıkıyorlar, aralarında sadrâzam ve şeyhülislâmın da bulunduğu onyedi kişinin azlini, hattâ kellesini istiyorlardı. Pâdişâh, sarayın önüne kadar gelen yeniçeri taifesine haber gönderip, isteklerinin görüşüleceğini bildirerek dîvân topladı. Dîvân a'zâlarının fikirlerini öğrendi. Pâdişâh hiçbir kimseyi feda etmek niyetinde değildi. Üç defa peşi-peşine pâdişâh nasbeden asker, iyiden kudurmuş, isteklerine kavuşmadan yerini terketmiyordu. Bu şekilde bir iki gün geçti. Zorbalar işi iyiden çığırından çıkarttılar. Askeri iyiden kışkırttılar. Pâdişâhı ayak divânına çağırdılar. Pâdişâh hiç çekinmeden, muhâfızsız olarak askerin önünde kurulan tahtına oturdu. Hâlbuki asker; "Pâdişâhım, istediğimiz onyedi kelleyi ver, yoksa sayı onsekize çıkar" diyerek bizzat pâdişâhı dahî tehdit ediyordu. Onları nisbeten teskin edip, zaman kazanmaya çalıştı, isyancıların kendilerine teslim edilmesini istedikleri Sadrâzam Hâfız Ahmed Paşa, bir iş için gittiği Üsküdar'dan geri geldi. Dîvân odasında pâdişâha yalvardı. "Bu ak sakalım ve ileri yaşımla artık bir işe yaramam. Kellesi istenen diğer onaltı müslümanın da yerine beni onlara teslim edin. Devlet bu belâdan kurtulsun. Onaltı müslüman da din ve devletine hizmet ile meşgûl olsun" dedi. Pâdişâh kabûl etmedi. Ama başka çâresi de yoktu. Hâfız Ahmed Paşa, dîvân üyeleri ile helâlleşti. Pâdişâhla yalnız olarak görüşüp, çocuklarına

ihtimâm göstermesini vasıyyet etti. Pâdişâhın peşi sıra askerin karşısına geçti.

Abdest tazelemiş, başına beyaz bir sarık sarmıştı. Besmele çekip kendisini askerin arasına saldı. Elebaşı durumuna gelmiş zorbaların kışkırtmaları, askeri temelli yoldan çıkarmıştı, İran'dan sızan bozuk insanların da te'sîri ve siyâsî propagandaların etkisi ile, asker adetâ kudurmuştu. Hâfız Ahmed Paşa, hemen şehîd edildi. Pâdişâh kendinden geçti. Bu yaptıklarını yanlarına bırakmıyacağını kapalı olarak ifâde etti. Zorbalar pâdişâhtan ba'zı isteklerde daha bulundular. Pâdişâh, isteklerini yerine getireceğine söz verdi. Recep Paşa'yı sadrâzam yaptı.

Özi beylerbeyi Murtezâ Paşa'ya bir hattı hümâyûn vererek, Tokat'taki Hüsrev Paşa'nın îdâm edilmesini emretti. Bütün kışkırtma ve hâdiselerin başı olan Hüsrev Paşa'nın îdâmı haberi İstanbul'a gelince asker yeniden isyan etti. Receb Paşa, isyanı tahrîk ederek pâdişâhın yakın çevresindeki mümtaz şahısları ortadan kaldırmak istiyordu. Gayesine bir hayli de yaklaştı. Çok geçmeden pâdişâh, işi yoluna koydu, ikide bir toplanıp sarayın önüne gelen zorbalar, yine gelmişlerdi. Gizlice zorbalarla anlaşan sadrâzam onlara arka çıkıyor, pâdişâha da onlara tâviz vermesini tavsiye ediyordu. Receb Paşa'nın bu zamana kadar yaptığı zulüm haddi aşmıştı. Pâdişâh, kararını vermiş, bu defa ne olacaksa olsun iş bitsin, şekliyle hareket eder olmuştu. Yoksa bu zorbalar, tâviz verdikçe şımarıyor, şımardıkça çoğalıyordu. Pâdişâh, halk arasına saldığı adamları vasıtasıyla kamuoyu meydana getirdi. Zâten yıllardır birçok zorbanın elinden çekmediği kalmamış olan İstanbul ahâlisi, Pâdişâh'ı sonuna kadar desteklemek arzusunu gösterdi. Sadrâzam Receb Paşa, yine zorbalara tâviz verilmesini tavsiye ediyor, onların çok güçlü olduğunu söyleyerek Pâdişâh'ın kalbine korku vermeye ve Pâdişâh'ın kendisine muhtaç olduğunu hissettirmeye çalışıyordu. Ama o gün olan olmuş, ok yaydan çıkmıştı. Dîvân toplantısından sonra saraydan ayrılacağı sırada huzûra da'vet edilen Receb Paşa, kapıdan girer girmez îdâmı emredildi, işi bitirildi. Cesedini saray kapısı önüne astılar. Başsız kalan zorbalar ne yapacaklarını şaşırıp dağıldılar. Artık insiyatif Pâdişâh'ın eline geçmişti. Tabanı Yassı Mehmed Paşa'yı sadrâzam ta'yin etti. Zorbalar ellerindeki bütün kozları kaybedeceklerini anlayınca, Receb Paşa'nın idamından yirmibir gün sonra, tekrar Sultan Ahmed meydanında toplandılar. Zorbalıkla ele geçirdikleri vazîfelere berât verilmesini istiyorlardı. Pâdişâh Sultan Murâd Hân hemen bir ayak dîvânı teşkil edilmesini emretti. Sadrâzam Tabanı Yassı Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Ahî-zâde Hüseyn Efendi, Kadıasker Karaçelebi-zâde Mehmed Efendi ve diğer kadıasker Hocazâde Abdullah Efendi, Nakîb-ül-eşrâf Allâme Şeyhî Efendi, Ayasofya Câmii vâ'izi Kâdı-zâde ve diğer âlimler, yeniçeri ağası zabitleri, altı hassa süvari bölükleri ağaları, dîvânda yerlerini aldılar. Pâdişâh gelip tahtına oturdu ve; “Eğer sipâhilerim bana itaatkâr iseler ve bana inanıyorlarsa, aralarından birkaç ihtiyârı seçip göndersinler” dedi. Pâdişâhın bu sözleri Atmeydanı'ndaki sipâhilere tebliğ edildi. Aralarından birkaç nefer seçip gönderdiler. Bunlar tahtın karşısına gelip durdular. Ahâli de divanhânenin karşısında yerini almış, her taraf dolmuştu. Yeniçeriler ve yeniçeri ağası pâdişâha sâdık olduklarını bildiriyorlardı. Bunun üzerine Sultan Dördüncü Murâd Hân; “Allahü teâlâya itaat edin. Peygambere (aleyhisselâm) ve sizden olan idârecilere de itaat edin” meâlindeki Nisa sûresi 59. âyet-i kerîmesi mucibince, pâdişâhlarına itaat etmelerini istedi. Onlara nasihatlerde bulundu. Yeniçeriler, Pâdişâh'ın ömrünün uzunluğuna, saltanatının mes'ûd bir şekilde devamına duâ ettiler. Pâdişâh'larına sâdık olacaklarına söz verdiler.

Sultan Murâd Hân daha sonra; “Baştaki emir, Habeşi bir köle de olsa ona itaat etmeyi emreden hadîs-i şerîfi bilirsiniz. Öyleyse içinizdeki zorbaları himâye etmeyin ki, pâdişâh ve devletimiz uğradığı musibetlerden, kurtulabilsin ve siz de babalarınız gibi sadâkatinizle iftihar edebilesiniz” dedi. Orada bulunan yeniçerilerin hepsi birden; “Biz pâdişâhın askeriyiz, zorbaları himâye etmeyiz. Onun düşmanları bizim de düşmanımızdır” diye cevap verdiler. Hemen mıshaf-ı şerîf getirildi. Yeniçeriler, Kur'ân-ı kerîm üzerine yemîn ettiler. Yemînleri, hemen deftere geçirilip tescil edildi. Pâdişâh, sipâhilerin göndermiş oldukları temsilcilere döndü. Hiçbir suça bulaşmamış, sakin ihtiyârları göndermişlerdi. “Siz sipâhiler! Kırkbin kişisiniz. Haddîni aşan istekleriniz, devleti altüst etmiş, zulüm her tarafı tahrip etmiştir. Bu hizmetlere geçebilmek için birbirinizle bozuştunuz. Devlete âsi oldunuz” dedi. Sipâhiler; “Biz âsi değiliz. Biz senin dostlarına dost, düşmanlarına düşmanız. Pâdişâhın emirlerini hafife alan zorbaları desteklemeyiz. Lâkin onları zabtedebilecek güce de sahip değiliz” dediler. Pâdişâh onlara da Kur'ân-ı kerîm üzerine yemîn ettirdi.

Pâdişâh, bu defa kadıları huzûruna çağırdı. Rumeli ve Anadolu'nun en ihtiyâr kadıları tahtın ayak ucuna kadar yaklaştılar. Pâdişâh onlara rüşvet alıp adam kayırdıkları hakkındaki şikâyetlerle ilgili sorular sordu. Kâdılar; rüşvet alıp adam kayırmadıklarını, ancak zorbaların tahakkümü altında adâlet yapamadıklarını söylediler. Hattâ Rumeli'nden bir kadı efendi söz alıp; "Sipâhilerin zulmüne karşı çıktığım için mahkemeyi basıp malları yağma ettiler" dedi. Kâdıların sözleri de deftere kaydolunup, yemînleri tescil edildi. Sipâhilerin vakıf mütevelliliği, kâtiblik hizmetlerine mülâzım yazılmamaları ve umûmun asayişinin muhafazası için, sipâhiler ve yeniçeriler tarafından yemîn edilmiş olduğundan, aykırı hareket edenlerin Allahü teâlânın, peygamberlerin (aleyhisselâm), meleklerin ve bütün müslümanların la'netine mazhar olacağını bildiren bir huccet (senet) tanzim edildi. Hazırlanan hucceti; Pâdişâh, vezîr-i a'zam, şeyhülislâm, vezirler ve nakîb-ül-eşrâf imzaladı. Pâdişâh, hem fetvâ, hem de destek almış, zorbaları sindirmek için bütün kozları eline geçirmişti. Üç gün içinde zorbaların elebaşları elde edilmeye ve ortadan kaldırılmaya başlandı. Pâdişâh, bizzat kendisi, kıyâfetini değiştirerek halkın arasına karışıyor, kimin ne yaptığını bizzat görüyordu. Suçlular yakalanıyor, ânında yapılan soruşturma ve muhakeme neticesi, zaman geçirmeden cezaları veriliyordu. Bütün zorbaların kalbine korku girdi. İleri gelenleri gerekli cezalarla cezalandırıldı. Anadolu'da ortalığı yakıp yıkan, çevresine topladığı eşkiya ile ma'sûmların canlarını yakan âsiler de yavaş yavaş toplanmaya ve ortadan kaldırılmaya başlandı. Âsilerin üzerlerine gönderilen bey ve paşalar, ellerinde listelerle gidiyorlar, ölüm cezasını haketmiş olanlara, yakaladıkları an cezâlarını veriyorlardı. Asilerin birbirleri ile araları açılarak, kendi kendilerini ezmeleri de sağlandı. Bunlardan ba'zıları mükâfatlandırıldı. Daha sonra devletin başına iş açmaya kalkışmaları üzerine cezaları verildi. Lübnan, Hicaz ve Yemen taraflarında çıkan ayaklanmalara ve ortaya çıkan eşkiyalara karşı tedbirler alındı.

1043 (m. 1633) senesinde Cibâli kapısında teçhiz edilmekte olan bir gemide yangın çıktı. Ondan diğer gemilere, gemilerden evlere sirayet eden yangın yaklaşık yirmibin evin yanmasına sebep oldu. Yangının tütün yüzünden çıktığı söylendi. Yangında yeniçeri ve sipâhinin zorbalığını, halkın dikkatsizlik ve ilgisizliğini gören Sultan Murâd Hân, hepsini topyekün terbiye etmek maksadıyla, yangın sebebiyle halkın dedikodu merkezi hâline gelen kahvehâneleri kapatıp, tütün içmeyi yasakladı. Zâten kahvehâneler, daha çok zorbalar tarafından açılıp işletilen yerlerdi. Halktan çok zorba taifesi gider, tütün içip dedikodu yaparak vakit geçirirlerdi. Zamanın âlimleri, bu yasak üzerine; "Pâdişâhın yasakladığı bir şeyi yapmanın caiz olmayacağına dâir fetvâ" vererek halkı uyardılar. Tütün yasağını ve büyük İstanbul yangınını bahâne eden Sultan Murâd Hân, zorbaları tamamen ortadan kaldırıp kötülüklerini yok etti. Zorbaların meyhânelerini yıktırdı, içkiyi yasakladı ve yasağın tatbikini bizzat kendisi ta'kib etti.

Sultan Murâd Hân bütün bu işleri yapıp, İstanbul'da huzûru yeniden kurarken, hep hayâlinde İmâm-ı a'zam hazretlerinin şehri Bağdat vardı. Bağdat mutlaka fethedilmeli, mübârek kimseleri mezarlarında bile rahat bırakmayan İran çapulcularına gereken ceza verilmeliydi. 1043 (m. 1633) senesinde Sadrâzam Tabanı Yassı Mehmed Paşa'nın kumandanlığında ordu Üsküdar'dan yola çıktı. Ordu hem Anadolu'daki zorbaları cezalandırmak, karışıklıkları düzeltmek, hem de İran üzerine yapılacak sefere hazırlık yapmak için yola çıkarılmıştı. Bu arada Osmanlı içinde karışıklıkların düzeldiğini, Sultan Murâd'ın güçlü bir pâdişâh olduğunu gören Avrupa kavimleri, korkularından ne yapacaklarını şaşırıp, vermedikleri vergileri gönderip, gönderdiklerini arttırmanın yollarını arar oldular. Ancak Leh kralı, vergiyi geciktirmişti.

Bosna beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'ya verilen bir emirle, Lehistan içlerine büyük bir akın tertiplendi. Çok ganîmet alındı. Sultan Murâd Hân Lehistan seferine hazırlandı. Edirne'ye kadar gitti. Lehistan elçisinin gelip anlaşma taleb etmesi üzerine savaştan vaz geçildi. Uygun şartlarda anlaşma yapıldı.

Sultan Dördüncü Murâd Hân, bu arada İstanbul ve çevresinde asayişi düzeltmek için faaliyetlerine devam ediyordu, İzmit yolu ile Bursa'ya gitti, İzmit kadısının hizmetlerini bizzat yerinde görüp, takdîr etti. Ömrü boyunca bu vazîfeden alınmaması için eline hatt-ı hümâyûn verdi. İznik kadısını da suçlu bularak cezâlandırılmasını emretti. İstanbul'dan çıkışının dördüncü günü Bursa'ya vardı. Halk sevinç içinde sultanlarını karşıladı. Murâd Hân ilk önce dedelerinin, daha sonra Emîr Sultan'ın kabirlerini ziyâret etti. Fakirlere sadaka dağıttı. Millete çok zulüm yapmış olan Hasenkeyfli Mehmed Ağa'yı îdâm ettirdi.

Avrupa tarafını anlaşmalarla nisbeten sağlamlaştıran Sultan Murâd Hân, 1045 (m. 1635) senesinde ilk Revân seferine çıktı. Sefere çıkmadan önce çok tereddütlü olan Pâdişâh, nereye sefer etmesinin hayırlı olacağını kestiremiyordu. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine uyarak iki rek'at istihâre namazı kıldı. Ertesi günü gönlü rahattı. Revân seferi için yola çıktı.

Üsküdar'a geçen Pâdişâh öteden beri bozulmuş olan sefer düzenini de tekrar eski hâline döndürmek için çok dikkatli davranıyor, askerin kanunsuz hiçbir hareketini kabûl etmiyordu. Durum fevkalâde olduğu için de şiddetle cezâlandırıyordu. Yolda yakalanan âsiler hakkında hükümler verilip gereken cezalar ânında tatbik Ediliyordu. Konya'ya varıldı. Pâdişâh Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin türbesini huşû' içerisinde ziyâret etti. Askeri ile aynı zorluklara göğüs gerdi. Aylarca atının eğerinden başka yastık, atının çulundan başka örtü kullanmadı. Askeri ile dâima hemhal, adetâ arkadaş gibiydi. Kayseri yakınlarında Develihisar'dan araba ile geçerken bir dağ keçisinin kaçtığını gördü. Hemen bir at istedi. Göz açıp kapayıncaya kadar ata atlayıp keçinin arkasına düştü. Attığı bir tek okla keçiyi vurup, askeri adetâ büyüledi. Askerler; "Allahü teâlâ yardımcın, olsun!" diye bağrıştılar. Pâdişâh, Erzurum üzerinden Revân önlerine vardı. Yapılan kuşatma sonunda Emîr Güne Hân kumandasındaki kale teslim oldu. Kumandana Yûsuf ismi ve paşalık ünvanı verildi. Yûsuf Paşa pâdişâhın yanında kaldı. İran askerleri serbest bırakıldı. Güçlü Osmanlı askeri karşısında hareketsiz kalan İran askerlerinin, geri çekilirken ahâliyi katletmeye kalkışmaları üzerine, peşlerine asker gönderildi. Gerektiği şekilde cezalandırıldılar. Pâdişâh tebrikler ve duâlardan sonra Cum'a namazına gitti. Sultan Murâd adına hutbeyi, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi okudu. Yahyâ Efendi bu güne;

"Revân'a varınca Sultan Murâd Hân Ömer heybet,
Müyesser eyledi ona Hudây-ı Müsteân fethin.
Cemî-i Ehl-i sünnet asker-i İslâm şad oldu,
Dedi. Yahyâ onun târihini "Gördük Revân fethin."

kıt'asını târih düşürdü. Kalenin gerekli tahkimatını yapan Sultan Murâd Hân, İran içlerine doğru seferine devam etti. Aras nehrini geçerken köprü kurmak mümkün olmadı. Pâdişâh da dâhil herkes atı ile nehri geçecekti. Pâdişâh sudan geçerken yanındaki askerlerden biri hâkimiyetini kaybedip akıntıya kapıldı. Pâdişâh hiç vakit geçirmeden askere doğru yaklaşıp yakasından yapışarak karaya çıkardı. Eline de bir kese altın verdi. Bu hâdiseyi gören askerler, pâdişâhlarına bir kat daha bağlandılar. Pâdişâh, doğru dürüst bir mukavemetle karşılaşmadan Tebrîz'e girdi. İran'ın merkezi olan Tebrîz, ekonomik yönden çökertildi. Kışın yaklaşması sebebiyle ordu İstanbul'a döndü. Ancak daha Sultan Murâd yolda iken İranlıların Revân'ı muhasara ettiği haberi geldi. Mevsim kış olduğu için Pâdişâh'ın dönmesi mümkün değildi. Sultan Dördüncü Murâd'ı İstanbul ahâlisi coşkun bir şekilde karşıladı. Yıllardır böyle bir zaferin ümidiyle yaşayan müslümanlar, Pâdişâh'a nasıl duâ edeceklerini bilemiyorlardı. Artık Bağdat'a sefer yapıp, ata mirası, İmâm-ı a'zam yâdigârı bu mübârek beldeyi Acemin kirli ayaklarıyla çiğnemesine son verilmeliydi. Bütün hazırlıklar o yöne kaydırıldı. Fethi hazırlayıcı öncü kuvvetler gönderildi. Halkı bu savaşa hazırlamak için gerekli faaliyetlere başlandı. Müslüman Osmanlı halkı yediden yetmişe yeni bir Yavuz devri, zaferler devri yaşamaya hazırlanıyordu. Yıllarca pâdişâh olduğu hâlde padişahlık yapamamış olan Sultan Murâd Hân, bu zaman zarfında iyice bilenmiş, ne zaman ne yapacağını iyice hesaplamıştı. Yaşı gençti. Yirmiyedi-yirmisekiz yaşlarında, yılların tecrübesine, hayâl edilemez hedeflere sahipti. İlk önce Bağdat, sonra, sonrası çoktu. Bir tarafı Çin, öbür tarafı Endülüs'e dayanıyordu. Târik bin Ziyâd'ın çocukları, barbar Avrupa kavimleri tarafından kesilip imha ediliyor, câmiler müslüman cesetleri ile doldurulduktan sonra kiliseye çevriliyor, müslüman Endülüs, putperestleştiriliyordu. Buna artık son verilmeli, sancak-ı şerîf dünyânın iki ucunda aynı anda dalgalanmalıydı. 1047 (m. 1638) senesinde ilk hedef olan Bağdat üzerine sefer açıldı. Yeniçeri yeni bir nizamda, sipâhi ayrı bir düzende, ahâli, velî, derviş, talebe herkes ayrı bir sevinçteydi. Osmanlı teb'ası, bu yüce pâdişâha verecek derece bulamıyordu. Zamanın usta şâiri Nefî;

"Nice benzer sana tarz-ı pâdişâhân-ı selef,
Bir midir pervaz-ı anka ile pervaz-ı cerâd"

beytiyle; "Sen hiçbir pâdişâha benzemezsin. Çünkü anka kuşunun uçuşu ile çekirgenin uçuşu bir değildir" diyordu. Pâdişâh sefere çıkmadan önce İstanbul'da memleketin dört bir tarafına ta'yin edilecek kadıların imtihanına katıldı. Herbirine pek çetin sorular sordu. En lâyık olanına vazîfe verilmesini te'min eyledi. Mecliste hazır bulunan ulemâ, pâdişâhın fıkıh bilgisine hayran kaldı. Sivaslı Abdülmecîd Şeyhî Efendi'nin elinden, Hazreti Ömer'in kılıcını beline kuşanan Pâdişâh,

ordusunun başında İstanbul'dan yola çıktı. Yanında Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Kâdı-zâde gibi âlimler de vardı. Şehirlerden tam bir nizam içerisinde geçerek Konya yoluyla Haleb'e vardı. Yol üzerindeki cümle evliyânın kabrini ziyâret etti. Şeyh Edebâlî ve Seyyid Battal Gâzî, Mevlânâ ve Nasreddîn Hoca'nın türbelerini ziyâreti ihmâl etmedi. Bağdad fethinde yardımları için, rûhlarından istimdat (yardım) istedi. Vezîr-i a'zam Bayram Paşa, Birecik'te vefât etti. Pâdişâh, bu kıymetli devlet adamının vefâtına çok üzülüp ağladı. Tayyar Mehmed Paşa'ya vezîr-i a'zamlık verildi. Musul'da Hindistan elçisi geldi. Fil kulağından yapılmış, üzerine gergedan postu geçirilmiş, tüfek ve kılıcın kâr etmeyeceği söylenen bir kalkanı da hediye getirmişti. Pâdişâh elinde bulunan bir mızrakla kalkanı deldi ve üzerine koyduğu beşyüz altınla elçiye geri gönderdi, İstanbul'dan hareketin yüzdoksanyedinci günü Bağdat önlerine varıldı.

İmâm-ı a'zamın (radıyallahü anh) türbesinin bulunduğu kısım daha önceden ele geçirilmişti. Pâdişâha İmâm-ı a'zamı ziyâret etmesi teklif edildiğinde; "Bağdat, sapıkların pis ayaklarıyla kirlenirken gidip o yüce İmâmı ziyâretten haya ederim" cevâbını verdi. Şehir kuşatıldı. Her türlü tedbir alındı. Sık sık hücumlar yapıldı. Muhasara esnasında, Sadrâzam Tayyar Mehmed Paşa şehîd oldu. Kemankeş Kara Mustafa Paşa sadrâzam ta'yin edildi. Sadrâzamın bile şehîd edildiği şiddetli çarpışmaların olduğu bir günde, askerler garip bir kimseyi huzûrlarına getirdiler. Elbisesi lime lime, elinde dalından yeni koparılmış akasya ağacından bir değnek, yüzünde tâ uzaklardan farkedilen fevkalâde bir nûr vardı. Pâdişâhı bakışları ile te'sîr altına alan ender şahsiyetlerden biri idi. Pâdişâh bu yüzü bir yerden tanıyordu. Bu, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin yakınlarından olan bir mübârek kimseden başkası değildi. "Pâdişâhım! Hocamın emriyle İstanbul'dan buralara geldim. Gayretle çalışın. Bağdat'ı Pazartesi'nden önce fethedin. Sonraya kalırsa sele düçâr olursunuz. Fetih müyesser olmaz. Mevlâm sizi muhafaza etsin" deyip çadırdan çıktı. Pâdişâh Sultan Murâd Hân, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin bu yardımına şükür için hemen Allahü teâlâya hamd edip o mübârek kimsenin rûhuna Fâtihalar gönderdi. Kumandanlarını çağırıp ertesi günü kalenin fethi için emir verdi. Şa'bân ayının onyedisinde Cum'a günü (24 Aralık 1638) Bağdat fethedildi. Asker arasından nice kahramanlar ortaya çıktı. Kahramanlara şiirler, türküler söylendi. Nice Genç Osman'lar, gencecik yiğitler, Bağdat'a girmekle, kaleye şerefli sancaklarını dikmekle nasiplendiler. Kale kumandanı Bektaş Hân, kalenin teslimi için sultânın huzûruna kabûl edildi. Teslim şartları görüşüldü. Teslimi kabûl edemeyen İran askerleri, serbestçe çekilip gitmelerine müsâde edilmesine rağmen, baruthâneyi ateşe vererek ma'sûm kimseleri öldürmeye kalkışmaları üzerine, gereken cezaya çarptırıldılar. Bu arada Bektaş Hân da karısı tarafından zehirlendi. O garip dervişin dediği gibi Pazartesi günü bir fırtına çıkıp peşinden yağmur yağdı. Bağdat çevresinde günlerce seller akıp, Safevî pisliklerini yıkadı. Osmanlı yepyeni, pırıl pırıl bir şehre sahip oldu.

Sultan Dördüncü Murâd Hân, ilk iş olarak, İmâm-ı a'zam hazretlerinin ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Eshâb-ı Kirâm düşmanı Safevî sapıkları, Allahü teâlânın dînini doğru olarak anlatan Ehl-i sünnet âlimlerine olan düşmanlıklarından dolayı, onların mübârek kabirlerini tahrip etmişler, türbelerin eşyalarını yağmalamışlardı. Pâdişâh emir verip bütün ma'nevî mîrâsların ta'mirini bildirdi. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'yi de bu işlere nezâretle vazîfelendirdi. Kısa zamanda eskisinden daha iyi hâle gelmesini te'min etti. İmâm-ı a'zam hazretlerinin türbesini: gümüş kapı. İpek halı ve altın şamdanlarla donattı. İmâretlerde fakirler için yemekler çıkartıp, gönüllerini ve duâlarını aldı.

Ondört sene onbir ay onüç gün sonra Bağdat'ta tekrar Osmanlı sancağını dalgalandıran Sultan Murâd Hân, İstanbul'a dönüş emrini verdi. Sadrâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, İran'la görüşmeleri devam ettirmek için Bağdat'da kaldı, İran'la 1049 (m. 1639) senesinde, zamanımıza kadar geçerliliğini koruyan Kasr-ı Şirin anlaşması imzalandı.

Sultan Murâd Hân'ın, dönüşünü Osmanlı ahâlisi sabırsızlıkla bekliyor, mübârek Bağdat şehrini, İmâm-ı a'zamın kabrini sapıkların tasallutundan kurtaran kahraman orduyu ve Pâdişâh'ı görmek için geçiş yollarını dolduruyordu. Pâdişâh İstanbul'a gelirken Musul'da Safevî elçisini kabûl edip; İran Şahı Safi'ye hitaben bir mektûp yazdı. Mektûbunda; henüz İran elinde bulunan ba'zı yerlerin Osmanlı beylerine teslimini, değilse baharda tekrar İran üzerine sefer yapacağını ve ordunun hudud üzerinde kışlayacağını bildiriyordu. Son kısmında da şöyle yazıyordu: "Er isen meydane gel, serverlik dâvasında olanlara perde arkasında durmak yakışmaz. Attan

korkanın, ata binip kılıç kuşanması hatâdır. Ezelde takdîr edilen ortaya çıkar. Elem çekmeyip karşıma çık. Selâm, hidâyete erenlerin üzerine olsun”

Sultan Murâd Han sefere giderken temizleyerek gittiği gibi dönüşte de ba’zı temizlik faaliyetlerinde bulundu. İnsanları kandırıp, doğru yoldan saptırmakla meşgûl olan ba’zı sahte şeyhleri (Sakarya şeyhi, Urmiye şeyhi gibi) îdâm ederek, ahâliyi onların sapık fikirlerinden kurtardı.

Ulemâ ve devlet ileri gelenleri Pâdişâhı İzmit’te karşıladılar. Karşılayanlar arasında Pâdişâhın annesi Vâlide Sultan (Mâhpeyker Kösem Sultan) da vardı. Sultan Murâd Hân, İzmit’ten gemilerle İstanbul’a geldi. Yıllardır böyle bir zafer merasimine hasret olan halk, gözyaşlarını tutamıyordu. Ama ne çâreki Pâdişâh hastaydı. Damla hastalığından muzdaripti.

Sultan Murâd Hân, kendisi doğuda İran’la meşgûlken, batıdaki hâdiselerden de günü gününe haber alıyordu. Bilhassa Venediklilerin yaptıkları, haddi aşmıştı. Venedik Cumhuriyeti ile bütün ticarî münâsebetlerin kesilmesini ve hemen savaş açılmasını emretti. Dîvân bu emri çeşitli bahânelerle onüç gün geciktirdi. Bu arada Venedik elçisi gelip, dîvânın bütün şartlarını kabûl etti ve savaş durduruldu. Aslında Sultan Murâd Hân savaşı durdurmamış, hazırlıklarını tamamlamak ve yeniden sıhhate kavuşmak için zaman kazanmıştı. Ne yazık ki ömrü vefa etmeyip, Venedik seferine çıkamadan vefât etti. Sultan Ahmed Câmii avlusunda Şeyhülislâm Yahyâ Efendi’nin imamlığında müezzinlerin; “Er kişi niyetine!...” nidaları ve müslümanların gözyaşları arasında kılınan cenâze namazından sonra, babası Sultan Birinci Ahmed Hân’ın türbesine defnedildi.

Ömrünü, vakitlerinin her ânını devletine hizmet ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaatle geçiren Sultan Dördüncü Murâd Hân, diğer milletlerin hayâl bile edemiyecekleri şekilde yalanlarıyla meşhûr olan Acemlerin, en büyük düşmanlarından olması hasebiyle, onların birçok iftiralarına mâruz kaldı. Kendilerinde bulunan pislikleri bu büyük Pâdişâh’a da bulaştırmaya kalkıştılar. İnsanlara zulüm ettiğini ve içki içtiğini bile söyleyecek kadar ileri gittiler. Hâlbuki devrinin kaynaklarında içki içtiğine dâir hiçbir bilgi yoktur. Sultan Dördüncü Murâd Hân, kendisinden ellidokuz yaş büyük olan Şeyhülislâm Yahyâ Efendi’ye; “Baba” diye hitâb eder, baba olarak bilir ve her türlü sözünü i’tirâzsız kabûl ederdi. Dînin hükümlerini çok iyi bilirdi. Arabça ve batı dillerine hâkim idi. Her türlü memleket mes’elesine vâkıftı, ilmi ve ilim adamlarını çok sever, ilim meclislerinde bulunmaya can atardı. İlim adamlarını teşvik ederdi. Evliyâ Çelebi ve Kâtip Çelebi gibi âlimler, teşvik ettiği kimseler arasındaydı. Namazlarını hocası ve İmâmı, Evlîyâ Efendi’nin arkasında kılardı. Kur’ân-ı kerîm okumayı ve ibâdetlerini hiç ihmâl etmezdi. Dedesi Yavuz Sultan Selim Hân gibi o da, Hırka-i saadet dâiresinde Kur’ân-ı kerîm okurdu.

Birçok tarihçinin Kanunî sonrası en büyük Osmanlı pâdişâhı olarak kabûl ettikleri Sultan Dördüncü Murâd Hân, hep Yavuz Sultan Selim Hân’a benzemeye çalışırdı. Gerçekten de birçok vasıfları onunla uyuşurdu. Ama Yavuz’un sahip olduğu kıymetli devlet adamlarına ve tecrübeye mâlik değildi. Tahta geçtiğinde hazîne bomboştu. Vefâtında, hazînede onbeşmilyon altın vardı. Gümüş paranın hesabı yoktu. Avrupa baştan başa istihbarat ağı ile örülmüştü. Avrupalıların en gizli sırları, Osmanlı sarayına günlük ulaşıyor, adetâ kuş uçurtulmuyordu. Tahta çıktığında neye yaradığı belli olmayan yüzbin yeniçeri varken; vefâtında çelik yürekli otuzbeşbin yeniçeri askeri; “Emrine canım feda olsun pâdişâhım” diyordu. Tahta geçtiğinde karmakarışık bir memleketle karşılaşmış, vefâtında; içte ve dışta huzûrlu ve i’tibârlı bir devlet bırakmıştı. Avrupa’ya hiç sefer yapmadığı hâlde ma’sûmları katletmekle meşhûr olan Avrupa kavimleri, adından bile tir tir titrer hâle gelmişlerdi. Kânûnî’den sonra askerlerin en çok sevdiği pâdişâh olan Sultan Dördüncü Murâd Hân’ın cesâreti, her türlü zorluğa tahammülü, keskin zekâsı, hünerleri, askerî dehâsı, atıcılık, binicilik, silâhşörlükteki başarısı çok takdîr ediliyordu. Ya’nî her husûsta askerinin önündeydi. İkiyüz okkalık gürzleri kolayca kaldırır, hızla giden iki atın birinden diğerine atlar, attığı ok, tüfek mermisinden uzağa düşerdi. Devrinin bütün silâhlarını tam bir ustalıkla kullanırdı.

En küçük suçları bile memleketin selâmeti için cezalandırmaktan çekinmeyen Sultan Dördüncü Murâd Hân’ın merhameti de çoktu. Savaş esnasında otağının yanına kurdurduğu seyyar hastahânelerdeki yaralı ve hastaları hergün bizzat ziyâret eder, onlarla yakından ilgilenirdi. Memleketin her tarafındaki imârethânelerin vakıf şartlarına uygun şekilde çalışması, fakir ve yetimlerin aç ve açıkta kalmaması için gayret gösterir, emrine uymayanları şiddetle cezalandırırdı.

Din ve devletin menfaatine iş yapanı hemen mükâfatlandıran Sultan Dördüncü Murâd Hân, pekçok hayırlı işinin yanında, Revân ve Bağdat köşkü ile Kandilli sarayı gibi nadide eserler, köprüler, kervansaraylar, hanlar ve benzeri hayır eserlerini inşâ veya ta'mir ettirdi. Anadolu ve Rumeli Kavağı'nda kale ve câmiler inşâ ettirdi. Kâ'be-i muazzamayı su basmış, hasara sebep olmuştu. Cihan pâdişâhı Sultan Murâd Hân, Ankaralı Mehmed Efendi ile Rıdvan Ağa'yı Kâ'be-i muazzamayı ta'mirle vazîfelendirip, bu sevâblı işi bir an önce hâllettirdi. Müslümanların duâsını alıp, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmayı arzu etti.

Din ve devletin menfaatine ters düşen en küçük hatâları bile gözden kaçırmayan, bilhassa zulüm ve hıyâneti, emre itaatsizliği şiddetle cezalandıran Sultan Dördüncü Murâd Hân, hassas, ince bir kalbe sahipti. Pek güzel şiirler yazdı ve şâirleri koruyup himâye etti. Bu şiirlerinden biri, İmâm-ı a'zamın (radıyallahü anh) şehri olan Bağdat'ın Safevî işgalinden kurtarılması için gönderilen Osmanlı ordusu kumandanı ve Diyarbakır beylerbeyi Hâfız Ahmed Paşa'nın yardım talep eden şiirine verdiği cevaptır:

"Hâfıza Bağdat'a imdat etmeğe er yok mudur?
Bizden istimdat edersin sende asker yok mudur?

Düşmeni mat etmede ferzâneyim ben dirdin,
Hasma karşı şimdi at oynatmağa yer yok mudur?

Gerçi lâf vurmada yoktur sana hempa biliriz,
Lîyk senden dâd olur bir dâd-ı kuster yok mudur?

Da'vây-ı merdî edersin bu muhanneslik neden?
Havf idersin bari yanında dilâver yok mudur?

Râfizîler aldı Bağdat'ı tekâsül eyledin,
Sana hasm olmaz mı hazret, rûz-ı mahşer yok mudur?

Ebû Hanîfe şehrini ihmâlinle vîrân ettiler,
Sende âyâ, gayret-i dîn-i Peygamber yok mudur?

Bî-haberken saltanat ihsân eden Perverdigâr,
Yine Bağdat'ı ider ihsân Mukaddir yok mudur?

Rüşvet ile cünd-i İslâmı perişan eyledin,
İşidilmez mi sanırsın, bu haberler yok mudur?

Avn-i Hak'la intikam almağa a'dâdan meğer,
Bende-i dîrin vezîr-i din perver yok mudur?

Bir âlî siyret dilîri şimdi serdar eyledim,
Hazret-i Peygamber mu'în olmaz mı, rehber yok mudur?

Şimdi hâlimi kıyas eylersin iş bu âlemi,
Ey Muradı Pâdişâh heft-i kişver yok mudur?"

1) Târih-i Peçevî, İstanbul 1283

2) Fezleke (Kâtib Çelebi) İstanbul 1286

3) Ravdat-ül-ebrâr (Kara Çelebi-zâde Abdülazîz Efendi) Kâhire 1248

4) Târih-i Solak-zâde. İstanbul 1294, sh. 737

5) Târih-i Gılmânî (Mehmed Halife), İstanbul 1340

6) Târih-i Nâimâ. cild-2-3

7) Târih-i Devlet-i Osmaniye (Hammer). İstanbul 1335

8) Hülâsat-ül-eser

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî)

10) Güldeste-i riyâz-ı irfan

11) Sicilli Osmânî cild-4

12) Evliyâ Çelebi seyahatnamesi cild-1, sh. 255, 460

13) Mir'ât-ül-Haremeyn. İstanbul 1301 sh. 507

14) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 143

15) Mizân-ül-hak (Kâtib Çelebi), İstanbul 1286

16) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 957

17) Tuhfe-i hattâtîn sh. 738

SUN'Î-ZÂDE SEYYİD MEHMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Kırkbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Emîn'dir. Haleb kadısı Kara Sun'ullah Efendi'nin oğludur. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1076 (m. 1665) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi dergâhı yakınında defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren, babasından gerekli eğitim ve öğretimi gördükten sonra, İstanbul'a gelip, zamanın âlimlerinden, Sultan İkinci Osman'ın hocası Molla Ömer Efendi'den, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Azmi-zâde Mustafa Efendi'nin ilim meclisinde bulunup çok istifâde etti. Yüksek ilmî dereceye ulaşıp, Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi'nin medresesine müderris ta'yin edildi. Şöhreti etrâfta duyuldu. Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Birçok medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğine ayrıldı. 1056 (m. 1645) senesinde sırasıyla; Selanik, Edirne, Bursa, Haleb ve Mısır kadılıklarında vazîfelendirildi. 1059 (m. 1648) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden alınarak, 1064 (m. 1653) senesinde Anadolu kadıaskerliğine, bir sene sonra da Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi. Aynı sene içinde bu vazîfeden alındı. Kendi hâlinde Allahü teâlâya ibâdet ve tâat ile meşgûl iken, 1071 (m. 1660) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1072 (m. 1661) senesinde Esîri Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân zamanında 9 ay 16 gün şeyhülislâmlık vazîfesini doğruluk ve adâletle yürütmekteyken, yaşlılığı ve rahatsızlığı sebebiyle vazîfeden alınıp emekli edildi. Aradan çok uzun zaman geçmeden vefât etti.

Sun'i-zâde Seyyid Mehmed Emîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, akıllı ve ileri görüşlü, herkesle iyi geçinen, yumuşak huylu bir zât idi. Vazifesi esnasında Allahü teâlânın dîninin emirlerini uygulama husûsunda çok titiz, doğruluk ve adâletten ayrılmazdı. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınan, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl olan, faziletli bir zât idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanamamıştır.

1) Devhat-ül-meşayıh sh. 70

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2969

3) Hulâsat-ül-eser, cild-3, sh. 476

ŞÜRNBLÂLÎ (Ebü'l-İhlâs Hasen bin Ammâr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve "Merâkıl-felâh" adlı kitabın müellifi. İsmi, Hasen bin Ammâr bin Ali el-Mısrî eş-Şürnblâlî'dir. "Şernblâlî" de denir. Künyesi Ebü'l-İhlâs idi. 994 (m. 1586) senesinde Mısır'da dünyâya geldi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Çocukluğunda, Şeyh Muhemmed Hamevî'den ve Şeyh Abdürrahmân-ı Mesîrî'den ders okudu. Fıkıh ilmini, meşhûr Hanefî fakîhi Abdullah-ı Nakrirî'den ve Allâme Muhammed Muhıbbî'den öğrendi. Onun fıkıhdaki senedi, bu iki âlim ve feyz menbâı Şeyh-ül-İmâm Ali bin Gânim el-Makdisî'dir. Asrının en meşhûr fakihlerinden ve fâzıllarından oldu. İsmi ve şöhreti her yerde duyuldu. Müteehhirînin (sonra gelen âlimlerin) en üstünü oldu. Fıkıhta üstün bir melekeye sahipti. Asrında, fıkhî mes'elelerin delîli olan nâssları (âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri) ve onların kaidelerini en iyi bilen o idi. Kalemi kuvvetli olup, en güzel eser yazanlardan oldu. Herkes, ona gelip fetvâ sorardı. Kâhire'de Câmi-ül-Ezher Medresesi'nde müderrislik yaptı. Devlet erkânının yanında, hep hürmet ve saygı görürdü. Uzun zaman tedrisât ile meşgûl olup, büyük bir şöhret kazandı.

İnsanlardan çok kimseler gelip derslerinde bulunurdu. Kendisinin ilminden istifâde edenlerin sayısı çoktur. Allâme Ahmed Acemî, hocası Seyyid Ahmed Hamevî, Şeyh Şahin Ermenâvî Mısırlı talebelerindendir. Şam'dan gelen Allâme İsmâil Nablüsî de onun ilminden istifâde etti.

"Hulâsat-ül-eser" isimli eserin müellifi Muhıbbî'nin babası, Şürnblâlî'yi şöyle anlatır: "Şeyh-ül-umde Hasen eş-Şürnblâlî, Câmi-ül-Ezher'in ışığı ve parlak sabah yıldızı idi. İlimde parlak kandil sahibi bir kimse onu görseydi, elbette onun ışığından almağa çalışırdı. İlim sahibi olup ortaya çıkan, onun yanında

kendisini elbette gizlerdi. İyilik ve güzellik sahibi elbette onu en güzel şekilde medhederdi. O, güzel bir ahlâka sahip olup, fesahat ve belagatta üstün bir yeri vardı. Elden ele dolaşan eserleri buna şahittir. Zamanının fakîhleri, onun üstünlüğünü i'tirâf ve tasdik etmişlerdir. Fıkıh ve diğer ilimlere dâir çok kitap yazdı. 1069 (m. 1658) senesinde Ramazân-ı şerîf ayının onbirinde Cum'a günü ikindi namazından sonra Mısır'da vefât etti.

Eserleri: 1- Nûr-ül-İzâh ile bunun şerhi olan "Merâk-ıl-felâh" adındaki eseri: ibâdetlere âit olup, pek makbûldür. 2- Günyetü zevil-ahkâm fî Bugyeti dürer-il-hukkâm: Molla Hüsrev'in "Dürer ve Gurer" adındaki Hanefî fıkhına âit eserine yaptığı güzel bir haşiyedir. 3- İbn-i Vehbân'ın "Manzûme" sinin şerhi, 4- Merâk-us-se'âde: Kelâm ilminde çok kıymetli bir eseridir. 5- Ikd-ül-ferîd fî cevâz-it-taklîd. Bunlardan başka risaleleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 38, 39

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 261

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 292-294

4) Keşf-üz-zünûn sh. 732, 1193, 1200, 1982

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1073

6) Fâideli Bilgiler sh. 30

SÛSÎ (Muhammed bin Muhammed bin Süleymân)

Afrika'nın kuzey-batısında bulunan Magrib-i Aksa memleketinde yetişen, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Süleymân bin Fâsî bin Tâhir es-Sûsî er-Rûdânî el-Magribî el-Mekkî'dir. İsminin Muhammed bin Süleymân olduğu da bildirilmiştir. Künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. Magrib-i Aksâ'da, Sûs eyâletinin merkezi olan, Târûdânt beldesinde yetişti. Bir müddet Mekke-i mükerremede kaldı. Sûsî, Rûdânî, Muhammed Magribî, İbn-i Süleymân el-Magribî gibi isimlerle tanınır. 1037 (m. 1627) senesi Târûdânt beldesinde doğdu. 1094 (m. 1683) senesi Zilka'de ayının onunda Pazar günü Dımeşk'da vefât etti. Vasıyyeti îcâbı, Sifh-ı Kasyûn denilen yerde defnolundu.

İlim tahsiline Magrib memleketinde başlayan Sûsî; Kâdı'l-kudât Merrâkûş müftîsi Ebû Mehdî Îsâ es-Süknânî, Muhammed bin Sa'îd ve Muhammed bin Ebî Bekr ed-Delâî gibi zâtlardan ilim öğrendi. Şeyhülislâm Sa'îd bin İbrâhim'den feyz alarak tasavvuf yolunda ilerledi. Bundan sonra Allâme Ebû Abdullah Muhammed bin Nâsır-ud-Der'î'ye talebe olup, tefsîr, hadîs, fıkıh, tasavvuf ve başka ilimleri öğrendi.

Bir müddet memleketinde ilim tahsîl eden Sûsî, yine bu maksatla seyahate çıktı. Doğu beldelerine gitti. Mısır'a vardı. Orada; nûr el-Echüri, Şihâbüddîn Hafâcî, Kalyûbî ve Muhammed bin Ahmed eş-Şevberî gibi zâtlardan ders ve icâzet (diploma) aldı. Bundan sonra Hicaz'a gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede mücavir olarak bir müddet ikâmet etti. Burada ilimle meşgûl oldu. 1061 (m. 1651) senesinde Anadolu'ya doğru yola çıktı. Remle beldesinde, Hanefî mezhebinin büyük âlimlerinden Hayreddîn-i Remli ile görüşüp sohbetinde bulundu. Şam'da Muhammed bin Hamza ve Muhammed bin Bedreddîn gibi âlimlerin sohbetlerine katıldı. Anadolu'ya geldi. Bir sene kadar kaldı. Çok alâka ve i'tibâr gördü.

Tekrar Mekke'ye dönen Muhammed Sûsî, orada çok tanındı. Maddî ve ma'nevî makamı yükseldi. Mekke-i mükerremenin şerîfi oldu. Onun izni ve görüşü alınmadan bir iş yapılmazdı. Umûmî ve husûsî birçok işler, onun vâsıtası ile halledilirdi. Ba'zı hâdiselerin sultâna yanlış olarak haber verilmesiyle 1093 (m. 1682) senesinde buradaki vazîfesinden ayrıldı. Sultânın emri ile Mekke'den ayrılması istendi. O sırada fıtr (Ramazan) bayramı idi ve yollar tehlikeli idi. Bunun için bir müddet bekledi. Daha sonra ailesini orada bırakarak kendisi Şam'a geldi. Şam'da Nakîb-ül-eşrâf Seyyid Abdülkerîm bin Hamza'nın yanında kaldı. Daha sonra yalnız başına bir yere çekildi. İnsanlardan çok az kimse ile görüşürdü. Bu yalnızlık günlerinde kitap te'lîfi ile meşgûl oldu.

Doğu memleketlerinde, daha çok Magribî diye tanınan Muhammed Sûsî, çok yer dolaştı. İlme çok hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. Çeşitli ilimlere dâir pekçok kitap yazdı. Yazdığı kitaplardan ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Cem'ul-fevâid min Câmi'ıl-usûl ve Mecma'uz-zevâid. 2- Sılat-ül-halef

bi mevsıl-is-selef, 3- Tuhfetü ülil-elbâb fil-ameli bil-üsturlâb. 4- Manzûmetün fî ilm-il-mîkât, 5- Muhtasar-ut-tahrir. 6-El-Kürretü fit-tevkît vel-hey'et. 7- Mekâsıd-ül-avâlî. 8- Muhtasaru Telhis-il-Miftâh.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 221

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 204

3) Esma-ül-müellifîn cild-2, sh. 298

4) El-A'lâm cild-6, sh. 151

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 199

6) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 367, cild-2, sh. 70

7) Brockelmann Sup-2, sh. 691

TABERÎ

Mekke-i mükerremede yetişen tarihçi ve Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdülkâdir'dir. Sevgili Peygamberimizin soyundandır. Taberî diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemekte olup, Mekke-i mükerremede doğdu. 1070 (m. 1659) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Muallâ kabristanında defnedildi.

Mekke-i mükerremede küçük yaşında ilim tahsiline başladı. İlk öğrenimini babasından gördü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve tecvid ilmini öğrendi. Zamanının âlimlerinin ders meclislerinde bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sistemli ve düzenli bir eğitim ve öğretimden sonra, yüksek ilmî derecelere ulaştı. İlim öğretmeye ve ders vermeye başladı. Dînî konularda kendisine sorulan sorulara cevap vermekle ve fetvâ vermekle meşgûl oldu. Bu sırada birçok kıymetli eserler te'lîf etti.

Ali bin Abdülkâdir et-Taberî, fazilet ve güzel ahlâk sahibi, zekî, ileri görüşlü, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim idi. Târih ilminde özel ihtisası vardı. Mekke târihi ve meliklerle ilgili geniş incelemeleri vardır. Güzel söz ve şiir söylemek husûsunda mahir idi. 224 (m. 839)'de Taberistan'da doğup, 310 (m. 923)'da Bağdad'da vefât eden "Târih-ül-Ümem" kitabının sahibi Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr Taberî ile bu Taberî'yi karıştırmamalıdır.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Târih-ül-mekkî: Mekke-i mükerreme şehrinin, Harem-i şerîfin, Kâ'be-i muazzamanın ve Harem-i şerîf içinde bulunan diğer kısımların tarihçesini bildiren bir eserdir. 2- Terâcîm-ül-Hulefâ vel-mülûk: Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'dan müellifîn zamanına kadar olan sultan ve melikleri içine almaktadır. 3- El-Ahvâl-ül-mualleme fî vukû-i Kâ'bet-il-muazzama, 4- Tuhfet-ül-kirâm 5- El-Cevâhir-ül-munazzama bi-fazîlet-il-Kâ'bet-il-muazzama, 6- Risâletün fî beyân-il-İmâret-il-vâkia: 1039 senesinde Kâ'be-i muazzamanın yıkılmasından sonra, 1045 senesindeki ta'miri, kapısının değiştirilmesi ve tarihçesinden bahseder. 7- Şerh-üs-sudûr ve tenvîr-ül-kulûb fil-a'lâm-il-mükeffire lil-müteehhir vel-mütekaddim min-ez-zünûb, 8- Şinn-ül-gâre alâ mâini-i nasb-is-sitâre lü-Kâ'be, 9- Fevâid-ün-neyl bi fedâil-il-hayl.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 126

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 161

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 759

4) El-A'lâm cild-4, sh. 301

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 57, 114, 256, 380 cild-2, sh. 45, 58, 211

TABERÎ (Seyyid Abdülkâdir bin Muhammed)

Mekke'de yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Yahyâ bin Mükrîm bin Muhıbbüddîn bin Radıyyüddîn bin Muhıbbüddîn bin Şihâbüddîn bin İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim bin Ebî Bekr bin Muhammed bin İbrâhim bin Ebî Bekr bin Ali bin Fâris bin Yûsuf bin İbrâhim bin

Muhammed bin Ali bin Abdülvâhid bin Mûsâ bin İbrâhim bin Ca’fer bin Muhammed bin Ali bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib’dir. (r.anhüm). “Huseynî” “Taberî” ve “Mekkî” nisbetleri ile tanınırdı. 972 (m. 1564) senesinde Mekke’de dünyâya geldi ve orada yetişti. Peygamber efendimizin torunu olan Hazreti Hüseyn’in evlâdlarından olup, “Seyyid”dir. Küçük yaşta iken ilim tahsiline başladı. Birçok âlimden çeşitli ilimlere âit kitapları okuyup öğrendi. Her ilimde mütehassıs oldu. Hicaz’da bulunan âlimlerin İmâmı idi. Çok kitap yazdı. Şöhreti ve eserleri her yere yayıldı. 1033 (m. 1623) senesinde Mekke’de vefât etti. Babası Muhammed bin Yahyâ da, 1018 (m. 1609) senesinde vefât etmişti.

Seyyid Abdülkâdir Taberî, daha 12 yaşında iken Kur’ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi ve hatim ile, makâm-ı İbrâhim’de teravih namazı kıldırdı. Hadîs ilminde “Erba’în-i Nebeviyye” ve onun üzerine yazılan “İşârât” kitabı ile “Akâid-i Nesefiyye”, nahivde “Elfiye-i İbn-i Mâlik”, fıkıhta şeyhülislâm Zekeriyyâ’nın “Minhâc” kitabının üçte birini de ezberlemişti. 991 (m. 1583) senesinde, ezberlediği bu eserlerin her birini, asrının Şafiî âlimi Şemseddîn Muhammed Remlî’ye, Hanefî âlimi Allâme Şemseddîn Muhammed Nehrâvî’ye, Abdürrahmân-ı Şerbînî’ye, Hanefî mezhebi âlimlerinden Şeyh-ül-İmâm-ıl-umde Ali bin Cârullah bin Zahîre’ye, Mâlikî âlimlerinden Yahyâ bin Muhammed el-Hattâb’a ve daha pekçok âlime arzedip dinletti. Hepsi, ona rivâyet etmesi, anlatabilmesi için o zamanda âdet olduğu şekilde yazılı icâzet (diploma) tanzim ettiler. Bu seneden sonra, ilimle daha çok meşgûl olmaya başladı. Daha birçok âlimin huzûrunda çeşitli eserlerin metinlerini okudu. Yine bu senede bereketlenmek için Mekke-i mükerremeye giderek, orada mücavir kalıp, Şemseddîn-i Remlî’nin derslerine devam etti. “Minhâc” kitabını Abdürrahmân-ı Şerbînî’nin yanında okumaya başladı ve “Şurût-ı salât” bölümüne kadar geldi. Hanefî âlimi Abdürrahîm bin Ebî Bekr bin Hassan’ın derslerine devam etti. Ondan çok ilim tahsil etti. Edîb Alma’î Cemâleddîn bin İsmâil Asâmî’den de okudu. Ayrıca onun yanında uzun zaman kalarak, “Âdâb-ül-bahs”in şerhinin okunması esnasında hazır bulundu.

İbn-i Hişâm’ın “Mugnî” kitabının başından bir bölümünü, “Kâfiye” üzerine yazılan “Şerh-ül-Câmî”nin bir kısmını, Şeyh Ebü’l-Bekâ’ el-Gumri’den “Minhâc” şerhi ile Mahıllî’nin “Şerh-ül-varakât”ını okudu. “Şâtıbıyye” metninin yarısını ezberleyip Ali Hirevî’den okudu. Ayrıca ondan, Bekâra sûresinin tamâmını “Kırâat-ı seb’a” üzere okudu. Kâdı Zekeriyyâ’nın “Tehzîb-ül-mantık” adındaki eserini, Şeyh Ali bin Zahîre’den okudu. Bu zâtın yanından uzun zaman ayrılmayan Seyyid Taberî, ondan çok istifâde etti. Bu zât, keskin bir zekâ sahibi olan Taberî’ye her husûsta yardımcı oldu. Nazm ve nesir olarak kıymetli eserler kaleme alacak bir şekilde yetiştirdi.

Arab edebiyatı ilimlerinde derin mütâlâaları oldu. Astronomi ve diğer fen ilimlerinde de çok yükseldi. Astronomiye âit “Şerh-ül-Çakmînî”yi, Ali bin Zahîre’den okudu. Ali Kuşcu’nun “Şerh-ut-tecrid” inin başından bir bölümünü, büyük âlim Nasîrüddîn bin Muhammed Gıyâsüddîn Mansûr’dan okudu. Ayrıca ondan namaz vakitlerine âit, “Risâlet-ül-usturlâb”ı okudu. Nahîsî’nin tıb ilmi hakkındaki “Külliyâtü şerh-ül-mûcez” inin bir bölümünü de Yûsuf Geylânî’den okudu. Mîr Kâdı Hüseyn’in “Hidâyet-ül-hikme” şerhini, Seyyid Gazânfer’den okudu. Sonra çok kitap yazdı. Mekke emîri Şerîf Hasen İbni Ebî Nemî, ona çok ikram ve iltifâtta bulunurdu. Çok güzel şiirleri vardır.

Eserleri: 1- Şerh-ud-dürîdiyye: “Âyât-ül-maksûre alel-ebyât-il-maksûre” kitabının şerhidir. Bu eserini tamamladığı zaman, Mekke emîrine arz ettiğinde, Mekke emîri bunu çok beğendi ve sayısız ihsânlarda bulundu. İçinde emîri öven beytleri de vardır. 2- Hüsn-üs-serire fî hüsn-is-sîre: Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin sîretini (hayatını) anlatan çok güzel manzûm bir eserdir. Mütenebbî’nin dîvânından bir kıt’a üzerine yazdığı bir şerhtir. 3- Esâtîn-üş-şe’âir-il-İslâmiyye ve fedâil-üsselâtîn vel-meşâ’ır-il-Haremiyye, 4- Efhâm-ül-mecâri fî ifhâm-il-Buhârî, 5- İkâz-üs-simâ’ li-cevâz-il-istimâ’, 6- El-Esâtin fî hacc-is-selâtîn, 7- Dürret-ül-asdâf-is-seniyye fî zirve-til-evsâf-il-hüsniyye, 9-Sell-üs-seyf alâ hıll-il-keyf, 10-Arâis-ül-ebkâr ve garâis-ül-efkâr: Tefsîr ilmine dâirdir. 11- Ulüvv-ül-hucce bi-te’hîr-i Ebî Bekr bin Hucce, 12-Uyûn-ül-mesâil min a’yân-ir-resâil: 40 çeşit ilim hakkında bilgi vermektedir.. 13- Keşf-ül-hâfi min kitâb-il-kâfi fî ilm-il-arûz vel-kavâfi, 14- El-Kelîm-üt-tayyib alâ kelâm-it-tayyib, 15-Neş’e-tüs-selâfe bi-münşeât-il-hilâfe: Târih ilmi hakkındadır. 16- Ref’ul-iştibâk an tenâvül-it-tenbâk, 17-Tıbyân-ül-metîn fî beyân-i duhân-il-mübîn, 18- Enbâ-ül-beriyye bil-ebnâ-it-Taberiyye: Tercüme-i hâl olarak yazılmış bir eserdir. 19- Keşf-ün-nikâb an ensâb-il-erbe’at-il-aktâb. Ayrıca onun çok güzel şiirleri de vardır.

Necmüddîn Ömer bin Fehd, “Tebyîn” adındaki eserinde, Taberî ailesi hakkında şu bilgileri yazmaktadır: “Onlardan Mekke’ye ilk gelen kimse. Şeyh Radıyyüddîn Ebû Bekr Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali bin Fâris el-Huseynî et-Taberî

idi. Bu da, 570 (m. 1174) veya daha sonraki bir senede vukû' bulmuştu. Oraya yerleştikten sonra Peygamber efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Bu ziyâreti esnasında, Allahü teâlâya şöyle niyazda bulunmuştu: "Yâ Rabbî! Doğru yoldan ayrılmayan ve râzı olduğun kimselerden kıldığın evlâdlar sahibi olmamı nasîb eyle! Beni bu ihsânına kavuştur yâ Rabbî!" duâsından sonra, onun yedi çocuğu oldu. Bunlar, Muhammed, Ahmed, Ali, İbrâhim, İsmâil, İshâk ve Ya'kûb idiler. Herbiri yüksek bir fıkıh âlimi ve müderris olarak yetiştiler. Kendisi de 673 (m. 1274) senesinde kadılık vazîfesi ile birlikte, Beytullah'da Makâm-ı İbrâhim'de imamlık yaptı. Bu bilgiler yine Necmüddîn bin Fehd'in "İttihâf-ül-verâ bi-ahbâr-i ümm-il-Kura" adındaki eserinde ve Fâsî'nin de, "Ikd-üs-semîn fî târih-i beled-illâh-il-emîn" adındaki kitabında nakledilmektedir."

Muhibbî de şöyle diyor: "Makâm-ı İbrâhim'deki imamlık vazîfesi onlara tahsis edilmişti. Taberî ailesinden gelenlerden başkası, orada imamlık etmedi. Onlardan bu hizmeti görmeye ehliyet kazanan herbiri, yeni bir izne ihtiyâç olmaksızın bu vazîfeyi deruhte ederdi. Eski sultanlar ve yeni şerîfler, onlara bu husûsta mutlak izin vermişlerdi. 1041 (m. 1631) senesinde, burada onlarla beraber imamlık yapmak husûsunda izin istemeye gelen ve uzun bir konuşma yapan bir zâtın isteğini, Şerîf Abdullah bin Hasen hemen red etmişti. Yine bu zamanda Mısır beylerbeyi olan Mehmed Paşa da bu isteği reddetmişti. Bu yüksek hizmet, Taberî ailesine mensûb ehil zâtların elinde bugüne kadar yapılagelmiştir. Ayrıca bu yüksek hizmetin yanında, kadılık, müftîlik, müderrislik, imamlık ve Mescid-i Harem'deki hatîblik vazîfelerini de yürüttüler. Mekke-i mükerremedeki hatîblik; Taberîler, Zâhirîler ve Nüveyriler ailesi arasında birbirine intikal edip durdu. Eski târih kitaplarından öğrenildiğine göre bu husûsta onların en eskisi, Taberîler âilesidir. Muhibbullah-ı Taberî ve Behâüddîn-i Taberî, bu ailenin meşhûr hatîblerindendir. Hatîblik, hemen herkese verilmezdi. Ancak ilim ve neseb bakımından yükselmiş kimselere tahsis edilirdi. 1041 (m. 1631) senesinde, Mekke-i mükerreme hatîbliğine Şeyh Muhammed Menûfî getirilmişti. Mekke vâlisi ve kadısı, buna mâni' olunca, Şükrüllah Efendi ta'yin edildi. Bu seneden sonra yine Taberî ailesinden yetişenlere verildi. Taberî ailesinden yetişmiş olan hatîblerin takvâ ve vera'ı, fazilet ve iyilikleri çoktu. Hayır ve hasenat işlerinde çok bulunurlardı. Ailenin birbirlerine ülfet ve muhabbetleri çoktu. Çok güzel ve latif şiirler yazarak birbirleriyle mektûplaşırlardı. Aralarındaki bu ülfet, akrabalar arasındaki sıla-i Rahmi hiç terk etmemelerinden ileri geliyordu. Bu husûsta iftihar etmeleri onların hakkı idi. Mekke vâlileri de onları çok severdi. Ba'zıları, onların kızları ile evlenip akrabalık kurmuşlardı. Mekke kadılarından Şihâbüddîn Ahmed bin Cemâlüddîn Muhammed Taberî'nin kızı Zeyneb; 770 (m. 1368) senesinde Mekke vâlisi olan Şerîf Iclân'ın hanımı idi."

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 457, 464

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 600

3) El-A'lâm cild-4, sh. 44

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 303

5) Brockelmann Sup-2, sh. 509

TÂHİR-İ BEDAHŞÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin en önde gelenlerindendir. Önce subay idi. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) rü'yâda verdiği emirle, askerliği bırakarak tasavvuf yoluna girdi. Onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

Tâhir-i Bedahşî ilk zamanlar askeriyede çalışıyordu. Askerler kalelerden birini fethetmek için yola çıktıkları sırada, bir gece rü'yâda Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Hazret-i Sıddîk-i Ekber, diğer halîfeler ve Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) Resûlullahın huzûr-ı saadetlerinde idi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) kendisine; "Bu seferden döndükten sonra, sen bu askerin arasından ayrıl! Tasavvuf büyüklerinin sohbetinde bulun" buyurdular. Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh), Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) emri ile kendisine hırka giydirdi. Uykudan uyanınca, askerliği bırakmaya karar verdi. Bu sefer dönüşünde askerler, çalılar ve ağaçlar arasından geçerken, kendisi attan indi ve ağaçların arasına girdi. Emîr eri, abdest bozmağa gittiğini zannetti. Bir müddet bekledi. Tanıdıkları ne kadar aradıysalar, bulamadılar. Tâhir-i

Bedahşî, o havâlide bulunan bir çiftçiye rastladı. Kendi elbiselerini ona verip onun elbiselerini giydi ve o memleketteki dervişlerin sohbetine katıldı. Aradan yıllar geçti. Akrabaları onun hayatta olup olmadığını bilmiyorlardı. Tâhir-i Bedahşî, eve gelince durumu hanımına anlattı. Hanımı; “Ben de seninle geleceğim” dedi. Üstüne bir örtü, eline bir âsâ alıp, kocası ile beraber yola çıktı. O memlekette bulunan, gönül sahibi bir âlimin hizmet ve huzûruna kavuştu. Bu zât, kendisine; “Senin nasîbinin Nakşibendî yolunda olan büyüklerden olacağını anlıyorum” dedi. Delhi ve Lahor tarafına gitmesini işâret buyurdu. Bu zamanda o diyarda Hazret-i Hâce Muhammed Bakî (kuddise sirruh) vardı. Cihanı aydınlatan bir güneş gibi idi. Sözlerini duyanlar, o gönüller sultânı büyük âlimin etrâfından ayrılmıyorlardı. Huzûruna kavuşmadan birkaç gün önce, Muhammed Bâkî-billah âhırete intikâl eyledi. Tâhir-i Bedahşî şaşkın bir hâlde kaldı. Allahü teâlânın ihsânı ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gitmeye karar verdi. Huzûruna gidip talebesi olmak ve hizmette bulunmak ile şereflendi. O yüksek dergâhda canla başla çalıştı. Nasîbi olan her şeye kavuştu. Talebe arkadaşı Hâşim-i Keşmî şöyle anlattı: “İşittim ki, uzun zaman, yalnız iken ve kalabalıkta iken, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek sûretini müşâhade ederdi. Saf ve temiz rûhlu idi. Kendi hâllerini ve keşflerini hazret-i İmâm’a öyle bir eda ile arz ederdi ki, hazret-i İmâm ister istemez tebessüm ederlerdi. Ba’zan hazret-i İmâm’dan yüksek ma’rifetleri dinlerken, öyle bir şekilde; “Evet, öyledir” deyip başını sallardı ki, hazret-i İmâm; “Bu sırlar Mevlânâ Tâhir’e bildirilmiştir, biz ise bunların tercümanıyız” buyururdu. Tecellîye, yüksek hâllere ve cezbeye kavuştuktan sonra, hazret-i İmâm kendisine icâzet (diploma) verdi ve Cunbûr şehrine gönderdi”

Yine Hâşim-i Keşmî anlattı: Hazret-i İmâm, Ecmîr’e teşrîf eylediği günlerde, bu fakîr de hizmetlerinde idim. Bu sırada Mevlânâ Tâhir’den mektûp geldi. Mektûbunda, kendisine talebe gelmediğini yazıyordu. Hazret-i İmâm şöyle buyurdu: “İşin esâsı, hâlleri muhafaza etmek, yapacağı işleri düşünmek, îmân üzüntüsünde, âhıret endişesinde olmaktır. Bu hâlde, her kimi Allahü teâlâ gönderirse, ta’lim ve terbiyesine me’mûr ederse, emre uyarak, Allah için o işle meşgûl olmak lâzımdır.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Tâhir-i Bedahşî’ye yazdığı mektûplardan birkaçı:

“Allahü teâlâya hamd-ü-senâ olsun! O’nun sevdiği, iyi insanlara selâmetler olsun! Cunbûr’dan gönderdiğiniz mektûp geldi. Rahatsız olduğunuzu okuyunca, üzüldük. Sıhhat haberini bekliyoruz. Vazifenize çok çalışınız! Hâsıl olan hâlleri bize yazınız! Ey sevgili kardeşim! Bu dünyâ, çalışmak yeridir. Ücret alınacak yer, âhırettir. Sâlih amelleri yapmağa uğraşınız! Bu amellerin en fâidelisi ve ibâdetlerin en üstünü namaz kılmaktır. Namaz, dînin direğidir. Mü’minlerin mi’râcıdır. O hâlde, onu iyi kılmağa gayret etmelidir. Erkânını (ya’nî farzlarını), şartlarını, sünnetlerini ve edeblerini, istenildiği ve lâyık olduğu gibi yapmalıdır. Namazda tumânînete (ya’nî rükû’da, secdelerde, kavmede ve celsede, bütün a’zânın hareketsiz kalmasına) ve ta’dîl-i erkâna (ya’nî, bu dört yerde sükûn ve tumânînet bulduktan sonra, bir miktar durmağa) dikkat etmelidir. Çok kimse bunlara dikkat etmeyip, namazlarını elden kaçırıyor. Tumânîneti ve ta’dîl-i erkânı yapmıyorlar. Bunlara azâblar ve tehdîdler bildirilmiştir. Namaz, doğru kılınınca, kurtuluş ümidi çoğalır. Çünkü, dînin direği dikilmiş olur. Se’âdet-i ebediyyeye uçmak için tayyare elde edilmiş olur.

“Âkıl isen kıl namazı, çün se’âdet tacıdır,
Sen namazı öyle bil ki, mü’minin mi’râcıdır!”

(2. cild, 20. mektûp)

“Akıllı kardeşim. İsmi gibi temiz, olan Molla Tâhir’in kıymetli mektûbu geldi. Kardeşim! Hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlânın, bir kulunu sevmemesi, onun fâidesiz şeylerle uğraşmasından anlaşılır” buyuruldu. Bir farzı yapmayıp, bir nafile ibâdeti yapmak da, boşuna uğraşmaktır. Bunun için, ne ile vakit geçirdiğimizi incelemeliyiz. Ne ile uğraşdığımızı anlamalıyız. Nafile ibâdet mi, yoksa farz olan ibâdet mi yapıyoruz? Bir nafile hac yapmak için birçok yasaklar, haramlar işleniyor. İyi düşünmelisiniz! Aklı olana bir işâret yetişir. Size ve arkadaşlarınıza selâm ederim.” (1. cild, 123. mektûp)

“Âlemlerin rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin efendisine salât ve selâm olsun. O’nun temiz Âline ve Eshâbının hepsine iyi duâlar olsun!

Biz fakirlerin, Allahü teâlâya karşı, aşağı ve küçüklük düşüncesi içinde olmamız, herşeyi O’ndan beklememiz, kalbi kırık, hep yalvarıcı ve O’na sığıma olmamız, kulluk vazîfelerini yapmamız, İslâmiyetin dışına taşmamamız, sünnet-i

seniyyeye sıkı sarılmamız lâzımdır. Hayırlı işleri yaparken, niyetlerimizi düzeltmeliyiz. Kalblerimizi, dünyâya düşkün olmaktan kurtarmalıyız. Her uzvumuz İslâmiyete teslim olmalıdır. Ayıplarımızı görüp, günahlarımızın çokluğunu düşünüp, Allahü teâlânın intikam almasından korkmalıyız. İyiliklerimizi az görmeli, günahlarımız az olsa da, çok bilmeliyiz. Şöhret sahibi olmaktan, insanlar arasında iyi tanınmaktan çok korkmalı, titremeliyiz. Peygamberimiz (aleyhisselâm); "Din veya dünyâ işlerinde iyi tanınarak parmakla gösterilmek, bir kimseye zarar olarak yetişir. Bu zarardan ancak Allahü teâlânın koruduğu kurtulabilir" buyurdu. İnsan, niyeti ve işleri, ne kadar hâlis ve iyi olsa da, kendini kusurlu ve kabahatli bilmelidir. Tasavvuf yolunda, ele geçen ni'metlere, hâllere, zevklere güvenmemeli, ne kadar doğru ve İslâmiyete uygun olsalar da, bunlara özenmemelidir. Dîne yaptığı hizmetlere, İslâmiyeti kuvvetlendirmesine ve insanların doğru yola gelmelerine sebep olmasına güvenmemeli ve bunlarla övünmemelidir. Bu güzel işleri, kâfirler ve fâcirler de yapabilir. Resûlullah (aleyhisselâm); "Çok olur ki, Allahü teâlâ bu dînini fâcir kimse ile kuvvetlendirir" buyurdu. Dînini öğrenmek, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için gelenleri, arslan ve kaplan gibi zararlı bilmeli, bunun kendi harablığına sebep olmaması için çok korkmalıdır. Talebe gelince, kendinde sevinç duyarsa, bunu küfür ve şirk bilmelidir. Hemen tövbe, istiğfar ederek bu sevinci gidermelidir. Onun yerine korku ve üzüntü yerleşinceye kadar uğraşmalıdır. Hele, talebenin malında gözü olmaktan, ondan fâide beklemekten çok sakınmalıdır. Böyle olursa, talebe istifâde edemez ve pîrin harab olmasına sebep olur. Çünkü, bu yolda, yalnız hâlis din isterler. Zümer sûresinin 3. âyetinde; "Biliniz ki, Allahü teâlâ için olan din, yalnız O'nun için olan hâlis dindir" buyurulmaktadır. Allahü teâlânın katında şirke hiçbir sûretle yol yoktur. Kalbe gelen her sıkıntı ve karartı, tövbe, istiğfar ve pişmanlık ile ve Allahü teâlâya sığınılarak, kolayca giderilebilir. Fakat, bu alçak dünyâ için gelen karartı, leke, kalbi büsbütün karartır, harab eder. Bunu temizlemek çok güç olur. Resûlullahın (aleyhisselâm); "Dünyâya düşkün olmak, günahların başıdır" hadîs-i şerîfi çok doğrudur. Allahü teâlâ, bizi ve sizi, dünyâya düşkün olmaktan kurtarsın! Dünyâya düşkün olanları sevmekten ve onlarla arkadaşlık etmekten, düşüp kalkmaktan korusun!

Çünkü o, öldürücü zehirdir, iyi olmaz bir hastalıktır, büyük belâdır ve bulaşıcı hastalıktır. Akıllı kardeşim Şeyh Hamîd, yanınıza gelmektedir. Ondan işiteceğiniz yeni, taze haberlerin kıymetini biliniz. Gerisini, buluşunca bildiririm." (1. cild, 171. mektûp) Mevlânâ Tâhir Bedahşî'ye yazılan birinci cild, ikiyüzonyedinci mektûbun bir bölümü aşağıdadır:

"Suâl! Evliyânın mahlûklara âit bilgileri, çok vakit yanlış oluyor ve kalbine doğan bilginin tersi hâsıl oluyor. Meselâ, bir kimsenin bir ay sonra öleceğini veya yolcunun geleceğim haber veriyorlar. Bunlar olmuyor. Bunun sebebi nedir?

Cevap: Velînin kalbine gelen bilgi, haber verilen iş, çok defa şartlara bağlı olur. O velî, o ânda, o şartları anlayamaz. O şeyin şartsız olarak, her hâlde meydana geleceğini sanır. Bundan başka "Levh-i mahfûz"da yazılı, ileride olacak bir işi, ârife (ya'nî velîye) gösterirler. Fakat o iş, değiştirilebilen, silinip yeniden yazılabilen şeylerdendir. "Kazâ-i mu'allak" gibidir. Ârif, o işin bir şarta bağlı olduğunu, silinebilecek şeylerden olduğunu anlayamayıp, elbette hâsıl olacağını sanır ve gördüğünü haber verir. Böylece, o iş de, hâsıl olmayabilir, işittiğimize göre, Cebrâil aleyhisselâm birgün, Peygamberimize (aleyhisselâm) gelip, bir gencin, yarın sabah, erkenden öleceğini haber verir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bu gence acıyıp, huzûr-i saadetlerine çağırır. Ne isteği olduğunu sorar. "Bir kız ile evlenmek ve bir de tatlı isterim" der. Emîr buyurup, ikisini de hemen hazırlarlar. Genç, o gece, odasında ailesi ile oturmuş, tatlı yanlarında iken, kapıya bir fakir gelip; "Açım, Allah rızâsı için bir şey verin" der. Genç, tatlının hepsini, fakire sadaka verir. Sabah olunca, Peygamberimiz (aleyhisselâm) gencin ölüm haberini bekler. Uzun zaman, haber gelmeyince, birini gönderip sorar. Gencin sağ ve keyf yapmakta olduğunu söylerler. Hayret eder. O sırada, Cebrâil "aleyhisselâm" gelir. Ona sorar. Cebrâil aleyhisselâm; "Gencin tatlıyı sadaka vermesi, gelmekte olan belâyı geri çevirdi" der ve gencin yastığı altında büyük bir yılanı ölü olarak bulurlar. Bu haber, bu fakire hoş gelmiyor. Cebrâil aleyhisselâmın yanılmasını caiz görmüyorum. Yâhud, Cebrâil aleyhisselâmın ma'sûm olması, emîn olması ve hiç yanılmaması vahy şeklinde getirdiği şeylerdedir. Ya'nî Allahü teâlâ tarafından indirdiği şeylerde, yanlışlık ihtimâli yoktur. Bu genç için getirdiği haber ise vahy değildir. Levh-i mahfûzda görüp öğrendiği birşeyi haber vermiştir. Levh-i mahfûzda yazılı şeyler, silinip değiştirilebildiğinden, buradan öğrenilen haberler yanlış olabilir. Allahü teâlâ tarafından getirilen şeylerin ise, yanlış olmak ihtimâli yoktur. Şehâdet ile ihbar arasında fark

vardır. İslâmiyette, şâhid olmak kabûl olunur. Haber vermeğe ise güvenilmez.

Kaza, ya'nî Allahü teâlânın yaratacağı şeyler, iki kısımdır: "Kazâ-i mu'allak", "Kazâ-i mübrem". Birincisi, şarta bağlı olarak, yaratılacak şeyler demektir ki, bunların yaratılma şekli değişebilir veya hiç yaratılmaz. İkincisi, şartsız, muhakkak yaratılacak demek olup, hiçbir sûrette değişmez, muhakkak yaratılır. Kaf suresindeki; "Sözümüz değiştirilmez" âyet-i kerîmesi, kazâ-i mübremi bildirmektedir. Kazâ-i mu'allak için de, Ra'd sûresinde; "Allahü teâlâ, dilediğini siler, dilediğini yazar" buyurmaktadır. Hocam, Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh) buyurdu ki: Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (kuddise sirruh) ba'zı kitablarında buyurmuş ki: "Kazâ-i mübremi kimse değiştiremez. Fakat ben, istersem, onu da, değiştirebilirim." Bu söze şaşar ve olacak şey değildir derdi. Hocamın bu sözü, uzun zamandan beri, zihnimi kurcalamıştı. Nihâyet, Allahü teâlâ, bu fakiri de, bu ni'meti ihsân etmekle şereflendirdi. Birgün, sevdiklerimden birine bir belâ geleceği, ilham olundu. Bu belânın geri döndürülmesi için, cenâb-ı Hakka çok yalvardım. Bütün varlığım ile O'na sığındım. Korkarak, sızlıyarak çok uğraştım. Bu belânın, Levh-i mahfûzda kazâ-i mu'allak olmadığını, bir şarta bağlı olmadığını gösterdiler. Çok üzüldüm, ümidim kırıldı. Abdülkâdir-i Geylânî'nin sözü hatırıma geldi. İkinci defa olarak tekrar sığındım. Çok yalvardım. Aczimi, zavallılığıma göstererek niyaz ettim. Lütuf ve ihsân ederek kazâ-i mu'allakın iki türlü olduğunu bildirdiler. Birisinin şarta bağlı olduğu, levh-i mahfûzda gösterilmiş, meleklere bildirilmiştir, ikincisinin şarta bağlı olduğunu, yalnız Allahü teâlâ bilir. Levh-i mahfûzda, kazâ-i mübrem gibi görülmektedir ki, bu kazâ-i mu'allak da, birincisi gibi değiştirilebilir. Bunu anlayınca, Abdülkâdir-i Geylânî'nin sözündeki, kazâ-i mübremin, bu ikinci kısım kazâ-i mu'allak olduğunu ve kazâ-i mübrem şeklinde göründüğünü, yoksa hakîkî kazâ-i mübremi değiştiririm demediğini anladım. Böyle kazâ-i mu'allakı, pek az kimseye tanıtmışlardır. Yâ, bunu değiştirebilecek kim bulunabilir? O sevdiğim kimseye, gelmekte olan belânın, bu son kısım kazadan olduğunu anladım ve Hak "sübhânehu ve teâlâ"nın bu belâyı geri çevirdiği ma'lûm oldu. Allahü teâlâya, bunun için çok şükür olsun! O'na sevdiği ve beğendiği gibi şükürler olsun ve bütün insanların en üstünü ve peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed Mustafâ'ya (aleyhisselâm), O'na yakın olanların ve Eshâbının hepsine salât, selâm ve tehıyyetler olsun! Allahü teâlâ, O'nu âlemlere rahmet olarak gönderdi. Yâ Rabbî! Kalblerimizi O'nun sevgisi ile doldur. Hepimizi O'nun yolunda bulundur! Bu duâya âmîn diyenlere, Allahü teâlâ merhamet etsin!

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 254, 1076

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 340

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 333

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 399

TÂHİR-İ LÂHORÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın en büyliklerinden. İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin halîfelerinden ve çocuklarının hocalarındandır. Büyük bir âlim idi. 1040 (m. 1630) senesinde Muharrem ayının yirmisinde Perşembe günü ellialtı yaşında vefât etti. Kabr-i şerîfi Lâhor'da Meyânî tarafındadır.

Tâhir-i Lâhorî, küçük yaşta memleketindeki âlimlerden zâhirî ilimleri tahsil etmeğe başladı. Hocalarının verdiği dersleri kısa zamanda eksiksiz olarak yapardı. Çok zekî idi. Derslerini dinleyenler onun ileride büyük bir alim olacağını söylerlerdi. Genç yaşta, tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Büyük âlim Mevlânâ Tâhir-i Lâhorî'nin kalbine tasavvuf yolunda ilerleyip evliyâlıkdan pay almak ve yüksek dereceler sahibi olmak arzusu, ateşi düştü. Allahü teâlânın nihâyetsiz ihsânı, kalbinde bu yolun zevkini hâsıl edince, kendini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kapısına attı. Senelerce bu kapıda canla-başla çalıştı, hizmet etti. Kendini, dergâhta bulunan talebe arkadaşlarının en aşağısı olarak görürdü. Çok defa helaların temizliği işinin kendine verilmesini rica ederdi. Nefsini terbiye etmek için çok zor riyâzetler ve şiddetli mücâhedeler çekerek, nefsinin istediklerini yapmayıp istemediklerini yapardı. Öyle ki, bir deri bir kemik kalmıştı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mevlânâ Tâhir'i çok sever ona husûsî muâmelede bulunarak ilgi gösterirdi. Oğullarının zâhirî ilimlerde yetişmesi için, Tâhir-i Lâhorî'ye vazîfe verdi. O da hocasının yüksek

oğullarını yetiştirmekte, onlara ilim öğretmekte çok uğraştı. Hattâ hazret-i İmâm'ın oğulları buyurdular ki: "Şeyh Tâhir'in bizim üzerimizde o kadar hakkı var ki, ne kadar şükretsek yine azdır. Allahü teâlâ ona bizim tarafımızdan en iyi karşılıklar, hayırlar ihsân etsin!"

Birgün hazret-i İmâm (r.aleyh) buyurdular ki: "Muhammed Yahyâ'yı da Şeyh Tâhir'e teslim etmek isterim. Çünkü, ağabeyleri bu hocanın bereketleriyle ilmi ile âmil oluyorlar." ilminde çok yüksek mertebeye sâhib olduğu hâlde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin karşısında edebe mükemmel riâyet ederdi. Hazret-i İmâm'ın, Mevlânâ Muhammed Tâhir üzerindeki heybeti o kadar çok idi ki, yazı ile anlatılamaz.

Birgün hazret-i İmâm, Mevlânâ Tâhir'e İmâm olmasını buyurdu. Mevlânâ'nın yüzünün rengi sarardı. Vücûdu titremeye başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezbere bildiği ve derin ilme sâhib olduğu hâlde, hazret-i İmâm'ın heybet ve korkusundan zaman zaman kırâati boğazında düğümlendi.

Bu ta'zimi, hürmeti, edebi sayesinde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bakırı altın yapan nazarları ve teveccühleri bereketiyle kemâl ve tekmil mertebesine ulaştı. Nakşibendiyye yolunda kendisine icâzet verildiği gibi, Kâdiriyye ve Çeştî yolunda da talebe yetiştirmesine izin verildi. Hazret-i İmâm, kendisine icâzetname yazıp, taliblerin terbiyesi, yetiştirilmesi için Lâhor'a gönderdi, icâzetnamesi şudur:

"Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum. Allahü teâlâya hamd ve şükürden, Resûlüne salâtü selâmdan, Allah için insanları selâmet yeri olan Cennete da'vet eden Âline ve Eshâb-ı kirâmına en iyi duâlardan sonra, Allahü teâlânın rahmetine muhtaç bu zavallı kul Ahmed bin Abdülehad Fârûkî Nakşibendî (Allahü teâlâ günahlarımızı mağfiret, ayıblarımızı setr eylesin) derim ki: Kardeşimiz âlim, âmil, fâdıl, kâmil, Şeyh Muhammed Tâhir'e, Allahü teâlâ evliyâsı yolunda ilerlemeyi nasîb etti ve tam bir gayretle yüksek Nakşibendî yoluna girdi. Bu yolda huzûra, müşâhedeye, yakınlığa ve cem'iyyete kavuştu. Nihâyetin içinde bulunduğu hidâyet el verdi. Bu hâller içinde iken bir zaman geçtikten sonra, büyük bir belâya tutulacağını anladım. Öyle ki, doğru yoldan ayrılıp, Ehl-i sünnetten çıkacağı ve bâtıl bir yol tutacağı bana bildirildi. Kendisine bildirdim, bu belânın kaldırılması için, Allahü teâlâya yalvarmam için bana sığındı. Allahü teâlâya tam sığındıktan sonra bu belânın yakında ondan kaldırılacağını anladım. Bunun için Allahü teâlâya hamdettim. Kısa bir zaman sonra benim gördüklerim meydana çıktı. Hattâ doğru yoldan ayrılıp, eğri patikalara saptı, haktan bâtıla kaydı. Öyle ki, tekrar hak yola döneceğinden ümidimiz kesildi. Onu bu bozuk yoldan inâyet ve tevfîki ile çıkarması için Allahü teâlâya tam bir acz ile yöneldim. Bu yolun sanki kapalı olduğu ve bir daha buraya dönmiyeceği anlaşıldı. Aradan epey zaman geçti. Rabbime bir daha sığındım ve ikinci gördüğüm tahakkuk etti. Hakka dönüp, sırât-ı müstakime geldi. Sonra cezbe ve sülûk mertebelerinden kalmış olanları tamamladı ve bu yolun ta'limine ve talebenin terbiyesine ehil oldu. İstihâre ve Allahü teâlâya teveccühden sonra bu icâzetnameyi kendisine verdim. Allahü teâlâdan, istikâmette olmasını ve Resûlullaha tam olarak uymasını bunda sebat etmesini duâ ederim. Şeyh Tâhir, Kadirî ve Çeştî yollarından da büyük pay ve nasîb alınca, talebelere Kadirî'de irâde, Çeştî'de teberrük hırkası vermek için, kendisine icâzet verdim. Allahü teâlâdan ismet ve tevfîk isteriz. Velhamdülillahi rabbil âlemin evvelen ve âhıran vessalâtü vesselâmü alâ seyyid-il-mürselîn dâimen sermeden ve alâ âlih-il-ı'zâm ve eshâbih-il-kirâm." Mevlânâ Tâhir hazretleri, Lahor'da talebeye faydalı olmakla meşgûl oldu. Lâkin inzivâ ve yalnızlığı seviyordu. Kapıyı herkese açmazdı. Hele zenginlere ve devlet adamlarına hiç açmaz, onlarla görüşmek istemezdi. Ömrünün uzun zamanını bekâr olarak geçirdi. Sonunda, Resûlullahın sünnetini yerine getirmek için evlendi. Senede bir yahut iki senede bir ba'zan da senede birkaç defa hazret-i İmâm'ın huzûruna gider, sohbet ve teveccühlerinin bereketlerinden nasîbini alır, sonra hocalarının izni ile yurduna dönerdi. Bedenen ayrı olduğu zamanlar, hâllerini, makamlarını ba'zı mektûplarla hazret-i İmâm'a arzederdi.

Birgün hazret-i İmâm, mel'ûn İblîsi görüp; "Benim eshâbımdan kime hükmedemezsin" buyurdukta; "Şeyh Tâhir'e, aç olduğu zaman hükmedemem" dedi. Bunun için Şeyh çok çetin riyâzetler ve şiddetli mücâhedeler çekti. Riyâzetin çokluğundan bedeni kurumuş, bir deri bir kemik kalmış idi. Açık keşf ve kerâmetler sahibi idi.

Tâhir-i Lâhori'nin, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gönderdiği, onun yüksek hâllerini anlatan mektûplarından biri şöyledir:

Hizmetçilerinizin en aşağısı Muhammed Tâhir yüksek makamınıza arz eder: O yüksek kapının eşiğinden ayrılıp bu tarafa doğru yola çıkınca, her adımda kendi kendime;

“Ey câhil! Maksûdunu arkada bırakıp da nereye gidiyorsun?” diyordum. Ama ardımdan bir ses; “Yoluna devam et” diyordu. Velhâsıl, çeke çeke bu şehre getirdiler. Bir köşede şaşkın hâlde otururken, aniden Şâh-ı Nakşibend Muhammed Buhârî hazretlerinin rûhâniyeti zâhir oldu. Emr olduğum işi yapmamı söyledi. Onun ve sizin emrinize uyarak, bir müddet taliblerle (talebelerle) meşgûl oldum. Bu arada yüksek kabiliyetli bir genç geldi. Kendisine, meşgûl olması için verdiğim vazîfe ânında, büyüklere olan muhabbet, onun bütün vücûduna yayıldı. Tepeden tırnağa kendisini huzûr ve uyanıklık hâli kapladı. Diğer talibler de, huzûr ve cem’iyyete kavuşuyorlar.

Ba’zı çekemeyenler, yüksek mürşidimize, makamlar hakkında, bilhassa Sıddîk-i Ekberin (radıyallahü anh) makamı hakkındaki yazılarınızı söyleyip, kendinden ba’zı şeyler ilâve ederek, hazretinize dil uzattılar. Mevlânâ Hâmid, o mektûbu, derin âlim Mevlânâ Abdüsselâm’a götürdü. Mevlânâ okuduktan sonra, hiçbir şüphe edilecek yeri olmadığını söyledi ve çok hüsn-i zan gösterdi. Çekemiyenlerin, dilleri bağlandı.”

Hadarât-ül-Kuds sahibi der ki: “Şeyh Tâhir-i Lâhori, kendi memleketinin kutbu idi.” Nitekim hazret-i İmâm’ın oğlu Hâce Muhammed Sa’îd hazretleri bildirdiler ki: “Bir gece yatsı namazından önce, Şeyh Muhammed Tâhir, hazret-i İmâm’ın meclisinde bulunuyordu. Hazret-i İmâm, şeyhe hitaben buyurdular ki; “Sizi o memleketin kutbu ettiler” bununla Lâhor’u kasdettiler”.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Tâhir-i Lâhorî’ye zaman zaman mektûplar yazıp haberleşirlerdi. Bu yazdığı mektûplardan ba’zıları aşağıdadır:

“Allahü teâlâya hamd ederiz. O’nun Peygamberine, Âline ve Eshâbına salât ve selâm ederiz! Kıymetli mektûplarınız, ard arda geldi. Talebenin ilerlemekte oldukları, bizi çok sevindirdi. Bu yolun sonu başlangıçta yerleştirilmiş olduğundan, bu yüksek yola başlayanlarda, sona varmış olanların hâllerine benzeyen hâller hâsıl olur. Bunların, hâllerini, o büyüklerin hâllerinden, ayırmak güçtür. Ancak, keskin, görüşlü ârif ayırabilir. Böyle olunca, hâllerin görülmesine güvenerek, hâl sahibine yol gösterici olarak izin vermemelidir. İzin verilirse, onun zararı, talebelerinin zararından daha çok olur. Belki de, kendini olgun sanarak, ilerlemesi büsbütün durur. Belki de, irşâd sahiblerine hâsıl olan mevkî ve saygı toplamak, onu büsbütün belâya sokar. Çünkü, nefs-i emmâresi, daha îmâna gelmemiştir ve tezkiye bulmamış, temizlenmemiştir. Olan olmuştur. İcâzet, izin verdiğiniz kimselere, tatlılıkla anlatınız ki, böyle izin almak, olgunluğu göstermez. Daha yapılacak çok iş vardır. İşin başında ele geçenler, sondakilerin başlangıca yerleştirilmesindendir. Uygun gördüğünüz nasîhatları yaparsınız. Eksik olduklarını kendilerine bildiriniz. İcâzet vermiş olduklarınızın bu yolu öğretmelerini önlemeyiniz. Belki, sizin nefesinizin bereketi ile, hakîkî rehber olmakla şereflenebilirler. Bu büyük işe başlamış bulunuyorsunuz. Mübârek olsun. Çok çalışınız! Sizin çalışmanız, taliblerin de çalışmalarını arttırır. Vesselâm.” (1. cild, 225. mektûp)

“Allahü teâlâya hamd olsun. O’nun seçtiği ve sevdiği iyi insanlara selâm olsun! Hâfız Behâeddîn ile göndermiş olduğunuz kıymetli mektûp geldi. Bizleri çok sevindirdi. Ne büyük ni’mettir ki, yanınızda olanlar ve sevdikleriniz, bütün güçleri ile, Resûlullah’ın sünnetlerinden bir sünneti diriltmeğe çalışmaktadırlar ve bütün varlıkları ile, kötü ve beğenilmiyen bid’atlerden bir bid’atı yok etmeğe uğraşmaktadırlar. Sünnet ile bid’at, birbirlerinin zıddıdır, tersidir. Birinin bulunduğu yerde, ikincisi bulunamaz, gider. Birini diriltmek, ötekini yok etmektir. Sünneti diriltmek, bid’ati yok eder. Bid’atı diriltmek de, sünneti yok eder. İster hasene, ya’nî güzel desinler, ister seyyie, çirkin desinler, her bid’at, sünneti yok eder. Belki, bir bakımdan güzel denilmiş olabilir. Hiçbir bid’atin kendisi güzel olamaz. Çünkü, Allahü teâlâ, sünnetlerin hepsini beğenir. Sünnetlerin zıddı ise, şeytanın beğendiği şeylerdir. Bugün, bid’atler her yere yayılmış olduğundan, bu sözümüz çok kimseye ağır gelir. Fakat, âhırette, hangimizin doğru olduğunu anlıyacaklardır. İşittiğimize göre, hazret-i Mehdî, hüküm sürdüğü zaman, dîni yayarken ve sünneti diriltirken, bid’at işlemeğe alışmış olan Medine’deki âlim, bid’atı güzel sandığı ve ibâdet olarak yaptığı için, hazret-i Mehdî’nin emirlerine şaşarak; “Bu adam, bizim dînimizi yok etti ve milletimizi öldürdü” diyecektir. Hazret-i Mehdî, bu âlimi öldürecektir. Onun güzel sandığı bid’atin, kötü olduğunu bildirecektir. Bu, Allahü teâlânın ni’metidir. Dilediğine verir. O’nun ihsânı çoktur. Size ve yanınızda olanlara selâm ederim. Çok unutkan oldum. Mektûbunuzu kime verdiğimi hatırlıyamıyorum. Suâllerinize cevap veremediğim için affınızı dilerim. Meyan Şeyh Ahmed-i Garmelî, sevdiklerimizdendir.

Size yakındır. Kendisine teveccüh buyurunuz! (1. cild, 255. mektûp)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 340

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 319

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 324

TAKIYYÜDDÎN-İ TEMÎMÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve meşhûr "Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye" kitabının sahibi. İsmi, Takıyyüddîn bin Abdülkâdir et-Temîmî ed-Darîrî el-Gazzî el-Mısrî'dir. Ba'zı kaynak eserlerde 950 (m. 1543) senelerinden sonra doğduğu rivâyet edilmektedir. Hanefî âlimlerinin büyüklerinden olup, kadılık hizmetinde de bulundu. Arab edebiyatında üstün bir yeri vardı. Şiirleri ve kasideleri meşhûr olup, pek kıymetlidir. Kıymetli kitaplar yazdı. 1010 (m. 1601) senesi Cemâzil-âhır ayının beşinde Mısır'da vefât etti. Vefâtında 50 yaşları civarında idi. Vefâtının 1005 (m. 1596) senesinde olduğunu bildiren kaynaklar da vardır.

Takıyyüddîn-i Temîmî, daha küçük yaşta ilim tahsiline başladı ve birçok âlimden ilim öğrendi. Çok yerleri dolaşıp, oradaki âlimlerden ders okudu. Bu arada Anadolu'ya da gelip, birçok âlimin derslerinde bulundu. Hocalarının ve kendisinden ilim tahsil eden talebelerinin isimleri, kaynaklarda zikredilmemektedir.

Şemsüddîn-i Hafâcî diyor ki: "Benimle, Takıyyüddîn-i Temîmî arasında sağlam bir sevgi vardı. O, Anadolu'da iken birbirimizle haberleşip mektûplaşırdık."

Takıyyüddîn-i Temîmî, uzun bir zaman kadılık vazîfesinde bulundu. O, Cizre ve etrâfındaki beldelere kadı olarak ta'yin edilmişti. Onun 979 (m. 1571) senesinde Sultan Üçüncü Murâd Hân zamanında Füvve (veya Konya) şehrinde kadı iken, "Tabakât-üs-seniyye" kitabını tamamladığı, kaynaklarda zikredilmektedir.

Yine Hafâcî, "Reyhâne" adındaki eserinde Takıyyüddîn-i Temîmî'yi çok medhederek diyor ki: "O, önceleri hep ibâdetle meşgûl idi. Zühd ve takvâ sahibiydi. Dünyâ malına ve mevkiine hiç düşkün değildi. Seccadeden başını kaldırmazdı. Sonra kadılık vazîfesine ta'yin edildi. Allahü teâlânın takdîrine râzı olup, lâyık olduğu şekilde kadılık hizmetini yürüttü."

Eserleri: 1- Tabâkât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye: En kıymetli eserleri arasında yer alan bu kitabın başında, önce Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin hayatı ve ahlâkı anlatılmaktadır. Sonra İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ve onun mezhebindeki yüzlerce âlimin hayatı ve menkıbeleri hakkında geniş bilgi verilmektedir. Bu eser basılmıştır. İsimler harf sırası iledir. Bu eser, "Keşf-üz-zünûn"da, "Terâcim-üs-seniyye fî tabakât-il-Hânefiyye" adı ile zikredilmektedir. 2-Tezkire, 3-Haşiyetün alâ şerh-il-Elfiye li-İbn-i Mâlik, 4- Es-Seyf-ül-berrâk fî unuk-ıl-veled-il-âk, 5- Muhtasaru Yetîmet-üd-dehr: Se'âlebî'nin "Yetîmet-üd-dehr" adındaki eserinin muhtasarı, özetidir.

Tabakât-üs-seniyye isimli eserden ba'zı bölümler:

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkı: Âişe vâlidemize (radıyallahü anha) Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) ahlâkı sorulunca, şöyle anlattı: "O'nun ahlâkı Kur'ân-ı kerîm ahlâkıdır. Allahü teâlânın gazâb ettiği şeyden dolayı gazâb eder, O'nun râzı olduğu şeyden dolayı râzı olur, şahsına âit bir şeyden dolayı gazâblanmazdı. Allahü teâlânın emirlerine uyulmadığı, bunlara riâyet edilmediği zaman gazâblanırdı. İnsanların en şecâatlisi, en cömerdi idi. Kendisinden birşey istendiği zaman asla yok buyurmazdı. Evinde dinar ve dirhem olduğu hâlde asla gecelemezdi. Yanında para olup, onu verecek birisini bulamadan akşam olursa, onları muhtaç olanlara vermeden evine dönmezdi. Resûlullah (aleyhisselâm) insanların en halimi idi. Bâkire kızlardan daha haya sahibi idi. İbret nazarı ile bakardı. Çok tevâzu sahibi idi. Zengin, fakir, hür, köle herkesin da'vetini kabûl ederdi. Çok merhametli idi. Kedilerin içebilmesi için su kabını temizlerdi. Onlar içmeden su kabını kaldırmazdı. Bunu onlara olan merhametten dolayı yapardı. İnsanların en afifi idi. Eshâbına çok ikram ederdi. Onlar arasında mübârek ayaklarını uzatmazdı. Yer dar olunca onlara yer açardı. Dizi yanında bulunanların dizinden ileri geçmezdi. Eshâbını arayıp sorardı. Hasta olanları ziyâret ederdi. Yanında olmayanlara gıyablarında duâ ederdi. Eshâbı ile beraber bahçelik olan yerlere giderlerdi. Özür dileyenin

mazeretini kabûl ederdi. Hak olan husûsta fakir ile zengin, Resûlullah efendimizin huzûrunda eşit idi. Yürürken beraber yürüdüğü kimseyi geride bırakarak öne geçmezdi. Kendileri bir bineğe bindiklerinde, başkası yürüyor ise mutlaka onu da bineğin terkisine bindirirlerdi. Kendisine hizmet edenlere o da hizmet ederdi. Hizmetcilerinden ayrı yemez ve giymezdi.”

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) Eshâbı ile beraber bir yolculukta bulunuyorlardı. Bu sırada bir koyun kesilecekti. Eshâb-ı Kirâmdan birisi; “Bu koyunu kesmesi bana âit”, diğeri, “Onu yüzmesi bana âit”, bir başkası, “Pişirmek bana âit” dedi. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) de; “Odunu da ben toplarım” buyurdu. O zaman Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm):

“Yâ Resûlallah! Biz senin yerine toplarız” dedikleri zaman, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “(Evet) Biliyorum. Siz benim yerime toplarsınız. Fakat, kendimi sizden farklı görmek istemiyorum. Çünkü Allahü teâlâ, arkadaşları arasında kendisini onlardan farklı ve ayrı gören kulunu sevmez” buyurup, odun topladılar.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) oturup kalktığında dâima Allahü teâlâyı zikrederdi. Bir meclisin bulunduğu yere varınca, meclisin en sonuna otururlardı ve böyle yapmayı emrederlerdi. Huzûrunda bulunanlara lâzım gelen muâmeleyi yaparlardı. Huzûrunda bulunanlardan herbiri, Resûlullah efendimizin kendisinden daha kıymetli birisinin olmadığını sanırdı. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), beraber oturdukları kimselerin yanında âcil bir iş olmadan veya onlardan izin almadan kalkmazdı. Hiç kimseye hoşlanmıyacağı bir şekilde muâmele etmezdi. Kendisine yapılan kötülüğe kötülükle muâmele etmezdi. Bilâkis kendilerine yapılan kötülüğü af ederlerdi.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) hastaları ziyâret eder, fakir ve yoksulları sever, onlarla birlikte oturur, cenâzelerinde bulunur, hiçbir fakiri fakirliğinden dolayı aşağı görmez, hiçbir güç, kuvvet ve mülk sahibinden; güçlü, kuvvetli ve mülk sahibi olduğundan dolayı korkmazdı.

Ni’met, az bile olsa hürmet ve saygı gösterirdi. Ni’meti kötülemezdi. Hiçbir yemeği ayıplamazdı. Hangi yemek olursa olsun, onu yemek arzusu duyarsa yer, yoksa yemezdi. Yemeği ayıplıyacak sözlerde bulunmazdı.

Komşusunu muhafaza eder, misâfire ikram ederdi. İnsanları tebessüm ve güler yüzle karşılardı. Bütün vakitlerini Allahü teâlânın rızâsına uygun işleri ve lüzumlu işleri yapmakla geçirirdi.

Elbiselerini, ayakkabılarını yamar, ata, katıra ve merkebe binerlerdi. Arkalarına hizmetçisini veya başkalarını bindirirlerdi. Atının yüzünü silerlerdi. Hoşlarına giden birşey olunca; “Elhamdülillahi Rabbilâlemîn” hoşlarına gitmeyen birşey meydana gelince; “Elhamdülillah alâ külli hâl” derlerdi.

Ekseriyetle kıbleye dönerek otururlardı. Allahü teâlâyı çok zikrederdi. Namazı uzatır, hutbeyi kısa okurlardı. Bir mecliste, yüz kerre istiğfar okurlardı. Çok ibâdet etmekten dolayı mübârek ayakları şişerdi.

Pazartesi, Perşembe, her aydan üç gün (13-14-15 günleri) ve Âşûra oruçlarını tutarlardı. (Yalnız Âşûra orucunda birgün evvel ve birgün sonra da oruç tutmak sünnettir. Yalnız Âşûra günü oruç tutmak mekrûhtur) Ekseriya Şa’bân ayında oruç tutardı.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) gözleri uyur, fakat kalbleri uyumazdı. Uyurken horlamazlardı. Rü’yâlarında hoşa gitmeyen birşey gördükleri zaman “Hüvallahü lâ şerike lehû” buyururlardı. Yatağına yatacağı zaman; “Rabbi kınî azâbeke yevme teb’asü ibâdeke”, uyandıkları zaman; “Elhamdülillahillezî ehyânâ ba’de mâ emâtenâ ve ileyhinnüşûr” buyururlardı.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) zekât kabûl etmezdi. Fakat hediye kabûl eder, ondan yerdi. Hediyeye karşılık hediye verirdi. En tatlı ve lezzetli şeyi yiyeyim diye düşünmezdi. Ba’zan açlıktan mübârek karnına taş bağlardı. Hâlbuki, kendisine yeryüzünün hazîneleri verildiği hâlde kabûl etmemiş, âhıreti tercih etmişti. Ekmekle sirke yerdi. “Sirke ne iyi katıktır” buyurdu. Ne bulursa onu yerdi. Sofraya geleni reddetmezdi. Getirilmiyeni istemezdi. En sevdiği, serin şerbetti. Yaslanarak yemezdi. Yapılan da’vete giderdi. Köle, hür, herkesin da’vetini kabûl ederdi. “Zeytinyağı yiyiniz. Çünkü o mübârek bir ağaçtandır” buyurmuştur. Oturarak içerdi. Üç solukta içer, nefeslerini kabın içine vermezdi. Su dağıtırken, sağında bulunanlardan başlardı.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) gümüş yüzük takarlardı. Yüzüklerinde “Muhammedün Resûlullah” yazılı idi.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) güzel kokuları severdi. Tiksindirici kokulardan hoşlanmazdı. Yürürken, na’linlerini giyerken, yıkanırken, hülâsa bütün işlerini sağdan yapardı. Aynaya bakarlardı. Ayna, tarak, makas, misvak, iğne ve ipliği yolculuk sırasında yanından ayırmazlardı. Geceleyin uyumadan önce, kalktıktan sonra, zikr yapacağı zaman, sabah namazına giderken ve hacamat yapacağı zaman da mübârek dişlerini üç defa misvak ile temizlerlerdi. Konuşurken ve hattâ latife yaparken hak sözden başkasını söylemezlerdi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 479

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 91

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 245

4) Keşf-üz-zünûn sh. 152, 385, 394, 1017, 1098, 1099

5) Tabakât-üs-seniyye (Mukaddimesi)

TAŞKÖPRÜ-ZÂDE KEMÂLEDDÎN EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Şakâyık-ı Nu’mâniyye ve Miftâh-üs-se’âde adlı eserlerin müellifi Taşköprü-zâde Muhammed Efendi’nin oğludur. 959 (m. 1552) senesinde İstanbul’da doğdu. 1032 (m. 1622) senesinde İstanbul’da vefât etti. Âşıkpaşa Câmii bahçesinde, babasının kabri yanında medfûndur.

İlk öğrenimini babasından aldı. Aklî ve naklî ilimlerde yükseldikten sonra, birçok medreselerde de çeşitli ilimleri tahsil edip, Şeyhülislâm Ebüssü’ûd Efendi’nin hizmetine kavuştu. Uzun müddet tefsîr okudu.

976 (m. 1568)’da mülâzim (stajyer) oldu. 984 (m. 1576) senesinde Unkapanı Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Daha sonra aynı medresede baş müderris oldu. Sırasıyla, 990 (m. 1582) senesinde Yeni Ali Paşa Medresesi’ne, 993 (m. 1585)’de Haseki Medresesi’ne, 996 (m. 1587)’de Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak görevlendirildi. 998 (m. 1589) senesinde Şehzâde Medresesi müderrisliğine tayin olundu. 999 (m. 1590) senesinde Selanik Medresesi’ne nakledilip, 1001 (m. 1592) senesinde Üsküdar kadılığına getirildi. Bu yer değişikliğine râzı olmadığı anlaşılınca, Kınalı-zâde Hasen Çelebi yerine Haleb kadılığına nakledildi. 1004 (m. 1595) senesinde Şam kadılığına ta’yin edildi. Şam’a geldiği zaman Şam ahâlisine ikram ve iyilikle muâmele etti. İlminin yüksekliği ve yüceliği karşısında o beldenin âlimleri şaşıp kaldılar. 1005 (m. 1596)’de tekrar Haleb kadılığına getirildi. 1007 (m. 1598) senesinde Bursa kadılığına getirildi ise de, aynı sene içinde, Kâhire kadılığına nakledildi. Aynı sene içinde İstanbul Galata kadılığına getirildi. 1008 (m. 1599) senesinde ikinci defa Selanik kadılığına vazîfelendirildi. 1011 (m. 1602) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. 1012 (m. 1603) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta’yin olundu. 1021 (m. 1612)’de Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1022 (m. 1613) senesinde Gelibolu kadılığına nakledildi. 1024 (m. 1615)’de Bostan-zâde Mehmed Efendi yerine ikinci defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1030 (m. 1620) senesinde Sadr-ül-ülemâ oldu. Aynı sene içinde pâdişâh ikinci Osman Hân’ın Lehistan seferine katıldı. Boğdan’a vardıklarında hastalandı, İstanbul’a dönmek üzere yola çıktıklarında, İshakcı denilen yerde vefât etti. İstanbul’a getirilip defnedildi.

Taşköprü-zâde Kemâleddîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, bütün güzel huylarla ahlâklanmış faziletli bir zât idi. Necmüddîn el-Gazzî, Kemâleddîn Efendi hakkında şöyle der: “Anadolu’da yetişip de Arapçayı ondan fasih konuşan birini görmedim.” Temiz yaradılışlı, gizli meziyetler ışığı, nûrânî yüzlü kâmil bir zât idi.

Birçok eserleri tercüme ettiği gibi, şiirle de meşgûl olmuştur. Kemâli mahlasını kullanan Taşköprü-zâde Kemâleddîn Efendi’nin târih yazarlığı da vardır.

Eserleri: 1- Mevdûât-ül-ulûm: Babası Taşköprü-zâde Muhammed Efendi’nin yazmış olduğu Miftâh-üs-se’âde adlı eserin Türkçeye tercümesidir, iki cild hâlinde basılmış olan bu eser, Osmanlı-Türk dilinde kitâbiyât ilmine dâir yazılan eserlerin en önemlilerindendir. Mevdûât-ül-ulûm 1313 (m. 1895) senesinde ikdam gazetesi matbaasında basılmıştır.

Piyasada mevcûttur. Bu kitabı okuyan, anlayışlı ve insaflı bir kimse; İslâmiyetin yirmi ana ilmini ve bunların kolları olan seksen ilmi, bu ilimlerin âlimlerini ve herbirinin yazdığı kitabları görerek, durmadan yılmadan yazan İslâm âlimlerinin çokluğu ve her birinin ilim deryasına dalmadaki mehâretleri karşısında hayran kalmakdan kendini alamaz. 2- Kehf sûresinin tefsîrine haşiyesi vardır. 3- Risâle-i Hüseyn-i vâ'izî tercümesi, 4- Tercüme-i Târih-i kaht-ı Mısır, 5- İddet-ü eshâb-il-Bidâye ven-Nihâye fî tecridi. Mesâil-il-Hidâye: Sultan İkinci Osman Hân'ın emriyle yazdığı fıkıh ilmine dâir olan ve Hidâye'nin mes'elelerinin tecrid edilerek yazıldığı eseridir. 6- Kasîde-i Bürde'ye yazdığı tahmisi, (Beşleme), 7-Târih-i Saf: Üç bab üzerine tertiplenmiş olup, a- Osmanlılar, b-Abbâsiler, c-Muhtelif hükümdârlar ve ba'zı garîb hikâyelerden bahseder. 8-Tuhfetr-ül-ahbâb: Basılmış olan târihçesidir. 9- Kitâ b-ül-istiâb fî Ma'rifet il-Eshâb tercümesi: Üçbinbeşyüz sahâbînin hâl tercümesini ihtivâ eden bu eser, Sultan Birinci Ahmed Hân'ın emriyle pâdişâh hocası Mustafa Efendi tarafından başlanmış, "H" harfine kadar gelmiş ve ömrü vefa etmediği için yarım kalmıştır. Bundan sonra Taşköprü-zâde Kemâleddîn Efendi devam etmişse de bitirememiştir. 10- Şâhnâme: Sultan İkinci Osman'ın emri üzerine yazmıştır. Yalnız bugün elde mevcûd değildir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 641

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 356

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3882

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 347

5) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 360, 375

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 22, 1029, 1076

VANÎ MEHMED EFENDİ

Hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi, vâ'iz ve hatîb. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan olup seyyiddir. Aslen Van'ın Hoşab (Bugünkü Güzelsu) kasabasındandır. Babası Vanî Bistâm Efendi'dir. Van'da doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. Babasından dolayı Vanî-zâde, kendisi Van'da doğduğu için de Vanî nisbetleri ile meşhûr oldu. 1096 (m. 1685) senesinde Bursa yakınlarında Kestel köyünde vefât edip, orada kendi yaptırdığı câminin girişine defnedildi.

Vanî Seyyid Mehmed Efendi, ilk tahsiline Van'da başladı. Doğunun belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. Gence, Karabağ ve Tebrîz gibi ba'zı beldeleri ziyâret edip âlimlerden ilim tahsil etti. Nûreddîn Şirvânî'den Halvetî yolunun tasavvuf bilgilerini aldı. Daha çok tefsîr, hadîs, fıkıh ve târih bilgileri üzerinde çalışan, edebiyat ve belagatta yükselen Mehmed Efendi, Erzurum'da yerleşti. Câmilerde va'z ve nasihatler ederek, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi. Erzurum'da bulunduğu sırada evlenip çoluk-çocuk sahibi oldu. Daha sonra yetişen iki kızından birini talebelerinden Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye, diğerini de, yine talebelerinden Bursa Sultâniyesi müderrislerinden Mustafa Efendi'ye verdi. Bu dâmâdı daha sonra "Vanîdâmâdı" diye tanındı.

Bilgisi ve hitâbetiyle, herkesin hayranlığına mazhar olan Mehmed Efendi, Erzurum beylerbeyi Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa ile sohbet edip, nasihatlerde bulundu. Fâzıl Ahmed Paşa'nın babasının vefâtı üzerine sadrâzam ta'yin olunarak İstanbul'a çağırılmasından sonra Mehmed Efendi'nin nâmı İstanbul'da da duyulmaya başladı. Pâdişâh Dördüncü Mehmed Hân'ın emriyle İstanbul'a çağrıldı. 1072 (m. 1661) senesinde İstanbul'a geldi. Pâdişâh hocası (Hünkâr şeyhi) ve Yeni Câmi'de ilk kürsü vâ'izi oldu. Şehzâde Mustafa'nın da hocalığını yaptı. Pâdişâh vâ'izi olunca, şehzâde Mustafa'nın terbiyesini talebesi ve dâmâdı Feyzullah Efendi'ye bıraktı. Pâdişâh hocası olması dolayısıyle "Şeyh Mehmed" nâmıyla anılmaya başlanan Mehmed Efendi'nin Yeni Câmi kürsüsünden ettiği va'zlar, büyük i'tibâr gördü. Zühd ve takvâsı, dünyâya ehemmiyet vermeyip, Allahü teâlâdan çok korkması, i'tibârını yükseltti. Va'z ve nasihatleri pek te'sîrli oldu. 1076 (m. 1665) senesinde ba'zı sahte tarikatçıların çığırdan çıkan, zaman zaman İslâmiyetin dışına taşan hâl ve hareketlerinin durdurulması için ferman çıkarttı. Babaeski'de hurûfi sapıklarının işgal edip kirlettikleri medreseyi yıktırdı. 1094 (m. 1683) senesinde Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki ikinci Viyana seferine ordu şeyhi olarak katıldı. Seferden sonra Bursa yakınlarındaki Kestel köyüne gönderildi. İstanbul'da boğazda kendi adıyla anılan

Vanîköy'de bir câmi ve medrese yaptırdığı gibi, Kestel'de de büyük bir câmi ve mektep yaptırdı. 1096 (m. 1685) senesinde orada vefât etti. Câmi girişinde defnedildi.

Pekçok talebe yetiştiren Vanî Mehmed Efendi, birçok kıymetli eser kaleme aldı. "Arâis-ül-Kur'ân", "Hülâsat-üt-tefâsir", "Risâle-i mebde' vel-me'âd", "A'mâl-ül-yevm vel-leyl" adlı eserleri ve ayrıca devlet büyüklerine gönderdiği nasihat mektûplarını ihtivâ eden bir münşeâtı vardır. Eserleri çeşitli kütüphânelerde mevcûttur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Târih-i Râşid cild-1, sh. 483

2) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 409

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 50

4) Kâmûs-ül-a'lâm sh. 4679

5) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1081

6) Vekâyi-ül-fudelâ, Üniversite Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar Bölümü Nu. 3216, cild-2, vr. 218a

7) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 168

VEYSÎ (Molla Üveys bin Muhammed Rûmî)

Osmanlılar zamanında yetişen âlim ve şâirlerden. İsmi, Uveys bin Muhammed olup, Veysî ve Molla Üveys isimleri ile tanınır. Şâir Makâlî'nin hemşîre-zâdesidir. Babası Manisa'ya bağlı Alaşehir beldesinde kadı idi. 969 (m. 1561) senesinde Alaşehir'de doğdu. 1037 (m. 1627) senesinde Üsküp'de kadı iken vefât etti. Kabri oradadır.

Hanefî mezhebi âlimlerinden olan Veysî, Muradiye'de Molla Sâlim'in dergâhına devam ederek yetişti. Onun ilim ve feyzinden çok istifâde etti. Anadolu kadıaskeri olan Molla Ahmed Efendi'nin derslerine de devam ederek ilmini ilerletti. İcâzet aldı.

Bundan sonra talebe okutmaya başladı. Mısır'da Benî Hıram beldesine kadı olarak ta'yin edildi. Vezîr Ali Paşa zamanında dîvân kâtibi oldu. Akhisar, Tire, Alaşehir ve Tırhâle gibi beldelerde kadılık yaptı. Ba'zı kazaların mâlî işlerinde müfettiş olarak vazîfe yaptıktan sonra, Siroz kadılığına getirildi.

Vezîr-i a'zam Ali Paşa, Macaristan'a yaptığı sefer esnasında Sofya ovasına varınca, Veysî'yi Orduy-u hümâyûn kadılığına ta'yin etti. Vezîr-i a'zam Ali Paşa bu seferde şehîd olunca, Veysî de bu vazîfesinden ayrılıp İstanbul'a döndü. Dîvân-ı hümâyûn tarafından Rodoscuk kazasına kadı olarak ta'yin edildi. 1013 (m. 1604) senesinde Üsküp kadılığına ta'yin olundu, İki sene sonra Muharrem ayında Sakız kazası kadılığı verildi ise de, birkaç ay sonra tekrar üsküp'teki vazîfesine getirildi. Buna; "Yine Veysî Efendi hâkim oldu şehr-i Üsküp'e (1015)" mısra'ı târih düşürülmüştür. 1015 (m. 1606) senesi Safer ayında Rumeli beldelerinden Tırhâle'ye kadı oldu. İnebahtı, Eğriboz teftiş ve tahsîl-i emval me'mûriyetlerinde de bulunduktan sonra, üçüncü defa Üsküp kadılığına ta'yin olundu. 1032 (m. 1622) senesine kadar Gümülcine kadılığı dâhil çeşitli vazîfelerde bulundu. Bu arada birkaç defa Üsküp kadılığına getirildi. 1034 (m. 1624) senesinde Cemâzil-evvel ayında yedinci defa Üsküp kadılığına getirildi, İki sene sonra ayrıldı. Ayrıldıktan bir sene sonra, Zilhicce'nin ondördüncü günü vefât etti. Nûr dolu kabri Üsküp beldesinin dışındadır.

Veysî Efendi, güzel yazmakta öncü, dîni savunmak ve kelimeleri kullanmakta pek mahir idi. Güzel hasletleri ile kendisini herkese sevdirdi ve kabûl ettirdi. İfâde kabiliyeti fevkalâde idi. Ba'zıları Veysî için; "İlminden şiiri üstün, şiirinden nesri üstün, sohbeti ise nesrinden daha üstün ve güzel idi" demişlerdir.

Üstün yaratılışı, ahlâkının fevkalâde olması ve başka güzel hasletleri kendisinde toplaması sebebiyle, herkes tarafından sevilip sayılan pek kıymetli bir zât idi. Şairliği de çok kuvvetli idi. Şâir Bâkî'nin vefâtından sonra; "Sultân-üş-şüarâ" ya'nî şâirlerin sultânı ünvanı buna verilmiştir. Eline kalem aldığı zaman, hiç düşünmeden ve zahmet çekmeden çok güzel, kafiyeli şiirler yazar, maksadını çok güzel anlatırdı. Fesahat, belagat ve edebî lisânı ile çeşitli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Hâbnâme (Türkçe), 2) Dürret-üt-tâc fî sîreti sâhib-il-mi'râc (Türkçe):

Buna, Siyer-i Veysi de denir, 3) Düstûr-ül-amel: Bu eserinde islamın beş şartını ve bunların ehemmiyetlerini anlatır. Bu kitap, Şehâdetname-i Veysî ismiyle de tanınır. 4) Fütûh-u Mısır, 5) Ecvibe li-sâhib-il-Kâmûs an i'tirâdâtihî alel-Cevherî, 6) Hediyyet-ül-muhlisîn, 7) Dîvân.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 27

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 228

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4713

4) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 619

5) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 425

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 713

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1308, 2042

YAĞBUĞ (Muhammed bin Mahmûd)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Mahmûd bin Ebî Bekr olup, nisbeti, Venkerî, Sûdânî, Tünbüktî, Vatri ve Magribî'dir. Yağbuğ veya Bağyuğ isimleriyle tanınıp meşhûr oldu. Batı Sudan'ın ortasında, Nijer ırmağı yakınında bulunan Tünbükt şehrindendir. Venker isminde meşhûr bir kabileye mensûbtur. 930 (m. 1524) senesinde doğdu. 1002 (m. 1593) senesi Şevval ayında bir Cum'a günü Tünbükt'te vefât etti.

Fıkıh ve Arabî ilimleri, fakîhayn-ı sâlihayn diye bilinen babası ve dayısının huzûrunda yapan Muhammed Magribî, bundan sonra Tünbükt'te Ahmed bin Sa'îd'den ders aldı. Sonra hacca gitti. Yol esnasında Mısır'a uğradı. Lekânî, Tâcûrî, Şerîf Yûsuf Ermiyûnî ve Muhammed Bekrî gibi zâtların sohbetlerinde bulundu. Onlardan çok istifâde etti. Hacca gidip geldikten sonra yine Ahmed bin Sa'îd'in derslerine devam etti. Hadîs, fıkıh ve usûl ilimlerinde derin âlim oldu.

Muhammed bin Mahmûd, bilhassa fıkıh ilminde yüksek âlim, sâlih bir zât, idi. Çok ibâdet "derdi. Allahü teâlânın sâlih kullarının seçilmişlerinden, ilmiyle âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden idi. Çok saf ve tertemiz kalbi vardı. Haya, hasenat, iyilik, ihsân ve hüsn-i niyet sahibi idi. Fakirlerin, garîblerin ve ihtiyâç sahiplerinin yardımlarına koşar, herkese faydalı olmaya gayret ederdi. Kendisi ise, sâde bir şekilde ve sıkıntılı olarak yaşamayı tercih eder, bunu hiç kimseye belli ettirmezdi. Kendi hâlini gizlerdi. Hayır üzere yaratılmış idi. Öyle iyi niyet ve hüsn-i zan sahibi idi ki, istisnasız herkes hakkında iyi düşünürdü. Herhangi bir kimseye karşı kötülük nedir bilmediği gibi, onların ihtiyâçlarını gidermeye koşardı. Hattâ başkalarına faydalı olayım derken, kendisi zarar ve sıkıntı görürdü ve bunların hepsine sabrederdi.

Muhammed bin Mahmûd, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye gayret eder, aralarını düzeltirdi. İlim öğrenmenin önemi ile ilgili ve ibâdete teşvik edici nasîhatlarda bulunurdu. Bütün vakitlerini bunlar için harcar, evi ile de ilgilenirdi. Tam bir tevâzu sahibi idi.

O zamanda bulunan sâlih bir zât şöyle demiştir: "Âlimler; "Zemzem suyu hangi niyetle içilirse, Allahü teâlâ onu mutlaka nasîb eder" diye bildirmişlerdir. Muhammed bin Mahmûd, çok ders okutmakta, çok ibâdet etmekte, çok güzel ahlâk sahibi olmakta, çok hayır işlemekte ve bu gibi güzel hâlleri kendinde toplamakta ve bunlara devam etmekte öyle sebat, sabır ve tahammül sahibi idi ki, ben zannediyorum ki, o zemzem suyundan içerken bütün bunlara niyet etmiş idi."

Gayet ağır başlı, vekar ve heybet sahibi, sakin bir zât idi. Edeb ve hayası çok yüksekti. Sabah namazını evvel vaktinde kılar, bu vakitten kuşluk vaktine kadar talebelere ders verirdi. Sonra evine gider, öğle namazı vaktinde tekrar gelir namazı kıldırır, ikindiye kadar ders okutmaya devam ederdi. İkindi namazından sonra başka bir yere gider, akşama az bir zaman kalana kadar orada bulunan talebelere ders verirdi. İnce mes'eleleri çok güzel îzâh eder, anlatırdı. Sorulan suâllere düşünmeden, hemen ve çok güzel cevap verirdi. Akşam namazından yatsıya kadar câmide ders vermeye devam eder, yatsı namazından sonra evine giderdi. Bütün bu gayretlerine rağmen gecenin sonlarında (sabaha karşı) uyanık bulunur, ibâdet ve tâatla meşgûl durdu. Bunu hiç aksatmazdı. Ders haricindeki zamanlarda gayet sakin, hiç konuşmayan bir zât idi. Çok nâdir olmak üzere insanlarla şakalaşır, latife ederdi. Anlayış ve idrâkinin kuvvetliliğinde ve sür'atliliğinde bambaşka

bir hâli vardı. Bu yüksek halleriyle tanınmış idi. Muhtasar-ül-Halîl ve başka eserlere haşiye ve ta'likleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 315

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 260

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 697

4) El-A'lâm cild-7, sh. 88

5) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 211

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 341

YAHYÂ BİN DERVÎŞ EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve kadıasker. Tekirdağ yakınlarında Malkara kasabasında doğdu. 1013 (m. 1604) senesinde mücavir olarak bulunduğu Mekke-i mükerremeden İstanbul'a deniz yoluyla dönerken, haçlı korsanları tarafından şehîd edildi. Cenâzesi denize bırakıldı.

Gençliğinde lüzumlu ilimleri tahsil ettikten sonra, kırâat ilmi ile meşgûl oldu. Daha sonra Tekirdağ yakınlarındaki Malkara kasabasında Pîr Ali Efendi'nin yaptırdığı Sibyan mektebine muallim oldu. Bir müddet muallimlik yaptıktan sonra, anlayışının kuvvetli, zekâ ve hafızasının güçlü olması sebebiyle, büyüklerinin tavsiyesi üzerine İstanbul'a gidip, medreselerde ilim tahsiline devam etti. Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetine girdi. O mübârek zâtın yanında yetiştikten sonra, çeşitli medreselerde talebelerine ilim öğretti. Sitti Hâtun, Mahmûd Paşa ve Eyyûb Sultan medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra, 1000 (m. 1591) senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne, iki sene sonra Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne bir sene sonra Edirne'de Selîmiye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 1003 (m. 1594) senesinde Sultan Üçüncü Mehmed Hân pâdişâh olunca, Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iken hünkâr şeyhi oldu. Daha sonra Anadolu kadıaskeri, aynı sene Rumeli kadıaskeri oldu. 1006 (m. 1597) senesinde emekli oldu. 1010 (m. 1601) senesinde tekrar Mekke-i mükerreme kadısı oldu. İki sene bu vazîfede kaldı. Bir sene de Mekke-i mükerremede ibâdetle meşgûl olup, deniz yoluyla İstanbul'a gitmek için bir gemiye bindi. Gemi denizde korsanların saldırısına uğradı. Yahyâ Efendi de kâfirlere karşı kahramanca çarpıştı. Birçok yerinden yaralanıp şehîd oldu.

Yahyâ Efendi, iyilikseverliği, mahlûkâta karşı şefkat ve merhameti, sağlam i'tikâdı, temiz kalbi ile tanınırdı. Gündüzleri devamlı oruç tutar, gecelerini ibâdetle kıymetlendirirdi. Eline geçenle kanâat eder, daha fazlası için uğraşmaz; "Hazırının şükrünü eda edemiyorum, fazlasını ne yapayım" derdi. Bir defasında da; "Bu dünyâ bahçesi, sıkıntı dikenleri ile dolu ekip-biçilen bir tarla gibidir. Hergün bir dikenin batıp acıtmaması tasavvur edilemez" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 520

YAHYÂ EFENDİ

Osmanlı devletinin yirmiyedinci şeyhülislâmı. İsmi Yahyâ olup, Şeyhülislâm Bayram-zâde Zekeriyyâ Efendi'nin oğludur. Annesi Rukiyye hanımefendidir. 961 (m. 1554) senesinde İstanbul'da doğdu. 1053 (m. 1644) senesi Zilhicce ayının sekizinci gecesi İstanbul'da vefât etti. Fâtih Sultan Mehmed Hân Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, babasının Çarşamba'daki türbesine defnolundu. Türbesi, Kovacı Dede mezarlığının karşı tarafında idi. Orada Dâr-ül-hadîs Medresesi de vardı. Fâtih Câmii'nden gelip Çarşamba'ya giden cadde, Kovacı Dede kabristanlığı ile şeyhülislâmların gömülü bulunduğu etrâfı duvarla çevrili mezarlığı birbirinden ayırır idi. Bilâhare yolu genişletmek için Zekeriyyâ Efendi ile Yahyâ Efendi'nin mezarları yıkılıp yola çevrildi. Halk şeyhülislâmların mezarlarından çıkan kemik parçalarını hürmetle toplayıp, yolun karşı tarafındaki Kovacı Dede'nin mezarının yanıbaşına defnettiler. Bu sebeble her iki şeyhülislâmın mezarlarından bugün iz dahî kalmamıştır. Kovacı Dede kabristanlığı da, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kovacıbaşısı medfûn olduğu için bu isimle anıldı. Mezarlık, vaktiyle çok genişti.

Yahyâ Efendi ilk tahsilini âlim bir zât olan babasından yaptı. İlim ve feyz aldı. Devrin büyük âlimi Abdülcebbâr-zâde Derviş Mehmed Efendi'den de dersler alarak bilgisini genişletti. Arabça ve Farsçayı mükemmel öğrendi. Genç yaşında âlimler arasına girdi. Şeyhülislâm Ma'lül-zâde Mehmed Efendi zamanında Vâlide Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra kadılık vazîfesiyle Edirne, Haleb ve Şam'da bulundu. Bu vazîfeleri müteakip 1012 (m. 1603) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin edildi. İlmi, fazileti ve dirâyetiyle herkesin takdîrini kazandı. Anadolu kadıaskerliği ve altı ay sonra da Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Tâc-üt-tevârih müellifi Hoca Sa'düddîn Efendi'nin oğlu Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi makamından çekilince, 1031 (m. 1622) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. O sırada 69 yaşında idi. İlk şeyhülislâmlık müddeti bir sene dört ay ondört gün sürdü. 1034 (m. 1625)'de ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu da altı sene, sekiz ay ondokuz gün sürdü. 1043 (m. 1634) senesinde üçüncü defa şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Son vazîfesi 1053 (m. 1643) târihine kadar devam etti. Üçüncü şeyhülislâmlık müddeti on sene, bir ay yirmibir gündür.

Yahyâ Efendi din ve devlet için büyük hizmetlerde bulundu. Çok doğru ve faziletli bir zât idi. Ömrünü, iyiliği öğretmek kötülükten sakındırmakla geçirdi. Yirmi seneye yakın fetvâlar verip herkesin müşküllerini çözüp kolaylaştırdı. Dürüst karakterli, ilmi, irfanı, adâlet ve ihsânı ile devrinin "Ebüssü'ûd"u vasfını kazandı. Âlim, faziletli, edîb, şâir bir zâttı. Şiirlerinde Nef'î'yi ve üslupta Şâir Bâkî'yi andırırdı. Zamanının çoğunu Sultan Dördüncü Murâd Hân ile geçirirdi. Pâdişâh kendisine; "Baba" diye hitab ederdi. Gerek sultanlar yanında gerekse halk arasında pek rağbet ve hürmet gördü. Vefâtında bütün İstanbul halkı dükkânlarını kapayarak cenâzesine iştirâk etti. Mübârek cenâzesini taşıyıp bereketlendiler.

Yahyâ Efendi'nin din ve hukuk ilimlerinde derin bilgisi vardı. Çok cesur idi. Zamanındaki devlet adamlarına, hattâ sultanlara, emr-i ma'rûfda bulunup yol gösterirdi. Birçok hatalı işin yapılmasına mâni oldu.

Yahyâ Efendi, Sultan İkinci Osman Hân, Sultan Dördüncü Murâd Hân, Sultan Birinci İbrâhim Hân devirlerini yaşadı. Revân ve Bağdad seferine katıldı. Pâdişâhın yanından hiç ayrılmadı.

Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Muhsin-i Kayserî'nin Ferâiz manzûmesine şerhi, 2- İbn-i Kemâl'in Nigeristân'ının tercümesi, 3-Dîvân, 4- Kasîde-i Bürde tahmisi, 5-Mecmûa-i Fetâvâ isimli hukuk kitabı, 6-Sultan İkinci Osman Tarihçesi. Fetvâları, "Fetâvâ-i Zekeriyyâ Efendi" isimli eserde toplanmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 46

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 467

YAHYÂ ŞÂVÎ

Fıkıh, kelâm, tefsîr ve nahiv âlimi. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Îsâ olup, lakabı Ebû Zekeriyyâ'dır. 1030 (m. 1621) senesinde Milyân'da doğdu. 1096 (m. 1685) senesinde Hacca giderken gemide vefât etti. Gemiyi; "Re'su Ebî Muhammed" denilen yerde durdurup, Yahyâ Şâvî'yi oraya defnettiler. Vefât haberi Mısır'a ulaşınca oğlu Îsâ gelip babasının cenâzesini oradan Mısır'a nakletti. Büyük Karâfe denilen yerde, Mâlikî büyüklerinin bulunduğu kısma defnedildi.

Yahyâ Şâvî, Milyân ve Cezayir'de; Allâme Muhammed Ebhelûl, Cezayir müftîsi Şeyh Sa'îd, Ali bin Abdülvâhid Ensârî, Şeyh Mehdî ve daha başka birçok büyük ve sâlih âlimlerden ders aldı. Bu âlimlerden, hadîs-i şerîf, fıkıh ve daha başka ilimlere dâir nakillerde bulundu. Bu hocaları kendisine icâzet verdiler.

Yahyâ Şâvî'nin çok kuvvetli hafızası vardı. 1074 (m. 1663) senesinde hacca gitti. Hac farizasını eda ettikten sonra Kâhire'ye döndü. Kâhire'nin ileri gelen âlimleri Yahyâ Şâvî'den istifâde etti. Yahyâ Şâvî de, Şeyh Sultan Şemsüddîn Bâbilî, Nûreddîn Şebrâmelîsî gibi Kâhire'nin önde gelen âlimlerinden rivâyette bulundu. Bu âlimler Yahyâ Şâvî'ye kendilerinden rivâyet etmesi husûsunda icâzet verdiler.

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ, Câmi-ül-Ezher'de ders verdi. Burada ilim ve fazileti ile tanındı. Devlet erkânı yanında kıymet ve i'tibâr sahibi oldu. Yahyâ Şâvî burada da ilim öğrenmeye,

âlimlerden ders almaya devam etti. Burada Muhtasarı Halîl'i ve Murâdî'nin Elfiye şerhini, Akâid-i Senûsî'yi ve şerhlerini, İbn-i Arafe'nin mantığa dâir olan Şerhu Cemel-il-Hâncî'sini okudu. Daha sonra Anadolu'ya gitmek üzere yola çıktı. Yolculuğu sırasında Şam'a uğradı. Benî Ümeyye Câmii'nde Şam âlimleri ile görüştü. Şam'dan İstanbul'a geçen Yahyâ Şâvî, burada çok izzet ve ikram gördü. Sadr-ı a'zam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, Yahyâ Şâvî'ye çok hürmet gösterdi. Yahyâ Şâvî, âlimlerin sultanın huzûrunda yaptıkları derslerde bulundu. İstanbul'da ilminin çokluğu ile meşhûr olan Yahyâ Şâvî, bir süre sonra tekrar Mısır'a döndü. Mısır'da iken, Eşrefiyye, Süleymâniyye ve başka medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra tekrar İstanbul'a gitti. Vezir-i a'zam Kara Mustafa Paşa, Yahyâ Şâvî'yi evinde misâfir ederek çok ikramda bulundu. Yahyâ Şâvî daha sonra tekrar Mısır'a gitti. Burada vakitlerini ders vermek ve eser yazmakla geçirdi.

"Ta'rîf-ül-halef bi ricâl-is-selef" kitabının yazarı Ebü'l-Kâsım Muhammed Hafnâvî şöyle anlatır: "Ben, Yahyâ Şâvi İstanbul'a geldiği zaman fakir birisi idim. Ondan arkadaşlarımla beraber bize ders vermesini istedim. Yahyâ Şâvî de bu teklilimizi kabûl etti. Ben ve çeşitli beldelerden gelen arkadaşlarım ondan ders aldık. Beydâvî tefsîrinden Fâtiha sûresini Usâm'ın Beydâvî tefsîrine yaptığı haşiyesi ile beraber, belagatta Muhtasar-ül-me'ânî'yi Hafîd haşiyesi ile beraber, Hatâî, Elfiyye ve Şerh-üd-Devvânî alel akâid-il-adûdiyye'nin bir kısmını okuduk. Sonra bizim hepimize nazm hâlinde yazdığı icâzetlerimizi (diplomalarımızı) verdi."

Yahyâ Şâvî'nin yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyetün alâ Ümm-ül-berâhin lis-Senûsî, 2- Nazm-ı lâmiyetin, 3- Şerh-üt-teshîl li İbn-i Mâlik fin-nahvi, 4-Kurret-ül-ayneyn fî cem-il-beyn min ilm-it-tevhîd, 5- En-Neyl-ür-rekîk.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 227

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 486

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 533

4) El-A'lâm cild-8, sh. 169

5) Târih-ul-Halef cild-1, sh. 190

6) Brockelmann Sup-2, sh. 420

YÂR MUHAMMED KADÎM TALKÂNÎ

Hindistan'da yasayan evliyânın büyüklerinden. (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri arasında Yâr Muhammed isminde bir kimse daha vardı ki, sonra talebe olmuştu. İkincisine; "Cedîd" ya'nî yeni ismi verildi. Yâr Muhammed Cedîd, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât-ı şerîfinin birinci cildini toplamakla şereflendi.) Yâr Muhammed Kadîm onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

Yâr Muhammed Kadîm, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine çok hizmet ederek teveccühlerine kavuştu. Gecelerini Kur'ân-ı kerîm okuyarak, namaz kılarak, cenâb-ı Hakkın ismini anarak hep ibâdetle geçirirdi. Gündüzleri de oruç tutardı. Çok murâkabe eder, Allahü teâlânın mahlûkları hakkında tefekküre dalardı. Haramlardan ve bid'atlerden aslandan kaçar gibi sakınır, şüpheli korkusuyla mübahların dahî fazlasını terkederdi. Yüzü çok güzel olup, görenler hayran kalırdı. Birgün arkadaşı Hâşim-i Keşmî hazretlerine; "Yüzümün güzelliği ve sakalımın düzgünlüğü için şükrediyorum. Sahralarda gezdiğim zamanlar, halktan kim beni görürse hemen salavât-ı şerîfe okur" dedi.

Yâr Muhammed Kadîm, hocasından izin alarak tam bir fakirlik ve garîblik içerisinde Haremeyn-i şerîfeyni ziyârete gitti. Bu bereketli seferden dönüşte Hâşim-i Keşmî'ye; "Kâ'be-i muazzamanın Rükn-i yemâni tarafında Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek nûrunu gördüm. O'nun lezzet ve tatlılığından kendimden geçtim. Kendime geldiğimde tuhaf bir hâlde idim. İnsanlar etrâfıma toplanmışlar hayretle bana bakıyorlar, bir taraftan da; "Bu kimse herhalde mecnûndur" diyorlardı. Benim lisân-ı hâlim, senin şu beytine uygun idi:

"Bin Leylâ çadırdan çıkarsa eğer,
Dağ ve sahralar mecnûn olsa, değer."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Yâr Muhammed Kadîm'e icâzet vererek, insanların Cehenneme düşmekten kurtulmasına vesile olmasına izin verdi. Mektûbât'ın birinci cildinde 117 ve

211. mektûplarını Yâr Muhammed Kadîm'e yazdı. Birinci cild, yüzonyedinci mektûp şöyledir:

"Mevlânâ Yâr Muhammed bizi unutmamış. Kalb, çok zaman his organlarına bağlıdır. Duygu organlarından uzak olanlar, kalbden de uzak olur. Hadîs-i şerîfde; "Göz görmeyince, gönülden de uzak olur" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, kalbin duygu organlarına bağlı bulunduğu mertebeyi göstermektedir. Tasavvuf yolunun nihâyetine varılınca, kalbin his organlarına bağlılığı kalmaz. Hisden uzak olmak, kalbin yakın olmasını bozmaz. Bunun içindir ki, bu yolun büyükleri, başlangıçta ve yolda olanların, olgun bir rehberin yanından ayrılmalarına izin vermemişlerdir. "Birşeyin hepsi yapılmazsa, hepsini de elden kaçırmamalıdır!" Bu söze uyarak, bulunduğunuz yolu değiştirmeyiniz! Uygunsuz kimselerle arkadaşlık etmekten, elden geldiği kadar sakınınız! Meyan şeyh Müzzemmil'in yanınıza gelmesini, saadete kavuşmanızın başlangıcı biliniz! Onun sohbetinde, yanında bulunmayı büyük ni'met biliniz! Vakitlerinizin çoğunu onun yanında geçiriniz! Çünkü, kendisi, ele az geçen ni'metlerdendir. Vesselâm."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 343

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 340

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 392

YAYABAŞI-ZÂDE (Hızır bin İlyas bin Abdülvehhâb)

Osmanlılar zamanında yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hızır bin İlyas bin Abdülvehhâb'dır. Yayabaşı-zâde ismiyle tanınır. İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde doğup yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. Osmanlı ordusunda bulunup, Allah yolunda gazâ etmenin faziletine dâir va'z ederdi. Sultan Üçüncü Mehmed Hân ile gittiği Eğri seferinde, Tabur cenginde, 1005 (m. 1596) senesi Rebî'ul-evvel ayının yirmisekizinci günü şehîd oldu. Cenâzesini İstanbul'a getirmek istediler ise de, gördükleri bir rü'yâ üzerine, Tatar Pazarcığı beldesinde, Dülbend-zâde Câmii avlusunda defnettiler.

Yayabaşı-zâde, çocukluğunda yeniçeri ocağına kayıtlı iken orada verilen ders esnasında ilim öğrenme istidâdının fazla olması dikkatleri çekti. Bunun üzerine ilmiye sınıfına geçti. Ma'lûl-zâde Nakîb Efendi'den ders almağa başladı. Zâhirî ilimlerdeki tahsilini bu zâtın huzûrunda tamamladıktan sonra, o zamanda bulunan Halvetiyye büyüklerinden Vişne Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Kendisine yeniçerilerin orta mescidinde vâ'izlik vazîfesi verildi. Orada yeniçerilere va'z ve nasihat etmeye başladı. 980 (m. 1572) senesinde Üsküdar'da Şemsi Paşa'nın; câmi, dâr-ül-hadîs ve tekkesinde vâ'iz ve muhaddîs (hadîs âlimi) oldu. Tekkenin başına geçip, talebeleri tasavvuf yolunda yetiştirmeye başladı. Üsküdar'da onüç sene vazîfe yaptı.

Dâr-üs-saâde ağalarından (İstanbul vâlilerinden) Mehmed Ağa, Fâtih'te Çarşamba ile Draman arasında kendi ismi ile Mehmed Ağa Câmii ve câminin avlusu yanında sebîl, câminin karşısında da Halvetî tekkesi, dâr-ül-hadîs ve çifte hamam yaptırmıştı. Bunların inşâatı 993 (m. 1585) senesinde tamamlanınca, Yayabaşı-zâde Hızır Efendi buraya gelerek yerleşti. Dâr-ül-hadîs'de, hadîs dersleri vermeye başladı. Burada talebelere fâideli olmakta iken Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Eğri seferine çıktı. Orduyu va'z ve nasihat ile takviye etmesi için Yayabaşı zâde Efendi'yi de beraber götürmek istedi. O da Allahü teâlânın dînini yaymak niyetiyle sefere katılmayı kabûl etti.

Sefere çıkmadan evvel, kendisinin olan Beydâvî tefsîrini talebelerinin büyüklerinden Bosnalı Hüseyn Efendi'ye gönderip; "Mütâlâa ettikçe bize duâ etmeyi unutmasın" dedi. Bundan sonra pâdişâh ile birlikte sefere çıktı. Yol boyunca askeri çok güzel bir şekilde muharebeye hazırladı. Muharebe esnasında, kendisi de, kalabalık düşman karşısında büyük kahramanlıklar gösterdi. Nihâyet şehîd oldu. Şehîd olduğunda mübârek vücûdunda birçok kılıç ve mızrak yarası vardı.

Talebelerinin büyüklerinden olan Bosnalı Hüseyn Dede, Yayabaşı-zâde'nin üstün hâllerini, kerâmetlerini uzun uzun anlatırdı.

Rivâyet edilir ki, Yayabaşı-zâde Hızır bin İlyas Efendi'nin, talebesi Hüseyn Dede'ye gönderdiği Beydâvî tefsîri cildli değil, nüshalar hâlinde idi. Tefsîrin bir kısmı Yayabaşı-zâde'nin va'z çantasında kalmış idi. Şehîd olan Yayabaşı-zâde'nin va'z

çantasını bütün aramalara rağmen muharebe meydanında bulamamışlardı. Bundan epey müddet geçtikten sonra hiç tanımadığı bir kimse Hüseyn Dede'ye gelerek, tefsîrin noksan olan ve kaybolan cüz'ünü getirdi ve; "Ben bu cüz'ü size ulaştırmaya me'mûr edildim" dedi. Sonra da gözden kayboldu. Açıp baktıklarında, sahifelerin ba'zı yerlerinde kan izleri görüldü. Böylece muharebeye gitmeden evvel Beydâvî tefsîrini Hüseyn Dede'ye göndermesinin hikmeti anlaşıldı. Bu cüz, Tatar Pazarcığı beldesinde muhafaza edilerek, senelerce o civarda bulunan müslümanlar tarafından ziyâret edilmiştir.

Hızır bin İlyas Efendi, dînimizin emirlerine uymakta ve bu emirleri yaymakta çok gayretli idi. Kalbindeki îmân aşkı ve insanlara olan merhameti sebebiyle, bütün ömrünü insanların saadete kavuşmalarına vesile olmak için harcadı. Bütün gücü ile, insanların Ehl-i sünnet i'tikâdında olmaları ve bu yolda ilerlemeleri için çalıştı. Çok gayret ederek, va'z ve nasihatleri ile insanlara hizmet etti. Va'z ve nasihatlerinde, her söylediğini kalbden gelerek ve ihlâs ile söylerdi. Riyadan, gösterişten uzak olduğu için sözleri çok te'sîrli olur, dinliyenleri cezbederdi. İlim ve irfan âşıkları onun sohbetinde, va'zlarında bulunmak için can atarlardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 279

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 464

ZÂKİR-ZÂDE ABDULLAH EFENDİ

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi Abdullah bin Şa'bân'dır. Mahlası Bîçâre'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1068 (m. 1657) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri Üsküdar'daki Karaca Ahmed mezarlığının ilerisinde bulunan Miskinler kabristanındadır.

Zâkir-zâde Abdullah Efendi, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin talebelerinden Ahmed Efendi'den ilim ve tasavvuf yolunun edebini öğrendi.

Tahsilini tamamladıktan sonra, insanları doğru yola sevketmek için Manisa'ya gitti. Sonra İstanbul'daki Zeyrek Câmii'nde va'z ve nasihat etmekle vazîfelendirildi. Daha sonra Ali Paşa dergâhına şeyh olarak ta'yîn edildi. Salı günleri Üsküdar Şeyh Câmii'nde ve Fâtih Câmii'nde va'zlar verirdi. Konuşma ve hitâbet kabiliyeti çok yüksek idi. Tasavvuf yolunun ince mes'elelerinden bahsederdi. Va'zlarına uzaktan ve yakından çok sayıda kimseler gelirdi. Onun zamanında evliyâya dil uzatan çok idi. Zâkir-zâde Abdullah Efendi birgün kürsîye çıkıp, tenkid edenleri de ikna edecek tarzda beliğ bir va'z verdi. Şeyh Osman Fadl ve Selâmi Ali Efendi yetiştirdiği büyük talebelerindendir. Abdullah Efendi'nin çok güzel ilâhileri vardır.

İsmâil Hakkı hazretleri, "Silsilename"sinde, Zâkir-zâde Abdullah Efendi hakkında şöyle anlatmaktadır: "Zâkir-zâde Abdullah Efendi, İstanbul'da Ali Paşa dergâhında Şeyh, Fâtih ve Şehzâde câmilerinde Salı vâ'izi idi. Zeyrek'de bulunan ve kiliseden câmiye çevrilen Zeyrek Câmii'nin yanındaki medresede otururlardı. Ba'zan da dergâhında ikâmet ederdi." Bir şiiri:

İlâhî fazl ve lütfunla bana bir feth-i bâb eyle,
Eriştir vahdet-i zâta kavlin ni'mel-meâb ile.

Vücûdum nüshasın yazdın, yed-i kudretle çün Yâ Rab!
Senin zât u sıfatından, ibâret bir kitap eyle.

Senin âşıkların alsın, ziyamı üf tâbımdan,
Hilâl-i kalbini yarıp, alarak mâhitâb eyle.

Kabûl eyle kulun Bîçârenin hacetini lutf et.
Kerîmen mahz-ı fazlınla onu sen kâm-yâb eyle.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 27

ZEYNEL'ÂBİDÎN AYDERÛSÎ

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden ve tefsîr âlimi. İsmi, Ali bin Abdullah'tır. 984 (m. 1576) senesi Zilhicce ayında Yemen'in Terim şehrinde doğdu. 1041 (m. 1631) senesinde vefât etti. Vasıyyeti üzerine vefât ettiği gün techizi yapıldı. Cenâze namazını kardeşinin oğlu Abdürrahmân Sekkâf kıldırdı. Cenan Beşşâr'daki babası için yapılan türbeye

defnedildi. Sultan Abdullah bin Ömer de, Zeynel'âbidîn Ayderûsî'nin cenâzesinde bulundu. Cenâzesi çok kalabalık oldu.

Zeynel'âbidîn Ayderûsî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasının terbiyesinde yetişti. Mes'eleleri çok çabuk anlar ve kavrardı. Babasının huzûrunda oturmaz ayakta dururdu. Zeynel'âbidîn Ayderûsî, zâhirî ve bâtınî ilimleri babasından öğrendi. Babası ona tasavvuf hırkası giydirdi. Zeynel'âbidîn Ayderûsî ayrıca, Şeyh Zeynüddîn bin Hüseyn, Seyyid Celîl Abdürrahmân, Abdürrahmân bin Muhammed bin İsmâil, Abdürrahmân bin Ali, Abdürrahmân bin Muhammed ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlim tahsilinden sonra, ders vermeye başladı. Tefsîr dersleri verdi. Ders aldığı hocalardan bir cemâat istifâde etmek için onun derslerine gelir, dinlerlerdi. Hocası Abdürrahmân Berûm, büyük bir âlim olmasına rağmen kitabını alır, Zeynel âbidîn Ayderûsî'nin derslerini dinlemeye gelirdi.

Zeynel'âbidîn ömrünün sonlarına doğru tıb ilmi ile meşgûl olup, bu ilimde söz sahibi oldu. Asrındaki ilim ve fazîlet sahipleri, onun ilim meclisinde toplanırdı. Zeynel'âbidîn Ayderûsî, onlara ancak keskin zekâ sahiblerinin hâlledebileceği konuları anlatırdı. Tefsîr, hadîs ve tasavvuf mevzûlarını açık, kolay ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyardı. Çok nâdir ve duyulmamış lügat ve nahiv mes'elelerini bilirdi. Onun yazmış olduğu pekçok eserleri kaynaklarda yazılmakta ise de, eserlerinin isimleri belirtilmemektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 166

ZEYYÂD

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Yahyâ'dır. Lakabı Nûreddîn'dir. Zeyyâd diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemekte olup, 1024 (m. 1615) senesi Rebî'ul-evvel ayının beşinde Cum'a gecesi Kâhire'de vefât etti.

Zamanın âlimleri olan Şihâbüddîn Ahmed bin Hamza er-Remlî, Şihâbüddîn Âmiret-ul-Berlîsî, İbn-i Hacer el-Heytemî, Nûreddîn Ali Tantedâî, Ezher Medresesi müderrislerinden Ârif-i billah Şihâbüddîn el-Bülkînî gibi zâtlardan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şihâbüddîn Hamza er-Remlî'den "Muvattâ" okudu.

İmâm-ı Kastalânî'nin Mevâhib-i Ledünniyye adlı eserini Ebü'l-Hasen el-Bekrî'den okudu. İmâm-ı Süyûtî'nin Câmi-us-sagîr'ini, Seyyid Şerîf Cemâlüddîn'den okudu. 952 (m. 1545) senesinde Mısır'da Şeyhülislâm Bedreddîn el-Gazzî ile karşılaşıp, onun ilim meclisinde bulundu. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecelere ulaşıp şöhreti her tarafta duyuldu. Ezher Medresesi'nde ders vermeye başladı. Zamanındaki âlimlerin en yükseği oldu. Ders ve ilim meclisinde zamanındaki büyük âlimler dahî hazır bulunur, edeble onun huzûrunda halka meydana getirirlerdi. Onlar kendi aralarında; "Filan kimse birinci tabakadandır, filan kimse ikinci tabakadandır, filan kimse üçüncü tabakadandır" diyerek onun yanındaki derecelerini söylerlerdi. Ders esnasında her biri bu dereceye uygun olarak otururlardı. Ba'zıları uzun müddet ilim tahsil edip sohbetlerinde bulunmuşlardı. Bunlardan birisi Allâme Sâlim eş-Şibşîri'dir. Sâlim eş-Şibşîri onunla baba-oğul gibi idi. İkisinin arasında son derece muhabbet vardı. Sâlim eş-Şibşîri, hocasının sağlığında vefât etti. Vefâtından sonra Zeyyâd, derslerinde onu hatırlayıp yüksekliğini ve kıymetini anlatırdı. Dersi dinleyenler bir yerde takılıp cevap veremedikleri zaman onu hatırlar; "Sâlim'in ölümü bizi yordu" diye âh çekerdi. Burhan el-Lakânî, Nûreddîn el-Halebî, Nûreddîn el-Echûrî, Şemseddîn eş-Şevberi, Şemseddîn el-Bâbilî, Şihâbüddîn Kalyûbî, Abdül-Berr el-Echûrî, Âmir-üş-Şibrâvî, Şihâbüddîn Hafâcî gibi zâtlar da ondan ilim öğrenip istifâde eden kimselerdendir.

Taybersiyye Medresesi'nde Receb, Şa'bân ve Ramazan aylarında usûl okutur, müslümanların suâllerine cevap vermekle ve fetvâ ile meşgûl olurdu. Dersi bitirdiği zaman fetvâ makamının yakınında bir dükkanın kapısı önünde oturur, daha sonra Ezher Câmii'nde İmâm olup namaz kıldırır idi. İlim öğretmekle meşgûl iken Kâhire'de vefât etti.

Ali bin Yahyâ Zeyyâd aklî ve naklî ilimlerde yüksek âlim, ilmiyle âmil, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Zamanındaki âlimlerin en yükseği idi. İrfan sahibi de olan Zeyyâd, hayâtını ilim öğrenmek, öğretmek ve Allah adamlarıyla birlikte bulunmakla kıymetlendirirdi. Birçok yüksek hâller ve kerâmetler sahibi idi. Bir defasında ba'zı akrabâlarını ziyâret etmek üzere, bulunduğu yerden ayrıldı. Akrabalarının

yanına vardığı zaman onlar kuyunun başında kova ile su çekiyorlardı. Onu görünce heyecanlandılar, ellerindeki su çektikleri kova kuyuya düştü. Buna akrabaları çok üzüldüler. Ali bin Yahyâ Zeyyâd hazretleri kuyunun başına vardı. Zahmetsiz olarak, eğilmeden kuyudan kovayı aldı ve akrabalarına verdi.

Birçok kıymetli eserleri olan Ali bin Zeyyâdî'nin Minhâc şerhine yazmış olduğu haşiyesi, âlimler arasında çok kıymetlidir. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Abdülkerîm-i Rafîî'nin, "Muharrer" adlı eserini şerh etmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 195

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 260

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 754

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1613, 1876

5) İzâh-ul-meknûn cild-2, sh. 443

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1090

HİCRİ ONİKİNCİ ASRIN ALİMLERİ

ABDÜLAZÎZ DEBBAĞ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülazîz bin Mes'ûd Debbağ'dır. Soyu Hazreti Ali efendimize dayanmakta olup, hem şerîf hem de seyyiddir. 1090 (m. 1679) senesinde doğdu. 1132 (m. 1720) senesinde vefât etti. Fas'da yaşadı.

Seyyid Ahmed bin Abdullah'ın talebesi olan Abdülazîz Debbağ'ın hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. Talebesi Ahmed bin Mübârek, hocasının menkıbelerini, kerâmetlerini, "El-İbrîz" adlı eserde toplamıştır. Bu eserde Ahmed bin Mübârek, hocasının ba'zı kerâmet ve menkıbelerini şöyle nakletti:

"Bir erkek evlâdım ölmüştü. Bu sıralarda hocam Abdülazîz Debbağ hazretleriyle daha yeni tanışmıştım. Ailem, çocuğumun ölümüne çok üzüldü. Çünkü daha önce de bir çocuğumuz ölmüş, hanımım da hayatta kalan bu oğlumuzla teselli bulmaya çalışmıştı. Hanımıma; "Seyyid Ahmed bin Abdullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Çocuklara ve gelecek olan husûslara ve inecek olan musibet ve belâlara baktım, o çocuklara acıyıp merhamet ettim. Hangi çocuk ölürse, şüphesiz ki dert ve musibetlerden kurtulup güvene kavuşmuştur." Bizim de oğlumuz öldü. Buyurulan husûs sana bir teselli olmalıdır dedim. Sabah olunca hocamla buluştum. Bana;

"Ey Ahmed! Akşam hanımına şöyle şöyle dedin" diyerek, akşam hanımımla aramda geçen konuşmayı nakletti. O zaman hocamın keşf yoluyla o akşam evimizde olan konuşmayı duyduğunu anladım."

"Sultan Nasrullah bana bir mektûp yazarak göndermişti. O sırada Bisem'de bulunuyordum. Mektûpta, derhal Meknâse'ye gidip Riyad Câmii'nde İmâm olmam emrediliyordu. Hocamdan ayrılmak bana ağır geleceğini ve bu görevi lâyıkı ile yapamıyacağımı düşünerek çok üzüldüm. Hocam bu durumu haber alınca; "Korkma! Zîrâ sen Meknâse'ye gidecek olursan, biz de seninle beraber gideriz. Fakat sen hiç üzülme, sana bir zarar gelmiyecek ve senden istedikleri de olmayacaktır" buyurdu. Bunun üzerine, sultânın adamlarıyla yola çıktık. Meknâse'ye vardığımızda imamlık görevinin başkasına verildiğini öğrendim. Oradan ayrılarak hemen evime döndüm. Kayınpederim Muhammed bin Ömer bu durumu öğrenince, bana şöyle bir mektûp yazdı: "Meknâse'ye geldin. Fakat sultan ile görüşmeden ayrıldın. Senin dönmenden sonra başımıza neler geleceğini bilmezsin. Benim düşüncem şudur: Hemen Meknâse'ye gelip sultanla görüşmelisin ve belirtilen Câmide, verilen vazîfeye başlamalısın." Ben de bu mektûbu hocama götürdüm ve okudum. Bana; "Sen git evinde otur, hiçbir fenâlıktan korkma. Sana sultânın bir zararı dokunmaz" buyurdu. Durum tamamen hocamın buyurduğu gibi oldu. Bu mes'ele de öylece kapandı."

"Bir grup arkadaşım ile hocamı ziyâret etmeğe gittik. Bir müddet dergâhında kaldıktan sonra evlerimize gitmek üzere yola çıktık. Yanımızda, eşkiya saldırısına karşı koyacak hiçbir silâhımız yoktu. Geceyi tenhâ ve korkunç bir yerde geçirdik. Arkadaşlarımızın hepsi uyudu. Sâdece ben ve bir dostumuz, uyumadık. Bir ara çok yakınlarımızda bir arslanın olduğunu fark ettik. Dostuma; "Kimseyi uyandırma. Sonra paniğe kapılabilirler" dedim. Zîrâ onların arasında bu konuda hiç

tecrübesi olmayanlar da bulunuyordu. Sabah olunca yakınlarımızda ölü bir tavşan gördük. Bu hâdiseden bir müddet sonra yine arkadaşlarımla beraber hocamın yanına gitmiştik. Bir gece önce yolda arkadaşlarımı tehlikeden korumak için uyumamıştım. Hocamın huzûrunda uykum geldi; “Efendim! Müsâade ederseniz biraz uyumak istiyorum. Çünkü dün gece hiç uyumadım” dedim. Hocam; “Neden uyumadın” diye sordu. “Arkadaşlarımı korumak için” diye cevap verdim. Bunun üzerine; “Senin gece uyumayıp, arkadaşlarını beklemen bir fayda sağlamaz. Falan gece yol kesiciler size geldiklerinde arslanı ve sizi koruyanı hatırlıyor musun?” dedi. Ben hemen o geceyi hatırladım ve; “O gece ne oldu?” diye sordum. Hocam; “O gece falan yere vardığınız zaman, üç kişi gelip, size katılmadılar mı?” diye sorunca; “Evet” dedim. Bunun üzerine hocam; “Onlar sizden ayrıldıktan sonra, oradan gelip geçeni gözleyen dört kişi ile buluştular ve sizin yakın bir yerde konakladığınızı onlara haber verdiler. Sizin yakınınıza bir yere gelip uyumanızı beklediler. Uyuduğunuza kanâat getirdikten sonra soymak için size yaklaştılar. Yakınınızda bir arslanın dolaştığını görünce çok şaşırdılar. Kendi aralarında şöyle konuştular: “Arslanı öldürsek bunlar uyanacak. Soygun yapmaya kalkışsak arslan engel olacak.” Bir çıkar yol bulamayınca, başka bir kervanı soymaya gittiler. Orada birşey bulamayınca, başka bir yönden size yaklaşmak istediler. O tarafta da bir arslan olduğunu gördüler, sonra aralarında şöyle konuştular; “Bunlar nasıl insanlardır ki, hangi yönden yaklaşmaya çalıştıysak orada bir arslan çıktı.” Bunun iç yüzünü öğrenmek istediler. Allahü teâlâ onların kalblerini mühürledi” diye anlattı. Ben; “Yolda rastladığımız ölü olan tavşan ne idi?” diye sorunca; “Arslanın bir onuru vardır. Bir insan, yüzüne sinek konsa nasıl eliyle kovalarsa, arslan da sizi korurken, bir tavşan gelip önünde durdu. Sen onu görmedin. Arslan bir pençe vurup onu öldürdü” buyurdu.

“Bir defa yine ziyâretine gitmiştim. Yolculuğumu bir katır üzerinde yapmış, tehlikeli bir yere gelince, bineğimden inip, öyle geçmeye çalışmıştım. O yeri yaya olarak geçtikten sonra, tekrar bineğime bineceğim sırada, hayvan kaçtı ve yakalamam mümkün olmadı. Ne yapacağımı şaşırmıştım. O anda hatırıma hocam geldi. Ondan meded umarak; “Ey hocam, Abdülazîz Debbağ!” dedim. Bu sırada Allahü teâlâ ba’zı insanları yardımıma gönderdi. Onlar hayvanı yakalayıp bana teslim ettiler. Hocamın yanına geldiğimde, gülerek bana; “Falan yerde Şeyh Abdülazîz’i ne yapacaktın? Senin yanında olsaydım, herhalde sana yardımda bulunurdum” dedi. Ben de; “Ey Efendim! Şahsen bulunmanızla rûhen bulunmanız arasında, sizin için hiçbir fark yoktur ve ikisi de mümkündür” dedim.”

“Ba’zı tanıdıklarım bana, bir miktar parayı ödünç olarak, bir miktar parayı da emânet olarak verdiler. Bir süre sonra gelip, emâneti istediler. Emânet olan parayı verdim. Fakat borcumu o anda ödeyecek hiç param yoktu. Satılacak bir eşyam da mevcût değildi. Borcum konusunda, kalben hocamı hatırladım ve ondan alacaklıların şimdilik bu parayı istememeleri için yardım talep ettim. Onlar emânet bıraktıkları parayı aldıktan sonra, benim borcumu istemeden yanımdan ayrıldılar. Uzun müddet alacaklarını istemediler. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu iş hocamın bereketiyle olmuştu.”

“Birgün yine kendisini ziyâret ettiğimde, evimi bir bir anlattı ve sonra; “Neden atını falan yere bağlıyorsun?

Oraya sâlih bir zât defnedilmiştir. Kabri tam senin atının ayağının altında bulunuyor” dedi. Hâlbuki biz oralarda bir kabir izine rastlamamıştık. Oraya yakın bir kabristanlık da yoktu. Sonra hocam; “Senin avlunda yedi kabir bulunuyor. Fakat sen sâdece atının ayakları hizasında bulunan zâtın kabrine dikkat et. Atını oradan uzaklaştır, o zâta saygılı ol! Mümkünse kabirle at arasında bir duvar çek” buyurdu. O sırada mecliste bulunan talebelerden biri; “Efendim o zât kimdir?” diye sordu. Hocam Abdülazîz Debbağ; “Arabdır. Tilmsân’a yakın yerde bulunan el-Lesbağat kabîlesindendir. Bu kabile onu sâdece bir talebe olarak bilir. Bir velî olarak onlar arasında tanınmamıştır. Vefât edince, bahsettiğim o yere defnettiler” dedikten sonra, bana dönerek; “İstersen bahsettiğim yeri kaz. Onun bedenine rastlarsın” dedi. Oradan ayrılıp eve gittiğim zaman, hocamın dediği yeri kazdım. Oradan hocamın bildirdiği zâtın mübârek bedeni çıktı. Oraya hemen bir kabir yaptırdım. Tekrar Abdülazîz Debbağ’ı ziyârete gittiğimde ona şöyle sordum: “Efendim! Bizim avluda bulunan diğer kabirleri değil de, neden sâdece atın ayaklarının hizasına gelen kabir üzerinde durdunuz ve onun ortaya çıkmasını istediniz?” Bunun üzerine hocam; “Çünkü bu zât, Allahü teâlânın velî kullarındandır. Rûhu serbest ve hareket halindedir. Diğerleri ise Berzah âleminde bekliyorlar. Oradaki ölülerin vefâtından bu yana, üçyüz yıla yakın bir zaman geçmiş bulunuyor” dedi.”

"Hocamla beraber temiz havalı bir yere gitmiştik. Yanımızda ba'zı talebeler de vardı. Sohbet ettiğimiz esnada birisi geldi ve; "Efendim! Kardeşim, sultânın oğlu Abdülmelik ile beraberken ortadan kayboldu. Ondan bir haber bekliyoruz. Kendisini sevdiğim bir zât, kardeşimin sağ olduğunu söyledi. Siz bu husûsta ne dersiniz?" diye sorunca, Abdülazîz Debbağ hazretleri hiçbir şey söylemedi. Gelen kişi ısrar edince; "Sen muhakkak benden haber almak istiyorsan, sıhhatli haber al. Allah, Hacı Abdülkerîm'e rahmet eylesin. O hem garîb, hem de gâibdir. Onun cenâze namazını kılan sana haber verecektir. Sultânın oğlu onu öldürmüştür" dedi. Birkaç gün sonra hocamın verdiği haberin aynısı geldi." "Vâli ve hâkimlerden bir kısmı, Sultan Nasrullah tarafından görevden alındı. Onlardan birisi göreve tekrar dönmek istiyordu. Abdülazîz Debbağ'dan yardım istedi. Abdülazîz Debbağ hazretleri de ona yardım etti. Sultan o kişiyi tekrar vâli olarak ta'yin etti. Bir süre sonra hocam, vâliye haber göndererek, Allahü teâlânın kitabını kalbinde taşıyanlara müsamaha edip, iyilik etmesini, vergileri ödemede kolaylık göstermesini rica etti. Fakat makamın verdiği gurûra kapılan vâli, bu ricayı kabûl etmedi. Vâli de bir süre sonra tekrar görevden alındı."

Abdülazîz Debbağ buyurdu ki: "Firdevs Cennetinde, bu dünyâda işitilen veya işitilmeyen bütün ni'metler mevcûttur. Cennetin ırmakları, Firdevs Cennetinden kaynayıp çıkar. Bir ırmaktan su, bal, süt ve şarap olmak üzere dört türlü meşrûbat akar. Nasıl gökkuşağındaki renkler birbirine karışmadan durursa bu dört meşrûbat da birbirine karışmadan akar. Bu ırmaklar mü'minin isteğine göre akar. Hangisini isterse o akar ve onu içer. Bütün bunlar, Allahü teâlânın irâdesiyle olmaktadır."

"Kulun düşüncesi Allahü teâlâdan başkasına doğru yönelince, Allahü teâlâdan uzaklaşmış olur."

"İnsanlar, varlık âleminin efendisi Muhammed aleyhisselâmı tanımadıkça, ilâhî ma'rifete kavuşamaz. Hocasını bilmedikçe, varlık âleminin efendisini tanımaz. Kendi nazarında insanları ölü gibi kabûl etmedikçe, hocasını bilemez."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 73

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 262

3) İbrîz

ABDÜLEHAD SERHENDÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğlu olan Muhammed Sa'îd'in beşinci oğludur. 1045 (m. 1635) senesinde doğdu. "Hazret-i Vahdet" ismi ile meşhûr oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde ve fen ilimlerinde büyük bir âlim idi. Babası Muhammed Sa'îd ve amcası Muhammed Ma'sûm hazretlerinin teveccüh ve sohbetleri ile olgunlaşıp, tasavvuf yolunda pek büyük makamlar sahibi oldu. 1122 (m. 1710) senesinde vefât etti.

Abdülehad hazretlerinin, evliyâlıkta daha yüksek makamlara kavuşması için, amcası Muhammed Ma'sûm, kendisine kırk defa teveccüh yapacağına söz vermişti. Muhammed Ma'sûm hazretleri otuzdört defa teveccüh ettikten sonra vefât etti. Yeğeni Abdülehad ise, hergün amcasının kabrine gitti. Amcası, Abdülehad'ın her gelişinde Allahü teâlânın izni ile kabirden kalkar, yeğenine teveccüh ederdi. Yaptıklarını da bir kâğıda yazıp, onun eline verirdi. Bu şekilde teveccüh adedini kırka tamamlayarak sözünü yerine getirdi. Abdülehad, hâdiseyi Muhammed Ma'sûm hazretlerinin oğullarına anlattı ve elindeki altı adet yazıyı gösterdi. Onlar babalarının bizzat kendi el yazısını görünce; "Bu büyük kerâmet ancak ona yakışır, elhak doğrudur" dediler.

Abdülehad Serhendî, babasından sonra onun yerine geçip, talebeye ilim öğretti ve feyz vererek, tasavvuf yolunda ilerlemelerini sağladı. Kardeşleri arasında, "Meyan Gül" ismi ile anılırdı. Allahü teâlânın birliğini anlatan "Vahdet" bilgilerinde o kadar derine daldı ve o kadar tanındı ki, "Vahdet", sanki lakabı oldu. İki defa hacca gitti. Birinci gidişinde babası ve amcası Muhammed Ma'sûm hazretleriyle beraberdi ve onsekiz yaşında idi. Orada Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) husûsî iltifâtlarına mazhar oldu. Abdülehad hazretleri buyurdu ki: "Peygamber efendimizin kabr-i saadetlerinin yanında, üzerime güzel bir hil'ât giydirildi ve; "Seni kardeşinle kuvvetlendireceğiz" diye bir nidâ işittim." Babasında meydana gelen evliyâlık hâllerini güzel bir lisan ile

yazıp, ismini “Letâif-i Medine” koydu. Çok kitaplar yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: Mevedde, Menşur üd-dürer fî fedâil-is-süver, Sehâif-i tis’a, Bürhân-ı Celî, Bedâyi-üş-Şerâî, Cennât-i semâniyye, Sebîl-ür-reşâd, Esrâr-ül-Cum’a, Risâle-i men’i sebâbe, Şevâhid-üt-tecdîd, Hayr-ül-kelâm, Münâcât-i kebir, Münâcât-i sagîr, Kısas ber hak, Neşr-ül-ıtr, Şerh-i kelime-i tesbih, Şerh-i kelime-i tehlîl, Şerh-i Mektûbât-ı Müceddidî, Esrâr-ül-Fakr...

Vefât ettiğinde dört oğlu vardı. Hepsi de âlim ve veli idi. En büyük oğlu Ebû Hanîfe, diğerleri Muhammed Nabî, Muhammed Murâd ve Nûr-ul-Hak idi.

Abdülehad hazretlerinin Mektûbât’ında yüzondokuz mektûp vardır. Bunu halifelerinden Muhammed Murâd Keşmiri toplamış, Mevlânâ Abdullah Can Fârûkî tertip etmiştir. Ekserisi Fârisîdir. Çeşitli mektûplarından alınan parçalar aşağıdadır:

“Bize ve size lâzım olan; İslâmiyete uymak ve büyüklerin yolu üzere istikâmette olmaktır. Bu istikâmete, kerâmetten üstün demişlerdir. Büyüklerden biri talebelerinden birine, vazîfe verip gönderirken buyurdu ki: “Allahlık ve peygamberlik da’vâsında bulunma!” Talebe; “Bundan Allaha sığınırım” deyince, o büyük buyurdu ki: “Ben ne istersem, o olsun demek Allahlık, beni inkâr eden, kabûl etmeyen kâfirdir demek, peygamberlik iddia etmektir.” (13. mektûpdan) “Ey can kardeşim! Bu dünyâ amel yeridir. Karşılık yeri âhırettir. Ameli, işi bitirmeden ücret, karşılık istemek yersizdir. İş yapma ve amel etme bittiği gün, yapılan işin karşılığı ihsân olunacaktır.” (46. mektûpdan)

“Lâkin zararlı kimselerin sohbetinden, arkadaşlığından, şübheli yiyeceklerden ve çişitli şeyleri istemek arzularından sakınınız. Bu üç kelimenin bildirdiği ma’nâları iyi düşününüz.” (49. mektûptan)

“Azîzim, nasihatimi can kulağı ile dinle! Allahü teâlâ hâzır ve nâzırdır. Her işini görmekte, her yaptığını bilmektedir. O hâlde bilerek, anlıyarak söyle. Bilerek anlıyarak dinle. Bilerek anlıyarak iş yap. Bunu bilerek dur. Bunu bilerek yürü. Kısaca bugün öyle ol ki, yarın mahcûb olmayasın. Birkaç gece rahatsız ol, sonsuz olarak rahata kavuş. Vesselâm.” (51. mektûptan)

“İyi ameli te’hir edenler helak oldular. Sen dersin ki, yarın yaparım. Ya yarına kavuşamazsan! Yâhud kavuşur da, bu imkân, sıhhat, kuvvet ve rahatlığı bulamazsan. O zaman çok pişman olursun. Beyt:

Çalış, ibâdet et, bırak emeli,
Son nefese kadar bırakma ameli.

İnsan kendi başına değildir ki, istediğini yapsın, her bulduğunu alsın. Allahü teâlâ mahşer yerinde, herkese amelini gösterecektir. Hareketlerinden, hareketsizliklerinden, yaptıklarından ve söylediklerinden herkes hesap verecektir. İşin esâsını düşünmelidir. Şefkatli bir ana gibi daha ne kadar kendi üzerine titreyeceksin. Ne zamana kadar, kıymetli cevherleri bırakıp, çocuklar gibi ceviz, kozalak peşine koşacaksın.

Azîzim! Evvelkiler çok amel etselerdi, az kabûl ederlerdi. Şimdikiler az birşey yapsalar, çok kabûl ediyorlar. Bir gümüş verseler, bir altın verdik diyorlar. Çünkü şimdi bid’atler çoğaldı, nefsin arzuları her yerde mevcûd, zulmet dalgaları ise, birbiri ardınca gelmektedir. Heybetinden öncekilerin ve sonrakilerin titrediği, cinlerin, insanların ve hayvanların dehşetinden şaşırdığı büyük korku geldi. Haşir ve neşir günü çok yaklaştı. Bir bölük Cennete, bir bölük Cehenneme gitsin denecek gün geldi çattı. İşte bunları düşünüp uyanmalı, hakîkatleri gören gözleri açmalıdır. Akıllı gençlere, düşünen yaşlılara yazıklar olsun ki, gaflet pamuğunu kulaklarından çıkarmıyorlar ve gurûr perdesini basiret gözlerinden uzaklaştırmıyorlar” (53. mektûptan)

“Azîzim! Gençlik en büyük ni’mettir. Elden geldiği kadar en iyi vakitleri, en iyi işlere sarf etmelidir. Kıymetli cevherleri, çocuklar gibi oyuncaklarla değişmemelidir. İstidâd toprağınız temiz ve yüksektir. Sakın onu boş koymayın. Yâhud bozuk tohum ekmeyin.” (79. mektûpdan)

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Gülşen-i Vahdet Mukaddimesi,

2) Umdet-ül-makâmât sh. 243

ABDÜLKÂDİR SIDDÎKÎ

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Abdülkâdir, nisbeti Sıddîkî ve Bağdadî olup, ilmi ve evliyâlığı kendinde toplamış büyük bir zât idi. Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk'ın soyundandır. Buna nisbetle Sıddîkî denilmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1148 (m. 1735) senesinde Kudüs'de vefât etti.

Aslen Bağdatlı olan Abdülkâdir Sıddîkî, daha sonra Kudüs'e yerleşti. O zamanda bulunan büyük âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulunarak yetişti. Zamanında bulunan âlim ve velîlerin önde gelenlerinden oldu. Faziletler sahibi, âlim, âmil, ârif, âbid ve velî bir zât idi. İnsanlara İslâmiyetin doğru bilgilerini öğretmek için gayret ederdi. Keşf ve kerâmet sahibi idi.

Seyyid Muhammed bin Îsâ el-Kudsî şöyle anlatır: "Ben Abdülkâdir Sıddîkî hazretlerini çok gördüm. Meclisinde bulundum. Çok kerâmetlerine şâhid oldum. Kalbimden geçen "gizli düşünceleri kerâmet olarak anlar ve haber verirdi. Huzûr ve sohbetlerinde bulundukça, ona olan muhabbet ve bağlılığım daha da artardı. Onu tanıdığım ilk zamanlarda kendisiyle birlikte Dâvûd aleyhisselâmın makamını ziyârete gittik. Ziyâretten sonra, Dâvûd aleyhisselâmın rûhâniyeti ile buluştuğunu bildirip, vasıflarını da, şu şu şekilde diye anlattı. Bunun üzerine, acaba nasıl oluyor ki diye kalbimde bir şüphe hâsıl oldu. Daha sonra Me'menullah kabristanına geldik. Orada; İbn-i Battal, Ebû Abdullah Kureşi, İbn-i Arslân ve Şeyh Birmâvî gibi âlim ve evliyâ zâtların kabirlerini ziyâret ettik. Abdülkâdir Sıddîkî herbir kabri ziyâret ettikten sonra, o kabirde bulunan zât ile görüştüğünü söylüyor, sıfatlarını sayıyordu. Benim ise şüphelerim iyice artıyordu. Nerede ise, böyle şey olmaz diye onu yalanlıyacak duruma geldim. Nihâyet babamın bulunduğu kabrin başına geldik. O daha önce babamı hiç görmemişti. O kabrin babama âid olduğunu da kendisine haber vermedim. Babamın kabrine gelince ben durdum. O da durdu. Oturduk, ben Kur'ân-ı kerîm okuyup duâ ettim. Kalktıktan sonra; "Bu kabirde âlim, âmil, şerefli bir zât vardır. Seni görmekle, senin gelmen ve Kur'ân-ı kerîm okuman sebebi ile çok sevindi, mesrûr oldu. Rûhâniyeti ile buluştum. Sıfatı şöyle şöyledir. Faziletleri de şöyle şöyledir. Bu zât senin babandır. Niçin bana daha önceden haber vermedin?" dedi. Ben onun hakkındaki i'tirâzlarıma hemen tövbe ettim ve; "Haber vermeme lüzum yoktur. Maksadımız ziyâretti" dedim. Gördüğüm bu apaçık kerâmet karşısında ona olan muhabbet ve bağlılığım daha da arttı."

Yine Seyyid Muhammed bin Îsâ şöyle anlatır: "Bir müşkül mes'elem olduğu zaman Abdülkâdir Sıddîkî hazretlerine suâl ederdim. O da başını eğer, bir müddet düşündükten sonra; "Ümid olunur ki, bu suâlin cevâbı şöyledir" derdi. Verdiği cevap da kalbimi rahatlatırdı. "Efendim! Mademki bu suâlin cevâbı böyledir. O hâlde niçin kat'î olarak değil de; "Ümid olur ki" diyerek tahminli bir ifâde kullanıyorsunuz?" diye arzettiğimde, cevap olarak; "Çok biliyorum durumuna düşmemek, böbürlenmemek için öyle söylüyorum" derdi."

Muhammed bin Îsâ (r.aleyh) şöyle anlatır: "Birgün Abdülkâdir Sıddîkî (r.aleyh) bana; "Bana amcamın oğlu Seyyid Mustafa Sıddîkî'yi çağır" dedi. Çağırdım. Seyyid Mustafa gelince, orada bulunan bir sandığın anahtarını ona vererek buyurdu ki; "Ey amcamınoğlu! Allahü teâlâ bilir ama benim âhırete gitme vaktim yaklaştı. Vefâtımdan sonra beni en güzel şekilde techiz et. Seyyid Îsâ'nın (ya'nî bu hâdiseyi nakleden zâtın babasının) yanına defnet. Çünkü onun rûhâniyeti şu anda burada bulunuyor ve benim kabrimin onun kabrine yakın olacağını haber veriyor. Göç (vefâtım) bu günün akşamında olacaktır." dedi. Hakîkaten bildirdiği gibi olup, o gün akşam vefât etti. Amcasının oğlu da vasıyyetlerini aynen yerine getirdi.

Abdülkâdir Sıddîkî hazretlerinin, Şeyh Abdülganî Nablüsî'nin Kasidesine şerhi, Vahdet-i vücûd hakkında bir risalesi ve başka risaleleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 289

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 603

3) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 61

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 97

ABDULLAH HADDÂDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Alevî bin Ahmed Muhacir bin Îsâ bin Muhammed bin Ali Arîdî bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel'âbidîn bin Sıbtı İmâm-ı Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. Evlâd-i Resûl olup, seyyiddir.

1044 (m. 1634) senesi Safer ayının beşinde Pazartesi günü Yemen'in Terim şehrinde doğdu. 1132 (m. 1720) senesi Zilka'de ayının yirmiüçünde Salı günü akşamı Terîm'de vefât etti.

Abdullah Haddâdî küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra ilim tahsiline başladı. Zamanının büyük âlimleriyle görüşüp derslerini dinledi. Fıkıh ilmini Kâdı Sehl bin Ahmed ve başkalarından öğrendi. Küçük yaşta ilimde söz sahibi oldu. Çok zekî ve hafızası çok kuvvetli idi. Okuduğunu ve gördüğünü bir daha unutmazdı. Bu durumu sebebiyle ilim kapıları kendisine açıldı. Çok ibâdet eder, öğrendikleriyle mutlaka amel ederdi. İlimdeki üstünlüğü herkesi hayran bırakırdı.

Abdullah Haddâdî 1079 (m. 1668) senesi Haremeyn-i şerîfeyne (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) gitti. Daha birçok yerlere ilim öğrenmek için yolculuklarda bulundu. Kabirleri ziyâret eder, buna çok önem verirdi.

Seyyid Abdullah uzun boylu ve gür saçlı idi. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmetlerini göstermekten çok çekinirdi. Ba'zı talebeleri kerâmetleri hakkında risaleler yazmışlardı. Bu durumdan haberi olunca onları çağırıp dedi ki: "Yazdığınız kâğıtları suya koyun. Yazıdan hiçbir eser kalmasın." Onlar da hocalarının dediğini yaptılar, sonra talebelerine buyurdu ki: "Böyle şeyleri yazacağınıza dînî nasîhâtleri, îmân bilgilerini, fıkıh bilgilerini, fetvâ kitaplarını ve bunlar gibi faydalı olan kitaplarla meşgûl olmanız yazmanız daha uygun olur."

Talebesi Selî onun hakkında şöyle bildirdi: "Seyyid Abdullah bin Alevî'nin yanına her kim gelirse onun kalbinden ve hatırından geçenleri bilir ve haberdâr olurdu. Yanına gelenin nesebini (soyunu) ve ne iş için geldiğini önceden söylerdi. Birgün bir kimse gelip bir suâl sormak istedi. Ona; "Senin suâlin şöyledir, fakat daha zamanı değildir" buyurdu.

Birgün Hacer denilen yerde iken, yanına Şerîf Berekât bin Muhammed gelip, isteğinin kabûlü için duâ etmesini istedi. Şerîf Berekât o zaman Mekke emîri değildi. Haddâdî de duâ etti. O gidince duâ isteyen kişinin kim olduğunu sordu. Oradakiler, "Efendim bu zât Mekke'nin eşrafından bir kimsedir" dediler. Abdullah Haddâdî buyurdu ki; "O bizden Mekke'nin emîri olmak için duâ istedi. Biz de duâ ettik, Allahü teâlâ duâmızı kabûl etti. Bu vazîfe ona müyesser olacak." 1082 (m. 1671) senesi sonunda Şerîf Berekât, Mekke-i mükerreme emirliğine ta'yin edildi.

Seyyid Abdullah Haddâdî birgün talebesi Şeyh Hüseyn bin Muhammed ile birlikte hac için yola çıktılar. Medîne-i münevvereye vardıklarında talebesi orada hastalandı. Yakalandığı hastalık çok şiddetli idi. Talebe nerede ise vefât edecekti. Seyyid Abdullah, hastanın başı ucuna oturduğunda onun ömrünün bittiğini anladı. Oradaki talebelerinden bir cemâati topladı ve; "Her biriniz ömrünüzden bir miktarını ona verin" buyurdu. Seyyid Ömer Emîn isimli talebe; "Efendim ben ömrümden onsekiz gün ona hîbe ettim" dedi. Bu yetmez buyurup diğerlerinden de birer ikişer gün hîbe etmelerini istedi. Herbirinin ömründen hîbe ettikleri miktarları bir kâğıda yazdı. Resûlullahın (aleyhisselâm) Kabr-i şerîfine gidip duâ etti ve şefaat istedi. Ziyâretten sonra Seyyid Abdullah Haddâdî sevinçle; "Allahü teâlâ duâmızı kabûl etti. O istediğini yapmağa kâdirdir. Ümm-ül-kitâb ondadır" buyurdu. Allahü teâlânın izni ile talebesi Şeyh Hüseyn hastalıktan kurtuldu. Bir zaman sonra Seyyid Abdullah, Yemen'in Terîm şehrinde iken buyurdu ki: "Bu sene Şeyh Hüseyn vefât edecek." Buyurduğu gibi o sene Şeyh Hüseyn Mekke-i mükerremede vefât etti.

Abdullah Haddâdî çok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1) İthâfüs-Sâil bi ecvibet-il-mesâil, 2) Dîvân (Dürr-ül-manzûm li zevil fâdıl vel-fühûm.), 3) Da'vet-üt-tâmme vet-tezkirat-ül-âmme fil-va'z, 4) Nesâih-üd-dîniyye 5) El-Müâvenetü vel-müâzerâ-tü lir-râgıbîn.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 85

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 91

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 480

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 4, 69

5) Brockelmann Sup-2, sh. 386

6) El-A'lâm cild-4, sh. 104

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 128

ABDULLAH-I KAŞGÂRÎ

İstanbul'da yetişen büyük velîlerden. 1100 (m. 1688) senesinde Kaşgar'da doğdu. 1174 (m. 1760) senesi Safer ayının yedinci gününde İstanbul'da Eyüp'deki dergâhında vefât etti. Ders verdiği ve imamlık yaptığı câminin yanına defnedildi. Sonra üzerine bir türbe yaptırıldı.

Abdullah-ı Kaşgârî, İstanbul'a gelince Eyyûb'a yerleşti. Balî-zâde Abdülbâkî Efendi'nin yaptırdığı dergâhta talebe yetiştirip, insanlara doğru yolu göstermeye çalıştı. Buradan, Nakşibendiyye yolunda olan Hacı Mürtezâ Efendi'nin yaptırdığı câmiye ta'yin edildi. Burada onaltı sene insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl oldu.

Abdullah-ı Kaşgârî vefât edince, yerine, oğlu Ubeydullah Efendi geçerek, on sene babası gibi insanlara doğru yolu anlattı. Onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Ubeydullah" Efendi çok genç yaşta iken vefât etti. Ubeydullah Efendi'nin vefâtından sonra dergâhın imamlığı Îsâ Efendi'ye verildi. Îsâ Efendi insanlara va'z ve nasihatleri ile faydalı olurken, aynı zamanda ilim tâliblerine de ilim öğretti. Îsâ Efendi, 1207 (m. 1792) senesinde vefât eyledi. Şeyh Îsâ Efendi, dergâhın yan tarafına defnedildi. Sultan Üçüncü Selim Hân, kabrin üzerine bir türbe inşâ ettirdi.

Şeyh Îsâ Efendi'den sonra, Abdullah-ı Kaşgârî Efendi'nin dâmâdı olan, Çelebi Mehmed bu dergâhda hocalık yapmaya başladı. Çelebi Mehmed Efendi 1208 (m. 1793)'de vefât etti. Yerine Hacı İsmâil Efendi geçerek insanlara doğru yolu göstermeye çalıştı. Hacı İsmâil Efendi 1212 (m. 1797) senesinde vefât etti. Hacı İsmâil Efendi'den sonra Seyyid Abdullah Efendi bu dergâhta hocalık yapmaya başladı. Bu zât 1213 (m. 1798) senesinde genç yaşta vefât etti. Bu zâtın yerine Îsâ Efendi-zâde Lütfullah Efendi hocalık yapmaya başladı. Lütfullah Efendi, 1216 (m. 1801) senesinde bu vazîfeden alındı. Hüdâverdi Efendi vekîl hoca olarak dergâha ta'yin edildi. Sultan Vahdeddîn Hân zamanında bu dergâha, zâhirî ve bâtınî ilimler hazînesi Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî Efendi İmâm-hatîb olarak bizzat Sultan tarafından ta'yin edildi. Seyyid Abdülhakîm Efendi bu dergâhda insanlara ilim öğretti. Feyz ve bereket saçtı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Hadîkat-ül-cevâmi' sh. 260

2) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 58

ABDURRAHMÂN BA'LÎ

Fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Abdullah bin Ahmed bin Muhammed Hanbelî'dir. 1110 (m. 1698) senesinde doğdu. 1192 (m. 1778) senesinde Haleb'de vefât etti.

Abdürrahmân Ba'lî, yedi yaşına gelince, kısa bir müddet içerisinde babasından Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve ezberledi. 1120 (m. 1708) senesinden i'tibâren ilim ile meşgûl olmaya başladı. Şeyh Avvâd Hanbelî'den fıkıh ve nahiv ilimlerini öğrendi. Kardeşleri Şeyh Ahmed ve Şeyh Muhammed ile beraber yaklaşık beş sene Ebü'l-Mevâhip Hanbelî'nin fıkıh ve hadîs derslerine, onbeş sene de Şeyh Abdülkâdir Taglibî'nin; hadîs, fıkıh, nahiv, ferâiz, hesab ve diğer ilimlere âit derslerine devam etti. Abdülkâdir Taglibî'den bütün ilimleri öğrendiğine dâir icâzet (diploma) aldı. Sonra onun torunu Allâme Şeyh Muhammed'in yanında da, dokuz sene hadîs ve fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Sonra ondan da icâzet aldı. Daha sonra Şeyh Abdülganî Nablüsî'den, Muhyiddîn-i Arabî'nin Füsûs-ül-hikem kitabını, Muhammed Murâdî'den de çeşitli ilmî eserleri okudu. Muhammed Murâdî, ona kendi hattıyla yazdığı bir icâzet verdi. Şeyh Muhammed bin Îsâ'dan da ilim öğrendi. Onun vesilesiyle Halvetiyye yoluna girdi. Abdürrahmân Ba'lî, yirmibeş sene Muhammed bin Îsâ'nın yanında ilim ile meşgûl oldu. Abdürrahmân Ba'lî ömrünün sonuna kadar hiç durmadan ilim öğrenmeye çalıştı, ilim öğrenmek için çeşitli yerlere gitti. Kendisi ilim ve fazilet ehli bir zât idi. Çok ibâdet ederdi.

Abdürrahmân Ba'lî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:, 1- Muhtasar-ül-câmi-is-sagîr lis-Süyûtî, 2- Feth-us-settâr ve keşf-ül-estâr, 3- Menâr-ül-is'âd fî tarik-il-inâd. Ayrıca şiirlerinin toplandığı bir dîvânı vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 147

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 553

3) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 493

4) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 304

AHMED BEKRÎ

Dımeşk’da (Şam’da) yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Kemâleddîn bin Muhyiddîn bin Abdülkâdir bin Hasen bin Bedrüddîn bin Nâsıruddîn bin Muhammed Şihâbüddîn Ahmed bin Nâsıruddîn bin Muhammed ed-Dımeşkî olup, hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk’ın soyundandır. Kâdı’l-kudât idi. 1042 (m. 1632) senesinde Dımeşk’da doğdu ve orada büyüdü. 1117 (m. 1705) senesi Muharrem ayında Mısır Kâhire’de vefât etti. Karâfe kabristanında medfûndur.

Şeyh Ramazan el-Akkârî, Muhammed Mehâsinî, Mensûr el-Mahallî, Abdülbâkî el-Hanbelî, Necmüddîn-i Gazzî ve daha başka âlimlerden ilim öğrenerek yetişen Ahmed Bekrî, ilim ve fazilette çok yükseldi. Kendisinden çok güzel hâller sâdır oldu. Allahü teâlâ ona çok feyz ve bereketler ihsân etti. Çeşitli idâri ve askerî vazîfelerde bulunduktan sonra Anadolu’ya göç etti. İstanbul’a geldi. Bir müddet Şeyhülislâm Muhammed Esîrî’nin yanında kaldı. Bundan sonra Dımeşk’da bulunan Çakmakıyye Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Orada uzun müddet vazîfe yaptı.

1094 (m. 1683) senesi Receb ayında ikinci defa Anadolu’ya geldi. Bu gelişinde kendisine, Molla Hüsrev Medresesi’nde müderrislik vazîfesi verildi. Bundan sonra sırasıyla; “Mehmed Paşa, Pîri Paşa, Sahn-ı semân, tekrar Pîri Paşa ve Şah Sultan medreselerinde müderrislik yaptı.

1102 (m. 1690) senesi Receb ayında Medîne-i münevvere kadılığına ta’yin edildi, iki sene sonra Şam eyâleti kadılığına getirildi. Daha evvel Dımeşk şehrinin ve Şam eyâletinin kadılıkları birlikte aynı zâta verilmemişti. Uzun müddet bu vazîfeyi muvaffakiyetle yürüttü. Bulunduğu makamın hakkını gözetti. İnsanlara dâima iyi muâmelede bulundu.

Dımeşk’daki kadılık vazîfesinden ayrıldıktan sonra tekrar Anadolu’ya gelen Ahmed Bekrî, Bursa’ya kadı oldu. Bir müddet sonra, Bursa’dan alınıp İstanbul’a getirildi ve Mekke-i mükerreme kadılığına ta’yin edildi. Oradaki vazîfesine giderken Dımeşk’a uğradı. Şehir halkı onu büyük bir sevgi ve muhabbetle, kasideler söyleyerek karşıladılar. O zamanda Dımeşk’da bulunan âlim ve evliyânın en büyüklerinden olan Abdülganî Nablüsî hazretleri de, Ahmed Bekrî için yazdığı bir şiiri iki büyük tabak tatlı ile kendisine göndermiştir.

Hac kâfilesi ile birlikte Dımeşk’dan ayrılıp Mekke-i mükerremeye gitti. Orada vazîfeye başladı. 1017 (m. 1608) senesi Muharrem ayının yirmibeşinde Kâhire’ye gitti. Aynı sene vefât etti. Karâfe kabristanında, Bekrîlerin ya’nî hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk’ın nesebinden olan büyük âlimlerin bulunduğu türbede, Zeynel’âbidîn es-Sıddîkî el-Mısrî’nin (r.aleyh) yanına defnolundu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 149

AHMED BİN MUHAMMED

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Kısbet-il-Halebî el-Kâdiri’dir. Doğum ve vefât târihi kaynaklarda belirtilmemektedir. Şeyh Mustafa, “Es-Suyûf-ül-haddâd” isimli eserinde, Ahmed bin Muhammed’in 1122 (m. 1710) senesinde Şam’a geldiğini bildirmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere Ahmed bin Muhammed, onikinci asrın ilk yarısında vefât etmiştir.

Şeyh Mustafa şöyle anlatır: “Görüştüğüm zâtlardan birisi de Şeyh Ahmed bin Muhammed’dir. O yalnızlığı, insanlardan uzak kalmayı ve devamlı Allahü teâlâ ile beraber olmayı arzu ederdi. 1122 (m. 1710) senesinde Şam’a geldi Bir grup cemaat ile Ahmed bin Muhammed’in ziyâretine gittim. Bana dönerek şöyle buyurdu: “Allahü teâlâ bir kimseye gerek nazm gerekse nesir yazma kabiliyeti verdiği zaman, o kimsenin bunlardan dolayı büyüklenmemesi, kalbini bunlarla meşgûl etmemesi gerekir. Böyle hâller ve düşünceler meydana gelirse, onları yakmalı ve parçalamalıdır. Çünkü Allahü teâlânın katında, daha yüksek dereceli ve kıymetli olanları

vardır.” Onun sözlerini duyduktan sonra veda edip huzûrdan ayrıldım. Yazdığım kasideleri ve tertip ettiğim virdlerin hepsini parça parça ettim. O sohbetinden sonra bir daha Ahmed bin Muhammed hazretlerinin sohbetinde bulunmam nasîb olmadı. Çünkü insanların arasına çıkmıyordu.”

Ahmed bin Muhammed Kur’ân-ı kerîmi ezberlemişti. Aklî ve naklî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuşmuştu. Konuşurken ma’nevî hâller içine girer, bu hâli açıkça görülürdü. Onun yanına devamlı gidip gelen fazilet sahibi bir zât şöyle anlattı: “Birgün onun yanında bulunuyordum. Konuşmalarında Arabça gramer hatâları yapıyordu. O zaman kendi kendime; “Herhalde Şeyh Efendi Arabçayı iyi bilmiyor, onun için böyle hatâlar yapıyor” diye düşündüm. Bu sırada bana dönüp; “Allahü teâlâ “Ecrûmiyye”nin müellifîne rahmet eylesin” buyurdu. O zâtın hayâtı hakkında ba’zı şeyler anlattı. Sonra; “Ben “Ecrûmiyye”yi, nahiv âlimlerinin bildirdiği şekilde şerhettim” buyurup, nahiv ilmine dâir ince bir mes’eleden bahsetti. Ben onun nahiv ilmine dâir bu izahlarını dinleyince hayretler içerisinde kaldım.

Bir başka zaman onun yanına gitmiştim. O sırada; “Ey Efendim! Niçin namazdan alıkoyan düşünceler insanın hatırına geliyor? Bu husûsta ne dersiniz?” diye sordum, “İnsan, namaz kılarken Allahü teâlâdan gâfil olmazsa, ne türlü olursa olsun, kalbine gelen düşünceler yok olur” buyurdu.

Bir kere de dünyevî bir ihtiyâç için onun yanına gitmiştim. Yanına vardığımda; “Senin şöyle bir ihtiyâcın var. İki veya üç gün sonra o ihtiyâcın giderilecek” buyurdu. Onun dediği gibi üç gün sonra ihtiyâcım giderildi.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 339

AHMED GAZZÎ

Hadîs âlimi. Kudüs’e bağlı Gazze kasabasında 1054 (m. 1644) senesinde doğdu. 1150 (m. 1737) senesinde Bursa’da yaptırmış olduğu dergâhında vefât etti. Kabri dergâhın içindedir. A’sâları, sandukasının yanında muhafaza olunmaktadır.

Ahmed Gazzî çok küçük yaşta zâhirî ilimleri tahsil etti. Onsekiz yaşında iken hadîs âlimi oldu. Kâhire’deki Câmi-ül-Ezher’de, Şeyh Ahmed Beşîş’den yedi sene din ilimlerini okudu. Daha sonra ders vermeğe başladı. Şeyh Ahmed Beşîş’in işâreti ile, 1087 (m. 1676) senesinde Bursa’ya gitti. Ulu Câmi’de ders vermeye başladı. Bir süre sonra Molla Fenârî Medresesi müderrisliğine ta’yin edildi. Hadîs âlimlerinin reîsi oldu. 1094 (m. 1683) senesinde hacca giderken, yolda ba’zı ma’nevî sırlara kavuştu. 1103 (m. 1691) senesinde Niyâzî Mısrî’ye müracaat ederek, ona talebe oldu. Bir sene sonra Niyâzî Mısrî hazretlerinden hilâfet aldı. Kabri Bursa’da olan büyük velî Üftâde hazretleri ve hocasının ma’nevî işâretleri ile, 1114 (m. 1702) senesinde Bursa’da güzel bir dergâh yaptırdı.

Ahmed Gazzî, gerek Bursa Ulu Câmii’nde, gerekse Câmi-ül-Ezher’de beş defa Kur’ân-ı kerîmi, tefsîri ile hatmetti. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuştu. Ahmed Gazzî, yaptırmış olduğu dergâhında, kırk seneye yakın bir süre inzivâî bir hayat yaşadı. Hiç dışarı çıkmadı. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmât-ı Gazziyye diye büyük bir eser yazılmıştır.

1120 (m. 1708) senesinde İran seferi fetihlerinden, Ahmed Gazzî’ye kırk kese akçe gazâ malı geldi. Fakat o bunları kabûl etmeyip, bunların hepsini Ulu Câmi’nin ta’mirine sarfetti.

Ahmed Gazzî’nin bir tefsîri, Mizâh-ül-akâid’i ve Ta’likât-ı Gazziye adlı eserleri vardır. Bu eserler matbû değildir. Kıblenümâ-yı Kâ’bet-il-uşşak isimli bir eserinin de olduğu söylenir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 122

AHMED KEVÂKİBÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hasen bin Ahmed Kevâkibî’dir. 1054 (m. 1644) senesinde Haleb’de doğdu. 1124 (m. 1712) senesi Receb ayının

onüçünde Çarşamba günü İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında bir yere defnedildi.

Ahmed Kevâkibî, Haleb'de yetişip oradaki âlimlerden ilim öğrendi. Tefsîr ilmini, veli ve muhakkik bir zât olan babasından, fıkıh ilmini; Fetvâ emîni Zeynüddîn'den, aklî ilimleri, Nakib-zâde diye tanınan Seyyid Ebî Bekr'den, hadîs ilmini; Şeyh Ebi'l-Vefâ el-Aradî'den, âlet ilimlerini; Şeyh Osman Şuayfi, Şeyh İbrâhim bin Hasen Gürânî'den ve başka âlimlerden öğrendi. İlimde derinleşip emsalinden üstün bir dereceye yükseldi. Şöhreti her yere yayıldı.

Ahmed Kevâkibî, Şeyhülislâm Yahyâ bin Ömer Minkârî'nin derslerine devam etti. Sonra da müderrislik mesleğini seçip, İstanbul'daki Süleymâniye Medresesi'nde müderris olarak vazîfeye başladı. 1096 (m. 1685) senesinde âlim bir zât olan babası vefât etti. Onun yerine memleketi olan Haleb'deki fetvâ makamına ta'yin edildi. Aynı zamanda Süleymâniye Medresesi'ndeki rütbe ve derecesiyle, Haleb'deki Hüsreviyye Medresesi'nde ders verdi. Çeşitli ilim merkezlerinde değişik vazîfelerde bulundu. Sırasıyla, 1106 (m. 1694) senesi Zilhicce ayında Kudüs kadılığı, 1120 (m. 1706) senesi Şa'ban ayında İznik kadılığı, 1121 (m. 1709) senesi Cemâzil-evvel ayında Şam Trablus kadılığı vazîfesinde bulundu. Şeyh Muhammed Tedmiri Trablusî, onu medheden çok güzel bir kaside söyledi. Daha sonra bu vazîfelerden ayrılıp İstanbul'a gitti, İstanbul'daki âlimlerle çeşitli ilim dallarında nefis müzâkere ve mübâhaselerde (ilim alışverişinde) bulundu.

Ahmed Kevâkibî'nin kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiye alâ cüz'ün Nebe', 2- Haşiye alâ irşâd-üt-Tâlib li-vâlidihi, 3- Haşiye alel ferâid-is-seniyye li-vâlidî.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 90

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 175

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 169

4) El-A'lam cild-1, sh. 240

AHMED MENÎNÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ömer bin Sâlih bin Ahmed'dir. Künyesi, Ebü'n-Necâh ve Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 1089 (m. 1679) senesinde Trablusşam'ın Menîn köyünde doğdu. 1172 (m. 1759) senesinde Şam'da vefât etti.

Ahmed Menînî çok küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Onüç yaşına gelince Şam'a gitti. Ağabeyi Şeyh Abdürrahmân'ın kaldığı Şemîsâtiyye Medresesi'nde kaldı. Ahmed Menînî, Şam'da Hanbelî müftîsi Ebü'l-Mevâhib, Şeyh Abdülcelîlî, Şeyh Muhammed Kâmil, Şeyh İlyâs Kürdî, Şeyh Abdülganî Nablüsî, Şeyh Yûnus Mısrî, Şeyh Abdürrahîm Kâmili, Şeyh Abdullah Aclûnî, Şeyh Muhammed Şemseddîn Remlî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Nakşibendiyye büyüklerinin yolunu ve ba'zı ilimleri, Şeyh Murâd Buhârî'den, Halvetiyye büyüklerinin yolunu, Tabbâk diye meşhûr olan Şeyh Hasen Mercânî'den, Kâdiriyye büyüklerinin yolunu, Şeyh Seyyid Yasin Hamevî'den öğrendi.

Ahmed Menînî ilim ve fazilet bakımından yüksek derecelere kavuştu. İlim öğrettiği talebeleri her tarafa yayıldı. Silk-üd-dürer adlı eserin müellifi Muhammed Halîl Murâdî'nin babası da Ahmed Menînî'den hadîs-i şerîf ve daha başka ilimleri öğrendi ve ondan rivâyette bulunması husûsunda icâzet aldı. Ahmed Menînî, Silk-üd-dürer müellifînin babasını çok severdi.

Ahmed Menînî, hocası Hanbelî müftîsi Şeyh Ebü'l-Mevâhib'in oğlu Şeyh Abdülcelîl vefât edince, hocasının emri ile Emevî Câmii'nde ders vermeye başladı. Hocasının vefâtına kadar burada ders vermeye devam etti. Hocası vefât edince, hocasının yerine Semîsâtiyye Medresesi'nde ders verdi. Âdiliyye-i Kübrâ Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edilinceye kadar bu vazîfede kaldı. Âdiliyye-i Kübrâ Medresesi'nde ve Emevî Câmii'nde, ömrünün sonuna kadar ders verdi. Adiliyye-i Kübrâ Medresesi'nde Çarşamba günü, Beydâvî tefsîrinden, Cum'a günü Cum'a namazından sonra, Sahîh-i Buhârî'den, akşam ile yatsı arasında, ba'zı ilimlere dâir dersler verirdi.

Ahmed Menînî'den birçok kimse faydalandı. İlim ve fazilet sahibi kimseler onun yanında toplandılar. Bütün bunlara rağmen çok tevâzu sahibi ve hoşsohbet idi. İki sefer İstanbul'a gitti. İstanbul'da çok hürmet gördü. Târih-ül-Utbî'ye yazdığı

şerhden dolayı meşhûr oldu. Ona ilmî bir rütbe olan Süleymâniye rütbesi verildi. Semîsâtiyye ve Ömeriyye medreselerinde idârecilik yaptı. Ayrıca kadılık ve hatiplik vazîfelerinde de bulundu. Hac farizasını da yerine getirdi.

Ahmed Menînî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İdâet-id-derârî fî şerh-i Sahîh-il-Buhârî, 2-Şerhü risâleti Kâsım Kutluboğa fî usûl-il-fıkh, 3- El-Feth-ül-vehbî fî şerh-i Târih-i Ebî Nasr-il-atbî, 4- Dîvân-ı şi'r, 5- En-Nesemât-üs-sehâriyye fî medh-i hayr-ıl-beriyye.

¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 15

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 133

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 175

4) Brockelmann Sup-2, sh. 391

AHMED MÜRŞÎDÎ EFENDİ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed Mürşîdî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Diyarbakır'da doğdu. 1174 (m. 1760) senesinde Diyarbakır'da vefât etti. Şehre bir saat uzaklıktaki Ali Pınarı köyü ile şehir arasında defnedilmiştir.

Ahmed Mürşidî Efendi, Birecikli Ebû Bekr Efendi'nin talebesi olup, ondan çok istifâde etti. Sonunda hilâfet aldı. Kaynaklarda, Ahmed Mürşidî Efendi'nin hayâtı hakkında fazla bir bilgiye rastlanamamıştır. Yazmış olduğu Ahmediyye isimli eser çok meşhûrdur. Bu eser Ahmed Bîcan hazretlerine âit olduğu sanılmışsa da, Ahmed Bîcan'la Ahmediyye'nin aslında hiçbir ilgisi yoktur. Ahmed Mürşidî'nin ayrıca; "Yûsuf ve Züleyha ile Mevlid-i Nebî" manzûmeleri vardır.

Ahmediyye'den ba'zı bölümler. Yâ Rabbî! Senden niyazım şudur "Bize dünyâyı sevdirme. Sana yakın olmak zevkinden bizi mahrûm etme. Azâbların en şiddetlisi senden uzak kalma azâbıdır.

Ey Ahmed! Şu fânî mülkün durumunu anlat. Mal ve mülk denilen o zehirli yılandan bahset. Bu dünyâda birçok kimseler mal ve mülkleri ile mağrur oldular. Bu yüzden de Hak teâlânın yolundan ayrıldılar. Bu geçici âleme aldanan, tûl-i emel sahibi olarak Allahü teâlâdan uzak kalanların sonlarını düşündün mü? O kadar gayret gösterip biriktirdikleri mallar ne oldu? Ey insanoğlu! Bil ki, o sakladığın mallar senin değil, hepsi emânettir. Birgün sen öbür dünyâya göçersin onlar burada kalır. Oraya bir kefenden başka birşey götüremezsin. Birgün biriktirmiş olduğun malları mirasçılarına bırakıp gidersin. Bütün mal ve mülkün elinden gidip, o benim malım dediğin şeyler, yeni sahiplerinin eline geçer. Her topladığın malın hesabını yarın kıyâmet gününde vereceksin. Bu hâlinle kıyâmet günü hâlin nice ola? Sana söylenecek en te'sîrli söz şu olsa gerek: "Sen bu geçici dünyâyı bakî mi sandın? Hâlbuki bunların hepsi fânî idi. Çok mal toplayanlar yarın kıyâmet gününde hepsinin hesabını vereceklerdir. Birçok soru ve suâlden sonra malının helâl olduğu anlaşılan kimse kurtulur. Haram ise, elbette azâb ederler. Helâl malın zekâtı sorulur. Eğer hesabı kolay verirsen kurtulursun."

Ey Ahmed! Asla dünyâ malına meyletme. Ancak kimseye el açmayacak kadar malın olsun yeter. Bilmez misin her işin hayırlısı ortasıdır. Dünyâ âhıretin tarlasıdır. Sen bu âleme para ve mal toplamak için gelmedin. İyi ameller yapmak için geldin. Kimseye el açmayacak ve yetecek kadar mal kazandıktan sonra, vaktini Hak teâlâya ibâdet ederek geçir. Ondan sonra yat ve istirahat et. Unutma, nefsinin de sende hakkı vardır. Topladığın o mal ve mülk senin değil mîrascılarınındır. Senin rızkın, ancak âlemlerin rızk vericisi olan Allahü teâlâ tarafından sana yemen içmen için verilenden ibârettir."

Fazla mal istemek: Bir zamanlar, Allahü teâlâya kullukla ve cenab-ı Hakkın ismini zikrle ömürlerini geçiren bir karı-koca varmış. Geçimleri sıkıntılı imiş. Ölmeyecek kadar bir rızıkla geçinirlermiş. Birgün kadın kocasına; "Efendim! Bizim çektiğimiz bu sıkıntıya ve yokluğa artık dayanına gücüm kalmadı. Allahü teâlâdan biraz dünyalık istiyelim" demiş. İkisi birlikte Allahü teâlâya niyazda bulunup, bolca rızık ve dünyalık istemişler. Allahü teâlâ bu âbid kullarının duâsını kabûl buyurarak bunlara biraz dünyalık vermesi için bir meleği görevlendirmiş. Bu melek sabah olunca bir derviş kılığında kapıyı çalmış. O âbid kişi kapıyı açınca, derviş kılığındaki melek ona bir kese verip gitmiş. Âbid kişi içeri girip keseye

baktığında, altın ve gümüş ile dolu olduğunu görmüş. Karı-koca duruma çok sevinmişler. O gece yattıklarında şöyle bir rü'yâ görmüşler. Kıyâmet kopmuş, mahşer yerinde her ikisinin hesabı görülmüş, sâlih birer kul olduklarından, iyi amel sahibi oldukları anlaşılmış. Cenab-ı Hak onlara Cenneti nasîb eylemiş. Cennete girdiklerinde hûrîler onları karşılayarak, mekânlarını göstermişler. Evleri çok güzel bir köşk imiş. Onlar köşkün güzelliğine hayran kalmışlar. Ancak köşkün damında bir delik olduğu dikkatlerini çekmiş. Buna çok üzülmüşler. Bu kadar güzel olan köşkümüz ne yazık ki, ayıplı demişler ve Allahü teâlâya; "Yâ Rabbî! Ne olurdu, köşkümüzdeki şu noksan olmasaydı" diye yalvarmışlar. O sırada şu nidâ gelmiş: "Siz fânî âlemde talepte bulundunuz. Köşkünüzün damının açık olması bundandır. Elbette fânî âlemde isteyen bakî âlemde noksan mükâfat görür." Bu hitaba çok üzülüp melûl olmuşlar, birbirlerine; "Meğer biz bilmeden kendi kendimize kötülük etmişiz" demişler. Uyandıkları zaman her ikisi de aynı rü'yâyı gördüklerini anlayıp uzun uzun düşünmüşler. Bu rü'yâdan gerekli dersi alarak bir anda gafletten uyanmışlar. Kadın kocasına; "İkimiz de aynı rü'yâyı görmüş bulunuyoruz. Gel bu fânî âlemde sıkıntı çekmeye katlanalım da bakî âlemi kazanalım. Bu paraları Allah rızâsı için dağıtalım. Böylelikle köşkümüzdeki noksanlık giderilir" demiş. Altınları ve gümüşleri sadaka olarak fakirlere dağıtmışlar. Ertesi gece yine ikisi de rü'yâlarında Cenneti ve köşklerindeki deliğin kapandığını görmüşler. Sevinçle uyanarak Allahü teâlâya şükretmişler.

İşte durum bundan ibârettir. Bu dünyâda bulamayanlar, bakî âlem olan Cennette bulurlar. Dünyâ ni'metleri ile ölçülemeyecek ni'metlere ve haddi hesabı belli olmayan lütuflara kavuşurlar. Allahü teâlâ herkesin hâlini bilir ve ona göre rızık verir. Bir kula haddinden fazla verseydi, belki o kul ahlâk bozukluğuna uğrardı. Allahü teâlânın her işinde bir hikmet vardır. O'nun hikmetine kimsenin aklı ermez. Buna âit şu hikâye çok ibret vericidir.

Mûsâ aleyhisselâm, Tûr dağına giderken, yolda kendisi ile konuşmak isteyen birisine rastladı. O kişi Hazreti Mûsâ'ya (aleyhisselâm); "Ey Allahü teâlânın elçisi' Sen Hak teâlânın sevgili peygamberisin. Cenâb-ı Hakka ma'lûmdur ki, çok büyük bir fakirlik içindeyim. Artık geçimimi sağlayamıyorum. Açlıktan geceleri uyuyamıyorum. Günlerdir karnımın doyduğunu hatırlamıyorum. Hazîneleri sonsuz olan Allahü teâlâya, beni yoksulluktan kurtarması için niyazda bulun. Bana dünyâ malı ihsân ederek bu fakirlikten kurtarsın. Herkes gibi rahat geçineyim" der. Tûr dağına varan Hazreti Mûsâ, cenâb-ı Hakka bu dilek sahibinin, yalvarışını iletir. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâmın niyazı üzerine; "Madem bu kadar yalvardın, ona dünyâ malı vereyim" buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm yolda bekleyen adama Allahü teâlânın ilâhî va'dini iletti. Aradan bir süre geçtikten sonra, Allahü teâlâ bu fakire zengin bir hanım nasîb etti. Bu sayede zengin oldu. Fakat zenginlik onu azdırdı. Adam zenginliğin verdiği şımarıklıkla haksız yere adam öldürdü. Mûsâ aleyhisselâm bir gün o yoldan geçerken adamın asılmış olduğunu gördü. Orada bulunanlara onun ne yaptığını sordu. Onlar da şu cevâbı verdiler: "Bu zavallı adam önceleri fakirdi. Mal, mülk sahibi olunca gurûrlandı. Haksız yere suçsuz birisini öldürdü. Hâkim de asılmasına karar verdi." Mûsâ aleyhisselâm Tûr dağına gittiği zaman Hak teâlâya; "Yâ Rabbî! bu ne hikmettir?" diye suâl etti. Bunun üzerine şöyle nidâ geldi: "Yâ Mûsâ! Ben sırf senin duân üzere ona dünyâ malı verdim. O ise malı hazmedemedi. Gurûra kapılıp, azdı. Yâ Mûsâ! Ben o kulumu biliyordum. Onun için fakir yapmıştım. O, fakirliği ile rahattı. Daha fazla dünyâ malı verirsem, sonunun böyle olacağını biliyordum. Bizden fânî âlemin malını istedi. Fakat sonuç, hakkında hayırlı olmadı."

Zenginliğin ba'zı hastalıkları vardır. Bu anlattığımız kişi o hastalığa tutuldu. Bak, iki cihanın serveri Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ne buyurdu: "Allahü teâlâdan herşeyin hayırlısını dileyin. Her işinizi O'na bırakın. O'nun emri üzere yürüyün. Zîrâ, Allahü teâlânın yaptıklarını anlamazsınız ve herşeyin sonunu bilmezsiniz."

Ey bu fânî mülkün rağbetlisi olan insan! Kalbini durmadan, uzun uzun, bitmez tükenmez emellerle dolduruyorsun. Aklın varsa ihtiyâcından fazlasına heveslenme. Bu fânî âlemde kimse bâkî kalmaz. Şimdi elinde tuttuğun için, sahibi olduğunu sandığın şeylerin hiçbirisi aslında senin değildir. Birgün bu yerden elbette ayrılacaksın. Topladıklarının hiçbiri bu dünyâdan seninle beraber gitmez. Mezara bir kefenle girersin. O gözünden bile kıskandığın malının sefâsını mirasçıların sürer. Çoğu zaman seni rahmetle anmak akıllarına bile gelmez. Bu fânî dünyânın malına i'tibâr etme. İyi kimselerin yolunda yürü. Malın varsa bile sakın ona muhabbet eyleme. Sana emânet olan mallara benim deme gafletini gösterme. Bilirsin ki bu fânî âlem bir misâfirhânedir. Bir an önce yolculuk hazırlığı yapmayan divânedir. Bu dünyânın değişmez âdeti şudur: "Gelen gider konan ise göçer. Çünkü yakında sen de bu dünyâdan gideceksin. Gönül vermen boşuna, çabuk

unutursun. Birisi ile çok dostluk edip ona iyice alışırsan, ayrılması da çok güç olur. Kim, bu yer benim dedi. İse, sonunda o yer onu yedi."

Alçak dünyâ, malının tellalıdır. Sana seni hem aldırır, hem sattırır. Sonunda seni müflis yaptıktan sonra da, hesabını ver diyerek yerin altına hapseder.

Ey Ahmed! Sen, malım mülküm yok deme. Olmadı diye gam çekme. Bu benim mülkümdür diyene, birgün ecel gelir. Bu sûrette o malın sahibi olduğuna dâir iddâsı da yalan olur. Bu yalan dünyâ, dâima insanlara gaflet gömleği giydirir. Bu fânî mülkü elimizden alır. Kendini ona sahip sanacak bir yalancı müşteri bulur. O da ölür, yerine başkası çıkar. Dünyânın âdeti böyledir. Verir alır, alır verir.

Ana-baba hakkı: Ey Ahmed! Ana-baba hakkını anlatıp, onların sevgisini, şevkini kalblere sal. Vaktiyle onların bize gösterdikleri şefkat nedir, onları bir düşün. Bizi beslediler. Her ne söyledilerse ancak bizim faydamız için söylediler. Hiçbir ana-baba evlâdının kötülüğünü istemez. Kötü birşey de düşünmez. Onların rızâsını kazanan kimse, Allahü teâlânın rızâsını kazanmış olur.

Mûsâ aleyhisselâm birgün; "Yâ Rabbî! Cennette benim komşum kim olacak? Bana bildir de onu bulup görüşeyim" diye Allahü teâlâya münâcaatta bulundu. Cevaben emir olundu ki: "Falan beldeye var. Orada çarşının başında bir kasap dükkanı var. O dükkanın sahibi olan kasabı gör. O velî kulumdur. Yalnız bilesin ki, onun çok önemli bir işi vardır. Çağırırsan gelmez, işte senin Cennetteki komşun o olacaktır. "Mûsâ aleyhisselâm hemen denilen yere gitti. Kasabı buldu ve ona; "Ben sana misâfir geldim" dedi. Kasap, gelen zâtın Hazreti Mûsâ olduğunu bilmeden; "Merhaba, hoş geldin" diyerek onu evine götürdü. Mûsâ aleyhisselâmı baş köşeye oturtup, çok ikramda bulundu. Mûsâ (aleyhisselâm) kasabın ocakta bir çömlek içinde et pişirdiğini gördü. Et pişince çömlekten bir parçasını çıkararak, ufak parçalar hâline getirdi. Bir çanağa koyup hazırladı. Bir parça daha çıkarıp bir çanakta misâfirine ikram etti. Misâfirine kendisinin önemli bir işi olduğunu, yemek yemek için kendisini beklememesini söyledi. Sonra duvarda asılı büyük bir zenbili indirdi. İçinde bulunan mecalsiz, yaşlı kadına parçaladığı küçük parçaları yedirdi. Kadının kirlettiği bezleri temizledi. Yeni bezler koyduktan sonra yerine astı. Ellerini yıkayıp misâfirinin yanına geldi.

Hazreti Mûsâ (aleyhisselâm) bu durumu hayretle ta'kib etti. Kasap sofraya gelip, misâfirinin yemeğe başlamadığını görünce, yine buyur etti. Mûsâ aleyhisselâm; "Sen bana bu zenbildeki sırrı söylemedikçe bir lokma bile yemem" deyince. Kasap; "Ey misâfirim! Bu zenbilin içinde bulunan yaşlı kadın annemdir. Çok yaşlı olduğu için takati kalmamıştır. Evde ona bakacak bir mahremim yok. Evleneceğim hanım, annemi incitir diye evlenmiyorum. Evde yalnız bıraktığımda herhangi bir hayvanın ona zarar vermesinden korkuyorum. Günde iki öğün yemek yediriyorum. Onun hizmetini gördükten sonra işime gönül rahatlığı ile gidiyorum" dedi. Bunun üzerine Hazreti Mûsâ (aleyhisselâm); "Ancak anlayamadığım birşey daha var. Sen anana su içirdikten sonra, dudakları kıpırdayıp birşeyler mırıldandı. Sen de âmîn dedin. O ne idi?" diye sordu. Kasap; "Anam her defasında; "Allah seni Mûsâ aleyhisselâma Cennette komşu eylesin" diye duâ eder. Ben de olamayacağını bildiğim hâlde bu güzel duâya âmîn" derim. Bende nerede öyle bir amel ki, o büyük peygambere komşu olabileyim" deyince, o zamana kadar kimliğini saklayan Hazreti Mûsâ (aleyhisselâm); "Yâ Velî! işte ben Mûsâ'yım. Beni sana Allahü teâlâ gönderdi. Ananın rızâsını kazandığın için Cennet-i a'lâyı ve orada bana komşu olmayı kazandın" dedi. Kasap hemen kalkarak Hazreti Mûsâ'nın (aleyhisselâm) elini öptü. Sevinç içinde birlikte yemek yediler.

İşte ana hakkı gözeten böyle olur. Ey Oğul! Sen de annene saygı göster. Bu yolla Cennet-i a'lâya kavuşursun. Ana-babanı adları ile çağırmayasın. Yiyecek ve içeceklerini ver. Senden bir işi yapmanı istedikleri vakit koşarak yap. İslâm dînine uygun isteklerini sakın geri çevirme. Onları kıracak söz söyleme. Ana-babaya el kaldırma. Anasına ve babasına el kaldıran yedi kere Kâ'be'yi yıkmış olur. Bu fânî dünyâda ne yapsa işi ters gider. Başından yoksulluk ve belâ eksik olmaz. Anan-baban kâfir bile olsa onu kiliseden al gel. Takati yoksa sırtında taşı. Gece-gündüz onlara hizmet et. Asla onları incitme. Sana yaptıkları büyük hizmeti unutma. Senin yüzünden çekmiş oldukları eziyeti hiç hatırından çıkarma. Anan seni tam üç sene kucakta besledi. Pisliğini ve kirini temizledi. Gece tatlı uykuları haram olmuştu. Sen de şimdi onların kıymetini bil, incinmemeleri için gayret et.

Cimrilik Bahsi: Şu nasihati can kulağı ile Ahmed'den dinle! Senden bir dilekte bulunana cömert ol. Cimriliği bırak. Cömertlik dalına yapış. Dar zamanında fakire yardım eden kişi, her iki cihanda, iyiliklerinin karşılığını bulur, İhlâs ile

yapılan amel, Allahü teâlâ indinde kabûl olunur. Allahü teâlânın rızâsı için bütün varını veren mü'min, yarın O'nun dîdârını görür.

Ey Kardeşim! Bizim hâlimiz nasıl olur? Kötü huy olan cimrilikle sonumuz nereye varır? Cimrilik ağacı bütün âlemi sarmış. Gariptir ki, cimriliği hep zenginler satın almıştır. Ellerindeki bunca mal ve mülkü kullanmaya kıyâmamışlardır. Hatâ olan, gönül verilen bu dünyânın bakî sanılmasıdır. Cömertlik, âhıret meyvası olup, onu ancak er kişiler alır. Ey kardeşim! Cimri olma. Cömert ol. Sakın hasislik etme.

Ey Ahmed! Sakın kapına gelen fakirleri boş çevirme. Varsa birşeyin, gizleyip yok deme. Verdiğin sadakayı da öğünme vâsıtası yapma. Sağ elinin verdiği sadakayı sol elin bilmesin. Cömertlik tacını giymek istiyorsan, Allahü teâlânın aç ve muhtaç kullarını kollamalısın. İndi ilâhîde makbûl olmak istersen, herkes için hayır dile, insanları şefkatle sev. Kimsenin işliyeceği hayra manî olma. Ne kadar iyilik etsen, yaptıklarını sayma. En küçük hayır da, şer de, amel defterine yazılır. İçtenlikle ve riyadan uzak işlediğin bir amelin olsa, Allahü teâlâ onu amel defterine dağlar kadar büyük olarak geçirtir, iyilik ettiğin kimseye yaptığını başa kakıcı olma. İyilik ettiğin kimseden sana mihnet beslemesini istersen, yaptığın iyiliğin bir kıymeti kalmaz. Bana iyi desinler diye yapılan iyilikler riya eseridir.

Yâ Rabbî! Bizi kötü huylardan koru. Bize, işlerimizi ihlâs ve içtenlikle yapmayı nasîb eyle. Yâ Rabbî! Bize ihlâs ile amel etmeyi nasîb kıl! Âmîn.

Kıssa: Bir zamanlar Basra şehrinde bir yahûdi karı-koca yaşardı. Adam çok cimri ve kötü kalbli idi. Kadın ise kocasının tam tersi iyi kalbli ve çok cömerd idi. Adam hanımına kapısına gelen fakirlere hiçbir şey vermemesini devamlı tenbîh ederdi. Birgün kadın taze ekmek pişirmişti. O sırada kapıyı bir fakir çaldı ve bir parça ekmek istedi. Kadın dayanamayarak fakire bir parça ekmek verdi ve hemen gitmesini, yoksa kocası gelince kendisine kızacağını söyledi. Tam bu sırada adam geldi ve fakiri gördü. Karısına, "Ben sana hiçbir fakire ekmek verme demedim mi, niçin verdin?" diyerek azarladı. Kadın; "Beni affet! Çok yalvardı. Yüce Allahın ismini verdi. Yalvarmasına dayanamayarak verdim. Bugün ben ekmek yemiyeyim" dedi. ise de, hiddetinden kadının bir elini keserek sokağa attı. Varını-yoğunu elinin iyi olması için bir doktora veren kadın, yokluktan dilenmeğe başladı. Birgün yine bir evin kapısını çalarak; "Allah rızâsı için bir dilim ekmek" diye yalvardı. Kapıya çıkan kişi; "Yâ hâtun! Senin hâlin pek dilenciye benzemiyor. Sende görmüş, geçirmiş bir insanın hâli var. Sonra bu güzellikle dilenmek sana yakışır mı? dedi. Kadın; "Yâ Efendi! Bir elim kesik olduğu için, bir işde çalışamıyorum." deyince, o kişi; "Yoksa hırsızlık yaptında mı elini kestiler?" diye sordu. Kadıncağız başından geçen olayları bir bir anlattı. Kapıdaki kişi; "Yâ hâtun! Beni can evimden vurdun. Sözün doğrudur. O gün ekmek verdiğin fakir benim. Bunca sıkıntıyı benim yüzümden çektin. Gel dînim olan hak dîne gir müslüman ol, seninle evleneyim dedi. Kadın İslâmiyeti kabûl etti ve o zâtla evlendi. Zifaf gecesi, ettikleri duânın bereketi ile, kadın sabahleyin kalktığında, Allahü teâlânın izni ile elinin yerine gelmiş olduğunu gördü. Aradan uzun bir müddet geçti. Karı-koca mutluluk içinde yaşıyorlardı. Birgün kapı çalındı. Kapıda kör bir fakir duruyordu. Kadın hemen bu fakiri tanıyarak, eski kocası olduğunu gördü. Allahü teâlâ, o cimri yahûdinin gözlerini kör etmişti. Kocası hanımına; "Eski kocana kendini tanıtma. Ben ona; "Mal ve mülkü ne olmuş ve gözleri neden kör olmuş, sorayım" dedi. Dilenciye; "Ben seni tanıdım. Sen vaktiyle çok zengindin. O mal mülk ne oldu?" diye sordu. Zavallı yahûdi; "Başıma bir kaza geldi. Hâkim bana ceza verdi. Cezadan kurtulabilmek için malımın yarısını verdim. Geri kalan yarısı da gemide giderken denize battı. Ağlaya ağlaya gözlerim kör oldu. Bütün bunlar aldığım kötü duâların sonucudur. Vaktiyle benim çok iyi kalbli cömerd bir hanımım vardı. Ben ise fakir düşmanı bir adamdım. Birgün hanımım bir fakire ekmek verdi diye, elini keserek kapı dışarı ettim. Vaktiyle ben fakirlerin elini tutmazken şimdi ben de fakir oldum. Bu belâlar başıma geldikten sonra, fakirlerin hâlini ve durumunu anladım, fakat iş işten geçti" dedi. Yeni kocası kadına durumu anlatınca kadın; "Buna iyilik edelim, aybını yüzüne vurmayalım. Zâten bizim ondan intikam almamıza lüzum yok. Allahü teâlâ intikamını almış. Onu fakir kılarak kapımıza gönderdi. Şimdi bize düşen, onun elinden tutmaktır" dedi. Yeni kocası da, kadının dediği gibi yaparak biraz para ile bir elbiseyi sadaka olarak yahûdi fakire verdi.

Yâ Rabbî! Sen ayıblarımızı gizleyicisin. Kulların günahlarını bağışlayacak da sensin. Çeşitli suçları ile Ahmed kapına geldi. Bütün sevâbı, senin vahdaniyetini bilmesinden ibârettir. O senin sevgili Habîbinin (aleyhisselâm) ümmetindendir. Bütün gece ve gündüz isteği, rahmetinle Cennetindir. Ettiğim

isyanlara pişman olarak sana sığınıp umut kapısına geldim. Ey yüceler yücesi Rabbim! Sen bizi kapından ayırma.

Kendini Beğenmek ve Hased: Ey Ahmed! Günah ve hatâların çoktur.

Kendini beğenecek neyin var! Nefsin seni esîr etti. Kalbini tûl-i emel kapladı. Yarar amelin nerede? Ucb (kendini beğenmek); ibâdet eden bir kulun Allahü teâlâ için şu kadar ibâdet ettim demesidir. Ey kardeşim yaptığın iyiliği unut. İsyan ve günahlarını ise sakın unutma.

Ey ibâdet edip benim ibâdetim vardır diye övünenler! ibâdetin çokluğuna, günah ve hatâların azlığına güvenme, öyle ibâdetler vardır ki, Allahü teâlânın katında kabûle yakın olamamıştır. Amel defterine de geçmemiştir. Riya ile yaptığın ibâdetlerin sevâbını Allahü teâlâ darmadağın etmiştir. Dünyâda riya ile yaptığın ibâdetlerle; "Amma dindar adam" dedirttin ama âhıretini kaybettin. O ibâdet sayesinde dünyâda şöhret sahibi oldun, "İbâdetim var" diye kendini beğenmek, her türlü ibâdeti perdeler.

Yâ Rabbî! Bize doğru yolu göster. Sen kerîmsin. Kötü hâllerden bizi selîm kıl. Nefsimize ruhsat verme. Akıl ile selâmete erelim. Dâima alçak gönüllü olmamızı nasîb eyle! Âmîn.

Kul bu dünyâda hangi ameli işlerse, yarın âhıret gününde karşısında onu bulur. Herkes ilâhi adâlete uygun ibâdet götürür. Bende sana lâyık bir amel yok ki sana kavuşayım. Yâ Rabbî! Nefsimin esîri olmuşum. Dünyâ ehli olmuşum. Gaflet içinde kalmışım. Senden hidâyet ermezse, hüsran içinde kalacağıma yanarım. Yâ Rabbî! Bize ve bütün din kardeşlerimize yardımcı ol.

Nefsin dokuz mertebesi:

Ahmedî kalbe devalar eyledin,
Kalbi onunla müzeyyen eyledin.

Her deva bahrına daldın misli hût,
Pendi senalarla verdin cana kût.

Söyledin kalbin devâların fasîh,
Eyledin üstadı kûl, halka nasîh.

Bilmez üstâd kadrini illâ fisûn,
Ya ne bilsin ni'meti akli cünûn.

Ehli irfana hazîne bu kitap,
Nef eder bundan cevâhir şibusab.

Kalbe açtın bu tabîb dükkânını,
Cemi kıldın her devalar tânını.

Lîk kalbe var dahî ulu maraz,
Kalbe oldur eyleyen dâim garaz.

Anları bir bir bize yâd eyle sen,
Bilmeyen mü'mine imdat eyle sen.

Kalb eğer olmazsa Hakka müstakim,
Bin nasihat eyle olmazsın fehim.

Kalbe niçin kalb dedi. âkil dânâ,
Kalb demek ya'nî önder yandan yâna.

Akıl ile nefs eylemiştir kalbe yol,
Her biri der bana gelsin uysun ol.

Aklına uyarsa hayrı hah olur,
Nefsine uyarsa teni gümrâh olur.

Kalbi mü'mine girer nice ayar,
Bir mihenk kıldım ona hoş yadigar.

Ur ona kalbi gör ol ağyârını,
Kalb midir, hâlis midir gör hâlini.

Bil ne olmuş kalbine ondan adüv,

Kıl ilâcını tabib dükkânı bu.

Yetmişiki gıyş zerri kalbi bozar.
Dinle kıldım onu sana ihtisar.

İşbu ümmet râh-ı Hakka vardılar,
Sonra yetmişiki fırka oldular.

Her biri bir râhı kıldı ihtiyâr,
Ba'zı gizli, ba'zı kıldı aşikâr.

Bilmek istersen bu fenni yâ rical,
Ver akâid dersini üstada âl.

Yetmişiki fırka hod meshûrdürür,
Halk içinde dokuzu menşûrdürür.

Onları bilmez münâsip mü'minûn,
Olmaya ta i'tikâdı tedrigûn.

Onları bil, ilmini etme amel,
Ermesin ki, i'tikâdına halel.

Hak sana tevfîk versin Ahmedî,
Bildir onları kılalım uzleti.

Dokuz aksan oldu nefs-i nâbekâr,
Her biri, bir nefsi kılmış ihtiyâr.

Haktan azâb nefsi râha vardılar,
Ehl-i bid'at oldu hizlan buldular.

Dinle ey canım ahi her dü kulak,
Gel ümmet bezmine olma ırak.

Nice azdı, râh-ı şer'iden azan,
Dinle bir bir onları edem beyân.

Açıklaması: Yâ Ahmed! Nasîhatlarında kalblere deva sundun. Bütün kalbleri onlarla süsledin. Denizin en derin yerlerine dalgıçlar gibi daldın. Nasîhatlarınla canlara can kattın. Açık-seçik olarak kalbin ilâçlarını söyledin. Üstadın kadrini ve kıymetini ancak erbâbı bilir. Mecnûn olanlar ni'metin değerini ne bilir, irfan ehli için bu kitap bir hazînedir. Bütün insanlar bunda kıymetine değer biçilmeyecek hazîneler bulur. Kalblere bu tabib dükkanını açtın. Bütün hastalıkların devasını orada topladın. Fakat vazîfen burada bitmiş değildir. Özellikle işin burada başlıyor. Kalbin büyük bir hastalığı vardır ki, kalb o hastalıktan kurtulmadan, ona hiçbir nasihat fayda vermez. İşte sen bunları teker teker anlatarak mü'minlerin yardımına koşacaksın. Kalbe, kalb denilmesinin sebebini, âlimlerin onu böyle anlatmalarının hikmetini izah et. Kalb, her tarafa dönme kabiliyeti olan ma'nevî bir cevherdir. İrâde-i cüz'iyye ona zem olmuştur. Ama nefs de bir taraftan onu kendine çevirmeye çalışır. Akla uyarsa doğru yolu bulur. Nefse uyarsa yolunu şaşırır. Müslümanın kalbi için öyle bir ayar, bir mihenk taşı buldum ki, bu mihenk taşı hiç şaşmaz. O taş sayesinde bozuk olan ile hâlis olan derhal ayrılır. Kalb denen altının ayarını bozan yetmiş iki bozuk fırkadır.

Muhammed aleyhisselâmın ümmeti yetmişiki bozuk fırkaya ayrılmıştır. Gizli veya açık halkın çoğu bunlardan birini tutmuştur. Bu bozuk yetmişiki fırkaya âit bilgilerin hemen hemen tamâmı, akâid kitaplarında yazılıdır. Ben halk arasında çok yaygın olan dokuzunu açıkladım. Mü'minler bunları asıl hüviyetleriyle bilmediklerinden zaman zaman i'tikâdlarına sarsıntı gelir. Onları tanı ki, onların sapık yolundan gitmiyesin.

Yâ Ahmed! Allahü teâlâ sana başarı ihsân etsin de, bunları tek tek anlatabilesin. Nefs dokuz kısma ayrılmıştır. Bunlara nefsin dokuz derecesi demek de mümkündür. Halkımızdan herbiri, bunlardan birini tutmuş gitmektedir. Cenâb-ı Hakkın yolundan ayrılanlar nefslerine uymuşlardır.

Sonuçta bid'at ehli olanlar her iki dünyâda rezîl rüsvâ olmuşlardır.

Ey canım! Can kulağı ile beni dinle Ehl-i sünnet yolunu tut. İslâm dîninden sapıp azanların nasıl azdığını anla. Bunları sana birer birer anlatacağım.

Nefs-i emmâre:

Bir bölük râh-ı Hüdâyı attılar,
Nefs-i emmâre yolunu tuttular.

Oldu müstağnak bu dünyâ malına,
Âhıret hiç gelmez onun yâdına.

Halk olundu sanki dünyâ işine,
Süslü dünyâyı yığıptır başına.

Ne ibâdet var, ne hat ilm ü amel,
Bağlamış âhır yolu tûl-i emel.

Emr-i Hakkın aksini onlar tutar,
Dilleri bu halka mü'minlik satar.

Halk içinde söyleşir mü'min sözü,
Gittiği râh-ı münâfıklar izi.

Gâlib oldu aklı üzre nefsleri,
Dâima fıska yeter hevesleri.

Aklını ol nefsine kılmış niker,
Her fenâ ise anı cebri yeder.

Şehveti, hırs ile dolmuş gözleri,
Kimseden asla utanmaz yüzleri.

Fiili fitne, zürkü bile işleri,
Hiç ölümden yokdürür teşvişleri.

Bu güruh oldu bu ümmet yavuzu,
Adıdır mü'min, münâfık kendüzü.

Açıklaması: Bu nefs derecesinde olan insanlar, Allahü teâlânın hak olan yolundan sapıp, nefs-i emmâre yolunu tutmuşlardır. Bunlar âhıreti unutup, dünyâ malı ve mülküne dalmışlardır. Sanki kendileri sâdece bu dünyâ için yaratılmış gibi tavır takınmışlardır. Bunların, ne ibâdetleri, ne de Allah rızâsı için yaptıkları bir işleri vardır. Tûl-i emel bunların kalblerini kaplamıştır. Zâhiren bunları müslüman sanırsın. Fakat Allahü teâlânın emirlerinin tersini işlemeyi kendilerine şiar edinmişlerdir. İsimleri müslümandır, ancak yolları münâfıklık yoludur. Hevesleri devamlı fısk ve fücûrdur. Nefisleri akıllarına galip gelmiştir. Nerede kötü birşey varsa, adetâ onu işlemeğe sürüklenirler. Gözlerini hırs bürümüş, kimseden utanmaz olmuşlardır. İşleri devamlı fitne ve hiledir. Ölecekleri akıllarına bile gelmez. Bu ümmetin en azgınları bunlardır. Bunlara mü'minlerin münâfıkları denilerek en güzel isim verilmiştir.

Nefs-i levvâme:

Bir bölük nefs-i levvâm ehlidir,
Bu Muhammed ümmetinin cehlidir.

Tâat edüben eder rağbet dîne,
Fısk eder olur peşiman işine.

Nefsine verir ba'zı işte kendini,
Levm eder o işte yine kendini.

Fısk eder amma olur ona lehîm,
Tövbe ider üstüne olmaz mukîm.

Ba'zı kerre de ider fıskı inad,
Lîk fıskın kadri yanında kesad.

Tâat erse eli tâat eder,
Fıska olsa fırsatı rağbet eder.

Bu yolun bu ümmetin arasatıdır,
Mâni olan ona seyyiatıdır.

Ahmedî bundan feragat eyle sen,
Her dü âlem içre rahat olasın.

Tövbe kıl gir tövbenin pervâzına,
Girmeden ol desti ecel bâzına.

Açıklaması: Bu taifeye girenler ümmet-i Muhammed câhilleridir. Ba'zan ibâdet edip dînin gereğini yerine getirir, ba'zan da fitne ve fesada meyl ederlerse de hemen bu kötü işten pişman olurlar. Zâten nefs-i emmâreden nefs-i levvâmeyi ayıran bu özelliktir. Nefs-i emmâredeki kişi kendisini öyle dünyâya kaptırmıştır ki, tövbe etmek, pişmanlık duymak aklına bile gelmez. Nefs-i levvâmeye erince, bu nedamet hâsıl olur. Fakat bu mertebede nefis kararsızlık gösterir. Çünkü bunlar tövbe de etseler tövbelerinde durmazlar. Bunların terakkilerine, yaptıkları kötü işler engeldir. Ey Ahmed! Sen tövbelerini böyle sık sık bozanlardan da olma. Ancak bu taktirde iki âlemde rahat edersin. Tövbe et, amma ecel gelinceye kadar tövbende sabit kal.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 37

2) Ahmediyye

AHMED NAHLÂVÎ

Şam'da yetişen evliyâdan. İsmi, Ahmed bin Murâd bin Ahmed olup, nisbeti Nahlâvî ve Dımeşki'dir. 1081 (m. 1670) senesinde doğdu. 1157 (m. 1744) senesi Cemâzil-âhır ayının onyedinci gününde vefât etti. Şam'da Hâtuniyye Medresesi'nde medfûndur. Sevenleri tarafından kabri ziyâret edilmekte, bereketlerinden istifâde olunmaktadır.

Kendisi küçük yaşta iken babası vefât eden Nahlâvî, anneannesinin yanında yetişti. Nahlâvî biraz büyüyünce ilk

olarak Kur'ân-ı kerîmi okumayı öğrendi. Mektebe gidip gelirken, edeb ve terbiyesinin güzelliği ve derslerine çok gayretli çalışmasıyla dikkatleri çekmeye başladı. Emsal ve akranından ileri geçti. Daha küçük yaşta, büyüklük, üstünlük hâlleri kendisinde görülmeye başladı. On yaşında iken, diğer çocuklar gibi koşup oynamaz, bir kenarda sessizce oturup, başını önüne eğerek tefekkür ederdi. Fıkıh ilmini Şeyh Ahmed Düsûkî'den okudu. Şam'da Nûriyye ve Hâtuniyye medreselerine devam etti. Bir müddet ev işleri ile meşgûl oldu. Bu arada ibâdetlere devam etmeyi ihmâl etmedi.

Birgün zeytin toplamak üzere, merdivenle zeytin ağacına çıkıyordu. O sırada kendisini, evliyânın, tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulunmaya teşvik eden gizli sesler duymaya başladı. Bunun üzerine tasavvuf yolunda bulunmak arzu ve isteği kendisini kapladı. Bütün varlığı ile bu yola yöneldi. Dünyalık ne mal varsa, hepsini Allahü teâlânın rızâsı için ihtiyâç sahiplerine dağıttı. Kendisi de, kalbini kaplayan cezbe (kendinden geçme) halleriyle sahralara düştü. Zaman zaman Bâb-üs-sagîr denilen yere gider, orada ellerini açarak Allahü teâlâya duâ ederdi.

Kardeşi Şeyh Muhammed anlatır: "Bir defa eve geldiğimde, kardeşim Ahmed evde yoktu. Nerede olduğunu sordum. Bir müddet önce çıktığını, Sâlihiyye mahallesine doğru gittiğini söylediler. Hemen o tarafa gittim. Çok aradım, izini bulamadım. Yedigün sonra bana bir kimse gelerek, kardeşim Ahmed'in Sâlihiyye'de bir yerde olduğunu söyledi. Sür'atle oraya gittim. Ta'rîf edilen yerde, bir dağ eteğinde durduğunu gördüm. Aç ve bitkin bir hâli vardı. "Ey Ahmed! Neredesin?" dedim. Şöyle, cevap verdi: "Ba'zı büyük zâtlar beni alıp Bağdat'a, Allahü teâlânın ism-i şerîfinin zikredildiği bir meclise götürdüler. Sonra beni yalnız bir yere bırakıp; "Burada zikrle meşgûl ol" dediler. Daha sonra da bir kimse şerbet getirerek, içmemi söyledi. İçtim. Sonra beni buraya (Şam'a) getirdiler." Ondan bunları dinledikten sonra; "Haydi kalk. Eve gidelim" dedim. Gelmek istemedi ise de zorla kabûl ettirip bir hayvana bindirdim. Ben de bindim. Bâb-üs-serâyâ denilen yere geldiğimizde, evliyânın büyüklerinden. Şeyh Halîl ile karşılaştık. O büyük zâtı görünce beni de, kardeşimi de bir cezbe hâli kapladı ve ikimiz de hayvandan düştük. Kardeşim Ahmed bundan sonra, o zâtın talebesi oldu."

Tasavvuf yolunda kendisini ma'nevî olarak terbiye edip, bu yolda yetiştirecek ve kabiliyeti nisbetinde yüksek makamlara kavuşmasına vesile olacak bir rehbere de kavuştuktan sonra, bu yolda ilerleyen Ahmed Nahlâvî, yüksek dereceler sahibi oldu. Üstünlüğü her tarafa yayıldı. Etrâfta onun yüksekliği konuşulur oldu.

Evliyâdan Şeyh Es'ad el-Cübbâvî isminde bir zât vardı. Birgün öğle vakti sohbet esnasında bu zâtı bir hâl kapladı. Biraz sonra bu hâl geçince, oğlu Ahmed, bu hâlin sebebini suâl etti. Buna cevap olarak buyurdu ki: "Bugün, ehl-i bâtından olan büyük zâtlar toplanıp bir araya geldiler ve Şeyh Ahmed Nahlâvî'ye tâc giydirdiler.

Allahü teâlâ ihsân ederek, onların bu toplantılarını bana da gösterdi."

Rivâyet edilir ki Ahmed Nahlâvî'nin Sâlihıyye, Meydân ve Bâb-ı Tûmâ mahallelerinden olan üç talebesi birgün bir araya gelmişlerdi. Onlardan birisi, neş'e ve sürûr ile ve diğerlerine güzel bir haber vermek için; "Elhamdülillah dün akşam hocamız bize teşrîf etti ve bizde kaldı" dedi. Talebelerin ikincisi dedi ki: "Hayır. Hocamız dün akşam benim yanmadaydı." Bunları hayretle dinleyen üçüncü talebe; "Sizin ikinizin söylediği de doğru değil. Çünkü dün akşam hocamız benim yanımda idi" dedi. Bundan sonra her üçü de yemîn ederek kendi sözlerinin doğru olduğunu iddia etti. Bunun üzerine talebelerin hepsi, bu hâlin hocalarının bir kerâmeti olduğunu, evliyânın, Allahü teâlânın izni ile bir anda çeşitli yerlerde görülebileceğini, buna benzer menkıbelerin başka büyük zâtlardan da nakledildiğini, hepsinin söylediklerinin doğru olduğunu anladılar.

Dımeşk vâlisi ve aynı zamanda Hac emîri olan Vezîr Süleymân Paşa, şâhid olduğu bir hâli şöyle anlatır: "Hac için Mekke-i mükerremede bulunduğum bir gece, Harem-i şerîfe girdiğimde, Ahmed Nahlâvî ve yanında bulunan bir grup cemâatin Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl olduklarını gördüm. Hâlbuki o, normal olarak o sene hacca gelmemişti. Bu hâlin onun bir kerâmeti olduğunu anladım."

Yine Ca'ferî diye bilinen zât, hocasının bir taşa nazar etmesiyle, taşın altın hâline dönmesi menkıbesini şöyle anlatır: "Hocamız Ahmed Nahlâvî ve arkadaşlarımızla (talebeleriyle) birlikte Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin kabr-i şerîfini ziyârete gitmiştik. Ziyâretten sonra hocamız kabrin yanına oturdu. Bu sırada arkadaşlarımızdan birisi, elinde,

büyükçe ve yuvarlak bir taş getirerek hocamızın önüne koydu ve; “Ey Efendim! Şu taş altın olmuş olsa, bizler onunla ihtiyâçlarımızı karşılar, rahat ederdik” dedi. Ahmed Nahlâvî (r.aleyh) taşa bakarak; “Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, bir taşa nazar etseler, o taş altın olur” buyurdu. O taş o anda Allahü teâlânın izni ile altın oluverdi. Sonra taşı getiren talebeye; “Onu al götür” buyurdu. Talebe almak istedi ise de yerinden kımıldatamadı. Durumu Nahlâvî’ye arzedince tekrar nazar etti. Bu sefer de altın tekrar taş oldu. Bundan sonra o talebe taşı rahatça alıp götürdü. Biz bu hâlden anladık ki; büyükler Allahü teâlânın izni ile taşın altın olmasına vesile olurlar. Bununla beraber böyle şeylere kıymet ve i’tibâr etmezler, insanların, böyle hâlleri ile değil, İslâmiyete tam uymaları ile kıymet kazanacaklarını bildirirler.

Yine Ca’ferî (rahmetullahi aleyh) şöyle anlatır: “Bir defasında arkadaşlarla birlikte oturuyorduk. Orada yüksek bir yerde bulunan bir çocuk birden bire bulunduğu yerden aşağıya düşüverdi. Durumu ağır olan çocuğun yaşamasından ümit kesildi. Sanki son nefesini veriyor gibiydi. Hemen çocuğu alarak Ahmed Nahlâvî’nin huzûruna götürdüler. Nahlâvî (r.aleyh) çocuğu tutup salladı, ba’zı hareketler yaptırdı. Bir taraftan da okuyup duâ ediyordu. O anda çocukta yaşama alâmetleri görülmeye başladı. Çocuk iyileşti. Bu hâdiseye şâhid olanlar, Nahlâvî hazretlerinin bu apaçık kerâmetini görmekle, ona olan muhabbetleri daha da arttı.

Ahmed Nahlâvî (r.aleyh) Allahü teâlâyı tanıyan âriflerin meşhûrlarından idi. Allahü teâlâdan çok korkardı. Bu korku, Allahü teâlâya olan muhabbetinin çokluğundan hâsıl olan bir korku idi. Allahü teâlânın aşkı ile adetâ kendinden geçmiş hâlde bulunurdu. Keşf, müşâhede, irfan ve hârikalar sahibi, olgun ve yüksek bir velî idi. İnsanların onun hakkındaki i’tikâdları çok kuvvetli olup, onun için; “Şam’ın bereketi” ismini kullanırlardı. Büyüklüğünü, üstünlüğünü setreder, gizlerdi. Hâlleri ve tavırları çok garîb idi. Kendi hâllerini öyle örter, gizlerdi ki, onu tanımayan bir kimse ilk gördüğünde, onun tasavvuf hâllerinden habersiz, gaflet içinde bir kimse olduğunu zannederdi Bununla beraber üstünlüğünü anlayanlar pekçok idi. İnsanlardan pekçok kimse, yanına, sohbetine gelirler, onunla bereketlenmek, istifâde etmek arzusuyla yanıp yakılırlardı. Allahü teâlânın kendilerine evliyâlığın kemâlâtını, yüksekliğini verdiği bir büyük velî idi. Evliyâlık yolunda, aydınlatıcı, nurlu bir güneş misâli idi.

Talebelerinin önde gelenlerinden Muhammed Ca’ferî (r.aleyh) bir mukaddime, beş fasıl ve bir de hatime üzerine tertîb ettiği ve; “Tabîb-ul-müdâvî bi menâkıb-iş-Şeyh Ahmed Nahlâvî” ismini verdiği bir kitapta, Ahmed Nahlâvî’nin hâllerini, kerâmetlerini, uzun uzun anlatarak, okuyanların istifâdesine sunmuş idi. Mukaddime kısmında, Ahmed Nahlâvî’nin doğumunu, yetişmesini, tasavvuf yoluna girip, bu yolda ilerlemesini anlatır. Birinci fasılda, dünyâya meyletmekten kaçınmasını, dünyâya düşkün olmamasını, sâde giyinmesini, kendisine yetecek kadar az bir şeye râzı olup, kanâat etmesini anlatır. İkinci fasılda, yaşayışını, hâl ve gidişatını, Allahü teâlâya ve O’nun dostlarına olan sevgi ve muhabbetini, insanların onun sohbetlerine koşmalarını ve onun insanlara olan şefkat ve merhametini anlatır. Üçüncü fasılda, talebeleri yetiştirmesini v.s. anlatır. Dördüncü fasılda, çeşitli ziyâretlerini ve ba’zı kerâmetlerini anlatır. Beşinci fasılda, Dımeşk’ın faziletlerini anlatır. Kitabın hatime kısmında ise, tasavvuf yoluna girip, yetişmiş ve yüksek derecelere kavuşmuş olanları anlatır. Rivâyet edilir ki Vezîr Süleymân Paşa, Nahlâvî’nin bulunduğu yere vazîfeli olarak gelmişti. Bunu haber alan Nahlâvî, talebeleri ile birlikte vezîrin ziyâretine gitti. Vezîr, onların kendisini ziyârete geldiklerini duyunca, çok memnun oldu ve onları bizzat kendisi karşıladı. Çok ikramlarda bulundu. Bir müddet oturup sohbet ettikten sonra vezîr burada işinin bittiğini bildirerek ayrılmak için Nahlâvî’den izin istedi. O da, nereye gideceğini sordu. Vezîr, sultânın fermanı olduğunu, emredilen yere gideceğini ve orada ba’zı işlerinin bulunduğunu söyleyince, Nahlâvî (rahmetullahi aleyh) vezire; “... Hiç kimse yarın ne kazanacağını (başına ne geleceğini) bilmez. Hiç kimse hangi yerde öleceğini de bilmez...” (Lokman-34) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Nahlâvî ve talebeleri de dergâha döndükten onbeş gün sonra vezirin vefât ettiği ve Şam’da Bâb-üs-sagîr denilen yerde defnedildiği haberi geldi.

Sâlihlerden bir zât, Nahlâvî hazretlerinde gördüğü bir kerâmeti şöyle anlatır: Birkaç arkadaş ile birlikte Şeyh Hayât bin Îsâ Harrânî’nin ziyâretine gitmiştik. Nahlâvî de bizimle beraber idi. Çarşamba günü idi. O gece ve ertesi gün akşam (Cum’a gecesi) da orada kaldık. Cum’a gecesi içlerinden Abdürrahmân Galsâ isminde bir zât sabah namazının vakti girdi zannıyla herkesi namaza kaldırdı. “Haydi kalkın. Fecir doğdu” dedi. Biz de kalkmaya başladık. Bu sırada Nahlâvî, başını kaldırıp, daha fecrin girmediğini, sabah namazının

kılınamayacağını söyledi Buna rağmen, onlar sabah namazını kılıp, yola çıktılar. Fakat yolda, fecrin ancak iki saat sonra doğduğuna şahit oldular. Bunun üzerine bir nehrin kenarında konaklayıp, sabah namazlarını kıldılar.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-1 sh. 199

AHMED SA’ÎD MURÂDÎ

Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed Sa’îd bin Ali bin Muhammed bin Murâd bin Ali bin Dâvûd’dur. Künyesi, Ebü’l-Mecd olup, lakabı Reşîdüddîn’dir. Seyyid olup, soyu Hazreti Hüseyn’e dayanır. 1150 (m. 1737) senesinde Dımeşk’da (Şam’da) doğdu. 1180 (m. 1766) senesi Şevval ayının dördünde Çarşamba günü sabahı Dımeşk’da vefât etti. Saruca mahallesinde Berâniyye Medresesi bahçesine defnedildi.

Ahmed Sa’îd Murâdî, Şeyh Süleymân bin Muhammed Ebi’d-Dünyâ ile Şihâbüddîn Ahmed bin Abdüllatîf Tûnusî’den Kur’ân-ı kerîmi öğrendi. İlim kitaplarından bir kısmını ezberledi. Zamanın büyük âlimlerinden; fıkıh, tefsîr, nahiv, mantık okudu. Hocalarından ba’zıları şunlardır: Alâüddîn Ali bin Sâdık bin Muhammed Dağıstânî, Şeyh Ahmed Esîrüddîn bin Ubeydullah bin Abdullah Attâr, Ebü’l-Fütûh Bürhânüddîn İbrâhim bin Abdullah Süveydî Bağdadî, ana tarafından büyük dedesi Ebü’n-Necâh Ahmed bin Ali Müneynî Hanefî, Şeyh Muhammed bin Hüseyn Hısârî Hanefî.

Ahmed Sa’îd Murâdî ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Keskin bir zekâsı ve kuvvetli bir hafızası vardı. Çok zekî olup, okuduğu veya dinlediğini hemen ezberlerdi. Güzel ahlâklı olmanın yanında, metanet sahibi idi. Tabîaten yumuşak huylu olup, temiz giyimli, sohbeti dinlenir bir zât idi. Sür’atli ve düzgün yazı yazardı. İdrâki tam ve güzel, tedbir sahibi idi. Silk-üd-dürer kitabı müellifi Seyyid Muhammed Halîl Murâdî der ki “Babam, Ahmed Sa’îd Murâdî’yi çok severdi. Onu över ve üstün tutardı. Malını onun için sarfetti. İşlerinin idâresini ona verdi. O da babamın rızâsına uygun iş gördü ve emrinden dışarı çıkmadı. Kendisine ne kadar güç işler verdiyse güleryüzle kabûl edip yerine getirdi. Ders okutmak ve dinlemekten hiç geri kalmadı. Babam Süleymâniye’de Hidâye’yi okutur, dersleri ona tekrar ettirirdi. Ahmed Sa’îd, edebi ve fazîletleriyle şöhret buldu. Allahü teâlâ insanların kalbine onun sevgisini yerleştirdi.

Ahmed Sa’îd, İstanbul, Kudüs, Urfa ve başka yerlere gitti. Şiir ve nesir hâlinde yazıları vardır. Babam, 1180 (m. 1669) senesinde hac için izin talebinde bulundu. Kendisine izin verilip fetvâ mes’elelerini Ahmed Sa’îd’in yazması bildirildi. Yol hazırlıklarının yapıldığı günlerde Ahmed Sa’îd şiddetli bir hastalığa yakalanıp sonra da vefât etti. Dımeşk’ın âlimleri, devlet adamları ve ileri gelenleri cenâzesinde hazır bulundular. Babam kendi elleriyle onu kabre koydu. Vefâtına çok üzüldü, fakat sabretti. Yerine amcam Mevlânâ Hüseyn Murâdî baktı. Babamla birlikte haccettik. Ahmed Sa’îd asrının mümtaz bir kişisi idi. Edibler, onun hakkında mersiyeler ve kasideler söylediler.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 45

AHMED ŞÂKİR EL-HAMEVÎ

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer bin Osman el-Hamevî olup, lakabı Ebü’s-Safâ’dır. Ahmed Şâkir Hamevî veya sâdece Şâkir Hamevî isimleriyle tanınır. Aslen, Suriye’de bulunan Hama şehrindendir. 1121 (m. 1709) senesinde doğdu. Irak, Hicaz, Mısır, Fas ve başka yerlere uzun seyahatler yaptı. Sonunda Dımeşk’da yerleşti. 1193 (m. 1779) senesi Safer ayının birinde Çarşamba günü orada vefât etti. Selîmiye Câmii’nde cenâze namazı kılınıp, Sifh-ı Kasyûn kabristanında defnedildi.

İlim tahsiline Kur’ân-ı kerîmi okumayı öğrenmekle başlayan Ahmed Şâkir el-Hamevî, bulunduğu beldedeki âlimlerden, naklî, fennî ve edebî ilimleri okudu. İlmini ilerletmek maksadıyla bulunduğu yerden ayrılıp çeşitli beldelere gitti. Çok yer dolaştı. Haleb, Bağdat, Musul, Trablus, Lazkiye, Kudüs, Mısır, Mekke, Medine, Hind, Acem ve Rum beldelerine gitti. Haleb’e gittiği zaman, oranın ahâlisinin ona çok alâka gösterdiği, aralarında yakınlık ve muhabbet hâsıl olduğu, orada şöhrete kavuştuğu meşhûrdur. Mısır’a gidince, oranın

âlimlerini ve evliyâsını medhedici güzel şiirler söyleyip, onların da muhabbetini kazandığı bilinmektedir. Uzun ve çeşitli seyahatler yaptıktan sonra Dımeşk'a yerleşti. Evi, Sâlihıyye'de, Selîmiye Câmii'nin yakınında idi. Fazilet, edeb ve i'tibâr bakımından meşhûr oldu. Sâdece Şam'da değil, gezip dolaştığı birçok beldede pekçok âlim ile görüşüp, sohbetlerinde bulunmuş, onların nezdinden de kıymet ve i'tibâra sahip olmuş idi. Çok şiirleri ve bunları topladığı bir dîvânı vardır.

Şam'dan ve başka yerlerden birçok kimse yanına gelerek ondan ilim öğrendiler ve tasavvuf yolunda kendisinden feyz aldılar, ömrünün sonlarına doğru kendi evinde ders okuturdu. Dar ve kifâyetsiz evlerinde, yüksek ilimler, üstün hakîkatler anlatılırdı.

Son zamanlarında daha ziyâde tasavvuf büyüklerinin kitaplarını okumakla meşgûl oldu. Abdülganî Nablüsî ve Muhyiddîn-i Arabî gibi zâtların eserlerini okurdu. Uzleti, ya'nî yalnız başına kalıp, sırf ibâdet ve tâatle meşgûl olmayı tercih ederdi.

Silk-üd-dürer kitabının sahibi olan Seyyid Muhammed Halîl Murâdî diyor ki: "Babamın sohbet meclislerinde ve babamın vefâtından sonra Ahmed Şâkir el-Hamevî ile birçok defa beraber oldum. Sâlihiyye'den gelir, beni ziyâret ederdi. Beni medheden kaside ve beytler söylerdi. Bana çeşitli vak'a ve menkıbelerini anlatırdı. Ben kendisini çok severdim. O, tasavvufta, ceddim Muhammed Behâeddîn-i Buhârî'nin (kuddise sirruh) yoluna mensûb idi."

Şiir ve edebiyat sahasındaki ihtisas ve mahareti de pekçok olan Ahmed Şâkir'in; "Hânet-ül-uşşâk ve reyhânet-ül-eşvâk" isminde üç cildlik bir dîvânı vardır. Yedi bâb olan bu dîvânın birinci babında şiirin incelikleri anlatılır. İkinci bâb Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi medheden şiirlere âittir. Üçüncü bâb Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin Ehl-i beyti ve Eshâbı ile büyük velîlerin medhi hakkındadır. Dördüncü bâb, büyüklere olan yüksek aşk ve muhabbeti anlatan şiirlere âittir. Beşinci bâb, ilim ve fazilette önde gelen, ileride olanlara âittir. Altıncı bâb, muamma gibi anlaşılmayacak sözlere, yedinci bâb, çeşitli şiirlere âittir.

Ahmed Şâkir el-Hamevî, âlim, fâzıl ve üstün bir velî idi. Sevilen, beğenilen, üstün vasıfları kendinde toplamak husûsunda emsal ve akranından ileri geçmiş idi. Şeref, şân ve şöhret sahibi idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 155

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 32

3) El-A'lâm cild-1, sh. 118

4) İzah-ul-meknûn cild-1, sh. 390

5) Brockelmann Gal-1, sh. 283

AHMED YEKDEST CÜRYÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed Yekdest Cüryânî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1119 (m. 1707) senesinde Mekke'de vefât etti. Ahmed Yekdest Cüryânî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğlu olan Muhammed Ma'sûm hazretlerinin talebelerindendir. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin dokuzyüzbin talebesi içinden yetiştirdiği yedibin mürşid-i kâmilden biridir. 1069 (m. 1658) senesinde ticâret için Cüryan'dan Hindistan'a giderken, çoluk-çocuğunun tâ'ûn hastalığından vefât ettiklerini haber aldı. Bu acı haberden sonra, yolda eşkiya kâfileyi basıp, yanındaki mallarını aldılar ve sol elini bileğinden kestiler. Kendisine, "Yekdest" (tek elli) denmesinin sebebi de budur. Çok üzgün bir hâlde Hindistan'ın Serhend şehrine gitti. Orada Muhammed Ma'sûm hazretlerini tanıyıp ona talebe oldu. Sohbetlerinde ve derslerinde bulunup, tasavvufta yetişti. Onbir sene hocasının kahvesini pişirip ona hizmet etmekle şereflendi. Bundan sonra hocası onu insanları irşâd etmek (doğru yolu göstermek) üzere Mekke'ye gönderdi. Otuzdokuz sene bu vazîfeyi yapıp orada vefât etti.

Yetiştirdiği âlimlerin en meşhûrları: Mehmed Emîn Tokâdî, Tatar Ahmed Efendi, Hacı Muzaffer Efendi, Şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi, Dördüncü Mehmed Hân'ın baş çuhadarı Kahramanağa, Kâdı Ziyâuddîn Efendi, Rûznâmecibaşı Muhammed Kumul Bey, Muhammed Semerkandî ve Dâr-üs-saâde ağası Beşir Ağa'dır.

¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1084

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 107

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 45

AKKERMÂNÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlimlerden. Aklî ve naklî ilimlerde âlim, kadı. İsmi, Mehmed bin Mustafa bin Hamîd'dir. Bugün Rusların işgali altında bulunan Kırım'ın Akkermân şehrinden olduğu için Akkermânî nisbet edildi. Kefevî de denildi. 1174 (m. 1760) senesinde Mekke-i mükerreme kadısı iken vefât etti.

Zamanı âlimlerinden ilim tahsil edip icâzet alan Akkermânî, çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılıklarda bulundu. Saray-ı hümâyûn hocası oldu. 1166 (m. 1752) senesinde İzmir kadısı, 1172 (m. 1758) senesinde Mısır kadısı, 1173 (m. 1759) senesinde de Mekke-i mükerreme kadısı oldu. Mala, mülke kıymet vermiyen Akkermânî Mehmed Efendi, ömrü boyunca hep fakr-u zarûret içinde yaşadı. Eline geçeni fakirlere dağıtır, bir müslümanın hacetinin (ihtiyâcının) görülmesini öncelikle arzu eder, kendi ihtiyâçlarına ancak hayatını devam ettirebilecek kadar harcama yapardı. Çok sevdiği Mekke-i mükerremede Hakkın rahmetine kavuşan Akkermânî, zühd ve takvâsı, ilim ve irfanı, eserlerinin çokluğu ile tanındı. Yazmış olduğu kitaplarından ba'zıları şunlardır:

1- İklil-üt-terâcim, 2- Abâb-ül-Kefevî, 3- Ta'rîfât-ül-fünûn ve terâcim-ül-musannifûn, 4- Haşiye alâ Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî, 5- Haşiye alâ Câmi'-is-sahîh lil-Buhârî, 6- Haşiye alâ Şerh-il-Kazâbâdî, 7- Haşiye alâ Mir Ebi'l-Feth, 8- Risale fil-ed'ıyyet-il-me'sûre, 9- Şerh-i İmkân-il-âm vel-hâs, 10-Şerh-il-Besmele, 11- Şerh-il-Hamdele, 12- Ikd-ül-âli fî beyânı ilmillâhi teâlâ bi-gayr-il-müntehî, 13- Ikd-ül-kalâid alâ Şerh-il-akâid, 14- El-Fırak-üd-dâlle, 15- Fevâid-üs-sivâk, 16- Kitâb-üt-tahâre min-el-i'râb vel-lugat vel-ma'nâ, 17- Tercüme-i zikr-i sübhânellahi ve bi-hamdihî, 18- Şerh-i tahmîs-i Kasîde-i Dimyâtiyye, 19- İrâde-i cüz'iyye risalesi, 20- Şerhü hilyet-in-Nebî (aleyhisselâm).

¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 214

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 332

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 354, cild-2, sh. 109, 110

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 27

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 983

6) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 245

AK-MAHMÛD-ZÂDE MEHMED ZEYNÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Zeynel'âbidîn'dir. Kadıasker Manisalı Ak-Mahmûd Efendi'nin oğludur. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundandır. Ak-Mahmûd-zâde veya Mehmed Zeynî Efendi diye bilinir. 1078 (m. 1667) senesinde İstanbul'da doğdu. 1164 (m. 1751) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında babasının kabri yanına defnedildi.

Zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil edip, yüksek ilmi dereceye ulaştıktan sonra, müderrislik diplomasını aldı. Şeyhülislâm Ankaravî-Mehmed Efendi'nin zamanında hâriç rütbesine nail oldu. Kâdılık mesleğini tercih edip, Selanik ve Mısır kadılığı vazîfelerinde bulundu. 1127 (m. 1715) senesinde İstanbul kadılığına nakledildi. 1130 (m. 1717)'da "Nakîb-ül-Eşraf"lığa (Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen makam) getirildi. 1134 (m. 1721) senesinde Anadolu, 1140 (m. 1727)'de de Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1159 (m. 1746) senesinde, Şeyhülislâm Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 1 yıl 8 ay 26 gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra, ihtiyârlığı sebebiyle 1161 (m. 1748) senesinde bu vazîfeden alınıp emekli oldu. İstanbul Kanlıca'daki evine çekilip istirahat ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken, 1164 (m. 1751) senesinde vefât etti.

Mehmed Zeynî Efendi, ilim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Temiz i'tikâdlı, dünyâ ve dünyâ zevklerinden uzak idi. Zaif ve kimsesizlere karşı son derece merhametli idi. Fakir-fukarâya yardım etmeyi severdi. İnsanlara karşı güzel huylu, tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Bu yüzden herkes onu severdi. Her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözetir, haram ve şüphelilerden şiddetle sakınırdı. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 93

2) İlmiye Salnamesi sh. 522

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4212

ÂLEMGÎR ŞÂH (Muhammed Evrenkzîb)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, yüksek tasavvuf bilgileri mütehassısı, Hindistan'daki Bâbür (Gürgâniyye) Devleti'nin en büyük hükümdârı. 1028 (m. 1618) senesinde doğdu. Cihangir Şah'ın torunu, Cihan Şâh'ın oğludur. Annesi, adına Taç Mahal gibi bir türbenin inşâ edildiği, Mümtaz Mahal lakabıyla tanınan Ercümend Bânû idi. Künyesi Ebû Zafer, lakabı Muhyiddîn'dir. Şehzâdeliğinde Evrenkzîb, hükümdârlığında Alemgîr nâmlarıyla anıldı. 1068 (m. 1657) senesinde hükümdâr oldu. Elli sene hükümdârlıktan sonra, 1118 (m. 1706) senesinde doksan yaşında iken Dekken'de Ahmedâbâd şehrinde vefât etti. Evrenkâbâd yakınındaki Huldâbâd kasabasında, Şeyh Zeynüddîn türbesi yakınlarında defnedildi.

Şehzâde Muhammed Evrenkzîb, Şah Cihân'ın üçüncü oğlu idi. Devletin başında Cihangir Şah bulunmaktaydı. Müceddid-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretlerinin oğlu ve halefi Muhammed Ma'sûm-u Fârûkî hazretleri, bu küçük şehzâdenin terbiyesini üzerine aldı. Şehzâde Muhammed Evrenkzîb'in saltanatta hiçbir iddiası yoktu. Daha sırada; babası, amcası ve ağabeyleri vardı. Saltanatın onlardan veya onlara uğramadan kendisine gelmesi çok zordu. Muhammed Ma'sûm hazretleri gibi zamanın en büyük âlim ve evliyâsının terbiyesinde ilim öğrendi. Kur'ân-ı kerîm okudu. Fıkıh bilgilerine vukûfiyeti arttı. Aklî ve naklî ilimlerde ilerledi. Atâ binmek, ok atmak, tüfek kullanmak gibi mevzûlarda eğitildi.

Cihangir'in vefâtı üzerine Evrenkzîb'in babası Şah Cihan tahta geçince, Dekken vâliliğine ta'yin edildi. Askerlik ve komutanlık kabiliyetlerini geliştirdi. Halk içinde, Hak ile beraber oldu. İdâre ettiği insanlara Allahü teâlânın rızâsı için güzel muâmelede bulundu. Onun güzel idâresi sayesinde, pekçok gayr-i müslim müslüman olmakla şereflendi.

Alemgîr Şâh'dan önce, Bâbür Devleti'nin başına geçen babasının dedesi Ekber Şah, memlekette dinsizlik tohumlarını ekmişti. Kendi uydurduğu sapıklıkları, din diye insanlara kabûl ettirmeye kalkışmıştı. Saltanatı boyunca müslümanları sıkıntıya sokmuş, çevresini gayr-i müslim ve şahsiyetsiz kimselerle doldurmuştu. Müslümanlara yakınlığı ile bilinen oğlu Selîm Cihangir'i yerine geçirmemek için elinden geleni yaptı. Hattâ adamları vasıtasıyla, Cihangir'in 18 yaşındaki oğlu Hüsrev'i yerine geçirmek istedi. Ama İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden olan Şeyh Ferîd (r.aleyh), Cihangir'den İslâmiyete hizmet edeceğine dâir söz alıp onu destekledi. Cihangir, babası Ekber Şâh'ın yerine hükümdâr oldu. Bir müddet va'dinde duran Cihangir Şah, saray ve çevresinin debdebe ve entrikaları içinde benliğini kaybedip, va'dini unuttu. Babası gibi onun zamanında da müslümanlara eziyet edildi. Hattâ o kadar ileri gitti ki, Müceddid-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî hazretlerini bile iki sene hapsettirdi. Daha sonra doğru yola meyletti. Bilâhare tekrar eski hâline döndü. İçki âlemleriyle meşgûl olup, milletini unuttu. Oğlu Şah Cihan (Hürrem), babasının ölümü ile hükümdâr oldu. Başlangıçta müslümanlarla işbirliği yaptı. Hattâ hindû mabetlerini yıktı. Ekber Şah zamanında başlatılan müslüman çocuklarını dinsiz yetiştirme gayretlerine son verip, müslümanların diğer dinlere geçebileceklerine dâir kânunu iptal etti. Mürtedlerin cezalandırılmasını emretti. İslâmiyet lehindeki bu kadar faaliyetlerine rağmen, saltanatının sonuna doğru, büyük dedesi Ekber Şâh'ın sapık fikirlerinin te'sîrlerinde kalmış olan oğlu Dara Şikûh'un kontrolüne girdi. İslâmiyetin lehine olan politikasını değiştirip, müslümanlara düşman bir politika ta'kibine başladı.

Şah Cihân'ın iktidarının son zamanlarına doğru, sapık kimseler faaliyetlerini arttırdılar. Hindular güçlenmeye, devlet idâresinde söz sahibi olmaya, müslümanlara zulmetmeye, insanlara eziyet etmeye başladılar. Hindular işi o kadar ileri

götürdüler ki, Rânâ ismindeki bir hindû kumandan, bir müslümanın evini basıp, hanımını zorla elinden aldı. Rânâ, ileri gelen kumandanlardan olduğu için, o garîb müslüman kimseye derdini anlatamadı. Hemen, yakın zamanda Delhi'ye gelmiş olan Muhammed Ma'sûm hazretleri ile ağabeyi Muhammed Sa'îd hazretlerine koştu. Halini arzetti. Allahü teâlânın o mübârek evliyâları, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerîm evlâdları, bu alçakça işi işitince birden değiştiler, celallendiler; "Sultânın yanına gidip, senin hâlini anlatacağız. Senin lehine düşünür, hanımını iade eder ve adama gerekli cezayı verirse ne âlâ. Yoksa onun saltanatını Allahü teâlânın izniyle değiştireceğiz. Böyle şeylere göz yummak saltanata yakışmaz!" buyurdular. Hemen kalkıp Sultânın yanına gittiler. O sıralarda, Şah Cihân'ın büyük oğlu Dara Şikûh, babasının hastalığından istifâdeyle idâreyi ele almış ve veliahtlığını da îlân ettirmişti. Dara Şikûh, o mübârek insanların şikâyetlerini dikkatle dinledi. Ama, saltanat çatışmalarının yaklaştığı bir zamanda, Rânâ gibi güçlü bir kumandanıyla arayı açmak istemedi. "O adama istediğiniz kadar altın vereyim, istediği bir kadınla yeniden evlensin. Ama bir kadın için böyle bir kumandanla aramı açamam" şeklinde acayip bir cevap verdi. O mübârek kimseler, bu duruma çok üzüldüler. "Eğer bu müslümanın işi ile ilgilenmez ve o kâfire gereken cezayı vermezsen, çıktığımız bu hac yolculuğundan, sen burada hükümdâr olduğun müddetçe geri dönmeyeceğiz" dediler. Dara Şikûh; "İstediğiniz yere gidin, serbestsiniz. Kardeşim Muhammed Evrenkzîb, hazırladığı askeriyle üzerime gelirken, Rânâ'yı incitemem" dedi. Muhammed Ma'sûm hazretleri de; "Rânâ ve ona yardım edenler, lâyık oldukları cezaları bulmadan, inşâallah biz Hindistan'a gelmeyeceğiz" buyurup, Dara Şikûh'un yanından ayrıldılar. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin iki mübârek oğulları, bu hâle çok üzülüp, hac yolculuklarına devam ettiler. Dekken'e vardıklarında, Şehzâde Evrenkzîb tarafından hürmetle karşılandılar. Şehzâde, ağabeyi Dara Şikûh'un Muhammed Ma'sûm hazretlerinin emrine itaat etmemekle tâc ve tahtını kaybettiğini anlamıştı. O mübârek zâtın duâ ve teveccühüne kavuşarak, doğunun en büyük İslâm devletinin sultanlığına lâyık oldu. Hazırlamış olduğu ordunun başına geçti. Saltanat iddiasıyla ortaya çıkıp, Alemgîr Şah nâmıyla sultanlığını ilân etti. Muhammed Ma'sûm hazretlerine;

"Kuvvetim azdır. Ağabeyim Dara Şikûh'a karşı koyabilecek orduya sahip değilim. Ancak, zâtınızın duâ ve himmetleriyle bu işin üstesinden gelebilirim" dedi. Muhammed Ma'sûm (r.aleyh) de; "Hiç korkma! Âyet-i kerîmede meâlen; "Allahü teâlânın izniyle, nice az bir topluluk, daha çok bir topluluğa üstün gelmiştir" (Bekâra-249) buyuruldu. Allahü teâlânın yardımı ile sen galip gelip, saltanatı elde edinceye kadar, ben Hindistan'a dönmeyeceğim. Biz hac farizasını eda edip, mübârek yerleri de ziyâretten sonra Hindistan'a dönünceye kadar herşey bitecek ve saltanata geçeceksin" buyurdu. Bu müjdeyi alan Alemgîr Şah, askerini topladı, onları teftiş edip, konuşmaları ile cesâretlendirdi. İktidârı ele geçirip Allahü teâlânın dinine hizmet, müslümanlara şefkat ve merhamet etmek için, daha çok çalıştı.

Muhammed Ma'sûm hazretleri haccını eda ettikten sonra Medine-i münevvere'ye gitti. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûr-u saadetlerine vardı. Murâkabe esnasında, Resûlullah efendimize Alemgîr Şâh'a Hindistan'da verdiği sözü arzetti. Resûlullah efendimiz; "Saltanatı Evrenkzîb'e ihsân eyledik" buyurdu.

Muhammed Ma'sûm'un (r.aleyh) ayrılmasından sonra, Hindistan'da büyük hâdiseler oldu. Bir taraftan kıtlık, bir taraftan veba, bir taraftan saltanat savaşları halkı güç durumda bıraktı. Alemgîr Şah, ilk önce babasının bulunduğu Agra şehrini ele geçirdi. Daha sonra Dara Şikûh'un elindeki Delhi şehrini aldı. Ağabeyi ve kardeşleriyle birçok savaşlar yaptı. Devlete tamamen hâkim oldu. Bu sırada kırk yaşında idi. Dünyânın incisi, Allah dostlarının sevgilisi Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretleri de hac farizasını yerine getirmiş, yüksek derecelere kavuşmuş, dönüş için hazırlık yapıyordu. Alemgîr Şâh'ın zafer haberini aldı. Hindistan'a geri döndü. Alemgîr Şah, o mübârek zâtı karşılamak için yollara düştü. Çok hürmet ve ta'zimde bulundu. Başşehri Fîrûzâbâd'da (Delhi) kalmasını istirhâm etti. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin gelmesiyle, Hindistan'a rahmet ve bereket yağmağa başladı. İnsanlar, ma'rûz kaldıkları belâdan, o mübârek zâtın yüzü suyu hürmetine kurtuldular.

Muhammed Ma'sûm (r.aleyh) yüksek oğulları Muhyissünne Muhammed Seyfeddîn'i (r.aleyh) Alemgîr Şâh'a ilim öğretip, emr-i ma'rûf yapmakla vazîfelendirdi. Seyfeddîn (r.aleyh) Delhi'ye gelirken, şehrin girişinde fil ve arslan resimlerini gördü. Hemen Alemgîr Şâh'a haber gönderdi. "Bunlar ortadan kaldırılmadan şehre girmem" dedi. Hemen emri yerine getirildi. Sultan Alemgîr Şah, Muhammed Seyfeddîn'i sarayına alıp,

talebesi olmakla şereflendi. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen, Kur'ân-ı kerîmi baştan sona ezberledi. Arabca, Farsça, Urduca ve Türkçe dillerini çok iyi konuşur ve yazar hâle geldi. O mübârek zâtın sohbetleri bereketiyle olgunlaştı. Fıkıh ve diğer din bilgilerinde mütehassıs oldu. Ahlâkını Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkına benzetmeye, hareketlerini Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uydurmaya çalıştı. Kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye edip, Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin halifesi olmakla şereflendi. Hocası ve mürşidinin tavsiyeleriyle, Hindistan'da yayılmış olan birçok kötülükleri, bid'at ve sapıklıkları devlet eliyle ortadan kaldırdı. Peygamber efendimizin unutulmuş sünnetlerinin yaygın şekilde, ortaya çıkmasına vesile oldu. Çevresindeki devlet adamları, vâli ve kumandanlar, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip yerine getirmekle şereflendiler. Hindistan'ın her tarafında İslâmiyet yayılıp, müslümanlar kuvvetlendi. Azgın kâfirler hor ve hakîr oldular.

Muhyissünne Muhammed Seyfeddîn hazretleri, taht merkezi Firûzâbâd'da (Delhi), insanlara va'z ediyor, kalabalık topluluklar halindeki cemâatine iştirâk eden fâsıklar tövbe ediyor, kâfirler imânla şerefleniyorlardı. Yanlış gördüğü birşeyi çekinmeden açıkça söyler, hemen Allahü teâlânın emrini bildirirdi. Yine birgün saray bahçesinde gördüğü uygunsuz bir duruma hemen müdâhale edip ortadan kaldırttı. Bunu haber alan Sultan Alemgîr Şah, Allahü teâlâya hamd edip; "Benim saltanatım zamanında böyle kıymetli kullarını gönderdiğin için, sana şükürler olsun, yâ Rabbî" diyerek şükür secdesi yaptı. Bir defasında da oğlu Muhammed A'zam Şah, Seyfeddîn hazretlerinin dergâhına ziyârete gitmişti. İnsanlar, Seyfeddîn'in (r.aleyh) ilim ve feyzinden istifâde için toplanmışlardı. Dergâhın içinden tâ dışarılara taşıyorlar, adetâ Üst üste oturup, şevkle o mübârek zâtın sohbetini dinliyorlardı. Şehzâde Muhammed A'zam Şah, insanların arasından güçlükle geçti. Başından sarığı düştü. Seyfeddîn'in (r.aleyh) duâsını aldıktan sonra, babası Âlemgir Sâh'ın huzûruna çıkıp hâli arzetti. Âlemgîr Şah kendi zamanında böyle kıymetli bir evliyânın bulunmasına ve halkının ona bu kadar i'tibâr etmesine çok sevinip Hak teâlâya şükürler etti.

Âlemgîr Şah, tahta geçtikten kısa bir müddet sonra memlekette sulh ve sükûnu sağladı. Müslim ve gayr-i müslim herkesin, huzûr içinde yaşamasını te'min etti. Zulüm ve kötülükleri bid'at ve sapıklıkları ortadan kaldırdı. Doğru yolda bulunan, doğruyu gören ve doğru yolu gösteren âlimlere büyük i'tibâr gösterdi. Değişik kitaplarda bulunan Hanefî mezhebi fıkıh hükümlerini toplattırıp, günlük hayatta rahatça kullanılabilecek şekilde yazdırdı. Bir nevi yazılı anayasa hazırlattı. Daha sonra aynı şey, Mecelle ile Osmanlı Devleti'nde yapıldı.

Âlemgîr Şah, ayak altına düşme ihtimâline binâen, paralara "Kelime-i şehâdet'in yazılmasını kaldırdı. Ateşe tapan mecûsîlerin dînî bayramı olan Nevruz (21 Mart) ve Mihrican günlerinin, müslümanlar tarafından resmî bayram olarak kutlanmasını yasakladı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarının, memleketin her tarafında tatbik edilmesini emretti. Tatbikin kontrolü için, Molla İvaz Vecih isimli âlimi vazîfelendirip, emrine müffettişler verdi. Molla İvaz'ın emirlerine aynen kendi emirleri gibi itaat edilmesini, memleketin her köşesindeki idâri âmirlere fermanlarla bildirdi.

Memleketteki bütün câmi ve dergâhları, eski ve yeni, cemâatli ve cemâatsiz farkı gözetmeden ta'mir ettirip; imâm, müezzin ve hatip ta'yin etti. İslâmiyetin müsâadesi dışında alınan seksen çeşit vergiyi kaldırdı. Müslüman ve kâfir herkesin gönlünü aldı. Hazînenin zayıflaması beklenirken, aksine daha çok para birikti.

Mekke ve Medine'deki Beytullah'ın ve Resûlullahın (aleyhisselâm) komşuları olan müslümanlara dağıtılmak üzere, herbiri onbir gram gümüşten yapılan 660.000 rupi gönderdi. Memleketindeki fakirlerin de sıkıntı çekmesine meydan vermemek için çeşitli vesilelerle hayratta bulundu, sadaka dağıttı. Bilhassa Ramazan ayında, 90.000 rupi dağıtırdı. Başta Agra olmak üzere Osmanlılardaki imâretin vazîfesini gören "Bulgurhâneler" açtırdı. Yolcu ve misâfirler için han ve kervansaraylar yaptırdı.

İlim ve ilim ehline çok kıymet verip, talebelerin ve müderrislerin, vazîfelerini rahat yapmaları için maaş verdi. Kitap yazıp eser takdim eden âlimleri mükâfatlandırdı. Din ve fen ilimlerinin herkes tarafından öğrenilmesine büyük gayret sarfetti.

Güvendiği adamlarını memleketin her tarafına "Vekîl-i Pâdişâhî" ünvanıyla gönderip, şikâyetçilerin şikâyetlerinden haberdâr oldu. Halkının huzûr ve saadet içinde yaşamasının te'mini için elinden geleni yaptı.

Memleketin en ileri gelen ulemâsından meydana getirdiği kalabalık bir hey'ete her türlü imkânları verip, büyük bir kütüphâne kurarak "Fetâvâ-yı Âlemgîriyye" ve "Fetâvâ-yı Hindiyye" adları verilen kânun kitabını ve devletinin anayasasını, Hanefî mezhebi hükümlerine göre hazırlattı. Bu hükümler, yetiştirilmiş olan âdil kadılar tarafından memleketin her tarafında tatbik edildi.

İnsanların huzûru için elinden gelen hiçbirşeyi esirgemeyen Âlemgîr Şah, halkı tarafından çok sevildi. Ona birçok kerâmetler atfedilip, "Âlemgîr Zinde Pîr" nâmıyla anıldı. Hindular, böyle bir sultânın dînine girmek için adetâ yarışıyorlardı. Bunu vesile bilen Âlemgîr Şah, müslüman olanları mükâfatlandırdı. Onlara zulmedenleri cezalandırdı. Hindûların, ölen kocaları ile birlikte kadınları diri diri yakmaları gibi iğrenç âdetlerini yasaklattı. Kendi bâtıl dinlerini bırakıp hak din İslâmiyeti seçmelerini teşvik için, ba'zı imtiyazlar verdi. İşlerinden atılan gayr-i müslim devlet me'mûrları, müslüman olmaları şartıyla eski vazîfelerine dönebileceklerdi. Müslüman olmayan mahkûmlar, müslüman oldukları takdîrde serbest bırakılacaklardı. Ba'zı makamlar, yeni müslüman olanlara hasredildi.

İçerde huzûr ve sükûnu te'min eden Âlemgîr Şâh, Allahü teâlânın dînini yaymak, duymayan insanlara Hakkın dînini tebliğ etmek için, uzunluğu altı aylık, genişliği iki aylık yol olan Tibet üzerine sefer açtı. Tibet kralına elçi gönderip; "Ya müslümanlığı kabûl edip kardeşimiz ol, ya cizye (haraç) verip vatandaşımız ol, ya da savaşa hazır ol!" dedi. Kral, bu güçlü hükümdâr karşısında cizye vererek Âlemgîr Sâh'ın vatandaşı oldu. Tibet'te câmi yapılıp, Âlemgîr Şah adına hutbe okundu, para basıldı. Tibet seferi ile "Gâzî" lik ünvanını alan Âlemgîr Şah, daha çok, kendi devletine zayıf bir şekilde bağlı olan bölgelerde Eshâb-ı Kirâm düşmanı sapık kimseler ve hindûlar üzerinde devletin nüfuzunu arttırmak ve Allahü teâlânın dînini yaymak için uğraştı.

Askerî kaynağı olan Orta Asya müslümanlarına büyük i'tibâr gösterdi. Çünkü insanlar Hindistan'a gelince, hava şartları sebebiyle bir nesil sonra, cevvâlliklerini kaybediyorlardı. Ordunun güçlü kalabilmesi için, Orta Asya Türkleri arasından gelecek çelik yürekli ve çelik bilekli kimselere ihtiyâç vardı. Memleketin aslî unsuru olan müslümanların güçlenmesi için de elinden geleni yapan Âlemgîr Şah, ba'zı sihirbaz ve hokkabazların, müslümanları kandırmak için kendilerini kerâmet sahibi evliyâ gibi göstermelerine karşı tedbirler aldı. Kışkırtmalar neticesinde zaman zaman ayaklanan hindû ve sihler, devletin başına bir hayli gaileler açıyorlardı. 1086 (m. 1675) yıllarında sihlerin lideri olan Guru Teg Bahâdır, kendisine tâbi olan ba'zı sihlerin müslüman olmasını hazmedemeyip, isyana kalkıştı. Kendisinin ermiş bir kişi olduğunu, kerâmetler gösterdiğini iddia etti. Câhil kimseleri kandırdığı gibi, müslümanları da inandıracağını zannetti. Yakalanıp Delhi'de Âlemgîr Şâh'ın huzûruna getirildi. Ya müslüman olması veyahut da, sih inancının doğruluğunu isbat edecek bir delîl getirmesi istendi. Kabûl edip, kâğıt kalem istedi. Birşeyler yazıp; "Bu kâğıdı boynuma asacağım ve boynumu kılıç kesmeyecek" dedi. Söylediği gibi kâğıdı boynuna astı. Zâlimlerin boynunu vurmakta usta bir cellat getirildi. Cellat, Teg Bahâdır'ın arzu ettiği gibi boynuna kılıç çaldı. Adamın kellesi bir tarafa, boynuna astığı kâğıt bir tarafa uçtu. Kâğıdı açıp baktılar kâğıtta; "Ser verir, sır vermem" yazılıydı. Teg Bahâdır, sapıklığı ile birlikte Cehenneme yuvarlanmıştı. Halbuki Âlemgîr Şah, mümkün olduğu kadar adam öldürmeğe yanaşmaz, işi sulhla halletmeye çalışırdı. Ama Teg Bahâdır, kılıcın boynuna çalınmasını kendisi istemişti. Artık iş onun kellesini vurmaktan çok sapıklığını isbat şekline dönüşmüştü.

Ekber Şah zamanından beri yaklaşık yüz senedir kaldırılmış olan kâfirlerden alınan cizye ve haracı tekrar koyan Âlemgîr Şah, Hindistan'ı yavaş yavaş sömürmeye başlamış olan İngilizlerden de haraç alınmasını istedi. Birçok gayr-i Müslim, cizyeden kurtulabilmek için müslüman olmakla şereflendi. Kısa zamanda gerçekleri öğrenerek, eski dinlerinin sapıklığını ve kendilerinin nasıl kandırıldığını anladılar. İslâmiyete daha sıkı sarıldılar. Müslümanların çoğalmasını ve kendi oturdukları yerlerde câmi ve mescid yapmalarını hazmedemeyen hindû ve sihler, câmileri yıkıp, müslümanlara zulmetmeye kalkıştılar. Âlemgîr Şah, onlara çok güzel cevap verip hadlerini bildirdi. Onları kışkırtıp, devleti karıştırmak, müslüman-hindû çatışması çıkartmak isteyen İngilizlere karşı tedbirler aldı.

Elli senelik iktidârı doksan senelik ömrü boyunca, Allahü teâlânın dînine hizmet, O'nun kullarına ihsân ve merhametle vakitlerini değerlendiren Âlemgîr Şah, dünyânın her yanındaki müslümanlara para yardımlarında bulundu. Osmanlı Devleti'nden elçiler geldi. İran'la zaman zaman çarpışmaları oldu. Ancak memleket içi mes'eleler kendisini fazlaca meşgûl ettiği için, dışarı ile alâkadar olamadı. Hep Hindistan içinde,

ulaşılamayan yerlere ulaşmaya gayret etti. İnsanların zâlimlerin elinden kurtarılmasına çalışıp, kötülerin baskısı altında, İslâmiyetten habersiz yaşamalarına mâni oldu.

Devlet hazînelerini altınlarla dolduran Âlemgîr Şah, kendi nafakasını, yazdığı kitapları satarak te'min ederdi. Zâten senenin birçok gününü oruçla geçirirdi. Arpa ekmeği yer, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine harfiyen uymağa çalışırdı. Namazlarını devamlı cemâatle kılar, hiçbir zaman abdestsiz olmazdı. Gecelerini ibâdetle kıymetlendirir, ilimle meşgûl olurdu.

Tasavvufta Muhammed Ma'sûm-u Fârûkî (r.aleyh) gibi bir zâta talebe ve halîfe olmakla şereflenen bu büyük hükümdâr, âlimlere hazırlattığı “Fetâvâ-yı Âlemgîriyye” ile fıkha büyük hizmet etmiş, hadîs ilminde pek kıymetli bir eser kaleme almış, aynı eseri şerhettikten sonra yine kendisi Farsçaya çevirmişti. Ayrıca belagat yönü çok üstün olan, hattâ “Belagat şaheserleri” denilebilecek olan pek kıymetli risaleler de kaleme almıştı. Böylesine üstün vasıflara sahip olan Âlemgîr Şah hakkında, “Müntehab-ül-lübâb” adlı eserin sahibi Hafi Hân şöyle demektedir. “Tîmûroğulları arasında, belki de Delhi'nin gelmiş geçmiş pâdişâhları arasında Âlemgîr Şah gibi, ibâdet, riyâzet ve adâlet bakımından mümtaz bir pâdişâh yoktur. Hindistan'da İskender Lodî'den sonra böyle pâdişâhlar pek az gelmişlerdir. Bu pâdişâhlar, şecâatta, sıkıntılara tahammül ve sabretmekte, görüşünde isâbet etmekte eşsiz idiler. Allahü teâlânın emir ve yasakları hâricine çıkmazlar, siyâset îcâbı kan dökmekten hoşlanmazlardı.”

Düşmanların bile hürmet ve takdîrini kazanan Âlemgîr Şah, dünyânın en büyük hükümdârları arasında belki de başında sayılmaya lâyık olan bir şahsiyettir.

Devlet idâresine ilk girdiği günde, Allahü teâlânın rızâsı için cihadla meşgûl olan Âlemgîr Şah, vefât ettiği zaman da, saraydaki rahat yatağında değildi. Marata adı verilen isyankâr hindûlarla savaşıyordu. 1118 (m. 1706) senesinde Bombay'ın kuzey doğusuna düşen Evrenkâbâd yakınlarında, Ahmednagar'da vefât etti. Elli sene hükümdârlıktan sonra; “Er kişi niyetine!” sesleri arasında kılınan cenâze namazını müteâkib, Huldâbâd (Ravza) denilen yerde defnedildi.

Her müslüman gibi, vefâtından önce bir vasıyyetname hazırlayan Âlemgîr Şah, cenâzesinin nasıl defnedileceğini vasıyyet etti. Cenâzesinin, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine uygun olarak kaldırılmasını, cenâzesinde, tegannî ile mersiye söyleyenlerin bilhassa bulunmamasını vasıyyet etti.

Âlemgîr Şâh'ın vefâtından sonra, taht kavgaları başladı. Onüç senede on şehzâde başa geçti. Devlet zayıfladı. Ba'zı devletçikler ortaya çıktı. İranlı Nâdir Şah, Hindistan'ı yağmaladı. Avrupa'nın aç gözlü sömürgecileri, münbit Hindistan topraklarına üşüştüler. Bilhassa zalimlikleri ölçüsünde gaddar ve sinsi olan İngilizler, ticâret bahânesi ile girdikleri Hindistan'da, olmadık zulümler ettiler. Yamyamları imrendirecek katliamlar yaptılar. Müslüman-Hindu çatışmalarını kışkırtıp, insanların birbirini katletmelerini zevkle seyrettiler. Bu vahşetlerini, dünyâya medeniyetin bir nümûnesi olarak ilân ettiler.

Zamanın en büyük âlim ve evliyâsı olan Muhammed Ma'sûm-u Fârûkî hazretleri, zaman zaman devrinin en büyük hükümdârı olan Muhammed Âlemgîr Şâh'a pek kıymetli mektûplar yazdı. Bu mektûplarından ba'zıları şöyledir:

“Rahmân ve Rahim olan Allahü teâlânın mübârek ismi ile bu mektûbu yazmağa başlıyorum. Allahü teâlâya hamd olsun. Seçtiği, sevdiği kullarına selâmlar, iyilikler olsun... Bu fakir, huzûrunuza arzederim ki, hâliniz hoş, vakitleriniz güzel olsun. Bu büyük işte bu ehemmiyetli kâr, güzel huzûrunuzda, gayret ile yapılmaktadır. Hakîkatte hayır ve bereket olan, senelerce süren bu iyi niyetli sıkıntılı sefer, derecenizin yükselmesine sebep olmuştur.

Peygamber efendimiz, (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Cennette yüz derece vardır. Allahü teâlâ onları Allah yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır, İki derece arasında gökle yer arası kadar mesafe vardır.” Bu hadîs-i şerîf Buhârî'de vardır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allah yolunda (düşman karşısında) bir müddet durmak, Kadr gecesini, Mekke-i mükerremedeki Kâ'be'deki Hacer-i Esved'in yanında sabaha kadar ibâdetle geçirmekten hayırlıdır.” Bu hadîs-i şerîfi Beyhekî rivâyet ediyor. İbn-i Hibbân Sahih'inde diyor ki: “Âlimler: “Bir müddet kısa bir zaman, Allah yolunda bulunmak (düşmanın karşısında durmak) içerisinde böyle bir zaman bulunmayan milyonlarca ayı ihyâ ile geçirmekten hayırlıdır” buyuruyor.”

Enes (radıyallahü anh), Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) rivâyet etti: “Allah için bir kimse, bir gece İslâm sınırlarını bekler, müslümanları muhafaza ederse, onların oruç ve namaz sevâbına kavuşur.” Bu hadîs-i şerîfi Taberânî sağlam delîl ile bildiriyor. Âlimlerimiz buyuruyor ki: “Bu hadîs-i şerîf, kendi vilâyetlerinde korkudan emîn olarak yaşayan insanların amellerinin sevâbını, Allahü teâlâ onları himâye eden vâlilerin, âmirlerin de defterine yazar.” Bundan daha büyük fazilet olur mu?

Ne yazık ki, bu maksattan uzak, böyle lezzetli ni’metlerden zahiren mahrûmum. Ba’zı mâni ve engeller sebebiyle, Allah yolunda çarpışmaktan uzak kalmaktayım. Keşki, onlarla, Allah yolunda cihâd edenlerle bulunsaydım. Bu, büyük bir kurtuluşa vesiledir. Fakat kalbden, beni sizinle beraber biliniz. Fakirlerin yapacağı iş olan duâ ve teveccüh ile, size yardımcı olduğumu kabûl ediniz. Uzlette bulunanlar, senelerce riyâzet çekseler ve kırk gün açlığa katlansalar, bu büyük işin yanına yaklaşamazlar. Hele o cihâd esnasında eda edilen ibâdet ve tâatler, uzlette yapılanlardan kal kat üstündürler. Orada yapılan zikr ve tesbihlerin sevâbları da böyledir. Hele oradaki namazın derecesi, üstünlüğü bambaşkadır. Orada yapılan iyilikler, ikrâmların derecesi yüksek, o harb meydanında hasta olanların hâli çok değişiktir. Nitekim. Resûlullah (aleyhisselâm); “Allah yolunda yapılan cihâdda, Allahü teâlâyı çok zikredenlere, müjdeler olsun. Çünkü, onun herbir kelimesine, yetmişbin sevâb verilir. Her sevâb da on misli yazılır” buyuruyor. Bu hadîs-i şerîfi Taberânî bildirmektedir.

Yine bir hadîs-i şerîfde; “Benim mescidimdeki namaz, onbin namaza, Mescid-i Haramdaki bir namaz yüzbin namaza, muharebe meydanındaki namaz ise bir milyon namaza mukabildir” buyurduğunu, Ebü’ş-Şeyh ve İbn-i Hibbân bildiriyor. Yine bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), “Muharebe meydanındaki namaz, beşyüz namaz gibi olup, orada verilen altın ve gümüş, başka yerde verilenden yediyüz defa faziletlidir” buyurdu. Yine buyurdu ki: “Allah yolunda cihâd eden veya bir gaziye yardım eden, yâhud azâd olmak için mükâtip köleye yardım eden, kıyâmet günü, hiçbir yerde gölge bulamadığı zaman arşın gölgesinde bulunur.” İmâm-ı Ahmed ve Beyhekî bu hadîs-i şerîfi bildirmişlerdir. Yine bir hadîs-i şerîfte; “Allah yolunda durmak, kılıç çekilmese de süngü kullanılmasa da, ok atılmasa da, içinde bir an Allahü teâlâya isyan edilmeyen altmış senelik ibâdetten daha faziletlidir” buyuruyor. Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Neccâr bildirmiştir. Yine Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimse Allah yolunda bir gün, veya bir günden az yâhud daha da az hastalık çekse, mağfiret olunur. Yüzbin azâd edilmiş köle sevâbına kavuşur. Her kölenin kıymeti milyonlar değerindedir.” Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Rehâviyye bildiriyor. Hiç şüphe yoktur ki, sizin hazırlandığınız bu cihâd, Allah yolunda olan bir cihâddır.

Hadîs-i kudsîde; “Nefsine düşman ol. Zira o, bana düşmandır” buyuruldu. Kalb, imânı tasdik ve dil de ikrâr eder iken, insanın nefs-i emmâresi, kendi küfür ve inkârında ısrar eder. Ahkâm-ı semâviyyeye inanmaz. Allahü teâlânın emirlerine uymak istemez. Hattâ hiç kimseye itaat etmek, uymak istemez. Başkan olmak ve hep kendisi hükmetmek ister. Aslından; “Sizin Rabbiniz benim” nidası duyulur. Bunun için nefse düşmanlık, makbûl ve beğenilir yol oldu. Parlak dînimizin dâhilinde, ona muhalefet etmek ve onunla cihâd etmek, onu yenmeğe uğraşmak, onun emrine girmemek “Cihâd-ı ekber” oldu. Dışardaki din düşmanları ile cihâd her zaman olmaz. Rast gelmez. Ama insanın kendi içinde olan düşmanı ile cihâd daimîdir. Acıması ve esirgemesi pek fazla olan Allahü teâlâ, re’fet ve rahmetinin çokluğundan, imânın hâsıl olmasını ve ebedî azâbdan kurtulmağı, kalbin tasdikinde kâfi olduğunu buyurdu. Nefsin de tasdikini, teklif etmedi. Beyt:

Umarım kabûl ede göz yaşımı,
O ki inci yapar, su damlasını.

Evet, ba’zı kâmil insanlar vardır ki, nefsleri emmârelikten kurtulmuş, itminana kavuşmuştur. Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uymuş, kendinde muhalefet etmek, karşı gelmek kuvveti kalmamıştır. Bu nefs, Allahü teâlâdan râzıdır. Allahü teâlâ da ondan râzıdır. Âyet-i kerîmede meâlen; “Ey, mutmeinne olan nefs, râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak Rabbine dön” (Fecr-27, 28) buyurulması, bu nefs hakkındadır. Kâmil olan îmân ve İslâm-ı hakîkî, bu makamda hâsıl olur. Bu îmân, zevalden mahfûzdur. Halel bulmaz. Halel ve zevalden mahfûz olmayan, bundan evvelki îmân, böyle değildir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ümmetine öğretmek için, bu îmânı istemişlerdir: “Allahümme innî es’elüke îmânen, leyse ba’dehü küfrün.” Ma’nâsı “Yâ Rabbi, senden sonu küfr olmayan bir imân istiyorum.” Âyet-i kerîmede meâlen; “Ey îmân edenler! imân ediniz...” (Nisâ-136) buyuruluyor. Bir âyet-i kerîmede de meâlen; “Allahü teâlâya ve peygamberlerine inananlar, sıddîklardır. Şehidler Rablerinin indindedir” (Hadîd-

19) buyurulması, bu îmâna işârettirler. Hadîs-i şerîfte; “Benim getirdiklerime tâbi olmayan biriniz, mü’min olmaz” buyurulması da, aynı îmânı gösteriyor. Sofiyye-i âliyyenin yolunda ilk maksat, nefs-i emmârenin teslim olmasına bağlı olan İslâm-ı hakîkînin elde edilmesidir. İtminandan önceki, ya’nî yalnız kalbin tasdikiyle olan İslama, İslâm-i mecazi denir. Buna ise İslâm-i hakîkî denir. Mecaz olan gider. Hakîkat ise sabittir, kuvvetlidir, yok olmaz, gitmez. İslâmın şartları ki, namaz, zekât, oruç, hac, cihâd ve diğer işlerdir, nefsin itminanından evvel yapılırlarsa, sanki o amellerin sûretleri yapılmış olur. Eğer namaz kılarsa, namazın sûretidir. Oruç tutarsa orucun sûretidir. Diğerleri de bunun gibidir. Çünkü, nefs-i emmâre henüz isyan ve inkârdadır. O hâlde, işlerin hakîkati nasıl ele geçer. Nefs itminana kavuşunca, isyan, inkâr ve serkeşliğinden vaz geçerse, amellerin hakîkati yerine gelir. Namazın, orucun ve diğerlerinin hakîkati hâsıl olur. Bu sûret ve hakîkatin farkları mikdârınca, Cennet ve ni’metler farklı olur. Yakînlik mertebeleri ve âhırette Allahü teâlâyı görmek, bu fark ile tasavvur olunabilir. Mukarreblerin (Allahü teâlâya yakın olanların) bulundukları Cennet ile, avvâmın bulundukları Cennetin ne ilgisi olabilir? Her ne kadar aynı cinsten iseler de bir damla su ile, koskoca denizin münâsebeti ne kadardır? Fark azlık ve çoklukdadır. Hâlbuki, sûretin hakîkatle hiç ilgisi yoktur. İmâm-ı Gazâlî (r.aleyh) bunu güzel açıklamıştır. O hâlde nasıl olduğu bilinmiyen rü’yet (görmek), sûret sahibine ve hakîkat sahibine aynı olur mu? Buradan kıyas etmek lâzımdır ki, münâsebet ne kadardır? Beyt:

Makbûller dergâhının başında oturanlar,
Belki saff-ı niâle şöyle bir göz atarlar.

(Saff-ı niâl: En aşağıdakiler)

Bu söylediğimiz sûret ve hakîkat, yüksek dînimizin içinde bulunmaktadır. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sûrî sünnetinden (İslâmiyetin dış, zâhir emir ve yasaklarından) ve ma’nevî nûrlarından alınmıştır. Sûret İslâmiyettir. Hakîkat de İslâmiyettir. O hâlde bütün olgunlukların ma’deni, parlak İslâmiyettir. İslâmiyet hâricinde hiçbir kemâl yoktur. (Birinci cild, 64. mektûp)

Muhammed Ma’sûm hazretleri, “Mektûbât”ının ikinci cildindeki beşinci mektûbu Âlemgîr Şâh’a yazdı. Bu mektûbunda buyurdu ki: “Her ni’metin sahibi olan Allahü teâlâya hamd olsun, insanların efendisi olan O’nun Resûlüne, O’nun kerîm olan Ehl-i beytine ve üstünlükler sahibi Eshâbına salât ve selâm olsun.

Fakirlerin en aşağısı, yüce makamınıza arzeder ki, bu duâcınız her ne kadar zâhiren hizmetinizden uzak ise de böyle mühim işlerde ve bugünlerde niyet ettiğiniz büyük cihâdda ma’nâ ve batın yoluyla sizin hizmetinizde ve huzûrunuzdadır ve fakirlerin vazîfesi olan fetih ve nusret duâlarıyla meşgûldür. Mısra’:

“Gözüm ve gönlüm seninledir.”

Hadîs-i şerîfte; “Kişi sevdiği ile beraberdir” buyuruldu. İçten size olan sevgimiz hiçbir yerde sizden ayrı olmayıp, dâima sizinle ma’nevî bir birlik içindedir. Şu beytte ne güzel buyurulmuştur:

Derûndan âşinâ ol zâhirden bigâne sansınlar,
Ne güzel bir hâldir ki âkil ol dîvâne sansınlar.

Allah adamları, sûrette halk ile olup, hakîkatte ve ma’nâda onlardan ayrıdır. Zira onun hakîkati bu bâtını, kendi zâhirinden ve hatta Allahü teâlâdan başka herşeyden ayrılıp, merhalelerce uzaklaşmıştır. Gayb-ül-gaybe (ötelerin ötesine) yaklaşmıştır. Onun zâhirinin gâfil olması bâtınına sirayet etmez. Avvâmın bâtını zâhirî ile karışmıştır. Ve zâhirlerinin gafleti bâtınlarına sirayet eder. Bâtınları zâhirlerinden merhalelerce ayrılmış olan seçilmişlerin hâli böyle değildir. Onların zâhirlerinin gafleti bâtınlarına yol bulamaz ve onların huzûr ve agâhîlerine (uyanık olmalarına) noksanlık getirmez. (Onları bir an Allahü teâlâdan Râfil kılamaz). Çünkü huzûr ve agâhi, onların bir melekesi ve ayrılmaz bir sıfatı olmuştur. Nasıl ki işitme, görme gibi sıfatlar kendisinden hiçbir şekilde ayrılmazsa bu hâl de böyledir. Bu yolun sâliklerinden ba’zılarına bu çeşit inkıtaın (kesintinin) birazı nasîb olur ve mâsivâyı (Allahü teâlâdan başka herşey) unutmak hâsıl olur. Eğer ona mâsivâyı hatırlatmak için uğraşsalar asla muvaffak olamazlar. Zira gönlü mâsivâdan öyle ayrılmıştır ki, eğer bilfarz Nûh’un (aleyhisselâm) ömrünü (950 sene peygamberlik zamanını) ona verseler, asla mâsivâ onun kalbine yol bulamaz. Vilâyet yolunun ilk kemâlâtından olan bu kemâle, kalbin fâni olması denir. Bu hâl, eşyaya olan husûlî ilmin gitmesine bağlıdır. Bu makamdan terakki vâki olur ve buradaki ilim ve âlimin birleşmesi olan huzûr-i ilim de husûlî ilim gibi yok olursa, nefsin fâni olması hâsıl olur. Bundan sonra nefs

itminan makamına ulaşır ve Allahü teâlânın ahkâmına tam bağlanır. Hakîki İslâm ile şereflenir. Râdî ve merdî olur Bu mü'min ölürken; "Ey emîn ve mutmeinne nefs! Rabbinin ni'metine şükredici ve ibâdetlerin mihnetine sabredici olman sebebiyle, sen Allahü teâlânın verdiği ni'metten râzı ve Allahü teâlâ da senden râzı olduğunuz hâlde Rabbin tarafına dön" meâlindeki Fecr sûresi 28 ve 29. âyet-i kerîmelerinde buyurulan hâle kavuşur. Bu iki kemâlin üstünde de diğer kemâlât (üstünlükler) daha vardır ki, bu iki kemâle bağlıdır. O kemâlâtı nasıl beyân edeyim. Mısra':

"Gül bahçemi gör de baharımı anla."

Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin (r.aleyh), yüksek oğullarından ve zamanın evliyâsının büyüklerinden olan Muhammed Ubeydullah Fârûkî (r.aleyh) de, Âlemgîr Şâh'a mektûplar yazıp nasîhatta bulundu. "Mektûbât"ının altmışaltıncı mektûbunu da Âlemgîr Şâh'a yazdı. Bu mektûbunda buyurdu ki;

"Mektûbuma Besmele ile başlıyorum. Ya'nî bu mektûbu yazabilmek için, rahmeti, ihsânı bol olan Allahü teâlâya sığınıyor, O'na güveniyorum. Her hamd, şükür O'nun hakkıdır. O'nun seçtiği, sevdiği iyi insanlara selâm ederim. Kıymetli ömrümüz, günah işlemekle, kusur, kabahat yapmakla, yanılmakla geçip gidiyor. Bunun için; tövbeden, Allahü teâlâya boyun bükmekden söyleşmemiz, vera' ve takvâdan konuşmamız hoş olur. Allahü teâlâ, Nûr sûresi, 31. âyetinde meâlen; "Ey mü'minler! Hepiniz, Allahü teâlâya tövbe ediniz! Tövbe etmekle kurtulabilirsiniz" buyuruyor. Tahrîm sûresi, 8. âyetinde meâlen; "Ey îmân eden seçilmişler! Allahü teâlâya dönünüz! Hâlis tövbe edin! Ya'nî tövbenizi bozmayın! Böyle tövbe edince, Rabbiniz, sizi belki affeder ve ağaçlarının, köşklerinin altından sular akan Cennetlere sokar" buyuruyor. En'âm sûresi, 120. âyetinde; "Açıkta olsun, gizli olsun günahlardan sakınınız!" buyuruyor. Günahlarına tövbe etmek, herkese farz-ı ayndır. Hiç kimse tövbeden kurtulamaz. Nasıl kurtulur ki, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) hepsi tövbe ederdi. Peygamberlerin sonuncusu ve en yükseği olan Muhammed (aleyhisselâm) buyuruyor ki: "Kalbimde (envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) perde hâsıl oluyor. Bunun için hergün, yetmiş kerre istiğfar ediyorum." Yapılan günahda, kul hakkı bulunmayıp, zinâ yapmak, alkollü içki içmek, çalgı dinlemek, yabancı kadınlara bakmak, Kur'ân-ı kerîmi abdestsiz tutmak ve bozuk inanışlara saplanmak gibi, yalnız Allahü teâlâ ile kendi arasında olursa, böyle günahlara tövbe etmek, pişman olmakla, istiğfar okumakla, Allahü teâlâdan utanıp, sıkılıp, O'ndan af dilemekle olur. Farzlardan birini özürsüz terk etti ise, tövbe için, bunlarla birlikte, o farzı da yapmak lâzımdır.

Günahda kul hakkı da varsa, buna tövbe için, kul hakkını hemen ödemek, onunla helâllaşmak, ona iyilik ve duâ etmek de lâzımdır. Mal sahibi, hakkı olan ölmüş ise, ona duâ, istiğfar edip, çocuklarına, vârislerine verip ödemeli, bunlara iyilik yapmalıdır. Çocukları, vârisleri bilinmiyorsa, mal ve cinâyet miktarı parayı, fakirlere, miskinlere sadaka verip, sevâbını hak sahibine ve eziyet yapılana niyet etmelidir. Ali (radıyallahü anh) buyuruyor ki "Ebû Bekr (radıyallahü anh) doğru sözlüdür. Ondan işittim ki, Resûlullah (aleyhisselâm); "Günah işleyen biri, pişman olur, abdest alıp namaz kılar ve günahı için istiğfar ederse, Allahü teâlâ, o günahı elbette af eder. Çünkü, Allahü teâlâ, Nisa sûresi 109. âyetinde meâlen; "Biri günah işler veya kendine zulmeder, sonra pişman olup, Allahü teâlâya istiğfar ederse, Allahü teâlâyı çok merhametli ve af ve mağfiret edici bulur" buyurmaktadır" dedi. Bir hadîs-i şerîfte; "Bir kimse, bir günah işler, sonra pişman olursa, bu pişmanlığı günahına keffâret olur. Ya'nî, affına sebeb olur" buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; "Günahı olan kimse, istiğfar eder ve tövbe eder, sonra bu günahı tekrar yapar, sonra yine istiğfar söyler, tövbe eder. Üçüncüye yine yapar ve yine tövbe ederse, dördüncü olarak yapınca, büyük günah yazılır" buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; "Müsevvifler helak oldu" buyuruldu. Ya'nî, ileride tövbe ederim diyenler, tövbeyi geciktirenler ziyan etti. Lokman Hakîm, velî veya peygamber idi. Oğluna nasihat ederek; "Oğlum, tövbeyi yarına bırakma! Çünkü, ölüm ansızın gelip yakalar" dedi. İmâm-ı Mücâhid buyuruyor ki "Her sabah ve akşam tövbe etmeyen kimse, kendine zulmeder." Abdullah İbni Mübârek buyurdu ki: "Haram olarak ele geçen bir kuruşu, sahibine geri vermek, yüz kuruş sadaka vermekten daha sevâbdır." Âlimlerimiz buyuruyor ki: "Haksız alınan bir kuruşu sahibine geri vermek, kabûl olan altıyüz nafile hacdan daha sevâbdır."

Yâ Rabbî! Kendimize zulmettik. Bize acımaz, af etmezsen, hâlimiz pek fenâ olur.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ buyurur ki: "Ey kulum! Emr ettiğim farzları yap, insanların en âbidi olursun. Yasak ettiğim haramlardan sakın, vera' sahibi olursun. Verdiğim rızka kanaat eyle, insanların en ganisi

olursun, kimseye muhtaç kalmazsın.” Peygamberimiz (aleyhisselâm) Ebû Hüreyre’ye buyurdu ki: “Vera’ sahibi ol ki, insanların en âbidi olursun!” Hasen-i Basri (r.aleyh) buyurur ki “Zerre kadar vera’ sahibi olmak, bin nafile oruç ve namazdan daha hayırlıdır.” Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu: “Kıyâmet günü, Allahü teâlânın huzûrunda kıymetli olanlar, vera’ ve zühd sahibleridir.” Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma buyurdu ki: “Bana yaklaşanlar, sevgime kavuşanlar içinde, vera’ sahibleri gibi yaklaşan olmaz.” Büyük âlimlerden ba’zısı buyurdu ki: “Bir kimse, şu on şeyi, kendine farz bilmedikçe, tam vera’ sahibi olmaz: “Gıybet etmemeli, mü’minlere sû-i zan etmemeli, kötü bilmemeli. Kimse ile alay etmemeli. Yabancı kadınlara, kızlara bakmamalı. Doğru söylemeli. Kendini beğenmemek için, Allahü teâlânın kendisine yaptığı ihsânları, ni’metleri düşünmeli. Malını helâl yere harc edip, haramlara vermemeli. Nefsi, keyfi için, mevki makam istemeyip, buraları insanlara hizmet yeri bilmeli. Beş vakit namazı vaktinde kılmağı birinci vazîfe bilmeli. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği îmân ve işleri iyi öğrenip, kendini bunlara uydurmalı. Yâ Rabbî! Bizlere ihsân ettiğin nûru, hidâyeti arttır. Bizi affet! Sen herşeyi yapabilirsin.”

Kerem, şefkat ve ihsân sahibi kıymetli efendim! Bütün günahlara tövbe etmek nasîb olur ve vera’ ile takvâ (ya’nî haramların ve şüpheli olanların hepsinden sakınmak) müyesser olursa, büyük ni’met, yüksek devlet ele geçmiş olur. Bu, ele geçmezse, ba’zı günahlara tövbe etmek ve ba’zı haramlara vera’ eylemek de ni’mettir. Bu ba’zıların bereket ve nûrları, belki hepsine sirayet eder de, bütün günahlara tövbe etmeğe ve tam vera’ sahibi olmağa yol açar. “Birşeyin bütünü ele geçmezse, hepsini elden kaçırmamalıdır” buyuruldu. Yâ Rabbî! Bize beğendiğin şeyleri yapmak nasîb eyle! Peygamberlerin en yükseği, efendisi, izzet, şeref yolcularının reîsi olan Muhammed Mustafâ’nın (aleyhisselâm) sadakası olarak, bizleri senin dîninde bulunmaktan ve sana itaat etmekten ayırma”

Otuzdokuzuncu mektûbunda buyurdu ki:

“Mektûbuma Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum. Âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin efendisine salât ve selâm olsun.

Sevgili âhıret kardeşim! Kıymetli mektûbunuzdan anlaşılıyor ki, kavuştuğunuz huzûr ve o büyüklerimizin nisbeti sizde o kadar kuvvetli bir hâle gelmiştir ki; gafletin yoğun olduğu mekânlarda ve gâfil insanlar arasında, bu huzûr ve nisbet daha çok zuhur etmektedir. Bu ni’met, Allahü teâlânın en büyük ihsânlarındandır. Nefehât-ül-üns kitabında Hâce-i Nakşibend’in (r.aleyh) hayatı ve menkıbeleri anlatılırken diyor ki Bir şahıs Hâce hazretlerinden sordu ki “Sizin yolunuzda nağme, sima ve müzik var mıdır?” Hâce hazretleri buyurdular ki; “Hayır yoktur.” O zât tekrar sordu: “Sizin yolunuzun esâsı nedir?” Hâce hazretleri dediler ki: “Yolumuzun esâsı; “Halvet der Encümen” ya’nî kalbi ve rûhu Hak ile meşgûl edip, zâhirde bedeni ile insanlar arasında bulunmaktır. Allahü teâlâ Nûr sûresi 24. âyet-i kerîmesinde me’âlen buyuruyor ki: “O yüksek insanlara, ticâret, alışveriş, Allahü teâlâyı unutturmaz.”

Bu büyüklerin yoluna girmiş olan mübtedîlerle, nihâyete varmış olan müntehilerin huzûr ve nisbetleri arasında çok büyük fark vardır. Mübtedînin nisbeti zayıftır. Çeşitli meşgûliyetler arasında aynı hâlde kalmaz. Hattâ gittikçe azalabilir. Fakat yolun sonuna kavuşmuş olan müntehiye öyle bir huzûr ihsân ederler ki, bu huzûr çok kuvvetli, tam ve devamlıdır. Gafletin yoğun olduğu yerlerde ve mekanlarda, bu huzûr gittikçe artar. Büyüklerimiz bu huzûra, kendi kendine huzûr demişlerdir. Ya’nî sâlikin kendi irâdesi olmadan, huzûr-u ilâhiyyeye kavuşmasıdır. Bu huzûr, bu yolun yolcularına, fânî olduktan sonra, merhamet-i ilâhî olarak lütfedilmektedir. Mübtedînin nisbeti bunun aksinedir. Mübtedîde nefsin zulmeti henüz mevcûttur. Nisbeti ve huzûru o kadar kuvvetli değildir ki, başkalarının zulmetine tahammül edebilsin. Böylece mübtedî ile müntehinin huzûrları arasındaki fark açıklanmış oldu. Allahü teâlânın size ihsân ettiği bu büyük ni’metin şükrünü eda etmelisiniz. Çünkü Allahü teâlâ, sûre-i İbrâhim’in yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; “Ni’metlerime şükrederseniz elbette arttırırım” buyurmaktadır. Vesselâm evvelen ve ahiren.”

Yine Âlemgîr Şâh’a yazdığı, “Mektûbât’ının yetmişaltıncı mektûbunda buyurdu ki: “Bu fakîr büyük zaferinizi tebrik eder, ma’nen yüksek derecelere kavuşmanız için duâ ederim. Rânâ mihracesi, Hind Yanmadası’nda müslümanların en büyük düşmanıdır. Bu kâfire karşı kazanmış olduğunuz zafer, bu duâcınızı ve bütün müslümanları büyük sevince gark etmiştir. Bu sevinci anlatmak kitaplara sığmaz. Şüphe yoktur ki, Rânâ mihracesinin kesin mağlûbiyeti ve onun vergiye bağlanması, Hindistan’da İslâmiyetin tam hâkimiyeti demektir. İslâmın zuhurundan bugüne kadar, Rânâ eyâleti, Hindistan’da küfrün

merkezi olmuştur. Bugüne kadar hiçbir İslâm pâdişâhı bu şekilde kat'î bir netice alarak Hind Yarımadası'nda tam hükümrân olamamıştır. Şimdiye kadar Rânâ'nın vergiye bağlanması şöyle dursun, hiçbir Hind eyâletinden muntazam bir vergi alınamamıştır. Sizin bu fütuhat ve zaferiniz hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilen, İmâm-ı Mehdî'nin gelmesini hatırlatan ve hazırlayan olaylar zincirinden biridir. Bütün İslâm dünyâsını ilgilendiren bu ni'mete şükretmekten bütün diller âciz kalır. Bekâra sûresi 251. âyet-i kerîmesinde meâlen;

"Eğer Allahü teâlâ müslüman ordularla kâfirleri mağlûb etmeseydi, mü'minler şehîd edilir, memleketleri harâb edilirdi. Fakat Allahü teâlâ ihsân sahibidir. Mü'minler sebebiyle kâfirlerin, sâlihler sebebiyle de günahkârların kötülüklerini, zulümlerini defeder" buyurulmaktadır. Hâlen İslâmiyeti kuvvetlendirmek için, Dekken bölgesine yeni bir sefere çıkmak üzere olduğunuz öğrenilmiştir. Bu teşebbüsünüz büyük cihâddır. İslâm ülkelerini, âsilerin kötülüklerinden ve şerlerinden temizlemek, bu seferin mühim neticelerinden olacaktır. Hicaz yolunun açılması da bu seferi gerektirmektedir. Allahü teâlâ sonsuz ihsanıyla bu seferinizi de zaferle bitirmek nasîb eylesin. Ne büyük bir bahtiyarlıktır ki, böyle büyük bir sefere azmetmiş bulunuyorsunuz. Bu târihî sefer, iyi bir niyetle, çok hayırlı ve bereketli meyveler verecektir. Ebedî saadet yolunda yüksek ma'nevî derecelere kavuşmanıza vesile olacaktır."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Müntehak-ül-lübâb (Hafi Hân). Kalküta 1869, cild-1, sh. 395, cild-2, sh. 1

2) Tüzük-i Cihangiri (Cihangir Bâdşâh), Ali-garh 1864

3) Târih-i Nâimâ, cild-6, sh. 348

4) Mektûbât-ı Ma'sûmiyye

5) Hazînet-ül-meârif (Muhammed Ubeydullah Fârûkî) Karaçi 1973, sh. 92

6) Mektûbât-ı şerîfe (Seyfeddîn Fârûkî), Karaçi 1331

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 984

8) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 113

ALİ KILÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Yahyâ bin Ahmed bin Ali'dir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin soyundandır. 1040 (m. 1630) senesi Receb ayı ortalarında Hama'da doğdu. 1113 (m. 1701) senesinde Hama'da vefât etti.

Babası Yahyâ bin Ahmed, onun doğduğu gece rü'yâsında Abdülkâdir-i Geylânî'yi gördü. Elinde etrâfı aydınlatan bir kandil vardı. Abdülkâdir-i Geylânî (r.aleyh); "Ey Yahyâ, Ali'yi al" deyip ona elinde etrâfa ışık saçan kandili verdi. Yahyâ Efendi sabahleyin kalkınca, hanımının uyanmış ve divanın üstünde oturuyor hâlde gördü. Hanımına; "Bak anlatacaklarımı tasdik et. Sakın şüphe etme" deyip, rü'yâda gördüklerini olduğu gibi anlattı. Sonra; "Eğer bir çocuğumuz olursa ismini Ali koyacağız" dedi. Bir süre sonra Ali Kılânî doğdu.

Ali bin Yahyâ, sâlih ve âbid bir insan olarak yetişti. Çok küçük yaşta iken Kur'ân-ı kerîmi, tecvîd üzere okudu. Fıkıh, hadîs, mantık, lügat, sarf, nahiv ilimlerini ve tasavvuf yolunun edebini zamanın büyük âlimlerinden okudu. Birçok âlimden icâzet aldı. İnce ve derin mes'eleleri öğrenmeye çok meraklı idi. İlim ve fazilet ehli dâhil küçük büyük herkes onu severdi. Akıl, zekâ, fazilet, vera' ve dindarlık bakımından derecesi çok yüksekti. Âkil baliğ olmadan, babası ile beraber hacca gitti. Hacdan önce, Medîne-i münevverede Harem denilen yerde iken, rü'yâsında Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona; "Yâ Ali! Bu sene hac edersin. Hama ve Humus'taki nakîblik vazîfesini sen üzerine alırsın" buyurdu. Bir süre sonra Ali Kılânî nakîblik vazîfesine ta'yin edildi. Bir süre bu görevde kaldıktan sonra, Şam bölgesinde Kâdiriyye yolunu insanlara anlatmak için nakîblikten ayrıldı.

Ali Kılânî, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, iyi ve kötü ahlâkı öğretti. Çok talebe yetiştirdi. Misâfirlerine çok ikramda bulunurdu. 1090 (m. 1679) senesinde hacca giderken Dımeşk'a uğradı. Yanında çoluk-çocuğu da bulunuyordu. Şam halkı ve ileri gelenleri, onları büyük bir hürmet ve ikram içerisinde karşıladı. Şam'daki âlim, meşâyıh ve askerlerden

onun yanına gelmeyen hiç kimse kalmadı. Bu sırada Dımeşk vâlisi Osman Paşa da ona lâzım gelen hürmeti gösterdi. Hacdan sonra memleketi Hama'ya döndü. Bir müddet sonra Trablus, Şam ve Haleb'e gitti. Uğradığı her yerde ikram ve iltifât gördü. Ali Kılânî aynı zamanda edîb idi. Çok güzel şiirlerinin toplandığı bir dîvânı vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 259

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 246

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 763

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 196

5) El-A'lâm cild-5, sh. 32

ALİ MURÂDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Seyyid Muhammed bin Murâd'dır. Murâdî diye bilinir. Aslen Buhârâlıdır. 1132 (m. 1719) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1184 (m. 1770) senesi Şevval ayının yirmiikisinde Dımeşk'da vefât etti. Sarıca çarşısında bulunan medresenin bahçesine defnedildi.

Ali Murâdî, babasının terbiyesinde ve himâyesinde yetişti. Kur'ân-ı kerîmi Şeyh Ali Mısrî'den öğrendi. Şeyh Muhammed Deyrî, Muhammed Gazzî, Muhammed Menini, İsmâil Aclûnî, Ali Dağıstânî, Mûsâ Mehâsinî, Abdülganî Nablüsî, Muhammed Hayat Sindî, Es'ad bin Anâk, Şeyh Ali, Ömer Ba'levî, Abdullah bin Sâlim Mekkî, Muhammed bin Tayyib Magribî, Abdullah Rûmî gibi âlimlerden ve babasından ilim öğrendi. İlim ve fazilet bakımından çok yükseldi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Kudüs ve Dımeşk'da Hanefî mezhebi kadılığı yaptı. Dımeşk Süleymâniye Medresesi'nde fıkıh dersleri verdi. Çok talebe yetiştirdi.

Ali Murâdî üç defa hacca gitti. Çok hayır işler yapardı. Güzel ahlâk sahibi idi. Çok sabırlı idi. Dâima hakkı söylerdi. Bu husûsta kınayanın kınamasından çekinmezdi. Dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli idi. Âlimleri çok severdi. Misâfirlerine ikramlarda bulunurdu. Cömert idi. Her zaman Allahü teâlânın murâkabesinde olduğunu asla hatırından çıkarmazdı. Zamanındaki, ilim ve fazilet ehli zâtlar ona ikram ve hürmette bulunurlardı. Garîblere yardım ederdi. Zengin fakir ayırmadan herkese iyilik eder ve tevâzu gösterirdi. İnsanları güler yüzle karşılardı. Meclisinde ilim ve fazilet sahipleri bulunurdu.

Ali Murâdî hazretlerinin ismi her tarafta duyuldu. Başka memleket'lerde, bilhassa İstanbul'da bulunan ilim ve fazilet sahibi zâtlar onunla mektûplaşırlardı. Muhtelif yerlerden onu görmek için gelenler çok idi. Devlet ileri gelenleri, hattâ Sultan İkinci Mustafa Hân bile, Şam'ın mühim mes'eleleri hakkında ona müracaat ederdi. Ondan duâ isterler, ona lâzım gelen ikram ve hürmeti göstermelerini Şamlılara tavsiye ederlerdi. Ona gönderdikleri mektûplarda; "Vera" sahiplerinin, zâhidlerin, zâhir ve bâtın ehlinin önderi, irşâd ve doğru yolun meş'alesi hocamız" diye hitâb ederlerdi. Devlet yetkilileri onun görüşü üzerine hareket ederlerdi.

Ali Murâdî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır. 1) Şerhun alâ salevâti vâlidî, 2) Er-Ravd-ür-râid fî ademi sıhhati nikâl-ı Ehl-is-sünneti lir-revâfıd.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 219

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 550

ARAB-ZÂDE AHMED ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. Sultan Üçüncü Ahmed Hân'ın İmâmı, Rumeli kadıaskeri Arab-zâde Abdürrahmân Bahir Efendi'nin oğlu ve doksanyedinci şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'nin babasıdır. Arab-zâde diye meşhûr olmuştur. 1132 (m. 1719) senesinde İstanbul'da doğdu. 1199 (m. 1785) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da Sedefçiler Çarşısı içinde medfûndur.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. 18 yaşındayken, 1150 (m. 1737) senesinde müderris oldu. On yedi yıl müddetle Üsküdar,

Güzelhisar, Gelibolu ve Turnevi kadı vekîlliklerinde bulundu. 1170 (m. 1756) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. 1183 (m. 1769)'de Şam kadılığı, 1188 (m. 1774)'de Mekke kadılıklarında vazîfelendirildikten sonra, 1193 (m. 1779) senesinde İstanbul kadılığına nakl edildi. 1195 (m. 1780)'de Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet geçince reîs-ül-ulemâ (âlimlerin reîsi, en kıdemlisi) oldu. 1199 (m. 1785) senesinde İvâz-zâde İbrâhim Efendi şeyhülislâmlıktan ayrılınca, Sultan Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına getirildi. Fakat ihtiyârlığının etkisiyle hastalandı. Altmışüç gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra vefât etti.

Arab-zâde Ahmed Atâullah Efendi; insaf sahibi, haram ve şüphelilerden şiddetle sakınan, ağırbaşlı, kibir ve gurûrdan uzak, tevâzu sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu ve ileri görüşlü olan Atâullah Efendi, zamanının mes'elelerini bilen güzel ahlâklı ve âlim bir kimse idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 109

2) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3141

BERNÂZ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Mustafa bin Şeyh Muhammed bin Mustafa'dır. Bernâz ismiyle meşhûr oldu. İbn-i Kara Hoca diye bilinir. Tunus'ta ikâmet eden Türk sülâlesindendir. 1074 (m. 1663) senesinde Tunus'ta doğdu. 1138 (m. 1725) senesinde yine Tunus'ta vefât etti.

Bernâz, ilim ehli olan bir ailede doğdu ve yetişti. Küçükken dedesinin hadîs ilmine dâir verdiği derslerine devam etti. Şeyh Mahcuz, Ali Sûfî, Mustafa bin Abdülkerîm, İbrâhim Endülüsî, İbrâhim Cemâl Safâkısî ve Muhammed Fettâte'den ilim öğrendi. Sonra Ezher âlimleri ile görüşmek üzere Mısır'a gitti. Şeyh Muhammed Huraşî'den, Sahîh-i Müslim'in bir kısmını okudu. Abdülkâdir Zerkânî, İbrâhim Şîrâhayti, Yahyâ Şâvî Cezâirî, Ahmed Şerefi Safâkısî, Abdülhay Şürnblâlî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Oradan, hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti. Hicaz'da; Şeyh Hasen bin Murâd Tunûsî, Şeyh Ahmed Şebîsî, Ahmed Kettân, Merhumi ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Hac dönüşü memleketinde bir süre kaldıktan sonra Cezayir'e gitti. Cezayir'de; Ahmed Şâşî, Ramazan bin Mustafa Arabî, Ali bin Halîl, Muhammed bin Sa'îd, Şeyh Muhammed Fâsî, Ahmed bin Abdülazîm'den ilim aldı. Kur'ân-ı kerîmi kırâat-ı seb'aya göre Muhammed bin Savle'den okudu.

Bernâz, ilim öğrenmek için yaptığı uzun ve yorucu yolculuklardan sonra Tunus'a döndü. Dedesinin ders verdiği Şumâiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bir müddet sonra buradan ayrılıp, Yûsuf Day Medresesi'nde, hocası ve Hanefî müftîsi olan Muhammed Mahcûb'a yardımcı müderris oldu. Hocasının bulunmadığı zamanlarda Mahrez bin Halefin makamının karşısında bulunan câmide imamlık yaptı ve va'z verdi. Hocasının vefâtından sonra, yerine geçti. Bu arada Anika Medresesi'nde müderris oldu. Zeytûne Câmii ve daha başka yerlerde ders verdi. Ayrıca husûsî olarak, Hüseyn bin Ali Bey'in yaptırdığı iki medreseden birisinde hadîs müderrisliği vazîfesi verildi.

Bernâz, asrındaki Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden idi. Muhtelif ilimlerde mütehassıs idi. Türkçe ve Farsçayı gayet güzel biliyordu. Eser hazırlama husûsunda çok gayretli idi.

Bernâz'ın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- î'lâm-ül-a'yân bi tahfîfât-iş-şer'i alel-âbidi ves-sıbyan: Geniş bir kitap olup, eserde, çocukların terbiyeleri, hakları, fazileti, yetimlere iyilik, hocaların ve çocukların birbirine şehâdetlerinin hükmü, bülûğa erme vakitleri, bülûğa erdiklerinde onların îmân etmelerinin farz olduğu konuları anlatılmaktadır. Köle ve hizmetçilere yumuşaklıkla muâmele etmenin lüzumundan, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm); "Köleleriniz sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yediriniz" hadîs-i şerîfinden bahsetmektedir. İki nüshası Tunus'ta Millî Kütüphâne'de mevcûttur. 2- Tezyîn-ül-gurre bi mehâsîn-id-dürre fil-kırâat-is-selâsis zaide es-sebî, 3- Hâşiyetün alâ şerh-il-menâr li İbn-i Ferişta: Hanefî mezhebi usûl-i fıkhına dâir bir eserdir. Bir nüshası Tunus Millî Kütüphânesi 4411 numarada mevcûttur. 4- Havâşi alel Murâdî şârih-i Elfiyeti İbn-i Mâlik, 5- Şerhun alet-tarîkat-ıl-Muhammediyye, 6- Eş-Şühûb-ül-muhrika fî men idde'al-ictihâd: Bu eserin iki nüshası Tunus Millî Kütüphânesi 18584 ve 12364 numaralarda kayıtlıdır. Eser; târihî konular ve âlimlerin hâl tercümelerinden bahsetmektedir.

7- Kasîdetün Bâiyyetün: Bernâz bu kasideyi Ebü'l-Hasen Şâzilî hazretlerinin kırk kadar talebesi hakkında yazdı. 8- Kıt'atün min haşiyetin alâ şerh-il-Çârpurdî li Şafiyeti İbn-il-Hâcib fis-sarf, 9- Kitâbetün müteferrikatün alâ Sahîh-il-Buhârî, 10- Nebzetün alâ Makâmât-il-Harîrî, 11- Nüketün alel-Hazreciyye fil-arûz.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Terâcimü müellifîn et-Tûnusiyyîn cild-1, sh. 122

2) El-A'lâm cild-1, sh. 257

CA'FER MEKKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Ca'fer Mekkî'dir. Mekke-i mükerremede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1134 (m. 1721) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Ca'fer Mekkî, evliyâdan Şeyh Muhammed Velîdî ile aynı zamanda yaşadı. Her ikisi de âlim, kâmil, sâlih ve velî kişilerdi. Talebelerinden Abdülkerîm Şirbâtî, yazmış olduğu bir eserinde önce Muhammed Velîdî'nin sonra da Ca'fer Mekkî'nin üstünlüklerini ve kerâmetlerini bildirdi:

Şirbâtî eserinde şöyle anlatır: "Ca'fer Mekkî'nin sayılamayacak kadar çok kerâmetleri vardır. Ca'fer Mekkî, Mekke-i mükerremede iken yanına bir kervancıbaşı gelip, Medîne-i münevvereye gitmek için izin ve duâ istedi. O da; "Şimdi gitmeyiniz" buyurdu. Birkaç gün sonra tekrar gelip izin istedi. Ca'fer Mekkî izin vermedi. Kervanabaşı söz dinlemeyip yola çıktı. Yolda eşkiyalar yollarını kesip birkaç kişiyi öldürdüler. Mallarını da aldılar. Kervancıbaşı o zaman Ca'fer Mekkî'yi hatırlayıp ondan yardım istedi. Eşkiyalar da ona dokunmadılar. O da Mekke'ye döndü ve Ca'fer Mekkî'nin huzûruna gitti. O zaman ona buyurdu ki; "Medîne'ye gitmeyiniz dedim söz dinlemedin ve gittin. Birkaç kişinin katline ve mallarının telef olmasına sebeb oldun. Hem bizden izinsiz gidersin hem de bizden yardım istersin. Madem ki kendi fikrine göre hareket ettin. Niçin bizden yardım istedin?" Bunun üzerine o şahıs tövbe etti ve bir daha evliyânın sözünden dışarı çıkmadı."

Yine Şirbâtî eserinde şöyle anlatır: "Bir zaman ba'zı hasetçiler, Ca'fer Mekkî'yi katletmek istediler. Gizlice Harem-i şerîfe gittiler. Ca'fer Mekkî, her gün talebeleri ile gelip, minbere yakın bir yerde namazını kılardı. Onlar da oraya gittiler. Lâkin o gün Ca'fer Mekkî gelmeyip, sâdece talebelerini gönderdi. Bir Cum'a günü o hasetçiler, onun evi civarına gidip saklandılar. Cum'a namazına çıkmasını beklediler. Çok sonra, talebeleri ile Cum'a namazını kılmış olduğu hâlde geri döndüğünü gördüler. Evinden çıkarken kimse görmemişti. Bunun üzerine tövbe edip, dâvalarından vaz geçtiler."

Şirbâtî eserinde yine şöyle anlatır: "Ca'fer Mekkî harikulade hâller sahibi idi. Ona çok kerre gaybdan rızk gelirdi. Yanındakiler bunu açıkça görürlerdi. Onun bir seccadesi vardı. Her zaman üzerine oturur, sohbet ederdi. Hizmetçileri ihtiyâç için para istediklerinde, alacakları şeyleri sorar, o kadar parayı seccade altından alır onlara verirdi. Başka zaman hizmetçiler seccadenin altına baktıklarında birşey bulamazlardı."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 381

CÂRULLAH VELİYYÜDDÎN EFENDİ

Müfessir, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Veliyyüddîn bin Mustafa'dır. Bugün Yunanistan sınırları dahilindeki Yenişehir'de doğdu. Doğum yerine nisbetle Yenişehir Fenârî nisbet edilip, Mekke-i mükerremede yedi sene kalıp, ibâdetle meşgûl olduğu için, Cârullah lakabı verildi. 1151 (m. 1738) senesinde İstanbul'da vefât edip, Fâtih'de kendi yaptırdığı kütüphâne ve medreseden müteşekkil külliyenin bahçesine defnedildi.

Zamanının ulemâsından aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Hac için gittiği Mekke-i mükerremede yedi sene kaldı. Kâ'be-i muazamada ibâdetle meşgûl oldu. Bu arada İslâm âleminin her tarafından gelen âlimlerle görüşme imkanı buldu. Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin talebelerinden olan Ahmed-i Yekdest hazretlerinin sohbetleriyle şereflendi. O büyük zâttan Nakşibendiyye yolunun âdâb ve erkânını öğrendi. Aldığı feyz ve himmetle kalbi nûrlanıp, nefsini tezkiye, kalbini tasfiye

eyledi. İçini Allahü teâlânın aşkı ve Resûlullahın sevgisiyle doldurup, dışını da Allahü teâlânın emir ve yasaklarına, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine uymakla süsledi.

Tefsîr, hadîs, kırâat ve fıkıh ilimlerinde âlim, tasavvuf ehli bir mübârek kimse olarak hacdan dönen Cârullah Veliyyüddîn Efendi, Fâtih civarında bir medrese ve bir kütüphâne yaptırdı. Kütüphâneyi faydalı kitaplarla doldurdu. Bu kütüphâneyi vakfederek müslümanların istifâdesine sundu. Kütüphânedeki eserler arasında bizzat kendi yazdığı eserler de vardı. İstanbul'a döndükten sonra daha çok, insanlara nasihat edip talebe yetiştirmek, kitap yazmak ve ibâdet etmekle meşgûl oldu. Edirne ve Galata kadılıklarında bulundu.

Cârullah Veliyyüddîn Efendi, çeşitli ilim dallarında pek kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır.

1- Üçyüzondokuz hadîs-i kudsîyi içinde toplayan bir eser. 2- "El-Fürkân" isimli, Kur'ân-ı kerîm kırâati, Arab dilinin gramer özellikleri, kırâat âlimlerinin hâl tercümelerinden bahseden eseri, 3- Çagminî'nin şerhine haşiye, 4-Kavl-i Ahmed'e haşiye, 5- Hüseyniyye'ye haşiye, 6- Tasdîkât'a haşiye, 7-Âdâb-ı Mîrî'ye haşiye, 8- Taşköprülü Efendi'nin eserine haşiye, 9- Şerh-i Mekâsıd'a haşiye, 10- Tefsîr-i Kâdı Beydâvî haşiyesi, 11- Mir'ât'a haşiye, 12-İ'râb-ül-Kur'ân, 13- Fedâil-i cihâd, 14- Âdâb-ı Birgivî'ye şerh, 15-Köprülü-zâde Nu'mân Paşa'nın, "Risâlet-ül-adl fî hâl-il-hadr" risalesine şerh ve haşiye. 16- Îsâm'a haşiye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 501

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 613

3) El-A'lâm cild-8, sh. 118

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 168

5) Osmanlı Müellifleri cild-1 sh. 267

ÇATALCALI ALİ EFENDİ

Osmanlılar döneminde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırküçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ali'dir. Şeyh Muhammed bin Hasen-i Âlâî'nin oğludur. Çatalcalı Ali Efendi diye tanınır. 1041 (m. 1631) senesinde Çatalca'da doğdu. 1103 (m. 1692) senesinde Edirne'de vefât etti. Orada defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, ilk öğrenimini babasından gördükten sonra İstanbul'a geldi. Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'den uzun müddet ilim tahsil etti ve onun hizmetinde bulundu. Aklî ve naklî ilimlerde yükselip mülâzim (stajyer) olduktan sonra, âlimler arasına dâhil olup, 1073 (m. 1662) senesinde müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Girit seferinde ordu kadısı olarak vazîfelendirildi. Bir müddet sonra Selanik ve daha sonra Mısır kadılıklarına ta'yin edildi. 1081 (m. 1670) senesinde Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirilerek İstanbul'a getirildi. 1084 (m. 1673) senesinde bu vazîfeden alındı. Aynı sene içinde hocası Minkârî-zâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâmlık vazîfesinden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Pâdişâh Dördüncü Mehmed Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Onüç seneye yakın bu şerefli vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttükten sonra, 1097 (m. 1685) senesinde bu vazîfeden alındı. Bursa'da köşesine çekilerek, tâ'at ve ilmî mütâlâalarla meşgûl oldu. Bir müddet sonra İstanbul'a gelerek istirahat etti. Sultan İkinci Ahmed Hân devrinde ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. İki ay kadar bu vazîfeyi yürüttükten sonra vefât etti.

Çatalcalı Ali Efendi aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, akıllı, zekî ve ileri görüşlü bir zât idi. Vermiş olduğu kararlarında ve sözlerinde doğru ve âdil olan Çatalcalı Ali Efendi, karârında kimsenin etkisi altında kalmazdı. Devlet işlerinde iltimas ve uygunsuz hareketlere şiddetle karşı idi. Bütün güzel huylarla ahlâklanmış faziletli bir zât idi.

Ali Efendi, Osmanlı ulemâsı arasında meşhûr ve mu'teber fetvâ kitablarından biri olan "Fetâvâ-i Ali Efendi" adlı eserin yazarıdır. Çatalcalı Ali Efendi'nin bu kıymetli eserindeki fetvâlardan ba'zıları şöyledir:

"Özür sahibinin abdesti, bir namaz vaktinin çıkması ile mi, yoksa namaz vaktinin girmesi ile mi bozulur?"

Cevap: "Namaz vaktinin çıkması ile bozulur" (Bidâye)

“Özür sahibi olan kimse güneş doğduktan sonra abdest alsa, bu abdest ile öğle vakti çıkıncaya kadar öğle namazı, nafile ve kaza namazları kılması caiz olur mu?”

Cevap: “Olur” (Bidâye)

“Bir kadın doğum yaptıktan sonra kırk günden önce lohusa kanı kesilip nifastan temizlense, gusledip namaz kılması lâzım olur mu? Yoksa kırk günü tamamlaması mı lâzımdır?”

Cevap: “Gusledip namaz kılmak lâzım olur.” (Hülâsa, el-Bahr-ür-râik’da Nihâye’den naklen)

“Yarasından dolayı özür sahibi olan bir kimse, yarasını açıp silip hiçbir şey akmaz iken abdest alsa, yine akmadan mestlerini giyse, mestleri üzerine mesh etmesi caiz olur mu?”

Cevap: “Olur?” (El-Bahr-ür-râik)

“Özür sahibi olan bir kimse, başka bir şeyden dolayı abdesti bozulunca, abdest almak isterse, bu sırada özrüne sebep olan akıntı kesilse, akıntı kesik iken abdest alsa, daha sonra özrüne sebeb olan yerden kan aksa abdesti bozulmuş olur mu?”

Cevap: “Olur.” (Şerh-i Münyet-il-musallî lil-Halebî)

“Bu şekilde olan bir kimsenin, kanı yukarıda yazıldığı gibi aktıktan sonra, tekrar abdest almadan namaz kılsa, namazın iadesi lâzım olur mu?”

Cevap: “Olur.”

“İkindi namazı kılındıktan sonra, güneşin çıplak gözle bakılabilecek şekilde kızıllaşması vaktine kadar olan zamanda, geçmiş namazların kaza edilmesine kerahet (mekrûhluk) var mıdır?”

Cevap: “Yoktur.” (Mülteka el-ebhur)

“Özür sahibi olmayan kimselerin, özür sahibi olan bir kimseye uyup namaz kılmaları caiz olur mu?”

Cevap: “Olmaz.” (Kâdîhân)

“Misâfire, (Kurban bayramı ârife günü sabah namazından, bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar yirmiüç vakit farz namazdan sonra) teşrik tekbiri söylemek vâcib olur mu?”

Cevap: “Olur.” (Mülteka el-ebhur)

“Misâfir olan bir kimse, hâl ve vakti müsait iken sünnet-i müekkedeyi kılmak mı evlâdır, yoksa terk mi?”

Cevap: “Kılmak evlâdır.” (Bezzâziyye)

“Zengin bir kadın ölünce, techiz ve tekfin masrafları kendi malından mı karşılanması lâzım olur, yoksa kocasının mı vermesi lâzımdır?”

Cevap: “Kocasının vermesi lâzımdır.” (Kâdîhân)

“Bir kimse ölünce geriye bir kızı ve hanımı kalsa, kızı, babasının techîz ve tekfinine kendi malından belli bir miktar harcama yapsa, harcadığı kadar parayı babasının mirasından almağa kadir olur mu?”

Cevap: “Olur.”

“Zengin bir adamın fakîr olan zevcesine, başkasının zekât vermesi caiz olur mu?”

Cevap: “Olur.” (Kâdîhân)

“Zeyd, malının zekâtı olan belli bir miktar parayı, fakir olan Amr’a vermesi için Bekr’e teslim etse, Bekr de Amr’a verse, Zeyd bu duruma pişman olsa, vermiş olduğu parayı Bekr’den geri almaya muktedir olur mu?”

Cevap: “Olmaz.” (Şerh-üt-Tahtâvî)

“Nisaba mâlik olmayan fakir bir kimsenin, sadaka-ı fitr vermesi lâzım olur mu?”

Cevap: “Olmaz.” (Mülteka el-ebhur)

“Sefer mesafesinde bir belde ahâlisinden olan ellibeş yaşındaki bir kadın, yanında kocası veya mahremi bir erkek yok iken hacca gitmesi caiz olur mu?”

Cevap: “Olmaz.” (Hâniyye)

"Üzerine hac farz olan bir kadın, ana-baba bir kardeşi ile birlikte hacca gitmek isteyince, kocası mâni olabilir mi?"

Cevap: "Olamaz." (El-ihtiyâr şerh-il-Muhtâr.)

"Elli-altmış yaşında olup, kocası olmayan bir kadının, dâmâdı ile birlikte hacca gitmesi caiz olur mu?"

Cevap: "Olur."

"Bir kadının, kız kardeşinin kocasına (eniştesine) görünmesi caiz olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Câmi'ür-rumûz)

"Zeyd vefât edince geriye zevcesi Hind ve diğer mirasçıları kalsa, Zeyd ile Hind'in oturdukları evde bulunan kadın ve erkek eşyaları için; Hind, benimdir deyip, diğer mirasçılar da Zeyd'indir deseler, iki tarafın da şâhidleri olmasa, kimin sözü mu'teberdir?"

Cevap: "Hind'in sözü mu'teberdir." (Hâniyye)

"Zeyd'in zeytin bahçesindeki olgunlaşmamış meyveyi, Amr'a satması sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Et-Tâtârhâniyye)

"Zeyd, bağında hâsıl olacak üzümü, çiçek iken Amr'a şu kadar liraya satsa, satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz."

"Zeyd, kısrağından doğacak olan tayı daha doğmadan Amr'a satsa, bu satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Bedâyi)

"Ölen Zeyd'in vârislerinden Amr, Zeyd'in ne kadar olduğu bilinmeyen mirasından hissesine düşecek kısmın Bekr'e satsa, satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (El-Muhît-ül-Burhanî")

"Zeyd, bahçesindeki olgunlaşmamış elmayı, olgunlaşınca ağacında terk şartıyla Amr'a satsa, satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Hidâye)

"Zeyd tarlasına buğday ekse, yeşerdikten sonra daha çimen iken, olgunlaşınca tarlada terk etmek şartıyla Amr'a satsa, satış sahîh olur mu?"

Cevap: "Olmaz" (El-Bezzâziyye)

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 74

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1867

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 763

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild 7, sh. 188

5) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 519

6) Fetâvâ-i Ali Efendi, İstanbul 1324

ÇELEBİ-ZÂDE İSMÂİL ÂSIM EFENDİ

Osmanlı târih ve fıkıh âlimlerinden. Yetmişdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, İsmâil Âsım'dır. Osmanlı tarihçilerinden, Reîs-ül-küttâb (Dışişleri bakanı) olan ve Küçük Çelebi diye bilinen Mehmed Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Çelebi-zâde diye meşhûr olmuştur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1173 (m. 1760) senesinde İstanbul'da vefât etti. Molla Gürânî mahallesindeki medresesinin bahçesinde medfûndur.

İlk eğitim ve öğreniminden sonra, Şeyhülislâm Ebe-zâde Abdullah Efendi'den aklî ve naklî ilimleri tahsîl edip mülâzım oldu. Yapılan imtihanı başarıyla kazanıp, 1120 (m. 1708)'de medrese ru'ûsunu (müderrislik diploması) aldı. Bu sırada Şeyhülislâm Ebû İshâk Kara İsmâil Nâim Efendi'nin kızıyla evlendi. Birçok medreselerde müderrislik vazîfesinde bulunduktan sonra, Yenişehir Fener kadılığına ta'yin olundu. 1152 (m. 1739) senesinde Bursa, 1157 (m. 1744) senesinde Medîne-i münevvere kadılıklarında bulundu. 1161 (m. 1748) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. 1170 (m. 1757)'de Anadolu kadıaskerliğine getirildi. Bir müddet sonra bu

vazîfeden alınıp, Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1172 (m. 1759) senesinde Sadr-ı a'zam Koca Râgıp Paşa'nın teşvikiyle, Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından şeyhülislâmlığa ta'yin edildi Yaklaşık sekiz ay kadar, bu yüksek vazifeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken vefât etti.

Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Bu ilmî üstünlüğü yanında, nazm ve nesirde yüksek derece sahibi idi. Arabça, Farsça ve Türkçe dillerinde yazdığı birçok kıymetli şiirleri var idi. Vakanu'vis (târihî olayları ânında kaydeden kimse) ve tarihçi de olan Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'nin eserlerinin ba'zıları şunlardır, 1- Çelebi-zâde Târihi (Âsım tarihi): 1135 (m. 1722) ile 1146 (m. 1733) seneleri arasındaki Osmanlı târihi ile ilgili olayları anlatır. Bu eseri basılmıştır. 2- Dîvân: Arabça, Farsça ve Türkçe şiirleri bu eserinde toplanmıştır. Şiirleri umûmiyetle hikmetli sözleri ihtivâ etmektedir. 3- Hıtay Seyahatnamesi: Bu eser, Şahrûh zamanında 822 (m. 1419) senesinde Çin'e sefirlik vazîfesiyle giden ve iki sene 15 gün kalan, sonra yine Herat'a dönen Hoca Gıyâsüddîn Heffâşî adlı zâtın, “Acâib-ül-letâif” adlı seyahatnâmesini Dâmâd İbrâhim Paşa adına tercümesidir. 4- Münşeât (Mektûplar): 234 parça mektûbunun kâtibi tarafından derlenmiş hâlidir. 5- Târih-i Nevâdir-i-Çin-i Maçin tercümesi: üçüncü Murâd Hân devrinde yaşayan bir zâtın Farsça olarak yazdığı kitabının tercümesidir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 101

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 944

3) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 43

4) Osmanlı târih ve müverrihleri sh. 45

CEMÂLEDDÎN UŞÂKÎ

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi Muhammed olup, künyesi Ebû Nizâmeddîn'dir. Uşâkî Seyyid Muhammed Efendi diye de bilinir. Doğum târihi belli değildir. Edirne'de doğdu. Halvetiyye yolu büyüklerinden olup, Uşâkîlik tarikatında pîr-i sânî sayılır. 1164 (m. 1751) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eğrikapı da bulunan dergâhının avlusuna defnedildi.

Cemâleddîn Uşâkî, ilim ve edebi ilk olarak Edirne'de medfûn bulunan Hamdi Bağdâdî'den öğrendi. Hamdi' Bağdâdî'nin vefâtından sonra Sezai ismindeki ma'nevî ilimlere sahip olan zâta talebe oldu. Çok yüksek ma'nevî mertebelere kavuştu. Şeyh Sezai'de bulunan ma'nevî sırları elde etti. İlk hocası Hamdi Bağdâdî'nin vefâtlarından ondokuz, Şeyh Sezai'nin vefâtından dört sene sonra, ma'nevî bir işâretle, 1155 (m. 1742) senesinde İstanbul'a gitti. Eğrikapı dışındaki Savaklar mevkiinde bulunan Hırâmi Ahmed Paşa dergâhına, vefât eden Muhammed Efendi'nin yerine ta'yin edildi. Cemâleddîn Uşâkî, vefâtına kadar bu dergâhta tâliblerine ilim ve tasavvuf yolunun edebini öğretti. Zamanında kaybolmaya yüz tutan Uşâkiyye tarikatını ihyâ ederek, bu yolda çok talebe yetiştirdi. Yetiştirdiği talebelerin en büyüğü Selâhaddîn Uşâkî'dir.

Vefâtından sonra, türbesinin yanında bulunan mescid ve iki katlı ev, bir gece çıkan yangında yandı. Bu yangın sırasında türbenin çatısı da yandı. Çatıdaki tahtaların korları parçalar hâlinde kabrinin etrâfına düştü. Hikmet-i ilâhî o kor parçalarından bir tanesi kabrinin üzerine düşmedi. Sandukanın üzerinde bulunan örtüye ve baş tarafındaki beyaz sarığa hiçbirşey olmadı. Hattâ beyaz sarık dumandan ve isten renk bile değiştirmedi. Vefâtından sonraki bu kerâmetini gören birçok gayrimüslim îmân ederken, onu anlayamayanlar da bu hâdiseden ibret alıp tövbekâr oldular.

Cemâleddîn Uşâkî'nin çok sâde bir dille yazılmış dîvânı ve birçok ilâhileri vardır. Dîvânından ba'zı bölümler:

Sohbeti nâlân ile bigânelikten al bizi,
Sohbeti ârif ile et âşinâdan ey Çalab.

Bu Cemâlî'nin vücûdu perdesini ref edip,
Bir dem ayırma anı zevki cemâlinden ey Çalab.

Hakkın yolun arar isen, dilde nihân içindedir,
Andan nişan sorar isen, her bir nişan içindedir.

Senden yakındır ol sana, sanma ânı senden cüda,
Sen de yürü sen var ana, ol sende can içindedir.

Onsuz değil arzu semâ, onunla oldu her ara,
Zannetme bir yerde ola, ol bimekân içindedir.

Her yerde O'dur görünen, her gözden O'dur hem gören,
Herşeyi O'dur bürüyen, her anda an içindedir.

İşit Cemâlî'nin sözün, anla hakîkatca özün,
Ko gafleti aç can gözün, gör hak ayan içindedir.

Bir er ararım hâldaştan olsun,
Hak yola girmiş yoldaştan olsun.

Kalde bir olsun hâlde bir olsun,
Esrârı duysun sırdaştan olsun.

Ol cem'i bilsin hem sonra farkı,
Tattığı anın her aştan olsun.

İncitmesün hiç, incinmesün hiç,
Ol nakşı koyup, nakkaştan olsun.

Irmağı gölden geçsün Cemâlî,
İçtiği anın tâ baştan olsun.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 243

CİBÂLÎ

Tunus'ta yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Hâlid bin Ebû Zeyd'dir. Tunus'un doğusundaki Matmata dağında yaşayan Îsâoğulları kabîlesindendir. O bölgede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1122 (m. 1710) senesi Zilka'de ayının yirmisinde Cumartesi günü güneş doğarken Tunus'ta vefât etti. Şâziliyye mağarası yakınında, Zellâc denilen yerde defnedildi.

Cibâlî küçük yaşta Tunus'a gitti. Orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra Gammâd-ı Kebir ve Muhammed bin İbrâhim'in de aralarında bulunduğu, Zeytûne Medresesi müderrislerinden ilim öğrendi. Birçok ilimde yüksek derecelere kavuştu. Cibâlî, ilim tahsilini tamamladıktan ve icâzet (diploma) aldıktan sonra, birçok yerde ders verdi. Sonra Zeytûne Câmii'ne müderris olarak ta'yin edildi. Sa'îd Şerîf Muhammed Zevâbi Kayrevânî, amcasının oğlu Muhammed, Muhammed Munsetîrî, Ahmed Birnâz, Ahmed Saddam Kayrevânî ve daha başka birçok âlim ondan ilim aldı.

Cibâlî, derslerini fasih bir lisanla verirdi. Gayet kolay ve anlaşılır bir şekilde anlatırdı. Hâlis niyet sahibi, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli ve iffet sahibi idi.

Cibâlî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tuhfet-ül-habîb alâ şevâhid-il-Muğn-il-lebîb: Muğnî'nin Şevâhid'i üzerine yapılmış bir şerhtir. Kitap dört cüzdür. Eserin bir nüshası Tunus Millî Kütüphânesi'ndedir. 2- Tahmîsün alâ kasîdeti Abdülkerîm Tarâifî, 3- Selâsete aşer tahmîsen alâ Bürded-il-bûsırî, 4- Havasin alâ resâili kesîretin, 5- Şerhi şevâhidi. Kavâ'id-il-i'râb, 6- Kasâidu fî medh-in-Nebî.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Terâcim-ül-müellifîn-it-Tûnusiyyîn cild-2, sh. 12

2) El-A'lâm cild-4, sh. 38

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 287

CİMMENÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdullah bin İbrâhim Cimmenî'dir. Soyu, Eshâb-ı Kirâmdan Mikdad bin Esved'e ulaşır. 1037 (m. 1628) senesinde Cimmâne'de doğdu. Cimmâne, Nefaâve'nin köylerinden olup, Tunus'tadır. 1134 (m. 1722) senesi Rebî'ul-evvel ayının onbeşinde Cum'a gecesi Cerbe'de vefât etti. Ders verdiği medresenin bahçesine defnedildi.

Cimmenî, ilim tahsili için Cezayir'e gitti. Orada Şeyh Abdullah bin Ebû Kâsım Cûlâlî'den ilim öğrendi. Sonra Zevâve'ye giderek, orada altı sene kaldı. Zevâve'de; Muhammed Sa'dî, Muhammed Magribî, Ebû Kâsım Kâdî ve birçok âlimden ilim öğrendi. Kâhire'ye de ilim öğrenmek için giden Cimmenî, orada dokuz sene kaldı. Ezher'in ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Kırâat ilmini, Sultan Mezzâhî, İbrâhim Şebrâhaytî ve Ahmed Şebîbî'den öğrendi. Abdülbâkî Zerkânî'den; nahiv, beyân, usûl-i fıkıh, tevhîd, mantık ilimlerine dâir icâzetname

aldı. Şeyh Muhammed Harşî'nin yanında uzun müddet ilimle meşgûl oldu. Ondan hadîs ilmi husûsunda icâzet aldı. Ezher'de talebe iken hacca gitti.

Cimmenî, birçok ilim elde edip, icâzetnameler aldıktan sonra, memleketine gitmek üzere İskenderiyye'den gemiyle yola çıktı. Gemi yolda battı. Fakat Cimmenî kurtuldu. Kıyıya çıkınca bayıldı. Ayılınca yanında bulunanlara kitaplarının ne olduğunu sordu. Kitapları çok idi. Fakat kitaplarının hepsi sulara gömülüp gitmişti. Sonra Kâhire'ye döndü. Yine birçok kitap te'min etti. Memleketine gitmek üzere ikinci kere yola çıktı ve sağ sâlim memleketine vardı. Kabîs'in yakınında bulunan Hamârane dergâhında kaldı. İnsanlar kendisinden çok istifâde ettiler. Sonra Cerbe denilen yere gitti. Gurabâ Câmii'nde ders verdi ve insanlara dinî bilgileri öğretti. Ba'zı hasedcilerin yüzünden bu câmiden ayrılmak zorunda kaldı. Talebeleri başka bir yerde yerleştiler. Fakat burası müsait bir yer değildi. Cerbe'ye, Murâd bin Hamûda Paşa'nın vekîli gelmişti. Bu zât Tunus'a dönünce, Murâd Paşa onun kendi yerine vekîl olarak hacca gitmesini emretti. Bunun üzerine o zât Murâd Paşa'ya; "Efendim! Eğer hayırlı bir iş yapmak isterseniz, Cimmenî için bir medrese yaptırırsanız çok iyi olur" dedi. Cimmenî'nin durumunu Murâd Paşa'ya tafsilatıyla anlattı. Murâd Paşa ona bu husûsta izin verdi. Bunun üzerine, Murâd Paşa'nın vekîli olan zât, medrese yaptırmak için Cerbe'ye gitti. Medreseyi yaptırmaya başladı. 1115 (m. 1714) senesinde medrese tamamlandı. Medresenin yanında Cimmenî'nin kalması için bir de ev yaptırıldı. Cimmenî bu medresede ilim yaydı. Her taraftan ilim öğrenmek için onun yanına geldiler.

Cimmenî, Muhtasar-ı Halîl ismindeki eseri talebelerine anlatarak, dokuz ay içerisinde bitirirdi. Senenin geri kalan kısmında hadîs-i şerîf okuturdu. Kardeşinin oğlu İbrâhim bin Muhammed Cimmeni, Ali Şâhid, Ali Fercânî ve Muhammed Garyânî, ondan ilim alan âlimlerdendir.

Emîr Ali bin Hüseyn, Cimmenî'nin ders okuttuğu medreseye çok önem verirdi. Burada ders alan talebelere ve kalanlara yiyecek ve daha başka husûslarda yardım ederdi.

Cimmeni, çok oruç tutardı. Sabah namazından önce kalkar, talebelerini, namaz kılıp derslerini mütalaa etmeleri için kaldırırdı. İhtiyâçlarını medresenin vakfından te'min etmez, memleketinde babasından kalan mîras ile geçimini sağlardı.

Cimmeni, "Muhtasar-ı Halîl" isimli kitaba şerh yazmış, fakat bu şerhini tamamlayamamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Terâcimu müellifîn-it-Tûnusiyyîn cild-2, sh. 56

DÂMÂD-ZÂDE EBÜ'L-HAYR AHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed'dir. Kırkikinci Osmanlı şeyhülislâmı Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin dâmâdı ve Anadolu kadıaskerlerinden olan Çankırılı Dâmâd Mustafa Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Dâmâd-zâde diye şöhret bulmuştur. 1076 (m. 1665) senesinde İstanbul'da doğdu. 1154 (m. 1741) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan'da Nişancılar mahallesinde, evliyânın büyüklerinden olan Murâd-ı Münzevi hazretlerinin dergâhı bahçesindeki babasının kabri yanında defnedildi. Şimdi kabrinin bulunduğu yer harabe hâldedir.

Küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenmeye meraklı olan Ahmed Efendi, ilk eğitim ve öğrenimini gördükten sonra, çeşitli medreselerde zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan ve âdet olduğu üzere değişik medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, kadılık mesleğine yöneldi. İlk önce Selanik kadılığı vazîfesinde bulundu. 1112 (m. 1700) senesinde Bursa kadılığına nakledildi. Bu vazîfede altı sene kaldıktan sonra, 1118 (m. 1706) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. 1122 (m, 1710) senesinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Dört yıl müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1126 (m. 1714) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yın edildi. Onbeş ay sonra bu vazîfeden alındıysa da, 1130 (m. 1717) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine iade edildi. Bir yıl sonra emekliye ayrıldı. 1136 (m. 1723) senesinde üçüncü defa Rumeli kadıaskerliği vazîfesine getirildi.

Şeyhülislâm Pasmakçı-zâde Abdullah Efendi vazîfeden alınınca, 1144 (m. 1732) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. İhtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle vazîfeden alınarak emekli edildi. Önce Büyükdere'de Kefeli köyündeki evinde, sonra Rumeli Hisarı'nda ve daha sonra da Sütlüce'deki evinde oturdu. Bu son evde vefât etti. Oğlu

Feyzullah Efendi’ye de Dâmâd-zâde denir. Bu oğlu, şeyhülislâmlık yapmış, 1175 (m. 1761)’de Sütlüce’de vefât etmiş ve yaptırdığı dergâhın bahçesinde defnolunmuştur.

Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgi bulunmayan Dâmâd-zâde Ebü’l-Hayr Ahmed Efendi, âlim, fâzıl ve hayırsever bir zât idi. Sütlüce’de bir çeşme yaptırmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 89

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 2098

DÂMÂD-ZÂDE FEYZULLAH EFENDİ

Sultan Üçüncü Osman ve Üçüncü Mustafa Hân zamanlarında yaşayan Osmanlı âlimlerinden. Yetmiş birinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Feyzullah’dır. Altmışıncı şeyhülislâm Dâmâd-zâde Ebü’l-Hayr Ahmed Efendi’nin oğludur. 1112 (m. 1700) senesinde Bursa’da doğdu. 1175 (m. 1761) senesinde İstanbul Sütlüce’de vefât etti. Sütlüce deresinde yaptırdığı dergâhın bahçesinde medfûndur. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, birçok medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçerek, ilk önce Galata kadılığı vazîfesine ta’yin edildi. 1143 (m. 1730) senesinde Bursa kadılığına nakledildi, İstanbul kadılığı vazîfesinde de bulunup, 1152 (m. 1740) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1163 (m. 1750) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Sultan Üçüncü Osman tarafından 1169 (m. 1755) senesinde, Vassaf Efendi’nin yerine şeyhülislâmlık makâmına getirildi. Doğruluk ve adâlet ile 1 yıl 1 ay 18 gün müddetle yürüttükten sonra, 1169 (m. 1756) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. İncir köyündeki evine çekilip, ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Kendi yerine ta’yin edilen Dürri-zâde Mustafa Efendi’nin vazîfeden ayrılması üzerine, 1170 (m. 1757) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu defa 11 ay 6 gün bu şerefli vazîfeyi îfâ etti. Daha sonra bu vazîfeden tekrar ayrılarak Sütlüce’deki evine çekildi. İbâdet ve tâatle meşgûl iken vefât etti.

Aklî ve naklî ilimlerde âlim olan Feyzullah Efendi’nin; “İlm-i Ebdâna” isimli bir eseri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 99

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 2098

3) İlmiye salnamesi sh. 528

DEBBAĞ-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Osmanlılar döneminde yetişen tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırkbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed’dir. Debbağ Şeyh Mahmûd Efendi’nin oğludur. Bu sebeple Debbağ-zâde diye bilinir. Doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul’da doğdu. 1114 (m. 1702) senesinde İstanbul’da vefât etti. Sultan Selîm civarında yaptırmış olduğu medresenin bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i’tibâren ilim tahsiline yönelen Mehmed Efendi, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, birçok medreselerde müderrislik yaptı. 1077 (m. 1666) senesinde Şam, 1081 (m. 1670) senesinde Edirne ve 1085 (m. 1674)’de İstanbul kadılıklarına ta’yin edildi. 1090 (m. 1679) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1098 (m. 1687)’de Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Aynı sene içinde, Ankaravî Mehmed Efendi’nin vefâtı üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân’ın tahttan indirilmesiyle neticelenen yeniçeri ayaklanmasında, yeniçerilerin Sadrâzam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa’nın îdâmı için istedikleri fetvâyı vermeyip huzûrundan kovduğu için, yeniçerilerin baskısına dayanamayan Sultan İkinci Süleymân Hân tarafından, 1099 (m. 1688) senesinde vazîfeden alındı. Bu birinci şeyhülislâmlığı üç ay onbir gün sürdü. Yerine getirilen Şeyhülislâm Ebû Sa’îd-zâde Feyzullah Efendi’nin yirmi gün sonra bu vazîfeden alınması üzerine, ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfede iki yıl, üç ay 24 gün kaldıktan sonra, vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Her iki şeyhülislâmlık müddeti 2 yıl 7 ay 5 gündür. Vazifeden ayrıldıktan sonra evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl olduğu sırada, İstanbul’da vefât etti.

Sultan Dördüncü Mehmed Hân ve ikinci Süleymân Hân zamanlarında şeyhülislâmlık vazîfesini yürütmüş olan Debbâğ-zâde Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve fazilet sahibi bir zât idi.

Fıkıh, tefsîr ve hadîs ilmine dâir yazdığı eserleri şunlardır: 1- Fetâvâ-i Nu'mâniye, 2- Fetâvâ-i Mecmûa-i Cedîde, 3- Reshât-ün-nasîh min-el-hadîs-is-sahîh, 4- Et-Tertîb-ül-Cemîl fî şerh-i terkîb-il-celîl lit-Teftâzânî: Nahiv ilmine dâirdir. 5- Tibyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 6- Haşiyetü alâ Cüz'ün-Nebe' min Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî fît-tefsîr.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 73

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2116

3) El-A'lâm cild-7, sh. 89

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 313

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 307

6) Brockelmann Sup-2, sh. 640

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 573

DÜLGER-ZÂDE MUSTAFA RIZÂEDDÎN EFENDİ

İstanbul'da yetişen âlim ve velîlerden. İsmi, Mustafa bin İbrâhim'dir. Resûlullahın (aleyhisselâm) âşıklarından idi. 1090 (m. 1679) senesinde Beşiktaş'ta doğdu. Babası mîmâr olduğu için Dülger-zâde denildi. Mustafa Rızâeddîn Efendi dünyâya gelmeden önce, babası bir rü'yâ gördü. Rü'yâda kendisine; "Senin sâlih bir oğlun dünyâya gelecek. Âlimlerden ve âriflerden olacaktır. İsmini Mustafa koy ve terbiyesine ehemmiyet ver!" denildi. Babası rü'yâda kendisine yapılan tavsiyeye uyarak oğlunun ismini Mustafa koydu. Fakat İbrâhim Efendi, oğlunun doğduğu sene vefât etti. Mustafa Rızâ Efendi öksüz büyüdü. 1157 (m. 1744) senesinde Dülger-zâde Rızâ Efendi hastalandı. 1159 (m. 1746) senesi Muharrem ayının üçünde talebelerinden birinin evinde iken hastalığı şiddetlendi. Hemen Beşiktaş'taki evine nakledildi. Bir müddet sonra yüksek bir sesle; "Allah" diyerek rûhunu teslim etti. Cenâzesinde, zamanın âlimleri ve velîleri hazır bulundu.

Mustafa Rızâ Efendi, ilk tahsilini tamamladıktan sonra, Sinân Paşa Medresesi'ne devam etti. Bu sırada, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin dergâhında talebe yetiştirmekle görevli Ya'kûb Efendi'nin emri ile, Odabaşı şeyhi Fenâî Efendi'nin derslerine devam edip, Celvetiyye yoluna girdi. Mustafa Rızâ Efendi'nin hâllerinde kemâl alâmetleri görülmeye başlayınca, hocası tarafından hilâfet verildi. Bu derece ile yetinmeyen Dülger-zâde, Fenâî Efendi'nin kendisine verdiği müjde üzerine, bir ara Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Muhsin Efendi'nin derslerine ve sohbetlerine katıldı. Bu arada Mesnevî'yi okudu. Riyâzet yoluna giren Dülger-zâde, Sinân Paşa Câmii'nde cemâate va'z ve nasihat vermeye başladı. Bir süre Mesnevî'yi ders olarak okuttu. Ayrıca, Telhîsî Abdullah Ağa'nın evinde imamlık yaptı. Osmanlı-Rus savaşında gazâya katıldı. Edirne'de Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Arab-zâde Allâme Efendi ile görüştü. Sülûk mertebesine geçmeye muvaffak olup, Nakşibendiyye yolunun âdabını da öğrendi.

Beşiktaş'ta Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında âlimlerden birisi tarafından yapılıp, Halvetiyye yolunun mensûplarına tahsis edilen bir dergâh bulunuyordu. Zamanla bu dergâh yıkıldı. Dülger-zâde Mustafa Efendi, bu dergâhı yeniden yaptırdı. Dergâhın yeniden yapılmasına 1114 (m. 1702) senesinde başlandı. 1151 (m. 1738) senesinde tamamlanan bu dergâh, bugün Neccar-zâde dergâhı diye tanınmaktadır.

Dülger-zâde, 1152 (m. 1739) senesinde Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye gitti. Mekke-i mükerremede iken, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin üstünlüğünü anlatan "Zuhûrât-ı Mekkiyye" kitabını yazdı. Hicaz'a giderken Mısır'a uğradı. Yanında oğlu Şeyh Muhammed Sıddîk Efendi vardı. O sırada Mısır vâlisi olan Hekimoğlu Ali Paşa, Dülger-zâde'yi, husûsî hazırlattığı konakta misâfir etti. Ali Paşa, Mustafa Efendi'ye son derece hürmet ve ikramda bulundu. Mısır'dan Hicaz'a giderken, gemi Kızıldeniz'de karaya oturdu. Mustafa Rızâ Efendi'nin duâsı ile Allahü teâlâ gemiyi kurtardı. Medîne-i münevverede iki ay halvette (yalnızlıkta) kalan Dülger-zâde'de fevkalâde hâller görüldü. Dönerken Konya'ya uğradı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ve Nasreddîn Hoca'yı ziyâret etti. Sonra Seyyid Battal Gâzî'yi ziyâret etti. Buradan İznik'e geçti.

Kâdiriyye yolunun şeyhi olan Eşref-zâde Abdullah Rûmî'nin kabrini ziyâret etti. Buradan da İstanbul'a gitti.

Mustafa Rızâ Efendi'nin dîvânı çok kıymetli bir eserdir. Dülger-zâde'nin sözleri âşıkanedir. Bilhassa Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede yazdığı şiirler, onun, o mübârek yerlerde daha fazla cezbe ve vecd hâline geldiğini gösterir. Diğer eserleri şunlardır: 1- Muhtasar-ül-vilâye tercümesi, 2- Zuhûrât-ı Mekkiyye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 78

2) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 268

DÜRRÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Altmışikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Babasının ismi İlyâs'dır. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1149 (m. 1737) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Karacaahmed kabristanında defnedildi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirdi. Kadıasker Abdülkâdir Efendi'ye dâmâd oldu. Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olup, kadılık mesleğine yöneldi. Haleb kadılığı vazîfesinde bulundu. 1121 (m. 1709)'de Haleb kadılığından Mısır-Kâhire kadılığına nakledildi. 1129 (m. 1716) senesinde Mekke-i mükerreme, 1132 (m. 1719) senesinde İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. 1138 (m. 1725) senesinde Anadolu kadı-askerliğine getirildi. 1143 (m. 1730) senesinde Rumeli kadıaskerliği vazîfesine yükseltildi. Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından, Şeyhülislâm İshâk Efendi'nin vefâtı üzerine, 1147 (m. 1734) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesine ta'yin edildi, 1 yıl 5 ay 13 gün bu yüksek vazîfeyi doğruluk ve adâletle yerine getirdi. Felç hastalığına tutulup, imza atamayacak derecede rahatsızlandı. Pâdişâh Birinci Sultan Mahmûd Hân tarafından, imza yerine mühür kullanmasına izin verildi. Ancak ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle vazîfe yapamayacak duruma geldiğinden, 1148 (m. 1736) senesinde vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Üsküdar'daki evinde istirahata çekildi. 1149 (m. 1737) senesinde tutulduğu felç hastalığından kurtulamayarak vefât etti.

Dürri Mehmed Efendi; aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, insaf ve merhamet sahibi, ince rûhlu, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Dürrî Mehmed Efendi, Sultan Birinci Mahmûd Hân zamanında, yaklaşık birbuçuk sene şeyhülislâmlık vazîfesini adâlet ve doğrulukla yürüttü. Dürrî-zâde ailesi, devletin ilmiye teşkilâtını uzun müddet ellerinde tutmuştur. Yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi oğlu, seksenbeşinci şeyhülislâm Mehmed Atâullah Efendi ve Seksenyedinci şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi torunlarıdır. Dürrî-zâde ailesinden daha sonra birçok kadıasker ve kadılar da yetişmiştir. Bu aileden en son yetişen, yüzyirmisekizinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Abdullah Efendi'dir. Dürri Mehmed Efendi'nin, kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 91

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2139

3) İlmiye salnamesi sh. 515

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Atâullah'dır. Yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'nin büyük kardeşi, doksansekizinci şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin amcasıdır. Dürri-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi diye meşhûr olmuştur. 1142 (m. 1729) senesinde İstanbul'da doğdu. 1199 (m. 1785) senesinde hacca gitmek Üzere yola çıkıp Gelibolu'ya geldiği zaman, tutulduğu hastalıktan kurtulamıyarak vefât etti. Cenâzesi İstanbul'a getirilip, Yazıcı-zâde Mahmûd Efendi'nin kabri yanında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Ba'zı medreselerde müderrislik ve Selanik kadılığı vazîfelerinde bulundu. 1178 (m. 1764) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi.

1183 (m. 1769) senesinde İstanbul kadılığına, 1188 (m. 1774) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1192 (m. 1778) senesinde Rumeli kadıaskeri olduysa da, kısa bir müddet sonra vazîfeden alındı. 1197 (m. 1783) senesinde tekrar aynı vazîfeye getirildi. Kısa zaman sonra "Reîs-ül-ulemâ"lığa yükseldi.

Şeyhülislâm Karahisâri İbrâhim Efendi'nin vefâtı üzerine, 1197 (m. 1783) senesinde pâdişâh Sultan Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 1 yıl 10 ay 12 gün şeyhülislâmlık yaptı. 1199 (m. 1785) senesinde vazîfeden ayrıldı. Dürrî-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi; âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu, tevâzu ve hoşgörü sahibi idi. Cömert ve kerem sahibi olan Dürrî-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi'nin, kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 108

2) İlmiye salnamesi sh. 551

DÜRRÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Yetmişikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa olup, Dürrî Mehmed Efendi'nin oğludur. Dürrî-zâde diye bilinir. 1114 (m. 1702) senesinde İstanbul'da doğdu. 1188 (m. 1774) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı civarında medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren babasından eğitim ve öğretim görüp, aklî ve naklî ilimlerde yükseldi. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Babası şeyhülislâm olduktan sonra, kadılık mesleğine yönelip, ilk önce Galata kadılığına getirildi. Daha sonra, Edirne ve Mekke-i mükerreme kadılıkları vazîfesinde bulundu. Babasının vefâtını müteâkib, 1152 (m. 1739) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. 1159 (m. 1746) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta'yin edildi. 1164 (m. 1750) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Sultan Üçüncü Osman Hân zamanında, 1169 (m. 1755) senesinde Şeyhülislâm Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. Sekiz ay kadar bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1170 (m. 1756)'de vazîfeden ayrılıp Gelibolu'ya gitti. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında, Şeyhülislâm Tirevî Ebû Bekr Efendi-zâde Ahmed Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, 1175 (m. 1762) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. 4 yıl 11 ay 24 gün müddetle bu yüksek vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürütmekteyken, özel bir durum üzerine, 1180 (m. 1767) senesinde tekrar vazîfeden ayrıldı. Yedi yıl kadar devlet hizmetinden ayrı kaldıktan sonra, Pâdişâh Birinci Abdülhamîd Hân zamanında 1187 (m. 1774)'de üçüncü defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu vazîfeyi yedi ay kadar yürüttükten sonra, ihtiyârlığı sebebiyle vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Aynı sene içinde İstanbul'da vefât etti. Şeyhülislâmlık müddeti, toplam 6 yıl bir ay 17 gündür.

Dürrî-zâde Mustafa Efendi, âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın emirlerine bağlı, haram ve şüphelilerden kaçınır, âdil ve nezâket sahibi idi. Akşam namazından sonra yatsıya kadar seccade üzerinde oturup, Allahü teâlâyı zikreder ve duâ ederdi.

Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin, fıkıh ilmine dâir yazdığı "Dürre-i Beyzâ" adlı bir eseri vardır. Bu eserin yazma bir nüshası, Es'ad Efendi Kütüphânesi'ndedir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 400

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2140

3) İlmiye salnamesi sh. 529

EBE-ZÂDE ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının ellibirincisidir. İsmi, Abdullah'tır. Babası, Kâdı Mustafa Efendi'dir. Annesi, Sultan Dördüncü Mehmed'in doğumunda Haseki Sultan'a ebe olduğundan, Ebe-zâde diye bilinir. Balçık'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1126 (m. 1714) senesinde Trabzon'a giderken, Karadeniz'de çıkan şiddetli fırtınada bindiği gemi battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi,

bu gemide boğularak vefât etti. Ebe-zâde Abdullah Efendi, zamanının âlimlerinden, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân devrinde, 1096 (m. 1684) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Sultan Üçüncü Süleymân Hân devrinde, 1100 (m. 1688) senesinde Mısır kadılığına, 1103 (m. 1691) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1106 (m. 1694) senesinde İstanbul pâyesiyle Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. Sultan İkinci Mustafa Hân pâdişâh olunca, Abdullah Efendi'yi Edirne'ye da'vet edip, 1106 (m. 1694) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta'yin etti. İki sene sonra 1108 (m. 1696) senesinde Rumeli kadı-askerliğiyle vazîfelendirildi. Daha sonra Kıbrıs'a gönderildi. Bir süre sonra Kıbrıs'tan Bursa'ya dönerken, Eskişehir'e gelince, Sultan Üçüncü Ahmed'in pâdişâh olduğunu öğrendi: Bursa'ya gitmeyip, İstanbul'a gitti.

1117 (m. 1705) senesinde yeniden Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1119 (m. 1708) senesinde Şeyhülislâm Sadreddîn-zâde Mehmed Sâdık Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi 2 yıl 5 ay 27 gün müddetle doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. 1122 (m. 1710) senesinde vazîfeden ayrıldı. Yerine Paşmakçı-zâde Ali Efendi getirildi. Ali Efendi'nin kısa bir müddet sonra vefâtı üzerine, 1124 (m. 1712) senesinde tekrar şeyhülislâmlığa getirildi, 1 yıl 1 ay müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra 1125 (m. 1713) senesinde tekrar vazîfeden ayrıldı. Her iki şeyhülislâmlık müddeti toplam 3 yıl 6 ay 22 gündür. Rumelihisarı'ndaki evine çekilip, gelen giden ziyâretçilerle ve ibâdetle meşgûl oldu. Bir müddet sonra Sultan Üçüncü Ahmed tarafından Trabzon'a gönderildi. Trabzon'a giderken çıkan şiddetli fırtınada bindiği gemi battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi boğularak vefât etti.

Âlim bir zât olan Ebe-zâde Abdullah Efendi'nin, kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 89

2) İlmiye salnamesi sh. 499

3) Râşid Târihi cild-4, sh. 23-27

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2098

EBÛ İSHAK İSMÂİL EFENDİZÂDE İSHAK EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi İshak'dır. Ebû İshak İsmâil Efendi'nin oğludur. Ebû İshak İsmâil Efendi-zâde diye bilinir. 1090 (m. 1679) senesinde İstanbul'da doğdu. 1147 (m. 1734) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm Câmii civârında babasının yaptırdığı İsmâil Ağa Câmii'nin bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. Zamanındaki âlimler derecesinde yüksek ilme sahip oldu. 1111 (m. 1699) senesinde, Şeyhülislâm Seyyid Hacı Feyzullah Efendi'nin huzûrunda yapılan bir imtihanda yüksek başarı gösterip, âlimlerin dikkatini çekti. Müderrislik payesine ulaştı. Kâdılık mesleğini seçip, 1128 (m. 1715) senesinde İzmir ve Mekke kadılığına ta'yin edildi. 1135 (m. 1722) senesinde de İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Bu sırada İbrâhim Müteferrika'nın kurduğu matbaada musahhihlik yaptı. 1141 (m. 1728) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olundu. 1143 (m. 1730) senesinde İstanbul'da çıkan Patrona Halîl ayaklanmasından sonra vazîfesinden ayrılarak evine çekildi ve sessiz bir hayat yaşamağa başladı. 1146 (m. 1733) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1146 (m. 1722) senesinde Şeyhülislâm Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi, 1 yıl 9 gün müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini doğruluk ve adâletle yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken, İstanbul'da vefât etti.

Ebû İshak İsmâil Efendi-zâde İshak Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, faziletli ve kültürlü bir zât idi. Fetvâ makamına yapılan müracaatlardan harç almaz ve hediye kabûl etmezdi. Ba'zı ihtiyâç sahibi kimselerin kalem masraflarını kendi kesesinden ödeyecek kadar cömert ve iyiliksever bir zât idi. Arabça ve Farsça lisânlarına tam hâkimdi. Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin büyük kardeşi ve Şeyhülislâm Paşmakçı-zâde'nin dâmâdı idi. İlmî üstünlüğü yanında, şairliği ve hattâtlığı da var idi.

Eserleri: 1- Şifâ-i şerîf tercümesi: Bu esere "İstisfa" adı verilmiştir. 2-Kasr-ül-metin: Bostân-ül-ârifîn tercümesi. 3-

Bi'setnâme, 4- Dîvân: Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış şiirlerini topladığı eseridir.

Onun şiirlerinden ba'zı beytler:

Hâlimi arz et sabâ dildâre Allah aşkına,
Sûziş-i dilden haber ver yâre Allah aşkına.

Ey tabîb-i hazık nabz âşiyân-ı derd-i dil,
Hasta-i hicrem bana bir çâre Allah aşkına.

Yukarıdaki beytlerin alındığı gazelin bir mısra'ı

"Keşf-i Esrâr eyleme, ağyâre Allah aşkına"

atasözü hâline gelmiştir.

¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 90

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 899

3) İlmiye salnamesi sh. 514

EBÜ'L-MEVÂHİB EL-HANBELÎ (İbn-i Bedr el-Müftî)

Şam'da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden ve müftî. İsmi, Muhammed bin Abdülbâki bin Abdülbâki bin Abdülkâdir bin Abdülbâki bin İbrâhim bin Ömer bin Muhammed el-Ba'lî ed-Dımeşkî olup, dedelerine nisbetle; İbn-ül-Bedr ve İbn-i Fakîh diye tanınır. Künyesi, Ebü'l-Mevâhib'dir. 1044 (m. 1634) senesi Receb ayında Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. Orada yetişti. 1126 (m. 1714) senesi Şevval ayının yirmidokuzunda Çarşamba günü ikindi vakti orada vefât etti.

İlk olarak babasından Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrenen Ebü'l-Mevâhib, bundan sonra tecvîd ilimlerini de öğrendi ve Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İlim öğrenmek maksadıyla, Dımeşk'dan başka, Mısır, Mekke, Medîne ve başka yerlerde bulundu. Necmüddîn-i Gazzî, Muhammed Habbâz el-Batnînî, Şeyh İbrâhim el-Fettâl, İsmâil Nablüsî, Zeynel'âbidîn el-Gazzî, Molla Mahmûd el-Kürdî, Şeyh Eyyûb Halveti, Şeyh Ramazan Akkârî, Muhammed Necmüddîn el-Faradî, Muhammed üstüvânî, İbn-i Hamza, Abdüsselâm el-Lekânî, Abdülbâki bin Muhammed ez-Zerkânî ve daha birçok âlimden ders okudu. Çoğundan icâzet (diploma) aldı. Mısır'da ilim tahsil ederken, babası Dımeşk'da vefât etti. Bunu haber alınca Dımeşk'a geldi. Babasının yerine geçip, talebelere ders vermeye başladı. Sabah vaktinde husûsî, akşam ile yatsı arasında da umûmî olarak, talebelere ders verirdi. Akşam derslerinde Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i, İmâm-ı Süyûtî'nin "Câmi'u kebîr ve Câmi'u sagîr" isimli eserlerini, Şifâ-i şerîfi, İmâm-ı Nevevî'nin "Riyâz-us-sâlihîn" isimli eserini, İbn-i Miskeveyh'in Tehzîb-ül-ahlâk"ını ve daha başka kitapları okuttu. Hadîs, usûl-i hadîs, kırâat, ferâiz, fıkıh, nahiv me'ânî, beyân ve daha başka ilimlerde ders verdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Talebeler çok olduğundan grublar hâlinde gelip ders alırlardı.

Rivâyet edilir ki: 1108 (m. 1696) senesinde Şam'da müthiş bir kıtlık oldu. Uzun bir müddet yağmur yağmadı. İnsanlar susuzluktan çok muzdarib oldular. Çok kimse, Allah rızâsı için üç gün oruç tutup, dördüncü gün oruçlu olarak yağmur duâsına çıktılar. Herkes namaz kılıp, yağmur yağması için Allahü teâlâya duâ ettiler. Ayrıca duâ etmesi için, Ebü'l-Mevâhib'e de ön tarafta bir kürs hazırladılar. Oraya çıkıp duâ etmeye başlayan Ebü'l- Mevâhib, sonunda ağlayarak ve sakalını tutarak; "Yâ Rabbî! Bu ihtiyâr kulunu halk arasında mahcûb etme!" diye yalvardı. Tam bu esnada hava kararmaya, bulutlar görünmeye başladı. Allahü teâlânın izni ile üç gün devamlı olarak yağmur yağdı. Herkes suya doydu. Allahü teâlâ onun duâsını kabûl etmiş onun hürmetine insanları büyük bir sıkıntıdan kurtarmıştı.

Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî, nafakasını te'min etmek için ticâretle uğraşırdı. İlim öğrenmek ve sâlihlerin sohbetlerinde bulunmak husûslarında çok gayretli idi. Alış-veriş muâmelelerini tam uygun yapardı. İlim talebelerine, gizli olarak, çok sadaka verirdi. Her işini Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak yapmaya dikkat eder, bu husûsta kınayanların kınamalarına aldırmazdı. Menkıbe ve kerâmetleri pek çokdur.

Rivâyet edilir ki: Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî'nin zamanında bulunan vâlilerden birisi, bâ'zı haksızlık ve zulümler yapmıştı. O zamanda bulunan ba'zı tüccârlar, vâlinin bu hâlini Ebü'l-Mevâhib'e anlattılar. O da bir mektûp yazarak vâliye gönderdi. O mektûbunda, zulüm ve haksızlıklardan vazgeçmesini tavsiye edip, ba'zı nasihatlerde bulundu. Fakat vâli bu mektûbu pek dikkate almadı. Bu hâl devam edince, tüccârlar

ikinci defa Ebü'l-Mevâhib'e müracaat ederek artık dayanamayacaklarını, bir çâre bulmasını söylediler.

Bunun üzerine vâliye ikinci bir mektûp yazarak, tekrar nasihat ve tavsiyelerde bulundu. Bu mektûbu hizmetçisi ile gönderdi. Hizmetçi mektûbu götürdüğü sırada, askeriyenin ileri gelenlerinden bir zât ve daha başkaları da vâlinin yanında bulunuyorlardı. Mektûp vâliye çok te'sîr etti, ağır geldi. Orada bulunanlar da Ebü'l-Mevâhib'in hâlini, dînimizin emirlerine bağlılığını, ilmini, ibâdetini ve evliyâlık yolundaki yüksekliğini anlattılar. Bu sözler, vâliyi sâkinleştirdi. Ebü'l-Mevâhib'in sözleri (mektûbu) sebebiyle, kendisinde bir yumuşama hâli hâsıl oldu. Bundan sonra artık kimseye zulmetmemeye dikkat etti.

Ebü'l-Mevâhib'in eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Feyz-ül-vedûd (bu kitabını 1094 (m. 1682) senesinde yazmış olup, hocalarının isimlerini ve hâl tercümelerini anlatır), 2) Kavâ'id, 3) Kitâbetün alâ Sahîh-il-Buhârî, 4) Kevâkib-üz-zâhire fî âsâr-il-âhıre. Ayrıca, ba'zı âyet-i kerîmeler hakkında risaleleri ve başka eserleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 67

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 123

3) El-A'lâm cild-6, sh. 184

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 312

5) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 369

6) Brockelmann Sup-2, sh. 455

EBÛ SA'ÎD-ZÂDE FEYZULLAH FEYZÎ EFENDİ

Osmanlı âlim ve şâirlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının kırkyedincisidir. İsmi Feyzullah'tır. Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi diye tanınmıştır. Şiirlerinde "Feyzî" mahlasını kullanmıştır. Yirmialtıncı şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin torunu, yirmidokuzuncu şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'nin oğludur. 1040 (m. 1630) senesinde İstanbul'da doğdu. 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul Fındıklı'daki evinde vefât etti. Eyyûb Sultan civarındaki aile mezarlığına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babası Ebû Sa'îd Efendi'den ve zamanın diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, kısa sürede ilmî üstünlüğe ulaştı. Müderris olup, 1055 (m. 1645) senesinde İstanbul'da Mihrimâh Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 25 yaşına gelince, 1065 (m. 1655) senesinde Galata mevleviyyesine, daha sonra İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene vazîfeden alındı. Uzun bir müddet devlet me'mûriyetinden uzak kaldı. 1077 (m. 1666) senesinde Anadolu, 1097 (m. 1685) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir yıl kadar bu vazîfeden alındıysa da, 1098 (m. 1686) senesinde tekrar iade edildi. Sultan İkinci Süleymân Hân zamanında, 1101 (m. 1689) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi, 1 yıl 8 ay 14 gün süren şeyhülislâmlık vazîfesinden sonra, 1103 (m. 1691) senesinde Sultan İkinci Ahmed Hân zamanında vazîfeden ayrılıp Bozcaada'ya gönderildi. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. Beşiktaş'taki evinde ikâmet etti. Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin vefâtı üzerine, 1103 (m. 1691) senesinde yeniden şeyhülislâmlığa getirildi. 2 yıl 2 ay 3 gün müddetle bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, 1105 (m. 1693) senesinde vazîfeden ayrılıp, Sakız adasına gitti. Sakız adası düşman tarafından işgal edilince, Mısır'a gitti. Kısa bir müddet sonra İstanbul'a döndü. İstanbul'a dönüp Kandilli'deki evinde ikâmet etmekteyken, 1110 (m. 1698) senesinde vefât etti. Her iki şeyhülislâmlık müddeti, 3 yıl 10 ay 17 gündür.

Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, astronomi ve edebiyatta ihtisas sahibi idi. Şiir ve inşâda yüksek idi. Açık sözlü, fakat sert bir mizaca sâhib idi. İlimle uğraşmış olmasına rağmen, belirli bir eser bırakmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 76

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 33

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3464

4) İlmiye salnamesi sh. 494

ES’AD EFENDİ (Ebû İshak Efendi-zâde Muhammed)

Osmanlı âlimlerinden. Altmışyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Muhammed Es’ad’dır. Şeyhülislâm Ebû İshak İsmâil Efendi’nin oğlu, yine Şeyhülislâm İshak Efendi’nin birâderidir. Ebû İshak Efendi-zâde diye bilinir. 1096 (m. 1685) senesinde İstanbul’da doğdu. 1166 (m. 1753) senesinde İstanbul’da vefât etti. İstanbul’da Sultan Selîm civarında babası tarafından yaptırılan İsmâil Ağa Câmii’nin bahçesinde, babasının kabri yanına defnedildi.

Küçük yaştan i’tibâren, babasından ve Mutavvelci Mehmed Efendi gibi birçok âlimden ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yükseldikten sonra mülâzim (stajyer) olup, 1122 (m. 1710) senesinde yirmialtı yaşındayken hâriç rütbesiyle müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Babası şeyhülislâm olunca, teftiş-i haremeyn ve fetvâ emînliği vazîfesine getirildi. Daha sonra Selanik kadılığına ta’yin edildi. Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. 1147 (m. 1734) senesinde Sadrâzam Mehmed Paşa’nın Adakale (Birinci Mahmûd Hân devri Osmanlı-Avusturya harbi) seferinde ordu kadılığı vazîfesini yaptı. 1150 (m. 1737) senesinde Anadolu, 1157 (m. 1744) senesinde Rumeli kadıaskerliklerine getirildi. 17 ay sonra bu vazîfeden alındıysa da, kısa bir müddet sonra tekrar iade edildi. 1161 (m. 1748) senesinde Şeyhülislâm Ak Mahmûd-zâde Mehmed Zeynel’âbidîn Efendi’nin ayrılması üzerine, şeyhülislâmlığa ta’yin olundu, 1 yıl 22 gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1162 (m. 1748) senesinde vazîfeden ayrıldı. İstanbul’a dönüp incir köyündeki evinde ikâmet etmekte iken vefât etti.

Es’ad Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, cömert bir kimse idi. Atâ binmek ve silah atmak husûsunda maharet sahibi idi. Şairliği de olan Es’ad Efendi’nin kasîde ve şiirleri vardır.

Muhammed Es’ad Efendi’nin, değişik konulara dâir yazdığı eserlerinin ba’zıları şunlardır: 1- Lehcet-ül-lügat: Türkçe’den, Arapça ve Farsçaya hazırlamış olduğu lügattir. Bu eseri 850 sahife olup, 1210 (m. 1795) senesinde basılmıştır. 2- Tefsîr-i sûre-i Yâsîn, 3- Tefsîr-i Âyet-el-Kürsî. 4-Tefsîr-i âyet-in-Nasr, 5- Nazîre-i Etvâk-üz-Zehebî liz-Zemahşerî, 6- Gülzâr-ı İbrâhim, 7- Hemziyye ve Lâmiyye kasideleri, 8- Zübdet-ül-lehçe: İki cildlik bir lügattir. 9- Dîvân, 10- Bülbül-nâme.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 247

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 908

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 96

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 238

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1349

6) İlmiye salnamesi sh. 524

ES’AD HOCA EFENDİ (Yanyalı)

Osmanlı Devleti’nde yetişen din ve fen âlimi. İsmi, Muhammed Es’ad bin Ali veya Es’ad bin Muhammed bin Ali’dir. Bugün Arnavutluk sınırları dahilindeki Yanya şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Yanyalı Hoca Es’ad Efendi nâmıyla meşhûr oldu. 1143 (m. 1730) senesinde vefât etti.

İlim sahibi bir aileye mensûb olan Hoca Es’ad Efendi, din ve âlet ilimlerini, memleketinde, müftî Mehmed Efendi ve müderris İbrâhim Efendi’den öğrendi. 1098 (m. 1688) senesinde İstanbul’a geldi. Akşehirlizâde İbrâhim Efendi’nin talebeleri arasına katıldı. Arkadaşları arasında ilk sırayı aldı. Akşehirlizâde İbrâhim Efendi’den icâzet alarak me’zûn oldu. Müderrislik vazîfesi verildi. Fen ilimlerine merakının çokluğundan, bir taraftan müderrislik yaparken, diğer taraftan eski Tekirdağ müftîsi Mehmed Efendi’den matematik ve kozmoğrafyayı, Müneccimbaşı Mehmed Efendi’den de irtifa usûlünü öğrendi. Rumca ve Arabcayı Yanya’da öğrenmişti. Molla Müncel’den de Farsçayı öğrendi. Din ve fen ilimlerinde çok ilerledi. Fıkıh, kelâm, astronomi ve matematik bilgilerinde âlim oldu. Onun ilimdeki yükselmesi dikkate alınarak, 1111 (m. 1699) senesinde, yüksek medreselere talebe hazırlayan Eyyûb Sultan Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. 1138 (m. 1725) senesinde de Galata kadılığı verildi. Bu sıralarda İbrâhim Müteferrika, Türkiye’de ilk matbaayı kurmak için

hazırlık yapıyordu. O zamana kadar İstanbul'da çok sayıda hattât bulunması (ba'zı araştırıcılara göre doksanbin) ve o zamanlar çok ibtidâî olan matbaadan daha serî kitap yazılması sebebiyle, matbaaya rağbet edilmemişti. Üstelik başlı başına bir sanayi kolu denilebilecek hattâtlığın (kitap yazma işinin) ve yan kolları olan cildcilik, nakkaşlık gibi meslek erbâbının birden bire açığa çıkıp işsiz kalması, memleket içinde ekonomik buhranlara sebep olabilirdi. Hâlbuki Avrupa'da ilimle uğraşanların sayısı çok olmadığı gibi, kitap yazma işinde çalışan fazla kimse de yoktu. Dolayısıyle Avrupalı için matbaa, ekonomik bir çöküntü getirmiyordu. Ancak papazların muhalefeti ile karşılaşılıyordu. Hattâ Cizvit (katolik) misyonerlerinin kışkırtmasıyla yeniçeriler, Rum-Ortodoks Patriği'nin kurdurduğu matbaayı, kuruluşundan bir sene sonra, 1038 (m. 1628) senesinde tahrib ettiler. Müslüman ahâli, matbaayı bir ihtiyâç olarak görmediği için o zamana kadar kurmadılar. Matbaanın geç gelmesi, müslümanların karşı çıkmasından dolayı değildir. Osmanlı Devleti'nin en yüksek dînî makamı olan şeyhülislâmlık makamında bulunan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin, Sadrâzam Nevşehirli Dâmâd İbrâhim Paşa'nın ve pâdişâhın, matbaayı tasvip edip, kurucusu İbrâhim Müteferrika'yı teşvik etmeleri, müslümanların lüzumunda bu işe nasıl gönül ve destek verdiklerini göstermektedir. Yalnız fen ve âlet ilimlerine dâir eserlerin basılmasına müsâde edilerek, dînî eserlerin hattâtlara bırakılması da, yazı yazarak geçimini te'min edenlerin korunduğunu göstermektedir.

İlk defa matbaa kurmak için İbrâhim Müteferrika teşebbüs ve müracaat etmiş ve kendisine hem şeyhülislâmın fetvâsı hem de pâdişâhın fermanı verilmişti. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin en yüksek dînî hizmetlerini îfâ etmiş olan, eski Galata kadısı Yanyalı Hoca Es'ad Efendi ile, eski İstanbul kadısı Molla İshak Efendi ve eski Selanik kadısı Molla Sâhib Efendi gibi her ilimde söz sahibi kimselerden musahhihler ta'yin edildi, "İbrâhim Müteferrika'nın bastığı eserlerin, bu seçkin kimselerin kontrolünden geçmesi, basılan kitapların halkın i'timâdını te'min etmesinde mühim rol oynadı.

Matbaanın ilk kuruluşunda böyle mühim bir işte çalışan Es'ad Hoca Efendi, aynı zamanda, Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa'nın kurduğu yirmibeş kişilik tercüme hey'etinde de üye idi.

Es'ad Hoca Efendi, din ve âlet ilimlerinde çok ilerlemiş, Arab, Fars, Latin, Türk ve Avrupa'da yeni yeni ortaya çıkarılan bilgiler ve buluşlarla birlikte, klasik kaynakları da tarayarak, her husûsta bilgi sahibi olmuştu. Es'ad Hoca Efendi, ba'zı klasik kitapları Türkçeye tercüme etti. İbn-i Sina'nin tıbba dâir, "Eş-Şifâ" adlı eserini Türkçeye çevirdi. "Hikmet-ül-işrâk" kitabını şerhetti. "Metâli'ül-envâr"

"Kütüb-i semâviyye ve hikmet-i tabiiyye" ve "Şerh-ül-Envâr" adlı eserleri Türkçeye tercüme etti. Çok güzel şiirler yazıp, şiirlerini Dîvân'ında topladı. Ayrıca Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin teşvikiyle, Aristo'nun "Fizik" adlı kitabını, Yunancadan Arabçaya tercüme ve şerhetti. Bu eserlerden başka, Manzûme-i Şehdî"ye bir şerh yazıp, Rumcaya tercüme etti. "Hâşiye-i İsbât-ı vâcib" ve "Risâle-i tâhûtiye" adlı kitaplar da onun eserleri arasındadır.

Her müslüman gibi, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda bulunmak için çırpınan Es'ad Hoca Efendi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok titiz davranırdı. Kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye için Nakşibendiyye yoluna mensûb büyüklerin sohbetlerinde bulundu. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkıyla ahlâklandı. Herkese iyilik yapar, elinde olanı Allah rızâsı için vermekten sakınmazdı. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olur, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatarak vakitlerini kıymetlendirirdi.

Es'ad Hoca Efendi, yazmış olduğu pek kıymetli eserler yanında, mümtaz talebeler de yetiştirdi. Oğlu matematik âlimi Mehmed Efendi ve meşhûr fen âlimi Vesim Abbâs Efendi, onun talebeleri arasındadır.

Es'ad Hoca Efendi'nin beytlerinden biri şöyledir:

"Anlamaz feyz-i Hüdâyî, sırrın idrâk eylemez,
Girmeyenler halkay-ı tevhîde Allah aşkına."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 205

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 248, cild-9, sh. 49

3) Osmanlı Müellifleri cild 1, sh. 234

4) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 332

FAKÎRULLAH

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Kâsım bin Abdülcemâl'dir. Fakîrullah diye tanınır. 1067 (m. 1656) senesinde Siirt'in Tillo kasabasında dünyâya geldi. Babasının yerine müderrislik yaparak binlerce talebe yetiştirdi. Tasavvuf yolunda yükselerek evliyâlıkta Gavs makamı denilen üstün derecelere sahip oldu. 1147 (m. 1734) senesinde doğduğu yer olan Tillo'da vefât etti.

Dedesi Molla Abdülcemâl, Peygamber efendimizin amcası Hazreti Abbâs'ın (radıyallahü anh) torunlarındandır. Zâhirî ilimlerde âlim idi. Tillo'da müderrislik vazifesi yapıyordu. Oğlu Mevlânâ Kâsım'ı yetiştirerek âlim olmasına vesile oldu. Kâsım da babasının vefâtından sonra yerine geçerek talebe okutmağa başladı. 1067 senesinde Receb-i şerîfin ilk Cum'a gecesi, ya'nî Regâib gecesi bir oğlu dünyâya geldi. İsmini İsmâil koydular. Annesi ona, besmelesiz süt emzirip, yemek yedirmedi. Babası Mevlânâ Kâsım onu küçük yaşta yetiştirmeye, ilim öğretmeğe başladı, İsmâil Fakîrullah yirmidört yaşına kadar zâhirî ilimlerde âlim ve bâtınî ilimlerde mütehassıs bir velî olarak yetişti. İbâdetlerinden büyük bir lezzet alır, zevk ile yapardı. Anne ve babasının hukukunu gözetir duâ ve rızâlarına kavuşmak için çok gayret gösterirdi.

1071 (m. 1660) senesinde babası Mevlânâ Kâsım hazretleri vefât edince, yerine geçerek müderrislik yapmağa başladı. O sene evlendi. İsmâil Fakîrullah hazretleri haramlardan çok sakınır, hattâ şüpheli korkusuyla mübahların dahî fazlasından kaçınırdı. Tarlasını abdestli olarak eker, biçer, hasadını kaldırır, öşrünü verdikten sonra un hâline getirmek için el değirmeninde bizzat kendisi çalışırdı. O undan hamur yoğurup ekmek yapar, böylece yiyeceklerine hiçbir şüphe karışmamasına çok dikkat ederdi. Üzüm bağının işlerini dahî kendisi görür, olgunlaşan üzümleri hayvanların hakkı geçer korkusuyla bizzat kendi sırtında taşırdı. Yiyecek olarak taze veya kuru üzüm ile iktifa ederdi. Her Cum'a günü gusl abdesti almayı yaz, kış hiç aksatmazdı. Gecelerini hep ibâdetle, gündüzlerini oruçlu olarak geçirirdi. Allahü teâlâyı bir an unutmaz, gâfil olmazdı. Rabbini hatırlamak onun gıdası ve en büyük zevki idi. Kırk yaşına kadar böyle devam etti. Kırk yaşında iken latîf mizacı değişip kırk gün yemedi, içmedi ve konuşmadı. Kendinden habersiz olarak yattı. Kırk gün sonra mübârek gözünü açıp bir tas su içti ve ekşi nar isteyip ekmekle yedi. Ondan sonraki günler her çeşit yemekten orta derecede yiyerek kırksekiz yaşına kadar böyle devam etti.

Kırksekiz yaşında olduğu 1114 (m. 1702) senesi Şa'bân ayının ilk Cum'a gecesi idi. Akşam namazından sonra komşularından birine ta'ziyeye gitmişti. Yatsı olmadan câmiye gitmek için ayrılan İsmâil Fakîrullah hazretleri karanlıkta evin avlusuna çıktı. Avluda, içinde su olmıyan onbeş metre derinliğinde içi boş ve ağzı açık bir kuyu vardı, İsmâil Fakîrullah, karanlıkta bu kuyuyu takdîr-i ilâhî farkedemiyerek içine düştü. Fakat Allahü teâlânın koruması ile vücûdunun hiçbir yerine birşey olmadı. Sâdece sol kaşının üzerinde ince bir sıyrık vardı. Burada kendisini Allahü teâlânın celâl sıfatıyla imtihan ettiğini anlıyan İsmâil Fakîrullah, bu kadar yüksekten bir sıyrık ile kurtulmasına hamd ederek Allahü teâlâya secdeye kapandı, hulûs-ı kalb ile Rabbine sığındı. O anda etrâfında ma'nevî bir meclis kuruldu. Hızır aleyhisselâm, Abdülkâdir-i Geylânî, Cüneyd-i Bağdadî hazretleri gibi pekçok velînin rûhları orada hazır oldular. Kuyunun içi genişleyip yemyeşil bir nûra garkoldu. Evliyâlıkta Gavs makamı denilen derecelere kavuştuğu müjdelendi. Kendisine muhabbet şerbeti içirdiler. Böylece zamanın evliyâsının sultânı oldu. O, bu hâlde iken saatler geçti. Câmide yatsı namazını kılmak için bekliyen cemâat, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin gelmediğini görünce evinden ve komşularından soruşturdular. Bulamayınca da aramaya başladılar. Dokumacılık yapan bir usta, kuyunun içinden tatlı bir sesin geldiğini farkedince komşularına haber verdi. Herkes kuyunun başına mumlarla birikti ve kuyuya inerek İsmâil Fakîrullah'ı oradan çıkardılar.

İsmâil Fakîrullah, kuyuda içtiği muhabbet şerbetinin te'sîriyle sekiz sene istiğrak (dünyâyı unutarak kendinden geçme) hâlinde devamlı mest olup, kaldı, insanlardan tamamen uzlet edip, hanım ve evlâdından bile ayrı kalmaya başladı. Sâdece büyük oğlu Abdülkâdir Efendi huzûruna girip hizmetiyle şereflendi.

İsmâil Fakîrullah, bu istiğrak hâlinde iken söylediği bir kasidede kuyuda olanları şöyle anlattı:

"Allahü teâlânın aşkı ile kendimden geçmiş bir hâlde iken, duvarı mermer taşlarla örülmüş kuyuya düştüm.

Onbeş metre kadar derin olduğu hâlde, kendimi bir karış yerden düşmüş gibi hissettim.

Düştüğüm an, kuyudan ilâhî yeşil bir nûr yükseldi. Öyle ki, verdiği aydınlığı birçok nûrlar veremezdi.

O gece, benim için Kadr gecesi kadar kıymetlidir. Çünkü, Allahü teâlâ bana orada pekçok lütuf ve ihsânlarda bulundu.

Bu lütfun bereketiyle okyanusların dibinde ve semâvâtda bulunan herşey gözlerimin önüne getirilerek gösterildi.

Allahü teâlâ bana o gece öyle büyük ni'metleri ihsân etti ki, onu, daha önce yaşıyan evliyâsının çoğuna vermedi.

Bir anda etrâfımda kurulan ma'nevî mecliste, Hızır ve İlyas aleyhisselâm, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed Rıfâî ve Cüneyd-i Bağdadî hazretleri bana çok ikramlarda bulundular ve müjdeler verdiler.

Şeyh Hamza Kebîr hazretleri elinde yeşil âsâsıyla, arkasında da ona mensûp olanların hepsi geldi ve hâlimin güzelliğine hayran kaldılar.

Yanında yıldız gibi parlıyan oğlu Şeyh Mücâhid, Şeyh Mûsâ ve Şeyh Muhammed Radî de vardı.

Çok sevdiklerimden ve makamları yüksek olan Şeyh Bürhan, Şeyh Âlemeyn ve Halîl Ferd dahî yanıma gelerek bu meclisin sonuna kadar bana izzet ve ikramlarda bulundular.

Önlerinde Şeyh Hasen'in bulunduğu Fatiriyyûn'lar da ziyâretime geldiler. Hepsi cübbelerini giymiş bir hâlde idiler.

Ayrıca Veysel Karânî hazretleri, Şeyh Hasen Hutvî, Şeyh Mustafa Kürdî ve Şeyh Neccâr bin Neccârî de orada hazır oldular.

Hâlid bin Velîd hazretleri elinde demir bir âsâ ile teşrîf buyurdu. Hepsi de bana ihsân edilen ni'metlere hayran oldular.

Etrâfıma saf saf dizilip ellerinde ilâhî şerbetle dolu kadehler tutuyorlardı. Ben ise, onların ortasında ve bakışları altında olduğum hâlde, Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olup tefekkür ediyordum.

Hepsi de, ellerindeki şerbeti içmemi bekliyorlardı."

İsmâil Fakîrullah hazretleri, istiğrak hâlini bıraktıktan sonra dostlarıyla görüşmeğe başladı. Onlara, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yoluna çok benziyen kendine mahsûs "Üveysiyye" yolunun âdabını öğretmeğe başladı. Pekçok talebeleri arasında ençok sevdiği ve hizmetine müsâade ettiği Molla Osman (İbrâhim Hakkı hazretlerinin babası) ve Molla Muhammed idi. Bu talebeleri kendisine on sene hizmet etmekle şereflendiler. Molla Osman, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin teveccühlerine kavuşması ve onun duâsını alıp talebesi olmakla şereflenmesi için memleketi Erzurum'dan henüz küçük olan İbrâhim Hakkı'yı da getirtti. O da hizmet etmeye başladı. Molla Osman ve Molla Muhammed hocalarına hizmetin onuncu) yılında, her ikisi de bir hafta içinde vefât ettiler. Cenâze namazlarını hocaları kıldırdı.

Onlardan sonra daha küçük yaşta olan İbrâhim Hakkı, İsmâil Fakîrullah'a hizmet etmiye, onun hasta kalblere şifâ olan sözleri ile olgunlaşmağa ve yetişmeğe başladı.

Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocam İsmâil Fakîrullah hazretlerine hizmetimin üçüncü senesi idi. Bağbozumu zamanı Sonbahar aylarında idik. Tillo kasabasının kuzey tarafında dört saatlik mesafede bir kale vardı. Şirvan beyi bu kaleyi müdâfaa ediyordu. Van paşası itaatsizliği sebebiyle Şirvan beyine ceza vermek için bin kadar askerle kaleyi kuşattı. Topa tutmak istiyordu. Şirvan beyi durumu hazret-i Fakîrullah'a bildirerek paşaya mâni olmasını istirhâm etti ve duâ talebinde bulundu. Bunun üzerine hocam, paşaya bir mektûp gönderdi. Mektûpda; "Ümmet-i Muhammed'in fukarasına merhamet edesin. Bağlarını yağma etmeden çekip gidesin. O âsî olan beyin cezasını âhirete bırakasın" yazıyordu. Mektûp paşaya ulaştığında kuşluk vakti idi. Paşa mektûbu okudu. Fakat hocamın ricasına hiç aldırış etmeyip; "Ben buraya sultânın emriyle gelmişim. Kaleyi, bu âsî beyin başına yıkmalıyım" dedi. Geri dönüp gitmedi.

Paşa, topçularına "Ateş" emri verdi. Atılan toplardan bir tanesi kale duvarına çarpınca parçalandı. Parçalardan biri geri teperek paşanın atına isâbet etti. O anda altındaki at öldü. Arkasından gökyüzünde bulutlar toplanmaya, kısa bir müddet sonra da şiddetli ve iri iri dolu yağmağa başladı, iki saat aralıksız yağan dolu, kale dışında ne kadar insan varsa perişan etti. Doludan hayvanlar kaçacak, sığınacak yer

aramağa başladılar. Askerler, kaçan atlarını yakalamak için peşinden koştular. Bu sırada kabarıp büyüyen seller askerlerin çadırlarını söküp götürdü, işte bu hâdiselerden sonra paşanın aklı başına geldi. Yakaladıkları bir ata binip yanına sekiz asker aldı. Doğru Tillo'ya hocam Fakîrullah hazretlerinin huzûruna gitmek üzere yola çıktı. Ancak akşam üzeri Tillo'ya girdi. Önce babam ile kaldığımız bizim hücreye geldi. Babamla, hocamızın huzûruna çıktılar. Paşa kan ter içinde, perişan bir hâlde idi. Boynu bükük bir vaziyette üstadımızdan özür dilemeye başladı. Hocamız ise hiç iltifât etmedi, sâdece; "Ey zâlim! Sen Allahü teâlâdan korkmaz mısın?" buyurdu. Paşa sıtmaya tutulmuş gibi titremeye başladı ve babamın işâreti ile geldiği gibi perişan bir hâlde huzûrdan çıktılar. O gece bizim hücrede kaldı. Sabaha kadar babamla hiç uyumadılar. Bir ara Paşa dedi ki: "Ben, Sultan Ahmed Hân'ın sohbetinde bulunur, hizmetiyle şereflenirdim. Yemîn ederim ki, sizin hocanız gibi heybetli bir kimse görmedim." "Bir musibet, bin nasîhattan daha te'sîrlidir" sözüne uygun olarak sabahleyin geldiği gibi geri gitti. Hocamızın himmeti ve duâları bereketiyle Şirvan beyi, paşa'nın şerrinden kurtuldu. Paşa da, Allahü teâlânın sevdiği bir velî kulunun sözünü dinlememenin cezasını fazlasıyla çekti."

Yine İsmâil Fakîrullah hazretlerinin talebesi olan Ma'rifetnâme sahibi İbrâhim Hakkı anlattı: "Hocamın huzûrunda hizmetle şereflenmemin dördüncü senesi sonbaharıydı. Evlerin damları üzerinde bir miktar bulgurumuz serilmiş, kurutuluyordu. Ayın onikinci gecesi mehtaplı bir havada Cum'a akşamı yatsı vaktini bekliyordum. Vakit girince minareye Ezân-ı Muhammedî'yi okumak üzere çıktığımda Tillo'nun doğu tarafının yağmur bulutları ile kaplanmış olduğunu ve herkesin kendi zâhirelerini damlardan toplamak için acele ettiklerini gördüm. Ezân-ı şerîfi acele ederek okudum. Hocamızın bulgurlarını toplamak için yardıma gitmek istiyordum. Minareden aşağı indiğimde üstadımız, erkek çocuklarını, torunlarını, hizmetçilerini toplamış bekliyorlardı. Onlara; "Efendim! Yukarı mahalledekiler yağmur yağabilir korkusuyla bulgurlarını topluyorlar" dedim. Hizmetçilerden biri yavaşça; "Biz de o tedbire başvurmak istedik. Fakat hocamız bize mâni oldu. "Bulguru, yağmuru bırakıp câmiye gidiniz, Cum'a gecesine ta'zim edip hürmet gösteriniz" buyurdu" dedi. Hep birlikte câminin sofasında yatsı namazını kıldık. Sonra gökyüzünü incelemeye koyulduk. Tillo üzerinde bulut ikiye ayrıldı. Evlerin bulunduğu kısımda zerre kadar bulut kalmadı. Biraz sonra şiddetli bir yağmur başladı. Tillo'nun etrâfında seller aktığı hâlde kasabamızın üzerine bir damla bile yağmur düşmedi. Böylece Allahü teâlâ, o sevdiği kulunun hürmetine kasabamızın halkına aydınlık ve rahatlık ihsân eyledi."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocamın hizmetine gelişimin altıncı senesi ki, onbeş yaşında idim. Bir bahar günü idi. Aklî dengesini kaybetmiş deli bir bey, otuz kadar hizmetçisiyle hocamızı ziyârete geldi. Dergâhın kapısından izin almadan içeri girip herhangi bir edebe riâyet etmeden, hocamıza; "Güzel canım! Seni nasıl bulacağımı merak eder, dururdum. Meğer ki buradasın. Allah rızâsı için bir kalk da güzel boyunu göreyim. Sonra bu tatlı canımı sana kurban edeyim" dedi. Mübârek hocamız Allahü teâlânın ism-i şerîfini duyar duymaz ayağa kalktı. Bey ise hocamızın hemen ellerine sarıldı, öpmeğe başladı, sonra da düştü bayıldı. Üstadımız hizmetçilere işâret edip; "Bu emîri misâfir odasına götürüp yatırınız. Üzerine de çok yorgan örtünüz, uyusun ve aklı başına gelsin" buyurdu. Hocamızın emrini derhal yerine getirdik. Günlerdir uyku uyuyamıyan bey, altı yorgan altında altı saat uyudu. Bu sırada hocamız bir tabak içinde kuru üzüm getirtti. Üzümlere Kur'ân-ı kerîmden ba'zı âyet-i kerîmeler ve duâlar okudu. Sonra da bana; "Molla İbrâhim! O mecnûnun yatağının başucuna otur. Uyandığında ne isterse onu sana verelim gel, götür" buyurdu. Bunun üzerine misâfirin odasına girdiğimde o da uyandı ve; "Ben, Şeyh'in önünde tabak içinde bulunan kuru üzümleri isterim" dedi. Hocamın huzûruna gidip, durumu arzettim. Tabağı verdiler, götürdüm. Hiç kalmayıncaya kadar yedi, bitirdi. Sonra kalkıp abdest aldı. Aklı başına geldi. Altmış gündür namaz kılmayan mecnûn, o günün öğle namazını kıldı. O gece bizimle beraber kaldı. Sabahleyin babamın yanında hocamızın huzûruna veda etmek üzere gittiler. Fakat cesâret edip içeri giremedi. Utancından içeri dahi bakmayıp, ayak üzerinde kararsız bir hâlde durdu. Bir müddet sonra kapının eşiğini öpüp, sürûr ile memleketine gitti. Hocamızın himmeti ve duâsı bereketiyle aklı başına gelip beyliğini devam ettirdi."

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Onaltı yaşında idim. Bir yaz günüydü. Sıhranlı Şeyh Ali Efendi isminde mübârek bir zât elliiki talebesiyle hacdan geldi. Öğleye yakın hocamız İsmâil Fakîrullah hazretlerinin huzûruna girdiler. Ali Efendi içeriye girince selâm vermedi, konuşmadı, el öpmedi, müsâfeha yapmadı. Edeb ile bir köşeye oturdu, başını önüne eğmiş olduğu hâlde öğle namazına kadar huzûrda kaldı. Namazdan

sonra da Allaha ısmarladık demeden, selâm vermeden huzûrdan ayrıldı ve bizim kaldığımız odaya geldi. Yine selâm vermeden, konuşmadan, başını önüne eğip oturdu, ikindiye kadar babam ile murâkabe yaptılar. Akşam iftarında her yemekten birer lokma veya kaşık aldı. Babam, Ali Efendi'ye çok hürmet gösterdi ve hizmet etti. Gece babam ile sabaha kadar murâkabe edip iç âlemlerine daldılar. O geceyi de böyle ihyâ ettiler. Sabahleyin yine hocamızın huzûru ile şereflendi. Yine sessizce oturdu, dinledi ve bir müddet sonra ayağa kalktı. Hocam da ayağa kalkıp ona duâ etti. Hacı Ali Efendi el öpüp, konuşmadan dışarı çıktı. Biz de Ali Efendi'ye hürmet edip, elini öptük Atına bindirerek Tillo'dan çıkıncaya kadar arkasından gidip onu uğurladık. Orada bizimle vedâlaştı ve talebeleriyle memleketine gitti. Eve gelince babama; "Efendim! Bu nasıl misâfirdir ki, herkesten çok izzet ve hürmet bulmuştur?" dedim. Babam da; "Bu misâfir diğerlerine benzemez. Kâmil, olgun bir velî olup gönül sahibidir. Bizim muhterem hocamızın hâl ve şânına yakın bir derecesi vardır. Zîrâ bu halini merak ettiğin zât dedi ki; "Uzun zamandan beri âlemi dolaşırım. Çok memleketler gezdim. Elli seneden beri pekçok evliyâyı ziyâret ettim. Zâhirde bilinmeyen evliyâ ile ma'nevî meclislerde görüştüm. Ancak bu mübârek zâtın cümlesinden üstün derecelere sahip, Gavs-ı a'zam makamında olduğunu müşâhede ettim. Bu muhterem hocamızın vücûd-i şerîfini Allahü teâlânın aşkı yakmıştır. Buraya gelip İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzünü gördüğümde, kendimi onun gönül aynasında gördüm, işte benim seyahatim tamam oldu ve muradıma kavuştum." Babama; "Bu hiç konuşmayan misâfir, bunları size ne zaman söyledi?" diye sordum. Cevâbında; "Biz kalblerimizle konuştuk. Hattâ bundan başka daha pekçok hikmetler üzerinde uzun uzun sohbet ettik" dedi."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocamın hizmetiyle şereflenmemin sekizinci senesiydi. Tillo'ya üç saat mesafedeki bir köyde hocamın çok sevdiği bir talebesi vardı. Onun bağında misbak üzümü bulunurdu. Bu çeşit üzüm, diğerlerinden yirmi gün önce olgunlaşırdı. O kimsenin ilk olgunlaşan üzümleri bir sepete doldurup, hiç kimseye vermeden getirip önce hocama ikram etmek âdeti idi. O sene âdetinden bir hafta sonra geldi ve geç gelmesinden dolayı özürler dileyerek şunları söyledi: "Muhterem efendim! Adetim üzere ilk olgunlaşan üzümü zât-ı âlinize getirirdim. Bu sene de üzümleri toplayıp yola çıktım. Yolda komşu köyden çoban bir dostumla karşılaştık. Bu tarafa geldiğini anladı. O da benimle bir müddet yol aldı. Bir su kenarına geldiğimizde; "Gel şu suyun yanında biraz istirahat edelim" dedi. Oturduk. Konuşma sırasında; "Anan-baban hayrına şu sepetten bir iki saltam üzüm ver de yiyeyim dedi vermemek için ne kadar mazeretler bulduysam da onunla baş edemedim. Nihâyet onun isteğini yerine getirmek için sepeti önüne koydum. Yarısına kadar yedikten sonra beni azarlayıp hakaret etti ve; "Allah sana mal vermiş, fakat akıl vermemiş. Çoluk-çocuğunu bundan mahrûm edip, malını lâyık olmayanlara bu kadar zahmet çekerek götürüp vermen doğru mudur? Benim akılsız dostum, şeyh olmak kolay mıdır? Şeyhin bir sürü dostu vardır. Ona herkes izzet ve ikramlarda bulunur, üzüm getirirler. Onu, senin bir sepet üzümüne muhtaç mı sandın. Zâten yarısı bitti. Gel şu yarım sepet üzümü bu fakir çobana ver ki, sevâbı ananın-babanın canına değsin" deyip üzümü tamâmiyle aldı. Ben de mecbûr kaldım, üzümü verip boş sepetle köye dönmeye karar verdim. Oturduğumuz yerden bir yokuşu tırmanıyordum. Bir ara; "İmdat! Kurtarın!" feryadını işittim. Geri dönüp baktığımda, o çobanı kendi köpeği yatırıp altına almış sivri dişlerini sahibinin boğazına geçirmişti. Sür'atle koştum, çobanı köpeğin elinden kurtardım. Fakat çok geç kalmıştım. Çoban çok yara almış, beni hocama hizmetten alıkoymanın cezasını bulmuştu. Köyü halkına haber verdim. Yarasına ba'zı ilâçlar, merhemler yaptılar. Yara iyi olmaya yüz tuttu. Bu sebeple hizmetinizden bir hafta geciktim. Kusurumun affını istirhâm ediyorum efendim." Hocam bu talebesinin özürünü kabûl buyurup ona; "Allahü teâlânın yolunda olana, Allahü teâlâ yardımcıdır. Cenâb-ı Hak sana hayırlı karşılıklar ihsân eylesin" diyerek duâ etti."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Onsekiz yaşında idim. Hocamın akrabalarından Abbâs isminde yaşlı bir kimse, üstadımın huzûruna geldi. Ağzı eğilmiş, dudağının bir tarafı kulağına bitişmişti. Sol yüzün cildi kat kat kırışıp dudağıyla kulağı arasında buruşup görünmez olmuştu. Sağ yüzünün cildi de aksine öyle gerilip açılmıştı ki, güneşte kalan def gibi gergin ve parlak olmuştu. Konuştuğu da anlaşılmıyordu. O merhamet menba'ı olan mübârek hocam, akrabasının o hâlini görünce ağladı. Sonra da mübârek eliyle ağzını mesh etti. Fâtiha sûresini okudu. El kaldırıp, duâda bulundu. Bundan sonra Allahü teâlânın izniyle ağzı düzeldi, eski hâline geldi. Hocamın elini Öptükten sonra; "Hocam, beni affetmeni istirhâm ediyorum. Bu gece arkandan uygun olmayan sözler

sarfederek gıybetini yapmıştım. Uyuduğumda gâibden bir sille gelip, bir vuruşta ağzımı bu hâle getirdi. Tövbeler olsun" deyip tekrar tekrar af diledi. Merhameti bol olan hocam da; "Bize karşı olan kusurun bizden yana helâl olsun. Hak teâlâ sana hidâyet versin. Bundan sonra sakın bir kimseyi gıybet etmeyesin, Mü'minin mü'mini gıybet etmesi kesin olarak haramdır. Bizi gıybet etme ki, bizim gibi zelîl kulun sahibi, azîzdir ve intikam alıcıdır. Dikkatli ol" buyurdu.

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme isimli eserinde hocasının kerâmetlerinden birisini de şöyle anlattı: "Birgün Tillo'ya bir saat yakınlıkta bulunan köylerin birinden, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş, fıkıh ilminde âlim olan bir şahıs geldi. Bu zât, hocam İsmâil Fakîrullah hazretleririnin ba'zı hâl ve hareketlerini, dînin emirlerine uymuyor sanarak beğenmezdi. Huzûrda iken hocama; "Ey Şeyh! Sen niçin câmiye gitmiyorsun?" diye sordu. O hilim deryası olan hocam lütfederek; "Ey Hâfız! Bizim bu dergâhımız mescid niyetiyle yapılmıştır ve burada dünyâ kelâmı konuşmak mekrûhtur" diye cevap verdi. O zât; "Peki, niçin cemâat sevâbına kavuşmak istemezsin?" diye tekrar sordu. Hocam; "Beş vakit namazda evlât ve talebelerim cemâat olup, farzlar onlarla beraber eda ediliyor" diyerek cevap verdi. "Ezana niçin riâyet etmiyorsun?" sorusuna karşı da; "Bu mescidin minaresi şu kerpiç kadar taştır. Onun üzerinde beş vakitte de ezan okunuyor. Burada okunan ezân-ı şerîfe icabet ediyorum. Cum'a namazını ise gidip câmide kılıyoruz" buyurdu. O zât; "Niçin çok cemâatin faziletine kavuşmak istemezsin?" diye sordu. Hocam bu soruya tebessüm ederek şöyle cevap verdiler "Kuyu hâdisesinden önce cemâatin çokluğunu canıma minnet bilirdim ve o sevâba kavuşurdum. Ancak kuyu hadîsesiyle kalabalıkta huzûrum kaçıyor, huzûrsuz oluyorum. Bundan dolayı ma'zûrum. Allahü teâlâdan bu sevâbtan beni mahrûm etmiyeceğini umarım. Çünkü, sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm); "Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîften ümitvârız." O zât edebe riâyet etmiyerek sorduğu bu sorulardan aldığı cevap üzerine huzûrdan ayrılıp giti. O gece evinde yatıp uyudu. Fakat sabahleyin uyandığında Kur'ân-ı kerîmi ve fıkıh ilmini tamamen unuttuğunu farketti. İkinci günü abdest almayı ve namaz kılmayı da unutmuş. Üçüncü gün ise göz ni'meti elinden alınıp kör oldu. Dördüncü günde aklı başına gelip, yanına birkaç kimse alarak doğru hocamın huzûruyla şereflendi. Merhamet menba'ı olan hocam, onu, kör olarak görünce çok ağladı ve gözünün açılması için duâ etti. Mübârek elini gözünün üzerine sürdü. O anda Allahü teâlânın izni ile gözündeki perde kaldırıldı ve eskisi gibi görür hâle geldi. Hocamdan çok özür diledi, hatâsının affı için yalvardı. Hocam ise ona; "Sen o gün doğruyu söyledin. Emr-i ma'rûf eyledin. Sa'yin meşkûr olsun, Allahü teâlâ gayretini makbûl eylesin" diyerek o zâtın gönlünü aldı. Hâfız efendi de haddîni bilip bu büyük velînin Allahü teâlâ katında makbûl bir zât olduğunu anladı. O gece bizim odada yattı. Sabahleyin kalktığında unutturulan bütün ilimlerin hatırına yeniden geldiğini gördü. Çok memnun oldu. Allahü teâlâya hamd-ü sena edip şükür secdesine kapandı. Hocamıza çok duâlar ederek oradan ayrıldı.

Siirt civârında İsmâil Fakîrullah hazretleri hakkında anlatılan menkıbelerden iki tanesi de şöyledir.

"O civarda İsmâil Fakîrullah hazretlerine muhabbeti olan zengin bir bey vardı. Birgün hizmetçilerinden birine, bir kese dolusu gümüş para verip, İsmâil Fakîrullah hazretlerine hediye olarak götürmesini istedi. Hizmetçi; "Peki" deyip yola koyuldu. Yolda o büyük velînin, Allahü teâlânın sevdiği kullardan olup olmadığı hakkında tereddütlere düştü. İsmâil Fakîrullah'ı imtihan etmek maksadıyla keseden bir gümüş çıkardı. Bir tarafını kendi göreceği kadar işâretledikten sonra; "İsmâil Fakîrullah eğer Allahü teâlânın evliyâsından ise bu işâretlediğim gümüşü bana versin" diye kendi kendine söylendi. Uzun yolculuktan sonra Tillo'ya gelip, İsmâil Fakîrullah'ın huzûruna çıktı. Beyinin hürmet ve selâmını bildirdikten sonra hediyesini takdim etti. Fakîrullah hazretleri hayır duâdan sonra keseyi açtı. İçinden bir gümüş para çıkarıp hizmetçiye hediye etti. Hizmetçi gümüşe dikkatle baktı ve yolda işâretlediği para olduğunu görünce çok şaşırdı. Bu zâtın, normal insanlardan olmadığını Allahü teâlânın katında yüksek derecelere sahip olduğunu anladı."

İsmâil Fakîrullah hazretleri tevekkül sahibi olup, kazaya rızâ gösterirdi. Allahü teâlâdan gelen derd ve belâları sevgilinin kemendi olarak kabûl eder, severek karşılardı. Bütün yaptığı işleri Allahü teâlânın rızâsı için yapar, dünyâya hiç meyletmezdi. Dînin emirlerinden kıl ucu kadar ayrılmazdı.

Orta boylu, buğday benizli, çok güzel bir görünüşü vardı. Kaşları yay gibi olup, arası açık idi. Gözlerinin görünümü güzel, yüzü nurlu ve mütebessim idi. Burnu düz ve ince olup

dişleri beyaz ve sağlam idi. Sakalının tamâmı ak olup, sünnet-i şerîfe uygun uzunlukta idi. Avucunun içi yumuşak, parmakları uzun idi. Teri güzel kokardı.

İsmâil Fakîrullah hazretleri, sultânın adâlet ve insaf üzere olması ve düşmana galip gelmesi için duâ ederdi. Çocuklarına dînî ilimleri öğretir ve akrabalarına ziyârete giderdi. Ziyâretine gelemiyenlerin kusurlarına bakmaz, gelenlere dînin emirlerini bildirir, yasaklardan sakınmalarını emrederdi. Tebessüm ederek konuşur, suâl soranların cevaplarını gayet açık olarak îzâh ederdi. Ziyâretine gelenlerin yüzüne bir geldiğinde, bir de giderken bakardı. Edebinden karşısındakinin yüzüne pek bakmazdı.

Çoğu zaman vecd hâlinde bulunur, başını önüne eğip, gözlerini yumar, sessiz kalırdı. Bütün bid'atlerden sakınır, sünnetleri en ince teferruatına kadar yapardı. Beş vakit namazını kendi dergâhında ezan ve cemâatle eda ederdi. İşrâk, kuşluk, evvâbin ve teheccüd namazlarına devam ederdi. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. Her Cum'a günü namazdan önce Kehf sûresini okurdu. Her sözü, hareketi, ahlâkı ve tavrı Peygamber efendimize uygun idi. Temizliğe çok dikkat eder, gösterişe süse bakmazdı. Mührünün taşı yemeni, şekli bademî, halkası gümüş idi. Her an öleceğini düşündüğü için zemzemle yıkanmış kefenini ve diğer buhur ve levazımı bir sandıkta hazır bulundururdu. Cum'a akşamları odasında buhur yakarlardı. Abdest ve gusl etmek için beyaz topraktan yapılmış dört ibriği vardı. Yanında devamlı misvak ve tesbih bulundururdu. Kitapları pekçoktu. Odasında kendi güzel el yazısı ile yazdığı Kur'ân-ı kerîmi vardı. Ayrıca, "Tefsîr-i Meâlim-üt-Tenzîl, Mesâbih-i şerîf" kitaplarını kendi el yazısıyla yazmıştı. Babasının elyazısıyla yazdığı dört cildlik "İhyâ-ı ulûm" ve iki cild "Envâr-ı Fıkh-ı Şafiî" kitapları, dedesinin yazdığı dört ciltlik "Kâmus-ı ekber" birer ciltlik "Şifâ-i şerîf ve "Şir'at-ül-İslâm" kitaplarını yanından ayırmazdı.

Hayatını insanlara ilim öğretmek, onlara dîn-i İslâmı anlatmak ile geçiren İsmâil Fakîrullah hazretlerinin son günlerini talebesi ve yerine bıraktığı halîfesi Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme isimli kitabında şöyle anlatır: "O temiz rûh, beden sarayına girip yeryüzüne indi Kemâle gelip olgunlaştı. Allahü teâlâyı tanıdı, insanlar tarafından da tanındı. Ezelî ihsânlara kavuşup sonsuz feyzlere menba oldu. İki cihanı da gönül aynasında görüp, yalnız Rabbine döndü. O'nun emirlerine sarıldı. Böylece bu dünyânın zevk ve safâsına aldanmayıp, hakîkî âlemde huzûrlu olmanın yolunu tuttu. Bu dünyânın zulmetinden usanıp bir an önce ebedî âleme kavuşmayı arzuladı. Diğer canlılar gibi nöbetini savmak istiyordu. Zîrâ pak rûhu beden mezarında mahpus gibi kalmış idi. Yaşı sekseni geçince 1147 (m. 1734) senesi Şevval ayının ortasında bir hafta kadar hiç kimse ile görüşmeyip ma'nevî âlemi mükâşefe edip seyr eyledi. İnsanlar onu hastalıktan dolayı böyle kendinden geçmiş sandılar. Ancak Cum'a gecesi yatsıdan sonra o hâlden bu his âlemine döndü. Evlât ve torunlarını yanına çağırıp ilim öğrenmelerini ve sâlih ameller ile uğraşmalarını vasıyyet eyledi. Üzerindeki emânetlerin sahiplerine verilmesini istiyerek oradakilerle vedâlaştı. Sonra Yâsîn-i şerîf okumalarını emretti. Yâsîn-i şerîf okunurken odanın içine öyle güzel kokular doldu ki, sanki ûd ve anber yakılmıştı. Çocukları ve torunları üzüntü içinde idiler. Onun için ise o gece bayram ve sürûr gecesi oldu. Yâsîn-i şerîfin "Selâmûn kavlen..." âyet-i kerîmesi okunurken "Allah" diyerek canını Hakka teslim eyledi. Mübârek rûhu gidip, latif cismi kaldı. O huzûr sahibi bu fâni dünyâyı bırakıp, hakîkî âleme gidince evlatları babalarının vasıyyetini yaptılar, sabaha kadar yıkayıp kefenlediler. Çevre köylere haberler gönderdiler. Sabahleyin herkes geldi, çok cemâat toplandı. Oğlu Abdülkâdir Efendi İmâm olup cenâze namazını kıldırdı. Mezârı babam Molla Osman Efendi ile Molla Muhammed Efendi'nin türbeleri önüne kazıldı ve oraya defn edildi. Mezârı üzerine büyük bir sanduka ve güzel bir türbe yapıldı. Günlerce yakın çevreden gelenler ziyâret edip, kabri başında Kur'ân-ı kerîm okudular.

İsmâil Fakîrullah hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâya tevekkül et, işini O'na teslim et. İbrâhim aleyhisselâm, Allahü teâlâya öyle tevekkül etti ki, ateşe atıldığı hâlde Cebrâil aleyhisselâm dâhil hiç kimseden yardım istemedi. Cebrâil aleyhisselâm kendisine; "Bir ihtiyâcın var mı?" diye sorunca, "Sana yok, O'na var" dedi. "O'ndan iste" deyince, İbrâhim aleyhisselâm; "O hâlimi biliyor, o bana yetişir, istememe gerek yok" buyurdu. Yûsuf aleyhisselâm, zindandaki arkadaşından yardım isteyince, Rabbi kendisine; "Aciz bir mahlûka dayandın ve başından geçenleri ona anlattın, ihtiyâcını ona söyledin. Hâlbuki veren ve vermiyen benim. Fayda ve zarar veren de benim" buyurdu.

"Tevekkül etmek, teslim olmak, sabretmek ve rızâ göstermek, Allahü teâlâya varan yolun esaslarıdır."

“Sabrın başlangıcı çok acı, sonu bal gibi tatlıdır.”

“Allahü teâlâdan râzı olandan, Allahü teâlâ da râzıdır. Kazaya rızâ, evliyânın şânındandır.”

“Sevgiliden gelen belâ, bahşiştir. Bahşişi kabûl etmemek hatâdır.”

“Ey Molla İbrâhim Hakkı! Allahü teâlâya bütün arzularını sana kolayca vermesi için yalvardım ve duâ ettim. Allahü teâlânın, bütün maksatlarına kavuşturmasını ümid ederim.”

“Allahü teâlâ bir kulunun ma’rifet sahibi olmasını isterse, kendi nûrunu o kulunun kalbine koyar ve kul o nûr ile Rabbini tanır.”

“Ma’rifet, iki dünyâ saadetidir. Muhabbet ise göz bebeğidir. Muhabbet, ma’rifetin meyvesidir. Ma’rifet ise ezelî hidâyettir.”

“Âşıkların kalbleri, Allahü teâlânın nûru ile aydınlanır. Konuşurlarsa, dudaklarından nûr saçılır.

“Allahü teâlâ gibi sevgilisi olan, başkasına nasıl bakar. Allahü teâlâ gibi habîbi olan, başkasına nasıl güvenir. Allahü teâlâ gibi dostu olan başkasından nasıl korkar. Allahü teâlâ gibi sahibi, ahbabı olan, başkasıyla nasıl meşgûl olur! Allahü teâlâ gibi güzeli olan, başkasına nasıl gönül verir. Nitekim Allahü teâlâ; “Beni sevdiğini söyleyip de kalbinde benden başkası olan, iddiasında yalancıdır” buyurdu.

“Allahü teâlâyı seven, Habîbullahı da (aleyhisselâm) sever. Habîbullahı seven ona salevâti çok okur, sünneti ile amel eder.”

“İbâdetlerin en üstünü müslümanlara din ilmi öğretmektir. İlimlerin en üstünü de namaz ilmidir. Çünkü o, mü’minin mi’râcıdır. Sen farzları vaktinde, sünnetleri ile beraber kıl. Mümkünse cemâati de kaçırma.”

“Dünyâ, çocukların oyuncağıdır, hayâldir, bâtıl bir rü’yâdır; harâbdır... Herşeyi bırak Allaha dön.”

“Yemeği ve içmeği azaltmak sıhhat ve rahatlıktır. Uykuyu azaltmak huzûr ve sürûrdur. Susmak açık bir hikmet ve güzel bir haslettir. Dilin susması, kalbin susmasına, kalbin susması Rabbin ma’rifetine yardımcı olur.”

¾¾¾

1) Ma’rifetnâme sh. 520

2) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 152

3) Tezkiret-ül-ahbâb fî menâkıb-ıl-aktâb

FEYZULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden ve şeyhülislâmlarından. İsmi Feyzullah’tır. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin soyundandır. Seyyid olup, Erzurum müftîsî Seyyid Muhammed bin Muhammed’in oğludur. Pâdişâh ve şehzâde hocalığı ile şeyhülislâmlık vazîfelerinde bulunduğu için, “Câmi-ur-riyâseteyn” ünvanıyla tanınmıştır. 1115 (m. 1703) senesinde Edirne’de Yeniçeriler tarafından şehîd edildi.

Küçük yaşından i’tibâren ilim tahsîline yönelip, babasından ve dayısının oğlu Molla Abdülmün’im’den; Kur’ân-ı kerîm, Arabça, Farsça lisanlarını, fıkıh usûlü ve fıkıh ilmini öğrendi. Dayısı, Molla Murtazâ bin İsmâil’den; sarf, nahiv, me’ânî, beyân gibi edebi ilimleri ve fen ilimlerini tahsil etti. Daha sonra Vânî Mehmed Efendi’den; tefsîr, mantık, matematik, geometri ve astronomi ilimlerini öğrendi. Muhammed Zâhir İbni Abdullah el-Magribî’den hadîs ilmini okudu. İlmî yüksekliği hertarafta duyuldu. Bu sırada İstanbul’a yerleşen hocası Vânî Mehmed Efendi’nin da’veti üzerine, 1074 (m. 1663) senesinde İstanbul’a geldi Vanî Mehmed Efendi’nin kızı Ayşe hâtunla evlendi. Şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ Efendi’nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzım (stajyer) olarak vazîfe yaptı. 1678 (m. 1667) senesinde hac ibâdeti için Hicaz’a gitti. Hac ibâdetini ifâ edip, sevgili Peygamberimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Orada bir müddet mücavir olarak kaldı. Hac dönüsünde Yenişehir’e gelip, kayınpederi tarafından pâdişâhın huzûruna çıkarıldı.

Pâdişâhla birlikte 1080 (m. 1669) senesinde Selânik’e gidip, aynı sene içinde Şehzâde Mustafa’nın vefât eden hocası Seyyid Muhammed Efendi yerine şehzâde hocalığına ta’yin edildi. Bundan sonra sırasıyla, 1081 (m. 1670) senesinde Haydarpaşa, aynı sene içinde Üsküdar’da Mihrimah Sultan, Fâtih’de Sahn-ı semân medreselerinde müderris olarak

vazîfelendirildi. 1083 (m. 1672) senesinde Ayasofya Medresesi müderrisliğine, 1084 (m. 1673) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîsine ve Sultan Ahmed Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 1089 (m. 1678) senesinde Rumeli kadı-askerliği pâyesiyle Şehzâde Üçüncü Ahmed'in hocalığına tayin edildi. 1097 (m. 1686) senesinde bir mes'eleden dolayı bu vazîfeden alındı. Ancak pâdişâh konuyla ilgili olarak yaptığı araştırmada Feyzullah Efendi'nin suçsuz olduğunu anladığından vazîfesine iade edildi. 1097 (m. 1685) senesinde vefât eden Es'âd-zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin yerine Nakîb-ül-Eşrâflığa (sevgili peygamberimizin soyundan gelen seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen kimse) ta'yin olundu.

Yeniçerilerin ayaklanması üzerine tahttan indirilen Dördüncü Mehmed'in yerine pâdişâh olan ikinci Süleymân Hân tarafından, 1099 (m. 1687) senesinde şeyhülislâmlık makamına tayin edildi. Onyedi gün bu vazîfede kalıp daha sonra ayrıldı ve Erzurum'a gitti. Yedi yıl kadar memleketinde kaldı. Sultan İkinci Mustafa, 1106 (m. 1694) senesinde tahta çıkınca, daha önce hocalığını yapan Feyzullah Efendi'yi İstanbul'a da'vet etti ve şeyhülislâmlık makamına ta'yin etti. Pâdişâhın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 8 yıl 2 ay 3 gün bu makamda kaldı. 1115 (m. 1703) yılında Yeniçeriler ayaklandılar. Bu sırada pâdişâh ve şeyhülislâm Edirne'de bulunuyordu. Edirne Vak'ası diye bilinen büyük ayaklanma sonucunda, yeniçeriler tarafından çok eziyet edilerek şehîd edildi. Edirne'deki malları ve evi, isyancılar tarafından yağma edildi. Oğulları Yedikule'ye habs edildi.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Keskin zekâya sahip idi. Allahü teâlânın dînine bağlı, ilmiyle âmil idi. Kendisi, aslen Erzurum'un asil âilelerindendir. İlmî üstünlüğü yanında hat san'atı ile uğraşmış idi. Nesih stilinde güzel yazı yazardı. Cömert ve kerem sahibi olan Feyzullah Efendi; Erzurum, Şam, Medine ve İstanbul'da, dâr-ül-hadîs, câmi, medrese ve kütüphâne gibi hayırlı eserler yaptırmış idi.

Feyzullah Efendi'nin, vakfa dayalı olarak bıraktığı hayır eserleri şunlardır: 1- Erzurum'da yaptırdığı "Feyziyye medresesi" ile "Dâr-ül-kurrâ" ve bir "Câmi". Halk arasında "Kurşunlu Câmii ve Medresesi" olarak bilinir. 2-Şam'da yaptırdığı "Dâr-ül-hadîs", 3-İstanbul'da içinde nâdir kitapların bulunduğu bugün Millet Kütüphânesi adıyla hizmet gören kütüphânenin de yer aldığı Feyziyye Medresesi. 4-Edirne'de Cebehâne yakınında gördüğü rü'yâ üzerine yaptırdığı bir sebil, çeşme. 5- İstanbul'da yaptırdığı Fevziyye Medresesi'nin dış duvarına bitişik hazneli (sarnıçlı), nefis mermer kitâbeli çeşme. 6- Mekke-i mükerremedeki Mescid-i Cin'i ta'mir ettirmiştir. 7- Medîne-i münevvere de bir medrese, bir kütüphâne ve bir muallimhâne inşâ ettirmiştir.

Feyzullah Efendi'nin yaptırdığı kütüphâne vakfiyesinden bir kısmı Feyzullah Efendi'nin ilme ve dîne hizmetini çok iyi anlattığından aşağıya alınmıştır:

"... Müfredat defteri mucibince, vakfe tamamen riâyet ederek vakfedilen kütüphâne için, üç Hâfız-ı kütüb ta'yin edilmiştir. Bunlar kitapları iyi muhafaza edecekler, kütüphâneyi açık tutacaklardır. Açık olduğu günlerde talebe-i ulûm (ilim öğrenenler) gerek mütâlâa (inceleme-araştırma), gerekse istinsah (aslına bağlı olarak yazma) edebilecekler, dışarıya asla bir kitap çıkarılmayacak. Kütüphâne anahtarı ikinci hâfız-ı kütübde bulunacak, kütüphâne kapandıktan sonra birinci hâfız-ı kütüb, kapıyı mühürleyecek ve üçü bir arada olmadan kütüphâne açılmayacaktır. Senede üç kerre umûmî temizlik yapılacak, 12 akçe yevmiye me'mûriyet için, 3 akçe de temizlik için olacaktır. Cildci çalıştırılacak, yıpranmış ve eskimiş kitaplar ta'mir ettirilecektir" denmektedir.

Eserleri: Değerli bir âlim, fazilet sahihi, güler yüzlü, zekî bakışlı, heybetli ve vakûr, oldukça nüktedân, müfessir ve muhaddis olan Şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin eserleri şunlardır:

1- Hâşiyetü alâ envâr-üt-tenzîl ve Esrâr-üt-te'vîl: Kâdı Beydâvî hazretlerinin meşhûr tefsîrine yazdığı haşiyedir. 2- Îsâm haşiyesi, 3- Nesâyih-ül-mülûk, 4- Halhâlî'nin Şerh-i akâid'i üzerine ta'lîkâtı. 5- Kitab-ül-ezkâr, 6- Mecmûa-i hikâyât, 7- Fetâvâ-i Feyziyye: Feyzullah Efendi'nin verdiği fetvâlarının toplandığı eseridir. 8- Hatîb Kâzım'ın "Ravda" adlı eserinin tercümesi, 9-Riyâz-ür-Rahme, 10- Dîvân, 11-Feyzullah Efendi'nin kendi kaleminden tercümesi hâli (otobiyografisi), 12- Feyzullah Efendi vakfiyesi.

Feyzullah Efendi'nin "Fetâvâ-i Feyziyye" adlı fetvâ kitabında yer alan fetvâlarından ba'zıları:

"Bir kimse, sıhhatde iken evini vakf ve zevcesinin (hanımının) oturmasını, o vefât edince, kirasının Medîne-i münevvere

fukarasına verilmesini şart etse, mütevelliye teslim edip mahkemede tescil ettirdikten sonra ölse, vârisleri bu vakfı bozamazlar. Bir kimse, evini vakf edip, bunun satılarak parasının fakirlere dağıtılmasını şart etse, böyle vakf caiz olmaz, bâtıl olur. Çünkü, vakf malı satmak sahîh değildir. Mülkümü vakf ettim diyen kimse, tescil ettirmeden önce vazgeçebilir. Tescil ettirdikten sonra vazgeçemez. Bir kimse, birisinde olan alacağını bir cihete (ya'nî bir yere) vakf etse, parayı almadan önce ölse, vârisleri bu vakfı bozabilirler. Bir kimse, evini vakf edip kiraya verilmesini ve kirasının, oğullarından yalnız Ahmed'e verilmesini şart etse, diğer çocuklarına birşey verilmez. Bir kimse, mütevellisi bulunduğu vakf paranın bir kısmını tüccâra ve esnafa mudârebe (ortaklık payı) ve sermâye olarak verip, birkaç sene bunlardan yalnız kârları alıp vakfın masraflarına harc etse, sonra yerine başkası mütevelli olsa, tüccârlar iflâs veya firar etseler, yeni mütevelli, eskisine sermâyeleri tazmin ettiremez. Vakf paranın mütevellisi, bunları tüccârlara mu'âmele ile ödünç verse, sonra azl olsa, yeni gelen mütevelli bu paraları geri isteyince, buna vermeğe mecbûrdurlar. Rehin alarak mu'âmele ile ödünç vermesi şart edilmiş olan vakf parayı, mütevellisi, rehinsiz ödünç verip, ödünç alan, iflâs ederek ölse, para geri alınmasa, bunu mütevelli öder. Bunun gibi, vekîl sâhibinin bildirdiği şarta uymayarak zarara sebeb olursa, bu zararı tazmin eder. Mütevelli, İmâm-ı ebû Yûsuf'a göre (r.aleyh), vakf sahibinin vekîlidir. İmâm-ı Muhammed'e göre (r.aleyh), fakirlerin vekîlidir. Belli bir yerde saklanması şart edilmiş olmayan vakf para, mütevellinin evinde yangında zâyî olsa, mütevelli ödemez. Vakf parayı, eşkiya mütevelliden zor ile alsa, mütevelli tazmin etmez. Vedî'a olan eşya da (Bir kişiye saklamak üzere verilen şey) böyledir. Mütevellî, vakfın kirasını almak için birini vekîl etse, vekîl aldığı kirayı kendi ihtiyâçlarına sarfetse, bunu mütevelli değil, bu vekîl tazmin eder. Kâdı, vakfda şart edilmiş olmayan bir vazîfe ihdas edemez. Meselâ, vakf câmide bir müezzin varken, ikinci müezzin berâtı veremez. Zeyd, bir vakfa birkaç sene mütevelli olup, kadı o senelerin hesaplarını tedkîk ile kabûl ve tasdik eylese, caiz olur. Şüphe eden olursa, cevap taleb eder. Bir vakfın nâzırı, bunun tevliyetini de kendi üzerine alamaz. Vakf sahibinin ta'yin ettiği mütevelli, nâzırın bilgisi altında, vakfı idâre eder."

"Üç türlü vakf vardır Yalnız fakirler için olur. Önce zenginler, sonra fakirler için olur. Hem zenginler, hem de fakirler için olur. Mektebler, hanlar, hastahâneler, kabristanlar, câmi'ler ve çeşmeler hem fakirler, hem de zenginler için vakf edilmişlerdir."

"Mehr-i mu'accel, çeyiz masrafı olarak düğünden önce verilir. Mangır (ya'nî fülûs) rayiç (geçer akçe) iken, mehr olarak şu kadar bin mangır diyerek nikâh yaptıktan sonra, mangır kâsid (geçmez) olsa, zevce vefât etse, vârislerine kesâd günü olan kıymetleri kadar altın, gümüş kıymetleri verilir. Mangır adedince gümüş verilmez. (Kâğıd lira da, fülûs demektir.) Zevc (erkek) nikâhdan sonra gönderdiği eşya için, mehr idi dese, zevce de, hediyye idi dese, şâhidleri yok ise, zevcin sözü kabûl edilir."

"Zevci zengin olan kadın, oğlundan nafaka isteyemez. Baliğ ise de, farz olan ilimleri tahsil ettiği için, fakir olana, zengin olan babası bakar."

"Bir baba, küçük çocuklarını paralarını, ihtiyâcı yok iken, kendisi için kullansa, çocuklar baliğ olunca, bunu tazmin etmesini isteyebelirler. Baba muhtaç olsaydı, kullanması caiz olurdu."

"Kadın kendi malından zevcine (kocasına) verip; "Bunu sat, semeni (parası) ile nafaka al" dese, zevcini (kocasını) onu satmağa vekîl etmiş ve semeni ona âriyet (ödünç) vermiş olur. Âriyet olarak verilen misli mal, karz (borç) olur."

"Zeyd kendi arsasında kendi malzemesi ile eni, boyu ve yüksekliği belli bir oda yapması için bir usta ile, belli ücretle sözleşme ve ücretini peşin verse, odayı yaptıktan sonra, ustanın daha para istemesi caiz olmaz. Usta kendi malzemesi ile yapsaydı, (ya'nî istisna' (ısmarlama) sözleşmesi olsaydı) caiz olurdu. Bir kimsenin, kendi arsası üzerinde, istisna' yolu ile ev yaptırmasının caiz olduğu bu misâlden anlaşılmaktadır."

"Beyde (satışta) olduğu gibi, icâre (kiralama) de, lâzım olmayan şart ile fâsid olur. Meselâ, değeri ma'lûm olan malını gemi ile belli iskeleye götürmesi için, belli ücret ile sözleşirken, gemicinin malın gümrüğünü kendi malından vermesini şart etmek fâsid olur. Fâsid icârelerde, sözleşilen ücret değil, ecr-i misi verilir. Bey'de olduğu gibi, icâreyi de ikâle ve fesh etmek caizdir."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül- meşâyıh sh. 74

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1007

3) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 6

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 393

5) İlmiye salnamesi sh. 491

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3464

7) Sicilli Osmanî cild-4 sh. 33

8) Lügât-i târihiyye ve Coğrâfiyye cild-2, sh. 226

9) Fetâvâ-i Feyziyye, İstanbul 1324

FEYZULLAH EFENDİ-ZÂDE ES-SEYYİD MURTAZÂ EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının altmışdokuzuncusudur. İsmi Murtazâ'dır. Kırkaltıncı şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin oğlu ve altmışüçüncü şeyhülislâm Feyzullah Efendi-zâde Mustafa Efendi'nin kardeşidir. Feyzullah Efendi-zâde diye bilinir. 1106 (m. 1694) senesinde İstanbul'da doğdu. 1171 (m. 1757) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civârında, annesinin kabri yanına defnedildi.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördü. Zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Behçet-ül-fetâvâ adlı eserin müellifi Yenişehirli Abdullah Efendi'nin hizmetinde bulunup, husûsî meclisinde ilim tahsil etti. Onun huzûrunda ilmî üstünlüğe ulaşıp, 1138 (m. 1725) senesinde müderris oldu.

Birçok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Galata kadılığı vazîfesinde bulundu. 1154 (m. 1741) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1160 (m. 1747) senesinde Anadolu kadı-askerliğine yükseltildi. Süresi dolunca bu vazîfeden alındı. Evine çekilip ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Şeyhülislâm Mehmed Sa'îd Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından 1163 (m. 1750) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bu vazîfeyi 4 yıl 7 ay 12 gün müddetle adâlet ve doğrulukla yürüttü. Ancak hastalığı ve zayıf olması sebebiyle, 1168 (m. 1755) senesinde bu vazîfeden ayrılmak zorunda kaldı. Bu ayrılış târihi, Sultan Üçüncü Osman Hân'ın tahta geçişinden bir ay sonraya rastlar. Vazifeden ayrıldıktan sonra evinde istirâhate çekilip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken İstanbul'da vefât etti.

Feyzullah Efendi-zâde Murtazâ Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın dînine sıkı bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, vakitlerini ibâdet etmekle kıymetlendirirdi. Sâde bir yaşayış tarzını benimseyen, kanaatkar bir kimse idi. Yaptığı her hareketi ölçülü olup, herkesle iyi geçinir ve kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Dünyâ malına gönül vermez, makam ve mevkiyi, insanlara hizmet ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için vâsıta kabûl ederdi. Hattâ, emekli maaşı olarak kendisine tahsis edilen arpalıkları kabûl etmemişti. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 97

2) İlmiye salnamesi sh. 525

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-6, sh. 4257

FEYZULLAH EFENDİ-ZÂDE ES-SEYYİD ŞEYH MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının altmışüçüncüsüdür. İsmi Mustafa'dır. Kırkaltıncı şeyhülislâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğludur. Feyzullah Efendi-zâde diye bilinir. 1090 (m. 1679) senesinde İstanbul'da doğdu. 1158 (m. 1745) senesinde yine İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da, Mirzâ-zâde Mehmed Efendi'nin kabrinin yanında medfûndur.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. İlmi, yüksek derecelere ulaşıp, âlimler arasında meşhûr oldu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Otuzüç yaşındayken kadılığa geçip, 1113 (m. 1701) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. 1114 (m. 1702)

senesinde Anadolu kadıaskerliğine ve arkasından Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1115 (m. 1703) senesinde meydana gelen Edirne vak'asında, babası Feyzullah Efendi, yeniçeriler tarafından eziyet edilerek şehîd edildikten sonra, diğer kardeşleriyle birlikte Yedikule'ye hapsedildi. Hapis cezası sürgün cezasına çevrilerek Kıbrıs'a gönderildi. Bir müddet Kıbrıs'ta kaldıktan sonra, Bursa'ya gelmesine müsâade edildi. Bursa'da yirmisekiz yıl kadar kaldıktan sonra, 1143 (m. 1730) senesinde Sultan Birinci Mahmûd Hân tahta geçip, ayaklanmaları bastırdıktan sonra, Mustafa Efendi'nin İstanbul'a gelmesine izin verip da'vet etti. Pâdişâhın lütuf ve ihsânlarına kavuştu. 1145 (m. 1732) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1147 (m. 1734) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi dokuz sene iki ay müddetle adâlet ve doğrulukla yürüttü. Yaşı ilerlemiş olan Mustafa Efendi, felç hastalığına tutularak vefât etti.

Feyzullah Efendi-zâde es-Seyyid Şeyh Mustafa Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Nakşibendî yüksek yolundan da feyz almış idi. Allahü teâlânın dîninin emirlerine bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, herkesle iyi geçinmeye çalışır, kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Şâir, ince rûhlu, cömert, kerem sahibi ve yardımsever bir zât olan Feyzullah Efendi-zâde Şeyh Mustafa Efendi, Eyyûb Nişancası'nda bir dergâh ve Saraçhâne'de bir çeşme yaptırmıştı. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 92

2) İlmiye salnamesi sh. 518

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4305

GULÂM MUHAMMED MA'SÛM

Evliyânın büyüklerinden. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin torunlarından Şeyh Muhammed İsmâilî'nin ikinci oğludur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 1161 (m. 1748) senesinde doksan yaşını geçmiş olduğu hâlde, Ramazân-ı şerîf bayramı gecesi vefât etti. Tasavvufda pek yüksek derecede olup, Kutb-ül-aktâb idi. İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretlerinin evlâdından bu torununun, zamanında bulunanlar arasında yüksek bir yeri vardı. Kayyûmluk, gavslık ve kutbluk mansıblarına sahipti. Asâletten de pay almış idi.

Kutb-ül-aktâb ismi ile meşhûrdur. İmâm-ül-evliyâ da denir. Yıllar önce İmâm-ı Muhammed Ma'sûm Fârûkî, Kayyûm-ı zaman olan büyük oğlu Muhammed Sıbgatullah'a buyurmuştu ki: “Senin neslinden çok yüksek bir oğul dünyâya gelecektir, ister oğlun, ister torunun olsun. O dünyâya gelince, onu benim kâim makamım biliniz ve benim ismimi veriniz. Çünkü Müceddidî ve Ma'sûmî nisbetinin asâleten vârisi o olacaktır. Onun feyz ve bereketi kıyâmete kadar evlâd ve müntesiblerinde (onun yolunda bulunanlarda) devam edecektir. Bu yolumuzu, o kuvvetlendirecek, başka bir i'tibâr verecektir.”

Daha dünyâya gelmeden önce hakkında bildirilen bu müjde; kendisinden yıllar sonra dünyâya gelecek olan Ebü'l-Hasen-i Harkânî'yi müjdeleyen, medheden Bâyezîd-i Bistâmî'nin müjdesine benzemektedir.

İlmi, babasından öğrendi. Aklî ve naklî ilimlerde arkadaşları arasında birinci oldu. Yirmi yaşında tahsili bitirip, Kayyûm-ı zamân'ın huzûrunda, kalbe âid nûrları elde etmeye başladı. Kısa zamanda tasavvufda çok derecelere kavuştu. Kemâl ve ikmâl sahibi oldu. Dedesinden mutlak hilâfet aldı ve nûrlarını cihâna yaymaya başladı. Yüksek dedelerinin nisbeti yeniden tazelendi. İrşâdı cihâna yayıldı. Çok yüksek derecelere, feyzlere, nûrlara, ma'rifet, tecellî ve tam huzûra, İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'nin nisbetine kavuştu. Sohbetinde ve murâkabe meclislerinde, binlerce talebe toplanırdı. Pekçok kimseyi tasavvufta yetiştirip kemâle ulaştırmıştır. En meşhûr talebelerinden dört tanesi şu zâtlardır: Mirzâ Ömer Hân, Hâce Nizâm, Hâce Hudrî ve Hâce Habîbullah. Bu dört talebesi vasıtasıyla pek çok kimse tasavvufda yetişip, kemâle gelmiştir. Gulâm Muhammed Ma'sûm'un talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “Peşâver âlimlerinden biri, talebelerinden bir cemâatle birlikte Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretleri ile ilmî münâzara yapmak üzere huzûruna gelmişti. Huzûruna girince, bütün ilmini birdenbire unutuverdi. Gulâm Muhammed Ma'sûm ona, talebelerin oturduğu yere geçmesini işâret etti. Tek kelime konuşamadı. Sonra meclisinden kalkıp gitti. Gulâm

Muhammed Ma'sûm ile münâzaraya girmek için ilmin ince mes'elelerini yeniden öğrendi. Bir gün yine aynı niyetle huzûruna gitti. Fakat huzûruna girince, öğrendiklerini gene unuttu. Tekrar dönüp gitti. Üçüncü sefer tekrar hazırlanıp, kitaplarını da yanına alıp huzûruna gitti. Bu sefer de bildiklerini unuttu. O hâle gelmişti ki götürdüğü kitaplardan bir harfi bile okumaya kadir olamadı, okumayı dahî unuttu. Bu durum karşısında talebeleri ile birlikte, Gulâm Muhammed Ma'sûm'un huzûrunda özür beyân edip af diledi. Kendisini de talebeliğe kabûl etmesini arzetti. Bundan sonra Gulâm Muhammed Ma'sûm o âlim zâta; "Sen bize Münâzara için gelirken, falan falan bahisleri ezberlemiştin. Ba'zı sorular da hazırlamıştın. Bu soruların cevâbı şöyle şöyledir" buyurup, herbirini tek tek izah ederek cevap verdi. Sonra o meşhûr âlimi talebeliğe kabûl edip, tasavvufda yetiştirerek kemâle ulaştırdı ve icâzet verdi."

Umdet-ül-makâmât kitabının müellifi, Gulâm Muhammed Ma'sûm'un bir talebesinden naklen şöyle anlatmıştır: "Hocam Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretlerinin vefâtına yakın bir zamanda, ziyâretine gitmek üzere köyümden yola çıktım. Giderken iki rub'iyye (Hindistanda kullanılan para birimi), miktarındaki parayı hocama vermeyi adamıştım. Yolda iken hocam bana rü'yâmda; "Yarın fıtr bayramı gecesidir. Kabrime gel orada bir kişi bulursun. Benim ona iki rub'iyye borcum vardı. Adadığın o iki rub'iyyeyi ona vererek benim borcumu öde" buyurdu. Yolculuğumu tamamlayıp hocamın şehrine girince, hocam Gulâm Muhammed Ma'sûm'un vefât ettiğini öğrendim. Hemen kabrine gidip ziyaret ettim. Kabrinin yanına varınca orada birisini gördüm. Bana dedi ki: "Bu zâtın bana iki rub'iyye borcu vardı, oğullarından isteyeceğim." Ben nezrettiğim iki rub'iyyeyi çıkarıp ona verdim. "Artık oğullarından isteme" dedim.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Umdet-ül-makâmât sh. 396

HACI VELİYYÜDDÎN EFENDİ

Osmanlı sultanlarından Üçüncü Mustafa Hân devrinde iki defa şeyhülislâmlık makamına getirilmiş olan Osmanlı âlimlerinden. Yetmişbeşinci şeyhülislâmdır. İsmi Veliyyüddîn olup, Silivrikapı'nın Yayla semtinde ikâmet eden Solakbaşı-zâde Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. İstanbul'da doğdu ve yine orada 1182 (m. 1768) senesinde vefât etti. Otakçılar yakınında, Murâd Efendi dergâhı bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelen Veliyyüddîn Efendi, ilk önce babasının medresesinde ilim tahsîl etti. Zamanının diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yaparak talebe yetiştirdi. Haremeyn müfettişliğine getirildi. Sırasıyla; Haleb, Galata, Mısır ve Medîne-i münevvere kadılıklarında bulundu. İstanbul payesine ulaştı. 1169 (m. 1755) senesinde Anadolu kadı-askerliğine, 1171 (m. 1757) senesinde Rumeli kadı-askerliğine yükseltildi. Altı ay kadar sonra bu vazîfeden ayrılıp Manisa'ya gitti. Manisa'da bir yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. 1173 (m. 1759) senesinde, Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu makama ta'yin edildiği gün hasta olduğundan, bu vazîfeden affını diledi. Ancak Pâdişâh Üçüncü Mustafa Hân iyileşinceye kadar izin verip, şeyhülislâmlara giydirilen "Ferve-i beyzâ" adlı beyaz kürkü evine gönderdi, 1 yıl 6 ay 18 gün şeyhülislâmlık vazîfesini yürüttü. 1175 (m. 1761) senesinde bu vazîfeden ayrılıp, Bursa'ya gitti. Bu arada Hicaz'a gidip, hac ibâdetini îfâ etti ve sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret etti.

Hac dönüşü bir müddet Bursa'da kaldı. Daha sonra İstanbul'a gitti. 1180 (m. 1767) senesinde Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin yerine ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu vazîfeye devam etmekteyken vefât etti. İki şeyhülislâmlık müddeti toplam, 3 yıl yirmi gündür.

Veliyyüddîn Efendi, âlim, cömert, kerem sahibi ve yardımsever bir zât idi. Asabî mizaçlı olup, güzel yazı yazardı. Ta'lik ve celî stilinde güzel yazıları vardır. Kitap toplamakta hevesli olduğundan, Bâyezîd Câmii içinde el yazması çok kıymetli eserlerin bulunduğu bir kütüphâne meydana getirdi. Bu kütüphâneye; "Veliyyüddîn Efendi Kütüphânesi" ismi verilmiştir. Oğlu Kadıasker Mehmed Efendi'nin bağışlarıyla, kütüphâne daha da zenginleşmiştir. Ayrıca İstanbul'da Çırpıcı Çayırı yakınlarında bir çeşme yaptırdığından, at yarışları yapılan bu yere Veli Efendi Çayırı ismi verilmiştir. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 102

2) İlmiye salnamesi sh. 534

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4692

HÂDİMÎ

Anadolu'da yaşayan fıkıh ve tasavvuf âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Mustafa olup, Konya'nın Hadim kasabasında 1113 (m. 1701) senesinde doğdu. Künyesi Mevlânâ Ebû Sa'îd'dir. Önce babasından, sonra zamanın büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Pâdişâh Üçüncü Ahmed Hân'ın iltifâtına mazhar oldu. 1176 (m. 1762) senesinde doğduğu yer olan Hâdim'de vefât etti.

Mevlânâ Ebû Sa'îd Muhammed Hâdimî'nin dedeleri Buhârâ'lıdır. Dedelerinden Hüsâmeddîn Efendi, Buhârâ'nın tanınmış asîl ailelerinden olup, âlim ve velî bir zât idi. Anadolu'ya gelerek, Hadim kasabasında yerleşti. Muhammed Hâdimî'nin babası Fahr-er-Rûm (Rûm diyârının seçilmişi, herkesin onunla övündüğü) nâmıyla meşhûr Kara Hacı Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi, bulunduğu çevrede tanınmış âlimler arasında idi. Muhammed Hâdimî, ilk tahsilini babasından gördü. On yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Arabî ve Fârisîyi öğrendi. Babasının emriyle Konya'da Karatay Medresesi'ne yazıldı. Burada beş sene ilim öğrendikten sonra, hocası İbrâhim Efendi'nin tavsiyesi ile İstanbul'a gitti. İstanbul'da zamanın meşhûr âlimlerinden Kazâbâdî Ahmed Efendi'den ilim öğrenerek icâzet aldı. Yirmiyedi yaşında yüksek tahsilini bitiren Muhammed Hâdimî, dört katır yükü kitap ile Hâdim'e döndü. Babasının boş bıraktığı Hadim Medresesi'nde ders vermeğe başladı.

Kısa zamanda nâmı İstanbul'a kadar varan Muhammed Hâdimî hazretleri, önce Pâdişâh Üçüncü Ahmed Hân, sonra da Birinci Mahmûd Hân tarafından İstanbul'a da'vet edildi, ikinci gidişinde, Pâdişâh'ın da bulunduğu Ayasofya Câmii'ndeki bir toplantıda, Fâtiha-i şerîfenin tefsîrini yapması istendi. Şeyhülislâm ve meşhûr âlimlerin de bulunduğu o mecliste Muhammed Hâdimî, Fâtiha'yı çok güzel tefsîr edip, başta Pâdişâh olmak üzere, herkesin takdîrine mazhar oldu. Bunun üzerine İstanbul'da kalarak, Osmanlı Devleti içinde yazılan dînî eserlerin, kendi tetkikinden geçtikten sonra yayınlanması görevi teklif edildi. Fakat Hâdimî, Hâdim'deki medresesinde talebe okutmağı, bu vazîfe teklifine tercih ederek memleketine döndü. Medresesinde Arabî, Fârisî, usûl-ı fıkıh, fıkıh, tefsîr, hadîs, kelâm, edebiyat gibi dersler okuttu. Pekçok âlimin yetişmesine vesîle oldu. Bunların içinde başta oğulları Sa'îd, Abdullah, Emîn, Nu'mân gelmekte idi. Ayrıca "Ayaklı Kütüphâne" lakabıyla anılan Müftî-zâde Muhammed Antâkî, İsmâil Gelenbevî, Mehmed Kırkağacî, Hâfız Osman Uskübî, Ahmed Ürgübî, Konyalı İsmâil Hakkı, Hacı İsmâil Kayseri gibi âlimler meşhûr oldular.

Hâdimî hazretleri talebelere ders vermenin yanısıra, insanların hidâyete gelmesine, İslâm ahlâkını ve hukukunu öğrenmesine vesîle olmak için çok çalıştı. Pekçok kitaplar yazdı. Bu yazdığı eserlerden, İmâm-ı Birgivî hazretlerinin Tarîkat-ı Muhammediyye isimli eserine yaptığı şerhi çok kıymetlidir. Bu şerhe "Berîka" ismini vermiştir. Muhtelif târihlerde sık sık basılmıştır.

Muhammed Hâdimî hazretleri, eserlerine aldığı hadîs-i şerîflerin, sahih olup olmadığını iyice araştırırdı. Eğer sahih olduğunda şüphe ederse, bizzat Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) sorup öğrenirdi. Medîne-i münevverede, Ravda-i mutahhera harem ağalığı vazîfesini yapan Beşir Ağa, bu mevzûu şöyle anlattı: "İstanbul'a gelmişti. Pâdişâh Birinci Mahmûd Hân, Harem-i şerîften ma'lûmât almak için huzûruna çağırmıştı. Hâl hatır sorduktan sonra; "Haremeyn-i şerîfeynde nelere muttali oldun?" diye suâl ettiler. Ben de gördüklerimi şöyle anlattım: "Hayretle gördüğüm hâdiselerden biri şudur Ravda-i mutahherada (Peygamber efendimizin mübârek kabr-i şerîflerinde) gece temizlik yapmak için çalışıyordum. Gece yarısına doğru Cebrâil aleyhisselâmın Resûlullah efendimizle görüşmek için geldiği Cibril kapısı birden açıldı. Bu saatte gelen kimdir? diye kapıya koştum. Sakallı, nûr yüzlü bir kimse ile karşılaştım. Bana selâm verdi. Selâmı aldım ve; "Hoşgeldiniz efendim" dedim. Bana, gayet sessiz bir şekilde cevap verdikten sonra, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrinin ayak ucuna doğru gitti. Arkasından bakakalmıştım. Orada bir müddet bekledi. Kabr-i şerîfe karşı ba'zı şeyler söyledi. Çok dikkat etmeme rağmen anlayamadım. İşi bitince arka arka giderek huzûrdan ayrıldı. Çok merak etmiştim. Yanıma geldiğinde büyük bir edeble; "Siz

kimsiniz ve nerelisiniz?" diye sordum. O da; "İsmim Muhammed, Diyâr-ı Rûm'danım. Hâdim'de ikâmet ediyorum" dedi. Bu gece yarısı ziyâretinizin hikmeti nedir?" diye suâl edince de; "İmâm-ı Birgivî'nin Tarîkat-ı Muhammediyye isimli kitabını şerh ediyorum. Bir hadîs-i şerîfin sahih olup olmadığında şüpheye düştüm. Hemen gelip gördüğünüz gibi, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûr-ı şerîflerinde, bunu suâl eyledim. Sahih olduğu buyuruldu" dedi. Ondan sonraki günlerde yine aynı saatlerde zaman zaman geldi. Geldiğinde odama götürür kısa bir süre de olsa sohbet ederdik. Artık onunla dost olmuştuk." Beşir Ağa'nın konuşmasını hayretle dinleyen Pâdişâh Birinci Mahmûd, Hâdim'e bir haberci göndererek, Muhammed Hâdimî'yi İstanbul'a da'vet etti. O geldiği gün, ona sima olarak çok benzeyen birkaç kimse daha saraya getirtti. Maksadı Beşir Ağa'yı imtihan etmek idi. Beşir Ağa'yı da huzûruna çağırdı. Misâfirlerin huzûra gelmesi bildirildi. Biraz sonra Muhammed Hâdimî ve ona çok benzeyenler odaya girdiler. Beşir Ağa, girenlerin arasından Muhammed Hâdimî'yi göstererek; "Bahsettiğim zât işte budur" dedi. Birinci Mahmûd Hân, Hâdimî hazretlerine çok iltifât edip ihsânlarda bulundu.

Muhammed Hâdimî hazretleri anlattı: "Rûm diyarının seçilmiş âlimlerinden olan mübârek babam Mustafa Efendi'nin kabrini ziyârete gitmiştim. Kabrinin başında Yâsîn sûresini okuyup sevâbını, Peygamber efendimize (aleyhisselâm), bütün peygamberlere (aleyhimüsselâm) Eshâb-ı Kirâma (radıyallahu anhüm) ve bütün ehl-i îmânın rûhlarıyla birlikte, babamın da rûhuna hediye ettim. Sonra murâkabeye dalmış hâlde beklerken, Allahü teâlânın izni ile babam aniden mezarından kalktı. Çok heyecanlandım. Onu bu şekilde ilk defa görüyordum. Sessizce bir müddet bekledikten sonra, ondan nasihat istedim, "İşte beni görüyorsun ya; dünyânın sebep ve alâkalarından hiçbir şey fayda vermiyor. Geçim husûsunda hırs ve kötü emelden sakınarak, cenâb-ı Hakka tevekkül et ve O'nun verdiklerine râzı ol! Dünyâda sebeplerini yaratanı unutup, ihtiyâcını, görünüşte buna sebep olan kula bildirirsen, cenâb-ı Hak seni elinden birşey gelmeyene muhtaç eder. Eğer ihtiyâcını herkese söylemeden sâdece Allahü teâlâya arzedersen, dünyâ bile sana muhtaç olur" dedi.

Muhammed Hâdimî hazretleri, 1176 (m. 1762) senesinde Hâdim'de, son hastalığına yakalanmıştı. Çocuklarını, talebelerini ve dostlarını çağırıp herbiriyle helâllaştı, vedâlaştı. Çocuklarına ve talebelerine vasıyyetini bildirdikten sonra; "Vefât ettiğimde, daha önce vasıyyet edip anlaştığım kimse gelene kadar beni soyup gaslimi yapmayın" buyurdu. O gece sabaha karşı, talebelerinin Yâsîn-i şerîf kırâatları arasında mübârek rûhunu teslim eyledi. Kuşluk vakti sıralarında daha önce anlaştığı Trabzonlu Hacı Mehmed Efendi gelip, gasil, techiz ve tekfin işlerini yaptı. Kabrini babası Mustafa Efendi'nin yanında kazdırdı ve oraya defni yapıldı. Âşıkları uzak yerlerden gelerek kabrini ziyâret etmektedir."

Mezar taşında şunlar yazılıdır "Bütün dînî bilgileri kendisinde toplayan ve Tarikat-i Muhammediyye kitabını şerheden, âriflerin kutbu, Allahü teâlâya kavuşmak istiyenlere yardım eden Ebû Sa'îd Muhammed Hâdimî'nin rûhuna Fâtiha."

Muhammed Hâdimî hazretlerinin, Peygamber efendimizi medheden manzûmesi aşağıdadır:

Fakîrem kapına geldim,
Şefaat yâ Resûlallah!
Mukırrim suçum bildim,
Şefaat yâ Resûlallah!

Günahkârım, yüzüm kara,
Korkarım atarlar nâra,
Meğer sende ola çâre,
Şefaat yâ Resûlallah!

Okundu şânına "Levlâk",
Ki, sensin şahı "Erselnâk",
Dedi, Hak sana "Âteynâk"
Şefaat yâ Resûlallah!

Habîbsin, cümleden evlâ,
Seni medh eyledi Mevlâ!
Makamın senin a'lâ,
Şefaat yâ Resûlallah!

Nice Medh eyleye insân,
Mürekkep çünkü nisyândan,
Meğer senden ola ihsân,
Şefaat yâ Resûlallah!

Benim muhtaç serdergân,
Tövbe et, tenin uryan,
Meğer senden ola derman,
Şefaat yâ Resûlallah.

Okudum çok tahıyyâtı,
Salât ile salevâtı,
Akabinde münâcâtı,
Şefaat Yâ Resûlallah!

Kat'ı çoktur tahıyyâtın,
Dahî cürmü ceneyâtım,
Kapına arz-ı hâcâtım,
Şefaat yâ Resûlallah!

Meğer hep isyandayım,
Gulam-ı ayn-ı noksanım
ve lâkin ehl-i îmânım,
Şefaat yâ Resûlallah!

Gönülde şevki derdime,
Mecal kalmadı terkime,
Cemîan asl u fer'ime,
Şefaat yâ Resûlallah!

Cehennem kaynayıp taşa,
Bilinmez ne gelir başa,
Zükür inâs karındaşa,
Şefaat yâ Resûlallah!

Kerem kılagel sen efrada,
Eğer hasım eğer yâra,
Husûsan ehl-i evlâda,
Şefaat yâ Resûlallah!

Gözümüz kapladı perde,
Da'vâsından kamu dertde,
Bize, üstada, şakirde,
Şefaat yâ Resûlallah!

Atâlar kıl garîbana,
Bizi gönderme nirâna,
Bütün ahbâb u cirâna,
Şefaat yâ Resûlallah!

Kebap olur beher cana,
Ciğerler tutuşup yana,
Umûman ehl-i îmâna,
Şefaat yâ Resûlallah!

Nazar kıl ayn-ı ref'etten,
Nasîb eyle şefaatten,
Fakîrim cümle ümmetten,
Şefaat yâ Resûlallah!

Ümmetin Hâdim-i ahkar,
Âlende nâkıs-ı ebter,
Meğer lütf olmasa âher,
Şefaat yâ Resûlallah!

Muhammed Hâdimî hazretlerinin mühürlerinde şu yazı vardı:

"Ey bâr-i Huda be Hakki hesti,
Şeş çiz mera medet firistî,
İmânu emân, ten dürüsti,
İlim-u amel, ferâğ-ı desti."

"Mezhebi Nu'mân, Es-Seyyid Muhammed."

Ma'nâsı: "Yâ Rabbî! Varlığın hakkı için şu altı şeyi bana ihsân eyle: İmân, vücûd sıhhati, ilim, amel ve ihlâs, cömertlik ve emirlerini yapabilmek. Hanefî mezhebinden Seyyid Muhammed."

Muhammed Hâdimî hazretlerinin insanlığın saadeti için hazırladığı eserler pekçoktur. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1- El-Berîkat-ül-Mahmûdiyye fî şerhi Tarîkat-il-Muhammediyye, 2- Dürer haşiyesi, 3- Hâşiyetün alâ Tefsîr-i sûret-in-Nebe' lil-Beydâvî, 4- Risâletün fî sülûk-in-Nakşibendiyye, 5- Risâlet-ül-Huşû'i fis-salâti, 6- Risâletün fî Hakk-ıl-istihlâf, 7- Ârâyis-ün-Nefâisi fî ilm-il-mantık, 8- Menâfi-ud-dekâik fî şerhi Mecâmi-ül-hakâik. Bu eseri Mecelle'nin küllî kaidelerine kaynak olmuştur.

Muhammed Hâdimî hazretlerinin "Berîka" isimli kitabından, "Kötü Huylar" bölümünün bir kısmı aşağıya alınmıştır:

"İnsanın kötü şey yapınca, arkasından riyâzet çekmeği, nefse güç gelen şey yapmağı âdet edinmesi de, fâideli ilâçdır. Meselâ, bir kötülük yaparsam, şu kadar sadaka vereceğim, veya oruç tutacağım, gece namazları kılacağım diye nezr etmeli, adamalı veya bunları yapmak için yemîn etmelidir. Nefs, bu güç şeyleri yapmamak için, onlara sebeb olan kötü âdetini yapmaz. Kötü huyların zararlarını okumak, işitmek de, fâideli ilâçdır.

İnsanda olan kötü huyların ba'zıları:

Kötü huylardan “Riya” için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Başkalarına gösteriş için namazını güzel kılan, yalnız olduğu zaman böyle kılmayan, Allahü teâlâyı tahkir etmiş olur” ve “Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demektir” ve “Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü; “Ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyâda kimler için ibâdet ettin ise, sevâblarını onlardan iste” denir” ve “Allahü teâlâ buyuruyor ki: “Benim şerikim yoktur. Başkasını bana şerik eden, sevâblarını ondan istesin, ibâdetlerinizi ihlâs ile yapınız! Allahü teâlâ, ihlâs ile yapılan işleri kabûl eder.” ibâdet, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için yapılır. Başkasının muhabbetine, ihsânına kavuşmak için yapılan ibâdet, ona tapınmak olur. Allahü teâlâya ihlâs ile ibâdet etmemiz emrolundu. Hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlânın birliğine îmân edenden, namazı ve zekâtı ihlâs ile yapandan Allahü teâlâ râzı olur” buyuruldu. Resûlullah (aleyhisselâm), Mu’âz bin Cebel’i Yemen’e vâli olarak gönderirken; “İbâdetlerini ihlâs ile yap. İhlâs ile yapılan az amel kıyâmet günü sana yetişir” ve “İbâdetini ihlâs ile yapanlara müjdeler olsun. Bunlar hidâyet yıldızlarıdır. Fitnelerin karanlıklarını yok ederler” ve “Dünyâda haram edilmiş olan şeyler mel’ûndur. Ancak Allah için yapılan şeyler kıymetlidir” buyurdu. Dünyâ ni’metleri geçicidir, ömürleri pek kısadır. Bunları ele geçirmek için dînini vermek ahmaklıktır. İnsanların hepsi âcizdir. Allahü teâlâ dilemedikçe, kimse kimseye fâide ve zarar yapamaz. İnsana Allah kâfidir.

Tûl-i emel: Zevk ve safa sürmek için çok yaşamağı istemektir. İbâdet yapmak için çok yaşamağı istemek, tûl-i emel olmaz. Tûl-i emel sahipleri, ibâdetleri zamanında yapmaz. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İnsanların en iyisi, ömrü uzun ve ameli güzel olan kimsedir” ve “İnsanların en kötüsü, ömrü uzun ve ameli kötü olandır” ve “Ölmek istemeyiniz. Kabr azâbı çok acıdır. Ömrü uzun olup İslâmiyete uymak, büyük saadettir” ve “Müslümanlıkta beyazlaşan kıllar, kıyâmet günü nûr olacaklardır.”

Tûl-i emelin sebepleri, dünyâ zevklerine düşkün olmak, ölümü unutmak ve sıhhatine, gençliğine aldanmaktır. Tûl-i emel hastalığından kurtulmak için, bu sebepleri yok etmek lâzımdır. Ölümün her an geleceğini düşünmelidir. Sıhhatin ve gençliğin, ölüme mâni olmadığını unutmamalıdır. Çocuklar’daki ve gençlerdeki ölüm sayısının, yaşlılardaki ölüm sayısından çok olduğunu istatistikler göstermektedir. Çok hastaların iyi olup yaşadıkları, çok sağlam kişilerin çabuk öldükleri her zaman görülmektedir. Tûl-i emel sahibi olmanın zararlarını ve ölümü hatırlamanın fâidelerini öğrenmelidir. Hadîs-i şerîfte; “Ölümü çok hatırlayınız. Onu hatırlamak, insanı günah işlemekten korur ve âhırete zararlı olan şeylerden sakınmağa sebep olur” buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmdan Berâ bin Azib diyor ki: “Bir cenâzeyi götürdük. Resûlullah (aleyhisselâm) kabir başına oturdu. Ağlamağa başladı. Mübârek gözyaşları toprağa damladı. Sonra; “Ey kardeşlerim! Hepiniz hazırlanınız” buyurdu. Ömer bin Abdülazîz, bir âlimi görünce, nasihat istedi. O da, “Şimdi halifesin, istediğin gibi emredersin. Yarın öleceksin” dedi. Biraz daha söyle deyince; “Âdem aleyhisselâma kadar bütün dedelerin ölümü tattı. Şimdi sıra sana geldi” dedi. Halîfe, uzun zaman ağladı. Hadîs-i şerîfde; “İnsanlara vâ’iz olarak ölüm yetişir. Zenginlik isteyene, kaza ve kadere îmân etmek yetişir” buyuruldu. Yine; “İnsanların en akıllısı, ölümü çok hatırlayandır. Ölümü çok hatırlayan insana, dünyâda şeref, âhırette yüksek dereceler nasîb olur” ve “Allahü teâlâdan haya ediniz. Başkalarına kalacak olan şeyleri toplamakla vaktinizi kayb etmeyiniz. Kavuşamıyacağınız şeyleri ele geçirmek için uğraşmayınız, ihtiyâcınızdan fazla binalar yapmakla hayâtınızı harcamayınız” ve “Evlerinizi haram malzeme ile yapmayınız. Dininizin ve dünyânızın harâb olmasına sebep olur” ve çok sevdiği Üsâme bin Zeyd’in bir ay sonra ödemek üzere yüz altına bir köle satın aldığını işitince; “Siz buna hayret etmediniz mi? Üsâme tûl-i emel sahibi olmuş” buyurdu. İhtiyâç maddelerinin veresiye de alınmaları caizdir. Bir hadîs-i şerîfde; “Cennete gitmek isteyen, uzun emel sahibi olmasın. Dünyâ işleri ile uğraşması, ölümü unutturmasın. Haram işlemekte Allahdan haya etsin” buyuruldu. Haram olan lezzetlerin içinde yaşamak için, uzun emel sahibi olmak haramdır. Mübahlarla lezzetlenmek için tûl-i emel sahibi olmak, haram değil ise de, iyi değildir. Çok yaşamağı değil, sıhhat ve afiyet ile yaşamağı istemelidir.

Tama’: Kalb hastalıklarının birisi de tama’dır. Dünyâ lezzetlerini haram yollardan aramağa tama’ denir. Tama’ın en kötüsü, insanlardan beklemektir. Kibre, ucba sebep olan nafile ibâdetleri ve âhıreti unutturan mübahları yapmak da tama olur. Tama’ın zıddına aksine tefviz denir. Tefviz; helâl ve fâideli şeyleri kazanmağa çalışıp da, bunlara kavuşmağı Allahü teâlâdan beklemektir.

Şeytan, riyayı ihlâs olarak ve tama’ı tefviz olarak göstererek, insanı aldatmağa çalışır. Allahü teâlâ, herkesin kalbine bir

melek vazîfelendirmiştir. Bu melek, insana iyi düşünceler ilham eder. Şeytan da, insanın kalbine kötü düşünceler, vesveseler getirir. Helâl yiyen kimse, ilham ile vesveseyi birbirinden ayırır. Haram yiyenler ayıramaz. İnsanın nefsi de, kalbine kötü düşünceler getirir. Bu düşüncelere ve arzulara hevâ denir. İlham ve vesvese devamlı olmaz. Nefsin hevâsı ise devamlıdır ve gittikçe artar. Vesvese, duâ ederek, zikr ederek azalır ve yok olur. Hevâ ise ancak kuvvetli mücâhede ile azalır, yok olur. Şeytan, köpek gibidir. Köpek kovalayınca kaçar ise de, başka taraftan yine gelir. Nefs, kaplan gibidir. Saldırması, ancak öldürmekle biter. Bunun için, insanlara vesvese veren şeytana hannâs denilmiştir. İnsan, şeytanın bir vesvesesine uymazsa, bundan vazgeçer. Başka vesveseye başlar. Nefs-i emmâre, dâima zararlı şeyler ister. Şeytan ise, çok hayırlı işe mâni olmak için, az hayırlı olan şeyi de vesvese yapar. Büyük günaha sürüklemek için, küçük hayır yapmağı da vesvese eder. Şeytanın vesvesesi olan hayırlı iş, insana tatlı gelir ve acele ile yapmak ister. Bunun için hadîs-i şerîfte; “Acele etmek şeytandandır. Beş şey bundan müstesnadır: Kızını evlendirmek, borcunu ödemek, cenâze hizmetlerini çabuk yapmak, misâfiri doyurmak, günah yapınca hemen tövbe etmek” buyuruldu. İlham olunan hayır, Allah korkusu ile yavaş yavaş yapılır ve sonu düşünülür. Bir hadîsde; “Melekten gelen ilham, İslâmiyete uygun olur. Şeytandan gelen vesvese İslâmiyetten ayrılmağa sebeb olur” buyuruldu. İnsan, ilham olunan şeyleri yapmalı. Vesveseyi yapmamak için cihâd etmeli, çalışmalıdır. Nefse uyan kimse vesveselere tâbi olur. Nefsin hevâsına uymayanın, ilhama uyması kolay olur. Bir hadîs-i şerîfte; “Şeytan, kalbe vesvese verir. Allahın ismi söylenince kaçar. Söylenmezse vesveselerine devam eder” buyuruldu. Kalbe gelen hâtıranın cinsini anlamak için, İslâmiyete uygun olup olmadığına bakılır. Böyle anlaşılamazsa, sâlih olan bir âlime sorulur. Sâlih olmayan, dîni, dünyâ kazançlarına âlet eden kötü din adamına sorulmaz. Yâhud, Resûlullaha (aleyhisselâm) kadar üstâdlarının hepsi ma’lûm olan hakikî bir rehbere sorulur. “Kutb-i medar” denilen evliyâ, az olsa da, kıyâmete kadar mevcûddur. “Kutb-i irşâd” denilen İslâm âlimi her zaman ve her yerde bulunmaz. Uzun zaman aralıkları ile ve nâdir olarak bulunur. Her yerde çok bulunan câhil tarikatçıları ve yalancı şeyhleri, hakîkî rehber sanmamalıdır. Böylelerin tuzaklarına düşerek dünyâda ve âhırette saadetten mahrûm kalmamak için çok uyanık olmalıdır. Kalbe gelen hâtıra, nefse acı gelirse, hayır olduğu anlaşılır. Tatlı gelir, hemen yapmak isterse, şer olduğu anlaşılır. Şeytanın hileleri çoktur. Mühim olanlardan birincisi; “Allahın senin ibâdetine ihtiyâcı yoktur” demesidir. Buna karşı; “Amel-i sâlihin fâidesi, bunu yapanadır” meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırlamalıdır.

Şeytanın ikinci hilesi; “Allah rahimdir, kerîmdir, seni de af eder, Cennete kor” demesidir. Buna karşı; “Allahın kerîm, olması, seni aldatmasın” ve “Cennette kullarımızdan mütteki olanları vâris kılarız” meâlindeki âyet-i kerîmeleri hatırlamalıdır.

Üçüncü hilesi; “Senin ibâdetlerin hep kusurludur; riya karışıktır. Böyle ibâdetlerle mütteki olamazsın. Allahü teâlâ meâlen; “Allah, yalnız müttekilerin ibadetlerini kabûl eder.” buyuruyor. Senin ibâdetlerin kabûl olmaz. Boşuna uğraşıyorsun. Boş yere sopa yiyen hayvan gibi eziyet çekiyorsun” demesidir. Buna karşılık; “Ben, Allahın azâbından kurtulmak ve emrine uymak için ibâdet ediyorum. Benim vazîfem, emri yerine getirmektir. Kabûl olup olmayacağı, O’nun bileceği şeydir. Şartlarına uygun olan ve farzları yapılan ibâdetin sahih olması muhakkakdır” demelidir. Farzları terk etmek büyük günahtır. Bu günahlardan kurtulmak için ibâdetleri yapmak lâzımdır. İbâdet yapmadan Cennete girmek için duâ etmek günahtır. Hadîs-i şerîfte; “Aklı olan kimse, nefsine uymaz ve ibâdet yapar. Ahmak olan nefsine uyar, sonra Allahın rahmetini bekler” buyuruldu. Ahıret için lâzım olan şeyleri, bu fâni dünyâda hazırlamak lâzımdır.

Şeytanın hilelerinden dördüncüsü; “Şimdi dünyâyı kazanmak için çalış da, rahata kavuş, o zaman rahat rahat, huzûr içinde ibâdet edersin.” diyerek ibâdet yapmağa mâni olmasıdır. Buna cevap olarak; “Ecel benim elimde değildir. Herkesin ömrünü Allahü teâlâ ezelde takdîr etmiştir. Belki yakında ölürüm, ibâdet vazîfelerini vaktinde yapmalıyım” demelidir Hadîs-i şerîfte; “Helekel-müsevvifûn” buyuruldu ki: “Bugünkü vazîfelerini yarına bırakanlar zarar ettiler” demektir.

Şeytanın hilelerinden beşincisi; ibâdetleri terk ettiremeyince; “Çabuk kıl, vaktini kaçırma” diyerek şartlarını, farzlarını tamam yaptırmamak istemesidir. Buna karşılık; “Farzlar çok azdır. Bunları yavaş yavaş ve şartlarına uygun olarak yapmak lâzımdır. Farz olmayanları da, şartlarına uygun olarak az yapmak, şartları noksan olarak çok yapmaktan iyidir” demelidir. Altıncı hile olarak riyayı tavsiye etmesidir. “Herkes görsün de, beğensin” der. Buna cevap olarak; “Kendine faide ve zarar vermek, kimsenin elinde değildir. Başkalarına ise, hiç

veremezler. Böyle olan kimselerden birşey beklemek abes olur, bâtıl olur. Fâide ve zarar veren ancak Allahü teâlâdır. Yalnız onun görmesi, bana yetişir" demelidir.

Yedinci hile olarak, ibâdetlere mâni olamayacağını anlayınca, insana ucb, ya'nî ibâdetlerini beğenmek vesvesesi vermesidir. "Senin gibi akıllı, uyanık kimse var mı? Bu zamanda, herkes gaflet uykusunda iken, sen ibâdet yapıyorsun" der. Buna karşılık; "Bu akıl ve intibah benden değildir. Rabbimin ihsânıdır. O'nun ihsânı olmasa, ibâdet yapamam" demelidir.

Sekizinci hile olarak; "İbâdetlerini gizli yap. Allahü teâlâ, senin sevgini ve şerefini insanların kalbine yerleştirir" diyerek gizli riyaya düşürmek istemesidir. Buna karşılık, "Ben Allahın kuluyum. O, benim sâhibimdir. İbâdetimi isterse beğenir, isterse red eder. İnsanlara bildirip bildirmemesine karışamam" demelidir.

Dokuzuncu hile olarak da; "İbâdet yapmağa ne lüzum var? insanların Sa'îd ve şakî olacakları ezelde takdîr edilmiştir. Sa'îd olan, ibâdeti terk edince, affedilir, Cennete gider. Ezelde şakî olan, ne kadar ibâdet yaparsa yapsın, fâidesi olmaz, muhakkak Cehenneme gider. O hâlde, kendini boşuna yorma! Rahatına bak" demesidir. Buna cevap olarak; "Ben kulum, kulun vazîfesi, sahibinin emrini yapmaktır" demelidir. Buna karşılık; "Emri yapmayınca, azâb korkusu olursa, emri yapmak lâzım olur. Ezelde sa'îd olan için bu korku yoktur" derse, buna cevap olarak da; "Rabbim herşeyi bilir ve dilediğini yapar. Dilediğine hayır, dilediğine şer verir. Kimsede O'na suâl sormak hakkı yoktur" demelidir. İblîs, Îsâ aleyhisselâma görünerek; "Ezelde Allahü teâlânın takdîr ettikleri hâsıl olur" diyorsun, öyle mi?" dedi. "Evet, öyledir" buyurdu. "Öyle ise, kendini şu dağın tepesinden aşağı at. Eğer ezelde selâmetin takdîr edilmiş ise, sana birşey olmaz" dedi. Cevâbında; "Ey mel'ûn! Allah, kullarını imtihan eder. Kulun, sahibini imtihan etmeğe hakkı yoktur" buyurdu. Şeytanın bu hilesine karşı; "İbâdet yapmak fâidelidir. Çünkü, ezelde sa'îd isem, sevâbların artması derecelerin yükselmesi için ibâdetleri yapmak lâzımdır. Şakî isem, ibâdet yapmamak azâbından kurtulmak için, ibâdet yapacağım" demelidir, ibâdet yapmanın bana hiçbir zararı da olmaz. Çünkü, Allahü teâlâ hakimdir, ibâdet yapanlara azâb etmesi, onun hikmetine yakışmaz. İbâdeti terk etmenin, ezelde sa'îd olana zararı olmasa bile, fâidesi yoktur. Böyle olunca, terk etmek nasıl tercih edilir? Aklı olan kimse, fâideli olanı yapar, fâidesiz olanı terk eder. Ezelde şaki isem, Rabbime itaat etmiş olarak Cehenneme girmeği, âsî olarak girmeğe tercih ederim. Bundan başka, Allahü teâlâ, ibâdet edenleri Cennete sokacağını, ibâdet etmiyenlere Cehennemde azâb yapacağını va'd etmiştir. Allahü teâlâ va'dine sâdıktır. Va'dinden dönmeyeceği, söz birliği ile bildirilmiştir.

Kibir: Kalb hastalıklarının birisi de kibirdir. Kibir, kendisini başkasından üstün görmektir. Kendirli ondan üstün görmekle, kalbi rahat eder. Ucb da kendini ondan üstün bilmektir. Burada başkasını düşünmez. Kendini ve ibâdetlerini beğenir. Kibir, kötü huydur. Haramdır. Halikını, Rabbini unutmanın alâmetidir. Çok din adamı, bu kötü hastalığa yakalanmışdır. Hadîs-i şerîfte; "Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete girmez" buyuruldu. Kibrin aksine "Tevâzu" denir. Tevâzu kendini başkaları ile bir görmektir. Başkalarından daha üstün ve daha aşağı görmemektir. Tevâzu, insan için çok iyi bir huydur. Hadîs-i şerîfte; "Tevâzu edene müjdeler olsun" buyuruldu. Tevâzu sahibi, kendini başkalarından aşağı görmez. Zelîl ve miskin olmaz. Malını helâldan kazanıp çok hediye verir. Âlimlerle ve fen adamları ile tanışır. Fakirlere merhamet eder. Hadîs-i şerîflerde; "Tevâzu eden, helâl kazanan, huyu güzel olan, herkese karşı yumuşak olan ve kimseye kötülük yapmayan, çok iyi bir insandır" ve "Allah için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir" buyuruldu. Tekebbür edene, ya'nî kibir sahibi olana karşı tekebbür etmek caizdir. Allahü teâlâ, kullarına karşı mütekebbirdir. Allahü teâlâ, kibriyâ sahibidir. Kibir sahibine tekebbür etmek, sadaka vermek gibi sevâbdır. Kibir sahibine karşı tevâzu eden kimse, kendisine zulüm etmiş olur. Bid'at sahiplerine ve zenginlere karşı da tekebbür etmek caizdir. Bu tekebbür, kendini yüksek göstermek için değildir. Onlara ders vermek, gafletten uyandırmak içindir. Harbde düşmana karşı tekebbür etmek sevâbdır. Hadîs-i şerîflerde; "Kibri, hıyâneti ve kul borcu olmayan mü'min, hesabsız Cennete girecektir" ve "Kul hakkı, mû'minin aybı, kusurudur" buyuruldu. Nafaka için ödünç almak ve malı olunca, hemen ödemek lâzımdır. Yukarıdaki hadîs-i şerîfte, ihtiyâç olmadan alınan ve malı olunca ödenmeyen ve haram yollarla alınan borç bildirilmektedir. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) vefât edeceği zaman; "Yâ Ali! Filan yahudiye borcum vardır. Onu öde!" buyurdu. Yahudiden ödünç arpa almıştı, ödenmesi için vasıyyet buyurdu. Yahudi âlimlerinin büyüklerinden iken, Resûlullah ile (aleyhisselâm) bir kerre konuşmakla, hak peygamber olduğunu anlayarak

imâna gelen Abdullah bin Selâm, sırtında odun demeti taşıyordu. Bunu görenler; “O kadar çok malın paran var iken, niçin bu zahmeti çekiyorsun?” dediklerinde; “Nefsimi kibirden kurtarmak için” dedi. Zenginin, hamal ücreti vermemek için, malını kendi götürmesi, tezellüldür, aşağılıktır. Sünnete uymak ve nefsini kırmak için götürmesi iyidir ve sevâbdır. Hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlâ kıyâmet günü, üç kimse ile konuşmayacak, hepsine çok acı azâb yapacaktır: Zinâ eden ihtiyâr, yalan söyliyen hükümet reîsi ve kibirli olan fakir” buyuruldu. Ömer (radıyallahü anh) Şam’a gelince, Ebû Ubeyde bin Cerrah hazretleri, emrinde olanlarla birlikte karşıladı. Halîfe devesinden indi. Yerine kölesini bindirdi. Çünkü, kölesi ile nöbetleşe biniyorlardı. O saat, binme sırası köleye gelmişti. Kendisi yuları tuttu, su kenarından geçerken mestlerini çıkardı. Ayaklarını suya soktu. Şam ordusunun kumandanı olan Ebû Ubeyde; “Yâ halîfe! Böyle ne yapıyorsun? Bütün Şamlılar, bilhassa rumlar, müslümanların halîfesini görmek için toplandılar. Sana bakıyorlar. Bu yaptığını beğenmeyecekler” deyince; “Yâ Ebâ Ubeyde! Senin bu sözün, burada toplananlar için çok zararlıdır. İşitenler insanın şerefini, vâsıtaya binerek gitmekte ve süslü elbise giymekte sanacaklar. Şerefin, müslüman olmakta ve ibâdet yapmakta olduğunu anlamayacaklar. Biz aşağı, bayağı insanlardık. (Acem şahlarının elinde esîr idik.) Allahü teâlâ müslüman yapmakla bizleri şereflendirdi Allahü teâlânın verdiği bu lezzetten, bu şereften başka şeref ararsak, Allahü teâlâ bizi yine zelîl eder, herşeyden aşağı eder. İzzet, İslâmdadır. İslâmın ahkâmına uyan, azîz olur. Bu ahkâmı beğenmeyip, izzeti, huzûru, saadeti başka şeylerde arayan zelîl olur” dedi. İslâmın emirlerinden biri tevâzudur. Tevâzu gösteren azîz olur, yükselir. Tekebbür eden zelîl olur.

Bir hadîs-i şerîfte; “Kıyâmet günü, dünyâdaki kibir sahibleri küçük karınca gibi zelîl ve hakîr olarak kabirden çıkarılacaktır. Karınca gibi, fakat insan şeklinde olacaklardır. Herkes bunları hakîr göreceklerdir. Cehennemin en derin ve azâbı en şiddetli olan Bolis çukuruna sokulacaklardır. Buraya girenler kurtulmaktan me’yûs oldukları için Bolis denilmiştir. Ateş içinde gayb olacaklardır. Su istediklerinde kendilerine Cehennemdekilerin irinleri verilecekdir” buyuruldu. Medine vâlisi olan Ebû Hüreyre hazretleri, odun demeti taşıyordu. Muhammed bin Ziyâd onu tanıyarak, yanındakilere; “Yol verin, emîr geliyor” dedi. Gençler, vâlinin böyle tevâzuuna hayret ettiler. Hadîs-i şerîfte; “Önceki ümmetlerde kibir sahibi birisi, eteklerini yerde sürüyerek yürürdü. Gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, yer bunu yuttu” ve “Merkebe binmek, yün elbise giymek ve koyunun sütünü sağmak, kibirsizlik alâmetidir” buyuruldu.

Hased: Kötü huyların biri de haseddir. Hased; Allahü teâlânın bir kuluna ihsân ettiği ni’metin ondan çıkmasını istemektir. Fâideli olmayan, zararlı olan birşeyin ondan ayrılmasını istemek, hased olmaz. Gayret olur. İlmini, mal, mevki ele geçirmek, günah işlemek için kullanan din adamından, ilmin gitmesini istemek, gayret olur. Malını haramda, zulümde, İslâmiyeti yıkmakta, bid’atleri ve günahları yaymakta kullananın malının yok olmasını istemek de, hased olmaz, din gayreti olur. Bir kimsenin kalbinde hased bulunur, kendisi buna üzülür, bunu istemezse, bu günah olmaz. Kalbde bulunan hâtıra, günah sayılmaz. Hâtıranın kalbe gelmesi insanın elinde değildir. Kalbinde hased bulunmasından üzülmezse veya arzusu ile hased ederse, hased olur, haram olur. Bu hasedini sözleri ile hareketleri ile belli edene, günahı daha çok olur. Hadîs-i şerîfte; “İnsan üç şeyden kurtulamaz: Sû-i zan, tayere, hased. Sû-i zan edince, buna uygun harekette bulunmayınız. Uğursuz zannettiğiniz şeyi, Allaha tevekkül ederek yapınız. Hased ettiğiniz kimseyi hiç incitmeyiniz” buyuruldu. Tayere, uğursuzluğa inanmaktır. Sû-i zan, bir kimseyi kötü zan etmektir. Bu hadîs-i şerîfden anlaşılıyor ki, kalbde hased hâsıl olması, haram değildir. Bundan râzı olmak, devamını istemek, haram olur. Hadîs-i şerîfte; “Kalbe gelen kötü şey söylenmedikçe ve buna uygun hareket edilmedikçe affolur” buyuruldu. İnsanın kalbine, küfre sebep olan bir düşünce gelince, bundan üzülür ve hemen red ederse, bu kısa düşünce, küfr olmaz. Farzı yapmamak veya bir haramı yapmak düşüncesi de böyledir. Fakat, senelerce sonra kâfir olmağa karar verirse, hattâ bunu bir şarta bağlarsa dahî, kâfir olur. Senelerce sonra haram işlemeğe niyet ederse, karar verirse, o anda günaha girer.

Hadîs-i şerîfte; “İnsan, haram işlemeği kalbinden geçirir, Allahdan korkarak yapmazsa, hiç günah yazılmaz. Haramı işleyince, bir günah yazılır” buyuruldu. Kalbinden geçirmeğe himmet etmek denir. Geçip gitmeyip, kalbinde devamlı kalan düşünceye azm ve karar denir. Karar vermenin günah olduğu yukarıda bildirilmişti. Bu günahı cenâb-ı Hak affetmektedir.

Kâfir olmağa ve bid’at sahibi olmağa niyet etmek haramdır. O anda, öyle olur. Çünkü, bu iki niyetin kendileri kötüdür.

Kendileri haramdır. Haram işlemek düşüncesi ise, harama sebeb olduğu için kötüdür. Düşüncenin kendisi kötü değildir, bunu işlemek, yapmak kötüdür. Kötülüğü işlemeyince, haramlığın ve günahın kalkması, Allahü teâlânın merhametindendir ve Muhammed aleyhisselâm hürmetine, bu rahmet-i ilâhiye onun ümmetine mahsûstur.

İnsan bir kimsede bulunan ni'metin ondan gitmesini istemeyip, kendisinde de bulunmasını isterse, hased olmaz. Buna gıpta denir. Gıpta, imrenmek demektir. Güzel huydur. İslâmiyetin ahkâmına, ya'nî farzları yapmağa ve haramlardan sakınmağa riâyet eden, gözeten sâlih kimseye gıpta etmek vâcibdir. Dünyâ ni'metleri için gıbta etmek tenzihen mekrûh olur.

Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ, mü'min kuluna gayret eder. Mü'min de mü'mine gayret eder" buyuruldu. Allahü teâlâ, gayretinden dolayı, fuhşu haram etmiştir. Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde; "Ey âdemoğulları! Sizi kendim, için yarattım. Herşeyi de sizin için yarattım. Senin için yarattıklarım, seni, kendim için yaratılmış olduğundan men ve gâfil ve meşgûl etmesin" buyurmuştur. Başka bir hadîs-i kudsîde; "Seni kendim için yarattım. Başka şeylerle oyalanma! Rızkına kefilim, kendini üzme!" buyurmuştur. Yûsuf aleyhisselâmın; "Sultânın yanında benim ismimi söyle" demesi gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, senelerce zindanda kalmasına sebeb oldu. İbrâhim aleyhisselâmın, oğlu İsmâil'in dünyâya gelmesine sevinmesi, gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, bunu kurban etmesi emrolundu. Allahü teâlânın çok sevdiklerine, ba'zı evliyâya böyle gayret etmesi çok vâki olmuştur. Gayret, bir kimsede olan hakkına, onun başkasını ortak etmesini istememektir. Allahü teâlânın gayret etmesi, kulunun kötü, çirkin şey yapmasına râzı olmamasıdır. Kulun vazîfesi, dilediğini yapmak değildir. O'na kulluk etmektir. O'nun emirlerine ve yasaklarına uymaktır. Her dilediğini yapmak, Allahü teâlâya mahsûstur. Yalnız O'nun hakkıdır. Kulun kendi dilediğini yapması, günah işlemesi, Allahü teâlânın hakkına ortak olmak olur. Mü'minin, günah işlemekte, kendisine gayret etmesi lâzımdır. Bu da günah işlerken heyecanlanması, kalbinin çarpıntısı, sıkılması ile olur. Mü'minin kalbi, Allahü teâlânın evidir ve güzel huyların yeridir. Kalbinde, kötü, çirkin düşüncelere yer vermek, çirkinleri güzellere ortak etmek olur. Kalbin buna râzı olmaması, çırpınarak mâni olması, gayret olur. Ensârın reîsi olan Sa'd bin Ubâde hazretleri; "Yâ Resûlallah! Zevcemi yabancı erkekle bir yatakta görsem, dört şâhid görmeden öldüremez miyim?" dedikte; "Evet, öldüremezsin" buyurdu. Sa'd buna cevaben; "Dört şâhid lâzım ise de, buna tahammül edemem. Hemen öldürürüm" deyince, Resûlullah (aleyhisselâm); "Reîsinizin sözünü işitiniz! O çok gayurdur. Ben ondan daha çok gayurum. Allahü teâlâ, benden daha çok gayretlidir" buyurdu. Ya'nî böyle gayret olmaz. Ben ondan daha gayretli olduğum hâlde, İslâmiyetin dışına çıkmam. Allahü teâlâ, en çok gayretli olduğu hâlde, bu fuhuşun cezasını hemen vermez, demek istedi. Sa'd'ın haklı olan cezayı vermekte acele etmesinin doğru olmadığına işâret buyurdu. Fıkıh kitapları bildiriyor ki: "Haram işlerken gören her müslümanın ta'zîr cezası yapması lâzımdır. Görenlerin işledikten sonra ta'zir yapmaları caiz değildir. Bu zaman, ancak hükümetin ve hâkimin ta'zir etmesi lâzım olur. Zinâ yaparken görüp öldürenin, mahkemede dört şâhid göstermesi lâzımdır. Yalnız yemîn etmesi kabûl olunmaz. Zinâ yaparken görmüş olan, dört şâhid gösteremezse, katil, hâkim tarafından mahkûm edilir.

İnsanların Allahü teâlâya gayret etmeleri, haram işlenmesini istememekle olur.

Hadîs-i şerîfde; "Müslümanlara yardım etmeyen, onların iyilikleri ve rahatları için çalışmıyan, onlardan değildir. Gece ve gündüz, Allah için ve Kur'ân-ı kerîm için ve Resûlullah için ve devlet reîsi için ve bütün müslümanlar için nasihat etmeyen kimse de, bunlardan değildir" buyuruldu.

Hased, ibâdetlerin sevâbını giderir. Hadîs-i şerîfde; "Hased etmekten sakınınız. Biliniz ki, ateş odunu yok ettiği gibi hased de hasenatı yok eder" buyuruldu. Hased eden, onu gıybet eder, çekiştirir. Onun malına, canına saldırır. Kıyâmet günü, bu zulümlerinin karşılığı olarak, hasenatı alınarak ona verilir. Hased edilendeki ni'metleri görünce, dünyâsı azâb içinde geçer. Uykuları kaçar. Hayır hasenat işliyenlere, on kat sevâb verilir. Hased bunların dokuzunu yok eder, birisi kalır. Küfürden başka hiçbir günah, hasenatın sevâblarının hepsini yok etmez. Günah olduğuna inanmıyarak veya İslâmiyete ehemmiyet vermeyerek haram işlemek ve küfre, irtidâda sebep olan işleri yapmak, sevâbların hepsini yok eder. Çünkü, böyle yapanlar mürted olurlar. Hadîs-i şerîfde; "Geçmiş ümmetlerden iki kötülük sizlere bulaşdı: Hased ve kazımak. Bu sözümle onların başlarını kazıdıklarını anlatmak istemiyorum. Dinlerinin kökünü kazıyıp yok ettiklerini söylüyorum. Yemîn ederim ki, îmânı olmayan Cennete girmeyecektir. Birbiriniz ile sevişmedikçe, îmâna

kavuşamazsınız. Sevişmek için, çok selâmlasınız” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; “Müslümanlar hayırlı olur. Hased edince hayır kalmaz” buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfde; “Hased, nemime ve kehânet sahibleri benden değildir” buyuruldu. Nemime, fitne çıkarmak için, ara açmak için, insanlar arasında söz taşımaktır. Kehânet, bilmediğini söyliyerek, bundan hüküm, ma’nâ çıkarmaktır. (Bilinmeyen şeyleri haber veren, falcılara kâhin denir. Kâhine inanmamalıdır.) Bu hadîs-i şerîfden, hased edenin şefâatden mahrûm kalacağı anlaşılmaktadır. Ya’nî şefaat istemeğe hakkı olmayacaktır.

Hadîs-i şerîfde; “Altı kimse, altı şeyden hesaba çekilip, mahşer yerinde azâb gördükten sonra, Cehenneme gireceklerdir: Devlet reîsleri zulümden, Arablar kavmiyyet gayretinden, köy muhtârları kibirden, tüccârlar hıyânetten, köylüler cehâletten, âlimler hasedden” buyuruldu. Ticâret ile meşgûl olanın, yalan söylemek, faiz ve hile, başkasının malını aşırmak ne demek olduklarının ve bu haramlardan kurtulmanın çârelerini öğrenmesi lâzımdır. Köylülerin, ya’nî her müslümanın, Ehl-i sünnet i’tikâdını ve ilm-i hâlini bilmesi lâzımdır. Bu hadîs-i şerîf, hasedin din adamlarında daha çok bulunduğunu haber vermektedir. “Tefsîr-i kebîr”de diyor ki; “Hased on kısımdır. Bunların dokuzu din adamlarında bulunur. Dünyâ sıkıntıları on çeşittir. Bunların dokuzu sâlihlerde bulunur. Zillet on kısımdır. Dokuzu yahudilerdedir. Tevâzu on kısımdır. Dokuzu nasârâdadır. Şehvet on kısımdır. Dokuzu kadınlarda, biri erkeklerdedir. İlim on kısımdır. Biri Irak’dadır. İmân on kısımdır. Dokuzu Yemen’dedir. Akıl on kısımdır. Dokuzu erkeklerdedir. Yeryüzünün bereketi on kısımdır. Dokuzu Şam’dadır.” Fahreddîn-i Râzî hazretleri, bu tefsîrinde, kendi zamanında olanları bildirmiştir. Resûlullah dünyâya teşrîf etmeden evvel, yahudiler harb edecekleri zaman; “Yâ Rabbî! Göndereceğini va’d ettiğin ve en çok sevdiğini bildirdiğin, o şerefli peygamber hürmetine” diyerek duâ ederlerdi. Duâları kabûl olup, Allahü teâlâ kendilerine yardım ederdi. Resûlullah (aleyhisselâm) insanları müslüman olmağa da’vet edince, kendisinin va’d edilen peygamber olduğunu anladılar. Fakat hased ederek, kıskanarak inkâr ettiler. Hasedleri kendilerinin ve gelecek olan nesillerinin ebedî olarak felâkete, âzâblara sürüklenmelerine sebep oldu.

Allahü teâlâ, şeytanın şerrinden korunmamızı emrettiği gibi, hased edenin şerrinden de, sakınmamızı emretti. Hadîs-i şerîfde; “Ni’met sahiblerinden ihtiyâçlarınızı, gizli olarak isteyiniz. Çünkü, ni’met sahiblerine hased edilir” buyuruldu. İhtiyâçlarınızın karşılandığı meydana çıkınca, hased olunursunuz. Sırrını saklayan kimse, isterse açığa çıkarır, isterse çıkarmaz. Sırrını açıklayan kimse, çok defa söylediğine pişman olur, üzülür. İnsan, söylemediği sözüne hâkimdir, isterse söyler, istemezse söylemez. Söylediğinin ise, mahkûmudur. Keşki söylemeseydim, der. Mala, eşyaya emîn olan kimselerin çoğu, esrâra emîn olmazlar. “Zehebini, zihâbini ve mezhebini gizli tut!” sözü meşhûrdur. (Zeheb, altın; zihâb, i’tikâd; mezheb de, işlerde tutulan yol demektir.)

Hased etmek, Allahü teâlânın takdîrini değiştirmez. Boşuna üzülmüş, yorulmuş olur. Kazandığı günahlar da, cabası olur. Hazreti Muâviye oğluna nasihat olarak; “Hasedden çok sakın! Hasedin zararları, sende, düşmanından daha önce ve daha çok hâsıl olur” dedi. Süfyân-ı Sevrî; “Hased etmeyenin zihni açık olur” demiştir. Hiçbir hasedci muradına kavuşmamıştır. Kimseden hürmet görmemiştir. Hased, sinirleri bozar, ömrünün azalmasına sebeb olur. Esma’î diyor ki: “Bir köylüye rastladım. Yüzyirmi yaşında idi. Çok yaşamasının sırrını sordum. “Çünkü, hiç hased etmedim” dedi.” Ebü’l-Leys-i Semerkandî diyor ki: “Üç kimsenin duâsı kabûl olmaz! Haram yiyenin, gıybet edenin, hased edenin.”

Hasedden kurtulmak için, yukarıda yazılı zararlarını bilmek lâzımdır. Hased olunanın, dünyâda ve âhırette, bundan hiç zararı olmaz. Hattâ fâidesi olur. Hased edenin ömrü üzüntü ile geçer. Hased ettiği kimsede ni’metlerin azalmadığını, hattâ arttığını görerek, sinir buhranları geçirir. Hasedden kurtulmak için, ona hediye göndermeli, nasihat vermeli, onu medh etmelidir. Ona karşı tevâzu göstermelidir. Onun ni’metinin artmasına duâ etmelidir.

Hıkd: Kalb hastalıklarındandır. Hıkd; başkasını aşağı görmek, ondan nefret etmek, kalbinde ona karşı düşmanlık beslemektir. Kendine nasihat verenlere böyle kin beslemek haramdır. Ona hıkd değil, itaat etmek lâzımdır. O, Allahın emrini yerine getirmiştir. Onu sevmek, hürmet etmek lâzımdır. Zulüm edene karşı hıkd haram değildir. Bir alacaklı ölse, bunun hakkı vârislerine ödenmese, kıyâmette ödetilir. Zâlimi af etmek efdaldır. Uhud gazâsında Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek yüzü yaralanıp, mübârek dişi kırılınca, Eshâb-ı Kirâm çok üzüldüler. “Duâ et, Allahü teâlâ, cezâlarını versin” dediler. “La’net etmek için gönderilmedim. Hayır duâ etmek için, her mahlûka merhamet etmek için gönderildim” ve “Yâ Rabbi! Bunlara hidâyet et. Tanımıyorlar, bilmiyorlar”

buyurdu. Düşmanlarını affetti. La'net etmedi. Onlara merhamet ederek, hayır duâ etti.

Hadîs-i şerîfte; "Sadaka vermekle mal azalmaz. Allahü teâlâ, af edenleri azîz eder. Allah rızası için af edeni, Allahü teâlâ yükseltir" buyuruldu. Gülâbâdî diyor ki: "Bu hadîs-i şerîfte bildirilen sadaka, farz olan sadaka demektir. Ya'nî zekât demektir. Tevâzu edenin tâatlarına, ibâdetlerine, daha çok sevâb verilir. Günahları, daha çabuk affolunur. İnsanın yaratılışında, hayvani rûhun arzuları bulunmaktadır. Malı, parayı sever. Gadab, intikam, kibir sıfatları görünmeğe başlar. Bu hadîs-i şerîf, bu kötü huyların ilâcını bildiriyor. Sadakayı, zekâtı emrediyor. Af ederek, gadabı, intikamı temizliyor."

Hadîs-i şerîflerde; "Üç şey kendisinde bulunan kimse, Cennete dilediği kapıdan girecektir. Kul hakkını ödeyen, her namazdan sonra onbir defa İhlâs sûresini okuyan, katilini affederek ölen" ve "Üç şeyden biri bulunmayan kimsenin bütün günahlarının af ve mağfiret olunması umulur: Şirke, küfre yakalanmadan ölmek, sihir yapmamak ve din kardeşine hıkd etmemek" buyuruldu.

Hıkdın sebeblerinden biri, gadabdır. Gadab eden, kızan kimse, intikam alamayınca, gadabı, hıkd hâlini alır. Gadab, kanın hareketinin artmasından (tansiyonun artmasından), meydana gelir. Allah için gadaba gelmek, iyidir. Dîne olan gayretindendir.

Şemâtet: Şemâtet; başkasına gelen belâya, zarara sevinmektir. Hadîs-i şerîfte; "Din kardeşinize şemâtet etmeyiniz! Şemâtet ederseniz, Allahü teâlâ belâyı ondan alır size verir" buyuruldu. Zâlimin zulmünden, şerrinden kurtulmak için, onun ölümüne sevinmek, şemâtet olmaz. Düşmanın başına gelen ölümden başka belâlara sevinmek, şemâtet olur. Hele belâların gelmesine kendisinin sebep olduğunu düşünerek sevinmek, meselâ duâsının kabûl olduğuna sevinmek daha fenâdır. Ucb kötü huyuna yakalanmasına sebep olur. Ona gelen belânın, kendisi için mekr ve istidrâc olabileceğini düşünmelidir. Ondan belânın giderilmesi için duâ etmelidir. Hadîs-i şerîfte; "Mü'minin din kardeşi için, arkasından yaptığı hayır duâ kabûl olur. Bir melek, Allah, bu iyiliği sana da versin. Âmin, der. Meleğin duâsı reddedilmez" buyuruldu. Düşman, zâlim olup da, kendisine gelen belâ, başkalarına zulüm etmesine mâni olursa belânın gelmesine değil de, gitmesine sevinmek, şemâtet olmaz, günah olmaz. Din gayreti olur. Din gayreti, îmânın kuvvetli olduğunu gösterir. Allah için gayret etmek iyidir. Hayvani arzular için gayret etmek iyi değildir. Zâlime belâ gelmesine sevinmek, yine iyi değildir.

Hicr: Hicr; dostluğu bırakmak, dargın olmak demektir. Hadîs-i şerîfte; "Mü'minin mü'mine üç günden fazla hicr etmesi helâl olmaz. Üç geceden sonra ona gidip selâm vermesi vâcib olur. Selâmına cevap verirse, sevâbda ortak olurlar. Vermezse günah, ona olur" buyuruldu. Erkek olsun, kadın olsun, dünyâ işleri için, mü'minin mü'mine darılması, ya'nî onu terk etmesi, aradaki bağlılığı kesmesi caiz değildir. Zımmî, ya'nî gayr-i müslim muâmelâtda müslüman gibidir. İbâdetlerden ve nikâhdan başka olan işlere "Muamelât" denir.

(Gayr-i müslim vatandaşlara da, dünyâ işleri için, dargın olmak caiz değildir. Onların da, güler yüzle, tatlı dille gönüllerini almak, incitmemek, haklarını ödemek lâzımdır. Müslüman olsun, kâfir olsun, İslâm memleketinde olsun, dâr-ül-harbde olsun, nerede olursa olsun, hiçbir insanın malına, canına ve ırzına, namusuna dokunmak caiz değildir, İslâm memleketinde yaşayan kâfirler ve başka memleketlerden gelen kâfir turistler, kâfir tüccârlar, muâmelâtda, müslümanların hak ve hürriyetlerine mâlikdirler. Kendi dinlerinin îcâblarını yapmakta, ibâdetlerini yapmakta serbesttirler. İslâmiyet, kâfirlere de, bu hürriyeti vermiştir. Müslüman, Allahın emirlerine uymalı, günah işlememelidir. Hükümetin kânunlarına karşı gelmemeli, suç işlememelidir. Fitne çıkmasına sebep olmamalıdır. Müslümanlara ve kâfirlere her yerde iyilik yapmalı, herkesin hakkını gözetmelidir. Hiç kimseye zulüm, işkence yapmamalıdır. Müslümanlığın güzel ahlâkını, şerefini, her yerde herkese göstermeli, her milletin İslâm dînine sevgili ve saygılı olmasına sebeb olmalıdır.)

Dargın olana, üç günden önce gidip barışmak, daha iyidir. Güçlük olmaması için üç gün müsâade edilmiştir. Daha sonra günah başlar ve gün geçtikçe artar. Günahın artması, barışıncaya kadar devam eder. Hadîs-i şerîfte, "Sana darılana git, barış! Zulüm yapanı affet. Kötülük yapana iyilik et!" buyuruldu. "Esselâmü aleyküm" diyene on sevâb verilir. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah diyene yirmi sevâb verilir. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah ve berekâtüh diyene otuz sevâb verilir. Cevap vermek de böyledir. Üç günden fazla dargın duran kimse, şefaat olunmazsa, affolunmazsa, Cehennemde azâb görecektir. Günah işleyene, ona nasihat

olmak niyeti ile hicr eylemek caizdir, hattâ müstehabdır. Allah için darılmak olur Hadîs-i şerîfde; “Amellerin ibâdetlerin en kıymetlisi, hubb-i fillâh ve buğd-i fillâhdır” buyuruldu. Hubb-i fillâh, Allah için sevmek demektir. Buğd-i fillâh, Allah için sevmemek, dargın olmak demektir.

Gadab: Gadabı yenmeğe kâzm denir. Kâzm etmek çok sevâbtır. Gayzı, gadabı yenene Cennet müjdelendi. Allah rızâsı için kâzım olan kimse, karşısındakini affedip, ona karşılık yapmaz ise, Allahü teâlâ onu çok sever. Cennetin bunlar için hazır olduğunu bildirmiştir. Hadîs-i şerîfte; “Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı için gadabını defederse, Allah da, ondan azâbını defeder” buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; “Bir müslümanda üç şey bulunursa, Allahü teâlâ onu muhafaza ve himâye eder onu sever, merhamet eder. Ni’mete şükür etmek, zâlimi affetmek, gadaba gelince, gadabını yenmek” buyuruldu. Ni’mete şükretmek, onu İslâmiyete uygun olarak kullanmak demektir. Hadîs-i şerîfte; “Gadaba gelen bir kimse, dilediğini yapmağa kadir olduğu hâlde yumuşak davranırsa, Allahü teâlâ, onun kalbini, emniyet ve îmân ile doldurur” ve “Bir kimse gadabını örterse, Allahü teâlâ onun ayblarını, kabahatlarını örter” buyuruldu. İmâm-ı Gazâlî hazretleri; “Hilm sahibi olmak, gadabını yenmekten daha kıymetlidir” buyurdu. Hadîs-i şerîfte; “Yâ Rabbî! Bana ilim ver, hilm ile zînetlendir, takvâ ihsân eyle. Afiyet ile beni güzelleştir” buyuruldu. Abdullah İbni Abbâs’a (radıyallahü anhümâ) bir kimse söğdü. Buna karşılık olarak; “Bir ihtiyâcın varsa, sana yardım edeyim” buyurdu. Adamcağız başını önüne eğerek ve utanarak özür diledi. Hazret-i Hüseyn’in oğlu Zeynel âbidîn Ali’ye bir kimse söğdü. Elbisesini çıkarıp ona hediye eyledi. Îsâ aleyhisselâm, yahudilerin yanından geçerken, kendisine çok kötü şeyler söylediler. Onlara iyi ve tatlı cevaplar verdi. “Onlar, sana kötülük yapıyor, sen onlara iyi söylüyorsun dediklerinde; “Herkes, başkasına, yanında bulunandan verir” buyurdu. Halîm, selîm kimse, dâima neş’eli, rahat olur. Kendisini herkes metheder. Kıyâmet günü, Allahü teâlânın mağfiretine ve sevâblarına kavuşur.

Hadîs-i şerîfde; “Gadab, şeytanın vesvesesinden hâsıl olur. Şeytan, ateşten yaratılmıştır. Ateş, su ile söndürülür. Gadaba gelince, abdest alınız!” buyuruldu. Bunun için gadaba gelince, E’ûzü Besmele ve iki Kul e’ûzü’yü (Felak ve Nâs sûreleri) okumalıdır. İnsan, gadaba gelince, aklı örtülür. İslâmiyetin dışına çıkar. Gadaba gelen kimse, ayakta ise oturmalıdır. Hadîs-i şerîfde; “Gadaba gelen kimse, ayakta ise otursun. Gadabı devam ederse, yan yatsın!” buyuruldu. Ayakta olanın intikam alması kolaydır. Oturunca, azalır. Yatınca, daha azalır. Gadab, kibirden doğar. Yatmak, kibrin azalmasına sebeb olur. Gadab edince; “Allahümmagfirli-zenbî ve ezhib gayza kalbî ve ecirnî mineşşeytan” okumak, hadîs-i şerîfde emrolundu. Ma’nâsı; “Yâ Rabbî! Günahımı affeyle. Beni kalbimdeki gadabdan ve şeytanın vesvesesinden kurtar” demektir. Gadaba sebeb olan insana yumuşak davranamayan kimse, onun yanından ayrılmalı, onunla buluşmamalıdır.

Câhiller, ahmaklar, gadaba ve tehevvüre, atılganlığa, şecaat ve erkeklik, izzet-i nefs, gayret ve hamiyyet diyorlar. Bu, güzel isimlerle gadab kötü huyunu süslüyorlar. Güzelleştiriyorlar. Gadab etmenin iyi olduğunu anlatıyorlar. Bunu methetmek için, büyüklerin gadab ettiklerini gösteren hikâyeler de, anlatıyorlar. Böyle yapmak, cahilliktir. Aklın noksan olduğunu gösterir. Bunun içindir ki, hasta, sağlam olandan, kadın, erkekden, ihtiyâr da, gençden daha çabuk kızmaktadır. Otuz yaşından küçük olana genç, otuz ile elli arasında olana yetişkin adam, elli yaşından yukarı olana şeyh, ya’nî ihtiyâr (yetmişden sonra pîr-i fanî) denir.

İslâmiyetden, kitapdan almayıp da, kendi kafasından çıkarıp, sert, hiddetli va’z vereni dinlemek de, bunun gadabına sebeb olur. Bunun ilâcı, ağır, yumuşak ve tatlı söylemektir. Hazret-i Hasen ve Hüseyn, çölde gidiyorlardı. Bir ihtiyârın abdest aldığını gördüler. Abdesti doğru almıyor, şartlarına uymuyordu. Yaşlı olduğu için, böyle abdest sahih olmaz demeğe sıkıldılar.

Yanına giderek; “Mübârek efendim! Birbirimizden daha iyi abdest aldığımızı söylüyoruz. Bir abdest alalım. Hangimizin haklı olduğunu bize bildir” dediler, önce Hasen, sonra Hüseyn güzel bir abdest aldılar. İhtiyâr, dikkatle baktı. “Evlâdlarım! Abdest almasını şimdi sizden öğrendim” dedi. İbrâhim aleyhisselâm, ikiyüz mecûsiye ziyâfet verdi. “Bize ne emredersen yapalım” dediler. “Sizden bir dileğim var” buyurdu. “O nedir?” dediklerinde; “Benim Rabbime bir kerre secde etmenizi istiyorum” dedi. Aralarında konuştular. “Bu ihtiyârın ihsânları, ziyâfetleri meşhûrdur. Bunu kırmayıp, bir secde eder, sonra gidip yine tanrılarımıza tapınırız. Bir zararı olmaz” dediler. Bunlar secdede iken, İbrâhim aleyhisselâm; “Yâ Rabbî! Gücümün yettiği bu kadar! Daha fazlasını yaptırmak elimden gelmiyor. Bunları hidâyete, saadete kavuşturmak, ancak senin kudretindedir. Bunlara müslümanlık nasîb eyle!” dedi. Duâsı kabûl olup, hepsi müslüman oldu.

Haram işleyecek kimseye gizlice nasihat edilir. Haram işlemekte olana, tatlılıkla orada söylenir. Herkese önce gizli, tenhâda nasihat vermek, daha te'sîrli olur.

Bir işle meşgûl olana, düşünceli olana, üzüntülü olana, sıkıntıda olana birşey söylemek, birşey sormak, onu gadaba getirmeğe sebep olabilir. Çocuğun ağlaması, bağırması, hayvanın bağırması da böyledir. Böyle gadaba gelmek çok çirkindir. Cansızların hareketinden gadaba gelenler görülmüştür. Bu, daha kötüdür. Koyduğu yerden kayarsa, keseri vurunca kırılmazsa, kızarak söven, vuran, helak eden, yakan kimseler görülmüştür. Kendi yaptığına kızan, bunun için kendine söven, kendine vuran da yok değildir. İbâdetde kusur ettiği için, kendine kızmak iyidir. Dîninde gayret olur, sevâb olur. Emîrleri ve yasakları sebebi ile hükümete, hükümet reîsine, Resûlullaha ve hattâ Allahü teâlâya karşı gadaba gelmek, hepsinden fenâdır. Küfre sebep olur. "Gadab, İmânı bozar" hadîs-i şerîfi, Allahü teâlâya, Resûlullaha karşı gadabın küfür olduğunu göstermektedir.

Haram işleyeni görünce, gadaba gelmek, iyidir. Din gayretinden ileri gelir. Fakat, kızınca aklın ve İslâmiyetin dışına taşmamak lâzımdır. Ona, kâfir, münâfık, deyyus ve diğer fuhuş, çirkin şeyler söylemek, haram olur. Söyleyenin ta'zir edilmesi, cezalandırılması lâzım olur. Haram işleyeni görenin, buna câhil veya ahmak demesine izin verilmiş ise de, yumuşak, tatlı söyleyerek nasihat vermek, iyi olur. Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ, her zaman yumuşak söylemeği sever" buyuruldu.

Gadabın mukabili, karşılığı hilmdir. Hilm, gadabını yenmekten daha efdaldir. Hilm, gadaba gelmemek demektir. Aklın çokluğuna alâmettir. Hadîs-i şerîfte; "Gadaba sebep olan şey karşısında hilm göstereni, Allahü teâlâ sever" ve "Allahü teâlâ, haya, hilm ve iffet sahiplerini sever. Fuhuş söyliyenleri ve sarkıntılık yaparak dilenenleri sevmez" buyuruldu. İffet, başkasının malına göz dikmektir. Fuhuş, çirkin ve ayıp şeylerdir. Resûlullah (aleyhisselâm); "Yâ Rabbi! Bana ilim, hilm, takvâ ve afiyet ihsân eyle!" duâsını çok söylerdi, İlm-i nâfi"; kelâm, fıkıh ve ahlâk ilimleridir. Afiyet, dînin ve i'tikâdın bid'atlerden, amelin ve ibâdetin âfetlerden, nefsin şehvetlerinden, kalbin hevâ ve vesveseden ve bedenin hastalıklardan selâmet bulması, kurtulması demektir. Resûlullahdan duâların efdali hangisidir diye soruldukta; "Allahü teâlâdan afiyet isteyiniz, îmândan sonra, âfiyetden daha büyük ni'met yoktur" buyurdu. (Afiyete kavuşmak için, çok istiğfar etmelidir.) Hadîs-i şerîfde; "İlim ve sekine sahibi olunuz! Öğrenirken ve öğretirken yumuşak söyleyiniz! İlim ile tekebbür etmeyiniz!" buyuruldu. Sekine, ağır başlı, vekar sahibi olmaktır. Hadîs-i şerîfde; "İslâmiyete uyan ve yumuşak olan kimseyi, Cehennem ateşi yakmaz" ve "Yumuşak olmak, bereket getirir, işinde taşkınlık ve gevşeklik yapmak, gaflete sebep olur" buyuruldu. Hadîs-i şerîfte; "Rıfk sahibi olmayan kimseden hayr gelmez!" ve "Rıfk, insana zînet verir, kusurlarını giderir" buyuruldu.

Hadîs-i şerîfte; "İlim, öğrenmekle, hilm de gayretle hâsıl olur. Allahü teâlâ, hayırlı şey için çalışanı, maksadına kavuşturur.

Kötülükten sakınanı, ondan korur" buyuruldu.

Gadr: Gadabı meydana getiren sebeblerden birisi de, gadr ya'nî ahdinde ve mîsâkında durmamaktır. Bir tarafın söz vermesine va'd denir, İki kimsenin sözleşmelerine ahd denir. Yemîn ile kuvvetlendirilen va'de misâk denir. Karşılıklı sözleşilene, önceden haber vermeden sözünü bozmak gadr olur. Devlet reîsi, kâfirlerle yapmış olduğu muahedeyi bozmak lâzım geldiğini anlarsa, onlara haber vermesi vâcibdir. Haber vermeden evvel bozması caiz değildir. Hadîs-i şerîfte; "Gadr eden kimse, kıyâmet günü kötü şekilde cezasını görecektir" buyuruldu. Gadr etmek, haramdır. Kâfirlere verilen ahdi dahî korumak vâcibdir.

Hadîs-i şerîfte; "Emin olmayan kimsede imân yokdur. Ahdini bozan kimsede din yoktur" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf emânete hıyânet edenin îmânı kâmil olmaz, buna ehemmiyet vermezse, îmânı kalmaz, demektir.

Hıyânet: Kalb hastalıklarındandır. Hıyânet etmek de, gadaba sebeb olur. Hıyânet de haramdır. Münâfıklık alâmetidir. Hıyânetin zıddı emânettir, emîn olmaktır. Hıyânet; birine kendini emîn tanıttıktan sonra, o emniyeti bozacak iş yapmak demektir. Mü'min, herkesin malını, canını emniyet ettiği kimsedir. Emânet ve hıyânet, malda olduğu gibi, sözde de olur. Hadîs-i şerîfde; "Meşveret edilen kimse emîndir" buyuruldu. Ya'nî onun doğruyu söyliyeceğine ve sorulanı başkalarından gizliyeceğine emânet olunur, güvenilir. Onun, doğru söylemesi vâcibdir. İnsan, malını, emniyet ettiği kimseye bıraktığı gibi, doğru söyliyeceğine emîn olduğu kimse ile istişâre eder, danışır. Allahü teâlâ meâlen; "Yapacağın işi

önce meşveret et” (Âl-i İmrân 159) buyuruyor. Meşveret, ya’nî danışmak, insanı pişman olmaktan koruyan bir kale gibidir. Meşveret olunacak kimsenin, insanların hâlini, zamanın ve memleketin şartlarını bilmesi lâzımdır. Buna siyâset bilgisi denir. Bundan başka, aklı, fikri kuvvetli, ileriyi gören, hattâ sıhhati yerinde olması lâzımdır. Meşveret olunan kimsenin, bilmediğini veya bildiğinin aksini söylemesi günahdır. Hatâ ile söylemesi günah olmaz. Yukarıdaki şartları taşımayan biri ile meşveret edilirse, her iki tarafa günah olur. Din ve dünyâ işlerinde bilmiyerek fetvâ verene, melekler la’net eder. Bir kimse zararlı olduğunu bilerek bir emir verse, hıyânet etmiş olur.

Va’dini bozmak: Va’dinde durmamak da, gadaba sebep olur. Bir taraftan verilen söze va’d iki taraftan yapılan sözleşmeğe ahd denir.

Hadîs-i şerîfde; “Münâfıklık alâmeti üçtür: Yalan söylemek, va’dini ifâ etmemek, emânete hıyânet etmek” buyuruldu. Va’dinde durmağa gücü yetmezse, münâfıklık alâmeti olmaz. Kendisine mal veya söz yâhud sır emânet olunan kimsenin bunlara hıyânet etmesi, münâfıklık olur.

Buhârî’de yazılı olan, Amr İbni Âs hazretlerinin oğlunun bildirdiği hadîs-i şerîfte; “Dört şey münâfıklık alâmetidir. Emânet olunana hıyânet etmek, yalan söylemek, va’dini bozmak ve ahdine gadr etmek ve mahkemede doğruyu söylememek” buyuruldu. İbn-i Hacer buyurdu ki: “Nifak ya’nî münâfıklık, zâhirin bâtına uymaması demektir. Sözü, özüne uymaz, İ’tikâd edilecek şeylerde münâfıklık yapmak, küfürdür, işlerinde ve sözlerinde münâfıklık yapmak, haram olur. İ’tikâdda, îmânda münâfıklık, diğer küfürlerden daha fenâdır.” îfâ etmek yerine getirmek niyeti ile va’d yapmak caizdir, hattâ sevâbdır. Böyle va’di îfâ etmek vâcib değildir, müstehâbdır. İfâ etmemek tenzîhen mekrûh olur. Hadîs-i şerîfde; “Bir kimse, yapmak niyeti ile verdiği sözü tutamazsa günah olmaz” buyuruldu.

Sû-i zan: Günâhının af olunmayacağını zannetmek, Allahü teâlâya sû-i zan olur. Mü’minleri haram işleyici ya’nî fâsık zannetmek, sû-i zan olur. Sû-i zan haramdır. Haram işlediğini öğrenerek, bilerek onu sevmemek, sû-i zan olmaz. Buğd-i fillâh olur, sevâb olur. Din kardeşinin aybını görünce, ona hüsn-i zan etmeli, te’viline çalışmalıdır. Onu islâh etmelidir. Kalbe gelen hâtıra, düşünce, sû-i zan olmaz. Zan etmek, ya’nî kalbin o tarafa kayması, sû-i zan olur. Âyet-i kerîmede me’âlen, “Ey îmân edenler! Sû-i zan etmekten kendinizi koruyunuz! Zan etmenin ba’zısı günahdır” (Hucurât-12) buyuruldu. Hadîs-i şerîfde, “Sû-i zan etmeyiniz. Sû-i zan, yanlış karar vermeğe sebeb olur. İnsanların gizli şeylerini araştırmayınız, kusurlarını görmeyiniz, münâkaşa etmeyiniz, hased etmeyiniz, birbirinize düşmanlık etmeyiniz, birbirinizi çekiştirmeyiniz, kardeş gibi sevişiniz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, yardım eder, onu, kendinden aşağı görmez” buyuruldu. Müslümanın müslümam öldürmesi haramdır. Bir hadîs-i şerîfde; “Müslüman müslümanın canına, malına ve ırzına saldırmaz. Allahü teâlâ bedenlerinizin kuvvetine, güzelliğine bakmaz. Amellerinize de bakmaz. Kalblerinize bakar” buyuruldu. Allahü teâlâ kalblerde olan ihlâsa ve Allah korkusuna bakar. Amellerin, ibâdetlerin kabûl edilmesi için, ya’nî sevâb verilmesi için, hem şartlarına uygun olması, hem de ihlâs ile niyet edilmesi lâzımdır, “İbâdet sahih olursa, kabûl edilir. Niyete bakılmaz” demek, ilhâd olur, zındıklık olur. Allah rızâsı için yapılmayan hayrat, hasenat ve ibâdetler, kabûl edilmez. “Allahü teâlâ, kalbe bakar. İyi niyetle yapılan herşeyi kabûl eder” demek de, câhil şeyhlerin, tarikatçıların sözleridir.

Hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâya hüsn-i zan ediniz” buyuruldu. Âyet-i kerîmede meâlen; “Ey günahı çok olan kullarım! Allahın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah, günahların hepsini affeder. O, sonsuz mağfiret ve nihâyetsiz merhamet sahibidir” (Zümer-53) buyuruldu. Şartlarına uygun tövbe yapılınca, her türlü küfrü ve her türlü günahı muhakkak affeder. Dilerse, küfürden başka günahları tövbesiz de affeder. Hadîs-i kudsîde; “Kulum beni nasıl zan ederse, ona zan ettiği gibi muâmele ederim” buyuruldu. Kabûl edeceğini zan ederek tövbe edeni affeder.

Hadîs-i şerîflerde; “Allahü teâlâya hüsn-i zan etmek, ibâdettir” ve “Kendisinden başka ilâh olmayan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ kendisine hüsn-i zan ederek yapılan duâyı, elbette kabûl eder” ve “Kıyâmet günü, Allahü teâlâ bir kulunun Cehenneme atılmasını emreder. Cehenneme götürülürken arkasına dönerek, yâ Rabbî! Dünyâda sana hep hüsn-i zan ettim, deyince, onu Cehenneme götürmeyiniz! Kulumu, bana olan zannı gibi karşılarım buyurur” buyuruldu.

Sâlih veya fâsık olduğu bilinmeyen mü’mine hüsn-i zan etmelidir. Fâsık ve sâlih olmasının ihtimâli müsâvî ise şek,

şüphe denir. Müsavî değil ise, fazla olana “zan”, az olana “vehm” denir.

Mala muhabbet: Malı, haram yoldan kazanmak, haramdır. Helâl mala düşkün olmak, sevmek mekrûhdur. Hadîs-i şerîfde; “Altına ve gümüşe tapınanlara lâ’net olsun!” buyuruldu. Dünyâ peşinde koşmak, şehvetleri peşinden koşmaktan daha fenâdır. Mal, para peşinde koşmak, Allahü teâlânın emirlerini unuttururrsa, bundan büyük felâket olmaz. Allah zikri, düşüncesi bulunmayan kalbe şeytan yerleşir. Şeytanın en büyük hilesi, insana hayırlı işler yaptırarak kendisini sâlih, iyi zan ettirmesidir. Böyle kimse, kendisinin kulu olur, kendine tapınır. Hadîs-i şerîfde; “Geçen ümmetlerin herbirine fitneler verildi. Benim ümmetimin fitnesi; mal ve para toplamak olacaktır” buyuruldu. Dünyâlık peşine düşerek, âhıreti unutacaklardır.

Hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâ, insanları yaratırken, ecellerini, ömürlerini ve rızklarını takdîr etmiştir” buyuruldu. İnsanın rızkı değişmez, azalmaz ve çoğalmaz ve zamanından geri kalmaz. İnsan, rızkını aradığı gibi, rızık da, sahibini arar. Çok fakirler vardır ki, zenginlerden daha iyi, daha mes’ûd yaşar. Allahü teâlâ kendisinden korkanlara, dînine sarılanlara, ummadıkları yerden rızık gönderir. Hadîs-i kudsîde; “Ey dünyâ! Bana hizmet edene hizmetçi ol! Sana hizmet edene güçlük göster!” buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; “Yâ Rabbî! Beni sevenlere, hayırlı mal ver. Bana düşmanlık edenlere, mallarını ve çocuklarını düşman eyle!” buyuruldu. Bir yahudi öldü. Bir köşk ile iki oğlu kaldı. Köşkü taksimde anlaşamadılar. Duvardan şöyle bir ses geldi: “Benim için birbirinize düşman olmayınız. Ben bir pâdişâh idim. Çok yaşadım. Mezarda yüzotuz sene kaldım. Sonra, toprağımla çanak çömlek yaptılar. Kırk sene evlerde kullandılar. Kırıldım. Sokağa atıldım. Sonra, benimle kerpiç yaptılar. Bu duvarın inşâsında kullandılar. Birbirinizle dövüşmeyiniz. Siz de, benim gibi olacaksınız.”

Hasen Çelebi, “Mevâkıf’ kitabının haşiyesinde diyor ki: “Hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn hasta oldular. Hazreti Ali, Hazreti Fâtıma ve hizmetçileri kız, çocuklar iyi olursa, üç gün oruç tutacaklarını adadılar, iyi oldular. İftarda yiyecekleri yoktu. Bir yahudiden üç sâ’ arpa ödünç aldılar. (Bir sâ’ 3500 gramdır.) Hazret-i Fâtıma, bir sâ’ arpayı un yapdı. Bununla beş ekmek pişirdi. Çünkü, beş kişi idiler, iftar yaklaşınca, bir fakir gelip; “Ey Resûlullahın evlâdları! Ben bir fakir müslümanım. Bana bir yiyecek veriniz. Allah da, sizi Cennet ni’metleri ile doyursun!” dedi. Ekmekleri buna verip, aç yattılar. Ertesi gün oruca niyet ettiler. Hazret-i Fâtıma (radıyallahü anha), ikinci sâ’ arpadan beş ekmek daha pişirdi. İftar zamanında bir yetim geldi. Bunları da ona verip, yine aç yattılar. Üçüncü gün de, oruca niyet ettiler. Üçüncü sâ’dan beş ekmek daha hazırladı. İftar zamanı bir esîr gelip yiyecek istedi. Bunları da, ona verdiler. Allahü teâlâ, Resûlullaha âyet-i kerîme göndererek, bunların nezrlerini ve îsârlarını medh ve sena buyurdu.

Müdâhene ve müdârâ: Kudreti olduğu, gücü yettiği hâlde, haram işliyene mâni olmamak müdâhene olur. Haramı işleyene veya yanında bulunanlara olan saygısı yâhud dîne olan bağlılığının gevşekliği, müdâheneye sebeb olmaktadır. Fitne olmadığı, ya’nî dinine veya dünyâsına veya başkalarına zarar olmadığı zaman, haram ve mekrûh işliyene mâni olmak lâzımdır. Mâni olmamak, susmak haram olur. Müdâhene etmek, haram işlemeğe râzı olmağı gösterir. Susmak çok yerde iyidir. Fakat, hakkı, hayrı söyliyecek yerde susulmaz. “Yâ Resûlallah! Geçmiş ümmetlerden bir kısmına zelzele ile azâb yapıldı. Toprak altında kaldılar. Bunların arasında sâlihler de vardı” denildikde; “Evet, sâlihler de birlikte helak oldular. Çünkü, Allaha isyan olunurken susmuşlardı. Onlardan ayrılmamışlardı” buyurdu. Hadîs-i şerîfde; “Ümmetimden bir kısmı, kabirlerinden maymun ve hınzır şeklinde kalkacaklardır. Bunlar Allahü teâlâya isyan edenlerin arasına karışanlar, onlarla beraber yiyip içenlerdir” ve “Allahü teâlâ, bir âlime ilim ihsân edince, peygamberlerden aldığı gibi, bundan da misâk alır” buyuruldu. İlmini, lâzım olduğu zaman söylemekten çekinmeyeceğini söz verir. “Bir kimse, Allahü teâlânın ihsân ettiği ilmi, lâzım olduğu zaman söylemezse, kıyâmet günü boynuna ateşten tasma takılacakdır” hadîs-i şerîfi ve; “Kendilerine ilim ve hidâyet verdiğimiz kimseler, ilimlerini insanlardan saklarlarsa, Allahın ve lâ’net edenlerin lâ’netleri bunların üzerine olsun!” meâlindeki Bekâra sûresi 159. âyet-i kerîmesi müdâhene etmenin haram olduğunu göstermektedir. Müdâhenenin zıddı, karşılığı, “Gayret” ve salâbetdir. Âyet-i kerîmede; “Allah yolunda cihâd ederler, kötülenmekten korkmazlar” buyuruldu. Dinde, gayret ve salâbeti olanların; malları, canları, sözleri ve kalemleri ile, Allah rızâsı için cihâd etmeleri lâzım olduğu, bu âyet-i kerîmede bildirilmektedir. Hadîs-i şerîfde; “Çok acı olsa da, hakkı söyleyiniz” buyuruldu. Bir zâhid, Mervan halîfenin yanında çalgı çalanları görünce, çalgı âletlerini kırdı. Mervan, bunun, arslanların arasına

bırakılmasını emretti. Arslanların yanında, hemen namaza durdu. Arslanlar, bunu, yalamağa başladılar. Sabah olunca, bunu arslanların yanından alıp halîfeye getirdiler." Arslanlardan korkmadın mı?" dedi. "Hayır, onlardan korku, hatırıma gelmedi. Bütün geceyi düşünceli geçirdim" dedi. "Ne düşündün?" dedi. "Arslanlar beni yalayınca, tükürükleri temiz midir, necis midir? Allahü teâlâ, namazımı kabûl etti mi, etmedi mi? diye düşündüm" dedi.

Kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı iyiliği emretmek ve haramı menetmek mümkün olmazsa, böyle fitneye mâni olmak için susmağa, müdârâ etmek denir. Kalbi, haramı menetmek istediği hâlde, müdârâ yapmak caizdir. Hattâ, sadaka sevâbı hâsıl olur. Müdârâ ederken, tatlı dilli ve güler yüzlü olmak lâzımdır. Talebeye ders verirken de, müdârâ yapılır. İmâm-ı Gazâlî buyurdu ki: "İnsanlar, üç kısımdır. Bir kısmı, gıda gibidir. Herkese, her zaman lâzımdır, ikinci kısmı, ilâç gibidirler, ihtiyâç zamanında lâzım olurlar. Üçüncü kısmı, hastalık gibidir. Bunlara ihtiyâç olmaz. Fakat kendileri insanlara musallat olurlar, bulaşırlar. Bunlardan kurtulmak için, müdârâ etmek lâzımdır." Müdârâ, caizdir. Ba'zan da müstehâb olur.

Evinde, zevceye müdârâ etmeyen kimsenin rahatı, huzûru kalmaz. Resûlullaha bir misâfir geldi. "İçeri alınız! O, kötü bir insandır" buyurdu. İçeri girince, onunla tatlı ve neş'eli konuştu. Gidince, yumuşak konuşmasının sebebi soruldukda; "Kıyâmette, en kötü yerde bulunacak kimse, dünyâda zararından korunmak için ikram olunandır" buyurdu. Hadîs-i şerîfde; "Sıkılmadan açıkça haram işleyen kimseyi gıybet etmek caiz olduğu gibi, şerlerinden korunmak için bunlara müdârâ etmek de caizdir. Fakat müdârâ, müdâhene şeklini almamalıdır" buyuruldu. Müdârâ, dîni veya dünyâyı zarardan kurtarmak için, dünyâ menfeatinden vermektir. Müdâhene, dünyâ ele geçirmek için, dinden vermektir. Zâlime müdârâ ederken kendisi ve zulümleri medh olunmaz.

Gıybet etmek: Belli bir mü'minin veya zimmî kâfirin aybını, onu kötülemek için arkasından söylemek, gıybet olur. Gıybet, haramdır. Dinleyen, o kimseyi tanımıyorsa, gıybet olmaz. Gıybet olunan kimse bunu işitirse, üzülür. Bedeninde, nesebinde, ahlâkında, işinde, sözünde, dîninde, dünyâsında, hattâ elbisesinde, evinde, hayvanında bulunan bir kusur, arkasından söylendiği zaman, bunu işitince üzülürse, gıybet olur. Kapalı söylemek, işâret ile, hareket ile bildirmek, yazı ile bildirmek de, hep söylemek gibi gıybettir. Bir müslümanın günahı ve kusuru söylendikde, hafızların, din adamlarının, elhamdülillah biz böyle değiliz demeleri, gıybetin en kötüsü olur. Birisinden bahsederken; "Elhamdülillah! Allah, bizi hayâsız yapmadı" gibi, onu kötülemek, çok çirkin gıybet olur. Falanca kimse çok iyidir, ibâdetde şu kusuru olmasa, daha iyi olurdu demek, gıybet olur. Allahü teâlâ Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Birbirinizi gıybet etmeyiniz!" buyurdu. Gıybet; adam çekiştirmek demektir. Birisini gıybet etmek, ölmüş insanın etini yemek gibi olur buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; "Kıyâmet günü, bir kimsenin sevâb defteri açılır. Yâ Rabbî! Dünyada iken, şu ibâdetleri yapmıştım. Sahifede bunlar yazılı değil, der. Onlar, defterinden silindi, gıybet ettiklerinin defterlerine yazıldı, denir" ve "Kıyâmet günü bir kimsenin hasenat defteri açılır. Yapmamış olduğu ibâdetleri orada görür. Bunlar seni gıybet edenlerin sevâblarıdır, denir" buyuruldu. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) ile oturuyorduk, içimizden birisi kalkıp gitti. "Yâ Resûlallah! Rahatsız olup gitti" denildi. "Arkadaşınızı gıybet ettiniz, etini yediniz" buyurdu. Âişe (radıyallahü anha) diyor ki: "Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında, bir kadının uzun olduğunu söyledim. "Ağzında olanı çıkar!" buyurdu. Tükürdüm. Ağzımdan et parçası çıktı." Allahü teâlâ sıfatları, özellikleri, cisim şeklinde göstermeğe kâdirdir. Gıybet, din kardeşinin, bir zimmînin işitince üzüleceği bir kusurunu arkasından söylemektir. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma vahy eyledi ki: "Gıybet edip, tövbe etmeyen kimse, Cehenneme en önce girecektir" İbrâhim Edhem hazretleri bir yemeğe da'vet edilmişti. Sofrada, çağrılanlardan birinin bulunmadığı söylenince; "O ağır kimsedir" denildi. İbrâhim bin Edhem; "Gıybet edildi" buyurdu ve çıkıp gitti. Hadîs-i şerîfde; "Bir kimse için söylenen kusur, onda varsa, bu söz gıybet olur. Yoksa bühtan ya'nî iftira olur" buyuruldu. Dindeki kusurları söylemek meselâ namaz kılmaz veya şarab içer veya sirkat eder veya söz taşıyıcıdır demek ve dünyâdaki kusurlarını söylemek, meselâ sağırdır, şaşıdır demek, gıybet olur. Dindeki kusurları, onu kötülemek için söylenirse, gıybet olur. Onun ıslâhını düşünerek söylerse gıybet olmaz. Acıyarak söylemek de, gıybet olmaz denildi. Bu köyde, namaz kılmayan var veya komünist var, hırsız var demek, gıybet olmaz. Çünkü, belli bir şahıs söylenmemiştir.

Bir kimse, namaz kılar, oruç tutar, hem de insanlara eli ile zarar verir. Meselâ döver, mallarını gasb eder, sirkat eder,

yahut dili ile zarar verir. Meselâ söver, iftira eder, gıybet eder, söz taşır. Aşikâre yapılan fısk ve haramları ve bid'atleri söylemek, gıybet olmaz. Bunları men etmesi için hükümete haber vermesi, günah olmaz. Bir kimse, babasından gizli haram işleyince, babasının mâni olacağını bilenin, babasına söylemesi veya yazarak bildirmesi lâzımdır.

Mâni olacağı bilinmiyorsa, haber vermek caiz olmaz. Çünkü, düşmanlığa sebep olur. Birinin zararlarını, ona acıdığı için veya başkalarının ondan sakınması için söylerse, gıybet olmaz. Onu kötülemek için söylerse, gıybet olur. Altı kişinin kusurlarını, ayıplarını arkasından söylemek, gıybet olmaz. Ona acıdığı için söylemek, ona mâni olunması için söylemek, fetvâ almak için söylemek, müslümanları onun şerrinden korumak için söylemek, o kusur, ona isim olmuş ise, onu bu isim ile tanıtmak mecbûriyetinde olmak. Aşikâre, herkesçe bilinen fıskı, bid'ati ve zulmü söylemek. Kızarak, onu kötülemek niyeti ile söylenen, gıybet olur. Satılmakta olan malın kusurunu müşteriye söylemek, satıcıyı gıybet etmek olmaz. Evlenecek erkeğe, nikâh edeceği kızın aybını, kusurunu haber vermek, gıybet olmaz, nasihat olur. Birşeyi bilmeyene nasihat vermek vâcibdir. Açıkça haram işleyenin ve zulmedenin, açık olmayan başka ayıplarını bildirmek, gıybet olur. Hadîs-i şerîfde; "Haya cilbabını çıkaran kimseyi söylemek gıybet olmaz" buyuruldu. Cilbâb, kadınları örten şeylerin ismidir. Haya cilbâbını çıkarmak, açıkça haram işlemek demektir. Hadîs-i şerîf, böyle kimsenin hayası olmadığını işâret etmektedir. İmâm-ı Gazâlî ve ba'zı âlimler, açık günah işleyenin ve başkalarının kusurunu söylemenin gıybet olmasında, onu kötülemek, şart değildir, dediler. Bunun için gıybet etmekten çok sakınmak lâzımdır.

İnsanı gıybet etmeğe sürükleyen sebepler çoktur. Burada onbiri bildirilecektir: Ona karşı düşmanlık, yanında olanların fikirlerine uymak düşüncesi, sevilmiyen bir kimseyi kötülemek, kendisinin o günahda bulunmadığını bildirmek, kendinin ondan üstün olduğunu bildirmek, hased etmek, yanında bulunanları güldürmek, şakalaşmak, onunla alay etmek, ummadığı kimsenin haram işlemesine hayretini bildirmek, buna üzüldüğünü ona acıdığını bildirmek, haram işlediği için onu sevmediğini bildirmek.

Gıybet, insanın sevâblarının azalmasına, başkasının günahlarının kendisine verilmesine sebep olur. Bunları, her zaman düşünmek, insanın gıybet etmesine mâni olur.

Gıybet, üç türlüdür: Birincisinde, ben gıybet etmedim, onda bulunan şeyi söyledim, der. Böyle söylemek küfür olur. Çünkü, harama, helâl demiş olur. İkincisinde, gıybet olunana duyurmaktır. Büyük haram olur. Tövbe etmekle affedilmez. Onunla helâllaşmak da lâzım olur. Üçüncüsünde, gıybet olunanın bundan haberi olmaz. Tövbe ve istiğfar etmekle ve ona hayır duâ etmekle affolur.

Yanında gıybet yapıldığını işiten kimse, buna hemen mâni olmalıdır. Hadîs-i şerîflerde; "Din kardeşine, onun haberi olmadan yardım eden kimseye, Allahü teâlâ, dünyâda ve âhıretde yardım eder" ve "Yanında, din kardeşine gıybet edilince, gücü yettiği hâlde ona yardım etmeyen kimsenin günahı, dünyâda ve âhırette kendisine yetişir" ve "Bir kimse, dünyâda din kardeşinin ırzını korursa, Allahü teâlâ, bir melek göndererek, onu Cehennem azâbından korur" ve "Bir kimse, din kardeşinin ırzından bir şeyi korursa, Allahü teâlâ, onu Cehennem azâbından korur" buyuruldu. Gıybet yapılırken, orada bulunan kimse, korkmazsa, söz ile, korkunca, kalbi ile reddetmezse, gıybet günahına ortak olur. Sözünü kesmesi veya kalkıp gitmesi mümkün ise, bunları yapmalı. Eliyle, başıyla, gözüyle menetmesi kâfi gelmez. Açıkça, sus, demesi lâzımdır.

Gıybet etmenin keffâreti, üzülmek, tövbe etmek ve onunla helâllaşmaktır. Pişman olmadan helâllaşmak, riya olur, ayrı bir günah olur."

Muhammed Hâdimî hazretleri, Berika kitabında, el âfetlerini anlatırken diyor ki: "İnsana ve yemeklere zarar veren karıncaları, eziyet etmeden ve suya atmadan öldürmek caizdir, içinde karınca bulunan odunu, yere vurup silkeledikten sonra yakmak caizdir. Fare, bit, pire, akrep ve çekirgeyi her zaman öldürmek caizdir. Biti diri olarak yere atmak ve her canlıyı yakmak mekrûhtur. Zarar veren kediyi, kuduz köpeği ve yırtıcı hayvanları keskin bıçakla kesmek, vurmak ve zehirlemek caizdir. Döğmek caiz değildir. Döğmek, terbiye için olur. Hayvanın aklı olmadığı için terbiye edilmez, öldürülmesi vâcib olanı, başka çâre bulunmadığı zaman yakarak öldürmek caiz olur."

Haramlara bakmak kısmında buyuruyor ki: "Üç şey, göze cila verir: Yeşilliğe, akarsuyu ve güzel yüze bakmak" ve "Üç şey gözü kuvvetlendirir: Sürme çekmek, yeşilliğe ve güzel yüze bakmak" hadîs-i şerîfleri, bakması helâl olan kimselere

bakmanın fâidesini bildirmektedir. Yoksa, yabancı kadınlara, kızlara bakmak, gözü zaifletir ve kalbi karartır. Hâkim, Beyhekî ve Ebû Dâvûd bildiriyorlar ki: Ebû Ümâme'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i merfûda; "Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak, başını ondan çeviren kimseye Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur" buyuruldu. İlk görmesi af olunur. Bir hadîs-i şerîfde; "Allah için yapılan cihâdda düşmanı gözleyen veya Allah korkusundan ağlayan veya haramlara bakmayan gözler, kıyâmetde Cehennem ateşini görmeyeceklerdir" buyuruldu.

Berîka kitabının üçyüzonuncu sahifesinde diyor ki: "Buhârî"de ve "Müslim"deki hadîs-i şerîfde; "İnsanların en hayırlısı, benim asrımda bulunan müslümanlardır (Ya'nî Esh'âb-ı kirâmdır). Onlardan sonra en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir. (Ya'nî Tâbiîndir). Onlardan sonra da en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra gelenlerde, yalan yayılır. Bunların sözlerine ve işlerine inanmayınız!" buyuruldu.

Berîka'nın üçyüzseksenbeşinci sahifesinde diyor ki: "Tasavvuf büyüklerinin çoğu, derin âlim ve müctehid idiler. Kutb-i irşâdların hepsi böyle idi. Buhârî'deki hadîs-i şerîfde; "İlim üstâddan öğrenilir" buyuruldu. Ma'rifet ise, keşf ve ilham ile hâsıl olur. İlim, keşf ile, ilham ile hâsıl olmaz, ilmin kaynağı Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerdir." Üçyüzyetmişyedinci sahifesinde diyor ki: "Tasavvuf büyüklerinin çoğu müctehid idi. Gazâlî, Sevrî ve İbrâhim bin Edhem böyle idi. Kutb-i irşâdlar böyle idi."

"Berika" da, mi'de âfetlerinde diyor ki: "Yemesi, içmesi haram olan şeyler şunlardır:

"Harâm-ı li-aynihi" denilen, kendileri haram olan şeylerdir. Leş, hınzır eti, şarab böyledir. Çok içince sarhoş yapan sıvıların, azını içmek de haramdır. Mahmasa hâlinde olan, ya'nî açlıktan ölmek üzere olan ve ikrah edilen, ya'nî öldürmekle korkutulan kimseden başkalarının bunları yimeleri, içmeleri haramdır.

Kendileri haram olmayıp, Dâr-ül-harbdeki kâfirlerden dahî gasb, sirkat, rüşvet yolu ile alınan veya Dâr-ül-İslâmda kâfirden dahî fâsid akd, ya'nî şartlarına uymadan yapılan sözleşme ile satın alınan şey. Bu şey, mülk olur ise de, mülk-i habîsdir. Kullanması haramdır. Geri vermek, alınmış olan bulunmazsa, fakirlere sadaka olarak vermek lâzımdır. Doyduktan sonra yemek haramdır. Toprak, çamur gibi zararlı şey yemek. Zehirli şeyler. Bakır çalığı, zehir karışdırılmış yemek, zehirli ot, kokmuş et. Kurtlanmış et, meyve, peynir de böyledir. Alışkanlık yapan uyuşturucu maddeler. Esrâr otu, afyon, morfin, benzin böyledir. Bunları ilâç olarak tabibin kullanması caizdir. Necâset, idrar, damardan çıkıp akan kan, pislik böyledir. Temiz, fakat iğrenç olan şeylerdir. Sümük, kurbağa, sinek, yengeç, midye gibi şeylerdir."

Berika kitabında diyor ki: Kalb âfetlerinin otuzaltıncısı, vekâhetdir. Vekâhet, hayanın az olması demektir. Haya, çirkin şey yapmaktan, ayıplanmaktan çekinmektir. Türkçede, utanmak, sıkılmak denir. Hadîs-i şerîfde; "Allahü teâlâdan haya ediniz!" buyuruldu. Allahü teâlâdan haya etmek, şehvetlerini, ya'nî nefsin isteklerini terk etmekle olur. Hayası olan, Allahü teâlâdan korkar. O'nun, râzı olmadığı işlerden ve sözlerden kaçınır. Bir hadîs-i şerîfte; "Haya îmândandır. Fuhuş söylemek, cefâdandır, imân Cennete, cefâ Cehenneme götürür" buyuruldu. Haya ve îmân birlikte bulunur. Biri yok olursa, diğeri de yok olur. Kadın hayası, erkek hayasından dokuz kat fazladır. Bir hadîs-i şerîfde; "Fuhuş insanın lekesi, haya, zînetidir" buyuruldu. Hayanın en kıymetlisi, Allahü teâlâdan utanmaktır. Ondan sonra, Resûlullahdan (aleyhisselâm) hayadır. Daha sonra insanlardan haya etmektir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye: sh. 39, 159, 373, 415, 587, 837, 854, 855, 873, 1009

2) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 116

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 296

4) İslâm Ahlâkı

5) El-A'lâm cild-7, sh. 68

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 313

7) Mu'cem-ül-matbû'ât sh. 808

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 301

9) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 17

HASEN SEZÂÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali, mahlası Sezâî olup, bu mahlası Niyâzî-i Mısrî'nin (r.aleyh) işâreti ile almıştır. Tasavvufta Gülşenî yoluna mensûb idi. 1080 (m. 1669) senesinde Gördes veya Gördos isimli beldede doğdu. Bu belde Anadolu'da bulunan Gördes olmayıp, Yunanistan'da bulunan ve şimdiki ismi Korent olan şehrin Osmanlı idâresinde olduğu zamanlardaki ismidir. Hasen Sezâî Efendi, aslen Mora'lıdır. 1151 (m. 1738) senesinde Edirne'de vefât edip, kendi ismi ile anılan dergâhının bahçesinde defnedildi. Tasavvufta, Gülşeniyye yoluna bağlı Sezâiyye kolunun müessisi ya'nî kurucusudur.

Hasen Sezâî Efendi, onsekiz yaşına kadar doğum yeri olan Gördes'te kaldı. 1098 (m. 1687) senesinde Venediklilerin o beldeyi istilâ etmeleri sebebiyle gemi ile Gördes'ten İstanbul'a geldi. Yolculuk esnasında, Halvetiyye yolunun büyüklerinden biri ile tanışıp sohbetinde bulundu. Hasen Sezâî, genç ve yakışıklı olmakla, zâhirî güzelliğe sahip olduğu gibi, edebi ve ahlâkının fevkalâde olması ve çok iyi terbiye edilmiş olmasıyla da bâtınî güzelliğe, kalb ve rûh temizliğine sahip idi. Anlayış ve istidâdının pekçok olması, onun ilerde pek yüksek ilmî mertebelere yükseleceğini gösteriyordu.

İstanbul'dan Edirne'ye geçen Hasen Sezâî Efendi, bir taraftan orada bulunan âlimlerden zâhirî ilimleri tahsîl etmekte iken, diğer taraftan kendisini tasavvuf yolunda yetiştirip, ma'nevî terbiye verecek bir rehber de arıyordu. Gemi yolculuğu esnasında tanıştığı zâtın te'sîri ve gördüğü bir rü'yâdaki işâret ile, Âşık Mûsâ dergâhında bulunan Şeyh Muhammed Sırrî Efendi'ye talebe olup bir müddet hizmetinde bulundu. Muhammed Sırrî'nin vefâtından sonra onun vekîli olup, yerine geçen Muhammed La'lî Fenâî Efendi'ye bağlandı. Muhammed La'lî Efendi aslen Kastamonu'lu olup, Edirne'de Şeyh Şücâ' zaviyesinde talebe yetiştirmekle meşgûl idi. Hasen Sezai'ye dergâhın vakıflarının icârlarını toplamak vazîfesi verildi. Bunun için Sezai'ye; Câbî Dede Efendi de denilmiştir. Hasen Sezâî ondan me'zûn olup, Gülşenî Veli Dede dergâhının şeyhi oldu. Burada vazîfeye başlıyalı altı ay olmuştu ki, hocası Muhammed La'lî'nin halîfesi olan Muhammed Hamdî Efendi vefât etti. Bunun üzerine Sezâî onun yerine geçti.

Zâhirî (din ve fen) ve bâtınî ilimlerde çok yüksek olan Hasen Sezai Efendi, evliyâlık yolunda da çok üstün dereceler sahibi bir zât idi. Evliyânın büyüklerinden Niyâzî-i Mısrî ile görüşüp duâsını aldı.

Târihî kayıtlara göre Edirne'de elliüç sene kaldı. 1151 (m. 1738) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde, Pazartesi gecesi sabaha yakın orada vefât etti. Dergâhın bitişiğinde defnedildi. Daha sonra kabri üzerine kârgir kubbeli bir türbe yapıldı.

Hasen Sezai Efendi, vefât ettiği gece şu mısra'ları okumuştur:

"Râh-ı aşkta (aşk yolunda) canını kurbân eden,
Şüphesiz ol vâsıl-ı Yezdan olur.
Gülşenî'den bir kadeh nûş eyleyen,
Ey Sezâî! Nâil-i cânân olur."

Türbesinin bulunduğu yer, vakti ile bir sebzeci dükkânı idi. Hasen Sezâî Efendi, kerâmet olarak oranın dergâha katılacağını ve kendisinin de oraya defnolunacağını işâret edip, haber vermiştir. Bu husûsta söylediği manzûme şöyledir:

Dost bağının gülü oldu küşâde,
Bülbülüz, o güle figâne geldik.
Yârin elinden içmişiz bade,
Anınçün bunda mestâne geldik.
Dost illerini ederken seyrân,
Bunda uğrayıp olmuşuz mihmân.
Cismimiz bunda, canımız onda,
Gevherimizin aslı ol kanda
Sezâî, şimdi biz bu dükkânda,
Biraz eylenip seyrâne geldik.

Gerçekten de durum onun bildirdiği gibi oldu. O dükkânın yeri satın alınarak dergâha ilâve edildi ve Sezâî Efendi vefât edince, o yere defnolundu.

Dergâhın mescidinde, mihrabın sağ tarafında bulunan halvethânesi, ya'nî yalnız kalıp ibâdet ettiği husûsî odası ziyâretgâhdır.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi birgün talebeleriyle sohbet ederken, kalb gözüyle hocası La'lî Efendi'nin vefât ettiğini anlayıp, şiddetli üzüntüye kapıldı ve kendinden geçerek yere düştü. Bu esnada bir dişi kırıldı ve bu dişi bir

tahtaya saplandı. Günümüzde de bu dişi, mihrabın sağ tarafında bulunmakta ve ziyâret edenler tarafından görülmektedir.

Bir zaman Hasen Sezâî (r.aleyh), İstanbul'a gelmiş idi. Daha önce Edirne'de iken ismi her tarafta duyulmuş olduğundan, İstanbul'a gelince birçok kimse onu görmek arzusu ile bulunduğu yere akın etti. Fakat o, tevâzu'sunun çokluğundan dolayı, gayet sakin bir hâlde bulunuyordu. Böyle gelip sohbette bulunanlardan ba'zılarının kalbine, Hasen Sezai'yi tahmin ettikleri gibi bulamama düşüncesi geldi. O gece bu kimselerin herbiri, rü'yâlarında, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi ziyâret için Medînei münevvere'ye gittiklerini, fakat kapıda Hasen Sezai'nin bulunduğunu ve huzûr-ı saadete girebilmek için onun yardımı gerektiğini gördüler. Ertesi gün rü'yâlarını birbirlerine anlattıklarında, hepsinin aynı rü'yâyı gördükleri anlaşıldı. Böylece Hasen Sezâî hazretlerinin, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin vârisi olan büyük âlimlerden olduğunu yakînen anlamış oldular.

Hasen Sezâî bir ara Mısır'a gitti. Kâhire'de, Gülşenî dergâhında vazîfe yapan İbrâhim Çelebi tarafından, Gülşenî tarîkatinde ikinci pîr olarak kabûl edilip, ayrıca onun için şöyle bir icâzetname yazıldı:

"Bizi, nükebâ ve nücebâ olan büyük zâtların hizmetinde muvaffak kılan, büyük zâtlara halîfe olanların, halîfe olduklarına dâir icâzet vermeye bizi vâris kılan Allahü teâlâya hamdolsun.

Bu icâzetnameyi, kulların en aşağısı İbrâhim bin Ali bin Ahmed Hasen bin Ahmed bin Şeyh İbrâhim Gülşenî yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm. Ey hakkı taleb eden mü'minler! Bilmiş olunuz ki, batılı terk ettikten sonra, bir kâmil insana (rehbere) hizmet ederek yetişip, hakkı bâtıldan ayırt etmiş ve üstadından icâzet almış bir rehber, elbette, mutlaka lâzımdır. Ancak böyle yüksek bir zât, sizi Hakkın yoluna götürebilir ve sizi yanlış yoldan alıkoyabilir. Çünkü, hiç kimse rehber olmadan önündeki yolu katedemez. Bu sebeple sizlerden biri tasavvuf yoluna girip, hakîkî bir rehbere tâbi olduktan sonra, o zâta teslimiyet ve bağlılığına göre kendisine yol açılır ve bu yolda ilerlemeye başlar. Kalbi nûrlanır.

Böyle hakîkî bir rehber, talebelerinin birçok hâllerine vâkıf olup, ameline göre talebeyi azgınlığından kurtarır. Onun doğru yola girmesine vesile olur. Talebelerinin müşkil mes'elelerini çabucak hâllediverir. Onları alçalmaktan kurtararak yükseltir. Talebesinin müşkili, kendisinin halledemeyeceği derecede ise, o zât talebesinin bu hâlini, kendisinden icâzet aldığı zâta havale eder.

Oğlumuz Hasen Çelebi (Hasen Sezâî) halifeliğe lâyık ve o mahalle münâsib olduğu için, Türkçe dilinde icâzetname yazdım. Herkim ona gönül verip bağlansa, bizim muhabbetimize kavuşur. Ona tâbi olup, elinde tövbe eden zikirle meşgûl ola. Muhabbet ile gönlünü bizden ayrı bilmeye. Zîrâ gönüle uzak (olan muhabbeti sebebiyle) yakındır. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Gönül kimi severse onunla haşrolunur." Kıyâmet gününde size şu lâzımdır ki, gönlünüze Allahü teâlâdan başka birşey koymayasınız. Kendinize mürşid-i kâmil (rehber) edindiğiniz hakîkî İslâm âlimini sırf Allah için çok sevesiniz. Bir kimseye gönül verirseniz bu muhabbetiniz Allahü teâlânın rızâsı için olsun. Nefse âit bir gayeyi bu sevgiye katmamalıdır. Böyle yapan hakîkat yolunda şeytandan daha kötü bir yol ortaya koymuş olur. Nefsî bir gaye ile amel yapmak, puta tapmaktan daha şiddetlidir. İbâdet yaparken nefsin arzuları işe karışırsa o amelde ihlâs yok olur. Şirk çok gizlidir. Gayret ediniz ki, yaptığınız amellerde, nefs işe karışmasın. Amellerinde ihlâs sahibi olanlara gıbta edesiniz. İslâmiyet doğru yoldur. Hakkın yoludur. Azgınlara uyup eğri yola gitmeyesiniz. Bu nasihatleri kulağınıza küpe gibi takasınız. Hakkın sözünü kabûl edesiniz. Bâtıl söze kulak vermeyesiniz. İnkarcıların eğri sözlerine aldanarak doğru yoldan çıkmayasınız. Resûlullahın (aleyhisselâm) söylediklerinden başkasını söyleyenlere kulak vermeyesiniz. Böyle bozuk sözler söyleyenler su üzerinde yürüyüp, havada uçsalar da bu hâllerine aldanmayasınız ve bu hâllerini kerâmet zannetmeyesiniz. Onlardan meydana gelen böyle fevkalâde hâlleri istidrâc bilesiniz. Dînimizin zâhirî hükümlerine uymakta gevşek davrandığı, ba'zı emirleri terkettiği, alış-veriş bilgilerine uymadığı hâlde tarîkatten ve hakîkatten dem vuranlara aldanmıyasınız. Böyle kimselerin hâllerini hakîkat zannetmiyesiniz. Onların tasavvuf hâllerini iyi bilmediklerini iyi bilesiniz.

İbâdetleri tam yapmaya çok rağbet edesiniz, ibâdetleri sûret şekil olarak değil, hakîkî ma'nâ olarak yapmaya gayret ediniz.

Muhdese (sonradan yaratılanlara), kadîm (öncesi olmayan) diyerek, azıp, azdırıcı olmaktan ve böyle sapık fikirlere uyanlardan sakınmazsanız, Allahü teâlâ katında yüzünüz kara olur. Böyle fikirlere ve bunların sahiplerine uymaktan pekçok sakınınız. Onların tatlı diye sundukларını, zehirden daha kötü biliniz. Ehl-i sünnet ve cemâat yolu hakîkat yolu olup, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yoludur. Bu yoldan kıl kadar da olsa ayrılmayasınız. Allahü teâlânın emrini tutup yasaklarından sakınasınız. Bâtıldan yana sapmayınız. Bu nasihatlerimi kulağınıza küpe gibi takınız.”

Hasen Sezai Efendi, ilim ve evliyâlığı yanında çok kuvvetli şiir söyleme kabiliyetine de sahip idi. Hattâ o kadar ki, ona; “Osmanlıların Hâfız-ı Şirâzîsi” ünvanı verilmiştir. Şiirlerinin ekseriyeti aşk ve muhabbet ile söylenmiş olup, şu beyt Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz için söylediği şiirlerindendir:

“Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi bir dânesi,
Olduğu için, oldu âlem hüsnünün dîvânesi.”

Eserleri: 1- Dîvân: Ekserisi tasavvufî mâhiyette olmak üzere, çok güzel şiirlerinden tertip edilmiştir. 2- Mektûbât: Talebelerinden, devlet adamlarından, mevki ve ilim sahiplerinden ve başkalarından mühim şahsiyetlere yazdığı mektûplarının toplanmasından meydana gelmiştir. 3- Niyâzî-i Mısrî’nin;

“Halk içre bir âyîneyim.
Herkes bakar bir an görür.”

mısra’ı ile başlayan altı beytlik bir gazelinin şerhi.

Hasen Sezâî Efendi, gayet kibar, asâlet ve heybet sahibi, iyi ahlâklı, çok zekî ve yakışıklı bir zât idi. Talebe yetiştirdiği sırada talebelerinin sayısının beşyüzbini bulduğu ve bunların yiyip içmelerinin bizzat kendisi tarafından karşılandığı bilinmektedir. İlme çok hizmet etti. Vefâtından sonra yerine oğlu Muhammed Sâdık Efendi geçti. Bundan sonra gelen torunları da, asırlar boyunca ilme hizmet etmişler, Edirne’de ilim ve feyz kaynağı olmuşlardır. Hasen Sezai’nin menkıbe ve kerâmetleri pek çoktur.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi zamanında, Edirne’de, kötü yola düşmüş bir kadın vardı. Bir zaman bu kadın halisane olarak tövbe edip, eski hâlinden vazgeçti. Sâlih ameller işlemeye başladı. Fakat, uygunsuz kimseler tarafından tedirgin ediliyor, rahat bırakılmıyordu. Bu kadın Hasen Sezai’ye gelerek yardım istedi. O da, o kadına dergâhta kadınlara mahsûs olan kısımda kalabileceğini bildirince, münâsib bir oda tahsis edilip, kadın orada kalmaya, ibâdet ve tâatla meşgûl olmaya başladı.

Bu arada boş durmayan fitneciler, Hasen Sezai hakkında çirkin iftiralar yaymaya başladılar. Daha da ileri giderek, bir gece dergâhın kapısına geyik boynuzu astılar. O ise bu hâllere sabrediyor kimseye birşey demiyordu. Geyik boynuzunu dergâhın içine aldırdı. Edirne vilâyeti günlerce bu dedikodularla çalkalandı. Hasen Sezai Efendi yine sabrediyor, hiç ses çıkarmıyordu.

Bu şayianın yayılmasından az bir zaman geçmişti ki Edirne’de müthiş bir uyuz hastalığı peydah oldu. Hasen Sezâî hakkında her kim iftira ve dedikodu etmiş ise ve her kim bu dedikoduları dinleyip kabûl etmiş ise, bu uyuz hastalığına yakalandı. Hastalık, bu sözlere adı karışmış olanlara yayılıyor, diğer insanlara birşey olmuyordu. Hastalığa yakalananların bütün vücûtları yara bere içinde kalmış idi. Hiçbiri derdine çâre bulamadı.

Affı ve merhameti pekçok olan Hasen Sezai (r.aleyh), onların bu hastalık sebebiyle şiddetli acı ve sıkıntı çekmelerine dayanamadı. Mübârek kalbi tahammül edemeyip, bir gece kılık kıyâfetini değiştirerek çarşıya çıktı. Kahvelerden birine girdi. Hiç kimse onu tanıyâmadı. Uyuz olanlara yaklaşarak; “Sizin derdinizin ilâcı Hasen Sezai’dedir” deyip oradan ayrıldı. Ertesi gün dergâhın önü ana-baba gününe döndü. Hastalığa tutulan herkes çâre bulmak ümidiyle dergâha koşuyordu. Hasen Sezâî Efendi, gelenlerden herbirine, onların dergâhın kapısına astıkları geyik boynuzundan kazıyıp, toz hâlinde veriyordu. O tozu yarasına süren herkes Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu. Bu arada herkes hatâsını anlayıp, yaptıkları iftira ve dedikodulara pişman oldular, tövbe ettiler. Böyle bir dertten kurtulmuş olmanın verdiği sevinçle, bir sergi açıp üzerine para attılar. Toplanan paralarla dergâhın kapısına bir çeşme yapıldı.

Rivâyet edilir ki: Zamanın Edirne vâlisi, adamlarından ikisine birer kese altın vererek; “Gidiniz. Bu altınlardan bir kesesini Güzelcebaba’daki dergâhın şeyhi Enis Dede’ye, diğerini de Bostanpazarı’ndaki Hasen Sezai’ye veriniz” dedi. Vazifeliler

Enis Dede’ye gelip parayı vermek istediklerinde, Enis Dede; “Evlâdım, vâli paşaya selâmlarımı söyleyiniz. Biz birşeyimiz kalmadığı zaman sahip olduklarımıza bakarız ve Rabbimize şükrederek ne kadar çok şeye sahip olduğumuzu anlarız. Siz lütfen bunu ihtiyâcı olan birine veriniz ki ben de memnun olayım” dedi. Bunun üzerine oradan ayrılan vazîfeliler Hasen Sezai’nin dergâhına doğru yola çıktılar.

Bu sırada da Sezai Efendi’nin dergâhının esnafa olan borçları birikmiş olduğundan, ba’zı esnaf, alacaklarını istemek üzere dergâha gelmişlerdi. Hasen Sezâî alacaklıları iltifât ile karşılıyarak; “Buyurunuz. Lütfen oturunuz. Paranız gelmek üzeredir” dedi. Hasen Sezai’nin yanında para olmadığını bilen yakınları, bu alacaklıların sıkıştırmasından, bu sebeple hocalarının zor durumda kalacağından dolayı üzgün idiler. Az sonra vâlinin adamları geldiler. Hasen Sezai onları görünce; “Nerede kaldınız evlâtlarım. Bizleri beklettiniz. Şu altınları verin de alacaklıların hesaplarını kapatalım. Kendilerini bekletmeyelim” dedi. Oradakiler Sezai hazretlerinin bu kerâmeti karşısında şaşa kaldılar. Hepsi onun talebesi oldular. Vâlinin adamları gelerek, gönderilen altınlar karşısında her iki zâtın nasıl hareket ettiklerini anlattılar. Vâlinin maksadı da zâten bunu öğrenmek idi. Enis Dede ile görüştüğünde; “Siz altınları kabûl etmediniz. Ama Hasen Sezâî Efendi aldı” dedi. Enis Dede tebessüm ederek; “O öyle bir deryadır ki, ufacık kirli bir taş parçasının o deryaya düşmesiyle o derya kirlenmez. Deryanın büyüklüğü içinde erir kaybolur. Paraları, mutlaka bir ihtiyâç sebebiyle kabûl etmiştir. Yine mutlaka kendisi için değil, başkalarına fâideli olmak için kabûl etmiştir ve bunu kabûl etmesi de ihlâsına zarar vermez” dedi.

Daha sonra Hasen Sezâî ile görüşen vâli; “Altınları Enis Dede almadı ama siz aldınız” dedi. O da buna cevap olarak; “Efendim! O zât öyle yükseklerde uçan bir zümrüd-ü ankâ kuşudur ki, leşe konmağa dünyalık şeylere el sürmeğe tenezzül etmez” dedi. Vâli her iki zâhn tevâzu’ları ve birbirlerine olan edebleri karşısında hayrette kaldı. Onlara olan muhabbeti daha çok arttı.

Edirne’de devlet erkânından ba’zıları güle çok meraklı idiler. Birgün o gül yüzlü Hasen Sezâî Efendi’yi ziyârete gittiler. “Efendim, sizin güllerinizi görmeye geldik” dediler. O da; “Maddî güllerimizi mi yoksa, ma’nevî güllerimizi mi?” deyince, onlar, “Her ikisini de” dediler. Birlikte bahçeye geçtiler. Hasen Sezâî oraya bir nazar edince misâfirler kendilerini ma’nâ âleminde, fevkalâde güzel güller, sarmaşıklar arasında gördüler. Güllerin kokusundan mest oldular. Bundan sonra hepsi Hasen Sezai’nin talebelerinden oldular.

Birgün içkiye mübtelâ olan ba’zı gençler, torbalarına içki şişeleri koyarak, kıra içki içmeye gidiyorlardı. Giderken, Hasen Sezai’nin dergâhının önünden geçmeleri icabetti. Sezâî Efendi onları görerek; “Evlâtlar, nereye gidiyorsunuz. Torbaların içindeki şişelerde ne var?” diye sordu. O gençler, muziplik olsun diye ve hâllerini gizlemek için gülerek; “Efendi baba! Kıra gezmeye gidiyoruz. Şişelerimizde de şerbet var” dediler. Hasen Sezâî tebessüm edip; “Peki öyle olsun” buyurdu. Gençler ayrılıp gittiler. Kıra vardıklarında sofralarını kurdular. Şişelerindeki içkiyi içmeye başladıklarında hepsi birden çok şaşırdı. Çünkü şişelerin içindeki içkilerin hepsi şerbet olmuştu. Hepsi birden yolda Sezâî Efendi ile karşılaştıklarını ve konuşmalarını hatırladılar. Bu hâlin, o büyük zâtın bir kerâmeti olduğunu anlayıp, hepsi tövbe etti ve ondan sonra bir daha içki içmediler.

Hasen Sezai’nin (r.aleyh) hayâtında çok kerâmetleri görüldüğü gibi vefâtından sonra da böyle fevkalâde hâlleri, kerâmetleri çok görülmüştür. Vefâtından yüz sene kadar sonra, kabrini su basmıştı. Dergâhın bulunduğu yerdeki câminin hatîbi rü’yâda birkaç defa îkâz olundu. Bunun üzerine, hürmetle ve hükümetin de ma’lûmâtı olarak, tasavvuf ehli zâtların da huzûrunda, besmele ile kabir açıldı. Bu arada Hasen Sezai’nin cesedi de göründü. Vefâtından sonra aradan yüz küsur sene geçmiş olmasına rağmen, vücûdu taptaze olarak duruyordu. Kabirden alınıp yan tarafta bir odaya kondu. Oraya konulduğu anda etrâfı çok güzel bir koku kapladı. Kabir ta’mir edilip ve su basması önlendikten sonra tekrar aynı kabre defnolundu. Bu hâli gören ve duyanların muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Sefînet-ül-evliyâ kitabının müellifi Hüseyn Vassâf Halvetî şöyle anlatır: “1324 (m. 1906) senesinde Sezâî hazretlerinin türbesini ziyâret için Edirne’ye gitmiştim. Ziyâret esnasında duyduğum, hissettiğim ma’nevî haz pek yüksektir. Başucundaki taşın üzerine kutubluk alâmeti olmak üzere siyah bir sarık sarılmıştır. Bu ziyâretim ma’nevî bir hava içerisinde geçti. Ayaklarını bastığı tahta bile teberrüken muhafaza olunmuştur.

Edirne'ye daha sonraları birkaç defa gittim. Son ziyâretim 1341 (m. 1922) senesinde oldu. Sezâî Efendi'nin güzel kokulu türbesini ziyâretle şereflendim. O sıralarda türbeye bakmakla vazîfeli olanlar her nasılsa dünyâya düşkün kimseler olduğundan, onların alâkasızlığı ve lâkayd hâlleri sebebiyle türbe bakımsız hâlde idi. İçeriyi örümcek ve tozlar kaplamış vaziyette idi. Cildleri bozulmuş, sahifeleri eskimiş Kur'ân-ı kerîmler de ortalıkta duruyordu. Bu duruma çok üzüldüm. Hattâ bir kimse içeriye kadar girmiş, sandukanın üzerinde örtülü bulunan değerli kumaşın yarısını keserek, götürüp satmış idi. Bunu öğrenince üzüntüm daha da arttı. Çok mahzûn oldum. Böyle yüksek bir zâtın türbesinin bu derece bakımsızlık içinde bulunması ne kadar acı idi. Mahallî vakıfların bozulması ve dergâha bakanların geçim derdine düşmeleri, türbeye hizmeti aksatmış idi. Hemen türbeyi temizlemek için teşebbüse geçtim. Allahü teâlânın izni ve yardımı ile türbeyi lâyık olduğu hâle getirdik."

Hasen Sezâî Efendi çok yüksek bir zât idi. Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrederdi. Ya'nî O'nu hiç unutmaz, hep hatırında tutardı. Etvâr-ı seb'ayı (nefsin yedi hâlini) nazm olarak ta'rîf ve sırlarını îzâh etmek üzere uzunca bir kasîdesi vardır. Buna, Şümû'u lâmi' denir. Dâmâdı Ahmed Müslim Efendi de bu kasideyi gayet ârifane olarak, çok güzel şerhedip açıklamış ve bu şerhine, "Şerh-ı kasîdet-iş-Şümû'u lâmi' bi beyânî etvâr-ı seb'a" ismini vermiştir. Bu eser 1210 (m. 1795) senesinde basılmıştır. Etvâr-ı seb'a, nefsin yedi hâli olup şunlardır: 1- Nefs-i emmâre, 2-Nefs-i levvâme, 3- Nefs-i mülhime, 4-Nefs-i mutmainne, 5- Nefs-i râdıyye, 6-Nefs-i merdıyye, 7- Nefs-i sâfiyye.

Sezai Efendi'nin kaç evlâdı olduğu kat'î olarak bilinmemekte olup, büyük oğlu Sâdık Efendi tanınmaktadır. Bundan başka bir oğlu ve iki kerîmesi (kızı) bilinmektedir. Kerîmelerinden birini Ahmed Müslim Efendi, diğerini de Hâfız Mustafa Efendi ile evlendirmiştir. Oğlu Sâdık Efendi ve her iki dâmâdı da tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olup her üçü de Sezâî Efendi'nin halîfelerinden idiler.

Hasen Sezai Efendi'nin Mektûbât'ından seçmeler:

Oğluna yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Gözümün nûru evlâdım. Her hâlde seni cenâb-ı Hakka emânet ettim. Kalb gözüm açık olsun. Mahlûklara güzel ahlâk ile muâmele edesin ki, bütün amellerin en güzeli, güzel huylu olmaktır. Dili tatlı olanın dostu çok olur, buyurulmuştur. Dâima insanların aybını gizle. Kimsenin aybını yüzüne vurma. Gadab ve kızgınlığını yenmeye çalış. İhtiyârlara karşı hürmette bulun. Bir fakir gördüğün zaman, gücün yettiği kadar elinde bulunandan yardımda bulun. Bunlara riâyet edersen ömrün uzun olur, Hak teâlâ her yerde seni azîz eder.

Dâima affedici ol. Vasıyyetlerimi tutarsan hem dünyâda rahat ve muhterem, hem de âhırette mükerrem olursun ve rızâmı kazanmış olursun. Dâima i'tikâdı düzgün, sâlih kimselerle birlikte bulun. Dünyâ fânidir. Ne sana kalır ne de başkasına. Bakî kalacak şey Allahü teâlâ için olan muhabbettir."

Yine oğluna yazdığı başka bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Gözbebeğim evlâdım. Seni, her hâlde, Allahü teâlâya ve O'nun sevdiklerine emanet ettim. Hak teâlâ encamını (akıbetini, sonunu) hayreylesin (Amîn). Vaktini ganîmet bil. Nefisini tanımaya çalış. Bedeninde feyz ve ihsân olunan kuvvetler emânettir. Fırsat elde iken, vaktini kemâl sahibi olmak için harcayasın. Dâima nefsine muhalefet et. Mahlûklardan gelen eziyet ve sıkıntıyı nefsini terbiye eden ilâçlar say ve sabreyle. Tahammül et. Böyle yaparsan rûhun kuvvet bulur.

Dünyâ hayâtı üç-beş gündür. Aldanıp da fırsatı kaçırmayasın. Tenbel kimselere uymayasın. Dinsizler ile görüşmeyesin. Ehl-i sünnet olanlar ile yâr ve kardeş ol."

Babadağlı Muhtârî-zâde Derviş Ahmed'e yazdığı mektûptan bir kısım:

"Canım oğlum. Allahü teâlâ yardımcın olsun. Varlık âleminde her sûrette selâmette olasın. Dervişlik çok kıymetli bir hâldir. O güzel sıfat herkese nasîb olmaz. Allahü teâlâ bunu sevgili kullarından ba'zılarına ihsân eder. Nefse her ne güç gelirse, iyi bil ki insana ondan hayırlısı olmaz. Mektûbun geldi. İnşâallah kalb genişliğine nail olursun. Seni her husûsta cenâb-ı Bârî'ye emânet ettim. Devamlı bizi hatırlayınız.

Ben unutmam seni ey gözümün nûru, Sen de an zaman zaman bu mehcûru (ayrı düşmüşü)."

Derviş Yûsuf Efendi'ye yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

“Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Ne hâldesin, seni çok özledim. İnşâallah yakında görüşürüz. Orada bulunan sevdiklerimize hayır duâlarımı bildiriniz. Cümleniz hak yolunda gidiniz. Günlerinizi gafletle geçirmeyiniz. Ömür sermâyenizi beyhude yere sarf etmeyiniz. Birbirinize sevgi ve kardeşlikle muâmele ediniz. Bu yüksek yolda gayrılık yoktur. Muhabbet üzerine kurulmuştur. İnsanlık îcâbı meydana gelen ve kusur gibi görünen beşeri sıfatlara değil, hakîkî ma’nâya bakınız. Size, orada bulunanlara ve çocuklarınıza, bu duâcınız ve burada bulunanlar çok selâm ederler.”

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ yardımcın olsun. Büyükler dünyâ ve âhırette elinden tutsunlar. İnşâallah. Hak teâlâ sana zâhirî ve bâtınî yükselmeler nasîb eylesin. Sûretini ma’mûr, hâl ve gidişatını pür-nûr eylesin. Her hareketinde, dînimizin emirlerine, tasavvuf yolunun edeb ve inceliklerine riâyet edesin. Allahü teâlâdan, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) ve Resûl aleyhisselâmın vârisleri olan büyük âlimlerden başkasına gönül vermiyesin. Böyle yaparsan her işin gönül hoşluğuyla olur. Biz senden hoşnuduz. Allahü teâlâ da râzı ve hoşnûd olsun.

Allahü teâlânın mahlûkuna ibret nazarıyla bakasın. Hiç kimseye kem gözle bakmayasın. Baktıklarına merhametle bakasın. Böylece Allahü teâlânın rahmetine nail olman ümid olunur. Hak teâlâ hepinize, ma’nevî olarak ilerlemek ve yüksek derece sahibi olmak nasîb eylesin.

Size olan sevgi ve hasretimiz pekçoktur. Yanımızda olmanızı ne kadar istiyoruz. Gerçi yanımızda hizmet edecek adamımız çoktur. Lâkin sizin hizmetinizden hoşnûd ve emîn olduğumuz için sizleri hatırladıkça gönlümüz parçalanıyor. Bununla beraber orada da büyüklerin hizmetinde bulunuyorsunuz. Berhudar olasın. Ya’nî güzel hâl üzere olasın ve büyükler, hizmetinizden memnun ve mesrûr olalar.”

Yine Derviş Yûsuf’a yazdığı bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Dâima bâtınını nûrlandırmak ve ta’mir etmekle ve zâhirini (dış görünüşünü) de dînimizin emirlerine tam uymakla süsle! Her an edebe riâyet et! Başkalarının yalan yanlış işlerine, hâllerine tâbi olma! Bilakis sen öyle güzel hâl üzere bulun ki, başkaları senin bu hâline imrenerek sana tâbi olsunlar, sana benzemeye çalışsınlar.

Herkese merhamet et! Sana iyilik edenlere olduğu gibi kötülük edenlere de iyilik etmek için gayret et! Herkese hâline göre muâmele et. İyilik yapmaya ve hayır eserleri bırakmaya çok gayret göster ki, kıyâmete kadar ismin hayırla yâd edilsin.

Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrediniz ve her işinizde O’nu hatırlayınız ki, bulunduğunuz yer, Allahü teâlâyı zikretmenin nûru ile nûrlansın.”

Yine aynı zâta yazdığı bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Allahü teâlâ büyüklerin dergâhında yüzünü ak eyleyip, büyüklerin yoluna kavuştursun. Sizi dünyâda evliyâlık nûru ile azîz ve âhırette dîdârını göstermekle ikramda bulunduklarından eylesin!

Geçmiş büyüklerimizin yolu üzere bulununuz. Onlar gibi hareket ediniz. Devamlı olarak Allahü teâlâyı hatırlayınız. O’nu hiç unutmayınız. Bir an O’ndan gâfil olmayınız. Dünyalık için hiç kimseye yaltaklık yapmayınız. Yalnız Allahü teâlâ için tevâzu ediniz. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Allah için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir.”

“Devamlı olarak kendi hâlinle meşgûl olasın.”

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ seni üstadın hazret-i Gülşenî’nin sırrına mazhar eylesin. Allahü teâlânın dostları olan evliyâya hizmette bütün kuvvetinle gayretli olasın ve onların her işlerini kendi işlerinden önce tutasın. Hevâsına tâbi olanlara uymayasın. Dâima başkalarını hakka da’vet edesin. Kalbini bir an Allahü teâlâdan ayırmayasın. Her ne ki seni, cenâb-ı Hak ile meşgûl olmaktan alıkoyarsa o şeyi put bilip, ondan o şekilde kaçınasın.

Talebe arkadaşlarınız ile birlik ve beraberlik içinde bulunasınız ve birbirinize karşı dâima dostluk ve muhabbet gösteresiniz. Allahü teâlânın sünneti, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünneti ve evliyâ zâtların sünneti vardır. Allahü teâlânın sünneti; mahlûkâtın ayıp ve kusurlarını setretmek, gizlemektir. Peygamberlerin sünneti müdârâdır. Müdârâ, kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı iyiliği emretmek

ve haramı men etmek mümkün olmazsa, böyle hâllerde fitneye sebep olmamak için, fitneye mâni olmak için susmak, idâre ederek güzel muâmelede bulunmak ve yüze gülmek demektir. Evliyânın sünneti ise, insanların eziyet ve sıkıntılarına tahammül etmektir. Bu sünnetler ile amel etmeye gayret edesin."

Başka bir mektûptan bir kısım: "Bir güçlükle karşılaştığın zaman Allahü teâlâya tevekkül et ve O'na güven. O müşkil işini büyüklere havale eyle. Böyle yaparsan her işinde galip ve muvaffak olursun.

Mektûbunu eksik etmeyesin. Hâllerini sık sık bildiresin. Her işinde Allahü teâlânın yardımı üzerine olsun.

Orada bulunanlara da selâm ederiz."

Talebelerinden Seyyid Osman'a yazdığı mektûptan bir kısım:

"Oğlum Seyyid Osman! Hazret-i Allah her husûsta yardımcın olsun. İlim ve tasavvuf erbâbına hizmet etmeyi ibâdet bilesin. Onların en aşağısına bile hizmet etmekten ar etmiyesin (utanmayasın). "Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir" buyurulmuştur. Kibirlenmek, kendini var kabûl etmek, ya'nî kendini birşey zannetmek çok tehlikelidir. İnsana ne zarar gelirse hep böyle düşüncelerden gelir."

Yine Seyyid Osman'a yazdığı mektûptan bir kısım:

"Her husûsta seni cenâb-ı Hakka emânet eyledim. Zâhirî (görünen) işler ile meşgûl olmak seni hak yolunda ilerlemekten mahrûm etmesin. Bundan evvel geçen zamanı muhafaza et. Geçmiş olan zamandan elde ne var. Hiçbirşey değil mi? Geleceği de ona göre düşün. Onun da gelip geçeceğini hatırla. Vaktini ganîmet bil. Netice-i kârı bulmaya gayret eyle. Netice-i kâr nedir dersen, nefsi tanımakdır. Nefsini tanıyan onun kötülüklerine hilelerine aldanmaz. Hepinize samimî sevgi ve selâmlarımızı bildiririz."

Yine aynı zâta yazmış olduğu bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"İnsanın söz, fiil ve fikir olarak ya'nî her haliyle hidâyete tâbi olması, nefsi her neyi emrederse ona muhalefet etmesi lâzımdır. Fikir, uygunsuz düşüncelerden uzak olmalıdır ki, bu uygunsuz düşünceler kalbi meşgûl etmesin ve o şekilde hareket etmeye sebep olmasın. Sonra nice uygunsuz düşünceler meydana gelir ve kalbi kaplar da güzel ahlâkı yok eder. Nihâyet, o bozuk düşünceler insanı aşağı derecelere düşürür ve sonunda hidâyet menzilinden ayırır. Nitekim, Peygamberimiz (aleyhisselâm); "İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olunca, bütün uzuvlar iyi olur. Bu kötü olunca bütün organlar bozuk olur. Bu kalbdir" buyurmuştur. Ya'nî bu, yürek denilen et parçasındaki gönüldür. Buna göre, kalbin bozuk düşüncelerden korunması en başta gelmektedir."

Dâmâdı Mustafa Efendi'ye yazdığı mektûptan bir kısım:

"İnsan, neş'e sahibidir ve fikrine ya'nî gönlündeki düşüncelerine bağlıdır. Fikri nasıl ise neş'esi de o şekilde olur. Bu vücûdun aslı sahrada yapılmış bir eve benzer ki, o ev ile güneş arasında perde yoktur. Fakat, düşünün ki bu evin bütün pencereleri kapatılmış. Bu hâlde güneşin ziyası o evin iç kısmına te'sîr eder mi? Etmez. Ama bu evin dört tarafında bulunan pencerelerin hepsi açık olsa, perde bulunmasa, güneşin ziyası evin içine girer. Güneşin ziyası girmemiş olsa bile ziyasının aksi eve girer ve ev aydınlık olur. Evde olan görülür, İşte feyz ve hidâyete kavuşmuş olan kimse pencereli eve benzer. Kalbine hidâyet nûru akseder ve kalbine geleni gideni görür ve bilir."

Halifesi Hacı Muhammed Dede'ye yazdığı mektûptan ba'zı kısımlar:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Oğlum! insanı Allahü teâlâya yaklaştıran evliyâlık hâlleri, Allahü teâlânın ihsânlarından bir ihsândır. Cenâb-ı Allah bu ni'meti dilediğine ihsân eder. Bir kulunu evliyâlığın yüksekliklerine kavuşturmayı murâd ettiğinde, göklerde bulunan meleklere; "Filân kulumu seviyorum, siz de sevin" diye nidâ eder. Bu nidaya muhâtab olan göklerdeki melekler, yeryüzünde bulunan meleklere nidâ ederek bu hali bildirirler. Yerdeki melekler de, insanların kalblerine, o bahtiyar ve şerefli zâtın muhabbetini yerleştirirler. Sevilmek kişinin kendi işi değildir. Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Ya'nî Allahü teâlâ bir kimsenin muhabbetini kulların kalblerine yerleştirmedikçe, o kimse ne kadar isterse ve gayret etse de sevilmez.

Bütün amellerini Allahü teâlânın rızâsı için edesin. Ya'nî yaptığın bütün işler O'nun râzı olduğu işler olsun ve yalnız O'nun rızâsı için yapılmış olsun. Bir amel yaparken, sırf Allah rızâsı için değil de bir arzuya kavuşmak niyeti araya girerse,

kalbine ilâhî feyzlerin gelmesine mâni olan perdeler hâsıl olur. Bu ise dünyâ ve âhıret saadetinin elden gitmesine, sonsuz felâketlere düşmeye sebep olan şeylerin başta gelenlerindendir. Sen seni sevenler için nasıl hayır dileyici, hayır isteyici isen, seni sevmiyenlere dahî aynı şekilde ol."

Mehmed Dede isminde bir zâta yazdığı mektûptan bir kısım:

"Gözümün nûru evlâdım. Hazret-i Allah basiret nûrunuzu ziyâde eylesin.

Hakkı hakkıyla görmek nasîb etsin. Cennetine, sonsuz ni'metlere dâhil eylesin! Hak yoluna girenlerin en başta yapması îcâb eden şey, nefsin arzularını terk etmektir ve kendisinden ilim ve edeb öğrendiği, hakîkî âlim olan rehberinin, üstadının rızâsını kazanmaktır. Üstadının, sakınılmasını emrettikleri şeylerden mutlaka sakınmalıdır. Evliyâya karşı çok muhabbet etmelidir. Tohum ekilen bir yerde, mahsûl elde edilmesinin mutlak olduğu gibi, büyüklere muhabbet etmenin meyvesi de vallahi zuhur eder. Bunda hiç şüphe bulunmasın."

Talebelerinden birine yazdığı mektûptan bir kısım:

"Hak teâlâ bâtın (kalb) gözünü açıp, kalbini ma'mûr ve mesrûr eyleye. Amîn.

Cenâb-ı Hak insân-ı kâmili kendi zâtına ayna eylemiştir. O aynanın cilâsı, parlaklığı muhabbetle olur. Nûr-u Hûda'nın gelmesi, kulun gönlündeki düşüncelerine, ihlâs ve muhabbetine göredir. Nûrun gelmesine mâni olan perde var ise bu kuldandır. Haktan değildir. Bunun misâli şuna benzer ki, güneş ışığı bütün evleri kaplamıştır. Lâkin pencerelerini kapalı tutanların, perdeliyenlerin evlerinin içleri aydınlık olur mu? Elbette olmaz. Güneşin bunda ne kusuru vardır. Allahü teâlâ gönül genişliği, ferahlığı versin. Mektûbunu eksik etme. Biz de yazıyoruz. Lâkin gönül bununla teselli bulmuyor. Dâima kavuşmak, görüşmek istiyor. İnşâallah o da nasîb olur."

Talebelerinden birine yazdığı bir mektûptan:

"İnsan vücûdunun Hak teâlânın aynası olduğunda şüphe yoktur. Lâkin aynayı çok tozlandırıp da hakîkati görmemek de büyük bir mahrûmiyettir. İhlâs ile ibâdet ederek, o aynayı parlak tutmak lâzımdır. Bunun için çok gayret etmelidir. Hiçbir zaman nefs ile mücâdeleyi terk etmemelidir. İlerlemeye çalışmalıdır. Tarlaya tohum ekilmese mahsûl meydana gelir mi? Elbette gelmez. O hâlde ilerliyebilmek için gayret lâzımdır. Allahü teâlânın bizim amelimize hiç ihtiyâcı yoktur. Bizim amelimiz ancak yine bize âittir. Hak teâlâ hepimizi İslâmiyet yolunda dâim eylesin. Akıbetimizi hayreylesin. Görünüşte insan olan, fakat hâl ve gidişatı insanlığa yakışmayan kimselerden uzak eylesin. Her an biraz daha ilerlemek, yükselmek nasîb eylesin. Selâm ve duâ ederim."

Başka bir talebesine yazdığı bir mektûptan:

"Allahü teâlâ ma'nevî ni'metlerden hisse almanı nasîb eylesin. Sakın ha, dünyâ i'tibârına aldanıp ma'nevî yükselmeden geri kalmayasın. Sûrete, görünüşe i'tibâr etmeyesin. Zira görünüşteki i'tibâr, olsa olsa su üzerinde meydana gelen dalgaya benzer. Su üzerindeki dalganın devamlı olması mümkün müdür ve ona bağlanıp kalmak akıl kârı mıdır? Hak teâlâ ma'nâ âlemimizi ihyâ eylesin. Bize hidâyet versin. Çeşitli yanlışlara düşerek, ma'neviyâtımızın harâb olmasından Allahü teâlâya sığınırız."

Hasen Sezai Efendi'nin şiirlerinden seçmeler:

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) için yazdığı şiirlerinden:

Vücûdum mülkümün sultânı sensin.
Muhakkak cânımın cânânı sensin.
Sezai vârını mahvetti şimdi.
Hemin mevcûd olan ihsânı sensin.

***

Muhammed Ma'den-i sıdk ve safadır (aleyhisselâm),
Muhammed menba'ı cûd ve atâdır (aleyhisselâm).

***

Derûnumu âteş-i aşkınla yandır yâ Resûlallah!
Dil teşnemi (susuzluğumu) mey-i vaslınla kandır yâ Resûlallah!

Ayrılık ateşin bağrımı yakıp aşkın revân etti,
iki gözüm çeşmesi dolu kandır yâ Resûlallah!

Sezai derd-i menddir (dert sahibidir) bâb-ı lütfuna iltica eyler,
Bilirim ki, dergâhın dâr-ül-emândır yâ Resûlallah!

Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi, bir dânesi
Olduğu için oldu âlem hüsnünün dîvânesi.

Zât-ı pâkindir sebep bu âlemin icadına,
Olmasa teşrîfin olmazdı cihan kâşanesi.

Kenz-i aşkın mahzeni olmuş Sezai galiba,
Hiç imâret istemez bu gönlüm dîvânesi.

Gel dikensiz gül istersen gülşen irfanındadır,
Buy-ı cânânı taleb kıl gülistan canındadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 128

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2562

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 15

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 84

5) Tercüme-i hâl-i hazret-i Sezâî. (Mektûbât-ı hazret-i Sezai) (Matbaa-i âmire İstanbul-1289)

6) Menâkıb-i Şeyh Sezâî-i Gülşenî (Üniversite Kütüphânesi T. Y, No: 424)

7) Tezkire-i Sâlim sh. 350

8) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064, 1159

HATTAT HÂFIZ OSMAN EFENDİ

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlim, velî ve büyük hattatlardan. 1052 (m. 1642) senesinde İstanbul'da doğdu. Babası, Haseki Câmii'nin müezzini Ali Efendi idi. Zamanının hat üstadı olması sebebiyle, ilmi yönden çok hattâtlığı ile meşhûr oldu. Osmanlı Devleti'nin en meşhûr hattâdı Şeyh Hamdullah Efendi'den yüz sene sonra gelip, onun gibi yeni bir çığır açtığı için; "Şeyh-i sânî" (ikinci şeyh) nâmıyla anıldı. 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul'da vefât edip, müdavimi olduğu Koca Mustafa Paşa'daki Sünbül Efendi dergâhı bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşta, Allahü teâlânın yüce kitabı Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Osman Efendi, Hâfız Osman nâmıyla anılmaya başlandı. Küçücük yaşında Kur'ân-ı kerîme saygısı ve edebi ile dikkatleri çekti. Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa tarafından himâye edildi. Kur'ân-ı kerîm yazısına istidat ve hevesi dikkate alınarak, hat ustalarından Derviş Ali Efendi'den ders alması te'min edildi. Derviş Ali Efendi kendisinin yaşlılık devresinde olması sebebiyle böyle kabiliyetli bir talebeyi oyalamak istemedi. Kendi talebelerinin ileri gelenlerinden olan Suyolcu-zâde Eyyûblu Mustafa Efendi'ye havale etti. Suyolcu-zâde'den, aklâm-ı sitte adı verilen; sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî ve rik'a adındaki altı çeşit yazı şeklini öğrendiğine dâir icâzet aldı. Bu sırada onsekiz yaşındaydı. 1070 (m. 1659) senesinde Şeyh Hamdullah'ın yazı stilini zamanında en iyi bilen hattât Nefes-zâde İsmâil Efendi'ye talebe oldu. Yeniden "Elif-be'den başladı. Şeyh Hamdullah'ın yazı üslûbunun bütün inceliklerine vâkıf oldu. "Şeyh-i sânî" nâmıyla şöhret buldu. Yazıları Şeyh Hamdullah'ın yazılarına o kadar benzerdi ki, işin mütehassısı olan kimseler bile, imzasız yazıların kime âit olduğunu ayırt edemezlerdi. Hâfız Osman, kırk yaşına kadar Şeyh Hamdullah'ın usûlünde yazı yazmaya devam etti. 1090 (m. 1679) senesinde sülüs ve nesihte kendi usûlünde eserler vermeye başladı. Şeyh Hamdullah'ın yedinci asır hattâtlarından Yâkut-ül-Musta'samî'yi unutturduğu gibi, Hâfız Osman'ın ünü de beş sene gibi kısa bir süre içerisinde Şeyh Hamdullah'ı insanların zihninden sildi. Hat'tan (güzel yazıdan) bahsedilen her yerde Hâfız Osman akla gelirdi. Devrin ileri gelen hattâtlarından Ağakapılı İsmâil Ağa, Hâfız Osman Efendi'nin üstünlüğünü kabûl ederek; "Hüsn-i hattı biz bildik, Osman Efendi yazdı" derdi. Zamanın pâdişâhı Sultan İkinci Mustafa Hân'a 1106 (m. 1694) senesinde hat dersleri vermeye başladı. Hâfız Osman Efendi, Pâdişâh'ın arzu ettiği yazıları yazar, Pâdişâh da o yazıları taklîd ederdi. Hâfız Osman Efendi yazı yazarken, Pâdişâh hokkasını tutardı. Sultan Üçüncü Ahmed Hân da, Hâfız Osman'ın hat dersi verdiği talebeleri arasındaydı.

Sünbül Efendi dergâhı şeyhlerinden Seyyid Alâeddîn Efendi'den aldığı ilim ve feyzle, kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eden Hâcız Osman Efendi, ilim ve ibâdette zühd ve takvâda çok ilerlemişti. Hâl ve hareketlerini, ahlâk ve tabiatını Allahü teâlânın emrine, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine uydurmakta büyük mesafeler katetmişti. Her

hafta Cum’a günleri Sünbül Efendi dergâhına gider, dervişlere zikr esnasında nezâret eder, onlara yol gösterirdi. Zikr esnasında kendisinden geçer, koynuna koyduğu varaklar hâlindeki yazılar, ortalığa yayılırdı. Üzerinde fevkalâde güzellikte yazılar bulunan bu varaklar, orada bulunanlar tarafından toplanır, daha sonra Hâfız Osman’ın müsâdesiyle arzu edenlere dağıtılırdı, ihtiyâcı olan dervişler, kendisine verilen varakı satarak ihtiyâcını görür, ihtiyâcı olmayan da teberrüken o varakı saklar, evinin en güzel köşesine asardı.

Hâfız Osman Efendi, gayet mütevâzî ve cömert idi. Allahü teâlânın bir kulunu memnun etmekten bir müslümanın işini görüp, duâsını almaktan çok hoşlanırdı. Meşk (Hat) dersi almak için gelen hevesli ve istidatlı olan herkesle ilgilenirdi. Pazar ve Çarşamba günleri umûmî ders yapardı. Bir gününü zenginlere, bir gününü de fakirlere ayırmıştı. Cum’a günleri Sünbül Efendi dergâhına giderken evinden erken vakitte çıkar, yolu üstünde, elindeki yazısını tashih ettirmek için bekleyen talebelerle tek tek ilgilenirdi. Bekliyeni gördüğünde hemen atından iner, yol üstündeki bir taşa oturur, gerekli düzeltmeyi yapardı. Talebelerinin özürlerini kabûl eder, onları sıkıntıya sokmazdı Birgün talebelerinden biri peşi sıra geldi. Ta’kib edildiğini anlayan Hâfız Osman Efendi, dönüp ona ne arzu ettiğini sordu, O da, rahatsızlığı sebebiyle birkaç gündür dersine gelemediğini, meşkini tashih ettirmek için de fırsat bulamadığını söyledi. Osman Efendi, talebenin özrünü kabûl edip, hemen atından indi. Yol üstünde bir taşa oturup, gerekli tashihi yaparak talebenin gönlünü ve hayır duâsını aldı.

Hâfız Osman Efendi’nin bu hâlleri pâdişâh hocası olduktan sonra da değişmedi. Aynı tevâzu ve aynı alçakgönüllülüğü devam etti. Eline geçen malı Allah yolunda, fakir fukaraya harceder, kendisi eski hâlinde devam ederdi.

Hâfız Osman Efendi, vakitlerini bir an boş geçirmez, ya ilim öğrenmekle, ya ibâdet etmekle, ya ilim öğretmekle, veya hat dersleri vermekle geçirirdi. Elinin alışkanlığının bozulmaması için hergün mutlaka yazardı. Hacca giderken de her konaklayışta yazı yazmış, el alışkanlığının bozulmamasına çok dikkat etmişti.

Ömrünün sonuna doğru hastalanıp felç hali vâki oldu. Pâdişâh bizzat ilgilenip, kendi doktorlarını gönderdi. Yapılan tedâvi neticesi, Allahü teâlânın izniyle nisbî şifâ bulup üç sene daha yaşadı. Meşk çalışmalarına ara vermeden, hastalığında bile devam etti.

Vefât etmeden önce, en son dersini Yedikuleli Emîr Efendi’ye verdi. Emîr Efendi’nin İmâm-ı Zeynel’âbidîn hazretlerinin bir şiirinden; “Ve eykâne ennehû yevm-el-firâk” (O, ayrılık gününde olduğunu kat’î olarak bildi) mısra’ı üzerindeki hat çalışmasını tashih edip, düzeltti, iki saat sonra vefât eyledi. Sünbül Efendi dergâhı bahçesinde defnine müteâkib İmâm efendi telkin vermek için kalkınca, orada bulunan zamanın evliyâsından Sipâhi Mehmed Dede, hemen müdâhale edip; “Hacı Efendi, zahmet çekme! Merhumun işi çoktan tamam oldu. Rûhu illiyyîne yükseldi. Hak teâlâ şefaatini müyesser eyleye!” dedi.

Kırk sene boyunca durup dinlenmeden çalışan Hâfız Osman Efendi; yirmibeş Mıshaf-ı şerîf, çok sayıda En’am-ı şerîf, Delâil-i hayrat, yazı kıt’aları, karalamalar, murakka’lar yazdı. Bir gece rü’yâsında Resûl-i ekrem efendimizi görmekle şereflenerek aldığı emir üzerine, ilk defa levha şeklinde Hilye-i se’âdet’i yazdı. Bu hilyelerde Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) şemâil-i şerîflerini, mübârek yüzlerinin şekillerini, Hazreti Ali’nin rivâyetine göre ta’rîf etti. Asırlarca elden ele duvardan duvara dolaşan Hilye-i se’âdet levhaları, cemâl-i Resûlullaha (aleyhisselâm) âşık insanların yetişmesine vesile oldu. O’nun (aleyhisselâm) mübârek şemâil-i şerîflerini geceleri rü’yâlarında, gündüzleri aşikâre gören bu mübârek insanlar, Hâfız Osman Efendi’ye binlerce duâlar gönderdiler.

Hattat Osman Efendi, özenerek, bütün ustalığını kullanarak şânına lâyık edeb ve saygıya riâyet ederek yazmış olduğu Mıshaf-ı şerîfleri; zamanın en usta nakkaş ve tezhibçilerine teslim ederdi. Onlar da aynı edeb ve saygı içerisinde vazîfelerini icra ederler, asırlara mâl olacak, binlerce müslüman tarafından kopye edilip yazılacak, milyonlarca müslüman tarafından okunacak şaheserler vücûda getirdi. Hâfız Osman Efendi’nin eserlerini, yeğeni Bayrampaşa türbedârı Hâfız Mehmed Çelebi ve Ahdeb Hasen Çelebi gibi tezhib ustaları süslerlerdi. İstanbul’un, zamanın hilâfet merkezi olması sebebiyle, Hâfız Osman hattı ile basılan Kur’ân-ı kerîmler bütün dünyâya yayıldı. Hâfız Osman Efendi de bütün dünyâda rahmetle anıldı.

Birçok talebe yetiştiren Hâfız Osman Efendi, hiçbir talebesinden ücret almaz, bilakis talebesinin kâğıt ve kalem

ihtiyâcını da kendisi tedârik yoluna giderdi. Kendisinden icâzet alan talebe, tam bir ahlâk ve edeb numûnesi olarak me'zûn olurdu. Hâfız Osman Efendi'nin, elli civarında talebesi kitaplarda kaydedilmiştir. Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Anbâri-zâde Derviş Ali Efendi, Hasen Üsküdârî, Bursalı Mehmed Efendi, Kürt-zâde Bursalı İbrâhim, Derviş Mehmed Kevkek ve Yûsuf-i Rûmî, Hâfız Osman Efendi'nin ileri gelen talebeleri arasındadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tuhfe-i hattâtîn sh. 301

2) Hat ve hattâtân (Habib Efendi), İstanbul 1305, sh. 121

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 421

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 297

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1013

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1914

HAYÂTÎ-ZÂDE MEHMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmış beşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Emîn'dir. Sultan Üçüncü Ahmed Hân'ın başhekimi Hayâtî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi diye bilinir. Doğum târihi bilinmemekte olup, İstanbul'da doğdu. 1160 (m. 1748)'da Şam'da vefât etti.

İlk eğitim ve öğrenimini gördükten sonra zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yükselip müderrislik diplomasını aldıktan sonra, Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. 1147 (m. 1734) senesinde Edirne kadılığına nakledildi. Tıb ilmini de tahsil edip ihtisas kazanmış olan Mehmed Emîn Efendi, 1149 (m. 1736) senesinde kadılıktan başka ek olarak pâdişâhın başhekimliğine de getirildi. Kısa zaman sonra İstanbul payesine ulaşarak 1150 (m. 1737)'de İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene içinde Anadolu ve Rumeli kadıaskerliği vazîfelerine yükseldi.

Pâdişâh Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından 1159 (m. 1746) senesinde şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 6 ay 20 gün bu vazîfeyi yürüten Mehmed Emîn Efendi, 1159 (m. 1746) senesi içinde vazîfeden ayrılarak Bursa'ya gitti. 1160 (m. 1747) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıkıp Şam'a vardığı zaman hastalandı. Bu vazîfeden affedilip, İstanbul'a dönmeyi istediyse de, kısa zaman içinde Şam'da vefât etti.

Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, tıb ilminde ihtisas sahibi idi. Mesleği hekimlik olduğu hâlde, şeyhülislâmlığa yükselen ondan başka kimse olmamıştır. Hoşgörülü, nâzik, iffet sahibi, faziletli bir zât idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 94

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2000

3) İlmiye salnamesi sh. 521

HÜSEYN HAMEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hüseyn el-Hamevî'dir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1106 (m. 1694) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmisekizinde Cum'a gecesi Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Cenâze namazını Cum'a namazından sonra, Şeyh Abdülganî Nablüsî kıldırdı. Cenâzesi büyük bir kalabalık tarafından taşınıp türbesine defnedildi.

Hüseyn Hamevî, sonradan Dımeşk'a gelip yerleşti. Keşf ve kerâmetler sahibi evliyânın büyüklerinden idi. Yumuşak elbise giymezdi. Hayvanlara merhameti çoktu. Onlara yiyecek vermeyi ihmâl etmezdi. Emevî Câmii'nde ibâdetle meşgûl oldu. Herkes tarafından sevgi ve hürmet gördü. Kerâmetleri çoktur. Kerâmetlerinden ba'zıları şöyle rivâyet edilir:

Hüseyn Hamevî birgün elinde süt kabı ile giden birini yanına çağırdı. Süt dolu kabı alıp oradaki bir yere döktü. Kabın sahibi

bu işe çok hayret etti. Sonra kabın içinden bir yılanın yere düştüğü görüldü.

Hırsızın biri, içeride kadınlardan başka kimsenin olmadığı bir eve girip gizlendi. Az sonra Hüseyn Hamevî o eve geldi ve kapıyı çaldı. Hamevî'nin geldiğini anlayan kadınlar evde erkek olmadığını söylediler. Hamevî onları dinlemeyip oradaki bir dolabın önünde durup; "Ey falan dışarı çık" buyurdu. Oraya gizlenen hırsız dışarı fırladı. Hamevî de arkasından ta'kib etti ve hırsızı yakaladı. Bu durum karşısında, hırsız, bir daha böyle bir şey yapmamak üzere tövbe etti.

Dımeşk'a ta'yin olunan Osmanlı vâlisi vazîfeye başlayınca, Hüseyn Hamevî'nin faziletlerini işitti. Ona muhabbet edip bir hizmetçisi ile altı tane aba, elbise gönderdi. Hizmetçi Hüseyn Hamevî'nin huzûruna gitti. Edeble elini öptü ve vâlinin selâm ve hürmetlerini arzetti. Gönderdiği hediyelerin kabûlünü ve vâlinin duâ istediğini bildirdi. Hamevî hizmetçiye; "Yavrum, hediyeleri geri götür. Biz onun Dımeşk'da kalmasına izin verdik. Burada kalması her elbise için bir senedir" buyurdu. Buyurduğu gibi vâlinin Dımeşk'ta ikâmeti tam altı sene sürdü.

Allâme Ahmed Mihendârî'nin fazilet sahibi oğlu Abdürrahmân Mihendâri şöyle anlatır: "Allahü teâlânın sevgili kulu Hüseyn Hamevî'ye bağlılığım çoktu. Sohbetlerine gider gelirdim. Bir gece rü'yâmda insanların korku ve telâşla Sâlihiyye tarafına koştuklarını gördüm. "Şam'ı sular kapladı" diye feryâd ediyorlardı. Ben de onlara katılıp birlikte Kasyûn dağına çıktık. Şehrin dedikleri gibi su ile kaplandığını gördüm. Su, dağa tırmanıyordu. Helak olacağımızdan çok korktuk. O sırada Şeyh Hüseyn Hamevî'yi gördük ki, insanları yararak ortaya çıktı. Dizleri üzerine oturup suyu içmeye başladı. Suya baktığımızda seviyenin düştüğünü gördük. O içtikçe su azalıyordu. Çok geçmeden sular yok oldu. O zaman Husyen Hamevî'nin Şam ehlinin yükünü üzerine aldığına inandım."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1 sh. 407

2) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 67

İBRÂHİM GÜRÂNÎ

Bağdat'ın kuzeyindeki Şehrezûr beldesinde yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Hasen bin Şihâbüddîn el-Gürânî eş-Şehrânî eş-Sehrezûrî olup, lakabı Bürhâneddîn'dir. Künyesi; Ebü'l-İrfân, Ebû İshâk, Ebû Muhammed ve Ebü'l-Vakt'tir. 1025 (m. 1616) senesi Şevval ayında dünyâya geldi. 1101 (m. 1690) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmisekizinde, Çarşamba günü Medîne-i münevverede vefât etti. Bâki' kabristanında medfûndur.

Çok güzel bir aile terbiyesi görerek yetişen Gürânî, ilk tahsilini baba ocağında yaptı. Bulunduğu beldedeki âlimlerden okudu. Daha sonra Medîne-i münevvereye giderek orada yerleşti. Orada, Dımeşk'da, Mısır'da ve başka yerlerde ilim öğrendi. Ahmed bin Muhammed Kuşâşî, Ebü'l-Mevâhib Ahmed bin Ali eş-Şenâvî, Molla Muhammed Şerîf bin Yûsuf Gürânî, Abdülkerîm bin Ebî Bekr el-Hüseynî, Hâfız Necmüddîn-i Gazzî, Ebü'l-Azâyim Sultan bin Ahmed, Muhammed bin Alâüddîn el-Bâbilî, Takıyyüddîn Abdülbâkî el-Hanbelî ve daha başka âlimlerden okudu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, Arabî ilimler, mantık, hesab, hey'et, hendese, me'ânî, beyân, usûl ve başka ilimlerde büyük âlim oldu. Bir taraftan da tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulunarak, evliyâlık yolunda ilerledi. Tasavvufta Müceddidiyye yüksek yoluna mensûb idi. İlim ve evliyâlık yolundaki dereceleri pek yüksek oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mescid-i şerîfinde ders verirdi. İlim talebeleri çok uzak memleketlerden gelerek, onun derslerinde bulunurlardı. Çok talebe yetiştirdi.

Hakîkî İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden ve Allahü teâlâyı tanıyan âriflerin büyüklerinden olan İbrâhim Gürânî (r.aleyh) çok talebe yetiştirmekle birlikte çok da kitap yazdı. Yazdığı kitapların sayısının seksenden ziyâde olduğu bilinmektedir. Bu kitaplardan ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-İbdâ-ün-ni'meti bi-tahkîki sebk-ır-rahmeti, 2-İthâf-ül-halef bi-tahkiki mezheb-is-selef, 3-İthâf-üz-zekî bi-şerh-it-tuhfet-il-mürseleti ilen-Nebiyyi, 4- El-İsfâr an asli istihâreti a'mâl-il-leyli ven-nehâr, 5-Işrâk-uş-şems bi-ta'rîf-il-kelimât-il-hams, 6-El-İlân bi-def'ıt-tenâkudı fî sûret-il-a'yân, 7-A'mâl-ül-fikri ver-rivâyât fî şerhi Hadîsi "İnnemel-a'mâlü bin-niyyât", 8-El-İlmâm, 9-İmdâdü zev-il-isti'dâd, 10-İnbâ-ül-enbâi alâ tahkîki i'râbü Lâ ilahe illallah, 11-Tekmîl-üt-ta'rîf, 12-Tenbîh-ül-ukûl, 13-El-Cevâb-il-meşkûr anis-süâl-il-menzûr, 14-Şevârik-ül-envar fil-meslek-il-muhtâr, 15- Dıyâ-ül-misbâh fî şerhi Behçet-il-ervâh, 16- Kasd-üs-sebîl ilâ tevhîd-il-hakk-ıl-vekîl, 17-El-Kavl-ül-mübîn fî mes'elet-it-tekvîn, 18-El-Lem' at-üs-seniyye fî tahkîk-ıl-ilkâi fil-emniyeti,

19-El-Levâmi'ul-leâlî fil-erba'în-el-avâlî, 20-Mesâlik-ül-ebrâr ilâ ehâdîs-in-nebiyy-il-muhtâr, 21-Meslek-ül-i'tidâl ilâ âyeti halk-ıl-a'mâl, 22-El-Meslek-ül-celî fî hükmi şath-ıl-velî, 23-Meslek-üs-sedâd ilâ mes'eleti halk-ıl-ıbâd, 24-El-Meslek-ül-garîb, ilâ süâlât-il-habîb, 25-Matla'ul-cûd bi-tahkîk-ıt-tenzîh fî vahdet-il-vücûd, 26-En-Nebrâs li-keşf-il-iltibâs, 27-Şerhu Kasîdet-il-Endelüsiyye, 28-Şerh-ül-Avâmil-il-Cürcâniyye, 29-Şerh-i akidet-is-sahîha.

¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 21

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 5

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 35

4) El-A'lâm cild-1, sh. 35

5) Brockelmann sup-2, sh. 520

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 10, 17, 18, 78, 87, 104, 105, 111, 122, 126, 128, 159, 194, 265, 317, 326, 337, 363, 364, 369, 370, 372, 373, 403, 609, cild-2, sh. 58, 76, 92, 248, 252, 367, 415, 426, 432, 455, 472, 479, 481, 487, 500, 619, 682

İBRÂHİM HAKKI

Anadolu'da yaşayan evliyânın ve ulemânın büyüklerinden. Babası Osman Efendi de evliyâdan bir zât idi. İbrâhim Hakkı 1115 (m. 1703) senesinde Erzurum'un Hasankale kasabasında doğdu. Tillo'da İsmâil Fakîrullah hazretlerinden ilim öğrendi. Onun sohbetleriyle kemâle geldi. Sofiyye-i aliyye ismi verilen evliyânın büyükleri arasına girdi. Kâdirî idi. Bir ilim ve ma'rifet hazînesi olan "Ma'rifetnâme" isimli eseri pek kıymetlidir. 1195 (m. 1781) senesinde Siirt'in Tillo kasabasında vefât etti. İbrâhim Hakkı hazretleri kendisini kısaca şöyle anlatmaktadır:

"Hicretin târihi binyüzonbeş oldu ol bahar,
Kal'ayı ahsende İbrâhim Hakkı doğdu zar.

İhtiyârı ilm idi, tâ sâl-i binyüzkırka dek,
Aşka düştü, ârif oldu, vecd ü hâli kıldı kâr.

Sal binyüzyetmiş oldu, sinn-i Hakkı ellibeş,
Kendi kârı bâr u vârı ihtiyârı kıldı yâr."

Ma'nâsı: "Hicrî binyüzonbeş târihinde bir bahar günü, İbrâhim Hakkı, Hasankale kasabasında doğdu. Binyüzkırk senesine kadar ilim öğrenmek için çalıştı. Ârif olup dünyâyı unutarak, Allahü teâlânın aşkıyla yanıp kavruldu, işini, gücünü, malını, mülkünü herşeyini bırakarak cenâb-ı Hakka yöneldi."

İbrâhim Hakkı, yedi yaşına geldiğinde annesi Seyyide Hanîfe Hâtun'u kaybetti. Babası Osman Efendi, İbrâhim'i amcasına emânet etti ve tasavvufda kendisini yetiştirecek bir rehber, âlim aramaya başladı. Kısa sürede Siirt'in Tillo kasabasında İsmâil Fakîrullah hazretlerinin büyüklüğünü, Allahü teâlâ katındaki yüksekliğini anladı. Ondan ilim öğrenmek ve hizmet etmek için geceli-gündüzlü çalıştı. Dokuz yaşına basan öksüz İbrâhim Hakkı, babasının hasretiyle yanıyordu. Amcası Molla Ali Efendi, İbrâhim Hakkı'yı alarak Tillo'ya babasının yanına götürdü.

İbrâhim Hakkı hazretleri Tillo'da babasına kavuşmasını şöyle anlattı: "Ben dokuz yaşında idim. Ali amcam beni babamın yanına götürdü. Bir ikindi vaktinde Tillo'ya girdik. Dergâha vardığımızda, babam ile hocası namaz kılıyorlardı. İlk bakışta İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzü, bana, pederimden daha yakın geldi. O anda yüzünün cezbesi gönlümü aldı. Aklım, onun güzelliğine, duruşundaki heybete ve olgunluğa hayran kaldı. Gönlümü ona kaptırdım. Babam beni kendi odasına götürdü. Şefkat ile ilim öğretip, lütf ile terbiye etmeye başladı."

İbrâhim Hakkı; babasından, tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri öğrendi. Babasının arkadaşı Molla Muhammed Sıhrânî hazretlerinden de, astronomi, matematik gibi zamanın fen ilimlerini tahsil etti. Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında ma'rifet sahibi olmak, hasta kalbine şifâ bulmak için de İsmâil Fakîrullah hazretlerinin sohbeti ve hizmetiyle şereflendi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, Tillo'ya geldiği günlerde gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlattı: "Rü'yâmda gökyüzünü beyaz serçelerle dolu hâlde gördüm. Bir ara serçeler hepbirden halkın üzerine doğru saldırdılar. Bana saldıranları babam uzaklaştırdı. Ancak

bir serçe fırsat bulup, sağ koltuğuma sokuldu. Sabahleyin rü'yâmı babama anlattım. Babam koltuğumun altına baktıktan sonra, orada tâ'ûn, veba hastalığının belirtilerini gördü. Hastalığa yakalandığım ilk beş gün kendimden habersiz olarak yattım. Altıncı gece gözümü açtığımda babamı başucumda ağlıyor gördüm. Muhterem hocamız İsmâil Fakîrullah hazretleri de yanında idi. Mübârek ellerini kaldırdı. Bana uzun uzun duâ ettikten sonra babama; "İbrâhim'in işi bitmiş iken Allahü teâlâ ihsân ederek onu yeniden diriltti" buyurarak müjde verdi."

Yine şöyle anlatmıştır:

"Yaz mevsimiydi. Bir Cum'a gecesi babam murâkabe yapıyordu. Ben de yatıp uykuya dalmıştım. Rü'yâmda Tillo'nun harman yerine bir anda binden çok süvari ve piyade asker geldi. Atlı olanlar attan inerek bir yere toplandılar. Boyları iki adam yüksekliğinde olan bu askerler, at ve diğer malzemelerini harman yerine bırakıp, üstadımız İsmâil Fakîrullah hazretlerinin dergâhı kapısında saf saf dizildiler. Ben büyük kalabalığı seyrederken, dergâh kapısının sağ yanında duran saftan birisi eğilip beni kucağına aldı. Tebessüm ederek öptü ve sol tarafında olanın kucağına verdi. O da alıp muhabbetle öptü ve solunda duranın kucağına verdi. Bu şekilde sıra ile sekizinci kimsenin kucağına geldim. O da beni öptü, onun solunda dergâhın kapısı vardı. Beni yavaşça şefkatle yere bıraktı. Kapı açıktı, içeri girdim. Mübârek hocamız Fakîrullah hazretlerinin huzûrunda sekiz seçilmiş zâtın ayakta durduğunu gördüm. Hocamız da ayağa kalktı ve onlarla müsâfeha edip sarıldılar. Ben bu hâle şaşırmıştım. O sırada uyandım. Bu rü'yânın lezzeti canıma can katmıştı. Sevincimden rü'yâmı hemen babama anlattım. Meğer babam, uyanık olduğu hâlde, benim rü'yâda gördüklerimi görmüş, hâdiseye muttali olmuş ve onlarla konuşmuştu. Babam bana şöyle tenbih etti ve; "Bu rü'yâyı kimseye söyleme. Bu rûhlar için iyi olmaz" buyurdu. Sabah oldu Cum'a namazından sonra dergâhın kapısı önünde oturmuş duruyordum. Siirt tarafından at üzerinde ak sakallı bir ihtiyâr geldi. Kapının önüne gelince atından indi. Benim yanıma gelip elimi tuttu ve öptü, şaşırdım kaldım. Zîrâ bu kimseyi tanıyâmamıştım. Hocamızın huzûruna girmek için izin istedi. Verdiği hediyeleri içeri götürdükten sonra hocamın yanına gittim ve; "Kapıda yaşlı bir kimse huzûrunuza çıkmak için izin istiyor efendim" dedim. "Gelsin" buyurdular. Misâfiri buyur ettim. İçeri girince oturması işâret edildikten sonra; "Ve aleyküm selâm ey Seyyid Hamza! Bu Cum'a gecesi bize çok misâfir geldi" buyurdu. Hocamızın bu tatlı hitabından Seyyid Hamza çok şaşırdı. İlk defa gördüğü bu kimse kendi ismini nereden bilmişti. Ve gece gelen misâfirlerin arasında olduğunu nasıl anlamıştı.

Bunları hem düşündü, hem de kalkıp hocamın elini öptü. Bir müddet ağladı, izin isteyip dışarı çıktı. Bizim odaya buyur ettim. İçerde babama hâlini şöyle anlattı: "Ben Siirt'in ileri gelenlerinden Seyyid Hamza'yım. Bu âna kadar Tillo'ya hiç gelmedim. Bu büyük âlim ve evliyâyı da hiç ziyâret etmemiştim. Bu gece rü'yâmda beşyüz kadar nûr yüzlü atlı âlim ile beşyüz piyade evliyâya Siirt önünde karıştım. Onlarla birlikte Şeyh İsmâil Fakîrullah hazretlerini ziyârete geldik. Bu kasabayı ve yolunu rü'yâda görerek öğrendim. Harman yerine geldiğimizde atlılar atından indi. Beraberce bu dergâhın kapısına saf saf dizildik. Sıra ile bu mübârek hocanızı ziyâret ettik. Bu dergâhın kapısı önünde şu küçük oğlunu gördüm. Evliyâlar kucaklarına alıp sıra ile sevdiler. Kapının önüne gelince çocuk içeri girdi. Ben de kapının önüne geldiğimde uyandım. Hâlâ o rü'yânın te'sîri altındayım, duyduğum o lezzet hâlâ devam ediyor. Sabah olunca atıma binip rü'yâda geldiğim yol ile doğru buraya geldim. Kimseye sormadan dergâhı bulup, sizleri tanıdım. Hazret-i Şeyh'e geldim. Bu gördüğüm rü'yâyı anlatacaktım. Birgün sonra da ona talebe olup hizmetiyle ve sohbetiyle şereflenecektim. Ben daha anlatmadan; "Ey Seyyid Hamza! Bu gece bize çok misâfir geldi" diyerek hem ismimi hem de rü'yâda olanları anladı. Şaşırıp kaldım." Seyyid Hamza'nın bu şaşırmasına babam şöyle cevap verdi: "Senin bu gördüğün rü'yânın aynısını bu oğlum da gördü. Lâkin avvâmın gördüğü rü'yâları, seçilmiş evliyâ uyanık iken görüp müşâhede etmiştir. Allahü teâlânın ihsânları sonsuzdur."

İbrâhim Hakkı hazretleri onyedi yaşında yetim kalmasını şöyle anlattı: "1132 (m. 1719) senesinde, benim çok sevdiğim babam ve anam, dert ortağım, üzüntülerimin gidericisi, hücredâşım, gurbet yoldaşım Derviş Osman Efendi, Cum'a gecesi sabaha yakın dünyâdan âhirete göçtü. Hak yolunda can verip Allahü teâlâya kavuştu. Maksadı hâsıl olarak rahmet deryasına daldı. Bu yetim o gece başka misâfir odasında yattı. Sabahleyin kalkıp, hasta babamı görmek istediğimde, oradakiler bana; "Git, önce namazını kıl, sonra gel. Hasta şimdi rahatladı" dediler. Bu söze inanıp mescide gittim.

Herkes burnunu tutuyordu. Hepsinin nezle olduğunu sandım. Namazdan sonra odamıza geldiğimde babamın vefât ettiğini gördüm. Benim de rahatım gitti. Gönül evim karardı. Bir anda babamın ayrılık hasretiyle virânelerdeki kuşlara döndüm. Öyle feryâd etmek istedim ki, sesim göklere çıkacaktı. Ben bu hâlde iken o merhamet menbâı mübârek hocam geldi. Benden o üzüntü ve elemi aldı. Ben de kalkıp kendi kendime; "Şimdi ayıptır, sabredeyim. Hocam gittikten sonra nasıl ağlıyacağımı ben bilirim" dedim. Mübârek hocamız herkese selâm verip, garîb oğlu Derviş Osman Efendi'nin başı ucunda oturdu. Şehid olan rûhuna bir Fâtiha okuyup, sevâbını bağışladı ve murâkabeye daldı. Ben hocamın karşısında babamın da ayak ucunda idim. Bir anda Allahü teâlânın inâyeti erişti, ihsânlarına kavuştum. Vefât eden babam, mübârek başını kaldırdı. Kimya te'sîri olan nazarıyla yüzüme bakıp, tebessüm ederek ta'ziyede bulundu. O anda mübârek göğsünden şimşek gibi bir nûr parladı. Kalbim titredi, üzüntü ve elem gidip, yerine sürûr ve lezzet doldu. Babamı bu hâlde görünce, bayramlıklarını giymiş bir çocuk gibi sevindim. Üzüntülü duran ahbablar bu sevincime bir ma'nâ veremeyip hayret ettiler. Allahü teâlânın ihsânı ve mübârek hocamın himmeti bereketi ile olan bu hâdiseyi oradakiler görememişti. Hocamız oradan ayrıldıktan sonra babamın yüzünü açıp baktım. Gülmüş bir hâli vardı. Yüzü nurlu, bedeni sıcak ve yumuşak idi. Sanki uyuyordu. Cenâze namazına çevre köyler ve bütün Siirt halkı geldi. Namazını hocamız kıldırdı. Onun vefâtına benden başka herkes üzüldü. Âlemin babası olan hocamız, bu yetimine şefkat edip iltifât eylediğinden, merhum babamdan sonra onun hizmetleri bize mîras kaldı. O mübârek hocam, bu bozuk huyluyu nice hikmet şurupları ile terbiye eyledi. Kalb hastalıklarından beni kurtardıktan sonra, kendi muhabbeti ile yaktı. Böylece bende, âhıret hâllerinde yakîn hâsıl oldu. Tevekkül etme, dert ve belâlara, ibâdete ısrarla devam etmeye tahammül, her işe rızâ gösterme hâli hâsıl oldu. Pek kıymetli, lezîz ni'metler ihsân edildi. Hepsinden daha evlâsı, kıymetlisi ise, Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında bilgi sahibi olmaya, ma'rifetullaha kavuştum."

İbrâhim Hakkı hazretleri, hocası İsmâil Fakîrullah'a olan bağlılığını şu şiirinde anlatmaktadır ki, bu manzûmeyi "Vird-i Can" olarak adlandırmıştır:

Sen ayn-ı ayânımsın vârımdasın ey Rûhî,
Bil Rûh-ı revânımsın, yârımdasın ey Rûhî.

Sen baht-ı sa'îdimsin hem va'd u va'îdimsin,
Bil ömr-i mezîdimsin, kârımdasın ey Rûhî.

Sen can u cihânımsın hem emn ü emânımsın,
Bil genc-i nihânımsın, dârımdasın ey Rûhî.

Sen rahat u râhumsun hem feth ü fütûhumsun,
Bil cam u sabûhumsun, gârımdasın ey Rûhî.

Sen kadr ü berâtımsın hem âb-ı hayatımsın.
Bil ayn-ı necâtımsın, bârımdasın ey Rûhî.

Sen zevk-ı huzûrumsun hem hüzn ü sürûrumsun,
Bil gözdeki nûrumsun, nârımdasın ey Rûhî.

Hakkî dedi dervişim feryadına dilrîşim,
İmdâdına bî-hîşim, cârımdasın ey Rûhî.

Ma'nâsi:

1- Ey rûha âid olan sevgili! Sen görünüşümün tâ kendisisin ve benimle birliktesin, benden ayrılmazsın. Çünkü düşüncemde sen varsın, beni Hakka sen götürürsün. Ve sen benim sevgilimsin, ayrıca akan rûhumsun (ruhumu harekete getiricisin).

2- Ey madde dünyâsından uzak olan sevgili hocam! Sen benim mutlu bahtım, hem vefam, elestü bezminde de verdiğim sözsün. Ziyâde olan ömrüm ve tek kazancım sensin.

3- Ey sevgili! Sen benim canım ve cihânımsın. Neyim varsa sendedir. Bütün dünyâm sensin. Emn-ü-emânımsın, gizli bir hazîne olarak her zaman evimdesin.

4- Sen benim huzûrumsun ve yolumsun. Gönlümü fetheden ve ferahlandıransın. Benim için ilâhî aşkın kadehi de sensin ve seninle mağara arkadaşıyız. Tıpkı hazret-i Muhammed aleyhisselâmla hazret-i Ebû Bekr. (radıyallahü anh) gibi. O Peygamber (aleyhisselâm) nasıl hazret-i Ebû Bekr'e gönlündekini akıttıysa, sen de bana öylesin.

5- Sen benim hem Kâdr, hem de Berât gecemsin. Kurtuluşumun vesîlesisin ve diriliğimin suyusun. Ve sen kurtuluşumun da tâ kendisisin, taşıdığım tek sevgisin.

6-Sen gönül hoşluğumun zevkisin. Gönül seninle zevk alır. (Böyle olunca) hem elemim hem neş'emsin; ve sen benim gözümün nûrusun (seninle görürüm). Sen benim ateşimi yakansın.

7- Hakkî derviş olduğunu ve feryadınla gönlünün yaralandığını söylerim. (Bu derviş Hakkî,.senin üzülmenle üzülür.) imdâdına kayıtsız değilim (seninle ilgilenir hizmetine koşarım). Çünkü sen benim yakınımdasın.

İbrâhim Hakkı hazretleri, babasının vefâtından sonra hocasının emriyle Erzurum'a gitti. Amcalarının da teşvikleriyle sekiz sene ilim tahsil etti. Burada tahsilini bitirdi. Fakat gönlü, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin ateşiyle yanıyordu. 1140 (m. 1728) senesinde yirmibeş yaşında iken tekrar Tillo'ya geldi. Burada hocasının 1147 (m. 1734) senesinde vefâtına kadar hizmetiyle şereflendi. Sonra Erzurum'a döndü. Küçük yaşta ayrıldığı Hasankale'ye gelip, yerleşti. Burayı çok sevdiğini şu manzûmesiyle anlatmaktadır:

Mübârek mekândır Hasankalesi,
Kamu zevka kândır Hasankalesi.
Suyu hoş, havası, kışı mu'tedil,
İrem'den nişandır Hasankalesi.

Değirmenleri hoş, o çermikleri,
Pür âb-ı revândır Hasankalesi.
O bostanları bağ u dağ-ı Hasan,
Mekân-ı Hisândır Hasankalesi.

Taşı ağacı nerm ve hâki kavi,
Metin kahramandır Hasankalesi
Yeri mürtefi üç yanı düz açık,
Ki taht-ı şahandır Hasankalesi.

Burûcı dizilmişdir inci misâl,
Iraktan ayandır Hasankalesi.
Deli âşık olmuş bahârı ana,
Ki pür hüsn ü ândır Hasankalesi.

Gündüz kuş sedası, gece kurbağa,
Ne tesbîh-hândır Hasankalesi.
Gelir seyre uşşak etrâftan,
Gül-i aşıkândır Hasankalesi.

O çermik sefâsın sürer ehl-i dil,
Acep kâmrândır Hasankalesi.
Çoğu arzu eyler olmaz nasîb,
Bize râyegândır Hasankalesi.

Kubûrı velîler yatağıdır ol,
Riyâz-ı cihandır Hasankalesi.
Ahâlisi ağlep, seci ve sahi,
Ne zî-nâm ü şândır Hasankalesi.

Kamu halkı zeyrek, ârif ü zarif,
Dolu aşk ü candır Hasankalesi.
Ağır uslu, hoş huylu halkı mu'tî,
Pür emn ü emândır Hasankalesi.

Bir âyinedir yahşiye yahşi,
Yamana yamandır Hasankalesi.
Gel ey Hakkı bunda huzûr eyle kim,
Huzûr-ı cinândır Hasankalesi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, Hasankale'de evlendi, sonra İstanbul'a gitti. İkinci Mahmûd ile görüştü ve saray kütüphânesinde çalışmalar yaptı. Bir sene sonra talebe yetiştirmek için Abdürrahmân Gazi zaviyesine ta'yin edilerek Erzurum'a geldi. Talebe yetiştirmek için, uzun ve yorucu bir çalışmaya girdi. Hanımı Firdevs Hâtun'dan, İsmâil Fehim ve Ahmed Naîmî isminde iki oğlu dünyâya geldi.

1169 (m. 1755) senesinde tekrar İstanbul'a gitti. Sarayda, dîvân kâtibi Ali Efendi başta olmak üzere, pekçok kimselerle dost oldu. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında da Abdürrahmân Gâzî zaviyesinin berâtı yenilendi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, 1177 (m. 1763) senesinde hâtıralara bağlılığı ve vefa duygusunun çokluğundan, hocasının memleketi olan Tillo'ya gitti, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin torunu Fâtıma Hâtun'la evlendi. Orada kaldı. Talebe yetiştirmeye burada da devam eden İbrâhim Hakkı

(rahmetullahi aleyh) bir sene sonra hacca gitti. Dönüşünde tekrar talebe okutmaya devam etti.

İbrâhim Hakkı hazretleri, zaman zaman Tillo'da, "Cebel-i Ra'sil Kuvâ" ismindeki tepeye çıkardı. Talebelerine de; "Bu tepe, yakında büyük bir nâma kavuşacaktır" derdi. Bu tepeye bir musalla taşı yaptırdı. Her uğradığında oraya otururdu. Ölümü, âhıreti ve hesabı düşünürdü. Yine birgün üç talebesi ile bu tepeye çıktı. Üçünün de ismi Mahmûd idi. Onlara; "Sübhânallah! Hepinizin adı da Mahmûd. Herbiriniz de amcalarınızın kızı ile evleneceksiniz.

Fakat sâdece biriniz Allahü teâlânın evliyâ kulları arasında yüksek derecelere sahip olup; "Memduh" lakabıyla isimlendirilecektir. Ona her taraftan akın akın talebe ilim öğrenmeye gelecektir. O, bu tepeye bir ev yaptırıp herkesin hidâyete kavuşmasına vesile olacaktır" buyurdu. Talebeler de kendi kendilerine; "Mübârek hocamızın müjde verdiği o kimse ben olsam" diye temenni ettiler. Bir müddet sonra içlerinden iki tanesi oradan ayrıldı. İbrâhim Hakkı hazretleri yanında kalan Mahmûd'a; "Biraz önce müjde verdiğim Mahmûd sensin. Fakat bu sırrı, ben sağ olduğum müddetçe kimseye söyleme" buyurdu.

1192 (m. 1778) senesinde ömrünün sonlarına yaklaşan İbrâhim Hakkı, vasiyyetnamesini yazdı. Sık sık hastalanması sebebiyle bizzat kendisi kitap yazmak için uğraşamıyordu. Ancak yazdırmak sûretiyle kalan ömrünü bereketlendirmek istiyordu. Bu sebeple oğullarının kâtip olarak yardım etmelerini istedi. Kendisi söyleyip oğulları yazdılar. Nihâyet 1195 (m. 1781) târihinde Cemâzil-âhır ayında bir Perşembe günü vefât etti. Tillo'da, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin kabrine komşu olacak şekilde defnedildi. Ölümü için de; "Hudâyı bilmeğe ancak cihâne geldi sultânım" mısra'ı târih olarak düşürüldü.

Hayâtını ilim öğrenmek, öğretmek ve kitap yazmakla geçiren İbrâhim Hakkı hazretlerinin vefâtında, iki oğlu ve iki kızı vardı. Oğulları, İsmâil Fehim ve Muhammed Şâkir'dir. Babasının neslinin devamını Muhammed Şâkir sağladı. Kızları Şemsî Âişe ile Hanîfe Hâtun'dur. İbrâhim Hakkı hazretlerinin Hanîfe Hâtun için yazdığı bir şiir şöyledir:

Gönülden çün dile vardır yol ey can,
Mülayim söyle, şîrîn söz bul ey can,
Acı söz deme, hilm ile dol ey can,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Namazlarını vaktinde eda et,
Hem ehlin her sözün tut, devlete yet,
Ne yol kim gösterirse ol yola git,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Büyüğünle her işte meşveret kıl,
Ki aklına uyan pişman olur bil,
Sözün tut görme sen, bir işi müşkîl,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Büyüğündür azîz ana niyât et,
Sakın nâz etme hizmetli firâz et,
Sözün az et hemîşe ketm-i râz et,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Sakın nâmahreme, sen de ba'îd ol,
Hemen ehlin safâsiyle sa'îd ol,
Muradın terk edip söz tut reşîd ol,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Dilin hıfz eyle, gıybet etme ey yâr,
Ve yıkma bir gönül bir sözle zinhar,
Sen etme sırr-ı naşı nâsa izhâr,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Güzel sözlerle tatyîb-ı kulûb et,
Sükût u samt ile setr-i uyûb et,
Yeterse kudretin keşf-i kürûb et,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Kula hizmetdir Allah'a ibâdet,
Kusurun afvdır hakka riâyet,
Huda'nın lütfudur sabr u kanâat,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Seni Allah lütfundan yaratmış,
Sana lütfuyla Cennette yer etmiş,
Dahî dünyâda halka sürûr etmiş,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Güzel Allah senden râzı olsun,
Güleç yüzün görenler zevki bulsun,
Sözünden her gönül lezzetle dolsun,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Çün Allahı seversin bil ki ol hem,
Seni sevmiştir ey can senden erhâm,
Sen ey mahbûb-ı Hak ol şad u hurrem,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Sakın bir kimseyi incitme, sövme,
Ve sen bir kimseden incinme, dövme
Dahî sen kendini sohbetde övme,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Hanîfe Hanım'ın atası Hakkı,
Der ey kızım hemen Kur'ân-ı oku,
Seninle bile bil her hâlde Hakkı,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

İbrâhim Hakkı hazretleri, tefsîr, hadîs, fıkıh gibi naklî ilimlerin yanında, aklî ilimlerle de uğraşmış, canlılar hakkında çeşitli teoriler ileri süren Fransız doktoru Lemarck, İngiliz Ch. Darvin, Hollandalı Hugo de Vries gibi batılı ilim adamlarından çok önce, canlılar hakkında, en basitinden en mükemmeli olan insana kadar düzgün bir tekâmül bulunduğunu yazmıştır. Bu konuyu ele alırken, bu tekâmülde arada görülen belli noktaları, husûsî özellikleri ve her birinin hudutlarını tesbit etmiş, hepsinin ayrı ayrı cinsler olduğunu ayrıca belirtmiştir. O sâdece biyoloji ilmi ile değil; fizikten kimyaya, matematikten astronomiye kadar, devrindeki bütün ilimlerle uğraşmış, bir ilim ve ma'rifet hazînesi olan Ma'rifetnâme'sinde, bütün bunlara yer vermiştir. Mevâlîdi, ya'nî canlı cansız bütün varlıkların yaradılış sırrını bilmek ve irfanı tahsil etmek, onda pek açık olarak görülmektedir.

Hayâtında hiçbir zaman okumayı ve okutmayı elden bırakmayan İbrâhim Hakkı hazretleri, ideal insan tipi olarak, ârif insanı göstermiştir. Kendisi de bu ölçü içinde kalmıştır. Ona göre, ârif; gönülle ve akılla bilendir. Fakat gönülle bilmek ârifin yegâne husûsiyetidir. Bu yüzdendir ki o, gönüle, eserlerinde büyük yer vermiştir. Gönül, sevgilinin mekânıdır. Aşk sayesinde bu sevgi vardır. Bu yollarda hikmet (fen ve san'at) vardır. Mevâlîd (varlıkların sırrını anlama) bu yolla olmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse İbrâhim Hakkı; gönül sahibi olan, fen ve san'ata yer veren büyük bir âlim, hakka rızâ gösteren bir velîdir. Eserlerinin ismine ve mahlasına bakınca, bütün bunların hepsi görülür. Dîvânının adı "İlâhînâme"dir. Bu ismi boşuna koymamıştır. Hakîkaten hepsi ilâhidir.
Ma'rifetnâme ise ârifin kitabı demektir.

İbrâhim Hakkı (r.aleyh) ömrünün sonlarına doğru, eserlerinin dille değil gönülle okunmasını istemiştir. İbrâhim Hakkı hazretleri, açık fikirli, neş'eli bir ârif idi. Bilhassa bu husûslar, yakın dostu Şâir Hâzık'la olan yârenliklerinde ve kendi hanımlarına yazdığı mektûplarında görülmektedir. Bir de annesinin ismini koyduğu kızı Hanîfe'ye söylediği manzûm öğüdünde bunlara yer vermiştir. Kızına: "Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can" derken, mutlaka kendi tecrübelerini ve hâllerini de aktarmaktadır.

O hâtıralara çok bağlı idi. Hemen her hâdisenin târihini düşürürdü. Bunu daha çok yakınları için yapmıştır. 1172 (m. 1759) yılında oğlu Osman Nedim'in ölümü için;

Hasretiyle ağladı halk-ı cihan,
Geldi târih gitti vây Osman cüvân,

Hanımlarından Züleyhâ Hâtun'un vefâtı için de;

"Duâ eyle Hakkî ana söyle târih,
Di firdevs-i a'lâyı bula Züleyhâ"

târihlerini düşürdü.

İbrâhim Hakkı hazretleri için şiir, bir vâsıtadır. Ona göre şiir Hakkı anlatmalıdır. Edebi bildirmelidir. Hakkı anlatmak için, kalemin âşıkın elinde olması gerekir. Ancak o zaman Hak âşığı, Hakkı anlatacaktır. Şiirde sevgiliye (Allahü teâlâya) yer verilince, o kıymet kazanır. Sevgiliden bahsetmeyen şiirde güzellik aramak boşunadır. Şiir böyle olunca hikmettir.

Şiirleri, Dîvân'ında ve yer yer Mâ'rifetnâme'sinde yer almaktadır. Mâ'rifetnâme'deki şiirlerin pek çoğu dîvânından alınmıştır. Yalnız bu eserde yer alan ve mevzûları toplayarak anlattığı şiirler, öğretmek içindir ve bir bakıma işlediği konuların özeti durumurdadır. O, bu şiirlerinde hep Hakkî mahlasını kullanmış ve hep kendisine öğütlerde bulunmuştur.

Şiirlerinin büyük bir kısmını Türkçe ile yazmıştır. Ayrıca Arabça ve Farsça ile yazdığı şiirleri de vardır. Daha çok bu şiirlerde; Hakkî mahlası yanında Ferdî mahlasını da kullanmış olmasına rağmen, en fazla Fakiri mahlasını kullanmıştır, İbrâhim Hakkı'nın bu mahlası kullanması hocasına olan bağlılığının tezahürüdür. Bir de insanın aczini bu kelimede görmüştür.

İsmâil Fakîrullah hazretleri, talebesi İbrâhim Hakkı için pekçok sözler söylemiş, ondan iftiharla bahsetmiştir. Bunlardan ba'zıları aşağıdadır:

"Molla İbrâhim! Ben babamdan, o da dedemden bütün ilimleri okutmağa me'zûnuz. Mesâbih'in ta'lîmi, Meâlim-üt-tenzîl tefsîri ve din ilimlerini öğretmekte seni me'zûn kıldım."

"Molla İbrâhim! Esas olan kalbdir, şart olan muhabbettir. Kalbinde arzusu olan Mevlâyı bulur. Çünkü o kuluna yakındır ve onunladır."

"Molla! Ben Fakîrullah'ım. Allahü teâlânın sevdiğini severim."

"Molla! Gökler ve yerler yaratılalıdan beri sen bizim sevgilimizsin."

"Molla! Cennet ve Cehennem için değil, belki Allah yolunda muhabbetimiz içinsin."

"Molla! Sen bizim çocuğumuzsun. Sen benim yanımda Abdülkâdir gibisin. Evlâdım gibisin."

"Molla! Benden haya etmeyi bırak. Bana dön. Sen bendesin. Ne yaparsan kabûlümdür."

"Molla İbrâhim! Bize yakın olan uzak, uzak olan yakındır. Sen nerede olsan benim yanımdasın. Seni denize atsam, Allahü teâlâ tekrar seni bana verir."

"Molla! Burada biz seni terbiye ederiz. Allahü teâlâ seninledir. O, senin yardımcındır. O seni korur. Sana uzun ömür, çok evlâd versin ve sonunu hayır eylesin."

"Molla! Allahü teâlâya, bütün arzularını sana kolayca vermesi için yalvardım ve duâ ettim. Allahü teâlâdan, bütün maksadlarına kavuşmanı ümîd ederim."

İbrâhim Hakkı hazretlerinin eserleri:

1-Tecvîd kitabı: İbrâhim Hakkı'nın ilk eseridir. 1163 (m. 1750) yılında yazılmış olup, Türkçedir.

2-Tertîb-ül-Ulûm: 1165 (m. 1752) senesinde yazdığı bu eser, onun ilk Türkçe manzûmesidir. Okuyucu için öğüt risalesi durumundadır. Ya'nî bir nev'i pendnâmedir (öğüt kitabıdır).

3-Dîvân (İlâhînâme):

İlk ana eseridir, İbrâhim Hakkı'nın tasavvufun yanında felekiyyâtla (fen, astronomi) uğraşması, muhakkak, Allahü teâlânın büyüklüğünü anlamak içindir. Hazreti Mevlânâ, Mesnevî'sine nasıl vahy-i ilâhî demişse, o da, Dîvân'ına İlâhînâme adını vermiştir. Bu eserinde bir yılın günleri sayısınca gazel yazmıştır. Nihâyet bunu 1168 (m. 1754) senesinde tamamlamıştır. Dîvân'ındaki ba'zı şiirleri daha sonra Ma'rifetnâme'sine almış, hattâ bundan sonra yazdığı şiirlere sâdece bu eserinde yer vermiştir. 4- Ma'rifetnâme ikinci ana eseridir. Bu eseri, Erzurum'a dönüşünde Hasankale'de iken yazmaya başlamış, 1170 (m. 1756) senesinde tamamlamıştır. Üç fen üzere kurulmuş bir kitaptır. Birinci fenne geçmeden önce, dört fasılda hey'et-i İslâmı anlatır. Bunlardan birinci fasılda, derli toplu bir şekilde âlemin yaratılışı ve arş-ı a'zamı, ikinci fasılda, Cenneti, üçüncü fasılda melekleri, dördüncü fasılda yerin tabakalarını, Cenennemi, kıyâmet alâmetlerini ve mahşeri anlatmıştır. Ana bölümlere fen adını vermiştir. Fenleri, bâblara, bâbları da fasıllara ayırarak kitabını tertîb etmiştir.

Birinci fende üç bâb bulunmaktadır. Birinci bâbda dört, ikincide altı, üçüncüde ise on fasıl mevcûttur. Birinci bâbda; kâinatın yaratılmasındaki düzeni, cevher ve arazın mâhiyetini, değişiklikleri, aklı, nefsi, ilm-i hesabı ve hendese ya'nî geometriyi anlatmaktadır. İkinci bâbda; âlemin yuvarlak oluşunu, yıldızları, oniki gezegeni, ayın menzillerini, sabit yıldızların uzaklık ve büyüklüklerini, Zuhal yıldızını, Müşteri yıldızını, Merihi, Güneşi, Zühreyi, Utaridi, Ayı ve te'sîrlerini

bulunduğu göklerle anlatır. Üçüncü bâbda; anâsır-ı erba'âya yer verir ve cisimleri ayrıntıları ile anlatır.

İkinci fen; beş bâb onsekiz fasıldır. Birinci bâbda; teşrih ilmini, insan vücûdunu, bedenin terkibini, uzuvların durumuna yer verilmiştir, İkinci bâbda; kemikler, omurga, bel, boyun halkaları ve yapıları, el ayak kemikleri ve husûsiyetleri bildirilmiştir. Üçüncü bâbda; kaslar, adaleler, bel, karın, ayak kasları ele alınmıştır. Dördüncü bâbda ise; sinirler ve damarlar anlatılmış, karaciğere yer verilmiş, nefsi anlatmış ve uzuvların şekilleri üzerinde durulmuştur. Beşinci bâbda; ölüme yer vermiştir.

Üçüncü fen; beş bâbdan ve yirmiyedi fasıldan ibârettir. Bunlardan birinci bâbda, kitap ve sünnete uyma, dünyâ sevgisini terk etme, rûhun kalbin hakîkatini; ikinci bâbda, irfan yolunun esâslarını; üçüncü bâbda, rûh makamlarını, tevekkülü, tefvizi, sabrı, rızâyı; dördüncü bâbda, ma'rifeti ve muhabbeti; beşincide, Allahü teâlânın dergâhına sülûku bildirmektedir.

Beşinci babın sekizinci ve son faslında Şeyh İsmâil Tillovî'nin (Fakîrullah'ın) hâllerini anlatmakta, bu faslın dokuzuncu nev'inde babasını ve kısmen de kendisini ele almaktadır.

Kitabın hatimesinde dört fasla yer vermiştir. Burada Peygamber efendimizi (aleyhisselâm), O'nun ve Eshâbının hâllerini, herkesle iyi geçinmeyi; Hâlıka ve halka davranışı ve bu davranışın edeblerini ve bunlarla olan irtibâtı anlatır. Kısaca söylemek gerekirse, Ma'rifetnâme, yaratılışı, kâinâti, bu yaratmanın dayandığı incelikleri, âlemleri birinci ana bölümde; tıp ilmini ve insan vücûdunu ikinci ana bölümde; insanın insan olarak ne yapması gerektiğini ve onun yücelmesini üçüncü ana bölümde; âdâb-ı muaşereti de son bölümde işiemiştir. İbrâhim Hakkı hazretleri bu eserini oğlu Ahmed Naîmî için yazmıştır.

(Eserin 1836, 1864 yıllarında Mısır'da 1868, 1893 ve 1914 yıllarında İstanbul'da olmak üzere beş baskısı yapılmıştır. Taş baskıları da vardır. Dernek tarafından tıpkıbasımı da yapılmıştır.)

5-İrfâniyye: İbrâhim Hakkı hazretlerinin Dîvân ve Ma'rifetnâme'den sonra üçüncü ana eseri olup, 495 sahifeyi bulmaktadır. Eserin 220. sahifeye kadar olan kısmı Arabça, 410. sahifeye kadar da Farsçadır. Geriye kalan 85 sahifelik kısım ise Türkçedir. 1174 (m. 1761) yılında te'lîf edilen eser, "Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbeh" hadîsini açıklamaktadır.

Çü bin yüz yetmiş dörtte bunun cem'i tamâm oldu.
Cihanda senden ey Hakkî bu mecmû'a müdâm oldu.

beytinde eserin mecmû'a olduğunu belirtmiştir.

6-İnsâniyye: Dördüncü büyük eseridir. 722 sahife olup, baş kısmında 16 sahifelik Arabça bir kısım vardır. Şeyhi olan İsmâil Fakîrullah için yazdığı sekiz kaside buradadır. Bu eserin büyük bir kısmı Farsçadır. Bu eseri, tasavvuf ilminin özü olup, hikmet ülkesidir.

Çü bin yüz yetmiş altıda bunun cem'i tamâm oldu.
Cihanda senden ey Hakkî bu hoş tuhfe Kirâm oldu.

beytinde görüldüğü üzere, bu eserini 1176 (m. 1763) yılında tamamlamıştır. 7-Mecmû'at-ül-Me'ânî: Müsveddelerini Erzurum'da hazırladığı bu eserini Tillo'da tamamlamıştır. Beşinci ana eseridir ve 1178 (m. 1765) yılında tasnif etmiştir. 8-Lüb-ül-ulûm: İlimlerin özü ma'nâsına gelen bu eseri Mecmû'at-ül-Me'ânî'nin içinde yer almaktadır. 9-Vuslâtnâme: Manzûm bir eserdir. Yine Mecmû'at-ül-Me'ânî'nin içinde bulunmaktadır. 10-Türkçe-Arabça-Farsça sözlük:. Küçük çapta bir sözlük olup Mecmû'at-ül-Me'ânî adlı eserinin içinde yer almaktadır. Sözlüğün tertîbi kendisine hastır. 11-Se'âdetnâme: Rubailerinden meydana gelmiştir. Hemen hemen bütün rubailerinde kendini muhâtab alan öğütlere yer vermiştir. Eseri meydana getiren rubailerin sayısı 82'dir. Bu eser "Dîvân"ında yer almaktadır. 12-Vaslnâme: Dervişane manzûm mektûplarından meydana gelmiştir. "Dîvân"da yer almaktadır, 13-Şükürnâme: Bu küçük manzûmede verilen ni'metlere karşı şükrünü dile getirmiştir. "Dîvân"ında bulunmaktadır.

Sonra yazdığı eserlerine Evlâd eserleri adını veren İbrâhim Hakkı, Dîvân'ında ve Mecmû'at-ül-Me'ânîsinde yer alan küçük eserlerden bunları ayırmıştır. Bunlar da küçük eserler olup çeşitli eserlerinden alınarak tertîb edilmişlerdir. 14-Mesârık-ul-Yuh: 1185 (m. 1771) yılında yazılmıştır. Fakat bulunamamıştır. 15-Sefîne-i Nûh: Zamanının tufanında

boğulmamak için bu eserin okunması gerektiği belirtilmiştir. Eseri için;

Bu on âdetle ehl-i kalbi hıfzeyler bu hüsnü'r-rûh,
Ki tûfân-ı zamandan dâhilin saklar Sefîne-i Nûh.

demektedir. Eser tam bir nasîhatnâmedir. 16-Kenz-ül-Fütûh: 1188 (m. 1774) yılında İrfâniye adlı eserinden alınarak ortaya konmuştur. Arapça ve Türkçe manzûmelere yer verilmiştir. 17-Definet-ür-rûh: 1189 (m. 1775) yılında yazılmıştır. 190 sahifedir. Mevzûu, insân-ı kâmil üzerinedir. Ayrıca dostlarına yazdığı mektûplar da vardır. Râznâme adlı üçüncü mektûp Türkçedir. 18- Rûh-uş-şürûh: Dîvân'dan alınma bir küçük eserdir. 1189 (m. 1775) yılında tasnif edilmiştir. 19-Ülfet-ül-Enâm: 1189 (m. 1775) yılında yazdığı bu eseri de Ma'rifetnâme'den alınmış olup Arapçadır. Fakat ele geçmemiştir. 20-Mahzen-ül-Esrâr İlâhînâme'den seçilen 1200 beyt ile İnsâniyye adlı kitabının birleştirilmesi sûretiyle ortaya konmuştur. Bunun için Dîvân'ının özü denilse yeri vardır.

Tillo'da tam onbeş sene kalmış olan İbrâhim Hakkı bu zaman zarfında da 10 kitap te'lîf etmiştir. Fakat bunların beşini yazmaktan vazgeçmiştir. Bunlar: 21-Tuhfet-ül-Kirâm: 1190 (m. 1776) yılında yazılmıştır. 22- Nûhbet-ül-Kelâm: 1190 yılında ortaya konmuştur. 23- Ülfet-ül-Enâm: Bu eser de aynı yıl 1190'da yazılmıştır. 24- Urvet-ül-İslâm: 1191 (m. 1777) yılında yazdığı bu eseri, kendisinin en çok beğendiği eseridir. Etrâfındaki kimselere şiirlerini bırakıp, bu eserini okumalarını tavsiye etmiştir. Kendisinin hidâyet bulmasını burada anlatır. Ma'rifetnâme'den alınmıştır. Arapça ve Türkçedir. Önsözünde oğlu Muhammed Şâkir'e duâlar etmektedir. Bu kısım Arabçadır. 25- Hey'et-ül-İslâm: Sonuncu küçük eseridir. Bu cins eserlerin onuncusudur. Urvet-ül-İslâm'la birlikte 1191 (m. 1777) yılında yazılmıştır. Arabçadır. Ma'rifetnâme ile hadîs ve tefsîrlerden meydana getirilmiştir. O; "Kıyâmet alâmetlerini, mahşeri, Cenneti, Cehennemi, arşı, melekleri, Allahü teâlânın verdiği bütün ni'metleri hatırlayıp, O'nun yarattıkları üzerinde tefekkür ettiğimde, hayretten hayrete düştüm. Allahü teâlânın bu büyüklüğü karşısında, kalbimde en küçük bir gurûr ve kibir kalmadı. Tevekkül ederek Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi istemedim. Ancak tam bir teslimiyetle şevk ve sürura, gönül huzûruna kavuştum" demektedir. Bu ibâreden onun kitaplarına ne kadar düşkün bir İslâm büyüğü olduğunu da söylemek gerekir. Zâten ömrünün sonunda kendisine arkadaş olanlar da bunlardır. Bunu yalnız kendi nefsi için değil; "Bu sözlerim iftihar değil tahdis-i ni'mettir. Böyle bilmişimdir ve her dostuma bu devlet-i huzûru duâ ile Mevlâdan taleb kılmışımdır" diyerek başkalarının saadetini de düşünmüş, gerçekten herkese yol göstermiş ve kendisini başkalarının doğru yola gitmesi için adamıştır. Bunlara ilâve olarak mektûplarını ve başka yazılarını da zikretmek gerekir. 26-Mi'yâr-ül-evkât: Vakitlerin ta'yini husûsunda yazılmış olan bu eserin ismini de bizzat kendisi koymuştur.

İbrâhim Hakkı hazretlerinin Ma'rifetnâme'sinden alınan ba'zı hadîs-i şerîfler aşağıdadır:

"Mes'ûd o kimsedir ki, dünyâ onu terk etmezden önce, o dünyâyı terk etmiştir."

"Arzusu âhıret olup, âhıret için çalışana, Allahü teâlâ dünyâyı hizmetçi yapar."

"Yalnız dünyâ için çalışana, yalnız kaderinde olan kadar gelir, işleri karışık, üzüntüsü çok olur."

"Âhıretin sonsuz olduğuna inanan kimsenin bu dünyâya sarılması, çok şaşılacak şeydir."

"Dünyâ sizin için yaratıldı. Siz de âhıret için yaratıldınız! Âhırette ise, Cennetten ve Cehennem ateşinden başka yer yoktur."

"Paraya, yiyeceğe tapınan kimse helak olsun!"

"Sizlerin fakir olacağınızı düşünmüyor, bunun için üzülmüyorum. Sizden önce gelmiş olanlara olduğu gibi, dünyânın elinize bol bol geçerek, Allahü teâlâya âsî ve birbirinize düşman olmanızdan korkuyorum."

"Mal ve şöhret hırsının insana zararı, koyun sürüsüne giren iki aç kurdun zararından daha çoktur."

"Dünyâyı terk eyle ki, Allahü teâlâ seni sevsin, insanların malına göz dikme ki, herkes seni sevsin!"

"Dünyâ, geçilecek bir köprü gibidir. Bu köprüyü ta'mir etmekle uğraşmayın. Hemen geçip gidin."

“Dünyâya, burada kalacağınız kadar, âhırete de, orada kalacağınız kadar çalışınız!”

Dünyâya bağlanmanın kötülüğü hakkında da şöyle buyuruyor:

“Dünyâ zıll-i zâildir. Ona güvenen nadimdir. O seninle kalsa da, sen onunla kalmazsın. Dünyâdan çıkmadan önce, kalbinden dünyâ sevgisini çıkar. Dünyâ lezzetlerine aldanmayan, Cennet ni’metlerine kavuşur. İki âlemde azîz ve muhterem olur. Dünyâ harabdır. Şerbetleri serabdır. Ni’metleri zehirli, safâları kederlidir. Bedenleri yıpratır. Emelleri arttırır. Kendini kovalayandan kaçar. Kaçanı kovalar. Dünyâ bala, içine düşenler de sineğe benzer. Ni’metleri geçici, hâlleri değişicidir. Dünyâya ve buna düşkün olanlara inanılmaz. Çünkü, bunlarda vefa ve sefâ bulunmaz. Fâni olanı ver ki, bâki olanı alasın. Kendini bilen kişinin bu dünyâya düşkün olmasına şaşılır. Şakiler dünyâya sarılır. Sa’îdler baki olana sarılır. Bedeninle dünyâda ol, kalbinle âhıreti bul! Nefsin arzularını terk eden pak olur, âfetlerden selâmet bulur. Allahü teâlânın râzı olmadığını terk edene, Allahü teâlâ ondan iyisini ihsân eder. Dünyâyı anlayan, onun sıkıntılarından üzülmez. Dünyâyı anlayan, ondan sakınır. Ondan sakınan, nefsini tanır. Nefsini tanıyan, Rabbini bulur. Mevlâsına hizmet edene, dünyâ hizmetçi olur. Dünyâ insanın gölgesine benzer. Kovalarsan kaçar. Kaçarsan, seni kovalar. Dünyâ, âşıklarına mihnet yeridir. Lezzetlerine aldanmayanlara, ni’met yeridir. İbâdet edenlere kazanç yeridir, ibret alanlara hikmet yeridir. Onu tanıyanlara selâmet yeridir. Ana rahmine nisbetle, Cennet gibidir. Âhırete nisbetle çöplük gibidir.

Ölümden önce olan herşeye dünyâ denir. Bunlardan, ölümden sonra fâidesi olanlar, dünyâdan sayılmaz. Âhıretten sayılırlar. Çünkü, dünyâ âhıret için tarladır. Âhırete yaramayan dünyalıklar, zararlıdır. Haramlar, günahlar ve mübahların fazlası böyledir. Dünyâda olanlar dînimize uygun kullanılırsa, âhırete fâideli olurlar. Hem dünyâ lezzetine, hem de âhıret ni’metlerine kavuşulur. Mal iyi de değildir, kötü de değildir, iyilik, kötülük, onu kullanandadır. O hâlde, mel’ûn olan kötü olan dünyâ, Allahü teâlânın râzı olmadığı, âhıreti yıkıcı yerlerde kullanılan şeyler demektir. Kendini ve Rabbini unutup, lezzetlerine, şehvetlerine düşkün olanlar, yolda hayvanının süsü ile, palanı ile, otu ile uğraşıp, arkadaşlarından geri kalan yolcuya benzer. Çölde yalnız kalıp, helak olur. İnsan da ne için yaratılmış olduğunu unutup, dünyâ zînetlerine aldanır, âhıret hazırlığı yapmazsa, ebedi felâkete sürüklenir. Dünyâ sevgisi âhırete hazırlanmağa mâni olur. Çünkü, kalb onu düşünmekle, Allahı unutur. Beden, onu elde etmeğe uğraşarak ibâdet yapamaz olur. Dünyâ ile âhıret, doğu ile batı gibidir ki, birine yaklaşan, ötekinden uzak olur. Bir kimse ibâdetini yapmaz ve geçiminde, kazancında, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını gözetmezse, dünyâya düşkün olmuş olur. Allahü teâlâ herkesin kalbini bundan soğutur. Bunu kimse sevmez.”

Ma’rifetnâme’den bir bölümde de şöyle buyurdu:

“Ey Azîz! insan kendi vücûduna dikkatle baksa, yaratıcısının zâtını öğrenir. Ârif-i billah (Allahı bilen) olur. Çünkü bir insan düşünse ki; vücûdundan eser yokken, bedenine ve yaradılışına dikkatle baksa, evvelinde iki damla mayi idi. Ne kemiği, ne eti, ne damarları, ne de kanı vardı. Ne rûhu, ne aklı ve ne iz’ânı vardı. Fakat sonradan, içi ve dışı hârikalarla dolu, nice akıl şaşırtıcı organlar ve gönül sevici güzel ahlâk ile bezenmiş olan bu vücûd ve rûhun bir yaratıcısı olduğunu idrâk eder. Bu yaratıcı, kâinatın bütün zerrelerine hâkim olur, onlara dilediği gibi te’sîr eder. Görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. Her vücûd, her organ ve her cüz’i, hep, onun kudret, hikmet ve rahmetine gömülür. İnsan, bedeninin mükemmeliyetine ve organlarının yapı inceliğine, işleyişine ve faydalarına dikkatle bakınca yaratıcısının kudretini, büyüklüğünü daha iyi anlar ve O’na, o derece sevgiyle bağlanır ve bilir ki; bütün bu ince yapılı makina, duyu organları ve kuvvetleriyle, ilim ve tekniğiyle cenâb-ı Hakkın lütuf ve inâyetinin, rahmetinin eseridir.

Ma’rifetnâme’de erkeğin kadına karşı olan vazîfelerini şöyle yazmaktadır Ona karşı her zaman, güzel huylu olmalıdır. (Allahü teâlâ iyi huylu olanları sever. Huysuzları sevmez. Bir insanı incitmek haramdır, işkence yapanın evlenmesi haramdır.) Ona karşı her zaman, yumuşak davranmalıdır. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Müslümanların en iyisi, en fâidelisi, zevcesine karşı iyi ve fâideli olandır.” Eve gelince zevceye selâm vermeli ya’nî selâmün aleyküm demeli ve nasılsın? diye hatırını sormalıdır. Tenhâda üzüntülü görünce, onu çok sevdiğini, acıdığını söyleyip hâlini sormalı, tatlı şeyler söylemelidir. Yapamayacağı şeyleri bile söz vererek gönlünü almalıdır. Çünkü o, evinde kapalı,

başkalarından ümitsiz ve yalnız kendisine alışmış olan dostu, dert ortağı, ekmek vericisi, kendini neş'elendiricisi, çocuklarını yetiştiricisi ve ihtiyâçlarını gidericisidir. Çocukları terbiyede ona yardım etmelidir. Çünkü bebek, gece-gündüz ağlayıp, anasına hiç rahat vermez. Onu insafsızca üzen bir alacaklıdır. O hâlde, ona imdâd edene, Allahü teâlâ yardım eder. Zevcesine, memlekette âdet olan elbisenin, çamaşırın en kıymetlisini giydirmelidir. Ev içinde, her istediği, güzel şeyleri giydirmelidir. Sokağa çıkarken, bunları da örtmeli, yabancıya göstermemelidir. İyi şeyler yedirmelidir. Zengin ise, helâl olan herşeyi almalıdır. Ona geniş, kullanışlı, sıhhî ve İslâm hanımına yakışan elbise ve nefis taam te'min etmeği, kendine borç bilmelidir. Zevcesini dövmemelidir.

Allahü teâlânın emirlerini yapmak husûsunda olan kusuru için, birgünden çok dargın durmamalıdır. Zevcesinin huysuzluklarını yumuşak karşılamalıdır. Çünkü, kadınlar eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Akılları ve dinleri erkeklerden azdır. Erkeğe emânet olunmuşlardır. Gülerek, tatlılıkla geçinmek için alınmışlardır.

(Aklı olan zevc ve zevce, birbirlerini üzmezler. Hayat arkadaşını üzmek, incitmek, ahmaklık alâmetidir. Zâlim, huysuz kimsenin hayat arkadaşı devamlı üzülerek a'sâbı bozulur. Sinir hastası olur. Sinirler bozulunca, çeşitli hastalıklar hâsıl olur. Hayat arkadaşı hasta olan bir eş, mahv olmuştur. Se'âdeti sona ermiştir. Eşinin hizmetinden, yardımlarından mahrûm kalmıştır. Ömrü, onun dertlerini dinlemekle, ona doktor aramakla, ona, alışmamış olduğu hizmetleri yapmakla geçer. Bütün bu felâketlere, bitmeyen sıkıntılara kendi huysuzluğu sebeb olmuştur. Dizlerini dövmekte ise de, ne yazık ki, bu pişmanlığının fâidesi yoktur. O hâlde, ey müslüman! Hayat arkadaşına yapacağın huysuzlukların, işkencelerin zararlarının kendine de olacağını düşün! Ona karşı, hep güler yüzlü, tatlı dilli olmağa çalış! Bunu yapabilirsen, rahat ve huzûr içinde yaşar, Rabbinin rızâsını da kazanırsın!)

Zevcesinin ahlâkında bir değişiklik görürse, kabahati kendinde bulup, ben iyi olsaydım, o da böyle olmazdı, diye düşünmelidir. Evliyâdan birinin zevcesi, huysuz idi. Buna hep sabreder, soranlara derdi ki, eğer onu boşarsam, ona sabır edemeyen biri alır da, ikisinin birden felâkete düşmelerinden korkarım. Büyükler buyurmuş ki: "Bir kimse ailesinin huysuzluğuna sabrederse, altı şey, ziyandan kurtulur Çocuk dayaktan, tabak, bardak kırılmaktan, ahırdakiler döğülmekten, kendi sövülmekten, misâfir gücendirilmekten, elbise yırtılmaktan kurtulur." Ehli kızınca susmalıdır. Böylece kadın, pişman olup, özür dilemeğe başlar. Çünkü o, zayıftır. Susunca mağlub olur. Ehlinin iyiliği çoğalıp, her işi seve seve yapınca, ona duâ etmeli ve Allahü teâlâya şükretmelidir. Çünkü, uygun bir kadın büyük ni'mettir. Zevcesi ile öyle olmalıdır ki, zevcim beni herkesten çok seviyor, bilsin. Bakkâl, kasab, çarşı, pazar işlerini asla ona bırakmamalı, evin idâresinde onun fikrini sormalı, dışardaki büyük işleri söyliyerek, onu üzmemelidir. Zevcesinin câhilce hareketleri için dâima uyanık bulunmalıdır. Çünkü, Âdem babamız, ehli Havva anamızın da'veti üzerine, yanlış iş işledi. Evde hâkim, âmir erkek olmalıdır, kadın değil. Zevcesinin, günah olmayan kusurlarını görmemezlikten gelmelidir. Günah iş ve sözden vazgeçmesini ve namaza, oruca ve gusl abdesti almağa devam etmesini tatlı ve yumuşak sözlerle nasihat etmelidir. Kıymetli elbise ve zînet eşyası alacağını va'd ederek ibâdetleri yaptırmalı, günahlarını önlemelidir. Zevcesinin ayıplarını, sırlarını, herkesten gizlemelidir. Zevcesine latife, şaka söylemeli ve kadın gibi olup, oyunlar yapmalıdır. Nitekim, Allahü teâlânın Habîbi (aleyhisselâm) ezvâc-ı mütahherâsına karşı, insanların en zarifi idi. Hattâ bir kerre Âişe (radıyallahü anha) ile yarış etti. Âişe vâlidemiz geçti. Bir daha yarış ettiklerinde, Server-i âlem (aleyhisselâm) geçti. Müslümanın ehli ile oynaması, boş ve günah değildir, sevâbdır.

Zevcesine Kur'ân-ı kerîm okumasını, farzlardan, haramlardan, ona lâzım olanları öğretmelidir. Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bilmeyen, zevcesine ve çocuklarına öğretmeyen, Cehennemde azâb çekecektir.

Zevce, yalnız evde zevcine karşı süslenip, başka kimselere süslenmemelidir. Zevcesi ve kızları dinimizin bildirdiği gibi giyinmeyen erkekler onlarla birlikte Cehenneme gidecek, çok acı azâb çekeceklerdir. Zevcesinden izinsiz sefere, hattâ nafile hacca gitmemelidir. Zevceye, gamını, kederini, düşmanlarını, borçlarını söylememelidir. Ona, yanında ve olmadığı zamanlarda, hep hayır duâ etmeli, fenâ duâ etmemelidir. Çünkü, gece gündüz onun için çalışmaktadır. Onun ekmekçisi aşçısı, terzisi ve malının bekçisi, yoldaşı, munisi, yârı ve nigarıdır.

İbrâhim Hakkı hazretlerinin “Tefvîznâme” isimli şiiri aşağıdadır:

“Hak, şerleri hayr eyler,
Zannetmeki gayr eyler,
Ârif ânı seyr eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Sen Hakka tevekkül kıl,
Tefviz et ve rahat bul,
Sabr eyle ve râzı ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Kalbin ana berd eyle,
Tedbîrini terk eyle,
Takdîrini derk eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hallâku Rahim oldur,
Rezzâku Kerîm oldur,
Fe’âl-ü Hakim oldur,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bil kâdıy-ı hâcâtı,
Kıl ana münâcâtı,
Terk eyle mürâdâtı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bir iş üstüne düşme,
Olduysa inâd etme,
Haktandır o, red etme,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Haktandır bütün işler,
Boştur gam-u teşvişler,
Ol, hikmetini işler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hep işleri fâyıktır,
Birbirine lâyıktır,
Neylerse, muvafıktır,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Dilden gamı dûr eyle,
Rabbinle huzûr eyle,
Tefvîz-i umur eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Sen adli zulüm sanma,
Teslim ol nâra yanma,
Sabr et, sakın usanma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Deme şu niçin şöyle,
Bir nicedir ol öyle,
Bak sonuna, sabr eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hiç kimseye hor bakma,
incitme, gönül yıkma,
Sen nefsine yan çıkma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Mü’min işi, renk olmaz,
Akıl huyu cenk olmaz,
Ârif dili tenk olmaz,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hoş sabr-i cemîlimdir,
Takdîri kefilimdir,
Allah ki vekîlimdir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her dilde O’nun adı,
Her canda O’nun yâdı,

Her kuladır imdâdı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Nâçâr kalacak yerde,
Nâgâh açar, ol perde,
Derman eder ol derde,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her kuluna her ânda,
Geh kahru geh ihsânda,
Her anda, o bir şânda,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh mu'ti ü geh mâni',
Geh darr ü gehi nâfi',
Geh hâfid ü geh râfî',
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh abdin eder ârif,
Geh emîn ü geh hâif,
Her kalbi odur sârif,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh kalbini boş eyler,
Geh hulkunu hoş eyler,
Geh aşkına dûş eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh sâde vügâh rengin,
Geh tabin eder sengin,
Geh hurrem ü geh gamgin,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Az ye, az uyu, az iç,
Ten mezbelesinden geç,
Dil gülşenine gel göç,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bu nâs ile yorulma,
Nefsinle dahî kalma,
Kalbinden ırak olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geçmişle geri kalma,
Müstakbele hem dalma,
Hâl ile dahî olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her dem onu zikreyle,
Zeyrekliği koy şöyle,
Hayrân-ı Hak ol, söyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Gel hayrete dal bir yol,
Kendin unut O'nu bul,
Koy gafleti hâzır ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her sözde nasihat var,
Her nesnede zîynet var,
Her işte ganîmet var,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hep remz u işârettir,
Hep gamz u beşarettir,
Hep aynı inâyettir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her söyleyeni dinle,
Ol söyleteni anla,
Hoş eyle, kabûl canla,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bil elsine-i halkî,
Aklâm-ı Hak ey Hakkî
Öğren edeb ü hulkî,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Vallahi güzel etmiş,
Billahi güzel etmiş,
Tallahi güzel etmiş,
Allah görelim netmiş,
Netmişse güzel etmiş...

Bir başka manzûmesinde de şöyle buyurdu:

“Cânân elinden gelmişim,
Fâni mekânı neylerim,
Ol mülke meylim salmışım,
Ben bu cihanı neylerim.

Dünyâya geldim gitmeye,
İlm ile hilme yetmeğe,
Aşk ile can seyretmeye,
Ben iyn-u ânı neylerim.

Devr-i zamandan doymuşum,
Kevn-u fesadı kovmuşum,
Dâr-ül-emânı duymuşum,
Ben sicn-i canı neylerim.

Hep i’tibârım atmışım,
Âşıklığa el katmışım,
Ben nefsi dosta satmışım,
Bu düşmanı neylerim.

Aşkın şerbetin içmişim,
Dil gülşenine göçmüşüm,
Ben varlığımdan geçmişim,
Nâm-u nişanı neylerim,

Aşkı tabibim kılmışım,
Derdinde derman bulmuşum,
işin özünü bilmişim,
Yünâniyânı neylerim.

Enfâs-i ışkı derikem,
Mal-u menâli tarikem,
Genc-i nihânı mâlikem,
Nakd-i revanı neylerim.

Ma’rifet tadın almışım,
Fenâ tahtına varmışım,
Mahfice sultan olmuşum,
Dünyâ varlığın neylerim.

Her ne gelirse yahşidir,
Zira o dostun bahşidir,
Çün cümle O’nun işidir,
Ben bed gümânı neylerim.

Ölmüş onunla kalmışım,
Ayn-i hayâta dalmışım,
Kendim bilip gam almışım,
Vehm-u yalanı neylerim.

Gerçi zaman devrân ile,
Pir etti cismim şân ile,
Gönlüm civandır can ile,
Pîr-ü civanı neylerim.

Yâri bana bes görmüşüm,
Ağyârı dilden sürmüşüm,
Ünsîle tenhâ durmuşum,
Ben ins-ü canı neylerim.

Dilden dile bin tercüman,
Varken ne söyler bu lisân,
Çün cân-ü dildir hem zeban,
Nutk-u beyânı neylerim.

Hakkî cemî-i halktan,
Müstagnîyem billahi ben,
Hallâk-ı âlem var iken,
Halk-ı zamanı neylerim.”

İbrâhim Hakkı hazretleri kadının kocasıyla sohbet ve ülfetinin edeblerini şöyle bildirmektedir: Kocası içeri girince, ayağa kalkmalı, kocasını güler yüzle karşılamalıdır. Zevcine (kocasına), merhaba (hoş geldin) efendim demeli, paltosunu

almalıdır. Her emrinde ve işinde, kocasına itaat etmelidir. Ondan izinsiz, evinden bir yere gitmemelidir. Kocasının elbisesini temizlemeli, yemeğini ve ekmeğini pişirmelidir. Kocasına gusl ve abdest için leğen ve ibrik getirmelidir. Minder üzerine oturtmalı, eğer isterse, gusl ve abdestte ona hizmet etmelidir. Kocasından izinsiz oruç tutmamalıdır. Güzelliği ve malı ile kocasına övünmemeli, giyinme ve yeme işlerinde kocasına üzüntü vermemelidir. Sesini kocasının sesinden yüksek çıkarmamalı, ona eziyet edip, canından, hayâtından usandırmamalıdır. Kocasının yanında ve arkasında ona duâ etmeli, onu övmelidir. Kocası için gözlerine sürme çekmeli, kına yakmalı ve diğer mübah olan şeylerle süslenmelidir. Kocasının ırz ve malını gece-gündüz korumalıdır. Ya'nî kendi nâmahreme görünmeyip, ondan izinsiz hiç kimseye bir şeyini vermemelidir.

İbrâhim Hakkı hazretleri insanın kendi çocukları ile sohbetinin edeblerini de şöyle bildiriyor: Baba, çocuğunun doğumuna sevinmelidir. Nitekim hazret-i Habîb-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Çocuk dünyâda sürûr, ahırette nûrdur." Kız çocuğu olursa, daha çok sevinip, onlara hürmet etmelidir. Zira evlâdın hayırlısı kız olmaktır. Nitekim Habîb-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kadının bereketlisi kız doğurmakla başlıyanıdır. Zîrâ ben Allahü teâlâdan ağırlığı ve zahmeti olmayan evlâd istedim, bana kız çocukları verdi." Çocuğuna güzel isim vermelidir. Yedinci gününde veya daha sonra oğlan için iki koyun, kız için bir koyun, akîka niyetiyle kesip, taksim etmeli yahut pişirip yedirmelidir. Yedinci günden, on yaşına kadar oğlunu sünnet ettirmelidir. Oğlu yahut kızı altı yaşına gelince, onlara Kur'ân-ı kerîm, farz ve dînin edeblerini öğretmelidir. Oğluna okumayı, yazmayı ve kolay bir san'atı öğretmelidir. Zîrâ hadîs-i şerîfde; "San'at fakirlikten emniyettir" buyuruldu. İlme rağbet ederse, ona hidâyet olmuştur. Oğluna iyi isim vermeli, kızına yemek pişirme, yün eğirme ve dikiş dikmeği öğretmelidir. Bütün çocuklarını süsleme, giydirme, yedirme, hediyede beraber tutmalıdır. Turfanda meyveyi önce kız çocuğuna vermelidir. Zîrâ onların yürekleri daha ince ve zayıftır. Çocuklarını şefkatle öpmeli, acıyarak kucağına almalı ve onlara çok merhametli davranmalıdır. Onlarla oynayıp, güler yüzle konuşmalı, onlara bedduâ etmeyip, hayır duâ etmelidir. Çünkü bedduâ fakirlik sebeblerindendir. Ba'zan kabûl olur ve onlara zarar verir. On yaşına gelen çocuklarını, erkek ve kız diye ayırıp, başka başka yataklarda yatırmalı, odalarını ayırmalıdır. Çünkü onları beraber yatırmak, fitneye batırmaktır. Ergenlik çağına gelen çocuklarını, rızâları ile evlendirmelidir. Çocuğunun yapamıyacağı işi ve hizmeti, ona emretmemelidir ki âsi olmalarına yardım edilmiş olunmasın. Yanında olanlarına kendi yediğinden yedirmeli, giydiğinden giydirmelidir. Hiç kimsenin evlâdı için kötü düşünmemelidir ki, böylece onun zararı kendi çocuğuna dönmesin.

Kişinin komşusu ile görüşmesinin edebleri şöyle olmalıdır:

Komşunun ehline hiyânet etmeyip, ırzlarını korumalıdır. Çünkü, hadîs-i şerîfde; "Komşuya hürmet, anaya hürmet gibidir" buyuruldu. Yakın komşusu aç iken, kendi tok yatmamalıdır. Komşusunu eliyle yahut diliyle incitmekten sakınmalı ve onların evine izinsiz bakmamakdır. Gayr-i müslim de olsa, az veya çok komşusuna hediye vermelidir. Evde iyi bir yemek pişirdiği zaman, yakın komşusuna da vermelidir. Satın aldığı meyveden, gördüğü komşusuna hediye etmeli, komşusu borç isterse borç vermelidir. Komşusu muhtaç ise, işlerini ve ihtiyâçlarını görmelidir. Onu bayramlarda ziyâret etmelidir. Komşusunun hayvanlarını dövmemeli, evlâdını kendi evlâdına dövdürüp, sövdürmemelidir. Komşusundan izinsiz kendi binasını onun binasından yüksek ve üzerine gelir şekilde yaptırmamalıdır.

Komşusuna kiremit oluklarının suyu, kar ve toprak birikintisi ile sıkıntı vermemelidir. Komşusunun gizli şeylerini ve ayıblarını sormamalı, onun işlerini ve hâllerini de başkalarına söylememelidir. Komşusuna yolda rastladıkta, önce selâm vermelidir. Sözü kendisi uzatmayıp, öz konuşmalıdır. Komşusundan su, tuz ve ateş gibi, ev ihtiyâçlarını esirgemeyip vermeli, hediyesini, az ise de, kabûl edip, çok görmelidir. Komşunun ayıbını örtmeli ve onu iyi idâre etmelidir. Evini komşusunun izni ile başkasına satmalıdır. Komşusu bir yerden gelince ziyâret etmeli, sevindiği şeyler için göz aydına gitmelidir. Komşusu üzgün olunca, gidip teselli etmeli ve kendisini da'vet edince gitmelidir. Komşusu bir şey isteyince, severek vermelidir. Komşu kusur edince, af ile muâmele etmeli, hasta olunca, varıp görmeli, vefât edince, cenâzelerinde bulunmalıdır. Komşusunun yetim çocuklarını sevmeli ve okşamalıdır. Komşusuna rastlayınca, güler yüzle, tatlı sözle konuşmalı, nasıl muâmeleden hoşlanıyorsa, öyle muâmele etmeli, sert söyliyenlere yumuşak söylemelidir.

İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme'sinde arkadaşlık haklarını bildirirken buyurdu ki: "Dostluk hukukunun edasında birçok edebler, dikkat edilmesi lâzım gelen şartlar vardır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kardeşlik iki el gibidir. Birbirlerini yıkarlar." Sevgili Peygamberimiz ba'zı eshâbıyla bir ağaçlığa girdi. Erak ağacından iki misvak kesti. Biri doğru, diğeri eğri idi. O kerem menbâı, doğrusunu arkadaşına verip, eğriyi kendisi aldı. Eshâbı; "Yâ Resûlallah! Doğrusuna siz benden müstehak iken, bana vermenizdeki hikmet nedir?" diye sordu. Cevâbında; "Eğer misvakı sen bulup kesmiş olsaydın, o zaman doğruyu bana vermen işar (tercih) ve mürüvvet sayılırdı. Çünkü iki arkadaştan hangisi diğerine daha şefkatli ise Allahü teâlâ katında o daha makbûl olur" buyurdu. Böyle kardeşliğin, arkadaşlığın edebleri şunlardır:

Mal ve mülkünü arkadaşına bağışlayıp rızâsına kavuşmalıdır. Bu mümkün olmazsa, kendi malının fazlalığı ile, onun ihtiyâcını gidermektir. Arkadaşının bir ihtiyâcı varsa, o başvurmadan, yardım edip işini görmelidir. Arkadaşının (kardeşliğinin) her sırrını, herkesten saklamalı ve ayıplarını örtmelidir. Halkın onu kötülemesinden üzüleceği sözü ondan saklamalı, halkın onu medhinden sevineceği şeyi ona söylemelidir. Arkadaşının sözünü can kulağı ile dinlemektir. Onun sözüne karışmamak sükût edip dinlemektir. Arkadaşını, güzel ismi ile ya'nî kendine hoş gelen lakabıyla çağırmalıdır. Ona nasihat gerekirse, lütf ve rıfk (yumuşaklık) ile nasihat eylemelidir. Arkadaşının iyilikleri için onu medh ü sena etmeli, gıybeti yapılınca, onu himâye etmelidir. Arkadaşının kusurlarını görmemezlikten gelmeli, kızmayıp af eylemelidir. Arkadaşına sağlığında ve öldükten sonra her namazdan sonra duâ etmelidir. Arkadaşı üzüntülü ise üzülmeli, neş'eli ise sevinmelidir. Arkadaşının yalnızken kendisine söylediği sırrını saklayıp, kimseye söylememelidir. Onun yanında ve arkasında gizli ve açık ona hep hayır düşünmelidir. Arkadaşına kendi işinde bir külfet yüklemeyip, kendi ihtiyâçlarından onun kalbini rahat eylemeli, o gelince, güler yüzle kalkıp, seve seve selâmını almalıdır. Arkadaşına, mecliste geniş yer vermeli, yahut kendi yerini ona vermelidir. Arkadaşının hâl ve hatırını, çocuklarını, yakınlarını sormalıdır. Onun sözünü tasdik edecek sözü söylemelidir. Arkadaşının kalkması zamanında, onu teşyi edip uğurlamalıdır. Velhâsıl, kendine sevdiği şeyi ve muâmeleyi, arkadaşına yapmalıdır. Böylece dostluğunda sâdık olur. Zîrâ kendisi için düşündüğünü, dostu için düşünmeyenin dostluğu bozuk olur. Arkadaşının ölümünden sonra, ehli, çocukları ve sevdiği akrabası ile hüsn-i vefa etmeli, onları aramalı, sormalıdır. Beyt:

Gelir zevk u safa dostun, bana cevr ü cefâsından,
Muhibb-i sâdıkı yeğdir, kişinin akrabasından.

İbrâhim Hakkı hazretleri, insandaki bütün a'zâların günah âfetlerini, ezberleme, unutma, fakirlik ve zenginlik sebeblerini kısaca şöyle bildiriyor "Bir müslüman yedi uzvuyla bütün bedenini üçyüz adet günah âfetlerinden koruduysa, takvâ ehli zümresine dâhil olur. İki dünyâ meşakkatinden selâmet ve rahat bulur. Belki; "Allahü teâlâ katında sizin en kerîminiz, en muttekî olanınızdır" (Hucurât 13. âyet-i kerîmesinin meâli) kerâmetini bulur. İşte günahlardan korunacak uzuvlar (organlar) yedidir. Kulak, göz, dil, el, mide, ferc ve ayaktır. Ayrıca bir de bütün bedendir. Çok şeyler vardır ki, ezberlemeye, unutmaya, fakirliğe ve zenginliğe sebep oldukları eserleri ile isbât olunup, tecrübe edilmiştir.

Kulağın âfetleri: Söylemesi caiz olmayan sözü dinlemek. Çalgı âletlerini dinlemek. Şarkı ve nağmeli sesler dinlemek. Konuşanları onlardan habersiz dinlemek. Kur'ân-ı kerîm ve hutbeyi dinlememek. Kâdı, emîr, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapanı, üstadı, anneyi, babayı, kocayı ve âmir gibi büyüklerin sözünü dinlememek. Fetvâ sorulan müftînin sözünü dinlememek. Kâdı, hasm ve şahidin sözlerini dinlememek. Kendisinden birşey isteyenin sözünü dinlememek. Yaşlıların sözüne kulak asmamaktır.

Gözün âfetleri: Kasden nâmahrem, yabancı kadınlara bakmak. Kasden başkasının avret yerine bakmak. Fakir ve zaîflere hakaret gözüyle bakmak. Günah işleyenlere zarûretsiz bakmak. Dünyâ işinde, kendinden yüksek olanlara rağbet gözüyle bakmak. Din işlerinde, kendinden aşağı olanlara, uymak gözüyle bakmak. Başkasının evine, izinsiz bakmak. Namazda gözünü yumup bakmamak (Zihnin dağılmaması için ise caiz olur).

Dilin âfetleri: Küfür olan sözü söylemek. Küfür ihtimâli olan sözü söylemek. Yanlış söz söylemek. Yalan söylemek. Gıybet etmek. Koğuculuk etmek. Alay etmek. Kötü, fuhuş söylemek. Sövmek. La'net etmek. Ta'riz (kinâye) ile yalan söylemek.

İnâd eylemek. Sırrı ifşa etmek. Bâtıl, boş sözlere dalmak. Dilenerek mal almak. Seyyieye, kötülüğe yardım etmek. Emr-i münker (kötülüğü emr) ve iyiliği yasaklamak. Sözü sertlikle söylemek. İnsanların ayıblarını araştırmak. Büyüklerin yanında söze kendisi başlamak. Bid'at karıştırılmayan ezan okunurken konuşmak. Namaz içinde dünyâ kelâmı konuşmak. Hutbe esnasında konuşmak. Fecrin doğmasından, güneşin doğuşuna kadar dünyâ kelâmı konuşmak. Helada konuşmak. Müslümana bedduâ etmek. Kur'ân-ı kerîm okunurken konuşmak. Câmide dünyâ kelâmı konuşmak, (i'tikâfa niyet ederse caizdir.) Halka kötü lakab söylemek, Allahtan başkasıyla yemîn etmek. Çok yemîn etmek. Kendine bedduâ etmek. İnsanların özrünü kabûl etmemek. Kur'ân-ı kerîmi kendi reyi ile tefsîr eylemek. Mü'mini beğenmeyip hakaret etmek. Birinin sözünü kesmek. Bir şeyin helâl ve temizliğini, ilgililerden değil de başkasından sormak. Mizah eylemek, alay ederek şaka yapmak, insanı yüzüne karşı medh etmek. Başkalarıyla alay edecek, şiirler söylemek. Boş söz konuşmak, iki kişi bir kimsenin yanında, birbirinin kulağına gizli söylemek. Büyük ve küçük abdestini bozana selâm vermek. Günah yolunu göstermek ve günaha izin vermektir.

Elin âfetleri: Haksız yere bir kimseyi öldürmek. Bir kimseyi yaralamak. Bir şey çalmak. Bir kimsenin yüzüne vurmak. Hayvanın kulağını bükmek. Hayvanın yüzüne vurmak. Haksız yere insanları dövmek. Halkın malını çekip almak. Ganîmet malından çalmak. Zenginin; zekât, öşür, fıtra, keffâret ve lukatayı (bulduğu şeyi) almasıdır. Sahih vakıftan, hizmet görmediği hâlde almak. Leş, kan, şarab gibi ayn-ı haram olan şeyleri eline almak. Mecnûnun ve sabinin malını almak. Kendi malını isrâf ve telef etmek, günah yoluna harcamak. Canlı hayvanları nişana bağlayıp; ok, kurşun, yahut taş atmak. Hayvanları birbirleri ile döğüştürmek.

Cünüb, abdestsiz, hayız ve nifâs olanın mıshaf ve tefsîre dokunması ve bu dört kişinin Kur'ân-ı kerîm yazması. Söylemesi haram olan şeyi yazmaktır. Câmide veya câmiye giderken parmaklarını çıtırdatmak. Başkasının malından bir müddet faydalanıp, yine ona vermek için, ondan izinsiz almak. Ona bir ayıb ve noksan gelmese de, yine başkasının mülkünde izinsiz tasarruf kılmak tehlikelidir. Bir mü'mini silâh ile korkutmak. Bir kimsenin bir şeyini, şakadan çalmak. Bir tutamdan kısa olan sakalını biraz daha kısaltmak. Kesilmiş tırnak ve kılları helaya atmak. Kabir üzerindeki yeşillikleri koparmak. Mezarın lahdini kasden açmak. Sağ eliyle (zarûretsiz) burnunu temizlemek. Sağ eliyle istincâ etmek. Parmağını önüne veya arkasına sokmak. Gümüşten başka yüzük takmak. Rüşvet verip, almak hep tehlikelidir. Gasb olunmuş maldan verilen hediye ve sadakayı almaktır. Elinden gelen kimsenin mazlûmu kurtarmaktan el çekmesidir. Tırnaklarını kesmemektir. Bulunan zayi olacak eşyayı almamaktır. Malı ve hayvanı yanmaktan ve teleften kurtarmayı terketmektir. Güneş batınca, çocuk ve hayvanları içeri almayı terketmektir. Gece olunca kapıyı kapamamak. Kapların üstünü örtmeyi terk etmek. Mumu, lâmbayı söndürmeyi terk etmektir.

Karnın âfetleri: Zarûretsiz haram yemek. Doyduktan sonra, yemeğe devam etmek. Bedene zarar veren şeyi yemek. Çarşıda ve yolda ekmek yemek. Kabristanda yemek yemek. Altın ve gümüş kaplardan yemek ve içmek. Oyun ve çalgı bulunan ziyâfetten yemek. İftihar, övünmek için yapılan yemeği yemek, özürsüz sol eliyle yemek. Yemeğin ortasından yemek. Beraber yediği kimsenin önünden yemek. Kırık bardaktan su içmek. Yemeyi, içmeyi hasta oluncaya veya ölünceye kadar terk etmek. Yemek ve içmeği terk etmekle, anaya babaya âsi olmak. Kırk günden çok çorba yemeği terk etmektir.

Fercin âfetleri: Zinâ ve livâta etmek. Abdest bozarken kıbleye, güneşe veya aya yüzünü, yahut arkasını döndürmek. İnsan ve hayvan yiyeceği ile istincâ etmek. Ayakta su dökmek, (küçük abdestini bozmak).

Suya abdestini bozmak. Birikintilere bevl etmek. Gusl abdesti alınan yerde bevl etmek (küçük abdest bozmak). Leğene küçük abdest bozup, evin içinde bırakmak. Sünnet olmamaktır.

Ayakların âfetleri: Günah meclisine gitmek. Ana, baba ve hanımından izinsiz gazâya gitmek. Tâ'ûn salgın hastalık olan yerden kaçmak. Başkasının mülküne, izinsiz gitmek. Kabirler üzerinde yürümek. Kadınların cenâze ile gidip mezarları ziyâret etmesi. Cünüb, hayz ve nifâslının mescide girmesi. Kıbleye, mıshafa ve kitaba doğru ayak uzatmak. Zarûretsiz zâlimlerin kapısına gitmek. Kıymetli yerlere sol ayakla girmek ve oralardan sağ ayağı ile çıkmak. Aşağı yerlere sağ ayakla girmek ve onlardan sol ayağı ile çıkmak. Yolculuktan dönünce ehlinin yanına habersiz gelmek. Câmide insanların

boyunlarından aşıp ileri geçmek. Cum'a ve cemaata gitmeyi terk etmek. Öğrenme ve öğretmeye gitmeyi terk etmek. Farz olan cihâd ve hacca gitmeyi terk etmek. Günah olmayan da'vete gitmeyi terk etmek. Âcizin hizmetine gitmeyi terk etmek, ölünün yıkama ve defnine gitmeyi terk etmek. Ücretle çalışanın, çalıştığı kimseye gitmeyi terk etmesi. Çocuğun, ana ve babasının huzûruna gitmeyi terk etmesi. Kadının ev içi işlerini görmemesidir. Yedi uzvun âfetleri bunlardır.

Bütün bedenin âfetleri şunlardır: Avret yeri açık olmak, ipek elbise giymek. Bedenini harama değdirmek. Anaya babaya âsi olmak. Sıla-i rahmi terketmek. Kocanın hakkını gözetmemek. Evlâdını zayi etmek. Komşu komşuya eziyet etmek. Kötü insanlarla arkadaş olmak. Esneyince ağzını açmak. Yol üzerinde oturmak. Başkasının yerinde oturmak. Câmide dünyâ işi işlemek. Eğilerek selâm alıp vermek, insanlara büyü yapmak. Bıyıklarını sünnet olandan fazla uzatmak. Hür kadın mahremi olmadan yolculuğa gitmek. Üç arkadaş, aralarında birini emir edinmemek. Arkadaşı geri kalınca, onu beklememek. Yüzü koyun yatmak. Sipersiz, korkuluksuz dam üstünde uyumak. Eli yağlı yatmak. Abdesti, guslü terk etmektir. Namaz, oruç gibi Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymamak. Tehlikeli gemilere, vâsıtalara binmek.

Çabuk ezberlemek için: Az yemeli, çok tekrar etmeli. Geceleri namaz kılmalı ve ibâdet etmeli. Salât ü selâmı çok söylemeli. Kur'ân-ı kerîmi çok okumalı. Bütün günahlardan el çekmeli. Misvak kullanmalı. Her sabah aç iken bal yemeli. Her gün aç karnına yirmibir tane kuru üzüm yemeli. Balgamı gideren şeyleri yemelidir.

Unutmayı hızlandıran şeyler: Çok günah işlemek. Çok düşünmek ve üzülmek, iş ve meşgûliyeti çok ve dağınık olmak. Ekşi elma yemek. Ense çukurundan kan aldırmak. Mezar taşlarındaki yazıları okumaktır.

Fakirliğe sebep olan şeyler: Günah işlemek. Yalan söylemek. Birgün bir gecede sekiz saatten çok uyumak. Soyunup çıplak yatmak. Çıplak iken abdest bozmak. Bir yanı üzerine yaslanıp ekmek yemek. Ekmek kırıntılarını yere dökmek. Cenabet iken ağzını yıkamadan yemek. Soğan ve sarımsak kabuklarını yakmak. Yaşından büyüklerin önünden yürümek. Anne ve babasını isimleriyle çağırmak. Eline geçen çer-çöple dişlerini kurcalamak. Kendi evlâdına bedduâ etmek. Gece kapların ağzını açık bırakmak. Mumu, kandili nefesle söndürmek. Anne, baba ve üstadına duâyı unutmak. Kısıp ihtiyâcından az harcamak, isrâf edip, haddinden çok harcamaktır. Bunların fakirliğe sebep olduğu eserler ile sabittir.

Zenginliğe sebep olan şeyler: Fakirlere sadaka vermek. Herkese tatlı söz söylemek. Herkese karşı güler yüzlü olmak. Kapları iyice temizlemek. Beş vakit namazın farzlarını ta'dil-i erkân ile vaktinde kılmaktır. Kuşluk namazı kılmak. Her gece Tebâreke sûresini okumak. Ezandan önce mescide gitmek. Hep abdestli durmak. Boş söz konuşmamak. Az konuşmak. Her Cum'a günü yetmiş kerre "Allahüm-megninî bi-halâlike an harâmike vekfinî bi fadlike ammen sivâke" duâsını okumaktır. Bunları yakînen tasdik etmek lâzımdır. Hepsi doğrudur.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 57

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 39, 40

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 148

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 74, 75, 547, 1054

5) Ma'rifetnâme

6) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 43

DÂMÂD-ZÂDE FEYZULLAH EFENDİ

Sultan Üçüncü Osman ve Üçüncü Mustafa Hân zamanlarında yaşayan Osmanlı âlimlerinden. Yetmiş birinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Feyzullah'dır. Altmışıncı şeyhülislâm Dâmâd-zâde Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi'nin oğludur. 1112 (m. 1700) senesinde Bursa'da doğdu. 1175 (m. 1761) senesinde İstanbul Sütlüce'de vefât etti. Sütlüce deresinde yaptırdığı dergâhın bahçesinde medfûndur. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, birçok medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçerek, ilk önce Galata kadılığı vazîfesine ta'yin edildi. 1143 (m. 1730) senesinde

Bursa kadılığına nakledildi, İstanbul kadılığı vazîfesinde de bulunup, 1152 (m. 1740) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1163 (m. 1750) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Sultan Üçüncü Osman tarafından 1169 (m. 1755) senesinde, Vassaf Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makâmına getirildi. Doğruluk ve adâlet ile 1 yıl 1 ay 18 gün müddetle yürüttükten sonra, 1169 (m. 1756) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. İncir köyündeki evine çekilip, ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Kendi yerine ta'yin edilen Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, 1170 (m. 1757) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu defa 11 ay 6 gün bu şerefli vazîfeyi îfâ etti. Daha sonra bu vazîfeden tekrar ayrılarak Sütlüce'deki evine çekildi. İbâdet ve tâatle meşgûl iken vefât etti.

Aklî ve naklî ilimlerde âlim olan Feyzullah Efendi'nin; "İlm-i Ebdâna" isimli bir eseri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 99

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2098

3) İlmiye salnamesi sh. 528

DEBBAĞ-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Osmanlılar döneminde yetişen tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırkbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Debbağ Şeyh Mahmûd Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Debbağ-zâde diye bilinir. Doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul'da doğdu. 1114 (m. 1702) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm civarında yaptırmış olduğu medresenin bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelen Mehmed Efendi, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, birçok medreselerde müderrislik yaptı. 1077 (m. 1666) senesinde Şam, 1081 (m. 1670) senesinde Edirne ve 1085 (m. 1674)'de İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. 1090 (m. 1679) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1098 (m. 1687)'de Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Aynı sene içinde, Ankaravî Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân'ın tahttan indirilmesiyle neticelenen yeniçeri ayaklanmasında, yeniçerilerin Sadrâzam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın îdâmı için istedikleri fetvâyı vermeyip huzûrundan kovduğu için, yeniçerilerin baskısına dayanamayan Sultan İkinci Süleymân Hân tarafından, 1099 (m. 1688) senesinde vazîfeden alındı. Bu birinci şeyhülislâmlığı üç ay onbir gün sürdü. Yerine getirilen Şeyhülislâm Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin yirmi gün sonra bu vazîfeden alınması üzerine, ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfede iki yıl, üç ay 24 gün kaldıktan sonra, vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Her iki şeyhülislâmlık müddeti 2 yıl 7 ay 5 gündür. Vazifeden ayrıldıktan sonra evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl olduğu sırada, İstanbul'da vefât etti.

Sultan Dördüncü Mehmed Hân ve ikinci Süleymân Hân zamanlarında şeyhülislâmlık vazîfesini yürütmüş olan Debbâğ-zâde Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve fazilet sahibi bir zât idi.

Fıkıh, tefsîr ve hadîs ilmine dâir yazdığı eserleri şunlardır: 1- Fetâvâ-i Nu'mâniye, 2- Fetâvâ-i Mecmûa-i Cedîde, 3- Reshât-ün-nasîh min-el-hadîs-is-sahîh, 4- Et-Tertîb-ül-Cemîl fî şerh-i terkîb-il-celîl lit-Teftâzânî: Nahiv ilmine dâirdir. 5- Tibyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 6- Haşiyetü alâ Cüz'ün-Nebe' min Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî fît-tefsîr.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 73

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2116

3) El-A'lâm cild-7, sh. 89

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 313

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 307

6) Brockelmann Sup-2, sh. 640

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 573

DÜLGER-ZÂDE MUSTAFA RIZÂEDDÎN EFENDİ

İstanbul'da yetişen âlim ve velîlerden. İsmi, Mustafa bin İbrâhim'dir. Resûlullahın (aleyhisselâm) âşıklarından idi. 1090 (m. 1679) senesinde Beşiktaş'ta doğdu. Babası mîmâr olduğu için Dülger-zâde denildi. Mustafa Rızâeddîn Efendi dünyâya gelmeden önce, babası bir rü'yâ gördü. Rü'yâda kendisine; "Senin sâlih bir oğlun dünyâya gelecek. Âlimlerden ve âriflerden olacaktır. İsmini Mustafa koy ve terbiyesine ehemmiyet ver!" denildi. Babası rü'yâda kendisine yapılan tavsiyeye uyarak oğlunun ismini Mustafa koydu. Fakat İbrâhim Efendi, oğlunun doğduğu sene vefât etti. Mustafa Rızâ Efendi öksüz büyüdü. 1157 (m. 1744) senesinde Dülger-zâde Rızâ Efendi hastalandı. 1159 (m. 1746) senesi Muharrem ayının üçünde talebelerinden birinin evinde iken hastalığı şiddetlendi. Hemen Beşiktaş'taki evine nakledildi. Bir müddet sonra yüksek bir sesle; "Allah" diyerek rûhunu teslim etti. Cenâzesinde, zamanın âlimleri ve velîleri hazır bulundu.

Mustafa Rızâ Efendi, ilk tahsilini tamamladıktan sonra, Sinân Paşa Medresesi'ne devam etti. Bu sırada, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin dergâhında talebe yetiştirmekle görevli Ya'kûb Efendi'nin emri ile, Odabaşı şeyhi Fenâî Efendi'nin derslerine devam edip, Celvetiyye yoluna girdi. Mustafa Rızâ Efendi'nin hâllerinde kemâl alâmetleri görülmeye başlayınca, hocası tarafından hilâfet verildi. Bu derece ile yetinmeyen Dülger-zâde, Fenâî Efendi'nin kendisine verdiği müjde üzerine, bir ara Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Muhsin Efendi'nin derslerine ve sohbetlerine katıldı. Bu arada Mesnevî'yi okudu. Riyâzet yoluna giren Dülger-zâde, Sinân Paşa Câmii'nde cemâate va'z ve nasihat vermeye başladı. Bir süre Mesnevî'yi ders olarak okuttu. Ayrıca, Telhîsî Abdullah Ağa'nın evinde imamlık yaptı. Osmanlı-Rus savaşında gazâya katıldı. Edirne'de Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Arab-zâde Allâme Efendi ile görüştü. Sülûk mertebesine geçmeye muvaffak olup, Nakşibendiyye yolunun âdabını da öğrendi.

Beşiktaş'ta Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında âlimlerden birisi tarafından yapılıp, Halvetiyye yolunun mensûplarına tahsis edilen bir dergâh bulunuyordu. Zamanla bu dergâh yıkıldı. Dülger-zâde Mustafa Efendi, bu dergâhı yeniden yaptırdı. Dergâhın yeniden yapılmasına 1114 (m. 1702) senesinde başlandı. 1151 (m. 1738) senesinde tamamlanan bu dergâh, bugün Neccar-zâde dergâhı diye tanınmaktadır.

Dülger-zâde, 1152 (m. 1739) senesinde Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye gitti. Mekke-i mükerremede iken, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin üstünlüğünü anlatan "Zuhûrât-ı Mekkiyye" kitabını yazdı. Hicaz'a giderken Mısır'a uğradı. Yanında oğlu Şeyh Muhammed Sıddîk Efendi vardı. O sırada Mısır vâlisi olan Hekimoğlu Ali Paşa, Dülger-zâde'yi, husûsî hazırlattığı konakta misâfir etti. Ali Paşa, Mustafa Efendi'ye son derece hürmet ve ikramda bulundu. Mısır'dan Hicaz'a giderken, gemi Kızıldeniz'de karaya oturdu. Mustafa Rızâ Efendi'nin duâsı ile Allahü teâlâ gemiyi kurtardı. Medîne-i münevverede iki ay halvette (yalnızlıkta) kalan Dülger-zâde'de fevkalâde hâller görüldü. Dönerken Konya'ya uğradı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ve Nasreddîn Hoca'yı ziyâret etti. Sonra Seyyid Battal Gâzî'yi ziyâret etti. Buradan İznik'e geçti. Kâdiriyye yolunun şeyhi olan Eşref-zâde Abdullah Rûmî'nin kabrini ziyâret etti. Buradan da İstanbul'a gitti.

Mustafa Rızâ Efendi'nin dîvânı çok kıymetli bir eserdir. Dülger-zâde'nin sözleri âşıkanedir. Bilhassa Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede yazdığı şiirler, onun, o mübârek yerlerde daha fazla cezbe ve vecd hâline geldiğini gösterir. Diğer eserleri şunlardır: 1- Muhtasar-ül-vilâye tercümesi, 2- Zuhûrât-ı Mekkiyye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 78

2) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 268

DÜRRÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Altmışikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Babasının ismi İlyâs'dır. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1149 (m. 1737) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Karacaahmed kabristanında defnedildi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, çeşitli

medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirdi. Kadıasker Abdülkâdir Efendi'ye dâmâd oldu. Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olup, kadılık mesleğine yöneldi. Haleb kadılığı vazîfesinde bulundu. 1121 (m. 1709)'de Haleb kadılığından Mısır-Kâhire kadılığına nakledildi. 1129 (m. 1716) senesinde Mekke-i mükerreme, 1132 (m. 1719) senesinde İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. 1138 (m. 1725) senesinde Anadolu kadı-askerliğine getirildi. 1143 (m. 1730) senesinde Rumeli kadıaskerliği vazîfesine yükseltildi. Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından, Şeyhülislâm İshâk Efendi'nin vefâtı üzerine, 1147 (m. 1734) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesine ta'yin edildi, 1 yıl 5 ay 13 gün bu yüksek vazîfeyi doğruluk ve adâletle yerine getirdi. Felç hastalığına tutulup, imza atamayacak derecede rahatsızlandı. Pâdişâh Birinci Sultan Mahmûd Hân tarafından, imza yerine mühür kullanmasına izin verildi. Ancak ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle vazîfe yapamayacak duruma geldiğinden, 1148 (m. 1736) senesinde vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Üsküdar'daki evinde istirahata çekildi. 1149 (m. 1737) senesinde tutulduğu felç hastalığından kurtulamayarak vefât etti.

Dürri Mehmed Efendi; aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, insaf ve merhamet sahibi, ince rûhlu, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Dürrî Mehmed Efendi, Sultan Birinci Mahmûd Hân zamanında, yaklaşık birbuçuk sene şeyhülislâmlık vazîfesini adâlet ve doğrulukla yürüttü. Dürrî-zâde ailesi, devletin ilmiye teşkilâtını uzun müddet ellerinde tutmuştur. Yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi oğlu, seksenbeşinci şeyhülislâm Mehmed Atâullah Efendi ve Seksenyedinci şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi torunlarıdır. Dürrî-zâde ailesinden daha sonra birçok kadıasker ve kadılar da yetişmiştir. Bu aileden en son yetişen, yüzyirmisekizinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Abdullah Efendi'dir. Dürri Mehmed Efendi'nin, kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 91

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2139

3) İlmiye salnamesi sh. 515

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Atâullah'dır. Yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'nin büyük kardeşi, doksansekizinci şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin amcasıdır. Dürri-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi diye meşhûr olmuştur. 1142 (m. 1729) senesinde İstanbul'da doğdu. 1199 (m. 1785) senesinde hacca gitmek Üzere yola çıkıp Gelibolu'ya geldiği zaman, tutulduğu hastalıktan kurtulamıyarak vefât etti. Cenâzesi İstanbul'a getirilip, Yazıcı-zâde Mahmûd Efendi'nin kabri yanında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Ba'zı medreselerde müderrislik ve Selanik kadılığı vazîfelerinde bulundu. 1178 (m. 1764) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. 1183 (m. 1769) senesinde İstanbul kadılığına, 1188 (m. 1774) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1192 (m. 1778) senesinde Rumeli kadıaskeri olduysa da, kısa bir müddet sonra vazîfeden alındı. 1197 (m. 1783) senesinde tekrar aynı vazîfeye getirildi. Kısa zaman sonra "Reîs-ül-ulemâ"lığa yükseldi.

Şeyhülislâm Karahisâri İbrâhim Efendi'nin vefâtı üzerine, 1197 (m. 1783) senesinde pâdişâh Sultan Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 1 yıl 10 ay 12 gün şeyhülislâmlık yaptı. 1199 (m. 1785) senesinde vazîfeden ayrıldı. Dürrî-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi; âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu, tevâzu ve hoşgörü sahibi idi. Cömert ve kerem sahibi olan Dürrî-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi'nin, kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 108

2) İlmiye salnamesi sh. 551

DÜRRÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Yetmişikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa olup, Dürrî Mehmed Efendi'nin oğludur. Dürrî-zâde diye bilinir. 1114 (m. 1702) senesinde İstanbul'da doğdu. 1188 (m. 1774) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı civarında medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren babasından eğitim ve öğretim görüp, aklî ve naklî ilimlerde yükseldi. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Babası şeyhülislâm olduktan sonra, kadılık mesleğine yönelip, ilk önce Galata kadılığına getirildi. Daha sonra, Edirne ve Mekke-i mükerreme kadılıkları vazîfesinde bulundu. Babasının vefâtını müteâkib, 1152 (m. 1739) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. 1159 (m. 1746) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta'yin edildi. 1164 (m. 1750) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Sultan Üçüncü Osman Hân zamanında, 1169 (m. 1755) senesinde Şeyhülislâm Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. Sekiz ay kadar bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1170 (m. 1756)'de vazîfeden ayrılıp Gelibolu'ya gitti. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında, Şeyhülislâm Tirevî Ebû Bekr Efendi-zâde Ahmed Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, 1175 (m. 1762) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. 4 yıl 11 ay 24 gün müddetle bu yüksek vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürütmekteyken, özel bir durum üzerine, 1180 (m. 1767) senesinde tekrar vazîfeden ayrıldı. Yedi yıl kadar devlet hizmetinden ayrı kaldıktan sonra, Pâdişâh Birinci Abdülhamîd Hân zamanında 1187 (m. 1774)'de üçüncü defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu vazîfeyi yedi ay kadar yürüttükten sonra, ihtiyârlığı sebebiyle vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Aynı sene içinde İstanbul'da vefât etti. Şeyhülislâmlık müddeti, toplam 6 yıl bir ay 17 gündür.

Dürrî-zâde Mustafa Efendi, âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın emirlerine bağlı, haram ve şüphelilerden kaçınır, âdil ve nezâket sahibi idi. Akşam namazından sonra yatsıya kadar seccade üzerinde oturup, Allahü teâlâyı zikreder ve duâ ederdi.

Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin, fıkıh ilmine dâir yazdığı "Dürre-i Beyzâ" adlı bir eseri vardır. Bu eserin yazma bir nüshası, Es'ad Efendi Kütüphânesi'ndedir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 400

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2140

3) İlmiye salnamesi sh. 529

EBE-ZÂDE ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının ellibirincisidir. İsmi, Abdullah'tır. Babası, Kâdı Mustafa Efendi'dir. Annesi, Sultan Dördüncü Mehmed'in doğumunda Haseki Sultan'a ebe olduğundan, Ebe-zâde diye bilinir. Balçık'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1126 (m. 1714) senesinde Trabzon'a giderken, Karadeniz'de çıkan şiddetli fırtınada bindiği gemi battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi, bu gemide boğularak vefât etti. Ebe-zâde Abdullah Efendi, zamanının âlimlerinden, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân devrinde, 1096 (m. 1684) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Sultan Üçüncü Süleymân Hân devrinde, 1100 (m. 1688) senesinde Mısır kadılığına, 1103 (m. 1691) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1106 (m. 1694) senesinde İstanbul pâyesiyle Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. Sultan İkinci Mustafa Hân pâdişâh olunca, Abdullah Efendi'yi Edirne'ye da'vet edip, 1106 (m. 1694) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta'yin etti. İki sene sonra 1108 (m. 1696) senesinde Rumeli kadı-askerliğiyle vazîfelendirildi. Daha sonra Kıbrıs'a gönderildi. Bir süre sonra Kıbrıs'tan Bursa'ya dönerken, Eskişehir'e gelince, Sultan Üçüncü Ahmed'in pâdişâh olduğunu öğrendi: Bursa'ya gitmeyip, İstanbul'a gitti.

1117 (m. 1705) senesinde yeniden Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1119 (m. 1708) senesinde Şeyhülislâm Sadreddîn-zâde Mehmed Sâdık Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi 2 yıl 5 ay 27 gün müddetle doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. 1122 (m. 1710) senesinde vazîfeden ayrıldı. Yerine Paşmakçı-zâde Ali Efendi getirildi. Ali Efendi'nin kısa bir müddet sonra vefâtı üzerine, 1124 (m. 1712) senesinde tekrar şeyhülislâmlığa getirildi, 1 yıl 1 ay müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra 1125 (m. 1713) senesinde tekrar vazîfeden

ayrıldı. Her iki şeyhülislâmlık müddeti toplam 3 yıl 6 ay 22 gündür. Rumelihisarı'ndaki evine çekilip, gelen giden ziyâretçilerle ve ibâdetle meşgûl oldu. Bir müddet sonra Sultan Üçüncü Ahmed tarafından Trabzon'a gönderildi. Trabzon'a giderken çıkan şiddetli fırtınada bindiği gemi battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi boğularak vefât etti.

Âlim bir zât olan Ebe-zâde Abdullah Efendi'nin, kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 89

2) İlmiye salnamesi sh. 499

3) Râşid Târihi cild-4, sh. 23-27

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2098

EBÛ İSHAK İSMÂİL EFENDİZÂDE İSHAK EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi İshak'dır. Ebû İshak İsmâil Efendi'nin oğludur. Ebû İshak İsmâil Efendi-zâde diye bilinir. 1090 (m. 1679) senesinde İstanbul'da doğdu. 1147 (m. 1734) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm Câmii civârında babasının yaptırdığı İsmâil Ağa Câmii'nin bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. Zamanındaki âlimler derecesinde yüksek ilme sahip oldu. 1111 (m. 1699) senesinde, Şeyhülislâm Seyyid Hacı Feyzullah Efendi'nin huzûrunda yapılan bir imtihanda yüksek başarı gösterip, âlimlerin dikkatini çekti. Müderrislik payesine ulaştı. Kâdılık mesleğini seçip, 1128 (m. 1715) senesinde İzmir ve Mekke kadılığına ta'yin edildi. 1135 (m. 1722) senesinde de İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Bu sırada İbrâhim Müteferrika'nın kurduğu matbaada musahhihlik yaptı. 1141 (m. 1728) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olundu. 1143 (m. 1730) senesinde İstanbul'da çıkan Patrona Halîl ayaklanmasından sonra vazîfesinden ayrılarak evine çekildi ve sessiz bir hayat yaşamağa başladı. 1146 (m. 1733) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1146 (m. 1722) senesinde Şeyhülislâm Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi, 1 yıl 9 gün müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini doğruluk ve adâletle yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken, İstanbul'da vefât etti.

Ebû İshak İsmâil Efendi-zâde İshak Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, faziletli ve kültürlü bir zât idi. Fetvâ makamına yapılan müracaatlardan harç almaz ve hediye kabûl etmezdi. Ba'zı ihtiyâç sahibi kimselerin kalem masraflarını kendi kesesinden ödeyecek kadar cömert ve iyiliksever bir zât idi. Arabça ve Farsça lisânlarına tam hâkimdi. Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin büyük kardeşi ve Şeyhülislâm Paşmakçı-zâde'nin dâmâdı idi. İlmî üstünlüğü yanında, şairliği ve hattâtlığı da var idi.

Eserleri: 1- Şifâ-i şerîf tercümesi: Bu esere "İstisfa" adı verilmiştir. 2-Kasr-ül-metin: Bostân-ül-ârifîn tercümesi. 3-Bi'setnâme, 4- Dîvân: Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış şiirlerini topladığı eseridir.

Onun şiirlerinden ba'zı beytler:

Hâlimi arz et sabâ dildâre Allah aşkına,
Sûziş-i dilden haber ver yâre Allah aşkına.

Ey tabîb-i hazık nabz âşiyân-ı derd-i dil,
Hasta-i hicrem bana bir çâre Allah aşkına.

Yukarıdaki beytlerin alındığı gazelin bir mısra'ı

"Keşf-i Esrâr eyleme, ağyâre Allah aşkına"

atasözü hâline gelmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 90

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 899

3) İlmiye salnamesi sh. 514

EBÜ'L-MEVÂHİB EL-HANBELÎ (İbn-i Bedr el-Müftî)

Şam'da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden ve müftî. İsmi, Muhammed bin Abdülbâki bin Abdülbâki bin Abdülkâdir bin Abdülbâki bin İbrâhim bin Ömer bin Muhammed el-Ba'lî ed-Dımeşkî olup, dedelerine nisbetle; İbn-ül-Bedr ve İbn-i Fakîh diye tanınır. Künyesi, Ebü'l-Mevâhib'dir. 1044 (m. 1634) senesi Receb ayında Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. Orada yetişti. 1126 (m. 1714) senesi Şevval ayının yirmidokuzunda Çarşamba günü ikindi vakti orada vefât etti.

İlk olarak babasından Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrenen Ebü'l-Mevâhib, bundan sonra tecvîd ilimlerini de öğrendi ve Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İlim öğrenmek maksadıyla, Dımeşk'dan başka, Mısır, Mekke, Medîne ve başka yerlerde bulundu. Necmüddîn-i Gazzî, Muhammed Habbâz el-Batnînî, Şeyh İbrâhim el-Fettâl, İsmâil Nablüsî, Zeynel'âbidîn el-Gazzî, Molla Mahmûd el-Kürdî, Şeyh Eyyûb Halveti, Şeyh Ramazan Akkârî, Muhammed Necmüddîn el-Faradî, Muhammed üstüvânî, İbn-i Hamza, Abdüsselâm el-Lekânî, Abdülbâki bin Muhammed ez-Zerkânî ve daha birçok âlimden ders okudu. Çoğundan icâzet (diploma) aldı. Mısır'da ilim tahsil ederken, babası Dımeşk'da vefât etti. Bunu haber alınca Dımeşk'a geldi. Babasının yerine geçip, talebelere ders vermeye başladı. Sabah vaktinde husûsî, akşam ile yatsı arasında da umûmî olarak, talebelere ders verirdi. Akşam derslerinde Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i, İmâm-ı Süyûtî'nin "Câmi'u kebîr ve Câmi'u sagîr" isimli eserlerini, Şifâ-i şerîfi, İmâm-ı Nevevî'nin "Riyâz-us-sâlihîn" isimli eserini, İbn-i Miskeveyh'in Tehzîb-ül-ahlâk"ını ve daha başka kitapları okuttu. Hadîs, usûl-i hadîs, kırâat, ferâiz, fıkıh, nahiv me'ânî, beyân ve daha başka ilimlerde ders verdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Talebeler çok olduğundan grublar hâlinde gelip ders alırlardı.

Rivâyet edilir ki: 1108 (m. 1696) senesinde Şam'da müthiş bir kıtlık oldu. Uzun bir müddet yağmur yağmadı. İnsanlar susuzluktan çok muzdarib oldular. Çok kimse, Allah rızâsı için üç gün oruç tutup, dördüncü gün oruçlu olarak yağmur duâsına çıktılar. Herkes namaz kılıp, yağmur yağması için Allahü teâlâya duâ ettiler. Ayrıca duâ etmesi için, Ebü'l-Mevâhib'e de ön tarafta bir kürs hazırladılar. Oraya çıkıp duâ etmeye başlayan Ebü'l- Mevâhib, sonunda ağlayarak ve sakalını tutarak; "Yâ Rabbî! Bu ihtiyâr kulunu halk arasında mahcûb etme!" diye yalvardı. Tam bu esnada hava kararmaya, bulutlar görünmeye başladı. Allahü teâlânın izni ile üç gün devamlı olarak yağmur yağdı. Herkes suya doydu. Allahü teâlâ onun duâsını kabûl etmiş onun hürmetine insanları büyük bir sıkıntıdan kurtarmıştı.

Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî, nafakasını te'min etmek için ticâretle uğraşırdı. İlim öğrenmek ve sâlihlerin sohbetlerinde bulunmak husûslarında çok gayretli idi. Alış-veriş muâmelelerini tam uygun yapardı. İlim talebelerine, gizli olarak, çok sadaka verirdi. Her işini Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak yapmaya dikkat eder, bu husûsta kınayanların kınamalarına aldırmazdı. Menkıbe ve kerâmetleri pek çokdur.

Rivâyet edilir ki: Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî'nin zamanında bulunan vâlilerden birisi, bâ'zı haksızlık ve zulümler yapmıştı. O zamanda bulunan ba'zı tüccârlar, vâlinin bu hâlini Ebü'l-Mevâhib'e anlattılar. O da bir mektûp yazarak vâliye gönderdi. O mektûbunda, zulüm ve haksızlıklardan vazgeçmesini tavsiye edip, ba'zı nasihatlerde bulundu. Fakat vâli bu mektûbu pek dikkate almadı. Bu hâl devam edince, tüccârlar ikinci defa Ebü'l-Mevâhib'e müracaat ederek artık dayanamayacaklarını, bir çâre bulmasını söylediler.

Bunun üzerine vâliye ikinci bir mektûp yazarak, tekrar nasihat ve tavsiyelerde bulundu. Bu mektûbu hizmetçisi ile gönderdi. Hizmetçi mektûbu götürdüğü sırada, askeriyenin ileri gelenlerinden bir zât ve daha başkaları da vâlinin yanında bulunuyorlardı. Mektûp vâliye çok te'sîr etti, ağır geldi. Orada bulunanlar da Ebü'l-Mevâhib'in hâlini, dînimizin emirlerine bağlılığını, ilmini, ibâdetini ve evliyâlık yolundaki yüksekliğini anlattılar. Bu sözler, vâliyi sâkinleştirdi. Ebü'l-Mevâhib'in sözleri (mektûbu) sebebiyle, kendisinde bir yumuşama hâli hâsıl oldu. Bundan sonra artık kimseye zulmetmemeye dikkat etti.

Ebü'l-Mevâhib'in eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Feyz-ül-vedûd (bu kitabını 1094 (m. 1682) senesinde yazmış olup, hocalarının isimlerini ve hâl tercümelerini anlatır), 2) Kavâ'id, 3) Kitâbetün alâ Sahîh-il-Buhârî, 4) Kevâkib-üz-zâhire fî âsâr-il-âhıre. Ayrıca, ba'zı âyet-i kerîmeler hakkında risaleleri ve başka eserleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 67

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 123

3) El-A'lâm cild-6, sh. 184

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 312

5) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 369

6) Brockelmann Sup-2, sh. 455

EBÛ SA'ÎD-ZÂDE FEYZULLAH FEYZÎ EFENDİ

Osmanlı âlim ve şâirlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının kırkyedincisidir. İsmi Feyzullah'tır. Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi diye tanınmıştır. Şiirlerinde "Feyzî" mahlasını kullanmıştır. Yirmialtıncı şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin torunu, yirmidokuzuncu şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'nin oğludur. 1040 (m. 1630) senesinde İstanbul'da doğdu. 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul Fındıklı'daki evinde vefât etti. Eyyûb Sultan civarındaki aile mezarlığına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babası Ebû Sa'îd Efendi'den ve zamanın diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, kısa sürede ilmî üstünlüğe ulaştı. Müderris olup, 1055 (m. 1645) senesinde İstanbul'da Mihrimâh Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 25 yaşına gelince, 1065 (m. 1655) senesinde Galata mevleviyyesine, daha sonra İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene vazîfeden alındı. Uzun bir müddet devlet me'mûriyetinden uzak kaldı. 1077 (m. 1666) senesinde Anadolu, 1097 (m. 1685) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir yıl kadar bu vazîfeden alındıysa da, 1098 (m. 1686) senesinde tekrar iade edildi. Sultan İkinci Süleymân Hân zamanında, 1101 (m. 1689) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi, 1 yıl 8 ay 14 gün süren şeyhülislâmlık vazîfesinden sonra, 1103 (m. 1691) senesinde Sultan İkinci Ahmed Hân zamanında vazîfeden ayrılıp Bozcaada'ya gönderildi. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. Beşiktaş'taki evinde ikâmet etti. Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin vefâtı üzerine, 1103 (m. 1691) senesinde yeniden şeyhülislâmlığa getirildi. 2 yıl 2 ay 3 gün müddetle bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, 1105 (m. 1693) senesinde vazîfeden ayrılıp, Sakız adasına gitti. Sakız adası düşman tarafından işgal edilince, Mısır'a gitti. Kısa bir müddet sonra İstanbul'a döndü. İstanbul'a dönüp Kandilli'deki evinde ikâmet etmekteyken, 1110 (m. 1698) senesinde vefât etti. Her iki şeyhülislâmlık müddeti, 3 yıl 10 ay 17 gündür.

Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, astronomi ve edebiyatta ihtisas sahibi idi. Şiir ve inşâda yüksek idi. Açık sözlü, fakat sert bir mizaca sâhib idi. İlimle uğraşmış olmasına rağmen, belirli bir eser bırakmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 76

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 33

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3464

4) İlmiye salnamesi sh. 494

ES'AD EFENDİ (Ebû İshak Efendi-zâde Muhammed)

Osmanlı âlimlerinden. Altmışyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Muhammed Es'ad'dır. Şeyhülislâm Ebû İshak İsmâil Efendi'nin oğlu, yine Şeyhülislâm İshak Efendi'nin birâderidir. Ebû İshak Efendi-zâde diye bilinir. 1096 (m. 1685) senesinde İstanbul'da doğdu. 1166 (m. 1753) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da Sultan Selîm civarında babası tarafından yaptırılan İsmâil Ağa Câmii'nin bahçesinde, babasının kabri yanına defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren, babasından ve Mutavvelci Mehmed Efendi gibi birçok âlimden ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yükseldikten sonra mülâzim (stajyer) olup, 1122 (m. 1710) senesinde yirmialtı yaşındayken hâriç rütbesiyle müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Babası şeyhülislâm olunca, teftiş-i haremeyn ve fetvâ emînliği vazîfesine getirildi. Daha sonra Selanik kadılığına ta'yin edildi. Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. 1147 (m. 1734) senesinde Sadrâzam Mehmed Paşa'nın Adakale (Birinci Mahmûd Hân devri Osmanlı-Avusturya harbi) seferinde ordu kadılığı vazîfesini yaptı. 1150 (m. 1737) senesinde Anadolu, 1157 (m. 1744) senesinde Rumeli kadıaskerliklerine getirildi. 17 ay sonra bu vazîfeden

alındıysa da, kısa bir müddet sonra tekrar iade edildi. 1161 (m. 1748) senesinde Şeyhülislâm Ak Mahmûd-zâde Mehmed Zeynel'âbidîn Efendi'nin ayrılması üzerine, şeyhülislâmlığa ta'yin olundu, 1 yıl 22 gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1162 (m. 1748) senesinde vazîfeden ayrıldı. İstanbul'a dönüp incir köyündeki evinde ikâmet etmekte iken vefât etti.

Es'ad Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, cömert bir kimse idi. Atâ binmek ve silah atmak husûsunda maharet sahibi idi. Şairliği de olan Es'ad Efendi'nin kasîde ve şiirleri vardır.

Muhammed Es'ad Efendi'nin, değişik konulara dâir yazdığı eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1- Lehcet-ül-lügat: Türkçe'den, Arapça ve Farsçaya hazırlamış olduğu lügattir. Bu eseri 850 sahife olup, 1210 (m. 1795) senesinde basılmıştır. 2- Tefsîr-i sûre-i Yâsîn, 3- Tefsîr-i Âyet-el-Kürsî. 4-Tefsîr-i âyet-in-Nasr, 5- Nazîre-i Etvâk-üz-Zehebî liz-Zemahşerî, 6- Gülzâr-ı İbrâhim, 7- Hemziyye ve Lâmiyye kasideleri, 8- Zübdet-ül-lehçe: İki cildlik bir lügattir. 9- Dîvân, 10- Bülbül-nâme.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 247

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 908

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 96

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 238

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1349

6) İlmiye salnamesi sh. 524

ES'AD HOCA EFENDİ (Yanyalı)

Osmanlı Devleti'nde yetişen din ve fen âlimi. İsmi, Muhammed Es'ad bin Ali veya Es'ad bin Muhammed bin Ali'dir. Bugün Arnavutluk sınırları dahilindeki Yanya şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Yanyalı Hoca Es'ad Efendi nâmıyla meşhûr oldu. 1143 (m. 1730) senesinde vefât etti.

İlim sahibi bir aileye mensûb olan Hoca Es'ad Efendi, din ve âlet ilimlerini, memleketinde, müftî Mehmed Efendi ve müderris İbrâhim Efendi'den öğrendi. 1098 (m. 1688) senesinde İstanbul'a geldi. Akşehirlizâde İbrâhim Efendi'nin talebeleri arasına katıldı. Arkadaşları arasında ilk sırayı aldı. Akşehirlizâde İbrâhim Efendi'den icâzet alarak me'zûn oldu. Müderrislik vazîfesi verildi. Fen ilimlerine merakının çokluğundan, bir taraftan müderrislik yaparken, diğer taraftan eski Tekirdağ müftîsi Mehmed Efendi'den matematik ve kozmoğrafyayı, Müneccimbaşı Mehmed Efendi'den de irtifa usûlünü öğrendi. Rumca ve Arabcayı Yanya'da öğrenmişti. Molla Müncel'den de Farsçayı öğrendi. Din ve fen ilimlerinde çok ilerledi. Fıkıh, kelâm, astronomi ve matematik bilgilerinde âlim oldu. Onun ilimdeki yükselmesi dikkate alınarak, 1111 (m. 1699) senesinde, yüksek medreselere talebe hazırlayan Eyyûb Sultan Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 1138 (m. 1725) senesinde de Galata kadılığı verildi. Bu sıralarda İbrâhim Müteferrika, Türkiye'de ilk matbaayı kurmak için hazırlık yapıyordu. O zamana kadar İstanbul'da çok sayıda hattât bulunması (ba'zı araştırıcılara göre doksanbin) ve o zamanlar çok ibtidâî olan matbaadan daha serî kitap yazılması sebebiyle, matbaaya rağbet edilmemişti. Üstelik başlı başına bir sanayi kolu denilebilecek hattâtlığın (kitap yazma işinin) ve yan kolları olan cildcilik, nakkaşlık gibi meslek erbâbının birden bire açığa çıkıp işsiz kalması, memleket içinde ekonomik buhranlara sebep olabilirdi. Hâlbuki Avrupa'da ilimle uğraşanların sayısı çok olmadığı gibi, kitap yazma işinde çalışan fazla kimse de yoktu. Dolayısıyle Avrupalı için matbaa, ekonomik bir çöküntü getirmiyordu. Ancak papazların muhalefeti ile karşılaşılıyordu. Hattâ Cizvit (katolik) misyonerlerinin kışkırtmasıyla yeniçeriler, Rum-Ortodoks Patriği'nin kurdurduğu matbaayı, kuruluşundan bir sene sonra, 1038 (m. 1628) senesinde tahrib ettiler. Müslüman ahâli, matbaayı bir ihtiyâç olarak görmediği için o zamana kadar kurmadılar. Matbaanın geç gelmesi, müslümanların karşı çıkmasından dolayı değildir. Osmanlı Devleti'nin en yüksek dînî makamı olan şeyhülislâmlık makamında bulunan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin, Sadrâzam Nevşehirli Dâmâd İbrâhim Paşa'nın ve pâdişâhın, matbaayı tasvip edip, kurucusu İbrâhim Müteferrika'yı teşvik etmeleri, müslümanların lüzumunda bu işe nasıl gönül ve destek verdiklerini göstermektedir. Yalnız fen ve âlet ilimlerine dâir eserlerin basılmasına müsâde edilerek, dînî eserlerin

hattâtlara bırakılması da, yazı yazarak geçimini te'min edenlerin korunduğunu göstermektedir.

İlk defa matbaa kurmak için İbrâhim Müteferrika teşebbüs ve müracaat etmiş ve kendisine hem şeyhülislâmın fetvâsı hem de pâdişâhın fermanı verilmişti. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin en yüksek dînî hizmetlerini îfâ etmiş olan, eski Galata kadısı Yanyalı Hoca Es'ad Efendi ile, eski İstanbul kadısı Molla İshak Efendi ve eski Selanik kadısı Molla Sâhib Efendi gibi her ilimde söz sahibi kimselerden musahhihler ta'yin edildi, "İbrâhim Müteferrika'nın bastığı eserlerin, bu seçkin kimselerin kontrolünden geçmesi, basılan kitapların halkın i'timâdını te'min etmesinde mühim rol oynadı.

Matbaanın ilk kuruluşunda böyle mühim bir işte çalışan Es'ad Hoca Efendi, aynı zamanda, Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa'nın kurduğu yirmibeş kişilik tercüme hey'etinde de üye idi.

Es'ad Hoca Efendi, din ve âlet ilimlerinde çok ilerlemiş, Arab, Fars, Latin, Türk ve Avrupa'da yeni yeni ortaya çıkarılan bilgiler ve buluşlarla birlikte, klasik kaynakları da tarayarak, her husûsta bilgi sahibi olmuştu. Es'ad Hoca Efendi, ba'zı klasik kitapları Türkçeye tercüme etti. İbn-i Sina'nin tıbba dâir, "Eş-Şifâ" adlı eserini Türkçeye çevirdi. "Hikmet-ül-işrâk" kitabını şerhetti. "Metâli'ül-envâr"

"Kütüb-i semâviyye ve hikmet-i tabiiyye" ve "Şerh-ül-Envâr" adlı eserleri Türkçeye tercüme etti. Çok güzel şiirler yazıp, şiirlerini Dîvân'ında topladı. Ayrıca Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin teşvikiyle, Aristo'nun "Fizik" adlı kitabını, Yunancadan Arabçaya tercüme ve şerhetti. Bu eserlerden başka, Manzûme-i Şehdî"ye bir şerh yazıp, Rumcaya tercüme etti. "Hâşiye-i İsbât-ı vâcib" ve "Risâle-i tâhûtiye" adlı kitaplar da onun eserleri arasındadır.

Her müslüman gibi, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda bulunmak için çırpınan Es'ad Hoca Efendi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok titiz davranırdı. Kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye için Nakşibendiyye yoluna mensûb büyüklerin sohbetlerinde bulundu. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkıyla ahlâklandı. Herkese iyilik yapar, elinde olanı Allah rızâsı için vermekten sakınmazdı. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olur, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatarak vakitlerini kıymetlendirirdi.

Es'ad Hoca Efendi, yazmış olduğu pek kıymetli eserler yanında, mümtaz talebeler de yetiştirdi. Oğlu matematik âlimi Mehmed Efendi ve meşhûr fen âlimi Vesim Abbâs Efendi, onun talebeleri arasındadır.

Es'ad Hoca Efendi'nin beytlerinden biri şöyledir:

"Anlamaz feyz-i Hüdâyî, sırrın idrâk eylemez,
Girmeyenler halkay-ı tevhîde Allah aşkına."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 205

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 248, cild-9, sh. 49

3) Osmanlı Müellifleri cild 1, sh. 234

4) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 332

FAKÎRULLAH

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Kâsım bin Abdülcemâl'dir. Fakîrullah diye tanınır. 1067 (m. 1656) senesinde Siirt'in Tillo kasabasında dünyâya geldi. Babasının yerine müderrislik yaparak binlerce talebe yetiştirdi. Tasavvuf yolunda yükselerek evliyâlıkta Gavs makamı denilen üstün derecelere sahip oldu. 1147 (m. 1734) senesinde doğduğu yer olan Tillo'da vefât etti.

Dedesi Molla Abdülcemâl, Peygamber efendimizin amcası Hazreti Abbâs'ın (radıyallahü anh) torunlarındandır. Zâhirî ilimlerde âlim idi. Tillo'da müderrislik vazifesi yapıyordu. Oğlu Mevlânâ Kâsım'ı yetiştirerek âlim olmasına vesile oldu. Kâsım da babasının vefâtından sonra yerine geçerek talebe okutmağa başladı. 1067 senesinde Receb-i şerîfin ilk Cum'a gecesi, ya'nî Regâib gecesi bir oğlu dünyâya geldi. İsmini İsmâil koydular. Annesi ona, besmelesiz süt emzirip, yemek yedirmedi. Babası Mevlânâ Kâsım onu küçük yaşta yetiştirmeye, ilim öğretmeğe başladı, İsmâil Fakîrullah yirmidört yaşına kadar zâhirî ilimlerde âlim ve bâtınî ilimlerde mütehassıs bir velî olarak yetişti. İbâdetlerinden büyük bir

lezzet alır, zevk ile yapardı. Anne ve babasının hukukunu gözetir duâ ve rızâlarına kavuşmak için çok gayret gösterirdi.

1071 (m. 1660) senesinde babası Mevlânâ Kâsım hazretleri vefât edince, yerine geçerek müderrislik yapmağa başladı. O sene evlendi. İsmâil Fakîrullah hazretleri haramlardan çok sakınır, hattâ şüpheli korkusuyla mübahların dahî fazlasından kaçınırdı. Tarlasını abdestli olarak eker, biçer, hasadını kaldırır, öşrünü verdikten sonra un hâline getirmek için el değirmeninde bizzat kendisi çalışırdı. O undan hamur yoğurup ekmek yapar, böylece yiyeceklerine hiçbir şüphe karışmamasına çok dikkat ederdi. Üzüm bağının işlerini dahî kendisi görür, olgunlaşan üzümleri hayvanların hakkı geçer korkusuyla bizzat kendi sırtında taşırdı. Yiyecek olarak taze veya kuru üzüm ile iktifa ederdi. Her Cum'a günü gusl abdesti almayı yaz, kış hiç aksatmazdı. Gecelerini hep ibâdetle, gündüzlerini oruçlu olarak geçirirdi. Allahü teâlâyı bir an unutmaz, gâfil olmazdı. Rabbini hatırlamak onun gıdası ve en büyük zevki idi. Kırk yaşına kadar böyle devam etti. Kırk yaşında iken latîf mizacı değişip kırk gün yemedi, içmedi ve konuşmadı. Kendinden habersiz olarak yattı. Kırk gün sonra mübârek gözünü açıp bir tas su içti ve ekşi nar isteyip ekmekle yedi. Ondan sonraki günler her çeşit yemekten orta derecede yiyerek kırksekiz yaşına kadar böyle devam etti.

Kırksekiz yaşında olduğu 1114 (m. 1702) senesi Şa'bân ayının ilk Cum'a gecesi idi. Akşam namazından sonra komşularından birine ta'ziyeye gitmişti. Yatsı olmadan câmiye gitmek için ayrılan İsmâil Fakîrullah hazretleri karanlıkta evin avlusuna çıktı. Avluda, içinde su olmıyan onbeş metre derinliğinde içi boş ve ağzı açık bir kuyu vardı, İsmâil Fakîrullah, karanlıkta bu kuyuyu takdîr-i ilâhî farkedemiyerek içine düştü. Fakat Allahü teâlânın koruması ile vücûdunun hiçbir yerine birşey olmadı. Sâdece sol kaşının üzerinde ince bir sıyrık vardı. Burada kendisini Allahü teâlânın celâl sıfatıyla imtihan ettiğini anlıyan İsmâil Fakîrullah, bu kadar yüksekten bir sıyrık ile kurtulmasına hamd ederek Allahü teâlâya secdeye kapandı, hulûs-ı kalb ile Rabbine sığındı. O anda etrâfında ma'nevî bir meclis kuruldu. Hızır aleyhisselâm, Abdülkâdir-i Geylânî, Cüneyd-i Bağdadî hazretleri gibi pekçok velînin rûhları orada hazır oldular. Kuyunun içi genişleyip yemyeşil bir nûra garkoldu. Evliyâlıkta Gavs makamı denilen derecelere kavuştuğu müjdelendi. Kendisine muhabbet şerbeti içirdiler. Böylece zamanın evliyâsının sultânı oldu. O, bu hâlde iken saatler geçti. Câmide yatsı namazını kılmak için bekliyen cemâat, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin gelmediğini görünce evinden ve komşularından soruşturdular. Bulamayınca da aramaya başladılar. Dokumacılık yapan bir usta, kuyunun içinden tatlı bir sesin geldiğini farkedince komşularına haber verdi. Herkes kuyunun başına mumlarla birikti ve kuyuya inerek İsmâil Fakîrullah'ı oradan çıkardılar.

İsmâil Fakîrullah, kuyuda içtiği muhabbet şerbetinin te'sîriyle sekiz sene istiğrak (dünyâyı unutarak kendinden geçme) hâlinde devamlı mest olup, kaldı, insanlardan tamamen uzlet edip, hanım ve evlâdından bile ayrı kalmaya başladı. Sâdece büyük oğlu Abdülkâdir Efendi huzûruna girip hizmetiyle şereflendi.

İsmâil Fakîrullah, bu istiğrak hâlinde iken söylediği bir kasidede kuyuda olanları şöyle anlattı:

"Allahü teâlânın aşkı ile kendimden geçmiş bir hâlde iken, duvarı mermer taşlarla örülmüş kuyuya düştüm.

Onbeş metre kadar derin olduğu hâlde, kendimi bir karış yerden düşmüş gibi hissettim.

Düştüğüm an, kuyudan ilâhî yeşil bir nûr yükseldi. Öyle ki, verdiği aydınlığı birçok nûrlar veremezdi.

O gece, benim için Kadr gecesi kadar kıymetlidir. Çünkü, Allahü teâlâ bana orada pekçok lütuf ve ihsânlarda bulundu.

Bu lütfun bereketiyle okyanusların dibinde ve semâvâtda bulunan herşey gözlerimin önüne getirilerek gösterildi.

Allahü teâlâ bana o gece öyle büyük ni'metleri ihsân etti ki, onu, daha önce yaşıyan evliyâsının çoğuna vermedi.

Bir anda etrâfımda kurulan ma'nevî mecliste, Hızır ve İlyas aleyhisselâm, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed Rıfâî ve Cüneyd-i Bağdadî hazretleri bana çok ikramlarda bulundular ve müjdeler verdiler.

Şeyh Hamza Kebîr hazretleri elinde yeşil âsâsıyla, arkasında da ona mensûp olanların hepsi geldi ve hâlimin güzelliğine hayran kaldılar.

Yanında yıldız gibi parlıyan oğlu Şeyh Mücâhid, Şeyh Mûsâ ve Şeyh Muhammed Radî de vardı.

Çok sevdiklerimden ve makamları yüksek olan Şeyh Bürhan, Şeyh Âlemeyn ve Halîl Ferd dahî yanıma gelerek bu meclisin sonuna kadar bana izzet ve ikramlarda bulundular.

Önlerinde Şeyh Hasen'in bulunduğu Fatiriyyûn'lar da ziyâretime geldiler. Hepsi cübbelerini giymiş bir hâlde idiler.

Ayrıca Veysel Karânî hazretleri, Şeyh Hasen Hutvî, Şeyh Mustafa Kürdî ve Şeyh Neccâr bin Neccârî de orada hazır oldular.

Hâlid bin Velîd hazretleri elinde demir bir âsâ ile teşrîf buyurdu. Hepsi de bana ihsân edilen ni'metlere hayran oldular.

Etrâfıma saf saf dizilip ellerinde ilâhî şerbetle dolu kadehler tutuyorlardı. Ben ise, onların ortasında ve bakışları altında olduğum hâlde, Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olup tefekkür ediyordum.

Hepsi de, ellerindeki şerbeti içmemi bekliyorlardı."

İsmâil Fakîrullah hazretleri, istiğrak hâlini bıraktıktan sonra dostlarıyla görüşmeğe başladı. Onlara, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yoluna çok benziyen kendine mahsûs "Üveysiyye" yolunun âdabını öğretmeğe başladı. Pekçok talebeleri arasında ençok sevdiği ve hizmetine müsâade ettiği Molla Osman (İbrâhim Hakkı hazretlerinin babası) ve Molla Muhammed idi. Bu talebeleri kendisine on sene hizmet etmekle şereflendiler. Molla Osman, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin teveccühlerine kavuşması ve onun duâsını alıp talebesi olmakla şereflenmesi için memleketi Erzurum'dan henüz küçük olan İbrâhim Hakkı'yı da getirtti. O da hizmet etmeye başladı. Molla Osman ve Molla Muhammed hocalarına hizmetin onuncu) yılında, her ikisi de bir hafta içinde vefât ettiler. Cenâze namazlarını hocaları kıldırdı.

Onlardan sonra daha küçük yaşta olan İbrâhim Hakkı, İsmâil Fakîrullah'a hizmet etmiye, onun hasta kalblere şifâ olan sözleri ile olgunlaşmağa ve yetişmeğe başladı.

Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocam İsmâil Fakîrullah hazretlerine hizmetimin üçüncü senesi idi. Bağbozumu zamanı Sonbahar aylarında idik. Tillo kasabasının kuzey tarafında dört saatlik mesafede bir kale vardı. Şirvan beyi bu kaleyi müdâfaa ediyordu. Van paşası itaatsizliği sebebiyle Şirvan beyine ceza vermek için bin kadar askerle kaleyi kuşattı. Topa tutmak istiyordu. Şirvan beyi durumu hazret-i Fakîrullah'a bildirerek paşaya mâni olmasını istirhâm etti ve duâ talebinde bulundu. Bunun üzerine hocam, paşaya bir mektûp gönderdi. Mektûpda; "Ümmet-i Muhammed'in fukarasına merhamet edesin. Bağlarını yağma etmeden çekip gidesin. O âsî olan beyin cezasını âhırete bırakasın" yazıyordu. Mektûp paşaya ulaştığında kuşluk vakti idi. Paşa mektûbu okudu. Fakat hocamın ricasına hiç aldırış etmeyip; "Ben buraya sultânın emriyle gelmişim. Kaleyi, bu âsî beyin başına yıkmalıyım" dedi. Geri dönüp gitmedi.

Paşa, topçularına "Ateş" emri verdi. Atılan toplardan bir tanesi kale duvarına çarpınca parçalandı. Parçalardan biri geri teperek paşanın atına isâbet etti. O anda altındaki at öldü. Arkasından gökyüzünde bulutlar toplanmaya, kısa bir müddet sonra da şiddetli ve iri iri dolu yağmağa başladı, iki saat aralıksız yağan dolu, kale dışında ne kadar insan varsa perişan etti. Doludan hayvanlar kaçacak, sığınacak yer aramağa başladılar. Askerler, kaçan atlarını yakalamak için peşinden koştular. Bu sırada kabarıp büyüyen seller askerlerin çadırlarını söküp götürdü, işte bu hâdiselerden sonra paşanın aklı başına geldi. Yakaladıkları bir ata binip yanına sekiz asker aldı. Doğru Tillo'ya hocam Fakîrullah hazretlerinin huzûruna gitmek üzere yola çıktı. Ancak akşam üzeri Tillo'ya girdi. Önce babam ile kaldığımız bizim hücreye geldi. Babamla, hocamızın huzûruna çıktılar. Paşa kan ter içinde, perişan bir hâlde idi. Boynu bükük bir vaziyette üstadımızdan özür dilemeye başladı. Hocamız ise hiç iltifât etmedi, sâdece; "Ey zâlim! Sen Allahü teâlâdan korkmaz mısın?" buyurdu. Paşa sıtmaya tutulmuş gibi titremeye başladı ve babamın işâreti ile geldiği gibi perişan bir hâlde huzûrdan çıktılar. O gece bizim hücrede kaldı. Sabaha kadar babamla hiç uyumadılar. Bir ara Paşa dedi ki: "Ben, Sultan Ahmed Hân'ın sohbetinde bulunur, hizmetiyle şereflenirdim. Yemîn ederim ki, sizin hocanız gibi heybetli bir kimse görmedim." "Bir musibet, bin nasîhattan daha te'sîrlidir" sözüne uygun olarak sabahleyin geldiği gibi geri gitti. Hocamızın himmeti ve duâları bereketiyle Şirvan beyi, paşa'nın şerrinden kurtuldu. Paşa da, Allahü teâlânın sevdiği bir velî kulunun sözünü dinlememenin cezasını fazlasıyla çekti."

Yine İsmâil Fakîrullah hazretlerinin talebesi olan Ma'rifetnâme sahibi İbrâhim Hakkı anlattı: "Hocamın huzûrunda hizmetle şereflenmemin dördüncü senesi sonbaharıydı. Evlerin damları

üzerinde bir miktar bulgurumuz serilmiş, kurutuluyordu. Ayın onikinci gecesi mehtaplı bir havada Cum'a akşamı yatsı vaktini bekliyordum. Vakit girince minareye Ezân-ı Muhammedî'yi okumak üzere çıktığımda Tillo'nun doğu tarafının yağmur bulutları ile kaplanmış olduğunu ve herkesin kendi zâhirelerini damlardan toplamak için acele ettiklerini gördüm. Ezân-ı şerîfi acele ederek okudum. Hocamızın bulgurlarını toplamak için yardıma gitmek istiyordum. Minareden aşağı indiğimde üstadımız, erkek çocuklarını, torunlarını, hizmetçilerini toplamış bekliyorlardı. Onlara; "Efendim! Yukarı mahalledekiler yağmur yağabilir korkusuyla bulgurlarını topluyorlar" dedim. Hizmetçilerden biri yavaşça; "Biz de o tedbire başvurmak istedik. Fakat hocamız bize mâni oldu. "Bulguru, yağmuru bırakıp câmiye gidiniz, Cum'a gecesine ta'zim edip hürmet gösteriniz" buyurdu" dedi. Hep birlikte câminin sofasında yatsı namazını kıldık. Sonra gökyüzünü incelemeye koyulduk. Tillo üzerinde bulut ikiye ayrıldı. Evlerin bulunduğu kısımda zerre kadar bulut kalmadı. Biraz sonra şiddetli bir yağmur başladı. Tillo'nun etrâfında seller aktığı hâlde kasabamızın üzerine bir damla bile yağmur düşmedi. Böylece Allahü teâlâ, o sevdiği kulunun hürmetine kasabamızın halkına aydınlık ve rahatlık ihsân eyledi."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocamın hizmetine gelişimin altıncı senesi ki, onbeş yaşında idim. Bir bahar günü idi. Aklî dengesini kaybetmiş deli bir bey, otuz kadar hizmetçisiyle hocamızı ziyârete geldi. Dergâhın kapısından izin almadan içeri girip herhangi bir edebe riâyet etmeden, hocamıza; "Güzel canım! Seni nasıl bulacağımı merak eder, dururdum. Meğer ki buradasın. Allah rızâsı için bir kalk da güzel boyunu göreyim. Sonra bu tatlı canımı sana kurban edeyim" dedi. Mübârek hocamız Allahü teâlânın ism-i şerîfini duyar duymaz ayağa kalktı. Bey ise hocamızın hemen ellerine sarıldı, öpmeğe başladı, sonra da düştü bayıldı. Üstadımız hizmetçilere işâret edip; "Bu emîri misâfir odasına götürüp yatırınız. Üzerine de çok yorgan örtünüz, uyusun ve aklı başına gelsin" buyurdu. Hocamızın emrini derhal yerine getirdik. Günlerdir uyku uyuyamıyan bey, altı yorgan altında altı saat uyudu. Bu sırada hocamız bir tabak içinde kuru üzüm getirtti. Üzümlere Kur'ân-ı kerîmden ba'zı âyet-i kerîmeler ve duâlar okudu. Sonra da bana; "Molla İbrâhim! O mecnûnun yatağının başucuna otur. Uyandığında ne isterse onu sana verelim gel, götür" buyurdu. Bunun üzerine misâfirin odasına girdiğimde o da uyandı ve; "Ben, Şeyh'in önünde tabak içinde bulunan kuru üzümleri isterim" dedi. Hocamın huzûruna gidip, durumu arzettim. Tabağı verdiler, götürdüm. Hiç kalmayıncaya kadar yedi, bitirdi. Sonra kalkıp abdest aldı. Aklı başına geldi. Altmış gündür namaz kılmayan mecnûn, o günün öğle namazını kıldı. O gece bizimle beraber kaldı. Sabahleyin babamın yanında hocamızın huzûruna veda etmek üzere gittiler. Fakat cesâret edip içeri giremedi. Utancından içeri dahi bakmayıp, ayak üzerinde kararsız bir hâlde durdu. Bir müddet sonra kapının eşiğini öpüp, sürûr ile memleketine gitti. Hocamızın himmeti ve duâsı bereketiyle aklı başına gelip beyliğini devam ettirdi."

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Onaltı yaşında idim. Bir yaz günüydü. Sıhranlı Şeyh Ali Efendi isminde mübârek bir zât elliiki talebesiyle hacdan geldi. Öğleye yakın hocamız İsmâil Fakîrullah hazretlerinin huzûruna girdiler. Ali Efendi içeriye girince selâm vermedi, konuşmadı, el öpmedi, müsâfeha yapmadı. Edeb ile bir köşeye oturdu, başını önüne eğmiş olduğu hâlde öğle namazına kadar huzûrda kaldı. Namazdan sonra da Allaha ısmarladık demeden, selâm vermeden huzûrdan ayrıldı ve bizim kaldığımız odaya geldi. Yine selâm vermeden, konuşmadan, başını önüne eğip oturdu, ikindiye kadar babam ile murâkabe yaptılar. Akşam iftarında her yemekten birer lokma veya kaşık aldı. Babam, Ali Efendi'ye çok hürmet gösterdi ve hizmet etti. Gece babam ile sabaha kadar murâkabe edip iç âlemlerine daldılar. O geceyi de böyle ihyâ ettiler. Sabahleyin yine hocamızın huzûru ile şereflendi. Yine sessizce oturdu, dinledi ve bir müddet sonra ayağa kalktı. Hocam da ayağa kalkıp ona duâ etti. Hacı Ali Efendi el öpüp, konuşmadan dışarı çıktı. Biz de Ali Efendi'ye hürmet edip, elini öptük Atına bindirerek Tillo'dan çıkıncaya kadar arkasından gidip onu uğurladık. Orada bizimle vedâlaştı ve talebeleriyle memleketine gitti. Eve gelince babama; "Efendim! Bu nasıl misâfirdir ki, herkesten çok izzet ve hürmet bulmuştur?" dedim. Babam da; "Bu misâfir diğerlerine benzemez. Kâmil, olgun bir velî olup gönül sahibidir. Bizim muhterem hocamızın hâl ve şânına yakın bir derecesi vardır. Zîrâ bu halini merak ettiğin zât dedi ki; "Uzun zamandan beri âlemi dolaşırım. Çok memleketler gezdim. Elli seneden beri pekçok evliyâyı ziyâret ettim. Zâhirde bilinmeyen evliyâ ile ma'nevî meclislerde görüştüm. Ancak bu mübârek zâtın cümlesinden üstün derecelere sahip, Gavs-ı a'zam makamında olduğunu müşâhede ettim. Bu muhterem hocamızın vücûd-i şerîfini Allahü teâlânın aşkı yakmıştır.

Buraya gelip İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzünü gördüğümde, kendimi onun gönül aynasında gördüm, işte benim seyahatim tamam oldu ve muradıma kavuştum." Babama; "Bu hiç konuşmayan misâfir, bunları size ne zaman söyledi?" diye sordum. Cevâbında; "Biz kalblerimizle konuştuk. Hattâ bundan başka daha pekçok hikmetler üzerinde uzun uzun sohbet ettik" dedi."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocamın hizmetiyle şereflenmemin sekizinci senesiydi. Tillo'ya üç saat mesafedeki bir köyde hocamın çok sevdiği bir talebesi vardı. Onun bağında misbak üzümü bulunurdu. Bu çeşit üzüm, diğerlerinden yirmi gün önce olgunlaşırdı. O kimsenin ilk olgunlaşan üzümleri bir sepete doldurup, hiç kimseye vermeden getirip önce hocama ikram etmek âdeti idi. O sene âdetinden bir hafta sonra geldi ve geç gelmesinden dolayı özürler dileyerek şunları söyledi: "Muhterem efendim! Adetim üzere ilk olgunlaşan üzümü zât-ı âlinize getirirdim. Bu sene de üzümleri toplayıp yola çıktım. Yolda komşu köyden çoban bir dostumla karşılaştık. Bu tarafa geldiğini anladı. O da benimle bir müddet yol aldı. Bir su kenarına geldiğimizde; "Gel şu suyun yanında biraz istirahat edelim" dedi. Oturduk. Konuşma sırasında; "Anan-baban hayrına şu sepetten bir iki saltam üzüm ver de yiyeyim dedi vermemek için ne kadar mazeretler bulduysam da onunla baş edemedim. Nihâyet onun isteğini yerine getirmek için sepeti önüne koydum. Yarısına kadar yedikten sonra beni azarlayıp hakaret etti ve; "Allah sana mal vermiş, fakat akıl vermemiş. Çoluk-çocuğunu bundan mahrûm edip, malını lâyık olmayanlara bu kadar zahmet çekerek götürüp vermen doğru mudur? Benim akılsız dostum, şeyh olmak kolay mıdır? Şeyhin bir sürü dostu vardır. Ona herkes izzet ve ikramlarda bulunur, üzüm getirirler. Onu, senin bir sepet üzümüne muhtaç mı sandın. Zâten yarısı bitti. Gel şu yarım sepet üzümü bu fakir çobana ver ki, sevâbı ananın-babanın canına değsin" deyip üzümü tamâmiyle aldı. Ben de mecbûr kaldım, üzümü verip boş sepetle köye dönmeye karar verdim. Oturduğumuz yerden bir yokuşu tırmanıyordum. Bir ara; "İmdat! Kurtarın!" feryadını işittim. Geri dönüp baktığımda, o çobanı kendi köpeği yatırıp altına almış sivri dişlerini sahibinin boğazına geçirmişti. Sür'atle koştum, çobanı köpeğin elinden kurtardım. Fakat çok geç kalmıştım. Çoban çok yara almış, beni hocama hizmetten alıkoymanın cezasını bulmuştu. Köyü halkına haber verdim. Yarasına ba'zı ilâçlar, merhemler yaptılar. Yara iyi olmaya yüz tuttu. Bu sebeple hizmetinizden bir hafta geciktim. Kusurumun affını istirhâm ediyorum efendim." Hocam bu talebesinin özürünü kabûl buyurup ona; "Allahü teâlânın yolunda olana, Allahü teâlâ yardımcıdır. Cenâb-ı Hak sana hayırlı karşılıklar ihsân eylesin" diyerek duâ etti."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Onsekiz yaşında idim. Hocamın akrabalarından Abbâs isminde yaşlı bir kimse, üstadımın huzûruna geldi. Ağzı eğilmiş, dudağının bir tarafı kulağına bitişmişti. Sol yüzün cildi kat kat kırışıp dudağıyla kulağı arasında buruşup görünmez olmuştu. Sağ yüzünün cildi de aksine öyle gerilip açılmıştı ki, güneşte kalan def gibi gergin ve parlak olmuştu. Konuştuğu da anlaşılmıyordu. O merhamet menba'ı olan mübârek hocam, akrabasının o hâlini görünce ağladı. Sonra da mübârek eliyle ağzını mesh etti. Fâtiha sûresini okudu. El kaldırıp, duâda bulundu. Bundan sonra Allahü teâlânın izniyle ağzı düzeldi, eski hâline geldi. Hocamın elini Öptükten sonra; "Hocam, beni affetmeni istirhâm ediyorum. Bu gece arkandan uygun olmayan sözler sarfederek gıybetini yapmıştım. Uyuduğumda gâibden bir sille gelip, bir vuruşta ağzımı bu hâle getirdi. Tövbeler olsun" deyip tekrar tekrar af diledi. Merhameti bol olan hocam da; "Bize karşı olan kusurun bizden yana helâl olsun. Hak teâlâ sana hidâyet versin. Bundan sonra sakın bir kimseyi gıybet etmeyesin, Mü'minin mü'mini gıybet etmesi kesin olarak haramdır. Bizi gıybet etme ki, bizim gibi zelîl kulun sahibi, azîzdir ve intikam alıcıdır. Dikkatli ol" buyurdu.

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme isimli eserinde hocasının kerâmetlerinden birisini de şöyle anlattı: "Birgün Tillo'ya bir saat yakınlıkta bulunan köylerin birinden, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş, fıkıh ilminde âlim olan bir şahıs geldi. Bu zât, hocam İsmâil Fakîrullah hazretleririnin ba'zı hâl ve hareketlerini, dînin emirlerine uymuyor sanarak beğenmezdi. Huzûrda iken hocama; "Ey Şeyh! Sen niçin câmiye gitmiyorsun?" diye sordu. O hilim deryası olan hocam lütfederek; "Ey Hâfız! Bizim bu dergâhımız mescid niyetiyle yapılmıştır ve burada dünyâ kelâmı konuşmak mekrûhtur" diye cevap verdi. O zât; "Peki, niçin cemâat sevâbına kavuşmak istemezsin?" diye tekrar sordu. Hocam; "Beş vakit namazda evlât ve talebelerim cemâat olup, farzlar onlarla beraber eda ediliyor" diyerek cevap verdi. "Ezana niçin riâyet etmiyorsun?" sorusuna karşı da; "Bu mescidin minaresi şu kerpiç kadar taştır. Onun üzerinde beş vakitte de ezan okunuyor. Burada okunan ezân-ı şerîfe icabet ediyorum. Cum'a namazını ise

gidip câmide kılıyoruz" buyurdu. O zât; "Niçin çok cemâatin faziletine kavuşmak istemezsin?" diye sordu. Hocam bu soruya tebessüm ederek şöyle cevap verdiler "Kuyu hâdisesinden önce cemâatin çokluğunu canıma minnet bilirdim ve o sevâba kavuşurdum. Ancak kuyu hadîsesiyle kalabalıkta huzûrum kaçıyor, huzûrsuz oluyorum. Bundan dolayı ma'zûrum. Allahü teâlâdan bu sevâbtan beni mahrûm etmiyeceğini umarım. Çünkü, sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm); "Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîften ümitvârız." O zât edebe riâyet etmiyerek sorduğu bu sorulardan aldığı cevap üzerine huzûrdan ayrılıp giti. O gece evinde yatıp uyudu. Fakat sabahleyin uyandığında Kur'ân-ı kerîmi ve fıkıh ilmini tamamen unuttuğunu farketti. İkinci günü abdest almayı ve namaz kılmayı da unutmuş. Üçüncü gün ise göz ni'meti elinden alınıp kör oldu. Dördüncü günde aklı başına gelip, yanına birkaç kimse alarak doğru hocamın huzûruyla şereflendi. Merhamet menba'ı olan hocam, onu, kör olarak görünce çok ağladı ve gözünün açılması için duâ etti. Mübârek elini gözünün üzerine sürdü. O anda Allahü teâlânın izni ile gözündeki perde kaldırıldı ve eskisi gibi görür hâle geldi. Hocamdan çok özür diledi, hatâsının affı için yalvardı. Hocam ise ona; "Sen o gün doğruyu söyledin. Emr-i ma'rûf eyledin. Sa'yin meşkûr olsun, Allahü teâlâ gayretini makbûl eylesin" diyerek o zâtın gönlünü aldı. Hâfız efendi de haddîni bilip bu büyük velînin Allahü teâlâ katında makbûl bir zât olduğunu anladı. O gece bizim odada yattı. Sabahleyin kalktığında unutturulan bütün ilimlerin hatırına yeniden geldiğini gördü. Çok memnun oldu. Allahü teâlâya hamd-ü sena edip şükür secdesine kapandı. Hocamıza çok duâlar ederek oradan ayrıldı.

Siirt civârında İsmâil Fakîrullah hazretleri hakkında anlatılan menkıbelerden iki tanesi de şöyledir.

"O civarda İsmâil Fakîrullah hazretlerine muhabbeti olan zengin bir bey vardı. Birgün hizmetçilerinden birine, bir kese dolusu gümüş para verip, İsmâil Fakîrullah hazretlerine hediye olarak götürmesini istedi. Hizmetçi; "Peki" deyip yola koyuldu. Yolda o büyük velînin, Allahü teâlânın sevdiği kullardan olup olmadığı hakkında tereddütlere düştü. İsmâil Fakîrullah'ı imtihan etmek maksadıyla keseden bir gümüş çıkardı. Bir tarafını kendi göreceği kadar işâretledikten sonra; "İsmâil Fakîrullah eğer Allahü teâlânın evliyâsından ise bu işâretlediğim gümüşü bana versin" diye kendi kendine söylendi. Uzun yolculuktan sonra Tillo'ya gelip, İsmâil Fakîrullah'ın huzûruna çıktı. Beyinin hürmet ve selâmını bildirdikten sonra hediyesini takdim etti. Fakîrullah hazretleri hayır duâdan sonra keseyi açtı. İçinden bir gümüş para çıkarıp hizmetçiye hediye etti. Hizmetçi gümüşe dikkatle baktı ve yolda işâretlediği para olduğunu görünce çok şaşırdı. Bu zâtın, normal insanlardan olmadığını Allahü teâlânın katında yüksek derecelere sahip olduğunu anladı."

İsmâil Fakîrullah hazretleri tevekkül sahibi olup, kazaya rızâ gösterirdi. Allahü teâlâdan gelen derd ve belâları sevgilinin kemendi olarak kabûl eder, severek karşılardı. Bütün yaptığı işleri Allahü teâlânın rızâsı için yapar, dünyâya hiç meyletmezdi. Dînin emirlerinden kıl ucu kadar ayrılmazdı.

Orta boylu, buğday benizli, çok güzel bir görünüşü vardı. Kaşları yay gibi olup, arası açık idi. Gözlerinin görünümü güzel, yüzü nurlu ve mütebessim idi. Burnu düz ve ince olup dişleri beyaz ve sağlam idi. Sakalının tamâmı ak olup, sünnet-i şerîfe uygun uzunlukta idi. Avucunun içi yumuşak, parmakları uzun idi. Teri güzel kokardı.

İsmâil Fakîrullah hazretleri, sultânın adâlet ve insaf üzere olması ve düşmana galip gelmesi için duâ ederdi. Çocuklarına dînî ilimleri öğretir ve akrabalarına ziyârete giderdi. Ziyâretine gelemiyenlerin kusurlarına bakmaz, gelenlere dînin emirlerini bildirir, yasaklardan sakınmalarını emrederdi. Tebessüm ederek konuşur, suâl soranların cevaplarını gayet açık olarak îzâh ederdi. Ziyâretine gelenlerin yüzüne bir geldiğinde, bir de giderken bakardı. Edebinden karşısındakinin yüzüne pek bakmazdı.

Çoğu zaman vecd hâlinde bulunur, başını önüne eğip, gözlerini yumar, sessiz kalırdı. Bütün bid'atlerden sakınır, sünnetleri en ince teferruatına kadar yapardı. Beş vakit namazını kendi dergâhında ezan ve cemâatle eda ederdi. İşrâk, kuşluk, evvâbin ve teheccüd namazlarına devam ederdi. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. Her Cum'a günü namazdan önce Kehf sûresini okurdu. Her sözü, hareketi, ahlâkı ve tavrı Peygamber efendimize uygun idi. Temizliğe çok dikkat eder, gösterişe süse bakmazdı. Mührünün taşı yemeni, şekli bademî, halkası gümüş idi. Her an öleceğini düşündüğü için zemzemle yıkanmış kefenini ve diğer buhur ve levazımı bir sandıkta hazır bulundururdu. Cum'a akşamları odasında buhur yakarlardı. Abdest ve gusl etmek için beyaz

topraktan yapılmış dört ibriği vardı. Yanında devamlı misvak ve tesbih bulundururdu. Kitapları pekçoktu. Odasında kendi güzel el yazısı ile yazdığı Kur'ân-ı kerîmi vardı. Ayrıca, "Tefsîr-i Meâlim-üt-Tenzîl, Mesâbih-i şerîf" kitaplarını kendi el yazısıyla yazmıştı. Babasının elyazısıyla yazdığı dört cildlik "İhyâ-ı ulûm" ve iki cild "Envâr-ı Fıkh-ı Şafiî" kitapları, dedesinin yazdığı dört ciltlik "Kâmus-ı ekber" birer ciltlik "Şifâ-i şerîf ve "Şir'at-ül-İslâm" kitaplarını yanından ayırmazdı.

Hayatını insanlara ilim öğretmek, onlara dîn-i İslâmı anlatmak ile geçiren İsmâil Fakîrullah hazretlerinin son günlerini talebesi ve yerine bıraktığı halîfesi Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme isimli kitabında şöyle anlatır: "O temiz rûh, beden sarayına girip yeryüzüne indi Kemâle gelip olgunlaştı. Allahü teâlâyı tanıdı, insanlar tarafından da tanındı. Ezelî ihsânlara kavuşup sonsuz feyzlere menba oldu. İki cihanı da gönül aynasında görüp, yalnız Rabbine döndü. O'nun emirlerine sarıldı. Böylece bu dünyânın zevk ve safâsına aldanmayıp, hakîkî âlemde huzûrlu olmanın yolunu tuttu. Bu dünyânın zulmetinden usanıp bir an önce ebedî âleme kavuşmayı arzuladı. Diğer canlılar gibi nöbetini savmak istiyordu. Zîrâ pak rûhu beden mezarında mahpus gibi kalmış idi. Yaşı sekseni geçince 1147 (m. 1734) senesi Şevval ayının ortasında bir hafta kadar hiç kimse ile görüşmeyip ma'nevî âlemi mükâşefe edip seyr eyledi. İnsanlar onu hastalıktan dolayı böyle kendinden geçmiş sandılar. Ancak Cum'a gecesi yatsıdan sonra o hâlden bu his âlemine döndü. Evlât ve torunlarını yanına çağırıp ilim öğrenmelerini ve sâlih ameller ile uğraşmalarını vasıyyet eyledi. Üzerindeki emânetlerin sahiplerine verilmesini istiyerek oradakilerle vedâlaştı. Sonra Yâsîn-i şerîf okumalarını emretti. Yâsîn-i şerîf okunurken odanın içine öyle güzel kokular doldu ki, sanki ûd ve anber yakılmıştı. Çocukları ve torunları üzüntü içinde idiler. Onun için ise o gece bayram ve sürûr gecesi oldu. Yâsîn-i şerîfin "Selâmûn kavlen..." âyet-i kerîmesi okunurken "Allah" diyerek canını Hakka teslim eyledi. Mübârek rûhu gidip, latif cismi kaldı. O huzûr sahibi bu fâni dünyâyı bırakıp, hakîkî âleme gidince evlatları babalarının vasıyyetini yaptılar, sabaha kadar yıkayıp kefenlediler. Çevre köylere haberler gönderdiler. Sabahleyin herkes geldi, çok cemâat toplandı. Oğlu Abdülkâdir Efendi İmâm olup cenâze namazını kıldırdı. Mezârı babam Molla Osman Efendi ile Molla Muhammed Efendi'nin türbeleri önüne kazıldı ve oraya defn edildi. Mezârı üzerine büyük bir sanduka ve güzel bir türbe yapıldı. Günlerce yakın çevreden gelenler ziyâret edip, kabri başında Kur'ân-ı kerîm okudular.

İsmâil Fakîrullah hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâya tevekkül et, işini O'na teslim et. İbrâhim aleyhisselâm, Allahü teâlâya öyle tevekkül etti ki, ateşe atıldığı hâlde Cebrâil aleyhisselâm dâhil hiç kimseden yardım istemedi. Cebrâil aleyhisselâm kendisine; "Bir ihtiyâcın var mı?" diye sorunca, "Sana yok, O'na var" dedi. "O'ndan iste" deyince, İbrâhim aleyhisselâm; "O hâlimi biliyor, o bana yetişir, istememe gerek yok" buyurdu. Yûsuf aleyhisselâm, zindandaki arkadaşından yardım isteyince, Rabbi kendisine; "Aciz bir mahlûka dayandın ve başından geçenleri ona anlattın, ihtiyâcını ona söyledin. Hâlbuki veren ve vermiyen benim. Fayda ve zarar veren de benim" buyurdu.

"Tevekkül etmek, teslim olmak, sabretmek ve rızâ göstermek, Allahü teâlâya varan yolun esaslarıdır."

"Sabrın başlangıcı çok acı, sonu bal gibi tatlıdır."

"Allahü teâlâdan râzı olandan, Allahü teâlâ da râzıdır. Kazaya rızâ, evliyânın şânındandır."

"Sevgiliden gelen belâ, bahşiştir. Bahşişi kabûl etmemek hatâdır."

"Ey Molla İbrâhim Hakkı! Allahü teâlâya bütün arzularını sana kolayca vermesi için yalvardım ve duâ ettim. Allahü teâlânın, bütün maksatlarına kavuşturmasını ümid ederim."

"Allahü teâlâ bir kulunun ma'rifet sahibi olmasını isterse, kendi nûrunu o kulunun kalbine koyar ve kul o nûr ile Rabbini tanır."

"Ma'rifet, iki dünyâ saadetidir. Muhabbet ise göz bebeğidir. Muhabbet, ma'rifetin meyvesidir. Ma'rifet ise ezelî hidâyettir."

"Âşıkların kalbleri, Allahü teâlânın nûru ile aydınlanır. Konuşurlarsa, dudaklarından nûr saçılır.

"Allahü teâlâ gibi sevgilisi olan, başkasına nasıl bakar. Allahü teâlâ gibi habîbi olan, başkasına nasıl güvenir. Allahü teâlâ gibi dostu olan başkasından nasıl korkar. Allahü teâlâ gibi sahibi, ahbabı olan, başkasıyla nasıl meşgûl olur! Allahü teâlâ gibi güzeli olan, başkasına nasıl gönül verir. Nitekim Allahü

teâlâ; “Beni sevdiğini söyleyip de kalbinde benden başkası olan, iddiasında yalancıdır” buyurdu.

“Allahü teâlâyı seven, Habîbullahı da (aleyhisselâm) sever. Habîbullahı seven ona salevâti çok okur, sünneti ile amel eder.”

“İbâdetlerin en üstünü müslümanlara din ilmi öğretmektir. İlimlerin en üstünü de namaz ilmidir. Çünkü o, mü’minin mi’râcıdır. Sen farzları vaktinde, sünnetleri ile beraber kıl. Mümkünse cemâati de kaçırma.”

“Dünyâ, çocukların oyuncağıdır, hayâldir, bâtıl bir rü’yâdır; harâbdır... Herşeyi bırak Allaha dön.”

“Yemeği ve içmeği azaltmak sıhhat ve rahatlıktır. Uykuyu azaltmak huzûr ve sürûrdur. Susmak açık bir hikmet ve güzel bir haslettir. Dilin susması, kalbin susmasına, kalbin susması Rabbin ma’rifetine yardımcı olur.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Ma’rifetnâme sh. 520

2) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 152

3) Tezkiret-ül-ahbâb fî menâkıb-ıl-aktâb

FEYZULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden ve şeyhülislâmlarından. İsmi Feyzullah’tır. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin soyundandır. Seyyid olup, Erzurum müftîsî Seyyid Muhammed bin Muhammed’in oğludur. Pâdişâh ve şehzâde hocalığı ile şeyhülislâmlık vazîfelerinde bulunduğu için, “Câmi-ur-riyâseteyn” ünvanıyla tanınmıştır. 1115 (m. 1703) senesinde Edirne’de Yeniçeriler tarafından şehîd edildi.

Küçük yaşından i’tibâren ilim tahsîline yönelip, babasından ve dayısının oğlu Molla Abdülmün’im’den; Kur’ân-ı kerîm, Arabça, Farsça lisanlarını, fıkıh usûlü ve fıkıh ilmini öğrendi. Dayısı, Molla Murtazâ bin İsmâil’den; sarf, nahiv, me’ânî, beyân gibi edebi ilimleri ve fen ilimlerini tahsil etti. Daha sonra Vânî Mehmed Efendi’den; tefsîr, mantık, matematik, geometri ve astronomi ilimlerini öğrendi. Muhammed Zâhir İbni Abdullah el-Magribî’den hadîs ilmini okudu. İlmî yüksekliği hertarafta duyuldu. Bu sırada İstanbul’a yerleşen hocası Vânî Mehmed Efendi’nin da’veti üzerine, 1074 (m. 1663) senesinde İstanbul’a geldi Vanî Mehmed Efendi’nin kızı Ayşe hâtunla evlendi. Şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ Efendi’nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzım (stajyer) olarak vazîfe yaptı. 1678 (m. 1667) senesinde hac ibâdeti için Hicaz’a gitti. Hac ibâdetini ifâ edip, sevgili Peygamberimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Orada bir müddet mücavir olarak kaldı. Hac dönüsünde Yenişehir’e gelip, kayınpederi tarafından pâdişâhın huzûruna çıkarıldı.

Pâdişâhla birlikte 1080 (m. 1669) senesinde Selânik’e gidip, aynı sene içinde Şehzâde Mustafa’nın vefât eden hocası Seyyid Muhammed Efendi yerine şehzâde hocalığına ta’yin edildi. Bundan sonra sırasıyla, 1081 (m. 1670) senesinde Haydarpaşa, aynı sene içinde Üsküdar’da Mihrimah Sultan, Fâtih’de Sahn-ı semân medreselerinde müderris olarak vazîfelendirildi. 1083 (m. 1672) senesinde Ayasofya Medresesi müderrisliğine, 1084 (m. 1673) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîsine ve Sultan Ahmed Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. 1089 (m. 1678) senesinde Rumeli kadı-askerliği pâyesiyle Şehzâde Üçüncü Ahmed’in hocalığına tayin edildi. 1097 (m. 1686) senesinde bir mes’eleden dolayı bu vazîfeden alındı. Ancak pâdişâh konuyla ilgili olarak yaptığı araştırmada Feyzullah Efendi’nin suçsuz olduğunu anladığından vazîfesine iade edildi. 1097 (m. 1685) senesinde vefât eden Es’âd-zâde Seyyid Mehmed Efendi’nin yerine Nakîb-ül-Eşrâflığa (sevgili peygamberimizin soyundan gelen seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen kimse) ta’yin olundu.

Yeniçerilerin ayaklanması üzerine tahttan indirilen Dördüncü Mehmed’in yerine pâdişâh olan ikinci Süleymân Hân tarafından, 1099 (m. 1687) senesinde şeyhülislâmlık makamına tayin edildi. Onyedi gün bu vazîfede kalıp daha sonra ayrıldı ve Erzurum’a gitti. Yedi yıl kadar memleketinde kaldı. Sultan İkinci Mustafa, 1106 (m. 1694) senesinde tahta çıkınca, daha önce hocalığını yapan Feyzullah Efendi’yi İstanbul’a da’vet etti ve şeyhülislâmlık makamına ta’yin etti. Pâdişâhın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 8 yıl 2 ay 3 gün bu makamda kaldı. 1115 (m. 1703) yılında Yeniçeriler ayaklandılar. Bu sırada pâdişâh ve şeyhülislâm Edirne’de

bulunuyordu. Edirne Vak'ası diye bilinen büyük ayaklanma sonucunda, yeniçeriler tarafından çok eziyet edilerek şehîd edildi. Edirne'deki malları ve evi, isyancılar tarafından yağma edildi. Oğulları Yedikule'ye habs edildi.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Keskin zekâya sahip idi. Allahü teâlânın dînine bağlı, ilmiyle âmil idi. Kendisi, aslen Erzurum'un asil âilelerindendir. İlmî üstünlüğü yanında hat san'atı ile uğraşmış idi. Nesih stilinde güzel yazı yazardı. Cömert ve kerem sahibi olan Feyzullah Efendi; Erzurum, Şam, Medine ve İstanbul'da, dâr-ül-hadîs, câmi, medrese ve kütüphâne gibi hayırlı eserler yaptırmış idi.

Feyzullah Efendi'nin, vakfa dayalı olarak bıraktığı hayır eserleri şunlardır: 1- Erzurum'da yaptırdığı "Feyziyye medresesi" ile "Dâr-ül-kurrâ" ve bir "Câmi". Halk arasında "Kurşunlu Câmii ve Medresesi" olarak bilinir. 2-Şam'da yaptırdığı "Dâr-ül-hadîs", 3-İstanbul'da içinde nâdir kitapların bulunduğu bugün Millet Kütüphânesi adıyla hizmet gören kütüphânenin de yer aldığı Feyziyye Medresesi. 4-Edirne'de Cebehâne yakınında gördüğü rü'yâ üzerine yaptırdığı bir sebil, çeşme. 5- İstanbul'da yaptırdığı Fevziyye Medresesi'nin dış duvarına bitişik hazneli (sarnıçlı), nefis mermer kitâbeli çeşme. 6- Mekke-i mükerremedeki Mescid-i Cin'i ta'mir ettirmiştir. 7- Medîne-i münevvere de bir medrese, bir kütüphâne ve bir muallimhâne inşâ ettirmiştir.

Feyzullah Efendi'nin yaptırdığı kütüphâne vakfiyesinden bir kısmı Feyzullah Efendi'nin ilme ve dîne hizmetini çok iyi anlattığından aşağıya alınmıştır:

"... Müfredat defteri mucibince, vakfe tamamen riâyet ederek vakfedilen kütüphâne için, üç Hâfız-ı kütüb ta'yin edilmiştir. Bunlar kitapları iyi muhafaza edecekler, kütüphâneyi açık tutacaklardır. Açık olduğu günlerde talebe-i ulûm (ilim öğrenenler) gerek mütâlâa (inceleme-araştırma), gerekse istinsah (aslına bağlı olarak yazma) edebilecekler, dışarıya asla bir kitap çıkarılmayacak. Kütüphâne anahtarı ikinci hâfız-ı kütübde bulunacak, kütüphâne kapandıktan sonra birinci hâfız-ı kütüb, kapıyı mühürleyecek ve üçü bir arada olmadan kütüphâne açılmayacaktır. Senede üç kerre umûmî temizlik yapılacak, 12 akçe yevmiye me'mûriyet için, 3 akçe de temizlik için olacaktır. Cildci çalıştırılacak, yıpranmış ve eskimiş kitaplar ta'mir ettirilecektir" denmektedir.

Eserleri: Değerli bir âlim, fazilet sahihi, güler yüzlü, zekî bakışlı, heybetli ve vakûr, oldukça nüktedân, müfessir ve muhaddis olan Şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin eserleri şunlardır:

1- Hâşiyetü alâ envâr-üt-tenzîl ve Esrâr-üt-te'vîl: Kâdı Beydâvî hazretlerinin meşhûr tefsîrine yazdığı haşiyedir. 2- Îsâm haşiyesi, 3- Nesâyih-ül-mülûk, 4- Halhâlî'nin Şerh-i akâid'i üzerine ta'lîkâtı. 5- Kitab-ül-ezkâr, 6- Mecmûa-i hikâyât, 7- Fetâvâ-i Feyziyye: Feyzullah Efendi'nin verdiği fetvâlarının toplandığı eseridir. 8- Hatîb Kâzım'ın "Ravda" adlı eserinin tercümesi, 9-Riyâz-ür-Rahme, 10- Dîvân, 11-Feyzullah Efendi'nin kendi kaleminden tercümesi hâli (otobiyografisi), 12- Feyzullah Efendi vakfiyesi.

Feyzullah Efendi'nin "Fetâvâ-i Feyziyye" adlı fetvâ kitabında yer alan fetvâlarından ba'zıları:

"Bir kimse, sıhhatde iken evini vakf ve zevcesinin (hanımının) oturmasını, o vefât edince, kirasının Medîne-i münevvere fukarasına verilmesini şart etse, mütevelliye teslim edip mahkemede tescil ettirdikten sonra ölse, vârisleri bu vakfı bozamazlar. Bir kimse, evini vakf edip, bunun satılarak parasının fakirlere dağıtılmasını şart etse, böyle vakf caiz olmaz, bâtıl olur. Çünkü, vakf malı satmak sahîh değildir. Mülkümü vakf ettim diyen kimse, tescil ettirmeden önce vazgeçebilir. Tescil ettirdikten sonra vazgeçemez. Bir kimse, birisinde olan alacağını bir cihete (ya'nî bir yere) vakf etse, parayı almadan önce ölse, vârisleri bu vakfı bozabilirler. Bir kimse, evini vakf edip kiraya verilmesini ve kirasının, oğullarından yalnız Ahmed'e verilmesini şart etse, diğer çocuklarına birşey verilmez. Bir kimse, mütevellisi bulunduğu vakf paranın bir kısmını tüccâra ve esnafa mudârebe (ortaklık payı) ve sermâye olarak verip, birkaç sene bunlardan yalnız kârları alıp vakfın masraflarına harc etse, sonra yerine başkası mütevelli olsa, tüccârlar iflâs veya firar etseler, yeni mütevelli, eskisine sermâyeleri tazmin ettiremez. Vakf paranın mütevellisi, bunları tüccârlara mu'âmele ile ödünç verse, sonra azl olsa, yeni gelen mütevelli bu paraları geri isteyince, buna vermeğe mecbûrdurlar. Rehin alarak mu'âmele ile ödünç vermesi şart edilmiş olan vakf parayı, mütevellisi, rehinsiz ödünç verip, ödünç alan, iflâs ederek ölse, para geri alınmasa, bunu mütevelli öder. Bunun gibi, vekîl sâhibinin bildirdiği şarta uymayarak zarara sebeb olursa, bu zararı tazmin eder. Mütevelli, İmâm-ı ebû Yûsuf'a göre (r.aleyh), vakf sahibinin

vekîlidir. İmâm-ı Muhammed'e göre (r.aleyh), fakirlerin vekîlidir. Belli bir yerde saklanması şart edilmiş olmayan vakf para, mütevellinin evinde yangında zâyî olsa, mütevelli ödemez. Vakf parayı, eşkiya mütevelliden zor ile alsa, mütevelli tazmin etmez. Vedî'a olan eşya da (Bir kişiye saklamak üzere verilen şey) böyledir. Mütevellî, vakfın kirasını almak için birini vekîl etse, vekîl aldığı kirayı kendi ihtiyâçlarına sarfetse, bunu mütevelli değil, bu vekîl tazmin eder. Kâdı, vakfda şart edilmiş olmayan bir vazîfe ihdas edemez. Meselâ, vakf câmide bir müezzin varken, ikinci müezzin berâtı veremez. Zeyd, bir vakfa birkaç sene mütevelli olup, kadı o senelerin hesaplarını tedkîk ile kabûl ve tasdik eylese, caiz olur. Şüphe eden olursa, cevap taleb eder. Bir vakfın nâzırı, bunun tevliyetini de kendi üzerine alamaz. Vakf sahibinin ta'yin ettiği mütevelli, nâzırın bilgisi altında, vakfı idâre eder."

"Üç türlü vakf vardır Yalnız fakirler için olur. Önce zenginler, sonra fakirler için olur. Hem zenginler, hem de fakirler için olur. Mektebler, hanlar, hastahâneler, kabristanlar, câmi'ler ve çeşmeler hem fakirler, hem de zenginler için vakf edilmişlerdir."

"Mehr-i mu'accel, çeyiz masrafı olarak düğünden önce verilir. Mangır (ya'nî fülûs) rayiç (geçer akçe) iken, mehr olarak şu kadar bin mangır diyerek nikâh yaptıktan sonra, mangır kâsid (geçmez) olsa, zevce vefât etse, vârislerine kesâd günü olan kıymetleri kadar altın, gümüş kıymetleri verilir. Mangır adedince gümüş verilmez. (Kâğıd lira da, fülûs demektir.) Zevc (erkek) nikâhdan sonra gönderdiği eşya için, mehr idi dese, zevce de, hediyye idi dese, şâhidleri yok ise, zevcin sözü kabûl edilir."

"Zevci zengin olan kadın, oğlundan nafaka isteyemez. Baliğ ise de, farz olan ilimleri tahsil ettiği için, fakir olana, zengin olan babası bakar."

"Bir baba, küçük çocuklarını paralarını, ihtiyâcı yok iken, kendisi için kullansa, çocuklar baliğ olunca, bunu tazmin etmesini isteyebelirler. Baba muhtaç olsaydı, kullanması caiz olurdu."

"Kadın kendi malından zevcine (kocasına) verip; "Bunu sat, semeni (parası) ile nafaka al" dese, zevcini (kocasını) onu satmağa vekîl etmiş ve semeni ona âriyet (ödünç) vermiş olur. Âriyet olarak verilen misli mal, karz (borç) olur."

"Zeyd kendi arsasında kendi malzemesi ile eni, boyu ve yüksekliği belli bir oda yapması için bir usta ile, belli ücretle sözleşme ve ücretini peşin verse, odayı yaptıktan sonra, ustanın daha para istemesi caiz olmaz. Usta kendi malzemesi ile yapsaydı, (ya'nî istisna' (ısmarlama) sözleşmesi olsaydı) caiz olurdu. Bir kimsenin, kendi arsası üzerinde, istisna' yolu ile ev yaptırmasının caiz olduğu bu misâlden anlaşılmaktadır."

"Beyde (satışta) olduğu gibi, icâre (kiralama) de, lâzım olmayan şart ile fâsid olur. Meselâ, değeri ma'lûm olan malını gemi ile belli iskeleye götürmesi için, belli ücret ile sözleşirken, gemicinin malın gümrüğünü kendi malından vermesini şart etmek fâsid olur. Fâsid icârelerde, sözleşilen ücret değil, ecr-i misi verilir. Bey'de olduğu gibi, icâreyi de ikâle ve fesh etmek caizdir."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül- meşâyıh sh. 74

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1007

3) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 6

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 393

5) İlmiye salnamesi sh. 491

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3464

7) Sicilli Osmanî cild-4 sh. 33

8) Lügât-i târihiyye ve Coğrâfiyye cild-2, sh. 226

9) Fetâvâ-i Feyziyye, İstanbul 1324

FEYZULLAH EFENDİ-ZÂDE ES-SEYYİD MURTAZÂ EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının altmışdokuzuncusudur. İsmi Murtazâ'dır. Kırkaltıncı şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin oğlu ve altmışüçüncü şeyhülislâm Feyzullah Efendi-zâde Mustafa Efendi'nin kardeşidir. Feyzullah Efendi-zâde diye bilinir. 1106

(m. 1694) senesinde İstanbul'da doğdu. 1171 (m. 1757) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civârında, annesinin kabri yanına defnedildi.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördü. Zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Behçet-ül-fetâvâ adlı eserin müellifi Yenişehirli Abdullah Efendi'nin hizmetinde bulunup, husûsî meclisinde ilim tahsil etti. Onun huzûrunda ilmî üstünlüğe ulaşıp, 1138 (m. 1725) senesinde müderris oldu.

Birçok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Galata kadılığı vazîfesinde bulundu. 1154 (m. 1741) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1160 (m. 1747) senesinde Anadolu kadı-askerliğine yükseltildi. Süresi dolunca bu vazîfeden alındı. Evine çekilip ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Şeyhülislâm Mehmed Sa'îd Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından 1163 (m. 1750) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bu vazîfeyi 4 yıl 7 ay 12 gün müddetle adâlet ve doğrulukla yürüttü. Ancak hastalığı ve zayıf olması sebebiyle, 1168 (m. 1755) senesinde bu vazîfeden ayrılmak zorunda kaldı. Bu ayrılış târihi, Sultan Üçüncü Osman Hân'ın tahta geçişinden bir ay sonraya rastlar. Vazifeden ayrıldıktan sonra evinde istirâhate çekilip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken İstanbul'da vefât etti.

Feyzullah Efendi-zâde Murtazâ Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın dînine sıkı bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, vakitlerini ibâdet etmekle kıymetlendirirdi. Sâde bir yaşayış tarzını benimseyen, kanaatkar bir kimse idi. Yaptığı her hareketi ölçülü olup, herkesle iyi geçinir ve kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Dünyâ malına gönül vermez, makam ve mevkiyi, insanlara hizmet ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için vâsıta kabûl ederdi. Hattâ, emekli maaşı olarak kendisine tahsis edilen arpalıkları kabûl etmemişti. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 97

2) İlmiye salnamesi sh. 525

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-6, sh. 4257

FEYZULLAH EFENDİ-ZÂDE ES-SEYYİD ŞEYH MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının altmışüçüncüsüdür. İsmi Mustafa'dır. Kırkaltıncı şeyhülislâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğludur. Feyzullah Efendi-zâde diye bilinir. 1090 (m. 1679) senesinde İstanbul'da doğdu. 1158 (m. 1745) senesinde yine İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da, Mirzâ-zâde Mehmed Efendi'nin kabrinin yanında medfûndur.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. İlmi, yüksek derecelere ulaşıp, âlimler arasında meşhûr oldu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Otuzüç yaşındayken kadılığa geçip, 1113 (m. 1701) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. 1114 (m. 1702) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ve arkasından Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1115 (m. 1703) senesinde meydana gelen Edirne vak'asında, babası Feyzullah Efendi, yeniçeriler tarafından eziyet edilerek şehîd edildikten sonra, diğer kardeşleriyle birlikte Yedikule'ye hapsedildi. Hapis cezası sürgün cezasına çevrilerek Kıbrıs'a gönderildi. Bir müddet Kıbrıs'ta kaldıktan sonra, Bursa'ya gelmesine müsâade edildi. Bursa'da yirmisekiz yıl kadar kaldıktan sonra, 1143 (m. 1730) senesinde Sultan Birinci Mahmûd Hân tahta geçip, ayaklanmaları bastırdıktan sonra, Mustafa Efendi'nin İstanbul'a gelmesine izin verip da'vet etti. Pâdişâhın lütuf ve ihsânlarına kavuştu. 1145 (m. 1732) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1147 (m. 1734) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi dokuz sene iki ay müddetle adâlet ve doğrulukla yürüttü. Yaşı ilerlemiş olan Mustafa Efendi, felç hastalığına tutularak vefât etti.

Feyzullah Efendi-zâde es-Seyyid Şeyh Mustafa Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Nakşibendî yüksek yolundan da feyz almış idi. Allahü teâlânın dîninin emirlerine bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, herkesle iyi geçinmeye çalışır, kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Şâir, ince rûhlu, cömert, kerem sahibi ve yardımsever bir zât olan Feyzullah Efendi-zâde Şeyh Mustafa Efendi, Eyyûb

Nişancası'nda bir dergâh ve Saraçhâne'de bir çeşme yaptırmıştı. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 92

2) İlmiye salnamesi sh. 518

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4305

GULÂM MUHAMMED MA'SÛM

Evliyânın büyüklerinden. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin torunlarından Şeyh Muhammed İsmâilî'nin ikinci oğludur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 1161 (m. 1748) senesinde doksan yaşını geçmiş olduğu hâlde, Ramazân-ı şerîf bayramı gecesi vefât etti. Tasavvufda pek yüksek derecede olup, Kutb-ül-aktâb idi. İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretlerinin evlâdından bu torununun, zamanında bulunanlar arasında yüksek bir yeri vardı. Kayyûmluk, gavslık ve kutbluk mansıblarına sahipti. Asâletten de pay almış idi.

Kutb-ül-aktâb ismi ile meşhûrdur. İmâm-ül-evliyâ da denir. Yıllar önce İmâm-ı Muhammed Ma'sûm Fârûkî, Kayyûm-ı zaman olan büyük oğlu Muhammed Sıbgatullah'a buyurmuştu ki: "Senin neslinden çok yüksek bir oğul dünyâya gelecektir, ister oğlun, ister torunun olsun. O dünyâya gelince, onu benim kâim makamım biliniz ve benim ismimi veriniz. Çünkü Müceddidî ve Ma'sûmî nisbetinin asâleten vârisi o olacaktır. Onun feyz ve bereketi kıyâmete kadar evlâd ve müntesiblerinde (onun yolunda bulunanlarda) devam edecektir. Bu yolumuzu, o kuvvetlendirecek, başka bir i'tibâr verecektir."

Daha dünyâya gelmeden önce hakkında bildirilen bu müjde; kendisinden yıllar sonra dünyâya gelecek olan Ebü'l-Hasen-i Harkânî'yi müjdeleyen, medheden Bâyezîd-i Bistâmî'nin müjdesine benzemektedir.

İlmi, babasından öğrendi. Aklî ve naklî ilimlerde arkadaşları arasında birinci oldu. Yirmi yaşında tahsili bitirip, Kayyûm-ı zamân'ın huzûrunda, kalbe âid nûrları elde etmeye başladı. Kısa zamanda tasavvufda çok derecelere kavuştu. Kemâl ve ikmâl sahibi oldu. Dedesinden mutlak hilâfet aldı ve nûrlarını cihâna yaymaya başladı. Yüksek dedelerinin nisbeti yeniden tazelendi. İrşâdı cihâna yayıldı. Çok yüksek derecelere, feyzlere, nûrlara, ma'rifet, tecellî ve tam huzûra, İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'nin nisbetine kavuştu. Sohbetinde ve murâkabe meclislerinde, binlerce talebe toplanırdı. Pekçok kimseyi tasavvufta yetiştirip kemâle ulaştırmıştır. En meşhûr talebelerinden dört tanesi şu zâtlardır: Mirzâ Ömer Hân, Hâce Nizâm, Hâce Hudrî ve Hâce Habîbullah. Bu dört talebesi vasıtasıyla pek çok kimse tasavvufda yetişip, kemâle gelmiştir. Gulâm Muhammed Ma'sûm'un talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Peşâver âlimlerinden biri, talebelerinden bir cemâatle birlikte Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretleri ile ilmî münâzara yapmak üzere huzûruna gelmişti. Huzûruna girince, bütün ilmini birdenbire unutuverdi. Gulâm Muhammed Ma'sûm ona, talebelerin oturduğu yere geçmesini işâret etti. Tek kelime konuşamadı. Sonra meclisinden kalkıp gitti. Gulâm Muhammed Ma'sûm ile münâzaraya girmek için ilmin ince mes'elelerini yeniden öğrendi. Bir gün yine aynı niyetle huzûruna gitti. Fakat huzûruna girince, öğrendiklerini gene unuttu. Tekrar dönüp gitti. Üçüncü sefer tekrar hazırlanıp, kitaplarını da yanına alıp huzûruna gitti. Bu sefer de bildiklerini unuttu. O hâle gelmişti ki götürdüğü kitaplardan bir harfi bile okumaya kadir olamadı, okumayı dahî unuttu. Bu durum karşısında talebeleri ile birlikte, Gulâm Muhammed Ma'sûm'un huzûrunda özür beyân edip af diledi. Kendisini de talebeliğe kabûl etmesini arzetti. Bundan sonra Gulâm Muhammed Ma'sûm o âlim zâta; "Sen bize Münâzara için gelirken, falan falan bahisleri ezberlemiştin. Ba'zı sorular da hazırlamıştın. Bu soruların cevâbı şöyle şöyledir" buyurup, herbirini tek tek izah ederek cevap verdi. Sonra o meşhûr âlimi talebeliğe kabûl edip, tasavvufda yetiştirerek kemâle ulaştırdı ve icâzet verdi."

Umdet-ül-makâmât kitabının müellifi, Gulâm Muhammed Ma'sûm'un bir talebesinden naklen şöyle anlatmıştır: "Hocam Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretlerinin vefâtına yakın bir zamanda, ziyâretine gitmek üzere köyümden yola çıktım. Giderken iki rub'iyye (Hindistanda kullanılan para birimi), miktarındaki parayı hocama vermeyi adamıştım. Yolda iken hocam bana rü'yâmda; "Yarın fıtr bayramı gecesidir. Kabrime gel orada bir kişi bulursun. Benim ona iki rub'iyye borcum

vardı. Adadığın o iki rub'iyyeyi ona vererek benim borcumu öde" buyurdu. Yolculuğumu tamamlayıp hocamın şehrine girince, hocam Gulâm Muhammed Ma'sûm'un vefât ettiğini öğrendim. Hemen kabrine gidip ziyaret ettim. Kabrinin yanına varınca orada birisini gördüm. Bana dedi ki: "Bu zâtın bana iki rub'iyye borcu vardı, oğullarından isteyeceğim." Ben nezrettiğim iki rub'iyyeyi çıkarıp ona verdim. "Artık oğullarından isteme" dedim.

¾¾¾

1) Umdet-ül-makâmât sh. 396

HACI VELİYYÜDDÎN EFENDİ

Osmanlı sultanlarından Üçüncü Mustafa Hân devrinde iki defa şeyhülislâmlık makamına getirilmiş olan Osmanlı âlimlerinden. Yetmişbeşinci şeyhülislâmdır. İsmi Veliyyüddîn olup, Silivrikapı'nın Yayla semtinde ikâmet eden Solakbaşı-zâde Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. İstanbul'da doğdu ve yine orada 1182 (m. 1768) senesinde vefât etti. Otakçılar yakınında, Murâd Efendi dergâhı bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelen Veliyyüddîn Efendi, ilk önce babasının medresesinde ilim tahsîl etti. Zamanının diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yaparak talebe yetiştirdi. Haremeyn müfettişliğine getirildi. Sırasıyla; Haleb, Galata, Mısır ve Medîne-i münevvere kadılıklarında bulundu. İstanbul payesine ulaştı. 1169 (m. 1755) senesinde Anadolu kadı-askerliğine, 1171 (m. 1757) senesinde Rumeli kadı-askerliğine yükseltildi. Altı ay kadar sonra bu vazîfeden ayrılıp Manisa'ya gitti. Manisa'da bir yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. 1173 (m. 1759) senesinde, Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu makama ta'yin edildiği gün hasta olduğundan, bu vazîfeden affını diledi. Ancak Pâdişâh Üçüncü Mustafa Hân iyileşinceye kadar izin verip, şeyhülislâmlara giydirilen "Ferve-i beyzâ" adlı beyaz kürkü evine gönderdi, 1 yıl 6 ay 18 gün şeyhülislâmlık vazîfesini yürüttü. 1175 (m. 1761) senesinde bu vazîfeden ayrılıp, Bursa'ya gitti. Bu arada Hicaz'a gidip, hac ibâdetini îfâ etti ve sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret etti.

Hac dönüşü bir müddet Bursa'da kaldı. Daha sonra İstanbul'a gitti. 1180 (m. 1767) senesinde Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin yerine ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu vazîfeye devam etmekteyken vefât etti. İki şeyhülislâmlık müddeti toplam, 3 yıl yirmi gündür.

Veliyyüddîn Efendi, âlim, cömert, kerem sahibi ve yardımsever bir zât idi. Asabî mizaçlı olup, güzel yazı yazardı. Ta'lik ve celî stilinde güzel yazıları vardır. Kitap toplamakta hevesli olduğundan, Bâyezîd Câmii içinde el yazması çok kıymetli eserlerin bulunduğu bir kütüphâne meydana getirdi. Bu kütüphâneye; "Veliyyüddîn Efendi Kütüphânesi" ismi verilmiştir. Oğlu Kadıasker Mehmed Efendi'nin bağışlarıyla, kütüphâne daha da zenginleşmiştir. Ayrıca İstanbul'da Çırpıcı Çayırı yakınlarında bir çeşme yaptırdığından, at yarışları yapılan bu yere Veli Efendi Çayırı ismi verilmiştir. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 102

2) İlmiye salnamesi sh. 534

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4692

HÂDİMÎ

Anadolu'da yaşayan fıkıh ve tasavvuf âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Mustafa olup, Konya'nın Hadim kasabasında 1113 (m. 1701) senesinde doğdu. Künyesi Mevlânâ Ebû Sa'îd'dir. Önce babasından, sonra zamanın büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Pâdişâh Üçüncü Ahmed Hân'ın iltifâtına mazhar oldu. 1176 (m. 1762) senesinde doğduğu yer olan Hâdim'de vefât etti.

Mevlânâ Ebû Sa'îd Muhammed Hâdimî'nin dedeleri Buhârâ'lıdır. Dedelerinden Hüsâmeddîn Efendi, Buhârâ'nın tanınmış asîl ailelerinden olup, âlim ve velî bir zât idi. Anadolu'ya gelerek, Hadim kasabasında yerleşti. Muhammed

Hâdimî'nin babası Fahr-er-Rûm (Rûm diyârının seçilmişi, herkesin onunla övündüğü) nâmıyla meşhûr Kara Hacı Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi, bulunduğu çevrede tanınmış âlimler arasında idi. Muhammed Hâdimî, ilk tahsilini babasından gördü. On yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Arabî ve Fârisîyi öğrendi. Babasının emriyle Konya'da Karatay Medresesi'ne yazıldı. Burada beş sene ilim öğrendikten sonra, hocası İbrâhim Efendi'nin tavsiyesi ile İstanbul'a gitti. İstanbul'da zamanın meşhûr âlimlerinden Kazâbâdî Ahmed Efendi'den ilim öğrenerek icâzet aldı. Yirmiyedi yaşında yüksek tahsilini bitiren Muhammed Hâdimî, dört katır yükü kitap ile Hâdim'e döndü. Babasının boş bıraktığı Hadim Medresesi'nde ders vermeğe başladı.

Kısa zamanda nâmı İstanbul'a kadar varan Muhammed Hâdimî hazretleri, önce Pâdişâh Üçüncü Ahmed Hân, sonra da Birinci Mahmûd Hân tarafından İstanbul'a da'vet edildi, ikinci gidişinde, Pâdişâh'ın da bulunduğu Ayasofya Câmii'ndeki bir toplantıda, Fâtiha-i şerîfenin tefsîrini yapması istendi. Şeyhülislâm ve meşhûr âlimlerin de bulunduğu o mecliste Muhammed Hâdimî, Fâtiha'yı çok güzel tefsîr edip, başta Pâdişâh olmak üzere, herkesin takdîrine mazhar oldu. Bunun üzerine İstanbul'da kalarak, Osmanlı Devleti içinde yazılan dînî eserlerin, kendi tetkikinden geçtikten sonra yayınlanması görevi teklif edildi. Fakat Hâdimî, Hâdim'deki medresesinde talebe okutmağı, bu vazîfe teklifine tercih ederek memleketine döndü. Medresesinde Arabî, Fârisî, usûl-ı fıkıh, fıkıh, tefsîr, hadîs, kelâm, edebiyat gibi dersler okuttu. Pekçok âlimin yetişmesine vesîle oldu. Bunların içinde başta oğulları Sa'îd, Abdullah, Emîn, Nu'mân gelmekte idi. Ayrıca "Ayaklı Kütüphâne" lakabıyla anılan Müftî-zâde Muhammed Antâkî, İsmâil Gelenbevî, Mehmed Kırkağacî, Hâfız Osman Uskübî, Ahmed Ürgübî, Konyalı İsmâil Hakkı, Hacı İsmâil Kayseri gibi âlimler meşhûr oldular.

Hâdimî hazretleri talebelere ders vermenin yanısıra, insanların hidâyete gelmesine, İslâm ahlâkını ve hukukunu öğrenmesine vesîle olmak için çok çalıştı. Pekçok kitaplar yazdı. Bu yazdığı eserlerden, İmâm-ı Birgivî hazretlerinin Tarîkat-ı Muhammediyye isimli eserine yaptığı şerhi çok kıymetlidir. Bu şerhe "Berîka" ismini vermiştir. Muhtelif târihlerde sık sık basılmıştır.

Muhammed Hâdimî hazretleri, eserlerine aldığı hadîs-i şerîflerin, sahih olup olmadığını iyice araştırırdı. Eğer sahih olduğunda şüphe ederse, bizzat Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) sorup öğrenirdi. Medîne-i münevverede, Ravda-i mutahhera harem ağalığı vazîfesini yapan Beşir Ağa, bu mevzûu şöyle anlattı: "İstanbul'a gelmişti. Pâdişâh Birinci Mahmûd Hân, Harem-i şerîften ma'lûmât almak için huzûruna çağırmıştı. Hâl hatır sorduktan sonra; "Haremeyn-i şerîfeynde nelere muttali oldun?" diye suâl ettiler. Ben de gördüklerimi şöyle anlattım: "Hayretle gördüğüm hâdiselerden biri şudur Ravda-i mutahherada (Peygamber efendimizin mübârek kabr-i şerîflerinde) gece temizlik yapmak için çalışıyordum. Gece yarısına doğru Cebrâil aleyhisselâmın Resûlullah efendimizle görüşmek için geldiği Cibril kapısı birden açıldı. Bu saatte gelen kimdir? diye kapıya koştum. Sakallı, nûr yüzlü bir kimse ile karşılaştım. Bana selâm verdi. Selâmı aldım ve; "Hoşgeldiniz efendim" dedim. Bana, gayet sessiz bir şekilde cevap verdikten sonra, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrinin ayak ucuna doğru gitti. Arkasından bakakalmıştım. Orada bir müddet bekledi. Kabr-i şerîfe karşı ba'zı şeyler söyledi. Çok dikkat etmeme rağmen anlayamadım. İşi bitince arka arka giderek huzûrdan ayrıldı. Çok merak etmiştim. Yanıma geldiğinde büyük bir edeble; "Siz kimsiniz ve nerelisiniz?" diye sordum. O da; "İsmim Muhammed, Diyâr-ı Rûm'danım. Hâdim'de ikâmet ediyorum" dedi. Bu gece yarısı ziyâretinizin hikmeti nedir?" diye suâl edince de; "İmâm-ı Birgivî'nin Tarîkat-ı Muhammediyye isimli kitabını şerh ediyorum. Bir hadîs-i şerîfin sahih olup olmadığında şüpheye düştüm. Hemen gelip gördüğünüz gibi, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûr-ı şerîflerinde, bunu suâl eyledim. Sahih olduğu buyuruldu" dedi. Ondan sonraki günlerde yine aynı saatlerde zaman zaman geldi. Geldiğinde odama götürür kısa bir süre de olsa sohbet ederdik. Artık onunla dost olmuştuk." Beşir Ağa'nın konuşmasını hayretle dinleyen Pâdişâh Birinci Mahmûd, Hâdim'e bir haberci göndererek, Muhammed Hâdimî'yi İstanbul'a da'vet etti. O geldiği gün, ona sima olarak çok benzeyen birkaç kimse daha saraya getirtti. Maksadı Beşir Ağa'yı imtihan etmek idi. Beşir Ağa'yı da huzûruna çağırdı. Misâfirlerin huzûra gelmesi bildirildi. Biraz sonra Muhammed Hâdimî ve ona çok benzeyenler odaya girdiler. Beşir Ağa, girenlerin arasından Muhammed Hâdimî'yi göstererek; "Bahsettiğim zât işte budur" dedi. Birinci Mahmûd Hân, Hâdimî hazretlerine çok iltifât edip ihsânlarda bulundu.

Muhammed Hâdimî hazretleri anlattı: “Rûm diyarının seçilmiş âlimlerinden olan mübârek babam Mustafa Efendi’nin kabrini ziyârete gitmiştim. Kabrinin başında Yâsîn sûresini okuyup sevâbını, Peygamber efendimize (aleyhisselâm), bütün peygamberlere (aleyhimüsselâm) Eshâb-ı Kirâma (radıyallahu anhüm) ve bütün ehl-i îmânın rûhlarıyla birlikte, babamın da rûhuna hediye ettim. Sonra murâkabeye dalmış hâlde beklerken, Allahü teâlânın izni ile babam aniden mezarından kalktı. Çok heyecanlandım. Onu bu şekilde ilk defa görüyordum. Sessizce bir müddet bekledikten sonra, ondan nasihat istedim, “İşte beni görüyorsun ya; dünyânın sebep ve alâkalarından hiçbir şey fayda vermiyor. Geçim husûsunda hırs ve kötü emelden sakınarak, cenâb-ı Hakka tevekkül et ve O’nun verdiklerine râzı ol! Dünyâda sebeplerini yaratanı unutup, ihtiyâcını, görünüşte buna sebep olan kula bildirirsen, cenâb-ı Hak seni elinden birşey gelmeyene muhtaç eder. Eğer ihtiyâcını herkese söylemeden sâdece Allahü teâlâya arzedersen, dünyâ bile sana muhtaç olur” dedi.

Muhammed Hâdimî hazretleri, 1176 (m. 1762) senesinde Hâdim’de, son hastalığına yakalanmıştı. Çocuklarını, talebelerini ve dostlarını çağırıp herbiriyle helâllaştı, vedâlaştı. Çocuklarına ve talebelerine vasıyyetini bildirdikten sonra; “Vefât ettiğimde, daha önce vasıyyet edip anlaştığım kimse gelene kadar beni soyup gaslimi yapmayın” buyurdu. O gece sabaha karşı, talebelerinin Yâsîn-i şerîf kırâatları arasında mübârek rûhunu teslim eyledi. Kuşluk vakti sıralarında daha önce anlaştığı Trabzonlu Hacı Mehmed Efendi gelip, gasil, techiz ve tekfin işlerini yaptı. Kabrini babası Mustafa Efendi’nin yanında kazdırdı ve oraya defni yapıldı. Âşıkları uzak yerlerden gelerek kabrini ziyâret etmektedir.”

Mezar taşında şunlar yazılıdır “Bütün dînî bilgileri kendisinde toplayan ve Tarikat-i Muhammediyye kitabını şerheden, âriflerin kutbu, Allahü teâlâya kavuşmak istiyenlere yardım eden Ebû Sa’îd Muhammed Hâdimî’nin rûhuna Fâtiha.”

Muhammed Hâdimî hazretlerinin, Peygamber efendimizi medheden manzûmesi aşağıdadır:

Fakîrem kapına geldim,
Şefaat yâ Resûlallah!
Mukırrim suçum bildim,
Şefaat yâ Resûlallah!

Günahkârım, yüzüm kara,
Korkarım atarlar nâra,
Meğer sende ola çâre,
Şefaat yâ Resûlallah!

Okundu şânına “Levlâk”,
Ki, sensin şahı “Erselnâk”,
Dedi, Hak sana “Âteynâk”
Şefaat yâ Resûlallah!

Habîbsin, cümleden evlâ,
Seni medh eyledi Mevlâ!
Makamın senin a’lâ,
Şefaat yâ Resûlallah!

Nice Medh eyleye insân,
Mürekkep çünkü nisyândan,
Meğer senden ola ihsân,
Şefaat yâ Resûlallah!

Benim muhtaç serdergân,
Tövbe et, tenin uryan,
Meğer senden ola derman,
Şefaat yâ Resûlallah.

Okudum çok tahıyyâtı,
Salât ile salevâtı,
Akabinde münâcâtı,
Şefaat Yâ Resûlallah!

Kat’ı çoktur tahıyyâtın,
Dahî cürmü ceneyâtım,
Kapına arz-ı hâcâtım,
Şefaat yâ Resûlallah!

Meğer hep isyandayım,
Gulam-ı ayn-ı noksanım
ve lâkin ehl-i îmânım,
Şefaat yâ Resûlallah!

Gönülde şevki derdime,
Mecal kalmadı terkime,
Cemîan asl u fer’ime,
Şefaat yâ Resûlallah!

Cehennem kaynayıp taşa,
Bilinmez ne gelir başa,
Zükür inâs karındaşa,
Şefaat yâ Resûlallah!

Kerem kılagel sen efrada,
Eğer hasım eğer yâra,
Husûsan ehl-i evlâda,
Şefaat yâ Resûlallah!

Gözümüz kapladı perde,
Da'vâsından kamu dertde,
Bize, üstada, şakirde,
Şefaat yâ Resûlallah!

Atâlar kıl garîbana,
Bizi gönderme nirâna,
Bütün ahbâb u cirâna,
Şefaat yâ Resûlallah!

Kebap olur beher cana,
Ciğerler tutuşup yana,
Umûman ehl-i îmâna,
Şefaat yâ Resûlallah!

Nazar kıl ayn-ı ref'etten,
Nasîb eyle şefaatten,
Fakîrim cümle ümmetten,
Şefaat yâ Resûlallah!

Ümmetin Hâdim-i ahkar,
Âlende nâkıs-ı ebter,
Meğer lütf olmasa âher,
Şefaat yâ Resûlallah!

Muhammed Hâdimî hazretlerinin mühürlerinde şu yazı vardı:

"Ey bâr-i Huda be Hakki hesti,
Şeş çiz mera medet firistî,
İmânu emân, ten dürüsti,
İlim-u amel, ferâğ-ı desti."

"Mezhebi Nu'mân, Es-Seyyid Muhammed."

Ma'nâsı: "Yâ Rabbî! Varlığın hakkı için şu altı şeyi bana ihsân eyle: İmân, vücûd sıhhati, ilim, amel ve ihlâs, cömertlik ve emirlerini yapabilmek. Hanefî mezhebinden Seyyid Muhammed."

Muhammed Hâdimî hazretlerinin insanlığın saadeti için hazırladığı eserler pekçoktur. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1- El-Berîkat-ül-Mahmûdiyye fî şerhi Tarîkat-il-Muhammediyye, 2- Dürer haşiyesi, 3- Hâşiyetün alâ Tefsîr-i sûret-in-Nebe' lil-Beydâvî, 4- Risâletün fî sülûk-in-Nakşibendiyye, 5- Risâlet-ül-Huşû'i fis-salâti, 6- Risâletün fî Hakk-ıl-istihlâf, 7- Arâyis-ün-Nefâisi fî ilm-il-mantık, 8- Menâfi-ud-dekâik fî şerhi Mecâmi-ül-hakâik. Bu eseri Mecelle'nin küllî kaidelerine kaynak olmuştur.

Muhammed Hâdimî hazretlerinin "Berîka" isimli kitabından, "Kötü Huylar" bölümünün bir kısmı aşağıya alınmıştır:

"İnsanın kötü şey yapınca, arkasından riyâzet çekmeği, nefse güç gelen şey yapmağı âdet edinmesi de, fâideli ilâçdır. Meselâ, bir kötülük yaparsam, şu kadar sadaka vereceğim, veya oruç tutacağım, gece namazları kılacağım diye nezr etmeli, adamalı veya bunları yapmak için yemîn etmelidir. Nefs, bu güç şeyleri yapmamak için, onlara sebeb olan kötü âdetini yapmaz. Kötü huyların zararlarını okumak, işitmek de, fâideli ilâçdır.

İnsanda olan kötü huyların ba'zıları:

Kötü huylardan "Riya" için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Başkalarına gösteriş için namazını güzel kılan, yalnız olduğu zaman böyle kılmayan, Allahü teâlâyı tahkir etmiş olur" ve "Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demektir" ve "Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü; "Ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyâda kimler için ibâdet ettin ise, sevâblarını onlardan iste" denir" ve "Allahü teâlâ buyuruyor ki: "Benim şerikim yoktur. Başkasını bana şerik eden, sevâblarını ondan istesin, ibâdetlerinizi ihlâs ile yapınız! Allahü teâlâ, ihlâs ile yapılan işleri kabûl eder." ibâdet, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için yapılır. Başkasının muhabbetine, ihsânına kavuşmak için yapılan ibâdet, ona tapınmak olur. Allahü teâlâya ihlâs ile ibâdet etmemiz emrolundu. Hadîs-i şerîfde; "Allahü teâlânın birliğine îmân edenden, namazı ve zekâtı ihlâs ile yapandan Allahü teâlâ râzı olur" buyuruldu. Resûlullah (aleyhisselâm), Mu'âz bin Cebel'i Yemen'e vâli olarak gönderirken; "İbâdetlerini ihlâs ile yap. İhlâs ile yapılan az amel kıyâmet

günü sana yetişir" ve "İbâdetini ihlâs ile yapanlara müjdeler olsun. Bunlar hidâyet yıldızlarıdır. Fitnelerin karanlıklarını yok ederler" ve "Dünyâda haram edilmiş olan şeyler mel'ûndur. Ancak Allah için yapılan şeyler kıymetlidir" buyurdu. Dünyâ ni'metleri geçicidir, ömürleri pek kısadır. Bunları ele geçirmek için dînini vermek ahmaklıktır. İnsanların hepsi âcizdir. Allahü teâlâ dilemedikçe, kimse kimseye fâide ve zarar yapamaz. İnsana Allah kâfidir.

Tûl-i emel: Zevk ve safa sürmek için çok yaşamağı istemektir. İbâdet yapmak için çok yaşamağı istemek, tûl-i emel olmaz. Tûl-i emel sahipleri, ibâdetleri zamanında yapmaz. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İnsanların en iyisi, ömrü uzun ve ameli güzel olan kimsedir" ve "İnsanların en kötüsü, ömrü uzun ve ameli kötü olandır" ve "Ölmek istemeyiniz. Kabr azâbı çok acıdır. Ömrü uzun olup İslâmiyete uymak, büyük saadettir" ve "Müslümanlıkta beyazlaşan kıllar, kıyâmet günü nûr olacaklardır."

Tûl-i emelin sebepleri, dünyâ zevklerine düşkün olmak, ölümü unutmak ve sıhhatine, gençliğine aldanmaktır. Tûl-i emel hastalığından kurtulmak için, bu sebepleri yok etmek lâzımdır. Ölümün her an geleceğini düşünmelidir. Sıhhatin ve gençliğin, ölüme mâni olmadığını unutmamalıdır. Çocuklar'daki ve gençlerdeki ölüm sayısının, yaşlılardaki ölüm sayısından çok olduğunu istatistikler göstermektedir. Çok hastaların iyi olup yaşadıkları, çok sağlam kişilerin çabuk öldükleri her zaman görülmektedir. Tûl-i emel sahibi olmanın zararlarını ve ölümü hatırlamanın fâidelerini öğrenmelidir. Hadîs-i şerîfte; "Ölümü çok hatırlayınız. Onu hatırlamak, insanı günah işlemekten korur ve âhırete zararlı olan şeylerden sakınmağa sebep olur" buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmdan Berâ bin Azib diyor ki: "Bir cenâzeyi götürdük. Resûlullah (aleyhisselâm) kabir başına oturdu. Ağlamağa başladı. Mübârek gözyaşları toprağa damladı. Sonra; "Ey kardeşlerim! Hepiniz hazırlanınız" buyurdu. Ömer bin Abdülazîz, bir âlimi görünce, nasihat istedi. O da, "Şimdi halifesin, istediğin gibi emredersin. Yarın öleceksin" dedi. Biraz daha söyle deyince; "Âdem aleyhisselâma kadar bütün dedelerin ölümü tattı. Şimdi sıra sana geldi" dedi. Halîfe, uzun zaman ağladı. Hadîs-i şerîfde; "İnsanlara vâ'iz olarak ölüm yetişir. Zenginlik isteyene, kaza ve kadere îmân etmek yetişir" buyuruldu. Yine; "İnsanların en akıllısı, ölümü çok hatırlayandır. Ölümü çok hatırlayan insana, dünyâda şeref, âhırette yüksek dereceler nasîb olur" ve "Allahü teâlâdan haya ediniz. Başkalarına kalacak olan şeyleri toplamakla vaktinizi kayb etmeyiniz. Kavuşamıyacağınız şeyleri ele geçirmek için uğraşmayınız, ihtiyâcınızdan fazla binalar yapmakla hayâtınızı harcamayınız" ve "Evlerinizi haram malzeme ile yapmayınız. Dininizin ve dünyânızın harâb olmasına sebep olur" ve çok sevdiği Üsâme bin Zeyd'in bir ay sonra ödemek üzere yüz altına bir köle satın aldığını işitince; "Siz buna hayret etmediniz mi? Üsâme tûl-i emel sahibi olmuş" buyurdu. İhtiyâç maddelerinin veresiye de alınmaları caizdir. Bir hadîs-i şerîfde; "Cennete gitmek isteyen, uzun emel sahibi olmasın. Dünyâ işleri ile uğraşması, ölümü unutturmasın. Haram işlemekte Allahdan haya etsin" buyuruldu. Haram olan lezzetlerin içinde yaşamak için, uzun emel sahibi olmak haramdır. Mübahlarla lezzetlenmek için tûl-i emel sahibi olmak, haram değil ise de, iyi değildir. Çok yaşamağı değil, sıhhat ve afiyet ile yaşamağı istemelidir.

Tama': Kalb hastalıklarının birisi de tama'dır. Dünyâ lezzetlerini haram yollardan aramağa tama' denir. Tama'ın en kötüsü, insanlardan beklemektir. Kibre, ucba sebep olan nafile ibâdetleri ve âhıreti unutturan mübahları yapmak da tama olur. Tama'ın zıddına aksine tefviz denir. Tefviz; helâl ve fâideli şeyleri kazanmağa çalışıp da, bunlara kavuşmağı Allahü teâlâdan beklemektir.

Şeytan, riyayı ihlâs olarak ve tama'ı tefviz olarak göstererek, insanı aldatmağa çalışır. Allahü teâlâ, herkesin kalbine bir melek vazîfelendirmiştir. Bu melek, insana iyi düşünceler ilham eder. Şeytan da, insanın kalbine kötü düşünceler, vesveseler getirir. Helâl yiyen kimse, ilham ile vesveseyi birbirinden ayırır. Haram yiyenler ayıramaz. İnsanın nefsi de, kalbine kötü düşünceler getirir. Bu düşüncelere ve arzulara hevâ denir. İlham ve vesvese devamlı olmaz. Nefsin hevâsı ise devamlıdır ve gittikçe artar. Vesvese, duâ ederek, zikr ederek azalır ve yok olur. Hevâ ise ancak kuvvetli mücâhede ile azalır, yok olur. Şeytan, köpek gibidir. Köpek kovalayınca kaçar ise de, başka taraftan yine gelir. Nefs, kaplan gibidir. Saldırması, ancak öldürmekle biter. Bunun için, insanlara vesvese veren şeytana hannâs denilmiştir. İnsan, şeytanın bir vesvesesine uymazsa, bundan vazgeçer. Başka vesveseye başlar. Nefs-i emmâre, dâima zararlı şeyler ister. Şeytan ise, çok hayırlı işe mâni olmak için, az hayırlı olan şeyi de vesvese yapar. Büyük günaha sürüklemek için, küçük hayır yapmağı da vesvese eder. Şeytanın vesvesesi olan hayırlı iş, insana tatlı gelir ve acele ile yapmak ister. Bunun için hadîs-i şerîfte; "Acele etmek şeytandandır. Beş şey bundan müstesnadır:

Kızını evlendirmek, borcunu ödemek, cenâze hizmetlerini çabuk yapmak, misâfiri doyurmak, günah yapınca hemen tövbe etmek" buyuruldu. İlham olunan hayır, Allah korkusu ile yavaş yavaş yapılır ve sonu düşünülür. Bir hadîsde; "Melekten gelen ilham, İslâmiyete uygun olur. Şeytandan gelen vesvese İslâmiyetten ayrılmağa sebeb olur" buyuruldu. İnsan, ilham olunan şeyleri yapmalı. Vesveseyi yapmamak için cihâd etmeli, çalışmalıdır. Nefse uyan kimse vesveselere tâbi olur. Nefsin hevâsına uymayanın, ilhama uyması kolay olur. Bir hadîs-i şerîfte; "Şeytan, kalbe vesvese verir. Allahın ismi söylenince kaçar. Söylenmezse vesveselerine devam eder" buyuruldu. Kalbe gelen hâtıranın cinsini anlamak için, İslâmiyete uygun olup olmadığına bakılır. Böyle anlaşılamazsa, sâlih olan bir âlime sorulur. Sâlih olmayan, dîni, dünyâ kazançlarına âlet eden kötü din adamına sorulmaz. Yâhud, Resûlullaha (aleyhisselâm) kadar üstâdlarının hepsi ma'lûm olan hakikî bir rehbere sorulur. "Kutb-i medar" denilen evliyâ, az olsa da, kıyâmete kadar mevcûddur. "Kutb-i irşâd" denilen İslâm âlimi her zaman ve her yerde bulunmaz. Uzun zaman aralıkları ile ve nâdir olarak bulunur. Her yerde çok bulunan câhil tarikatçıları ve yalancı şeyhleri, hakîkî rehber sanmamalıdır. Böylelerin tuzaklarına düşerek dünyâda ve âhırette saadetten mahrûm kalmamak için çok uyanık olmalıdır. Kalbe gelen hâtıra, nefse acı gelirse, hayır olduğu anlaşılır. Tatlı gelir, hemen yapmak isterse, şer olduğu anlaşılır. Şeytanın hileleri çoktur. Mühim olanlardan birincisi; "Allahın senin ibâdetine ihtiyâcı yoktur" demesidir. Buna karşı; "Amel-i sâlihin fâidesi, bunu yapanadır" meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırlamalıdır.

Şeytanın ikinci hilesi; "Allah rahimdir, kerîmdir, seni de af eder, Cennete kor" demesidir. Buna karşı; "Allahın kerîm, olması, seni aldatmasın" ve "Cennette kullarımızdan mütteki olanları vâris kılarız" meâlindeki âyet-i kerîmeleri hatırlamalıdır.

Üçüncü hilesi; "Senin ibâdetlerin hep kusurludur; riya karışıktır. Böyle ibâdetlerle mütteki olamazsın. Allahü teâlâ meâlen; "Allah, yalnız müttekilerin ibadetlerini kabûl eder." buyuruyor. Senin ibâdetlerin kabûl olmaz. Boşuna uğraşıyorsun. Boş yere sopa yiyen hayvan gibi eziyet çekiyorsun" demesidir. Buna karşılık; "Ben, Allahın azâbından kurtulmak ve emrine uymak için ibâdet ediyorum. Benim vazîfem, emri yerine getirmektir. Kabûl olup olmayacağı, O'nun bileceği şeydir. Şartlarına uygun olan ve farzları yapılan ibâdetin sahih olması muhakkakdır" demelidir. Farzları terk etmek büyük günahtır. Bu günahlardan kurtulmak için ibâdetleri yapmak lâzımdır. İbâdet yapmadan Cennete girmek için duâ etmek günahtır. Hadîs-i şerîfte; "Aklı olan kimse, nefsine uymaz ve ibâdet yapar. Ahmak olan nefsine uyar, sonra Allahın rahmetini bekler" buyuruldu. Ahıret için lâzım olan şeyleri, bu fâni dünyâda hazırlamak lâzımdır.

Şeytanın hilelerinden dördüncüsü; "Şimdi dünyâyı kazanmak için çalış da, rahata kavuş, o zaman rahat rahat, huzûr içinde ibâdet edersin." diyerek ibâdet yapmağa mâni olmasıdır. Buna cevap olarak; "Ecel benim elimde değildir. Herkesin ömrünü Allahü teâlâ ezelde takdîr etmiştir. Belki yakında ölürüm, ibâdet vazîfelerini vaktinde yapmalıyım" demelidir Hadîs-i şerîfte; "Helekel-müsevvifûn" buyuruldu ki: "Bugünkü vazîfelerini yarına bırakanlar zarar ettiler" demektir.

Şeytanın hilelerinden beşincisi; ibâdetleri terk ettiremeyince; "Çabuk kıl, vaktini kaçırma" diyerek şartlarını, farzlarını tamam yaptırmamak istemesidir. Buna karşılık; "Farzlar çok azdır. Bunları yavaş yavaş ve şartlarına uygun olarak yapmak lâzımdır. Farz olmayanları da, şartlarına uygun olarak az yapmak, şartları noksan olarak çok yapmaktan iyidir" demelidir. Altıncı hile olarak riyayı tavsiye etmesidir. "Herkes görsün de, beğensin" der. Buna cevap olarak; "Kendine faide ve zarar vermek, kimsenin elinde değildir. Başkalarına ise, hiç veremezler. Böyle olan kimselerden birşey beklemek abes olur, bâtıl olur. Fâide ve zarar veren ancak Allahü teâlâdır. Yalnız onun görmesi, bana yetişir" demelidir.

Yedinci hile olarak, ibâdetlere mâni olamayacağını anlayınca, insana ucb, ya'nî ibâdetlerini beğenmek vesvesesi vermesidir. "Senin gibi akıllı, uyanık kimse var mı? Bu zamanda, herkes gaflet uykusunda iken, sen ibâdet yapıyorsun" der. Buna karşılık; "Bu akıl ve intibah benden değildir. Rabbimin ihsânıdır. O'nun ihsânı olmasa, ibâdet yapamam" demelidir.

Sekizinci hile olarak; "İbâdetlerini gizli yap. Allahü teâlâ, senin sevgini ve şerefini insanların kalbine yerleştirir" diyerek gizli riyaya düşürmek istemesidir. Buna karşılık, "Ben Allahın kuluyum. O, benim sâhibimdir. İbâdetimi isterse beğenir, isterse red eder. İnsanlara bildirip bildirmemesine karışamam" demelidir.

Dokuzuncu hile olarak da; "İbâdet yapmağa ne lüzum var? insanların Sa'îd ve şakî olacakları ezelde takdîr edilmiştir.

Sa’îd olan, ibâdeti terk edince, affedilir, Cennete gider. Ezelde şakî olan, ne kadar ibâdet yaparsa yapsın, fâidesi olmaz, muhakkak Cehenneme gider. O hâlde, kendini boşuna yorma! Rahatına bak” demesidir. Buna cevap olarak; “Ben kulum, kulun vazîfesi, sahibinin emrini yapmaktır” demelidir. Buna karşılık; “Emri yapmayınca, azâb korkusu olursa, emri yapmak lâzım olur. Ezelde sa’îd olan için bu korku yoktur” derse, buna cevap olarak da; “Rabbim herşeyi bilir ve dilediğini yapar. Dilediğine hayır, dilediğine şer verir. Kimsede O’na suâl sormak hakkı yoktur” demelidir. İblîs, Îsâ aleyhisselâma görünerek; “Ezelde Allahü teâlânın takdîr ettikleri hâsıl olur” diyorsun, öyle mi?” dedi. “Evet, öyledir” buyurdu. “Öyle ise, kendini şu dağın tepesinden aşağı at. Eğer ezelde selâmetin takdîr edilmiş ise, sana birşey olmaz” dedi. Cevâbında; “Ey mel’ûn! Allah, kullarını imtihan eder. Kulun, sahibini imtihan etmeğe hakkı yoktur” buyurdu. Şeytanın bu hilesine karşı; “İbâdet yapmak fâidelidir. Çünkü, ezelde sa’îd isem, sevâbların artması derecelerin yükselmesi için ibâdetleri yapmak lâzımdır. Şakî isem, ibâdet yapmamak azâbından kurtulmak için, ibâdet yapacağım” demelidir, ibâdet yapmanın bana hiçbir zararı da olmaz. Çünkü, Allahü teâlâ hakimdir, ibâdet yapanlara azâb etmesi, onun hikmetine yakışmaz. İbâdeti terk etmenin, ezelde sa’îd olana zararı olmasa bile, fâidesi yoktur. Böyle olunca, terk etmek nasıl tercih edilir? Aklı olan kimse, fâideli olanı yapar, fâidesiz olanı terk eder. Ezelde şaki isem, Rabbime itaat etmiş olarak Cehenneme girmeği, âsî olarak girmeğe tercih ederim. Bundan başka, Allahü teâlâ, ibâdet edenleri Cennete sokacağını, ibâdet etmiyenlere Cehennemde azâb yapacağını va’d etmiştir. Allahü teâlâ va’dine sâdıktır. Va’dinden dönmeyeceği, söz birliği ile bildirilmiştir.

Kibir: Kalb hastalıklarının birisi de kibirdir. Kibir, kendisini başkasından üstün görmektir. Kendirli ondan üstün görmekle, kalbi rahat eder. Ucb da kendini ondan üstün bilmektir. Burada başkasını düşünmez. Kendini ve ibâdetlerini beğenir. Kibir, kötü huydur. Haramdır. Halikını, Rabbini unutmanın alâmetidir. Çok din adamı, bu kötü hastalığa yakalanmışdır. Hadîs-i şerîfte; “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete girmez” buyuruldu. Kibrin aksine “Tevâzu” denir. Tevâzu kendini başkaları ile bir görmektir. Başkalarından daha üstün ve daha aşağı görmemektir. Tevâzu, insan için çok iyi bir huydur. Hadîs-i şerîfte; “Tevâzu edene müjdeler olsun” buyuruldu. Tevâzu sahibi, kendini başkalarından aşağı görmez. Zelîl ve miskin olmaz. Malını helâldan kazanıp çok hediye verir. Âlimlerle ve fen adamları ile tanışır. Fakirlere merhamet eder. Hadîs-i şerîflerde; “Tevâzu eden, helâl kazanan, huyu güzel olan, herkese karşı yumuşak olan ve kimseye kötülük yapmayan, çok iyi bir insandır” ve “Allah için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir” buyuruldu. Tekebbür edene, ya’nî kibir sahibi olana karşı tekebbür etmek caizdir. Allahü teâlâ, kullarına karşı mütekebbirdir. Allahü teâlâ, kibriyâ sahibidir. Kibir sahibine tekebbür etmek, sadaka vermek gibi sevâbdır. Kibir sahibine karşı tevâzu eden kimse, kendisine zulüm etmiş olur. Bid’at sahiplerine ve zenginlere karşı da tekebbür etmek caizdir. Bu tekebbür, kendini yüksek göstermek için değildir. Onlara ders vermek, gafletten uyandırmak içindir. Harbde düşmana karşı tekebbür etmek sevâbdır. Hadîs-i şerîflerde; “Kibri, hıyâneti ve kul borcu olmayan mü’min, hesabsız Cennete girecektir” ve “Kul hakkı, mû’minin aybı, kusurudur” buyuruldu. Nafaka için ödünç almak ve malı olunca, hemen ödemek lâzımdır. Yukarıdaki hadîs-i şerîfte, ihtiyâç olmadan alınan ve malı olunca ödenmeyen ve haram yollarla alınan borç bildirilmektedir. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) vefât edeceği zaman; “Yâ Ali! Filan yahudiye borcum vardır. Onu öde!” buyurdu. Yahudiden ödünç arpa almıştı, ödenmesi için vasıyyet buyurdu. Yahudi âlimlerinin büyüklerinden iken, Resûlullah ile (aleyhisselâm) bir kerre konuşmakla, hak peygamber olduğunu anlayarak imâna gelen Abdullah bin Selâm, sırtında odun demeti taşıyordu. Bunu görenler; “O kadar çok malın paran var iken, niçin bu zahmeti çekiyorsun?” dediklerinde; “Nefsimi kibirden kurtarmak için” dedi. Zenginin, hamal ücreti vermemek için, malını kendi götürmesi, tezellüldür, aşağılıktır. Sünnete uymak ve nefsini kırmak için götürmesi iyidir ve sevâbdır. Hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlâ kıyâmet günü, üç kimse ile konuşmayacak, hepsine çok acı azâb yapacaktır: Zinâ eden ihtiyâr, yalan söyliyen hükümet reîsi ve kibirli olan fakir” buyuruldu. Ömer (radıyallahü anh) Şam’a gelince, Ebû Ubeyde bin Cerrah hazretleri, emrinde olanlarla birlikte karşıladı. Halîfe devesinden indi. Yerine kölesini bindirdi. Çünkü, kölesi ile nöbetleşe biniyorlardı. O saat, binme sırası köleye gelmişti. Kendisi yuları tuttu, su kenarından geçerken mestlerini çıkardı. Ayaklarını suya soktu. Şam ordusunun kumandanı olan Ebû Ubeyde; “Yâ halîfe! Böyle ne yapıyorsun? Bütün Şamlılar, bilhassa rumlar, müslümanların halîfesini görmek için toplandılar. Sana bakıyorlar. Bu yaptığını beğenmeyecekler” deyince; “Yâ Ebâ Ubeyde! Senin

bu sözün, burada toplananlar için çok zararlıdır. İşitenler insanın şerefini, vâsıtaya binerek gitmekte ve süslü elbise giymekte sanacaklar. Şerefin, müslüman olmakta ve ibâdet yapmakta olduğunu anlamayacaklar. Biz aşağı, bayağı insanlardık. (Acem şahlarının elinde esîr idik.) Allahü teâlâ müslüman yapmakla bizleri şereflendirdi Allahü teâlânın verdiği bu lezzetten, bu şereften başka şeref ararsak, Allahü teâlâ bizi yine zelîl eder, herşeyden aşağı eder. İzzet, İslâmdadır. İslâmın ahkâmına uyan, azîz olur. Bu ahkâmı beğenmeyip, izzeti, huzûru, saadeti başka şeylerde arayan zelîl olur" dedi. İslâmın emirlerinden biri tevâzudur. Tevâzu gösteren azîz olur, yükselir. Tekebbür eden zelîl olur.

Bir hadîs-i şerîfte; "Kıyâmet günü, dünyâdaki kibir sahibleri küçük karınca gibi zelîl ve hakîr olarak kabirden çıkarılacaktır. Karınca gibi, fakat insan şeklinde olacaklardır. Herkes bunları hakîr göreceklerdir. Cehennemin en derin ve azâbı en şiddetli olan Bolis çukuruna sokulacaklardır. Buraya girenler kurtulmaktan me'yûs oldukları için Bolis denilmiştir. Ateş içinde gayb olacaklardır. Su istediklerinde kendilerine Cehennemdekilerin irinleri verilecekdir" buyuruldu. Medine vâlisi olan Ebû Hüreyre hazretleri, odun demeti taşıyordu. Muhammed bin Ziyâd onu tanıyarak, yanındakilere; "Yol verin, emîr geliyor" dedi. Gençler, vâlinin böyle tevâzuuna hayret ettiler. Hadîs-i şerîfte; "Önceki ümmetlerde kibir sahibi birisi, eteklerini yerde sürüyerek yürürdü. Gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, yer bunu yuttu" ve "Merkebe binmek, yün elbise giymek ve koyunun sütünü sağmak, kibirsizlik alâmetidir" buyuruldu.

Hased: Kötü huyların biri de haseddir. Hased; Allahü teâlânın bir kuluna ihsân ettiği ni'metin ondan çıkmasını istemektir. Fâideli olmayan, zararlı olan birşeyin ondan ayrılmasını istemek, hased olmaz. Gayret olur. İlmini, mal, mevki ele geçirmek, günah işlemek için kullanan din adamından, ilmin gitmesini istemek, gayret olur. Malını haramda, zulümde, İslâmiyeti yıkmakta, bid'atleri ve günahları yaymakta kullananın malının yok olmasını istemek de, hased olmaz, din gayreti olur. Bir kimsenin kalbinde hased bulunur, kendisi buna üzülür, bunu istemezse, bu günah olmaz. Kalbde bulunan hâtıra, günah sayılmaz. Hâtıranın kalbe gelmesi insanın elinde değildir. Kalbinde hased bulunmasından üzülmezse veya arzusu ile hased ederse, hased olur, haram olur. Bu hasedini sözleri ile hareketleri ile belli edene, günahı daha çok olur. Hadîs-i şerîfte; "İnsan üç şeyden kurtulamaz: Sû-i zan, tayere, hased. Sû-i zan edince, buna uygun harekette bulunmayınız. Uğursuz zannettiğiniz şeyi, Allaha tevekkül ederek yapınız. Hased ettiğiniz kimseyi hiç incitmeyiniz" buyuruldu. Tayere, uğursuzluğa inanmaktır. Sû-i zan, bir kimseyi kötü zan etmektir. Bu hadîs-i şerîfden anlaşılıyor ki, kalbde hased hâsıl olması, haram değildir. Bundan râzı olmak, devamını istemek, haram olur. Hadîs-i şerîfte; "Kalbe gelen kötü şey söylenmedikçe ve buna uygun hareket edilmedikçe affolur" buyuruldu. İnsanın kalbine, küfre sebep olan bir düşünce gelince, bundan üzülür ve hemen red ederse, bu kısa düşünce, küfr olmaz. Farzı yapmamak veya bir haramı yapmak düşüncesi de böyledir. Fakat, senelerce sonra kâfir olmağa karar verirse, hattâ bunu bir şarta bağlarsa dahî, kâfir olur. Senelerce sonra haram işlemeğe niyet ederse, karar verirse, o anda günaha girer.

Hadîs-i şerîfte; "İnsan, haram işlemeği kalbinden geçirir, Allahdan korkarak yapmazsa, hiç günah yazılmaz. Haramı işleyince, bir günah yazılır" buyuruldu. Kalbinden geçirmeğe himmet etmek denir. Geçip gitmeyip, kalbinde devamlı kalan düşünceye azm ve karar denir. Karar vermenin günah olduğu yukarıda bildirilmişti. Bu günahı cenâb-ı Hak affetmektedir.

Kâfir olmağa ve bid'at sahibi olmağa niyet etmek haramdır. O anda, öyle olur. Çünkü, bu iki niyetin kendileri kötüdür. Kendileri haramdır. Haram işlemek düşüncesi ise, harama sebeb olduğu için kötüdür. Düşüncenin kendisi kötü değildir, bunu işlemek, yapmak kötüdür. Kötülüğü işlemeyince, haramlığın ve günahın kalkması, Allahü teâlânın merhametindendir ve Muhammed aleyhisselâm hürmetine, bu rahmet-i ilâhiye onun ümmetine mahsûstur.

İnsan bir kimsede bulunan ni'metin ondan gitmesini istemeyip, kendisinde de bulunmasını isterse, hased olmaz. Buna gıpta denir. Gıpta, imrenmek demektir. Güzel huydur. İslâmiyetin ahkâmına, ya'nî farzları yapmağa ve haramlardan sakınmağa riâyet eden, gözeten sâlih kimseye gıpta etmek vâcibdir. Dünyâ ni'metleri için gıbta etmek tenzihen mekrûh olur.

Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ, mü'min kuluna gayret eder. Mü'min de mü'mine gayret eder" buyuruldu. Allahü teâlâ, gayretinden dolayı, fuhşu haram etmiştir. Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde; "Ey âdemoğulları! Sizi kendim, için yarattım. Herşeyi de sizin için yarattım. Senin için yarattıklarım, seni, kendim için yaratılmış olduğundan men ve gâfil ve meşgûl

etmesin” buyurmuştur. Başka bir hadîs-i kudsîde; “Seni kendim için yarattım. Başka şeylerle oyalanma! Rızkına kefilim, kendini üzme!” buyurmuştur. Yûsuf aleyhisselâmın; “Sultânın yanında benim ismimi söyle” demesi gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, senelerce zindanda kalmasına sebeb oldu. İbrâhim aleyhisselâmın, oğlu İsmâil'in dünyâya gelmesine sevinmesi, gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, bunu kurban etmesi emrolundu. Allahü teâlânın çok sevdiklerine, ba'zı evliyâya böyle gayret etmesi çok vâki olmuştur. Gayret, bir kimsede olan hakkına, onun başkasını ortak etmesini istememektir. Allahü teâlânın gayret etmesi, kulunun kötü, çirkin şey yapmasına râzı olmamasıdır. Kulun vazîfesi, dilediğini yapmak değildir. O'na kulluk etmektir. O'nun emirlerine ve yasaklarına uymaktır. Her dilediğini yapmak, Allahü teâlâya mahsûstur. Yalnız O'nun hakkıdır. Kulun kendi dilediğini yapması, günah işlemesi, Allahü teâlânın hakkına ortak olmak olur. Mü'minin, günah işlemekte, kendisine gayret etmesi lâzımdır. Bu da günah işlerken heyecanlanması, kalbinin çarpıntısı, sıkılması ile olur. Mü'minin kalbi, Allahü teâlânın evidir ve güzel huyların yeridir. Kalbinde, kötü, çirkin düşüncelere yer vermek, çirkinleri güzellere ortak etmek olur. Kalbin buna râzı olmaması, çırpınarak mâni olması, gayret olur. Ensârın reîsi olan Sa'd bin Ubâde hazretleri; “Yâ Resûlallah! Zevcemi yabancı erkekle bir yatakta görsem, dört şâhid görmeden öldüremez miyim?” dedikte; “Evet, öldüremezsin” buyurdu. Sa'd buna cevaben; “Dört şâhid lâzım ise de, buna tahammül edemem. Hemen öldürürüm” deyince, Resûlullah (aleyhisselâm); “Reîsinizin sözünü işitiniz! O çok gayurdur. Ben ondan daha çok gayurum. Allahü teâlâ, benden daha çok gayretlidir” buyurdu. Ya'nî böyle gayret olmaz. Ben ondan daha gayretli olduğum hâlde, İslâmiyetin dışına çıkmam. Allahü teâlâ, en çok gayretli olduğu hâlde, bu fuhuşun cezasını hemen vermez, demek istedi. Sa'd'ın haklı olan cezayı vermekte acele etmesinin doğru olmadığına işâret buyurdu. Fıkıh kitapları bildiriyor ki: “Haram işlerken gören her müslümanın ta'zîr cezası yapması lâzımdır. Görenlerin işledikten sonra ta'zir yapmaları caiz değildir. Bu zaman, ancak hükümetin ve hâkimin ta'zir etmesi lâzım olur. Zinâ yaparken görüp öldürenin, mahkemede dört şâhid göstermesi lâzımdır. Yalnız yemîn etmesi kabûl olunmaz. Zinâ yaparken görmüş olan, dört şâhid gösteremezse, katil, hâkim tarafından mahkûm edilir.

İnsanların Allahü teâlâya gayret etmeleri, haram işlenmesini istememekle olur.

Hadîs-i şerîfde; “Müslümanlara yardım etmeyen, onların iyilikleri ve rahatları için çalışmıyan, onlardan değildir. Gece ve gündüz, Allah için ve Kur'ân-ı kerîm için ve Resûlullah için ve devlet reîsi için ve bütün müslümanlar için nasihat etmeyen kimse de, bunlardan değildir” buyuruldu.

Hased, ibâdetlerin sevâbını giderir. Hadîs-i şerîfde; “Hased etmekten sakınınız. Biliniz ki, ateş odunu yok ettiği gibi hased de hasenatı yok eder” buyuruldu. Hased eden, onu gıybet eder, çekiştirir. Onun malına, canına saldırır. Kıyâmet günü, bu zulümlerinin karşılığı olarak, hasenatı alınarak ona verilir. Hased edilendeki ni'metleri görünce, dünyâsı azâb içinde geçer. Uykuları kaçar. Hayır hasenat işliyenlere, on kat sevâb verilir. Hased bunların dokuzunu yok eder, birisi kalır. Küfürden başka hiçbir günah, hasenatın sevâblarının hepsini yok etmez. Günah olduğuna inanmıyarak veya İslâmiyete ehemmiyet vermeyerek haram işlemek ve küfre, irtidâda sebep olan işleri yapmak, sevâbların hepsini yok eder. Çünkü, böyle yapanlar mürted olurlar. Hadîs-i şerîfde; “Geçmiş ümmetlerden iki kötülük sizlere bulaşdı: Hased ve kazımak. Bu sözümle onların başlarını kazıdıklarını anlatmak istemiyorum. Dinlerinin kökünü kazıyıp yok ettiklerini söylüyorum. Yemîn ederim ki, îmânı olmayan Cennete girmeyecektir. Birbiriniz ile sevişmedikçe, îmâna kavuşamazsınız. Sevişmek için, çok selâmlasınız” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; “Müslümanlar hayırlı olur. Hased edince hayır kalmaz” buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfde; “Hased, nemime ve kehânet sahibleri benden değildir” buyuruldu. Nemime, fitne çıkarmak için, ara açmak için, insanlar arasında söz taşımaktır. Kehânet, bilmediğini söyliyerek, bundan hüküm, ma'nâ çıkarmaktır. (Bilinmeyen şeyleri haber veren, falcılara kâhin denir. Kâhine inanmamalıdır.) Bu hadîs-i şerîfden, hased edenin şefâatden mahrûm kalacağı anlaşılmaktadır. Ya'nî şefaat istemeğe hakkı olmayacaktır.

Hadîs-i şerîfde; “Altı kimse, altı şeyden hesaba çekilip, mahşer yerinde azâb gördükten sonra, Cehenneme gireceklerdir: Devlet reîsleri zulümden, Arablar kavmiyyet gayretinden, köy muhtârları kibirden, tüccârlar hıyânetten, köylüler cehâletten, âlimler hasedden” buyuruldu. Ticâret ile meşgûl olanın, yalan söylemek, faiz ve hile, başkasının malını aşırmak ne demek olduklarının ve bu haramlardan kurtulmanın çârelerini

öğrenmesi lâzımdır. Köylülerin, ya'nî her müslümanın, Ehl-i sünnet i'tikâdını ve ilm-i hâlini bilmesi lâzımdır. Bu hadîs-i şerîf, hasedin din adamlarında daha çok bulunduğunu haber vermektedir. "Tefsîr-i kebîr"de diyor ki; "Hased on kısımdır. Bunların dokuzu din adamlarında bulunur. Dünyâ sıkıntıları on çeşittir. Bunların dokuzu sâlihlerde bulunur. Zillet on kısımdır. Dokuzu yahudilerdedir. Tevâzu on kısımdır. Dokuzu nasârâdadır. Şehvet on kısımdır. Dokuzu kadınlarda, biri erkeklerdedir. İlim on kısımdır. Biri Irak'dadır. İmân on kısımdır. Dokuzu Yemen'dedir. Akıl on kısımdır. Dokuzu erkeklerdedir. Yeryüzünün bereketi on kısımdır. Dokuzu Şam'dadır." Fahreddîn-i Râzî hazretleri, bu tefsîrinde, kendi zamanında olanları bildirmiştir. Resûlullah dünyâya teşrîf etmeden evvel, yahudiler harb edecekleri zaman; "Yâ Rabbî! Göndereceğini va'd ettiğin ve en çok sevdiğini bildirdiğin, o şerefli peygamber hürmetine" diyerek duâ ederlerdi. Duâları kabûl olup, Allahü teâlâ kendilerine yardım ederdi. Resûlullah (aleyhisselâm) insanları müslüman olmağa da'vet edince, kendisinin va'd edilen peygamber olduğunu anladılar. Fakat hased ederek, kıskanarak inkâr ettiler. Hasedleri kendilerinin ve gelecek olan nesillerinin ebedî olarak felâkete, âzâblara sürüklenmelerine sebep oldu.

Allahü teâlâ, şeytanın şerrinden korunmamızı emrettiği gibi, hased edenin şerrinden de, sakınmamızı emretti. Hadîs-i şerîfde; "Ni'met sahiblerinden ihtiyâçlarınızı, gizli olarak isteyiniz. Çünkü, ni'met sahiblerine hased edilir" buyuruldu. İhtiyâçlarınızın karşılandığı meydana çıkınca, hased olunursunuz. Sırrını saklayan kimse, isterse açığa çıkarır, isterse çıkarmaz. Sırrını açıklayan kimse, çok defa söylediğine pişman olur, üzülür. İnsan, söylemediği sözüne hâkimdir, isterse söyler, istemezse söylemez. Söylediğinin ise, mahkûmudur. Keşki söylemeseydim, der. Mala, eşyaya emîn olan kimselerin çoğu, esrâra emîn olmazlar. "Zehebini, zihâbini ve mezhebini gizli tut!" sözü meşhûrdur. (Zeheb, altın; zihâb, i'tikâd; mezheb de, işlerde tutulan yol demektir.)

Hased etmek, Allahü teâlânın takdîrini değiştirmez. Boşuna üzülmüş, yorulmuş olur. Kazandığı günahlar da, cabası olur. Hazreti Muâviye oğluna nasihat olarak; "Hasedden çok sakın! Hasedin zararları, sende, düşmanından daha önce ve daha çok hâsıl olur" dedi. Süfyân-ı Sevrî; "Hased etmeyenin zihni açık olur" demiştir. Hiçbir hasedci muradına kavuşmamıştır. Kimseden hürmet görmemiştir. Hased, sinirleri bozar, ömrünün azalmasına sebeb olur. Esma'î diyor ki: "Bir köylüye rastladım. Yüzyirmi yaşında idi. Çok yaşamasının sırrını sordum. "Çünkü, hiç hased etmedim" dedi." Ebü'l-Leys-i Semerkandî diyor ki: "Üç kimsenin duâsı kabûl olmaz! Haram yiyenin, gıybet edenin, hased edenin."

Hasedden kurtulmak için, yukarıda yazılı zararlarını bilmek lâzımdır. Hased olunanın, dünyâda ve âhırette, bundan hiç zararı olmaz. Hattâ fâidesi olur. Hased edenin ömrü üzüntü ile geçer. Hased ettiği kimsede ni'metlerin azalmadığını, hattâ arttığını görerek, sinir buhranları geçirir. Hasedden kurtulmak için, ona hediye göndermeli, nasihat vermeli, onu medh etmelidir. Ona karşı tevâzu göstermelidir. Onun ni'metinin artmasına duâ etmelidir.

Hıkd: Kalb hastalıklarındandır. Hıkd; başkasını aşağı görmek, ondan nefret etmek, kalbinde ona karşı düşmanlık beslemektir. Kendine nasihat verenlere böyle kin beslemek haramdır. Ona hıkd değil, itaat etmek lâzımdır. O, Allahın emrini yerine getirmiştir. Onu sevmek, hürmet etmek lâzımdır. Zulüm edene karşı hıkd haram değildir. Bir alacaklı ölse, bunun hakkı vârislerine ödenmese, kıyâmette ödetilir. Zâlimi af etmek efdaldır. Uhud gazâsında Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek yüzü yaralanıp, mübârek dişi kırılınca, Eshâb-ı Kirâm çok üzüldüler. "Duâ et, Allahü teâlâ, cezâlarını versin" dediler. "La'net etmek için gönderilmedim. Hayır duâ etmek için, her mahlûka merhamet etmek için gönderildim" ve "Yâ Rabbi! Bunlara hidâyet et. Tanımıyorlar, bilmiyorlar" buyurdu. Düşmanlarını affetti. La'net etmedi. Onlara merhamet ederek, hayır duâ etti.

Hadîs-i şerîfte; "Sadaka vermekle mal azalmaz. Allahü teâlâ, af edenleri azîz eder. Allah rızası için af edeni, Allahü teâlâ yükseltir" buyuruldu. Gülâbâdî diyor ki: "Bu hadîs-i şerîfte bildirilen sadaka, farz olan sadaka demektir. Ya'nî zekât demektir. Tevâzu edenin tâatlarına, ibâdetlerine, daha çok sevâb verilir. Günahları, daha çabuk affolunur. İnsanın yaratılışında, hayvani rûhun arzuları bulunmaktadır. Malı, parayı sever. Gadab, intikam, kibir sıfatları görünmeğe başlar. Bu hadîs-i şerîf, bu kötü huyların ilâcını bildiriyor. Sadakayı, zekâtı emrediyor. Af ederek, gadabı, intikamı temizliyor."

Hadîs-i şerîflerde; "Üç şey kendisinde bulunan kimse, Cennete dilediği kapıdan girecektir. Kul hakkını ödeyen, her namazdan sonra onbir defa İhlâs sûresini okuyan, katilini affederek ölen" ve "Üç şeyden biri bulunmayan kimsenin

bütün günahlarının af ve mağfiret olunması umulur: Şirke, küfre yakalanmadan ölmek, sihir yapmamak ve din kardeşine hıkd etmemek” buyuruldu.

Hıkdın sebeblerinden biri, gadabdır. Gadab eden, kızan kimse, intikam alamayınca, gadabı, hıkd hâlini alır. Gadab, kanın hareketinin artmasından (tansiyonun artmasından), meydana gelir. Allah için gadaba gelmek, iyidir. Dîne olan gayretindendir.

Şemâtet: Şemâtet; başkasına gelen belâya, zarara sevinmektir. Hadîs-i şerîfte; “Din kardeşinize şemâtet etmeyiniz! Şemâtet ederseniz, Allahü teâlâ belâyı ondan alır size verir” buyuruldu. Zâlimin zulmünden, şerrinden kurtulmak için, onun ölümüne sevinmek, şemâtet olmaz. Düşmanın başına gelen ölümden başka belâlara sevinmek, şemâtet olur. Hele belâların gelmesine kendisinin sebep olduğunu düşünerek sevinmek, meselâ duâsının kabûl olduğuna sevinmek daha fenâdır. Ucb kötü huyuna yakalanmasına sebep olur. Ona gelen belânın, kendisi için mekr ve istidrâc olabileceğini düşünmelidir. Ondan belânın giderilmesi için duâ etmelidir. Hadîs-i şerîfte; “Mü’minin din kardeşi için, arkasından yaptığı hayır duâ kabûl olur. Bir melek, Allah, bu iyiliği sana da versin. Âmin, der. Meleğin duâsı reddedilmez” buyuruldu. Düşman, zâlim olup da, kendisine gelen belâ, başkalarına zulüm etmesine mâni olursa belânın gelmesine değil de, gitmesine sevinmek, şemâtet olmaz, günah olmaz. Din gayreti olur. Din gayreti, îmânın kuvvetli olduğunu gösterir. Allah için gayret etmek iyidir. Hayvani arzular için gayret etmek iyi değildir. Zâlime belâ gelmesine sevinmek, yine iyi değildir.

Hicr: Hicr; dostluğu bırakmak, dargın olmak demektir. Hadîs-i şerîfte; “Mü’minin mü’mine üç günden fazla hicr etmesi helâl olmaz. Üç geceden sonra ona gidip selâm vermesi vâcib olur. Selâmına cevap verirse, sevâbda ortak olurlar. Vermezse günah, ona olur” buyuruldu. Erkek olsun, kadın olsun, dünyâ işleri için, mü’minin mü’mine darılması, ya’nî onu terk etmesi, aradaki bağlılığı kesmesi caiz değildir. Zımmî, ya’nî gayr-i müslim muâmelâtda müslüman gibidir. İbâdetlerden ve nikâhdan başka olan işlere “Muamelât” denir.

(Gayr-i müslim vatandaşlara da, dünyâ işleri için, dargın olmak caiz değildir. Onların da, güler yüzle, tatlı dille gönüllerini almak, incitmemek, haklarını ödemek lâzımdır. Müslüman olsun, kâfir olsun, İslâm memleketinde olsun, dâr-ül-harbde olsun, nerede olursa olsun, hiçbir insanın malına, canına ve ırzına, namusuna dokunmak caiz değildir, İslâm memleketinde yaşayan kâfirler ve başka memleketlerden gelen kâfir turistler, kâfir tüccârlar, muâmelâtda, müslümanların hak ve hürriyetlerine mâlikdirler. Kendi dinlerinin îcâblarını yapmakta, ibâdetlerini yapmakta serbesttirler. İslâmiyet, kâfirlere de, bu hürriyeti vermiştir. Müslüman, Allahın emirlerine uymalı, günah işlememelidir. Hükümetin kânunlarına karşı gelmemeli, suç işlememelidir. Fitne çıkmasına sebep olmamalıdır. Müslümanlara ve kâfirlere her yerde iyilik yapmalı, herkesin hakkını gözetmelidir. Hiç kimseye zulüm, işkence yapmamalıdır. Müslümanlığın güzel ahlâkını, şerefini, her yerde herkese göstermeli, her milletin İslâm dînine sevgili ve saygılı olmasına sebeb olmalıdır.)

Dargın olana, üç günden önce gidip barışmak, daha iyidir. Güçlük olmaması için üç gün müsâade edilmiştir. Daha sonra günah başlar ve gün geçtikçe artar. Günahın artması, barışıncaya kadar devam eder. Hadîs-i şerîfte, “Sana darılana git, barış! Zulüm yapanı affet. Kötülük yapana iyilik et!” buyuruldu. “Esselâmü aleyküm” diyene on sevâb verilir. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah diyene yirmi sevâb verilir. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah ve berekâtüh diyene otuz sevâb verilir. Cevap vermek de böyledir. Üç günden fazla dargın duran kimse, şefaat olunmazsa, affolunmazsa, Cehennemde azâb görecektir. Günah işleyene, ona nasihat olmak niyeti ile hicr eylemek caizdir, hattâ müstehabdır. Allah için darılmak olur Hadîs-i şerîfde; “Amellerin ibâdetlerin en kıymetlisi, hubb-i fillâh ve buğd-i fillâhdır” buyuruldu. Hubb-i fillâh, Allah için sevmek demektir. Buğd-i fillâh, Allah için sevmemek, dargın olmak demektir.

Gadab: Gadabı yenmeğe kâzm denir. Kâzm etmek çok sevâbtır. Gayzı, gadabı yenene Cennet müjdelendi. Allah rızâsı için kâzım olan kimse, karşısındakini affedip, ona karşılık yapmaz ise, Allahü teâlâ onu çok sever. Cennetin bunlar için hazır olduğunu bildirmiştir. Hadîs-i şerîfte; “Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı için gadabını defederse, Allah da, ondan azâbını defeder” buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; “Bir müslümanda üç şey bulunursa, Allahü teâlâ onu muhafaza ve himâye eder onu sever, merhamet eder. Ni’mete şükür etmek, zâlimi affetmek, gadaba gelince, gadabını yenmek” buyuruldu. Ni’mete şükretmek, onu İslâmiyete uygun olarak kullanmak demektir. Hadîs-i şerîfte; “Gadaba gelen bir kimse, dilediğini

yapmağa kadir olduğu hâlde yumuşak davranırsa, Allahü teâlâ, onun kalbini, emniyet ve îmân ile doldurur" ve "Bir kimse gadabını örterse, Allahü teâlâ onun ayblarını, kabahatlarını örter" buyuruldu. İmâm-ı Gazâlî hazretleri; "Hilm sahibi olmak, gadabını yenmekten daha kıymetlidir" buyurdu. Hadîs-i şerîfte; "Yâ Rabbî! Bana ilim ver, hilm ile zînetlendir, takvâ ihsân eyle. Afiyet ile beni güzelleştir" buyuruldu. Abdullah İbni Abbâs'a (radıyallahü anhümâ) bir kimse söğdü. Buna karşılık olarak; "Bir ihtiyâcın varsa, sana yardım edeyim" buyurdu. Adamcağız başını önüne eğerek ve utanarak özür diledi. Hazret-i Hüseyn'in oğlu Zeynel âbidîn Ali'ye bir kimse söğdü. Elbisesini çıkarıp ona hediye eyledi. Îsâ aleyhisselâm, yahudilerin yanından geçerken, kendisine çok kötü şeyler söylediler. Onlara iyi ve tatlı cevaplar verdi. "Onlar, sana kötülük yapıyor, sen onlara iyi söylüyorsun dediklerinde; "Herkes, başkasına, yanında bulunandan verir" buyurdu. Halîm, selîm kimse, dâima neş'eli, rahat olur. Kendisini herkes metheder. Kıyâmet günü, Allahü teâlânın mağfiretine ve sevâblarına kavuşur.

Hadîs-i şerîfde; "Gadab, şeytanın vesvesesinden hâsıl olur. Şeytan, ateşten yaratılmıştır. Ateş, su ile söndürülür. Gadaba gelince, abdest alınız!" buyuruldu. Bunun için gadaba gelince, E'ûzü Besmele ve iki Kul e'ûzü'yü (Felak ve Nâs sûreleri) okumalıdır. İnsan, gadaba gelince, aklı örtülür. İslâmiyetin dışına çıkar. Gadaba gelen kimse, ayakta ise oturmalıdır. Hadîs-i şerîfde; "Gadaba gelen kimse, ayakta ise otursun. Gadabı devam ederse, yan yatsın!" buyuruldu. Ayakta olanın intikam alması kolaydır. Oturunca, azalır. Yatınca, daha azalır. Gadab, kibirden doğar. Yatmak, kibrin azalmasına sebeb olur. Gadab edince; "Allahümmagfirli-zenbî ve ezhib gayza kalbî ve ecirnî mineşşeytan" okumak, hadîs-i şerîfde emrolundu. Ma'nâsı; "Yâ Rabbî! Günahımı affeyle. Beni kalbimdeki gadabdan ve şeytanın vesvesesinden kurtar" demektir. Gadaba sebeb olan insana yumuşak davranamayan kimse, onun yanından ayrılmalı, onunla buluşmamalıdır.

Câhiller, ahmaklar, gadaba ve tehevvüre, atılganlığa, şecaat ve erkeklik, izzet-i nefs, gayret ve hamiyyet diyorlar. Bu, güzel isimlerle gadab kötü huyunu süslüyorlar. Güzelleştiriyorlar. Gadab etmenin iyi olduğunu anlatıyorlar. Bunu methetmek için, büyüklerin gadab ettiklerini gösteren hikâyeler de, anlatıyorlar. Böyle yapmak, cahilliktir. Aklın noksan olduğunu gösterir. Bunun içindir ki, hasta, sağlam olandan, kadın, erkekden, ihtiyâr da, gençden daha çabuk kızmaktadır. Otuz yaşından küçük olana genç, otuz ile elli arasında olana yetişkin adam, elli yaşından yukarı olana şeyh, ya'nî ihtiyâr (yetmişden sonra pîr-i fanî) denir.

İslâmiyetden, kitapdan almayıp da, kendi kafasından çıkarıp, sert, hiddetli va'z vereni dinlemek de, bunun gadabına sebeb olur. Bunun ilâcı, ağır, yumuşak ve tatlı söylemektir. Hazret-i Hasen ve Hüseyn, çölde gidiyorlardı. Bir ihtiyârın abdest aldığını gördüler. Abdesti doğru almıyor, şartlarına uymuyordu. Yaşlı olduğu için, böyle abdest sahih olmaz demeğe sıkıldılar.

Yanına giderek; "Mübârek efendim! Birbirimizden daha iyi abdest aldığımızı söylüyoruz. Bir abdest alalım. Hangimizin haklı olduğunu bize bildir" dediler, önce Hasen, sonra Hüseyn güzel bir abdest aldılar. İhtiyâr, dikkatle baktı. "Evlâdlarım! Abdest almasını şimdi sizden öğrendim" dedi. İbrâhim aleyhisselâm, ikiyüz mecûsiye ziyâfet verdi. "Bize ne emredersen yapalım" dediler. "Sizden bir dileğim var" buyurdu. "O nedir?" dediklerinde; "Benim Rabbime bir kerre secde etmenizi istiyorum" dedi. Aralarında konuştular. "Bu ihtiyârın ihsânları, ziyâfetleri meşhûrdur. Bunu kırmayıp, bir secde eder, sonra gidip yine tanrılarımıza tapınırız. Bir zararı olmaz" dediler. Bunlar secdede iken, İbrâhim aleyhisselâm; "Yâ Rabbî! Gücümün yettiği bu kadar! Daha fazlasını yaptırmak elimden gelmiyor. Bunları hidâyete, saadete kavuşturmak, ancak senin kudretindedir. Bunlara müslümanlık nasîb eyle!" dedi. Duâsı kabûl olup, hepsi müslüman oldu.

Haram işleyecek kimseye gizlice nasihat edilir. Haram işlemekte olana, tatlılıkla orada söylenir. Herkese önce gizli, tenhâda nasihat vermek, daha te'sîrli olur.

Bir işle meşgûl olana, düşünceli olana, üzüntülü olana, sıkıntıda olana birşey söylemek, birşey sormak, onu gadaba getirmeğe sebep olabilir. Çocuğun ağlaması, bağırması, hayvanın bağırması da böyledir. Böyle gadaba gelmek çok çirkindir. Cansızların hareketinden gadaba gelenler görülmüştür. Bu, daha kötüdür. Koyduğu yerden kayarsa, keseri vurunca kırılmazsa, kızarak söven, vuran, helak eden, yakan kimseler görülmüştür. Kendi yaptığına kızan, bunun için kendine söven, kendine vuran da yok değildir. İbâdetde kusur ettiği için, kendine kızmak iyidir. Dîninde gayret olur, sevâb olur. Emîrleri ve yasakları sebebi ile hükümete, hükümet reîsine, Resûlullaha ve hattâ Allahü teâlâya karşı gadaba gelmek, hepsinden fenâdır. Küfre sebep olur. "Gadab, İmânı

bozar” hadîs-i şerîfi, Allahü teâlâya, Resûlullaha karşı gadabın küfür olduğunu göstermektedir.

Haram işleyeni görünce, gadaba gelmek, iyidir. Din gayretinden ileri gelir. Fakat, kızınca aklın ve İslâmiyetin dışına taşmamak lâzımdır. Ona, kâfir, münâfık, deyyus ve diğer fuhuş, çirkin şeyler söylemek, haram olur. Söyleyenin ta’zir edilmesi, cezalandırılması lâzım olur. Haram işleyeni görenin, buna câhil veya ahmak demesine izin verilmiş ise de, yumuşak, tatlı söyleyerek nasihat vermek, iyi olur. Hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlâ, her zaman yumuşak söylemeği sever” buyuruldu.

Gadabın mukabili, karşılığı hilmdir. Hilm, gadabını yenmekten daha efdaldir. Hilm, gadaba gelmemek demektir. Aklın çokluğuna alâmettir. Hadîs-i şerîfte; “Gadaba sebep olan şey karşısında hilm göstereni, Allahü teâlâ sever” ve “Allahü teâlâ, haya, hilm ve iffet sahiplerini sever. Fuhuş söyliyenleri ve sarkıntılık yaparak dilenenleri sevmez” buyuruldu. İffet, başkasının malına göz dikmektir. Fuhuş, çirkin ve ayıp şeylerdir. Resûlullah (aleyhisselâm); “Yâ Rabbi! Bana ilim, hilm, takvâ ve afiyet ihsân eyle!” duâsını çok söylerdi, İlm-i nâfi”; kelâm, fıkıh ve ahlâk ilimleridir. Afiyet, dînin ve i’tikâdın bid’atlerden, amelin ve ibâdetin âfetlerden, nefsin şehvetlerinden, kalbin hevâ ve vesveseden ve bedenin hastalıklardan selâmet bulması, kurtulması demektir. Resûlullahdan duâların efdali hangisidir diye sorulduktа; “Allahü teâlâdan afiyet isteyiniz, îmândan sonra, âfiyetden daha büyük ni’met yoktur” buyurdu. (Afiyete kavuşmak için, çok istiğfar etmelidir.) Hadîs-i şerîfde; “İlim ve sekine sahibi olunuz! Öğrenirken ve öğretirken yumuşak söyleyiniz! İlim ile tekebbür etmeyiniz!” buyuruldu. Sekine, ağır başlı, vekar sahibi olmaktır. Hadîs-i şerîfde; “İslâmiyete uyan ve yumuşak olan kimseyi, Cehennem ateşi yakmaz” ve “Yumuşak olmak, bereket getirir, işinde taşkınlık ve gevşeklik yapmak, gaflete sebep olur” buyuruldu. Hadîs-i şerîfte; “Rıfk sahibi olmayan kimseden hayr gelmez!” ve “Rıfk, insana zînet verir, kusurlarını giderir” buyuruldu.

Hadîs-i şerîfte; “İlim, öğrenmekle, hilm de gayretle hâsıl olur. Allahü teâlâ, hayırlı şey için çalışanı, maksadına kavuşturur.

Kötülükten sakınanı, ondan korur” buyuruldu.

Gadr: Gadabı meydana getiren sebeblerden birisi de, gadr ya’nî ahdinde ve mîsâkında durmamaktır. Bir tarafın söz vermesine va’d denir, İki kimsenin sözleşmelerine ahd denir. Yemîn ile kuvvetlendirilen va’de misâk denir. Karşılıklı sözleşilene, önceden haber vermeden sözünü bozmak gadr olur. Devlet reîsi, kâfirlerle yapmış olduğu muahedeyi bozmak lâzım geldiğini anlarsa, onlara haber vermesi vâcibdir. Haber vermeden evvel bozması caiz değildir. Hadîs-i şerîfte; “Gadr eden kimse, kıyâmet günü kötü şekilde cezasını görecektir” buyuruldu. Gadr etmek, haramdır. Kâfirlere verilen ahdi dahî korumak vâcibdir.

Hadîs-i şerîfte; “Emin olmayan kimsede imân yokdur. Ahdini bozan kimsede din yoktur” buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf emânete hıyânet edenin îmânı kâmil olmaz, buna ehemmiyet vermezse, îmânı kalmaz, demektir.

Hıyânet: Kalb hastalıklarındandır. Hıyânet etmek de, gadaba sebeb olur. Hıyânet de haramdır. Münâfıklık alâmetidir. Hıyânetin zıddı emânettir, emîn olmaktır. Hıyânet; birine kendini emîn tanıttıktan sonra, o emniyeti bozacak iş yapmak demektir. Mü’min, herkesin malını, canını emniyet ettiği kimsedir. Emânet ve hıyânet, malda olduğu gibi, sözde de olur. Hadîs-i şerîfde; “Meşveret edilen kimse emîndir” buyuruldu. Ya’nî onun doğruyu söyliyeceğine ve sorulanı başkalarından gizliyeceğine emânet olunur, güvenilir. Onun, doğru söylemesi vâcibdir. İnsan, malını, emniyet ettiği kimseye bıraktığı gibi, doğru söyliyeceğine emîn olduğu kimse ile istişâre eder, danışır. Allahü teâlâ meâlen; “Yapacağın işi önce meşveret et” (Âl-i İmrân 159) buyuruyor. Meşveret, ya’nî danışmak, insanı pişman olmaktan koruyan bir kale gibidir. Meşveret olunacak kimsenin, insanların hâlini, zamanın ve memleketin şartlarını bilmesi lâzımdır. Buna siyâset bilgisi denir. Bundan başka, aklı, fikri kuvvetli, ileriyi gören, hattâ sıhhati yerinde olması lâzımdır. Meşveret olunan kimsenin, bilmediğini veya bildiğinin aksini söylemesi günahdır. Hatâ ile söylemesi günah olmaz. Yukarıdaki şartları taşımayan biri ile meşveret edilirse, her iki tarafa günah olur. Din ve dünyâ işlerinde bilmiyerek fetvâ verene, melekler la’net eder. Bir kimse zararlı olduğunu bilerek bir emir verse, hıyânet etmiş olur.

Va’dini bozmak: Va’dinde durmamak da, gadaba sebep olur. Bir taraftan verilen söze va’d iki taraftan yapılan sözleşmeğe ahd denir.

Hadîs-i şerîfde; “Münâfıklık alâmeti üçtür: Yalan söylemek, va’dini ifâ etmemek, emânete hıyânet etmek” buyuruldu. Va’dinde durmağa gücü yetmezse, münâfıklık alâmeti olmaz. Kendisine mal veya söz yâhud sır emânet olunan kimsenin bunlara hıyânet etmesi, münâfıklık olur.

Buhârî’de yazılı olan, Amr İbni Âs hazretlerinin oğlunun bildirdiği hadîs-i şerîfte; “Dört şey münâfıklık alâmetidir. Emânet olunana hıyânet etmek, yalan söylemek, va’dini bozmak ve ahdine gadr etmek ve mahkemede doğruyu söylememek” buyuruldu. İbn-i Hacer buyurdu ki: “Nifak ya’nî münâfıklık, zâhirin bâtına uymaması demektir. Sözü, özüne uymaz, İ’tikâd edilecek şeylerde münâfıklık yapmak, küfürdür, işlerinde ve sözlerinde münâfıklık yapmak, haram olur. İ’tikâdda, îmânda münâfıklık, diğer küfürlerden daha fenâdır.” îfâ etmek yerine getirmek niyeti ile va’d yapmak caizdir, hattâ sevâbdır. Böyle va’di îfâ etmek vâcib değildir, müstehâbdır. İfâ etmemek tenzîhen mekrûh olur. Hadîs-i şerîfde; “Bir kimse, yapmak niyeti ile verdiği sözü tutamazsa günah olmaz” buyuruldu.

Sû-i zan: Günâhının af olunmayacağını zannetmek, Allahü teâlâya sû-i zan olur. Mü’minleri haram işleyici ya’nî fâsık zannetmek, sû-i zan olur. Sû-i zan haramdır. Haram işlediğini öğrenerek, bilerek onu sevmemek, sû-i zan olmaz. Buğd-i fillâh olur, sevâb olur. Din kardeşinin aybını görünce, ona hüsn-i zan etmeli, te’viline çalışmalıdır. Onu islâh etmelidir. Kalbe gelen hâtıra, düşünce, sû-i zan olmaz. Zan etmek, ya’nî kalbin o tarafa kayması, sû-i zan olur. Âyet-i kerîmede me’âlen, “Ey îmân edenler! Sû-i zan etmekten kendinizi koruyunuz! Zan etmenin ba’zısı günahdır” (Hucurât-12) buyuruldu. Hadîs-i şerîfde, “Sû-i zan etmeyiniz. Sû-i zan, yanlış karar vermeğe sebeb olur. İnsanların gizli şeylerini araştırmayınız, kusurlarını görmeyiniz, münâkaşa etmeyiniz, hased etmeyiniz, birbirinize düşmanlık etmeyiniz, birbirinizi çekiştirmeyiniz, kardeş gibi sevişiniz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, yardım eder, onu, kendinden aşağı görmez” buyuruldu. Müslümanın müslümam öldürmesi haramdır. Bir hadîs-i şerîfde; “Müslüman müslümanın canına, malına ve ırzına saldırmaz. Allahü teâlâ bedenlerinizin kuvvetine, güzelliğine bakmaz. Amellerinize de bakmaz. Kalblerinize bakar” buyuruldu. Allahü teâlâ kalblerde olan ihlâsa ve Allah korkusuna bakar. Amellerin, ibâdetlerin kabûl edilmesi için, ya’nî sevâb verilmesi için, hem şartlarına uygun olması, hem de ihlâs ile niyet edilmesi lâzımdır, “İbâdet sahih olursa, kabûl edilir. Niyete bakılmaz” demek, ilhâd olur, zındıklık olur. Allah rızâsı için yapılmayan hayrat, hasenat ve ibâdetler, kabûl edilmez. “Allahü teâlâ, kalbe bakar. İyi niyetle yapılan herşeyi kabûl eder” demek de, câhil şeyhlerin, tarikatçıların sözleridir.

Hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâya hüsn-i zan ediniz” buyuruldu. Âyet-i kerîmede meâlen; “Ey günahı çok olan kullarım! Allahın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah, günahların hepsini affeder. O, sonsuz mağfiret ve nihâyetsiz merhamet sahibidir” (Zümer-53) buyuruldu. Şartlarına uygun tövbe yapılınca, her türlü küfrü ve her türlü günahı muhakkak affeder. Dilerse, küfürden başka günahları tövbesiz de affeder. Hadîs-i kudsîde; “Kulum beni nasıl zan ederse, ona zan ettiği gibi muâmele ederim” buyuruldu. Kabûl edeceğini zan ederek tövbe edeni affeder.

Hadîs-i şerîflerde; “Allahü teâlâya hüsn-i zan etmek, ibâdettir” ve “Kendisinden başka ilâh olmayan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ kendisine hüsn-i zan ederek yapılan duâyı, elbette kabûl eder” ve “Kıyâmet günü, Allahü teâlâ bir kulunun Cehenneme atılmasını emreder. Cehenneme götürülürken arkasına dönerek, yâ Rabbî! Dünyâda sana hep hüsn-i zan ettim, deyince, onu Cehenneme götürmeyiniz! Kulumu, bana olan zannı gibi karşılarım buyurur” buyuruldu.

Sâlih veya fâsık olduğu bilinmeyen mü’mine hüsn-i zan etmelidir. Fâsık ve sâlih olmasının ihtimâli müsâvî ise şek, şüphe denir. Müsavî değil ise, fazla olana “zan”, az olana “vehm” denir.

Mala muhabbet: Malı, haram yoldan kazanmak, haramdır. Helâl mala düşkün olmak, sevmek mekrûhdur. Hadîs-i şerîfde; “Altına ve gümüşe tapınanlara lâ’net olsun!” buyuruldu. Dünyâ peşinde koşmak, şehvetleri peşinden koşmaktan daha fenâdır. Mal, para peşinde koşmak, Allahü teâlânın emirlerini unutturursa, bundan büyük felâket olmaz. Allah zikri, düşüncesi bulunmayan kalbe şeytan yerleşir. Şeytanın en büyük hilesi, insana hayırlı işler yaptırarak kendisini sâlih, iyi zan ettirmesidir. Böyle kimse, kendisinin kulu olur, kendine tapınır. Hadîs-i şerîfde; “Geçen ümmetlerin herbirine fitneler verildi. Benim ümmetimin fitnesi; mal ve para toplamak olacaktır” buyuruldu. Dünyâlık peşine düşerek, âhıreti unutacaklardır.

Hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâ, insanları yaratırken, ecellerini, ömürlerini ve rızklarını takdîr etmiştir” buyuruldu. İnsanın rızkı değişmez, azalmaz ve çoğalmaz ve zamanından geri kalmaz. İnsan, rızkını aradığı gibi, rızık da, sahibini arar. Çok fakirler vardır ki, zenginlerden daha iyi, daha mes’ûd yaşar. Allahü teâlâ kendisinden korkanlara, dînine sarılanlara, ummadıkları yerden rızık gönderir. Hadîs-i kudsîde; “Ey dünyâ! Bana hizmet edene hizmetçi ol! Sana hizmet edene güçlük göster!” buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; “Yâ Rabbî! Beni sevenlere, hayırlı mal ver. Bana düşmanlık edenlere, mallarını ve çocuklarını düşman eyle!” buyuruldu. Bir yahudi öldü. Bir köşk ile iki oğlu kaldı. Köşkü taksimde anlaşamadılar. Duvardan şöyle bir ses geldi: “Benim için birbirinize düşman olmayınız. Ben bir pâdişâh idim. Çok yaşadım. Mezarda yüzotuz sene kaldım. Sonra, toprağımla çanak çömlek yaptılar. Kırk sene evlerde kullandılar. Kırıldım. Sokağa atıldım. Sonra, benimle kerpiç yaptılar. Bu duvarın inşâsında kullandılar. Birbirinizle dövüşmeyiniz. Siz de, benim gibi olacaksınız.”

Hasen Çelebi, “Mevâkıf’ kitabının haşiyesinde diyor ki: “Hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn hasta oldular. Hazreti Ali, Hazreti Fâtıma ve hizmetçileri kız, çocuklar iyi olursa, üç gün oruç tutacaklarını adadılar, iyi oldular. İftarda yiyecekleri yoktu. Bir yahudiden üç sâ’ arpa ödünç aldılar. (Bir sâ’ 3500 gramdır.) Hazret-i Fâtıma, bir sâ’ arpayı un yapdı. Bununla beş ekmek pişirdi. Çünkü, beş kişi idiler, iftar yaklaşınca, bir fakir gelip; “Ey Resûlullahın evlâdları! Ben bir fakir müslümanım. Bana bir yiyecek veriniz. Allah da, sizi Cennet ni’metleri ile doyursun!” dedi. Ekmekleri buna verip, aç yattılar. Ertesi gün oruca niyet ettiler. Hazret-i Fâtıma (radıyallahü anha), ikinci sâ’ arpadan beş ekmek daha pişirdi. İftar zamanında bir yetim geldi. Bunları da ona verip, yine aç yattılar. Üçüncü gün de, oruca niyet ettiler. Üçüncü sâ’dan beş ekmek daha hazırladı. İftar zamanı bir esîr gelip yiyecek istedi. Bunları da, ona verdiler. Allahü teâlâ, Resûlullaha âyet-i kerîme göndererek, bunların nezrlerini ve îsârlarını medh ve sena buyurdu.

Müdâhene ve müdârâ: Kudreti olduğu, gücü yettiği hâlde, haram işliyene mâni olmamak müdâhene olur. Haramı işleyene veya yanında bulunanlara olan saygısı yâhud dîne olan bağlılığının gevşekliği, müdâheneye sebeb olmaktadır. Fitne olmadığı, ya’nî dinine veya dünyâsına veya başkalarına zarar olmadığı zaman, haram ve mekrûh işliyene mâni olmak lâzımdır. Mâni olmamak, susmak haram olur. Müdâhene etmek, haram işlemeğe râzı olmağı gösterir. Susmak çok yerde iyidir. Fakat, hakkı, hayrı söyliyecek yerde susulmaz. “Yâ Resûlallah! Geçmiş ümmetlerden bir kısmına zelzele ile azâb yapıldı. Toprak altında kaldılar. Bunların arasında sâlihler de vardı” denildikde; “Evet, sâlihler de birlikte helak oldular. Çünkü, Allaha isyan olunurken susmuşlardı. Onlardan ayrılmamışlardı” buyurdu. Hadîs-i şerîfde; “Ümmetimden bir kısmı, kabirlerinden maymun ve hınzır şeklinde kalkacaklardır. Bunlar Allahü teâlâya isyan edenlerin arasına karışanlar, onlarla beraber yiyip içenlerdir” ve “Allahü teâlâ, bir âlime ilim ihsân edince, peygamberlerden aldığı gibi, bundan da misâk alır” buyuruldu. İlmini, lâzım olduğu zaman söylemekten çekinmeyeceğini söz verir. “Bir kimse, Allahü teâlânın ihsân ettiği ilmi, lâzım olduğu zaman söylemezse, kıyâmet günü boynuna ateşten tasma takılacakdır” hadîs-i şerîfi ve; “Kendilerine ilim ve hidâyet verdiğimiz kimseler, ilimlerini insanlardan saklarlarsa, Allahın ve lâ’net edenlerin lâ’netleri bunların üzerine olsun!” meâlindeki Bekâra sûresi 159. âyet-i kerîmesi müdâhene etmenin haram olduğunu göstermektedir. Müdâhenenin zıddı, karşılığı, “Gayret” ve salâbetdir. Âyet-i kerîmede; “Allah yolunda cihâd ederler, kötülenmekten korkmazlar” buyuruldu. Dinde, gayret ve salâbeti olanların; malları, canları, sözleri ve kalemleri ile, Allah rızâsı için cihâd etmeleri lâzım olduğu, bu âyet-i kerîmede bildirilmektedir. Hadîs-i şerîfde; “Çok acı olsa da, hakkı söyleyiniz” buyuruldu. Bir zâhid, Mervan halîfenin yanında çalgı çalanları görünce, çalgı âletlerini kırdı. Mervan, bunun, arslanların arasına bırakılmasını emretti. Arslanların yanında, hemen namaza durdu. Arslanlar, bunu, yalamağa başladılar. Sabah olunca, bunu arslanların yanından alıp halîfeye getirdiler.” Arslanlardan korkmadın mı?” dedi. “Hayır, onlardan korku, hatırıma gelmedi. Bütün geceyi düşünceli geçirdim” dedi. “Ne düşündün?” dedi. “Arslanlar beni yalayınca, tükürükleri temiz midir, necis midir? Allahü teâlâ, namazımı kabûl etti mi, etmedi mi? diye düşündüm” dedi.

Kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı iyiliği emretmek ve haramı menetmek mümkün olmazsa, böyle fitneye mâni olmak için susmağa, müdârâ etmek denir. Kalbi, haramı menetmek istediği hâlde, müdârâ yapmak caizdir. Hattâ, sadaka sevâbı hâsıl olur. Müdârâ ederken, tatlı dilli ve güler yüzlü olmak lâzımdır. Talebeye ders verirken de, müdârâ yapılır. İmâm-ı Gazâlî buyurdu ki: “İnsanlar, üç kısımdır. Bir kısmı, gıda gibidir. Herkese, her zaman lâzımdır,

ikinci kısmı, ilâç gibidirler, ihtiyâç zamanında lâzım olurlar. Üçüncü kısmı, hastalık gibidir. Bunlara ihtiyâç olmaz. Fakat kendileri insanlara musallat olurlar, bulaşırlar. Bunlardan kurtulmak için, müdârâ etmek lâzımdır.” Müdârâ, caizdir. Ba’zan da müstehâb olur.

Evinde, zevceye müdârâ etmeyen kimsenin rahatı, huzûru kalmaz. Resûlullaha bir misâfir geldi. “İçeri alınız! O, kötü bir insandır” buyurdu. İçeri girince, onunla tatlı ve neş’eli konuştu. Gidince, yumuşak konuşmasının sebebi soruldukda; “Kıyâmette, en kötü yerde bulunacak kimse, dünyâda zararından korunmak için ikram olunandır” buyurdu. Hadîs-i şerîfde; “Sıkılmadan açıkça haram işleyen kimseyi gıybet etmek caiz olduğu gibi, şerlerinden korunmak için bunlara müdârâ etmek de caizdir. Fakat müdârâ, müdâhene şeklini almamalıdır” buyuruldu. Müdârâ, dîni veya dünyâyı zarardan kurtarmak için, dünyâ menfeatinden vermektir. Müdâhene, dünyâ ele geçirmek için, dinden vermektir. Zâlime müdârâ ederken kendisi ve zulümleri medh olunmaz.

Gıybet etmek: Belli bir mü’minin veya zimmî kâfirin aybını, onu kötülemek için arkasından söylemek, gıybet olur. Gıybet, haramdır. Dinleyen, o kimseyi tanımıyorsa, gıybet olmaz. Gıybet olunan kimse bunu işitirse, üzülür. Bedeninde, nesebinde, ahlâkında, işinde, sözünde, dîninde, dünyâsında, hattâ elbisesinde, evinde, hayvanında bulunan bir kusur, arkasından söylendiği zaman, bunu işitince üzülürse, gıybet olur. Kapalı söylemek, işâret ile, hareket ile bildirmek, yazı ile bildirmek de, hep söylemek gibi gıybettir. Bir müslümanın günahı ve kusuru söylendikde, hafızların, din adamlarının, elhamdülillah biz böyle değiliz demeleri, gıybetin en kötüsü olur. Birisinden bahsederken; “Elhamdülillah! Allah, bizi hayâsız yapmadı” gibi, onu kötülemek, çok çirkin gıybet olur. Falanca kimse çok iyidir, ibâdetde şu kusuru olmasa, daha iyi olurdu demek, gıybet olur. Allahü teâlâ Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Birbirinizi gıybet etmeyiniz!” buyurdu. Gıybet; adam çekiştirmek demektir. Birisini gıybet etmek, ölmüş insanın etini yemek gibi olur buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; “Kıyâmet günü, bir kimsenin sevâb defteri açılır. Yâ Rabbî! Dünyada iken, şu ibâdetleri yapmıştım. Sahifede bunlar yazılı değil, der. Onlar, defterinden silindi, gıybet ettiklerinin defterlerine yazıldı, denir” ve “Kıyâmet günü bir kimsenin hasenat defteri açılır. Yapmamış olduğu ibâdetleri orada görür. Bunlar seni gıybet edenlerin sevâblarıdır, denir” buyuruldu. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) ile oturuyorduk, içimizden birisi kalkıp gitti. “Yâ Resûlallah! Rahatsız olup gitti” denildi. “Arkadaşınızı gıybet ettiniz, etini yediniz” buyurdu. Âişe (radıyallahü anha) diyor ki: “Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında, bir kadının uzun olduğunu söyledim. “Ağzında olanı çıkar!” buyurdu. Tükürdüm. Ağzımdan et parçası çıktı.” Allahü teâlâ sıfatları, özellikleri, cisim şeklinde göstermeğe kâdirdir. Gıybet, din kardeşinin, bir zimmînin işitince üzüleceği bir kusurunu arkasından söylemektir. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma vahy eyledi ki: “Gıybet edip, tövbe etmeyen kimse, Cehenneme en önce girecektir” İbrâhim Edhem hazretleri bir yemeğe da’vet edilmişti. Sofrada, çağrılanlardan birinin bulunmadığı söylenince; “O ağır kimsedir” denildi. İbrâhim bin Edhem; “Gıybet edildi” buyurdu ve çıkıp gitti. Hadîs-i şerîfde; “Bir kimse için söylenen kusur, onda varsa, bu söz gıybet olur. Yoksa bühtan ya’nî iftira olur” buyuruldu. Dindeki kusurları söylemek meselâ namaz kılmaz veya şarab içer veya sirkat eder veya söz taşıyıcıdır demek ve dünyâdaki kusurlarını söylemek, meselâ sağırdır, şaşıdır demek, gıybet olur. Dindeki kusurları, onu kötülemek için söylenirse, gıybet olur. Onun ıslâhını düşünerek söylerse gıybet olmaz. Acıyarak söylemek de, gıybet olmaz denildi. Bu köyde, namaz kılmayan var veya komünist var, hırsız var demek, gıybet olmaz. Çünkü, belli bir şahıs söylenmemiştir.

Bir kimse, namaz kılar, oruç tutar, hem de insanlara eli ile zarar verir. Meselâ döver, mallarını gasb eder, sirkat eder, yahut dili ile zarar verir. Meselâ söver, iftira eder, gıybet eder, söz taşır. Aşikâre yapılan fısk ve haramları ve bid’atleri söylemek, gıybet olmaz. Bunları men etmesi için hükümete haber vermesi, günah olmaz. Bir kimse, babasından gizli haram işleyince, babasının mâni olacağını bilenin, babasına söylemesi veya yazarak bildirmesi lâzımdır.

Mâni olacağı bilinmiyorsa, haber vermek caiz olmaz. Çünkü, düşmanlığa sebep olur. Birinin zararlarını, ona acıdığı için veya başkalarının ondan sakınması için söylerse, gıybet olmaz. Onu kötülemek için söylerse, gıybet olur. Altı kişinin kusurlarını, ayıplarını arkasından söylemek, gıybet olmaz. Ona acıdığı için söylemek, ona mâni olunması için söylemek, fetvâ almak için söylemek, müslümanları onun şerrinden korumak için söylemek, o kusur, ona isim olmuş ise, onu bu isim ile tanıtmak mecbûriyetinde olmak. Aşikâre, herkesçe bilinen fıskı, bid’ati ve zulmü söylemek. Kızarak, onu kötülemek niyeti ile söylenen, gıybet olur. Satılmakta olan

malın kusurunu müşteriye söylemek, satıcıyı gıybet etmek olmaz. Evlenecek erkeğe, nikâh edeceği kızın aybını, kusurunu haber vermek, gıybet olmaz, nasihat olur. Birşeyi bilmeyene nasihat vermek vâcibdir. Açıkça haram işleyenin ve zulmedenin, açık olmayan başka ayıplarını bildirmek, gıybet olur. Hadîs-i şerîfde; "Haya cilbabını çıkaran kimseyi söylemek gıybet olmaz" buyuruldu. Cilbâb, kadınları örten şeylerin ismidir. Haya cilbâbını çıkarmak, açıkça haram işlemek demektir. Hadîs-i şerîf, böyle kimsenin hayası olmadığını işâret etmektedir. İmâm-ı Gazâlî ve ba'zı âlimler, açık günah işleyenin ve başkalarının kusurunu söylemenin gıybet olmasında, onu kötülemek, şart değildir, dediler. Bunun için gıybet etmekten çok sakınmak lâzımdır.

İnsanı gıybet etmeğe sürükleyen sebepler çoktur. Burada onbiri bildirilecektir: Ona karşı düşmanlık, yanında olanların fikirlerine uymak düşüncesi, sevilmiyen bir kimseyi kötülemek, kendisinin o günahda bulunmadığını bildirmek, kendinin ondan üstün olduğunu bildirmek, hased etmek, yanında bulunanları güldürmek, şakalaşmak, onunla alay etmek, ummadığı kimsenin haram işlemesine hayretini bildirmek, buna üzüldüğünü ona acıdığını bildirmek, haram işlediği için onu sevmediğini bildirmek.

Gıybet, insanın sevâblarının azalmasına, başkasının günahlarının kendisine verilmesine sebep olur. Bunları, her zaman düşünmek, insanın gıybet etmesine mâni olur.

Gıybet, üç türlüdür: Birincisinde, ben gıybet etmedim, onda bulunan şeyi söyledim, der. Böyle söylemek küfür olur. Çünkü, harama, helâl demiş olur. İkincisinde, gıybet olunana duyurmaktır. Büyük haram olur. Tövbe etmekle affedilmez. Onunla helâllaşmak da lâzım olur. Üçüncüsünde, gıybet olunanın bundan haberi olmaz. Tövbe ve istiğfar etmekle ve ona hayır duâ etmekle affolur.

Yanında gıybet yapıldığını işiten kimse, buna hemen mâni olmalıdır. Hadîs-i şerîflerde; "Din kardeşine, onun haberi olmadan yardım eden kimseye, Allahü teâlâ, dünyâda ve âhıretde yardım eder" ve "Yanında, din kardeşine gıybet edilince, gücü yettiği hâlde ona yardım etmeyen kimsenin günahı, dünyâda ve âhırette kendisine yetişir" ve "Bir kimse, dünyâda din kardeşinin ırzını korursa, Allahü teâlâ, bir melek göndererek, onu Cehennem azâbından korur" ve "Bir kimse, din kardeşinin ırzından bir şeyi korursa, Allahü teâlâ, onu Cehennem azâbından korur" buyuruldu. Gıybet yapılırken, orada bulunan kimse, korkmazsa, söz ile, korkunca, kalbi ile reddetmezse, gıybet günahına ortak olur. Sözünü kesmesi veya kalkıp gitmesi mümkün ise, bunları yapmalı. Eliyle, başıyla, gözüyle menetmesi kâfi gelmez. Açıkça, sus, demesi lâzımdır.

Gıybet etmenin keffâreti, üzülmek, tövbe etmek ve onunla helâllaşmaktır. Pişman olmadan helâllaşmak, riya olur, ayrı bir günah olur."

Muhammed Hâdimî hazretleri, Berika kitabında, el âfetlerini anlatırken diyor ki: "İnsana ve yemeklere zarar veren karıncaları, eziyet etmeden ve suya atmadan öldürmek caizdir, içinde karınca bulunan odunu, yere vurup silkeledikten sonra yakmak caizdir. Fare, bit, pire, akrep ve çekirgeyi her zaman öldürmek caizdir. Biti diri olarak yere atmak ve her canlıyı yakmak mekrûhtur. Zarar veren kediyi, kuduz köpeği ve yırtıcı hayvanları keskin bıçakla kesmek, vurmak ve zehirlemek caizdir. Döğmek caiz değildir. Döğmek, terbiye için olur. Hayvanın aklı olmadığı için terbiye edilmez, öldürülmesi vâcib olanı, başka çâre bulunmadığı zaman yakarak öldürmek caiz olur."

Haramlara bakmak kısmında buyuruyor ki: "Üç şey, göze cila verir: Yeşilliğe, akarsuyu ve güzel yüze bakmak" ve "Üç şey gözü kuvvetlendirir: Sürme çekmek, yeşilliğe ve güzel yüze bakmak" hadîs-i şerîfleri, bakması helâl olan kimselere bakmanın fâidesini bildirmektedir. Yoksa, yabancı kadınlara, kızlara bakmak, gözü zaifletir ve kalbi karartır. Hâkim, Beyhekî ve Ebû Dâvûd bildiriyorlar ki: Ebû Ümâme'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i merfûda; "Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak, başını ondan çeviren kimseye Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur" buyuruldu. İlk görmesi af olunur. Bir hadîs-i şerîfde; "Allah için yapılan cihâdda düşmanı gözleyen veya Allah korkusundan ağlayan veya haramlara bakmayan gözler, kıyâmetde Cehennem ateşini görmeyeceklerdir" buyuruldu.

Berîka kitabının üçyüzonuncu sahifesinde diyor ki: "Buhârî"de ve "Müslim"deki hadîs-i şerîfde; "İnsanların en hayırlısı, benim asrımda bulunan müslümanlardır (Ya'nî Esh'âb-ı kirâmdır). Onlardan sonra en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir. (Ya'nî Tâbiîndir). Onlardan sonra da en iyileri, onlardan sonra

gelenlerdir. Onlardan sonra gelenlerde, yalan yayılır. Bunların sözlerine ve işlerine inanmayınız!” buyuruldu.

Berîka’nın üçyüzseksenbeşinci sahifesinde diyor ki: “Tasavvuf büyüklerinin çoğu, derin âlim ve müctehid idiler. Kutb-i irşâdların hepsi böyle idi. Buhârî’deki hadîs-i şerîfde; “İlim üstâddan öğrenilir” buyuruldu. Ma’rifet ise, keşf ve ilham ile hâsıl olur. İlim, keşf ile, ilham ile hâsıl olmaz, ilmin kaynağı Kur’ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerdir.” Üçyüzyetmişyedinci sahifesinde diyor ki: “Tasavvuf büyüklerinin çoğu müctehid idi. Gazâlî, Sevrî ve İbrâhim bin Edhem böyle idi. Kutb-i irşâdlar böyle idi.”

“Berika” da, mi’de âfetlerinde diyor ki: “Yemesi, içmesi haram olan şeyler şunlardır:

“Harâm-ı li-aynihi” denilen, kendileri haram olan şeylerdir. Leş, hınzır eti, şarab böyledir. Çok içince sarhoş yapan sıvıların, azını içmek de haramdır. Mahmasa hâlinde olan, ya’nî açlıktan ölmek üzere olan ve ikrah edilen, ya’nî öldürmekle korkutulan kimseden başkalarının bunları yimeleri, içmeleri haramdır.

Kendileri haram olmayıp, Dâr-ül-harbdeki kâfirlerden dahî gasb, sirkat, rüşvet yolu ile alınan veya Dâr-ül-İslâmda kâfirden dahî fâsid akd, ya’nî şartlarına uymadan yapılan sözleşme ile satın alınan şey. Bu şey, mülk olur ise de, mülk-i habîsdir. Kullanması haramdır. Geri vermek, alınmış olan bulunmazsa, fakirlere sadaka olarak vermek lâzımdır.

Doyduktan sonra yemek haramdır. Toprak, çamur gibi zararlı şey yemek. Zehirli şeyler. Bakır çalığı, zehir karışdırılmış yemek, zehirli ot, kokmuş et. Kurtlanmış et, meyve, peynir de böyledir. Alışkanlık yapan uyuşturucu maddeler. Esrâr otu, afyon, morfin, benzin böyledir. Bunları ilâç olarak tabibin kullanması caizdir. Necâset, idrar, damardan çıkıp akan kan, pislik böyledir. Temiz, fakat iğrenç olan şeylerdir. Sümük, kurbağa, sinek, yengeç, midye gibi şeylerdir.”

Berika kitabında diyor ki: Kalb âfetlerinin otuzaltıncısı, vekâhetdir. Vekâhet, hayanın az olması demektir. Haya, çirkin şey yapmaktan, ayıplanmaktan çekinmektir. Türkçede, utanmak, sıkılmak denir. Hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâdan haya ediniz!” buyuruldu. Allahü teâlâdan haya etmek, şehvetlerini, ya’nî nefsin isteklerini terk etmekle olur. Hayası olan, Allahü teâlâdan korkar. O’nun, râzı olmadığı işlerden ve sözlerden kaçınır. Bir hadîs-i şerîfte; “Haya îmândandır. Fuhuş söylemek, cefâdandır, imân Cennete, cefâ Cehenneme götürür” buyuruldu. Haya ve îmân birlikte bulunur. Biri yok olursa, diğeri de yok olur. Kadın hayası, erkek hayasından dokuz kat fazladır. Bir hadîs-i şerîfde; “Fuhuş insanın lekesi, haya, zînetidir” buyuruldu. Hayanın en kıymetlisi, Allahü teâlâdan utanmaktır. Ondan sonra, Resûlullahdan (aleyhisselâm) hayadır. Daha sonra insanlardan haya etmektir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye: sh. 39, 159, 373, 415, 587, 837, 854, 855, 873, 1009

2) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 116

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 296

4) İslâm Ahlâkı

5) El-A’lâm cild-7, sh. 68

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 313

7) Mu’cem-ül-matbû’ât sh. 808

8) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 301

9) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 17

HASEN SEZÂÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali, mahlası Sezâî olup, bu mahlası Niyâzî-i Mısrî’nin (r.aleyh) işâreti ile almıştır. Tasavvufta Gülşenî yoluna mensûb idi. 1080 (m. 1669) senesinde Gördes veya Gördos isimli beldede doğdu. Bu belde Anadolu’da bulunan Gördes olmayıp, Yunanistan’da bulunan ve şimdiki ismi Korent olan şehrin Osmanlı idâresinde olduğu zamanlardaki ismidir. Hasen Sezâî Efendi, aslen Mora’lıdır. 1151 (m. 1738) senesinde Edirne’de vefât edip, kendi ismi ile anılan dergâhının bahçesinde

defnedildi. Tasavvufta, Gülşeniyye yoluna bağlı Sezâiyye kolunun müessisi ya'nî kurucusudur.

Hasen Sezâî Efendi, onsekiz yaşına kadar doğum yeri olan Gördes'te kaldı. 1098 (m. 1687) senesinde Venediklilerin o beldeyi istilâ etmeleri sebebiyle gemi ile Gördes'ten İstanbul'a geldi. Yolculuk esnasında, Halvetiyye yolunun büyüklerinden biri ile tanışıp sohbetinde bulundu. Hasen Sezâî, genç ve yakışıklı olmakla, zâhirî güzelliğe sahip olduğu gibi, edebi ve ahlâkının fevkalâde olması ve çok iyi terbiye edilmiş olmasıyla da bâtınî güzelliğe, kalb ve rûh temizliğine sahip idi. Anlayış ve istidâdının pekçok olması, onun ilerde pek yüksek ilmî mertebelere yükseleceğini gösteriyordu.

İstanbul'dan Edirne'ye geçen Hasen Sezâî Efendi, bir taraftan orada bulunan âlimlerden zâhirî ilimleri tahsîl etmekte iken, diğer taraftan kendisini tasavvuf yolunda yetiştirip, ma'nevî terbiye verecek bir rehber de arıyordu. Gemi yolculuğu esnasında tanıştığı zâtın te'sîri ve gördüğü bir rü'yâdaki işâret ile, Âşık Mûsâ dergâhında bulunan Şeyh Muhammed Sırrî Efendi'ye talebe olup bir müddet hizmetinde bulundu. Muhammed Sırrî'nin vefâtından sonra onun vekîli olup, yerine geçen Muhammed La'lî Fenâî Efendi'ye bağlandı. Muhammed La'lî Efendi aslen Kastamonu'lu olup, Edirne'de Şeyh Şücâ' zaviyesinde talebe yetiştirmekle meşgûl idi. Hasen Sezai'ye dergâhın vakıflarının icârlarını toplamak vazîfesi verildi. Bunun için Sezai'ye; Câbî Dede Efendi de denilmiştir. Hasen Sezâî ondan me'zûn olup, Gülşenî Veli Dede dergâhının şeyhi oldu. Burada vazîfeye başlıyalı altı ay olmuştu ki, hocası Muhammed La'lî'nin halîfesi olan Muhammed Hamdî Efendi vefât etti. Bunun üzerine Sezâî onun yerine geçti.

Zâhirî (din ve fen) ve bâtınî ilimlerde çok yüksek olan Hasen Sezai Efendi, evliyâlık yolunda da çok üstün dereceler sahibi bir zât idi. Evliyânın büyüklerinden Niyâzî-i Mısrî ile görüşüp duâsını aldı.

Târihî kayıtlara göre Edirne'de elliüç sene kaldı. 1151 (m. 1738) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde, Pazartesi gecesi sabaha yakın orada vefât etti. Dergâhın bitişiğinde defnedildi. Daha sonra kabri üzerine kârgir kubbeli bir türbe yapıldı.

Hasen Sezai Efendi, vefât ettiği gece şu mısra'ları okumuştur:

"Râh-ı aşkta (aşk yolunda) canını kurbân eden,
Şüphesiz ol vâsıl-ı Yezdan olur.
Gülşenî'den bir kadeh nûş eyleyen,
Ey Sezâî! Nâil-i cânân olur."

Türbesinin bulunduğu yer, vakti ile bir sebzeci dükkânı idi. Hasen Sezâî Efendi, kerâmet olarak oranın dergâha katılacağını ve kendisinin de oraya defnolunacağını işâret edip, haber vermiştir. Bu husûsta söylediği manzûme şöyledir:

Dost bağının gülü oldu küşâde,
Bülbülüz, o güle figâne geldik.
Yârin elinden içmişiz bade,
Anınçün bunda mestâne geldik.
Dost illerini ederken seyrân,
Bunda uğrayıp olmuşuz mihmân.
Cismimiz bunda, canımız onda,
Gevherimizin aslı ol kanda
Sezâî, şimdi biz bu dükkânda,
Biraz eylenip seyrâne geldik.

Gerçekten de durum onun bildirdiği gibi oldu. O dükkânın yeri satın alınarak dergâha ilâve edildi ve Sezâî Efendi vefât edince, o yere defnolundu.

Dergâhın mescidinde, mihrabın sağ tarafında bulunan halvethânesi, ya'nî yalnız kalıp ibâdet ettiği husûsî odası ziyâretgâhdır.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi birgün talebeleriyle sohbet ederken, kalb gözüyle hocası La'lî Efendi'nin vefât ettiğini anlayıp, şiddetli üzüntüye kapıldı ve kendinden geçerek yere düştü. Bu esnada bir dişi kırıldı ve bu dişi bir tahtaya saplandı. Günümüzde de bu dişi, mihrabın sağ tarafında bulunmakta ve ziyâret edenler tarafından görülmektedir.

Bir zaman Hasen Sezâî (r.aleyh), İstanbul'a gelmiş idi. Daha önce Edirne'de iken ismi her tarafta duyulmuş olduğundan, İstanbul'a gelince birçok kimse onu görmek arzusu ile bulunduğu yere akın etti. Fakat o, tevâzu'sunun çokluğundan dolayı, gayet sakin bir hâlde bulunuyordu. Böyle gelip sohbette bulunanlardan ba'zılarının kalbine, Hasen Sezai'yi tahmin ettikleri gibi bulamama düşüncesi geldi. O gece bu kimselerin herbiri, rü'yâlarında, Resûlullah (aleyhisselâm)

efendimizi ziyâret için Medînei münevvere'ye gittiklerini, fakat kapıda Hasen Sezai'nin bulunduğunu ve huzûr-ı saadete girebilmek için onun yardımı gerektiğini gördüler. Ertesi gün rü'yâlarını birbirlerine anlattıklarında, hepsinin aynı rü'yâyı gördükleri anlaşıldı. Böylece Hasen Sezâî hazretlerinin, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin vârisi olan büyük âlimlerden olduğunu yakînen anlamış oldular.

Hasen Sezâî bir ara Mısır'a gitti. Kâhire'de, Gülşenî dergâhında vazîfe yapan İbrâhim Çelebi tarafından, Gülşenî tarîkatinde ikinci pîr olarak kabûl edilip, ayrıca onun için şöyle bir icâzetname yazıldı:

"Bizi, nükebâ ve nücebâ olan büyük zâtların hizmetinde muvaffak kılan, büyük zâtlara halîfe olanların, halîfe olduklarına dâir icâzet vermeye bizi vâris kılan Allahü teâlâya hamdolsun.

Bu icâzetnameyi, kulların en aşağısı İbrâhim bin Ali bin Ahmed Hasen bin Ahmed bin Şeyh İbrâhim Gülşenî yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm. Ey hakkı taleb eden mü'minler! Bilmiş olunuz ki, batılı terk ettikten sonra, bir kâmil insana (rehbere) hizmet ederek yetişip, hakkı bâtıldan ayırt etmiş ve üstadından icâzet almış bir rehber, elbette, mutlaka lâzımdır. Ancak böyle yüksek bir zât, sizi Hakkın yoluna götürebilir ve sizi yanlış yoldan alıkoyabilir. Çünkü, hiç kimse rehber olmadan önündeki yolu katedemez. Bu sebeple sizlerden biri tasavvuf yoluna girip, hakîkî bir rehbere tâbi olduktan sonra, o zâta teslimiyet ve bağlılığına göre kendisine yol açılır ve bu yolda ilerlemeye başlar. Kalbi nûrlanır.

Böyle hakîkî bir rehber, talebelerinin birçok hâllerine vâkıf olup, ameline göre talebeyi azgınlığından kurtarır. Onun doğru yola girmesine vesile olur. Talebelerinin müşkil mes'elelerini çabucak hâllediverir. Onları alçalmaktan kurtararak yükseltir. Talebesinin müşkili, kendisinin halledemeyeceği derecede ise, o zât talebesinin bu hâlini, kendisinden icâzet aldığı zâta havale eder.

Oğlumuz Hasen Çelebi (Hasen Sezâî) halifeliğe lâyık ve o mahalle münâsib olduğu için, Türkçe dilinde icâzetname yazdım. Herkim ona gönül verip bağlansa, bizim muhabbetimize kavuşur. Ona tâbi olup, elinde tövbe eden zikirle meşgûl ola. Muhabbet ile gönlünü bizden ayrı bilmeye. Zîrâ gönüle uzak (olan muhabbeti sebebiyle) yakındır. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Gönül kimi severse onunla haşrolunur." Kıyâmet gününde size şu lâzımdır ki, gönlünüze Allahü teâlâdan başka birşey koymayasınız. Kendinize mürşid-i kâmil (rehber) edindiğiniz hakîkî İslâm âlimini sırf Allah için çok sevesiniz. Bir kimseye gönül verirseniz bu muhabbetiniz Allahü teâlânın rızâsı için olsun. Nefse âit bir gayeyi bu sevgiye katmamalıdır. Böyle yapan hakîkat yolunda şeytandan daha kötü bir yol ortaya koymuş olur. Nefsî bir gaye ile amel yapmak, puta tapmaktan daha şiddetlidir. İbâdet yaparken nefsin arzuları işe karışırsa o amelde ihlâs yok olur. Şirk çok gizlidir. Gayret ediniz ki, yaptığınız amellerde, nefs işe karışmasın. Amellerinde ihlâs sahibi olanlara gıbta edesiniz. İslâmiyet doğru yoldur. Hakkın yoludur. Azgınlara uyup eğri yola gitmeyesiniz. Bu nasihatleri kulağınıza küpe gibi takasınız. Hakkın sözünü kabûl edesiniz. Bâtıl söze kulak vermeyesiniz. İnkarcıların eğri sözlerine aldanarak doğru yoldan çıkmayasınız. Resûlullahın (aleyhisselâm) söylediklerinden başkasını söyleyenlere kulak vermeyesiniz. Böyle bozuk sözler söyleyenler su üzerinde yürüyüp, havada uçsalar da bu hâllerine aldanmayasınız ve bu hâllerini kerâmet zannetmeyesiniz. Onlardan meydana gelen böyle fevkalâde hâlleri istidrâc bilesiniz. Dînimizin zâhirî hükümlerine uymakta gevşek davrandığı, ba'zı emirleri terkettiği, alış-veriş bilgilerine uymadığı hâlde tarîkatten ve hakîkatten dem vuranlara aldanmıyasınız. Böyle kimselerin hâllerini hakîkat zannetmiyesiniz. Onların tasavvuf hâllerini iyi bilmediklerini iyi bilesiniz.

İbâdetleri tam yapmaya çok rağbet edesiniz, ibâdetleri sûret şekil olarak değil, hakîkî ma'nâ olarak yapmaya gayret ediniz.

Muhdese (sonradan yaratılanlara), kadîm (öncesi olmayan) diyerek, azıp, azdırıcı olmaktan ve böyle sapık fikirlere uyanlardan sakınmazsanız, Allahü teâlâ katında yüzünüz kara olur. Böyle fikirlere ve bunların sahiplerine uymaktan pekçok sakınınız. Onların tatlı diye sunduklarını, zehirden daha kötü biliniz. Ehl-i sünnet ve cemâat yolu hakîkat yolu olup, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yoludur. Bu yoldan kıl kadar da olsa ayrılmayasınız. Allahü teâlânın emrini tutup yasaklarından sakınasınız. Bâtıldan yana sapmayınız. Bu nasihatlerimi kulağınıza küpe gibi takınız."

Hasen Sezai Efendi, ilim ve evliyâlığı yanında çok kuvvetli şiir söyleme kabiliyetine de sahip idi. Hattâ o kadar ki, ona;

“Osmanlıların Hâfız-ı Şirâzîsi” ünvanı verilmiştir. Şiirlerinin ekseriyeti aşk ve muhabbet ile söylenmiş olup, şu beyt Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz için söylediği şiirlerindendir:

“Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi bir dânesi,
Olduğu için, oldu âlem hüsnünün dîvânesi.”

Eserleri: 1- Dîvân: Ekserisi tasavvufî mâhiyette olmak üzere, çok güzel şiirlerinden tertip edilmiştir. 2- Mektûbât: Talebelerinden, devlet adamlarından, mevki ve ilim sahiplerinden ve başkalarından mühim şahsiyetlere yazdığı mektûplarının toplanmasından meydana gelmiştir. 3- Niyâzî-i Mısrî’nin;

“Halk içre bir âyîneyim.
Herkes bakar bir an görür.”

mısra’ı ile başlayan altı beytlik bir gazelinin şerhi.

Hasen Sezâî Efendi, gayet kibar, asâlet ve heybet sahibi, iyi ahlâklı, çok zekî ve yakışıklı bir zât idi. Talebe yetiştirdiği sırada talebelerinin sayısının beşyüzbini bulduğu ve bunların yiyip içmelerinin bizzat kendisi tarafından karşılandığı bilinmektedir. İlme çok hizmet etti. Vefâtından sonra yerine oğlu Muhammed Sâdık Efendi geçti. Bundan sonra gelen torunları da, asırlar boyunca ilme hizmet etmişler, Edirne’de ilim ve feyz kaynağı olmuşlardır. Hasen Sezai’nin menkıbe ve kerâmetleri pek çoktur.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi zamanında, Edirne’de, kötü yola düşmüş bir kadın vardı. Bir zaman bu kadın halisane olarak tövbe edip, eski hâlinden vazgeçti. Sâlih ameller işlemeye başladı. Fakat, uygunsuz kimseler tarafından tedirgin ediliyor, rahat bırakılmıyordu. Bu kadın Hasen Sezai’ye gelerek yardım istedi. O da, o kadına dergâhta kadınlara mahsûs olan kısımda kalabileceğini bildirince, münâsib bir oda tahsis edilip, kadın orada kalmaya, ibâdet ve tâatla meşgûl olmaya başladı.

Bu arada boş durmayan fitneciler, Hasen Sezai hakkında çirkin iftiralar yaymaya başladılar. Daha da ileri giderek, bir gece dergâhın kapısına geyik boynuzu astılar. O ise bu hâllere sabrediyor kimseye birşey demiyordu. Geyik boynuzunu dergâhın içine aldırdı. Edirne vilâyeti günlerce bu dedikodularla çalkalandı. Hasen Sezai Efendi yine sabrediyor, hiç ses çıkarmıyordu.

Bu şayianın yayılmasından az bir zaman geçmişti ki Edirne’de müthiş bir uyuz hastalığı peydah oldu. Hasen Sezâî hakkında her kim iftira ve dedikodu etmiş ise ve her kim bu dedikoduları dinleyip kabûl etmiş ise, bu uyuz hastalığına yakalandı. Hastalık, bu sözlere adı karışmış olanlara yayılıyor, diğer insanlara birşey olmuyordu. Hastalığa yakalananların bütün vücûtları yara bere içinde kalmış idi. Hiçbiri derdine çâre bulamadı.

Affı ve merhameti pekçok olan Hasen Sezai (r.aleyh), onların bu hastalık sebebiyle şiddetli acı ve sıkıntı çekmelerine dayanamadı. Mübârek kalbi tahammül edemeyip, bir gece kılık kıyâfetini değiştirerek çarşıya çıktı. Kahvelerden birine girdi. Hiç kimse onu tanıyâmadı. Uyuz olanlara yaklaşarak; “Sizin derdinizin ilâcı Hasen Sezai’dedir” deyip oradan ayrıldı. Ertesi gün dergâhın önü ana-baba gününe döndü. Hastalığa tutulan herkes çâre bulmak ümidiyle dergâha koşuyordu. Hasen Sezâî Efendi, gelenlerden herbirine, onların dergâhın kapısına astıkları geyik boynuzundan kazıyıp, toz hâlinde veriyordu. O tozu yarasına süren herkes Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu. Bu arada herkes hatâsını anlayıp, yaptıkları iftira ve dedikodulara pişman oldular, tövbe ettiler. Böyle bir dertten kurtulmuş olmanın verdiği sevinçle, bir sergi açıp üzerine para attılar. Toplanan paralarla dergâhın kapısına bir çeşme yapıldı.

Rivâyet edilir ki: Zamanın Edirne vâlisi, adamlarından ikisine birer kese altın vererek; “Gidiniz. Bu altınlardan bir kesesini Güzelcebaba’daki dergâhın şeyhi Enis Dede’ye, diğerini de Bostanpazarı’ndaki Hasen Sezai’ye veriniz” dedi. Vazifeliler Enis Dede’ye gelip parayı vermek istediklerinde, Enis Dede; “Evlâdım, vâli paşaya selâmlarımı söyleyiniz. Biz birşeyimiz kalmadığı zaman sahip olduklarımıza bakarız ve Rabbimize şükrederek ne kadar çok şeye sahip olduğumuzu anlarız. Siz lütfen bunu ihtiyâcı olan birine veriniz ki ben de memnun olayım” dedi. Bunun üzerine oradan ayrılan vazîfeliler Hasen Sezai’nin dergâhına doğru yola çıktılar.

Bu sırada da Sezai Efendi’nin dergâhının esnafa olan borçları birikmiş olduğundan, ba’zı esnaf, alacaklarını istemek üzere dergâha gelmişlerdi. Hasen Sezâî alacaklıları iltifât ile karşılıyarak; “Buyurunuz. Lütfen oturunuz. Paranız gelmek

üzeredir” dedi. Hasen Sezai’nin yanında para olmadığını bilen yakınları, bu alacaklıların sıkıştırmasından, bu sebeple hocalarının zor durumda kalacağından dolayı üzgün idiler. Az sonra vâlinin adamları geldiler. Hasen Sezai onları görünce; “Nerede kaldınız evlâtlarım. Bizleri beklettiniz. Şu altınları verin de alacaklıların hesaplarını kapatalım. Kendilerini bekletmeyelim” dedi. Oradakiler Sezai hazretlerinin bu kerâmeti karşısında şaşa kaldılar. Hepsi onun talebesi oldular. Vâlinin adamları gelerek, gönderilen altınlar karşısında her iki zâtın nasıl hareket ettiklerini anlattılar. Vâlinin maksadı da zâten bunu öğrenmek idi. Enis Dede ile görüştüğünde; “Siz altınları kabûl etmediniz. Ama Hasen Sezâî Efendi aldı” dedi. Enis Dede tebessüm ederek; “O öyle bir deryadır ki, ufacık kirli bir taş parçasının o deryaya düşmesiyle o derya kirlenmez. Deryanın büyüklüğü içinde erir kaybolur. Paraları, mutlaka bir ihtiyâç sebebiyle kabûl etmiştir. Yine mutlaka kendisi için değil, başkalarına fâideli olmak için kabûl etmiştir ve bunu kabûl etmesi de ihlâsına zarar vermez” dedi.

Daha sonra Hasen Sezâî ile görüşen vâli; “Altınları Enis Dede almadı ama siz aldınız” dedi. O da buna cevap olarak; “Efendim! O zât öyle yükseklerde uçan bir zümrüd-ü ankâ kuşudur ki, leşe konmağa dünyalık şeylere el sürmeğe tenezzül etmez” dedi. Vâli her iki zâhn tevâzu’ları ve birbirlerine olan edebleri karşısında hayrette kaldı. Onlara olan muhabbeti daha çok arttı.

Edirne’de devlet erkânından ba’zıları güle çok meraklı idiler. Birgün o gül yüzlü Hasen Sezâî Efendi’yi ziyârete gittiler. “Efendim, sizin güllerinizi görmeye geldik” dediler. O da; “Maddî güllerimizi mi yoksa, ma’nevî güllerimizi mi?” deyince, onlar, “Her ikisini de” dediler. Birlikte bahçeye geçtiler. Hasen Sezâî oraya bir nazar edince misâfirler kendilerini ma’nâ âleminde, fevkalâde güzel güller, sarmaşıklar arasında gördüler. Güllerin kokusundan mest oldular. Bundan sonra hepsi Hasen Sezai’nin talebelerinden oldular.

Birgün içkiye mübtelâ olan ba’zı gençler, torbalarına içki şişeleri koyarak, kıra içki içmeye gidiyorlardı. Giderken, Hasen Sezai’nin dergâhının önünden geçmeleri icabetti. Sezâî Efendi onları görerek; “Evlâtlar, nereye gidiyorsunuz. Torbaların içindeki şişelerde ne var?” diye sordu. O gençler, muziplik olsun diye ve hâllerini gizlemek için gülerek; “Efendi baba! Kıra gezmeye gidiyoruz. Şişelerimizde de şerbet var” dediler. Hasen Sezâî tebessüm edip; “Peki öyle olsun” buyurdu. Gençler ayrılıp gittiler. Kıra vardıklarında sofralarını kurdular. Şişelerindeki içkiyi içmeye başladıklarında hepsi birden çok şaşırdı. Çünkü şişelerin içindeki içkilerin hepsi şerbet olmuştu. Hepsi birden yolda Sezâî Efendi ile karşılaştıklarını ve konuşmalarını hatırladılar. Bu hâlin, o büyük zâtın bir kerâmeti olduğunu anlayıp, hepsi tövbe etti ve ondan sonra bir daha içki içmediler.

Hasen Sezai’nin (r.aleyh) hayâtında çok kerâmetleri görüldüğü gibi vefâtından sonra da böyle fevkalâde hâlleri, kerâmetleri çok görülmüştür. Vefâtından yüz sene kadar sonra, kabrini su basmıştı. Dergâhın bulunduğu yerdeki câminin hatîbi rü’yâda birkaç defa îkâz olundu. Bunun üzerine, hürmetle ve hükümetin de ma’lûmâtı olarak, tasavvuf ehli zâtların da huzûrunda, besmele ile kabir açıldı. Bu arada Hasen Sezai’nin cesedi de göründü. Vefâtından sonra aradan yüz küsur sene geçmiş olmasına rağmen, vücûdu taptaze olarak duruyordu. Kabirden alınıp yan tarafta bir odaya kondu. Oraya konulduğu anda etrâfı çok güzel bir koku kapladı. Kabir ta’mir edilip ve su basması önlendikten sonra tekrar aynı kabre defnolundu. Bu hâli gören ve duyanların muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Sefînet-ül-evliyâ kitabının müellifi Hüseyn Vassâf Halvetî şöyle anlatır: “1324 (m. 1906) senesinde Sezâî hazretlerinin türbesini ziyâret için Edirne’ye gitmiştim. Ziyâret esnasında duyduğum, hissettiğim ma’nevî haz pek yüksektir. Başucundaki taşın üzerine kutubluk alâmeti olmak üzere siyah bir sarık sarılmıştır. Bu ziyâretim ma’nevî bir hava içerisinde geçti. Ayaklarını bastığı tahta bile teberrüken muhafaza olunmuştur.

Edirne’ye daha sonraları birkaç defa gittim. Son ziyâretim 1341 (m. 1922) senesinde oldu. Sezâî Efendi’nin güzel kokulu türbesini ziyâretle şereflendim. O sıralarda türbeye bakmakla vazîfeli olanlar her nasılsa dünyâya düşkün kimseler olduğundan, onların alâkasızlığı ve lâkayd hâlleri sebebiyle türbe bakımsız hâlde idi. İçeriyi örümcek ve tozlar kaplamış vaziyette idi. Cildleri bozulmuş, sahifeleri eskimiş Kur’ân-ı kerîmler de ortalıkta duruyordu. Bu duruma çok üzüldüm. Hattâ bir kimse içeriye kadar girmiş, sandukanın üzerinde örtülü bulunan değerli kumaşın yarısını keserek, götürüp satmış idi. Bunu öğrenince üzüntüm daha da arttı. Çok mahzûn oldum. Böyle yüksek bir zâtın türbesinin bu derece bakımsızlık içinde bulunması ne kadar acı idi. Mahallî

vakıfların bozulması ve dergâha bakanların geçim derdine düşmeleri, türbeye hizmeti aksatmış idi. Hemen türbeyi temizlemek için teşebbüse geçtim. Allahü teâlânın izni ve yardımı ile türbeyi lâyık olduğu hâle getirdik.”

Hasen Sezâî Efendi çok yüksek bir zât idi. Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrederdi. Ya’nî O’nu hiç unutmaz, hep hatırında tutardı. Etvâr-ı seb’ayı (nefsin yedi hâlini) nazm olarak ta’rîf ve sırlarını îzâh etmek üzere uzunca bir kasîdesi vardır. Buna, Şümû’u lâmi’ denir. Dâmâdı Ahmed Müslim Efendi de bu kasideyi gayet ârifane olarak, çok güzel şerhedip açıklamış ve bu şerhine, “Şerh-ı kasîdet-iş-Şümû’u lâmi’ bi beyânî etvâr-ı seb’a” ismini vermiştir. Bu eser 1210 (m. 1795) senesinde basılmıştır. Etvâr-ı seb’a, nefsin yedi hâli olup şunlardır: 1- Nefs-i emmâre, 2-Nefs-i levvâme, 3- Nefs-i mülhime, 4-Nefs-i mutmainne, 5- Nefs-i râdıyye, 6-Nefs-i merdıyye, 7- Nefs-i sâfiyye.

Sezai Efendi’nin kaç evlâdı olduğu kat’î olarak bilinmemekte olup, büyük oğlu Sâdık Efendi tanınmaktadır. Bundan başka bir oğlu ve iki kerîmesi (kızı) bilinmektedir. Kerîmelerinden birini Ahmed Müslim Efendi, diğerini de Hâfız Mustafa Efendi ile evlendirmiştir. Oğlu Sâdık Efendi ve her iki dâmâdı da tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olup her üçü de Sezâî Efendi’nin halîfelerinden idiler.

Hasen Sezai Efendi’nin Mektûbât’ından seçmeler:

Oğluna yazdığı bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Gözümün nûru evlâdım. Her hâlde seni cenâb-ı Hakka emânet ettim. Kalb gözüm açık olsun. Mahlûklara güzel ahlâk ile muâmele edesin ki, bütün amellerin en güzeli, güzel huylu olmaktır. Dili tatlı olanın dostu çok olur, buyurulmuştur. Dâima insanların aybını gizle. Kimsenin aybını yüzüne vurma. Gadab ve kızgınlığını yenmeye çalış. İhtiyârlara karşı hürmette bulun. Bir fakir gördüğün zaman, gücün yettiği kadar elinde bulunandan yardımda bulun. Bunlara riâyet edersen ömrün uzun olur, Hak teâlâ her yerde seni azîz eder.

Dâima affedici ol. Vasıyyetlerimi tutarsan hem dünyâda rahat ve muhterem, hem de âhirette mükerrem olursun ve rızâmı kazanmış olursun. Dâima i’tikâdı düzgün, sâlih kimselerle birlikte bulun. Dünyâ fânidir. Ne sana kalır ne de başkasına. Bakî kalacak şey Allahü teâlâ için olan muhabbettir.”

Yine oğluna yazdığı başka bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Gözbebeğim evlâdım. Seni, her hâlde, Allahü teâlâya ve O’nun sevdiklerine emanet ettim. Hak teâlâ encamını (akıbetini, sonunu) hayreylesin (Amîn). Vaktini ganîmet bil. Nefisini tanımaya çalış. Bedeninde feyz ve ihsân olunan kuvvetler emânettir. Fırsat elde iken, vaktini kemâl sahibi olmak için harcayasın. Dâima nefsine muhalefet et. Mahlûklardan gelen eziyet ve sıkıntıyı nefsini terbiye eden ilâçlar say ve sabreyle. Tahammül et. Böyle yaparsan rûhun kuvvet bulur.

Dünyâ hayâtı üç-beş gündür. Aldanıp da fırsatı kaçırmayasın. Tenbel kimselere uymayasın. Dinsizler ile görüşmeyesin. Ehl-i sünnet olanlar ile yâr ve kardeş ol.”

Babadağlı Muhtârî-zâde Derviş Ahmed’e yazdığı mektûptan bir kısım:

“Canım oğlum. Allahü teâlâ yardımcın olsun. Varlık âleminde her sûrette selâmette olasın. Dervişlik çok kıymetli bir hâldir. O güzel sıfat herkese nasîb olmaz. Allahü teâlâ bunu sevgili kullarından ba’zılarına ihsân eder. Nefse her ne güç gelirse, iyi bil ki insana ondan hayırlısı olmaz. Mektûbun geldi. İnşâallah kalb genişliğine nail olursun. Seni her husûsta cenâb-ı Bârî’ye emânet ettim. Devamlı bizi hatırlayınız.

Ben unutmam seni ey gözümün nûru, Sen de an zaman zaman bu mehcûru (ayrı düşmüşü).”

Derviş Yûsuf Efendi’ye yazdığı bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Ne hâldesin, seni çok özledim. İnşâallah yakında görüşürüz. Orada bulunan sevdiklerimize hayır duâlarımı bildiriniz. Cümleniz hak yolunda gidiniz. Günlerinizi gafletle geçirmeyiniz. Ömür sermâyenizi beyhude yere sarf etmeyiniz. Birbirinize sevgi ve kardeşlikle muâmele ediniz. Bu yüksek yolda gayrılık yoktur. Muhabbet üzerine kurulmuştur. İnsanlık îcâbı meydana gelen ve kusur gibi görünen beşeri sıfatlara değil, hakîkî ma’nâya bakınız. Size, orada bulunanlara ve çocuklarınıza, bu duâcınız ve burada bulunanlar çok selâm ederler.”

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ yardımcın olsun. Büyükler dünyâ ve âhırette elinden tutsunlar. İnşâallah. Hak teâlâ sana zâhirî ve bâtınî yükselmeler nasîb eylesin. Sûretini ma’mûr, hâl ve gidişatını pür-nûr eylesin. Her hareketinde, dînimizin emirlerine, tasavvuf yolunun edeb ve inceliklerine riâyet edesin. Allahü teâlâdan, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) ve Resûl aleyhisselâmın vârisleri olan büyük âlimlerden başkasına gönül vermiyesin. Böyle yaparsan her işin gönül hoşluğuyla olur. Biz senden hoşnuduz. Allahü teâlâ da râzı ve hoşnûd olsun.

Allahü teâlânın mahlûkuna ibret nazarıyla bakasın. Hiç kimseye kem gözle bakmayasın. Baktıklarına merhametle bakasın. Böylece Allahü teâlânın rahmetine nail olman ümid olunur. Hak teâlâ hepinize, ma’nevî olarak ilerlemek ve yüksek derece sahibi olmak nasîb eylesin.

Size olan sevgi ve hasretimiz pekçoktur. Yanımızda olmanızı ne kadar istiyoruz. Gerçi yanımızda hizmet edecek adamımız çoktur. Lâkin sizin hizmetinizden hoşnûd ve emîn olduğumuz için sizleri hatırladıkça gönlümüz parçalanıyor. Bununla beraber orada da büyüklerin hizmetinde bulunuyorsunuz. Berhudar olasın. Ya’nî güzel hâl üzere olasın ve büyükler, hizmetinizden memnun ve mesrûr olalar.”

Yine Derviş Yûsuf’a yazdığı bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Dâima bâtınını nûrlandırmak ve ta’mir etmekle ve zâhirini (dış görünüşünü) de dînimizin emirlerine tam uymakla süsle! Her an edebe riâyet et! Başkalarının yalan yanlış işlerine, hâllerine tâbi olma! Bilakis sen öyle güzel hâl üzere bulun ki, başkaları senin bu hâline imrenerek sana tâbi olsunlar, sana benzemeye çalışsınlar.

Herkese merhamet et! Sana iyilik edenlere olduğu gibi kötülük edenlere de iyilik etmek için gayret et! Herkese hâline göre muâmele et. İyilik yapmaya ve hayır eserleri bırakmaya çok gayret göster ki, kıyâmete kadar ismin hayırla yâd edilsin.

Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrediniz ve her işinizde O’nu hatırlayınız ki, bulunduğunuz yer, Allahü teâlâyı zikretmenin nûru ile nûrlansın.”

Yine aynı zâta yazdığı bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Allahü teâlâ büyüklerin dergâhında yüzünü ak eyleyip, büyüklerin yoluna kavuştursun. Sizi dünyâda evliyâlık nûru ile azîz ve âhırette dîdârını göstermekle ikramda bulunduklarından eylesin!

Geçmiş büyüklerimizin yolu üzere bulununuz. Onlar gibi hareket ediniz. Devamlı olarak Allahü teâlâyı hatırlayınız. O’nu hiç unutmayınız. Bir an O’ndan gâfil olmayınız. Dünyalık için hiç kimseye yaltaklık yapmayınız. Yalnız Allahü teâlâ için tevâzu ediniz. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Allah için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir.”

“Devamlı olarak kendi hâlinle meşgûl olasın.”

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ seni üstadın hazret-i Gülşenî’nin sırrına mazhar eylesin. Allahü teâlânın dostları olan evliyâya hizmette bütün kuvvetinle gayretli olasın ve onların her işlerini kendi işlerinden önce tutasın. Hevâsına tâbi olanlara uymayasın. Dâima başkalarını hakka da’vet edesin. Kalbini bir an Allahü teâlâdan ayırmayasın. Her ne ki seni, cenâb-ı Hak ile meşgûl olmaktan alıkoyarsa o şeyi put bilip, ondan o şekilde kaçınasın.

Talebe arkadaşlarınız ile birlik ve beraberlik içinde bulunasınız ve birbirinize karşı dâima dostluk ve muhabbet gösteresiniz. Allahü teâlânın sünneti, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünneti ve evliyâ zâtların sünneti vardır. Allahü teâlânın sünneti; mahlûkâtın ayıp ve kusurlarını setretmek, gizlemektir. Peygamberlerin sünneti müdârâdır. Müdârâ, kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı iyiliği emretmek ve haramı men etmek mümkün olmazsa, böyle hâllerde fitneye sebep olmamak için, fitneye mâni olmak için susmak, idâre ederek güzel muâmelede bulunmak ve yüze gülmek demektir. Evliyânın sünneti ise, insanların eziyet ve sıkıntılarına tahammül etmektir. Bu sünnetler ile amel etmeye gayret edesin.”

Başka bir mektûptan bir kısım: “Bir güçlükle karşılaştığın zaman Allahü teâlâya tevekkül et ve O’na güven. O müşkil işini büyüklere havale eyle. Böyle yaparsan her işinde galip ve muvaffak olursun.

Mektûbunu eksik etmeyesin. Hâllerini sık sık bildiresin. Her işinde Allahü teâlânın yardımı üzerine olsun.

Orada bulunanlara da selâm ederiz.”

Talebelerinden Seyyid Osman’a yazdığı mektûptan bir kısım:

“Oğlum Seyyid Osman! Hazret-i Allah her husûsta yardımcın olsun. İlim ve tasavvuf erbâbına hizmet etmeyi ibâdet bilesin. Onların en aşağısına bile hizmet etmekten ar etmiyesin (utanmayasın). “Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir” buyurulmuştur. Kibirlenmek, kendini var kabûl etmek, ya’nî kendini birşey zannetmek çok tehlikelidir. İnsana ne zarar gelirse hep böyle düşüncelerden gelir.”

Yine Seyyid Osman’a yazdığı mektûptan bir kısım:

“Her husûsta seni cenâb-ı Hakka emânet eyledim. Zâhirî (görünen) işler ile meşgûl olmak seni hak yolunda ilerlemekten mahrûm etmesin. Bundan evvel geçen zamanı muhafaza et. Geçmiş olan zamandan elde ne var. Hiçbirşey değil mi? Geleceği de ona göre düşün. Onun da gelip geçeceğini hatırla. Vaktini ganîmet bil. Netice-i kârı bulmaya gayret eyle. Netice-i kâr nedir dersen, nefsi tanımakdır. Nefsini tanıyan onun kötülüklerine hilelerine aldanmaz. Hepinize samimî sevgi ve selâmlarımızı bildiririz.”

Yine aynı zâta yazmış olduğu bir mektûptan ba’zı kısımlar:

“İnsanın söz, fiil ve fikir olarak ya’nî her haliyle hidâyete tâbi olması, nefsi her neyi emrederse ona muhalefet etmesi lâzımdır. Fikir, uygunsuz düşüncelerden uzak olmalıdır ki, bu uygunsuz düşünceler kalbi meşgûl etmesin ve o şekilde hareket etmeye sebep olmasın. Sonra nice uygunsuz düşünceler meydana gelir ve kalbi kaplar da güzel ahlâkı yok eder. Nihâyet, o bozuk düşünceler insanı aşağı derecelere düşürür ve sonunda hidâyet menzilinden ayırır. Nitekim, Peygamberimiz (aleyhisselâm); “İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olunca, bütün uzuvlar iyi olur. Bu kötü olunca bütün organlar bozuk olur. Bu kalbdir” buyurmuştur. Ya’nî bu, yürek denilen et parçasındaki gönüldür. Buna göre, kalbin bozuk düşüncelerden korunması en başta gelmektedir.”

Dâmâdı Mustafa Efendi’ye yazdığı mektûptan bir kısım:

“İnsan, neş’e sahibidir ve fikrine ya’nî gönlündeki düşüncelerine bağlıdır. Fikri nasıl ise neş’esi de o şekilde olur. Bu vücûdun aslı sahrada yapılmış bir eve benzer ki, o ev ile güneş arasında perde yoktur. Fakat, düşünün ki bu evin bütün pencereleri kapatılmış. Bu hâlde güneşin ziyası o evin iç kısmına te’sîr eder mi? Etmez. Ama bu evin dört tarafında bulunan pencerelerin hepsi açık olsa, perde bulunmasa, güneşin ziyası evin içine girer. Güneşin ziyası girmemiş olsa bile ziyasının aksi eve girer ve ev aydınlık olur. Evde olan görülür, İşte feyz ve hidâyete kavuşmuş olan kimse pencereli eve benzer. Kalbine hidâyet nûru akseder ve kalbine geleni gideni görür ve bilir.”

Halifesi Hacı Muhammed Dede’ye yazdığı mektûptan ba’zı kısımlar:

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Oğlum! insanı Allahü teâlâya yaklaştıran evliyâlık hâlleri, Allahü teâlânın ihsânlarından bir ihsândır. Cenâb-ı Allah bu ni’meti dilediğine ihsân eder. Bir kulunu evliyâlığın yüksekliklerine kavuşturmayı murâd ettiğinde, göklerde bulunan meleklere; “Filân kulumu seviyorum, siz de sevin” diye nidâ eder. Bu nidaya muhâtab olan göklerdeki melekler, yeryüzünde bulunan meleklere nidâ ederek bu hali bildirirler. Yerdeki melekler de, insanların kalblerine, o bahtiyar ve şerefli zâtın muhabbetini yerleştirirler. Sevilmek kişinin kendi işi değildir. Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Ya’nî Allahü teâlâ bir kimsenin muhabbetini kulların kalblerine yerleştirmedikçe, o kimse ne kadar isterse ve gayret etse de sevilmez.

Bütün amellerini Allahü teâlânın rızâsı için edesin. Ya’nî yaptığın bütün işler O’nun râzı olduğu işler olsun ve yalnız O’nun rızâsı için yapılmış olsun. Bir amel yaparken, sırf Allah rızâsı için değil de bir arzuya kavuşmak niyeti araya girerse, kalbine ilâhî feyzlerin gelmesine mâni olan perdeler hâsıl olur. Bu ise dünyâ ve âhıret saadetinin elden gitmesine, sonsuz felâketlere düşmeye sebep olan şeylerin başta gelenlerindendir. Sen seni sevenler için nasıl hayır dileyici, hayır isteyici isen, seni sevmiyenlere dahî aynı şekilde ol.”

Mehmed Dede isminde bir zâta yazdığı mektûptan bir kısım:

“Gözümün nûru evlâdım. Hazret-i Allah basiret nûrunuzu ziyâde eylesin.

Hakkı hakkıyla görmek nasîb etsin. Cennetine, sonsuz ni’metlere dâhil eylesin! Hak yoluna girenlerin en başta yapması îcâb eden şey, nefsin arzularını terk etmektir ve kendisinden ilim ve edeb öğrendiği, hakîkî âlim olan

rehberinin, üstadının rızâsını kazanmaktır. Üstadının, sakınılmasını emrettikleri şeylerden mutlaka sakınmalıdır. Evliyâya karşı çok muhabbet etmelidir. Tohum ekilen bir yerde, mahsûl elde edilmesinin mutlak olduğu gibi, büyüklere muhabbet etmenin meyvesi de vallahi zuhur eder. Bunda hiç şüphe bulunmasın.”

Talebelerinden birine yazdığı mektûptan bir kısım:

“Hak teâlâ bâtın (kalb) gözünü açıp, kalbini ma’mûr ve mesrûr eyleye. Amîn.

Cenâb-ı Hak insân-ı kâmili kendi zâtına ayna eylemiştir. O aynanın cilâsı, parlaklığı muhabbetle olur. Nûr-u Hûda’nın gelmesi, kulun gönlündeki düşüncelerine, ihlâs ve muhabbetine göredir. Nûrun gelmesine mâni olan perde var ise bu kuldandır. Haktan değildir. Bunun misâli şuna benzer ki, güneş ışığı bütün evleri kaplamıştır. Lâkin pencerelerini kapalı tutanların, perdeliyenlerin evlerinin içleri aydınlık olur mu? Elbette olmaz. Güneşin bunda ne kusuru vardır. Allahü teâlâ gönül genişliği, ferahlığı versin. Mektûbunu eksik etme. Biz de yazıyoruz. Lâkin gönül bununla teselli bulmuyor. Dâima kavuşmak, görüşmek istiyor. İnşâallah o da nasîb olur.”

Talebelerinden birine yazdığı bir mektûptan:

“İnsan vücûdunun Hak teâlânın aynası olduğunda şüphe yoktur. Lâkin aynayı çok tozlandırıp da hakîkati görmemek de büyük bir mahrûmiyettir. İhlâs ile ibâdet ederek, o aynayı parlak tutmak lâzımdır. Bunun için çok gayret etmelidir. Hiçbir zaman nefs ile mücâdeleyi terk etmemelidir. İlerlemeye çalışmalıdır. Tarlaya tohum ekilmese mahsûl meydana gelir mi? Elbette gelmez. O hâlde ilerliyebilmek için gayret lâzımdır. Allahü teâlânın bizim amelimize hiç ihtiyâcı yoktur. Bizim amelimiz ancak yine bize âittir. Hak teâlâ hepimizi İslâmiyet yolunda dâim eylesin. Akıbetimizi hayreylesin. Görünüşte insan olan, fakat hâl ve gidişatı insanlığa yakışmayan kimselerden uzak eylesin. Her an biraz daha ilerlemek, yükselmek nasîb eylesin. Selâm ve duâ ederim.”

Başka bir talebesine yazdığı bir mektûptan:

“Allahü teâlâ ma’nevî ni’metlerden hisse almanı nasîb eylesin. Sakın ha, dünyâ i’tibârına aldanıp ma’nevî yükselmeden geri kalmayasın. Sûrete, görünüşe i’tibâr etmeyesin. Zira görünüşteki i’tibâr, olsa olsa su üzerinde meydana gelen dalgaya benzer. Su üzerindeki dalganın devamlı olması mümkün müdür ve ona bağlanıp kalmak akıl kârı mıdır? Hak teâlâ ma’nâ âlemimizi ihyâ eylesin. Bize hidâyet versin. Çeşitli yanlışlara düşerek, ma’neviyâtımızın harâb olmasından Allahü teâlâya sığınırız.”

Hasen Sezai Efendi’nin şiirlerinden seçmeler:

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) için yazdığı şiirlerinden:

Vücûdum mülkümün sultânı sensin.
Muhakkak cânımın cânânı sensin.
Sezai vârını mahvetti şimdi.
Hemin mevcûd olan ihsânı sensin.

***

Muhammed Ma’den-i sıdk ve safadır (aleyhisselâm),
Muhammed menba’ı cûd ve atâdır (aleyhisselâm).

***

Derûnumu âteş-i aşkınla yandır yâ Resûlallah!
Dil teşnemi (susuzluğumu) mey-i vaslınla kandır yâ Resûlallah!

Ayrılık ateşin bağrımı yakıp aşkın revân etti,
iki gözüm çeşmesi dolu kandır yâ Resûlallah!

Sezai derd-i menddir (dert sahibidir) bâb-ı lütfuna iltica eyler,
Bilirim ki, dergâhın dâr-ül-emândır yâ Resûlallah!

Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi, bir dânesi
Olduğu için oldu âlem hüsnünün dîvânesi.

Zât-ı pâkindir sebep bu âlemin icadına,
Olmasa teşrîfin olmazdı cihan kâşanesi.

Kenz-i aşkın mahzeni olmuş Sezai galiba,
Hiç imâret istemez bu gönlüm dîvânesi.

Gel dikensiz gül istersen gülşen irfanındadır,
Buy-ı cânânı taleb kıl gülistan canındadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 128

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2562

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 15

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 84

5) Tercüme-i hâl-i hazret-i Sezâî. (Mektûbât-ı hazret-i Sezai) (Matbaa-i âmire İstanbul-1289)

6) Menâkıb-i Şeyh Sezâî-i Gülşenî (Üniversite Kütüphânesi T. Y, No: 424)

7) Tezkire-i Sâlim sh. 350

8) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064, 1159

HATTAT HÂFIZ OSMAN EFENDİ

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlim, velî ve büyük hattatlardan. 1052 (m. 1642) senesinde İstanbul'da doğdu. Babası, Haseki Câmii'nin müezzini Ali Efendi idi. Zamanının hat üstadı olması sebebiyle, ilmi yönden çok hattâtlığı ile meşhûr oldu. Osmanlı Devleti'nin en meşhûr hattâdı Şeyh Hamdullah Efendi'den yüz sene sonra gelip, onun gibi yeni bir çığır açtığı için; "Şeyh-i sânî" (ikinci şeyh) nâmıyla anıldı. 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul'da vefât edip, müdavimi olduğu Koca Mustafa Paşa'daki Sünbül Efendi dergâhı bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşta, Allahü teâlânın yüce kitabı Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Osman Efendi, Hâfız Osman nâmıyla anılmaya başlandı. Küçücük yaşında Kur'ân-ı kerîme saygısı ve edebi ile dikkatleri çekti. Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa tarafından himâye edildi. Kur'ân-ı kerîm yazısına istidat ve hevesi dikkate alınarak, hat ustalarından Derviş Ali Efendi'den ders alması te'min edildi. Derviş Ali Efendi kendisinin yaşlılık devresinde olması sebebiyle böyle kabiliyetli bir talebeyi oyalamak istemedi. Kendi talebelerinin ileri gelenlerinden olan Suyolcu-zâde Eyyûblu Mustafa Efendi'ye havale etti. Suyolcu-zâde'den, aklâm-ı sitte adı verilen; sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî ve rik'a adındaki altı çeşit yazı şeklini öğrendiğine dâir icâzet aldı. Bu sırada onsekiz yaşındaydı. 1070 (m. 1659) senesinde Şeyh Hamdullah'ın yazı stilini zamanında en iyi bilen hattât Nefes-zâde İsmâil Efendi'ye talebe oldu. Yeniden "Elif-be'den başladı. Şeyh Hamdullah'ın yazı üslûbunun bütün inceliklerine vâkıf oldu. "Şeyh-i sânî" nâmıyla şöhret buldu. Yazıları Şeyh Hamdullah'ın yazılarına o kadar benzerdi ki, işin mütehassısı olan kimseler bile, imzasız yazıların kime âit olduğunu ayırt edemezlerdi. Hâfız Osman, kırk yaşına kadar Şeyh Hamdullah'ın usûlünde yazı yazmaya devam etti. 1090 (m. 1679) senesinde sülüs ve nesihte kendi usûlünde eserler vermeye başladı. Şeyh Hamdullah'ın yedinci asır hattâtlarından Yâkut-ül-Musta'samî'yi unutturduğu gibi, Hâfız Osman'ın ünü de beş sene gibi kısa bir süre içerisinde Şeyh Hamdullah'ı insanların zihninden sildi. Hat'tan (güzel yazıdan) bahsedilen her yerde Hâfız Osman akla gelirdi. Devrin ileri gelen hattâtlarından Ağakapılı İsmâil Ağa, Hâfız Osman Efendi'nin üstünlüğünü kabûl ederek; "Hüsn-i hattı biz bildik, Osman Efendi yazdı" derdi. Zamanın pâdişâhı Sultan İkinci Mustafa Hân'a 1106 (m. 1694) senesinde hat dersleri vermeye başladı. Hâfız Osman Efendi, Pâdişâh'ın arzu ettiği yazıları yazar, Pâdişâh da o yazıları taklîd ederdi. Hâfız Osman Efendi yazı yazarken, Pâdişâh hokkasını tutardı. Sultan Üçüncü Ahmed Hân da, Hâfız Osman'ın hat dersi verdiği talebeleri arasındaydı.

Sünbül Efendi dergâhı şeyhlerinden Seyyid Alâeddîn Efendi'den aldığı ilim ve feyzle, kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eden Hâcız Osman Efendi, ilim ve ibâdette zühd ve takvâda çok ilerlemişti. Hâl ve hareketlerini, ahlâk ve tabiatını Allahü teâlânın emrine, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine uydurmakta büyük mesafeler katetmişti. Her hafta Cum'a günleri Sünbül Efendi dergâhına gider, dervişlere zikr esnasında nezâret eder, onlara yol gösterirdi. Zikr esnasında kendisinden geçer, koynuna koyduğu varaklar hâlindeki yazılar, ortalığa yayılırdı. Üzerinde fevkalâde güzellikte yazılar bulunan bu varaklar, orada bulunanlar tarafından toplanır, daha sonra Hâfız Osman'ın müsâdesiyle arzu edenlere dağıtılırdı, ihtiyâcı olan dervişler, kendisine verilen varakı satarak ihtiyâcını görür, ihtiyâcı olmayan da teberrüken o varakı saklar, evinin en güzel köşesine asardı.

Hâfız Osman Efendi, gayet mütevâzî ve cömert idi. Allahü teâlânın bir kulunu memnun etmekten bir müslümanın işini görüp, duâsını almaktan çok hoşlanırdı. Meşk (Hat) dersi almak için gelen hevesli ve istidatlı olan herkesle ilgilenirdi. Pazar ve Çarşamba günleri umûmî ders yapardı. Bir gününü zenginlere, bir gününü de fakirlere ayırmıştı. Cum'a günleri

Sünbül Efendi dergâhına giderken evinden erken vakitte çıkar, yolu üstünde, elindeki yazısını tashih ettirmek için bekleyen talebelerle tek tek ilgilenirdi. Bekliyeni gördüğünde hemen atından iner, yol üstündeki bir taşa oturur, gerekli düzeltmeyi yapardı. Talebelerinin özürlerini kabûl eder, onları sıkıntıya sokmazdı Birgün talebelerinden biri peşi sıra geldi. Ta'kib edildiğini anlayan Hâfız Osman Efendi, dönüp ona ne arzu ettiğini sordu, O da, rahatsızlığı sebebiyle birkaç gündür dersine gelemediğini, meşkini tashih ettirmek için de fırsat bulamadığını söyledi. Osman Efendi, talebenin özrünü kabûl edip, hemen atından indi. Yol üstünde bir taşa oturup, gerekli tashihi yaparak talebenin gönlünü ve hayır duâsını aldı.

Hâfız Osman Efendi'nin bu hâlleri pâdişâh hocası olduktan sonra da değişmedi. Aynı tevâzu ve aynı alçakgönüllülüğü devam etti. Eline geçen malı Allah yolunda, fakir fukaraya harceder, kendisi eski hâlinde devam ederdi.

Hâfız Osman Efendi, vakitlerini bir an boş geçirmez, ya ilim öğrenmekle, ya ibâdet etmekle, ya ilim öğretmekle, veya hat dersleri vermekle geçirirdi. Elinin alışkanlığının bozulmaması için hergün mutlaka yazardı. Hacca giderken de her konaklayışta yazı yazmış, el alışkanlığının bozulmamasına çok dikkat etmişti.

Ömrünün sonuna doğru hastalanıp felç hali vâki oldu. Pâdişâh bizzat ilgilenip, kendi doktorlarını gönderdi. Yapılan tedâvi neticesi, Allahü teâlânın izniyle nisbî şifâ bulup üç sene daha yaşadı. Meşk çalışmalarına ara vermeden, hastalığında bile devam etti.

Vefât etmeden önce, en son dersini Yedikuleli Emîr Efendi'ye verdi. Emîr Efendi'nin İmâm-ı Zeynel'âbidîn hazretlerinin bir şiirinden; "Ve eykâne ennehû yevm-el-firâk" (O, ayrılık gününde olduğunu kat'î olarak bildi) mısra'ı üzerindeki hat çalışmasını tashih edip, düzeltti, iki saat sonra vefât eyledi. Sünbül Efendi dergâhı bahçesinde defnine müteâkib İmâm efendi telkin vermek için kalkınca, orada bulunan zamanın evliyâsından Sipâhi Mehmed Dede, hemen müdâhale edip; "Hacı Efendi, zahmet çekme! Merhumun işi çoktan tamam oldu. Rûhu illiyyîne yükseldi. Hak teâlâ şefaatini müyesser eyleye!" dedi.

Kırk sene boyunca durup dinlenmeden çalışan Hâfız Osman Efendi; yirmibeş Mıshaf-ı şerîf, çok sayıda En'am-ı şerîf, Delâil-i hayrat, yazı kıt'aları, karalamalar, murakka'lar yazdı. Bir gece rü'yâsında Resûl-i ekrem efendimizi görmekle şereflenerek aldığı emir üzerine, ilk defa levha şeklinde Hilye-i se'âdet'i yazdı. Bu hilyelerde Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) şemâil-i şerîflerini, mübârek yüzlerinin şekillerini, Hazreti Ali'nin rivâyetine göre ta'rîf etti. Asırlarca elden ele duvardan duvara dolaşan Hilye-i se'âdet levhaları, cemâl-i Resûlullaha (aleyhisselâm) âşık insanların yetişmesine vesile oldu. O'nun (aleyhisselâm) mübârek şemâil-i şerîflerini geceleri rü'yâlarında, gündüzleri aşikâre gören bu mübârek insanlar, Hâfız Osman Efendi'ye binlerce duâlar gönderdiler.

Hattat Osman Efendi, özenerek, bütün ustalığını kullanarak şânına lâyık edeb ve saygıya riâyet ederek yazmış olduğu Mıshaf-ı şerîfleri; zamanın en usta nakkaş ve tezhibçilerine teslim ederdi. Onlar da aynı edeb ve saygı içerisinde vazîfelerini icra ederler, asırlara mâl olacak, binlerce müslüman tarafından kopye edilip yazılacak, milyonlarca müslüman tarafından okunacak şaheserler vücûda getirdi. Hâfız Osman Efendi'nin eserlerini, yeğeni Bayrampaşa türbedârı Hâfız Mehmed Çelebi ve Ahdeb Hasen Çelebi gibi tezhib ustaları süslerlerdi. İstanbul'un, zamanın hilâfet merkezi olması sebebiyle, Hâfız Osman hattı ile basılan Kur'ân-ı kerîmler bütün dünyâya yayıldı. Hâfız Osman Efendi de bütün dünyâda rahmetle anıldı.

Birçok talebe yetiştiren Hâfız Osman Efendi, hiçbir talebesinden ücret almaz, bilakis talebesinin kâğıt ve kalem ihtiyâcını da kendisi tedârik yoluna giderdi. Kendisinden icâzet alan talebe, tam bir ahlâk ve edeb numûnesi olarak me'zûn olurdu. Hâfız Osman Efendi'nin, elli civarında talebesi kitaplarda kaydedilmiştir. Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Anbâri-zâde Derviş Ali Efendi, Hasen Üsküdârî, Bursalı Mehmed Efendi, Kürt-zâde Bursalı İbrâhim, Derviş Mehmed Kevkek ve Yûsuf-i Rûmî, Hâfız Osman Efendi'nin ileri gelen talebeleri arasındadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tuhfe-i hattâtîn sh. 301

2) Hat ve hattâtân (Habib Efendi), İstanbul 1305, sh. 121

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 421

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 297

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1013

6) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 1914

HAYÂTÎ-ZÂDE MEHMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmış beşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Emîn’dir. Sultan Üçüncü Ahmed Hân’ın başhekimi Hayâtî-zâde Mustafa Efendi’nin oğludur. Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi diye bilinir. Doğum târihi bilinmemekte olup, İstanbul’da doğdu. 1160 (m. 1748)’da Şam’da vefât etti.

İlk eğitim ve öğrenimini gördükten sonra zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yükselip müderrislik diplomasını aldıktan sonra, Yenişehir kadılığına ta’yin edildi. 1147 (m. 1734) senesinde Edirne kadılığına nakledildi. Tıb ilmini de tahsil edip ihtisas kazanmış olan Mehmed Emîn Efendi, 1149 (m. 1736) senesinde kadılıktan başka ek olarak pâdişâhın başhekimliğine de getirildi. Kısa zaman sonra İstanbul payesine ulaşarak 1150 (m. 1737)’de İstanbul kadılığına ta’yin edildi. Aynı sene içinde Anadolu ve Rumeli kadıaskerliği vazîfelerine yükseldi.

Pâdişâh Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından 1159 (m. 1746) senesinde şeyhülislâmlık makamına ta’yin edildi. 6 ay 20 gün bu vazîfeyi yürüten Mehmed Emîn Efendi, 1159 (m. 1746) senesi içinde vazîfeden ayrılarak Bursa’ya gitti. 1160 (m. 1747) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıkıp Şam’a vardığı zaman hastalandı. Bu vazîfeden affedilip, İstanbul’a dönmeyi istediyse de, kısa zaman içinde Şam’da vefât etti.

Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, tıb ilminde ihtisas sahibi idi. Mesleği hekimlik olduğu hâlde, şeyhülislâmlığa yükselen ondan başka kimse olmamıştır. Hoşgörülü, nâzik, iffet sahibi, faziletli bir zât idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 94

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 2000

3) İlmiye salnamesi sh. 521

HÜSEYN HAMEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hüseyn el-Hamevî’dir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1106 (m. 1694) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmisekizinde Cum’a gecesi Dımeşk’da (Şam’da) vefât etti. Cenâze namazını Cum’a namazından sonra, Şeyh Abdülganî Nablüsî kıldırdı. Cenâzesi büyük bir kalabalık tarafından taşınıp türbesine defnedildi.

Hüseyn Hamevî, sonradan Dımeşk’a gelip yerleşti. Keşf ve kerâmetler sahibi evliyânın büyüklerinden idi. Yumuşak elbise giymezdi. Hayvanlara merhameti çoktu. Onlara yiyecek vermeyi ihmâl etmezdi. Emevî Câmii’nde ibâdetle meşgûl oldu. Herkes tarafından sevgi ve hürmet gördü. Kerâmetleri çoktur. Kerâmetlerinden ba’zıları şöyle rivâyet edilir:

Hüseyn Hamevî birgün elinde süt kabı ile giden birini yanına çağırdı. Süt dolu kabı alıp oradaki bir yere döktü. Kabın sahibi bu işe çok hayret etti. Sonra kabın içinden bir yılanın yere düştüğü görüldü.

Hırsızın biri, içeride kadınlardan başka kimsenin olmadığı bir eve girip gizlendi. Az sonra Hüseyn Hamevî o eve geldi ve kapıyı çaldı. Hamevî’nin geldiğini anlayan kadınlar evde erkek olmadığını söylediler. Hamevî onları dinlemeyip oradaki bir dolabın önünde durup; “Ey falan dışarı çık” buyurdu. Oraya gizlenen hırsız dışarı fırladı. Hamevî de arkasından ta’kib etti ve hırsızı yakaladı. Bu durum karşısında, hırsız, bir daha böyle bir şey yapmamak üzere tövbe etti.

Dımeşk’a ta’yin olunan Osmanlı vâlisi vazîfeye başlayınca, Hüseyn Hamevî’nin faziletlerini işitti. Ona muhabbet edip bir hizmetçisi ile altı tane aba, elbise gönderdi. Hizmetçi Hüseyn Hamevî’nin huzûruna gitti. Edeble elini öptü ve vâlinin selâm ve hürmetlerini arzetti. Gönderdiği hediyelerin kabûlünü ve vâlinin duâ istediğini bildirdi. Hamevî hizmetçiye; “Yavrum, hediyeleri geri götür. Biz onun Dımeşk’da kalmasına izin verdik. Burada kalması her elbise için bir senedir” buyurdu. Buyurduğu gibi vâlinin Dımeşk’ta ikâmeti tam altı sene sürdü.

Allâme Ahmed Mihendârî'nin fazilet sahibi oğlu Abdürrahmân Mihendâri şöyle anlatır: "Allahü teâlânın sevgili kulu Hüseyn Hamevî'ye bağlılığım çoktu. Sohbetlerine gider gelirdim. Bir gece rü'yâmda insanların korku ve telâşla Sâlihiyye tarafına koştuklarını gördüm. "Şam'ı sular kapladı" diye feryâd ediyorlardı. Ben de onlara katılıp birlikte Kasyûn dağına çıktık. Şehrin dedikleri gibi su ile kaplandığını gördüm. Su, dağa tırmanıyordu. Helak olacağımızdan çok korktuk. O sırada Şeyh Hüseyn Hamevî'yi gördük ki, insanları yararak ortaya çıktı. Dizleri üzerine oturup suyu içmeye başladı. Suya baktığımızda seviyenin düştüğünü gördük. O içtikçe su azalıyordu. Çok geçmeden sular yok oldu. O zaman Husyen Hamevî'nin Şam ehlinin yükünü üzerine aldığına inandım."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1 sh. 407

2) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 67

İBRÂHİM GÜRÂNÎ

Bağdat'ın kuzeyindeki Şehrezûr beldesinde yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Hasen bin Şihâbüddîn el-Gürânî eş-Şehrânî eş-Sehrezûrî olup, lakabı Bürhâneddîn'dir. Künyesi; Ebü'l-İrfân, Ebû İshâk, Ebû Muhammed ve Ebü'l-Vakt'tir. 1025 (m. 1616) senesi Şevval ayında dünyâya geldi. 1101 (m. 1690) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmisekizinde, Çarşamba günü Medîne-i münevverede vefât etti. Bâki' kabristanında medfûndur.

Çok güzel bir aile terbiyesi görerek yetişen Gürânî, ilk tahsilini baba ocağında yaptı. Bulunduğu beldedeki âlimlerden okudu. Daha sonra Medîne-i münevvereye giderek orada yerleşti. Orada, Dımeşk'da, Mısır'da ve başka yerlerde ilim öğrendi. Ahmed bin Muhammed Kuşâşî, Ebü'l-Mevâhib Ahmed bin Ali eş-Şenâvî, Molla Muhammed Şerîf bin Yûsuf Gürânî, Abdülkerîm bin Ebî Bekr el-Hüseynî, Hâfız Necmüddîn-i Gazzî, Ebü'l-Azâyim Sultan bin Ahmed, Muhammed bin Alâüddîn el-Bâbilî, Takıyyüddîn Abdülbâkî el-Hanbelî ve daha başka âlimlerden okudu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, Arabî ilimler, mantık, hesab, hey'et, hendese, me'ânî, beyân, usûl ve başka ilimlerde büyük âlim oldu. Bir taraftan da tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulunarak, evliyâlık yolunda ilerledi. Tasavvufta Müceddidiyye yüksek yoluna mensûb idi. İlim ve evliyâlık yolundaki dereceleri pek yüksek oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mescid-i şerîfinde ders verirdi. İlim talebeleri çok uzak memleketlerden gelerek, onun derslerinde bulunurlardı. Çok talebe yetiştirdi.

Hakîkî İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden ve Allahü teâlâyı tanıyan âriflerin büyüklerinden olan İbrâhim Gürânî (r.aleyh) çok talebe yetiştirmekle birlikte çok da kitap yazdı. Yazdığı kitapların sayısının seksenden ziyâde olduğu bilinmektedir. Bu kitaplardan ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-İbdâ-ün-ni'meti bi-tahkîki sebk-ır-rahmeti, 2-İthâf-ül-halef bi-tahkiki mezheb-is-selef, 3-İthâf-üz-zekî bi-şerh-it-tuhfet-il-mürseleti ilen-Nebiyyi, 4- El-İsfâr an asli istihâreti a'mâl-il-leyli ven-nehâr, 5-Işrâk-uş-şems bi-ta'rîf-il-kelimât-il-hams, 6-El-İlân bi-def'ıt-tenâkudı fî sûret-il-a'yân, 7-A'mâl-ül-fikri ver-rivâyât fî şerhi Hadîsi "İnnemel-a'mâlü bin-niyyât", 8-El-İlmâm, 9-İmdâdü zev-il-isti'dâd, 10-İnbâ-ül-enbâi alâ tahkîki i'râbü Lâ ilahe illallah, 11-Tekmîl-üt-ta'rîf, 12-Tenbîh-ül-ukûl, 13-El-Cevâb-il-meşkûr anis-süâl-il-menzûr, 14-Şevârik-ül-envar fil-meslek-il-muhtâr, 15- Dıyâ-ül-misbâh fî şerhi Behçet-il-ervâh, 16- Kasd-üs-sebîl ilâ tevhîd-il-hakk-ıl-vekîl, 17-El-Kavl-ül-mübîn fî mes'elet-it-tekvîn, 18-El-Lem' at-üs-seniyye fî tahkîk-ıl-ilkâi fil-emniyeti, 19-El-Levâmi'ul-leâlî fil-erba'în-el-avâlî, 20-Mesâlik-ül-ebrâr ilâ ehâdîs-in-nebiyy-il-muhtâr, 21-Meslek-ül-i'tidâl ilâ âyeti halk-ıl-a'mâl, 22-El-Meslek-ül-celî fî hükmi şath-ıl-velî, 23-Meslek-üs-sedâd ilâ mes'eleti halk-ıl-ıbâd, 24-El-Meslek-ül-garîb, ilâ süâlât-il-habîb, 25-Matla'ul-cûd bi-tahkîk-ıt-tenzîh fî vahdet-il-vücûd, 26-En-Nebrâs li-keşf-il-iltibâs, 27-Şerhu Kasîdet-il-Endelüsiyye, 28-Şerh-ül-Avâmil-il-Cürcâniyye, 29-Şerh-i akidet-is-sahîha.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 21

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 5

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 35

4) El-A'lâm cild-1, sh. 35

5) Brockelmann sup-2, sh. 520

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 10, 17, 18, 78, 87, 104, 105, 111, 122, 126, 128, 159, 194, 265, 317, 326, 337, 363, 364, 369, 370, 372, 373, 403, 609, cild-2, sh. 58, 76, 92, 248, 252, 367, 415, 426, 432, 455, 472, 479, 481, 487, 500, 619, 682

İBRÂHİM HAKKI

Anadolu'da yaşayan evliyânın ve ulemânın büyüklerinden. Babası Osman Efendi de evliyâdan bir zât idi. İbrâhim Hakkı 1115 (m. 1703) senesinde Erzurum'un Hasankale kasabasında doğdu. Tillo'da İsmâil Fakîrullah hazretlerinden ilim öğrendi. Onun sohbetleriyle kemâle geldi. Sofiyye-i aliyye ismi verilen evliyânın büyükleri arasına girdi. Kâdirî idi. Bir ilim ve ma'rifet hazînesi olan "Ma'rifetnâme" isimli eseri pek kıymetlidir. 1195 (m. 1781) senesinde Siirt'in Tillo kasabasında vefât etti. İbrâhim Hakkı hazretleri kendisini kısaca şöyle anlatmaktadır:

"Hicretin târihi binyüzonbeş oldu ol bahar,
Kal'ayı ahsende İbrâhim Hakkı doğdu zar.

İhtiyârı ilm idi, tâ sâl-i binyüzkırka dek,
Aşka düştü, ârif oldu, vecd ü hâli kıldı kâr.

Sal binyüzyetmiş oldu, sinn-i Hakkı ellibeş,
Kendi kârı bâr u vârı ihtiyârı kıldı yâr."

Ma'nâsı: "Hicrî binyüzonbeş târihinde bir bahar günü, İbrâhim Hakkı, Hasankale kasabasında doğdu. Binyüzkırk senesine kadar ilim öğrenmek için çalıştı. Ârif olup dünyâyı unutarak, Allahü teâlânın aşkıyla yanıp kavruldu, işini, gücünü, malını, mülkünü herşeyini bırakarak cenâb-ı Hakka yöneldi."

İbrâhim Hakkı, yedi yaşına geldiğinde annesi Seyyide Hanîfe Hâtun'u kaybetti. Babası Osman Efendi, İbrâhim'i amcasına emânet etti ve tasavvufda kendisini yetiştirecek bir rehber, âlim aramaya başladı. Kısa sürede Siirt'in Tillo kasabasında İsmâil Fakîrullah hazretlerinin büyüklüğünü, Allahü teâlâ katındaki yüksekliğini anladı. Ondan ilim öğrenmek ve hizmet etmek için geceli-gündüzlü çalıştı. Dokuz yaşına basan öksüz İbrâhim Hakkı, babasının hasretiyle yanıyordu. Amcası Molla Ali Efendi, İbrâhim Hakkı'yı alarak Tillo'ya babasının yanına götürdü.

İbrâhim Hakkı hazretleri Tillo'da babasına kavuşmasını şöyle anlattı: "Ben dokuz yaşında idim. Ali amcam beni babamın yanına götürdü. Bir ikindi vaktinde Tillo'ya girdik. Dergâha vardığımızda, babam ile hocası namaz kılıyorlardı. İlk bakışta İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzü, bana, pederimden daha yakın geldi. O anda yüzünün cezbesi gönlümü aldı. Aklım, onun güzelliğine, duruşundaki heybete ve olgunluğa hayran kaldı. Gönlümü ona kaptırdım. Babam beni kendi odasına götürdü. Şefkat ile ilim öğretip, lütf ile terbiye etmeye başladı."

İbrâhim Hakkı; babasından, tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri öğrendi. Babasının arkadaşı Molla Muhammed Sıhrânî hazretlerinden de, astronomi, matematik gibi zamanın fen ilimlerini tahsil etti. Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında ma'rifet sahibi olmak, hasta kalbine şifâ bulmak için de İsmâil Fakîrullah hazretlerinin sohbeti ve hizmetiyle şereflendi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, Tillo'ya geldiği günlerde gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlattı: "Rü'yâmda gökyüzünü beyaz serçelerle dolu hâlde gördüm. Bir ara serçeler hepbirden halkın üzerine doğru saldırdılar. Bana saldıranları babam uzaklaştırdı. Ancak bir serçe fırsat bulup, sağ koltuğuma sokuldu. Sabahleyin rü'yâmı babama anlattım. Babam koltuğumun altına baktıktan sonra, orada tâ'ûn, veba hastalığının belirtilerini gördü. Hastalığa yakalandığım ilk beş gün kendimden habersiz olarak yattım. Altıncı gece gözümü açtığımda babamı başucumda ağlıyor gördüm. Muhterem hocamız İsmâil Fakîrullah hazretleri de yanında idi. Mübârek ellerini kaldırdı. Bana uzun uzun duâ ettikten sonra babama; "İbrâhim'in işi bitmiş iken Allahü teâlâ ihsân ederek onu yeniden diriltti" buyurarak müjde verdi."

Yine şöyle anlatmıştır:

"Yaz mevsimiydi. Bir Cum'a gecesi babam murâkabe yapıyordu. Ben de yatıp uykuya dalmıştım. Rü'yâmda Tillo'nun harman yerine bir anda binden çok süvari ve piyade asker geldi. Atlı olanlar attan inerek bir yere toplandılar. Boyları iki adam yüksekliğinde olan bu askerler, at ve diğer malzemelerini harman yerine bırakıp, üstadımız İsmâil

Fakîrullah hazretlerinin dergâhı kapısında saf saf dizildiler. Ben büyük kalabalığı seyrederken, dergâh kapısının sağ yanında duran saftan birisi eğilip beni kucağına aldı. Tebessüm ederek öptü ve sol tarafında olanın kucağına verdi. O da alıp muhabbetle öptü ve solunda duranın kucağına verdi. Bu şekilde sıra ile sekizinci kimsenin kucağına geldim. O da beni öptü, onun solunda dergâhın kapısı vardı. Beni yavaşça şefkatle yere bıraktı. Kapı açıktı, içeri girdim. Mübârek hocamız Fakîrullah hazretlerinin huzûrunda sekiz seçilmiş zâtın ayakta durduğunu gördüm. Hocamız da ayağa kalktı ve onlarla müsâfeha edip sarıldılar. Ben bu hâle şaşırmıştım. O sırada uyandım. Bu rü'yânın lezzeti canıma can katmıştı. Sevincimden rü'yâmı hemen babama anlattım. Meğer babam, uyanık olduğu hâlde, benim rü'yâda gördüklerimi görmüş, hâdiseye muttali olmuş ve onlarla konuşmuştu. Babam bana şöyle tenbih etti ve; "Bu rü'yâyı kimseye söyleme. Bu rûhlar için iyi olmaz" buyurdu. Sabah oldu Cum'a namazından sonra dergâhın kapısı önünde oturmuş duruyordum. Siirt tarafından at üzerinde ak sakallı bir ihtiyâr geldi. Kapının önüne gelince atından indi. Benim yanıma gelip elimi tuttu ve öptü, şaşırdım kaldım. Zîrâ bu kimseyi tanıyâmamıştım. Hocamızın huzûruna girmek için izin istedi. Verdiği hediyeleri içeri götürdükten sonra hocamın yanına gittim ve; "Kapıda yaşlı bir kimse huzûrunuza çıkmak için izin istiyor efendim" dedim. "Gelsin" buyurdular. Misâfiri buyur ettim. İçeri girince oturması işâret edildikten sonra; "Ve aleyküm selâm ey Seyyid Hamza! Bu Cum'a gecesi bize çok misâfir geldi" buyurdu. Hocamızın bu tatlı hitabından Seyyid Hamza çok şaşırdı. İlk defa gördüğü bu kimse kendi ismini nereden bilmişti. Ve gece gelen misâfirlerin arasında olduğunu nasıl anlamıştı.

Bunları hem düşündü, hem de kalkıp hocamın elini öptü. Bir müddet ağladı, izin isteyip dışarı çıktı. Bizim odaya buyur ettim. İçerde babama hâlini şöyle anlattı: "Ben Siirt'in ileri gelenlerinden Seyyid Hamza'yım. Bu âna kadar Tillo'ya hiç gelmedim. Bu büyük âlim ve evliyâyı da hiç ziyâret etmemiştim. Bu gece rü'yâmda beşyüz kadar nûr yüzlü atlı âlim ile beşyüz piyade evliyâya Siirt önünde karıştım. Onlarla birlikte Şeyh İsmâil Fakîrullah hazretlerini ziyârete geldik. Bu kasabayı ve yolunu rü'yâda görerek öğrendim. Harman yerine geldiğimizde atlılar atından indi. Beraberce bu dergâhın kapısına saf saf dizildik. Sıra ile bu mübârek hocanızı ziyâret ettik. Bu dergâhın kapısı önünde şu küçük oğlunu gördüm. Evliyâlar kucaklarına alıp sıra ile sevdiler. Kapının önüne gelince çocuk içeri girdi. Ben de kapının önüne geldiğimde uyandım. Hâlâ o rü'yânın te'sîri altındayım, duyduğum o lezzet hâlâ devam ediyor. Sabah olunca atıma binip rü'yâda geldiğim yol ile doğru buraya geldim. Kimseye sormadan dergâhı bulup, sizleri tanıdım. Hazret-i Şeyh'e geldim. Bu gördüğüm rü'yâyı anlatacaktım. Birgün sonra da ona talebe olup hizmetiyle ve sohbetiyle şereflenecektim. Ben daha anlatmadan; "Ey Seyyid Hamza! Bu gece bize çok misâfir geldi" diyerek hem ismimi hem de rü'yâda olanları anladı. Şaşırıp kaldım." Seyyid Hamza'nın bu şaşırmasına babam şöyle cevap verdi: "Senin bu gördüğün rü'yânın aynısını bu oğlum da gördü. Lâkin avvâmın gördüğü rü'yâları, seçilmiş evliyâ uyanık iken görüp müşâhede etmiştir. Allahü teâlânın ihsânları sonsuzdur."

İbrâhim Hakkı hazretleri onyedi yaşında yetim kalmasını şöyle anlattı: "1132 (m. 1719) senesinde, benim çok sevdiğim babam ve anam, dert ortağım, üzüntülerimin gidericisi, hücredâşım, gurbet yoldaşım Derviş Osman Efendi, Cum'a gecesi sabaha yakın dünyâdan âhırete göçtü. Hak yolunda can verip Allahü teâlâya kavuştu. Maksadı hâsıl olarak rahmet deryasına daldı. Bu yetim o gece başka misâfir odasında yattı. Sabahleyin kalkıp, hasta babamı görmek istediğimde, oradakiler bana; "Git, önce namazını kıl, sonra gel. Hasta şimdi rahatladı" dediler. Bu söze inanıp mescide gittim. Herkes burnunu tutuyordu. Hepsinin nezle olduğunu sandım. Namazdan sonra odamıza geldiğimde babamın vefât ettiğini gördüm. Benim de rahatım gitti. Gönül evim karardı. Bir anda babamın ayrılık hasretiyle virânelerdeki kuşlara döndüm. Öyle feryâd etmek istedim ki, sesim göklere çıkacaktı. Ben bu hâlde iken o merhamet menbâı mübârek hocam geldi. Benden o üzüntü ve elemi aldı. Ben de kalkıp kendi kendime; "Şimdi ayıptır, sabredeyim. Hocam gittikten sonra nasıl ağlıyacağımı ben bilirim" dedim. Mübârek hocamız herkese selâm verip, garîb oğlu Derviş Osman Efendi'nin başı ucunda oturdu. Şehid olan rûhuna bir Fâtiha okuyup, sevâbını bağışladı ve murâkabeye daldı. Ben hocamın karşısında babamın da ayak ucunda idim. Bir anda Allahü teâlânın inâyeti erişti, ihsânlarına kavuştum. Vefât eden babam, mübârek başını kaldırdı. Kimya te'sîri olan nazarıyla yüzüme bakıp, tebessüm ederek ta'ziyede bulundu. O anda mübârek göğsünden şimşek gibi bir nûr parladı. Kalbim titredi, üzüntü ve elem gidip, yerine sürûr ve lezzet doldu. Babamı bu hâlde görünce, bayramlıklarını giymiş bir çocuk gibi sevindim. Üzüntülü duran ahbablar bu

sevincime bir ma'nâ veremeyip hayret ettiler. Allahü teâlânın ihsânı ve mübârek hocamın himmeti bereketi ile olan bu hâdiseyi oradakiler görememişti. Hocamız oradan ayrıldıktan sonra babamın yüzünü açıp baktım. Gülmüş bir hâli vardı. Yüzü nurlu, bedeni sıcak ve yumuşak idi. Sanki uyuyordu. Cenâze namazına çevre köyler ve bütün Siirt halkı geldi. Namazını hocamız kıldırdı. Onun vefâtına benden başka herkes üzüldü. Âlemin babası olan hocamız, bu yetimine şefkat edip iltifât eylediğinden, merhum babamdan sonra onun hizmetleri bize mîras kaldı. O mübârek hocam, bu bozuk huyluyu nice hikmet şurupları ile terbiye eyledi. Kalb hastalıklarından beni kurtardıktan sonra, kendi muhabbeti ile yaktı. Böylece bende, âhıret hâllerinde yakîn hâsıl oldu. Tevekkül etme, dert ve belâlara, ibâdete ısrarla devam etmeye tahammül, her işe rızâ gösterme hâli hâsıl oldu. Pek kıymetli, lezîz ni'metler ihsân edildi. Hepsinden daha evlâsı, kıymetlisi ise, Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında bilgi sahibi olmaya, ma'rifetullaha kavuştum."

İbrâhim Hakkı hazretleri, hocası İsmâil Fakîrullah'a olan bağlılığını şu şiirinde anlatmaktadır ki, bu manzûmeyi "Vird-i Can" olarak adlandırmıştır:

Sen ayn-ı ayânımsın vârımdasın ey Rûhî,
Bil Rûh-ı revânımsın, yârımdasın ey Rûhî.

Sen baht-ı sa'îdimsin hem va'd u va'îdimsin,
Bil ömr-i mezîdimsin, kârımdasın ey Rûhî.

Sen can u cihânımsın hem emn ü emânımsın,
Bil genc-i nihânımsın, dârımdasın ey Rûhî.

Sen rahat u râhumsun hem feth ü fütûhumsun,
Bil cam u sabûhumsun, gârımdasın ey Rûhî.

Sen kadr ü berâtımsın hem âb-ı hayatımsın.
Bil ayn-ı necâtımsın, bârımdasın ey Rûhî.

Sen zevk-ı huzûrumsun hem hüzn ü sürûrumsun,
Bil gözdeki nûrumsun, nârımdasın ey Rûhî.

Hakkî dedi dervişim feryadına dilrîşim,
İmdâdına bî-hîşim, cârımdasın ey Rûhî.

Ma'nâsı:

1- Ey rûha âid olan sevgili! Sen görünüşümün tâ kendisisin ve benimle birliktesin, benden ayrılmazsın. Çünkü düşüncemde sen varsın, beni Hakka sen götürürsün. Ve sen benim sevgilimsin, ayrıca akan rûhumsun (ruhumu harekete getiricisin).

2- Ey madde dünyâsından uzak olan sevgili hocam! Sen benim mutlu bahtım, hem vefam, elestü bezminde de verdiğim sözsün. Ziyâde olan ömrüm ve tek kazancım sensin.

3- Ey sevgili! Sen benim canım ve cihânımsın. Neyim varsa sendedir. Bütün dünyâm sensin. Emn-ü-emânımsın, gizli bir hazîne olarak her zaman evimdesin.

4- Sen benim huzûrumsun ve yolumsun. Gönlümü fetheden ve ferahlandıransın. Benim için ilâhî aşkın kadehi de sensin ve seninle mağara arkadaşıyız. Tıpkı hazret-i Muhammed aleyhisselâmla hazret-i Ebû Bekr. (radıyallahü anh) gibi. O Peygamber (aleyhisselâm) nasıl hazret-i Ebû Bekr'e gönlündekini akıttıysa, sen de bana öylesin.

5- Sen benim hem Kâdr, hem de Berât gecemsin. Kurtuluşumun vesîlesisin ve diriliğimin suyusun. Ve sen kurtuluşumun da tâ kendisisin, taşıdığım tek sevgisin.

6-Sen gönül hoşluğumun zevkisin. Gönül seninle zevk alır. (Böyle olunca) hem elemim hem neş'emsin; ve sen benim gözümün nûrusun (seninle görürüm). Sen benim ateşimi yakansın.

7- Hakkî derviş olduğunu ve feryadınla gönlünün yaralandığını söylerim. (Bu derviş Hakkî,.senin üzülmenle üzülür.) imdâdına kayıtsız değilim (seninle ilgilenir hizmetine koşarım). Çünkü sen benim yakınımdasın.

İbrâhim Hakkı hazretleri, babasının vefâtından sonra hocasının emriyle Erzurum'a gitti. Amcalarının da teşvikleriyle sekiz sene ilim tahsil etti. Burada tahsilini bitirdi. Fakat gönlü, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin ateşiyle yanıyordu. 1140 (m. 1728) senesinde yirmibeş yaşında iken tekrar Tillo'ya geldi. Burada hocasının 1147 (m. 1734) senesinde vefâtına kadar hizmetiyle şereflendi. Sonra Erzurum'a döndü. Küçük

yaşta ayrıldığı Hasankale'ye gelip, yerleşti. Burayı çok sevdiğini şu manzûmesiyle anlatmaktadır:

Mübârek mekândır Hasankalesi,
Kamu zevka kândır Hasankalesi.
Suyu hoş, havası, kışı mu'tedil,
İrem'den nişandır Hasankalesi.

Değirmenleri hoş, o çermikleri,
Pür âb-ı revândır Hasankalesi.
O bostanları bağ u dağ-ı Hasan,
Mekân-ı Hisândır Hasankalesi.

Taşı ağacı nerm ve hâki kavi,
Metin kahramandır Hasankalesi
Yeri mürtefi üç yanı düz açık,
Ki taht-ı şahandır Hasankalesi.

Burûcı dizilmişdir inci misâl,
Iraktan ayandır Hasankalesi.
Deli âşık olmuş bahârı ana,
Ki pür hüsn ü ândır Hasankalesi.

Gündüz kuş sedası, gece kurbağa,
Ne tesbîh-hândır Hasankalesi.
Gelir seyre uşşak etrâftan,
Gül-i aşıkândır Hasankalesi.

O çermik sefâsın sürer ehl-i dil,
Acep kâmrândır Hasankalesi.
Çoğu arzu eyler olmaz nasîb,
Bize râyegândır Hasankalesi.

Kubûrı velîler yatağıdır ol,
Riyâz-ı cihandır Hasankalesi.
Ahâlisi ağlep, seci ve sahi,
Ne zî-nâm ü şândır Hasankalesi.

Kamu halkı zeyrek, ârif ü zarif,
Dolu aşk ü candır Hasankalesi.
Ağır uslu, hoş huylu halkı mu'tî,
Pür emn ü emândır Hasankalesi.

Bir âyinedir yahşiye yahşi,
Yamana yamandır Hasankalesi.
Gel ey Hakkı bunda huzûr eyle kim,
Huzûr-ı cinândır Hasankalesi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, Hasankale'de evlendi, sonra İstanbul'a gitti. İkinci Mahmûd ile görüştü ve saray kütüphânesinde çalışmalar yaptı. Bir sene sonra talebe yetiştirmek için Abdürrahmân Gazi zaviyesine ta'yin edilerek Erzurum'a geldi. Talebe yetiştirmek için, uzun ve yorucu bir çalışmaya girdi. Hanımı Firdevs Hâtun'dan, İsmâil Fehim ve Ahmed Naîmî isminde iki oğlu dünyâya geldi.

1169 (m. 1755) senesinde tekrar İstanbul'a gitti. Sarayda, dîvân kâtibi Ali Efendi başta olmak üzere, pekçok kimselerle dost oldu. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında da Abdürrahmân Gâzî zaviyesinin berâtı yenilendi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, 1177 (m. 1763) senesinde hâtıralara bağlılığı ve vefa duygusunun çokluğundan, hocasının memleketi olan Tillo'ya gitti, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin torunu Fâtıma Hâtun'la evlendi. Orada kaldı. Talebe yetiştirmeye burada da devam eden İbrâhim Hakkı (rahmetullahi aleyh) bir sene sonra hacca gitti. Dönüşünde tekrar talebe okutmaya devam etti.

İbrâhim Hakkı hazretleri, zaman zaman Tillo'da, "Cebel-i Ra'sil Kuvâ" ismindeki tepeye çıkardı. Talebelerine de; "Bu tepe, yakında büyük bir nâma kavuşacaktır" derdi. Bu tepeye bir musalla taşı yaptırdı. Her uğradığında oraya otururdu. Ölümü, âhireti ve hesabı düşünürdü. Yine birgün üç talebesi ile bu tepeye çıktı. Üçünün de ismi Mahmûd idi. Onlara; "Sübhânallah! Hepinizin adı da Mahmûd. Herbiriniz de amcalarınızın kızı ile evleneceksiniz.

Fakat sâdece biriniz Allahü teâlânın evliyâ kulları arasında yüksek derecelere sahip olup; "Memduh" lakabıyla isimlendirilecektir. Ona her taraftan akın akın talebe ilim öğrenmeye gelecektir. O, bu tepeye bir ev yaptırıp herkesin hidâyete kavuşmasına vesile olacaktır" buyurdu. Talebeler de kendi kendilerine; "Mübârek hocamızın müjde verdiği o kimse ben olsam" diye temenni ettiler. Bir müddet sonra içlerinden iki tanesi oradan ayrıldı. İbrâhim Hakkı hazretleri yanında kalan Mahmûd'a; "Biraz önce müjde verdiğim Mahmûd sensin.

Fakat bu sırrı, ben sağ olduğum müddetçe kimseye söyleme" buyurdu.

1192 (m. 1778) senesinde ömrünün sonlarına yaklaşan İbrâhim Hakkı, vasiyyetnamesini yazdı. Sık sık hastalanması sebebiyle bizzat kendisi kitap yazmak için uğraşamıyordu. Ancak yazdırmak sûretiyle kalan ömrünü bereketlendirmek istiyordu. Bu sebeple oğullarının kâtip olarak yardım etmelerini istedi. Kendisi söyleyip oğulları yazdılar. Nihâyet 1195 (m. 1781) târihinde Cemâzil-âhır ayında bir Perşembe günü vefât etti. Tillo'da, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin kabrine komşu olacak şekilde defnedildi. Ölümü için de; "Hudâyı bilmeğe ancak cihâne geldi sultânım" mısra'ı târih olarak düşürüldü.

Hayâtını ilim öğrenmek, öğretmek ve kitap yazmakla geçiren İbrâhim Hakkı hazretlerinin vefâtında, iki oğlu ve iki kızı vardı. Oğulları, İsmâil Fehim ve Muhammed Şâkir'dir. Babasının neslinin devamını Muhammed Şâkir sağladı. Kızları Şemsî Âişe ile Hanîfe Hâtun'dur. İbrâhim Hakkı hazretlerinin Hanîfe Hâtun için yazdığı bir şiir şöyledir:

Gönülden çün dile vardır yol ey can,
Mülayim söyle, şîrîn söz bul ey can,
Acı söz deme, hilm ile dol ey can,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Namazlarını vaktinde eda et,
Hem ehlin her sözün tut, devlete yet,
Ne yol kim gösterirse ol yola git,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Büyüğünle her işte meşveret kıl,
Ki aklına uyan pişman olur bil,
Sözün tut görme sen, bir işi müşkîl,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Büyüğündür azîz ana niyât et,
Sakın nâz etme hizmetli firâz et,
Sözün az et hemîşe ketm-i râz et,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Sakın nâmahreme, sen de ba'îd ol,
Hemen ehlin safâsiyle sa'îd ol,
Muradın terk edip söz tut reşîd ol,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Dilin hıfz eyle, gıybet etme ey yâr,
Ve yıkma bir gönül bir sözle zinhar,
Sen etme sırr-ı naşı nâsa izhâr,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Güzel sözlerle tatyîb-ı kulûb et,
Sükût u samt ile setr-i uyûb et,
Yeterse kudretin keşf-i kürûb et,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Kula hizmetdir Allah'a ibâdet,
Kusurun afvdır hakka riâyet,
Huda'nın lütfudur sabr u kanâat,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Seni Allah lütfundan yaratmış,
Sana lütfuyla Cennette yer etmiş,
Dahî dünyâda halka sürûr etmiş,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Güzel Allah senden râzı olsun,
Güleç yüzün görenler zevki bulsun,
Sözünden her gönül lezzetle dolsun,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Çün Allahı seversin bil ki ol hem,
Seni sevmiştir ey can senden erhâm,
Sen ey mahbûb-ı Hak ol şad u hurrem,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Sakın bir kimseyi incitme, sövme,
Ve sen bir kimseden incinme, dövme
Dahî sen kendini sohbetde övme,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Hanîfe Hanım'ın atası Hakkı,
Der ey kızım hemen Kur'ân-ı oku,
Seninle bile bil her hâlde Hakkı,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

İbrâhim Hakkı hazretleri, tefsîr, hadîs, fıkıh gibi naklî ilimlerin yanında, aklî ilimlerle de uğraşmış, canlılar hakkında çeşitli teoriler ileri süren Fransız doktoru Lemarck, İngiliz Ch. Darvin, Hollandalı Hugo de Vries gibi batılı ilim adamlarından çok önce, canlılar hakkında, en basitinden en mükemmeli olan insana kadar düzgün bir tekâmül bulunduğunu yazmıştır. Bu konuyu ele alırken, bu tekâmülde arada görülen belli noktaları, husûsî özellikleri ve her birinin hudutlarını tesbit etmiş, hepsinin ayrı ayrı cinsler olduğunu ayrıca belirtmiştir. O sâdece biyoloji ilmi ile değil; fizikten kimyaya, matematikten astronomiye kadar, devrindeki bütün ilimlerle uğraşmış, bir ilim ve ma'rifet hazînesi olan Ma'rifetnâme'sinde, bütün bunlara yer vermiştir. Mevâlîdi, ya'nî canlı cansız bütün varlıkların yaradılış sırrını bilmek ve irfanı tahsil etmek, onda pek açık olarak görülmektedir.

Hayâtında hiçbir zaman okumayı ve okutmayı elden bırakmayan İbrâhim Hakkı hazretleri, ideal insan tipi olarak, ârif insanı göstermiştir. Kendisi de bu ölçü içinde kalmıştır. Ona göre, ârif; gönülle ve akılla bilendir. Fakat gönülle bilmek ârifin yegâne husûsiyetidir. Bu yüzdendir ki o, gönüle, eserlerinde büyük yer vermiştir. Gönül, sevgilinin mekânıdır. Aşk sayesinde bu sevgi vardır. Bu yollarda hikmet (fen ve san'at) vardır. Mevâlîd (varlıkların sırrını anlama) bu yolla olmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse İbrâhim Hakkı; gönül sahibi olan, fen ve san'ata yer veren büyük bir âlim, hakka rızâ gösteren bir velîdir. Eserlerinin ismine ve mahlasına bakınca, bütün bunların hepsi görülür. Dîvânının adı "İlâhînâme"dir. Bu ismi boşuna koymamıştır. Hakîkaten hepsi ilâhidir. Ma'rifetnâme ise ârifin kitabı demektir.

İbrâhim Hakkı (r.aleyh) ömrünün sonlarına doğru, eserlerinin dille değil gönülle okunmasını istemiştir. İbrâhim Hakkı hazretleri, açık fikirli, neş'eli bir ârif idi. Bilhassa bu husûslar, yakın dostu Şâir Hâzık'la olan yârenliklerinde ve kendi hanımlarına yazdığı mektûplarında görülmektedir. Bir de annesinin ismini koyduğu kızı Hanîfe'ye söylediği manzûm öğüdünde bunlara yer vermiştir. Kızına: "Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can" derken, mutlaka kendi tecrübelerini ve hâllerini de aktarmaktadır.

O hâtıralara çok bağlı idi. Hemen her hâdisenin târihini düşürürdü. Bunu daha çok yakınları için yapmıştır. 1172 (m. 1759) yılında oğlu Osman Nedim'in ölümü için;

Hasretiyle ağladı halk-ı cihan,
Geldi târih gitti vây Osman cüvân,

Hanımlarından Züleyhâ Hâtun'un vefâtı için de;

"Duâ eyle Hakkî ana söyle târih,
Di firdevs-i a'lâyı bula Züleyhâ"

târihlerini düşürdü.

İbrâhim Hakkı hazretleri için şiir, bir vâsıtadır. Ona göre şiir Hakkı anlatmalıdır. Edebi bildirmelidir. Hakkı anlatmak için, kalemin âşıkın elinde olması gerekir. Ancak o zaman Hak âşığı, Hakkı anlatacaktır. Şiirde sevgiliye (Allahü teâlâya) yer verilince, o kıymet kazanır. Sevgiliden bahsetmeyen şiirde güzellik aramak boşunadır. Şiir böyle olunca hikmettir.

Şiirleri, Dîvân'ında ve yer yer Mâ'rifetnâme'sinde yer almaktadır. Mâ'rifetnâme'deki şiirlerin pek çoğu dîvânından alınmıştır. Yalnız bu eserde yer alan ve mevzûları toplayarak anlattığı şiirler, öğretmek içindir ve bir bakıma işlediği konuların özeti durumurdadır. O, bu şiirlerinde hep Hakkî mahlasını kullanmış ve hep kendisine öğütlerde bulunmuştur. Şiirlerinin büyük bir kısmını Türkçe ile yazmıştır. Ayrıca Arabça ve Farsça ile yazdığı şiirleri de vardır. Daha çok bu şiirlerde; Hakkî mahlası yanında Ferdî mahlasını da kullanmış olmasına rağmen, en fazla Fakiri mahlasını kullanmıştır, İbrâhim Hakkı'nın bu mahlası kullanması hocasına olan bağlılığının tezahürüdür. Bir de insanın aczini bu kelimede görmüştür.

İsmâil Fakîrullah hazretleri, talebesi İbrâhim Hakkı için pekçok sözler söylemiş, ondan iftiharla bahsetmiştir. Bunlardan ba'zıları aşağıdadır:

"Molla İbrâhim! Ben babamdan, o da dedemden bütün ilimleri okutmağa me'zûnuz. Mesâbih'in ta'lîmi, Meâlim-üt-tenzîl tefsîri ve din ilimlerini öğretmekte seni me'zûn kıldım."

"Molla İbrâhim! Esas olan kalbdir, şart olan muhabbettir. Kalbinde arzusu olan Mevlâyı bulur. Çünkü o kuluna yakındır ve onunladır."

“Molla! Ben Fakîrullah’ım. Allahü teâlânın sevdiğini severim.”

“Molla! Gökler ve yerler yaratılalıdan beri sen bizim sevgilimizsin.”

“Molla! Cennet ve Cehennem için değil, belki Allah yolunda muhabbetimiz içinsin.”

“Molla! Sen bizim çocuğumuzsun. Sen benim yanımda Abdülkâdir gibisin. Evlâdım gibisin.”

“Molla! Benden haya etmeyi bırak. Bana dön. Sen bendesin. Ne yaparsan kabûlümdür.”

“Molla İbrâhim! Bize yakın olan uzak, uzak olan yakındır. Sen nerede olsan benim yanımdasın. Seni denize atsam, Allahü teâlâ tekrar seni bana verir.”

“Molla! Burada biz seni terbiye ederiz. Allahü teâlâ seninledir. O, senin yardımcındır. O seni korur. Sana uzun ömür, çok evlâd versin ve sonunu hayır eylesin.”

“Molla! Allahü teâlâya, bütün arzularını sana kolayca vermesi için yalvardım ve duâ ettim. Allahü teâlâdan, bütün maksadlarına kavuşmanı ümîd ederim.”

İbrâhim Hakkı hazretlerinin eserleri:

1-Tecvîd kitabı: İbrâhim Hakkı’nın ilk eseridir. 1163 (m. 1750) yılında yazılmış olup, Türkçedir.

2-Tertîb-ül-Ulûm: 1165 (m. 1752) senesinde yazdığı bu eser, onun ilk Türkçe manzûmesidir. Okuyucu için öğüt risalesi durumundadır. Ya’nî bir nev’i pendnâmedir (öğüt kitabıdır).

3-Dîvân (İlâhînâme):

İlk ana eseridir, İbrâhim Hakkı’nın tasavvufun yanında felekiyyâtla (fen, astronomi) uğraşması, muhakkak, Allahü teâlânın büyüklüğünü anlamak içindir. Hazreti Mevlânâ, Mesnevî’sine nasıl vahy-i ilâhî demişse, o da, Dîvân’ına İlâhînâme adını vermiştir. Bu eserinde bir yılın günleri sayısınca gazel yazmıştır. Nihâyet bunu 1168 (m. 1754) senesinde tamamlamıştır. Dîvân’ındaki ba’zı şiirleri daha sonra Ma’rifetnâme’sine almış, hattâ bundan sonra yazdığı şiirlere sâdece bu eserinde yer vermiştir. 4- Ma’rifetnâme ikinci ana eseridir. Bu eseri, Erzurum’a dönüşünde Hasankale’de iken yazmaya başlamış, 1170 (m. 1756) senesinde tamamlamıştır. Üç fen üzere kurulmuş bir kitaptır. Birinci fenne geçmeden önce, dört fasılda hey’et-i İslâmı anlatır. Bunlardan birinci fasılda, derli toplu bir şekilde âlemin yaratılışı ve arş-ı a’zamı, ikinci fasılda, Cenneti, üçüncü fasılda melekleri, dördüncü fasılda yerin tabakalarını, Cenennemi, kıyâmet alâmetlerini ve mahşeri anlatmıştır. Ana bölümlere fen adını vermiştir. Fenleri, bâblara, bâbları da fasıllara ayırarak kitabını tertîb etmiştir.

Birinci fende üç bâb bulunmaktadır. Birinci bâbda dört, ikincide altı, üçüncüde ise on fasıl mevcûttur. Birinci bâbda; kâinatın yaratılmasındaki düzeni, cevher ve arazın mâhiyetini, değişiklikleri, aklı, nefsi, ilm-i hesabı ve hendese ya’nî geometriyi anlatmaktadır. İkinci bâbda; âlemin yuvarlak oluşunu, yıldızları, oniki gezegeni, ayın menzillerini, sabit yıldızların uzaklık ve büyüklüklerini, Zuhal yıldızını, Müşteri yıldızını, Merihi, Güneşi, Zühreyi, Utaridi, Ayı ve te’sîrlerini bulunduğu göklerle anlatır. Üçüncü bâbda; anâsır-ı erba’âya yer verir ve cisimleri ayrıntıları ile anlatır.

İkinci fen; beş bâb onsekiz fasıldır. Birinci bâbda; teşrih ilmini, insan vücûdunu, bedenin terkibini, uzuvların durumuna yer verilmiştir, İkinci bâbda; kemikler, omurga, bel, boyun halkaları ve yapıları, el ayak kemikleri ve husûsiyetleri bildirilmiştir. Üçüncü bâbda; kaslar, adaleler, bel, karın, ayak kasları ele alınmıştır. Dördüncü bâbda ise; sinirler ve damarlar anlatılmış, karaciğere yer verilmiş, nefsi anlatmış ve uzuvların şekilleri üzerinde durulmuştur. Beşinci bâbda; ölüme yer vermiştir.

Üçüncü fen; beş bâbdan ve yirmiyedi fasıldan ibârettir. Bunlardan birinci bâbda, kitap ve sünnete uyma, dünyâ sevgisini terk etme, rûhun kalbin hakîkatini; ikinci bâbda, irfan yolunun esâslarını; üçüncü bâbda, rûh makamlarını, tevekkülü, tefvizi, sabrı, rızâyı; dördüncü bâbda, ma’rifeti ve muhabbeti; beşincide, Allahü teâlânın dergâhına sülûku bildirmektedir.

Beşinci babın sekizinci ve son faslında Şeyh İsmâil Tillovî’nin (Fakîrullah’ın) hâllerini anlatmakta, bu faslın dokuzuncu nev’inde babasını ve kısmen de kendisini ele almaktadır.

Kitabın hatimesinde dört fasla yer vermiştir. Burada Peygamber efendimizi (aleyhisselâm), O'nun ve Eshâbının hâllerini, herkesle iyi geçinmeyi; Hâlıka ve halka davranışı ve bu davranışın edeblerini ve bunlarla olan irtibâtı anlatır. Kısaca söylemek gerekirse, Ma'rifetnâme, yaratılışı, kâinâti, bu yaratmanın dayandığı incelikleri, âlemleri birinci ana bölümde; tıp ilmini ve insan vücûdunu ikinci ana bölümde; insanın insan olarak ne yapması gerektiğini ve onun yücelmesini üçüncü ana bölümde; âdâb-ı muaşereti de son bölümde işiemiştir. İbrâhim Hakkı hazretleri bu eserini oğlu Ahmed Naîmî için yazmıştır.

(Eserin 1836, 1864 yıllarında Mısır'da 1868, 1893 ve 1914 yıllarında İstanbul'da olmak üzere beş baskısı yapılmıştır. Taş baskıları da vardır. Dernek tarafından tıpkıbasımı da yapılmıştır.)

5-İrfâniyye: İbrâhim Hakkı hazretlerinin Dîvân ve Ma'rifetnâme'den sonra üçüncü ana eseri olup, 495 sahifeyi bulmaktadır. Eserin 220. sahifeye kadar olan kısmı Arabça, 410. sahifeye kadar da Farsçadır. Geriye kalan 85 sahifelik kısım ise Türkçedir. 1174 (m. 1761) yılında te'lîf edilen eser, "Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbeh" hadîsini açıklamaktadır.

Çü bin yüz yetmiş dörtte bunun cem'i tamâm oldu.
Cihanda senden ey Hakkî bu mecmû'a müdâm oldu.

beytinde eserin mecmû'a olduğunu belirtmiştir.

6-İnsâniyye: Dördüncü büyük eseridir. 722 sahife olup, baş kısmında 16 sahifelik Arabça bir kısım vardır. Şeyhi olan İsmâil Fakîrullah için yazdığı sekiz kaside buradadır. Bu eserin büyük bir kısmı Farsçadır. Bu eseri, tasavvuf ilminin özü olup, hikmet ülkesidir.

Çü bin yüz yetmiş altıda bunun cem'i tamâm oldu.
Cihanda senden ey Hakkî bu hoş tuhfe Kirâm oldu.

beytinde görüldüğü üzere, bu eserini 1176 (m. 1763) yılında tamamlamıştır. 7-Mecmû'at-ül-Me'ânî: Müsveddelerini Erzurum'da hazırladığı bu eserini Tillo'da tamamlamıştır. Beşinci ana eseridir ve 1178 (m. 1765) yılında tasnif etmiştir. 8-Lüb-ül-ulûm: İlimlerin özü ma'nâsına gelen bu eseri Mecmû'at-ül-Me'ânî'nin içinde yer almaktadır. 9-Vuslâtnâme: Manzûm bir eserdir. Yine Mecmû'at-ül-Me'ânî'nin içinde bulunmaktadır. 10-Türkçe-Arabça-Farsça sözlük:. Küçük çapta bir sözlük olup Mecmû'at-ül-Me'ânî adlı eserinin içinde yer almaktadır. Sözlüğün tertîbi kendisine hastır. 11-Se'âdetnâme: Rubailerinden meydana gelmiştir. Hemen hemen bütün rubailerinde kendini muhâtab alan öğütlere yer vermiştir. Eseri meydana getiren rubailerin sayısı 82'dir. Bu eser "Dîvân"ında yer almaktadır. 12-Vaslnâme: Dervişane manzûm mektûplarından meydana gelmiştir. "Dîvân"da yer almaktadır, 13-Şükürnâme: Bu küçük manzûmede verilen ni'metlere karşı şükrünü dile getirmiştir. "Dîvân"ında bulunmaktadır.

Sonra yazdığı eserlerine Evlâd eserleri adını veren İbrâhim Hakkı, Dîvân'ında ve Mecmû'at-ül-Me'ânîsinde yer alan küçük eserlerden bunları ayırmıştır. Bunlar da küçük eserler olup çeşitli eserlerinden alınarak tertîb edilmişlerdir. 14-Mesârık-ul-Yuh: 1185 (m. 1771) yılında yazılmıştır. Fakat bulunamamıştır. 15-Sefîne-i Nûh: Zamanının tufanında boğulmamak için bu eserin okunması gerektiği belirtilmiştir. Eseri için;

Bu on âdetle ehl-i kalbi hıfzeyler bu hüsnü'r-rûh,
Ki tûfân-ı zamandan dâhilin saklar Sefîne-i Nûh.

demektedir. Eser tam bir nasîhatnâmedir. 16-Kenz-ül-Fütûh: 1188 (m. 1774) yılında İrfâniye adlı eserinden alınarak ortaya konmuştur. Arapça ve Türkçe manzûmelere yer verilmiştir. 17-Definet-ür-rûh: 1189 (m. 1775) yılında yazılmıştır. 190 sahifedir. Mevzûu, insân-ı kâmil üzerinedir. Ayrıca dostlarına yazdığı mektûplar da vardır. Râznâme adlı üçüncü mektûp Türkçedir. 18- Rûh-uş-şürûh: Dîvân'dan alınma bir küçük eserdir. 1189 (m. 1775) yılında tasnif edilmiştir. 19-Ülfet-ül-Enâm: 1189 (m. 1775) yılında yazdığı bu eseri de Ma'rifetnâme'den alınmış olup Arapçadır. Fakat ele geçmemiştir. 20-Mahzen-ül-Esrâr İlâhînâme'den seçilen 1200 beyt ile İnsâniyye adlı kitabının birleştirilmesi sûretiyle ortaya konmuştur. Bunun için Dîvân'ının özü denilse yeri vardır.

Tillo'da tam onbeş sene kalmış olan İbrâhim Hakkı bu zaman zarfında da 10 kitap te'lîf etmiştir. Fakat bunların beşini yazmaktan vazgeçmiştir. Bunlar: 21-Tuhfet-ül-Kirâm: 1190 (m.

1776) yılında yazılmıştır. 22- Nûhbet-ül-Kelâm: 1190 yılında ortaya konmuştur. 23- Ülfet-ül-Enâm: Bu eser de aynı yıl 1190'da yazılmıştır. 24- Urvet-ül-İslâm: 1191 (m. 1777) yılında yazdığı bu eseri, kendisinin en çok beğendiği eseridir. Etrâfındaki kimselere şiirlerini bırakıp, bu eserini okumalarını tavsiye etmiştir. Kendisinin hidâyet bulmasını burada anlatır. Ma'rifetnâme'den alınmıştır. Arapça ve Türkçedir. Önsözünde oğlu Muhammed Şâkir'e duâlar etmektedir. Bu kısım Arabçadır. 25- Hey'et-ül-İslâm: Sonuncu küçük eseridir. Bu cins eserlerin onuncusudur. Urvet-ül-İslâm'la birlikte 1191 (m. 1777) yılında yazılmıştır. Arabçadır. Ma'rifetnâme ile hadîs ve tefsîrlerden meydana getirilmiştir. O; "Kıyâmet alâmetlerini, mahşeri, Cenneti, Cehennemi, arşı, melekleri, Allahü teâlânın verdiği bütün ni'metleri hatırlayıp, O'nun yarattıkları üzerinde tefekkür ettiğimde, hayretten hayrete düştüm. Allahü teâlânın bu büyüklüğü karşısında, kalbimde en küçük bir gurûr ve kibir kalmadı. Tevekkül ederek Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi istemedim. Ancak tam bir teslimiyetle şevk ve sürura, gönül huzûruna kavuştum" demektedir. Bu ibâreden onun kitaplarına ne kadar düşkün bir İslâm büyüğü olduğunu da söylemek gerekir. Zâten ömrünün sonunda kendisine arkadaş olanlar da bunlardır. Bunu yalnız kendi nefsi için değil; "Bu sözlerim iftihar değil tahdis-i ni'mettir. Böyle bilmişimdir ve her dostuma bu devlet-i huzûru duâ ile Mevlâdan taleb kılmışımdır" diyerek başkalarının saadetini de düşünmüş, gerçekten herkese yol göstermiş ve kendisini başkalarının doğru yola gitmesi için adamıştır. Bunlara ilâve olarak mektûplarını ve başka yazılarını da zikretmek gerekir. 26-Mi'yâr-ül-evkât: Vakitlerin ta'yini husûsunda yazılmış olan bu eserin ismini de bizzat kendisi koymuştur.

İbrâhim Hakkı hazretlerinin Ma'rifetnâme'sinden alınan ba'zı hadîs-i şerîfler aşağıdadır:

"Mes'ûd o kimsedir ki, dünyâ onu terk etmezden önce, o dünyâyı terk etmiştir."

"Arzusu âhıret olup, âhıret için çalışana, Allahü teâlâ dünyâyı hizmetçi yapar."

"Yalnız dünyâ için çalışana, yalnız kaderinde olan kadar gelir, işleri karışık, üzüntüsü çok olur."

"Âhıretin sonsuz olduğuna inanan kimsenin bu dünyâya sarılması, çok şaşılacak şeydir."

"Dünyâ sizin için yaratıldı. Siz de âhıret için yaratıldınız! Âhırette ise, Cennetten ve Cehennem ateşinden başka yer yoktur."

"Paraya, yiyeceğe tapınan kimse helak olsun!"

"Sizlerin fakir olacağınızı düşünmüyor, bunun için üzülmüyorum. Sizden önce gelmiş olanlara olduğu gibi, dünyânın elinize bol bol geçerek, Allahü teâlâya âsî ve birbirinize düşman olmanızdan korkuyorum."

"Mal ve şöhret hırsının insana zararı, koyun sürüsüne giren iki aç kurdun zararından daha çoktur."

"Dünyâyı terk eyle ki, Allahü teâlâ seni sevsin, insanların malına göz dikme ki, herkes seni sevsin!"

"Dünyâ, geçilecek bir köprü gibidir. Bu köprüyü ta'mir etmekle uğraşmayın. Hemen geçip gidin."

"Dünyâya, burada kalacağınız kadar, âhırete de, orada kalacağınız kadar çalışınız!"

Dünyâya bağlanmanın kötülüğü hakkında da şöyle buyuruyor:

"Dünyâ zıll-i zâildir. Ona güvenen nadimdir. O seninle kalsa da, sen onunla kalmazsın. Dünyâdan çıkmadan önce, kalbinden dünyâ sevgisini çıkar. Dünyâ lezzetlerine aldanmayan, Cennet ni'metlerine kavuşur. İki âlemde azîz ve muhterem olur. Dünyâ harabdır. Şerbetleri serabdır. Ni'metleri zehirli, safâları kederlidir. Bedenleri yıpratır. Emelleri arttırır. Kendini kovalayandan kaçar. Kaçanı kovalar. Dünyâ bala, içine düşenler de sineğe benzer. Ni'metleri geçici, hâlleri değişicidir. Dünyâya ve buna düşkün olanlara inanılmaz. Çünkü, bunlarda vefa ve sefâ bulunmaz. Fâni olanı ver ki, bâki olanı alasın. Kendini bilen kişinin bu dünyâya düşkün olmasına şaşılır. Şakiler dünyâya sarılır. Sa'îdler baki olana sarılır. Bedeninle dünyâda ol, kalbinle âhıreti bul! Nefsin arzularını terk eden pak olur, âfetlerden selâmet bulur. Allahü teâlânın râzı olmadığını terk edene, Allahü teâlâ ondan iyisini ihsân eder. Dünyâyı anlayan, onun sıkıntılarından üzülmez.

Dünyâyı anlayan, ondan sakınır. Ondan sakınan, nefsini tanır. Nefsini tanıyan, Rabbini bulur. Mevlâsına hizmet edene, dünyâ hizmetçi olur. Dünyâ insanın gölgesine benzer. Kovalarsan kaçar. Kaçarsan, seni kovalar. Dünyâ, âşıklarına mihnet yeridir. Lezzetlerine aldanmayanlara, ni'met yeridir. İbâdet edenlere kazanç yeridir, ibret alanlara hikmet yeridir. Onu tanıyanlara selâmet yeridir. Ana rahmine nisbetle, Cennet gibidir. Âhırete nisbetle çöplük gibidir.

Ölümden önce olan herşeye dünyâ denir. Bunlardan, ölümden sonra fâidesi olanlar, dünyâdan sayılmaz. Âhıretten sayılırlar. Çünkü, dünyâ âhıret için tarladır. Âhırete yaramayan dünyalıklar, zararlıdır. Haramlar, günahlar ve mübahların fazlası böyledir. Dünyâda olanlar dînimize uygun kullanılırsa, âhırete fâideli olurlar. Hem dünyâ lezzetine, hem de âhıret ni'metlerine kavuşulur. Mal iyi de değildir, kötü de değildir, iyilik, kötülük, onu kullanandadır. O hâlde, mel'ûn olan kötü olan dünyâ, Allahü teâlânın râzı olmadığı, âhıreti yıkıcı yerlerde kullanılan şeyler demektir. Kendini ve Rabbini unutup, lezzetlerine, şehvetlerine düşkün olanlar, yolda hayvanının süsü ile, palanı ile, otu ile uğraşıp, arkadaşlarından geri kalan yolcuya benzer. Çölde yalnız kalıp, helak olur. İnsan da ne için yaratılmış olduğunu unutup, dünyâ zînetlerine aldanır, âhıret hazırlığı yapmazsa, ebedi felâkete sürüklenir. Dünyâ sevgisi âhırete hazırlanmağa mâni olur. Çünkü, kalb onu düşünmekle, Allahı unutur. Beden, onu elde etmeğe uğraşarak ibâdet yapamaz olur. Dünyâ ile âhıret, doğu ile batı gibidir ki, birine yaklaşan, ötekinden uzak olur. Bir kimse ibâdetini yapmaz ve geçiminde, kazancında, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını gözetmezse, dünyâya düşkün olmuş olur. Allahü teâlâ herkesin kalbini bundan soğutur. Bunu kimse sevmez."

Ma'rifetnâme'den bir bölümde de şöyle buyurdu:

"Ey Azîz! insan kendi vücûduna dikkatle baksa, yaratıcısının zâtını öğrenir. Ârif-i billah (Allahı bilen) olur. Çünkü bir insan düşünse ki; vücûdundan eser yokken, bedenine ve yaradılışına dikkatle baksa, evvelinde iki damla mayi idi. Ne kemiği, ne eti, ne damarları, ne de kanı vardı. Ne rûhu, ne aklı ve ne iz'ânı vardı. Fakat sonradan, içi ve dışı hârikalarla dolu, nice akıl şaşırtıcı organlar ve gönül sevici güzel ahlâk ile bezenmiş olan bu vücûd ve rûhun bir yaratıcısı olduğunu idrâk eder. Bu yaratıcı, kâinatın bütün zerrelerine hâkim olur, onlara dilediği gibi te'sîr eder. Görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. Her vücûd, her organ ve her cüz'i, hep, onun kudret, hikmet ve rahmetine gömülür. İnsan, bedeninin mükemmeliyetine ve organlarının yapı inceliğine, işleyişine ve faydalarına dikkatle bakınca yaratıcısının kudretini, büyüklüğünü daha iyi anlar ve O'na, o derece sevgiyle bağlanır ve bilir ki; bütün bu ince yapılı makina, duyu organları ve kuvvetleriyle, ilim ve tekniğiyle cenâb-ı Hakkın lütuf ve inâyetinin, rahmetinin eseridir.

Ma'rifetnâme'de erkeğin kadına karşı olan vazîfelerini şöyle yazmaktadır Ona karşı her zaman, güzel huylu olmalıdır. (Allahü teâlâ iyi huylu olanları sever. Huysuzları sevmez. Bir insanı incitmek haramdır, işkence yapanın evlenmesi haramdır.) Ona karşı her zaman, yumuşak davranmalıdır. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Müslümanların en iyisi, en fâidelisi, zevcesine karşı iyi ve fâideli olandır." Eve gelince zevceye selâm vermeli ya'nî selâmün aleyküm demeli ve nasılsın? diye hatırını sormalıdır. Tenhâda üzüntülü görünce, onu çok sevdiğini, acıdığını söyleyip hâlini sormalı, tatlı şeyler söylemelidir. Yapamayacağı şeyleri bile söz vererek gönlünü almalıdır. Çünkü o, evinde kapalı, başkalarından ümitsiz ve yalnız kendisine alışmış olan dostu, dert ortağı, ekmek vericisi, kendini neş'elendiricisi, çocuklarını yetiştiricisi ve ihtiyâçlarını gidericisidir. Çocukları terbiyede ona yardım etmelidir. Çünkü bebek, gece-gündüz ağlayıp, anasına hiç rahat vermez. Onu insafsızca üzen bir alacaklıdır. O hâlde, ona imdâd edene, Allahü teâlâ yardım eder. Zevcesine, memlekette âdet olan elbisenin, çamaşırın en kıymetlisini giydirmelidir. Ev içinde, her istediği, güzel şeyleri giydirmelidir. Sokağa çıkarken, bunları da örtmeli, yabancıya göstermemelidir. İyi şeyler yedirmelidir. Zengin ise, helâl olan herşeyi almalıdır. Ona geniş, kullanışlı, sıhhî ve İslâm hanımına yakışan elbise ve nefis taam te'min etmeği, kendine borç bilmelidir. Zevcesini dövmemelidir.

Allahü teâlânın emirlerini yapmak husûsunda olan kusuru için, birgünden çok dargın durmamalıdır. Zevcesinin huysuzluklarını yumuşak karşılamalıdır. Çünkü, kadınlar eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Akılları ve dinleri erkeklerden azdır. Erkeğe emânet olunmuşlardır. Gülerek, tatlılıkla geçinmek için alınmışlardır.

(Aklı olan zevc ve zevce, birbirlerini üzmezler. Hayat arkadaşını üzmek, incitmek, ahmaklık alâmetidir. Zâlim, huysuz kimsenin hayat arkadaşı devamlı üzülerek a'sâbı bozulur. Sinir hastası olur. Sinirler bozulunca, çeşitli hastalıklar hâsıl olur. Hayat arkadaşı hasta olan bir eş, mahv olmuştur. Se'âdeti sona ermiştir. Eşinin hizmetinden, yardımlarından mahrûm kalmıştır. Ömrü, onun dertlerini dinlemekle, ona doktor aramakla, ona, alışmamış olduğu hizmetleri yapmakla geçer. Bütün bu felâketlere, bitmeyen sıkıntılara kendi huysuzluğu sebeb olmuştur. Dizlerini dövmekte ise de, ne yazık ki, bu pişmanlığının fâidesi yoktur. O hâlde, ey müslüman! Hayat arkadaşına yapacağın huysuzlukların, işkencelerin zararlarının kendine de olacağını düşün! Ona karşı, hep güler yüzlü, tatlı dilli olmağa çalış! Bunu yapabilirsen, rahat ve huzûr içinde yaşar, Rabbinin rızâsını da kazanırsın!)

Zevcesinin ahlâkında bir değişiklik görürse, kabahati kendinde bulup, ben iyi olsaydım, o da böyle olmazdı, diye düşünmelidir. Evliyâdan birinin zevcesi, huysuz idi. Buna hep sabreder, soranlara derdi ki, eğer onu boşarsam, ona sabır edemeyen biri alır da, ikisinin birden felâkete düşmelerinden korkarım. Büyükler buyurmuş ki: "Bir kimse ailesinin huysuzluğuna sabrederse, altı şey, ziyandan kurtulur Çocuk dayaktan, tabak, bardak kırılmaktan, ahırdakiler döğülmekten, kendi sövülmekten, misâfir gücendirilmekten, elbise yırtılmaktan kurtulur." Ehli kızınca susmalıdır. Böylece kadın, pişman olup, özür dilemeğe başlar. Çünkü o, zayıftır. Susunca mağlub olur. Ehlinin iyiliği çoğalıp, her işi seve seve yapınca, ona duâ etmeli ve Allahü teâlâya şükretmelidir. Çünkü, uygun bir kadın büyük ni'mettir. Zevcesi ile öyle olmalıdır ki, zevcim beni herkesten çok seviyor, bilsin. Bakkâl, kasab, çarşı, pazar işlerini asla ona bırakmamalı, evin idâresinde onun fikrini sormalı, dışardaki büyük işleri söyliyerek, onu üzmemelidir. Zevcesinin câhilce hareketleri için dâima uyanık bulunmalıdır. Çünkü, Âdem babamız, ehli Havva anamızın da'veti üzerine, yanlış iş işledi. Evde hâkim, âmir erkek olmalıdır, kadın değil. Zevcesinin, günah olmayan kusurlarını görmemezlikten gelmelidir. Günah iş ve sözden vazgeçmesini ve namaza, oruca ve gusl abdesti almağa devam etmesini tatlı ve yumuşak sözlerle nasihat etmelidir. Kıymetli elbise ve zînet eşyası alacağını va'd ederek ibâdetleri yaptırmalı, günahlarını önlemelidir. Zevcesinin ayıplarını, sırlarını, herkesten gizlemelidir. Zevcesine latife, şaka söylemeli ve kadın gibi olup, oyunlar yapmalıdır. Nitekim, Allahü teâlânın Habîbi (aleyhisselâm) ezvâc-ı mütahherâsına karşı, insanların en zarifi idi. Hattâ bir kerre Âişe (radıyallahü anha) ile yarış etti. Âişe vâlidemiz geçti. Bir daha yarış ettiklerinde, Server-i âlem (aleyhisselâm) geçti. Müslümanın ehli ile oynaması, boş ve günah değildir, sevâbdır.

Zevcesine Kur'ân-ı kerîm okumasını, farzlardan, haramlardan, ona lâzım olanları öğretmelidir. Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bilmeyen, zevcesine ve çocuklarına öğretmeyen, Cehennemde azâb çekecektir.

Zevce, yalnız evde zevcine karşı süslenip, başka kimselere süslenmemelidir. Zevcesi ve kızları dinimizin bildirdiği gibi giyinmeyen erkekler onlarla birlikte Cehenneme gidecek, çok acı azâb çekeceklerdir. Zevcesinden izinsiz sefere, hattâ nafile hacca gitmemelidir. Zevceye, gamını, kederini, düşmanlarını, borçlarını söylememelidir. Ona, yanında ve olmadığı zamanlarda, hep hayır duâ etmeli, fenâ duâ etmemelidir. Çünkü, gece gündüz onun için çalışmaktadır. Onun ekmekçisi aşçısı, terzisi ve malının bekçisi, yoldaşı, munisi, yârı ve nigarıdır.

İbrâhim Hakkı hazretlerinin "Tefvîznâme" isimli şiiri aşağıdadır:

"Hak, şerleri hayr eyler,
Zannetmeki gayr eyler,
Ârif ânı seyr eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Sen Hakka tevekkül kıl,
Tefviz et ve rahat bul,
Sabr eyle ve râzı ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Kalbin ana berd eyle,
Tedbîrini terk eyle,
Takdîrini derk eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hallâku Rahim oldur,

Rezzâku Kerîm oldur,
Fe’âl-ü Hakim oldur,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bil kâdıy-ı hâcâtı,
Kıl ana münâcâtı,
Terk eyle mürâdâtı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bir iş üstüne düşme,
Olduysa inâd etme,
Haktandır o, red etme,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Haktandır bütün işler,
Boştur gam-u teşvişler,
Ol, hikmetini işler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hep işleri fâyıktır,
Birbirine lâyıktır,
Neylerse, muvafıktır,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Dilden gamı dûr eyle,
Rabbinle huzûr eyle,
Tefvîz-i umur eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Sen adli zulüm sanma,
Teslim ol nâra yanma,
Sabr et, sakın usanma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Deme şu niçin şöyle,
Bir nicedir ol öyle,
Bak sonuna, sabr eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hiç kimseye hor bakma,
incitme, gönül yıkma,
Sen nefsine yan çıkma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Mü’min işi, renk olmaz,
Akıl huyu cenk olmaz,
Ârif dili tenk olmaz,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hoş sabr-i cemîlimdir,
Takdîri kefilimdir,
Allah ki vekîlimdir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her dilde O’nun adı,
Her canda O’nun yâdı,
Her kuladır imdâdı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Nâçâr kalacak yerde,
Nâgâh açar, ol perde,
Derman eder ol derde,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her kuluna her ânda,
Geh kahru geh ihsânda,
Her anda, o bir şânda,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh mu’ti ü geh mâni’,
Geh darr ü gehi nâfi’,
Geh hâfid ü geh râfî’,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh abdin eder ârif,
Geh emîn ü geh hâif,
Her kalbi odur sârif,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh kalbini boş eyler,
Geh hulkunu hoş eyler,
Geh aşkına dûş eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh sâde vügâh rengin,
Geh tabin eder sengin,
Geh hurrem ü geh gamgin,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Az ye, az uyu, az iç,
Ten mezbelesinden geç,
Dil gülşenine gel göç,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bu nâs ile yorulma,
Nefsinle dahî kalma,
Kalbinden ırak olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geçmişle geri kalma,
Müstakbele hem dalma,
Hâl ile dahî olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her dem onu zikreyle,
Zeyrekliği koy şöyle,
Hayrân-ı Hak ol, söyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Gel hayrete dal bir yol,
Kendin unut O'nu bul,
Koy gafleti hâzır ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her sözde nasihat var,
Her nesnede zîynet var,
Her işte ganîmet var,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hep remz u işârettir,
Hep gamz u beşarettir,
Hep aynı inâyettir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her söyleyeni dinle,
Ol söyleteni anla,
Hoş eyle, kabûl canla,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bil elsine-i halkî,
Aklâm-ı Hak ey Hakkî
Öğren edeb ü hulkî,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Vallahi güzel etmiş,
Billahi güzel etmiş,
Tallahi güzel etmiş,
Allah görelim netmiş,
Netmişse güzel etmiş...

Bir başka manzûmesinde de şöyle buyurdu:

"Cânân elinden gelmişim,
Fâni mekânı neylerim,
Ol mülke meylim salmışım,
Ben bu cihanı neylerim.

Dünyâya geldim gitmeye,
İlm ile hilme yetmeğe,

Aşk ile can seyretmeye,
Ben iyn-u ânı neylerim.

Devr-i zamandan doymuşum,
Kevn-u fesadı kovmuşum,
Dâr-ül-emânı duymuşum,
Ben sicn-i canı neylerim.

Hep i’tibârım atmışım,
Âşıklığa el katmışım,
Ben nefsi dosta satmışım,
Bu düşmanı neylerim.

Aşkın şerbetin içmişim,
Dil gülşenine göçmüşüm,
Ben varlığımdan geçmişim,
Nâm-u nişanı neylerim,

Aşkı tabibim kılmışım,
Derdinde derman bulmuşum,
işin özünü bilmişim,
Yünâniyânı neylerim.

Enfâs-i ışkı derikem,
Mal-u menâli tarikem,
Genc-i nihânı mâlikem,
Nakd-i revanı neylerim.

Ma’rifet tadın almışım,
Fenâ tahtına varmışım,
Mahfice sultan olmuşum,
Dünyâ varlığın neylerim.

Her ne gelirse yahşidir,
Zira o dostun bahşidir,
Çün cümle O’nun işidir,
Ben bed gümânı neylerim.

Ölmüş onunla kalmışım,
Ayn-i hayâta dalmışım,
Kendim bilip gam almışım,
Vehm-u yalanı neylerim.

Gerçi zaman devrân ile,
Pir etti cismim şân ile,
Gönlüm civandır can ile,
Pîr-ü civanı neylerim.

Yâri bana bes görmüşüm,
Ağyârı dilden sürmüşüm,
Ünsîle tenhâ durmuşum,
Ben ins-ü canı neylerim.

Dilden dile bin tercüman,
Varken ne söyler bu lisân,
Çün cân-ü dildir hem zeban,
Nutk-u beyânı neylerim.

Hakkî cemî-i halktan,
Müstagnîyem billahi ben,
Hallâk-ı âlem var iken,
Halk-ı zamanı neylerim.”

İbrâhim Hakkı hazretleri kadının kocasıyla sohbet ve ülfetinin edeblerini şöyle bildirmektedir: Kocası içeri girince, ayağa kalkmalı, kocasını güler yüzle karşılamalıdır. Zevcine (kocasına), merhaba (hoş geldin) efendim demeli, paltosunu almalıdır. Her emrinde ve işinde, kocasına itaat etmelidir. Ondan izinsiz, evinden bir yere gitmemelidir. Kocasının elbisesini temizlemeli, yemeğini ve ekmeğini pişirmelidir. Kocasına gusl ve abdest için leğen ve ibrik getirmelidir. Minder üzerine oturtmalı, eğer isterse, gusl ve abdestte ona hizmet etmelidir. Kocasından izinsiz oruç tutmamalıdır. Güzelliği ve malı ile kocasına övünmemeli, giyinme ve yeme işlerinde kocasına üzüntü vermemelidir. Sesini kocasının sesinden yüksek çıkarmamalı, ona eziyet edip, canından, hayâtından usandırmamalıdır. Kocasının yanında ve arkasında ona duâ etmeli, onu övmelidir. Kocası için gözlerine sürme çekmeli, kına yakmalı ve diğer mübah olan şeylerle süslenmelidir. Kocasının ırz ve malını gece-gündüz korumalıdır. Ya’nî kendi nâmahreme görünmeyip, ondan izinsiz hiç kimseye bir şeyini vermemelidir.

İbrâhim Hakkı hazretleri insanın kendi çocukları ile sohbetinin edeblerini de şöyle bildiriyor: Baba, çocuğunun doğumuna sevinmelidir. Nitekim hazret-i Habîb-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Çocuk dünyâda sürûr, ahırette nûrdur.” Kız çocuğu olursa, daha çok sevinip, onlara hürmet etmelidir. Zira

evlâdın hayırlısı kız olmaktır. Nitekim Habîb-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kadının bereketlisi kız doğurmakla başlıyanıdır. Zîrâ ben Allahü teâlâdan ağırlığı ve zahmeti olmayan evlâd istedim, bana kız çocukları verdi.” Çocuğuna güzel isim vermelidir. Yedinci gününde veya daha sonra oğlan için iki koyun, kız için bir koyun, akîka niyetiyle kesip, taksim etmeli yahut pişirip yedirmelidir. Yedinci günden, on yaşına kadar oğlunu sünnet ettirmelidir. Oğlu yahut kızı altı yaşına gelince, onlara Kur’ân-ı kerîm, farz ve dînin edeblerini öğretmelidir. Oğluna okumayı, yazmayı ve kolay bir san’atı öğretmelidir. Zîrâ hadîs-i şerîfde; “San’at fakirlikten emniyettir” buyuruldu. İlme rağbet ederse, ona hidâyet olmuştur. Oğluna iyi isim vermeli, kızına yemek pişirme, yün eğirme ve dikiş dikmeği öğretmelidir. Bütün çocuklarını süsleme, giydirme, yedirme, hediyede beraber tutmalıdır. Turfanda meyveyi önce kız çocuğuna vermelidir. Zîrâ onların yürekleri daha ince ve zayıftır. Çocuklarını şefkatle öpmeli, acıyarak kucağına almalı ve onlara çok merhametli davranmalıdır. Onlarla oynayıp, güler yüzle konuşmalı, onlara bedduâ etmeyip, hayır duâ etmelidir. Çünkü bedduâ fakirlik sebeblerindendir. Ba’zan kabûl olur ve onlara zarar verir. On yaşına gelen çocuklarını, erkek ve kız diye ayırıp, başka başka yataklarda yatırmalı, odalarını ayırmalıdır. Çünkü onları beraber yatırmak, fitneye batırmaktır. Ergenlik çağına gelen çocuklarını, rızâları ile evlendirmelidir. Çocuğunun yapamıyacağı işi ve hizmeti, ona emretmemelidir ki âsi olmalarına yardım edilmiş olunmasın. Yanında olanlarına kendi yediğinden yedirmeli, giydiğinden giydirmelidir. Hiç kimsenin evlâdı için kötü düşünmemelidir ki, böylece onun zararı kendi çocuğuna dönmesin.

Kişinin komşusu ile görüşmesinin edebleri şöyle olmalıdır:

Komşunun ehline hiyânet etmeyip, ırzlarını korumalıdır. Çünkü, hadîs-i şerîfde; “Komşuya hürmet, anaya hürmet gibidir” buyuruldu. Yakın komşusu aç iken, kendi tok yatmamalıdır. Komşusunu eliyle yahut diliyle incitmekten sakınmalı ve onların evine izinsiz bakmamakdır. Gayr-i müslim de olsa, az veya çok komşusuna hediye vermelidir. Evde iyi bir yemek pişirdiği zaman, yakın komşusuna da vermelidir. Satın aldığı meyveden, gördüğü komşusuna hediye etmeli, komşusu borç isterse borç vermelidir. Komşusu muhtaç ise, işlerini ve ihtiyâçlarını görmelidir. Onu bayramlarda ziyâret etmelidir. Komşusunun hayvanlarını dövmemeli, evlâdını kendi evlâdına dövdürüp, sövdürmemelidir. Komşusundan izinsiz kendi binasını onun binasından yüksek ve üzerine gelir şekilde yaptırmamalıdır.

Komşusuna kiremit oluklarının suyu, kar ve toprak birikintisi ile sıkıntı vermemelidir. Komşusunun gizli şeylerini ve ayıblarını sormamalı, onun işlerini ve hâllerini de başkalarına söylememelidir. Komşusuna yolda rastladıkta, önce selâm vermelidir. Sözü kendisi uzatmayıp, öz konuşmalıdır. Komşusundan su, tuz ve ateş gibi, ev ihtiyâçlarını esirgemeyip vermeli, hediyesini, az ise de, kabûl edip, çok görmelidir. Komşunun ayıbını örtmeli ve onu iyi idâre etmelidir. Evini komşusunun izni ile başkasına satmalıdır. Komşusu bir yerden gelince ziyâret etmeli, sevindiği şeyler için göz aydına gitmelidir. Komşusu üzgün olunca, gidip teselli etmeli ve kendisini da’vet edince gitmelidir. Komşusu bir şey isteyince, severek vermelidir. Komşu kusur edince, af ile muâmele etmeli, hasta olunca, varıp görmeli, vefât edince, cenâzelerinde bulunmalıdır. Komşusunun yetim çocuklarını sevmeli ve okşamalıdır. Komşusuna rastlayınca, güler yüzle, tatlı sözle konuşmalı, nasıl muâmeleden hoşlanıyorsa, öyle muâmele etmeli, sert söyliyenlere yumuşak söylemelidir.

İbrâhim Hakkı hazretleri Ma’rifetnâme’sinde arkadaşlık haklarını bildirirken buyurdu ki: “Dostluk hukukunun edasında birçok edebler, dikkat edilmesi lâzım gelen şartlar vardır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kardeşlik iki el gibidir. Birbirlerini yıkarlar.” Sevgili Peygamberimiz ba’zı eshâbıyla bir ağaçlığa girdi. Erak ağacından iki misvak kesti. Biri doğru, diğeri eğri idi. O kerem menbâı, doğrusunu arkadaşına verip, eğriyi kendisi aldı. Eshâbı; “Yâ Resûlallah! Doğrusuna siz benden müstehak iken, bana vermenizdeki hikmet nedir?” diye sordu. Cevâbında; “Eğer misvakı sen bulup kesmiş olsaydın, o zaman doğruyu bana vermen işar (tercih) ve mürüvvet sayılırdı. Çünkü iki arkadaştan hangisi diğerine daha şefkatli ise Allahü teâlâ katında o daha makbûl olur” buyurdu. Böyle kardeşliğin, arkadaşlığın edebleri şunlardır:

Mal ve mülkünü arkadaşına bağışlayıp rızâsına kavuşmalıdır. Bu mümkün olmazsa, kendi malının fazlalığı ile, onun ihtiyâcını gidermektir. Arkadaşının bir ihtiyâcı varsa, o başvurmadan, yardım edip işini görmelidir. Arkadaşının (kardeşliğinin) her sırrını, herkesten saklamalı ve ayıplarını örtmelidir. Halkın onu kötülemesinden üzüleceği sözü ondan

saklamalı, halkın onu medhinden sevineceği şeyi ona söylemelidir. Arkadaşının sözünü can kulağı ile dinlemektir. Onun sözüne karışmamak sükût edip dinlemektir. Arkadaşını, güzel ismi ile ya'nî kendine hoş gelen lakabıyla çağırmalıdır. Ona nasihat gerekirse, lütf ve rıfk (yumuşaklık) ile nasihat eylemelidir. Arkadaşının iyilikleri için onu medh ü sena etmeli, gıybeti yapılınca, onu himâye etmelidir. Arkadaşının kusurlarını görmemezlikten gelmeli, kızmayıp af eylemelidir. Arkadaşına sağlığında ve öldükten sonra her namazdan sonra duâ etmelidir. Arkadaşı üzüntülü ise üzülmeli, neş'eli ise sevinmelidir. Arkadaşının yalnızken kendisine söylediği sırrını saklayıp, kimseye söylememelidir. Onun yanında ve arkasında gizli ve açık ona hep hayır düşünmelidir. Arkadaşına kendi işinde bir külfet yüklemeyip, kendi ihtiyâçlarından onun kalbini rahat eylemeli, o gelince, güler yüzle kalkıp, seve seve selâmını almalıdır. Arkadaşına, mecliste geniş yer vermeli, yahut kendi yerini ona vermelidir. Arkadaşının hâl ve hatırını, çocuklarını, yakınlarını sormalıdır. Onun sözünü tasdik edecek sözü söylemelidir. Arkadaşının kalkması zamanında, onu teşyi edip uğurlamalıdır. Velhâsıl, kendine sevdiği şeyi ve muâmeleyi, arkadaşına yapmalıdır. Böylece dostluğunda sâdık olur. Zîrâ kendisi için düşündüğünü, dostu için düşünmeyenin dostluğu bozuk olur. Arkadaşının ölümünden sonra, ehli, çocukları ve sevdiği akrabası ile hüsn-i vefa etmeli, onları aramalı, sormalıdır. Beyt:

Gelir zevk u safa dostun, bana cevr ü cefâsından,
Muhibb-i sâdıkı yeğdir, kişinin akrabasından.

İbrâhim Hakkı hazretleri, insandaki bütün a'zâların günah âfetlerini, ezberleme, unutma, fakirlik ve zenginlik sebeblerini kısaca şöyle bildiriyor "Bir müslüman yedi uzvuyla bütün bedenini üçyüz adet günah âfetlerinden koruduysa, takvâ ehli zümresine dâhil olur. İki dünyâ meşakkatinden selâmet ve rahat bulur. Belki; "Allahü teâlâ katında sizin en kerîminiz, en muttekî olanınızdır" (Hucurât 13. âyet-i kerîmesinin meâli) kerâmetini bulur. İşte günahlardan korunacak uzuvlar (organlar) yedidir. Kulak, göz, dil, el, mide, ferc ve ayaktır. Ayrıca bir de bütün bedendir. Çok şeyler vardır ki, ezberlemeye, unutmaya, fakirliğe ve zenginliğe sebep oldukları eserleri ile isbât olunup, tecrübe edilmiştir.

Kulağın âfetleri: Söylemesi caiz olmayan sözü dinlemek. Çalgı âletlerini dinlemek. Şarkı ve nağmeli sesler dinlemek. Konuşanları onlardan habersiz dinlemek. Kur'ân-ı kerîm ve hutbeyi dinlememek. Kâdı, emîr, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapanı, üstadı, anneyi, babayı, kocayı ve âmir gibi büyüklerin sözünü dinlememek. Fetvâ sorulan müftînin sözünü dinlememek. Kâdı, hasm ve şahidin sözlerini dinlememek. Kendisinden birşey isteyenin sözünü dinlememek. Yaşlıların sözüne kulak asmamaktır.

Gözün âfetleri: Kasden nâmahrem, yabancı kadınlara bakmak. Kasden başkasının avret yerine bakmak. Fakir ve zaîflere hakaret gözüyle bakmak. Günah işleyenlere zarûretsiz bakmak. Dünyâ işinde, kendinden yüksek olanlara rağbet gözüyle bakmak. Din işlerinde, kendinden aşağı olanlara, uymak gözüyle bakmak. Başkasının evine, izinsiz bakmak. Namazda gözünü yumup bakmamak (Zihnin dağılmaması için ise caiz olur).

Dilin âfetleri: Küfür olan sözü söylemek. Küfür ihtimâli olan sözü söylemek. Yanlış söz söylemek. Yalan söylemek. Gıybet etmek. Koğuculuk etmek. Alay etmek. Kötü, fuhuş söylemek. Sövmek. La'net etmek. Ta'riz (kinâye) ile yalan söylemek. İnâd eylemek. Sırrı ifşa etmek. Bâtıl, boş sözlere dalmak. Dilenerek mal almak. Seyyieye, kötülüğe yardım etmek. Emr-i münker (kötülüğü emr) ve iyiliği yasaklamak. Sözü sertlikle söylemek. İnsanların ayıblarını araştırmak. Büyüklerin yanında söze kendisi başlamak. Bid'at karıştırılmayan ezan okunurken konuşmak. Namaz içinde dünyâ kelâmı konuşmak. Hutbe esnasında konuşmak. Fecrin doğmasından, güneşin doğuşuna kadar dünyâ kelâmı konuşmak. Helada konuşmak. Müslümana bedduâ etmek. Kur'ân-ı kerîm okunurken konuşmak. Câmide dünyâ kelâmı konuşmak, (i'tikâfa niyet ederse caizdir.) Halka kötü lakab söylemek, Allahtan başkasıyla yemîn etmek. Çok yemîn etmek. Kendine bedduâ etmek. İnsanların özrünü kabûl etmemek. Kur'ân-ı kerîmi kendi reyi ile tefsîr eylemek. Mü'mini beğenmeyip hakaret etmek. Birinin sözünü kesmek. Bir şeyin helâl ve temizliğini, ilgililerden değil de başkasından sormak. Mizah eylemek, alay ederek şaka yapmak, insanı yüzüne karşı medh etmek. Başkalarıyla alay edecek, şiirler söylemek. Boş söz konuşmak, iki kişi bir kimsenin yanında, birbirinin kulağına gizli söylemek. Büyük ve küçük abdestini bozana selâm vermek. Günah yolunu göstermek ve günaha izin vermektir.

Elin âfetleri: Haksız yere bir kimseyi öldürmek. Bir kimseyi yaralamak. Bir şey çalmak. Bir kimsenin yüzüne vurmak. Hayvanın kulağını bükmek. Hayvanın yüzüne vurmak. Haksız yere insanları dövmek. Halkın malını çekip almak. Ganîmet malından çalmak. Zenginin; zekât, öşür, fıtra, keffâret ve lukatayı (bulduğu şeyi) almasıdır. Sahih vakıftan, hizmet görmediği hâlde almak. Leş, kan, şarab gibi ayn-ı haram olan şeyleri eline almak. Mecnûnun ve sabinin malını almak. Kendi malını isrâf ve telef etmek, günah yoluna harcamak. Canlı hayvanları nişana bağlayıp; ok, kurşun, yahut taş atmak. Hayvanları birbirleri ile döğüştürmek.

Cünüb, abdestsiz, hayız ve nifâs olanın mıshaf ve tefsîre dokunması ve bu dört kişinin Kur'ân-ı kerîm yazması. Söylemesi haram olan şeyi yazmaktır. Câmide veya câmiye giderken parmaklarını çıtırdatmak. Başkasının malından bir müddet faydalanıp, yine ona vermek için, ondan izinsiz almak. Ona bir ayıb ve noksan gelmese de, yine başkasının mülkünde izinsiz tasarruf kılmak tehlikelidir. Bir mü'mini silâh ile korkutmak. Bir kimsenin bir şeyini, şakadan çalmak. Bir tutamdan kısa olan sakalını biraz daha kısaltmak. Kesilmiş tırnak ve kılları helaya atmak. Kabir üzerindeki yeşillikleri koparmak. Mezarın lahdini kasden açmak. Sağ eliyle (zarûretsiz) burnunu temizlemek. Sağ eliyle istincâ etmek. Parmağını önüne veya arkasına sokmak. Gümüşten başka yüzük takmak. Rüşvet verip, almak hep tehlikelidir. Gasb olunmuş maldan verilen hediye ve sadakayı almaktır. Elinden gelen kimsenin mazlûmu kurtarmaktan el çekmesidir. Tırnaklarını kesmemektir. Bulunan zayi olacak eşyayı almamaktır. Malı ve hayvanı yanmaktan ve teleften kurtarmayı terketmektir. Güneş batınca, çocuk ve hayvanları içeri almayı terketmektir. Gece olunca kapıyı kapamamak. Kapların üstünü örtmeyi terk etmek. Mumu, lâmbayı söndürmeyi terk etmektir.

Karnın âfetleri: Zarûretsiz haram yemek. Doyduktan sonra, yemeğe devam etmek. Bedene zarar veren şeyi yemek. Çarşıda ve yolda ekmek yemek. Kabristanda yemek yemek. Altın ve gümüş kaplardan yemek ve içmek. Oyun ve çalgı bulunan ziyâfetten yemek. İftihar, övünmek için yapılan yemeği yemek, özürsüz sol eliyle yemek. Yemeğin ortasından yemek. Beraber yediği kimsenin önünden yemek. Kırık bardaktan su içmek. Yemeyi, içmeyi hasta oluncaya veya ölünceye kadar terk etmek. Yemek ve içmeği terk etmekle, anaya babaya âsi olmak. Kırk günden çok çorba yemeği terk etmektir.

Fercin âfetleri: Zinâ ve livâta etmek. Abdest bozarken kıbleye, güneşe veya aya yüzünü, yahut arkasını döndürmek. İnsan ve hayvan yiyeceği ile istincâ etmek. Ayakta su dökmek, (küçük abdestini bozmak).

Suya abdestini bozmak. Birikintilere bevl etmek. Gusl abdesti alınan yerde bevl etmek (küçük abdest bozmak). Leğene küçük abdest bozup, evin içinde bırakmak. Sünnet olmamaktır.

Ayakların âfetleri: Günah meclisine gitmek. Ana, baba ve hanımından izinsiz gazâya gitmek. Tâ'ûn salgın hastalık olan yerden kaçmak. Başkasının mülküne, izinsiz gitmek. Kabirler üzerinde yürümek. Kadınların cenâze ile gidip mezarları ziyâret etmesi. Cünüb, hayz ve nifâslının mescide girmesi. Kıbleye, mıshafa ve kitaba doğru ayak uzatmak. Zarûretsiz zâlimlerin kapısına gitmek. Kıymetli yerlere sol ayakla girmek ve oralardan sağ ayağı ile çıkmak. Aşağı yerlere sağ ayakla girmek ve onlardan sol ayağı ile çıkmak. Yolculuktan dönünce ehlinin yanına habersiz gelmek. Câmide insanların boyunlarından aşıp ileri geçmek. Cum'a ve cemaata gitmeyi terk etmek. Öğrenme ve öğretmeye gitmeyi terk etmek. Farz olan cihâd ve hacca gitmeyi terk etmek. Günah olmayan da'vete gitmeyi terk etmek. Âcizin hizmetine gitmeyi terk etmek, ölünün yıkama ve defnine gitmeyi terk etmek. Ücretle çalışanın, çalıştığı kimseye gitmeyi terk etmesi. Çocuğun, ana ve babasının huzûruna gitmeyi terk etmesi. Kadının ev içi işlerini görmemesidir. Yedi uzvun âfetleri bunlardır.

Bütün bedenin âfetleri şunlardır: Avret yeri açık olmak, ipek elbise giymek. Bedenini harama değdirmek. Anaya babaya âsi olmak. Sıla-i rahmi terketmek. Kocanın hakkını gözetmemek. Evlâdını zayi etmek. Komşu komşuya eziyet etmek. Kötü insanlarla arkadaş olmak. Esneyince ağzını açmak. Yol üzerinde oturmak. Başkasının yerinde oturmak. Câmide dünyâ işi işlemek. Eğilerek selâm alıp vermek, insanlara büyü yapmak. Bıyıklarını sünnet olandan fazla uzatmak. Hür kadın mahremi olmadan yolculuğa gitmek. Üç arkadaş, aralarında birini emir edinmemek. Arkadaşı geri kalınca, onu beklememek. Yüzü koyun yatmak. Sipersiz, korkuluksuz dam üstünde uyumak. Eli yağlı yatmak. Abdesti, guslü terk

etmektir. Namaz, oruç gibi Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymamak. Tehlikeli gemilere, vâsıtalara binmek.

Çabuk ezberlemek için: Az yemeli, çok tekrar etmeli. Geceleri namaz kılmalı ve ibâdet etmeli. Salât ü selâmı çok söylemeli. Kur'ân-ı kerîmi çok okumalı. Bütün günahlardan el çekmeli. Misvak kullanmalı. Her sabah aç iken bal yemeli. Her gün aç karnına yirmibir tane kuru üzüm yemeli. Balgamı gideren şeyleri yemelidir.

Unutmayı hızlandıran şeyler: Çok günah işlemek. Çok düşünmek ve üzülmek, iş ve meşgûliyeti çok ve dağınık olmak. Ekşi elma yemek. Ense çukurundan kan aldırmak. Mezar taşlarındaki yazıları okumaktır.

Fakirliğe sebep olan şeyler: Günah işlemek. Yalan söylemek. Birgün bir gecede sekiz saatten çok uyumak. Soyunup çıplak yatmak. Çıplak iken abdest bozmak. Bir yanı üzerine yaslanıp ekmek yemek. Ekmek kırıntılarını yere dökmek. Cenabet iken ağzını yıkamadan yemek. Soğan ve sarımsak kabuklarını yakmak. Yaşından büyüklerin önünden yürümek. Anne ve babasını isimleriyle çağırmak. Eline geçen çer-çöple dişlerini kurcalamak. Kendi evlâdına bedduâ etmek. Gece kapların ağzını açık bırakmak. Mumu, kandili nefesle söndürmek. Anne, baba ve üstadına duâyı unutmak. Kısıp ihtiyâcından az harcamak, isrâf edip, haddinden çok harcamaktır. Bunların fakirliğe sebep olduğu eserler ile sabittir.

Zenginliğe sebep olan şeyler: Fakirlere sadaka vermek. Herkese tatlı söz söylemek. Herkese karşı güler yüzlü olmak. Kapları iyice temizlemek. Beş vakit namazın farzlarını ta'dil-i erkân ile vaktinde kılmaktır. Kuşluk namazı kılmak. Her gece Tebâreke sûresini okumak. Ezandan önce mescide gitmek. Hep abdestli durmak. Boş söz konuşmamak. Az konuşmak. Her Cum'a günü yetmiş kerre "Allahüm-megninî bi-halâlike an harâmike vekfinî bi fadlike ammen sivâke" duâsını okumaktır. Bunları yakînen tasdik etmek lâzımdır. Hepsi doğrudur.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 57

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 39, 40

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 148

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 74, 75, 547, 1054

5) Ma'rifetnâme

6) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 43